

PASAULINĖS LITERATŪROS BIBLIOTEKA

Literatūra iki XIX a.

*

Dailininkas
ARVYDAS KAŽDAILIS

PASAULINĖS LITERATŪROS BIBLIOTEKA

JULIJA, ARBA NAUJOJI ELOIZA

DVIEJŲ ĮSIMYLĖJĖLIŲ LAIŠKAI, KURIUOS SURINKO IR PASKELBĖ

Jean-Jacques Rousseau

Iš prancūzų kalbos vertė
ONA DOVEIKIENĖ
VALDAS PETRAUSKAS

VILNIUS
1997

UDK 840-6
Ro-167

JULIE ou LA NOUVELLE HELOISE
par J.-J. Rousseau
Paris, Librairie Garnier Frères

ISBN 5-415-00525-0

Non la conobbe il mondo, mentre l'ebbe
Conobill'io ch'a pianger gui rimasi.

Petrarca

Pasaulis jos nepažinojo, kol ji buvo gyva,
Bet pažinojau aš ir likau jos raudoti.

Petrarka

PRATARMĖ

Dideliems miestams reikia reginių, sugedusioms tautoms — romanų. Aš mačiau savo laiko papročius ir paskelbiau šiuos laiškus. Kodėl aš negyvenau tokiame amžiuje, kada būčiau privalėjęs mesti juos į ugnį!

Nors aš čia vadinuosi tik leidėjas, neslėpsiu, kad į šią knygą įdėta ir mano paties darbo. O gal aš pats viską sukūriau, ir visas tas susirašinėjimas tėra fikcija? O argi jums ne vis tiek, aukštuomenės žmonės! Jums tai tikriausiai fikcija.

Kiekvienas padorus žmogus privalo atsakyti už savo skelbiamas knygas. Ir įvardiju aš save šio rinkinio antraštėje ne jį pasisavinti norėdamas, o už jį atsakyti. Jeigu jame yra blogų dalykų, prisiimu kaltę sau; jeigu yra gerų, neketinu tuo didžiuotis. Jeigu knyga netikusi, juoba privalau ją pripažinti sava: nenoriu atrodyti geresnis, negu esu.

Dėl faktų tikrumo, tai pareiškiu, kad daug kartų esu buvęs šių dviejų įsimylėjėlių krašte, bet niekada ten negirdėjau kalbant nei apie baroną d'Etanžą, nei apie jo dukrą, nei apie poną d'Orbą, nei apie milordą Eduardą Bomstoną, nei apie poną de Volmarą. Dar perspėju, kad krašto aprašymuose daug yra grubių klaidų: gal norėta apdumti akis skaitytojui, o gal autorius pats jo gerai nepažinojo. Štai viskas, ką galėčiau pasakyti. Tegu kiekvienas galvoja, kaip kam patiks.

Ši knyga parašyta ne tam, kad plačiai pasklistų žmo-

nėse, ji derės labai nedaugeliui. Stilius atgrasins gero skonio žmones, turinys išgąsdins griežtos dorovės žmones, o visi jausmai atrodys nenatūralūs tiems, kurie netiki dorybe. Knyga tikriausiai nepatiks nei pamaldiesiems, nei laisvamaniams, nei filosofams, ji tikriausiai šokiruos laisvo elgesio moteris ir papiktins padorias moteris. Tad kam gi knyga patiks? Galbūt tik man vienam; bet nėra abejonės, kad niekas neliks jai abejingas.

O tas, kas pasiryš skaityti šiuos laiškus, turės kantriai pakęsti kalbos klaidas, pompastišką ir lėkštą stilių, banalias mintis, perteiktas išpūstais žodžiais; jis turi iš anksto pagalvoti, kad juos rašantieji — ne prancūzai, sąmojingi žmonės, ne akademikai, ne filosofai, o provincialai, svetimšaliai, atsiskyrėliai, jaunuoliai, beveik vaikai, kurie, turėdami lakią romantišką vaizduotę, nuoširdžius savo svaičiojimus laiko filosofija.

Ko man bijoti pasakyti, ką manau? Šis rinkinys savo gotišku tonu moterims tinka labiau nei filosofijos knygos. Gal jis net bus naudingas toms, kurios palaidame gyvenime išlaikė bent kiek meilės padorumui. O dėl merginų — čia kitas dalykas. Nekalta mergina romanų neskaito, o šiam aš pridėjau pakankamai aiškią paantraštę, kad kiekvienas, jį atsiskleidęs, žinotų, kaip elgtis. Toji mergina, kuri, nepaisydama šios antraštės, išdrįs perskaityti nors vieną puslapį, yra žuvusi; bet tegu ji nekaltina dėl savo žūties šios knygos, blogis bus įvykęs anksčiau. O jeigu jau pradėjo skaityti, tegu pabaigia: jai nebėra ko prarasti.

Jei griežtas dorovininkas, sklaidydamas šį rinkinį, ims bjaurėtis nuo pat pirmųjų jo skyrių, įniršęs mes knygą ir pasipiktins leidėju, aš nesiskųsiu, kad jis neteisingas; juo dėtas, gal ir aš taip pasielgčiau. Bet jeigu kas nors, perskaitęs ją visą, drįstų mane smerkti už tai, kad ją paskelbiau, tegu jis tai garsina, jeigu nori, visam pasauliui, bet tegu nesako to man: jaučiu, kad niekados nepajėgsiu gerbti tokio žmogaus.

Žmonės gerieji, su kuriais man buvo taip miela gyventi ir kurie mane taip dažnai guodėte dėl piktų žmonių užgaulių, ieškokite kur nors toli panašių į save; venkite miestų, ten jūs tokių nerasite. Vykite į kuklius būstus pa-

linksminti kokios nors poros ištikimų sutuoktinių, kurių sąjungą tik sutvirtins jūsų sąjungos patrauklumas; kokio nors paprasto ir jautraus žmogaus, kuris sugebėtų pamilti jus; kokio nors nuobodžiaujančio aukštuomenės vienišiaus, kuris, smerkdamas jūsų paklydimus ir nuodėmes, vis dėlto susigraudinęs pagalvotų: „Ak, štai sielos, kurių taip trūko manajai!“

ŽODIS DĖL KITOS PRATARMĖS

Šis tariamas dialogas, arba pasikalbėjimas, toks ilgas, jog pirmųjų rinkinio leidimų pradžioje aš tegalėjau įdėti jo ištraukas; šiam leidimui duodu jį visą, vildamasis, kad skaitytojas jame ras naudingų minčių apie šitokių rašinių objektą. Be to, man atrodė, jog, prieš aptardamas knygos blogybes ir geruosius ypatumus, privalau palaukti, kol išryškės jos poveikis, idant nepadaryčiau žalos knygininkui ir neturėčiau maldauti skaitytojų atlaidumo.

ANTRA PRATARMĖ[1]

N. Štai jūsų rankraštis. Aš perskaičiau jį visą.

R. Visą? Suprantu: jūs manote, kad mažai kas paseks jūsų pavyzdžiu.

N. *Vel duo, vel nemo**.

R. *Turpe et miserabile***. Bet aš noriu išgirsti jūsų pamatuotą nuomonę.

N. Aš nedrįstu.

R. Jūs jau išdrįsote, ištardamas tą vieną žodį. Dėstykite.

N. Mano nuomonė priklauso nuo atsakymo, kurį man duosite. Ar šitas susirašinėjimas tikras ar pramanytas?

R. Nesuprantu, kam toks klausimas. Norint pasakyti

* Arba du, arba nė vieno *(lot.)*.
** Gėdinga ir apgailėtina *(lot.)*.

ar knyga gera, ar bloga, nėra juk svarbu žinoti, kaip ji atsirado.

N. Šiai knygai labai svarbu. Portretas, jeigu tik jis panašus, visada yra vertingas, kad ir koks keistas būtų originalas. O vaizduotės sukurtame paveiksle kiekviena žmogaus figūra privalo turėti visiems žmonėms bendrų bruožų, kitaip paveikslas nieko nevertas. Jei tarsime, kad ir portretas, ir paveikslas — abu geri, tai dar bus toks skirtumas, kad portretas tedomina nedaugelį, o publikai gali patikti tik paveikslas.

R. Suprantu jus. Jeigu tie laiškai yra portretai, jie niekam neįdomūs; jeigu jie — paveikslai, jie blogai atspindi tikrovę. Ar taip?

N. Be abejo.

R. Taigi aš ištraukiau iš jūsų visus atsakymus anksčiau, negu jūs man atsakėte. Beje, kadangi negaliu patenkinti jūsų smalsumo, jums teks apsieiti be mano atsakymo ir iš pradžių atsakyti man. Įsivaizduokite blogiausią atvejį: mano Julija...

N. Ak, jeigu ji būtų egzistavusi!

R. Na ir kas?

N. Bet juk tai tikriausiai prasimanymas.

R. Tarkime.

N. Tokiu atveju sunku įsivaizduoti ką nors niūresnio. Tie laiškai — ne laiškai, tas romanas — ne romanas; veikėjai — kito pasaulio žmonės.

R. Man apmaudu dėl mūsų pasaulio.

N. Nesisielokite. Bepročių ir šiame pasaulyje pakanka, bet jūsiškiai — nenatūralūs.

R. Aš galėčiau... Ne, matau, kad jūsų smalsumas nuvedė jus į lankas. Kodėl jūs taip nusprendėte? Ar žinote, kaip didžiai žmonės skiriasi vienas nuo kito, kokie priešingi jų charakteriai; kokie nevienodi papročiai ir prietarai, kaip visa tai pareina nuo laiko, vietos, amžiaus? Kas išdrįs nustatyti tikslias ribas natūralumui ir pasakys: „Štai ligi tolei žmogus gali eiti, o toliau ne“?

N. Šitaip gražiai samprotaujant, negirdėti išsigimėliai, milžinai, pigmėjai, visokios pabaisos — viskas galėtų būti natūralu ir priimtina gamtoje. Tada viskas būtų iš-

krypę, mes nebeturėtume visuotinio pavyzdžio. Kartoju — paveiksluose, vaizduojančiuose žmoniją, kiekvienas turi pažinti žmogų.

R. Sutinku. Tik kad mokėtume taip pat skirti tai, kas tėra atmainos, nuo to, kas yra esminga žmonių giminei. Ką jūs pasakytumėte apie tuos, kurie pažintų žmones tik tada, kai jie vilki prancūziškais frakais?

N. O ką jūs pasakytumėt apie tą, kuris neperteiktų nei veido bruožų, nei stoto ir dar sumanytų pavaizduoti žmogaus figūrą su šydu vietoj drabužio? Ar neturėtume teisės jo paklausti: „O kurgi žmogus?“

R. Nei veido bruožų, nei stoto! Ne, tai neteisybė. Mano rinkinyje nėra tobulų žmonių, štai ir viskas. Mergina, nusidėjusi mylimai dorybei ir vėl paklūstanti priedermei iš baimės, kad neįvyktų dar didesnis nusikaltimas; pernelyg įtaikaujanti draugė, pagaliau nubausta savo pačios širdyje už itin didelį nuolaidumą: kilnus ir jautrus jaunuolis, gražiakalbis, bet silpnabūdis; senas aristokratas, užsispyręs, puikuojąs savo kilmingumu, visų labiausiai bijąs viešosios nuomonės; didžiadvasis ir narsus anglas, visada aistringas, nors ir apdairus, visada protaujantis nelabai protingai...

N. Geraširdis ir svetingas vyras, paslaugiai įkurdinantis savo namuose buvusį žmonos meilužį...

R. Žiūrėkite užrašą po graviūra.

N. „Gražių sielų pasitikėjimas“... Gražiai pasakyta!

R. O filosofija! Kaip tu skurdini širdis ir menkini žmones!

N. O romantiška vaizduotė juos aukština ir apgaudinėja. Bet grįžkime prie savo temos. Dvi draugės?.. Ką jūs apie jas pasakysite?.. O tas staigus atsivertimas bažnyčioje? Dievo malonė, be abejo?

R. Gerbiamasis!

N. Krikščionė, pamaldi moteris, tačiau nemoko savo vaikų katekizmo, mirdama nenori pasimelsti Dievui; o jos mirtis sutvirtina ganytojo tikėjimą ir atverčia ateistą... O-o!

R. Gerbiamasis!

N. O įdomumas visiems vienodas — jo visai nėra. Nė vieno blogo poelgio, nė vieno pikto žmogaus, kuris verstų skaitytoją būgštauti dėl gerųjų herojų; visi įvykiai

tokie natūralūs, tokie paprasti — net per daug; nieko netikėto, jokių scenos efektų. Viskas seniai iš anksto numatyta, ir viskas įvyksta, kaip numatyta. Ar verta aprašinėti tai, ką kiekvienas kasdien gali matyti savo ar kaimyno namuose?

R. Vadinas, jums reikia paprastų žmonių ir nepaprastų įvykių. Man atrodo, būtų geriau atvirkščiai. Beje, tai, ką perskaitėte, jūs laikote romanu. O čia ne romanas,— tą ir pats jūs sakėte. Tai rinkinys laiškų...

N. ...kurie nėra laiškai,— tą aš, man rodos, taip pat sakiau. Argi čia epistolinis stilius! Koks jis išpūstas! Kiek sušukimų! Koks įmantrumas! Kaip pompastiškai reiškiami paprasčiausi dalykai! Žodžiai skambūs, o samprotavimai banalūs. Retai teaptiksi prasmingą ir teisingą posakį, niekur nėra nei įžvalgumo, nei įtaigos, nei gilumo. Mintys šliaužioja pažeme, o žodžiai lakioja padebesiais. Jeigu jūsų veikėjai paimti iš natūros, tai pripažinkite, kad jų stilius nelabai natūralus.

R. Žinoma, jums ir turi taip atrodyti.

N. Negi jūs tikitės, kad publika žiūrės kitaip? Kam gi tada klausiate mano nuomonės?

R. Aš jums prieštaravau tam, kad išsamiau ją išsakytumėte. Matau, kad jums labiau patiktų laiškai, skirti spaudai.

N. Noras gana pagrįstas: juk jūs ketinate juos išspausdinti.

R. Vadinasi, knygose matysime žmones tik tokius, kokie jie nori rodytis.

N. Autorių — tokį, koks jis nori rodytis, o tuos, kuriuos jis vaizduoja,— tokius, kokie jie yra. Tačiau šios girtinos savybės čia taip pat nėra. Nė vieno sodriai nupiešto portreto, nė vieno ryškaus charakterio, nė vieno solidaus teiginio, jokio pasaulio pažinimo. Ko galima išmokti mažame pasaulėlyje iš dviejų ar trijų įsimylėjėlių ar draugų, kurie tesirūpina vien patys savimi?

R. Galima išmokti mylėti žmoniją. Didelėse draugijose galima išmokti vien tik neapkęsti žmonių. Jūsų vertinimas griežtas, publika vertins dar griežčiau. Sakydamas, kad ji neteisi, savo ruožtu aš noriu jums išdėstyti savo nuomonę

apie tuos laiškus: bandysiu ne tiek pateisinti ydas, už kurias jūs peikiate juos, kiek rasti jų šaltinį.

Gyvendamas vienatvėje, žmogus įpranta kitaip matyti ir jausti negu bendraudamas su žmonėmis; aistros esti pakitusios ir kitaip reiškiasi, vaizduotę visą laiką veikia tie patys objektai, todėl ją sujaudina stipriau. Akyse vis stoja nedaugelis vaizdų, kurie pinasi į visas mintis ir padaro mąstyseną keistą ir monotonišką, kokią liudija vienišų žmonių kalbos. Ar iš to išeina, kad jų kalba labai agni? Anaiptol, ji tik neįprasta. Tik draugijoje galima išmokti kalbėti agniai. Pirmiausia dėl to, kad visada reikia pasakyti kitaip ir geriau už kitus, o paskui dėl to, kad ten žmogus, priverstas nuolatos tvirtinti tai, kuo pats netiki, reikšti jausmus, kurių visai neturi, stengiasi kalbėti įtikinamu tonu, kompensuojančiu vidinio įsitikinimo stygių. Gal jūs manote, kad tikrai aistringų žmonių kalbėsena tokia gyva, sodri, spalvinga, kokia jūs žavitės dramose ir romanuose? Ne! Aistros perpildyta širdis kalba žodingai, bet ne įtaigiai; ji net nesistengia įtikinti, ji net nenumano, kad ja būtų galima abejoti. Kai įsimylėjėlis kalba tai, ką jaučia, jis nori ne tiek atskleisti savo jausmus kitiems, kiek nusiraminti. Didmiesčiuose meilė vaizduojama ryškiau; argi ten jausmas stipresnis negu sodžiuose?

N. Vadinas, kalbos bejėgiškumas rodo jausmo stiprumą?

R. Kartais jis rodo bent jausmo tikrumą. Perskaitykite meilės laišką, sukurtą kabinete kokio nors aštrialiežuvio, norinčio padaryti įspūdį; jeigu tik jo galvoje yra bent kiek ugnies, jo plunksna, kaip sakoma, pradegins popierių, bet toliau karštis nepasklis. Jūs būsite sužavėtas, gal net sujaudintas, bet susijaudinimas bus trumpalaikis ir paviršutiniškas, iš jo jūsų atmintyje teliks žodžiai. Priešingai, tikros meilės padiktuotas tikrai aistringo įsimylėjėlio laiškas bus padrikas, ištęstas, jame daug kas kartosis. Jausmo kupina širdis sako vis tą patį ir niekaip negali sustoti nelyginant gyvas šaltinis, be paliovos sruvenantis ir niekad neišsenkantis. Nerasi čia nieko ypatingesnio, nieko nuostabaus; neįsiminsi nei žodžių, nei posakių, nei gražių frazių; niekuo nesusižavėsi, niekas nenustebins. Tik pasijusi sugrudęs;

pasijusi nežinia kodėl susijaudinęs. Jeigu mūsų nesukrečia jausmo stiprumas, tai sujaudina jo tikrumas,— štai kaip širdis prabyla į širdį. O tie, kurie nieko nejaučia, kurie vartoja tik aistromis iškaišytą žargoną, tokių grožybių nepripažįsta ir jas niekina.

N. Suprantu.

R. Puiku. Nors mintys tokiuose meilės laiškuose paprasčiausios, jų stilius nėra paprastas. Taip ir turi būti. Juk meilė tėra iliuzija. Ji, taip sakant, susikuria kitą pasaulį, sutelkia aplink save daiktus, kurių nėra arba kuriems tik ji viena suteikia būtį, ir kadangi visus tuos jausmus ji reiškia vaizdais, jos kalba visada turi perkeltinę prasmę. Bet tas vaizdingumas neturi nei logikos, nei nuoseklumo, gražbylystė — minčių palaidumas; ir kuo mažiau čia samprotavimų, tuo daugiau įrodymų. Entuziazmas — aukščiausias aistros laipsnis. Pasiekusi viršūnę, aistra pamato savo objektą tobulą, padaro iš jo dievaitį, iškelia jį į padanges, ir panašiai kaip entuziastingas pamaldumas skolinasi meilės kalbą, taip entuziastinga meilė skolinasi pamaldumo kalbą. Ji mato tik rojų, angelus, šventųjų dorybes, dangiško gyvenimo palaimą. Kai jausmai šitaip pakilę, kai aplinkui vien tokie iškilnūs vaizdai, argi ji gali apie tai kalbėti banaliais žodžiais? Ar gali žeminti, menkinti savo mintis nuvalkiotais posakiais? Ar gali jos stilius nebūti pakilus, neįgauti taurumo, orumo? Ką čia jūs kalbate apie laiškus, apie epistolinį stilių? Kai rašai tam, ką myli, apie tai nė negalvoji! Nebe laiškus rašai, o himnus kuri.

N. Gerbiamasis, leiskite pačiupinėti jūsų pulsą!

R. Nereikia, mano galva jau šarmota. Vienais amžiaus metais kaupi patyrimą, kitais — gyveni prisiminimais. Jausmai pagaliau išblėsta, bet siela lieka visada jautri.

Grįžtu prie laiškų. Jeigu juos skaitysite kaip veikalą, sukurtą autoriaus, norinčio patikti arba laikančio save dideliu rašytoju, jie pasirodys bjaurūs. Bet priimkite juos tokius, kokie jie yra, ir kaip tokius juos vertinkite. Du ar trys naivūs, bet jautrūs jaunuoliai kalbasi apie tai, kas svarbu jų širdims. Jie visai neketina puikuotis vienas prieš kitą. Jie vienas kitą gerai pažįsta ir myli, todėl savimeilei jų draugėje nėra vietos. Jie dar vaikai, tai argi gali

jie mąstyti kaip suaugę? Jie svetimšaliai, tai ar gali rašyti taisyklingai? Jie gyvena kaip atsiskyrėliai, tai ar gali pažinti aukštuomenę ir visuomenę? Persiėmę vieninteliu jiems rūpimu jausmu, jie kliedi ir manosi galį filosofuoti. Jūs norite, kad jie mokėtų stebėti, spręsti, mąstyti? Jie to nemoka. Jie moka tik mylėti ir viską sieja su savo aistra. Paikoms savo mintims jie teikia didžiausią svarbą, bet argi jos mažiau įdomios nei gilūs samprotavimai, kuriuos jie galėtų pateikti? Jie kalba apie viską ir vis apsirinka; jie supažindina mus tik su savimi, bet mes, susipažinę su jais, juos pamilstame; jų paklydimai yra vertesni už išminčių žinojimą; jų kilnios širdys viską pasveria, net jų klaidas, iš anksto priimtu visada patiklios ir visada apgautos dorybės požiūriu. Niekas jų nesupranta, niekas jiems neatsako, viskas liudija juos klystant. Jie nesutinka tikėti liūdnomis tiesomis; niekur nerasdami atbalsio savo jausmams, jie užsisklendžia savyje, atitolsta nuo viso pasaulio ir susikuria savyje tikrai naujovišką pasaulėlį, skirtingą nuo mūsų.

N. Sutinku su jumis, kad nors ir išsimokslinę, dvidešimtmetis vaikinas ir aštuoniolikmetės merginos neturi byloti kaip filosofai, net jeigu jiems atrodo, kad jie filosofai. Pripažįstu taip pat,— šis bruožas neliko mano nepastebėtas,— kad merginos tampa vėliau gerbiamomis moterimis, o jaunuolis akylesniu stebėtoju. Aš nelyginu veikalo pradžios su pabaiga. Šeimyninio gyvenimo detalės išdildo jaunystės klaidas; dora žmona, protinga moteris, ori šeimos motina nustumia užmarštin nusidėjusią meilužę. Bet tai irgi kritikuotina: palyginus su rinkinio pabaiga, jo pradžia atrodo ypač netinkama. Tai tarsi dvi skirtingos knygos, kurių neturėtų skaityti tas pats žmogus. Jei autorius nori pavaizduoti protingus žmones, kam juos rodo prieš tai, kol jie tokie nėra? Vaikiški žaidimai, vykstantys prieš išminties pamokas, užkerta kelią jų poveikiui, blogis papiktina anksčiau, negu gėris gali pamokyti, ir pagaliau skaitytojas apmaudingai meta knygą kaip tik tada, kai galėtų gauti iš jos naudos.

R. O aš manau, kad priešingai — rinkinio pabaiga nereikalinga tiems skaitytojams, kuriems nepatiko pradžia, ir kad toji pati pradžia turėtų būti patraukli tiems, kuriems

pabaiga gali būti naudinga. Taigi tie, kurie neperskaitys knygos iki galo, nieko nepraras, nes jinai jiems netinka; o tie, kuriems ji gali būti naudinga, nebūtų jos skaitę, jeigu jos pradžia būtų buvusi rimtesnė. Kad tai, ką nori pasakyti autorius, duotų naudos, reikia visų pirma patraukti dėmesį tų, kuriems skiriamas jo pasakojimas.

Aš vartojau kitas priemones, bet tikslas liko tas pats. Kai bandžiau kalbėti suaugusiems, manęs niekas nesuprato. Kai kalbėsiu vaikams, gal būsiu geriau suprastas; o vaikai plikus įtikinėjimus mėgsta tiek pat kiek nepasaldintus vaistus:

Cosi all' egro fanciul porgiamo aspersi
Di soave licor gl'orli del vaso;
Succhi amari ingannato in tanto ci beve
*E dall' inganno suo vita riceve.**

N. Bijau, kad vėl neapsiriktumėte: jie apčiulps indo kraštus, o vaistų negers.

R. Tada jau bus ne mano kaltė: aš būsiu padaręs viską, kad jie vaistus nurytų.

Mano jaunieji herojai labai mieli, bet kad galėtum juos mylėti tada, kai jiems trisdešimt metų, reikia juos pažinti tada, kai jiems dvidešimt. Kad jie patiktų, reikia ilgai su jais išgyventi, ir tik apverkęs jų klaidas įvertinsi jų dorybes. Jų laiškai sudomina ne iš karto, bet pamažu jie patraukia, ir tada jau nuo jų neatsiplėši. Juose nėra grakštumo nei lengvumo, nėra proto nei sąmojo, nei iškalbos; bet yra jausmas, jis iš palengvo persiduoda širdžiai ir pagaliau atstoja viską. Šie laiškai — tai ilga giesmė, kurios posmai, atskirai paimti, neturi nieko, kas jaudintų skaitytoją, bet jų virtinė galų gale jį paveikia. Štai ką aš patiriu juos skaitydamas. Sakykit, ar jūs irgi jaučiate tą pat?

N. Ne. Bet aš suprantu, kodėl jie daro jums tokį įspūdį. Jeigu jūs esate jų autorius, paaiškinimas visai paprastas. Jeigu jūs ne jų autorius, taip pat jus suprantu. Žmogus, priklausantis aukštuomenės draugijai, negali priprasti

---

* Indo su karčiais vaistais kraštus uogiene išteps — ir duos vaikui, ir jis nuris, nėmaž neabejodamas. Tokia apgaulė mažyliui išganinga[2] (*it.*).

prie jūsų mieliųjų herojų absurdiškų minčių, nenatūralaus patoso, nuolatinio svaičiojimo. Vienišiui tie laiškai gali patikti; jūs pats paaiškinote kodėl. Bet prieš skelbdamas šį rankraštį pagalvokite, kad publiką sudaro ne atsiskyrėliai. Geriausiu atveju jūsų herojų Sen Prė publika palaikys Seladonu, jūsų Eduardą — Don Kichotu, o pleputes pusseseres — dviem Astrėjom[3] ir juoksis iš tų jūsų veikėjų kaip iš pakvaišėlių. Bet ilgalaikės kvailybės darosi nejuokingos: kas nori, kad publika perskaitytų šešis tomus fantazijų, turi rašyti kaip Servantesas.

R. Sumetimai, dėl kurių jūs turbūt sunaikintumėt šį kūrinį, kaip tik skatina mane jį paskelbti.

N. Kaip? Įsitikinimas, kad jo niekas neskaitys?

R. Trupučio kantrybės, ir jūs mane suprasite.

Nėra, man atrodo, lektūros, naudingos aukštuomenės žmonėms moralės požiūriu. Pirmiausia dėl to, kad daugumas naujų knygų, kurias jie pasklaido ir kurių viena sako „taip", kita „ne", naikina viena kitos poveikį publikai ir daro visumą neveiksmingą. Rinktinės knygos, kurias publika skaito po keliskart, vėlgi nedaro jai poveikio: jeigu jos atitinka aukštuomenės elgesio taisykles, jos nereikalingos, o jeigu eina prieš tas taisykles — jos nenaudingos: juk tie, kurie jas skaito, surišti su tos draugijos ydomis nenutraukiamom grandinėm. Jei aukštuomenės žmogui kyla noras sužadinti savo sielą ir pasukti į doros kelią, jis susiduria iš visų pusių su nenugalimu pasipriešinimu ir turi likti pirmykštėje savo padėtyje arba grįžti į ją. Esu įsitikinęs, kad mažai tėra aukštos kilmės žmonių, kurie nors kartą gyvenime nebūtų šito mėginę, bet, veikiai nusivylę savo pastangomis, daugiau nebemėgina ir į knygų moralę įpranta žiūrėti kaip į dykūnų tauškalus. Kuo toliau nuo verteivų bruzdesio, nuo didelių miestų, gausių draugijų, tuo mažiau kliūčių. Yra riba, kur tos kliūtys liaujasi buvusios neįveikiamos, ir tada knygos gali būti bent kiek naudingos. Kai žmonės gyvena skyrium, jie neskuba knygos praryti, idant galėtų pasigirti apsiskaitymu, jie skaito mažiau, bet geriau apmąsto, ką perskaitę; o kai knygoje išsakytos mintys nesutinka didelio atoveikio iš šalies, jos daug stipriau veikia vidaus pasaulį. Nuobodulys,

toji vienatvės, taip pat ir aukštosios draugijos rykštė, verčia griebtis įdomių knygų, vienintelio pramogų šaltinio tam, kas gyvena vienas ir neturi jo savyje. Provincijoje žmonės skaito kur kas daugiau romanų negu Paryžiuje, sodžiuose jų skaito daugiau negu miestuose, ir ten jie daro daug didesnį įspūdį,— jūs matote, kodėl taip turi būti.

Bet tos knygos, kurios galėtų ir palinksminti, ir apšviesti, ir paguosti sodietį, kuris nelaimingas tik dėl to, kad manosi toks esąs, atrodo tyčia parašytos tam, kad sužadintų jam pasibjaurėjimą savo padėtimi, nes ugdo ir stiprina prietarus, kurie jį skatina savo padėties nekęsti. Žmonės su gražiomis manieromis, madingos damos, didžiūnai, kariškiai — štai visų jūsų romanų veikėjai. Rafinuotą miestiečių skonį, rūmų gyvenimo taisykles, prabangius apdarus, epikūrietišką moralę — štai ką jie skelbia, štai kokius duoda patarimus. Ryškios jų tariamų dorybių spalvos nustelbia tikrų dorybių spindesį; etiketo gudrybė atstoja tikros pareigos reikalavimus; gražbylystė iškelta aukščiau už kilnius poelgius, o geri paprasti papročiai laikomi storžieviškais.

Kokį poveikį padarys tokie paveikslai kaimo bajorui, matančiam, kaip išjuokiamas nuoširdumas, su kuriuo jis priima savo svečius, o smagi šventė, jo rengiama visam kantonui, laikoma brutalia orgija. Kokį poveikį jie padarys jo žmonai, kuri iš jų sužinos, kad šeimos motinos rūpesčiai yra per žemi jos luomo damoms; jos dukteriai, kuri, išmokusi įmantrių manierų ir miestietiško žargono, ims niekinti dorą, paprastą kaimyną, už kurio buvo beištekanti? Visi jie kaip vienas nebenori būti netašytais kaimiečiais, bjaurisi savo sodžium, palieka seną savo pilį, kuri netrukus virsta griuvėsiais, ir išvyksta į sostinę, kur tėvas, švento Liudviko kryžiaus kavalierius, iš pono virsta liokajum ar aferistu; motina steigia lošimo namus, duktė vilioja lošėjus, ir dažnai visi trys, nugyvenę gėdingą gyvenimą, miršta skurde ir negarbėje.

Rašytojai, literatai, filosofai nesiliauja šaukę, kad vykdyti piliečio pareigą ir tarnauti savo artimui galima tiktai gyvenant dideliame mieste. Jie teigia, kad vengti Paryžiaus — tai nekęsti žmonių giminės; kaimo žmonės, jų

akimis, yra niekas; pasiklausęs jų, gali pagalvoti, kad žmonės — tik ten, kur pensionai, akademijos ir kviestiniai pietūs.

Žingsnis po žingsnio į tą slidų kelią stoja visi luomai. Apsakymai, romanai, teatro pjesės — visi šaudo į provincialus, visi šaiposi iš paprastų kaimo papročių, visi garbsto aukštuomenės manieras ir pramogas; esą gėda jų nepažinti, nelaimė jomis nesimėgauti! Ir kas žino, kiek sukčių ir kekšių kasdien padaugėja Paryžiuje, kur juos traukia tos tariamos pramogos? Taigi gyventojai, veikiami prietarų ir viešosios nuomonės, didinančios ir politinių sistemų poveikį[4], kiekvienoje šalyje telkiasi, grūdasi į kai kuriuos teritorijos punktus, o visa kita jos dalis lieka negyvenama ir dirvonuoja. Va taip, idant puikuotų sostinės, menkėja nacijos, ir dėl šito tuščio blizgesio, itin maginančio kvailius, Europa sparčiai smunka. Žmonių laimės dėlei labai svarbu sustabdyti šitą demoralizuojančių idėjų srautą. Pamokslininkai nuolat mums šaukia: „Būkit geri ir paklusnūs!" Tai jų amatas, jiems mažai terūpi jų kalbų poveikis; o pilietis, kuriam tatai rūpi, turi ne kvailai šaukti: „Būkit geri", bet diegti mums polinkį į tokią būseną, kuri skatintų mus iš tikro būti gerus.

N. Luktelėkite, atsikvėpkite. Aš gerbiu naudingus tikslus ir taip atidžiai klausiausi jūsų pamokomos kalbos, kad, manau, galėsiu parentauti už jus.

Iš jūsų samprotavimų išeina, kad, norint suteikti kūrėjų veikalams vienintelę jiems įmanomą naudingą kryptį, reikėtų jiems užbrėžti kitokį tikslą, priešingą tam, kurį jie sau kelia dabar: šalinti visa, kas gyvenime nenatūralu; grąžinti žmones į gamtą, diegti jiems paprasto, nedrumsčiamo gyvenimo meilę, smerkti madingas užgaidas, gaivinti jų polinkį į tikrus malonumus, skiepyti vienatvės ir ramybės pamėgimą, idant jie laikytųsi per tam tikrą atstumą vieni nuo kitų; ir, užuot kursčius juos telktis miestuose, skatinti lygiai pasklisti po visą kraštą, idant jis visas atsigautų. Suprantu, žinoma, kad nereikia ugdyti vien Dafnius, Silvandrus, Arkadijos ir Linjono piemenaičius[5], aukštakilmius sodiečius, savo rankomis dirbančius žemę ir filosofuojančius apie gamtą, nei kitas

panašias romantiškas būtybes, egzistuojančias tiktai knygose,— bet reikia parodyti pasiturintiems žmonėms, kad kaimo gyvenimas ir žemdirbystė turi savų džiaugsmų, kurių jie nesugeba vertinti, kad tie džiaugsmai ne tokie nuobodūs, ne tokie grubūs, kaip jiems atrodo, kad jie gali būti ir skoningi, ir patrauklūs, ir subtilūs; kad garbingas žmogus, kuris panorėtų su šeima nukilti į kaimą ir pats užimti savo nuomininko vietą, ten galėtų taip pat maloniai gyventi, kaip ir miesto pramogų aplinkoje; kad šeimininkė, rikiuojanti laukų darbus, gali būti žavinga moteris, kerinti ir jaudinanti savo grožiu labiau negu visos miesto dabišės; ir kad pagaliau švelniausi širdies jausmai gali ten labiau pagyvinti malonią draugiją negu įmantri salonų kalba, kur kandžios, satyriškos mūsų patyčios, deja, atstoja linksmybę, kurios čia nė būti nebėra. Ar teisybę pasakiau?

R. Tikrą teisybę. Aš tik pridurčiau vieną mintį. Tūlas skundžiasi, kad romanai drumsčia galvas, ir aš mielai tuo tikiu. Be paliovos rodydami skaitytojams tariamą svetimos padėties puikumą, jie gundo juos, skatina niekinti savąją padėtį ir vaizduotis save toje padėtyje, kuri romanuose liaupsinama. Trokšdamas būti tuo, kuo nėra, žmogus galų gale ima tikėti esąs visai kitoks, ir va taip išsikrausto iš proto. Jeigu romanai teiktų skaitytojams vien jų aplinkos gyvenimo vaizdus, kalbėtų vien apie pareigas, kurias jie gali atlikti, vien apie džiaugsmus, atitinkančius jų padėtį, jie nevarytų skaitytojų iš proto, o vestų juos į protą. Reikia, kad vienišiems žmonėms rašomi kūriniai bylotų vienišų žmonių kalba: knyga tik tada gali šviesti žmogų, kai jinai jam patinka, jį domina; ir reikia, kad knygos išmokytų skaitytoją branginti savo padėtį, vaizduotų ją malonią. Jos turi pliekti ir griauti aukštosios draugijos moralinius pagrindus, turi rodyti juos tokius, kokie jie yra, būtent apgaulingus ir niekingus. Todėl kiekvieną gerą ar bent naudingą romaną dabitos tikriausiai nušvilps, pasmerks, apšauks lėkštu, absurdišku, juokingu,— ir va, gerbiamasis, kaip aukštuomenės paikystė tampa išmintimi.

N. Jūsų išvada išplaukia savaime. Neįmanoma geriau

numatyti savo žlugimo ir pasiruošti kuo išdidžiau pakelti nesėkmę. Bet yra, mano nuomone, vienas keblumas. Provincialai, kaip žinote, skaito tik vadovaudamiesi mūsų atsiliepimais; juos pasiekia tik tai, ką mes jiems pasiunčiame. Vienišiems žmonėms skirtą knygą pirmiausia įvertina aukštuomenės atstovai; jeigu šie ją atmeta, anie jos neskaitys. Ką jūs į tai atsakysite?

R. Atsakyti nesunku. Jūs kalbate apie provincijos gudragalvius, o aš kalbu apie tikruosius kaimiečius. Jūs, kurie puikuojate sostinėje, turite prietarų, kuriuos reikia jums išmušti iš galvos; jūs manotės duodą toną visai Prancūzijai, o trys ketvirtadaliai Prancūzijos nė nežino, kad jūs egzistuojate. Iš knygų, neturinčių pasisekimo Paryžiuje, pralobsta provincijos leidėjai.

N. Kodėl gi jūs norite, kad jie lobtų sostinės leidėjų sąskaita?

R. Galite šaipytis, aš laikausi savo. Rašytojas, kuris trokšta garbės, turi stengtis būti skaitomas Paryžiuje; o jeigu jis nori būti naudingas, turi stengtis būti skaitomas provincijoje. Kiek padorių žmonių praleidžia savo gyvenimą tolimose kaimo vietovėse, dirbdami iš tėvų paveldėtą žemę, kur jie laiko save tarsi tremtiniais, kadangi jų turtas gana kuklus. Neturėdami draugijos, jie ilgais žiemos vakarais ligi vėlumos skaito prie židinio įdomias knygas, kokios jiems pakliūva į rankas. Būdami paprasti ir neapsitrynę, jie nelaiko savęs nei literatūros žinovais, nei gudragalviais; jie skaito iš nuobodulio, o ne iš noro apsišviesti; moralės ir filosofijos knygos jiems buvę nebuvę: veltui jiems tokias rašytumėte, jos niekada jų nepasieks. Betgi romanai, anaiptol nesiūlydami nieko, kas gelbėtų jų padėtį, tarsi rodo jiems tą padėtį dar liūdnesnę. Vaizduodami jų vienatvę kaip baisią dykumą, tie romanai, suteikę keletą valandų išsiblaškymo, drauge atneša jų sielai ilgus mėnesius nerimo ir bergždžio sielvarto. Kodėl aš negalėčiau turėti drąsos manyti, kad, laimingai susiklosčius aplinkybėms, ši knyga, kaip ir daugelis kitų, dar blogesnių už ją, paklius į šitų kaimo gyventojų rankas ir kad joje apsakyti džiaugsmai, visai įmanomi jų padėtyje, parodys jiems tą padėtį pakenčiamesnę? Ma-

lonu man vaizduotis, kaip sutuoktinių pora, drauge skaitydama šį laiškų rinkinį, pasisems iš jo naujo ryžto nešti bendrų savo darbų naštą ir galbūt naujų minčių, kaip išgauti iš jų naudos. Nejaugi, matydami šioje knygoje laimingos šeimos paveikslą, jie nepanorės sekti tokiu mielu pavyzdžiu? Nejaugi, sugraudinti santuokos žavesio, net jeigu jam trūksta meilės žavesio, jie nepajus, kad jų pačių santuokos ryšiai darosi glaudesni ir tvirtesni? Užversdami perskaitytą knygą, jie nesisielos dėl savo padėties, nesidygės savo rūpesčiais. Priešingai, viskas aplinkui jiems atrodys šviesiau, kasdieninės pareigos taps jų akyse kilnesnės; jie vėl pamėgs gamtos teikiamus džiaugsmus, tikri jausmai atgims jų širdyse, ir, matydami, kad laimė jiems pasiekiama, išmoks ja mėgautis. Dirbs tuos pačius darbus, tik bus kitaip nusiteikę: tai, ką darė kaip valstiečiai, dabar darys kaip tikri patriarchai.

N. Ligi šiol viskas gerai. Vyrai, žmonos, šeimų motinos... O merginos? Apie jas ar nieko nepasakysite?

R. Ne. Padori mergina neskaito meilės romanų. O jeigu, žinodama knygos pavadinimą, vis dėlto ją perskaitys, tegu nesiskundžia, kad knyga ją išvedė iš doros kelio: tai bus melas. Jos jau iškrypta iš to kelio anksčiau, jai nebebuvo ko prarasti.

N. Puiku! Erotinių knygų autoriai, eikite šen, pasimokykite. Jūs visi išteisinti.

R. Taip, jeigu juos išteisins jų pačių sąžinė ir jų rašinių tikslas.

N. Ir jūsų padėtis tokia pat?

R. Išdidumas man neleidžia atsakyti į tokį klausimą, bet prisiminkite, kokią taisyklę knygoms vertinti turėjo Julija; jeigu manote, kad toji taisyklė gera, įvertinkite pagal ją ir šią knygą.

Manyta, jog reikia siekti, kad romanų skaitymas būtų naudingas jaunimui. Mano galva, tai absurdiškas siekimas. Tai tas pat kas padegti namą norint pažiūrėti, kaip veikia gaisrininkų siurbliai. Pagal šią kvailą idėją tokie kūriniai, užuot nukreipę savo pamokymus į tuos, kam

jie reikalingi, kreipia juos į jaunas merginas*, o niekas nepagalvoja, kad jaunoms merginoms nebūdingas tas palaidumas, kuriuo skundžiasi romanistai. Apskritai merginos elgiasi tvarkingai, nors jų širdys ir sugedusios. Jos klauso savo motinų ir laukia to laiko, kada galės jas mėgdžioti. Jeigu žmonos atliks savo pareigą, būkite tikri, kad ir dukros visada atliks savąją.

N. Tačiau stebėjimai liudija ką kita. Galima teigti, kad moterims reikia vienu ar kitu gyvenimo tarpu pavaliūkauti. Prastos mielės anksčiau ar vėliau ima rūgti. Tautose, turinčiose dorovinius papročius, merginos esti lengvabūdės, o ištekėjusios moterys griežtos; o tautose, kurios jų neturi, priešingai. Pirmosios tautos bijos nusižengimo, antrosios — tik skandalo: šioms terūpi, kad nebūtų įrodymų, o nuodėmė — niekis**.

R. Jei spręsi pagal pasekmes, taip nepasakysi. Bet būkime teisingi moterims: jų palaidumo šaknys glūdi ne tiek jose, kiek blogose mūsų nuostatose.

Nuo to laiko, kai visus įgimtus jausmus ėmė slopinti didžiausia nelygybė, vaikų ydų ir nelaimių priežastimi reikia laikyti neteisėtą tėvų despotizmą. Jauna moteris, priverstiniais santuokos ryšiais sujungta su netinkamu vyru, tėvų šykštumo ar garbėtroškos auka, savo palaidumą, kuriuo netgi didžiuojasi, laiko sau atpildu už gėdingą jaunystės kuklumą. Jūs norite ištaisyti blogį? Pradėkite nuo jo ištakų. Jeigu yra dar prasmė bandyti pagerinti visuomenės papročius, reikia pradėti nuo namų, šeimos papročių: viskas pareina tik nuo tėvų ir motinų. Betgi pamokymai kreipiami visai ne ton pusėn: bailūs jūsų rašytojai sako pamokslus tik tiems, kurie engiami; ir knygų moralė visada bus bergždžia, nes tai ne kas kita kaip įtaikavimas stipresniam.

---

* Tai pasakytina tik apie šiuolaikinius anglų romanus. (*Pastabos išnašose — autoriaus.*)

** *Talis est via mulieris adulterae quae comedit, et tergens os suum dicit: Non sum operata malum. (Proverb., XXX, 20)*

Toks taip pat kelias svetmoterės, kuri valgo ir šluostydama savo burną sako: Nieko pikto nepadariau. (Patarlių, XXX, 20)

N. Jūsų moralė, žinoma, ne vergiška, ji laisva, bet ar ne per daug? Ar užtenka to, kad ji ieško blogio šaltinio? Ar nebijote, kad ji pati pridarys žalos?

R. Žalos? Kam? Kai siaučia epidemijos, užkrečiamos ligos, kai serga visi nuo pat vaikystės, argi galima drausti pardavinėti vaistus, reikalingus sergantiems, ta dingstimi, kad jie gali pakenkti sveikiems? Gerbiamasis, šiuo klausimu mūsų nuomonės labai skiriasi. Jeigu būtų galima tikėtis, kad šie laiškai susilauks šiokio tokio pasisekimo, esu tvirtai įsitikinęs, kad jie atneštų daugiau naudos negu geriausia knyga.

N. Iš tiesų, jūs turite puikią pamokslautoją. Džiaugiuosi, kad susitaikinote su moterimis: man buvo apmaudu, kad draudėte joms sakyti mums pamokslus.*

R. Jūs labai atkaklus, man teks patylėti; nesu nei kvailys, nei išminčius, tad ne visada galiu būti teisus. Palikim šį kaulą graužti kritikai.

N. Palikim, būkim gailestingi, kitaip gal ji neturės ko graužti. Bet argi niekas negalėtų nieko pasakyti prieš visa kita? Gal leisti griežtam spektaklių cenzoriui įvertinti rizikingas situacijas ir aistringus jausmus, kurių kupinas visas šis rinkinys? Nurodykite man nors vieną teatrinės pjesės sceną, kurioje būtų panašus vaizdas, koks vyksta Klarano giraitėje ar tualeto kambaryje? Perskaitykite laišką apie spektaklius, perskaitykite šį rinkinį... Būkite nuoseklus arba atsižadėkite savo pažiūrų... Sakykite, ką aš turiu manyti?

R. Aš noriu, gerbiamasis, kad kritikas pats būtų nuoseklus ir spręstų tik gerai dalyką išnagrinėjęs. Atidžiau perskaitykite jūsų minėtąjį „Laišką“, taip pat perskaitykite „Narcizo“ pratarmę, ten rasite atsakymą į man mestąjį priekaištą dėl nenuoseklumo. Pašaipūnai, kurie teigia, jog aš nenuoseklus, kadangi esu parašęs „Kaimo burtininką“, čia, be abejo, ras dar daugiau nenuoseklumų. Jie šaipysis, nes toks jų amatas. Bet jūs...

* Žr. „Laišką d'Alamberui apie spektaklius“.

N. Prisimenu dvi ištraukas...* Jūs nelabai godojate savo amžininkus.

R. Gerbiamasis, juk aš taip pat esu jų amžininkas. O, kodėl aš negimiau tame amžiuje, kai tokį rinkinį būčiau privalėjęs mesti į ugnį!

N. Jūs, kaip paprastai, perdedate. Bet tam tikru mastu jūsų taisyklės gana teisingos. Pavyzdžiui, jeigu jūsų Eloiza visada būtų buvus išmintinga, iš jos daug mažiau būtų galima pasimokyti. Kam ji tada būtų pavyzdžiu? Tik pačiose ydingiausiose epochose žmonės mėgsta tobuliausios moralės pamokas. Tai leidžia tos moralės nepraktikuoti ir labai lengvu būdu — atliekamu laiku paskaitinėjant — patenkinti savo išblėsusį polinkį į dorybę.

R. Iškilieji rašytojai, nuleiskite savo pavyzdžius prie žemės, jeigu norite, kad jais bandytų kas sekti. Kam skiriate savo liaupses nesuteptai skaistybei? Verčiau papasakokite mums, kaip ją galima vėl atgauti! Gal kas nors tada išgirs jūsų balsą.

N. Jūsų herojus jau išsakė tokią mintį, bet jūs vis tiek būsite apkaltintas, kad pirmiau rodote, kas yra daroma, o paskui — ką reikėtų daryti. Ir dar žinokite, kad jei skatinsite merginas mylėti, o ištekėjusias moteris — elgtis santūriai, tai griausite įsigalėjusią tvarką ir gaivinsite tą miesčionišką moralę, kurią filosofija suniekino. Nors kažin ką sakytumėte, merginoms meilės nuotykiai yra nepadorūs ir gėdingi, ir tik ištekėjusioms galima leisti įsitaisyti meilužį. Labai jau netaktiška atlaidžiai žiūrėti į merginas, kurioms neduos skaityti jūsų knygų, ir smerkti moteris, kurios bus jūsų teisėjos! Patikėkit, jeigu bijotės sėkmės, galite nusiraminti: jūs ėmėtės užtektinai svarių priemonių, kad išvengtumėte tokios negarbės. Kad ir kas būtų, aš neišduosiu jūsų paslapties. Tad būkite neprotingas tik iš dalies. Jeigu manote, kad leidžiate naudingą knygą,— leiskite sveikas. Bet nesisakykite, kad esate jos autorius.

R. Nesisakyti? Argi padorus žmogus slepia savo vardą, kai kreipiasi į publiką? Kaip jis išdrįs spausdinti kū-

* „Narcizo“ pratarmė ir „Laiškas d'Alamberui“.

rinį, kurio nedrįsta pripažinti savu? Aš esu šios knygos leidėjas ir pasivadinsiu joje leidėju.

N. Nurodysite savo vardą? Jūs?

R. Aš pats.

N. Kaip? Įrašysite savo vardą?

R. Taip, gerbiamasis.

N. Savo tikrą vardą? *Žanas Žakas Ruso* — raidė į raidę?

R. *Žanas Žakas Ruso* — raidė į raidę.

N. Nė nemanykite! Ką pasakys apie jus žmonės?

R. Tegu šneka ką nori. Aš paminėsiu savo vardą šio rinkinio antraštėje ne tam, kad jį pasisavinčiau, o kad būčiau už jį atsakingas[6]. Jeigu jis padarys žalos, prisiimu kaltę sau; jeigu padarys gero, anaiptol neketinu pasisavinti tos garbės. Jeigu bus nuspręsta, kad knyga bloga, juoba privalau įrašyti joje savo vardą. Nenoriu rodytis geresnis, negu esu.

N. Jūs nė kiek neabejojate tuo, ką pasakėte?

R. Nė kiek. Šiais laikais niekas negali būti geras.

N. O gražios sielos? Argi pamiršote jas?

R. Gamta jas sukūrė gražias, o jūsų institucijos jas gadina.

N. Meilės romano antraštėje skaitytojai perskaitys tokius žodžius: *Išleido Žanas Žakas Ruso, Ženevos pilietis.*

R. *Ženevos pilietis!* Ne, šito jie neperskaitys. Aš neteršiu savo tėvynės vardo; taip pasirašau tik tokius kūrinius, kurie, mano nuomone, gali daryti jai garbę.

N. Jūs pats turite garbingą vardą ir taip pat galite kai ką prarasti. Jūs išspausdinsite prastą, lėkštą knygą, ir ji pakenks jums. Aš norėčiau jus nuo to atkalbėti; bet jeigu jau nusprendėte padaryti tokią kvailystę, tai gerai, kad ketinate ją daryti drąsiai ir atvirai. Tai bent atitiks jūsų charakterį. Beje, ar įdėsite šioje knygoje savo devizą[7]?

R. Mano leidėjas jau yra iškrėtęs man šitą pokštą, ir man jis pasirodė toks vykęs, kad aš pažadėjau viešai jį už tai pagirti. Ne, gerbiamasis, aš jokiu būdu nedėsiu šioje knygoje savo devizo, bet, žinia, jo neatsisakysiu ir mažiau

negu kada nors baiminuosi dėl to, kad jį pasirinkau. Primenu jums, kad ketinau išspausdinti šituos laiškus tada, kai rašiau prieš spektaklius[8], ir noras pateisinti vieną iš tų rašinių anaiptol nepaskatino manęs iškraipyti tiesą kitame. Aš iš anksto save apkaltinau, ir galbūt griežčiau, negu kas kitas gali mane apkaltinti. Tas, kas labiau vertina tiesą negu savo šlovę, gali tikėtis, kad vertins ją labiau ir negu savo gyvastį. Jūs norite, kad žmogus visada būtų nuoseklus. Abejoju, ar tai įmanoma. Bet kad jis būtų visada teisingas — tatai įmanoma. Va toks aš ir stengiuosi būti.

N. Tai kodėl vengiate atsakyti, kai aš klausiu, ar esate šių laiškų autorius?

R. Dėl to, kad nenoriu sumeluoti.

N. Tačiau atsisakote ir pasakyti tiesą.

R. Bet juk pagarbą tiesai liudijame ir tada, kai pareiškiame norį ją nutylėti. Ir jūs mažiau tegerbtumėte žmogų, linkusį meluoti. Beje, argi supratingi žmonės neatspės, kurio autoriaus plunksnai priklauso veikalas? Kaip jūs drįstate užduoti klausimą, į kurį pats turite atsakyti?

N. Dėl kai kurių laiškų atsakyčiau nedvejodamas: „Juos tikriausiai parašėte jūs". Bet kituose laiškuose aš jūsų neatpažįstu ir abejoju, ar įmanoma šitaip persimainyti. Gamta nebijo, kad bus neatpažinta, ir dažnai keičia savo išvaizdą, o menas dažnai išsiduoda norįs būti natūralesnis už gamtą: šit ir anoje pasakėčioje žmogus geriau kriuksėjo už patį paršą[9]. Šiame laiškų rinkinyje yra daugybė nevykusių vietų, kurių ir paskutinis rašeiva būtų išvengęs: deklamacijos, pasikartojimai, prieštaravimai, vis to paties malimas. Argi žmogus, sugebantis parašyti kur kas geriau, ryžtųsi rašyti taip blogai? Kas gi būtų palikęs knygoje tą begėdišką pakvaišėlio Eduardo pasiūlymą Julijai? Kas gi galėtų padaryti savo herojų, tą didelį vaiką, tokį juokingą, kad jis vis trokšta mirties, skelbia apie tai visam pasauliui, o galiausiai visada puikiai jaučiasi? Kur rasi rašytoją, kuris, ėmęsis plunksnos, sau nepasakytų: „Reikia kruopščiai išryškinti charakterius, reikia žiūrėti, kad herojų kalba būtų kuo įvairesnė!" Jeigu jis būtų apie tai galvojęs, būtų tikrai pranokęs pačią gamtą.

Esu pastebėjęs, kad labai intymioje draugijoje kalba ir charakteriai supanašėja, kad širdies bičiuliai vienodai mąsto, jaučia ir kalba. Toji Julija, kokią matome laiškuose, yra tikriausiai kerėtoja, ir visi jos artimieji — į ją panašūs; visa, kas aplink Juliją, teatspindi ją pačią; visi jos bičiuliai kalba vienu tonu. Bet tokie dalykai tik jaučiami, o įsivaizduoti jų neįmanoma. Jeigu pavyktų juos įsivaizduoti, tas, kas juos sumanytų, nedrįstų jų įkūnyti savo kūrinyje. Jam tereikia tų bruožų, kurie stebina minią, o paprastumas, pasiekiamas subtilumu, jai nepatinka. O kaip tik čia ir glūdi tiesos esmė, kaip tik čia įdėmus žvilgsnis ieško gamtos ir ją suranda.

R. Ką gi, tai kokios jūsų išvados?

N. Aš nedarau išvadų. Aš abejoju — ir net nemokėčiau jums išsakyti, kaip mane kamavo ta abejonė skaitant šiuos laiškus. Jeigu visa tai tėra prasimanymas, jūs, be jokios abejonės, parašėte prastą knygą; bet jeigu tiedvi moterys tikrai egzistavo, aš kasmet iš naujo skaitysiu šį rinkinį ligi savo gyvenimo galo.

R. Ak, argi tai svarbu — egzistavo ar ne? Jūs veltui ieškotumėte jų žemėje. Jų nebėra.

N. Nebėra? Vadinas, jos buvo?

R. Tokia išvada — sąlyginė. Jeigu jos buvo, jų nebėra.

N. Tarp mudviejų kalbant, turite sutikti, kad tokios subtilios vingrybės byloja veikiau apie konkretumą negu apie neaiškumą.

R. Teliudija jos ką tik jūs norite, kad tik neišduotų manęs ir nemeluotų.

N. Dievaži, nors ir kaip stengtumėtės, nors ir kaip to nenorite, jūs būsite atspėtas. Argi nesuprantate, kad vien tik jūsų epigrafas viską pasako?

R. Manau, kad kalbamuoju klausimu jis nieko nepasako: kas gi gali žinoti, ar aš tą epigrafą radau rankraštyje ar pats įdėjau? Kas gali pasakyti, ar manęs nekamuoja ta pati abejonė kaip ir jus? Ar aš neapsimetinėju, dangstydamasis paslaptingumu, slėpdamas nuo jūsų, kad pats nežinau to, ką jūs norite sužinoti?

N. Bet nors tas vietoves žinote? Ar esate buvęs Vevė, Vo kantone?

R. Daug kartų. Ir pareiškiu jums, kad nesu ten girdėjęs nei apie baroną d'Etanžą, nei apie jo dukrą. Pono de Volmaro vardas ten visai nežinomas. Esu buvęs Klarane ir nemačiau ten jokių namų, panašių į aprašytuosius šiuose laiškuose. Važiavau pro Klaraną grįždamas iš Italijos, tais pačiais metais, kai atsitiko tas liūdnas įvykis, ir, kiek man žinoma, niekas neverkė ten Julijos de Volmar ar kokios kitos moters, panašios į ją. Pagaliau, kiek prisimenu kraštovaizdį, šiuose laiškuose radau vietovių sukeitimų ir netikslių peizažo aprašymų: arba autorius kaip reikiant nepažinojo krašto, arba norėjo suklaidinti skaitytojus. Štai ir viskas, ką jums pasakysiu šiuo klausimu, ir būkite tikras, kad niekas kitas neištrauks iš manęs to, ką atsisakiau pasakyti jums.

N. Visi domėsis taip pat smalsiai kaip ir aš. Jeigu išspausdinsite šį kūrinį, pasakykite publikai nors tai, ką pasakėte man. O dar geriau — surašykite šį mudviejų pokalbį ir įdėkite pratarmės vietoje, ir skaitytojai turės visus reikiamus paaiškinimus.

R. Jūsų teisybė, pats aš nieko geriau nebūčiau sugalvojęs. Beje, tokios apologijos niekados neturi pasisekimo.

N. Neturi, kai matyti, kad autorius gina tik save; bet aš pasistengiau, kad čia skaitytojai šio trūkumo nerastų. Tik patariu jums sukeisti mūsų vaidmenis: neva aš jus primygtinai raginu paskelbti šį rinkinį, o jūs spiriatės. Jūs dėstote prieštaravimus, o aš į juos atsakau. Taip bus kukliau, ir įspūdis bus geresnis.

R. Sakykit, ar tokie metodai taip pat atitiks mano charakterį, už kurį jūs ką tik mane gyrėte?

N. Ne, aš spendžiau jums spąstus. Telieka viskas, kaip yra.

Pirma dalis

PIRMAS LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Aš gerai suprantu, man reikia bėgti nuo jūsų, panele. Be reikalo delsiu, tikriau sakant, geriau niekados nebūčiau jūsų sutikęs. Bet ką dabar daryti? Ko man imtis? Jūs pažadėjote būti man bičiule; supraskite, kaip aš suglumęs, ir patarkite man.

Jūs žinote, kad į jūsų namus aš įžengiau tik jūsų motinos pakviestas. Žinodama, kad man pavyko išsiugdyti keletą naudingų sugebėjimų, jinai ir pamanė, kad jie galės būti pravartūs jos dievinamos dukros auklėjimui,— juk šioje vietovėje sunku rasti mokytoją. Aš savo ruožtu didžiavausi, kad padėsiu suklestėti tokiai gražiai natūrai ir išdrįsau prisiimti šį pavojingą rūpestį, nenumatydamas arba bent nesibaimindamas jokios grėsmės. Nutylėsiu, kad jau pradedu gauti atpildą už savo drąsą. Tikiuos, neprarasiu atsargumo ir nekalbėsiu to, ko jums nedera klausytis, visada atminsiu, kad turiu gerbti jūsų doringumą dar labiau negu jūsų kilmę ir grožį. Aš kenčiu, bet mane bent guodžia mintis, jog kenčiu aš vienas: nenorėčiau siekti laimės jūsų laimės kaina.

Bet aš matau jus kasdien, ir jūs nesąmoningai, pati to nenumanydama, verčiate mane vis labiau kentėti; beje, jūs negalite mano kančios atjausti ir net neturite to žinoti. Tiesa, aš žinau, ką diktuoja protingas apdairumas tokiais atvejais, kai nėra vilties. Ir aš turėčiau jam paklusti, jei mokėčiau derinti apdairumą su padorumu. Tačiau kaip mandagiai pasitraukti iš namų, į kuriuos mane pakvietė pati šeimininkė, jeigu ji maloniai su manimi elgiasi ir tiki, kad aš galiu būti bent kiek naudingas tai, kuri jai brangiausia pasauly, ir laukia, kad galės kada nors nustebinti savo vyrą jūsų padaryta pažanga, kurią ji nuo jo kol kas slepia? Ar galiu atimti iš švelnios motinos tokį džiaugsmą? Ar turiu ją be ceremonijų palikti, nieko jai nepaaiškinęs? Ar turiu jai pasakyti savo pasitraukimo priežastį? Ir ar neįžeis jos mano

prisipažinimas — juk nei mano kilmė, nei vardas neleidžia man apie jus nė svajoti?

Iš tos keblios padėties, kurioje esu atsidūręs, matau tik vieną išeitį: tegu toji ranka, kuri mane į ją įstūmė, mane ir ištraukia, tegu bausmė, kaip ir mano kaltė, eina iš jūsų: bent jau iš gailesčio man malonėkite uždrausti man jus matyti. Parodykite mano laišką savo tėvams, liepkite uždaryti man jūsų namų duris, išvarykite mane bet kokia dingstimi; iš jūsų galiu viską priimti, bet pats nepajėgiu nuo jūsų pabėgti.

Kaip? Jūs turite mane išvaryti, aš turiu bėgti nuo jūsų? Bet kodėl? Kodėl gi tatai nusikaltimas — likti širdim prie to, kas gera, ir mylėti tai, kas verta pagarbos? Ne, tai ne nusikaltimas, gražioji Julija,— jūsų žavumas mane apakino, bet jis niekados nebūtų paviliojęs mano širdies, jeigu ne kitas, dar galingesnis žavesys. Jaudinantis karšto jausmingumo ir begalinio romumo derinys, švelnus svetimo skausmo atjautimas; šviesus protas ir puikus skonis, kurių tyrumo šaltinis — jūsų sielos tyrumas,— vienu žodžiu, jūsų dvasios žavesys pavergė mane daug labiau, negu jūsų grožis. Sutinku, kad galima būtų jus įsivaizduoti dar gražesnę, bet įsivaizduoti jus dar mielesnę ir dar labiau vertą padoraus žmogaus širdies, o ne, Julija, tai neįmanoma!

Kartais drįstu puoselėti viltį, jog dangus yra nulėmęs slaptą mūsų jausmų, lygiai kaip ir mūsų pomėgių bei amžiaus, atitikimą. Mes abu dar tokie jauni, kad mūsų įgimti palinkimai dar neiškrypę, o visi mūsų siekimai panašūs. Mes dar nepersiėmę vienodais aukštuomenės prietarais, bet mūsų jausena ir pažiūros vienodos, tad ar neturiu aš teisės vaizduotis, kad tarp mūsų širdžių tokia pat darna kaip ir tarp mūsų įsitikinimų? Kai kada mudviejų žvilgsniai susitinka; kartais mudu atsidūstame tuo pačiu laiku arba vogčiomis nubraukiame ašaras... O Julija! Jeigu toji sandora mums pasiųsta iš aukščiau... jeigu dangus mums yra nuskyręs... Jokia žmogiška jėga... Ak, atleiskite! Man susidrumstė protas: savo troškimus aš drįstu laikyti viltimi, karšti mano geismai kuria galimybės iliuzijas.

Siaubas mane ima regint, kokioms kančioms pasmerkta mano širdis. Aš visai nesistengiu aukštinti savo skausmo, norėčiau jo neapkęsti, jei tai būtų įmanoma... Kokie tyri mano jausmai, spręskite iš to, kokios malonės iš jūsų prašau. Išdžiovinkite, jei įmanoma, tą nuodų versmę, kuri mane maitina, bet ir žudo. Aš tetrokštu pasveikti arba mirti; ir maldauju jūsų griežtumo, kaip įsimylėjėlis kad maldautų jūsų palankumo.

Taip, aš pasižadu, prisiekiu dėti visas pastangas atgauti sveiką protą arba sutramdyti širdyje gimstančią jausmų sumaištį,— bet pasigailėkite, nugręžkite nuo manęs švelnias savo akis, kurios mane žudo; paslėpkite nuo mano akių savo bruožus, rankas, pečius, šviesius plaukus, grakščius judesius; apgaukite mano godų, neatsargų žvilgsnį; prislopinkite tą nuoširdų balsą,— juk neįmanoma jo klausytis nesijaudinant. Būkite kitokia, kad mano širdis galėtų nurimti.

Pasakysiu atvirai, jei norite. Vakaro laisvalaikio žaidimuose jūs visų akivaizdoje nėmaž nesivaržote ir tuo žiauriai mane kankinate; jūs nesielgiate su manim santūriau kaip su kitais. Štai ir vakar mažai betrūko, kad aš, gavęs baudą, jūsų vos nepabučiavau,— juk jūs beveik nesipriešinote. Laimė, aš atkakliai to nesiekiau. Pajutau, kad mano susijaudinimas vis stiprėja, kad aš pražūsiu, ir susitvardžiau. Ak, jei būčiau pasimėgavęs tuo pabučiavimu, tai būtų buvęs paskutinis mano atodūsis, ir aš būčiau numiręs laimingiausiu žmogumi pasaulyje!

Maldauju, nebežaiskime tokių žaidimų — jų pasekmės gali būti pragaištingos. Kiekvienas, net ir vaikiškiausias, žaidimas savaip pavojingas. Aš visada bijau prisiliesti jūsų rankos ir nežinau, kaip tai atsitinka, kad mudviejų rankos vis susiduria. Vos tik jūsų ranka paliečia mano ranką, aš krūpteliu; nuo to žaidimo man darosi karšta, aš apsvaigstu: nieko nebematau, nieko nebejaučiu ir tokią pamišimo akimirką nebežinau, ką sakyti, ką daryti, kur pasitraukti, kaip susivaldyti.

Kai mudu skaitome, randasi kitų keblumų. Vos tik valandėlę liekate su manim viena, be savo motušės ar pusseserės, jūs staiga pasikeičiate, apsimetate tokia rimta, tokia šalta, tokia ledinė, kad iš pagarbos ir baimės jums nepatikti aš netenku blaivaus proto ir nuovokos; virpėdamas šiaip taip vapu pamokos žodžius, bet jūs, nors ir labai pagauli, sunkiai juos tesuvokiate. Tas jūsų nevienodas elgesys kenkia mums abiem: mane jūs stumiate į nusiminimą, o pati neįsimenate pamokos. Negaliu suprasti, kodėl taip kaitaliojasi tokios protingos merginos nuotaika. Drįstu paklausti, kaip jūs, tokia linksmuolė visų akivaizdoje, staiga taip surimtėjate, kai mudu liekame akis į akį? Atrodo, turėtų būti priešingai: reikėtų derinti savo elgesį prie žiūrovų skaičiaus. O tuo tarpu mane glumina ir jūsų ceremoningas tonas, kai esame vienu du, ir familiarus tonas kitų akivaizdoje. Malonėkite savo laikyseną išlyginti, gal aš ne taip kankinsiuos.

Taurioms sieloms įgimtas atjautimas — gal ir jus sugraudins

kančios, ištikusios nelaimingąjį, kuriam esate parodžiusi kiek pagarbos. Jeigu elgsitės bent kiek kitaip, palengvinsite jo būklę ir padėsite jam ramiau pakelti ir tylėjimo, ir meilės kančias. Jeigu jo santūrumas ir sielos būklė jūsų nejaudina ir jūs norite pasinaudoti savo teise jį pražudyti, jūsų valia tai padaryti — jis nesiskųs: verčiau žus pagal jūsų įsakymą nelaukdamas, kada jį pražudys nekuklus jausmas, kuris jūsų akyse meta ant jo kaltės šešėlį. Žodžiu, kad ir kaip jūs patvarkytumėte mano likimą, man bent nereikės sau prikaišioti puoselėjus akiplėšiškas viltis; ir jeigu perskaitėte šį laišką, tai padarėte viską, ko galėčiau drįsti jus prašyti: mano meldimas bent jau nebus atmestas!

II LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Panele, kaip aš klydau, rašydamas jums savo pirmąjį laišką. Užuot palengvinęs savo kančią, ją tik padidinau, drauge patekdamas į jūsų nemalonę, o jaučiu, kad man pats baisiausias dalykas yra jums nepatikti. Jūsų tylėjimas, šalta ir santūri laikysena — pernelyg aiškūs mano nelaimės ženklai. Tik pusiau išklausiusi mano maldavimų, jūs tik dar labiau mane nubaudėte:

E poi ch'amor di me vi fece accorta,
Fur i biondi capelli allor velati,
*E l'amoroso sguardo in se raccolto.**

Jūs ir viešumoje neberodote to nekalto familiarumo, kuriuo aš, kvailys, skundžiausi, bet dar griežtesnė būnate, kai liekame vienu du; išmoningai atšiauri — ir kai nuolaidžiaujate, ir kai esate nepalanki.

Jeigu žinotumėte, kaip mane skaudina tas jūsų šaltumas, tai suprastumėte, kad esu pernelyg nubaustas. Kaip karštai aš trokštu grįž-

* Ir kai mano meilė paakino jus suklusti, jūs prisidengėte šviesius savo plaukus ir nukreipėte savin švelnius savo žvilgsnius[1] (*it.*).

ti į praeitį ir padaryti taip, kad jūs nebūtumėte mačiusi to nelemto laiško! Bijodamas vėl jus įžeisti, neberašyčiau šito laiško, jei nebūčiau parašęs pirmojo,— nenoriu didinti savo klaidos, o noriu ją ištaisyti. Gal jums nuraminti reikia pasakyti, kad klydau? Gal reikia viešai paskelbti, jog tai, ką jums jaučiu, nebuvo meilė?.. Nejaugi ištarsiu tokius šventvagiškus žodžius? Ar toks šlykštus melas pritinka širdžiai, kurioje viešpataujate jūs? Ak, jeigu taip lemta, verčiau būsiu aš nelaimingas, bet nors ir buvau akiplėša, nebūsiu nei melagis, nei bailys, ir jei mano širdis įvykdė nusikaltimą, mano plunksna jo neatsižadės.

Aš iš anksto jaučiu didį jūsų pasipiktinimą ir laukiu jo pasekmių kaip vienintelės malonės, kurios galiu tikėtis, nes mane niokojanti ugnis nusipelno bausmės, bet ne paniekos. Pagailėkite, nepalikite manęs sau pačiam. Teikitės bent nuspręsti mano likimą. Pareikškite savo valią. Aš paklusiu, kad ir ką man įsakytumėte. Pasmerksite mane amžinam tylėjimui? Aš prisiversiu jo laikytis. Pavarysite mane šalin? Prisieksiu, jūs manęs nebematysite. Įsakysite mirti? Ak, tai ne sunkiausia išeitis. Sutiksiu su kiekvienu jūsų įsakymu, išskyrus vieną,— jūsų nebemylėti; paklusčiau ir šiam, jei tik įstengčiau.

Šimtąsyk per dieną man norisi pulti prie jūsų kojų, aplaistyti jas ašaromis, išmelsti sau mirtį ar atleidimą. Bet mirtinas siaubas kiekvienąkart stingdo drąsą, mano keliai dreba ir nesilanksto, žodžiai miršta lūpose, ir mano siela netenka ryžto, bijodama jus supykinti.

Ar galima įsivaizduoti baisesnę sielos būseną? Mano širdis jaučia visą savo kaltę, bet nieko negali sau padaryti, nusikalstamos mintys ir sąžinės graužimas neleidžia jai nurimti. Nežinodamas, kokia bus mano lemtis, blaškausi, kamuojamas nepakenčiamų abejonių, ir tai laukiu su viltimi gailestingumo, tai bijausi bausmės.

Bet ne, aš nieko nesitikiu, neturiu teisės ko nors tikėtis. Vienintelė malonė, kurios laukiu iš jūsų,— paskubinkite mano mirtį. Įvykdykite teisingą kerštą. Aš pats jus to maldauju, štai kokia didi mano kančia! Nubauskite mane, tai jūsų pareiga. Bet jeigu nesate negailestinga, nebūkite šalta ir nepatenkinta,— toks elgesys stumia mane į neviltį: kai nusikaltėlis vedamas mirti, jam neberodoma rūstybė.

III LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Kantrybės, panele! Aš jums įkyrėsiu paskutinį kartą.

Jus pamilęs, pradžioje nė iš tolo nenumačiau, kokie vargai manęs laukia. Tada mane kankino tik beviltiška meilė, kurią protas ilgainiui gali perveikti, paskui patyriau didesnį skausmą — kad jums nepatinku, o dabar kenčiu žiauriausias kančias, jausdamas, kad ir jūs kenčiate. O Julija! Aš su kartėliu matau — mano skundai drumsčia jums ramybę. Jūs atkakliai tylite, bet budri mano širdis pagauna slaptą jūsų nerimą. Jūsų žvilgsnis apsiblausė, jis svajingas, įsmeigtas žemėn, ir tik retkarčiais jūs be dėmesio pažiūrite į mane; skaistus jūsų veido raudonis nublanko, keistas blyškumas dengia skruostus, jūs praradote linksmumą, jus slegia mirtinas liūdesys, ir tik nekintamas jūsų sielos švelnumas bent kiek saugo nuo nerimastingos nuotaikos.

Gal jausmų sumaištis, gal panieka ar gailestis dėl mano kančių jus kamuoja — aš tai matau. Bijau, kad esu jūsų kančių kaltininkas, ir daug labiau mane liūdina ta baimė, nei galėtų džiuginti viltis,— nes arba aš klystu, arba jūsų laimė man brangesnė už manąją.

Tačiau, mąstydamas apie save, pradedu suprasti, kaip blogai aš galvojau apie savo širdį, ir nors per vėlai, matau, kad jausmas, kurį iš pradžių palaikiau trumpalaikiu kliedesiu, bus mano gyvenimo lemtis. Ir kuo jūs liūdnesnė, tuo gyviau aš jaučiu savo skausmą. Niekados, ne, niekados jūsų akių ugnis, jūsų veido skaistumas, įstabus protas, visas ankstesniojo jūsų linksmumo žavesys nebūtų manęs taip paveikę kaip jūsų liūdesys. Patikėkite, dieviškoji Julija, jeigu žinotumėte, kokį gaisrą mano sieloje sukurstė šita ilgesio savaitė, pati pašiurptumėte nuo kančių, kurias man sukėlėte. Nūnai jos nepagydomos, ir aš jaučiu, kad mane niokojanti ugnis užges tik kape.

Tiek to! Kam nelemta sulaukti laimės, tas bent gali būti jos vertas, ir aš mokėsiu priversti jus gerbti žmogų, kuriam jūs nesiteikėte nė žodeliu atsakyti. Esu jaunas ir kada nors išgalėsiu pelnyti pagarbą, kurios dabar dar nesu vertas. O kol kas turiu sugrąžinti jums ramybę, kurios pats netekau amžinai ir kurią jums čia drumsčiu, pats to nenorėdamas. Teisingumas reikalauja, kad aš vienas kentėčiau už nusižengimą, dėl kurio pats vienas esu kaltas. Sudie, gražiausioji

Julija, gyvenkite ramiai, atgaukite ankstesnįjį linksmumą; nuo rytdienos manęs nebematysite. Bet žinokite, karšta ir skaisti mano meilė jums, kuri mane degina, neužges per visą mano gyvenimą. Širdis, kupina meilės tokiai godotinai būtybei, nebeįstengs sumenkėti; nuo šiol ji tešlovins jus ir dorybę, ir aukuro, kur buvo garbinama Julija, niekas niekados nepamatys išniekinto svetimos ugnies.

PIRMAS JULIJOS RAŠTELIS

Neįsikalbėkite, kad turite pasišalinti. Dorybinga širdis mokės nugalėti save arba nutilti ir galbūt taps gerbtina. O jūs... jūs galite pasilikti.

ATSAKYMAS

Aš ilgai tylėjau; jūsų šaltumas pagaliau privertė mane prabilti. Galima nugalėti save vardan dorybės, bet mylimo žmogaus panieka nepakenčiama. Aš privalau išvykti.

ANTRAS JULIJOS RAŠTELIS

Ne, pone, dabar, kai jūs tariatės patyręs tokius jausmus, kai man išdrįsote pasakyti tokius žodžius, žmogus, kokiu apsimetinėjote, išvykti negali, to būtų per maža.

ATSAKYMAS

Aš nėmaž neapsimetinėjau, nebent tik sakydamas, kad aistra sutramdyta vilties netekusioj širdy. Rytoj jūs būsite patenkinta, ir, kad ir ką sakytumėte, šitaip pasielgti man lengviau negu išvažiuoti.

TREČIAS JULIJOS RAŠTELIS

Beproti! Jei mano gyvastis tau brangi, nedrįsk kėsintis į savąją. Esu be perstojo sekama ir negaliu nei su jumis kalbėtis, nei jums rašyti iki rytdienos. Laukite.

IV LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Vadinas, pagaliau reikia atskleisti taip blogai slėptą pražūtingą paslaptį. Kieksyk prisiekinėjau, kad iš mano širdies jinai ištrūks tik drauge su gyvastim! Bet tavoji gyvastis pavojuj, todėl aš išduodu paslaptį ir per tai netenku garbės. Deja, aš pernelyg tvirtai laikiausi sau duoto žodžio: juk prarasti garbę baisiau už mirtį!

Ką pasakyti? Kaip sutrikdyti tokią slogią tylą? Argi aš jau ne viską pasakiau ir argi tu jau visko nesupratai? Ak, tu labai gerai viską matei ir, žinoma, atspėjai visa kita! Palengva įviliota į bjauraus suvedžiotojo pinkles, aš matau, jog smunku į baisią bedugnę, tačiau negaliu sustoti. Klastūne! Tai mano, o ne tavo meilė teikia tau šitiek drąsos! Tu matai mano širdies sumišimą ir naudojiesi juo man pražudyti; tu darai mane vertą paniekos, bet aš esu priversta niekinti tave, ir tai didžiausias mano skausmas. Ak nevidone, aš tave gerbiau, o tu terši mano garbę! Patikėk, jeigu tavo širdis įstengtų ramiai džiaugtis šia pergale, ji niekados nebūtų jos pasiekusi.

Tu žinai (ir tavo sąžinės priekaištai dėl to turi sustiprėti), kad mano siela neturėjo ydingų polinkių. Aš branginau kuklumą ir dorumą. Su malonumu ugdžiausi juos, gyvendama paprastą ir darbingą gyvenimą. Tačiau kam tos mano pastangos, jeigu dangus jas atmetė? Nuo pat pirmos dienos, kai aš, savo nelaimei, tave pamačiau, kenksmingi nuodai ėmė skverbtis į mano pojūčius ir protą; aš tai supratau nuo pirmos akimirkos, o tavo akys, tavo jausmai, tavo kalbos, tavo nusikalstama plunksna mirtiną nuodų veikimą kas dieną stiprina. Aš telkiau visas jėgas šiai augančiai pražūtingai aistrai sutramdyti! Nebepajėgdama priešintis, stengiausi apsisaugoti nuo antpuolių; atkaklus tavo asistavimas apgavo tuščią mano atsargumą. Šimtą sykių buvau bepuolanti savo gimdytojams po kojų, šimtą sykių buvau beatverianti jiems savo nuodėmingą širdį, bet jie nesuprastų, kas joje dedasi, jie imtų taikyti įprastus vaistus, o liga nepagydoma. Mano motušė silpna ir bebalsė, žinau, koks nepalenkiamai griežtas mano tėvas, ir aš tik pražudyčiau save ir suterščiau savo, visos šeimos ir tavo paties garbę. Mano draugė išvykusi, brolio nebeturiu; pasauly neberandu apgynėjo nuo mane persekiojančio priešo; veltui maldauju dangų — dangus kurčias silpnųjų maldoms. Viskas kursto mane

siaubiančią ugnį, esu palikta sau pačiai ar, tikriau sakant, atiduota tavo valiai; net pati gamta tarsi nori tapti tavo bendrininke; visos mano pastangos bergždžios: aš myliu tave prieš savo norą. Mano širdis nesugebėjo priešintis, kai buvo kupina jėgų, tai nejaugi dabar ji pasiduos jausmui tik iš dalies? Nejaugi širdis, nemokanti nieko nuslėpti, neišpažins tau savo silpnybės ligi galo? Ak, nereikėjo man žengti to pirmo žingsnio, paties pavojingiausio. Kaipgi dabar sustoti? Taip, nuo pat pirmo žingsnio pasijutau grimztanti į prarają, ir tu gali, jei panorėsi, padaryti mane dar nelaimingesnę.

Mano padėtis baisi, ir man belieka prašyti pagalbos tik tą, kuris mane į ją įstūmė. Jei nori apsaugoti mane nuo pražūties, privalai būti vieninteliu mano gynėju nuo tavęs paties. Žinau, aš galėjau kol kas neprisipažinti savo nevilties, galėjau kurį laiką slėpti savo gėdą ir, darydama sau nuolaidas, apgaudinėti save. Tuščias gudravimas! Jis tiktai glostytų mano savimeilę, bet neišgelbėtų mano garbės! Ką gi, aš pernelyg gerai suprantu, pernelyg gerai jaučiu, kur veda pirmoji klaida, ir stengiuosi nepulti į pražūtį, o išvengti jos.

Vis dėlto, jei tu nesi prasčiausias iš žmonių, jei tavo sieloje rusena dorybės kibirkštėlė, jeigu tebėra išlikęs krislas garbės jausmo, kurio, man atrodė, tu buvai kupinas,— ar galiu aš manyti tave esant tiek žemą, kad niekšiškai piktnaudžiautum nelaimingu prisipažinimu, kurį traukia iš manęs beprotybė? Ne, aš tave gerai pažįstu; tu paremsi mane silpną, tapsi mano gynėju, apsaugosi mane nuo mano pačios širdies. Tavo dorybės — paskutinis mano nekaltybės prieglobstis. Savo garbę drįstu patikėti tavajai — tu negali išlaikyti vienos be kitos. Ak kilnusis mano drauguži, išlaikyk jas abi ir pasigailėk manęs bent iš meilės sau pačiam.

O Dieve! Ar aš dar nepakankamai pažeminta? Rašau tau klūpodama, laistau laišką ašaromis, siunčiu tavęsp drovius savo maldavimus. Tačiau nemanyk, jog nežinau, kad maldavimai galėjo būti siunčiami man ir aš būčiau tau paklususi, tik turėjau nusileisti tau su paniekos vertu mitrumu. Drauguži, pasiimk šią tuščią valdžią ir palik man dorybę. Verčiau būti tavo verge ir gyventi nekaltai, nei pirkti tavo nuolankumą savo negarbės kaina. Jei teiksies išklausyti mano prašymą, kiek meilės, kiek pagarbos susilauksi iš tos, kuri tau bus dėkinga už sugrąžintą gyvastį. Kokia žavinga yra švelni dviejų skaisčių sielų sąjunga! Nugalėti geismai bus tau laimės šaltinis, ir malonumai, kuriuos patirsi, bus verti paties dangaus.

Tikiu, viliuosi, kad širdis, pelniusi visišką mano širdies atsidavi-

mą, parodys tokį kilnumą, kokio aš laukiu iš jos. Viliuosi taip pat, kad jeigu ji būtų tiek niekšiška, jog galėtų piktnaudžiauti mano paklydimu ir iš manęs ištrauktais prisipažinimais, tai panieka ir pasipiktinimas grąžintų man prarastą protą; aš nebūsiu tokia baili, kad bijočiau mylimojo, dėl kurio turėčiau rausti. Tu būsi arba doras, arba niekinamas; aš arba išlaikysiu pagarbą sau, arba pasveiksiu. Štai vienintelė viltis, kuri man likusi, be paskutinės vilties — numirti.

V LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Dieve visagali! Tu davei man vieną sielą skausmui, dovanok dar kitą sielą džiaugsmui. Meile, sielos gyvastie, sustiprink man ją besilpstančią! Neapsakomas dorybės žavesy, neįveikiama mylimos būtybės balso jėga, malonumai, palaima, didūs džiaugsmai, kaip taikliai veria jūsų strėlės! Kas gali atsilaikyti prieš jų dūrius? O, kaip atsilaikyti prieš džiugesio srautą, plūstantį man širdin? Kaip išpirkti baikščios mylimosios nerimą? Julija... ne — mano Julija klūpo ant kelių! Mano Julija lieja ašaras!.. Ta, kurią turėtų garbinti visas pasaulis, maldauja ją dievinantį žmogų jos neįžeisti ir drauge išlaikyti gerą savo vardą. Jei galėčiau tavimi pasipiktinti, aš pasipiktinčiau, nes tavo būgštavimai mus žemina. O skaisti, dangiška grožybe! Tu turi geriau žinoti, kuo reiškiasi tavo valdžia. Aš dievinu tavo grožį kaip tik dėl to, kad jame atsispindi skaisti siela, kuri įkvepia jam gyvastį ir kurios visi bruožai turi dieviškumo žymę! Tu bijai nusileisti atkakliems mano siekiams? Bet ko gali baimintis toji, kuri įkvepia visiems tik kilnius ir dorus jausmus? Argi atsiras žemėje toks niekšas, kuris išdrįs būti įžūlus su tavim?

Leiski, leiski man pasimėgauti netikėta laime — būti mylimam, mylimam tos, kuri... Kas prieš tą laimę pasaulio sostas! Tūkstantį kartų skaitysiu tavo žavųjį laišką,— tavo meilė ir tavo jausmai jame įrašyti ugninėmis raidėmis, ir nors karšta širdis nerimsta, aš džiūgauju matydamas, kaip kilnioje sieloje net karščiausios aistros išlaiko šventą dorybės pavidalą. Tik išgama, perskaitęs tą jaudinantį laišką, galėtų piktam panaudoti tavo padėtį ir įžūliu savo poelgiu parodyti

didžiausią panieką sau pačiam. Ne, mylimoji, pasitikėk ištikimu draugu — jis tavęs neapgaus. Nors visam laikui netekčiau proto, nors mano jausmų sąmyšis vis didėtų, tu man nuo šiol žaviausia ir švelniausia brangenybė, kuri kada nors buvo patikėta saugoti mirtingajam. Mano aistra ir jos objektas išlaikys amžiną skaistumą. Keldamas ranką prieš tavo skaistų grožį, aš sudrebėčiau labiau negu prieš šlykščiausią kraujomaišą. Šalia savo mylimojo tu esi taip pat neliečiamai saugi kaip šalia savo tėvo. O, jeigu tas laimingas mylimasis, būdamas su tavim, nors akimirką pamirštų santūrumą!.. Tatai reikštų, kad Julijos mylimasis turi niekšingą sielą! Ne, kai liausiuosi mylėjęs dorybę, aš ir tavęs nebemylėsiu; ir aš pats noriu, kad tu manęs nebemylėtum, jei aš pasielgčiau nedorai.

Tad nusiramink, meldžiu tave mudu jungiančios švelnios ir skaisčios meilės vardan; juk ji yra mano santūrumo ir pagarbos tau laidas; juk ji pati atsako tau už save. Kodėl tavo nuogąstavimai siekia toliau negu mano geismai? Kokios kitos laimės turėčiau trokšti, jei mano širdyje vos telpa toji, kuria ji dabar mėgaujasi? Mudu abu jauni, tai tiesa, mylime pirmą ir vienintelį kartą gyvenime ir neturime jokios patirties aistros dalykuose, bet argi garbė, kuri mums vadovauja, gali mums nurodyti klaidingą kelią? Nejaugi jai reikia įtartinos patirties, įgyjamos tik ištvirkavimu? Nežinau, gal aš ir klystu, bet man atrodo, kad mano širdies gilumoje glūdi dori jausmai. Aš visai nesu niekšingas suvedžiotojas, kaip tu mane iš nevilties vadini, o paprastas ir jautrus žmogus, kuris atvirai reiškia savo jausmus ir neturi tokių jausmų, dėl kurių turėtų rausti. Vienu žodžiu tariant, mano bjaurėjimasis nusikaltimu stipresnis už meilę Julijai. Nežinau, ne, tikrai nežinau, ar meilė, kurią tu įkvėpei, suderinama su dorybės nepaisymu ir ar gali nedoras žmogus pajusti visą tavo žavingumą. Kuo labiau tavimi žaviuosi, tuo pakilesni darosi mano jausmai. Pirma būčiau padaręs gerą darbą dėl jo paties, dabar padaryčiau tam, kad tapčiau vertas tavęs. Ak, malonėk pasikliauti ta meilės liepsna, kurią sukurstei manyje ir taip sutaurinai! Žinok, aš tave dievinu, ir to užtenka, kad amžinai gerbčiau tą neįkainojamą brangenybę, kurią man patikėjai. O, kokia širdis man priklausys! Tikroji laimė, mylimosios šlovė, save gerbiančios meilės triumfe — kiek tu vertingesnis už visus meilės džiaugsmus!

VI LAIŠKAS

KLARAI NUO JULIJOS

Argi tu, miela sesute, ketini visą gyvenimą raudoti vargšelės Šajo, argi žmogus, galvodamas apie mirusius, turi užmiršti gyvuosius? Tavo sielvartas suprantamas, ir aš jį atjaučiu, bet juk negalima amžinai liūdėti! Nuo tos dienos, kai netekai motinos, Šajo tave auklėjo kuo rūpestingiausiai; ji greičiau buvo tau draugė nei guvernantė. Švelniai mylėjo tave, ir mane ji mylėjo, nes tu myli mane: ji mums visada diegė tik išmintingus ir garbingus principus. Aš visa tai žinau, brangioji mano, ir mielai su tuo sutinku. Bet sutik ir tu, kad toji šauni moteris buvo nelabai atsargi su mumis: be reikalo pasakodavo mums labai nekuklius dalykus, be perstogės kalbėdavo apie koketavimo meną, apie savo jaunystės nuotykius, apie meilužių gudrybes; ir nors, saugodama mus nuo vyrų spendžiamų spąstų, ji mūsų ir nemokė spęsti tuos spąstus jiems, bet mokė vis dėlto daugybės dalykų, kurių jaunoms merginoms nė žinoti nederėtų. Tad nusiramink jos netekusi — ši nelaimė turi ir gerąją pusę: mums, tokio amžiaus merginoms, Šajo pamokos ėmė darytis pavojingos, ir dangus galbūt ją pasiėmė tuo metu, kai mums būtų geriau, kad jos nebebūtų. Prisimink, ką man kalbėjai, kai netekau geriausio pasauly brolio. Argi Šajo tau brangesnė? Argi tau labiau dera jos gedėti?

Sugrįžk, brangioji, jai tu nebesi reikalinga. Aiman, tu gaišti laiką nereikalingam sielvartui ir negalvoji, kad gali ištikti kita bėda! Kaipgi tu, žinodama mano širdies būseną, nesibijai palikti savo draugę pavojuje, kuriam, čia būdama, galėtum užkirsti kelią? O, kiek visko nutiko po to, kai tu išvykai! Tu pašiurpsi sužinojusi, į kokį pavojų aš buvau patekusi per savo neatsargumą. Tikiuosi, kad dabar jau iš jo išsivadavau, bet priklausau, taip sakant, nuo kito žmogaus korektiškumo, ir tu turi mane sugrąžinti man pačiai. Tad kuo greičiau sugrįžk. Nieko nesakiau, kol tavo globa buvo reikalinga vargšei Šajo; aš pirmoji būčiau skatinusi tave jos nepalikti. Bet dabar, kai jos nebėra, tu privalai globoti jos šeimą; o šituo mes čia drauge pasirūpinsime geriau negu tu viena kaime, ir tu atliksi savo dėkingumo pareigą, niekuo nepakenkdama draugystės pareigai.

Nuo tos dienos, kai išvažiavo tėvas, mes grįžome prie savo senojo gyvenimo būdo, ir motušė mane rečiau bepalieka. Bet ji tai daro

greičiau iš įpratimo negu iš nepasitikėjimo. Jos draugijos atima jai dar daug laiko, bet ji nenori, kad aš praleisčiau pamokas, todėl kai kada ją užvaduoja ganėtinai nerūpestinga Babi. Nors, mano galva, motušė pernelyg manim pasitiki, aš nesiryžtu jos įspėti; labai norėčiau atsikratyti pavojų nenustodama jos pagarbos, ir tik tu viena gali visa tai sutvarkyti. Sugrįžk, mieloji Klara, sugrįžk negaišdama. Gaila, kad tu praleidi pamokas: aš imu jas be tavęs ir bijau, kad netapčiau per daug mokyta. Mūsų mokytojas ne tiktai godotinas, bet ir doras žmogus, ir dėl to dar pavojingesnis. Aš pernelyg juo patenkinta, todėl nepatenkinta savimi. Ir jis, ir mudvi esame tokio amžiaus, kai ir su doriausiu vyru, jeigu jis dar meilus, mergaitėms geriau būti dviem negu vienai.

VII LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Aš tave suprantu ir bauginuosi, nors netikiu, kad pavojus taip arti, kaip tu vaizduojiesi. Tavo baimė apramino mano būgštavimus, bet ateitis mane gąsdina, ir jeigu tu neįstengsi savęs nugalėti, aš numatau vien tik nelaimes. Aiman, kieksyk vargšelė Šajo pranašavo, kad pirmas tavo širdies atodūsis nulems tavo visą gyvenimą! Ak sesute, juk esi dar tokia jauna,— nejaugi tavo likimas jau nuskirtas? Kaip mudvi pasigesime tos prityrusios moters, nors ir sakai, kad jos netekimas — mudviem į sveikatą. Gal būtų buvę geriau, jeigu iš pat pradžių būtume patekusios į patikimesnes rankas; bet jos rankose mes pasidarėme per daug išmaningos, kad dabar leistumės kitų valdomos, nors ir ne tiek išmaningos, kad gebėtume valdyti pačios save. Ji viena galėjo apsaugoti mus nuo pavojų, į kuriuos pati įstūmė. Ji daug ko mus išmokė, ir, man atrodo, pagal savo amžių mes daug mąstėme. Karšta ir švelni draugystė, jungianti mudvi, taip sakant, beveik nuo lopšio, anksti supažindino mūsų širdis su visomis aistromis. Mes gana gerai žinome jų požymius ir pasekmes; mes tik nesimokėme jas tramdyti. Dieve duok, kad tavo jaunas filosofas geriau išmanytų tą meną už mus!

Juk tu mane supranti: kai sakau mes, kalbu daugiausia apie tave. Juk apie mane mieloji Šajo visada sakydavo, jog vėjavaikiškumas

atstos man intelektą, jog niekados nemokėsiu protingai mylėti ir jog esu pernelyg kvaila, kad padaryčiau kada nors kvailystę. Miela Julija, būk atsargi; kuo geriau Šajo vertino tavo protą, tuo labiau ji būgštavo dėl tavo širdies. Tačiau nenusimink, žinau, kad tavo siela padarys visa, ką gali skaistumas ir garbė, o manoji padarys visa, ką savo ruožtu gali draugystė,— tuo neabejok! Nors mudvi per daug nusimanome pagal savo amžių, bet tos žinios nė kiek nepakenkė mudviejų doringumui. Patikėk, brangioji, pasaulyje yra daug naivesnių merginų, kurios ne tokios doringos kaip mudvi, o mudvi esame doringos, nes norime tokios būti, o tai, būk tikra, patikimesnis būdas doroviškai tobulėti.

Tačiau dabar, kai tu man tai parašei, aš nė valandėlės nenurimsiu, kol nebūsiu prie tavęs, nes jei tu bijai pavojaus, tai jis nėra visai išsigalvotas. Tiesa, apsisaugoti lengva: pora žodžių motinai, ir viskas baigta. Bet aš tave suprantu — tu nenori tokios išeities, kad viskas būtų baigta; tu nori išvengti nuopuolio, bet nenori atsisakyti nugalėtojo garbės. Ak vargše sesute! Jei būtų bent mažiausias vilties spindulėlis... Argi įmanoma, kad baronas d'Etanžas sutiktų atiduoti dukrą, vienintelį savo vaiką, menkam, beturčiui miestelėnui? Argi tu to tikiesi?.. Tai ko tikiesi?.. Ko trokšti? Vargše, vargše sesute!.. Tačiau manęs nebijok: tavo draugė išlaikys tavo paslaptį. Daug kas pasakytų, kad sąžiningiau būtų ją atskleisti; gal jie būtų teisūs. Bet aš nesu labai galvota ir nepripažįstu tokio sąžiningumo, kuris išduoda draugystę ir pasitikėjimą. Aš manau, kad kiekvienas žmonių tarpusavio ryšys, kiekvienas žmogaus amžius turi savo taisykles, savo pareigas ir savo dorybes. Tai, kas kitiems — protingumas, man — išdavystė, ir tie, kurie visa tai painioja, daro mus piktus, užuot darę mus išmintingus. Jei tavo meilė silpna, mes ją įveiksime; jei stipri, tai, puldami ją žiauriomis priemonėmis, sukeltume tragediją, o draugystė privalo išmėginti tik tas priemones, už kurias gali atsakyti. Bet užtat kai būsi mano saugoma, turėsi pavyzdingai elgtis. Pamatysi, tu pamatysi, kas yra aštuoniolikametė duenja!

Kaip žinai, čia, toli nuo tavęs, aš ne pramogų ieškau. O ir pavasaris kaime nėra toks malonus, kaip tau atrodo: kenti žmogus drauge šaltį ir karštį; išėjęs pasivaikščioti, niekur nerasi pavėsio, o namuose reikia kūrenti krosnį. Net mano tėvas, nors užsiėmęs statybomis, vis dėlto pastebi, kad laikraštis čia pristatomas vėliau negu mieste. Visi tik ir svajoja apie grįžimą, ir aš tikiuosi, kad po keturių ar penkių dienų mudvi apsikabinsim. Bet man neramu, kad keturios ar penkios dienos

turi dievažin kiek valandų, kurių nemaža bus skirta filosofui. Ar supranti, sesute,— filosofui? Pagalvok, kad visos tos valandos bus jam palankios.

Neraudonuok ir nedelbk akių. Nesidėk ori — tai netinka tavo veidui. Tu gerai žinai, kad aš juokiuosi net ašaras liedama, bet tai nereiškia, kad esu nejautri, kad neliūdžiu toli nuo tavęs, kad negedžiu gerosios Šajo. Esu tau be galo dėkinga, kad tu nori draug su manimi rūpintis jos šeima, aš neapleisiu jos artimųjų iki savo dienų pabaigos; bet tu nebūtum tu, jei praleistum progą padaryti gerą darbą. Sutinku, kad mieloji vargšelė buvo pleputė, leisdavos į familiarias, nekuklias kalbas, nebuvo pakankamai santūri su jaunomis merginomis ir mėgo pašnekėti apie savo senas dienas. Todėl aš liūdžiu ne tiek dėl jos proto ypatumų, nors šalia blogų savybių ji turėjo ir puikių,— jos netekusi, aš verkiu geros jos širdies, tikro prieraišumo, kuriame buvo ir motiniško švelnumo, ir seseriško pasitikėjimo. Ji man atstojo visą šeimą. Savo motiną aš menkai teprisimenu, tėvas myli mane tiek, kiek sugeba mylėti; mes netekome mielo tavo brolio, savųjų aš beveik niekada nematau. Esu tarsi visų apleista našlaitė. Vaikuti mielas, dabar tu man viena pasaulyje, nes tavo motušė — tai aš. Tačiau tu teisi. Juk aš turiu tave, o betgi aš verkiau! Buvau iš proto išsikrausčiusi,— ko man verkti?

P.S. Bijodama atsitiktinumo, adresuoju šį laišką mūsų mokytojui — taip jis saugiau tave pasieks.

VIII LAIŠKAS*

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Kokie keisti meilės įnoriai, o gražioji Julija! Mano širdis gavo daugiau, negu tikėjosi, o vis nėra patenkinta! Jūs mane mylite, jūs man tai sakote, o aš dūsauju! Nedėkinga širdis drįsta geisti dar kažko, nors jai nebėra ko geisti; jos užgaidos mane kamuoja ir neleidžia mėgautis laime. Nemanykit, kad užmiršau man uždėtus įstatymus ar kad nebe-

* Čia jaučiama spraga, ir tas dažnai pasitaikys per visą susirašinėjimą. Daugelis laiškų dingo, kiti buvo sunaikinti, dar kiti iškarpyti, tačiau tą, kas svarbiausia, lengvai galima atkurti pagal tai, kas išlikę.

noriu jų laikytis; ne, bet jaučiu slaptą apmaudą matydamas, kad tie įstatymai sunkūs tik man: juk jūs, nors ir sakėtės esanti silpna, dabar tokia stipri; man net mažai tetenka kovoti su savimi, nes jūs budri — neduodate tam jokios dingsties.

Kaip jūs pasikeitėte per šiuos du mėnesius, nors niekas, be jūsų, nepasikeitė! Jūsų melancholija išnyko, nė ženklo neliko dygėjimosi ar prislėgtos nuotaikos. Visa jūsų esybė vėl dvelkia ankstesniu grožiu, atgijo visas jūsų žavumas — ką tik prasiskleidusi rožė nėra tokia gaivinga kaip jūs; jūs vėl pokštaujate, laidote sąmojus su visais, net su manim išdykaujate, kaip anksčiau; ir, kas mane labiausiai erzina, prisiekinėjate man amžiną meilę taip linksmai, tarsi kalbėtumėte apie juokingiausią pasaulyje dalyką.

Sakykit, lengvabūde, sakykit, argi tai liudija visa nugalinčią aistrą, priverstą kovoti su savim? Ir jeigu jūs bent kiek trokštumėte ją perveikti, ar tos pastangos neprislopintų jūsų linksmumo? O, anksčiau jūs buvote daug meilesnė, nors ir ne tokia graži! Kaip gaila to jaudinančio blyškumo, brangaus laimės laido mylinčiajam! Ir kaip aš neapkenčiu tos akis badančios sveikatos, kurią jūs atgavote, kai aš praradau ramybę. Taip, aš labiau norėčiau matyti jus sergančią negu patenkintą, nes žiūrint į žibančias jūsų akis ir skaistų veidą man skauda širdį. Argi jau pamiršote, kad buvote ne tokia, kai maldavote mano gailestingumo? O Julija, Julija! Kaip greitai nurimo karšta jūsų meilė!

Bet dar labiau mane žeidžia tai, kad, atsidavusi mano valiai, jūs, atrodo, nepasitikite ja ir vengiate pavojų, tarsi jie dar jums grėstų. Ar tai taip jūs godojate mano santūrumą? Argi pagarbiu savo susilaikymu nusipelniau tokios nuoskaudos? Jūsų tėvui išvažiavus, mes ne tik neturime didesnės laisvės, bet priešingai — beveik nebebūname vienu du. Jūs neperskiriamos su pussesere — toji nė valandėlės jūsų nepalieka vienos. Pamažu mes grįšime prie ankstesnio gyvenimo būdo ir senojo atsargumo — bus tik toks vienintelis skirtumas, kad kitados tatai jus slėgė, o dabar jums patinka.

Kokio gi atlygio aš susilauksiu už tokią tyrą pagarbą, jeigu jūs manęs negerbiate? Ir kam tas amžinas ir savanoriškas mano susilaikymas nuo žemiškų malonumų, jei toji, kuri jo reikalauja, tokia nedėkinga? Aš tikrai pavargau nuo beprasmiškų kančių, pasmerkęs save žiauriam atsižadėjimui, nesitikėdamas jokio atpildo. Nejaugi jūs vis gražėsite kaip niekur nieko ir mane niekinsite? Nejaugi man telemta akimis ryti grožybes, nedrįstant prisiliesti prie jų lūpomis? Nejaugi pagaliau aš pats turiu atsisakyti bet kokios vilties ir net negaliu pasidi-

džiuoti tokia sunkia auka? Ne, kadangi jūs nepasitikite mano žodžiu, aš nebenoriu veltui jo tesėti: tai neteisybė, kad jūsų saugumo laidas būtų ir mano garbės žodis, ir jūsų atsargumo priemonės. Jūs per daug nedėkinga, arba aš per daug skrupulingas. Aš nebenoriu atsisakyti nuo likimo man teikiamų progų, ir jūs nepajėgsite tam sukliudyti. Pagaliau, kad ir koks būtų mano likimas, jaučiu — prisiėmiau nepakeliamą naštą. Julija, geriau saugokitės pati, aš jums grąžinu brangenybę, kuri ištikimam saugotojui pasidarė pernelyg pavojinga, o jūsų širdžiai, nors jūs dėjotės to būgštaujanti, ją apginti bus ne taip jau sunku.

Kalbu rimtai: nuo šiolei kliaukitės savimi arba vykite mane šalin, tai yra atimkite man gyvastį. Aš daviau per drąsų pažadą. Stebiuosi, kad galėjau taip ilgai jį tesėti. Žinau, kad privalau ir toliau jo laikytis, bet jaučiu, kad nebepajėgsiu. Kas užsikrauna tokią sunkią naštą, tas pasmerktas kristi. Tikėkite manim, mieloji, švelnioji Julija, tikėkite jautria mano širdimi, kuri plaka tik jums, jūs būsite visada gerbiama. Bet aš galiu valandėlę netekti proto ir aistros svaiguly įvykdyti piktadarybę, kuria, būdamas šalto proto, pasibaisėčiau. Esu laimingas, kad neapvyliau jūsų lūkesčių; du mėnesius pergalingai kovojau su savimi, tad jūs man skolinga už du amžius kančių.

IX LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Suprantu: jei galėtumėte mėgautis ištvirkimo malonumais ir turėti dorybingo žmogaus vardą — štai kada būtumėte patenkintas likimu. Ar tai tokia jūsų moralė?.. Ė, mano drauguži, greitai jums nugriso kilniadvasiškumas. O gal jūs tik dėjotės kilniadvasis? Keistas prieraišumo ženklas — jūs skundžiatės mano sveikata! Argi tikėjotės, kad mano beprotiška meilė galutinai ją suardys, ir laukėte, kad imsiu jus maldauti išgelbėti man gyvastį? O galbūt ketinote mane gerbti tol, kol būsiu nepasiekiama, ir atsisakyti gerbti, kai tapsiu mielesnė? Tokios aukos aš nelaikau nuopelnu, kurį reikėtų labai vertinti.

Jūs man prikaišiojate, kad aš stengiuosi išgelbėti jus nuo sunkios kovos su pačiu savimi, o turėtumėte, priešingai, man už tai dėkoti. Paskui išsižadate prisiimto įsipareigojimo kaip pernelyg sunkios naštos. Vadinasi, tame pačiame laiške skundžiatės, kad jums pernelyg sunku,

ir taip pat, kad sunkumai jums ne tokie dideli, kokie galėtų būti. Pagalvokite apie visa tat gerai ir pasistenkite neprieštarauti sau pačiam, kad jūsų tariamos pretenzijos neatrodytų tokios lengvabūdiškos. O geriausia — meskite visą tą apsimetinėjimą, taip nederantį su jūsų charakteriu. Kad ir ką sakytumėt, jūsų širdis patenkinta manąja, nors to ir neparodo. Nedėkingasai, jūs puikiai žinote, kad mano širdis niekados jums nenusikals! Pats jūsų laiškas žaismingu savo stiliumi jus demaskuoja: juk nebūtumėte toks sąmojingas, jeigu nerimautumėte. Na, pakaks tuščių priekaištų jūsų adresu, pereikime prie tų, kurie adresuojami man pačiai ir iš pirmo žvilgsnio atrodo labiau pamatuoti.

Vienodas ir ramus gyvenimas, kurį mes gyvename jau du mėnesius, nesiderina su mano pirmesniuoju prisipažinimu, ir aš suprantu, kad ne be pagrindo jus stebina šis kontrastas. Iš pradžių jūs matėte mane įpuolusią į neviltį, dabar aš jums atrodau pernelyg romi. Todėl jūs kaltinate mane jausmų nepastovumu ir aikštinga širdimi. Ak mano mielas, ar ne per daug griežtai smerkiate? To nepermanysi per vieną dieną. Palaukite ir galbūt įsitikinsite, kad jus mylinti širdis yra verta jūsų širdies.

Jei galėtumėte suprasti, kaip aš išsigandau pirmųjų savo meilės apraiškų, jūs įsivaizduotumėte, kokį sąmyšį jos man sukėlė. Aš buvau taip griežtai auklėjama, kad skaisčiausia meilė atrodė man didžiausia negarbė. Visi mane mokė, visi įtikinėjo, kad jautri mergaitė pražus, vos tik pirmas meilės žodis išsprūs iš jos lūpų. Mano pakrikusioj vaizduotėj nuodėmė ir meilės prisipažinimas susipynė; tas pirmas žingsnis man atrodė toks baisus, kad aš beveik nemačiau jokio tarpo ligi paskutinio žingsnio. Begalinis nepasitikėjimas savimi didino mano nerimą, kuklumo balsą aš laikiau skaistumo protestu. Aš kankinausi trokšdama išsisakyti ir tą kančią laikiau geismų įsiliepsnojimu. Vaizdavausi, kad žūsiu, kai tik prašneksiu, o prisipažinti reikėjo, kitaip būčiau jūsų netekusi. Taigi, nebegalėdama slėpti savo jausmų, stengiausi sužadinti jūsų kilnius jausmus ir, pasitikėdama daugiau jumis negu savimi, ryžausi kreiptis į jūsų garbę ir melsti apgynimo, kad įgaučiau jėgų, kurių, kaip man atrodė, neturėjau.

Supratau, jog suklydau. Vos tik prisipažinau, man palengvėjo, o kai tik jūs man atsakėte, visai nusiraminau. Du mėnesiai išbandymų parodė, kad mano švelniai širdžiai reikia meilės, bet mano pajautoms visai nereikia meilužio. Spręskite pats — juk jūs taip gerbiate dorybę! — kaip aš nudžiugau, padariusi šį laimingą atradimą. Išsivadavusi iš tos didžios negarbės, į kurią mano būgštavimai mane buvo nubloškę,

aš mėgaujuosi žaviu malonumu mylėti skaisčiai. Tokia būsena — mano gyvenimo laimė; ji veikia ir mano nuotaiką, ir sveikatą. Kažin ar galima įsivaizduoti saldesnę laimę,— meilės ir nekaltybės sandora man atrodo žemiškas rojus.

Nuo to laiko aš jūsų nebebijau, tačiau stengiuosi nelikti su jumis akis į akį,— ne tik dėl savęs, bet ir dėl jūsų, nes jūsų žvilgsniai ir atodūsiai — veikiau aistringų jausmų, o ne išminties ženklas; ir jeigu jūs užmirštumėte savo duotą pažadą, aš jo niekad neužmiršiu.

Ak mano mielas, kodėl aš negaliu įkvėpti jūsų sielai to laimės ir ramybės jausmo, kuris viešpatauja mano sieloje! Kodėl negaliu jūsų išmokyti ramiai mėgautis ta žavingiausia gyvenimo būsena! Širdžių sąjungos žavesys jungiasi mums su nekaltybės žavesiu. Jokia baimė, jokia gėda nedrumsčia mudviejų laimės; apdovanoti tikrais meilės džiaugsmais, mudu galime kalbėti apie dorybę neraudonuodami.

*E v'e il piacer con l'onestade accanto.**

Bet kažkokia liūdna nuojauta slegia man krūtinę ir byloja, kad dangus mudviem tėra skyręs džiaugtis laime tik neilgą laiko tarpą. Ateityje aš numatau tik audras, išsiskyrimą, nerimą ir kliūtis. Dabartinė mūsų būklė, man atrodo, gali pasikeisti tik į bloga. Ir jei švelnesnis ryšys mudu sujungtų amžinai, bijau, kad laimės perteklius nesužlugdytų pačios laimės! Akimirka, kada mylimasis tampa tavo, yra meilės krizė, taigi ir mūsų meilei pavojinga visokia permaina. Per ją galime viską prarasti.

Maldauju tave, švelnusis ir vienintelis drauguži, stenkis numalšinti tuščių geismų svaigulį,— juk po jų visada ateina graužatis, atgaila, liūdesys. Ramiai džiaukimės dabartine mūsų būkle. Tau patinka mane mokyti, ir tu puikiai žinai, kokios malonios man tavo pamokos. Tebūnie jos dar dažnesnės, skirkimės tik tada, kai to reikalauja padorumas. Tais tarpais, kada negalime matytis, rašinėkime vienas kitam laiškus. Neleiskime tuščiai brangaus laiko, kurio galbūt kada nors trokšime. Ak, tegu viskas ir būna taip kaip dabar ligi mūsų gyvenimo pabaigos! Protas šviesėja, mąstymas skaidrėja, dvasia stiprėja, širdis džiūgauja! Ko gi trūksta mūsų laimei?

---

* Ir čia malonumas jungiasi su dorumu. *Metastazijus*[2].

X LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Jūs teisybę sakote, miela Julija, kad aš jūsų dar visai nepažįstu! Tariuosi žinąs visus gražios jūsų sielos lobius, bet vis randu naujų. Ar yra pasauly kita moteris, kuri, kaip jūs, gebėtų derinti meilę su dorumu ir maldyti vieną jų kitu taip, kad jie abu taptų dar žavesni? Šis santūrumas mane liūdina, bet jis mielas ir patrauklus, ir jūs mokate taip žaviai pagražinti tuos atsižadėjimus, kurių iš manęs reikalaujate, kad jie bemaž darosi man brangūs.

Kasdien vis gyviau jaučiu, kad didžiausias man turtas — jūsų meilė; nėra ir negali būti nieko, kas jai prilygtų; ir jeigu reikėtų rinktis arba jūsų širdį, arba teisę turėti jus, žavingoji Julija, aš nė akimirkos nesvyruočiau. Bet kam reikalingas toks skausmingas pasirinkimas? Kam laikyti nesutaikomais dalykais tai, ką prigimtis nori sujungti? Laikas brangus, sakote jūs; mokėkime džiaugtis juo tokiu, koks jis yra, ir savo nekantrumu nedrumskime ramios jo tėkmės. Ką gi, teeinie dienos ir tebūnie jos laimingos! Bet, džiaugdamiesi malonia būsena, gal neturime užmiršti, kad ji gali būti dar malonesnė, ir tenkintis ramybe, užuot siekę aukščiausios palaimos? Ar nepraraasime laiko, kurį galima geriau sunaudoti? Ak, jei galima išgyventi tūkstantį metų per ketvirtį valandos, kuriam galui liūdnai skaičiuoti gyvensimas dienas?

Aišku, kaip jūs sakote, mūsų dabartinė būklė — laimė. Suprantu, kad turime būti laimingi, tačiau nesijaučiu laimingas. Veltui jūsų lūpomis byloja išmintis — prigimties balsas yra stipresnis. Kaip jam pasipriešinti, kai jis dera su širdies balsu? Niekas daugiau šiame žemiškame gyvenime, tik jūs viena esate verta užvaldyti mano sielą ir jausmus: ne, be jūsų prigimtis man yra niekas, bet jos valdžia — jūsų akyse ir čia ji nenugalima.

Jūs žvelgiate į pasaulį kitaip, dieviškoji Julija! Jūs tiktai žavite mūsų jausmus, bet jums nereikia kovoti su savo jausmais. Matyt, žmogiškosioms aistroms nepasiekiama tokia tauri siela; jūs graži kaip angelas — ir angeliškai skaisti. O skaistybe, kurią aš murmėdamas garbinu! Kodėl aš negaliu arba priversti tave nusileisti iš aukštybių, arba pats pakilti ligi tavęs! Bet ne, aš visada šliaužiosiu žeme ir visada matysiu jus žibant danguje. Ak, būkite laiminga, sudrumsčiusi man ra-

mybę; džiaukitės visomis savo dorybėmis, ir težūnie tas niekingas mirtingasis, kuris kada nors išdrįs kėsintis į vieną iš jų! Būkite laiminga; aš pasistengsiu užmiršti, koks esu apgailėtinas, ir jūsų laimė palengvins mano kančias. Taip, brangi mylimoji, man atrodo, kad mano meilė tokia pat tobula kaip jos dievinamasis objektas; visi jūsų žavesio įkvėpti geismai gęsta, nugalėti jūsų sielos tobulumo; o ji tokia rami, kad aš nedrįstu trikdyti jos. Kiekvieną syk, kai mane ima pagunda pagrobti menkutę jūsų glamonę, mane tvardo ne tik baimė jus įžeisti,— dar labiau mano širdis bijo sudrumsti tokią tyrą palaimą. Aš galvoju tik apie tai, kiek jums gali kainuoti tie džiaugsmai, kurių aš taip trokštu ir, nepajėgdamas suderinti savo laimės su jūsų, atsisakau savo laimės,— spręskite pati, kaip jus myliu!

Kaip keistai prieštaringus jausmus jūs man keliate! Aš vienu kartu nuolankus ir įžūlus, veržlus ir santūrus. Vos tik pakeliu į jus akis, manyje kyla vidinė kova. Jūsų žvilgsniai, jūsų balsas žadina širdyje meilę, nekaltybės žavesys toks jaudinantis, kad būtų apmaudu jį sunaikinti. Aš drįstu puoselėti drąsiausias viltis tiktai kai jūsų nėra, bet, nedrįsdamas jums prabilti apie savo geismus, nukreipiu juos į jūsų paveikslą ir jam atsikeršiju už pagarbų santūrumą, kurį esu priverstas rodyti prie jūsų.

O betgi aš kamuojuos, aš degu. Mano gyslomis teka ugnis, niekas negali jos užgesinti nei numalšinti; stengdamasis ją sutramdyti, aš dar labiau ją kurstau. Aš turiu būti laimingas, pripažįstu, aš ir esu laimingas, savo likimu nesiskundžiu; koks jis yra, toks, nesikeisčiau juo su žemės karaliais. Tačiau mane kankina akivaizdi negalia, ir veltui stengiuos nuo jos išsisukti. Nenoriu mirti, o vis dėlto merdėju. Noriu gyventi dėl jūsų, o jūs atimate man gyvastį.

XI LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Mano mielas, jaučiu, jog kasdien vis labiau prie jūsų prisirišu. Jau nebepajėgiu su jumis atsiskirti; nepakenčiu net trumpo nesimatymo, turiu jus regėti arba jums rašyti, idant visą laiką būčiau su jumis.

Taigi mano meilė auga drauge su jūsų meile; nes dabar žinau,

kaip jūs mane mylite,— juk tikrai bijote man nepatikti, kai anksčiau tik apsimetinėjote, kad pasiektumėte savo tikslą. Puikiai matau, kaip jūsų širdis sugebėjo paveikti įkaitintos vaizduotės siautulį, ir, man regis, dabartinis jūsų tvardymasis šimtąsyk aistringesnis negu pirmasis įkarštis. Taip pat žinau, kad jūsų būklei, nors ir varginančiai, nestinga ir džiaugsmų. Tikrai mylinčiam žmogui malonu daryti aukas,— jos visos jam įskaitomos, ir nė viena nelieka be atsako jį mylinčioje širdyje. Beje, kas žino, ar jūs, žinodamas mano jautrumą, slapta nesigriebiate didesnės gudrybės man sugundyti? Bet ne, tai netiesa, jūs negalite su manim gudrauti. Tačiau jei būčiau protinga, dar labiau saugočiausi gailesčio negu meilės. Mane šimtą kartų labiau sugraudino pagarbus jūsų santūrumas negu jausmų prasiveržimai, ir bijau, kad jūsų pasirinktas doriausias kelias nebūtų drauge ir pavojingiausias.

Turiu atsiverti jums ir išsakyti mintį, kurios teisingumą jaučiu visa širdimi ir kurią taip pat jūsų širdis turi jums įteigti: nepaisant turtinės nelygybės, nepaisant tėvų ir mūsų pačių, mudviejų likimai yra amžinai sujungti, ir tik drauge mudu begalime būti laimingi arba nelaimingi. Mudviejų sielos, taip sakant, liečiasi visais taškais, ir mudu visur juntame tą patį sukibimą. (Pataisykite mane, mano mielas, jei aš nevykusiai naudojuosi jūsų fizikos pamokomis.) Galbūt likimas mus išskirs, bet jis nepajėgs išardyti mūsų sąjungos. Nuo šiol mes turėsime tuos pačius džiaugsmus ir tuos pačius vargus, ir lygiai kaip tuodu įsimylėjėliai, apie kuriuos man pasakojote, net būdami skirtingose vietose, jaučia vienodus sielos virpesius, taip ir mudviejų jausmai bus tie patys, nors ir būtume priešinguose pasaulio kraštuose.

Taigi nusikratykite viltimi, jei kada nors ją turėjote, susikurti ypatingą laimę mano laimės kaina. Nesitikėkite galėsiąs būti laimingas, jei aš neteksiu garbės, jūs nepajėgsite ramiai žvelgti į mano gėdą ir ašaras. Patikėkit manimi, mielasis, aš pažįstu jūsų širdį geriau negu jūs pats. Tokia švelni ir nuoširdi meilė turi išmokti valdyti geismus; o jeigu jūs prisispyręs reikalausite, tai pražudysite save: padarydamas nelaimingą mane, ir pats nelaimingas tapsite.

Norėčiau, kad suprastumėt, kaip svarbu mums abiem, kad leistumėte rūpintis mūsų bendru likimu man. Nejaugi jūs abejojate, kad esate man brangesnis už gyvastį, nejaugi manote, kad galiu turėti kokių džiaugsmų, kuriais nesidžiaugčiau drauge su jumis? Ne, mano mielas, mano interesai tokie pat kaip ir jūsų, tik aš turiu truputį daugiau proto jiems tvarkyti. Sutinku, esu už jus jaunesnė, bet ar nepastebėjote, kad nors moterų protas paprastai yra silpnesnis ir greičiau

menkėja, užtat jis anksčiau susiformuoja, kaip trapi saulėgrąža kad užauga ir sunyksta greičiau už ąžuolą. Nuo pat jaunystės mes privalome saugoti tai, ką taip lengva prarasti, ir tas rūpestis anksti išugdo mūsų blaivų protą — gebėjimą gyvai jausti visus pavojus, kurie mūsų tyko, ir teisingai įvertinti, kokios bus įvykių pasekmės. Juo daugiau mąstau apie mūsų padėtį, juo aiškiau matau, kad sveika nuovoka reikalauja iš jūsų aukos, kurios aš reikalauju iš jūsų meilės vardan. Tad pakluskite švelniam jos balsui ir leiskitės vedamas kito — deja, taip pat neregio, kuris tačiau nėra bent praradęs patikimo ramsčio.

Nežinau, mano mielas, ar mūsų širdys bus laimingos, ar jos supras viena kitą, ir ar jūs, skaitydamas šias eilutes, taip pat pajusite tą švelnų susijaudinimą, kuris jas diktavo. Nežinau, ar mudu kada nors sutarsime dėl požiūrio į gyvenimą ir dėl jausmų, bet gerai žinau, kad reikia pasirinkti nuomonę to iš mudviejų, katras savo laimę mažiau skiria nuo kito laimės.

XII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Koks jaudinantis jūsų laiško paprastumas, miela Julija! Jauti skaisčios sielos giedrumą ir švelnų meilės nerimą! Jūsų mintys liejasi nuoširdžiai ir laisvai; jos daro širdžiai be galo malonų įspūdį, kokio nepadarys įmantrus stilius. Jūs pateikiate nenuginčijamus argumentus taip paprastai, kad tik pamąstęs gali suvokti visą jų įtaigumą; ir apie iškilius jausmus kalbate taip natūraliai, kad jūsų sprendimai atrodo kaip įprastos tiesos. Žinoma, tik jums dera tvarkyti mudviejų likimą, aš ne tik suteikiu jums tą teisę, bet ir reikalauju to iš jūsų, prašau jus vykdyti šitą teisėtą priedermę, nes jūsų protas privalo atlyginti man už skriaudą, padarytą mano protui. Nuo šiol pavedu jums visą gyvenimą valdyti mano valią: disponuokite manimi kaip žmogum, kuris jau nebėra sau žmogus ir kurio visa esybė priklauso tik jums vienai. Neabejokite, aš tesėsiu duotą žodį, paklusiu, kad ir ką jūs man įsakytumėte. Ir tada — ar aš tapsiu geresnis, ar jūs būsite laimingesnė, bet kuriuo atveju tikrai gausiu atpildą už savo paklusnumą. Taigi besąlygiškai pavedu jums rūpintis mūsų bendra laime, susikurkite ją sau,— tai

viskas, ko reikia. O man, nepajėgiančiam nė akimirkos jūsų pamiršti, galvojančiam apie jus su slopinamu susižavėjimu, beliks vykdyti tvirtą jūsų valią.

Per tuos vienerius metus, kai mes drauge mokomės, mūsų lektūra buvo be jokios sistemos ir beveik atsitiktinė, daugiau žiūrėjome jūsų skonio, negu jį ugdėme. Beje, mūsų vidinis sąmyšis nedavė mums išlaikyti aiškią mąstyseną. Akys krypo nuo knygos, lūpos tarė žodžius, bet dėmesio nebuvo. Ne tokia išsiblaškiusi jūsų pusseserė mums priekaištavo, kad mūsų nuovoka menka ir, mus pralenkusi, didžiavosi nesunkia pergale. Nejučiomis ji tapo mokytojo mokytoja, ir nors mudu kai kada pasijuokdavom iš jos puikybės, iš esmės tik ji viena iš mūsų trijulės kai ką žino iš viso to, ko mokėmės.

Tai va, prarastam laikui atgriebti (ak Julija, ar jis buvo kada nors geriau panaudotas?) aš sugalvojau planą, pagal kurį tam tikru metodu gal užpildysime savo žinių spragas, atsiradusias dėl išsiblaškymo. Siunčiu jį jums; netrukus perskaitysime jį drauge, o kol kas pateikiu čia tik vieną kitą pastabėlę.

Jeigu mudu, žavioji mano drauguže, trokštume puikuotis erudicija ir įgyti žinių daugiau dėl kitų, o ne dėl savęs, mano sistema būtų nieko neverta, kadangi ji perdėm linkusi išsirinkti truputį iš daugelio — susidaryti mažą rinkinėlį iš didelės bibliotekos. Mokslas daugumai žmonių, kurie jam atsideda, yra tarsi brangus pinigas, kuris betgi pakelia gerovę tik tada, kai paleidžiamas į apyvartą, ir turi vertę tik santykiuose tarp žmonių. Atimkite iš mūsų mokslininkų malonumą kalbėti klausytojams, ir mokslas jų nebedomins. Jie kaupia žinias kabinetuose tik tam, kad galėtų paskleisti jas viešai; jie trokšta pagarsėti išminčiais tik kitų akyse, ir jeigu jie neturėtų gerbėjų, mokslas jiems neberūpėtų.* O mudu norime pasinaudoti savo žiniomis, jas kaupiame ne perparduoti, o vartoti savo reikalui, ne apsikrauti, o maitintis jomis. Mažai skaityti, bet daug mąstyti apie tai, kas perskaityta, arba — tai tas pat — daug apie tai šnekėtis,— štai kaip derėtų mokytis. Kadangi žmogus, įpratęs mąstyti, išsiugdė suvokimą, manau, geriau savo protu atrasti visa, ką galima rasti knygose; tai tikras būdas prisitaikyti žinias savo galvosenai ir jas perimti. O kai gauname jas tokias, kokias mums duoda, beveik visada priimame jas svetima mums forma. Kiekvienas esame kur kas turtingesnis, negu manome, bet, kaip sako Montenis,

---

* Taip manė pats Seneka. „Jei man duotų mokslą,— sako jis,— su sąlyga, kad jo nerodyčiau, aš jo atsisakyčiau." Iškilni filosofija.

esame įpratę gyventi iš skolų ir išmaldų, nes mus moko daugiau naudotis kitais negu remtis savimi[3]. Arba, tikriau sakant, mes be paliovos kaupiame ir nedrįstame nieko paliesti: mes tarsi tie šykštuoliai, kurie tegalvoja, kaip pripildyti savo aruodus, ir, visko pertekę, miršta badu.

Pripažįstu, yra daug žmonių, kuriems šis metodas būtų labai žalingas, jiems reikia daugiau skaityti ir mažiau mąstyti, nes jų tokia prasta galva, kad knygose jie neras nieko blogesnio už tai, ką patys prisigalvojo. O jums aš siūlau visai priešingą dalyką — juk jūs mokate į perskaitytas knygas įdėti dar savą, geresnę prasmę, ir guvus jūsų protas sukuria tarsi antrą knygą, kartais geresnę už pirmąją. Tad mudu dalinsimės savo mintimis; aš jums pasakosiu, ką kiti manė, jūs man papasakosite, ką tuo klausimu manote jūs pati, ir iš pamokos aš dažnai išeisiu daugiau pasimokęs negu jūs.

Kuo mažiau jums reikės skaityti, tuo geriau reikės parinkti knygas. Ir štai kuo pagrįstas mano parinkimas. Svarbiausia besimokančiųjų klaida, kaip aš ką tik jums pasakiau, yra ta, kad jie per daug pasitiki knygomis ir nepakankamai semiasi iš savo pačių lobio, jie negalvoja, kad mūsų pačių protas beveik visada mus mažiau apgaudinėja negu visi sofistai. Įsigilinęs į save, kiekvienas pajunta, kas yra gera, kiekvienas atskiria, kas gražu; nereikia mūsų mokyti pažinti nei to, nei kito, nes mes apsigauname tik tada, kai norime apsigauti. Bet tikro gėrio ir grožio pavyzdžių rečiau pasitaiko, jie mažiau žinomi, jų reikia ieškoti toli nuo mūsų. Būdami garbėtroškos, stiprius charakterius matuojame savo silpnumu ir laikome iliuzinėmis tas savybes, kurių nesijaučiame turį; būdami tingūs ir netobuli, teigiame, kad šios savybės nepasiekiamos, o juk tai silpno žmogaus įsitikinimas, kad to, ko nematome kasdien, negalime matyti niekad. Būtent šitą klaidą ir reikia taisyti. Reikia įprasti jausti ir matyti tuos didžius dalykus, kad neturėtum jokio pasiteisinimo, kodėl jais neseki. Siela kilnėja, širdis liepsnoja, kai stebi tuos dieviškus pavyzdžius; mąstydamas apie juos, stengiesi tapti į juos panašus, ir visa, kas vidutiniška, jau kelia tau nepakenčiamą pasibjaurėjimą.

Tad neieškokime knygose principų ir taisyklių — juos greičiau rasime savyje. Meskime visus tuščius filosofų ginčus apie laimę ir dorybę, o laiką, kurį jie veltui gaišta ieškodami, kaip tapti laimingiems ir doriems, paskirkime tam, kad patys tokie taptume. Užsibrėžkime tikslą sekti didžiais pavyzdžiais, o ne tuščiomis sistemomis.

Aš visada maniau, kad gėris tėra veiksmingas grožis, kad juodu glaudžiai tarpusavy susiję ir kad darnioje žmogaus prigimtyje juos

maitina vienas bendras šaltinis. Iš to išeina, kad skonis tobulinamas tomis pačiomis priemonėmis kaip ir skaistumas, ir kad siela, apdovanota dorybės žavesiu, turi lygiai taip pat būti jautri visoms kitoms grožio rūšims. Mes lavinamės tiek matyti, tiek jausti, arba, tikriau sakant, puikus regėjimas yra ne kas kita kaip subtilus, gyvas jausmas. Antai, tapytojas, regėdamas gražų peizažą ar stovėdamas prie gražaus paveikslo, žavisi tokiais dalykais, kurių paprastas žiūrovas nė nepastebi. Kiek daug dalykų galima suvokti tik jausmais ir neįmanoma paaiškinti! Kiek daug nenusakomų niuansų mes tolydžio pagauname, apie kuriuos gali spręsti tik skonis! Skonis — savotiškas vertinimo mikroskopas; tai jo dėka suvokiami maži objektai, ir jo veikimas prasideda ten, kur baigiasi vertinimo veikimas. Ko gi reikia skoniui lavinti? Reikia pratintis tiek matyti, tiek jausti ir vertinti grožį subtiliu regėjimu, o gėrį — jausmais. Taip, aš tvirtinu, kad net ne visos širdys susijaudins, pirmąkart pažvelgus į Juliją.

Štai kodėl, žavioji mano mokine, aš sprendžiu, kad visas jūsų mokslas turi būti gero skonio ir dorovingų knygų skaitymas. Štai kodėl, sutelkdamas visą savo metodą į pavyzdžius, siūlau jums ne dorybių nusakymą, dorybingų žmonių paveikslus, ne taisykles, kaip gerai rašyti, o gerai parašytas knygas.

Tad nesistebėkite, kad apkarpau jūsų ankstesniąją lektūrą; esu įsitikinęs, kad reikia sumažinti skaitomų knygų skaičių, idant skaitymas duotų tikrą naudą; aš kasdien vis aiškiau matau, jog tai, kas nieko nesako sielai, nėra verta jūsų dėmesio. Mes išbrauksime iš savo planų kalbas, išskyrus italų kalbą, kurią jūs mokate ir mėgstate. Atsisakysime nuo algebros bei geometrijos pagrindų. Atsižadėtume net fizikos, jeigu man užtektų drąsos nepaisyti to, kad ji teikia jums terminų. Mes visam laikui atsisveikinsime su naujųjų laikų istorija, išskyrus mūsų tėvynės istoriją tik dėl to, kad tai laisva ir paprasta šalis, kur naujaisiais laikais dar pasitaiko senovinių žmonių. Nesižavėkite tais, kurie įtikinėja, jog kiekvienam įdomiausia jo tėvynės istorija. Tai netiesa. Yra šalių, kurių istorijos stačiai neįmanoma skaityti, žinoma, jei nesi kvailys ar diplomatas. Įdomiausia istorija yra ta, kurioje randi daugiausia dorovingumo pavyzdžių, įvairiausių charakterių, žodžiu tariant, iš kurios gali daugiausia pasimokyti. Kai kas jums pasakys, kad viso to ir dabar yra tiek pat kaip senovėje. Tai netiesa. Atskleiskite senovės istoriją, ir tie, kur taip kalba, turės nutilti. Yra beveidžių tautų, kurioms nereikalingi tapytojai, yra bevalių valdovų, kuriems nereikalingi istorikai; tad užtenka žinoti, kokią vietą užima

žmogus, ir iš anksto numanai visa, ką jis darys. Kai kas jums pasakys, kad mums trūksta gerų istorikų; bet paklauskite, kodėl. Juk tai netiesa. Duokite medžiagos gerai istorijai, ir gerų istorikų atsiras. Pagaliau jums pasakys, kad visų laikų žmonės panašūs, kad visiems būdingos tos pačios dorybės ir tos pačios ydos, o senovės žmonėmis žavimės tik dėl to, kad tai senovės žmonės. Tai irgi netiesa, nes kitados buvo daromi dideli žygdarbiai mažomis priemonėmis, o šiandien — priešingai. Senovės žmonės buvo savo istorikų amžininkai ir vis dėlto išmokė mus jais žavėtis. O jeigu būsimosios kartos kada nors žavėsis mūsų istorikais, tai, žinoma, ne iš mūsų jos bus to išmokusios.

Iš pagarbos jūsų neatskiriamajai pusseserei aš palikau ir šiaip keletą knygelių, kurių nebūčiau palikęs jums. Išskyrus Petrarką, Tasą, Metastazijų ir didžiuosius prancūzų dramaturgus, netraukiu į planą nei poetų, nei knygų apie meilę, kurios paprastai skiriamos skaityti jūsų lyties atstovėms. Ką mes sužinotume apie meilę iš šitų knygų? Ak Julija, mūsų širdis mums apie ją pasako daugiau už tas knygas, o dirbtinė knygų kalba per šalta kiekvienam aistriam žmogui. Tarp kita ko, tokia lektūra dirgina sielą, glebina ją ir gniuždo valią. Tikroji meilė, priešingai,— nepasotinama ugnis, kuri uždega kitus jausmus ir įkvepia jiems naujų jėgų. Štai kodėl ir sakoma, kad meilė kuria herojus. Laimingas tas, kuriam likimas lems tapti herojum ir kurio mylimoji bus Julija!

XIII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Aš jau jums sakiau, kad mudu buvom laimingi; ir geriausias to įrodymas — ilgesys, kuris mane apima kad ir trumpam mums išsiskyrus. Jeigu mes turėtume skaudesnių bėdų, argi dviejų dienų nesimatymas mums būtų toks sunkus? Sakau *mes*, nes žinau, kad mano draugas taip pat nekantriai laukia, aš tai jaučiu, jis ir pats tai jaučia: nebėra reikalo, kad jis man tai sakytų.

Mes esame kaime tik nuo vakar vakaro, ir dar neatėjo valanda, kurią mudu paprastai susitinkame mieste, bet vien todėl, kad pakeičiau vietą, man išsiskyrimas su jumis atrodo dar labiau nepakenčiamas. Jeigu nebūtumėte man uždraudęs geometrijos, pasakyčiau,

kad mano nerimas proporcingas mus skiriančiam laikui ir nuotoliui, nes man atrodo, kad juo toliau mudu vienas nuo kito, juo skaudesnis atsiskyrimas.

Aš atsivežiau čionai jūsų laišką ir studijų planą, ketindama apgalvoti ir vieną, ir kitą, ir jau dusyk perskaičiau laišką. Jo pabaiga mane be galo jaudina. Matau, mano mielas, kad jūsų meilė tikra, nes ji nenuslopino jūsų polinkio į kilnius darbus ir jautri jūsų širdis dar sugeba aukotis dorybei. Iš tiesų, šviesti moterį norint ją ištvirkinti — pats smerktiniausias suvedžiojimas, o jei kas nori sugraudinti jos širdį romanais, tas, vadinas, nesugeba to pasiekti savo jėgomis. Jeigu savo pamokose būtumėte aiškinęs filosofiją savo labui, jeigu būtumėte mėginęs įteigti sau naudingus principus geisdamas mane suklaidinti, aš greitai būčiau jus perpratusi; bet jūs šito nedarote — ir tai pavojingiausias gundymas. Kai tik mano širdis ėmė trokšti meilės ir aš pajutau amžino prieraišumo poreikį, ėmiau maldauti dangų, kad jis mane sujungtų ne šiaip su maloniu žmogumi, o su gražios sielos žmogumi, nes gerai žinojau, kad iš visų galimų gėrybių tik toji nesuteiks nusivylimo ir kad tiesumas ir padorumas dabina visus jausmus, kuriuos jie lydi. Už tinkamą pasirinkimą aš, kaip karalius Saliamonas, gavau ne tik tai, ko prašiau, bet ir tai, ko neprašiau.[4] Šio troškimo išsipildymas, kaip aš spėju, pranašauja gerą lemtį kitiems mano troškimams, ir aš nenustoju vilties, mano mielas, kad galėsiu kada nors padaryti jus tokį laimingą, kaip to esate nusipelnęs. Kelias į tai ilgas, sunkus, neužtikrintas; kliūtys labai didelės. Aš nedrįstu nieko žadėti, bet tikėkite, visa, ką galima padaryti kantrybe ir meile, aš padarysiu. O jūs stenkitės, kaip ligi šiol, visomis išgalėmis įtikti mano motušei ir, kai grįš namo tėvas, kuris po trisdešimties metų pagaliau visai išeina iš tarnybos, mokykitės pakęsti seno, ūmaus, bet kilnaus bajoro išdidumą,— jis jus pamils, nors neglamonės, ir gerbs, nors apie tai nešnekės.

Aš atidėjau laišką — panūdau pavaikščioti po miškelį netoli mūsų namų. O mano mieliausias drauguži! Aš ir tave tenai vedžiausi, tikriau sakant, nešiausi savo širdyje. Rinkausi vietas, kurias mudu turėtume drauge apeiti, nusižiūrėjau kampelius, vertus mudu priglausti; mudviejų širdys iš anksto atsivėrė šiuose žaviuose prieglobsčiuose, ir mudviejų džiaugsmas, kad esame drauge, dar padidėjo; o tie savo ruožtu pasidarė ypačiai brangūs, nes priglaudė dvi tikrai mylinčias širdis, ir aš stebėjausi, kad, būdama čia, viena neįžiūrėjau tų grožybių, kurias radau su tavimi.

Tarp natūralių giraičių, augančių šioje žavioje vietovėje, yra viena, gražesnė už kitas, kur man labiausiai patinka, ir dėl to aš ten sugalvojau savo draugui mažą staigmeną. Tenesako niekas, kad jis visada pagarbus, o aš nedosni. Aš noriu, kad jis ten pajustų, nepaisant vulgarių prietarų, kiek tai, ką dovanoja širdis, vertingiau už tai, kas išgaunama įkyrumu. Beje, bijodama, kad gyva jūsų vaizduotė per daug neįsiaudrintų, turiu jus įspėti, jog į giraitę mudu eisim tik su *neatskiriamąja* pussesere.

Beje, štai kas nutarta: jeigu tai jūsų per daug neapsunkins, aplankykite mus pirmadienį. Motušė mano pusseserei pasiųs savo brikelę; būkite pas ją dešimtą valandą, ji jus atveš; jūs praleisite su mumis dieną, ir mes grįšime visi drauge antradienį po pietų.

Parašiau šias eilutes ir susimąsčiau: kaip perduoti jums šį laišką? Čia tai ne taip paprasta kaip mieste. Iš pradžių buvau maniusi pasiųsti jums per Giusteną, sodininko sūnų[5], vieną jūsų knygą popieriniais aptaisais ir įsprausti į juos šį laišką. Tačiau kažin ar jūs susiprastite jo ten ieškoti, be to, būtų nedovanotinai neatsargu taip rizikuoti mudviejų likimu. Todėl pasiųsiu jums tik raštelį dėl pasimatymo pirmadienį, o laišką pasiliksiu ir įteiksiu jums į rankas. Man, beje, šiek tiek rūpi, kad jūs per daug negalvotumėte apie mįslingą giraitės staigmeną.

XIV LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Ką tu padarei, ak, ką tu padarei, miela Julija! Norėjai man atsilyginti, o mane pražudei. Aš apsvaigęs, tikriau sakant, išprotėjęs. Mano jausmai sutrikę, protas suglumęs nuo to pražūtingo pabučiavimo. Tu norėjai palengvinti man kančias! Kokia tu žiauri! Tu jas dar labiau aitrini! Iš tavo lūpų aš išgėriau nuodų; jie dirgina ir kaitina kraują, jie mane žudo; ir tavo gailestis man — mirties grėsmė.

O neužmirštamas prisiminime tos pasakiško kliedesio ir kerinčio džiaugsmo akimirkos! Niekad o niekad neišnyksi tu iš mano sielos, ir kol joje giliai įsispaudęs žavus Julijos paveikslas, kol audringa širdis virpės nuo jausmų ir atodūsių, tu būsi mano gyvenimo kančia ir laimė!

Deja, aš džiaugiausi tariama ramybe; paklusęs tavo aukščiausiajai valiai, nebemurmėjau ant likimo, kurį tu sutikai vairuoti. Sutramdžiau aistringus įžūlios vaizduotės polėkius, prisidengiau akis šydu ir surakinau savo širdį; bemaž neleidau reikštis savo geismams ir jaučiausi patenkintas, kiek įstengiau. Ir štai gaunu tavo raštelį, lekiu pas tavo pusseserę, mes vykstame į Klaraną[6]; aš pamatau tave, ir mano širdis suplasta, girdžiu švelnų tavo balso skambesį, ir ji ima daužytis dar stipriau, prieinu prie tavęs tartum pakerėtas. Laimė, pusseserė laiku įsiterpė, ir man pavyko nuslėpti savo sumišimą nuo tavo motinos. Mes apeiname sodą, ramiai papietaujame, tu man slapčia įduodi laišką, bet pavojingo liudininko akivaizdoje aš nedrįstu jo skaityti; saulė jau svyra vakarop, mes bėgam visi trys nuo paskutinių jos spindulių giraitėn, ir aš, romus naivuolis, negaliu nė įsivaizduoti malonesnės būsenos.

Dar pagiryje aš bent kiek slapčia susijaudinau pamatęs, kad judvi duodate viena kitai kažkokius reikšmingus ženklus, šypsotės, ir tau skruostus nuplieskia raudonis. Įžengiame į giraitę, ir aš nustembu: tavo pusseserė prieina prie manęs ir juokaujamai maldaujančiu tonu paprašo, kad ją pabučiuočiau. Nieko nesuprasdamas, pabučiavau tavo žavingąją draugužę, bet kad ir kokia ji meili bei sąmojinga, aš tada aiškiau negu kada nors supratau, kad jausmus valdo širdis. Bet kas man pasidarė po akimirkos, kai aš pajutau... ranka man dreba... švelnų virpulį... tavo lūpos tarsi rožės lapeliai... Julijos lūpos... prigludo, prisispaudė prie mano lūpų, ir mane apglėbė tavo rankos! Ne, žaibas danguje neblyksteli taip staigiai ir karštai kaip ugnis, kuri akimirksniu mane uždegė. Visa savo esybe aš pajutau saldų tavo prisilietimą. Ugnimi alsavo mūsų liepsnojančių lūpų atodūsiai, širdis man alpo nuo nepakeliamos palaimos... tik staiga pamačiau, kad tu išblyškai, užmerkei gražiąsias akis, atsirėmei į pusseserės petį ir netekai sąmonės. Išgąstis dėl tavęs sustingdė širdį, ir mano laimė užgeso kaip žaibas.

Nežinau, kas su manimi dedasi nuo tos lemtingos dienos. Įspūdis giliai įsiverpė atmintin ir niekados nebeišdils. Tai malonė?! Ne, tai baisi kančia... Ne, daugiau nebučiuok manęs, aš to nepakelsiu... tavo bučiniai pernelyg aitrūs, pernelyg skvarbūs, jie veria kiaurai, degina iki gyvo kaulo... jie varo mane į pašėlimą, vienintelis tavo pabučiavimas sumaišė man protą, ir aš negaliu atitokėti. Aš jau nebe tas, kas buvau, o ir tu man kitokia. Tu jau nebe ana tramdanti, griežta Julija, dabar aš visąlaik tave jaučiu prie savo krūtinės, kaip tatai buvo vieną akimirką. O Julija! Kad ir kokį likimą žadėtų man aistra, kurios nebe-

galiu suvaldyti, kad ir kaip griežtai tu su manim elgtumeis, aš nebegaliu gyventi tokioj dvasios būsenoj kaip dabar: jaučiu, kad mirsiu galų gale prie tavo kojų... arba tavo glėby.

XV LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Mano mielasis, mudviem reikia kuriam laikui išsiskirti, ir tai bus pirmas išbandymas: pažiūrėsim, ar būsite klusnus, kaip žadėjote. Patikėkite, jeigu aš to reikalauju būtent dabar, vadinas, turiu tam labai svarbų pagrindą; taip reikia, ir jūs gerai žinote, kad be svarių priežasčių aš tam nesiryžčiau, o jums pakankama priežastis yra mano valia.

Jūs jau seniai ketinote keliauti į Valė[7] kalnus. Norėčiau, kad tenai išvyktumėte dabar, kol dar nešalta. Nors ruduo čia dar malonus, bet matote — Dan de Žamano* viršūnė jau baltuoja, ir po pusantro mėnesio aš jums nebeleisčiau keliauti po tokį atšiaurų kraštą. Taigi pasistenkite išvykti rytoj pat: jūs rašysite man adresu, kurį jums siunčiu, o savo adresą man atsiųskite nuvykęs į Sioną[8].

Jūs niekad nenorėjote man pasakotis apie savo materialinę būklę; bet juk gyvenate toli nuo gimtinės; žinau, kad ir ten neturite didelio turto, o čia gyvenate tik dėl manęs ir dar išlaidaujate. Taigi manau, kad dalis mano pinigų priklauso jums, ir siunčiu nedidelę sumą piniginėj, įdėtoj į šią skrynelę; tik neatidarykite jos prie įteikėjo. Manau, kad neprieštarausite; per daug jus gerbiu, kad tikėčiau, jog sugebėtumėte taip elgtis.

Draudžiu jums be mano įsakymo ne tik grįžti, bet ir ateiti su mumis atsisveikinti. Parašykite mano motinai arba man: trumpai praneškite, kad jums prireikė staiga išvažiuoti nenumatytu reikalu, ir, jeigu norite, galite man patarti, ką turėčiau perskaityti ligi jums sugrįžtant. Visa tai turi būti pasakyta natūraliai ir be jokio šešėlio paslaptingumo. Sudie, mano mielas, neužmirškite, kad išsivežate Julijos širdį ir ramybę.

---

* Aukštas kalnas Vo kantone.

XVI LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Skaitau ir skaitau baisų jūsų laišką ir virpu nuo kiekvienos eilutės. Vis dėlto įvykdysiu jūsų valią. Ką pažadėjau, privalau tesėti, aš paklusiu. Bet jūs nežinote, akmenširde, ir niekados nesužinosite, kiek tokia auka kainuoja mano sielai. Ak, jums nebuvo reikalo mane bandyti giraitėje, idant pajusčiau, kokia didelė man toji auka: rafinuotas žiaurumas, kurį jūsų negailestinga siela jau bus užmiršusi, negalėjo užtraukti man dar didesnės nelaimės.

Grąžinu jums skrynelę tokią, kokią man ją pasiuntėte. Prie žiaurumo pridėti dar ir negarbę — to jau per daug! Aš paskyriau jus mano likimo, bet anaiptol ne mano garbės šeimininke. Tai šventas turtas (deja, vienintelis, kurį dar turiu), ir aš kol gyvas niekam jo nepatikėsiu.

XVII LAIŠKAS

ATKIRTIS

Su apgailestavimu perskaičiau jūsų laišką: tai vienintelis neprotingas jūsų rašinys.

Vadinas, aš įžeidžiau jūsų garbę! O juk dėl jos tūkstantį kartų atiduočiau savo gyvastį! Vadinas, aš įžeidžiau tavo garbę, nedėkingasai! O juk matei, kad aš vos neatidaviau tau savosios! Kurgi toji tavo garbė, kurią įžeidžiau? Atsakyk, menkysta, bejausmi! Ak, koks tu niekingas, jeigu turi tik tą garbę, kurios Julija nežino! Kaip? Nejaugi žmonės, kurie ryžtasi džiaugtis ir liūdėti kartu, negali išdrįsti pasidalyti turtais, ir nejaugi žmogų, kuris pareiškia atidavęs savo likimą į mano rankas, gali įžeisti mano dovana? Nuo kada yra žemas dalykas priimti ką nors iš mylimo žmogaus? Nuo kada mylinčios širdies dovana temdo ją priimančio garbę? Bet juk yra niekinamas žmogus, priimantis ką nors iš kito žmogaus: niekinamas tas, kurio poreikiai viršija turtą. O kas jį niekina? Šlykščios sielos, kurios garbę matuoja turtais, o dorybes auksu. Nejaugi tokiais žemais principais grindžiama doro žmogaus garbė? Ir argi pats mūsų protas nėra nusistatęs neturtingesniojo naudai?

Be abejo, yra bjaurių dovanų, kurių garbingas žmogus negali priimti. Bet žinokite, kad jos daro ne mažesnę gėdą ir jas duodančiai rankai. O padoriai teikiamą dovaną visada padoru priimti. Taigi mano širdis man dėl šios dovanos nepriekaištauja, priešingai, ja didžiuojasi.* Nėra nieko niekingesnio už vyrą, kuris parduoda savo širdį ir dėmesį,— nebent moteris, kuri juos perka. Bet dviem meilės sujungtoms širdims turto bendrumas yra teisingas ir privalomas daiktas. Aš turiu daugiau pinigų negu jūs ir be skrupulų pasilieku jų atsargai, bet jaučiuosi jūsų skolininkė. Ak, jeigu meilės dovanos — našta, tai vadinas, širdis nė negali jausti dėkingumo?

Gal jūs manote, kad tie pinigai, kuriuos skiriu jūsų reikalams, yra reikalingi man. Tuoj aš jums duosiu kategorišką įrodymą, kad anaiptol taip nėra. Piniginėje, kurią jums grąžinsiu, yra dvigubai tiek, kiek buvo siųsta pirmąsyk, ir norėdama galėčiau tą sumą dar padvigubinti. Tėvas mano išlaikymui duoda tam tikrą sumą, tiesa, nedidelę, bet man niekad nereikia jos eikvoti, motušė dėmesingai aprūpina mane viskuo, jau nekalbant apie tai, kad man visiškai pakanka savo darbo nėrinių ir siuvinių. Tiesa, aš ne visada buvau tokia turtinga; sutrikusi dėl nelaimingos meilės, aš jau seniai pamiršau savo globotinius, kuriems kitados išleisdavau, kas atlikdavo; tai dar viena man paskata eikvoti pinigus taip kaip dabar; reikia jus pažeminti už man padarytą skausmą, ir tik meilė išpirks jūsų nusikaltimą.

Pereikime prie to, kas svarbiausia. Sakote, garbė jums neleidžianti priimti iš manęs dovaną. Jeigu taip, tai man nėra ko kalbėti: sutinku su jumis, kad jūs neturite teisės perleisti rūpinimąsi savo garbe kitam. Jei galite man tai įrodyti, įrodykite aiškiai, neginčijamai ir be tuščio gudravimo — juk žinote, kad aš nekenčiu sofizmų. Tuo atveju galite man grąžinti piniginę, aš ją priimsiu nesiskųsdama, ir kalba apie ją bus baigta.

Bet man nepatinka greit įsižeidžiantys žmonės ir įsikalbėtos ambicijos, tad jeigu dar kartą grąžinsite man skrynelę be pasiteisinimo, arba jeigu pasiteisinimas bus nevykęs, mudu nebegalėsime matytis. Sudie. Pagalvokite apie tai.

* Ji teisi. Slaptas tos kelionės motyvas liudija, kad dar niekados pinigai nebuvo sąžiningiau išleisti. Tik labai gaila, kad visa tai nedavė naudos.

XVIII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Aš priėmiau jūsų dovaną, išvykau su jumis nepasimatęs, ir štai jau esu toli nuo jūsų. Ar jūs patenkinta savo tironiška valdžia? Ar buvau pakankamai klusnus?

Apie kelionę nėra ko pasakoti; aš pats menkai težinau, kaip ji vyko. Per tris dienas nukeliavau dvidešimt mylių; žingsnis po žingsnio tolstant nuo jūsų, mano siela tartum skyrėsi nuo kūno, ir aš jaučiau pirmalaikės mirties dvelkimą. Norėjau jums aprašinėti visa, ką pamatysiu. Tuščias ketinimas! Aš nieko nemačiau, tik jus, ir galiu jums aprašyti tik Juliją. Dėl stiprių išgyvenimų, patirtų vienas po kito, nuolat buvau išsiblaškęs, visą laiką jaučiausi esąs ten, kur manęs jau nebebuvo; man vos užteko nuovokos laikytis ir klausinėti kelio, taip aš ir nusigavau į Sioną, neišvykęs iš Vevė[9].

Štai tokiu būdu aš galėjau apeiti griežtą jūsų draudimą ir matyti jus, išlikdamas jums paklusnus. Taip, žiaurioji, kad ir kaip jūs stengėtės, jums nepavyko mane visai nuo savęs atskirti. Į tremtį vilkau tik mažą dalelę savęs; visa, kas manyje yra gyva, nesiskiria nuo jūsų. Gyva mano dvasia, nieko nesibaimindama, glamonėja jūsų akis, lūpas, krūtinę, visas jūsų grožybes; ji prasiskverbia visur kaip garai, ir aš esu laimingesnis prieš jūsų norą, negu kada nors esu buvęs jūsų noru.

Čia turiu su kai kuo susitikti, sutvarkyti keletą reikalų; ir tai man nemalonu. Mano vienatvė pavydėtina, kai galiu galvoti apie jus ir persikelti ten, kur esate jūs. Tik būtinumas veikti, kuris mane visiškai išblaivo, man nepakenčiamas. Viską darau blogai ir skubiai, stengiuosi kuo greičiau tapti laisvas ir klajoti paskui kiek širdis geidžia po žmogaus neliestas vietoves, kurios, mano manymu, sudaro šio krašto žavesį. Reikia nuo visko pabėgti ir gyventi pasaulyje vienam, jei negalima jame gyventi su jumis.

XIX LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Niekas manęs čionai nebelaiko, tik jūsų įsakymas. Penkių čia praleistų dienų su kaupu užteko mano reikalams sutvarkyti, jeigu iš viso galima taip vadinti tuos dalykus, kur nedalyvauja širdis. Vienu žodžiu, jūs nebeturite jokios dingsties laikyti mane toli nuo savęs, nebent tik norite mane pakankinti.

Aš pradedu labai nerimauti dėl savo pirmojo laiško likimo. Jis buvo parašytas ir išsiųstas paštu, kai tik aš čionai atsiradau: adresas buvo tiksliai nurašytas nuo to, kurį man atsiuntėte; taip pat tiksliai pranešiau jums savąjį adresą ir, jeigu būtumėt punktualiai atsakiusi, būčiau jį jau gavęs. Tačiau atsakymo kaip nėra taip nėra, ir mano sumišęs protas vaizduojasi visokias galimas baisias tokio vėlavimo priežastis. O mano Julija! Kokia nenumatyta neganda galėjo per savaitę nutraukti švelniausius pasaulyje ryšius! Aš virpu galvodamas, kad man tėra likęs vienas kelias į laimę ir daugybė į nelaimę.* Julija, argi mane užmiršote? Ak, tai būtų visų baisiausia! Aš pasiryžęs ištverti kitokias nelaimes, bet visos jėgos mane apleidžia, vos tik pagalvoju apie šitą.

Pats suprantu, kad mano nerimastis menkai tepagrįsta, bet nusiraminti nepajėgiu. Toli nuo jūsų mano skausmas nuolat aštrėja. Man ir be to bėdų netrūksta, o aš dar jų ir prasimanau ir aitrinu savo žaizdas. Iš pradžių aš ne taip smarkiai jaudinausi. Sambrūzdis dėl staigaus išvykimo, kelionės įspūdžiai — visa tai prislopino mano sielvartą. Jis vėl atgyja ramioje vienatvėje. Deja, aš grūmiausi, bet mirtinas durklas pervėrė man krūtinę, ir skausmą pajutau ne tuojau po sužeidimo.

Skaitydamas romanus, aš daugel kartų juokiausi iš nuobodžiai aimanuojančių perskirtų įsimylėjėlių. Ak, tada nežinojau, koks nepakenčiamas vieną gražią dieną man taps atsiskyrimas nuo jūsų! Šiandien aš suprantu, kad rami siela nesugeba spręsti apie aistras ir kad neprotinga juoktis iš jausmų, kurių pats nesi patyręs. Gal vis dėlto

* Man pasakysite, kad leidėjo pareiga taisyti kalbos klaidas. Taip, jeigu leidėjas teikia tam taisymui reikšmės arba jeigu galima ištaisyti knygos stilių neperdirbant jo ir nesugadinant; taip, jei ganėtinai pasitiki savo plunksna ir žinai, kad vieton autoriaus klaidų neįbruksi savų, o apskritai, ką laimėtų knyga, jei šveicaras joje kalbėtų taip kaip prancūzų akademikas?

prisipažinti jums? Viena guodinga ir švelni mintis malšina man išsiskyrimo kartėlį — tai ta, kad aš taip padariau jūsų įsakymu. Kančios, kurios eina iš jūsų, man ne tokios žiaurios kaip tos, kurias siunčia man likimas; ir jeigu jos teikia jums pasitenkinimo, tegul tęsiasi, juk jos — būsimo atlygio laidas; aš taip gerai pažįstu jūsų sielą, jog netikiu, kad galite būti žiauri be jokio tikslo.

Jeigu norite mane išmėginti, aš nebesiskųsiu. Juk jūs turite žinoti, ar aš pastovus, kantrus, paklusnus, žodžiu, ar esu vertas tų gėrybių, kurias man skiriate. O dievai! Jeigu toks yra jūsų sumanymas, tai aš dar mažai kenčiu. Taip, idant labiau iškerotų širdyje saldi mano svajonė, sugalvokite man, jeigu įmanoma, kančių, visiškai atitinkančių būsimą atpildą.

XX LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Vienu kartu gavau abu jūsų laiškus ir, skaitydama antrąjį, kuriame nerimaujate dėl pirmojo laiško likimo, matau, jog kai vaizduotė pernelyg įsibėgėja, protas paskui ją nespėja ir dažnai palieka ją vieną. Matyt, jūs, atvykęs į Sioną, įsivaizdavote, kad paštininkas jau pasirengęs išvykti ir tik laukia jūsų laiško, kad laiškas man bus įteiktas tuojau pat, kai tik bus pristatytas čionai, ir kad aplinkybės taip pat palankiai susiklostys ir man, idant galėčiau išsiųsti atsakymą? Ne, mano mielas, viskas ne taip paprasta! Abu jūsų laiškus gavau kartu, kadangi paštininkas pravažiuoja tik vienąsyk per savaitę* ir jis išvyko tik su antruoju jūsų laišku. O juk reikia laiko ir laiškams išnešioti; reikia laiko ir tam, kad pasiuntinys man jį slapčia įteiktų, o paštininkas iš čia irgi neišvyksta jau kitą dieną. Taigi, jei viską gerai apskaičiuosime, pasirodys, kad praeina savaitė, kol gauni atsakymą (jei, žinoma, numatysime pašto išsiuntimo dieną). Visa tai aš jums aiškinu tam, kad visam laikui numalšinčiau karštą jūsų nekantravimą. Kol jūs vainojate likimą ir mano aplaidumą, aš, kaip matote, sumaniai išsiteirauju apie viską, kas gali užtikrinti mudviejų susirašinėjimą ir užkirsti kelią jūsų nerimastavimams. Spręskite pats, katras iš mudviejų rūpestingesnis.

---

* Dabar paštas ateina dukart per savaitę.

Bet gana apie bėdas, mano mielas. Ak, supraskite ir džiaukitės kartu su manim: po aštuonių mėnesių nesimatymo aš vėl išvydau savo tėvą, geriausią tėvą pasaulyje! Jis parvažiavo ketvirtadienį vakare, ir nuo tos laimingos akimirkos aš galvoju tik apie jį.* Tave po savo gimdytojų aš myliu labiausiai, bet kodėl tu savo laiškais, vis ieškodamas kliaučių, liūdini man sielą ir drumsti pirmuosius vėl draugėn susibūrusios šeimos džiaugsmus? Tu norėtum, kad mano širdis be paliovos domėtųsi tik tavim, bet sakyk, ar galėtum mylėti išsigimėlę dukterį, kuri, liepsnodama meile, užmirštų kraujo teises ir, klausydamasi mylimojo skundų, pasidarytų bejausmė tėvo glamonėms? Ne, godotinas mano bičiuli, nenuodyk neteisingais priekaištais skaidrios palaimos, kurią man žadina toks saldus jausmas. Tavo siela tokia švelni ir jautri, tai argi tu nesupranti, kaip malonu tyrame ir šventame tėvo glėby jausti, kaip jo krūtinė virpa iš džiaugsmo, prigludusi prie dukters krūtinės. Nejaugi manai, kad tada širdis nors akimirką gali susidvejinti ir atimti iš prigimties jos teises?

*Sol che son figlia io mi rammento adesso.***

Tačiau nemanykite, kad aš jus užmirštu. Ar gali užmiršti tą, kurį pamilai? Ne, trumpalaikiai nauji įspūdžiai negali išdildyti anų, senųjų. Sugelta širdim jus išlydėjau, džiaugsmingai sutiksiu, kai grįšite. Bet... apsišarvuokite kantrybe kaip aš, nes taip reikia, ir nieko daugiau neklausinėkite. Būkite tikras, aš jus pašauksiu, kai tik bus galima. Ir žinokite, ne visada tas, kuris garsiau dejuoja dėl išsiskyrimo, kenčia labiau už kitą.

XXI LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Kiek aš prisikentėjau, kol gavau šį karštai trokštamą laišką! Aš laukiau jo pašte. Vos tik atidaro paketą, aš pasisakau pavardę, įkyriai lendu. Man pasako, kad laiškas mano vardu gautas. Aš krūpteliu.

---

* Anksčiau ji rašė kitaip — taigi čia sako netiesą.

** Šiuo metu žinau tik tai, kad esu jo duktė[10] (*it.*).

Prašau greitai man jį duoti, mirtinai nekantrauju. Pagaliau jį gaunu. Julija! Atpažįstu tavo dievinamos rankos braižą! Mano ranka, ištiesta į neįkainojamą brangenybę, virpa. Mielai išbučiuočiau tūkstantį kartų tas šventas raides! Tačiau baikšti meilė apdairi! Aš nedrįstu prispausti lūpų prie tavo laiško, nedrįstu jo atplėšti daugelio liudininkų akivaizdoje. Skubomis pasitraukiu. Man kojos dreba, aš vis labiau jaudinuosi ir vos beįžiūriu kelią. Už pirmo posūkio atplėšiu laišką, permetu jį akimis, ryte ryju ir, priskaitęs ligi tų eilučių, kur tu taip gražiai pavaizdavai, kaip džiaugėsi tavo širdis, kai bučiavai savo garbųjį tėvą, apsipilu ašaromis. Praeiviai žiūri į mane. Bėgdamas nuo smalsių akių, pasuku į alėją. Ten mane apima tokie pat graudūs jausmai kaip ir tave, ir aš mintyse bučiuoju tą laimingąjį tėvą, kurį mažai tepažįstu. Prigimties balsas man primena manąjį tėvą, ir aš vėl lieju ašaras, gerbdamas jo atminimą.

Ką jums, geriausioji iš dukterų, galėjo duoti mano bergždžios ir skurdžios žinios? Ak, tai iš jūsų reikia mokytis viso to, kas gali papuošti, sutaurinti žmogaus sielą, mokytis ypač tos tiktai jums būdingos dieviškos natūralumo, dorybės ir meilės darnos. Nėra tokio sveiko jausmo, kuris nerastų atgarsio jūsų širdyje ir nebūtų jūsų jautrumo dar labiau sutaurintas. O kad išmokčiau pats valdyti savo širdį, aš, jau pajungęs visus savo veiksmus jūsų valiai, dar turiu pajungti ir visus savo jausmus jūsų jausmams.

Tačiau teikitės atkreipti dėmesį į tai, kokia skirtinga jūsų ir mano padėtis. Aš nekalbu apie luomą ir turtą — garbė ir meilė šiuo atveju turi viską atstoti. Bet jus supa žmonės, kuriuos jūs mylite ir kurie jus dievina. Jus globoja švelni motina ir tėvas, kuriems jūs — vienintelis džiaugsmas; jūsų draugė, pusseserė, atrodo, tik jumis ir gyvena, jūs esate šeimos pažiba. Visas miestas didžiuojasi, kad jūs jame gimėte. To jūs negalite nepaisyti, tam jūs skiriate dalį savo jausmų. Meilei belieka mažiausia dalis, visa kita tenka kraujo giminystei ir draugystei. O aš, Julija, deja, esu klajoklis, be šeimos ir beveik be tėvynės, neturiu šioje žemėje nieko, tik jus, ir meilė — man viskas. Todėl nesistebėkite, kad mano siela karščiau moka mylėti, nors jūsiškė ir jautresnė; ir nors jūs daug kuo pranašesnė už mane, meilės srityje — mano viršus.

Tačiau nebijokite, aš jūsų nebevarginsiu nekukliais savo skundais. Aš gerbsiu jūsų džiaugsmus ir dėl to, kad jie tokie tyri, ir dėl to, kad tai jūsų džiaugsmai. Susikursiu mintyse jaudinantį reginį ir iš tolo juo gėrėsiuosi; jei man nelemta mėgautis savąja laime, aš mėgausiuosi

jūsiške. Kad ir kokie būtų motyvai, kurie verčia jus laikyti mane toli nuo savęs, aš juos gerbiu; kam man juos žinoti: vis tiek turėsiu paklusti jūsų valiai, net jeigu jiems nepritarčiau. Argi tylėti man bus sunkiau negu išsiskirti su jumis? Julija, visada atminkite, kad jūsų siela valdo du kūnus ir kad tas, kurį ji pasirinko ir kuriam įkvėpė gyvastį, visada bus jai ištikimiausias.

Nodo piu forte,
*Fabricato da noi, non dalla sorte.**

Taigi aš tyliu ir, kol jūs malonėsite nutraukti mano tremtį, stengsiuosi malšinti savo ilgesį klajodamas po Valė kalnus, kol jie dar pereinami. Šis nežinomas kraštas tikrai vertas žmonių dėmesio, jam betrūksta žiūrovų, kurie juo grožėtųsi. Pasistengsiu surinkti stebėjimų, kurie galėtų būti jums įdomūs. Kokiai nors gražiai moteriai geriau patiktų pasakojimai apie malonios ir mandagios tautos gyvenimą. Bet tau, mano Julija, ak, aš gerai žinau, tavo širdžiai mielesnis bus laimingų ir paprastų žmonių gyvenimo vaizdas.

XXII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Pagaliau pirmas žingsnis žengtas: buvo kalba apie jus. Nors jūs ir niekinate mano gautąsias mokslo žinias, tėvą jos apstulbino; stebėjosi jis taip pat, kad aš tiek pramokau muzikos ir piešimo**; ir mano motušė, nepamiršusi jūsų apkalbų***, didžiai nustebo, kad tėvas labai patenkintas mano išprusimu, išskyrus heraldiką, kuri jam pasirodė gerokai apleista. Bet juk toks išprusimas neatsiranda be mokytojo. Turėjau pasakyti jo vardą; pasakiau ir oriai išvardijau visus dalykus, kurių tas mokytojas teikėsi mane mokyti, išskyrus vieną. Tėtušis prisiminė

* Stipriausias ryšys ne likimo sukurtas, o mūsų[11] (*it.*).

** Štai, sakyčiau, dvidešimtmetis išminčius, žinantis aibes visokių dalykų! Beje, kai jam suėjo trisdešimt, Julija jį pasveikino, kad jis jau nebe toks mokytas.

*** Turimas omeny vienas sunaikintas laiškas motinai, parašytas dviprasmišku tonu.

keletą kartų jus matęs, kai buvo parvykęs aną kartą; ir neatrodė, kad būtumėte padaręs nepalankų įspūdį.

Paskui jis pasiteiravo apie jūsų turtą, jam buvo atsakyta, jog turtas jūsų labai kuklus; pasidomėjo jūsų kilme, jam atsakyta, kad jūs iš padorios šeimos. Tas bajoro ausiai labai dviprasmiškai skambantis žodis *padorus* sukėlė įtarimų, kuriuos tolesni paaiškinimai patvirtino. Sužinojęs, kad jūs nesate kilmingas, tėtušis tuojau pat paklausė, kiek jums mokėdavo per mėnesį. Čia įsiterpė motušė ir pareiškė, jog jums nieko nebuvę galima įsiūlyti, negana to, jūs nuolat atmesdavęs visas jos dovanėles — daiktus, kuriuos ji mėginusi jums duoti ir nuo kurių paprastai niekas neatsisako. Bet šitoks išdidumas tik sukurstė tėtušio išdidumą. Argi galima pakęsti mintį, kad esi skolingas nekilmingam žmogui? Taigi buvo nutarta pasiūlyti jums atlyginimą; jeigu atsisakytumėt, tai, nepaisant neginčijamų jūsų nuopelnų, jūsų paslaugų bus atsisakyta. Štai, mano mielas, glaustas išdėstymas pokalbio apie didžiai gerbiamą mano mokytoją, kurio metu nuolankioji jo mokinė jautėsi labai nejaukiai. Manau, aš negaliu tuoj pat pareikšti jums savo nuomonę, kad turėtumėte laiko visa tai apmąstyti. Kai tik nuspręsite, ką daryti, būtinai man praneškite. Šį klausimą spręsti galite tik jūs pats — mano teisės taip toli nesiekia.

Susirūpinau sužinojusi apie jūsų pasivaikščiojimus po kalnus. Neabejoju, kad jums tai malonus išsiblaškymas, o ir man pačiai bus labai įdomu, jeigu man smulkiai papasakosite, ką ten būsite matęs. Tik bijau, kad nuvargsite — juk nesate labai užsigrūdinęs. Be to, ir metas jau vėlyvas: juk tuoj, ko gero, viskas apsiklos sniegu, ir šaltis tikriausiai jums bus sunkiau pakenčiamas negu nuovargis. Jeigu ten susirgtumėte, aš niekados nerasčiau ramybės. Tad važiuokite iš ten, mano mielas, ir apsigyvenkite kur nors mano kaimynystėj. Dar ne laikas grįžti į Vevė, bet norėčiau, kad pasirinktumėte sau buveinę ne tokiame atšiauriame krašte, kad mudu būtume arčiau vienas kito ir laiškai ateitų greičiau. Kur įsikurti, pats pasirinkite. Tik pasistenkite, kad čionai niekas nežinotų jūsų buveinės. Būkite diskretiškas, bet nesidangstykite paslaptingumu. Na, bet daugiau jūsų nemokysiu. Pasikliauju tuo, kad jūs suinteresuotas būti atsargus, o dar labiau tuo, jog pats žinote, kaip man svarbu, kad būtumėte atsargus.

Sudie, mano mielas! Daugiau nebegaliu su jumis kalbėtis. Juk jūs žinote, kokia atsargi turiu būti jums rašydama. Tačiau tai dar ne viskas. Tėtušis atsivežė savo seną bičiulį, garbų svetimšalį, kuris jam kadaise per karą išgelbėjo gyvastį. Galite įsivaizduoti, kaip mes sten-

giamės jį gerai priimti. Rytoj jis išvažiuoja, ir mes skubame tą paskutinę likusią dieną kaip įmanydami suteikti mūsų geradariui visas įmanomas pramogas. Mane šaukia, reikia baigti. Dar kartą sudie!

XXIII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Per savaitę apvaikščiojau kraštą, kuriam pažinti reikėtų ne vienerių metų. Bet aš ne tik nuo sniego bėgau: norėjau sugrįžti anksčiau už paštininką, jis, tikiuosi, man atveš jūsų laišką. Jo belaukdamas, ėmiau rašyti jums šį laišką. O jei reikės, parašysiu dar vieną,— atsakymą į jūsų laišką.

Aš jums čia smulkiai nedėstysiu, kaip keliavau ir ką mačiau; esu parengęs apie tai ataskaitą, kurią turiu vilties jums įteikti. Mudviejų susirašinėjimą reikia skirti dalykams, kurie mums abiem itin rūpi. Papasakosiu tik apie savo sielos būklę: privalau duoti jums ataskaitą, kaip pasinaudojau jūsų geru.

Išvykau liūdnas dėl savo vargų, bet paguostas jūsų džiaugsmo. Mane buvo apėmusi kažkokia melancholija, kuri teikia žavesio jautriai širdžiai. Iš lėto pėsčias kopiau gana duobėtais takais, lydimas vietinio gyventojo, kurį buvau pasiėmęs už vadovą, bet visą kelią jis buvo man greičiau bičiulis negu samdinys. Troškau pasvajoti, bet mane visą laiką blaškė koks nors netikėtas reginys. Čia didžiulės apgriuvusios uolos kybojo virš galvos. Čia iš aukštai krito šniokščiantys kriokliai ir gaubė mane tiršta migla. Čia mano kelias ėjo palei nenutylantį srautą, į kurio bedugnę gelmę akys nedrįso pažvelgti. Kartais pasiklysdavau tankaus miško tamsumoje. Kartais, išnėręs iš gūdaus tarpeklio, staiga išeidavau į smagią, akis džiuginančią pievą. Nuostabus žmogaus neliestos ir dirbamos gamtos derinys visur rodė žmonių rankų triūsą ten, kur, regėjosi, jie niekad nebuvo prasiskverbę. Šalia urvo bestovį nameliai; sausą vynuogienoją pamatai ten, kur būtum ieškojęs tik gervuogių. Nuošliaužose — vynuogynai, ant uolų — medžiai, aplipę vaisiais, ties prarajomis — įdirbti laukai.

Bet ne tik žmonių triūsas padarė šį savotišką kraštą taip nepaprastai kontrastingą. Atrodo, kad pačiai gamtai malonūs tie prieštaravimai — tokia ji skirtinga toje pačioje vietoje visokiais atžvilgiais!

Rytiniuose šlaituose — pavasario žiedai, pietiniuose — rudens vaisiai, šiauriniuose — žiemos ledai. Tą pačią akimirką čia jungiasi visi metų laikai, vienoje vietovėje — visi klimatai, toje pačioje žemėje — skirtingos dirvos. Gamtoje čia viešpatauja niekur kitur nežinoma lygumų ir kalnų darinių santarvė. O prie viso to pridėkite optines iliuzijas, skirtingai apšviestas kalnų viršūnes, saulės ir šešėlių žaismą ir visus šviesos atspalvius vakaro žaroj ir rytmečio aušroj — ir turėsite šiokį tokį supratimą apie tolydžio mane žavėjusias scenas, tarsi rodomas tikrame teatre, nes kalnų perspektyva, būdama vertikali, iš karto ir daug ryškiau krinta į akis negu įžambiai matoma, tolstanti lygumų perspektyva, kur kiekvienas objektas užstoja nuo jūsų kurį kitą.

Ramybę, kurią jaučiau savyje atgyjant, pirmą dieną priskyriau tos įvairovės žavumui. Gėrėjausi tuo, kaip mūsų audringiausias aistras sutramdo bejausmė gamta, ir niekinau filosofiją už tai, kad ji nepajėgia paveikti mūsų sielos nė tiek, kiek ją veikia negyvi daiktai. Ši sielos ramybė truko per naktį, o kitą dieną dar padidėjo,— ir tada aš supratau, kad esama dar kažkokios kitos, kol kas man nežinomos priežasties. Tą dieną aš klajojau po žemesnius kalnus, paskui vingiuotais takeliais užkopiau į aukščiausią iš aplinkinių viršūnių. Pasivaikščiojęs debesyse, pasiekiau giedresnę keterą, iš kurios vasaros metu matyti, kaip apačioje randasi griaustiniai ir audros; panašios viršūnės be reikalo lyginamos su išminčiaus siela, nes tokios iškilnybės niekur nerasi, nebent tose vietose, iš kur paimtas šis simbolis.

Tai čia aš aiškiai supratau, kad tikroji mano nuotaikos pasikeitimo priežastis — grynas kalnų oras, kad jame atgavau tą vidinę ramybę, kurios seniai buvau netekęs. Iš tiesų, tokį jausmą patiria visi — nors nė visi tai pastebi — tik aukštuose kalnuose, kur oras grynas ir vaiskus: ten laisviau kvėpuoji, kūnas tartum palengvėja, protas nuskaidrėja, geismai nebe tokie karšti, aistros nuosaikesnės. Mąstymas tampa kažkoks didus ir kilnus, pritinkantis stulbinančiai aplinkai, tave apima kažkokia rami palaima be jokio grubumo ar goslumo. Atrodo, kad, kildamas viršum žmonių buveinės, palieki apačioje visus žemus ir žemiškus jausmus, o artėdamas prie dangiškų sričių įgauni kažką iš jų amžino skaistumo. Daraisi rimtas, bet ne liūdnas, ramus, bet ne tingus, džiaugiesi, kad egzistuoji ir mąstai; visi per daug karšti geismai apmalšta, netenka skausmingo aštrumo, širdies gilumoje tepalieka lengvas ir malonus jaudulys,— štai kaip gaivingas klimatas

paverčia laime tas žmogaus aistras, kurios kitur jį tiktai kankina. Manau, kad čia, taip ilgiau pagyvenus, be pėdsako išnyktų visokios stiprios sąjaudos, ir stebiuosi, kad gydančio, sveiko kalnų oro vonios nelaikomos didžiausiais medicinos ir moralės vaistais.

Qui non palazzi, non teatro o loggia;
Ma'n lor vece un' abete, un faggio, un pino,
Trà l'erba verde e'l bel monte vicino
*Levan di terra al ciel nostr' inteletto.**

Susumuokite visus įspūdžius, kuriuos jums ką tik aprašiau, ir turėsite šiokį tokį supratimą apie tą žavią vietą, kurioje atsidūriau. Įsivaizduokite, kokie įvairūs, didingi, vienas už kitą gražesni, nuostabesni reginiai, kaip malonu aplinkui matyti vis naujus dalykus, keistus paukščius, savotiškus, neregėtus augalus, stebėti visai kitokią gamtą, jaustis naujame pasaulyje. Visa ta nenusakoma įvairovė darosi dar žavingesnė pažiūrėti dėl vaiskaus oro: spalvos čia gyvesnės, kontūrai aiškesni, viskas tarsi arti tavęs, nuotoliai atrodo mažesni negu lygumose, kartu tankus oras gaubia žemę it šydas, horizonte akiai atsiveria tiek daug daiktų, kad stebiesi, kaip jis gali juos sutalpinti. Vienu žodžiu, šis reginys turi kažką magiško, antgamtiško, kas pakeri protą ir jausmus; žmogus užmiršti viską, užmiršti save patį, nebežinai, kur esi.

Aš būčiau visą savo kelionės laiką žavėjęsis nuostabiu kraštovaizdžiu, jeigu nebūčiau patyręs dar didesnio džiaugsmo, bendraudamas su vietiniais gyventojais. Mano aprašyme jūs rasite keliais bruožais nusakytus jų papročius, jų paprastumą, jų ramų charakterį ir taikią ramybę, kuri daro juos laimingus greičiau dėl to, kad jie nekenčia vargo, negu dėl to, kad jie džiaugiasi malonumais. Bet aš negalėjau jums pavaizduoti jų nesavanaudiško žmoniškumo ir jų uolaus svetingumo visiems svetimšaliams, kuriuos atsitiktinumas ar smalsumas atveda pas juos. Aš pats, niekam nepažįstamas žmogus, atkeliavęs čionai su vedliu, tą netikėtai patyriau. Kai vakare atsidūriau kažkokiame kaimelyje, kiekvienas jo gyventojas taip paslaugiai ėmė kviesti mane į savo namus, kad man buvo sunku pasirinkti. O tas, kurį išskyriau iš kitų tarpo, tuo atrodė taip patenkintas, kad pirmą sykį tą užsidegimą aš palaikiau godumu. Bet labai nustebau, kai, pa-

* Vietoj rūmų, teatrų ar lodžijų — seni ąžuolai, pušys ir bukai šauna iš žalios žolės iki kalnų viršūnių ir kelia nuo žemės į dangų mūsų protą[12] (*it.*).

sisvečiavus pas tą šeimininką visą parą beveik kaip smuklėj, kitą dieną jis atsisakė priimti iš manęs pinigų, net įsižeidė, kai pasiūliau. Ir taip būdavo visur. Taigi nuoširdų svetingumą aš buvau palaikęs gobšiu pelno troškimu. O jie tokie nesavanaudiški, kad per visą kelionę aš neišleidau nė vieno patagono*. Iš tiesų, kam eikvoti pinigus šalyje, kur šeimininkai nepriima atlyginimo už jų išlaidas, o tarnai už paslaugas, ir kur nerasi nė vieno elgetos! Tačiau pinigas Aukštutiniame Valė labai retas daiktas, nors žmonės čia gerai gyvena, nes maisto produktų gausu, jie niekur neišvežami; šalyje betgi nėra prabangos, ir darbštiems kalniečiams žemdirbiams darbas yra malonumas. Ir jeigu jie kada turės daugiau pinigų, jie neišvengiamai nuskurs. Bet jie tiek išmintingi, kad tai supranta, todėl yra draudžiama eksploatuoti kalnuose esančias aukso kasyklas.

Iš pradžių labai nustebau, kad papročiai čia visai kitokie negu Žemutiniame Valė, kur palei kelią į Italiją iš keleivių gana brangiai lupa. Ir man buvo sunku suvokti, kaip vienoje tautoje gali būti tokių skirtingų polinkių. Vienas vietinis gyventojas man išaiškino, kodėl taip yra.

— Tie, kur važiuoja per slėnį,— pasakė jis,— yra pirkliai arba kiti žmonės, kuriems terūpi verslas ir pelnas. Tad visai teisinga, kad jie dalį savo pelno palieka mums, mes su jais elgiamės taip, kaip jie elgiasi su kitais. O čionai svetimšaliai verslininkai jokių reikalų neturi, mes esame tikri, kad jie čia keliauja be jokių savanaudiškų tikslų, todėl ir mes juos taip sutinkame. Tai svečiai, jie atvyksta mūsų aplankyti dėl to, kad mus myli, ir juos priimame draugiškai. Be to,— pridūrė jis šypsodamasis,— šis svetingumas nebrangiai kainuoja, tad labai nedaugelis ir tesigviešia iš jo pelnytis.

— O, žinoma,— atsakiau aš.— Ką daryti tarp žmonių, kurie gyvena tam, kad gyventų, o ne tam, kad pinigų ar garbės pelnytų? Laimingi jūs žmonės ir verti tos laimės! Manau, kad tas, kas nori gerai jaustis pas jus, turi būti kažkuo į jus panašus.

Tas svetingumas nė kiek nevaržė nei jų pačių, nei manęs, ir tai buvo visų maloniausias dalykas. Jie gyveno savo namuose taip, tarsi manęs nė nebūtų, o aš galėjau elgtis taip, tarsi būčiau ten vienas. Jiems svetimos tos varginančios, dirbtinės pastangos teikti svetimšaliui garbę ir tuo tarsi įspėti jį, kad štai yra šeimininkas, pabrėžti, kad bent šiuo atveju nuo jo priklausai. Kai aš nieko nesakydavau,

---

* To krašto pinigas.

jie manydavo, kad man priimtinas jų gyvenimo būdas, bet tereikėjo man tarti žodį, ir aš būčiau galėjęs gyventi kaip man patinka, nesukeldamas jų pasibjaurėjimo ar nustebimo. Iš jų išgirdau vienintelį komplimentą: sužinoję, kad esu šveicaras, jie pasakė, kad mes esą broliai ir kad aš privaląs jaustis pas juos kaip namie. O po to jau nebesirūpino, ką aš veikiu, nes nė minties neturėjo, kad galėčiau nors kiek suabejoti jų pasiūlymų nuoširdumu ar jausti nors kokį sąžinės graužimą, kad jais naudojuosi. Jų tarpusavio santykiai tokie pat paprasti. Sąmoningo amžiaus vaikai elgiasi su tėvais kaip su lygiais, tarnai sėdasi prie stalo drauge su šeimininkais; ta pati laisvė viešpatauja ir namuose, ir respublikoje: šeima yra valstybės paveikslas.

Vienintelis dalykas, kuris ribojo mano laisvę,— tai nepaprastai ilgai trunkantis valgymas. Žinoma, man valia buvo nesėsti už stalo, bet jeigu jau atsisėdai, turėjai praleisti už jo pusę dienos ir daug gerti. Ar galima įsivaizduoti, kad vyriškis, ir dar šveicaras, nemėgtų išgerti? Iš tiesų, pripažįstu, kad geras vynas — puikus dalykas, aš jo nieniekinu ir mielai pasigardžiuoju, jei tik manęs neverčia. Esu pastebėjęs, kad blaivininkai — veidmainiai, ir didelis santūrumas prie stalo labai dažnai esti melagingumo ir dviveidiškumo požymis. Atviras žmogus nebijo, lengvai apsvaigęs, nuoširdžiai pasišnekučiuoti ir atverti širdį, tik reikia mokėti laiku nustoti ir neviršyti saiko. O kompanijoje su tokiais drąsiais gėrovais kaip Valė gyventojai, traukiant tokį stiprų vyną kaip jų vietinis, prie stalų, kur niekad nepamatysi vandens, tas man nesisekė. Juk kvaila būtų vaidinti blaivininką ir įžeisti tokius gerus žmones? Taigi aš pasigerdavau iš dėkingumo ir, kadangi negalėjau apmokėti savo dalies pinigais, apmokėdavau ją savo protu.

Ne mažiau mane varžė ir kitas paprotys: man būdavo nesmagu, kai net pareigūnų namuose šeimininko žmona ir dukterys stovi už mano kėdės ir patarnauja prie stalo nelyginant tarnaitės. Mandagus prancūzas būtinai pasistengtų atitaisyti šitą negerumą, juoba kad Valė merginos tokios apveidžios, jog būtų nemalonu, jei net ir tarnaitės patarnautų. Jos gražios — galite manim patikėti, jeigu aš laikau jas gražuolėmis: juk akys, įpratusios gėrėtis jumis, yra reiklios grožiui!

Aš labiau gerbiu papročius tos šalies, kurioje gyvenu, negu papročius, diktuojamus mandagumo, ir priimdavau jų patarnavimą tylėdamas ir taip rimtai kaip Don Kichotas pas kunigaikštienę[13]. Kartais šypsodavaus, lygindamas besivaišinančių vyrų vešlias barzdas ir šiurkštų gymį su jaunų drovių gražuolių žavia veido spalva. Nuo

vieno žodžio jos rausdavo ir darydavosi dar gražesnės, bet mane truputį šokiravo nepaprastai stambios jų krūtinės, tik akinančiu savo baltumu primenančios tobuląjį pavyzdį, su kuriuo drįsau jas palyginti, nuostabų, akiai nepasiekiamą pavyzdį, kurio kontūrai, kaip vogčiomis pastebėjau, atitinka kontūrus garsiosios taurės, kuriai modeliu buvo gražiausia pasaulyje krūtinė[14].

Nesistebėkite, kad aš tiek daug žinau apie slaptybes, kurias jūs taip rūpestingai dangstote nuo žvilgsnių,— žinau, nepaisant visų jūsų pastangų. Kartais vienas jutimas padeda pažinti kitą; nors ir koks uolus jūsų budrumas, netgi puikiai sutvarkytame apdare pamatai kuklią iškirptę, ir toks tau būna įspūdis, tarsi būtum tą vietą palietęs. Godus, įžūlus žvilgsnis be baimės įsiskverbia po gėlių puokšte, prisegta prie suknelės, įsmunka po šilku ir gazu, ir tavo ranka tarsi pajunta tamprų standumą, kurio niekados nedrįstu paliesti.

Parte appar delle mamme acerbe e crude,
Parte altrui ne ricopre invida vesta.
Invida, ma s'agli occhi il varco chiude,
*L'amoroso pensier gia non arresta.**

Pastebėjau taip pat vieną didelį tenykščių moterų drabužių trūkumą: suknelės liemuo ant nugaros taip aukštai pakeltas, kad jos atrodo kuprotos; ir tai, ir maži juodi kykai, ir apskritai visas apdaras, kuriam, beje, netrūksta nei paprastumo, nei elegantiškumo, daro savotišką įspūdį. Aš jums atvešiu tokį drabužių komplektą, tikiuosi, jis jums tiks, nes pasiūtas pagal grakščiausios šio krašto merginos figūrą.

O ką veikėte jūs, miela Julija, kol aš žavėdamasis keliavau po šias mažai žinomas ir pasigėrėtinas vietas? Nejaugi jūsų draugas galėjo jus užmiršti? Užmiršti Juliją! Veikiau užmirščiau pats save! Ar aš nors akimirką galėčiau būti vienas — juk tik jumis gyvenu! Aiškiau nei kada nors pastebėjau, kad nejučiomis imu vaizduotis mudviejų bendrą gyvenimą čia vienoje, čia kitoje vietoje pagal savo sielos būseną. Kai mane apima liūdesys, ji ieško jūsų sielos globos ir paguodos tose vietose, kur esate jūs; tai aš ypač jaučiau, kai skyriausi su jumis. Kai turiu džiaugsmą, nemoku džiaugtis vienas, ir

* Gali įžiūrėti jos kietą ir standžią krūtį: pavydus drabužis slepia didesnę jos dalį, bet meilės geismas, skvarbesnis už akį, įsismelkia pro visas kliūtis[15] (*it.*).

noriu, kad ir jūs su manimi pasidžiaugtumėte, todėl šaukiuosi jus pas save. Taip buvo per visą šią kelionę — mėgaudamasis įspūdžių įvairove, aš visur vedžiausi ir jus. Be jūsų nežengiau nė žingsnio. Grožėdamasis reginiu, skubėjau jį parodyti jums. Medžiai teikė jums pavėsį, pievelėse jūs sustodavote pailsėti. Čia, susėdę šalimais, mudu leisdavome akimis peizažą, čia, prigulęs prie jūsų kojų, aš gėrėjausi grožiu, dar labiau vertu jautraus žmogaus žvilgsnių. Pasitaikius kokiai kliūčiai kelyje, matydavau, kaip jūs lengvai ją peršokate tarsi jaunas elniukas, straksintis paskui motiną. Kai reikėdavo perbristi srautą, aš išdrįsdavau priglausti prie krūtinės saldžią naštą, žengdavau per srautą palengva, laimingas, apgailestaudamas, kad jau pasirodė kelias, į kurį einu. Viskas šiose taikiose vietose man primindavo jus — ir jaudinanti gamtos grožybė, ir amžinas oro tyrumas, ir paprasti vietinių gyventojų papročiai, jų rami, tvirta išmintis, mielas merginų drovumas ir nekaltas jų žavumas; visa, kas maloniai glostė akį ir širdį, piešė man vaizdą tos, kurios visur ieškojau.

— O mano Julija! — kalbėjau aš susigraudinęs.— Kodėl aš negaliu leisti dienas šiose niekam nežinomose vietose su tavim, džiaugtis mūsų laime ir nepaisyti žmonių nuomonės! Kodėl visos savo sielos negaliu atiduoti tau vienai ir savo ruožtu atstoti tau visą pasaulį! Dievinamasis groži, tada tu būtum deramai išgarbintas! Meilės palaima, va tada mūsų širdys mėgautųsi tavim amžinai! Ilgame ir saldžiame svaiguly mudu nejaustume metų tėkmės, ir kai pagaliau metai numalšintų jaunos aistros karštį, iš įpročio mąstyti ir jausti drauge jos polėkiai virstų švelnia draugyste. Visi dori jausmai, puoselėti jaunystėje drauge su meile, kada nors užpildytų tą žiojinčią tuštumą; gyvendami šioje laimingoje tautoje ir sekdami jos pavyzdžiu, mes vykdytume visas žmoniškumo pareigas: mudviejų sielos susijungtų geriems darbams, ir mudu numirtume, nugyvenę prasmingą gyvenimą.

Atėjo paštas. Baigiu šį laišką ir bėgu pasiimti jūsų laiško. Kaip plaka man širdis! Kad tik ištvertų šią akimirką! Deja, aš buvau toks laimingas svajose! Mano laimė traukiasi kartu su jomis. Ką gi žada man tikrovė?

XXIV LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Tuojau pat atsakau į tą jūsų laiško dalį, kur kalbate apie užmokestį,— ačiū Dievui, man nereikia ilgai galvoti. Štai, miela Julija, kokia mano nuomonė šiuo klausimu.

Garbė, mano supratimu, yra dvejopa — ta, kurios reikalauja viešoji nuomonė, ir ta, kuri kyla iš pagarbos sau pačiam. Pirmąją sudaro tušti prietarai, dar labiau nepastovūs negu audringa jūros banga; antroji pagrįsta amžinomis moralės tiesomis. Viešoji garbė gali pagelbėti susikurti padėtį visuomenėje, bet ji neįsiskverbia į sielą ir nedaro jokio poveikio didžiajai laimei. Tikroji garbė, priešingai, sudaro laimės esmę, nes tik joje randi pastovų vidinio pasitenkinimo jausmą, o juk tik šitas jausmas gali padaryti mąstančią būtybę laimingą. Pritaikykime, miela Julija, šiuos principus jūsų iškeltam klausimui, ir mes jį lengvai išspręsime.

Sakysim, aš apsišaukiu filosofijos mokytoju ir, kaip tas pasakėčios beprotis, už pinigus mokau žmones išminties[16]; aukštuomenės akyse — tai žemas užsiėmimas, ir aš pripažįstu, kad jis išties kažkuo juokingas. Tačiau žmogus juk turi kaip nors prasimanyti sau pragyvenimą, o kadangi paprasčiausia jį pelnyti savo darbu, tai panieką darbui ir priskirkime prie pavojingiausių prietarų. Nebūkime kvaili ir neaukokime laimės dėl paikos nuomonės. Jūs neimsite mane mažiau gerbti, o aš nebūsiu labiau apgailėtinas, jei gyvensiu iš savo išlavintų gabumų.

Bet čia, miela Julija, mes turime atsižvelgti ir į kitas aplinkybes. Palikime kitų žmonių samprotavimus ir pažvelkime į savo vidų. Kas gi aš iš tikrųjų būsiu jūsų tėvo akyse, jei priimsiu iš jo užmokestį už jums duodamas pamokas, atseit parduosiu jam dalį savo laiko, tai yra dalį savęs paties? Samdinys, apmokamas tarnas, kažkas panašaus į liokajų, o jo pasitikėjimo ir jo turto saugumo laidas bus mano nebyli ištikimybė — tokia kaip paskutinio iš jo šeimynykščių.

O kas gali būti tėvui brangiau už vienintelę dukrą, net jeigu ji būtų kitokia negu Julija? Kaip elgsis žmogus, kuris parduos tėvui savo paslaugas? Ar jis nutildys savo jausmus jai? Ak, tu pati žinai, ar tai įmanoma! O gal, be atodairos pasidavęs širdies potraukiui, skaudžiausiai įžeis tą, kuriam žadėjo ištikimai tarnauti. Šiuo atveju toks mokytojas bus tik niekšingas apgavikas, trypiąs švenčiausias tei-

ses*, išdavikas, į namus įsitrynęs suvedžiotojas, kurį įstatymai visai teisingai smerkia myriop. Tikiuosi, kad ta, kuriai rašau, mane supras: aš bijau ne mirties, bet pelnytos gėdos ir paniekos sau pačiam.

Kai jums į rankas pateko Eloizos ir Abelaro laiškai, ar atmenate, ką aš jums pasakiau apie tą knygą ir apie teologo elgesį? Aš visada gailėjausi Eloizos, jos širdis buvo sutverta meilei. Abelarą visada laikiau niekšu, vertu savo likimo: jam buvo tiek pat svetima meilė kiek ir dorybė. Aš jį pasmerkiau, tad argi galiu juo sekti? Vargas tam, kuris skelbia moralę, kurios pats nenori laikytis! Ką aistra taip apakina, tą greitai ir nubaudžia, sukelia atšalimą jausmams, dėl kurių buvo paaukota garbė. Išsižadėjusi padorumo, meilė netenka didžiausio savo žavesio; idant pajustume visą meilės vertę, širdis turi ja žavėtis ir aukštinti mus, aukštindama mūsų meilės objektą. Atimkite iš jos tobulybės idėją, ir jūs atimsite dvasios pakilimą; atimkite pagarbą, ir meilės nebeliks. Kaip moteris gali gerbti žmogų, kuris teršia savo garbę? Kaip galės jis pats dievinti tą, kuri atsidavė niekšingam suvedžiotojui? Taigi netrukus juodu ims niekinti vienas kitą, meilė virs jiems tik gėdingu ryšiu. Jie praras garbę ir neras laimės.

Kitaip esti, miela Julija, kai du to paties amžiaus įsimylėjėliai liepsnoja viena aistra, kai juos jungia abipusis prieraišumas ir nevaržo joks kitas ryšys, kai jie abu laisvi pasirinkti ir niekas jiems nedraudžia vienas kitam pasižadėti. Griežčiausi įstatymai negali jiems paskirti kitos bausmės kaip tik mylėti. Vienintelė bausmė už tai, kad juodu pamilo vienas kitą, yra pareiga mylėti amžinai; ir jeigu pasaulyje yra tokių nelemtų kraštų, kur žiaurus žmogus sutrauko nekaltos meilės grandines, jis, be abejo, už tai nubaudžiamas, nes toks laisvės suvaržymas gimdo nusikaltimus.

Štai mano argumentai, išmintingoji, dorybingoji Julija; jie tėra blaivus komentaras tų samprotavimų, kuriuos jūs karštai ir gyvai išdėstėte viename savo laiške; bet to užtenka, kad suprastumėte, kaip aš juos gerai permaniau. Prisimenate, aš neatsisakiau primygtinai jūsų dovanų, nors ir šlykštėjausi,— prietarų liekana,— aš tylėdamas

---

* Nelaimingas jaunuolis! Jis nesupranta, kad, užmokesčio vietoj priimdamas dėkingumą ir atsisakydamas pinigų, jis pažeidžia dar šventesnes teises! Užuot mokęs, jis tvirkina, užuot maitinęs, jis nuodija; apgauta motina dėkoja jam už tai, kad per jį neteko savo vaiko. Betgi jauti, kad jis nuoširdžiai gerbia dorybę, tik aistra temdo jam protą; ir jeigu jis neturėtų tokio pateisinimo kaip nebrandi jaunystė, jis būtų tik niekšingas gražbylys. Abu įsimylėjėliai verti gailesčio, bet motinai negalima atleisti.

priėmiau jas, nes iš tiesų, tikroji garbė man nenurodė svarbios priežasties, kodėl turėčiau jų atsisakyti. Bet dabar negaliu neklausyti vieningai skambančio priedermės, proto, pačios meilės balso. Jeigu reikia pasirinkti garbę ar jus, mano širdis yra pasiryžusi jus prarasti. O Julija, mano širdis per daug karštai jus myli, kad stengtųsi jus išlaikyti tokia kaina.

XXV LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Mano mielas, jūs puikiai aprašėte savo kelionę; aš pamilčiau tų įspūdžių autorių, net jeigu jo nepažinčiau. Tačiau turiu jus griežtai išbarti dėl vienos pastraipėlės, tikriausiai numanote dėl kurios, nors aš negalėjau ištverti nesusijuokus iš jūsų gudrumo: pasislėpėte už Taso kaip už mūro. Ech, nejaugi nesuprantate, kad rašyti publikai ir savo mylimajai — tai skirtingi dalykai? Meilė tokia baikšti, tokia jautri — ji reikalauja daugiau pagarbos, negu diktuoja padorumas. Argi nežinojote, kad toks stilius negali man patikti? O gal norėjote mane supykinti? Na, bet jau turbūt per ilgai apsistojau prie dėmesio nevertos temos. Be to, aš taip susirūpinusi dėl jūsų antrojo laiško, kad negaliu išsamiai atsakyti į pirmąjį. Taigi, mielasis, palikime Valė kitam sykiui, šiuo tarpu aptarkime savo reikalus — turėsime ką veikti.

Aš žinojau, kaip jūs nuspręsite. Mudu labai gerai vienas kitą pažįstam, tad argi reikia dar aiškintis dėl tokių elementarių dalykų! Jeigu kada nors dorybė mus apleis, tikėkite manim, taip įvyks ne dėl to, kad mums trūktų drąsos ir pasiaukojimo*. Staigiai užpultas, iš karto imi priešintis, ir, aš tikiuos, mes nugalėsime, jei tik priešas privers mus griebtis ginklo. Baisesni tie pavojai, kurie mūsų tyko bemiegant ar maloniai besiilsint. O pavojingiausia — nepakeliama ilgų kančių našta: siela daug lengviau atsispiria aštriam skausmui negu ilgai trunkančiam liūdesiui. Štai, mano mielas, kokią sunkią kovą dabar turėsime kovoti. Pareiga reikalauja iš mūsų ne didvyriškų žygių, o dar didvyriškesnio atsparumo nesiliaujančiai kankynei.

* Netrukus paaiškės, jog vargu ar galėjo kada nors pranašystė taip neatitikti būsimų įvykių.

Aš labai gerai tą numačiau. Laimės metas pralėkė kaip žaibas. Prasideda negandų metas, ir kas pasakys, kada jis baigsis. Viskas mane gąsdina ir kelia neviltį, sieloje mirtinas liūdesys. Atrodytų, nėra jokio pagrindo verkti, o ašaros prieš mano valią byra iš akių. Ateityje aš nematau neišvengiamų nelaimių, betgi puoselėju viltį, o ji kasdien vis labiau gęsta. Deja, kas iš to, kad laistysim lapiją, jeigu medžio šaknys pakirstos?

Jaučiu, mano mielas, kad nesimatymas mane gniuždo. Jaučiu, kad negaliu gyventi be tavęs,— štai kas mane labiausiai baimina. Šimtus kartų per dieną apeinu tas vietas, kur būdavome drauge, bet tavęs ten neberandu. Aš laukiu tavęs įprastą valandą, ta valanda praeina, o tu neateini. Visi daiktai, kuriuos aplinkui matau, primena man tave ir tarsi kužda, kad aš tave praradau. Tau nereikia kęsti tos baisios kančios. Tik širdis tau sako, jog aš esu toli. Ak, jei žinotum, kad išsiskyrimą daug sunkiau pakelti pasiliekančiam, tai suprastum, kad tavo padėtis geresnė už mano!

Jei drįsčiau dejuoti, jei kam nors drįsčiau pasipasakoti savo vargus, pasiskųsti, man palengvėtų. Bet turiu slopinti kiekvieną atodūsį — tik retsykiais slapčia atsidūstu, prisiglaudusi prie sesutės krūtinės. Turiu laikyti ašaras, turiu šypsotis, nors jaučiu, kad mirštu.

Sentirsi, o Dei! morir
E non poter mai dir:
*Morir mi sento!**

Blogiausia tai, kad visos tos bėdos tolydžio sunkina didžiausią man kančią, ir kuo labiau liūdžiu, minėdama tave, tuo maloniau man tave minėti. Sakyk, mano mielasis, mano mylimasis, ar tu jauti, kokia švelni yra besiilginti širdis ir kaip liūdesys kursto meilę?

Aš norėjau jums daug ką papasakoti, bet nebegaliu toliau rašyti — tokia sumišusi mano siela. Beje, geriau palaukti, kol tiksliai sužinosiu, kur dabar esate. Sudie, mano mielas! Baigiu laišką, bet žinokite — nesiliauju galvojusi apie jus.

* O dievai! Jausti, kad miršti, ir neturėti drąsos pasakyti: „Jaučiu, kad mirštu“[17] (*it.*).

RAŠTELIS

Šį raštelį siunčiu per nepažįstamą valtininką įprastu adresu. Pranešu jums, kad nusprendžiau įsikurti priešingame krante, Mejeri[18] — bent galėsiu grožėtis tomis vietomis, prie kurių nedrįstu prisiartinti.

XXVI LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Kaip pasikeitė mano padėtis per keletą dienų! Esu arčiau jūsų, bet kokiu kartėliu atmieštas šitas džiaugsmas! Kokios liūdnos mintys mane puola! Kiek daug numatau pavojingų kliūčių! O Julija! Kokia pražūtinga dangaus dovana — jautri siela! Kas ją yra gavęs, to laukia žemėje tik vargas ir kančios. Jis — niekingas oro ir metų laikų žaislas: saulė ar ūkanos, debesuotas ar giedras dangus vairuos jo likimą, visi vėjai lems, ar jis bus patenkintas, ar liūdnas. Jis — prietarų auka, ir absurdiškos elgesio normos teisėtiems jo širdies troškimams pastatys nenugalimą užkardą. Žmonės jį baus už tiesią nuomonę apie kiekvieną dalyką, už tai, kad spręs apie viską pagal sąžinę, o ne pagal tradicijas. Jis pats užsitrauks sau nelaimę, neapdairiai pasiduodamas dieviškam žavumui to, kas kilnu ir gražu, nors sunkios neturto grandinės riša jį prie to, kas žema. Jis ieškos aukščiausios laimės, užmiršęs, kad yra žmogus; jo širdis ir protas nuolat kariaus, o beribiai geismai jam teiks amžiną nepasitenkinimą.

Štai į kokią vargana būklę įstūmė mane gniuždantis likimas ir mane taurinantys jausmai, ir tavo tėvas, kuris mane niekina, ir tu pati — mano gyvenimo žavesys ir kančia. Jei nebūtų tavęs, lemtingoji grožybe, niekados ir nebūčiau pajutęs to nepakenčiamo priešingumo tarp sielos kilnybės ir žemos visuomeninės padėties. Būčiau ramiai nugyvenęs gyvenimą ir numiręs patenkintas, nė nepastebėjęs, kokią padėtį buvau užėmęs šioje žemėje. Bet pamačiau tave, o negaliu tavęs turėti, dievinu tave, o esu tik žmogus! Esu mylimas ir neturiu teisės būti laimingas, gyvenu tame pačiame krašte ir negaliu gyventi drauge!.. O Julija, aš negaliu tavęs išsižadėti! O likime, aš prieš tave toks menkas! Kokią baisią kovą jūs manyje sukurstėte! O juk aš niekados neįstengsiu įveikti nei savo geismų, nei savo bejėgiškumo!

Koks keistas, nesuvokiamas reiškinys! Nuo to laiko, kai apsigyvenau arčiau jūsų, mano galvoje tik liūdnos mintys. Gal ir pati dabartinė mano vieta kelia melancholiją. Ji niūri ir bjauri, bet užtat geriausiai dera prie mano sielos būklės, ir aš turbūt neturėčiau kantrybės gyventi malonesnėje aplinkoje. Nuogų uolų virtinė tęsiasi palei krantą ir juosia mano priebėgą, žiemos metu tokią nejaukią. Ak mano Julija! Jeigu man lemta jūsų atsižadėti, kam man kita vieta, kitas metų laikas!

Nesutramdomo jausmo genamas, aš negaliu nustygti vietoje. Vis kur nors skubu, užsidegęs laipioju po kalnus, ropščiuosi ant uolų, žirglioju po visas apylinkes, bet visur aplinkui terandu tą patį siaubą, kuris viešpatauja mano sieloj. Jau niekur nebematyti žalumos, žolė pageltusi ir nuvytusi, medžiai nusimetę lapus, šiaurės rytų sausvėjis ir šaltas šiaurys dumia vėpūtinius ir krauna ledo kalnus; visa gamta aplink mane mirusi, kaip ir viltis mano širdies gilumoj.

Tarp šio kranto uolų susiradau nuošalią vietą — aikštelę, iš kurios atsiveria vaizdas į palaimingą miestuką, kuriame jūs gyvenate. Galite spręsti, kaip godžiai mano akys įsmigo į tą širdžiai mielą buveinę. Pirmą dieną ilgai ieškojau akimis jūsų namo, bet visos mano pastangos ėjo perniek — jis buvo per toli, ir vaizduotė klaidino pavargusias mano akis. Nubėgau pas kleboną, pasiskolinau žiūroną ir pro jį pamačiau ar tariausi pamatęs jūsų namą. Ir nuo to laiko ištisas dienas leidžiu šioje nuošalioje vietelėje, žiūrėdamas į palaimingus mūrus, už kurių slypi mano gyvasties versmė. Nepaisydamas šalto oro, išsirengiu tenai iš pat ryto ir grįžtu tik naktį. Susikuriu laužą iš sausų lapų ir žabų, greitai žingsniuoju ir taip saugausi nuo žvarbumos. Taip pamėgau šį nuošalų kampelį, kad atsinešu čionai net rašalo ir popieriaus; ir štai dabar rašau jums laišką ant akmens, kurį ledai atlaužė nuo gretimos uolos.

Va čia, mano Julija, nelaimingas tavo mylimasis džiaugiasi galbūt paskutiniais malonumais, kuriuos jam lemta patirti šiame pasaulyje. Va iš čia pro orą ir namo sienas jis drįsta slapčia įsiskverbti į tavo kambarį. Žavingi tavo bruožai jį vėl apstulbina, švelnūs tavo žvilgsniai atgaivina mirštančią jo širdį; jis girdi mielą tavo balsą ir vėl drįsta tavo glėby ieškoti to beprotiško džiaugsmo, kurį patyrė tada giraitėje. Tuščia sujaudintos, troškimuos pasiklydusios sielos iliuzija! Greitai prisivertęs atsitokėti, stengiuosi įsivaizduoti su visom smulkmenom nekaltą tavo gyvenimą. Iš tolo seku visokius tavo dienos užsiėmimus ir vaizduojuosi tą laiką ir tą vietą, kur turėjau laimę

būti jų liudininku. Matau tave nuolatos betriūsiančią, ir mano pagarba tau didėja, ir maloniai graudina širdį neišsenkamas tavo gerumas. Dabar, sakau aš sau iš ryto, ji keliasi iš ramaus miego, jos veidas skaistus kaip rožė, jos siela kupina švelnios ramybės, ji aukoja savo kūrėjui dieną, kuriai nebus svetima dorybė. Dabar ji eina pas motiną; švelnia savo širdies meile apdovanoja savo gimdytojus, padeda jiems ruoštis po namus; galbūt sudraudžia neprotingą tarną, galbūt slapta jį pagraudena, galbūt užstoja kurį prasikaltusį. Būna laikas, kada ji stropiai dirba rankdarbius, turtina savo protą naudingomis žiniomis, lavina savo subtilų skonį mėgaudamasi daile, o įgimtą grakštumą — šokdama. Kartais matau elegantišką ir paprastą papuošalą ant žavios galvutės, nors jis visai jai nereikalingas. Tai vėl matau savo Juliją besitariančią su garbiu pastorium,— ji nori padėti skurstančiai, bet nesiskundžiančiai šeimai; arba skuba sušelpti ar paguosti nuliūdusią našlę ar visų apleistą našlaitį. Šit ji žavi protingomis ir kukliomis kalbomis iškilnią draugiją; šit, juokaudama su draugėmis, bando sugrąžinti išdykusį jaunimą į išminties ir gerų papročių kelią. Kartais, ak, atleisk, drįstu tave vaizduotis net galvojant apie mane. Matau, kaip tu sugrudusiomis akimis leidi kurį nors iš mano laiškų; iš švelnaus, ilgesingo tavo žvilgsnio spėju, kad tu brėži eilutes, skirtas laimingam tavo mylimajam; matau, kaip su švelniu susijaudinimu pasakoji apie jį savo pusseserei. O Julija, Julija! Nejaugi mes nesusijungsime? Nejaugi nebėgs mūsų dienos drauge ir mes būsime amžinai atskirti? Ne, tegu ši siaubinga mintis niekados neateina man į galvą! Vienu akies mirksniu mano graudulys virsta tūžmu. Įsiutęs lakstau iš urvo į urvą, nejučia iš krūtinės man veržiasi dejonės ir šauksmai; staugiu kaip įerzinta liūtė. Viską galiu, tik nepajėgiu atsisakyti tavęs. Ir viską, taip, viską padaryčiau, kad galėčiau turėti tave arba mirti!

Šiais žodžiais baigiau laišką ir tik lauksiu patikimos progos jį išsiųsti, bet staiga gavau iš Siono paskutinį jūsų laišką, kurį buvote man į ten parašiusi. Jis dvelkia liūdesiu, taip ramdančiu mano liūdesį! Stebėtinas pavyzdys to, apie ką jūs man kalbėjote: kokia mūsų sielų dermė per nuotolį! Pripažįstu, jūsų širdgėla kantresnė, manoji — staigesnė, bet juk tas pats jausmas įgauna tokį ar kitokį atspalvį pagal žmogaus charakterį ir juk tas, kas daugiau praranda, labiau ir kenčia. Ką aš sakau — praranda! Kas galėtų pakelti tokį praradimą! Supraskite pagaliau, miela Julija, dangaus valia mes esame nuskirti vienas antram; tai aukščiausias įstatymas, kurio turime klau-

syti. Juk pagrindinis gyvenimo tikslas — susijungti su tuo, kas turi padaryti mums jį malonų. Aš matau ir kenčiu matydamas, kaip tu klysti, kurdama bergždžius planus, vildamasi sugriauti neįveikiamas kliūtis, ir kaip niekini vienintelę mums įmanomą išeitį; susižavėjusi kilnumu, tu netekai proto, ir tavo dorybė tėra tuščias svaičiojimas.

Ak, jei tu visada galėtum likti tokia jauna ir puiki kaip dabar, aš tik maldaučiau dangų, kad amžinai būtum laiminga, kad galėčiau iki savo dienų galo matyti tave sykį per metus, vieną vienintelį sykį, ir likusį gyvenimą praleisti iš tolo žiūrėdamas į tavo buveinę, garbindamas tave tarp šių uolų. Bet, deja, pažvelk, kaip greitai, niekad nesustodamas slenka šis dangaus šviesulys; jis skrieja, o laikas bėga ir galimybės mažėja. Tavo grožiui, netgi tavo grožiui ateis galas; kada nors jis nuvys ir pranyks, kaip žūsta nenuskinta gėlė. O aš tuo tarpu aimanuoju, kenčiu, ir mano jaunystę temdo ašaros ir alina skausmas. Pagalvok, pagalvok, Julija, juk mes jau skaičiuojame ne vienerius metus, išgyventus be malonumo. Pagalvok, kad jie niekada nebesugrįš, o jei praleisim laiką, taip bus ir su tais metais, kuriuos mums dar skirta gyventi. Tu apakusi, mano mylimoji! Ieškai iliuzinės laimės tam laikui, kai mudviejų jau nebebus pasaulyje. Žvelgi į tolimą ateitį ir nematai, kad mes baigiame degti, kad meilės ir kančių išsekintos mūsų sielos nyksta ir džiūsta kaip vanduo šaltinyje. Suprask, kol dar nevėlu, suprask, mano Julija, šią pragaištingą klaidą. Mesk savo planus ir būk laiminga. Ateik, o mano širdie, į savo draugo glėbį, tegu susijungia abi mūsų esybės pusės! Ateik, ir dangaus, mūsų pabėgimo vadovo ir mūsų priesaikų liudininko, akivaizdoje mudu prisieksime vienas kitam gyventi ir mirti vienas dėl kito. Žinau, skurdo tu nebijai, dėl to man nereikia tavęs drąsinti. Būkime laimingi ir neturtingi! Ak, kokį lobį įgysime! Bet neįžeidinėkime žmonijos manydami, kad visoje žemėje neatsiras priebėgos dviem nelaimingiems įsimylėjėliams. Aš turiu rankas, esu stiprus, duona, uždirbta mano darbu, tau atrodys skanesnė už puotų valgius. Ar gali būti negardus maistas, paskanintas meile? Ak, mano švelnioji, brangioji, mylimoji, argi mums tebuvo lemta būti laimingiems tik vieną dieną, nejaugi tu nori išsiskirti su tuo trumpu gyvenimu, taip ir neparagavusi laimės?

O Julija, man belieka pridurti jums tik vieną žodį! Jūs žinote, kad senovėje Leukados uola[19] buvo paskutinė nelaimingų įsimylėjėlių priebėga. Ši vieta daugeliu atžvilgių į ją panaši: uola stati, vanduo gilus, o aš — apimtas begalinės nevilties.

XXVII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO KLAROS

Vos bepajėgiu jums rašyti — taip esu nusiminusi. Jus ir mane ištiko didžiausia nelaimė. Mielosios Julijos būklė labai sunki, ji galbūt neišgyvens nė dviejų dienų. Priverstinis išsiskyrimas su jumis pakenkė jos sveikatai, pirmas pasikalbėjimas apie jus su tėvu dar labiau ją paveikė, kiti, nauji nemalonumai itin smarkiai sudirgino, o jūsų paskutinis laiškas pribaigė. Jis taip ją sujaudino, kad visą naktį ji baisingai grūmėsi su savimi, o vakar ją ištiko drugio priepuolis, karštligė be paliovos stiprėjo, ir pagaliau ligonė pradėjo kliedėti. Ji nuolat mini jūsų vardą ir kalba apie jus taip karštai, jog nesunku suprasti, kad jūs užvaldėte visas jos mintis. Tėvą visi stengiasi, kiek tai įmanoma, prie jos neprileisti. Teta, matyt, kažką įtaria. Ji susirūpinusi net paklausė mane, ar jūs negrįžote. Jos dukteriai gresia pavojus,— šiuo metu tai svarbiau už visus kitus sumetimus, ir, manau, ji nesupyks, jei vėl čia atsirasite.

Taigi atvykite nedelsdamas. Aš nusamdžiau valtį, ji nugabens jums šį laišką ir bus jūsų žinioje; grįžkite ja ir, svarbiausia, negaiškite nė valandėlės, jei dar norite pamatyti švelniausią mylimąją, kokia kada nors yra buvusi pasaulyje.

XXVIII LAIŠKAS

KLARAI NUO JULIJOS

Tau išvykus, koks kartus man pasidarė gyvenimas, kurį man grąžinai! Sveikti baisu! Aistra, dar baisesnė už drugį ir kliedėjimą, stumia mane į pražūtį. Žiaurioji! Tu palieki mane, kai esi man kaip niekad reikalinga. Tu palikai mane savaitei, o galbūt nebepamatysi manęs niekados. Ak, jei tu žinotum, ką tas beprotis drįsta man siūlyti!.. Ir kokiu tonu!.. Pabėgti! Sekti paskui jį! Jis nori mane pagrobti!.. Niekšas!.. Bet kuo aš skundžiuosi? Juk mano širdis, niekinga širdis man byloja apie tai šimtą kartų dažniau kaip jis... Dieve didis! Kas būtų, jei jis žinotų viską?.. Jis įniršty, primasintų ir mane... reikėtų su juo išvykti... Aš visa drebu!

Taigi tėvas mane pardavė! Duktė jam prekė, vergė! Jis nori atsilyginti manimi! Už savo gyvastį užmoka mano gyvastim, nes jaučiu, aš to nepergyvensiu. Žiaurus, nežmoniškas tėvas! Ar jis vertas... Kaip, ar vertas? Juk tai geriausias tėvas! Jis nori išleisti dukrą už savo bičiulio,— štai jo nusikaltimas! O motušė, švelnioji mano motušė,— kiek blogo ji man padarė!.. Ak, daug blogo! Per daug mane mylėjo ir tuo mane pražudė.

Klara, ką man daryti? Kaip man bus? Hansas neateina. Nežinau, kaip pasiųsti tau šį laišką. Kol tu jį gausi... kol tu sugrįši... kas žino... gal tapsiu paniekinta bėgle, klajūne... Kelio atgal nėra, kelio atgal nėra, atėjo lemtingas metas. Po dienos, po valandos, gal po minutės... Nuo likimo nepabėgsi. Kad ir kur gyvenčiau ar numirčiau, kad ir kokioj niūrioj priebėgoj kęsčiau savo gėdą ir neviltį, Klara, nepamiršk savo draugės. Deja, skurdas ir negarbė permaino širdis... Ak, mano širdis bus labai persimainiusi, jeigu kada nors tave užmirš.

XXIX LAIŠKAS

KLARAI NUO JULIJOS

Pasilik, ak, pasilik namie ir niekados nebeatvažiuok — jau pavėlavai. Man nebereikia tavęs matyti, aš neatlaikysiu tavo žvilgsnio.

Kur tu buvai, mieloji mano bičiule, mano globėja, mano angele sarge? Tu mane palikai, ir aš pražuvau! Argi ta lemtinga kelionė tau buvo tokia būtina, tokia neatidėliotina? Kaip galėjai pavojingiausią mano gyvenimo valandą palikti mane vieną? Juk tu pati sielosies dėl tokio nedovanotino nerūpestingumo! Tu amžinai sielosies, o aš amžinai verksiu. Tavo praradimas toks pat neatitaisomas kaip ir mano,— susirasti kitą tavęs vertą draugę tau ne lengviau kaip man susigrąžinti nekaltybę.

Ką aš, nelaimingoji, ištariau? Negaliu nei kalbėti, nei tylėti. Ir kam tylėti, jei sąžinė šaukia? Juk visas pasaulis man prikaišioja mano prasikaltimą! Mano gėda užrašyta visur aplinkui! Jeigu neišliesiu savo širdies į tavo širdį, uždusiu. O tu, lengvabūde ir labai patikli bičiule, argi neturi ko sau prikišti? Ak, argi tu manęs neišdavei? Juk tai tavo ištikimybė, aklas tavo draugiškumas, nelemtas tavo atlaidumas mane pražudė.

Koks kipšas tau pakuždėjo vėl iškviesti tą beširdį, nuplėšusį man garbę? Ar tam klastinga savo globa jis sugrąžino mane į gyvenimą, kad tas gyvenimas man taptų nepakenčiamas? Tegu tas žiauruolis dingsta man iš akių amžinai! Jeigu tebeturi bent kiek gailesčio man, tegu daugiau nepasirodo, nedidina mano kančių. Tegu atsisako nuožmaus malonumo regėti mano ašaras. Bet ką aš kalbu! Deja, jis nekaltas; tik aš viena kalta. Aš pati užsitraukiau savo nelaimes ir priekaištauti galiu tik pati sau. Bet nuodėmė jau sugadino mano sielą, pirmoji jos pasekmė — metimas kaltės dėl savo nusižengimo kitam.

Ne, ne, jis niekados nebūtų sulaužęs priesaikos. Dorybinga jo širdis nemoka niekšingai įžeisti tą, kurią myli. Ak, be abejo, jis geba mylėti labiau už mane, nes geriau geba perveikti save. Aš šimtąsyk regėjau, kaip jis kovojo ir nugalėjo. Akys jo žaižaruodavo geismo ugnimi, aistringas aklas jausmas stumte jį stumdavo į mane. Bet staiga jis sustodavo, tarsi mane būtų supusi neįveikiama užtvara, ir jo aistringa, bet dora meilė niekada nebūtų jos peržengusi. Tačiau aš buvau neatsargi ir per ilgai stebėjau šį pavojingą reginį. Mane audrino stipri jo aistra, jo atodūsiai slėgė man širdį, aš kenčiau kaip ir jis, o maniau, kad tik gailiuosi jo. Mačiau, kaip jis jaudinasi ir blaškosi, ir atrodė, kad tuoj nualps prie mano kojų. Gal tiktai meilė būtų manęs pasigailėjusi. O, sesute, mane pražudė gailestis.

Pragaištinga mano aistra, norėdama mane sugundyti, tartum prisidengė visų dorybių kauke. Tą dieną jis dar karščiau maldavo eiti su juo. Tai reiškė — užduoti sielvartą geriausiam pasaulyje tėvui, tai reiškė — įsmeigti durklą į krūtinę motinai. Aš nesutikau, aš pasibaisėjusi atmečiau jo planą. Mintis, kad niekados negalėsim įgyvendinti savo troškimų, būtinybė slėpti tai nuo jo, graužatis, kad apvyliau didžiai nuolankų ir švelnų mylimąjį, iki šiol pati žadinusi jam viltį,— visa tai slopino mano drąsą, gniuždė jėgas, temdė protą. Man buvo lemta užtraukti mirtį arba savo gimdytojams, arba savo mylimajam, arba sau pačiai. Nesižinodama ką daranti, pasirinkau savo pačios žūtį. Viską užmiršau, galvojau tik apie savo meilę. Ir paklaikimo akimirka mane amžinai pražudė. Aš puoliau į negarbės bedugnę, iš kurios mergaitė nebegrįžta. Gyvenu tik tam, kad jausčiausi dar nelaimingesnė.

Kenčiu ir ieškau nors kokios paguodos žemėje. Tik tu, mieloji bičiule, gali man jos suteikti. Neatimk iš manęs tos žavios paramos, maldauju tave, neatsakyk man savo švelnios draugystės. Aš netekau teisės jos prašyti, bet dar niekados ji nebuvo man taip reikalinga. Tegu

gailestis užleidžia vietą pagarbai. Atverk, brangioji, savo sielą mano skundams, leisk man išsiverkti prie tavo krūtinės, apsaugok mane, jeigu tai įmanoma, nuo paniekos pačiai sau, leisk man patikėti, kad dar ne viskas prarasta, nes tavo širdis dar priklauso man.

XXX LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Nelaimingoji! Aiman, ką tu padarei? O Viešpatie! O juk galėjai didžiuotis savo išmintimi! Nežinau, ką tau sakyti,— tavo padėtis baisi, tu priblokšta depresijos. Ką daryti? Ar priekaištais dar labiau prislėgti vargšę tavo širdį, ar pasistengti ją paguosti, nors ir mano širdis nepaguodžiama? Atskleisti tau padėtį tokią, kokia ji yra, ar tokią, kokią norėtum ją matyti? Šventa ir skaisti draugyste, suteik mano dvasiai malonių iliuzijų ir švelnia užuojauta, kurią man įkvepi, apsaugok mane nuo kančių, kurių tu jau nebegali numalšinti.

Juk tu žinai, aš seniai bijojau nelaimės, dėl kurios tu dabar kenti. Kiek kartų aš tau ją pranašavau, bet tu neklausei!.. Tu nukentėjai dėl neprotingo savo pasitikėjimo... Ak, jau per vėlu apie tai kalbėti. Žinoma, aš būčiau išdavusi tavo paslaptį, jei būčiau galėjusi tuo tave išgelbėti, bet aš geriau už tave pačią permaniau pernelyg jautrią tavo širdį: mačiau, kad ją naikina raji ugnis, kurios niekas negali užgesinti. Žvelgdama į meile plakančią tavo širdį, aš jaučiau, kad tau lemta arba laimingai būti, arba mirti, o kai tu, bijodama pasiduoti pagundai, ištrėmei savo mylimąjį, išliejusi tiek ašarų, aš pagalvojau, kad arba greitai tavęs nebebus, arba greitai tu jį vėl parsikviesi. Ir koks siaubas mane apėmė, kai pamačiau, kad tu nebenori gyventi, kad žengi į kapą! Nekaltink nei savo mylimojo, nei savęs dėl nuodėmės: dėl jos labiausiai esu kalta aš, nes ją numačiau, bet neužkirtau jai kelio.

O išvykau aš prieš savo valią,— matei, reikėjo paklusti. Jei būčiau numaniusi, kad esi taip arti pražūties, verčiau būčiau leidusis sukapojama, negu atsiskyrusi nuo tavęs. Nemaniau, kad pavojus jau taip arti. Tu buvai dar tokia silpna ir suvargusi, man atrodė, kad tau nieko neatsitiks, jei neilgam išvyksiu. Nenumačiau, kad tau iškils

grėsminga būtinybė rinktis viena ar kita, nepagalvojau, jog kadangi esi nusilpusi, tavo nusiminusi širdis nepajėgs kovoti pati su savim. Prašau savo širdį atleidimo — sunku man atgailauti dėl klaidos, kuri išgelbėjo tau gyvastį. Neturiu tokio tvirto ryžtingumo kaip tu, kai nusprendei atsisakyti manęs. Būčiau puolusi į mirtiną neviltį, jei būčiau tave praradusi. Taip, noriu, kad tu gyventum, nors ir verktum.

Bet kam lieti tiek ašarų, brangioji, mieloji bičiule? Kam tokia atgaila, didesnė už tavo nuodėmę! Kam toks savęs niekinimas, kurio tu nenusipelnei! Argi viena silpnybės akimirka gali užtemdyti daugybę tavo aukų? O ar pats pavojus, iš kurio vos ištrūkai, neįrodo tavo dorybės? Tu galvoji tik apie savo pralaimėjimą ir užmiršti visas ankstesnes sunkias pergales. Tu juk daugiau kovojai negu tos, kurios nepasiduoda, vadinas, ir pagarbos nusipelnei didesnės negu jos. Jeigu tau nėra pateisinimo, pagalvok bent apie atleidimą. Aš šiek tiek nusimanau apie jausmą, vadinamą meile, ir mokėčiau atsispirti ūmiam susižavėjimui. Bet tokiai meilei kaip tavoji nesugebėčiau tiek priešintis kaip tu; ir nors nebuvau nugalėta, nesu tokia skaisti kaip tu.

Šitie žodžiai tave papiktins, bet didžiausia tavo nelaimė ta, kad tau reikia juos išklausyti. Aš paaukočiau gyvastį už tai, kad man nereikėtų viso to kalbėti, nes nekenčiu blogų elgesio taisyklių dar labiau nei blogų poelgių.* Jeigu klaida dar nebūtų padaryta, būtų niekšinga šitaip tau kalbėti, o tau manęs klausyti,— mudvi abi būtume paskutinės žmogystos. Bet dabar, mano brangioji, aš turiu tau taip kalbėti ir tu privalai mane išklausyti, kitaip esi žuvusi. Juk tau dar liko daugybė žavių ypatybių, ir išlaikyti jas gali tik tavo savigarba, o perdėtas gėdos jausmas ir savęs niekinimas jas neišvengiamai sunaikintų,— vien tikėjimas savo geromis ypatybėmis padės tau jas išlaikyti.

Tad saugokis, nepasiduok pavojingam nusiminimui,— jis tave nužemintų labiau negu tavo silpnybė. Nejaugi tikroji meilė gali žaloti sielą? Tegu iš meilės padaryta klaida nepragaišina kilnaus tavo žavėjimosi padorumu ir grožiu, kuris visada kėlė tavo dvasią.

Ar matyti dėmė saulėje? Kiek dorybių tu dar turi be tos, kuri pasikeitė! Argi tu būsi dėl to ne tokia švelni, ne tokia nuoširdi, ne tokia paslaugi? Žodžiu, ar tu būsi dėl to mažiau verta mūsų pagarbos? Argi garbė, žmoniškumas, draugiškumas ir tyra meilė dėl to nebebus brangūs tavo širdžiai? Argi tu mažiau mylėsi ir tas dorybes, kurių

* Teisingas ir sveikas jausmas. Nežabotos aistros traukia į blogus poelgius, bet blogos elgesio taisyklės gadina patį protą ir nebeleidžia grįžti į gera.

netekai? Ne, brangioji, geroji Julija, tavo Klara tavęs gailisi, bet labai myli tave. Ji žino, jaučia, kad tavo siela dar geba skleisti gėrį. Ak, patikėk manim, tu turėtum daug ko netekti, kad kita mergina, nors ir išmintingesnė, būtų tavęs verta.

Betgi tu lieki su manim, o tai svarbiausia! Aš galėčiau susitaikyti su viskuo, kad tik neprarasčiau tavęs. Perskaičiusi tavo pirmąjį laišką, aš suvirpėjau. Būčiau nekantriai laukusi antrojo, bet jis atėjo tuo pačiu laiku. Vadinas, tu norėjai palikti savo draugę, sumanei pabėgti be manęs! Tu nutyli didžiausią savo kaltę — dėl jos tau reikėtų raudonuoti šimtą kartų labiau! Bet nedėkingoji galvoja tik apie savo meilę... Klausyk, aš būčiau tau galvą nuėmusi, kad ir pasaulio krašte.

Su baisia nekantra skaičiuoju akimirkas, kurias esu priversta leisti toli nuo tavęs. Jos tęsiasi žiauriai ilgai. Dar šešias dienas išbūsime Lozanoje, o po to aš lėksiu pas savo vienintelę draugę. Guosiu ją arba sielvartausiu drauge su ja, šluostysiu jai ašaras arba verksiu kartu. Aš pasistengsiu, kad tavo skausmą malšintų ne tvirtas protas, o švelni draugystė. Miela sesute, mudvi graudensimės, mylėsimės, tylėsime ir, jeigu tas įmanoma, dorybėmis atitaisysime klaidą, kurios negalima atitaisyti ašaromis. Ak, vargšelė mano Šajo!

XXXI LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Tu — dangaus sutvertas stebuklas, o nepermanoma Julija! Kokiu būdu, tau vienai težinomu, tu sugebėjai sukaupti vienoje širdyje tiek nesuderinamų jausmų? Nuo meilės ir geismo apsvaigusi mano širdis skendi liūdesyje, aš kenčiu ir sielvartauju neapsakomos laimės glėby ir priekaištauju sau kaip už nusikaltimą, kad esu per daug laimingas. Dieve, kokia baisi kankynė, kai nedrįsti visiškai atsiduoti jokiam jausmui, nuolatos slopini vieną jausmą kitu ir visą laiką nuodiji malonumą kartėliu! Šimtąkart geriau būti šiaip sau nelaimingu žmogum.

Deja, kas man iš to, kad esu laimingas? Dabar kenčiu ne dėl savo, o dėl tavo kančių, ir jos man dar skaudesnės. Veltui dangstai nuo manęs savo širdgėlas, aš jas įžvelgiu prieš tavo valią ilgesingose ir liūdnose tavo akyse. Argi tos jaudinančios akys gali nuslėpti nors kokią paslaptį nuo meilės žvilgsnio? Pro tariamą tavo ramybę aiškiai

matau, kaip tave slegia sunkumas, ir švelnia šypsena pridengtas liūdesys tik dar labiau aitrina man širdį.

Tau jau nebėra ko nuo manęs slėptis. Vakar buvau tavo motinos kambaryje, ji valandėlę išėjo, ir staiga išgirstu dejonę — ji pervėrė man sielą, ir aš beregint atspėjau, kas dejuoja. Žengiu tenai, iš kur ji, atrodo, sklinda, įeinu į tavo miegamąjį, ir štai atsiduriu prie tavo darbo kambario. Kas dėjosi su manim, kai, pravėręs duris, išvydau tą, kuri turėtų sėdėti visatos soste, tūnančią ant grindų, įsikniaubusią į krėslą ir laistančią jį ašaromis. Ak, aš būčiau mažiau kentėjęs, jei jis būtų buvęs laistomas mano krauju! Mane baisiai ėmė graužti sąžinė. Laimė virto kankyne, aš jaučiau tik tavo sielvartus ir būčiau savo gyvastim išpirkęs tavo ašaras ir visus savo džiaugsmus. Norėjau pulti prie tavo kojų, norėjau lūpomis nušluostyti tas brangias ašaras, surinkti jas savo širdyje, numirti arba išdžiovinti jas visam laikui. Bet išgirdau tavo motinos žingsnius ir turėjau skubiai grįžti. Ir išsinešiau sieloj visus tavo skausmus ir savo gėlą, kuri išnyks tik drauge su jais.

Kaip mane žemina, kaip skaudina tavo atgaila! Vadinas, tesu vertas paniekos, jeigu tu niekini save už tai, kad susijungei su manim, jeigu mano gyvenimo žavesys tau — kančia! Būk teisingesnė sau, miela Julija! Nežvelk su tokiu neigiamu, iš anksto nusistačiusiu žvilgsniu į tuos šventus ryšius, kuriuos sukūrė tavo širdis. Argi tu paklusai ne patiems skaisčiausiems prigimties įstatymams? Argi tu ne laisvai sudarei pačią švenčiausią sąjungą? Ar to, ką tu padarei, negali ir neprivalo leisti Dievo ir žmonių įstatymai? Ko trūksta mus jungiančiam ryšiui? Tik viešo paskelbimo. Sutik būti mano ir nebebūsi kalta. Žmona mano, garbinga ir skaisti mano gyvenimo drauge! Šlove mano ir laime! Ne, ne tai, ką padarė tavo meilė, gali būti nusikaltimas, o tavo noras kėsintis į jos teises: tik tada tu paminsi garbę, jei sutiksi tuoktis su kitu vyru. Priklausyk amžinai savo širdies draugui ir būsi nekalta. Mus siejanti grandinė yra teisėta, peiktina būtų tik neištikimybė, kuri išdrįstų ją nutraukti. Nuo šiol tik mudviejų meilė turi būti dorybės laidas.

Net jeigu tavo skausmas ir gailestis turėtų svarbią priežastį ir pamatą, kodėl slepi nuo manęs tai, ką aš privalau žinoti? Kodėl mudu neliejame ašarų drauge? Neturi būti nė vieno tavo sielvarto, kurio ir aš nepatirčiau, nė vieno tavo jausmo, kurio ir aš neišgyvenčiau kartu su tavim; ir pavydi mano širdis teisėtai priekaištauja tau dėl kiekvienos ašaros, išlietos ne ant mano krūtinės. Sakyk, santūri, paslaptinga mylimoji, argi tai, ko tavo siela neatskleidžia manajai, nėra mūsų meilės

apvaginėjimas? Argi neturi viskas tarp mudviejų būti bendra? O gal jau užmiršai, kad pati taip sakei? Ak, jei tu taip mylėtumei, kaip aš tave myliu, tave paguostų mano laimė lygiai taip, kaip mane slegia tavo širdies gėla, ir tu gyventumei mano džiaugsmais, kaip aš gyvenu tavo liūdesiu.

Bet matau, tu niekini mane kaip pamišėlį, nes man protą sumaišė didžiausias malonumas. Mano karšta aistra tave gąsdina, mano džiūgavimas atrodo tau apgailėtinas, ir tu negali suprasti, kad beribei laimei pakelti neužtenka žmogaus jėgų. Kaip tu gali norėti, kad jautri siela santūriai mėgautųsi begaliniu gėriu? Kaip tu gali norėti, kad ji neprarastų pusiausvyros, vienu kartu patyrusi tiek svaiginančių jausmų? Argi tu nežinai, kad yra riba, kada jau protas nebeatlaiko, ir kad nėra pasaulyje žmogaus, kurio neišmuštų iš sveikos nuovokos jokios negandos? Tad pagailėk mano pamišimo, į kurį tu mane pastūmėjai, ir neniekink klaidų, padarytų dėl tavęs. Prisipažįstu, aš sau nebepriklausau, mano siela atitolusi nuo manęs, ji įsikūnijusi tavyje. Dėl to man geriau suprantama tavoji širdies gėla, ir aš esu labiau vertas ją su tavim drauge išgyventi. O Julija, nesislėpk pati nuo savęs!

XXXII LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Mielas drauguži, buvo laikas, kai mūsų laiškai buvo paprasti ir žavūs. Jausmas, kuris juos įkvėpdavo, liejosi gražiais, nuoširdžiais žodžiais. Jį puošė tyrumas, jam nereikėjo nei stiliaus įmantrybių, nei vaizdingumo. Deja, tie laimingi laikai praėjo ir nebesugrįš. Mūsų širdys jau viena kitos nebesupranta — štai pirmoji tos žiaurios permainos pasekmė.

Tu matei mano sielvartą ir tariesi suvokęs jo priežastį; bandai mane paguosti tuščiomis kalbomis, bet, mano mielas, manydamas apgausiąs mane, pats apsigauni. Patikėk manim, patikėk švelnia savo Julijos širdimi! Aš ne tiek gailiuosi, kad per daug atidaviau meilei, kiek kad pražudžiau didžiausią jos žavesį. Saldūs dorybės kerai išnyko kaip sapnas, užgeso toji dieviška liepsna, kuri gaivino ir taurino mūsų aistrą. Mes ieškojome malonumo, ir laimė pabėgo nuo mūsų. Prisimink tas nuostabias akimirkas, kai mudviejų širdys jungėsi tuo

glaudžiau, kuo labiau mes gerbėme vienas kitą, kai nesuvaldoma aistra sėmėsi savyje jėgų nugalėti sau pačiai, kai mūsų jausmų nekaltybė buvo mums atpildas už santūrumą, kai, gerbdami garbę, mes taurindavome savo meilę. Palygink tą žavią būklę su dabartine mūsų padėtimi: kiek dabar jaudintis, kiek baimintis, kiek nežmoniškai nerimastauti! Nesaikingi mūsų jausmai prarado ankstesnįjį švelnumą! Kuo virto ta karšta, bet išmintinga ir kukli meilė, kuri įkvėpdavo visus mūsų poelgius ir savo ruožtu darė mūsų meilę dar žavesnę? Mūsų džiaugsmas buvo romus ir patvarus, o dabar mūsų jausmai siautėja. Ši beprotiška laimė panašesnė į pamišimo priepuolį negu į švelnias glamones. Skaisti ir šventa liepsna degino mudviejų širdis; atsidavę nuodėmingai goslybei, mes tapome paprasčiausiais meilužiais. Ir būsime didžiai laimingi, jei pavydulinga meilė dar teiksis dalyvauti malonumuose, kuriais be jos gali mėgautis tik pats niekingiausias mirtingasis.

Štai kokie, mano mielas, mūsų abiejų praradimai, apverktini tiek tau, tiek man. Dėl savųjų praradimų nieko nepridursiu, tavo širdis turėtų viską suprasti. Žvelk į mano gėdą ir kentėk, jei moki mylėti. Mano klaida neatitaisoma, ir mano ašaros niekados neišdžius. O tu, dėl kurio kaltės aš lieju ašaras, nesikėsink į teisėtą sielvartą! Vienintelė mano viltis — kad jis truks amžinai. Baisiausia nelaimė man būtų — nusiraminti. Prarasti kartu su nekaltybe ir pagarbą jai — būtų didžiausia gėda.

Aš žinau savo likimą, suprantu, koks jis baisus, tačiau turiu savo neviltyje paguodą, vienintelę, bet saldžią. Aš laukiu jos iš tavęs, meilingas mano bičiuli. Nuo to laiko, kai nebedrįstu žvelgti į save, aš juo mieliau žvelgiu į tą, kurį myliu. Aš reiškiu tau savo pagarbą, per tave pati netekusi savigarbos. Versdamas mane neapkęsti savęs, tu daraisi man dar brangesnis. Meilė, ši nelemta meilė, mane žudo, o tave daro juo pranašesnį: mano nuopuolis tave aukština, mano smukimas tavo sielai, regis, tik naudingas. Tad būk nuo šiol vienintelė mano viltis. Tai tu privalai, jei tas įmanoma, pateisinti mano prasižengimą. Išpirk jį tyrais savo jausmais. Tegul tavo dvasinės vertybės panaikina mano gėdą, tavo dorybės vardan tebūnie man atleista už tai, kad praradau savo dorybę dėl tavęs. Dabar, kai aš esu jau niekas, perimk visą mano esybę. Kiek man yra likę taurumo, viskas sudėta į tave, ir kol tu būsi vertas pagarbos, aš nebūsiu verta vien tik paniekos.

Kaip gaila, kad pasveikau, juk dangstytis liga nebegaliu: mano veidas paneigtų mano žodžius, ir apsimestas silpnumas jau nė vieno

nebeapgaus. Taigi, kol dar nesu priversta grįžti prie įprastų savo darbų, paskubėk imtis ryžtingų veiksmų, kaip buvome sutarę. Aiškiai matau, kad motušei kilo įtarimas ir ji akylai mus stebi. Tėvas, žinoma, dar nieko nedingoja: išdidus bajoras nė minties neturi, kad nekilmingas žmogus gali būti įsimylėjęs jo dukterį. Bet tu žinai jo sprendimą, ir jeigu tu nesiimsi žygių, tai imsis jis pats, ir nors ir kaip stengsies, kad tau rodytų vis tokį pat palankumą mūsų namuose, būsi iš jų visai išvarytas. Paklausyk manęs, kol dar nevėlu, pasikalbėk su mano motina. Prasimanyk kokią nors dingstį, kad nebegali daugiau manęs mokyti,— tada mudu nesimatysime dažnai, tačiau matysimės bent retkarčiais. Juk jei tau užsidarys mūsų namų durys, tu jau nebegalėsi juose pasirodyti. O jei tu pats jas uždarysi, tavo apsilankymai tam tikra prasme priklausys nuo tavęs paties: parodęs mažumėlę apsukrumo ir meilumo, ilgainiui galėsi dažniau lankytis, ir niekas nieko bloga neįtars. Šįvakar aš tau pasakysiu, kokių sugalvojau kitų progų mums matytis, ir tu sutiksi, jog neatskiriamoji pusseserė, dėl kurios tu kitados reiškei tokį nepasitenkinimą, dabar bus naudinga dviem įsimylėjėliams, kurių ji ir neturėjo palikti.

XXXIII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Ak, mano mielas, kviestinis pobūvis — prasta priebėga dviem įsimylėjėliams! Kokia kankynė matytis ir tvardytis! Šimtąsyk geriau visai nesimatyti. Kaip rodytis ramiam, kai šitaip jaudiniesi? Kaip pasikeisti? Kaip galvoti apie daugelį dalykų, kai tau terūpi vienas? Kaip sutūrėti savo gestus ir žvilgsnius, kai širdis veržte veržiasi iš krūtinės? Niekad gyvenime nebuvau taip sutrikusi kaip vakar, kai ponios d'Ervar svetainėje buvo pranešta apie tavo atvykimą. Ištarė tavo vardą, ir man pasirodė, kad tai priekaištas man ir kad visi kaip vienas mane stebi. Nesižinojau ką daranti, o kai tu įėjai, mano veidą nuplieskė toks raudonis, kad rūpestingai mane žiūrinti pusseserė, dėdamasi norinti man kažką pašnibždėti į ausį, palinko prie manęs ir uždengė mane vėduokle. Bijojau, kad ir tai nepadarytų blogo įspūdžio, kad žmonės neimtų spėlioti, apie ką mudvi taip paslaptingai šnabždamės. Žodžiu, vis rasdavau ko nerimauti ir dar niekados taip aiškiai nesupratau, kad ne-

švari sąžinė pati duoda ginklą į rankas liudininkams, kurie nieko nė neįtaria.

Klara tikina, kad ir tu ne geriau laikeisi: sumišęs nežinojai kaip elgtis, nedrįsai nė žingsnio žengti, nesiryžai nei prieiti prie manęs, nei pasišalinti ir, anot jos, vis žvalgeisi aplinkui, ieškodamas progos nukreipti akis į mudvi. Kiek atsigodėjusi nuo susijaudinimo, aš ir pati pastebėjau, kaip tu nervinies, ir tik tada, kai jaunoji ponia Belon tave užkalbino, atsisėdai šalia jos ir šnekėdamasis su ja nusiraminai.

Mano mielas, jaučiu, kad toks gyvenimo būdas mudviem netinka: abu jaučiamės labai suvaržyti, o malonumo patiriame nedaug; mes per daug mylime vienas kitą, kad pajėgtume šitaip tvardytis. Tokie pasimatymai viešumoje dera tik žmonėms, kurie nepažįsta meilės, bet kuriems malonu leisti laiką drauge, arba kuriems nieko nereikia slėpti. O mums tas labai pavojinga: aš per daug jaudinuosi, o tu taip pat nemoki tvardytis, ir ne visada šalia pasitaikys ponia Belon dėmesiui nukreipti.

Tad grįžkime, grįžkime prie vienišo, ramaus gyvenimo, nuo kurio aš tave visai ne laiku atitraukiau. Juk jis sužadino ir subrandino mūsų aistrą, kuri galbūt užgestų, jei gyventume lengvabūdiškesnį gyvenimą. Visos didžiosios aistros kyla vienatvėje; jų nerasi aukštuomenės draugijoje, kur niekas nespėja padaryti stipresnio įspūdžio ir polinkių įvairovė silpnina jausmus. Vienatvė labiau atitinka ir liūdną mano nuotaiką, kurią palaiko tas pat, kas ir mano meilę: brangus tavo paveikslas stiprina ir vieną, ir antrą, ir aš labiau norėčiau matyti tave švelnų ir jautrų savo širdyje negu suvaržytą ir išsiblaškiusį draugijoje.

Beje, gali ateiti laikas, kai man teks ieškoti dar nuošalesnio prieglobsčio. O kad tas trokštamas laikas jau būtų atėjęs! Atsargumas ir mano potroškiai spiria mane iš anksto pratintis prie to, ko galbūt pareikalaus būtinybė. Ak, kad mano prasižengimai nurodytų man, kaip galėčiau juos atpirkti! Saldi viltis, kad vieną dieną tapsiu... Bet aš nejučiom būčiau prasitarusi daugiau, negu noriu pasakyti apie savo brandinamą planą. Atleisk man už slaptumą, vienintelis mano bičiuli. Mano širdis niekados neturės paslapties, kurią tau nebūtų malonu žinoti. Tačiau šios paslapties tau žinoti nereikia; pasakysiu tik tiek: meilė, visų mūsų nelaimių kaltininkė, turi mus ir išgelbėti nuo jų. Pamąstyk, aiškinkis kaip išmanai, bet manęs apie tai neklausinėk — draudžiu.

XXXIV LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Nò, non vedrete mai
Cambiar gl'affetti miei,
Bei lumi onda imparai
*A sospirar d'amor.**

Kaip privalau aš mylėti gražiąją ponią Belon už man suteiktą malonumą! Atleisk man, dieviškoji Julija, valandėlę aš drįsau mėgautis švelniu tavo nerimu,— ir ta valandėlė buvo viena laimingiausių mano gyvenime. Kokie žavūs buvo tavo neramūs ir smalsūs žvilgsniai, kreipiami paslapčia į mus! O kai mudviejų žvilgsniai susitikdavo, tu tuoj nuleisdavai akis. Ką gi tada veikė laimingas tavo mylimasis? Šnekučiavo su ponia Belon? Ak mano Julija, argi tu tuo tiki? Ne, ne, neprilygstamoji, jis turėjo daug vertesnį užsiėmimą. Su kokiu susižavėjimu jo širdis sekė tavo širdies plazdesius, su kokia godžia nekantra jo akys rijo dailius tavo bruožus! Tavo meilės, tavo grožio buvo kupina užkerėta jo siela, ji alpo nuo tiekos džiugių jausmų. Aš tik vieno gailėjausi,— kad tu, visų mano džiaugsmų šaltini, negali džiaugtis drauge su manimi. Nežinau, ką visą tą laiką kalbėjo ponia Belon. Nežinau, ką aš jai atsakinėjau. Nežinojau nė tada, kai mes kalbėjomės. Ir ji pati turbūt nieko nesuprato, ką sakė jos pašnekovas, nes jis kalbėjo negalvodamas ir atsakinėjo negirdėdamas.

*Com' uom che par ch'ascolti, e nulla intende.***

Todėl ji žvelgė į mane su didžia panieka, o paskui visiems pasakojo, galbūt ir tau, kad aš neturįs sveiko proto, maža to — nė lašelio sąmojo, kad esąs toks pat kvailas kaip ir mano knygos[21]. Bet man nesvarbu, ką ji apie mane kalba ir ką galvoja. Tik viena mano Julija sprendžia, kaip man gyventi ir kokią padėtį visuomenėje turėti. Tegu visa žmonių padermė galvoja apie mane ką nori, man svarbu tik tavo pagarba.

Ak, tikėk, nei ponia Belon, nei dar gražesnės moterys nė vieną

* Ne, gražiosios akys, išmokiusios mane dūsauti, jūs niekados nepamatysite, kad mano meilė atšaltų[20] (*it.*).

** Kaip žmogus, kuris tartum klauso, bet nieko negirdi (*it.*).

akimirką neįstengs, kaip tu sakei, mane atitraukti nuo tavęs ir pavilioti mano širdį ir akis. Jei tu suabejojai mano nuoširdumu, jei taip skaudžiai paniekinai mano meilę ir savo grožį, tai sakyk, kas galėtų tiksliau suminėti visa, kas dėjosi aplink tave? Argi aš nemačiau, kad tu spindi tarp tų jaunų gražuolių kaip saulė tarp žvaigždžių, kurias ji temdo? Argi nepastebėjau, kaip kavalieriai* būrėsi apie tavo kėdę? Argi nemačiau, kaip jie tavimi žavėjosi tavo draugių apmaudui? Argi nemačiau, kaip mandagiai ir pagarbiai jie prie tavęs meilinosi? Ar nemačiau, kad į tą jų dėmesį tu reagavai kukliai ir abejingai, kas imponuoja labiau negu puikybė? Ar nepastebėjau, kokį įspūdį padarė vyrams apnuogintos tavo rankos, kai sėsdama prie vakarienės stalo tu nusimovei pirštines? Ar nemačiau, kaip jaunas svetimšalis pakėlė tavo pirštinę ir, ją tau duodamas, norėjo pabučiuoti gražiąją rankutę? Ar nemačiau, kaip tu, pastebėjusi, kad kitas, dar didesnis akiplėša, svaido į tave ugningus žvilgsnius, kurie varė mane iš proto, susisegei skarą smeigtuku? Aš nebuvau toks išsiblaškęs, kaip tau atrodo, Julija; aš visa tai mačiau, bet pavydo nejutau, nes pažįstu tavo širdį. Ji ne iš tų, kurios gali mylėti dukart. Nejaugi tu manai, kad manoji tą gali?

Tad grįžkime prie to atsiskyrėliško gyvenimo, kurio labai nenorom atsisakiau. Ne, triukšminga aukštuomenės draugija neduoda širdžiai peno. Apgaulingų malonumų sūkury širdis dar skaudžiau jaučia, kad neteko tikrųjų malonumų, ir verčiau linkusi kentėti negu tuščiai linksmintis. Bet, miela Julija, ir mūsų suvaržytame gyvenime esama, gali būti geresnių pramogų, o tu, atrodo, tą užmiršai! Kaip? Ištisas dvi savaites praleisti taip arti vienas kito — ir nesimatyti, nepersimesti nė žodeliu! Ak, ką daryti meile liepsnojančiai širdžiai — juk jai tai ištisa amžinybė! Visiškas išsiskyrimas būtų ne toks žiaurus. Kam tas perdėtas atsargumas — jis mūsų negelbi nuo širdgėlos, o tik didina ją. Kam gyventi šitokioj kankynėj? Ar nebūtų šimtąkart geriau — pasimatyti vieną akimirką ir numirti?

Neslėpsiu, švelnioji mano drauguže, aš norėčiau atspėti tą mielą paslaptį, kurią tu nuo manęs slepi,— dar niekas niekada mums nebuvo taip svarbu. Bet mano pastangos tuščios. Aš betgi tylėsiu, kaip tu liepi, tramdysiu nekuklų smalsumą. Tačiau, gerbdamas tokią malonią paslaptį, gal aš galėčiau bent padėti tau pačiai ją išsiaiškinti? Kažin, kažin,

* *Kavalieriai* — senas, jau nebevartojamas žodis; dabar sakoma *vyrai*. Aš tariuosi privaląs pateikti provincialams šią nereikšmingą pastabą, nes noriu bent kiek pasitarnauti publikai.

ar tavo planai nėra tik tušti svaičiojimai? Ak mano gyvenimo siela brangioji, ak, pamėginkime juos įgyvendinti!

P.S. Užmiršau tau pasakyti, kad ponas Rogenas man pasiūlė vadovauti kuopai pulke, kurį jis telkia Sardinijos karaliui. Šio narsaus karininko man parodytas dėmesys mane labai sujaudino. Aš jam padėkojau, bet pasakiau, kad esu trumparegis ir karinei tarnybai netinku, be to, ir mano aistra mokslui nesuderinama su tokiu veikliu gyvenimu. Ir tai anaiptol nebuvo pasiaukojimas meilei. Mano nuomone, kiekvienas privalo atiduoti savo gyvastį ir kraują dėl tėvynės, bet neleistina tarnauti valdovams, kuriems nieko nesi įsipareigojęs, juoba parsiduoti ir paversti kilniausią pasaulyje amatą niekšišku samdinio amatu. Tokių principų laikėsi mano tėvas, ir aš būčiau laimingas, jei galėčiau juo sekti — taip kaip jis atsiduoti savo pareigoms ir savo tėvynei. Jis nenorėjo tarnauti jokiems svetimiems valdovams, bet 1712 metų kare garbingai ėmėsi ginklo savo tėvynei ginti; dalyvavo daugelyje kautynių ir vienose buvo sužeistas. O Vilmergeno mūšyje turėjo laimę generolo Sakonė akivaizdoje paimti priešo vėliavą[22].

XXXV LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Mano mielas, tie keli žodžiai, kuriuos aš juokais tarstelėjau apie ponią Belon, man atrodo, neverti tokio rimto aiškinimosi. Kai labai stengiesi pasiteisinti, kartais sukeli priešingą įspūdį. Jei rodysi dėmesį menkniekiams, tik išpūsi jų reikšmę. Bet mums tikriausiai taip neatsitiks, nes mylinčios širdys nėra smulkmeniškos, o įsimylėjėlių vaidai dėl niekų beveik visada turi realesnį pagrindą, negu atrodo.

Tačiau aš džiaugiuosi, kad šis menkniekis teikia mums dingstį pasikalbėti apie pavydulį. Šitas dalykas, deja, man labai svarbus.

Mano mielas, iš mūsų sielų savybių ir iš mūsų polinkių bendrumo sprendžiu, kad mūsų gyvenimo pamatas bus meilė. Kadangi ji taip giliai persmelkė mūsų sielas, ji turi nuslopinti ar absorbuoti visas kitas aistras. Mažiausias jausmo atšalimas mums tuoj sukeltų mirtiną depresiją. Užgesusios meilės vietą užimtų neįveikiamas pasišlykštėjimas,

amžinas nuobodulys, ir liovęsi mylėti mes ilgai neišgyventume. O man — tu gerai žinai, tik beprotiška aistra padeda man pakelti baisią dabartinę mano padėtį — man lemta arba karštai mylėti, arba mirti iš širdgėlos. Taigi pats matai, aš ne be reikalo noriu rimtai aptarti tai, nuo ko priklauso mano gyvenimo laimė ar nelaimė.

Kiek galiu spręsti pati apie save, aš, man regis, dažnai pernelyg jautriai imu viską į širdį, bet nesu linkusi ūmai užsidegti. Tik po to, kai mano kančios susifermentuoja manyje, aš išdrįstu atskleisti jų priežastį jų kaltininkui; o kadangi esu įsitikinusi, kad neįžeisi žmogaus, jei to nenorėsi, tai verčiau pakęsiu šimtą nuoskaudų negu vieną pasiaiškinimą. Su tokiu charakteriu galima per toli nuklysti, jeigu esama polinkio į pavyduliavimą, o aš labai bijau, kad man tas pavojingas polinkis neatsirastų. Gerai žinau, kad tavo širdis sukurta mano širdžiai ir jokiai kitai. Bet juk galima ir pačiam apsigauti, trumpalaikį geismą palaikyti aistra ir iš įnorio padaryti tą pat, ką būtum gal padaręs iš meilės. Jeigu tu pats sau gali prikišti esąs nepastovus, nors toks nesi, tai juo labiau aš galiu tave neteisingai apkaltinti neištikimybe. Ši baisi abejonė betgi apnuodytų man gyvenimą; aš kentėčiau nesiskųsdama ir numirčiau be paguodos, nors ir tebebūčiau mylima.

Maldauju, užkirskime kelią nelaimei,— tik pagalvojusi apie ją aš drebu. Prisiek man, mielas drauguži, ne meile (juk meilės priesaikos žmogus laikosi vien tada, kai ji nereikalinga), o taip tavo godojamu šventu garbės vardu, prisiek, kad aš visada būsiu tavo širdies patikėtinė ir, jeigu įvyktų joje kokių permainų, pirmoji apie jas sužinosiu. Neįtikinėk manęs, kad tu niekados neturėsi nieko man pasisakyti. Aš tikiu ir tikiuosi, kad taip ir bus. Bet apsaugok mane nuo paikos nerimasties, ir jeigu tau neteks ištesėti savo pasižadėjimo, aš noriu būti tokia pat rami dėl ateities, kaip esu visiškai rami dėl dabarties. Man bus lengviau iš tavęs sužinoti apie mane ištikusią tikrą nelaimę negu be perstojo kentėti nuo įsivaizduojamų nelaimių. Turėčiau bent jau tą paguodą, kad tave graužia sąžinė. Jeigu ir nebeliepsnotum tokia pat aistra kaip aš, tai vis dar kentėtum taip kaip aš, o ašaros, išlietos ant tavo krūtinės, atrodytų man ne tokios gailios.

Štai kodėl, mielas drauguži, aš dvigubai sveikinu save, kad išsirinkau tave,— džiaugiuosi ir dėl palaimingo ryšio, kuris mus jungia, ir dėl tavo dorumo, kuris tą ryšį sutvirtino. Štai kaip galima pritaikyti blaivaus proto taisykles gryno jausmo srityje. Štai kaip griežta dorybė gali pašalinti švelnios meilės kančias. Jeigu mano mylimasis neturėtų tvirtų moralinių principų, argi jis galėtų mane amžinai mylėti? Ir

kokia man būtų to pastovumo garantija? Kaip galėčiau aš atsikratyti nuolatinio nepasitikėjimo? Ir kaip galėčiau įsitikinti, kad nesu apgauta — kad jis neapsimetinėja ir kad pati nesu per daug lengvatikė? Bet juk tu, garbus ir godotinas mano drauguži, nemoki gudrauti ar veidmainiauti ir, pažadėjęs būti man atviras, žinau, tą pažadą įvykdysi. Tau bus gėda prisipažinti, jog buvai neištikimas, bet pareiga paims viršų tavo doroj sieloj, ir tu savo žodį tesėsi. Ir jei nustosi mylėjęs savo Juliją, tu jai pasakysi... taip, gali jai pasakyti: „O Julija! Aš nebe..." Mielas mano, užbaigti šį žodį aš nepajėgsiu.

Ar tu sutinki su tuo, ką aš sugalvojau? Esu įsitikinusi, kad tik taip galima išrauti iš mano sielos pavydulio jausmą. Paklususi kažkokiai nuojautai, aš patikiu tavo meilę tavo sąžinei ir veju šalin mintį, kad tu galėtum pats man nepranešti apie savo neištikimybę. Štai, brangusis, kaip užtikrintai turi veikti įpareigojimas, kurį tau uždedu. Tu gali būti lengvapėdis mylimasis, bet tik ne apgaulingas draugas. Aš galiu suabejoti tavo širdimi, bet niekad nesuabejosiu tavo garbės žodžiu. Kaip man malonu imtis visų šitų bereikalingų atsargumo priemonių prieš galimą jausmo permainą, nors gerai žinau, kad ji neįmanoma. Kaip žavu kalbėti apie pavydulį su tokiu ištikimu mylimuoju! Ak, jei tu jau nebebūtum toks, argi aš galėčiau taip kalbėti! Vargšė mano širdis, bėdos ištikta, nebūtų tokia protinga, mažiausias nepasitikėjimas — ir aš jau nebepajėgčiau atsikratyti įtarimų.

Štai, didžiai gerbiamas mokytojau, tema šio vakaro diskusijai, nes, mano žiniomis, abi jūsų nuolankios mokinės turės garbę su jumis vakarieniauti pas neatskiriamosios tėvą. Savo mokslingais laikraščių straipsnių komentavimais jūs pelnėte didelį jo palankumą, ir nereikėjo griebtis jokių gudrybių, kad būtumėte pakviestas. Duktė liepė suderinti klavesiną. Tėvas peržiūrėjo Lamberti[23]. O aš galbūt prisiminsiu pamoką Klarano giraitėje. O, visų mokslų daktare, visur jūs pritaikote savo žinais! Ponas d'Orbas,— kaip jūs turbūt suprantate, jis taip pat nėra užmirštas,— pradės mokslingai postringauti apie būsimą ištikimybės priesaiką Neapolio karaliui[24], o mes tuo tarpu visi trys išsmuksime į pusseserės kambarį. Tai ten, mano ištikimasis valdiny, klūpodamas prieš savo širdies damą ir valdovę, laikydamas jos rankas savosiose, jos kanclerio akivaizdoje jūs prisieksite jai ištikimybę ir nepalenkiamą atsidavimą. Ne amžiną meilę,— tokio pasižadėjimo niekas negali nei tesėti, nei sulaužyti,— bet nepažeidžiamą teisingumą, nuoširdumą, atvirumą. Jūs prisieksite ne būti jai visada paklusnus, bet niekad nesiimti išdavikiškų veiksmų ir bent jau paskelbti karą prieš nusimetant

jungą. Tai atlikęs, būsite įšventintas į riterius ir pripažintas vieninteliu damos vasalu ir jos ištikimu riteriu.

Sudie, mano mielas drauguži. Mano nuotaika giedrėja pagalvojus apie vakarienę šiandien. Ak, kaip man bus džiugu, kai pamatysiu, kad ir tau linksma!

XXXVI LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Pabučiuok šį laišką ir šokinėk iš džiaugsmo — tuoj sužinosi naujieną! Nors aš nešokinėju ir neturiu ko bučiuoti, nemanyk, kad pati nesidžiaugiu. Tai va — tėtušis turi vykti į Berną dėl bylos, o iš ten į Solerą dėl pensijos. Jis pasiūlė motušei keliauti drauge, ir ji sutiko tikėdamasi, kad oro pakeitimas gerai paveiks jos sveikatą. Jie norėjo padaryti man malonumą — vežtis ir mane, ir man buvo nepatogu pareikšti savo nuomonę šiuo reikalu. Bet radosi sunkumų dėl karietos talpos, ir to sumanymo teko atsisakyti. Dabar visi kaip įmanydami mane guodžia, kad aš lieku namie. Reikėjo dėtis nuliūdusiai, bet tas melagingas vaidmuo, kurį esu priversta vaidinti, man kelia tikrą liūdesį, ir sąžinės graužimas beveik išgelbėjo mane nuo reikalo apsimetinėti.

Kol tėvų nebus, aš taip pat nebūsiu namų šeimininke. Mane nuveš paviešėti pas dėdę — pusseserės tėvą. Taigi visą tą laiką aš tikrai nesiskirsiu su neatskiriamąja. Be to, motušė sutinka išsiversti be kambarinės ir palieka Babi mane globoti. Šitas Argus nelabai pavojingas: nereikia nei papirkinėti jos ištikimybės, nei daryti jos savo patikėtine, o prireikus ją galima lengvai pašalinti — pasiūlyti ką nors, kas būtų jai malonu ar naudinga.

Tu supranti, kaip per tas dvi savaites mums bus lengva matytis. Bet kaip tik čia priverstinis varžymasis turi užleisti vietą kuklumui, mes turime savo noru laikytis santūriai, kaip kitu metu kad būdavome priversti taip laikytis. Man viešint pas pusseserę, nedrįsk lankytis pas ją dažniau negu anksčiau, kad jos nesukompromituotum. Tikiuosi, nėra reikalo tau sakyti, kad privalai būti jai dėmesingas, kaip to reikalauja jos lytis, ir gerbti šventus svetingumo įstatymus. Tikiuosi, padoraus žmogaus nereikia mokyti, kad meilė turi godoti draugystę, kuri sutei-

kia jai pastogę. Žinau tavo karštumą, bet žinau ir neliečiamas ribas, kurių jis neperžengs. Tau niekad nebuvo sunku aukotis garbės jausmui, nebus sunku nė dabar.

Kodėl gi tokia nepatenkinta tavo mina? Ko tokios liūdnos akys? Kaip galima murmėti prieš įstatymus, kuriuos uždeda priedermė? Tegu tavo Julija pasirūpina juos sušvelninti. Argi tu kada nors gailėjaisi paklusęs jos proto balsui? Šalia žydinčių kalvų, ten, kur išteka Vevezė, yra nuošalus kaimelis, kuriame kartais randa užeigą medžiotojai, nors šiaip jis turėtų teikti priebėgą įsimylėjėliams. Atokiau nuo pagrindinės sodybos, priklausančios ponui d'Orbui, aplinkui išsimėtę keletas šalė*, kurių šiaudiniai stogai priglobs meilę ir džiaugsmą — kaimiško paprastumo draugus. Skaisčiaveidės pienininkės neplepės, jos moka saugoti svetimą paslaptį, nes pačios to geidauja. Per pievas vingiuojantys upeliai apaugę krūmokšniais ir žavingomis giraitėmis. O toliau, tankiuose miškuose, galima susirasti dar atkampesnį, dar glūdesnį prieglobstį.

Al bel seggio riposto, ombroso e fosco,
*Ne mai pastori appressan, ne bifolci.***

Niekur neužeisi nieko dirbtinio, žmogaus rankomis, neramiomis jo pastangomis sukurto; visur matai tik švelnų visų mūsų Motinos rūpestį. Ten, mano drauguži, esi tik jos globojamas ir gali klausytis tik jos įstatymų.

Klara jau prikalbėjo savo tėvelį priimti pono d'Orbo kvietimą, ir jis nutarė dviem ar trims dienoms nuvykti į tą kantoną su keliais draugais pamedžioti ir pasiimti neatskiriamąsias. O juk tu gerai žinai, kad neatskiriamosios turi dar savų neatskiriamųjų. Vienas iš jų, namų šeimininkas, turės, žinoma, pagarbiai priimti svečius; kitas — nors ir ne taip iškilmingai — galės pagerbti savo Juliją kukliame šalė, ir tas meilės pašventintas šalė bus jiems Knidos šventovė[26]. Kad sėkmingai ir saugiai įvykdytume šį puikų planą, reikia tik dėl kai ko susitarti. Mums tatai nesunku, ir jau patys pasiruošimai sudarys dalį to malonumo, kurio dėlei jie sumanyti. Sudie, mano mielas, baigiu savo šneką, nes būgštauju, kad neužkluptų. Be to, jaučiu, kad tavo Julijos širdis per anksti skrenda į šalė.

---

* Mediniai kalnų nameliai, kur gaminamas sūris ir įvairūs pieno produktai.

** Niekados nei piemuo, nei artojas nebuvo prisiartinę prie tos žavios užuoglaudos, ūksmingos ir tamsios[25] (*it.*).

P.S. Viską rimtai apsvarsčiusi, manau, kad mudu galėsime laisvai matytis beveik kasdien, tai yra kas antrą dieną pas pusseserę, o kitomis dienomis — per pasivaikščiojimus.

XXXVII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Šįryt juodu išvyko — gerasis tėtušis ir neprilygstamoji motušė, nepašykštėję švelniausių glamonių savo numylėtai, bet jų gerumo nevertai dukrai. O man, juos bučiuojant, truputį suspaudė širdį, bet tuo pat metu ta nedėkinga, sugedusi širdis gilumoje nesitvėrė nedoru džiaugsmu. Aiman, kur dingo tas laimingas laikas, kai aš jų akivaizdoje gyvenau nekaltą ir dorą gyvenimą, kai man būdavo gera tik prie jų krūtinės, kai aš nesmagiai jausdavausi vos per žingsnį nuo jų pasišalinusi? Dabar, nuodėminga ir baikšti, aš drebu galvodama apie juos, raustu galvodama apie save. Visi geriausi mano jausmai paminti, aš kamuojuosi, veltui ir tuščiai gailėdamasi, bet tikros atgailos širdy nėra. Karčios mintys sukėlė man tokį liūdesį, kokio pirma, atsisveikindama su gimdytojais, nejutau. Mano brangiesiems išvykus, slaptas ilgesys prislėgė man sielą. Kai Babi ruošė juos į kelionę, aš netyčia įėjau į motinos kambarį ir, pamačiusi kai kuriuos dar išmėtytus jos drabužius, visus išbučiavau ir paplūdau ašaromis. Man mažumėlę palengvėjo, tas graudulys suteikė paguodos: vadinas, švelnūs prigimties jauduliai dar ne visai užgesę mano širdyje. Ak tirone, tu veltui sieki visiškai pavergti švelnią ir tokią silpną širdį; priešingai tavo norui, priešingai tavo pastangoms ją suvilioti, joje dar tebėra gyvi teisingi jausmai, ji vis dar gerbia ir brangina šventesnes teises negu tavosios.

Atleisk, mano mielas drauguži, šiuos nejučia išsprūdusius priekaištus ir nebijok, aš nesileisiu į šiuos samprotavimus taip toli, kaip privalėčiau. Gerai suprantu, dabar ne metas skųstis: gal jau niekada mūsų meilė nebus tokia laisva; nenoriu slėpti nuo tavęs savo kančių, bet ir nenoriu jomis tave liūdinti. Tu turi jas žinoti, bet ne tam, kad pats kentėtum, o kad mano kančias palengvintum. Juk tik prie tavo krūtinės aš galiu išlieti savo širdies gėlą. Juk tu — švelnus mano guodėjas. Tu gaivini susvyravusią mano drąsą. Tu puoselėji mano sieloj doros troškimą, netgi dabar, kai tą dorą praradau. Be tavęs ir be mie-

losios mano bičiulės, kuri užjaučiama savo ranka ne kartą šluostė man ašaras, aš jau seniai būčiau mirtinai sugniužusi! Bet švelni jūsų globa mane palaiko. Kol jūs mane tebegerbiate, aš nedrįstu laikyti savęs niekinga ir su džiaugsmu galvoju, kad nei ji, nei tu manęs taip nemylėtumėt, jei aš būčiau tik paniekos verta. Aš lekiu į brangiosios pusseserės, arba, tikriau sakant, mielos sesutės, glėbį ir patikėsiu jos širdžiai nepakeliamą savo liūdesį. O tu ateik šįvakar ir sugrąžink mano širdžiai prarastą džiaugsmą ir ramybę.

XXXVIII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Ne, Julija, aš negaliu nematyti tavęs kasdien — vakar tu buvai tokia žavi. Tavo grožio pakerėta mano meilė turi be paliovos stiprėti ir augti. Tu man esi neišsemiamas šaltinis vis naujų jausmų, kurių net nebūčiau galėjęs įsivaizduoti. Įstabus vakaras! Niekad nepatirtą malonumą suteikei tu mano širdžiai! O stebuklingas liūdesy! O sugrudusios sielos ilgesy! Jūs saldesni už audringus malonumus, pašėlusį linksmumą, siautulingą džiaugsmą ir entuziazmą, kurį patiria meilužiai, degdami nežabotų geismų ugnyje. Ramus ir tyras džiugesy, kuriam neprilygsta geidulinga aistra, niekados, niekados didžiai jaudinantis tavo atminimas neišdils iš mano širdies! O dievai! Su kokiu susižavėjimu, su kokiu jausmų pakilimu aš žvelgiau į dvi mielas gražuoles; jos švelniai apsikabina, vienos galvutė nusvyra ant kitos krūtinės, saldžios jų ašaros susilieja ir vilgo tą gražią krūtinę, kaip dangaus rasa kad gaivina ką tik išsiskleidusią leliją! Aš pavydėjau tokios švelnios draugystės! Kažkuo ji atrodė net patrauklesnė už pačią meilę, ir aš pykau ant savęs, kad negaliu tau suteikti tokios mielos paguodos, jos nesudrumsdamas siautulinga savo aistra. Ne, niekas niekas pasaulyje negali sužadinti tokio palaimingo graudulio kaip judviejų glamonėjimasis; net žiūrėdamas į du įsimylėjėlius nebūčiau patyręs tokio malonaus įspūdžio.

Ak, kaip aistringai tą akimirką būčiau įsimylėjęs mieląją pusseserę, jeigu nebūtų Julijos! Betgi ne, tai pati Julija skleidė neatsispiriamą žavesį viskam aplinkui. Tavo suknelė, tavo šukuosena, pirštinaitės, vėduoklė, rankdarbis — visa, kas buvo apie tave, viliojo mano žvilgs-

nį, kerėjo širdį, ir tu viena spinduliavai visą tą žavesį. Gana, švelnioji mano draugužė! Tu mane taip apsvaiginsi, kad aš nebejausiu to svaigulio džiaugsmo. Tai, ką per tave gaunu patirti, netoli tikro pamišimo, ir aš bijau, kad galų gale neteksiu proto. Leisk man bent pajusti saldų alpulį, pažinti palaimą. Leisk man išgyventi šį naują entuziazmą, kilnesnį, karštesnį už visa tai, ką žinojau apie meilę. Kaip tu gali laikyti save niekinga? Argi aistra ir tau atėmė protą? Man atrodo, tu, kaip mirtingoji, esi per daug tobula. Netikėčiau, kad tu — žemiška būtybė, jeigu raji liepsna, apėmusi visą mano esybę, nejungtų manęs su tavim ir aš nejausčiau, kad mudu liepsnojam viena aistra. Ne, niekas pasaulyje tavęs nepažįsta, nė tu pati savęs nepažįsti. Tik mano širdis tave pažįsta, supranta ir tinkamai vertina. Miela Julija! Aš tavęs taip negerbčiau, jeigu tik dievinčiau! Ak, jei tu būtum tik angelas, tai nebūtum tokia brangi!

Sakyk, ar gali taip būti, kad tokia aistra kaip manoji dar vis stiprėtų? Nežinau, bet jaučiu, kad taip yra. Nors tu visada su manimi, bet pastarosiomis dienomis tavo paveikslas, dar gražesnis kaip paprastai, mane ypač persekioja ir kankina, visur ir be perstojo. Ir man regisi, kad, pabaigusi paskutinį savo laišką ir išėjusi iš šalė, kur jį rašei, tu laikai ten savo paveikslą ir mane su juo drauge. Nuo to laiko, kai buvo aptartas pasimatymas toje kaimiškoje aplinkoje, aš triskart buvau išėjęs paklajoti už miesto, ir kiekvienąsyk kojos nešė mane į tą pačią pusę, ir kiekvienąsyk to geidžiamo susitikimo viltis buvo man vis saldesnė.

Non vide il mondo si leggiadri rami;
*Ne mosse 'l vento mai si verdi frondi.**

Laukai man atrodo linksmesni, žaluma gaivesnė ir ryškesnė, oras tyresnis, dangus giedresnis, paukščių giesmė skamba tartum švelniau ir gosliau, upelių čiurlenimas aistringesnį žadina ilgesį, žydintys vynuogynai saldesnius skleidžia iš tolo kvapus. Kažkokie slėpiningi kerai dabina viską aplinkui, ar gal aš pats esu apkerėtas. Sakytum žemė puošiasi ruošdama tavo laimingam mylimajam vestuvinį guolį, vertą jo dievinamos grožybės ir jį kamuojančios aistros. O Julija! O miela ir brangi mano sielos dalie! Tegu ištikimų įsimylėjėlių pora kuo greičiau pagyvina tas pavasario gražmenas.

* Niekados žmogaus akys nematė tokių žavių giraičių, niekados vėjelis neglamonėjo tokių žalių lapų[27] (*it.*).

Nuneškime savo džiaugsmą į vietas, kurios tėra dykas jo paveikslas, įkvėpkime gyvastį visai gamtai, nes be meilės liepsnos ji negyva. Kaip? Tris dienas laukti! Dar tris dienas! Apsvaigęs nuo meilės, nualintas aistros, aš laukiu tos tolimos akimirkos su skausminga nekantra. Ak, kokie mudu būtume laimingi, jeigu dangus malonėtų panaikinti nuobodžius laiko tarpus, skiriančius tokias akimirkas!

XXXIX LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Mano mielas drauguži, mano širdis gyvena tais pačiais jausmais kaip tavoji, bet nekalbėk man apie džiaugsmą tada, kai žmonės, vertesni už mus, kenčia, kamuojasi, ir aš turiu save kaltinti dėl jų kančių. Perskaityk laišką, kurį čia pridedu, ir lik ramus, jei gali! O aš pažįstu malonią, gerą mergaitę, parašiusią tą laišką, ir negaliu jo skaityti neliedama savigraužos ir gailesčio ašarų. Su ja aš pasielgiau nedovanotinai nerūpestingai, ir siela man sugilo nuo atgailos; karčioje dvasios sumaištyje matau, kad, užmiršusi pirmąją savo pareigą, užmiršau ir visas kitas. Aš žadėjau pasirūpinti šia vargše mergaite, aš ją užstojau prieš savo motiną, savotiškai globojau. Ir štai, nemokėdama nė pati išsisaugoti, ją pamiršau, leisdama ją užgriūti pavojams, didesniems už tuos, kurių pati neištvėriau. Virpu pagalvojusi, kas galėtų atsitikti man patikėtai mergaitei po dviejų dienų,— skurdas ir pagundos pražudytų kuklią ir protingą mergaitę, o juk ji kada nors gali tapti puikia šeimos motina. O mano mielasis! Kaip pasaulis pakenčia niekšus, kurie už pinigus perka iš varguolių atpildą, kurį tik mylinti širdis privalo duoti, ir iš alkanų lūpų išgauna švelnius meilės pabučiavimus!

Sakyk, nejaugi tavęs nejaudina dukteriškas mano Fanšonos prieraišumas, dori jos jausmai, jos nekaltas naivumas? Argi tavęs nejaudina nuostabus atsidavimas jos mylimojo, kuris pats parsiduoda, kad galėtų palengvinti mylimosios gyvenimą? Argi tu nesidžiaugsi, jei padėsi susituokti taip gerai derančiai porai? Ak, jeigu mudu nepagailėsime dviejų viena kitai skirtų širdžių, kurioms gresia išskyrimas, iš ko gi jiedvi galės tikėtis pagailos? Aš nusprendžiau žūtbūt ištaisyti savo prasikaltimą ir padaryti viską, kad tuodu jaunuoliai sueitų moterystėn. Tikiuosi, kad dangus palaimins šį mano sumanymą ir kad tai

bus mums geras ženklas ateičiai. Prašau, maldauju mūsų draugystės vardan, jei gali, šiandien pat ar bent rytoj rytą nuvyk į Nešatelį[28]. Pasikalbėk su ponu de Mervejė ir išderėk tam padoriam vaikinui atostogų. Nepašykštėk nei karštų maldavimų, nei pinigų. Nuvežk jam Fanšonos laišką,— jis negali nesugraudinti jautrios širdies. Žodžiu, kad ir kiek mums reikėtų paaukoti tam pinigų ir malonumų, negrįžk, kol neišprašysi Klodui Anė[29] tarnybos atidėjimo, kitaip tavo meilė per visą gyvenimą nebeteiks man nė valandėlės tyro džiaugsmo.

Žinau, kaip prieštaraus tavo širdis, bet argi manai, kad mano širdis neprieštaravo? Bet aš tvirtai laikausi savo: kad žodis „dorybė“ nebūtų tuščias garsas, jis reikalauja aukų. Mano drauguži, garbingas mano drauguži, neįvykęs mudviejų pasimatymas dar gali tūkstantį kartų įvykti; keletas malonių valandų pralekia žaibiškai. Bet jei dviejų dorų įsimylėjėlių laimė tavo rankose, pagalvok apie ateitį, kurią sau parengsi. Patikėk, proga padaryti žmones laimingus kur kas retesnė, negu mums atrodo, ir ją praleidęs būsi nubaustas tuo, kad jos jau nesusigrąžinsi. Destis kaip mes pasielgsime šiuo atveju, mūsų sieloje amžinai liks pasitenkinimo arba atgailos jausmas. Atleisk, kad per savo užsidegimą leidausi į nereikalingas kalbas, padoriam žmogui mažai tereikia apie tai šnekėti, o šimtąsyk mažiau — mano draugui. Žinau, kaip tu nekenti žiauraus malonumų troškulio, kuris daro mus abejingus kitų kančioms. Tu pats daugybę kartų esi sakęs: „Vargas tam, kurs nepaaukos vienos savo malonumų dienos žmoniškumo priedermei“.

XL LAIŠKAS

JULIJAI NUO FANŠONOS REGAR

Panele!

Atleiskite vargšei, vilties netekusiai mergaitei: nežinodama, ką bedaryti, drįstu kreiptis į gerą jūsų širdį. Juk jūs nuolatos guodžiate visus bedalius, o aš tokia nelaiminga, kad tik jus ir Dievulį drįstu varginti savo skundais. Deja, turėjau mesti mokiusis amato dirbtuvėje, kur buvote mane įtaisiusi. Mane ištiko nelaimė — šią žiemą netekau motinos ir turėjau sugrįžti namo pas vargšą tėvą, kuris tebėra paralyžiaus prikaustytas prie lovos.

Prisimenu, jūs patarėte mano motinai surasti man padorų vyrą, kuris rūpintųsi šeima. Klodas Anė, garbiojo jūsų tėtušio dėka sugrįžęs iš karinės tarnybos, yra puikus, rimtas vaikinas, moka gerą amatą ir yra man labai prielankus. Po visų jūsų geradarysčių aš nebedrįsau jūsų trikdyti, ir Klodas Anė padėjo mums gyventi visą žiemą. Šį pavasarį jis turėjo mane vesti ir visa širdimi troško su manim susituokti. Bet štai per Velykas baigėsi buto nuomos mokėjimo terminas, o mes nebuvome mokėję jau trejus metus, ir mane ėmė taip spausti, kad vargšas vaikinas, nežinodamas, iš kur paimti tiek grynų pinigų, nieko man nesakęs, vėl užsiverbavo į pono de Mervejė kuopą ir atnešė man gautus rankpinigius. Ponas de Mervejė teišbus Nešatelyje kokią savaitę, o Klodas Anė privalo po trijų ar keturių dienų išvykti — lydėti naujokus. Taigi mes neturime nei laiko, nei pinigų susituokti, ir jis palieka mane be jokių išteklių. Gal jūs ar ponas baronas galėtumėt išrūpinti, kad jam tarnyba būtų nors penkioms ar šešioms savaitėms atidėta. Per tą laiką pasistengtume kaip nors susitvarkyti — susituoktume, ar bent jau aš grąžinčiau vargšui vaikinui skolą. Bet aš jį gerai pažįstu, jis jokiu būdu nepriims atgal duotų pinigų.

Šįryt pas mane atėjo vienas labai turtingas ponas ir pasiūlė man kur kas daugiau! Bet Dievo malonės dėka aš viską atmečiau. Jis pasakė sugrįšiąs rytoj rytą sužinoti galutinio mano sprendimo. Aš atsakiau: tegul veltui nesivargina — mano sprendimą jau žino. Tepadeda jam Dievas! Rytoj jis susilauks tokio pat priėmimo kaip ir šiandien. Galėčiau prašyti vargšų pašalpos, bet tai toks pažeminimas, kad verčiau pakentėti; be to, Klodas Anė perdaug išdidus ir atsižadės merginos, gaunančios pašalpą.

Geroji panele, atleiskite man už nekuklumą. Tik jums vienai drįsau išpasakoti savo bėdą. Man taip spaudžia širdį, kad turiu baigti šį laišką. Nuolanki ir atsidavusi jūsų tarnaitė, pasiruošusi jums patarnauti,

Fanšona Regar

XLI LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Man pritrūko atminties, o tau pasitikėjimo manim, brangute! Mudvi abi labai kaltos, bet mano kaltė nedovanotina. Na, aš pasisteng-

siu ją ištaisyti. Pavedžiau Babi, kuri tau atneš šį laišką, kuo skubiausiai tavimi pasirūpinti. Ji vėl ateis ryt rytą ir padės tau išvaryti tą poną, jeigu jis vėl pasirodytų, o po pietų mudvi su pussesere tave aplankysime. Aš juk žinau, kad tu negali palikti vargšo tėvo vieno, ir noriu pati susipažinti su tavo mažu namų ūkiu.

Dėl Klodo Anė nesisielok. Mano tėvas yra išvykęs, bet iki jam sugrįžtant padarysime visa, kas galima; patikėk, dabar aš jau neužmiršiu nei tavęs, nei šauniojo tavo vaikino! Sudie, vaikeli, tegu Viešpats tave paguodžia! Gerai padarei, kad nesikreipei dėl pašalpos į kasą; to niekad nereikia daryti, kol gerų žmonių kasa dar netuščia.

XLII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Gavau jūsų laišką ir tuojau pat išvykstu — štai ir visas mano atsakymas. Ak žiaurioji! Kokia svetima mano širdžiai toji šlykšti dorybė, kurią man priskiriate ir kurios aš neapkenčiu! Bet jūs įsakėte, ir aš vykdau jūsų valią. Nors šimtą kartų mirčiau, bet Julijos pagarbos prarasti negaliu.

XLIII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Vakar rytą atvykau į Nešatelį ir sužinojau, kad ponas de Mervejė kaime. Nuskubėjau tenai; jis buvo medžioklėj, ir aš jo išlaukiau iki vakaro. Kai jam paaiškinau, ko atkeliavau, ir paprašiau pasakyti, už kokią kainą galima būtų atidėti Klodui Anė karinę tarnybą, jis pasirodė besąs labai nesukalbamas. Pamaniau, kad pavyks su juo susitarti pasiūlius gana didelę sumą; paskui vis ją didinau, o jis vis nesutiko. Nieko nepešęs pasišalinau, ketindamas vėl su juo pasimatyti iš ryto, tvirtai pasiryžęs nesitraukti, kol pinigais, įkyriais prašymais ar kokiomis kitomis priemonėmis pasieksiu tai, ko atvykau. Todėl atsikėliau labai anksti ir buvau jau besėdąs ant arklio, kai atvyko pasiuntinys

nuo pono Mervejė ir perdavė man raštelį, prie kurio buvo pridėtas pagal visas taisykles surašytas atleidimas mūsų jaunuoliui:

„Štai, pone, atleidimas, kurio prašyti atvykote. Atsisakęs jį duoti už pinigus, duodu jį dėl jūsų labdaringų intencijų ir prašau patikėti, kad gero darbo aš nemoku įvertinti pinigais“.

Iš to džiaugsmo, kurį žinia apie sėkmingą mano žygio baigtį suteiks jums, spręskite, kaip apsidžiaugiau aš. Kodėl gi džiaugsmas nėra toks tobulas, koks jis turėtų būti? Jaučiu pareigą aplankyti poną Mervejė, padėkoti ir atlyginti jam išlaidas, ir jei dėl šio vizito, kaip turiu būgštauti, viena diena vėliau išvyksiu, ar aš turėsiu teisę sakyti, kad jis parodė kilnumą mano sąskaita? Tiek jau to, aš padariau jums malonumą ir to dėlei galiu viską pakęsti. Koks laimingas tas, kas gali padaryti gerą paslaugą savo numylėtajai ir taip patirti vienu žygiu meilės ir dorybės žavesį! Prisipažįstu, Julija, išvykau nekantraudamas ir susikrimtęs. Prikaišiojau jums, kad jūs tokia jautri kitų vargams ir visai nepaisote manųjų, tarsi tik aš vienas visame pasaulyje nesu nusipelnęs jūsų atjautimo. Man atrodė, kad labai žiauru, suviliojus mane tokia saldžia viltimi, be jokio reikalo atimti iš manęs viltį, kurią pati man suteikėte. Bet aš jau nebemurmu, vietoj nuoskundų mano sieloj atgijo man iki šiol nepažįstamas pasitenkinimas. Aš jau gavau atlygį, kurį man žadėjote,— juk jūs įpratusi daryti gera ir puikiai žinote, kaip tatai malonu. Jūs turite keistą galią: sunkumams suteikiate tokį pat žavesį kaip ir malonumams, o visa, kas padaryta dėl jūsų, palieka miela, tarsi būtum tai daręs sau pačiam. Ak mano Julija, aš šimtąsyk kartojau, tu esi dangaus angelas! Tavo siela turi tokią įtaką mano sielai, jog manau, kad ji veikiau dieviška negu žmogiška. Kaipgi nepriklausyti tau amžinai — juk tavo valdžia dangiška! Kaip galima liautis tave mylėjus, jei privalu visada tave dievinti?

P. S. Apskaičiavau, kad iki tavo motušės sugrįžimo mes dar turime mažiausiai penkias ar šešias dienas. Nejaugi per tą laiką nebūtų galima surengti šventą kelionę į šalė?

XLIV LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Nemurmėk, mano mielas, kad mano gimdytojai taip greitai sugrįžo. Viskas klostosi palankiau, negu mums atrodo; geru darbu mes pasiekėme daugiau, negu būtume pasiekę gudrumu. Įsivaizduok, kas būtų atsitikę, jeigu būtume paklusę savo užgaidoms. Aš būčiau išvykusi į kaimą kaip tik dieną prieš motušei sugrįžtant į miestą. Dar nebūčiau spėjusi parengti mudviejų pasimatymo, o manęs jau būtų atlėkęs pasiuntinys. Man būtų tekę tuojau pat išvykti, gal nebūtų buvę kada nė tave įspėti; tu būtum laukęs su mirtinu nerimasčiu, ir išsiskirti tokiu momentu mudviem būtų buvę tikra kančia. Be to, būtų paaiškėję, kad abu mes buvome kaime. Nepaisant visų mūsų atsargumo priemonių, gal būtų sužinota, kad mudu buvome drauge, būtų bent jau kilęs įtarimas, o juk gana ir to. Užmiršę kuklumą, godžiai trokšdami malonumo, būtume netekę galimybės jį patirti ateityje, o dėl to, kad nepadarėme gero darbo, mus visą gyvenimą būtų graužusi sąžinė.

O dabar palygink šią būseną su nūdiene padėtimi. Pirmiausia, tavo nebuvimas padarė puikų įspūdį. Mano Argus būtinai praneš motušei, kad tu retai tesilankei pas mano pusseserę. Babi žino apie tavo kelionę ir jos tikslą. Tai dar viena dingstis tave gerbti. Kas pagalvos, kad žmonės, gyvenantys geroje santarvėje, savo noru pasirinks išsiskyrimui laiką, kada galėtų laisvai susitikinėti? Kokios gudrybės mes griebėmės teisėtam nepasitikėjimui pašalinti? Mano nuomone, vienintelės leistinos padoriems žmonėms: elgėmės nepriekaištingai, užtat niekam nesukėlėme įtarimo, nes dorybės siekimą visi palaikė abipusio abejingumo apraiška. Mano mielasis, kokia saldi turi būti šitokiu būdu nuslėpta meilė ja besimėgaujančioms širdims! Pridėk prie to džiugų suvokimą, kad sujungei du nusivylusius įsimylėjėlius ir padarei laimingus du jaunuolius, tikrai nusipelniusius laimės. Tu matei mano Fanšoną; sakyk, argi ji nežavinga ir neverta viso to, ką tu jai padarei? Ji tokia graži ir tokia nelaiminga, kad jeigu liktų mergina, tai ko gero išklystų iš kelio, argi ne? O Klodas Anė, kurs per stebuklą savo geros prigimties dėka nenusmuko per trejus karinės tarnybos metus, ar būtų galėjęs dar tiek pat ištverti netapdamas niekšu kaip kiti? Bet viskas pakrypo kitaip: juodu mylisi ir susituoks; juodu neturtingi, bet susilauks paramos; juodu padorūs žmonės ir tokie liks, nes tėtušis žadėjo pasirūpinti jų darbu. Kiek gero tu padarei jiems ir mums savo paslau-

ga, jau nekalbant apie tai, kad ir aš esu tavo skolininkė! Mano mielasis, štai kokie gražūs vaisiai aukų, kurias atnašaujame dorybei; jeigu jos kartais ir brangiai atsieina, tai visada būna malonu jas padarius, ir dar niekados niekas negailestavo dėl savo gero pasielgimo.

Numanau, kad, davęs man „neatskiriamosios" vardą, mane pavadinsi ir „pamokslininke": iš tiesų mano kalbos panašios į šventų vyrų kalbas. Bet jeigu jos ir neprilygsta anų pamokslams, aš bent su malonumu matau, kad mano žodžiai nėra, kaip anų, svaidomi į vėją. Nesiginu, mano meilingas drauguži, aš norėčiau pridėti prie tavo dorybių dar tiek kitų, kurių pati esu netekusi dėl beprotiškos savo meilės, ir, nebegalėdama gerbti savęs, meilyčiau dar gerbti save tavyje. Tavo vienintelė priedermė — tobulai mylėti, o visa kita ateis savaime. Kaip tau turi būti malonu suvokti, kad vis didėja skolos, kurias meilė įsipareigoja apmokėti!

Mano pusseserė sužinojo, kad tu kalbėjaisi su jos tėvu apie poną d'Orbą. Ji taip sujaudinta, tarsi mes neturėtume būti jai amžinai dėkingi už draugiškas paslaugas. Viešpatie, kokia aš laiminga! Visi mane myli, ir taip gera būti mylimai! Kad ir kaip karštai mylėčiau savo artimuosius — tėvą, motiną, draugę, mylimąjį,— jų rūpestingumas visada pranoksta manąjį. Visi švelniausi pasaulyje jausmai tartum be paliovos liejasi į mano sielą, ir man gaila, kad tą vieną teturiu sielą džiaugtis tokia laime.

Užmiršau tau pranešti, kad rytoj rytą mus aplankys milordas Bomstonas. Jis atvyksta iš Ženevos, kur praleido septynis ar aštuonis mėnesius. Sakosi matęs tave Sione, grįždamas iš Italijos. Anot jo, tu buvęs labai prislėgtas; beje, jis labai teisingai tave įvertino. Vakar jis taip įtaigiai ir taip laiku gyrė tave mano tėvo akivaizdoje, kad aš visiškai nusiteikusi girti jį. Pasakojo jis iš tiesų protingai, sąmojingai ir karštai. Jis kalba apie didžius žygius pakeltu balsu, spindinčiomis akimis, kaip žmogus, pats sugebantis tokius žygius atlikti. Įdomiai samprotauja apie dailiuosius menus, be kitko, ir apie italų muziką, kurią kelia į padanges. Atrodė man, tartum girdėčiau savo vargšą brolį. Bet jo žodžiuose daugiau vidinės jėgos nei grakštumo, ir jo protas, man regis, dygokas*. Sudie, mano mielas.

---

* *Rèche* — to krašto žodis, čia vartojamas metaforiškai. Tiesiogine prasme jis reiškia šiurkštų paviršių, kuris, braukiant ranka, sukelia nemalonų virpulį, kaip labai tankus šepetys ar Utrechto aksomas.

XLV LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Dar nebuvau spėjęs antrąkart perskaityti tavo laiško, kai pasirodė milordas Eduardas Bomstonas. Tiek daug ko turėjau tau pasakyti, kad nė mintis neatėjo pasakoti apie jį, miela Julija! Kai du tegalvoja apie vienas antrą, ar berūpi jiems kas nors trečias? Dabar papasakosiu, ką apie jį žinau, nes, atrodo, tu to nori.

Pravažiavęs Simploną, jis nusigavo iki Siono, pasitikdamas karietą, kurią jam turėjo atsiųsti iš Ženevos į Brigą. Dykinėjantys žmonės būna draugingi, tai jis ir užėjo pas mane. Mudu užmezgėme gana artimą pažintį, kokia įmanoma tarp anglo, nelabai malonaus iš prigimties, ir žmogaus, turinčio didelį rūpestį ir ieškančio vienumos. Vis dėlto mudu pajutome, kad galime sutarti. Esti tam tikra sielų darna, pastebima iš karto. Žodžiu, per savaitę mudu artimai susidraugavome, ir visam gyvenimui, kaip du prancūzai kad susidraugauja per dieną visam tam laikui, kol išsiskiria. Jis papasakojo apie savo keliones, ir aš, pažindamas anglus, maniau, kad jis ims man šnekėti apie pastatus ir tapybą. Tačiau netrukus su pasitenkinimu pamačiau, kad paveikslai ir paminklai jam nesukliudė atidžiai stebėti papročius ir žmones. Beje, apie dailiuosius menus jis kalbėjo labai nuovokiai, bet santūriai ir nepretenzingai. Pamačiau, kad juos vertindamas vadovaujasi daugiau jausmais negu žiniomis, įspūdžiu, o ne taisyklėmis, ir įsitikinau, kad jis turi jautrią sielą. Kaip ir tau, jis ir man pasirodė esąs karštas italų muzikos gerbėjas. Net prikalbino mane jos pasiklausyti — mat vežiojasi virtuozą muzikantą: jo kamerdineris puikiai groja smuiku, o pats Bomstonas — pusėtinai violončele. Jis parinko keletą, pasak jo, labai patetiškų kūrinėlių, bet, ar dėl to, kad tokiems naujiems garsams reikalinga labiau išlavinta klausa, ar todėl, kad muzikos žavesys, toks saldus melancholiškai nusiteikusiam žmogui, nublanksta, kai esi apimtas beviltiško liūdesio, tie kūriniai manęs nepatraukė; nors melodija tikrai maloni, bet keista ir neišraiškinga.

Buvo kalba ir apie mane; milordas pasidomėjo mano padėtimi. Aš jam papasakojau viską, ką jis turėjo žinoti. Jis man pasiūlė kelionę į Angliją, kūrė laimingos mano ateities projektus, bet juk tai neįmanoma šalyje, kur nėra Julijos. Sakėsi ketinąs praleisti žiemą Ženevoje, kitą vasarą Lozanoje, o prieš grįždamas Italijon apsilankysiąs Vevė. Žodį jis tesėjo, ir štai mudu vėl pasimatėme su dar didesniu malonumu.

Jo charakteris, man atrodo, gyvas ir karštas, bet dorybingas ir tvirtas. Jis įtikėjęs tomis filosofinėmis idėjomis ir principais, apie kuriuos mes kitados šnekėjome. Bet aš manau, kad iš esmės jis yra toks iš prigimties, o ne savo sistemos dėka, kaip pats vaizduojasi. Išorinis stoiškumas, kuriuo jis dangsto savo veiksmus, tėra puošimas gražiais samprotavimais savo širdies potraukių. Man vis dėlto buvo šiek tiek apmaudu sužinojus, kad Italijoje jis turėjo keletą romanų ir ne kartą kovėsi dvikovoje.

Nesuprantu, kodėl tau jo manieros pasirodė šiurkščios: jos tikrai nėra malonios, bet nėra ir atstumiančios. Nors jo elgsenoje esama slaptumo, kokio nėra jo širdyje, nors jis ir niekina smulkmeniškas padorumo taisykles, su juo, sakyčiau, malonu bendrauti. Jam svetimas tas santūrus ir atsargus, išorės tepaisantis mandagumas, kurį jauni mūsų karininkėliai parsineša iš Prancūzijos, bet jis turi to žmogiško mandagumo, kuriam rūpi ne atskirti iš pirmo žvilgsnio luomą ir rangą, o gerbti apskritai visus žmones. Ar galiu tau nuoširdžiai pasakyti? Nemandagumas — tai kliauda, kurios moterys nedovanoja net garbiam žmogui, ir aš bijau, kad Julija vieną kartą gyvenime bus sprendusi kaip moteris.

Kadangi jau leidausi į atvirumus, pasakysiu dar, gražioji pamokslininke, kad tu bergždžiai nori apeiti mano teises ir kad alkstančios meilės pamokslais nepasotinsi. Pagalvok, pagalvok apie žadėtąjį teisėtą atlyginimą. Tavo moralai labai geri, tačiau nors ir ką sakytum, aplankyti šalė būtų buvę dar geriau.

XLVI LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Tai ką, mano mielas, vis tas šalė! Visa ta istorija su šalė pasiutusiai slegia tau širdį, ir aš matau, kad tau žūtbūt reikia dėl to šalė atsakyti. Bet nejaugi vietos, kuriose niekados nesi buvęs, tau tokios brangios, kad kitos negali jų pakeisti? Nejaugi Amūras, pastatęs Armidei rūmus[30] vidur dykumos, nesugebės mums pastatyti šalė mieste? Paklausyk: mano Fanšona išteka. Tėtušis, kuris mėgsta šventes ir iškilmes, ketina iškelti jai vestuves, į kurias mes visi būsim pakviesti; jos tikriausiai bus triukšmingos. Kai kada paslaptis sugeba apsigaubti savo šydu pačiame

džiaugsmingos puotos šurmulyje. Tu mane supranti, mielasis? Ar nebūtų saldu šiose vestuvėse, prie kurių ir mes prisidėtume, vėl patirti tuos malonumus, kurių mums teko dėl jų atsižadėti?

Man regis, tu pernelyg karštai gini milordą Eduardą: juk aš anaiptol nesu blogos nuomonės apie jį. Beje, ar galiu aš ką spręsti apie žmogų, kurį mačiau tik vieną popietę? Ir kaip tu pats gali spręsti apie jį iš kelių dienų pažinties? Mano nuomonė, lygiai kaip ir tavo, tėra spėliojimai. Jo pasiūlymai tau tėra migloti pažadai, kuriais dažnai lengvai švaistosi svetimšaliai, nes nuo tokių projektų, kurie tik atrodo rimti, paskiau lengva išsisukti. Bet aš atpažįstu tavo įprastą ūmumą ir tavo polinkį beveik iš pirmo žvilgsnio palankiai ar nepalankiai nusiteikti žmonių atžvilgiu. Vis dėlto jo sumanymus mudu laisvalaikiu apsvarstysime. Jeigu meilė padės įgyvendinti mano kuriamą planą, tai mums galbūt pasitaikys geresnių progų. O mielas drauguži, kantrybė karti, bet jos vaisiai saldūs!

Grįžkime prie tavo anglo. Aš tau sakiau, kad jis, man atrodo, turi didelę ir tvirtą sielą, yra labai apsišvietęs, bet nelabai malonus. Tu pareiškei maždaug tą pačią nuomonę. O paskui su tuo vyriško pranašumo jausmu, kuris niekados nepalieka nuolankiųjų mūsų garbintojų, tu man priekaištauji, kad aš vieną kartą gyvenime sprendžiau kaip savo lyties atstovė,— tartum moteris ne visada turi būti moterimi! Ar prisimeni, kaip kitados, skaitydami Platono „Valstybę", mudu ginčijomės dėl dvasinio vyrų ir moterų skirtingumo[31]? Aš laikausi tos pat nuomonės kaip anuomet ir niekaip negaliu įsivaizduoti tobulybės modelio, tinkančio tokioms skirtingoms būtybėms. Sugebėjimas pulti ir gintis, vyrų drąsa, moterų drovumas — nėra konvencionalumai, kaip vaizduojasi filosofai, o prigimties nuostatos, kurių prasmę lengva suvokti ir iš kurių išplaukia visi kiti dvasiniai skirtingumai. Deja, prigimties paskirtis vyrams ir moterims nėra ta pati, tad nevienodi ir vienų bei kitų pomėgiai, pažiūros ir jausmai. Žemei arti ir kūdikiams žindyti reikia skirtingų palinkimų ir skirtingo kūno sudėjimo. Aukštesnis ūgis, stipresnis balsas ir griežtesni veido bruožai tartum neturi tiesioginio ryšio su lytimi, bet išoriniai skirtumai ženklina kūrėjo intenciją kaityti ir dvasinę lyčių prigimtį. Tobula moteris ir tobulas vyras neturi panėšėti vienas į kitą nei veidu, nei siela. Tuščios pastangos mėgdžioti priešingą lytį — tai didžiausia kvailystė. Jos juokina išmintingą žmogų ir atbaido meilę. Pagaliau jei nesi pusšeštos pėdos aukščio, nekalbi bosu ir neaugini barzdos, tai nė nenorėk, kad būtum laikomas vyru.

Matai, kaip netaktiškai moka įsimylėjėliai įžeidinėti! Tu man kaišioji klaidą, kurios nesu padariusi, o jeigu ir padariau, tai drauge su tavim, ir priskiri ją tokiai ydai, kuria aš didžiuojuosi. Ar nori, kad atsilyginčiau tau atvirumu už atvirumą ir nuoširdžiai pasakyčiau, ką apie tai galvoju? Mano manymu, tai tik rafinuotas pataikavimas, noras menamu atvirumu pateisinti prieš patį save tas entuziastingas pagyras, kurių tu man kiekviena proga nešykšti. Mano tariamos tobulybės taip tave apakino, kad tu neturi drąsos pateikti man rimtesnį priekaištą, idant nereikėtų pačiam sau slapta priekaištauti dėl tokio išankstinio nusistatymo mano atžvilgiu.

Sakau aš tau, nė nesistenk man sakyti teisybės apie mane, nieko tau neišeis: nors meilės akys ir labai skvarbios, argi jos mato ydas? Šituo rūpintis pridera nepaperkamai draugystei, ir čia tavo mokinė Klara šimtą kartų mokytesnė už tave. Taip, mielas drauguži, garbstyk mane, gėrėkis manimi, sakyk, kad esu graži, žavi, tobula: tavo pagyrimai man malonūs, bet aš nesileidžiu jų suvedžiojama. Žinau, kad tai klaida, o ne veidmainystė, ir kad tu pats save apgaudinėji, bet manęs apgauti nenori. O, kokie mieli esti meilės iliuzijos kuždami žodžiai! Jie meilikauja, bet tame meilikavime būna ir tiesos; protas tyli, užtat kalba širdis. Įsimylėjėlis, giriantis tobulas savybes, kurių mes neturime, iš tikrųjų mato jas mumyse. Jis sako neteisybę, bet nemeluoja; jis pataikauja, bet nesižemina, ir jį gali bent gerbti, nors juo ir netiki.

Širdis man sutvaksėjo sužinojus, kad rytoj būsią pakviesti vakarienės du filosofai. Vienas iš jų — milordas Eduardas. Antrasis — išminčius, kuris praranda kartais orumą prie jaunos mokinės kojų; ar jūs jo nepažįstate? Malonėkite paraginti jį rytoj — tegu pasistengia kiek geriau negu paprastai išlaikyti tikro filosofo povyzą. O aš būtinai įspėsiu mažytę — tegu laiko nudelbusi akis ir daro viską, kad jo akivaizdoje atrodytų kuo negražesnė.

XLVII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Ak nedorėle! Kaip tu man žadėjaisi būti atsargi! Tai šitaip tu rūpiniesi mano širdies ramybe ir dangstai savo žavesį? Juk tu sulaužei savo pažadus! Pirmiausia, tu neužsidėjai papuošalų, o juk puikiai ži-

nai, kad be jų tavo grožis dar pavojingesnis. Antra, tokia švelni, tokia kukli tavo laikysena taip išryškina tavo dailumą — neatsižiūrėsi. Tu šnekėjai mažiau, bet protingiau, dar sąmojingiau negu paprastai ir traukei mūsų visų dėmesį; ausimis ir širdimi mes gaudėm kiekvieną tavo žodį. Arija, kurią tu padainavai pusbalsiu, idant melodija būtų švelnesnė, patiko net milordui Eduardui, nors muzika ir prancūziška. Drovus tavo žvilgsnis, nudelbtos akys, netikėti jų žaibai be galo mane trikdė. Ir pagaliau tu skleidei kažkokius nenusakomus kerus, kurie apsuko galvas visiems, nors tu, atrodė, apie tai nė negalvojai. Nežinau, kaip tas tau išeina, bet jeigu tu šitaip stengiesi tapti kiek galint negražesnė, tai aš tave įspėju, kad taip tu pasidarai kur kas gražesnė, negu to reikia išminčių dėmesiui patraukti.

Bijau, kad vargšas anglų filosofas taip pat bus pajutęs tavo kerų poveikį. Mes palydėjome tavo pusseserę, ir kadangi visi dar buvome labai pagyvėję, jis pakvietė mus į svečius — pamuzikuoti ir išgerti punšo. Kol susirinko jo šeimynykščiai, jis nesiliovė mums kalbėjęs apie tave su įkarščiu, kuris man nepatiko, o klausydamas tau skirtų jo pagyrų aš nepatyriau to malonumo, kokį patyrei tu, kai jis gyrė mane. Apskritai, prisipažįstu, man nepatinka, kai kas nors, be tavo pusseserės, man kalba apie tave. Man vis atrodo, kad kiekvienas pašaliečių žodis atima dalelę mano paslapties ar mano džiaugsmų. Kad ir ką jie šnekėtų, jų žodžiuose justi tokio įtartino smalsumo, ir visa taip svetima mano jausmams, kad aš labiau mėgstu klausytis, ką apie tave kalba mano vidinis balsas.

Ir tai ne dėl to, kad būčiau, kaip tu, linkęs pavyduliauti. Aš geriau pažįstu tavo sielą. Patikimos garantijos neleidžia man nė pagalvoti, kad tu galėtum atšalti. Gavęs tiek tavo užtikrinimų, aš jau nebekalbu apie kitus gerbėjus, bet šitas, Julija... padori kilmė... tavo prietarai... Tu juk žinai, kad tai mano gyvasties klausimas; malonėk tarti apie tai bent žodelį: vienas Julijos žodis, ir aš nusiraminsiu visam laikui.

Visą naktį klausiausi italų muzikos ir pats buvau atlikėjas, nes atsirado duetų, ir aš išdrįsau dainuoti. Dar nesiryžtu tau sakyti, kokį įspūdį ji man padarė. Bijau, tikrai bijau, kad vakarykštė vakarienė mano širdyje bus palikusi tokį pėdsaką, jog aš jutau jį ir vėliau ir tavo kerų poveikį palaikiau muzikos žavesiu. Sione ji man atrodė nuobodi, o čia, pasikeitus aplinkybėms, aš jos mielai klausausi. Bet ir to, ir to priežastis viena. Juk tu — visų mano sielos jaudulių šaltinis. Aš nepajėgiu atsispirti tavo burtams! Jeigu muzika iš tikrųjų būtų dariusi

tokį nuostabų įspūdį, ji būtų paveikusi visus klausytojus. Bet kai aš tų melodijų klausiausi sužavėtas, ponas d'Orbas ramiai miegojo krėsle; o kai išsakiau savo entuziazmą, jis, užuot pagyręs, tiktai paklausė, ar tavo pusseserė moka italų kalbą.

Visa tai geriau išaiškės rytoj, nes šįvakar mes vėl susitarėme pamuzikuoti. Milordas sumanė mūsų programą papildyti ir iškvietė iš Lozanos antrąjį smuiką — anot jo, prityrusį muzikantą. Aš atsinešiu prancūziškų pjesių bei kantatų,— ir pamatysim!

Sugrįžęs namo, pajutau didelį nuovargį — mat nesu pratęs naktį nemiegoti, bet viskas praėjo, vos tik pradėjau tau rašyti. Tačiau pamėginsiu keletą valandų numigti. Ateik, mano mieliausioji, prisisapnuok man. Ar tavo paveikslas sudrums man miegą, ar jį užliūliuos, ar atkels man į sapną Fanšonos vestuves, ar ne, bet jis man padovanos džiugią akimirką, kurios aš nepraleisiu,— akimirką, kai pabudęs pasijusiu laimingas.

XLVIII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Ak Julija, ką aš išgyvenau! Kokie garsai! Kaip jie jaudina sielą! Kokia muzika! Koks gaivus jausmų ir malonumų šaltinis! Negaišdama nė valandėlės, kruopščiai surink visas savo natas — operas, kantatas, žodžiu, visą prancūzų muziką, užkurk didelę, kaitrią ugnį, mesk į ją visą tą šūsnį ir rūpestingai ją kurstyk — tegu tie ledai sudega ir nors kartą pašildo. Paaukok tą išpirkimo auką gero skonio dievui — tai bus atpildas už tavo ir mano nuodėmes: juk mes darkėme tavo balsą tais nuobodžiais giedojimais ir taip ilgai laikėme širdies kalba triukšmą, kuris tik kurtina ausis. Tavo garbusis brolis buvo teisus! Keista net, kad ligi šiol aš taip neteisingai vertinau šio žavingo meno kūrinius! Jie man nedarė įspūdžio, ir dėl to aš laikiau juos nereikšmingais. Sakydavau: „Muzika tėra tuščias garsas, ji maloniai glosto ausį ir tik netiesiogiai ir menkai teveikia sielą: akordų poveikis — grynai mechaninis ir fizinis. Ką jis duoda jausmui? Kodėl mane labiau turėtų jaudinti graži harmonija nei gražus spalvų derinys?“ Melodijoje, pritaikytoje kalbos garsams, aš nepastebėdavau galingo ir paslaptingo aistrų ir garsų susiliejimo. Aš nesupratau, kad

imitavimas įvairių kalbos tonų, kada jausmas įkvepia gyvastį kalbančiam balsui, savo ruožtu suteikia dainuojančiam balsui galią jaudinti širdis, ir kad išraiškingas sielos virpesių paveikslas, girdimas dainuojant, kaip tik ir žavi klausytojus.

Į visa tai ir atkreipė mano dėmesį milordo dainininkas, kuris, kaip muzikantas, gana pakenčiamai samprotauja apie savo meną. „Harmonija,— kalbėjo jis,— imitacinėje muzikoje tėra antraeilis dalykas. Pačioje harmonijoje nėra imitacijos prado. Tiesa, ji sutvirtina intonacijas; ji parodo jų tikslumą, išryškina balso moduliacijas, padaro dainavimą raiškesnį ir įspūdingesnį. Bet tik iš melodijos išplaukia neatsispiriama aistros kupinų tonų galia, tik iš jos kyla visas muzikos poveikis sielai. Sudarykite įmantriausių akordų kaskadas be melodijos, ir po ketvirčio valandos jums paliks nuobodu. O gražaus dainavimo be jokios harmonijos gali klausytis ilgai ir nenuobodžiaudamas. Ir paprasčiausios dainelės jaudina, kai joms gyvastį įkvepia jausmas. Nieko nebylojanti melodija, priešingai, visada skamba prastai, ir viena tik harmonija niekados negebėjo prakalbėti į širdį.

Štai čia ir klysta prancūzai, vertindami muzikos poveikį,— varė jis toliau.— Savo neskambioje kalboje ir įmantrioje poezijoje, kuriai visada buvo svetimas natūralumas, jie neranda ir negali rasti melodijos, todėl vaizduojasi, kad muzikos galią sudaro harmonija ir griausmingas balsas, kuris daro garsą ne melodingesnį, o tik triukšmingesnį. Jų pretenzijos tokios apgailėtinos, kad net ir jų ieškoma harmonija nuo jų pabėga. Jie nebeturi saiko jausmo, nebemoka pasirinkti priemonių, jau nebesupranta, kas gali padaryti tikrą įspūdį, ištęsia savo kūrinius, gadina sau klausą ir tebėra jautrūs tik triukšmui: kas garsiausiai dainuoja, to balsas jiems gražiausias. Neturėdami savito žanro, jie visada tik nerangiai ir iš tolo sekė mūsų pavyzdžiais, ir nuo jų garsiojo — tikriau sakant, nuo mūsų garsiojo — Liuli[32], kuris tik mėgdžiojo anuo metu Italijoje jau gausiai kuriamas operas, jie trisdešimt — keturiasdešimt metų kopijavo ir gadino senųjų mūsų kompozitorių kūrinius ir išdarinėjo su mūsų muzika maždaug tai, ką kitos tautos išdarinėjo su jų madomis. Girdamiesi savo dainomis, jie skelbia patys sau pasmerkimą. Jeigu jie mokėtų apdainuoti jausmus, jie nedainuotų apie protą; bet kadangi jų muzika bespalvė, ji labiau tinka dainoms negu operoms; o mūsų muzika didžiai aistringa, todėl ji labiau tinka operoms, negu dainoms“.

Po to jis man rečitatyvu atliko keletą scenų iš itališkų operų, ir aš supratau, kaip rečitatyve muzika derinasi su žodžiu, arijose —

muzika su jausmu ir kaip padidina raiškumą tikslus ritmas ir akordų dermė. Paskui, mokėdamas kalbą, aš kaip galima geriau pasistengiau suvokti ir iškalbingų, patetiškų intonacijų esmę, tai yra meną kalbėti be žodžių, į klausą ir širdį,— ėmiau klausytis tos kerinčios muzikos ir iš to, kaip ji mane sujaudino, netrukus supratau, kad šis menas turi kur kas didesnę galią, negu aš vaizdavausi. Nejučiom ir mane ėmė kažkoks palaimingas jausmas. Tai nebuvo tuščia garsų seka, kaip mūsų pjesėse. Kiekviena muzikinė frazė mano smegenyse sukeldavo kokį nors vaizdą, o širdy — jausmą; muzika ne tik maloniai glostė klausą, bet skverbėsi ir į sielą; ji liejos be pastangų, nuostabiai lengvai. Visi atlikėjai sakytum buvo įkvėpti tos pačios dvasios; dainininkas, meistriškai valdąs balsą, be vargo išgaudavo iš jo viską, ko reikalavo žodžiai ir melodija, ir man buvo ypač ramu ir lengva klausytis, kadangi nejutau nei sunkių kadencijų, nei nemalonių balso pastangų, nei nuolatinio įtempto mūsų atlikėjų taikymosi prie melodijos ir ritmo, kurie, niekada nepajėgdami susiderinti, ne mažiau vargina klausytoją, kaip ir atlikėją.

Bet kai po daugelio puikių arijų suskambėjo stambūs ekspresyvūs kūriniai, gebantys sužadinti ir pavaizduoti galingų aistrų sumaištį, man tolydžio vis labiau nyko muzikos, dainos, imitacijos pajautimas. Atrodė, kad girdžiu skausmo, pykčio, nevilties balsą, regiu apsiverkusias motinas, apgautus meilužius, įdūkusius tironus. Aš taip susijaudinau, kad vos benustygau vietoje. Ir supratau, kodėl ta pati muzika, kuri kitados man įvarydavo nuobodulį, dabar mane uždegė ir sužavėjo: tai dėl to, kad aš pradėjau ją suvokti, ir vos tik ji ėmė mane veikti, aš labai stipriai tą pajutau. Ne, Julija, tokie įspūdžiai niekad nepatiriami iš dalies. Jie arba nepaprastai sukrečia, arba visai nepaveikia, o silpni ar vidutiniški nebūna, jie arba palieka tave bejausmį, arba be galo sujaudina; tai arba tik tuščias tau nesuprantamos kalbos šurmulys, arba nesutramdomas jausmo veržlumas, kuris taip tave pagauna, jog siela neįstengia atsispirti.

Aš gailėjau tik vieno,— kad mane taip sujaudinę garsai liejasi ne iš tavo krūtinės, kad švelniausius meilės žodžius taria kažkoks bjaurus *castrato*. O mano Julija! Argi ne mudu turime teisę į visą jausmų pasaulį? Kas geriau už mudu pajaus, kas geriau išreikš visa tai, ką turi išsakyti ir pajausti sugraudinta siela? Kas mokės įtaigesniu tonu ištarti žodžius *cor mio, idolo amato**? Ak, kiek aistros įdėtų

* Širdie mano, dievaite mylima (*it.*).

į muziką širdis, jei mudu drauge kada nors sudainuotume vieną tų žavingų duetų, kurie išspaudžia tokias saldžias ašaras! Pirmiausia aš tave maldauju pasiklausyti itališkos muzikos pavyzdžių arba namie, arba pas neatskiriamąją. Milordas atves savo žmones, kada tik panorėsi, ir esu tikras, kad tau, turinčiai tokią jautrią klausą ir geriau už mane nusituokiančiai apie italų deklamavimą, užteks vieno koncerto, ir tu užsikrėsi mano būsena ir mano entuziazmu. Dar aš tau siūlau ir prašau — kol virtuozas čia, pasimokyk pas jį, o aš jau nuo šio ryto tą pradėjau. Jo dėstymo būdas labai paprastas ir aiškus, jo esmė — praktika, o ne šnekos. Jis neaiškina, ką reikia daryti, o daro; šiuo atveju, kaip ir daugeliu kitų, pavyzdys vertesnis negu taisyklė. Aš jau suprantu: svarbiausia — paklusti ritmui, jį gerai pajusti, atidžiai frazuoti ir akcentuoti, tolygiai išlaikyti garsus, nepaleisti jų pernelyg stipriai, pagaliau sušvelninti balso protrūkius, vengti prancūziškų gražmenų ir dainuoti natūraliai, raiškiai ir lanksčiai. Tavo balsas, iš prigimties toks lengvas ir švelnus, nesunkiai perims šias naujoves. Tokia jautri, tu greitai pagausi italų muziką gaivinančios intonacijos jėgą ir gyvumą.

*E 'l cantar che nell' anima si sente.**

Tad atsisakyk visam laikui tos nuobodžios ir apgailėtinos prancūziškos dainavimo manieros — ji primena dieglių varstomo žmogaus riksmą, o ne aistringą jausmą. Išmok formuoti dieviškus, jausmo įkvėptus garsus,— tik jie verti tavo balso, tik jie verti tavo širdies ir perteikia jautrios natūros žavesį ir užsidegimą.

XLIX LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Tu gerai žinai, mano mielas, kad rašau tik slapčiomis ir visada bijau, kad nebūčiau užklupta. Taigi, negalėdama rašyti ilgų laiškų, aš tik atsakau į tai, kas tavo laiškuose esmingiausia, arba papildau tai, ko negalėjau tau pasakyti per mudviejų pasikalbėjimus,— juk ir šne-

---

* Ir daina, kuri juntama sieloj[33] (*it.*).

kamės mudu vogčiomis. Šiandien ypač noriu tarti keletą žodžių apie milordą Eduardą ir dėl to nė neminėsiu kitos tavo laiško dalies.

Mano mielas, tu bijai manęs netekti, o kalbi man apie dainas! Puikus pretekstas vaidams tarp nelabai gerai vienas antrą suprantančių įsimylėjėlių. Tu iš tiesų nepavydus, tas aišku. Bet šiuokart ir aš nebūsiu pavydi, nes perpratau tavo sielą ir jaučiu, koks didelis tavo pasitikėjimas, kurį kiti galėtų palaikyti abejingumo ženklu. O, džiugus ir malonus tvirtumas, kylantis iš visiško sielų vieningumo! Tai jo dėka, žinau, tu semiesi iš savo širdies puikų mano ištikimybės įrodymą; tai jo dėka ir mano širdis tave pateisina, ir jeigu matyčiau, kad tave kamuoja pavydulys, manyčiau, kad tu jau ne taip karštai įsimylėjęs.

Aš nežinau ir nenoriu žinoti, ar milordas Eduardas rodo man ne tokį pat dėmesį, kokį rodo visi vyrai mano amžiaus merginoms. Svarbu ne jo jausmai, bet mano tėvo ir mano jausmai, o mudu su tėvu visiškai sutariame tiek dėl jo, tiek ir dėl visų tariamų pretendentų, apie kuriuos, kaip tu sakai, tu nieko nesakai. Jeigu tam, kad nusiramintum, tau užtenka sužinoti, kad nei milordas, nei visi kiti man nėmaž nerūpi, tai būk ramus. Kad ir kokią garbę mums suteiktų tokio rango žmogaus piršimasis, niekados nei tėvo, nei dukters sutikimu Julija d'Etanž netaps ledi Bomston. Štai kuo tu gali būti tikras.

Nemanyk, kad šiuo klausimu būtų kalbėta apie milordą Eduardą. Iš mūsų keturių tikriausiai tik tu galėjai pamanyti, kad aš jam patinku. Šiaip ar taip, aš jau žinau savo tėvo valią, nors jis nei man, nei niekam kitam nė žodžiu nėra prasitaręs, ir aš nebūčiau nieko naujo sužinojusi, jeigu jis man būtų ir tiesiai pareiškęs. To visiškai užtenka tavo būgštavimams numaldyti, tiek tu ir privalai žinoti. Visa kita derėtų vien tavo smalsumui tenkinti, o juk tu žinai, kad aš nusprendžiau jam nepataikauti. Tu veltui man prikaišioji santūrumą ir teigi, kad jis kenkiąs mūsų bendram labui. Jei aš visada būčiau jo laikiusis, jis man nebūtų toks reikšmingas šiandien. Jeigu nebūčiau tau išplepėjusi, apie ką kalbėjausi su tėvu, tu nebūtum tiek sielvartavęs ten, Mejeri, ir nebūtum man atsiuntęs laiško, kuris mane pražudė; aš gyvenčiau nekalta ir dar galėčiau svajoti apie laimę. Iš to, kiek man atsiėjo vienintelis paslapties neišlaikymas, gali spręsti, kaip aš dabar turiu bijoti išplepėt, ko nereikia. Tu pernelyg karštos natūros, todėl nesi atsargus; tau lengviau nugalėti savo aistrą negu ją slėpti. Nuo menkiausios dingsties sunerimti tu įširstum, nuo menkiausios vilties prošvaistės tu užmirštum visas abejones; tavo sieloje nesunku įžvelgti visas mūsų paslaptis, ir tavo įkarštis gali sunaikinti visus mano pastangų vaisius. Taigi palik man

meilės rūpesčius, o sau pasilaikyk jos malonumus. Argi toks pasiskirstymas tau nepatogus? Suprask taip: jeigu nori padėti mūsų laimei, tau tereikia nedaryti jai kliūčių!

Deja, ką man dabar bepadės šios pavėluotos atsargumo priemonės? Nebe laikas žengti tvirtesniu žingsniu, kai atsiduri bedugnėje, nebeužkirsi kelio nelaimei, kai ji tave jau užgriuvusi. Ak, vargšė aš, vargšė! Ar dera man kalbėti apie laimę? Argi gali būti laimė ten, kur viešpatauja gėda ir sąžinės priekaištai? Viešpatie! Kaip baisu, kai negali pakelti savo nusikaltimo, bet negali nė atgailaut jį padaręs: tave apninka išgąsčiai, gundo aibė tuščių vilčių, ir tau neteikia pagundos net siaubinga nevilties ramybė! Nuo šiol atsiduodu likimo valiai. Čia jau nebeturi reikšmės nei dvasios jėga, nei dorybė, o tik laimingas atsitiktinumas ir protingas atsargumas. Nereikia užgesinti meilės, kuriai lemta trukti visą mano gyvenimą, bet reikia ją padaryti nekaltą arba numirti nusidėjėle. Apgalvok visa tai, mano mielas, ir nuspręsk, ar tu gali pasikliauti uoliu mano rūpinimusi.

L LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Vakar, kai mudu skyrėmės, nenorėjau jums sakyti, iš kur tas liūdesys, kurį man prikišote, nes nebuvote nusiteikęs mane suprasti. Nors aiškinimosi neapkenčiu, turiu pasiaiškinti: kad pažadėjau, tai pažadą tesėsiu.

Nežinau, ar prisimenate, kokių keistų dalykų man prišnekėjote vakar vakare ir kaip elgėtės. Jūsų garbės ir mano ramybės vardan būtų geriau visa tai pamiršti: deja, esu per daug pasipiktinusi ir lengvai pamiršti negaliu. Tokie posakiai kartais rėždavo man ausį, kai eidavau pro uostą, bet nemaniau, kad jie gali išsprūsti iš padoraus žmogaus lūpų. Bent jau esu tvirtai įsitikinusi, kad jie ne iš įsimylėjėlių žodyno, ir man nė į mintį niekad neatėjo, kad jie galėtų pasigirsti mudviejų pokalbyje. O Viešpatie! Kas ta jūsų per meilė, kad tokiom puošmenom kaišo savo džiaugsmus! Tiesa, jūs pakilote nuo stalo po ilgų vaišių, o aš matau, kad ši aplinkybė mūsų krašte yra įprastas visokių nesaikingumų pateisinimas,— tik dėl to aš su jumis ir aiškinuosi. Žinokite,

jeigu būtumėte taip pasielgęs su manimi prie keturių akių ir blaivus, mudviejų pokalbis būtų buvęs paskutinis.

Bet štai ko man neramu: juk įkaušusio žmogaus elgesys dažnai tik atspindi tai, kas slypi jo sielos gelmėse. Nejaugi toje būklėje, kada žmogus jau neapsimetinėja, jūs pasirodėte toks, koks esate iš tikrųjų? Kur man dėtis, jeigu jūs blaivus galvojate taip, kaip kalbėjote vakar vakare? Užuot kentusi tokį įžeidimą, ar ne geriau padaryčiau, jei užgesinčiau tokią nešvankią liepsną ir netekčiau mylimojo, kuris nemoka gerbti savo mylimosios, taigi nėra vertas nė jos pagarbos. Juk jūs taip branginate kilnius jausmus, tad sakykite, nejaugi iš tiesų įpuolėte į tokį žiaurų paklaikinią, jog nusprendėte, kad laimingoje meilėje nebereikia paisyti drovumo ir nebūtina gerbti mylimąją, kai nebėra ko bijoti jos griežtumo? Ak, jeigu visada būtumėte taip galvojęs, tai nebūtumėte pasidaręs man toks pavojingas, ir aš nebūčiau tokia nelaiminga! Atmerkite akis, mano mielas! Niekas nėra taip pavojinga tikriems įsimylėjėliams kaip visuomenės prietarai. Aibės žmonių kalba apie meilę, bet mažai kas temoka mylėti, daugumas vietoj tyrų ir švelnių jos įstatymų susikuria niekingas šlykščių santykių taisykles, kai persisotinęs geismas kurstomas išsigimusios, sugedusios vaizduotės žaismu.

Nežinau, gal aš klystu, bet man atrodo, kad patys skaisčiausi iš visų ryšių — tai tikrosios meilės ryšiai. Tik dieviškoji meilės liepsna gali išgryninti mūsų įgimtus polinkius, juos sutelkdama į vieną objektą. Meilė apsaugo mus nuo pagundų ir padaro taip, kad visi kitos lyties atstovai, išskyrus tą vienintelį mylimą asmenį, mums nieko nebereiškia. Paprastai moteriai kiekvienas vyras yra vyras, o tai, kurios širdis pažino meilę, vyrai, be jos mylimojo, nebeegzistuoja. Ką aš sakau? Argi mylimasis — tik vyras? Ak, jis kur kas kilnesnė būtybė! Tai, kuri myli, nebėra vyrų: jos mylimasis yra viskas, visi kiti — niekas. Jis ir ji — vienintelis vyras ir vienintelė moteris. Jie neturi geismų, jie myli. Širdis nenuolankauja juslėms, jinai jas valdo; ji dangsto jų paklydimus žavinga skraiste. Nepadorus tėra ištvirkavimas ir jo nešvanki kalba. Tikroji meilė visada kukli, ji nesigrumia įžūliai dėl palankumo, ji droviai jį pagrobia. Paslaptingumas, tyla, nedrąsus varžymasis žadina ir slepia švelnius jos polėkius. Meilės liepsna taurina ir skaistina visas jos glamones, padorumas ir kuklumas lydi ją net pačiose aistros gelmėse, ir tik ji moka visa tai suderinti su geismu, nepažeisdama drovumo. Ak, pasakykite man,— juk jūs pažinote tikruosius malonumus,— argi ciniškas įžūlumas gali derėti su jais? Argi jis neužgožia siautulingo meilės džiaugsmo ir viso jos žavesio? Argi jis nesuteršia tobulo pa-

veikslo, kuris stovi mums prieš akis, kai mes vaizduojamės savo meilės objektą? Patikėkite, mano mielas, ištvirkimas ir meilė drauge sugyventi negali ir net negali vienas kito pakeisti. Širdis patiria tikrąją laimę, kai du žmonės myli vienas kitą, ir niekas negali tos laimės atstoti, kai jie liaujasi mylėję.

Bet jeigu jūs ir buvote toks apgailėtinas, kad jums patiko tokia nešvanki šneka, tai kaip išdrįsote leistis į ją visai ne vietoj, prabilti į tą, kuri jums brangi, tokiu tonu ir elgtis taip, kaip garbingam žmogui visai netinka? Kaip gali būti malonu skaudinti tą, kurią myli? Koks žiaurus smagumas mėgautis kito žmogaus kančia? Aš neužmiršau, kad esu praradusi teisę būti gerbiama, o jei kada ir užmirščiau, tai argi jums reikėtų man tai priminti? Argi mano nuopuolio kaltininkas gali sunkinti man bausmę? Jam greičiau pritiktų mane guosti. Visi turi teisę mane niekinti, tik ne jūs, nes jūs kaltas dėl mano pažeminimo. Aš tiek ašarų išliejau, apverkdama savo silpnybę, ir jums nedera man taip žiauriai ją prikišti. Nesu nei jautruolė, nei pamaiva. Deja, toli man iki jų — aš net neišmokau būti protinga! Jūs, nedėkingasai, labai gerai žinote, kad šita švelni širdis negali nieko atsakyti meilei! O jeigu kam ir nusileidžia, tai tik meilei. Jūs pats mane taip gerai išmokėte suprasti jos kalbą, kad jums nepavyks jos pakeisti kita, tokia skirtinga. Plūdimas, smūgiai mažiau mane būtų įžeidę negu tokios glamonės. Arba atsisakykite nuo Julijos, arba nusipelnykite jos pagarbą. Esu jau sakiusi, kad nepripažįstu meilės be drovumo. Nors man būtų sunku netekti jūsų meilės, dar sunkiau būtų ją išlaikyti tokia kaina.

Dar daug ką turėčiau pasakyti, bet jau metas baigti laišką, taigi atidedu viską kitam kartui. O tuo tarpu įsidėmėkite, kokį poveikį turėjo jūsų nevykę samprotavimai apie nesaikingą vyno vartojimą. Aš esu tvirtai įsitikinusi, kad jūsų širdis nekalta, tačiau jūs uždavėte man širdį ir, nesižinodamas ką darąs, lyg savo malonumui ją įskaudinote. O juk taip lengva ją įbaiminti, juoba kad ji neabejinga niekam, kas eina iš jūsų.

LI LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Kiekviena jūsų laiško eilutė stingdo man kraują. Aš perskaičiau jį daugel kartų ir niekaip negaliu patikėti, kad jis adresuotas man. Kaip? Aš — taip, aš! — galėjau įžeisti Juliją? Išniekinti moterišką jos žavumą? Aš galėjau užgauti tą, kurią garbstau kiekvieną savo gyvenimo akimirką? Ne, veikiau tūkstantį kartų perverčiau sau širdį, bet neleisčiau joje gimti tokiam barbariškam kėslui. Ak, kaip menkai tu tepažįsti aklai tave dievinančią širdį, pasinešusią išsiveržti iš krūtinės ir pulti tau po kojų, tą širdį, kuri trokšta išgalvoti tau naujų, mirtingiesiems nežinomų pagarbos ženklų. Ak, kaip blogai tu pažįsti tą širdį, miela Julija, jeigu kaltini ją nejaučiant tau nė tos paprastos pagarbos, kurią net storžievis meilužis reiškia savo meilužei! Tariuosi nesąs nei begėdis, nei stačiokas, nekenčiu nešvankių kalbų ir niekad gyvenime nelankiau vietų, kur galima jų išmokti. Ir kad aš būčiau jas kalbėjęs tau girdint, sukeldamas teisėtą tavo pasipiktinimą! Jei būčiau paskutinis niekšas, jei būčiau jaunystėj gyvenęs nedorą gyvenimą, jei net gėdingų malonumų pomėgis būtų įsiskverbęs į širdį, kurioje viešpatauji tu, o, pasakyk man, Julija, dangaus angele, pasakyk, argi aš galėjau begėdiškai elgtis tavo akivaizdoje? Juk įžūliai elgtis galima tik su tokiomis moterimis, kurioms tai patinka. Ak, ne, tai neįmanoma. Vienas tavo žvilgsnis būtų užčiaupęs man burną ir apvalęs širdį. Meilė būtų sutramdžiusi karštus mano geismus tavo kuklumo žavesiu ir būtų jį įveikusi be jokio įžeidimo. Ir saldžiame mūsų sielų susijungime tik jų siautulingas džiaugsmas būtų sukėlęs jausmų alpulį. Aš tave šaukiu už liudininkę. Pasakyk, ar aš beribės aistros pašėlime kada nors nustojau gerbęs žavią tos aistros kaltininkę? Už liepsningą savo meilę aš gavau atpildą pagal nuopelnus, bet sakyk, argi piktnaudžiavau savo laime įžeisdamas švelnų tavo drovumą? Nors mano karšta ir baikšti meilė kartais ir kėsinosi drovia ranka prisiliesti tavo grožybių, sakyk, ar aš drįsau kada nors šiurkščiai ir akiplėšiškai jas išniekinti? Kai nekuklus susižavėjimas akimirkai nutraukia jas slepiančią skraistę, argi mielas drovumas tuojau pat neužkloja jų savąja skraiste? To švento apdaro tu nė akimirkai nenusimestum, jeigu neturėtum jokio kito. Jis nepažeidžiamas, kaip ir kilni tavo siela, ir jam negalėjo pakenkti aistringas mano įkarštis. Argi mudviejų laimei neužtenka šitokios jaudinančios ir švelnios sąjungos? Argi nėra ta sąjunga visų

mūsų dienų didžiausias gėris? Juk mes nepažįstame kitokių malonumų kaip tik tuos, kuriuos teikia meilė! O ir kam mums kitokie malonumai? Ar tu įsivaizduoji, kad šitas kerintis džiaugsmas galėtų būti sugriautas? Argi aš galėjau staiga užmiršti padorumą, mūsų meilę, mūsų laimę ir begalinę pagarbą, kurią visada tau jaučiau, net jeigu nebūčiau tavęs dievinęs! Ne, netikėk tuo, aš negalėjau tavęs įžeisti. Aš nieko neprisimenu. Jei nors akimirką būčiau nusikaltęs, mane visą gyvenimą graužtų sąžinė! Ne, Julija, demonas, pavydėdamas vienam iš mirtingųjų per daug laimingo likimo, prisiėmė mano išvaizdą, kad galėtų sugriauti mano laimę, bet paliko man mano širdį, kad padarytų mane dar nelaimingesnį.

Aš atsisakau, aš neapkenčiu nusikaltimo, kurį, matyt, įvykdžiau, nes tu mane kaltini, bet įvykdžiau prieš savo valią. Kaip aš šlykščiuosi tuo pražūtingu nesaikingumu,— jis man atrodė palankus širdies atvirumui, bet jis taip žiauriai sutrempė mano širdį! Aš tau duodu neatšaukiamą priesaiką: nuo šios dienos visam gyvenimui atsisakau vyno kaip pavojingiausio nuodo. Tas pragaištingas gėrimas niekados nesudrums mano jausmų, nesuterš mano lūpų, ir beprotiškas jo svaigulys neįstums manęs į nevalingą nusikaltimą. Jeigu sulaužysiu šią iškilmingą priesaiką, Meile, nubausk mane bausme, kurios būsiu nusipelnęs: tegu tuojau pat Julijos paveikslas dingsta iš mano širdies ir užleidžia vietą abejingumui ir nevilčiai!

Nemanyk, kad aš noriu išpirkti savo kaltę tokia lengva bausme. Tai tik atsargumo priemonė, o ne bausmė. Pelnytos bausmės aš laukiu iš tavęs, aš jos maldauju — tik ji palengvins mano atgailą. Tegul įžeista meilė atsikeršija ir nurimsta. Bausk mane, tik be neapykantos man, aš viską iškęsiu nesiskųsdamas. Būk teisinga ir griežta; taip reikia, aš su tuo sutinku. Bet jei nori palikti man gyvastį, atimk iš manęs viską, tik ne savo širdį.

LII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Kaip, mano mielas, galima atsisakyti vyno dėl mylimosios! Tai bent auka! O, kertu lažybų, kad visuose keturiuose kantonuose nerasi vyro, karščiau įsimylėjusio už tave! Aš nesakau, kad tarp mūsų jau-

nuolių nėra suprancūzėjusių ponaičių, kurie geria tiktai vandenį dėl fasono; bet tu būsi pirmas, kurį vandenį gerti privertė meilė. Šitokį pavyzdį verta paminėti Šveicarijos meilės metraščiuose. Aš net teiravausi apie tavo nevykusį elgesį ir sužinojau, kad, vakarieniaudamas pas poną de Vejeraną, tu vakar po vaišių, kai visi, leisdami ratu, ištuštino šešis butelius vyno, jo nė neparagavai ir išgėrei tiek stiklų vandens, kiek kiti svečiai Ženevos pakrančių vyno[34]. Tačiau ši atgaila trunka jau tris dienas, nuo to laiko, kai aš tau parašiau laišką, o per tris dienas būta mažiausiai šešių valgymų. Vadinasi, šešis kartus tu susiturėjai nuo vyno dėl ištikimybės, pridurkim dar šešis kartus — iš baimės, ir dar šešis — iš gėdos, dar šešis — iš įpročio, dar šešis — iš užsispyrimo. Kiek gali atsirasti dingsčių tęsti ir tęsti varginantį susilaikymą neva meilės vardan! Ar ji teiksis priimti tai, kas jai, galimas daiktas, nė nepriklauso?

Bet štai aš jau nė tiek negaliu susilaikyti nuo nevykusių juokų, kiek tu nuo nepadorių kalbų; metas liautis. Tu esi rimtas iš prigimties. Aš pastebėjau, kad ilga žaisminga kalba įkaitina tave, kaip ilgas pasivaikščiojimas įkaitina apkūnų žmogų. Todėl aš tau keršiju panašiai kaip Henrikas IV keršijo Majenos kunigaikščiui[35]: tavo valdovė, būdama maloninga, mielai mėgdžioja geriausiąjį iš karalių. Be to, bijau, kad atgailaudamas ir atsiprašinėdamas tu pagaliau taip gerai išpirktos savo kaltės nepaverstumei nuopelnu, ir skubu ją užmiršti dabar pat: jei per ilgai lauksiu, tai, ko gero, bus nebe kilnumas, o nedėkingumas.

O dėl tavo pasiryžimo visai atsisakyti vyno, tai jis, mano požiūriu, nėra toks žygdarbis, kaip tu vaizduojiesi. Stiprioms aistroms nerūpi tokios menkos aukos, ir mandagumas nėra meilės penas. Beje, noras gauti naudos dabartyje iš neužtikrintos ateities ir iš anksto pelnyti atpildą už amžiną susilaikymą, nuo kurio, progai pasitaikius, galima ir atsisakyti, kartais rodo veikiau gudrumą negu ryžtą. Ak mielas drauguži, argi tuose dalykuose, kurie džiugina mūsų jusles, piktnaudžiavimas neatskiriamas nuo malonumo? Argi mėgautis vynu būtinai reikia iki pasigeriant? Argi filosofija tokia bergždžia ir tokia žiauri, jog moko ne saikingai naudotis tuo, kas patinka, o visai atsisakyti?

Jei laikysiesi savo pasižadėjimo, tai neteksi nekalto malonumo ir net rizikuosi savo sveikata, nes staigiai pakeisi gyvenimo būdą. O jei pasižadėjimą sulaužysi, meilė bus dvigubai įžeista, ir net tavo garbė nukentės. Todėl, naudodamasi savo teise, aš ne tik atleidžiu tave nuo tavo niekingo pasižadėjimo, padaryto be mano leidimo, bet net draudžiu tau jo laikytis po termino, kurį nustatysiu. Antradienį

milordas Eduardas pas mus rengia koncertą. Per vakarienę aš tau pasiųsiu puspilnę taurę gryno, gaivinančio nektaro. Išgersi ją mano akivaizdoje ir mano intencija, prieš tai nupylęs kelis lašus, kaip kaltės išpirkimo auką, gracijoms. Po to mano atgailaujantis nusidėjėlis prie stalo senu papratimu saikingai gers vyną, atmieštą tyru šaltinio vandeniu, kaip sako tavo gerasis Plutarchas: „Bakcho įkarštį vėsins bendravimas su nimfomis".

Beje, dėl antradienio koncerto: tas vėjavaikis Redžaninas įsikalė į galvą, kad aš galėsiu padainuoti itališką ariją ir net duetą su juo! Iš pradžių norėjo, kad duetą dainuočiau su tavim,— mat įsigeidė parodyti abu savo mokinius drauge. Bet šiame duete yra tokių žodžių, kaip antai *ben mio**, kuriuos pavojinga tarti motinos akivaizdoje, kai širdis jiems pritaria. Duetą verčiau atidėkime numatomam pirmajam koncertui pas neatskiriamąją. Man lengva įsigauti į italų muziką turbūt dėl to, kad brolis mane supažindino su italų poezijos grožiu ir aš daug šnekėjausi apie ją su tavim,— aš lengvai jaučiu eilių ritmą ir, anot Redžanino, gana gerai pagaunu intonaciją. Kiekvienos pamokos pradžioje paskaitau keletą Taso oktavų arba keletą scenų iš Metastazijaus. Paskui jis man liepia atlikti rečitatyvą, pačiai sau akompanuojant. Ir man vis atrodo, kad aš deklamuoju ar skaitau balsu,— taip man niekad nebūdavo su prancūziškais rečitatyvais. Po to pratinuosi ritmingai išdainuoti tolygius ir tikslius garsus. Tas man sunkokai sekasi, nes juk esu pratusi prie kurtinančių garsų. Pagaliau pereiname prie arijų; pasirodo, kad balso skambėjimo tikslumas, jo lankstumas, patetiškas išraiškingumas, garso sustiprinimas ir visi pasažai — natūrali švelnios dainavimo manieros ir ritmo tikslumo pasekmė. Taigi to, kas man atrodė sunkiausia išmokti, visai nereikia mokytis. Melodijos pobūdis taip susijęs su kalbos intonacija, jai būdingas toks moduliacijos grynumas, jog reikia tik įsiklausyti į bosinius garsus ir mokėti kalbą, ir lengvai suvoksi dainos prasmę. Visos aistros melodijoje išreikštos aiškiai ir stipriai. Priešingai prancūzų dainavimo manierai, pratisai ir nemaloniai varginančiai, itališkas dainavimas visada švelnus ir lengvas, bet gyvas ir jaudinantis, jis daug pasako be didelių pastangų. Žodžiu, aš jaučiu, kad ši muzika jaudina sielą ir leidžia pailsėti krūtinei. Būtent tokios muzikos ir reikia mano širdžiai ir mano plaučiams. Tad iki antradienio, mielas mano drauguži, mano mokytojau, mano

---

* Brangenybe mano (*it.*).

atgailaujantis nusidėjėli, mano apaštale — ak, kad iš tikrųjų tu būtumei mano! Kodėl tau trūksta tik vieno titulo, kai turi tiek teisių į jį?

P. S. Ar žinai, mes ketiname smagiai pasiirstyti ežere, panašiai kaip tada, prieš dvejus metus, su vargšele Šajo? Koks drovus tada buvo mano gudrusis mokytojas! Kaip jis drebėjo, kai padavė man ranką, padėdamas išlipti iš valties! Ak, veidmainys!.. Nuo to laiko jis labai pasikeitė.

LIII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Taigi aplinkybės griauna mūsų planus, žlugdo visus mūsų lūkesčius, išduoda liepsningą aistrą, kurią, regis, pats dangus turėjo apvainikuoti! Niekingi aklo likimo žaisliukai, pašaipūnės vilties nelaimingos aukos, argi mes vysimės be paliovos nuo mūsų bėgantį džiaugsmą, jo niekados nepasiekdami? Vestuvės, apie kurias mes tuščiai svajojame, turėjo būti keliamos Klarane, tačiau dėl blogo oro įvyks mieste. Mudu buvom numatę per vestuves pasimatyti, atsiskyrę nuo žmonių. Dabar mudu sekioja įkyruoliai, ir vienu laiku mes iš jų ištrūkti negalime: jei vienam ir pavyktų išsprukti, tai antram nepavyks išbėgti įkandin jo! Pagaliau pasitaikys graži proga, tai žiauri, beširdė motina viską sugadins, ir mažai betrūks, kad akimirka, kuri turi padaryti du bedalius laimingus, atneš jiedviem žūtį! Tačiau kliūtys neatgrasino manęs, jos tiktai kursto man ryžtą. Kažkokia nauja jėga mane kelia, aš jaučiuosi drąsi kaip niekados. Ir jei tu taip pat persiimsi ta drąsa, tai aš galbūt šįvakar, jau šįvakar įvykdysiu savo pažadus ir vienu kartu atlyginsiu tau meilės skolas.

Viską gerai apgalvok, mano mielas, ir nuspręsk, ar labai tu brangini gyvastį, nes žingsnis, kurį tau siūlau žengti, gali mudu nuvesti į mirtį. Jei tu jos bijai, mesk šį laišką — toliau nė neskaityk; bet jei špagos smaigalys nebaugina tavo širdies, kaip andai jos nebaugino Mejeri prarajos, tai nė mano širdis neišsigąs pavojaus, nė ji nesusvyruos. Tad klausyk.

Paprastai Babi miega mano kambaryje, bet jau trys dienos, kai ji serga, ir nors aš būtinai norėjau ją slaugyti, ją prieš mano valią perkėlė

kitur. Bet jinai jaučiasi jau geriau ir galbūt rytoj vėl miegos pas mane. Mūsų valgomasis yra toli nuo laiptų, vedančių į motinos ir mano kambarius. Vakarienės metu visi namai ištuštėja, žmonės susirenka tik virtuvėje ir valgomajame. Be to, šiuo metų laiku anksti temsta, tad nakties skraistė lengvai pridengs praeivį gatvėje nuo nepageidaujamų akių, o juk mūsų namo gyventojus tu puikiai pažįsti.

Tikiuos, tu jau viską supratai. Šiandien popiet ateik pas Fanšoną. Aš tau paaiškinsiu visa kita ir duosiu reikiamus nurodymus. Jei negalėčiau ateiti, aš tau apie viską parašysiu ir raštelį paliksiu senojoje mūsų laiškų slėpykloje, kur, kaip esu tave įspėjusi, jau rasi ir šį laišką, nes jis toks svarbus, kad aš nedrįstu jo niekam patikėti.

O, jaučiu, kaip plaka tavo širdis! Puikiai suprantu tavo džiūgavimą ir pati nesitveriu džiaugsmu! Ne, brangusis mano dranguži; ne, mes nepasitrauksime iš šio trumpo gyvenimo nors akimirką nepatyrę laimės. Tačiau atmink, kad tą laimės akimirką gaubia mirties siaubas, kad kelyje į ją mums gresia tūkstantis pavojų, mūsų džiaugsmo buveinė pavojinga, prieglobstis pilnas didžių netikėtumų; jei mus užkluptų, mes žuvę, ir tik jei viskas palankiai klosis, galime išvengti žūties. Neapsigaudinėkime: aš labai gerai pažįstu savo tėvą ir neabejoju, kad jis tuojau savo ranka pervers tau širdį, o galbūt pirma nudurs mane, nes tikriausiai nė manęs nepagailės. Nejau tu manai, kad aš stumčiau tave į pavojų, jei nebūčiau tikra, kad toks pat pavojus gresia ir man? Atmink dar, kad tu negalėsi parodyti savo narsumo, apie tai nė negalvok. Draudžiu tau neštis kokį nors ginklą savigynai, net špagą. Ji tau būtų visiškai nereikalinga, nes štai ką aš sugalvojau: jeigu būsime užklupti, aš pulsiu į tavo glėbį, stipriai apkabinsiu rankomis ir taip priimsiu mirštamą smūgį. Taigi aš nesiskirsiu su tavimi ir mirdama jausiuosi tokia laiminga kaip niekada gyvenime.

Bet, tikiuosi, mums skirta geresnė dalia; bent aš jaučiu, kad mes jos nusipelnėme. Likimui pakyrės būti mums neteisingam. Tad ateik, mano širdies siela, mano gyvasties gyvastie, ateik ir susijunk pats su savimi. Ateik ir, švelniai globojamas meilės, priimk atpildą už savo paklusnumą ir aukas. Ateik, ir tu prisipažinsi, kad net malonumų gelmėje tik širdžių susijungimas teikia jiems neapsakomo žavumo.

LIV LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Atėjau kupinas susijaudinimo, o įžengęs į meilės prieglobstį jaudinuosi dar labiau. Julija! Štai aš tavo kambarėlyje, štai aš būtybės, kurią dievinu visa širdimi, šventovėje. Meilės žibintas rodė man kelią, ir aš atėjau nepastebėtas. Žavus kampeli, palaimos kampeli, menantis praeitį — nuleistus švelnius žvilgsnius, nuslopintus aistringus atodūsius. Tu matei, kaip gimė ir įsidegė pirmoji mano aistra, antrąkart tu pamatysi ją apvainikuotą. Mano amžino pastovumo liudininke, būk ir mano laimės liudininkė ir paslėpk visam laikui ištikimiausio ir laimingiausio iš visų mirtingųjų malonumus!

Kokia žavi ši paslaptinga buveinė! Čia viskas džiugina ir kursto mane niokojančią aistrą. O Julija! Visur čia aš jaučiu tave, ir mano geismų liepsna aprėpia visa, ką tu lytėjai. Visi mano jutimai apsvaigę. Čia iš visur sklinda kažkoks vos juntamas aromatas, švelnesnis už rožės kvapą ir lengvesnis už vilkdalgio. Rodos, girdžiu meilų tavo balsą. Šen bei ten išmėtyti tavo drabužiai, ir mano audringai vaizduotei atrodo, tarsi jie slepia nuo mano akių tave pačią. Štai lengvas gaubčiukas,— kaip jį puošia tavo tankūs šviesūs plaukai, kuriuos jis bando pridengti; o štai laimingoji skarelė,— bent vienąsyk aš nesiskųsiu dėl jos; štai elegantiška ir paprasta kambarinė suknelė, liudijanti dėvinčiosios skonį; mažutės šlepetės, į kurias lengvai telpa grakščios tavo kojytės. Atpalaiduotas korsetas liečia, glėbia kūną... kerinti talija!.. du švelnūs apvalumai priekyje... Svaigus reginys!.. banginio ūsai praskėsti... Žavingi suvaržymo pėdsakai, leiskit man jus tūkstantį kartų nubučiuoti! O dievai, dievai, kaip man bus, kada... Ak, mano laiminga ranka jau, rodos, jaučia tavo švelnios širdies plakimą! Julija, nuostabioji mano Julija! Aš tave matau, visur tave jaučiu, aš įkvepiu tave su oru, kuriuo tu kvėpavai. Tu skverbiesi į visą mano esybę. Kaip mane kaitrina ir kankina tavo buveinė! Aš nebeištversiu. O, ateik, atskrisk, arba aš žūsiu.

Kokia laimė, kad radau rašalo ir popieriaus! Išsakau visa, ką jaučiu, tuo malšindamas įsisiautėjusius jausmus. Aprašinėdamas savo šėlstančios aistros šuorus, aš ją kreipiu kita vaga.

Lyg ir girdžiu triukšmą. Nejaugi tai tavo žiaurusis tėvas? Juk aš ne bailys... Bet kaip baisu būtų dabar mirti! Mano neviltis būtų tokia

pat didelė kaip mane niokojanti liepsna. Dangau, dovanok man dar nors valandą gyvenimo, ir man likusias dienas aš atiduodu tavo valiai. Koks geismas! Kokia baimė! Kaip nuožmiai plaka širdis!.. Durys veriasi!.. Ateina!.. Jinai!.. jinai!.. Žiūriu įdėmiai, matau ją, girdžiu — jau užsidarė durys. Širdie mano, vargše mano širdie, tu alpsti nuo susijaudinimo. Ak, laikykis — turėsi pakelti gniuždančią laimę!

LV LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

O, mirkim, švelnioji mano drauguže! Mirkim, mano širdies numylėtine! Kam dabar mums nuobodi mūsų jaunystė,— juk mudu patyrėme visus jos malonumus. Paaiškink man, jei gali, ką aš jaučiau tą nepermanomą naktį, padėk man suprasti, ką tada patyriau, arba leisk man atsisveikinti su gyvastim, nes ji nebeturi to žavesio, kurį pajutau su tavimi. Aš mėgavausi malonumu ir tariausi pažinęs laimę. Ak, aš puoselėjau tik tuščią svajonę ir vaizdavausi tik vaikišką laimę. Mano geismai klaidino šiurkščią mano sielą. Aš tik juose ieškojau aukščiausio gėrio, bet supratau, kad tik tada, kai patyriau kūniškus malonumus, pradėjau justi dvasinius. O nepakartojamas gamtos stebukle! Dieviškoji Julija! Kokia palaima turėti tavo sielą — prieš ją blanksta karščiausios meilės žavesiai! Ne, ne jų man labiausiai gaila! O ne! Atsakyk man, jei taip reikia, tas svaigias glamones, už kurias atiduočiau tūkstantį kartų gyvastį, tik leisk man vėl pasimėgauti visu tuo, kas tūkstantį kartų kilniau už jas. Leisk man vėl pajusti tą sielų susijungimą, kurį man žadėjai ir kurį su tavim pergyvenau; leisk vėl pajusti saldų alpulį, sukeltą mūsų jausmų išsiliejimo; leisk vėl džiugiai užmigti prie tavo krūtinės, leisk dar džiugiau nubusti ir mėgautis trūkčiojančiais atodūsiais, saldžiomis ašaromis ir pabučiavimais, kuriais iš lėto svaiginomės su gosliu pasitenkinimu, tyliomis dejonėmis, su kuriomis prie savo širdies glaudei širdį, skirtą susijungti su tavąja.

Pasakyk man, Julija,— juk tu tokia jautri ir taip moki vertinti kitų jausmus,— kaip manai, ar tai, ką aš jaučiau iki šiol, tikrai buvo meilė? Mano jausmai, būk tikra, nuo vakar dienos pasikeitė. Jie pasidarė lyg ir ne tokie audringi, o švelnesni, malonesni ir žavesni. Ar prisimeni tą ištisą valandą, kurią mudu praleidome tyliai šnekučiuo-

damiesi apie mudviejų meilę ir neaiškią, grėsmingą ateitį, kuri vertė mus dar gyviau jausti dabartį. Ar prisimeni tą, deja, tokią trumpą valandą, persunktą lengvo liūdesio, kuris darė mūsų pasikalbėjimą tokį jaudinantį? Aš buvau ramus, o juk buvau greta tavęs. Aš tave dievinau ir nieko netroškau. Man atrodė, kad vienintelė įmanoma palaima — kaip tik jausti šitaip tavo veidą, prigludusį prie manojo, tavo kvėpavimą ant savo skruosto ir tavo ranką, glėbiančią mano kaklą. Kokia visų jausmų ramybė! Kokia tyra, ilgalaikė, visuotinė palaima! Malonumo žavesys gyveno sieloje, ir atrodė, kad gyvens visada, kad tai tęsis amžinai. Ne, nepalyginsi meilės siautulių su tokia dvasine rimtim! Pirmąsyk gyvenime aš ją patyriau šalia tavęs. Tačiau spręsk pati apie keistą permainą, kurią nūnai jaučiu: iš visų mano gyvenimo valandų šioji man pati brangiausia ir vienintelė, kurią norėčiau pratęsti ligi amžinybės.* Tad pasakyk man, Julija, ar aš tavęs anksčiau nemylėjau? Ar dabar nebemyliu?

Ar aš tavęs nebemyliu? Kas per abejonė! Argi aš lioviausi egzistavęs? Ar mano gyvenimas nėra susitelkęs daugiau tavo širdyje negu mano? Jaučiu, taip, jaučiu, kad tu man tapai tūkstantį kartų brangesnė. Iš savo nusilpimo aš pasisėmiau naujų dvasinių jėgų ir pamilau tave dar švelniau. Tiesa, mano jausmai pasidarė romesni, bet nuoširdesni ir įvairesni. Jie nė kiek nesumenkėjo, o pagausėjo. Meilingas draugiškumas apmalšino aistros siautulius, ir vargu ar esama tokių dvasinių ryšių, kurie mudviejų dabar nejungtų. O žavioji mano meilužė, žmona mano, sese, bičiule švelnioji mano! Kaip prastai išsakiau tai, ką jaučiu, išvardydamas visas vyro širdžiai brangiausias būtybes!

Savo didelei gėdai ir pažeminimui prisipažinsiu, man kilo įtarimas, kad tavo meilė kilnesnė už mano. Taip, miela Julija, tu mano gyvenimas ir mano būtis; aš dievinu tave visomis savo sielos galiomis, bet tavo siela myli labiau, meilė giliau įsismelkus į tavo širdį, tas aiškiai matyti, tą juste junti. Ji dvelkia iš tavo kalbų, ji teikia dvasingumo tavo grožiui, graudinančio meilumo tavo akims, jaudinančio skambesio tavo balsui; kai tu pasirodai, ji byloja kitoms širdims, to net nepastebinčioms, apie švelnius tavo širdies virpesius. Kokia man tolima ta žavin-

---

* O lengvatikės moterys, jūs norite žinoti, ar esate mylimos? Atidžiai įsižiūrėkite į savo draugą, pasitraukusį iš jūsų glėbio. O meile! Jeigu aš ir gailiuosi praėjusios jaunystės — tavojo laiko, tai ne dėl pačios malonumo valandos, o dėl valandos, kuri eina po jos.

ga būsena, viską užpildanti savimi. Aš noriu mėgautis meile, o tu nori mylėti. Mano širdyje — aistros siausmas, o tavo — pati aistra. Visas mano įkarštis — niekis, palyginus su palaimingu tavo ilgesingumu, ir jausmas, kuris teikia tavo širdžiai peno, yra vienintelė aukščiausia laimė. Tik vakar aš patyriau tokį tyrą malonumą. Tu man palikai dalelę to nesuvokiamo žavesio, kurio kupina tavo esybė, ir drauge su švelniu savo kvapu tarsi įkvėpei man naują sielą. Tad paskubėk, maldauju, užbaigti savo kūrinį. Paimk iš manęs tai, kas dar liko iš mano sielos, ir įdėk ton vieton vieną tik savąją sielą. Taip, žavusis angele mano, būtybe dangiška, tik tokie jausmai kaip tavieji gali garbinti tavo grožį. Tik tu viena esi verta įkvėpti tobulą meilę, ir tik tu viena ją sugebi jausti. Ak, padovanok man savo širdį, manoji Julija, kad galėčiau tave taip mylėti, kaip tu esi nusipelniusi!

LVI LAIŠKAS

JULIJAI NUO KLAROS

Brangioji sesute, turiu tau pranešti kai ką svarbaus. Vakar vakare tavo draugas susikivirčijo su milordu Eduardu, ir tuo verta susirūpinti. Štai ką man papasakojo ten buvęs ponas d'Orbas. Nerimaudamas dėl kivirčo pasekmių, jis šįryt atėjo ir man viską nušvietė.

Juodu abu vakarieniavo pas milordą. Valandą ar dvi klausėsi muzikos, paskui ėmė šnekučiuotis, girkšnodami punšą. Tavo draugas išgėrė tik vieną taurę, atsimiešęs vandeniu. Du kiti nebuvo tokie santūrūs, ir nors ponas d'Orbas įtikinėja, kad nepasigėręs, aš pasilieku sau teisę išsakyti jam savo nuomonę šiuo klausimu kitą kartą. Pokalbis, žinoma, nukrypo į tave. Juk tu žinai, kad milordas mėgsta kalbėti tik apie tave. Tavo draugui tie atvirumai nepatinka, ir jis klausėsi jų taip atsainiai, kad punšo įkaitintas milordas Eduardas, įsižeidęs dėl jo atšakumo, pagaliau išdrįso prikišti jam šaltumą, kuris apskritai nesąs jam taip būdingas, kaip tatai gali atrodyti, ir kad tam, kuris apie tave nekalbąs nė žodžio, tu nesanti tokia abejinga kaip jam. Tavo draugas,— tu juk žinai jo ūmumą,— atsakydamas į tą šneką, tuoj paleido srautą užgaulių žodžių, apkaltindamas milordą šmeižimu, ir abu griebėsi špagų. Apgirtęs Bomstonas staiga pašoko, bet išsinarino koją ir turėjo

vėl atsisėsti. Koja tučtuojau ištino, ir vaidas nurimo greičiau negu nuo visų pono d'Orbo pastangų. Bet šis dėmesingai viską sekė, taigi matė, kaip tavo draugas prieš išeidamas žengė prie milordo, ir nugirdo pusbalsiu jį tariant šiuos žodžius: „Kai tik pajėgsite išeiti, duokite man žinią, arba aš pasiteirausiu pats".— „Nesirūpinkite,— atsakė Eduardas pašaipiai šypsodamasis,— jums nereikės ilgai laukti".— „Pažiūrėsim",— šaltai atšovė tavo draugas ir išėjo. Ponas d'Orbas perduos tau šį laišką ir viską smulkiau paaiškins. Sveikas protas tau padiktuos, kaip pasielgti, kaip nuslopinti šį apmaudų nesusipratimą. O gal pavesi man ko nors imtis — aš tau padėsiu. Laiško įteikėjas bus šiuo tarpu tavo žinioje, jis padarys visa, ką jam įsakysi, ir gali juo pasikliauti, jis išlaikys paslaptį.

Mano brangioji, tu save žudai,— sakau tau tai mūsų draugystės vardan. Tokiame mažame miestelyje judviejų ryšio ilgai nuslėpti neįmanoma. Tau ir taip sekasi: stačiai nuostabu, kad viskas tęsiasi jau daugiau kaip dveji metai, o apie tave dar negirdėti apkalbų. Bet jeigu nepasisaugosi, netrukus jos prasidės. Jei nebūtum taip visų mylima, jau būtum apkelta kalbomis. Bet visiems taip koktu apie tave ką blogo pasakyti, jog liežuvautojas išsyk būtų nepalankiai sutiktas ir susilauktų tik neapykantos. Tačiau viskas turi galą. Aš drebu pagalvojusi, kad ateina galas tavo meilės paslapčiai. Labai galimas daiktas, kad milordo Eduardo įtarimų šaltinis — jo nugirstos paskalos. Pagalvok gerai apie tai, mano brangute. Sargybinis prasitarė prieš kurį laiką matęs tavo draugą išeinantį iš tavęs penktą valandą ryto. Laimė, šis labai greit sužinojo apie tas kalbas, nulėkė pas tą žmogų ir sugebėjo jį nutildyti. Bet juk toks tylėjimas tik patvirtina pašnibždom skleidžiamus gandus. Tavo motina taip pat diena iš dienos darosi vis įtaresnė — juk jau ne kartą tau davė tatai suprasti. Su manim ji taip pat gana šiurkščiai apie tai kalbėjo ir, jeigu nebijotų tavo tėvo įsiūčio, tikriausiai būtų ir jam pasakiusi. Bet ji nedrįsta to daryti, nes žino, kad jis visų pirmiausia apkaltins ją — juk ji pirmoji supažindino tave su mokytoju.

Aš nesiliausiu kartojusi: pagalvok apie save, kol dar nevėlu; atitolink savo draugą, kol dar neprasidėjo paskalos; užbėk už akių kylantiems įtarimams: jis dings — ir įtarimai išsisklaidys. Iš tikrųjų, kiekvienas gali paklausti, ką jis čia veikia. Po pusantro mėnesio ar net po mėnesio gal bus jau per vėlu. Jei tavo tėvas nugirs nors kokią užuominą, drebėk: dievaižin kas gali atsitikti, jei susikibs senas, dėl savo šeimos garbės sergantis karys su karštu jaunuoliu, nemokančiu pakęsti

nuoskaudos. Bet visų pirma reikia vienaip ar kitaip sutvarkyti milordo Eduardo reikalą, nes jei tu savo draugui imsi kalbėti apie pasišalinimą to dalyko neužbaigus, jis perpyks ir griežtai atsisakys — ir bus teisus.

LVII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Mano mielas, aš patyriau, kas atsitiko tarp jūsų ir milordo Eduardo. Gerai susipažinusi su įvykiu, jūsų draugė nori kartu su jumis apsvarstyti, kaip jūs privalote elgtis šiomis aplinkybėmis, likdamas ištikimas tiems jausmams, kuriuos išpažinote ir kuriais, manau, tuščiai ir veidmainiškai nesipuikuojate.

Aš nesiteirauju, ar jūs išmanote fechtavimo meną ir ar pajėgsite pasipriešinti vyrui, turinčiam Europoje puikaus fechtuotojo reputaciją: juk jis penkis ar šešis sykius kirtosi dvikovose ir visada nukaudavo, sužeisdavo arba nuginkluodavo priešininką. Suprantu, jūsų būsena tokia, kada svarbu atrodo ne įgudimas, o narsa, kada vienintelis būdas atkeršyti žmogui, išdrįsusiam jus įžeisti,— tai kristi nuo jo rankos. Bet laikinai užmirškime šią prasmingą taisyklę. Jūs man pasakysite, kad jūsų ir mano garbė jums brangesnė už gyvastį,— šit apie tai ir reikia pasamprotauti.

Pradėkime nuo jūsų. Sakykit, kuo gi jūs pats jaučiatės įžeistas,— juk kalba buvo tik apie mane. Ar privalėjote šiuo atveju mane ginti, tuoj pamatysime. O tuo tarpu jūs negalite paneigti, kad kivirčas neturi nieko bendra su jūsų paties garbe, nebent būtumėte palaikęs užgauliu įtarimą, jog esate, mano mylimasis. Tarkim, jūs buvote įžeistas, betgi įžeistas po to, kai pats pirmas žiauriai įžeidėte. Mano nuomone,— o mūsų šeimoje daugybė karių, ir aš tiek ir tiek esu prisiklausiusi ginčų šiais siaubingais klausimais,— įžeidimas, kuriuo atsakoma į įžeidimą, šio nepanaikina, ir tas, kuris buvo įžeistas pirmas, turi teisę reikalauti satisfakcijos. Taip esti ir netikėtose grumtynėse: užpuolikas tada — vienintelis nusikaltėlis, o tas, kuris nužudo ar sužeidžia gindamasis, nėra kaltas dėl nužudymo.

O dabar pakalbėkime apie mane. Tarkim, kad mane įžeidė milordo Eduardo žodžiai, nors jie ir buvo teisingi. Ar jūs žinote, ką darote, taip karštai ir nekukliai mane gindamas? Tik sutvirtinate jo įžeidimą,

paliudijate, kad jis teisus. Jūs aukojate mano garbę savo klaidingam garbės supratimui, jūs darote gėdą savo mylimajai — ir dar pelnysite vaidininko vardą. Malonėkite man nurodyti, kas yra bendra tarp jūsų bandymo mane pateisinti ir tikro pateisinimo. Negi jūs manote, kad, taip karštai stodamas manęs ginti, jūs aiškiai įrodysite, jog tarp mudviejų nėra jokio ryšio? Manote, kad tik pademonstruosite savo drąsą — ir tai bus liudijimas, kad jūs nesate mano meilužis? Patikėkit manim, visos milordo Eduardo kalbos mažiau man pakenks negu jūsų elgesys. Jums vienam tenka atsakomybė už tai, kad po šio skandalo paskalos apie mus pasklis ir pasitvirtins. Milordas tikrai sugebės išvengti jūsų špagos dvikovoje, o mano reputacija ir gal pats mano gyvenimas neišvengs to mirtino smūgio, kurį jūs sudavėte.

Štai labai svarūs argumentai, ir jums bus sunku į juos atsakyti, bet numanau, kad jūs stengsitės nuginčyti sveiko proto argumentus, teigsite, kad taip esą įprasta. Sakysite, kad prieš neišvengiamą lemtį mes bejėgiai, kad tokiu ar kitokiu atveju apkaltinimas melu niekados netoleruojamas, ir kai dalykai šitaip susiklosto, belieka arba kautis, arba netekti garbės. Bet pasvarstykime.

Ar prisimenate, jūs man kitados, ryšium su vienu svarbiu įvykiu, aiškinote skirtumą tarp tikros ir tariamos garbės? Katrai iš šių kategorijų priskirsime tą garbę, kurią čia aptariame? Dėl manęs, tai aš nesuprantu, kaip gali net kilti toks klausimas. Kas yra bendra tarp žudiko išgarsėjimo ir doro žmogaus reputacijos? Ir kokią vertę turi tuščia svetimų žmonių nuomonė apie tikrą garbę, įsišaknijusią širdies gelmėse. Kaip? Argi tikra dorybė žūva nuo šmeižiko apkalbų? Argi girto žmogaus įžeidimai įrodo, kad esi jų nusipelnęs? Argi išmintingo žmogaus garbė priklauso nuo pirmo pasitaikiusio storžievio? Jūs man pasakysite, kad dvikova — drąsos liudijimas ir kad jos užtenka nusiplauti gėdai ar apkaltinimui visokiomis ydomis? O aš jus paklausiu, kas tai per garbė, kad gali padiktuoti tokį sprendimą, ir kas per protas, kad gali jį pateisinti? Jeigu taip, tai sukčiui tereikia susikauti dvikovoje, ir jis nebebus sukčius; melagio kalbos virs tiesa, jei tik jas parems špagos smaigalys; o jeigu jus apkaltins nužudžius žmogų, jūs kuo greičiau nužudysite kitą ir tuo įrodysite, kad tai netiesa. Vadinasi, dorybę, ydą, garbę, niekšybę, tiesą, melą — viską gali paremti dvikovos baigtis. Atseit fechtavimo salė — tai teisingumo rūmai; nėra kitos teisės kaip tik jėgos teisė, kito argumento — kaip tik nužudymas. Įžeistąjį derėtų atsiprašyti, o tu jį nužudai, ir visokią nuoskaudą lygiai gerai nuplauna įžeidėjo ir įžeistojo kraujas. Jeigu vilkai mokėtų protauti, jie laikytųsi

tik tokių taisyklių. Spręskite pats iš jūsų atvejo — argi aš perdedu tokių garbės taisyklių absurdiškumą? Kas gi atsitiko jums? Jus apkaltino melagyste, kai jūs iš tikrųjų melavote. Vadinas, jūs ketinate nužudyti tiesą, nužudydamas žmogų, kurį norite nubausti už tai, kad jis pasakė tiesą? Ar pagalvojote, kad, ketindamas įrodyti savo teisumą dvikova, jūs šaukiatės dangaus, idant paliudytų netiesą, ir drįstate kreiptis į visų kautynių teisėją: „Paremk neteisybę, leisk paimti viršų melui"? Nejaugi tokia šventvagystė jūsų nė kiek nebaugina? Nejaugi tokia beprasmybė jūsų nė kiek nepiktina? Viešpatie, kokia pasigailėtina yra garbė, kuri bijo ne ydos, o priekaišto, ir kuri neleidžia pakęsti jums mesto kaltinimo melagyste, nors tokį kaltinimą jums dar anksčiau pateikė jūsų paties širdis!

Jūs raginate visus semtis naudos iš skaitymo — tad pasisemkite pats tokios naudos ir paieškokite knygose, ar būta bent vieno iššūkio į dvikovą tais laikais, kai žemė buvo pilna didvyrių? Ar narsiausieji senovės žmonės kada nors baudėsi atkeršyti už patirtas užgaules dvikovomis? Ar siuntė iššūkį į dvikovą Cezaris Katonui ar Pompėjus Cezariui už abipusius viešus įžeidimus? O ar buvo nuplėšta garbė žymiausiam Graikijos karvedžiui, kai ant jo užsimojo lazda?[36] Žinau — kiti laikai, kiti papročiai. Bet ar dabar visi papročiai geri? Ir kas uždraus paklausti, ar visada papročiai atitinka tvirtos nepajudinamos garbės reikalavimus? Ne, garbė nekintama, ji nepriklauso nei nuo laiko, nei nuo vietos, nei nuo prietarų. Ji negali nei išnykti, nei atgimti; amžinas jos šaltinis — teisingo žmogaus širdis ir nekintami jo pareigų nuostatai. Kadangi labiausiai apsišvietusios, narsiausios, dorovingiausios pasaulio tautos nepažinojo dvikovos, aš teigiu, kad ji nėra garbės institucija, o šlykšti ir barbariška mada, pritinkanti ją pagimdžiusiems žiauriems papročiams.[37] Kažin, ar padorus žmogus, kai iškyla jo paties ir kito žmogaus gyvybės klausimas, turi vadovautis tik papročiu? Ar neparodys jis daugiau tikros drąsos jo nepaisydamas? Ką, jūsų nuomone, turėtų daryti tas, kas norėtų pasielgti pagal savą paprotį ten, kur vyrauja priešingas paprotys? Mesinoje ir Neapolyje jis tykotų savo priešininko gatvės kampe ir įsmeigtų jam durklą į nugarą. Šioje šalyje tai laikoma narsumu, ir garbė čia reikalauja, kad ne priešininkas tave nukautų, o tu jį.

Taigi saugokitės painioti šventą žodį „garbė" su tuo žiauriu prietaru, kuris visas dorybes išbando špagos smaigaliu ir ugdo tik drąsius žudikus. Nors kartais, sutinku, tokios pažiūros yra dorumo papildymas,— bet ar ne beprasmiškas toks papildymas ten, kur dorumas vieš-

patauja? O ką galvoti apie žmogų, kuris stoja akis į akį su mirtimi, kad parodytų savo nepadorumą? Argi nematote, kad nusikaltimus, kuriuos įvykdyti nesukliudo nei gėda, nei garbė, dangsto ir daugina įsikalbėta gėda ir pasmerkimo baimė! Ta baimė padaro žmogų veidmainiu ir melagiu. Ji prispiria jį lieti draugo kraują dėl vieno nesantūraus žodžio, kurį jis turėtų užmiršti, dėl pelnyto priekaišto, kurio jis negali pakęsti. Ji paverčia suviliotą baikščią merginą baisia furija, ji gali nukreipti, o Dieve visagalis, motinos ranką prieš gležnutį vaisių... Man širdis alpsta nuo šitos baisios minties, ir aš dėkoju tam, kuris bando mūsų širdis, kad apsaugojo manąją širdį nuo tokio baisaus garbės supratimo, kuris tik traukia į piktadarystę ir šiurpina žmogaus prigimtį.

Tad susimąstykite ir pagalvokite, ar turite teisę sąmoningai kėsintis į kito žmogaus gyvastį ir stumti į pavojų savąją gyvastį žiauriai ir pavojingai, proto balso neklausančiai užgaidai patenkinti. Juk liūdnas tokiomis aplinkybėmis pralieto kraujo prisiminimas amžinai šauksis keršto jį praliejusio širdyje. Ar žinote nusikaltimą, kuris prilygtų tyčinei žmogžudystei? Ir jeigu visų dorybių pagrindas — žmoniškumas, ką turime galvoti apie kraugerį, iškrypėlį, kuris drįsta kėsintis į jį, kėsindamasis į savo artimo gyvastį? Prisiminkite, ką pats man esate kalbėjęs apie tuos, kurie tarnauja svetimos šalies kariuomenėje. Ar užmiršote, kad kiekvieno piliečio pareiga — atiduoti savo gyvastį tėvynei, kad jis neturi teisės ja disponuoti be įstatymų leidimo, o juo labiau nepaisant jų draudimo? O mano mielasis! Jeigu jūs nuoširdžiai mylite dorybę, išmokite tarnauti jos, o ne žmonių papročiams. Kas, kad dėl to teks patirti ir nemalonumų: argi dorybė jums tik tuščias žodis? argi jūs tik tada dorybingas, kai būti dorybingam nereikia jokių pastangų?

Tačiau kokie iš esmės tie nemalonumai? Apkalbos, skleidžiamos dykūnų ir piktų žmonių, kuriems kitų nelaimės — pramoga, kuriems visada reikalinga kokia nors nauja istorija, kad galėtų paliežuvauti. Tikrai kilnus pretekstas vienam kitą galabyti! Kai filosofas ir išminčius, spręsdami svarbiausius gyvenimo klausimus, vadovaujasi paikomis minios kalbomis, kam tada visas žinių bagažas, jeigu tu iš esmės — banali žmogysta. Vadinasi, jūs nedrįstate paaukoti pagiežos jausmo priedermei, pagarbai, draugystei, nes bijote, kad jūsų neapkaltintų mirties baime? Pasverkite viską, mielas drauguži, ir pamatysite, kad kur kas bailesnis tas, kuris bijo tokio priekaišto, negu tas, kuris bijo pačios mirties. Pagyrūnas, bailys iš paskutiniųjų stengiasi pasirodyti narsuolis.

Ma verace valor, ben che negletto,
*E di se stesso a se freggio assai chiaro.**

Tas, kuris dedasi žiūrįs mirčiai į akis be pasibaisėjimo, meluoja. Kiekvienas žmogus bijo mirti, tai didis žemiškųjų būtybių įstatymas, ir jeigu jo nebūtų, visai mirtingųjų giminei veikiai ateitų galas. Ši baimė — paprastas, prigimties duotas jausmas, ne tik natūralus, bet iš esmės geras ir normalus. Jis darosi gėdingas ir peiktinas, kai kliudo mums daryti gera ir vykdyti savo pareigas. Jei bailumas nebūtų kliūtis dorybei, jis nė nebūtų yda. Aš pripažįstu, kad tas, kam labiau rūpi sava gyvastis, o ne sava pareiga, negali būti nepalenkiamai dorovingas. Bet paaiškinkite man,— juk jūs didžiuojatės protu,— argi tai nuopelnas, kai niekindamas mirtį padarai nusikaltimą?

Jei užsitrauksi panieką atsisakydamas kautis dvikovoje, tai katra panieka baisesnė — kitų žmonių, kai pats darai gera, ar savo paties, kai darai bloga? Patikėkit manim, tikrai save gerbiantis žmogus yra abejingas nepamatuotai kitų žmonių paniekai ir bijo tik vieno — tapti vertas paniekos. Juk gėris ir padorumas priklauso ne nuo žmonių nuomonės, o nuo poelgio prigimties: nors visas pasaulis pritartų veiksmui, kurį ketinate daryti, jis nuo to netaps mažiau gėdingas. Bet ir tas, kas susilaiko nuo tokio veiksmo dorybės vardan, neužsitrauks kitų paniekos. Teisingas žmogus, kurio visas gyvenimas be dėmės ir kuris niekados neparodė jokio bailumo, atsisakys teptis rankas žmogžudyste ir bus už tai tik dar labiau gerbiamas. Būdamas visada pasirengęs tarnauti tėvynei, globoti silpnuosius, vykdyti pavojingiausias pareigas ir savo kraujo kaina ginti teisingose ir garbingose grumtynėse tai, kas jam brangu, visais savo veiksmais jis demonstruoja nepalaužiamą tvirtumą, kuris neįmanomas be tikros drąsos. Jo sąžinė rami, jis žengia aukštai iškėlęs galvą, jis nevengia priešo, bet jo ir neieško. Aiškiai matyti, kad jis veikiau numirs, negu padarys bloga; jį baugina nusikaltimas, o ne pavojus. Jeigu niekšiški prietarai kartais stos prieš jį, visas garbingas jo gyvenimas liudys jo naudai ir nuneigs paskalas. Kas žinos, kaip šis žmogus elgėsi daugeliu atvejų, spręs pagal tai ir apie naują jo poelgį.

Bet ar jūs žinote, kodėl eiliniam žmogui taip sunku susitvardyti? Todėl, kad sunku tada išlaikyti orumą. Todėl, kad ir ateityje jam negalima bus įvykdyti jokio smerktino veiksmo. Bet jeigu baimė pasielgti

---

* Bet tikrajai narsai nereikia kitų pripažinimo, ji pačioje savyje garbę suranda[38] (*it.*).

blogai jo nesulaikė šiuo atveju, kodėl gi ji turėtų jį sulaikyti kitu atveju, kai paskata bus galbūt dar stipresnė? Tada ir paaiškės, kad atsisakymą nuo dvikovos padiktavo ne dorybė, o bailumas, ir galima bus pagrįstai pasijuokti iš skrupulingumo, kuris atsiranda tik pavojaus akivaizdoje. Argi jūs nepastebėjote, kad liguistai įtaringi žmonės, linkę šaukti į dvikovą bet kuria dingstimi, dažniausiai yra labai nedori žmonės? Bijodami susilaukti atviros paniekos, jie siekia keliomis dvikovomis apginti savo garbę ir tuo pridengti viso savo gyvenimo niekšingumą. Ar jums dera mėgdžioti tokius žmogėnus? Palikime nuošaly dar karius profesionalus, kurie pardavinėja savo kraują už pinigus[39], kurie rūpinasi ne tiek savo garbe, kiek asmenine nauda, siekia tik išsilaikyti tarnyboje ir vieno ekiu tikslumu žino savo gyvasties kainą. Mano mielas, tegu visi tie žmonės kaunasi! Nieko nėra negarbingesnio už garbę, dėl kurios jie kelia tokį didelį triukšmą. Juk tai paikas paprotys, dorybės klastojimas, kuris puikuojasi didžiausiais nusikaltimais. O garbė tokio žmogaus kaip jūs nepriklauso nuo kitų, ji glūdi jame pačiame, o ne žmonių nuomonėje; ji apginama ne špaga ir ne skydu, o doru, nepriekaištingu gyvenimu, ir šiai dvikovai reikia kur kas daugiau drąsos.

Šitie va principai ir padės suderinti pagyrimus, kuriuos aš visada skyriau tikrajai drąsai, su nuolatine mano panieka veidmainingiems narsuoliams. Aš myliu drąsius žmones ir negaliu pakęsti silpnadvasių. Aš nutraukčiau ryšius su bailiu mylimuoju, jeigu jis iš baimės pabėgtų nuo pavojaus; kaip ir visos moterys, esu tos nuomonės, kad drąsos liepsna gaivina ir meilės liepsną. Bet rodyk šaunumą tada, kai tikrai reikia ginti teisybę, ir neskubėk tuščiai juo puikuotis ne laiku ir ne vietoj, tarsi bijodamas, kad prireikus jo nepritrūktum. Tūlas, įtempęs jėgas, stoja vienąsyk į dvikovą, kad turėtų teisę jų išvengti visą tolesnį gyvenimą. Tikroji drąsa yra pastovesnė ir neskubota, ji visada tokia, kokia privalo būti. Jos nereikia nei kurstyti, nei tramdyti. Dorą žmogų ji lydi visur — ir kovoje su priešu, ir draugijoje, kai jis gina nedalyvaujančių garbę ir teisybę, ir patale, kai grumiasi su skausmais ir mirtimi. Dvasios jėga, įkvepianti jam drąsą, reiškiasi nuolat, ir dorybė jai visada viršesnė už visokias aplinkybes: svarbiausia ne kautis, o nieko nebijoti. Štai tokią drąsą, mano mielas, aš ne sykį aukštinau ir norėčiau jus matyti jos turint. Visa kita tėra lengvapėdiškumas, kvailumas ir žiaurumas, ir atsiduoti tam — stačiai niekšybė. Tą, kas ieško beprasmiškos žūties, aš niekinu ne mažiau kaip tą, kas vengia pavojaus, kurį privalo drąsiai sutikti.

Jei neklystu, aš jums įrodžiau, kad kivirče su milordu Eduardu jūsų garbė nė kiek neužgauta, kad griebdamasis ginklo jūs kompromituojate mane, kad tas kelias neteisingas, neprotingas, neleistinas, kad jis nesiderina su jūsų reiškiamais jausmais, kad jis tinka tik nedorėliams,— juk jiems drąsa atstoja dorybes, kurių jie neturi, arba kariškiams,— juk tie kaunasi ne dėl garbės, o dėl naudos; kad didesnė drąsa yra paniekinti dvikovą, o ne jos griebtis; kad nemalonumai, kuriuos patiri ją atmesdamas, neišvengiami kaip visada, kai vykdai tikrą priedermę, ir jie veikiau menami negu realūs, kad, pagaliau, itin greitai yra linkę kautis žmonės, kurių dorumas labiausiai įtartinas. Iš to darau tokią išvadą: jei šiuo atveju iššauksite į dvikovą ar priimsite iššūkį, jūs atsižadėsite proto, dorybės, garbės ir manęs. Aiškinkitės mano samprotavimus kaip jums patinka, kraukite savo ruožtu sofizmą ant sofizmo,— vis tiek bus taip, kad drąsus žmogus nėra bailys, o doras žmogus negali būti negarbingas. Taigi, man regis, aš jums įrodžiau, kad drąsus žmogus niekina dvikovą, o doras žmogus ja šlykštisi.

Man atrodė, mano mielas, kad, svarstant tokį rimtą klausimą, man reikia remtis tik protu ir išdėstyti jums aplinkybes tokias, kokios jos yra. Jei būčiau norėjusi pavaizduoti jas tokias, kokias aš jas matau, ir priversti prabilti jausmą ir žmoniškumą, būčiau kalbėjusi visai kitaip. Jūs žinote, kad mano tėvui jaunystėje atsitiko nelaimė — jis nužudė dvikovoje žmogų, ir tai buvo jo draugas. Kovėsi juodu nenoromis, spiriami kvailo garbės supratimo. Mirtinas smūgis vienam atėmė gyvastį, o antram — sielos ramybę. Nuo to laiko tėvas negali atsikratyti sąžinės graužimo. Dažnai galima girdėti, kaip jis, likęs vienas, verkia ir dejuoja, tarsi dar vis tebejaustų, kaip žiauri jo ranka įsmeigė špagą į draugo širdį. Nakties tamsoje jam vaidenasi nubalęs, krauju pasruvęs draugo kūnas; krūpčiodamas žvelgia jis į mirštamą žaizdą, norėtų sustabdyti plūstantį kraują. Jį perima siaubas, jis rėkia; baisus lavonas nesiliauja jo persekiojęs. Jau praėjo penkeri metai, kai jis neteko brangaus savo pavardės paveldėtojo ir šeimos vilties, o ligi šiol sau priekaištauja, manydamas, kad sūnaus mirtis — teisinga dangaus bausmė už tai, kad jis pats atėmė iš nelaimingo tėvo vienintelį sūnų.

Prisipažįstu, visa tai ir, be to, įgimtas nepakantumas žiaurumui žadina man pasibjaurėjimą dvikovomis: mano akimis, tai paskutinis žvėriškumo laipsnis, kurį gali pasiekti žmogus. Tas, kuris eina kautis lengva širdimi, yra, man rodos, plėšrus žvėris, pasinešęs sudraskyti kitą žvėrį. O jei priešininkų sielose yra likęs nors truputis prigimties

duoto jausmo, tai, manyčiau, labiau apgailėtinas yra ne nugalėtasis, o nugalėtojas. Pažvelkite į tuos žmones, pripratusius prie kraujo: jie nejaučia sąžinės graužimo, nes nuslopina prigimties balsą. Jie palengva darosi žiaurūs, bejausmiai, jie žaidžia kitų gyvastim, užmiršę žmoniškumą, ir galop susilaukia bausmės — visai tą žmoniškumą praranda. Kuo jie virsta? Atsakyk, nejau tu nori tapti į juos panašus? Ne, tu taip šlykščiai nesugyvulėsi, ne tam esi sutvertas. Saugokis pirmo žingsnio, kuris gali tave į tai nuvesti; tavo siela tebėra skaisti ir sveika, tad negadink jos, rizikuodamas savo gyvastim smerktinoj kovoj, dėl primesto nusikaltimo, vardan nevykusio garbės supratimo[40].

Aš tau dar nieko nepasakiau apie tavo Juliją. Gal ji greičiau tave įtikins kreipdamasi į tavo širdį. Vienas, tik vienas žodis — ir teatsiliepia tavo širdis. Kartais tu mane pagerbdavai, pavadindamas švelniu žmonos vardu; šiuo metu man gal jau dera motinos vardas. Argi tu nori mane palikti našle, bet mes dar nesujungti šventais santuokos saitais?

P. S. Šiame laiške aš pareiškiu savo valią, o tokiu atveju protingas žmogus niekados nesipriešina. Jeigu jūs nepaklusite, mudviem nebėra apie ką kalbėti. Bet pirma gerai pagalvokite. Tokiam svarbiam klausimui apmąstyti duodu jums savaitę laiko. Šio atidėjimo prašau ne vardan sveiko proto, o vardan savęs pačios. Atminkite, kad aš naudojuosi teise, kurią pats man esate davęs, ir kad bent jau tokiam dalykui ji galioja.

LVIII LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO JULIJOS

Rašau jums, milorde, ne tam, kad pareikščiau jums priekaištą. Jūs mane įžeidėte, vadinas, esu jums kažkuo nusikaltusi, nors pati to nežinau. Neįsivaizduoju, kad padorus žmogus galėtų be niekur nieko nuplėšti šlovę garbiai šeimai. Ką gi, tenkinkite savo keršto troškimą, jeigu laikote jį teisėtu. Gavęs šį mano laišką, jūs lengvai galėsite pražudyti nelaimingą merginą: ji niekados nenusiramins, kad jus įžeidė, ir ji patiki jums savo garbę, kurią ketinate jai atimti. Taip, milorde, jūsų kaltinimai teisingi: aš turiu meilužį ir jį myliu. Jis —

mano širdies ir mano asmens valdovas, ir tik mirtis gali nutraukti šį palaimingą ryšį. Mano mylimasis — tas, kurį jūs pagerbėte savo draugyste. Jis yra jos vertas, nes myli jus ir yra dorybingas. Tačiau jis žus nuo jūsų rankos; žinau, kad įžeista garbė reikalauja kraujo; žinau, kad jo narsa jį pražudys; žinau, kad dvikovoje, kuri jums nepavojinga, drąsi jo širdis be baimės pasitiks mirtiną smūgį. Norėjau jį sulaikyti nuo neapgalvoto, nutrūktgalviško poelgio, kreipiausi į jo protą. Deja, parašiau jam laišką, bet jaučiau, kad mano pastangos tuščios. Kad ir kaip gerbiu jo dorybes, nesitikiu iš jo tokio prakilnumo, kuris priverstų jį atsisakyti klaidingo garbės supratimo. Džiaukitės iš anksto, kad turėsite malonumą persmeigti savo draugui krūtinę, bet žinokite, žiaurusis žmogau,— jūs neturėsite malonumo džiaugtis mano ašaromis ir regėti mano neviltį. Ne, prisiekiu meile, vaitojančia mano širdies gilumoje, prisiekiu jums tvirtai: aš neišgyvensiu nė vienos dienos, kai mirs tasai, dėl kurio gyvenu. Ir jūs pelnysite šlovę, vienu smūgiu nuvaręs į kapus du nelaimingus įsimylėjėlius, kurie niekuo sąmoningai jums nenusikalto ir nuoširdžiai jus gerbė.

Sako, milorde, kad jūsų graži siela ir jautri širdis. Jeigu jos leis jums ramiai mėgautis kerštu, kurio aš nesuprantu, ir džiaugtis tuo, kad padarėte ne vieną žmogų nelaimingą, tegul jūsų siela ir širdis, kai manęs nebebus, paakina jus pasirūpinti nepaguodžiamais mano gimdytojais: juk jie, praradę vienintelį vaiką, bus pasmerkti amžinam sielvartui!

LIX LAIŠKAS

JULIJAI NUO PONO D'ORBO

Panele, skubu, kaip įsakėte, jums pranešti, kaip aš vykdžiau jūsų pavestą misiją. Ką tik grįžau iš milordo Eduardo — jis dar nepasveiko po to, kai išsinarino koją, ir gali vaikščioti po kambarį tik pasiramsčiuodamas lazda. Aš jam įteikiau jūsų laišką, jis skubiai atplėšė. Man atrodė, kad skaitydamas jaudinosi. Valandėlę pamąstė, paskui dar kartą perskaitė ir dar labiau susijaudino. O baigęs štai ką man pasakė: „Jūs žinote, pone, kad garbės dalykai turi savas taisykles, kurių pažeisti nevalia. Jūs pats matėte, kas vakar įvyko tarp mudviejų; ir tai

reikia užbaigti pagal taisykles. Susiraskite du draugus ir malonėkite čionai su jais ateiti rytoj rytą. Tada ir sužinosite, ką esu nutaręs". Aš pasakiau, kad viskas įvyko tarp mūsų, be liudininkų, tai ar ne geriau būtų tarp mūsų viską ir užbaigti. „Aš žinau, kaip dera elgtis,— šiurkščiai atsakė jis,— ir padarysiu kas reikia. Atsiveskite du savo draugus, kitaip aš nieko negalėsiu jums pasakyti". Ir aš išėjau, veltui stengdamasis įspėti keistą jo sumanymą. Šiaip ar taip, aš turėsiu garbę matyti jus šįvakar ir rytoj įvykdysiu tai, ką man liepsite. Jeigu jums atrodys, kad man reikia eiti pas jį į pasimatymą su palydovais, aš susirasiu tokius žmones, kuriais galima visais atvejais pasikliauti.

LX LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Raminkis, mieloji, brangioji Julija, ir, sužinojusi visa, kas ką tik įvyko, suprask mano išgyvenimus ir atjausk mane.

Gavęs tavo laišką, aš taip smarkiai pasipiktinau, jog nepajėgiau jo perskaityti taip dėmesingai, kaip vertėjo. Aš nepajėgiau susivaldyti, aklas pyktis paėmė viršų. „Gal tu ir teisi,— mąsčiau aš,— bet niekados nereikalauk, kad aš leisčiau tave pažeminti. Net jei turėčiau tave prarasti ir mirti kaltas, aš nepakęsiu, kad tau nebūtų reiškiama derama pagarba, ir kol plaks mano širdis, tu būsi gerbiama visų aplinkinių, kaip tave gerbia mano širdis. Tačiau aš nesvyruodamas sutikau palaukti savaitę, kaip tu prašei. Ir milordo Eduardo susižalojimas, ir mano pasižadėjimas tavęs klausyti — viskas ir nulėmė, kad aš pripažinau atidėjimą esant būtiną. Nusprendęs, kaip liepei, per tą laiką apgalvoti tavo laiško turinį, aš jį be paliovos skaitinėjau ir vis mąsčiau — ne tam, kad pakeisčiau savo nuomonę, o kad ją įtvirtinčiau.

Šįryt vėl ėmiausi to, mano galva, pernelyg protingo, pernelyg nuovokaus laiško ir vėl pradėjau jaudindamasis jį skaityti. Staiga kažkas pasibeldė į kambario duris, ir netrukus išvydau įeinantį milordą Eduardą, be špagos, su lazda rankoje. Paskui jį suėjo dar trys asmenys, tarp kurių pažinau poną d'Orbą. Šio netikėto vizito nustebintas, tylėdamas laukiau, kas gi bus toliau, o Eduardas paprašė jį trumpam priimti ir leisti jam veikti ir kalbėti be jokio pertraukimo.

„Duokite man garbės žodį,— pasakė jis,— kad man netrukdysite. Šių ponų, jūsų bičiulių, dalyvavimas — laidas, kad galite manim pasitikėti". Aš pažadėjau nesvyruodamas. Bet tu gali įsivaizduoti, kaip aš suglumau, kai, vos man atsakius, milordas atsiklaupė prieš mane. Tokio keisto elgesio nustebintas, aš tučtuojau šokau jo kelti. Bet jis man priminė mano duotą pažadą ir taip prašneko: „Aš atėjau viešai atšaukti tų užgaulių žodžių, kuriuos girtas ištariau jūsų akivaizdoje. Jie neteisingi, todėl užgaulūs veikiau man, o ne jums, ir aš privalau jums pareikšti, kad jų atsižadu. Nuolankiai priimsiu bet kokią jūsų man paskirtą bausmę ir tik tada pasijusiu atgavęs garbę, kai išpirksiu savo kaltę. Atliksiu bet kokią atgailą, tik prašau man atleisti ir būti vėl man draugu".— „Milorde,— tuojau pat atsakiau,— dabar aš pažįstu jūsų didžią ir prakilnią sielą; ir skiriu kalbas, kurias diktuoja jums širdis, nuo kalbų, kurias jūs varote, kai už save neatsakote; tebūnie jos amžinai užmirštos". Aš padėjau jam atsistoti, ir mudu apsikabinome. Tada milordas pasisuko į liudininkus ir tarė: „Ponai, dėkui jums už paslaugumą. Tokie garbingi žmonės kaip jūs,— pridūrė jis išdidžiai ir gyvai,— supranta, kad tas, kas šitaip taiso savo kaltes, nepakęs niekieno įžeidimo. Galite pasakoti visiems, ką matėte". Po to jis mus visus keturis pakvietė šįvakar vakarienės, ir tie ponai išėjo.

Vos tik mudu likome vieni, jis mane apkabino dar širdingiau ir draugiškiau, o paskui, atsisėdęs šalia manęs, paėmė mano ranką: „Laimingiausias iš mirtingųjų,— sušuko jis,— džiaukitės laime, kurios esate vertas! Julijos širdis priklauso jums, tad būkite judu..." — „Ką jūs kalbate, milorde? — nutraukiau aš jį.— Negi praradote nuovoką?" — „Ne,— atsakė jis šypsodamasis,— nors, tiesą sakant, buvau bepraradąs. Gal ir būtų taip atsitikę, jeigu toji, kuri atėmė man protą, pati nebūtų man jo sugrąžinusi". Jis man padavė laišką, ir aš be galo nustebau pamatęs, kad jis parašytas ranka, niekados nerašiusia laiškų jokiam kitam vyrui*, tik man. Kaip aš jaudinausi jį skaitydamas! Regėjau neprilygstamą mylimąją, pasiryžusią žūti, kad galėtų išgelbėti mane,— ir pažinau savo Juliją. Bet kai priėjau tą vietą, kur ji prisiekia nepergyvensianti laimingiausio iš visų žmonių mirties, suvirpėjau pagalvojęs, kokio pavojaus išvengiau, pajutau nuoskaudą, kad esu per daug mylimas, ir mane apėmė siaubas, kad juk ir tu esi mirtinga. Ak, sugrąžink man drąsą, kurią man atėmei.

---

* Išimtis turbūt — jos tėvas.

Aš jos turėjau tiek, kad nebijojau mirties, grėsusios tik man vienam, bet nebeturiu jos, kai pagalvoju, kad tu mirsi drauge su manim.

Kol mano siela skendėjo tose liūdnose mintyse, Eduardas man kažką kalbėjo, bet iš pradžių aš beveik nekreipiau dėmesio į jo žodžius; tačiau paskui suklusau, nes jis kalbėjo apie tave, ir tai, ką jis sakė, buvo miela mano širdžiai ir nebežadino pavydo. Supratau, kad jis apgailestauja sudrumstęs mudviejų meilę ir tavo ramybę. Tave jis gerbiąs labiau už viską pasaulyje. Bet, nedrįsdamas atsiprašyti drauge ir tavęs, prašė mane perduoti tau jo atsiprašymą ir palenkti tave, kad tu maloniai jį priimtum. „Aš jus laikau jos atstovu,— tarė jis,— ir su nusižeminimu kreipiuosi į tą, kurį ji myli, kadangi kreiptis į ją pačią, net minėti jos vardo negaliu, kad nepakenkčiau jos reputacijai". Jis prisipažino, kad tu sužadinusi jam jausmus, kuriuos kiekvienam tave matančiam sunku įveikti, bet tai greičiau švelnus susižavėjimas, o ne meilė. Jis niekados neturėjęs jokių pretenzijų nei vilčių. Savo jausmų jis atsižadėjęs tą pat akimirką, kai sužinojęs apie mudviejų jausmus, o dėl to, kad jam išsprūdę negeri žodžiai, kaltas punšas, bet ne pavydas. Apie meilę jis samprotauja kaip filosofas, manantis, kad jo siela yra virš visų aistrų; galbūt aš klystu, bet, man atrodo, jis kadaise jau mylėjo, ir užtat kita meilė nebegali giliai įsišaknyti jo širdyje. Širdies išsekimą jis bando paneigti blaivaus proto argumentais, bet juk aš gerai žinau, kad pamilti Juliją ir jos atsisakyti — vyrui neįmanoma dorybė.

Jis pageidavo viską sužinoti apie mūsų meilės istoriją ir apie kliūtis, kurios trukdo tavo draugo laimei. Man atrodė, kad po tavo laiško pusiau atvira išpažintis būtų pavojinga ir nederama, todėl išsakiau jam viską, o jis išklausė mane su dėmesiu, liudijančiu jo nuoširdumą. Ne kartą pastebėjau, kad jam akyse ašaros, o siela sugrudusi. Ypač didelį įspūdį jam darė dorybės pergalės, ir, man regis, Klodui Anė atsirado naujas globėjas, ne mažiau uolus už tavo tėvą. „Toje istorijoje, kurią man papasakojote,— tarė jis,— nėra nei atsitiktinumų, nei nuotykių, bet jokios tragiškos kokio nors romano peripetijos nebūtų man tokios įdomios, nes čia širdies jausmai svarbiau už įvykius, o dori poelgiai — už šaunius žygdarbius. Judviejų sielos tokios nepaprastos, kad jų negalima vertinti pagal bendras taisykles. Kelias į laimę jums ne toks kaip kitiems žmonėms, ir pati laimė kitokia. Kitiems terūpi galybė ir kitų nuomonė, o jums reikia tik švelnumo ir ramybės. Negana to, kad jūs mylitės,— jūs ir varžotės tar-

pusavy dorumu, ir tai kilnina jus abu; ir kiekvienas iš judviejų būtumėte mažiau vertas, jeigu nesimylėtumėte. Meilė praeis,— išdrįso jis pridurti (atleiskime jam šį piktžodžiavimą — juk jis pasakė taip per nežinojimą),— meilė praeis,— pakartojo jis,— o dorybės liks". Ak, kad jos galėtų gyvuoti amžinai, kaip mūsų meilė, miela Julija! Pats dangus nieko daugiau negeidautų.

Vienu žodžiu, matau, kad nei filosofinis, nei angliškas griežtumas nenuslopino šiam doram milordui įgimto žmoniškumo, ir kad jam iš tikrųjų rūpi mūsų bėdos. Jeigu įtakingumas ir turtas įstengtų mums padėti, galėtume juo pasikliauti. Deja, galybė ir pinigai niekada nepadarys širdžių laimingų!

Valandų mes neskaičiavom ir prašnekėjom iki pietų meto. Aš liepiau patiekti viščiuką, ir po pietų kalbėjomės toliau. Milordas prašneko apie savąjį šio ryto poelgį, ir aš neištvėręs pareiškiau nuostabą dėl tokio neįprasto ir ryžtingo veiksmo. Prie tų motyvų, kuriuos jau buvo minėjęs, jis dar pridūrė, kad dalinis atsiprašymas nepritinkąs drąsiam žmogui: reikią arba atgailauti iki galo, arba visai neatgailauti, kitaip tik nusižeminsi, bet kaltės neišpirksi, ir toks prisiverstinis, nenorus atsiprašymas bus priskirtas prie bailumo. „Tarp kita ko,— pridūrė jis,— mano reputacija tvirta, ir aš galiu elgtis teisingai,— bailumu manęs niekas neįtars. O jūs esate jaunas ir žengiate pirmus žingsnius aukštuomenėje, užtat jūsų vardas po pirmo iššūkio turi likti švarus, kad niekas nesusigundytų sukurstyti jus žengti į antrą dvikovą. Visur pilna apsukrių bailių, kurie, kaip sakoma, uostinėja būsimą priešą, tai yra ieško dar bailesnio už save, trokšdami per jį pakelti savo vertę. Aš nenoriu, kad toks doras žmogus kaip jūs būtų priverstas nubausti vieną iš tų žmogėnų garbės neteikiančioje dvikovoje; jeigu jiems reikalinga pamoka, tegu verčiau gauna ją iš manęs, o ne iš jūsų: žmogui, kuris kovėsi jau daug kartų, dar viena dvikova nebepakenks. Bet ir viena vienintelė dvikova visada palieka savotišką dėmę, o Julijos mylimasis turi būti be dėmės".

Trumpai tau išdėsčiau savo ilgo pokalbio su Eduardu esmę. Pagalvojau, kad tau reikia tai žinoti, idant galėtumei patarti, kaip man derėtų su milordu elgtis.

O dabar, kai viskas aprimo, maldauju, vyk šalin niūrias mintis, kurios tave jau keletą dienų kamuoja. Privalai saugoti save, nes dabartinė tavo būklė neužtikrinta. O, jei tu netrukus patrigubintum mano esybę! Jeigu netrukus meilės laidas... Daug kartų žlugusi viltie, nejaugi tu ir vėl mane apgausi? O troškimai! O baime! O nežino-

mybe! Žavioji mano širdies bičiule, gyvenkime vardan mūsų meilės, o visa kita palikime dangaus valiai.

P. S. Pamiršau tau pasakyti, kad milordas man perdavė tavo laišką, ir aš neprieštaraudamas jį priėmiau — juk toks lobis neturi likti svetimose rankose. Aš tau jį grąžinsiu, kai tik mudu susitiksim; man jis nebereikalingas: kiekviena jo eilutė taip ryškiai įsirašiusi mano širdyje, kad man niekados nebereikės jo dar kartą skaityti.

LXI LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Atvesk rytoj milordą Eduardą — aš pulsiu prieš jį ant kelių, kaip jis puolė prieš tave. Koks didžiadvasiškumas! Koks kilnumas! Ak, kokie mes menki prieš jį! Saugok šį brangų draugą kaip savo akies vyzdį! Jei jis būtų nuosaikesnis, gal nebūtų vertas tokios pagarbos. Ar žmogus be ydų turėjo kada nors didelių dorybių?

Daugybės nerimasčių prislėgta, buvau įpuolus į nusiminimą, tik tavo laiškas atgaivino prislopusią mano drąsą, išsklaidė baimę, palengvino kančias. Dabar jaučiuosi turinti pakankamai jėgų kentėti. Tu gyvas, tu mane myli! Tavo kraujas ir tavo draugo kraujas nebuvo pralietas, o tavo garbė nepaliesta; vadinas, nesu visiškai nelaiminga.

Būtinai ateik į rytojaus pasimatymą. Niekados taip labai netroškau su tavimi matytis, niekados nebuvo taip prigesusi viltis, kad man lemta ilgai tave matyti. Sudie, brangusis, vieninteli mano drauguži. Man atrodo, tu ne visai gerai pasakei: „Gyvenkime vardan mūsų meilės“. Ak, reikėjo pasakyti: „Mylėkimės vardan gyvenimo“.

LXII LAIŠKAS

JULIJAI NUO KLAROS

Mieloji sesute, nejaugi aš visada turėsiu vykdyti tik pačias liūdniausias tau skirtos draugystės pareigas. Nejaugi visada turėsiu ge-

liama širdim skaudinti tau širdį žiauriais patarimais? Deja, tu gerai žinai, mudviejų jausmai yra vienodi, ir kai pranešu tau apie naujas bėdas, jau pati jas būnu išgyvenusi. Kodėl aš negaliu nuslėpti nuo tavęs nelaimės, bent jos nepadidinti? Ir kodėl švelni draugystė neturi tiek žavesio, kiek meilė! Ak, kaip norėčiau bematant išsklaidyti širdgėlą, kurią tau užtrauksiu savo pasakojimu.

Vakar po koncerto, kai tavo motušė išėjo namo už parankės su tavo draugu, o tu — su ponu d'Orbu, mudviejų tėvai pasiliko su milordu pakalbėti apie politiką. Ši tema man baisiai įkyrėjusi, ir aš neiškentusi pasitraukiau į savo kambarį. Po pusvalandžio staiga išgirdau gana karštai keletą kartų minint tavo draugo vardą. Supratau, kad pokalbio tema pasikeitusi, ir ėmiau atidžiai klausytis. Sprendžiant iš tolesnės šnekos, Eduardas išdrįso tau piršti tavo draugą — jis išdidžiai vadino jį savo draugu — ir siūlėsi draugiškai jį iškelti į deramą padėtį. Tavo tėvas su panieka atmetė milordo pasiūlymą. Po to ir užvirė ginčas. „Žinokite,— sakė milordas,— kad, nepaisant jūsų prietarų, iš visų vyrų jis labiausiai jos vertas ir galbūt tik jis padarys ją laimingą. Gamta jį apdovanojo visais gabumais, kurie nepareina nuo žmonių, o prie to jis dar prisidūrė visus talentus, kurie parėjo nuo jo valios. Jis jaunas, aukštas, gražaus stoto, stiprus ir vikrus; jis išprusęs, protingas, dorovingas, drąsus. Turi išlavintą protą, sveiką sielą. Ko gi jam trūksta jūsų sutikimui pelnyti? Turto? Jis bus turtingas. Trečdalio mano labo užtenka, kad jis taptų turtingiausiu Vo kantono žmogumi, o jeigu reikia, duosiu jam ir pusę. Aukštos kilmės? Tuščia privilegija šiame krašte: čia ji veikiau žalinga nei naudinga. Betgi jo kilmė aukšta, neabejokite tuo, tik jinai užrašyta ne rašalu senuose bajorystės dokumentuose, o neištrinamomis raidėmis širdies gilumoje. Vienu žodžiu, jeigu jūs teikiate pirmenybę protui, o ne prietarams, ir jeigu mylite savo dukrą labiau už savo titulus, jūs atiduosite jos ranką jam".

Čia tavo tėvas užsiplieskė. Eduardo pasiūlymą jis pavadino absurdišku ir juokingu! „Kaip? Milorde, negi jūs, toks garbingas žmogus,— sušuko jis,— galite pagalvoti, jog paskutinė įžymios giminės atžala sutiks, kad jos vardas netektų savo puikumo ir užsitrauktų gėdą, ir leis savo dukrai susituokti su kažkokiu benamiu, gyvenančiu iš išmaldos?.." — „Liaukitės! — nutraukė jį Eduardas.— Jūs kalbate apie mano draugą. Atminkite: kas įžeidinėja jį mano akivaizdoje, įžeidinėja mane. O tas, kas koneveikia garbingą žmogų, tuo koneveikia pats save. Tie „kažkokie" yra vertesni pagarbos už visus

Europos bajorėlius, ir aš jus užtikrinu, jog padoriausias būdas praturtėti — tai nusipelnyti pagarbą ir draugystę. Žmogus, kurį jums peršu į žentus, neskaičiuoja, kaip jūs, ilgos virtinės abejotinų protėvių, bet jis bus savo giminės įkūrėjas ir pasididžiavimas, koks kitados jūsų giminei buvo pirmasis jūsų protėvis. Argi jūs laikysite sau už negarbę giminės pradininko vedybas ir argi ta panieka neatsigręš į jus patį? Kiek įžymių vardų būtų dingę užmirštyje, jeigu įžymiais būtų laikomi tik tie, kurie veda savo giminę nuo garbaus žmogaus! Spręskime apie praeitį pagal dabartį. Dviem ar trims piliečiams, išgarsėjusiems dorais būdais, tenka tūkstantis sukčių, gudrybe įgyjančių savo giminei bajorystę, o juk toks kilmingumas, kuriuo didžiuosis jų palikuonys, bus išriedėjęs tik iš jų protėvio grobimų ir niekšybės*. Aš pripažįstu, ir tarp nekilmingų esama daug nedorų žmonių, bet galiu kirsti lažybų, kad iš dvidešimties bajorų vienas tikrai bus kilęs iš apgaviko. Jeigu norite, palikime nuošaly kilmę ir pasverkime nuopelnus ir tarnybas. Jūs tarnavote svetimšalio valdovo kariuomenėje, jo tėvas su ginklu rankoj be atlygio kovojo už tėvynę. Už jūsų gerą tarnybą jums gerai mokėjo; ir kad ir kokią garbę būtumėt pelnęs kare, šimtas nekilmingų žmonių dar labiau jos verti.

Kuo gi gali pasigirti aukštuomenė, kuria jūs taip didžiuojatės? Ką ji veikia tėvynės šlovei ar žmonių giminės laimei? Mirtina įstatymų ir laisvės priešė, ką gi ji sukūrė daugumoje šalių, kur turi tokią iškilią padėtį? Ogi tironiją ir tautų priespaudą. Argi jūs drįstate, gyvendamas respublikoje, didžiuotis luomu, naikinančiu dorybes ir žmoniškumą, luomu, kuris giriasi vergija ir kurio atstovas gėdijasi būti žmogumi! Paskaitykite savo tėvynės metraščius**. Kokie jūsų luomo nuopelnai jai? Ar daug kilmingųjų suskaičiuosite tarp jos išvaduotojų? Ar Fiurstai, Teliai ir Štaufacheriai[41] buvo bajorai? Kas gi ta kvaila šlovė, dėl kurios jūs keliate tiek triukšmo? Ji naudinga tik žmogui, o valstybei — našta".

Įsivaizduok, mano miela, kaip aš kenčiau matydama, kad tas doras žmogus savo netaktišku atkaklumu kenkia draugui, kuriam nori

* Bajorystės raštai mūsų amžiuje retenybė — bent jau pagarsintas buvo tik vienas toks atvejis. O dėl kilmingumo, įgyjamo už pinigus ir perkamo drauge su pareigomis, tai didžiausia tokio aukštakilmio privilegija, man regis, yra ta, kad jis neteisiamas ir nepakariamas.

** Čia daug netikslumų. Vo kantonas niekados nebuvo Šveicarijos dalis: jis yra berniečių užkariautas, ir jo gyventojai nėra nei piliečiai, nei laisvi žmonės, o valdiniai.

padėti. Ir tikrai, tavo tėvas, įniršęs dėl kandžių, nors ir nekonkrečių priekaištų, ir pasinešęs juos atremti, perėjo į asmeniškumus. Jis tiesiai pasakė milordui Eduardui, kad šiam išsprūdę žodžiai, visiškai nederami jo kilmės žmogui. „Be reikalo jūs ginate kitus,— pridūrė jis šiurkščiai.— Nors jūs ir didelis ponas, abejoju, ar jums pačiam pavyktų susilaukti sėkmės, jei gintumėte save. Jūs prašote mano dukters rankos vadinamajam savo draugui, o nežinia, ar jūs pats būtumėte jos vertas; aš ganėtinai pažįstu Anglijos aukštuomenę ir iš jūsų kalbų susidariau ne per geriausią nuomonę apie jūsų paties kilmingumą".

„Po perkūnais! — sušuko milordas.— Manykite apie mane kas jums patinka, bet man būtų labai apmaudu, jei mano nuopelnai būtų vertinami pagal nuopelnus žmogaus, mirusio prieš penkis šimtus metų. Jeigu jūs pažįstate Anglijos aukštuomenę, tai žinote, kad ji yra labiausiai apsišvietusi, labiausiai išsimokslinusi, išmintingiausia ir narsiausia Europoje. Todėl man nėra reikalo tyrinėti, ar ji pati seniausia, nes jei kalbame apie tai, kokia ji yra dabar, tai nesvarstykime, kokia ji buvo. Iš tiesų, mes — ne karaliaus vergai, o jo draugai, ne tautos tironai, o jos vadai. Laisvės garantai, tėvynės parama ir sosto ramstis, mes saugome neįveikiamą pusiausvyrą tarp tautos ir karaliaus. Pirmoji mūsų pareiga — tautai, antroji — tam, kuris ją valdo; mums svarbu ne karaliaus valia, bet jo teisės. Aukščiausi įstatymų sergėtojai perų rūmuose, kai kada net įstatymų leidėjai, mes stengiamės būti teisingi tiek tautai, tiek karaliui; mes nepakenčiame, jei kas nors sako: „Dievas ir mano kardas", mes pripažįstame tik: „Dievas ir mano teisė".

Štai, pone,— kalbėjo jis toliau,— kokia yra mūsų garbingoji aukštuomenė. Ji seniausia pasaulyje, bet labiau didžiuojasi savo nuopelnais, o ne savo protėviais,— jūs kalbate apie ją, nors jos nepažįstate. O aš pagal rangą užimu anaiptol ne paskutinę vietą šiame garsiame luome ir tariuosi, nežiūrint jūsų pretenzijų, prilygstąs jums visais atžvilgiais. Aš turiu nuotakos amžiaus seserį, kilmingą, jauną, malonią, turtingą. Jai trūksta tik tų Julijos savybių, kurių jūs visai nevertinate. Bet jeigu jaunuolis, susižavėjęs jūsų dukra, galėtų nukreipti savo žvilgsnį ir širdį į kurią kitą, aš palaikyčiau už didelę garbę pavadinti savo svainiu tą, kuris neturi nė skatiko ir kurį aš peršu jums į žentus, siūlydamas pusę savo turto!"

Iš tavo tėvo atkirčio supratau, kad šis pokalbis jį tik erzina, ir nors buvau sužavėta milordo Eduardo kilnumo, pajutau, kad tas ties-

mukas žmogus, ko gero, galutinai sužlugdys savo gerą sumanymą. Tad pasiskubinau įeiti pas juos, kol situacija per daug neįkaitusi. Man pasirodžius, pasikalbėjimas nutrūko, ir jie tuojau gana šaltai atsisveikino. Mano tėvas, kaip man atrodo, šiame kivirče laikėsi labai gerai. Iš pradžių jis gyvai parėmė milordo pasiūlymą, tačiau kai pamatė, kad tėvas apie jį nenori nė girdėti ir ginčas vis labiau įsiliepsnoja, jis, tartum apsigalvojęs, perėjo į savo svainio pusę ir, laiku nutraukdamas čią vieną, čia antrą santūriais žodžiais, laikė abudu prie tų ribų, kurias jie tikriausiai būtų peržengę, jeigu būtų likę vienu du. Svečiams pasišalinus, tėvas man atvirai papasakojo, kas atsitiko. Aš numačiau, kurlink jis suka, ir skubiai pasakiau, kad, aplinkybėms šitaip susiklosčius, kalbamam asmeniui nedera dažnai čia su tavim susitikinėti, kad jam net iš viso nederėtų čionai lankytis, jei dėl to neįsižeistų ponas d'Orbas, nes juodu draugai; ir pasišoviau paprašyti poną d'Orbą pas mus rečiau atsivesti ir jį, ir milordą Eduardą. Štai, brangioji, viskas, ką aš galėjau padaryti, kad tavo draugui mūsų namų durys nebūtų visai užvertos.

Bet tai dar ne viskas. Tavo padėtis kritiška, todėl turiu tau priminti savo ankstesnius patarimus. Dėl milordo Eduardo vaido su tavo draugu, kaip ir galima buvo tikėtis, mieste sukilo gyvos kalbos. Nors ginčo priežastį ponas d'Orbas sugebėjo nutylėti, daugelį aplinkybių visi žino, todėl paslaptis negali neiškilti viešumon. Žmonės įtarinėja, spėlioja, mini tavo vardą. Prisiminė sargybinio pasakojimą, nutildytą, matyt, per vėlai, o juk tu žinai, kad spėjamoji tiesa miestelėnui — beveik akivaizdi tiesa. Tavo paguodai galima tik tiek pasakyti: apskritai visi pritaria tavo pasirinkimui ir džiaugtųsi, jei susituoktų tokia graži pora. Tai rodo, kad tavo draugas šiame krašte elgėsi deramai ir yra mylimas ne mažiau už tave. Bet ką reiškia viešoji nuomonė tavo nepalenkiamam tėvui! Visi tie gandai jau jį pasiekė arba greit pasieks, ir aš drebu galvodama, kokios gali būti jų pasekmės, jeigu tu kuo greičiau nenumaldysi jo pykčio. Tavęs laukia baisus pasiaiškinimas su juo, o tavo draugui gali būti dar baisiau. Tavo tėvas jau tokio amžiaus, kad vargu bau panūs susiremti su jaunuoliu, kurio jis, beje, nelaiko vertu jo špagos kirčio; bet mieste jis toks įtakingas, kad panorėjęs galėtų tavo draugui pridaryti daugybę nemalonumų, o aš ir bijau, kad įniršis tavo tėvui nesukeltų tokio noro.

Aš tave maldauju, parpuolusi ant kelių, pagalvok apie pavojus, tykančius tave iš visų pusių,— juk jų grėsmė vis didėja. Ligi šiol tave

nuo jų saugojo neįtikėtina sėkmė. Kol dar nevėlu, atsargiai užmaskuok savo laimės paslaptį ir nežaisk pavojumi, kad jis į tavo nelaimes neįtrauktų ir jų kaltininko. Patikėk, mano angele, ateitis neaiški. Aibė netikėtumų gali ilgainiui viską pakreipti palankia linkme. Bet šiuo metu — aš jau sakiau ir dar įsakmiau kartoju — atitolink savo draugą, arba žūsi.

LXIII LAIŠKAS

KLARAI NUO JULIJOS

Brangioji, viskas, ką buvai numačiusi, įvyko. Vakar, kai grįžome po kokios valandos, tėvas įėjo į motinos kambarį žaižaruojančiom akim, degančiu veidu,— žodžiu, tokio aš jo dar niekad nebuvau mačiusi. Išsyk supratau, kad jis su kuo nors susivaidijęs arba ieško tam priekabės. Ir iš anksto ėmiau drebėti,— juk mano sąžinė nerami.

Iš pradžių jis karštai, bet aplamais žodžiais užsipuolė motinas, kurios lengvabūdiškai kviečiasi į namus jaunuolius be padėties ir be vardo ir tuo užtraukia tik gėdą ir negarbę toms, kurios su jais bendrauja ir jų klausosi. Paskui, matydamas, kad įgąsdinta moteriškė atkakliai tyli, jis be ceremonijų pateikė pavyzdį — išklojo, kas įvykę mūsų namuose po to, kai į juos įsigavęs tas tariamasis mokslinčius, tas niekatauškis, sugebąs tik ištvirkinti dorą mergaitę, o ne tinkamai ją išprusinti. Motušė suprato, kad tylėdama nieko nelaimės, tad kai jis ištarė žodį „ištvirkinti“, jį nutraukė ir paklausė, kuo smerktinas šito doro žmogaus elgesys ar reputacija ir kas davė jam teisę reikšti tokius įtarimus. „Nemaniau,— pridūrė ji,— kad protas ir puikios dvasinės savybės gali būti dingstis pašalinti žmogų iš draugijos. Kam gi atversime jūsų namų duris, jeigu dorovingumo ir talentų į juos neįsileisime?“ — „Padoriems žmonėms, ponia,— atšovė jis piktai,— kurie, įžeidę merginos garbę, sugeba jos reputaciją atitaisyti“.— „Ne,— tarė motina,— reikia įsileisti dorus žmones, kurie nė nemano tą garbę įžeisti“.— „Tai žinokite,— pasakė jis,— kad įžūlėlis, kuris drįsta siekti susigiminiuoti su mumis, neturėdamas tam jokių teisių, įžeidžia namų garbę“.— „Man tai anaiptol neatrodo įžeidimas, o priešingai, tik pagarbos pareiškimas. Be to, aš nežinau, kad tas, ant kurio jūs taip pykstate, trokštų su mumis susigiminiuoti“.— “Jis to

siekia, ponia, ir sumanys ką nors dar blogesnio, jeigu aš to dalyko nesutvarkysiu. Tačiau neabejokite, aš jau pasirūpinsiu viskuo, kuo jūs taip prastai rūpinotės".

Tada prasidėjo pavojingas barnis, ir aš supratau, kad mieste pasklidę gandai, apie kuriuos tu kalbi, mano tėvų dar nepasiekė; tačiau niekinga tavo pusseserė mielai būtų prasmegusi skradžiai žemės. Įsivaizduok, geriausia iš visų motinų, žiauriai apgauta, gieda ditirambus nusidėjusiai savo dukrai ir liaupsina visas, deja, prarastas jos dorybes pagarbiausiais arba, tikriau sakant, slogiausiais žodžiais. Įsivaizduok, įširdęs tėvas švaistosi užgauliomis frazėmis, tačiau, nors nesitveria pykčiu, nė vienu žodeliu nepareiškia menkiausios abejonės, kad toji, kurią jo akivaizdoje graužia sąžinė ir gniuždo gėda, galėtų nebūti dora. Ak, kokias neįtikimas kančias kenčia netyra sąžinė, kai priekaištauja sau dėl nuodėmių, kuriomis niekas nė nemano jos įtarti netgi tūžmo ir pasipiktinimo akimirką! Kaip sunku, kaip nepakeliamai skaudu girdėti, kai tave neteisingai giria ir reiškia pagarbą, kurią tavo širdis slapta atmeta! Aš jaučiausi taip prislėgta, jog, trokšdama išsivaduoti iš tokios žiaurios kančios, buvau pasiryžusi viską prisipažinti, jeigu tėvas būtų bent kiek pritilęs. Bet užsiplieskęs, karščiuodamasis, jis šimtąsyk kartojo vis tą patį ir nuolat šokinėjo nuo vieno dalyko prie kito. Jis pastebėjo, kad aš stoviu nudelbusi akis, sutrikusi, nusižeminusi, sumišusi,— ženklas, kad mane graužia sąžinė. Jis iš to nenuspėjo, kad esu nusidėjusi, bet nuspėjo, kad myliu. Ir, norėdamas mane tuo labiau dėl to sugėdinti, ėmė plūsti mano išrinktąjį tokiais šlykščiais ir niekinamais žodžiais, kad aš, nors ir labai stengiausi, nebeištvėriau ir nutraukiau jo kalbą.

Nežinau, brangioji, iš kur man radosi tiek drąsos ir kaip aš, aptemus protui, užmiršau ir priedermę, ir kuklumą; bet aš lioviausi nuolankiai tylėjusi ir, kaip pamatysi, buvau už tai gana žiauriai nubausta. „Dėl Dievo meilės,— tariau aš,— malonėkite nusiraminti. Žmogus, nusipelnęs tokių įžeidimų, niekados nebus man pavojingas". Tėvas, tik laukęs dingsties išlieti savo įniršį, šiuose mano žodžiuose, matyt, pajuto priekaištą ir tuoj pat puolė tavo vargšę draugę: pirmąsyk gyvenime aš gavau antausį, ir ne vieną; praradęs pusiausvyrą, tėvas jau nebesivaldė ir šiurkščiai, negailestingai mane daužė, nors motina šoko tarp mūsų, uždengė mane savo kūnu ir pati gavo keletą smūgių, skirtų man. Traukdamasi atbula, aš suklupau, parkritau ir kruvinai susimušiau veidą į stalo koją.

Tuo ir baigėsi rūstybės triumfas — paėmė viršų prigimtis. Mano

griuvimas, kraujas, mano ir motinos ašaros sugraudino tėvą. Susirūpinęs jis paslaugiai mane pakėlė ir pasodino į kėdę, abu ėmė atidžiai žiūrėti, ar aš nesusižeidusi. Buvau tiktai kiek susitrenkusi kaktą, o kraujas bėgo tik iš nosies. Tačiau iš to, kaip pasikeitė tėvo veido išraiška ir balsas, aš supratau, kad jis nepatenkintas tuo, ką padarė. Tiesa, jis nepuolė manęs glamonėti — tėviškas orumas neleido jam taip staigiai pasikeisti, bet ėmė švelniai atsiprašinėti motušės, ir iš to, kaip jis vogčiomis į mane žvilgčiojo, supratau, kad jis netiesiogiai atsiprašo ir manęs. Mano brangioji, niekas negali labiau jaudinti kaip sumišimas mylinčio tėvo, kuris tariasi klydęs. Tėvo širdis jaučiasi sutverta atleisti, o ne kitų atleidimui gauti.

Buvo jau metas vakarieniauti, bet prie stalo nesėdome — davė man laiko atsigauti. Kad tarnai nepastebėtų, kaip aš atrodau, tėvas pats atnešė man stiklinę vandens, o motušė suvilgė veidą. Deja, nusilpusiai, liguistai vargšei mano motušei, išgyvenusiai šią nemalonią sceną, pagalba būtų pravertusi ne mažiau kaip man.

Prie stalo tėvas su manim nesikalbėjo, tačiau tylėjo ne iš paniekos, o iš gėdos. Gyrė kiekvieną patiekalą, vis ragindamas motušę man jo paduoti, ir ieškojo progos pavadinti mane savo dukra, o ne Julija, kaip paprastai, kas visų labiausiai mane jaudino.

Po vakarienės oras atšalo, ir motušė liepė užkurti jos kambaryje židinį. Ji atsisėdo vienoj pusėj židinio, tėvas — kitoj. O aš ėjau atsinešti kėdės — ketinau atsisėsti tarp jų, bet staiga tėvas peštelėjo mane už suknelės, tylėdamas prisitraukė prie savęs ir pasisodino ant kelių. Tai įvyko netikėtai, šitas jo gestas buvo tiesiog nevalingas, ir po akimirkos jis, matyt, pasigailėjo taip padaręs. Tačiau aš jau sėdėjau ant jo kelių, trauktis jam nebebuvo kur, ir jis nebeįstengė išlikti orus — padėtis buvo nepatogi, jis turėjo laikyti mane apkabinęs. Visi tylėjome, tik kartkartėm pajusdavau, kad tėtušis mane stipriau apglėbia, sunkiai slopindamas atodūsį. Kažkokia įsikalbėta gėda neleido jam švelniai, tėviškai paimti mane į glėbį. Jis nesiryžo išsižadėti griežto rimtumo, nedrįso įveikti sumišimo, ir taip radosi tarp tėvo ir dukters toks pat žavus varžymasis, kokį drovumas ir meilė sužadina įsimylėjėliams, o švelnioji motina, iš džiaugsmo virpančia širdimi paslapčia rijo akimis tokį jai mielą reginį. Mano angele, aš visa tai mačiau, aš visa tai jaučiau ir nebeįstengiau sutramdyti mane apėmusio graudulio. Aš apsimečiau slystanti žemyn ir, lyg norėdama susilaikyti, užmečiau ranką tėvui ant kaklo. Veidu prigludau prie kilnaus jo veido, apibėriau jį bučiniais ir aplaisčiau ašaromis. Ašaros riedėjo ir jam iš

akių, ir aš supratau, kad jam atlėgo didelė kančia. Motušė džiaugėsi kartu su mudviem. Švelni ir romi nekaltybe, jei tavęs būtų netrūkę mano širdžiai, ši prigimties balso surikiuota scena būtų tapusi palaimingiausia mano gyvenimo akimirka!

Šįryt, matyt, nuvargusi ir dar neatsigavusi nuo vakarykščio griuvimo, ilgiau pagulėjau lovoj ir dar nebuvau atsikėlusi, kai tėvas įėjo į mano kambarį. Jis prisėdo prie lovos ir meiliai pasiteiravo apie mano sveikatą. Paskui abiem rankom suėmė mano ranką ir nusižeminęs keliskart ją pabučiavo, vadindamas mane brangiąja dukrele ir gailestaudamas dėl vakarykščio pasikarščiavimo. O aš jam pasakiau, ir visai nuoširdžiai, jog būčiau laiminga, jei kasdien gaučiau pylos, o paskui va tokį atpildą,— viena jo glamonė galinti išdildyti iš mano širdies pačią žiauriausią nuoskaudą.

Po to jis prašneko rimtesniu tonu — grįžo prie vakarykščio pokalbio temos ir pareiškė man savo valią mandagiais, bet aiškiais žodžiais. „Juk tu žinai, kam aš tave skiriu; aš tau paskelbiau tai tuojau pat, kai tik parvykau, ir šio savo ketinimo niekad nekeisiu. O dėl to žmogaus, apie kurį man kalbėjo milordas Eduardas, tai nors aš ir neneigiu tų gerų savybių, kuriomis jis, kaip visi mano, esąs apdovanotas, ir nežinau, ar jis pats puoselėja tą juokingą viltį susigiminiuoti su manimi, ar kas nors jam tą mintį įteigė, bet aš niekados nepriimčiau tokio žento, net jeigu jam priklausytų visi Anglijos turtai, o aš nebūčiau tavęs paskyręs kitam asmeniui... Niekados daugiau nedrįsk su juo matytis ir su juo kalbėtis, jei tau rūpi jo saugumas ir sava garbė. Mano širdis į jį niekada nelinko, o dabar aš stačiai jo nekenčiu. Tai jo kaltė, kad aš nesusivaldžiau ir taip grubiai pasielgiau,— aš jam niekada neatleisiu.“

Sulig tais žodžiais jis išėjo, nelaukdamas mano atsakymo, beveik su tokiu pat įtūžimu, už kurį ką tik pats save kaltino. Ak sesute, tie prietarai — tikros pragaro pabaisos, jos darko geriausias širdis ir nuolat slopina prigimties balsą!

Štai, Klara, kaip vyko pasiaiškinimas, kurį tu buvai numačiusi. Kodėl jis buvo reikalingas, aš supratau tik gavusi tavo laišką. Mano sieloj pasidarė kažkoks perversmas —nuo tos akimirkos aš pasikeičiau. Man regis, aš dar su didesniu gailesčiu kreipiu mintis į tą laimingą metą, kai gyvenau rami ir patenkinta savo šeimoje, ir kuo geriau suprantu savo kaltę, tuo geriau suprantu, ko per ją netekau. Sakyk, žiaurioji, na, pasakyk, jei išdrįsi, nejaugi meilės laikas jau praėjo ir man nebegalima su juo matytis? Ak, ar supranti, kokia

juoda ir baisi ši nelemta mintis? Tačiau tėvo įsakymas aiškus, mano mylimajam tikrai gresia pavojus. Žinai, ką many sukėlė tokie priešingi jausmai, tarsi naikinantys kits kitą? Kažkokį bukumą,— mano siela darosi beveik bejausmė, ir manęs nebeklauso nei protas, nei aistros. Tu man sakei, ir aš pati jaučiu, kad momentas kritiškas, tačiau dar niekada nebuvau taip pasimetusi kaip dabar. Daugel kartų mėginau rašyti tam, kurį myliu, bet tik brūkšteliu kelis žodžius ir mažne alpstu — neįstengiu parašyti nė dviejų eilučių. Tik tu viena man belikai, švelnioji mano drauguže. Tad būk gera — galvok, kalbėk, veik už mane,— savo likimą įduodu į tavo rankas. Kad ir ką nuspręstum, iš anksto su viskuo sutinku. Tavo draugystei pavedu tą pragaištingą galią, kurią taip brangiai pirkau iš meilės. Atskirk mane amžinai nuo manęs pačios, įsakyk numirti, jei to reikia, bet neversk manęs persmeigti sau širdį savo pačios ranka.

O mano angele! Mano užtarėja! Kokią baisią priedermę tau patikiu! Ar užteks tau drąsos ją atlikti? Ar gebėsi sušvelninti jos žiaurumą? Deja, tau teks sudraskyti ne tik mano širdį. Klara, juk tu žinai, kaip jis mane myli! Aš net negaliu pasiguosti tuo, kad esu labiausiai verta atjautimo. Būk maloninga! Tegul mano širdis kalba tavo lūpomis. Tegul tavo širdį užtvindo švelnus gailestis įsimylėjėliams; paguosk nelaimingąjį; pasakyk jam šimtą kartų... Ak, pasakyk... Argi tu, brangioji drauguže, netiki, jog, nepaisant visų prietarų, visų kliūčių ir nesėkmių, dangus mudu sukūrė vieną kitam? Taip, taip, aš esu tikra, mudviem lemta susijungti. Aš nepajėgiu išsižadėti tos minties, nepajėgiu atsisakyti tos vilties. Pasakyk jam, tegul nepasiduoda nusiminimui ir nevilčiai. Net ir juokais nereikalauk mano vardu iš jo meilės ir ištikimybės, juo labiau nežadėk jos už mane. Argi neslypi meilės laidas mūsų sielų gelmėse? Argi mudu nejaučiame, kad jos neperskiriamos ir kad mudu teturime vieną bendrą sielą? Pasakyk jam tiktai, kad jis turėtų viltį; nors likimas mudu persekioja, tegu jis pasitiki meile, nes aš jaučiu, sesute, meilė vienaip ar kitaip numaldys skausmus, kuriuos pati mums teikia, ir nors kažin ką lemtų mums dangus, mes išsiskirsim neilgam.

P. S. Parašiusi laišką, įėjau į motušės miegamąjį, ir man ten pasidarė taip bloga, jog turėjau grįžti ir gulti į lovą. Aš imu suprasti... aš bijau... Ak, mano brangioji, labai bijau, kad vakarykščio mano griuvimo pasekmės nebūtų liūdnesnės, negu aš galėjau pagalvoti! Taigi viskas man baigta. Visos mano viltys žlunga vienu metu.

LXIV LAIŠKAS

PONUI D'ORBUI NUO KLAROS

Šįryt tėvas man atpasakojo judviejų vakarykštį pasikalbėjimą. Džiaugiuosi, kad viskas krypsta, kaip teikėtės pasakyti, į jūsų laimę. Tikiuosi, jog tai bus ir mano laimė. Aš jaučiu jums pagarbą ir draugiškumą, ir visi švelniausi mano širdies jausmai priklauso jums. Tačiau neapsigaukite: aš ne moteris, o savotiška pabaisa. Kažkokia prigimties keistybė: draugystė mano sieloje viršesnė už meilę. Kai aš jums sakau, kad Julija man brangesnė už jus, jūs tik juokiatės, betgi tai tikra tiesa. Julija tą labai gerai jaučia ir net labiau pavydi manęs negu jūs pats; jūs, matyt, patenkintas, o jai vis atrodo, kad aš nepakankamai karštai jus myliu. Negana to, aš taip prisirišu prie visko, kas jai brangu, kad jos mylimajam ir jums tenka mano širdyje maždaug tiek pat vietos, nors skirtumas, aišku, yra. Jam aš jaučiu tik draugiškumą, bet jis labai gyvas, jums — truputį meilės, bet ji labai ori. Tie jausmai gali atrodyti lygiaverčiai, o tai savo ruožtu gali sudrumsti pavyduoliui ramybę, bet aš tikiuos, kad jūsų ramybė per tai nėra labai nukentėjusi.

Kaip toli nuo mūsų vargšų įsimylėjėlių ta palaiminga ramybė, kuria mes drįstame mėgautis! Ir kaip mums netinka džiaugtis, kai mūsų draugai prislėgti nevilties! Viskas baigta, juodu turi skirtis, ir galbūt atėjo jų amžino išsiskyrimo valanda. Ir tas liūdesys, kurį mes jiems prikišome koncerto dieną, gal buvo nujautimas, kad juodu matosi paskutinį kartą. Tačiau jūsų draugas dar nieko nežino, kokia nelaimė jį ištiko: širdyje jausdamasis saugus, jis dar džiaugiasi laime, kurią jau prarado. Nevilties valandą jis mintyse mėgaujasi laimės šešėliu; kaip žmogus, kurį nusineša netikėta giltinė, mūsų nelaimingasis galvoja apie gyvenimą ir nemato mirties, kuri jo tyko. Aiman, tai manoji ranka turi smogti jam tą baisų smūgį! O dieviškoji draugyste, vienintele mano širdies dievaite, įkvėpki jai savo švento žiaurumo! Suteik man drąsos, padaryk mane negailestingą, idant galėčiau tau deramai pasitarnauti, vykdydama tokią sunkią pareigą.

Nūnai aš kliaujuosi jumis. Kliaučiausi jumis net jei mažiau mane mylėtumėt: juk pažįstu jūsų sielą, žinau, kad ji pamiršta karštą meilės šauksmą, kai karštai prabyla žmoniškumas. Visų pirma pakvieskite mūsų draugą ateiti rytoj iš ryto pas mane. Tik žiūrėkit, nieko jam iš anksto nesakykite. Šiandien esu laisva ir po pietų eisiu pas Juliją.

Pasistenkite surasti milordą Eduardą ir ateikite su juo vienu pas mane aštuntą valandą vakaro: reikia aptarti, ką daryti, kaip įkalbėti nelaimingąjį išvykti ir kaip apginti jį nuo nevilties.

Aš daug tikiuosi iš jo narsumo ir mūsų globos. Dar daugiau tikiuosi iš jo meilės. Julijos valia, jos gyvasčiai ir garbei gresiantis pavojus — štai motyvai, kuriems jis nesipriešins. Šiaip ar taip, žinokite, jog nebus jokios kalbos apie mudviejų vestuves, kol Julija neaprims: ryšio, kuris mudu sujungs, neturi aplaistyti mano draugės ašaros. Taigi, pone, jeigu tikrai mane mylite, jūsų siekimai šiuo atveju susiję su jūsų didžiadvasiškumu, taigi čia ne vien svetimas, bet ir jūsų paties reikalas.

LXV LAIŠKAS

JULIJAI NUO KLAROS

Viskas sutvarkyta ir, kad ir labai neatsargi, mano Julija gali gyventi saugiai. Tavo širdies paslaptys palaidotos slaptingumo tamsoje. Savo šeimoje ir savo krašte tu mylima ir godojama, turi gerą vardą, jauti visuotinę pagarbą. Apsvarstyk su virpuliu pavojus, į kuriuos tave stūmė gėda ar meilė, kai tu darei per daug ar per mažai. Išmok nebesiekti sutaikinti nesuderinamus jausmus ir dėkok dangui, tu, neprotinga meilužė ir baikšti dukra, už laimę, kuri buvo skirta tik tau.

Nenorėjau dar labiau liūdinti tau širdies, smulkiai pasakodama apie žiaurų, bet neišvengiamą jo išvykimą. Bet tu norėjai viską žinoti, aš pažadėjau įvykdyti tavo prašymą ir tesėsiu žodį. Aprašysiu tau viską atvirai ir nuoširdžiai, kaip mudviejų įprasta,— juk mudvi nemokame slėpti tiesos dėl naudos. Taigi skaityk, brangioji, bėdinoji draugužė, skaityk, nes taip reikia. Bet sukaupk visą savo drąsą ir laikykis tvirtai.

Visos atsargumo priemonės, kurias buvau numačiusi ir kurias vakar tau nusakiau, buvo nuosekliai įvykdytos. Grįžusi namo, jau ten radau poną d'Orbą ir milordą Eduardą. Tuojau pat pareiškiau milordui, kad mudvi žinome apie jo didvyrišką kilnumą ir esame giliai sujaudintos. Po to jiems išdėsčiau, kodėl tavo draugas turi greitai iš čia išvažiuoti ir kaip sunku bus jį prikalbinti tam ryžtis. Milordas viską puikiai suprato ir labai sielvartavo dėl savo neapgalvoto uo-

lumo pasekmių. Jie abu sutiko, jog labai svarbu, kad tavo draugas išvyktų kuo greičiau: reikia žūtbūt išgauti jo sutikimą, neleisti jam persigalvoti ir ištraukti jį iš pavojaus, kuris jam nuolat grėstų čia gyvenant. Aš norėjau pavesti ponui d'Orbui be mūsų draugo žinios parengti viską išvykimui, bet milordas panūdo pats tuo pasirūpinti, laikydamas tai savo priederme. Jis pažadėjo, kad jo karieta būsianti paruošta šįryt vienuoliktai valandai, ir pridūrė, kad palydėsiąs mūsų draugą tiek toli, kiek reikėsią; net pasiūlė jį išsivešiąs iš pradžių kita dingstimi, kad paskui be skubos būtų galima jį prikalbinti. Ši gudrybė man pasirodė negarbinga ir mums, ir mūsų draugui. Be to, aš nenorėjau, kad pirmas nevilties šuoras jį pagautų toli nuo mūsų — juk milordas to nepastebėtų, kaip pastebėčiau aš. Milordas pasišovė pats su juo pakalbėsiąs ir išgausiąs sutikimą, bet aš dėl tos pačios priežasties nepriėmiau nė šito pasiūlymo. Numačiau, kad derybos bus keblios, ir nutariau leistis į jas pati. Juk aš geriau pažįstu jautriąsias jo širdies vietas ir žinau, kad vyrų pokalbiuose visada viešpatauja kažkoks šiurkštumas, o moteris moka jį sušvelninti. Bet supratau, kad milordo parama mums irgi pravers: jis gali morališkai parengti mūsų bičiulį. Žinojau, kaip paveiks dorą širdį žodis, pasakytas jautraus žmogaus, kuris tariasi esąs tik filosofas, ir kiek šilumos suteiks bičiulio balsas išminčiaus samprotavimams.

Taigi paprašiau milordą praleisti su juo vakarą, bet nieko nekalbėti apie tai, kas tiesiogiai susiję su jo padėtimi, o nejučia parengti jo sielą stoiškam tvirtumui. „Juk jūs puikiai išstudijavote Epiktetą,— tariau milordui,— tai šit jums proga naudingai pritaikyti jo mokymą. Padėkite mūsų draugui įžiūrėti skirtumą tarp tikrųjų ir tariamųjų gėrybių, tų, kurios glūdi mumyse, ir tų, kurios egzistuoja šalia mūsų. Tuo metu, kai neganda slenka į jį iš išorės, įrodykite jam, kad blogis žmogui ateina tik iš jo paties, kad išminčius, visą savo gerą nešiodamasis su savim, nešiojasi ir savo laimę". Iš jo atsakymo supratau, kad lengvos, neužgaulios mano ironijos užteko jo uolumui sužadinti ir kad jis tvirtai tiki, jog tavo draugas rytoj ateis pas mane gerai paruoštas. To man ir reikėjo. Kaip ir tu, aš iš esmės nelabai vertinu visą tą gražbylingą filosofiją, bet esu įsitikinusi, kad padoriam žmogui visada truputį gėda greitai keisti savo pažiūras ir ryto metą išsižadėti savo širdyje to, ką protas diktavo vakar.

Ponas d'Orbas taip pat pasisiūlė praleisti vakarą su jais, bet aš jį atkalbėjau: jis ir pats tik nuobodžiautų, ir besikalbančius varžytų. Kad ir kaip aš jam prielanki, visgi matau, kad jis ne tokių plačių

polėkių žmogus kaip anuodu. Ta vyriška stiprios dvasios žmonių galvosena, kuriai jie suteikia savotišką kalbinę išraišką, jam visai nesuprantama. Su jais atsisveikindama, prisiminiau punšą ir, bijodama, kad milordas pirma laiko neišpasakotų paslapties, juokais apie tai užsiminiau. „Būkite rami,— tarė jis man,— aš atsiduodu įpročiams, kai nematau jokio pavojaus, bet niekados jiems nevergavau. Ogi čia sprendžiamas Julijos garbės, žmogaus, mano draugo likimo, galbūt net gyvasties klausimas. Aš, kaip esu pratęs, gersiu punšą, kad pokalbis neatrodytų iš anksto paruoštas, bet tai bus ne punšas, o limonadas; kadangi mūsų draugas negeria, jis to nepastebės". Brangioji, ar tau neatrodo, kad įpročiai, kurie verčia imtis tokių atsargumo priemonių, labai žemina žmogų?

Naktį praleidau labai neramiai, ir ne tik dėl tavęs. Nekalti mūsų ankstyvosios jaunystės žaismai, senos bičiulystės malonumai, dar glaudesnis mano bendravimas su tavo draugu, ypač glaudus šiais pastaraisiais metais, kai jam pasidarė sunku susitikinėti su tavim,— visa tai atgijo man atminty, ir sielą užtvino išsiskyrimo kartėlis. Jaučiau, kad, praradusi pusę tavęs, neteksiu ir dalies savęs pačios. Nerimastaudama skaičiavau valandas. Švito, ir aš su pasibaisėjimu sutikau brėkštančią dieną, kuri turėjo nulemti tavo likimą. Visą rytą mąsčiau, ką kalbėsiu, ir spėliojau, kokį įspūdį padarys mano žodžiai. Pagaliau atėjo skirta valanda, ir pasirodė tavo draugas. Buvo susirūpinęs ir tuojau pat ėmė klausinėti apie tave; mat kitą dieną po tavo scenos su tėvu jis sužinojo, kad tu sunegalavai, o vakar milordas Eduardas jam patvirtino, kad nesikėlei iš patalo. Norėdama išvengti jo klausinėjimo, tuojau pat jam pasakiau, kad vakar vakare mudvi matėmės, kad tau buvo jau geriau, ir pridūriau, kad netrukus grįš Hansas, kurį neseniai pasiunčiau pas tave, ir iš jo mes viską sužinosime. Mano atsargumas nieko nepadėjo; jis suskato mane kamantinėti apie tavo sveikatos būklę, o kadangi tai kliudė man siekti užsibrėžto tikslo, aš atsakinėjau trumpai ir ėmiau jį savo ruožtu klausinėti.

Pirmiausia turėjau ištirti jo dvasinę būseną. Pamačiau, kad jis susitelkęs, protauja nuosekliai ir linkęs sverti jausmus proto svarstyklėmis. „Ačiū Dievui,— pagalvojau,— mano išminčius gerai parengtas, belieka tik jį išbandyti". Liūdnos naujienos paprastai pranešamos palaipsniui, bet aš juk pažįstu nesuvaldomą jo vaizduotę — nuo vieno žodžio ji baisiausiai įsiaudrina,— todėl nusprendžiau eiti priešingu keliu — iš pradžių jį priblokšti, o paskui švelniai paguosti,

be reikalo nedidinti jo kančių: smogti vieną kartą, o ne šimtąsyk. Taigi jau rimtesniu tonu, įsmeigusi į jį akis, tariau: „Mano mielas, ar jūs žinote, kokios yra stiprioje sieloje drąsos ir dorybės ribos, ir ar manote, kad atsisakyti mylimos būtybės — ne žmogaus jėgoms?“ Jis tučtuojau pašoko kaip pamišęs, suplojo rankomis, sunėrė jas ir prispaudė prie kaktos. „Aš jus suprantu, Julija mirė,— suriko jis,— Julija mirė! — pakartojo tokiu balsu, kad aš suvirpėjau.— Aš tai jaučiu, matau, kad jūs stengiatės mane apgauti, bet jūsų atsargumas bergždžias, jis tik vilkina mano mirtį ir verčia mane dar žiauriau kentėti“.

Toks staigus jausmo šuoras mane išgąsdino, bet aš veikiai atspėjau jo priežastį, supratau, kad žinia apie tavo ligą, milordo Eduardo pamokslai, šis pasimatymas, mano vengimas atsakyti į jo klausimus, mano pačios klausimai — visa tai galėjo jam sukelti apgaulingą nerimą. Taip pat gerai supratau, kad jo apsirikimas man gali būti naudingas, jeigu jo tuojau pat nepaneigčiau, bet negalėjau ryžtis tokiam žiaurumui. Mintis apie mylimo žmogaus mirtį tokia baisi, kad kiekviena kita mintis, galinti ją užvaduoti, yra maloni, ir aš pasiskubinau tuo pasinaudoti. „Gal jūs jos nebematysite,— tariau aš jam,— bet ji gyva ir jus myli. Ak, jeigu Julija būtų mirusi, argi Klara pajėgtų su jumis šnekėtis? Dėkokite dangui — jis gelbsti jus nuo kančių, kuriomis galėjo jus sugniuždyti“. Jis buvo taip nustebęs, taip sukrėstas, taip suglumęs, kad, vėl jį pasodinusi, galėjau smulkiai ir iš eilės jam išdėstyti viską, ką jis turėjo žinoti, ir kaip įmanydama palankiau nušviečiau milordo Eduardo poelgį, kad sužadinčiau jam dėkingumą ir tuo nuslopinčiau doros jo širdies gėlą.

„Štai, mano brangusis,— kalbėjau toliau,— kokia dabar padėtis. Julija yra prie bedugnės krašto, jai gresia nešlovė visuomenės akyse, šeimos pasipiktinimas, įtūžusio tėvo smurtas ir jos pačios neviltis. Pavojus nuolat didėja. Tėvo ar jos pačios durklas kiekvieną akimirką gali perverti jai širdį. Užkirsti toms nelaimėms kelią galima tik vienu būdu, ir tai pareina tik nuo jūsų. Mylimosios likimas jūsų rankose. Spręskite, ar jums užteks drąsos ją išgelbėti,— o tam reikia pačiam nuo jos pasišalinti, nes jai uždrausta su jumis matytis,— ar meilysite tapti jos pražūties ir gėdos kaltininku ir liudininku. Dėl jūsų ji padarė viską, dabar ji pamatys, ką jūsų širdis gali padaryti jai. Argi nuostabu, kad nuo kančių palūžo jos sveikata? Jūs nerimaujate dėl Julijos gyvasties, tad žinokite — jos gyvastis priklauso nuo jūsų sprendimo“.

Jis klausėsi manęs nepertraukdamas, bet kai suprato, apie ką kalbu, išsyk pasikeitė, pranyko judrūs gestai, aistringas žvilgsnis, baugšti, bet gyva, ugninga veido išraiška. Tamsus liūdesio ir nusiminimo šydas pridengė jo veidą, blausios akys ir suglebusi povyza bylojo, kaip jis prislėgtas. Man atsakydamas, sunkiai judino lūpas. „Reikia išvykti! — tarė jis tokiu balsu, kuris kam kitam būtų pasirodęs ramus.— Na ką gi, išvyksiu! Jau užtektinai pagyvenau".— „Jokiu būdu ne,— tuoj atkirtau aš,— reikia gyventi dėl būtybės, kuri jus myli; argi užmiršote, kad jos gyvenimas susijęs su jūsų?" — „Tai nereikėjo tų gyvenimų perskirti,— greitai jis pridūrė,— juk ji galėjo ir dar gali viską pataisyti". Aš apsimečiau nenugirdusi paskutiniųjų žodžių ir pabandžiau įkvėpti jam viltį, bet jo siela jau buvo užsisklendusi nuo manęs. Tuo metu sugrįžo Hansas ir atnešė man gerų žinių apie tave. Nušvitęs džiaugsmu, jis sušuko: „Ak, kad tik ji būtų gyva, kad tik būtų laiminga... jeigu tai įmanoma! Aš tik noriu paskutinį kartą su ja atsisveikinti... ir išvyksiu".— „Argi jūs nežinote, kad jai uždrausta su jumis matytis? Deja, jūs jau atsisveikinote, taigi esate jau išsiskyrę. Jūsų lemtis bus ne tokia žiauri, kai būsite toliau nuo jos, jums bent bus malonu, kad jai niekas negresia. Bėkite šiandien pat, dabar pat, žiūrėkite, kad tokia didelė auka nebūtų pavėluota, kad netaptumėte jos pražūties kaltininku ir po to, kai jai pasiaukosite".— „Kaip? — sušuko jis su kažkokiu įniršiu.— Išvykti jos nepamačius! Kaip? Aš jos daugiau nepamatysiu! Ne, ne: mudu žūsime drauge, jeigu to reikia. Mirtis drauge su manimi jai nebus baisi, aš tą tikrai žinau. Kad ir kas atsitiktų, bet aš su ja pasimatysiu. Aš padėsiu savo širdį ir gyvastį prie jos kojų prieš pasidarydamas sau galą". Man nebuvo sunku jam įrodyti, koks beprotiškas ir žiaurus toks sumanymas, bet jis vis kartojo: „Kaip, aš jos daugiau nepamatysiu!" Ta dejonė skambėjo vis gailiau, ir atrodė, jis ieško paguodos bent ateityje. „Kodėl,— pasakiau jam,— jūs vaizduojate savo nelaimes baisesnes, negu jos yra iš tikrųjų? Kodėl atsisakote vilties, kurios pati Julija nėra praradusi? Nejaugi manote, kad ji būtų galėjusi šitaip su jumis išsiskirti, jeigu manytų, kad skiriatės amžinai? Ne, mano mielas, jūs turėtumėte pažinti jos širdį. Turėtumėte žinoti, kad dėl meilės ji gali paaukoti gyvastį. Aš bijau, aš labai bijau (prisipažįstu, aš pridėjau tuos žodžius), kad dėl meilės ji gali paaukoti viską. Tikėkite, kad ji turi viltį, nes sutinka gyventi. Tikėkite, jog ir šių atsargumo priemonių ji imasi todėl, kad galvoja apie jus daugiau, negu jums atrodo, kad labiau rūpinasi jumis negu savimi". Tada išsitraukiau tavo pas-

kutinį laišką ir parodžiau eilutes, kur blaiviai nebemąstanti mergina, tardama, kad meilė jai nebeskirta, betgi puoselėja saldžias viltis, ir šis prisipažinimas glosnia savo šiluma atgaivino viltis ir jam. Tos kelios eilutės tartum užpylė gydomojo balzamo ant įaitrintos jo žaizdos. Jo žvilgsnis sušvelnėjo, akys sudrėko. Neviltis pamažu virto graudulių. O perskaitęs paskutinius, tokius jaudinančius žodžius, kokius temoka surasti tavo širdis: „Mes ilgai negyvensime išsiskyrę", jis apsipylė ašaromis. „Ne, Julija, ne, mano Julija,— ištarė jis pakeltu balsu, bučiuodamas laišką,— mes ilgai negyvensime išsiskyrę! Dangus sujungs mudviejų likimus žemėje arba mudviejų širdis amžinojoje buveinėje".

Tokią jo būseną aš ir norėjau matyti. Šaltas ir niūrus sielvartas pradžioje mane baugino, ir aš nebūčiau leidusi jam išvykti taip nusiteikusiam. Bet kai pamačiau jį verkiant ir išgirdau jo lūpas švelniai tariant tavo brangų vardą, jau nebesibaiminau dėl jo gyvasties, nes nėra nieko, kas būtų labiau svetima meilei kaip neviltis. Bet kaip tik šią akimirką įsijaudinusi jo širdis jam padiktavo argumentą, kurio aš nebuvau numačiusi. Jis prašneko apie tavo būklę, apie tavo įtarimus ir prisiekė, kad greičiau tūkstantį kartų numirsiąs, bet neapleisiąs tavęs, kai tau gresią visokie pavojai. Aš nenorėjau jam pasakoti apie tau atsitikusią nelaimę, tiesiog pasakiau, kad tavo lūkesčiai nepasiteisinę ir kad nebesą ko tikėtis. „Vadinasi,— tarė jis ir atsiduso,— žemėje neliks jokio mano laimės liudijimo. Jinai išnyko kaip neišsipildęs sapnas".

Man beliko įvykdyti paskutinę tavo pavedimo dalį. Nemaniau, kad dabar, kai jūsų ryšys buvo toks artimas, tam prireiks ypatingo parengimo ar paslaptingumo. Prakalbusi apie šį nelabai reikšmingą dalyką, ryžausi jį net kiek pabarti, nes norėjau išvengti ginčo, galinčio vėl įsiliepsnoti anuo, svarbiausiu mudviejų pokalbio klausimu. Prikišau jam, kad jis taip menkai tesirūpina savo reikalais. Pasakiau, kad tu baiminiesi, jog jis seniai jau savo reikalus apleidęs, kad tu jam įsakai saugoti savo sveikatą dėl tavęs, geriau žiūrėti savo poreikių, o tuo tarpu priimti šią paramą, kurią turiu jam įteikti nuo tavęs. Tas pasiūlymas, atrodė, jo nė kiek neįžeidė ir nepapiktino. Jis man nuoširdžiai atsakė, jog tu puikiai žinanti, su kokiu džiaugsmu jis priimąs kiekvieną tavo dovaną, bet tavo atsargumas esąs nereikalingas — jis pardavęs namelį* Gransone[42], skurdžios jo tėvonijos liekaną, ir gavęs

* Man sunkoka suprasti, kaip šis bevardis mylimasis, apie kurį toliau bus pasa-

daugiau pinigų, negu turėjęs kada nors gyvenime. „Be to,— pridūrė jis,— aš turiu gabumų, iš kurių visur galėsiu pelnytis lėšų pragyvenimui. Būsiu labai laimingas, jeigu darbas bent kiek atitrauks mane nuo širdies kančių. O kai arti pamačiau, kam Julija leidžia atliekamus pinigus, aš į juos žiūriu kaip į šventą našlių ir našlaičių turtą, ir žmoniškumas man neduoda nė dalelės jo pasisavinti". Aš priminiau jam jo kelionę po Valė, tavo laišką ir tavo valios pareiškimą. Juk motyvai buvę tie patys... „Tie patys? — nutraukė jis mane pasipiktinęs.— Už savo atsisakymą aš tada buvau nubaustas tuo, kad turėsiu išsiskirti su ja. Tai tegu ji leidžia man pasilikti, ir aš priimsiu dovaną. Jeigu aš sutiksiu, kam jai mane bausti? Jeigu atsisakysiu, tai mano kančios ji vis tiek nebepadidins... Tie patys motyvai...— kartojo jis nervindamasis.— Tada mudviejų sielų sąjunga tik mezgėsi, o dabar ji štai irsta. Gal mes skiriamės amžinai, nebeliks nieko bendra tarp jos ir manęs, mudu būsime vienas antram svetimi". Pastaruosius žodžius jis ištarė su tokia širdgėla, jog aš suvirpėjau išvydusi, kad jis vėl grįžta į tą būseną, iš kurios aš jį vargais negalais ištraukiau. „Jūs tikras vaikas,— pasakiau neva juokaudama,— jums dar reikalinga globa, tai aš ir būsiu jums globėja. Saugosiu jūsų turtą; o kad galėčiau tinkamai jį tvarkyti, vykdydama mūsų bendrus planus, turėsiu visąlaik žinoti jūsų reikalus". Taigi, mėgindama nukreipti jį nuo liūdnų minčių, pradėjau kalbą apie tai, kad mes ir toliau bičiuliškai susirašinėsime, ir jo naivi siela, kuri, taip sakant, kabinasi už visko, kas susiję su tavim, lengvai leidosi apgaunama. Mes susitarėm dėl laiškų adresavimo; kadangi ši tema jam buvo maloni, aš ilgai ir smulkiai viską aiškinau, kol pagaliau atvyko ponas d'Orbas ir man davė ženklą, kad viskas parengta.

Tavo draugas bematant suprato, kas dedasi, ir ėmė primygtinai prašyti, kad leisčiau tau parašyti, bet aš neleidau. Numačiau, kad jis labai susigraudins, neteks drąsos, ir jeigu bent įpusės rašyti, mes nebeįstengsime priversti jį išvykti. „Delsti visada pavojinga,— pasakiau.— Kuo greičiau pasiekite pirmą pašto stotį ir iš ten galėsite rašyti, kiek tik patiks". Taip tarusi, daviau ženklą ponui d'Orbui, žengiau į priekį ir, slopindama raudą, prigludau veidu prie mūsų draugo skruosto. Kas toliau darėsi, nebežinau: ašaros aptemdė man

kyta, kad jis dar neturįs dvidešimt ketverių metų, galėjo parduoti namą, nebūdamas pilnametis[41]. Šiuose laiškuose pilna panašių nesąmonių, ir aš daugiau apie jas nekalbėsiu. Užtenka, kad skaitytoją įspėjau.

akis, aš pamečiau nuovoką. Atėjo man laikas baigti savo vaidmenį.

Po valandėlės išgirdau, kaip jie greitai leidžiasi laiptais žemyn. Išėjau į laiptų aikštelę ir lydėjau juos akimis. Ta paskutinė akimirka mane galutinai sutrikdė. Laiptų vidury tas patrakėlis puolė ant kelių ir ėmė bučiuoti neatsitraukdamas pakopas. Ponui d'Orbui vargais negalais pavyko jį atplėšti nuo šalto akmens, prie kurio jis vaitodamas glaudėsi visu kūnu, veidu, rankomis. Jausdama, kad ir aš pratrūksiu vaitoti, nubėgau į savo kambarį — pabūgau, kad nesukelčiau visų namų.

Netrukus sugrįžo ponas d'Orbas, spausdamas prie akių nosinę. „Viskas baigta,— tarė jis,— jau važiuoja". Priėjęs savo namus, jūsų draugas pamatė karietą prie durų. Milordas Eduardas, jo ten jau laukęs, puolė jo pasitikti ir apkabinęs jausmingai tarė: „Eikš, nelaimingas žmogau, išliek savo skausmą širdžiai, kuri tave myli. Eikš, gal pajusi, kad ne viską prarandi šioje žemėje, jei turi tokį draugą kaip aš". Ir tvirta ranka nuvedė jį prie karietos, pasodino, ir juodu išvažiavo, stipriai spausdami vienas kitą glėby.

PIRMOS DALIES
PABAIGA

Antra dalis

PIRMAS LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ*

Daugel kartų ėmiausi plunksnos ir vėl ją dėjau į šalį: parašau pirmą žodį ir imu abejoti, nežinau, kokiu tonu kalbėti, nežinau, nuo ko pradėti, o juk rašau Julijai! Ak, koks aš nelaimingas, kuo aš pavirtau! Taip, praėjo laikas, kai galybė maloniausių jausmų liejosi iš po mano plunksnos neišsenkamu srautu! Praėjo saldus pasitikėjimo ir atvirų prisipažinimų metas, mes nebepriklausome vienas antram, mes jau nebe tie, ir aš nebežinau, kam rašau. Ar teiksitės jūs priimti mano laiškus? Ar jūsų akys teiksis juos skaityti? Ar laikysite juos pakankamai santūriais, pakankamai atsargiais? Ar aš dar išdrįsiu kreiptis į jus su ankstesniuoju nuoširdumu? Ar išdrįsiu laiškuose kalbėti apie užgesusią ar paniekintą meilę? Ir ar nesu jums dar svetimesnis negu tada, kai rašiau jums pirmą kartą? O dangau! Kaip skiriasi anų dienų žavumas ir džiugesys nuo mano baisios nevilties! Aiman, vos pradėjau gyventi — ir viskas žlugo. Šviesi viltis gaivino man širdį — ir šit prieš mane tik mirties paveikslas; praslinko vos treji metai — ir užsisklendė laimingų mano dienų ratas. Ak, kodėl neatsisveikinau su gyvenimu anksčiau, kol nepergyvenau savęs! Kodėl nepaklausiau savo nujautimų, kada, patyręs trumpos laimės akimirkas, supratau, kad gyvenime nieko nėra, dėl ko būtų verta jį tęsti! Be abejo, reikėjo viską ir užbaigti po tų trejų metų, arba jų neturėjo nė būti: verčiau niekada nepatirti palaimos negu ją patirti ir prarasti. Jeigu būčiau išvengęs to lemtingo savo gyvenimo tarpsnio, jeigu būčiau apsisaugojęs nuo žvilgsnio, kuris pakeitė mano sielą, būčiau atsidėjęs protinei veiklai, vykdęs žmogui skirtas priedermes ir galbūt papuošęs kokiais nors vertingais darbais niūrų savo gyvenimą. Viena

* Manau, nėra reikalo įspėti, kad šioje, antroje, ir dar kitoje dalyje mūsų įsimylėjėliai tik paisto nesąmones,— vargšeliai visai pametę galvas.

paklydimo akimirka — ir viskas pasikeitė. Mano akys išdrįso pažvelgti į tai, ko joms nereikėjo matyti. Ir šit neišvengiamos to žvilgsnio pasekmės: aš pamažu pamišau, ir nūnai esu beprotis, apgailėtinas, bejėgis ir bailus vergas, gėdingai velkantis savo grandines ir neviltį.

Tušti pamišusio proto svaičiojimai! Bergždi ir apgaulingi troškimai, kurių tuojau pat išsižada juos sukūrusi širdis! Kuriam galui vaizduotis, kad tikras kančias galima išsigydyti chimeriškais vaistais, kuriuos mes patys atstumtume, jeigu jie būtų mums pasiūlyti? Ak, ar yra žmogus, pažinęs meilę, kuris, tave pamatęs, patikėtų, kad esama ir kitokios laimės, kuri galėtų užvaduoti mano pirmąją aistrą? Ne, ne, tegu dangus pasilieka sau savo geradarystes, kad tik neatimtų iš manęs mano kančios ir būtosios mano laimės atminimo. Džiaugsmai, išlikę mano atmintyje, ir gailestis, draskantis man sielą, būtų man vertesnis už amžiną laimę be Julijos. Ateik, sudievintas paveiksle, įsikurk širdyje, kuri gyvena tik tavimi, sek paskui mane į mano tremtį, paguosk mane varguose, atgaivink ir palaikyk mano užgesusią viltį. Ta nelaiminga širdis visada bus nepažeidžiama tavo šventovė, iš kurios nei lemtis, nei žmonės niekados negalės tavęs išplėšti. Aš numiriau laimei, bet nenumiriau meilei, kuri duoda man teisę į laimę. Toji meilė nenugalima, kaip ir ją sužadinęs žavesys. Jos nepajudinamas pamatas — žmogiškoji vertė ir dorybės. Ji negali žūti nemirtingoje sieloje, jai nebereikia vilties atramos, ir praeitis jai teikia jėgų amžinam gyvenimui. Bet juk ir tu, Julija, pažinai meilę, tad kaipgi švelni tavo širdis užmiršo, kas yra jos gyvastis? Kaip atsitiko, kad šventa ugnis užgeso skaisčioje tavo sieloje? Kaip atsitiko, kad tavęs nebetraukia tie dangiški malonumai, kuriuos tu viena gebėjai jausti ir dovanoti kitam? Tu negailestingai mane varai, gėdingai veji šalin, stumi mane į neviltį; tau susimaišė protas, ir tu nematai, kad, darydama mane nelaimingą, pati žudai savo gyvenimo laimę! Ak Julija, patikėk, tu veltui ieškotum kitos tau artimos širdies. Be abejo, tave garbins galybė širdžių, bet tik manoji mokėjo tave mylėti.

Atsakyk man dabar, suklaidinta ar apgaulinga mylimoji, kas gi pasidarė su taip paslaptingai tavo kurtais planais? Kur dingo tos tuščios viltys, kuriomis tu taip dažnai mane viliojai, kad aš, patiklus naivuolis, jomis patikėjau? Kame ta geidžiamoji šventa sąjunga, kuriai skirta tiek karštų atodūsių,— juk tu tiek sykių apie ją rašei, tiek sykių kalbėjai, kurstydama mano tikėjimą ateitimi! Deja, pasikliovęs tavo pažadais, aš išdrįsau svajoti apie šventą sutuoktinio vardą ir jau tariausi esąs laimingiausias iš mirtingųjų. Pasakyk, žiaurioji, ar

ne tam tu mane apgaudinėjai, kad padarytum mano gėlą dar skaudesnę, o mano pažeminimą dar gėdingesnį? O gal aš prasikaltau ir pats užsitraukiau nelaimę? Gal nebuvau ganėtinai klusnus, nuolankus, kuklus? Sakyk, argi aš nepakankamai aistringai tavęs geidžiau ir tuo nusipelniau, kad būčiau išvytas? O gal nepajungiau savo audringų geismų tavo aukščiausiai valiai? Aš taip stengiausi tau įtikti, o tu mane pametei! Tu žadėjai rūpintis mano laime, o pražudei mane! Nedėkingoji, pasiaiškink man dėl lobio, kurį tau patikėjau, pasiaiškink dėl mano likimo,— juk tu, pakerėjusi mano širdį, dovanojai man aukščiausią palaimą, o paskui ją atėmei. Dangaus angelai, aš būčiau paniekinęs jūsų likimą, būčiau buvęs pats laimingiausias šiame pasaulyje... Deja, dabar esu niekas, per vieną akimirką visko netekau. Nuo malonumų viršūnės staiga nupuoliau į amžiną kančią: rodės, laimė dar mano rankose — ir ūmai ji išsprūdo; rodės, dar ji čia pat — ir ūmai praradau ją amžinai! Ak, kad bent galėčiau tuo patikėti, kad negaivintų manęs tuščios vilties likučiai... O Mejeri uolos! Paklaikęs mano žvilgsnis tiek kartų slankiojo po jus,— kodėl jūs nepasitarnavote mano nevilčiai? Kol dar nežinojau, koks brangus gyvenimas, man ne taip gaila būtų buvę su juo skirtis.

II LAIŠKAS

KLARAI NUO MILORDO EDUARDO

Mes Bezansone, ir visų pirmiausia man parūpo jums papasakoti apie mūsų kelionę. Keliavom jei ir ne ramiai, tai bent be kokių nors nemalonumų, ir jūsų bičiulio sveikata gera, jei gali būti sveikas žmogus, kai taip sužeista jo širdis. Jis net mėgina rodytis ramus. Jis gėdijasi savo būklės ir laikosi labai santūriai su manim, betgi viskas byloja apie slaptą jo nerimą. Aš deduosi nepastebįs jo pastangų,— tegu pats susitvarko su savim, tegu jo siela, bandydama nuslėpti kančią, šiek tiek nuo jos atsipalaiduoja.

Pirmą dieną jis buvo labai prislėgtas. Matydamas, kad kuo greičiau važiuojame, tuo jis darosi liūdnesnis, liepiau sustoti gan anksti. Mudu netarėme vienas antram nė žodžio: ne laiku išsakyta paguoda tik aitrina didelį skausmą. Abejingumas ir šaltumas lengvai randa užuojautos žodžių, o tikroji draugiškumo kalba — liūdesys ir tyla.

Vakar pastebėjau plykstelint įniršį — letargija tikriausiai neilgai tvers. Per pietus, praėjus vos ketvirčiui valandos po mūsų atvažiavimo, jis kreipėsi į mane nekantraudamas: „Ko mes delsiam? — paklausė su gailia šypsena.— Kodėl stovim čia, taip arti jos?“ Vakare stengėsi daug kalbėti, bet nė žodeliu neužsiminė apie Juliją, ir vis davinėjo klausimus, į kuriuos buvau atsakęs dešimt kartų. Norėjo žinoti, ar mes jau Prancūzijos žemėje, paskui paklausė, ar greitai nuvyksime į Vevė. Kiekvienoje stotyje jis pirmiausia imdavo rašyti laišką ir tuojau pat jį suplėšydavo ar suglamžydavo. Aš išgelbėjau nuo ugnies du ar tris juodraščius — iš jų galėsite suprasti jo sielos būklę. Beje, man rodos, vieną laišką jam vis dėlto pavyko parašyti.

Nesunku suvokti, kad tai pirmieji ženklai, pranašaujantys audros prasiveržimą, tik aš negaliu pasakyti, kada ir kaip tatai įvyks: viskas priklauso nuo žmogaus charakterio, jo aistros pobūdžio, nuo aplinkybių, kurios gali staiga susiklostyti, nuo daugybės atsitiktinumų, kurių numatyti negali net įžvalgiausias žmogus. Neabejoju, kad jo įniršis praeis, bet neviltis nepraeis. Kad ir ką mes darytume, juk žmogus visada pats yra savo gyvenimo šeimininkas.

Tikiuosi, kad jis turės užtektinai savigarbos ir įvertins mano rūpinimąsi, nors šiuo atveju dedu viltis ne tiek į uolų draugiškumą, kurio aš, žinoma, nepritrūksiu, kiek į jo aistros savitumą ir Julijos charakterį. Jei siela ilgai būna sutelkusi visą dėmesį į aistros objektą, ji neišvengiamai pasisavina kai kurias jo ypatybes. Nepaprastas Julijos romumas turi sušvelninti ugningą aistrą, kurią ji pati sužadino, ir aš taip pat neabejoju, kad tokio karšto žmogaus meilė jai suteiks mažumėlę daugiau ryžtingumo.

Aš kliaujuosi ir jo širdimi: ji sutverta kovai ir pergalei. Meilė, panaši į jo meilę,— ne tiek silpnybė, kiek nevykusiai panaudota jėga. Karšta ir nelaiminga aistra kuriam, o gal ir visam laikui gali paglemžti dalį jo dvasinių jėgų, bet ji pati yra įrodymas, kokios tos jėgos tobulos ir kiek jos gali prisidėti prie išminties ugdymo, nes iškilnią mintį palaiko ta pati dvasios stiprybė, kuri sukelia ir dideles aistras, ir deramai tarnauti filosofijai galima tik su tokia pat karšta aistra, kokią jauti mylimajai.

Tikinu jus, mieloji Klara, aš ne mažiau kaip jūs sergu dėl šios nelaimingos poros likimo, ne iš užuojautos, kuri kartais tėra silpnybės požymis, o iš pagarbos teisingumui ir tvarkai, kurie reikalauja, kad kiekvienas rastų gyvenime vietą, naudingiausią jam pačiam ir visuomenei. Tos dvi gražios sielos yra gamtos sukurtos viena antrai. Suda-

riusios švelnią sąjungą laimės prieglobstyje, laisvai plėtodamos savo jėgas ir ugdydamos savo dorybes, jos būtų apšvietusios ir kitus savo pavyzdžiu. Kodėl kažkoks paikas prietaras turi pakeisti Apvaizdos kelius ir sugriauti dviejų mąstančių būtybių harmoniją? Kodėl tuščia žiauraus tėvo didystė nuslėpė tiesą ir privertė dvi švelnias ir doras širdis, skirtas visų paguodai, vaitoti ir lieti ašaras? Juk santuokos ryšiai yra ne tik pats švenčiausias, bet ir pats laisviausias įsipareigojimas! Taip, visi įstatymai, kurie santuoką varžo, yra neteisingi, visi tėvai, kurie drįsta ją primesti arba sulaužyti, yra tironai. Tas skaistus, pačios gamtos sukurtas ryšys nepriklauso nei nuo valdovo galios, nei nuo tėvų autoriteto, o tik nuo valios visų mūsų Tėvo, kuris rikiuoja žmonių širdis ir, paliepdamas joms susijungti, gali priversti jas ir pamilti viena kitą*.

Argi galima aukoti prigimties nuostatus viešosios nuomonės sukurtiems nuostatams? Santuokos ryšiai panaikina, nudildo turto bei padėties skirtumus,— šie neturi jokios reikšmės laimei. O charakterio ir prigimties skirtumai išlieka, ir tik jie lemia, ar tu būsi laimingas, ar ne. Vaikas, kuris vadovaujasi tik meile, pasirenka blogą kelią, tėvas, kuris vadovaujasi tik viešąja nuomone, pasirenka dar blogesnį. Jeigu dukteriai trūksta išminties ir patirties spręsti apie savo išrinktojo protą ir moralę, geras tėvas, be abejo, privalo jai padėti. Jo teisė, net jo pareiga yra pasakyti: „Dukrele, tas — padorus žmogus, o tas — sukčius, tas protingas, o tas kvailys". Štai kokius dalykus turi žinoti tėvas, o visa kita tesprendžia pati duktė. Tėvai tironai šaukia, kad tuo būsianti pažeista visuomenės tvarka, o patys ją pažeidžia. Žmonių padėtį tegu lemia jų nuopelnai, o širdžių sąjungą — pasirinkimas,— štai tikroji visuomenės tvarka. Tie, kurie ją nustatinėja pagal kilmę ar turtą, yra tikri tos tvarkos pažeidėjai, ir būtent juos reikia smerkti ar bausti.

---

* Yra šalių, kuriose šitam visuomeninės padėties ir turto atitikimui teikiama aiški pirmenybė prieš charakterių ir širdžių atitikimą. Vien tai, kad nėra pirmosios sąlygos, yra ganėtina kliūtis sudaryti arba nutraukti pačias laimingiausias santuokas, ir nėmaž neatsižvelgiama į tai, kad nelaimingos, garbę praradusios merginos kasdien tampa tų šlykščių papročių aukomis. Man teko būti Paryžiaus aukščiausiajame teisme, kai buvo nagrinėjama viena garsi byla, aukšta kilmė ten įžūliai ir viešai puolė padorumą, pareigą, santuokos ištikimybę, o niekingas tėvas, laimėjęs bylą, išdrįso atimti iš savo sūnaus palikimą už tai, kad tas nenorėjo būti nedoru žmogumi[1]. Neįmanoma aprašyti, kaip šioje šalyje, tokioje galantiškoje, įstatymai engia moteris. Argi reikia stebėtis, kad jos taip žiauriai atsikeršija savo elgesiu?

Taigi vardan visuotinio teisingumo tokius piktnaudžiavimus reikia išgyvendinti: kiekvieno žmogaus pareiga yra priešintis smurtui, padėti įvesti tvarką. Ir jeigu aš turėčiau galią sujungti tuodu įsimylėjėlius, tai, be abejonės, įvykdyčiau iki galo dangaus lemtį, nepaisydamas neprotingo senio valios ir nesiskaitydamas su viešąja nuomone.

Miela Klara, jūs laimingesnė; jūsų tėvas nemano, kad jis geriau žino, kur jūsų laimė. Galbūt ne kilniais išminties sumetimais, ne iš begalinės meilės jis leido jums pačiai tvarkyti savo likimą, bet argi svarbu priežastis, jeigu pasekmė yra ta pati ir jeigu jums suteikta laisvė, tegu ir iš abejingumo, o ne iš blaivaus apsvarstymo. Jūs nė kiek nepiktnaudžiavote savo laisve ir, būdama dvidešimties metų, išsirinkote jaunikį, kuris susilauktų paties išmintingiausio tėvo prielankumo. Jūsų širdyje, atsidavusioje draugystei, kuriai lygios pasaulis dar nežinojo, maža liko vietos ugningai aistrai. Aistrą jums užvadavo visa, kas gali ją atstoti santuokoje: jūs būsite veikiau draugė negu mylimoji, būsite gal ir ne švelniausia, bet užtai doriausia žmona, ir ta išmintinga santuoka, aišku, ilgainiui tvirtės ir truks visą gyvenimą. Širdies potraukis — akla, bet nenugalima jėga: jai priešintis — ne kas kita kaip žengti į pražūtį. Laimingi tie, kurių meilė nesikerta su protu ir kuriems nereikia grumtis su kliūtimis ir kovoti su prietarais! Tokie laimingi žmonės būtų ir mūsų įsimylėjėliai, jeigu taip neteisingai tam nesipriešintų užsispyręs tėvas. Jie ir dabar galėtų tapti laimingi prieš jo valią, jeigu vienas iš jų rastų gerų patarėjų.

Ir jūsų, ir Julijos likimas — akivaizdus pavyzdys, kad tik sutuoktiniai gali spręsti, ar jie vienas antram tinka. Jeigu neviešpatauja meilė, renkasi tiktai protas — taip buvo jums. Jeigu viešpatauja meilė,— vadinasi, pasirinko pati prigimtis — taip buvo Julijai. Toks yra šventas prigimties įstatymas, ir žmogui nevalia jo pažeisti, o jeigu pažeidžia, būtinai jį ištinka bausmė: vienoks ar kitoks luomas ar padėtis negali to įstatymo panaikinti taip, kad neužtrauktų nelaimės ir nusikaltimo.

Nors artėja žiema ir aš turiu vykti į Romą, savo globotinio aš nepaliksiu, kol nepamatysiu, kad jo sielos būklė nekelia būgštavimų. Jo siela — lobis, brangus man ir savaime, ir dėl to, kad jūs man jį patikėjote. Jeigu man nepavyks padaryti jo laimingo, aš bent pasistengsiu, kad jis būtų išmintingas ir vyriškai kęstų žmonių giminei skirtas nelaimes. Ketinu praleisti čia su juo porą savaičių — tikiuos, kad per tą laiką gausime žinių ir iš Julijos, ir iš jūsų, ir kad jūs abi man padėsite aptvarstyti tą sužeistą, skaudančią širdį, kuri kol kas tegali klausyti proto balso tik per jausmą.

Pridedu laišką jūsų draugei; būkit maloni, nepatikėkite jo kokiam tarpininkui, o įteikite pati.

LAIŠKO FRAGMENTAI, PRIDĖTI PRIE ŠIO PASTAROJO LAIŠKO

I

Kodėl aš negalėjau pasimatyti su jumis prieš išvykdamas? Nejaugi bijojote, kad numirsiu, skirdamasis su jumis? Gailiaširde, nusiraminkit. Aš jaučiuosi gerai... aš nesergu... aš dar gyvas... aš galvoju apie jus... galvoju apie tą laiką, kai buvau jums brangus... širdį man spaudžia... karieta supa... Esu prislėgtas... Šiandien negalėsiu jums daugiau ko parašyti. Galbūt rytoj turėsiu daugiau jėgų... arba jų man nebereikės.

II

Kur taip greitai neša mane tie arkliai? Kur mane su tokiu susirūpinimu veža žmogus, kuris sakosi esąs mano bičiulis? Nejaugi kažkur toli nuo tavęs, Julija? Nejaugi tai tavo įsakymu mane veža? Nejaugi į tuos kraštus, kur tavęs nėra?.. Ak beprote!.. Aš žvalgausi į kelią, kuriuo taip greitai lekiu. Iš kur aš vykstu? Kur vykstu? Ir kam taip skubėti? Nejaugi jūs, žiaurieji, bijote, kad aš nepavėluočiau į savo pražūtį? O draugyste! O meile! Argi tai jūsų sumanymas? Argi tai jūsų geradarystė?

III

Ar tu gerai pasitarei su savo širdimi, prieš taip žiauriai mane išvarydama? Ar tu galėjai, pasakyk, Julija, ar galėjai amžinai išsižadėti... Ne, ne! Žinau gerai, tą švelni širdis mane myli. Nežiūrėdama lemties,

nežiūrėdama savęs pačios, ji mane mylės iki grabo lentos... Matau, tu leidaisi įkalbama*... Tu rengi sau amžiną atgailą!.. Deja, bus per vėlu... Argi tu galėjai užmiršti?.. Argi aš tavęs nepažinojau?.. Ak, pagalvok apie save, pagalvok apie mane, pagalvok apie... Klausyk, dar yra laiko... Tu mane žiauriai išvarei. Aš lekiu greičiau už vėją... Tark žodį, tik vieną žodelį, ir aš sugrįšiu žaibo greitumu. Tark žodį, ir mes susijungsime amžinai... mes turime būti drauge... ir būsime drauge... Ak vėjau, nešk mano aimanas pas ją... Ir vis dėlto aš išvažiuoju! Gyvensiu ir mirsiu toli nuo jos!.. Gyventi toli nuo jos!

III LAIŠKAS

JULIJAI NUO MILORDO EDUARDO

Pusseserė jums papasakos apie jūsų draugą. Be to, man atrodo, jis pats jums siunčia laišką šiuo paštu. Numaldykite savo nekantrumą ir imkite pirma jo laišką, paskui jau neskubėdama perskaitykite manąjį, nes, įspėju, jo turiniui bus reikalingas visas jūsų dėmesys.

Aš pažįstu žmones, aš daug išgyvenau per savo trumpą gyvenimą; įgijau didelę patirtį pats kentėdamas, o aistrų kelias atvedė mane į filosofiją. Taigi daug ligi šiol esu matęs, bet neregėjau nieko nuostabesnio kaip jūs ir jūsų mylimasis. Nesakau, kad jūs abudu turite kokį ypatingą charakterį, kuris iš pirmo žvilgsnio kristų į akis,— jūsų sielas labai sunku apibūdinti, ir paviršutiniškas stebėtojas jus gali palaikyti eiliniais žmonėmis. Bet tokia ir yra išskirtinė jūsų savybė, kad jūsų neįmanoma išskirti iš kitų ir kad bendri žmogiškieji bruožai — o vieno kito jų visada trūksta kiekvienam individui — jūsų natūrose visi vienodai ryškūs. Taip kiekvienas graviūros atspaudas turi jam būdingus trūkumus, ir jeigu pasitaiko vienas tobulas atspaudas, tai nors iš pirmo žvilgsnio jis ir atrodo gražus, reikia ilgai jį žiūrinėti, kad suvoktum tą grožį. Kai pirmą kartą pamačiau jūsų mylimąjį, aš patyriau kažkokį naują jausmą, kuris, proto remiamas, kasdien stiprėjo. Jums aš pajutau visai ką kita, ir tas jausmas buvo toks ryškus, kad aš

* Iš paskesnių laiškų matyti, kad įtariamas buvo milordas Eduardas, bet Klara prisiėmė įtarimus sau.

nesupratau jo prigimties. Jūs man padarėte dar didesnį įspūdį — ir ne todėl, kad jūs moteris, bet dėl to, kad jūsų natūra dar tobulesnė, o širdis tai jaučia, net nepareinamai nuo meilės. Aiškiai įsivaizduoju, kaip bus jums be jūsų draugo, bet negaliu įsivaizduoti, kaip bus jam be jūsų; daug rastume vyrų, panašių į jį, bet Julija tėra viena visame pasaulyje. Po mano išsišokimo — aš niekada jo sau nedovanosiu — jūsų laiškas man atskleidė tikruosius mano jausmus. Aš supratau, kad nepavyduliauju, vadinas, nesu nė įsimylėjęs; supratau, kad jūs buvote man pernelyg maloni; jums reikalinga pirmoji sielos meilė, tad mano siela nebūtų jūsų verta.

Nuo to laiko aš susirūpinau jūsų bendra laime, ir tas meilingas mano dėmesys niekados neišblės. Tikėdamasis pašalinti visas kliūtis, aš neatsargiai kreipiausi į jūsų tėvą, ir mane ištikusi nesėkmė tik dar labiau pakurstė mano uolumą. Teikitės mane išklausyti, aš dar galiu atitaisyti blogį, kurį jums padariau.

Pažvelkite į savo širdį, o Julija, ir pasakykite, ar pajėgsite užgesinti ją deginančią liepsną? Gal buvo laikas, kai dar galėjote neleisti jai įsiplieksti, bet jeigu skaisčioji, nekaltoji Julija vis dėlto suklupo, tai kaip ji atsikels iš nuopuolio? Kaip atsispirs meilei nugalėtojai, apsiginklavusiai pavojingais patirtų malonumų vaizdais? Jaunoji įsimylėjėle! Neprievartaukite savęs, atsisakykite neapgalvotų ketinimų: jūs žūsite, jeigu turėsite ir toliau kovoti su savimi, būsite pažeminta ir nugalėta, ir gėda nuslopins vieną po kitos visas jūsų dorybes. Meilė pernelyg giliai įsiskverbusi į pačią jūsų sielos esmę, ir jūs niekados nepajėgsite jos iš ten išvyti. Ji perėmusi visas jos fibras, įsismelkusi į jas kaip koroziją sukelianti rūgštis, ir jūs niekada neišdildysite gilių jos įspaudų neišdildydama kartu ir visų nuostabių jausmų, kuriuos jums dovanojo prigimtis, o jei prarasite meilę, tai prarasite ir visa kita, kas verta pagarbos. Ką gi jums dabar daryti, jeigu nepajėgiate užgniaužti savo širdies potroškių? Tik viena išeitis, Julija: turite juos įteisinti. Aš jums siūlau vienintelį būdą išsigelbėti,— pasinaudokite juo, kol dar nevėlu; atiduokit nekaltybei ir dorybei tą prakilnų lobį, kurio saugotoja jus paskyrė dangus, arba žiūrėkite, kad visam laikui nepažemintumėte brangiausios jo dovanos.

Jorko kunigaikštystėje aš turiu nemažą dvarą — ten nuo seno gyveno mano protėviai. Pilis senoviška, bet jauki ir patogi, apylinkės negyvenamos, bet malonios ir vaizdingos. Parkas prieina prie Ouzos upės, kuri teikia akiai žavingą reginį ir kuria lengva išgabenti atliekamus maisto produktus. To, ką duoda žemė, pakanka padoriam pra-

gyvenimui, ir derlius galėtų būti dvigubai didesnis, jei būtų rūpestingas šeimininkas. Į šį palaimingą kraštą nepatenka šlykštūs prietarai. Taikūs gyventojai ten tebesilaiko paprastų senovės papročių, ten išvysi kažką panašaus į Valė paveikslą, kurį taip jaudinamai nupiešė jūsų draugo plunksna! Tas dvaras priklausys jums, Julija, jeigu teiksitės įsikurti ten su juo. Ten jūs galėsite drauge įgyvendinti visus jūsų sielai mielus planus, kuriais baigiasi mano minimas laiškas.

Atvykite, nepakartojamas tikrų įsimylėjėlių modeli, atvykite, maloni ir ištikima pora, apsigyvenkite krašte, kur parengtas prieglobstis meilei ir nekaltybei; dangaus ir žmonių akivaizdoje sudarykite mielą sąjungą, pagerbkite sektinomis savo dorybėmis vietovę, kur jos bus garbinamos, o paprastiems žmonėms bus elgesio pavyzdys. Tikiu, kad jūs patirsite šiame ramiame krašte tyroms sieloms skirtą amžiną laimę, kurią rasite jus abu jungiančiuose jausmuose! Kad dangus palaimins skaisčią jūsų meilę į jus panašiais palikuonimis! Kad jūs ten išgyvensite iki garbingos senatvės ir pagaliau ramiai užbaigsite savo dienas ant savo vaikų rankų! Kad mūsų ainiai, su slaptu susižavėjimu eidami pro šį vedybinės laimės paminklą, kada nors susigraudinę tars: „Čia buvo nekaltybės prieglobstis, čia gyveno du įsimylėjėliai!“

Jūsų likimas — jūsų rankose, Julija; atidžiai apsvarstykite mano pasiūlymą ir įsigilinkite į pačią jo esmę; o aš prisiimu pareigą įkalbėti jūsų draugą sutikti su šiuo sumanymu, už kurį atsakau. Aš taip pat pasirūpinsiu jūsų išvykimo saugumu ir kartu su jūsų draugu sergėsiu jus, kol jūs nuvyksite į vietą. Ten jūs be jokių kliūčių tuojau pat galėsite viešai susituokti, kadangi pas mus pilnametei merginai tam nereikia niekieno sutikimo. Mūsų išmintingi įstatymai nepanaikina prigimties įstatymų, ir jeigu iš tos laimingos darnos kartais ir kyla kokių nors nepatogumų, tai jie kur kas mažesni už tuos, kuriuos ji pašalina. Vevė aš palikau tarną, savo patikėtinį, drąsų, atsargų ir neabejotinai ištikimą. Jūs galėsite lengvai su juo susitarti žodžiu ar raštu, tarpininkaujant Redžaninui — tik tegul pastarasis nežino, kas dedasi. Kai viskas bus paruošta, mes atvažiuosime jūsų pasiimti, ir jūs paliksite tėvų namus, lydima savo vyro.

Apmąstykite viską pati. Bet kartoju: tenesuklaidina jūsų prietarai ir tenesuvilioja skrupulai, kurie dažnai veda į nuodėmę garbės keliu. Numatau, kaip jums bus, jeigu atmesite mano pasiūlymą. Nesukalbamo tėvo tironija įstums jus į prarają, ir jūs tik tada tai suprasite. Nepaprastas jūsų švelnumas kartais virsta drovumu. Jūs būsite paaukota kilmin-

gumo chimerai*. Turėsite prisiimti įsipareigojimą, kuriam priešinsis širdis. Visuomenės pritarimui nuolatos prieštaraus sąžinės šauksmas, jūs būsite gerbiama, bet niekinama. O verčiau būti užmirštai, bet dorybingai.

P.S. Nežinodamas, ką jūs nuspręsite, rašau be jūsų draugo žinios,— bijau, kad neigiamas jūsų atsakymas akies mirksniu nesunaikintų visų mano pastangų vaisių.

IV LAIŠKAS

KLARAI NUO JULIJOS

O mano brangioji, kokią sutrikusią tu mane palikai vakar vakare! Ir kokią naktį aš praleidau, mąstydama apie tą lemtingą laišką! Ne, dar niekados tokia pavojinga pagunda nebuvo apnikusi mano širdies, niekados taip nesijaudinau ir niekados nesijaučiau tokia bejėgė. Anksčiau kažkokia išminties ir proto šviesa kreipė kur reikia mano valią. Visose painiose situacijose išsyk įžiūrėdavau tinkamiausią kelią ir tuojau pat pasukdavau į jį. Dabar, pažeminta, patyrusi tiek pralaimėjimų, aš klydinėju tarp priešingų aistrų. Silpnai mano širdžiai telemta rinktis vieną iš savo klaidų, ir esu taip apgailėtinai apakusi, kad jeigu atsitiktinai apsispręsiu teisingai, tai bus ne dorybės nuopelnas, ir mane vis tiek grauš sąžinė. Tu žinai, kokį vyrą man skiria tėvas, žinai, kokiais ryšiais mane susaistė meilė. Jei būsiu dorybinga, paklusnumas man uždės vienokias, ištikimybė — kitokias pareigas. Jei žiūrėsiu savo širdies palinkimo, ką pasirinksiu — mylimąjį ar tėvą? Jei paklusiu arba meilei, arba kraujo balsui, deja, neišvengiamai įstumsiu į neviltį arba vieną, arba antrą. Jei pasiaukosiu priedermei, neišvengiamai nusidėsiu; ir nors kažkokį kelią pasirinkčiau, mirsiu nelaiminga ir prasikaltusi.

Ak miela ir švelni mano bičiule, tu visada buvai vienintelė mano paguoda ir tiek kartų gelbėjai mane nuo mirties ir nevilties, tai pažvelk į siaubingą mano dvasios būklę ir pamatysi, kad dar niekada

---

* Kilmingumo chimera! Ir šitaip kalba Anglijos peras! Argi visa tai ne pramanas? Skaitytojau, o kokia jūsų nuomonė?

tavo pagalbos ranka man nebuvo tokia reikalinga! Juk tu žinai, kaip aš vertinu tavo nuomonę, žinai, kaip klausau tavo patarimų; matei, kad, paaukojusi viso savo gyvenimo laimę, aš neprieštaravau tavo pamokymams. Tad pagailėk manęs, įstūmusi mane į beviltišką nusiminimą, užbaik, ką pradėjai. Įkvėpk man drąsos, kurią praradau, apgalvok viską už mane, nes aš galvoju tik tavo mintimis. Pagaliau juk tu kiaurai matai mano širdį, taip mylinčią tave, tu pažįsti ją geriau negu aš pati. Tad pasakyk man, ko aš trokštu, pasirink už mane, nes aš nebeturiu jėgų trokšti, nebeturiu proto rinktis.

Dar kartą perskaityk to didžiadvasio anglo laišką. Angele mano, perskaityk jį daug daug kartų! Ak, tegu tavo širdį sujaudina žavus paveikslas didžios laimės, kurią man dar žada meilė, dvasios ramybė ir dorybė! Saldi ir svaigi sielų sąjunga, nenusakoma palaima, nepaisanti sąžinės priekaištų! Dieve mano, ar jūs graužtumėte taip mano širdį ištikimos santuokos prieglobstyje? Vadinas, laimė ir nekaltybė dar mano rankoj? Vadinas, aš galėčiau numirti iš meilės ir iš džiaugsmo, dievinamo vyro globojama, brangius meilės įrodymus patyrusi!.. Ir aš dar abejoju! Ir aš nebėgu išpirkti savo nuodėmės glėbyje žmogaus, su kuriuo ją padariau! Ir netampu dora žmona ir skaisčia šeimos motina!.. O, kad mano gimdytojai galėtų pamatyti, kaip aš pakilčiau iš savo pažeminimo! Kad galėtų būti liudininkai, jog ir aš savo ruožtu sugebėčiau vykdyti šventas pareigas, kurias jie vykdė man gimus!.. O kas vykdys tavąsias pareigas, nedėkinga, pagedusi dukra,— juk tu pati jas užmiršai? Nejaugi tu ruošiesi tapti motina, įsmeigusi durklą į savo motinos širdį? Ar gali toji, kuri suteršė savo šeimos garbę, išmokyti gerbti tą šeimą savo vaikus? Aklai mylinčių tėvų dukra, priversk juos gailestauti, kad tave pagimdė. Aptemdyk jų senas dienas skausmu ir negarbe... o pati mėgaukis, jei gali, laime, įgyta tokia kaina!

Viešpatie! Kokie siaubai aplinkui mane! Vogčiomis palikti tėvynę, suteršti šeimos garbę, pamesti visus artimuosius — tėvą, motiną, draugus, gimines ir net tave, mieloji mano bičiule, tave, mano širdies mylimoji: juk aš nuo pat vaikystės gal vos vieną dieną tegaliu išbūti be tavęs; palikti tave, išbėgti, tavęs netekti ir niekados nebematyti!.. Ak, niekados!.. Kokios kančios drasko tavo nelaimingąją draugę! Ją slegia vienu metu visos negandos, iš kurių jai reikia rinktis, ir nė vienas iš jai likusių gerumų negali jos paguosti. Aiman, aš pamečiau galvą. Tokia kova ne mano jėgoms — ji maišo man protą. Man gęsta vienu metu ir drąsa, ir nuovoka. Vienintelė mano viltis — tik tu. Arba pati išrink, arba leisk man numirti.

V LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Tavo sumišimas labai labai pamatuotas, miela mano Julija. Aš jį numačiau, bet negalėjau nieko padaryti! Aš tave suprantu, bet nuraminti negaliu, ir — kas blogiausia tavo padėtyje — niekas negali tavęs išgelbėti, tik tu pati. Kai reikalingas apdairumas, draugystė gali ateiti į pagalbą besiblaškančiai sielai. Jeigu reikia rinktis gėrį ar blogį, jų nepripažįstanti aistra gali nutilti, paklusdama nesavanaudiškam patarimui. Bet šiuo atveju, kad ir kokį kelią tu pasirinktum, prigimtis jį ir parems, ir pasmerks, protas ir atmes, ir pritars, o pareigos jausmas tylės arba pats sau prieštaraus. Visos pasekmės vienodai baisios. Tu negali nei kam nors pasiryžti, nei tinkamai pasirinkti; tau belieka lyginti vienas kančias su kitomis, ir vienintelis čia teisėjas — tavo širdis. Būtinybė apsispręsti mane baugina, o galimos to pasekmės mane slegia. Kad ir kokią lemtį pasirinktum, ji bus neverta tavęs. Kadangi negaliu nurodyti tau deramo kelio nei nuvesti tavęs į tikrą laimę, aš nesiryžtu spręsti tavo likimo. Tavo draugė šit pirmą kartą atsisako patenkinti tavo prašymą; bet man tai labai sunku, todėl tebus tas kartas paskutinis. Tačiau aš tave išduočiau, jeigu panorėčiau tau vadovauti šiuo atveju, kai pats protas priverstas tylėti ir kai tėra viena išeitis — klausyti vien savo širdies.

Nebūk neteisinga man, mieloji mano bičiule, ir nesmerk manęs pirma laiko. Žinau, yra apdairių draugų,— bijodami susikompromituoti, jie neduoda patarimų keblioje situacijoje, ir jų santūrumas didėja drauge su pavojumi, gresiančiu jų draugams. Ak, tu pamatysi, kad tave mylinčiai širdžiai svetimas toks bailus atsargumas. Leisk pasakyti tau kai ką ne apie tavo reikalus, o apie savo.

Angele mano, argi tu niekados nepastebėjai, kad kiekvienas, kas su tavimi susipažįsta, pamilsta tave? Žinoma, nėra nieko nuostabaus, kad tėvas ir motina labai myli savo vienturtę, kad aistringas jaunuolis užsidega liepsningu jausmu būtybei, kuri miela jo sielai,— čia taip pat nėra nieko nepaprasto. Bet kad toks nebejaunas, santūrus žmogus kaip ponas de Volmaras, tave pamatęs, pirmąsyk gyvenime įsimylėjo; kad visa šeima kaip vienas žmogus tave dievina; kad tu palikai brangi mano tėvui, tokiam nejausmingam žmogui, gal net brangesnė už jo

paties vaikus; kad visi draugai, pažįstami, tarnai, kaimynai ir visas miestas lyg susitarę tave dievina ir rodo širdingiausią palankumą — štai kas, brangioji, daug nuostabiau, ir šitos visuotinės simpatijos priežastis glūdi tavo pačios prigimtyje. Ar tu žinai, kokia tai priežastis? Tai ne tavo grožis, ne tavo protas, ne tavo grakštumas, ne tai, ką vadiname įgimtu mokėjimu patikti, o švelni siela, neprilygstamas meilingas lipšnumas visiems aplinkiniams, gebėjimas mylėti, sužadinantis meilę tau. Galima atsispirti viskam, tik ne geranoriškumui; patikimiausias būdas laimėti kito meilę — dovanoti jam savąją. Pasaulyje yra aibė moterų, gražesnių už tave, daug yra tokių pat grakščių kaip tu. Tačiau tu viena teturi kažką dar žavingesnio, kas ne tik patinka, bet ir jaudina, kas traukia prie tavo širdies visas širdis. Jauti, kad mylinti tavo širdis trokšta vien atsiduoti, ir švelnus jausmas, kurį ji mielai dovanoja kitiems, savo ruožtu grįžta jai atgal.

Tu, pavyzdžiui, stebiesi neįtikėtinu milordo Eduardo prisirišimu prie tavo draugo; tu matai, su kokiu atsidavimu jis rūpinasi tavo laime, tu žaviesi didžiadvasiškais jo pasiūlymais, tu juos priskiri tik jo dorybei,— ir štai mano Julija susigraudinusi! Miela sesute, tai klaida, tai savęs apgaudinėjimas! Dieve gink, aš nemenkinu milordo Eduardo geradarysčių, neniekinu jo didžiadvasiškumo! Tačiau patikėk manim, nors ir koks tyras jo atsidavimas, jis nebūtų toks karštas, jeigu tokiomis pat aplinkybėmis būtų skirtas kitiems asmenims. Tai tavo ir tavo draugo neatsispiriamo žavesio paveiktas, milordas Eduardas, pats to nejausdamas, iš nuoširdaus prieraišumo daro tai, ką tariasi darąs tik iš žmogiško padorumo.

Taip visada ir būna tam tikros natūros žmonėms: jų sielos, taip sakant, transformuoja kitas pagal save; jos turi veiklos sritį, kurioje niekas joms nepasipriešins: jas pažinęs, trokšti jas pamėgdžioti, jų iškilnus taurumas traukia visus aplinkinius. Štai kodėl, brangioji, nei tu, nei tavo draugas galbūt niekada nepažinsite žmonių — matysite juos tokius, kokie jie taps jūsų paveikti, o ne tokius, kokie jie yra patys savaime. Jūs rodysite pavyzdį visiems, kas gyvens su jumis; jie arba vengs jūsų, arba darysis į jus panašūs, ir visa, ką jūs matysite aplink save, bus gal nesulyginama su niekuo visame pasaulyje.

Na, o dabar, sesute, grįžkime prie manęs. Mes su tavimi vienmetės, ir nuo pat vaikystės mudvi sieja tas pats kraujas, o svarbiausia — visiškai vienodi polinkiai ir nuotaikos, nors ir esame skirtingo temperamento.

Congiunti eran gl' alberghi,
Ma piu congiunti i cori:
Conforme era l'etate,
*Ma 'l pensier piu conforme.**

Kaip, tavo nuomone, paveikė tavo sielos žavesys, kurį pajunta visi, prie kurių tu prisiartini, tą, kuri visą gyvenimą praleido su tavim? Nejaugi tu manai, kad mudvi tejungia paprasti ryšiai? Argi mano akyse neatsispindi tas švelnus džiaugsmas, kurį aš, susitikdama su tavim, kasdien matau tavo akyse? Argi tu neįžvelgi, kaip malonu mano sugrudusiai širdžiai sielvartauti ir verkti drauge su tavimi? Argi aš galiu užmiršti, kad, pagauta pirmojo gimstančios meilės svaigulio, tu neėmei bodėtis mudviejų draugyste ir, nors tavo mylimasis buvo nepatenkintas, nenutolai nuo manęs, nenuslėpei, kad jau pasidavei pagundai. Tas momentas buvo mums kritiškas, miela Julija. Aš žinau, ką reiškė tavo kukliai širdžiai prisipažinti, jog tau gėda, kai aš tokios gėdos nejutau. Aš niekados nebūčiau tapusi tavo patikėtine, jeigu būčiau tavo draugė tik perpus, ir mudviejų sielos taip gerai viena kitą supranta, kad nuo šiol niekas neįstengs jų išskirti.

Dėl ko gi draugystė tarp moterų tokia šalta ir nepatvari? Turiu galvoje moteris, sutvertas meilei. To priežastys — meilės įkarštis, grožio varžybos, pergalių troškimas. Ir jei kas nors iš tų dalykų galėtų įdiegti tarp mudviejų nesantaiką, mudvi jau seniai būtume išsiskyrusios. Bet jeigu mano širdis ir nebūtų tokia vangi mylėti, jeigu aš ir nežinočiau, kad judviejų aistra užges tik drauge su gyvastim, tai ir tada tavo mylimasis būtų mano draugas, mano brolis, nes kurgi matyta, kad tikra draugystė baigtųsi įsimylėjimu? Žinoma, ponui d'Orbui ilgai tektų girtis tuo, kad tu jam neabejinga, kol aš imčiau tuo skųstis, na ir aš visai nemėginčiau jį sulaikyti jėga, kaip ir tu — atimti jį iš manęs. Dievaži, brangute, aš sutikčiau netekti jo prieraišumo, kad tik galėčiau išrauti tau iš širdies tavo aistrą! Aš branginu jo meilę, bet su džiaugsmu jį tau užleisčiau.

Dėl mūsų išvaizdos, tai aš galiu būti apie save kuo geriausios nuomonės, tu vis tiek nepradėsi su manim varžytis — tu ne iš tokių; ir aš įsitikinusi, kad tau niekuomet neateis į galvą mintis savęs paklausti,

---

* Arti vieni kitų buvo jų namai, o dar arčiau — jų širdys. Vienodas buvo jų amžius, o dar vienodesnės mintys[2] (*it.*).

katra iš mudviejų gražesnė. Aš nebuvau tokia abejinga šiuo klausimu ir dabar žinau, kokio atsakymo galiu tikėtis, bet dėl to nė kiek nesisieloju. Aš tavimi didžiuojuos, bet nepavydžiu tau, nes žavingi tavo bruožai visai netiktų mano veidui; tavo grožis nė kiek netemdo manęs — priešingai, jis net gražina mane; tavo žavesys daro mane mielesnę, tavo gabumai mane aukština. Aš puošiuosi visomis tavo tobulybėmis ir dedu į tave savo visą savimeilę geriausia šio žodžio prasme. Tačiau nėmaž nesibaiminu dėl savo ateities — juk esu pakankamai graži, mano grožio man užtenka. Daugiau man nieko ir nereikia, be jokio nusižeminimo aš tau užleidžiu visur pirmenybę.

Tu nekantrauji sužinoti, kurlink aš kreipiu kalbą. Tad klausyk: aš negaliu įvykdyti tavo prašymo ir duoti tau patarimo — jau paaiškinau kodėl. Tačiau, apsisprendusi dėl savo likimo, tu nulemsi kartu likimą ir savo draugei. Kad ir kokia būtų tavo dalia, aš esu pasiryžusi prisiimti ją drauge su tavimi. Jeigu išvažiuosi, aš — paskui tave, jeigu liksi, liksiu ir aš. Aš tvirtai tą nusprendžiau, tokia mano pareiga, ir niekas nepajėgs manęs atkalbėti. Pragaištingas mano atlaidumas pražudė tave. Tavo lemtis turi tapti mano lemtim. Buvome neperskiriamos nuo vaikystės, mano miela Julija, būkim tad neperskiriamos iki grabo lentos.

Numatau, kad šitą sumanymą tu palaikysi lengvabūdišku, bet iš esmės jis protingesnis, negu atrodo, ir man nėra reikalo svarstyti ir dvejoti, kaip tau. Pirmiausia dėl mano šeimos: aš palikčiau sukalbamą tėvą, maža to — gan abejingą tėvą, kuris leidžia savo vaikams daryti kas patinka, ir veikiau iš nerūpestingumo negu iš meilės. Juk tu žinai, kad Europos reikalai jį daug labiau domina negu jo paties reikalai, ir pragmatinė sankcija[3] jam brangesnė už dukrą. Be to, aš nesu vienturtė, kaip tu; mano tėtušis, likęs su kitais vaikais, vargu ar pasiges manęs.

Aš jau rengiuosi tuoktis — ir staiga viską metu? *Manco male**, brangioji. Ponui d'Orbui reikės, jeigu jis mane myli, su tuo apsiprasti. O dėl manęs, tai nors aš gerbiu jo gerą būdą, nors esu prie jo prisirišusi ir man gaila prarasti tokį padorų žmogų, jis yra niekas, palyginti su mano Julija. Pasakyk, brangute, argi siela turi lytį? Iš tiesų, mano siela belytė. Man gali užeiti užgaida, bet ne meilė. Vyras man gali praversti, bet jis bus man tik vyras, o kol esu laisva ir gana graži, galiu susirasti vyrą visur.

---

* Ne taip baisu (*it.*).

Tačiau būk atsargi, sesute,— aš nesvyruoju, bet tai nereiškia, kad ir tu neturi svyruoti, aš nekurstau tavęs tuoj pat apsispręsti, o pati apsispręsiu tik tuo atveju, jeigu tu išvažiuosi. Skirtumas tarp mudviejų didelis, ir tavo pareigos kur kas sunkesnės už manąsias. Juk tu žinai, mano širdis kupina, galima sakyti, vieno jausmo, kuris taip suima savin visus kitus jausmus, kad jie tarsi išnyksta. Neįveikiamas, bet mielas įpratimas susiejo mane su tavim nuo vaikystės. Tikrai aš temyliu tave vieną, ir jeigu, sekdama paskui tave, turėsiu nutraukti kokius nors ryšius, mane padrąsins tavo pavyzdys. Aš sau tarsiu: „Taip daro Julija", ir tai bus man pateisinimas.

RAŠTELIS

KLARAI NUO JULIJOS

Suprantu tave, neprilygstama drauguže, ir dėkoju tau. Bent kartą gyvenime atliksiu savo priedermę ir nebūsiu visais atžvilgiais neverta tavęs.

VI LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO JULIJOS

Jūsų laiškas, milorde, mane sugraudino ir sužavėjo. Bičiulis, kurį jūs teikiatės globoti, bus ne mažiau sujaudintas, kai sužinos visa, ką jūs norėjote mūsų labui padaryti. Deja, tik nelaimingi žmonės supranta, kokios brangios yra gera darančios sielos. Mes jau ne kartą patyrėme, ko verta jūsų siela, ir jūsų didvyriškos dorybės mus visada jaudins, nors ir nebestebins.

Kaip gera būtų laimingai gyventi tokio kilnaus bičiulio globoje ir semtis iš jo geradarystės džiaugsmų, kurių lemtis man nesuteikė! Bet kaip man liūdna, milorde, kai matau, kad geri jūsų norai neįgyvendinami; žiauri mano lemtis trempia uolias jūsų pastangas, toji gerovė, kurią siūlote, man nepasiekiama, ir gražus jos paveikslas tik dar labiau

gildo man širdį. Dviem ujamiems įsimylėjėliams jūs suteikiate malonų ir saugų prieglobstį, įteisindamas jų meilę, pašventindamas jų santuoką, ir aš žinau, kad jūsų globoje aš išvengsiu įširdusios šeimos persekiojimų. Meilei tai daug, bet ar pakanka to laimei? Ne. Jeigu norite, kad būčiau rami ir patenkinta, suraskite man dar saugesnį prieglobstį, kur galėčiau pasislėpti nuo gėdos ir atgailos. Jūs rūpinatės mūsų reikalais ir, būdamas neregėtai dosnus, mūsų išlaikymo dėlei atsisakote dalies turto, iš kurio gyvenate jūs pats. Jūsų dosnios rankos dėka aš tapčiau turtingesnė ir garbingesnė negu kad paveldėjusi savo teisėtą palikimą, prie jūsų aš atgaučiau visa, ką būčiau praradusi, ir jūs malonėtumėte užvaduoti man tėvą. Ak milorde, bet ar aš būčiau verta kito tėvo, jeigu palikčiau tą, kuris davė man gyvastį?

Štai iš kur įbaugintos mano sąžinės priekaištai, slaptos aimanos, draskančios man širdį. Klausimas ne tas, ar aš turiu teisę tvarkyti savo likimą prieš gimdytojų valią, o tas, ar galiu jį tvarkyti jų mirtinai neįskaudindama, ar galiu pabėgti nuo jų neužduodama jiems baisaus sielvarto. Deja, po teisybei reikia paklausti savęs, ar turiu aš teisę atimti jiems gyvastį. Ar gali doras žmogus šitaip samprotauti apie kraujo giminystės ir prigimties teises? Ar gali jautri širdis taip rūpestingai žymėti dėkingumo ribas? Argi ne nuodėmė žengti ligi ten, kur prasideda nuodėmė? Ir kam taip skrupulingai žiūrėti, kur baigiasi tavo pareiga, jeigu tavęs neima pagunda peržengti tą ribą? Kaip? Aš be gailesčio paliksiu tuos, kurių dėka alsuoju, tuos, kurie saugo man dovanotą gyvastį ir kurie išmokė mane ją branginti, tuos, kuriems aš — vienatinė viltis ir paguoda, paliksiu beveik šešių dešimčių tėvą, amžinai negaluojančią motiną? Aš, vienturtis jų vaikas, pamesiu juos bejėgius senų dienų vienatvėj ir varge, kada jie laukia iš manęs tokios pat švelnios globos, kokios ligi šiol negailėjo man? Argi per mane paskutines jų dienas turi užtemdyti gėda, sielvartas ir ašaros? Nerami mano sąžinė, siaubo apimta, šauks be paliovos, ir man vaizduosis tėvas ir motina, nesulaukę paguodos, prie mirties slenksčio keikiantys nedėkingą dukrą, apleidusią juos ir suteršusią šeimos garbę! Ne, milorde, dorybė, kurios aš išsižadėjau, savo ruožtu išsižada manęs ir jau nieko nebyloja mano širdžiai. Bet dabar ne ji, o ta baisinga mintis neduoda man ramybės, ji persekios mane ir kankins be atvangos visą gyvenimą, ir aš būsiu nelaiminga laimės prieglobstyje. Žodžiu, jeigu man lemta iki gyvenimo galo kęsti sąžinės priekaištus, tai tokia lemtis yra tiek siaubinga, kad aš jos nevaliosiu iškęsti, verčiau jau kentėsiu priekaištus kitokius.

Pripažįstu, aš negaliu nuginčyti jūsų argumentų,— juk man taip norisi jiems pritarti. Betgi, milorde, jūs nevedęs, tai argi jums neatrodo, kad tik tėvas turi teisę patarinėti kitų vaikams? Dėl manęs, tai aš jau apsisprendžiau: per savo tėvus aš liksiu nelaiminga, aš tai žinau, bet ne taip žiauriai kankinsiuos dėl savo nedalios, kaip kankinčiausi, jei būčiau jų nedalios kaltininkė. Ne, aš niekados nepaliksiu tėvų namų. Tad išnyk, saldi jautrios sielos apgaule, žavi ir trokštama laime, dink sapnų tamsoje,— man tu nebeegzistuoji. O jūs, kilnusis mūsų bičiuli, užmirškite malonius savo pasiūlymus, ir tepalieka vien jų pėdsakas mano širdies gilumoje,— ji pernelyg dėkinga, kad galėtų juos pamiršti. Jeigu begalinės mūsų kančios nepakirto didžios jūsų dvasios jėgų, jeigu kilnios jūsų geradarystės dar neišseko, jūs dar galite šlovingai jas panaudoti,— tas, kurį teikiatės vadinti savo draugu, jūsų rūpesčiu tikrai gali nusipelnyti šito vardo. Nespręskite apie jį pagal jo dabartinę būklę; jis pasimetęs ne iš bailumo, o dėl to, kad karšta ir išdidi jo dvasia maištauja prieš likimą. Tariamas charakterio tvirtumas dažnai rodo veikiau bukaprotiškumą negu drąsą. Niekuo nežymus žmogus nežino stiprių skausmų, o didelės aistros negimsta silpnų žmonių sielose. Deja, jis suteikė savo aistrai tą jausmų stiprybę, kuri būdinga tauriems sieloms, ir štai iš kur šiandien mano gėda ir neviltis! Patikėkite, milorde, jeigu jis būtų eilinis žmogus, Julija nebūtų pražuvusi.

Ne, ne, tas slaptas jūsų palankumas jam, pamažu virtęs sąmoninga pagarba, jūsų neapgavo. Jis yra vertas visko, ką jūs jam esate padaręs, dar jo gerai nepažindamas. Jūs padarysite dar daugiau, jei tas įmanoma, kai jį pažinsite. Taip, būkite jam ramintoju, globėju, draugu, tėvu,— maldauju to jus ir dėl jo, ir dėl jūsų; jis pateisins jūsų pasitikėjimą, garbins jūsų geradarystes, įsidės atmintin jūsų pamokas, mėgdžios jūsų dorybes, perims jūsų išmintį. Ak milorde, jeigu jūsų rankose jis taps tuo, kuo gali būti, kaip jūs didžiuositės kada nors savo kūriniu!

VII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Ir tu, mano meilingas drauguži, ir tu, vienatine mano viltie, tu taip pat žeidi man širdį, kada ji slopsta iš liūdesio! Likimo smūgiams aš

buvau pasiruošusi, jau seniai juos nujaučiau ir būčiau juos kantriai pakėlusi... Bet tu!.. Juk aš kenčiu dėl tavęs, ir kaip tik tavieji smūgiai man nepakeliami. Man baisu, kad mano kančią sunkina tas, kuris turėtų pasistengti, kad man ji būtų miela. Kaip aš tikėjausi iš tavęs džiugios paguodos, bet tos viltys išgaravo drauge su tavo drąsa! Kieksyk tikinau save, kad tavo tvirtybė parems nuilsusią mano širdį, kad tavo dorumas nustelbs mano nuodėmę, tavo dorybės atgaivins prislėgtą mano sielą! Kieksyk šluosčiausi gailias ašaras galvodama: „Aš kenčiu dėl jo, bet jis yra to vertas. Aš nuodėminga, užtat jis doras. Ant manęs griūva aibės nemalonumų, bet jo tvirtumas man teikia jėgų, ir jo širdies gilumoje aš randu atpildą už visa, ką praradau!“ Tuščia viltis — ją sugriovė pats pirmasis išmėginimas! Kur nūnai ta meilė, kuri geba išaukštinti visus jausmus ir leidžia sušvisti dorybei? Kur tie iškilnūs gyvenimo principai? Kur sekimas didžiaisiais žmonėmis? Kur filosofas, nėmaž nesvyruojantis nelaimėje? Ogi štai jis pakirstas pirmosios bėdos — atskyrimo nuo meilužės. Kokį rasiu aš dabar pateisinimą savo gėdai savo pačios akyse, jei matau, kad mano suvedžiotojas — žmogus neryžtingas, malonumų išlepintas, bailys, pirmųjų nesėkmių sugniuždytas, paikšas, neklausąs proto balso, kai tas jam ypač pravartus? O Viešpatie! To dar betrūko, kad, iškentusi baisų pažeminimą, dar turėčiau raudonuoti ne tik dėl savo silpno būdo, bet ir dėl savo išrinktojo?

Pasižiūrėk, kaip tu pametei saiką! Iškrikusi, niekinga tavo siela nusmuko ligi žiaurumo! Tu drįsti man priekaištauti! Tu drįsti skųstis manimi!.. Savo Julija!.. Ak nevidone!.. Kaip sąžinės priekaištai nesuturėjo tavo rankos? Kaip tu, pamiršęs saldžiausius neregėtai švelnios meilės liudijimus, išdrįsai mane įžeidinėti? Ak, kokios paniekos verta tavo širdis, jei tu galėjai suabejoti mano širdimi! Bet ne, tu ja neabejoji, tu negali ja abejoti, ne čia tavo įniršio priežastis. Juk net šią valandėlę, kai aš bjauriuosi tavo neteisingumu, tu puikiai matai, kas sužadino man pyktį — pirmąjį mano gyvenime pyktį.

Kaip tu gali man iškalbinėti, jei aš pražudžiau save, aklai pasikliovusi tavimi, o mano troškimai neišsipildė? Tu raudonuotum dėl savo stačių žodžių, jei žinotum, kokia viltis buvo mane sugundžiusi, kokius planus aš drįsau kurti, svajodama apie mudviejų laimę, ir kaip jie žlugo draug su mano viltimis! Ir vis dėlto aš dar tikiuosi, kad tu kada nors sužinosi apie visa tai daugiau ir skaudžiai gailėsies dėl savo priekaištų. Tu žinai, kaip pasipriešino tėvas, tau taip pat žinoma, kad pasklido visokios kalbos. Aš numačiau jų pasekmes, tau jas išdėsčiau, ir tu viską

supratai. Idant neprarastume vienas antro, turėjome atsiduoti likimui, o jis mudu išskyrė.

Tu drįsti sakyti, kad aš tave išvijau! Bet kieno dėlei aš tą padariau, bejausmi meiluži! Nedėkingasis! Juk aš tai padariau dėlei širdies, kur kas kilnesnės, negu jai pačiai atrodo, širdies, kuri sutiktų šimtąsyk numirti, kad tik nematytų, jog aš pažeminta. Sakyk, kaip tau bus, kai aš užsitrauksiu gėdą? Argi tu tikiesi pajėgsiąs ištverti mano viešą nešlovę? Atvažiuok, žiaurusis, jei taip manai, atvažiuok, ir aš paaukosiu tau savo gerą vardą, parodydama tau drąsos pavyzdį. Atvažiuok, nebijok — toji, kuriai tu buvai brangus, tavęs neišsižadės. Aš mielai paskelbsiu dangaus ir žmonių akivaizdoje, ką mes jautėme vienas kitam, atvirai pavadinsiu tave savo meilužiu, numirsiu tavo glėby iš meilės ir gėdos. Verčiau tegu visas pasaulis sužino apie mano meilę, kad tik tu nė valandėlės ja nesuabejotum, nes tavo priekaištai man skaudesni už negarbę.

Maldauju tave, liaukimės pagaliau vienas kitu skundęsi, aš to negaliu pakęsti. O Viešpatie! Kaip gali vaidytis tie, kurie myli, ir gaišti laiką vienas kitą kankindami, kai jiems taip reikalinga abipusė paguoda? Ne, mano mielas, nėra ko dejuoti dėl pramanytų nuoskaudų. Skųskimės likimu, bet ne meile. Dar niekados pasaulis nematė tokios tobulos, tokios tvirtos sąjungos. Mudviejų sielos taip susiliejusios, kad nebegalės išsiskirti. Jei ir gyvensime toli vienas nuo kito, mes vis tiek būsime dvi vieno viseto dalys. Tai kaip tu gali jausti vien tik savo kančias? Kaip tu nejauti savo mylimosios kančių? Kaip tavęs nepasiekia švelnių jos dejonių atgarsiai? Juk tos dejonės kur kas gailesnės už tavo jausmingus riksmus! Jei tu atjaustum mano kančias, jos būtų tau žiauresnės už tavąsias.

Tau atrodo, kad tavo likimas apverktinas. Įsimąstyk į savo Julijos likimą ir apraudok tik ją. Įsimąstyk, kam sunkiau mūsų bendroje nelaimėje — man, moteriai, ar tau, ir spręsk, katro iš mudviejų padėtis labiau verta pagailos. Dėtis abejingai, kai esi aistrų valdžioje; vaidinti linksmą ir patenkintą, kai tave slegia aibės bėdų; rodyti ramų veidą, kai sieloje audra; vienaip galvoti, o kitaip kalbėti; slėpti visa, ką jauti; veidmainiauti iš pareigos ir meluoti iš kuklumo — štai įprasta kiekvienos mano amžiaus merginos būklė. Gražiausiomis savo dienomis ji vergauja tradicijų tironijai, kurią pagaliau dar apsunkina tėvų tironija, kai jie nuskiria jai blogą vyrą. Bet veltui jie stengiasi užgniaužti mūsų polinkius. Širdis pripažįsta tik savo pačios įstatymus; ji pabėga iš vergijos ir atsiduoda tam, kas jai mielas. Geležinis jungas, uždėtas

ne dangaus valia, suvaržo tik kūną, o ne sielą; merginai primeta vienas priedermes, bet atsidavusi jos širdis prisiima kitas, ir taip nelaiminga auka, iš vienos ar iš kitos pusės verčiama laužyti šventą ištikimybės priedermę, žengia į nusikaltimą. Bet yra merginų ir išmintingesnių. Ak, aš tai žinau. Kokios jos laimingos — jos niekad nemylėjo! Jos nepasiduoda pagundai, bet juk ir aš nenorėjau pasiduoti. Jos doresnės už mane, bet ar dorybę jos myli labiau už mane? Jei ne tu, ne tu vienintelis, ir aš ją būčiau amžinai mylėjusi. Ar iš tiesų aš jos nebemyliu?.. Tu mane pražudei, ir vis dėlto aš tave guodžiu!.. Bet kaipgi man bus?.. Kokia menka yra draugo paguoda, kai negirdi mylimojo paguodos! Tad kas gi paguos mane kenčiančią? Numatau, kokia siaubinga lemtis manęs laukia už tai, kad esu nuodėminga, bet juk aš iš naujo nusidėsiu, kai sudarysiu šlykščią ir galbūt neišvengiamą sąjungą! Ar užteks man ašarų savo prasikaltimui ir savo numylėtiniui apverkti, jei neatsispirsiu grėsmei? Ar užteks jėgų priešintis — juk esu sugniuždyta! Man jau vaidenasi įniršusio tėvo siautėjimas. Jau vaidenasi, kad šaukte šaukia prigimtis, virpindama pačias mano esybės gelmes: tai vaitoja meilė, draskydama man širdį. Netekusi tavęs, aš likau be pagalbos, be atramos, be vilties. Praeitis mane žemina, dabartis skaudina, ateitis baugina. Tariausi viską daranti dėl mūsų laimės, o pasirodė, kad rengiau tik dar žiauresnį išsiskyrimą, dar niekingesnę dalią abiem. Lengvabūdiški malonumai pražuvo, liko tik sąžinės graužimas, ir nėra kam atpirkti mane žeminančios gėdos.

Tai mano lemtis, tai man yra skirta būti silpnai ir nelaimingai. Netrukdyk man verkti ir kentėti. Mano ašaros negali išsekti, kaip ir aš kad negaliu atitaisyti savo suklydimo, ir net visa gydantis laikas man težada naujus sielvartus ir raudas. Bet juk tau niekas negrasina smurtu, tavęs nežemina gėda, ir niekas neverčia niekšingai slėpti savo jausmus. Tave nelaimė vos tepalietė, ir tau paliko visos ankstesniosios tavo dorybės, tad kaip tu drįsai taip nusmukti, kad dūsauji ir dejuoji kaip moteris ir taip pašėlusiai nertėji. Argi negana paniekos, kurią aš užsitraukiau per tave,— kam gi ją dar didini, pats tapdamas niekingas, kam slogini man sielą, mano gėdą apsunkindamas savąja? Sukaupk savo dvasios tvirtybę, kantriai kęsk nelaimę ir būk vyras. Būk, kaip ir anksčiau, jei man leista tave taip vadinti,— Julijos išrinktasis. Ak, jei nebesu verta tave drąsinti, tai bent prisimink, kokia aš kitados buvau; juk dėl tavęs aš tapau kitokia, tad būk to vertas ir neatimk man garbės antrąsyk!

Ne, gerbiamasis mano bičiuli, aš tavęs nebepažįstu šiame sumote-

riškėjusiame laiške, kurį norėčiau visam laikui užmiršti, ir manau, kad tu jau pats jo išsižadėjai. Tikiuosi, nors esu pažeminta ir sutrikusi, drįstu tikėtis, kad mano atminimas nežadina tau tokių žemų jausmų, kad mano paveikslas dar šlovingiau viešpatauja širdyje, kurią aš gebėjau uždegti, ir kad man neteks sau prikaišioti, be savo nuopuolio, dar ir niekšingumo to, kuris dėl jo kaltas.

Tu esi laimingas, nes savo negandoje gauni atpildą, patį brangiausią jautrioms sieloms. Dangus nelaimėje tau siunčia tokį bičiulį, kad tu abejoji, ar tai, ką iš jo gauni, nėra verta daugiau už tai, ko netekai. Mylėk ir brangink tą didžiai kilnų vyrą, kuris, atsisakydamas ramybės, teikiasi rūpintis tavo gyvenimu ir tavo protu. Kaip tu susigraudintum, jei sužinotum visa, ką jis norėjo padaryti dėl tavęs! Tačiau ar verta žadinti tavo dėkingumą, aitrinant tavo skausmus! Tau nereikia žinoti, kaip jis tave myli, kad suprastum, koks jis šaunus, ir tu negali jo gerbti, kaip jis to nusipelno, nemylėdamas jo, kaip privalai.

VIII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO KLAROS

Jūsų širdyje daugiau meilės nei delikatumo, ir jūs geriau mokate aukotis nei vertinti aukas. Rašydamas Julijai, jūs priekaištavote jai, bet ar pagalvojote apie sunkią jos būklę? Ar galima vien dėl to, kad jūs kenčiate, giežti apmaudą ant jos, kenčiančios dar labiau? Aš jums sakiau daugybę kartų, kad gyvenime nesu mačiusi tokio niurzgos meilužio kaip jūs: amžinai jūs šokate ginčytis; meilė jums — karo stovis; jeigu kartais ir būnate klusnus, tai paskui dejuojate dėl to. Ak, kaip reikia saugotis tokių įsimylėjėlių! Aš tariuosi esanti laiminga, kad visados geidžiau tik tokių, kuriuos gali išvaryti kada nori, ir be jokių ašarų!

Patikėkit manim, jeigu norite, kad Julija liktų gyva, kalbėkite kitokiu tonu. Jai pernelyg sunku pakelti ir širdgėlą, ir dar jūsų iškalbėjimus. Metas išmokti tausoti šią itin jautrią širdį. Jūsų priedermė — kuo švelniausiai ją guosti. Venkite skųstis savo kančiomis, nes tuo jas tik didinate, ar bent jau skųskitės tik man, nes aš esu vienintelė jūsų išsiskyrimo kaltininkė. Taip, mano mielas, jūs teisingai įspėjote: tai

aš jai patariau žengti šitą žingsnį, nes tik taip buvo galima išgelbėti jos garbę. Tikriau sakant, aš priverčiau Juliją šitaip apsispręsti, perdėdama pavojų. Aš ir jus įkalbėjau, ir kiekvienas iš mūsų atliko savo priedermę. Padariau dar daugiau — atkalbėjau ją priimti milordo Eduardo pasiūlymus. Aš užkirtau kelią jūsų laimei, bet Julijos laimė man brangesnė už jūsų. Žinojau, kad ji negalės būti laiminga, jei užtrauks savo tėvams gėdą ir įstums juos į neviltį. Ir neįsivaizduoju, ar jūs pats galėtumėt jaustis laimingas, jei pamintumėt jos laimę.

Tai štai kaip aš veikiau ir kuo prasikaltau, o kadangi jums patinka plūsti tuos, kurie jus myli, giežkite apmaudą ant manęs vienos. Būsite ir toliau nedėkingas, tačiau bent jau nesielgsite neteisingai. O mano pažiūra į jus, kad ir kaip jūs laikysitės, bus visados ta pati. Kol Julija jus mylės, jūs būsite man vis toks pat brangus, ir net brangesnis, jei tai įmanoma. Aš nesigailiu nei to, kad globojau jūsų meilę, nei to, kad prieš ją kovojau. Man kelrodis visada buvo tyraširdiškas, draugiškas atsidavimas: jis pateisina visus mano veiksmus — ir tai, ką dariau jūsų labui, ir ką prieš jus, o jeigu atrodytų, kad kartais domėjausi jūsų meile daugiau, negu man būtų pritikę, tai mano širdis nuramins mano sąžinę. Aš niekados neraudonuosiu dėl tų paslaugų, kurias man pavyko suteikti savo draugei, ir prikaišiojau sau tik tai, kad jos buvo bergždžios.

Aš nepamiršau jūsų pamokų — jūs kitados man kalbėjote apie išminčių dvasios tvirtumą nelaimėse, ir man atrodo, dabar kaip tik galėčiau priminti jums keletą iš tų taisyklių. Tačiau Julijos pavyzdys liudija, kad mano amžiaus mergina jūsų amžiaus filosofui yra bloga auklėtoja ir pavojinga auklėtinė; be to, man ir nepridera mokyti savo mokytoją.

IX LAIŠKAS

JULIJAI NUO MILORDO EDUARDO

Mūsų viršus, žavioji Julija; mūsų draugas prasižengė — ir tada atėjo į protą. Staiga supratęs savo kaltę, susigėdo, visas jo įniršis išgaravo, ir jis pasidarė toks nuolankus, jog dabar mes darysim su juo ką panorėsim. Man malonu, kad, priekaištaudamas sau dėl tos klaidos, jis veikiau gailisi, negu apmaudauja; ir aš žinau, kad jis mane myli,

nes mano akivaizdoje jis nuolankus ir drovus, bet nesutrikęs ir nesuvaržytas. Jis pernelyg gerai suvokia, kad buvo neteisus, ir man nėra reikalo jam to priminti. Kaltės išpažinimas daro didesnę garbę tam, kuris ją dovanoja.

Pasinaudojęs šia staigia permaina ir jos pasekmėmis, aš iš anksto, prieš mums išsiskiriant, viską su juo aptariau, nes turiu netrukus iškeliauti. Ketinu vėl atvykti ateinančią vasarą, todėl mudu susitarėme, kad jis lauks manęs Paryžiuje ir kad paskiau abu drauge vyksime į Angliją. Londonas — vienintelė vieta, verta didelių talentų: ten jiems plačiausia veikimo dirva*. O jo talentai išties įžymūs daugely sričių, ir aš tikiu, kad jis, draugų padedamas, per trumpą laiką pasirinks sau deramą kelią. Aš jums paaiškinsiu savo sumanymus smulkiau, kai užsuksiu pravažiuodamas pas jus, o tuo tarpu jūs pati suprantate, kad jei lydės sėkmė, galima pašalinti daug kliūčių ir kad garbinga padėtis visuomenėje gali kompensuoti aukštą kilmę net jūsų tėvo supratimu. Mano nuomone, tai vienintelė išeitis, kurią jums belieka išmėginti dėl jūsų ir jo laimės, kadangi lemtis ir prietarai atėmė iš jūsų visas kitas galimybes.

Aš parašiau Redžaninui, kad atvažiuotų čionai pašto karieta, noriu pasinaudoti juo tą savaitę ar pusantros, kol dar būsiu su mūsų draugu. Jo liūdesys pernelyg didelis, ir jam ne galvoj ilgi pokalbiai. Muzika užpildys tylos tuštumą, žadins svajones ir pamažu pavers jo širdgėlą melancholija. Aš palauksiu, kol jis ateis į šią būklę, tada paliksiu jį vieną,— anksčiau taip padaryti nesiryžčiau.

Dėl Redžanino, tai jį paliksiu pas jus pravažiuodamas ir pasiimsiu tiktai grįždamas iš Italijos. Manau, kad tada jis jums nebebus reikalingas,— taip galiu spręsti iš to, kokią judvi padarėte pažangą. Na, o dabar jūs turbūt apsieisite be jo, ir aš jūsų nenuskriausiu išsikviesdamas jį kelioms dienoms.

---

* Štai ką reiškia ypatingas šališkumas savo krašto atžvilgiu. Nes aš nesu girdėjęs, kad būtų pasaulyje kraštas, kur svetimšaliai, apskritai kalbant, būtų priimami taip nesvetingai ir kur jiems būtų taip kliudoma iškilti kaip Anglijoje. Nacionalinės nuotaikos ten tokios, kad jų niekas negloboja, valdymo forma tokia, kad jie ten nieko negali pasiekti. Bet pripažinkime taip pat, kad anglai nė patys nereikalauja iš kitų svetingumo, kurio nerodo jums savo krašte. Kuriame dvare bailiai keliaklupsčiauja tie išdidūs salos gyventojai? Nebent londoniškiame. Kuriame krašte stengiasi jie pralobti? Tik savo tėvynėje. Tiesa, jie rūstūs, bet tas rūstumas man nėra nemalonus, kai derinasi su teisingumu. Man atrodo, gerai, kad jie tėra anglai, nes jiems nėra reikalo būti žmonėmis.

X LAIŠKAS

KLARAI NUO SEN PRĖ

Kodėl taip atsitiko, kad pagaliau man atsivėrė akys į save patį? Verčiau būčiau jas amžinai užmerkęs — tada nematyčiau, iki kokios niekingos būsenos nusmukau,— o juk buvau laimingiausias žmogus! Meilingoji, kilnioji bičiule, jūs taip dažnai mane gelbėjote, kad drįstu ir dabar išpažinti jūsų užjaučiančiai širdžiai savo gėdą ir kančią; drįstu ir dabar melsti jus paguodos, nors ir jaučiuosi nesąs jos vertas; drįstu šauktis jūsų, nors esu išsižadėjęs pats savęs. O dangau, kaip ji galėjo mylėti tokią menkystą? Ir kaip tokia dieviška ugnis neapvalė mano sielos? Kaip turbūt dabar raudonuoja dėl savo pasirinkimo toji, kurios vardo nebesu vertas minėti! Kaip turbūt kankinasi ji matydama, kad jos paveikslas suterštas tokioje niekšingoje, žemoje širdyje! Kaip turbūt smerkia ir neapkenčia ji to, kuris ją mylėjo ir pasirodė besąs nevidonas! Žinokite visas mano pražangas, miela sesute*. Žinokite mano nusikaltimą ir atgailą. Būkite mano teisėja, ir tegu baigias mano dienos; arba būkite mano užtarėja, ir tegu toji, kuri sprendžia mano likimą, teikiasi ir dabar būti jo lėmėja.

Nekalbėsiu apie tai, kaip mane paveikė šitas netikėtas išsiskyrimas; nieko nesakysiu apie besaikę savo širdgėlą ir beprotišką neviltį. Jūs viską gerai suprantate, nes žinote, kaip stebėtinai nuo viso to man paklaiko protas. Kuo geriau aš jaučiau savo padėties baisumą, tuo sunkiau man buvo suvokti, kaip galėčiau savo noru išsižadėti Julijos. Tas gailus sopulys ir nepaprastas milordo Eduardo didžiadvasiškumas sukėlė man įtarimą, kurio niekada negalėsiu minėti be pasibaisėjimo; o jeigu užmirščiau, tai būčiau nedėkingas bičiuliui, man viską atleidusiam.

Būdamas tarsi apdujęs, ėmiau gretinti visas savo išvykimo aplinkybes, pasigavau mintį apie sąmoningą kėslą ir priskyriau jį doringiausiam iš visų žmonių. Vos tik man kilo šitas šlykštus įtarimas, man pradėjo rodytis, kad viskas jį patvirtina. Ir milordo pasikalbėjimas su baronu d'Etanžu, ir bent kiek klastingas jo tonas, dėl kurio aš kaltinau milordą, ir iš to kilęs vaidas, ir tai, kad jai buvo uždrausta su manim susitikti, ir kad buvo nutarta mane išsiųsti, greiti ir slapti pa-

* Sekdamas Julija, jis vadino ją „sesute"; sekdama Julija, Klara jį vadino „mano mielas".

siruošimai, jo pašnekesys su manimi dieną prieš tai, pagaliau skubotas mano išvežimas, ar, tikriau sakant, pagrobimas, žodžiu, viskas, kaip man atrodė, liudijo, kad milordas sumanė nušalinti mane nuo Julijos; aš žinojau, kad jis ketina paskiau grįžti pas ją, ir tai, mano supratimu, aiškiausiai rodė, ko jis siekia mane globodamas. Tačiau prieš mesdamas jam kaltę nusprendžiau kaip reikiant viską išsiaiškinti. Tatai sumanęs, vis dėlto nieko daugiau nedariau, tik ėmiau atidžiau viską sekti. Bet mano juokingi įtarimai tik dar sutvirtėjo; jis uoliai rūpinosi manimi iš žmoniškumo, o pavydo aptemdytas mano protas kiekvieną kilnų jo poelgį laikė išdavystės įrodymu. Bezansone sužinojau, kad jis parašė Julijai laišką, bet man jo neparodė ir net neužsiminė apie jį. Tada nusprendžiau, kad abejoti nebėra ko, kad reikia tik palaukti atsakymo (žinoma, tikėjausi, kad milordas bus juo nepatenkintas), ir tada jau aiškintis, kaip buvau apgalvojęs.

Vakar vakare mes grįžome gan vėlai, ir aš sužinojau, kad jis gavo iš Šveicarijos laišką; bet man jis nieko apie tai neprasitarė, kai mudu žengėme kiekvienas į savo kambarį. Aš palaukiau, kol jis laišką atplėš. Iš savo kambario nugirdau, kad skaitydamas jis kužda atskirus žodžius. Įtempiau klausą ir mano ausį pasiekė su pertrūkiais tariamos frazės: „Ak Julija... aš norėjau padaryti jus laimingą... aš gerbiu jūsų dorybę... bet gailestauju dėl jūsų klaidos..." Aiškiai išgirdęs šiuos ir kitus panašius žodžius, nebeįstengiau susivaldyti. Stvėriau savo špagą, atidariau ar, tikriau sakant, išlaužiau jo duris ir kaip patrakęs įsiveržiau į kambarį. Ne, aš neteršiu nei šio popieriaus, nei jūsų žvilgsnio keiksmais, kuriuos įtūžęs išrėkiau milordui, norėdamas prispirti jį tuojau pat su manim kautis.

O sesute, štai tada aš supratau tikrosios išminties galią net patiems jautriausiems žmonėms, kai jie nori klausyti jos balso. Iš pradžių jis niekaip negalėjo suprasti mano kalbų ir pamanė, kad aš kliedžiu. Bet mano kaltinimai išdavyste, priekaištai dėl jo slaptų kėslų, Julijos laiškas, kurį jis tebelaikė rankoj ir apie kurį aš jam be paliovos kalbėjau, visa tai jam atvėrė akis, jis pagaliau suprato, iš kur mano įniršis. Šyptelėjo, o paskui šaltai tarė: „Jūs iš proto išsikraustėte, o su pamišėliu aš nesikausiu. Praregėkite, apakėli,— pridūrė jis švelniau,— kaip galite mane kaltinti išdavyste?" Jo tone nebuvo justi nieko panašaus į klastą, ir jo balso skambesys sujaudino man širdį. Vos tik žvilgtelėjau jam į akis, visi mano įtarimai išsisklaidė, ir aš pasibaisėjau supratęs, koks aš pakvaišėlis.

Jis tučtuojau pastebėjo šią mano permainą ir ištiesė man ranką.

„Eikite šen,— tarė jis.— Jeigu būtumėt atsitokėjęs tik po to, kai aš būčiau įrodęs savo nekaltumą, aš būčiau išsiskyręs su jumis amžinai. Dabar, kai atėjote į protą, perskaitykite šį laišką ir pagaliau įtikėkite savo draugais". Aš buvau beatsisakąs skaityti, bet milordas, būdamas ne vienu atžvilgiu už mane pranašesnis, autoritetingu tonu to pareikalavo, o aš, nors mano įtarimai jau buvo išgaravę, taip pat slapta to geidžiau.

Įsivaizduokite, kaip aš jaučiausi perskaitęs laišką ir sužinojęs, koks negirdėtas geradaris yra tas, kurį drįsau taip niekšingai apšmeižti. Puoliau prie jo kojų ir susižavėjimo, atgailos ir gėdos kupina širdimi apkabinau jo kelius, nepajėgdamas ištarti nė žodžio. Jis priėmė mano atgailą lygiai taip pat kaip ir mano užgaules, o už maloningai man suteiktą atleidimą pareikalavo tik tokio atpildo: aš niekados neturiu priešintis tam, ką jis darys mano labui. Ak, tedaro jis dabar, kas jam patinka: prakilni jo siela yra viršesnė už žmonių sielas, ir priešintis jo geradarystėms nevalia, kaip nevalia priešintis Viešpaties Dievo geradarystėms.

Po to jis man padavė abu man skirtus laiškus. Nenorėjo man jų duoti neperskaitęs savo laiško ir nesužinojęs apie jūsų pusseserės nutarimą. Juos skaitydamas supratau, kokią mylimąją ir kokią draugę dangus man yra dovanojęs. Supratau, kiek jautrumo ir dorybingumo jis sutelkė aplink mane, idant mano sąžinės graužimas taptų dar aitresnis, o mano niekšybė dar labiau verta paniekos. Pasakykit, kas gi jinai, toji vienintelė iš mirtingųjų, kurios galia kur kas didesnė už grožio galią,— ją, tarsi nemirtinguosius angelus, garbini ir už jos siunčiamą gėrį, ir už jos teikiamas kančias. Deja, toji žiauruolė viską iš manęs atėmė, bet aš ją už tai dar labiau myliu. Kuo nelaimingesnis per ją lieku, tuo labiau ją dievinu. Sakytum visos naujos kančios, kurias ji man sukelia, ją dar labiau išaukština mano akyse. Toji auka, kurią ji šit padarė, klausydama prigimties balso, mane liūdina ir žavi. Man po to dar brangesnė tapo ir ta auka, kurią ji paaukojo meilei. Taip, kai jos širdis atsisako ką nors daryti, tik dar labiau imi vertinti tai, ką ji daro.

O jūs, garbioji ir žavioji sesute, jūs, vieninteli ir tobulas draugystės pavyzdy, kuriam lygaus nerasi tarp viso pasaulio moterų ir kurį širdys, nepanašios į jūsų, drįsta vadinti chimera, ak, nekalbėkite man daugiau apie filosofiją: aš ją niekinu, tai apgaulė, gyrpelnystė, tušti tauškalai. Jinai — iliuzija, šešėlis, kuris kursto mus iš tolo grasinti aistroms, bet ji palieka mus tartum pseudodidvyris, kai jos prisiartina.

Meldžiu jus nepalikti manęs, savo paklydimų aukos. Meldžiu elgtis, kaip ir anksčiau, maloningai su nelaiminguoju, kuris nebėra vertas jūsų gerumo, bet jo trokšta karščiau ir yra jo reikalingas labiau nei kada nors ligi šiol. Meldžiu sugrąžinti mane pačiam sau, ir tegu švelnus jūsų balsas užvaduoja mano negaluojančioje širdyje proto balsą.

Betgi ne, drįstu tikėtis, kad nesu negrįžtamai nusmukęs. Jaučiu, kad manyje vėl gaunasi skaisti ir šventa ugnis, kuria degiau. Tokių dorybių pavyzdys veltui nežus tam, kuriam jos buvo skiriamos, kuris jas myli, jomis žavisi ir nori nuolatos jomis sekti. O brangi mylimoji, kurios pasirinkimu aš taip turiu didžiuotis! O mano bičiuliai, kurių pagarbą noriu susigrąžinti! Mano siela vėl bunda ir semiasi stiprybės ir gyvasties iš jūsų sielų. Skaisti meilė ir prakilni draugystė man grąžins drąsą, kurią niekinga neviltis man buvo beatimanti. Tyri mano širdies jausmai atstos man išmintį; jūsų dėka tapsiu tuo, kuo privalau būti, ir pasistengsiu, kad jūs užmirštumėte mano nupuolimą, jei tik sugebėsiu kada nors pakilti. Nežinau ir nenoriu žinoti, kokią lemtį man nuskyrė dangus; kad ir kokia ji būtų, noriu likti vertas tos lemties, kurią turėjau. Nemirtingas paveikslas, kurį nešiojuosi širdyje, bus man egida ir mano siela taps nepažeidžiama likimo smūgių. Argi aš nepakankamai gyvenau dėl savo laimės? O dabar turiu gyventi dėl jos garbės. Ak, kad galėčiau nustebinti pasaulį savo dorybėmis, idant žmonės kada nors galėtų sušukti, jomis besižavėdami: „Argi jis galėjo to nepadaryti? Juk jį mylėjo Julija!“

P. S. Pasibjaurėtinas ir *galbūt neišvengiamas* ryšys! Ką reiškia šitie žodžiai? Jinai juos parašė, Klara, aš viskam pasiruošęs, nuolankus likimui, ryžtuosi pakelti savo lemtį. Bet šitie žodžiai... Niekados, kad ir kas atsitiktų, aš iš čia neišvažiuosiu, kol negausiu šių žodžių paaiškinimo.

XI LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Vadinas, tiesa, kad mano siela dar neužsklęsta džiaugsmui ir šviesos spindulys dar gali į ją prasiskverbti! O juk nuo tos dienos, kai tu išvykai, aš, deja, maniau, kad man skirta tik liūdėti, maniau, kad toli

nuo tavęs sugebėsiu tik kentėti, ir nė negalvojau, kad rasiu paguodos be tavęs. Žavus tavo laiškas mano pusseserei parodė mane klydus. Skaitydama aš bučiavau jį ir verkiau iš graudulio; jis tartum gaili rasa atgaivino ilgesio išdžiovintą ir liūdesio suvytintą mano širdį. Mano širdis praskaidrėjo, ir aš supratau, kad tu ne tik iš arti, bet ir iš toli darai poveikį savo Julijos jausmams.

Kaip aš džiaugiuosi, mano mielas, kad tu vėl atgavai jausmų stiprybę, pritinkančią drąsiam vyrui! Už tai aš dar labiau gerbsiu tave ir mažiau niekinsiu save, nepažeminusi doros meilės orumo ir neužtraukusi gėdos abiem širdims vienu kartu. Dabar, kai mes galime laisvai kalbėti apie mudviejų reikalus, pasakysiu tau daugiau. Mano neviltis vis didėjo matant, kad tavo neviltis atima mums vienintelę galimybę išsigelbėti ir pasinaudoti tavo gabumais. Dabar tu pažinai garbingą bičiulį, kurį tau davė dangus. Tau neužteks viso gyvenimo už jo geradarybes atsilyginti, o įžeidimo, kurį jam neseniai padarei, niekados neišpirksi. Tikiuosi, tavęs jau nebereikia mokyti tramdyti audringą savo vaizduotę. Tu įžengsi į aukštuomenę to garbingo žmogaus globojamas, jo autoriteto padedamas, jo patirtim vadovaudamasis, tu pamėginsi atkeršyti žiauriam likimui už savo pamintą orumą. Padaryk jam tai, ko nepadarytum sau; bent iš pagarbos jo gerumui pasistenk, kad jo geradarystės neliktų be naudos. Prieš tave — džiugi perspektyva. Tavęs dar laukia sėkmė plačioje veikimo dirvoje, kur visos aplinkybės palankios tavo uolumui. Dangus dosniai tave apdovanojo, turtinga prigimtis, skonio ugdoma, suklestėjo daugybe talentų! Tu eini tik dvidešimt ketvirtus metus, tačiau tavo amžiaus žavumas puikiai dera su branda, kuri paprastai tik su amžiumi ateina.

*Frutto senile in su 'l giovenil fiore**.

Studijos neprislopino tavo gyvumo, tu nepasidarei nerangus, banalus flirtas nesusiaurino tavo akiračio ir neatbukino proto. Karšta meilė, įkvėpdama tau visus prakilnius jausmus, kuriuos ji išugdo, tau suteikė taurių minčių ir teisingą nuovoką, nuo kurios ji neatskiriama**. Jos švelnioje šilumoje tavo siela išskleidė savo puikius gabumus, kaip gėlė išsiskleidžia saulės spinduliuose. Tu turi ir visa tai,

---

* Senatvės vaisiai drauge su jaunystės žiedais[4] (*it.*).

** Teisinga nuovoka neatskiriama nuo meilės? Miela Julija! Jūsų meilėje to visai nematyti.

kas veda į praturtėjimą, ir tai, kas verčia turtą niekinti. Aukštuomenės pagarbai laimėti tau tereikia teiktis jos panorėti, ir aš tikiuosi, kad, galvodamas apie tavo širdžiai brangų asmenį, tu sieksi jos su tokiu uolumu, kokio ji nėra verta.

O švelnusis drauguži! Tu traukiesi nuo manęs... O mano numylėtini, tu bėgi nuo savo Julijos!.. Taip reikia — mudviem reikia išsiskirti, jeigu norime kada nors vėl būti laimingi. Tu turi pasiekti tikslą — tai paskutinė mūsų viltis. Tegaivina, teguodžia tave toji džiugi mintis kartaus ir ilgo nesimatymo metu! Tegu ji suteikia tau užsidegimo įveikti kliūtis ir pažaboti likimą! Deja, aukštuomenės gyvenimas ir darbai tau nuolatos duos progų išsiblaškyti ir atitrauks nuo išsiskyrimo širdgėlos. O aš liksiu pati viena ir gal net būsiu persekiojama, ir kur tik eisiu, ką darysiu — nuolatos ilgėsiuosi tavęs. Bet aš būčiau laiminga, jei bereikalingas nerimas dėl tavęs nedidintų mano kančių ir jei manęs neslėgtų, be mano pačios sielvartų, dar ir mintis apie tau gresiančias nelaimes.

Aš virpu galvodama apie aibes visokiausių pavojų tavo gyvasčiai ir dorai. Aš pasitikiu tavim, kiek tik galima pasitikėti žmogumi; bet juk likimas mudu išskyrė,— ak mano mielas, kodėl tu esi tik žmogus? Tame nepažįstamame pasaulyje, į kurį tu įžengsi, tau taip bus reikalingi patarimai. Ir ne man, jaunai ir neprityrusiai, ne tokiai išsilavinusiai ir protingai kaip tu — ne man tave mokyti. Tai aš pavedu milordui Eduardui. Aš tau patariu tik du dalykus, nes jie priklauso ne tiek gyvenimo patyrimui, kiek jausmų sričiai, o aš, nors ir menkai tepažįstu aukštuomenę, tariuosi gerai pažįstanti tavo širdį: niekados neišsižadėk dorybės ir niekados neužmiršk savo Julijos.

Aš tau nepriminsiu visų tų gudrių samprotavimų, kurių pilna knygose, bet kurie niekados neišugdė padoraus žmogaus,— tu pats mane išmokei jų nepaisyti. Ak, tie nuobodūs postringautojai! Jų širdys niekad pačios nepatyrė ir niekam kitam nedovanojo saldaus džiugesio! Mielas mano, užmiršk tuos tuščius moralistus ir įsigilink į savo sielą: ten tu visados rasi versmę šventosios ugnies, tiek kartų mus uždegusios taurių dorybių meile; ten tu išvysi amžiną tikrojo grožio paveikslą, kurį stebėdami mes užsikrečiame šventu entuziazmu. Mūsų aistros nuolat jį teršia, bet jo išdildyti negali*. Prisimink,

---

* Tikroji įsimylėjėlių filosofija — Platono filosofija[5]. Kol trunka susižavėjimas, jie kitos filosofijos nežino. Susijaudinęs žmogus negali šio filosofo atsisakyti; abejingas skaitytojas negali jo pakęsti.

kokios džiaugsmo ašaros riedėjo mums iš akių, kaip virpėjo ir alpo įjaudintos mūsų širdys, koks džiaugsmas kėlė aukštybėn mūsų sielas, kai mes skaitėme pasakojimus apie tuos didvyriškus gyvenimus, kurie yra tarsi amžinas priekaištas ydoms ir žmonijos garbė? Ar tu nori žinoti, ko gyvenime reikia geisti — turto ar dorybės? Pagalvok, į ką labiau linksta širdis, kai jos pasirinkimas yra bešališkas; pagalvok, kuo mes domimės skaitydami istoriją. Ar tau kada nors atėjo į galvą svajoti apie Krezo turtus, apie Cezario garbę, Nerono galybę ar Heliogabalo pramogas[6]? Jeigu jie buvo laimingi, kodėl gi tu savo svajonėse neatsidurdavai jų vietoj? Ogi dėl to, kad jie nebuvo laimingi, ir tu gerai tą supratai; dėl to, kad jie buvo nedori ir paniekos verti, o laimingas piktadarys niekam nežadina pavydo. Tai tokie žmonės tau labiausiai patiko? Ką tu aukštinai kaip teiktiną pavyzdį? Į ką labiausiai būtum norėjęs panėšėti? Nesuvokiamas amžino grožio žavesys! Atėnietis, išgėręs cikutos, Brutas, atidavęs gyvastį už tėvynę, Regulas, pasiaukojęs kančioms, Katonas, pervėręs sau vidurius[7],— visi šitie dori, bet nelaimingi žmonės kėlė tau pavydą, ir širdies gilumoje tu jautei, kad jie patyrė tikrą palaimą, kuri nustelbė jų regimas kančias. Nemanyk, kad šitas jausmas būdingas tik tau vienam, jis būdingas visiems žmonėms, ir dažnai net prieš jų valią. Dieviškas didvyrio paveikslas, kurį kiekvienas iš mūsų nešiojasi sieloje, nejučia mus žavi, ir vos tik mūsų aistra atlėgsta, mes norime tapti panašūs į jį; ir pats pikčiausias žmogus panorėtų tapti doras, jei tik galėtų pasikeisti.

Mielas drauguži, atleisk man už šiuos entuziastiškus jausmus. Juk tu žinai, aš juos perėmiau iš tavęs, ir meilė reikalauja, kad tau juos grąžinčiau. Nenoriu tau čia dėstyti tavo paties principų, tik trumpam priderinau juos prie tavęs pažiūrėti, ar jie tau tinka: šit atėjo laikas pritaikyti gyvenime tavo paties pamokas ir parodyti, kaip galima įvykdyti tai, apie ką tu taip gražiai kalbi. Nereikia būti Katonu ar Regulu, tačiau kiekvienas privalo mylėti savo tėvynę, būti sąžiningas ir drąsus, laikytis duoto žodžio, kad ir gyvastį reikėtų paaukoti. Asmeninės dorybės dažnai esti juo prakilnesnės, kai netrokšta kitų pritarimo, o tenkinasi savo pačių teisingu nusimanymu: sąžinė teisuoliui atstoja visus pasaulio pagyrimus. Taigi tu suprasi, kad žmogaus didingumas nepriklauso nuo luomo ir kad jis negali būti laimingas, jeigu neturi savigarbos, nes jeigu tikras sielos džiaugsmas yra grožio stebėjimas, tai kaip gali piktadarys mylėti kito žmogaus grožį, nejausdamas nesąmoningos neapykantos pats sau?

Aš nebijau, kad žemos aistros ir nešvankūs malonumai tave išves iš doros kelio; šitie spąstai nelabai pavojingi jautriai širdžiai, jai reikia delikatesnių. Bet aš bijau tų taisyklių ir pavyzdžių, su kuriais tu susipažinsi aukštuomenėje; bijau to baisaus poveikio, kurį gali turėti visuotinis ir nuolatinis palaidumas; bijau gudrių sofizmų, kuriais jie puošiasi; bijau galų gale, kad tavo širdis jų pati tau neįpirštų, kad nesumažėtų tavo reiklumas renkantis priemones įgyti pagarbai, kurios tu nepaisytum, jeigu tavo tikslas nebūtų mudviejų sąjunga.

Aš tave įspėju, mano mielas, dėl tų pavojų, o tavo išmintis padarys visa kita; kas nori nuo pavojų apsisaugoti, turi mokėti juos numatyti, ir tai didelis dalykas. Pridursiu dar tik vieną mintį, kuri, mano nuomone, yra svaresnė už apgaulingus ydos samprotavimus, už pasipūtusių aukštuomenės paikšų svaičiojimus, ir jos turi pakakti protingo žmogaus gyvenimui į gerą kelią pakreipti. Tai va, laimės šaltinį sudaro anaiptol ne vien meilės objektas ar širdis, kuriai jis priklauso, bet jų tarpusavio santykis, ir kaip ne kiekvienas mūsų meilės objektas gali suteikti laimę, taip ir širdis ne visada gali tą laimę pajusti. Jeigu net pačios skaisčiausios sielos vienos neužtenka jos pačios laimei, tai dar tikresnis yra dalykas, kad nė visi žemiški malonumai ištvirkusios širdies neįstengs padaryti laimingos. Iš abiejų pusių reikalingas pasiruošimas, tam tikri bendri veiksmai, iš kurių ir išplaukia brangusis jausmas, trokštamas kiekvienos jautrios būtybės ir nepažįstamas pseudoišminčiui, kuris nesugeba patirti patvarios laimės ir todėl ieško trumpalaikių malonumų. Kuriam galui įgyti vieną iš tų pranašumų prarandant kitą, laimėti išorėje dar daugiau nustojant viduje, rasti būdą pasiekti laimę netenkant sugebėjimo ja naudotis? Ar ne geriau, jeigu galima turėti tik viena iš dviejų, paaukoti tai, ką likimas mums galbūt dar grąžins, o ne tai, ko praradęs niekados nebeatgausi? Kas gali žinoti tą geriau už mane: juk aš tiktai nuodijau sau gyvenimo saldybes, siekdama aukščiausios laimės! Tai tegu pikti žmonės, rodantys savo turtą ir slepiantys širdį, šneka kas patinka; būk tikras, kad jei yra žemėje bent vienas laimės pavyzdys, tai jis įsikūnijęs dorame žmoguje. Dangus apdovanojo tave palaimingu polinkiu į visa, kas gera ir dora: klausyk tik savo paties troškimų, tenkink tik natūralius savo polinkius, o svarbiausia — galvok apie mudviejų meilės gimimo metą. Kol minėsi tas skaisčias ir nuostabias akimirkas, tu negalėsi liautis mylėjęs ir to, kas tau jas padarė tokias mielas, dvasinio grožio žavesys neišnyks tavo sieloje, ir tu nesieksi savo Ju-

lijos tau nederančiomis priemonėmis. Kaip galima mėgautis gėriu, jei nebėra potraukio į jį? Taip, kad galėtum turėti tai, ką myli, reikia išlaikyti tą pačią širdį, kuri pažino meilę.

O dabar pereisiu prie antro reikalo — kaip matai, aš neužmiršau savo pašaukimo. Mano mielas, ir be meilės galima turėti stipriai sielai būdingų prakilnių jausmų; bet kol dega meilė, tokia kaip mūsų, ji gaivina ir palaiko sielą; o kai meilė užgęsta, siela bemat nusilpsta, ir išsekusi širdis jau niekam nebetinka. Sakyk, kas būtų iš mūsų, jeigu mes liautumės mylėję? Et, ar ne geriau užbaigti gyvenimą negu egzistuoti be jokių jausmų? Ar tu ryžtumeis vilkti žemėje nuobodų eilinio žmogaus gyvenimo jungą, kartą paragavęs džiaugsmų, kerinčių žmogaus sielą? Tu gyvensi dideliuose miestuose, ir ten daugiau tavo išvaizda ir amžius negu tavo dvasinės savybės vilios tas, kurios spęs kas žingsnis žabangas tavo ištikimybei. Klastingos koketės dėsis kalbančios tau meilius žodžius, ir tau tos kalbos patiks, nors galvos ir neapsuks. Tu ieškosi ne meilės, o tik malonumų, tu smaginsies be meilės ir to net nesuvoksi. Nežinau, ar tu rasi kitur savo Julijos širdį, bet dedu galvą, kad niekados nepajusi prie kitos to, ką jautei prie jos. Tavo sielos išsekimas bus ženklas, kad sulaukei likimo, kurį tau išpranašavau. Lengvabūdiškų pramogų įkaršty tave slėgs liūdesys ir nuobodis. Pirmųjų mūsų meilės dienų atminimas tave persekios prieš tavo valią. Mano paveikslas, šimtąkart gražesnis, negu aš esu iš tikrųjų, staiga iškils prieš tave. Koktumo šydas tuojau pat uždengs visus malonumus, ir tau širdį užtvins karti atgaila. Mano mylimasis, švelnusis mano drauguži, ak, jei tu mane kada nors užmirši... Man, deja, nieko neliks daugiau, kaip numirti. O tu gyvensi niekingas ir nelaimingas, taigi aš numirsiu su kaupu atsikeršijusi.

Tad neužmiršk tos Julijos, kuri buvo tava ir kurios širdis niekados nepriklausys kitam. Nieko daugiau aš tau pasakyti negaliu, nes pareinu ne nuo savęs — tą man lėmė dangus. Bet aš meldžiau tave laikytis ištikimybės, tad pasielgsiu teisingai, jei ir aš tau duosiu ištikimybės laidą, vienintelį, kurį galiu duoti. Aš tariausi ne su savo priederme,— susimaišęs mano protas jos nebežino,— o su savo širdimi, paskutiniu teisėju tiems, kurie jau nebesugeba vadovautis protu, ir štai ką ji man patarė. Aš niekados už tavęs netekėsiu be savo tėvo sutikimo, bet taip pat netekėsiu už kito be tavo sutikimo — duodu tau garbės žodį. Jis liks man šventas, kad ir kažin kas būtų, ir jokia žmogiška jėga neįstengs manęs priversti jį sulaužyti. Tad nesijaudink dėl to, kas man gali atsitikti tau nesant. Keliauk, mano mielas drau-

guži, pasikliovęs švelnios meilės globa, ieškoti dalios, vertos ją apvainikuoti. Mano lemtis yra tavo rankose tol, kol tai priklauso nuo manęs, ir nepasikeis be tavo sutikimo.

XII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

O qual flamma di gloria, d'onore,
Scorer sento per tutte le vene,
*Alma grande, parlando con te!**

Julija, leisk man atgauti kvapą! Mano kraujas kunkuliuoja, aš drebu, aš virpu. Tavo laiškas, kaip ir tavo širdis, dega šventa dorybės meile, ir tu užkūrei mano širdy jos dangiškąjį karštį. Bet kam tiek pamokymų, kai reikalingi tik įsakymai? Patikėk, jeigu aš tiek nupulčiau, kad man reikėtų ypatingų motyvų geriems darbams daryti, tai iš tavęs jų neprašyčiau: man pakanka tavo valios. Argi tu nežinai, jog aš visada stengiuosi būti toks, kad tau patikčiau, ir greičiau padarysiu negerą darbą, negu nepaklausysiu tavęs. Jei būtumei man įsakiusi, aš būčiau sudeginęs Kapitolijų, nes myliu tave labiau už viską pasaulyje. Bet ar tu žinai, kodėl aš tave taip myliu? Ak neprilygstamoji! Ogi dėl to, kad tu trokšti vien to, kas kilnu, ir kad meilė tavo dorybei dar labiau stiprina mano meilę tavo grožiui.

Aš išvykstu, padrąsintas tavo pasižadėjimo. Tu galėjai kalbėti tiesiai: juk tu pasižadi niekam nepriklausyti be mano sutikimo, vadinas, pasižadi priklausyti tik man? Aš kalbu drąsiau ir duodu tau šiandien doro žmogaus garbės žodį, kurio nesulaužysiu. Aš nežinau, ką žada man likimas tame kelyje, kuriame mėginsiu savo jėgas, norėdamas tau įtikti, tačiau niekados nei meilės, nei santuokos ryšiai nesujungs manęs su jokia kita, tik su Julija d'Etanž. Aš gyvenu, aš egzistuoju tik dėl jos ir mirsiu laisvas arba būdamas jos vyru. Sudie. Laikas nelaukia, aš tuojau išvažiuoju.

---

* O kokios šlovės ir garbės liepsną jaučiu plūstant man gyslomis, kai kalbuosi su tavimi, didi siela[8] (*it.*).

XIII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Vakar vakare atvykau į Paryžių, ir tas, kuris neturėjo jėgų gyventi už dviejų gatvių nuo tavęs, dabar yra daugiau kaip už šimto mylių. O Julija, pasigailėk manęs, pasigailėk nelaimingo seno draugo. Jeigu mano kraujas ilgais upeliais būtų ženklinęs šitą begalinį kelią, jis man būtų pasirodęs ne toks ilgas, ir ne taip nykiai būčiau aš jautęs, kaip alpsta mano siela. Ak, jei bent žinočiau, kiek laiko mes nesimatysim, kaip kad žinau, koks skiria mus nuotolis, aš kompensuočiau erdvės nuotolį laiku: kiekvieną dieną, atimtą iš mano gyvenimo, laikyčiau žingsniu, artinančiu mane prie tavęs. Bet šį skausmų kelią dengia ateities sutemos, jo galo neįžiūri silpnos mano akys. O abejonės! O kančia! Nerimastaujanti mano širdis ieško tavęs ir neranda. Saulė teka, bet aš nebesitikiu tavęs pamatyti, saulė leidžiasi, o aš tavęs nepamačiau. Mano dienos — be malonumų ir be džiaugsmų, jos slenka tartum ilga naktis. Veltui mėginu atgaivinti užgesusią viltį, ji man siūlo tik abejotiną pagalbą ir įtartiną paguodą. Brangioji, švelnioji mano širdies bičiule, kokie vargai, deja, dar man skirti, jeigu jie turi prilygti praėjusiai laimei!

Bet tegul mano liūdesys tavęs negąsdina — maldauju tave. Tai trumpalaikis vienatvės ir kelionės apmąstymų atgarsis. Nebijok, dvasios silpnumas man nebegrįš. Mano širdis tavo rankose, Julija, ir kadangi tu ją remi, ji daugiau nepasiduos nusiminimui. Viena guodinga mintis, kurią iškėlė paskutinis tavo laiškas, yra ta, kad dabar mane neša dviguba jėga, ir jeigu meilė manąją jėgą atimtų, aš nesistengčiau jos susigrąžinti, nes dvasios tvirtumas, kurį aš gaunu iš tavęs, mane palaiko kur kas geriau negu mano paties tvirtumas. Aš įsitikinęs, kad negera žmogui būti vienam. Žmonių sielos nori jungtis į poras, idant įgautų visą savo vertę; ir suvienyta draugų jėga, kaip įmagnetintų plokštelių jėga, yra nepalyginti didesnė už jų atskirų jėgų sumą. Dieviškoji draugyste, štai kur tavo triumfas! Bet kas yra viena tik draugystė, palyginti su ta tobula sąjunga, kuri gyvą draugystės jėgą derina su šimtąsyk šventesniais ryšiais? Kame tie nešvankėliai, kurie meilės polėkius laiko tik juslių karštlige, žemos prigimties geismu? Tegul jie ateina, tegu stebi, tegu suvokia, kas dedasi mano širdies gilumoje; tepamato nelaimingą įsimylėjėlį, atitolintą nuo mylimosios, nežinantį, ar kada nors ją bepamatys, nebeturintį

vilties atgauti savo prarastą laimę, tačiau gaivinamą tos nemirtingos ugnies, kurią jis paėmė iš tavo akių ir kuri išugdė tavo prakilnius jausmus. Jis pasiryžęs mesti iššūkį likimui, pasiryžęs iškęsti visus jo smūgius, net išsiskyrimą su tavim, ir paversti dorybes, kurias tu jam įkvėpei, brangiu papuošalu tam dievinamam paveikslui, kuris niekados nepranyks iš jo sielos. Ak Julija, kas aš būčiau be tavęs? Mane gal būtų apšvietęs šaltas protas, ir aš, tapęs santūriu gėrio garbintoju, būčiau bent mylėjęs tą gėrį kituose. Bet dabar aš pasieksiu daugiau, aš uoliai juo naudosiuos ir, perpratęs išmintingus tavo pamokymus, pasieksiu, kad mus pažįstantys žmonės kada nors pasakytų: „O, kokie mes visi būtume, jeigu pasaulis būtų pilnas Julijų ir širdžių, gebančių jas mylėti!“

Kelionėje mąstydamas apie tavo paskutinį laišką, nusprendžiau sudaryti visų man rašytų tavo laiškų rinkinį — dabar, kai nebegaliu gauti patarimų iš tavo lūpų. Nors kiekvieną jų aš moku atmintinai nuo pirmo iki paskutinio žodžio, patikėk, mėgstu juos nuolatos skaitinėti vien tam, kad vėl pamatyčiau brangios rankos braižą — juk tik toji ranka gali sukurti man laimę. Bet popierius pamažu susitrina, tad kol jis nesuplyšo, noriu perrašyti laiškus į švarų sąsiuvinį, kurį specialiai tam parinkau. Jis gana storas, bet aš galvoju apie ateitį: tikiuosi, kad nenumirsiu visai jaunas, todėl manau, kad to vieno tomo neužteks. Sėsiu prie šito žavingo darbo vakarais ir rašysiu neskubėdamas, kad malonumas truktų kuo ilgiau. Ir niekados nesiskirsiu su tuo brangiu rinkiniu: jis bus man vadovas draugijoje, prie kurios ketinu pritapti; jis bus man priešnuodis taisyklėms, be kurių čia nė žingsnio nežengsi; jis guos mane varguose; jis apsaugos mane nuo klaidų ar padės jas ištaisyti; jis mokys mane, kol aš jaunas, ir bus man atrama ligi mano dienų pabaigos,— meilės laiškai turbūt pirmą kartą bus tokiam tikslui panaudoti.

O dėl tavo paskutiniojo laiško, dabar gulinčio man prieš akis, tai nors jis ir labai gražus, tačiau vieną jo pastraipą, mano išmanymu, reikia išbraukti. Pats savaime labai jau keistas samprotavimas juo keistesnis atrodo dėl to, kad jis siejasi su tavimi. Kaip tau atėjo į galvą taip parašyti — negaliu tau to neprikišti. Kam tu man kalbi apie ištikimybę, pastovumą. Kitados tu geriau pažinai mano meilę ir savo galią. Ak Julija, argi tu gali įkvėpti netvarius jausmus? Ir jeigu net nebūčiau nieko tau pažadėjęs, argi galėčiau kada nors nebūti tavo? Ne, ne! Vos tik susidūriau aš pirmą kartą su tavo akių žvilgsniu, vos tik išgirdau pirmą žodį iš tavo lūpų, vos tik mano širdyje sukilo pir-

mieji jausmai, joje įsidegė amžina liepsna, kurios jau niekas nebegali užgesinti. Jeigu būčiau tave matęs tik tą pirmą akimirką, būtų jau ir to pakakę, būtų jau buvę per vėlu: aš niekados nebegalėčiau tavęs užmiršti. Tai kaip aš užmiršiu tave dabar? Dabar, kai dar svaiguliuoju nuo savo praėjusios laimės, kai vos tik ją prisiminęs vėl jaučiuosi laimingas! Dabar, kai su slogia širdgėla svajoju apie tavo grožį ir tik tavimi alsuoju! Dabar, kai mano pirmykštė siela išnyko ir mane gaivina toji, kurią tu man padovanojai! Dabar, o Julija, kai aš pykstu ant savęs, kad nemoku vykusiai išreikšti visa tai, ką jaučiu! Ak, tegul viso pasaulio gražuolės mėgina mane suvilioti, tu viena — mano akių šviesa. Tegul visi kas nori susitaria išplėšti tave iš mano širdies; tegul ją varsto, drasko, tegu daužo į šipulius tą ištikimą Julijos veidrodį,— tyras jos atvaizdas atsispindės paskutinėje jo skeveldroje, ir niekas nepajėgs jo ten išdildyti. Ne, pačiai aukščiausiajai galybei tai būtų neįmanoma; ji gali sunaikinti mano sielą, bet negali padaryti, kad mano siela egzistuotų ir tavęs nedievintų.

Milordas Eduardas apsiėmė, važiuodamas pro jus, aplankyti tave ir papasakoti tau apie mano būklę ir apie savo planus dėl manęs; bet aš bijau, kad jis blogai ištesės savo pažadą — nutylės tai, kaip jis dabar sutvarkė mano reikalus. Žinok, kad jis drįsta piktnaudžiauti teise, kurią jam teikia man padarytos geradarystės, peržengdamas padorumo ribas. Jis privertė mane priimti pensiją, ir dabar aš galiu vaidinti kur kas reikšmingesnę personą, negu leidžia mano kilmė; tikriausiai būsiu priverstas taip padaryti ir Londone,— tokie mat jo planai. O čionai, kur manęs niekas nesaisto, aš gyvensiu ir toliau saviškai ir mano išlaikymui skirtų lėšų tuščiai neeikvosiu. Tu mane taip išmokei, Julija, kad patys pirmutiniai ar bent jau labiausiai rūpimi poreikiai — tai gera darančios širdies poreikiai. Ir tol, kol kam nors trūksta reikalingiausių dalykų, doram žmogui netinka gyventi visko pertekusiam.

XIV LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ*

Su slaptu siaubu žengiu į plačią dykumą, vadinamą aukštuomene. Šitas chaosas, kaip atrodo,— tai baisios vienatvės įsikūnijimas, niūrios tylos viešpatystė. Mano prislėgta siela trokšta išlieti savo jausmus, bet čia ji jaučiasi suvaržyta. „Aš visų mažiausiai vienišas tada, kai esu vienas",— sakė vienas senovės išminčius[9], o aš jaučiuosi vienišas tik minioje, kur mano širdis negali priklausyti nei tau, nei kitiems. Ji norėtų kalbėti, bet jaučia, kad niekas jos neklausys; ji norėtų atsakyti, bet niekas nesako jai nieko, kas ją pasiektų. Aš nesuprantu čionykštės kalbos, ir niekas čia nesupranta manosios.

O juk visi čia sutinka mane labai svetingai, draugiškai, maloniai, man rodo paslaugų dėmesį; bet kaip tik tai man ir nemalonu. Argi galima iš karto tapti draugu žmogui, kurio niekados anksčiau nesi matęs? Nuoširdžios užuojautos žmonijai, paprasto ir jaudinančio atviros sielos atsiskleidimo kalba labai skiriasi nuo veidmainiško mandagumo ir apgaulingo padorumo demonstravimų, kurių reikalauja aukštuomenės papročiai. Aš labai bijau, kad tas, kuris, tik susipažinęs, elgiasi su manim taip, tarsi mes draugautume dvidešimt metų, po dvidešimties metų nesielgtų su manim kaip su nepažįstamu, jeigu man reikėtų jį paprašyti kokios nors svarbios paslaugos. Ir kai matau, kad tokie lengvapėdžiai taip gyvai domisi daugeliu žmonių, esu linkęs manyti, kad jie nesidomi nė vienu.

Betgi ne viskas čia fiktyvu. Juk prancūzas iš prigimties yra geras, nuoširdus, svetingas, geranoris. Ir vis dėlto prancūzai turi daugybę posakių, kurių jokiu būdu negalima suprasti raidiškai, daugybę tariamų pasiūlymų, kurie daromi tik tam, kad jų būtų atsisakyta, daugybę visokiausių spąstų, kuriuos mandagumas spendžia kaimietiškam

---

* Negeidaudamas iš anksto paveikti skaitytojo ir Julijos nuomonės apie šį pasakojimą, tariuosi galįs pasakyti, kad jei man reikėtų jį sukurti, tai nors ir nesukurčiau jo geresnio, bent sukurčiau jį visai kitokį. Ne kartą ketinau jį išmesti ar pakeisti pagal savo supratimą; pagaliau nusprendžiau jį palikti ir turiu pasigirti savo drąsa. Manau, kad dvidešimt ketverių metų jaunuolis, žengdamas į aukštuomenę, neturi jos matyti tokios, kokią ją mato penkių dešimčių metų žmogus, patirties gerai išmokytas ją pažinti. Manau taip pat, kad, neturėjęs ten didesnio vaidmens, aš vis dėlto negaliu šiuo atveju kalbėti bešališkai. Tad palikime šiuos laiškus, kokie jie yra; tegu lieka nuvalkiotos banalybės, tegu lieka lėkšti teiginiai: tai nedidelė blogybė; bet tiesos mylėtojui svarbu, kad iki pat jo gyvenimo galo jo aistros nesuterštų jo raštų.

patiklumui. Niekados nebuvau girdėjęs taip dažnai sakant: „Kai bus reikalas, pasikliaukit manimi, prašom naudotis mano įtaka, mano pinigine, mano namais, mano ekipažu". Jeigu tie žodžiai būtų nuoširdūs ir nesiskirtų nuo darbų, tai pasaulyje nebūtų tautos, mažiau prisirišusios prie nuosavybės; turtas čia beveik jau būtų visiems bendras: turtingesnieji be paliovos siūlytų, o vargingesnieji priiminėtų pagalbą, visi savaime susilygintų, ir net Spartoje nebuvo tokios lygybės, kokia būtų Paryžiuje. Tačiau taip nėra: jokiame pasaulio mieste nerasi tokios turto nelygybės, niekur taip neviešpatauja čia pat ir didžiausia prabanga, ir baisiausias skurdas. Nesunku suprasti, ką reiškia tariama užuojauta, visada neva mielai skubanti į pagalbą artimui, ir lengvas širdies meilumas, akies mirksniu užmezgantis amžiną draugystę.

Niekindamas visus tuos įtartinus jausmus ir apgaulingą pasitikėjimą, aš visų pirma siekiu žinių ir mokslo, o čia yra jų šaltinis, malonus mano sielai. Iš pat pradžių tave čia sužavi išmanymas ir protas, kurį demonstruoja savo pokalbiuose ne tik mokslininkai ir literatai, bet visų luomų atstovai ir net moterys. Pašnekesio tonas sklandus ir natūralus; jis nėra nei griozdiškas, nei lengvabūdiškas; jis mokslingas, bet ne pamoksliškas, linksmas, bet ne triukšmingas, mandagus, bet ne dirbtinis, galantiškas, bet ne banalus, žaismingas, bet ne dviprasmiškas. Tai ne disertacijos ir ne epigramos; čia samprotaujama be argumentų; čia juokaujama be žodžių žaismo; čia vykusiai derinamas sąmojis su sveiku protu, aforizmas su pokštu, aštri satyra su bukliu pataikavimu ir griežta morale. Čia kalbama apie viską, kad kiekvienas turėtų progą ką nors pasakyti. Iš baimės įkyrėti į klausimus nesigilinama, jie iškeliami tarsi prabėgomis ir apsvarstomi greitai. Tikslumas teikia kalbai elegancijos: kiekvienas išsako savo nuomonę ir ją paremia keliais žodžiais; niekas karštai neneigia kito nuomonės, niekas atkakliai negina savosios; diskutuodami visi šviečiasi, bet ginčo vengia; kiekvienas mokosi, kiekvienas linksmai leidžia laiką. Ir visi išsiskirsto patenkinti, ir pats išminčius iš tokių pokalbių gali išsinešti temų, kurias verta apmąstyti tyloje.

Bet kaip tu manai, ko išmoksti, klausydamasis tokių žavių pokalbių? Blaiviai vertinti pasaulio įvykius? Naudotis tuo, ką gali paimti iš draugijos? Ar bent pažinti žmones, kurių aplinkoje gyveni? Nieko panašaus, miela Julija! Čia išmoksti meistriškai ginti neteisybę, filosofiškai griauti visus dorybės principus, subtiliais sofizmais gražinti savo aistras bei prietarus ir nuodėmę rodyti tam tikroj šviesoj pagal

madingas šios dienos idėjas. Nėra reikalo pažinti žmonių charakterį, reikia tik žinoti jų interesus, kad maždaug atspėtum, ką jie sakys kiekvienu atveju. Kai žmogus kalba, tai, taip sakant, nuo jo drabužio, o ne nuo jo paties priklauso jo jausmai. Ir jis nesivaržydamas juos keičia taip pat dažnai, kaip ir savo luomą. Jei uždėsite jam ilgą peruką, jei aprengsite karišku munduru, jei užkabinsite ant krūtinės kryžių, jis su tuo pačiu uolumu skelbs čia teisėtumą, čia despotizmą, čia inkviziciją. Vienas gina teisininkus, kitas finansininkus, dar kitas — kariškius. Kiekvienas puikiai įrodo, kad kiti du yra netikę,— iš to lengva padaryti išvadą dėl visų trijų luomų*. Taigi niekas niekados nesako to, ką galvoja, o sako tai, ką jam reikia įteigti kitiems, ir tariamas uolus tiesos gynimas yra ne kas kita kaip savanaudiškumo kaukė.

Jūs galėtumėte pamanyti, kad bent jau vieniši, nepriklausomai gyvenantys žmonės samprotauja savarankiškai. Anaiptol. Tai savotiškos mašinos, jos pačios negalvoja, jas verčia galvoti viena ar kita spyruoklė. Išsiteiraukite apie jų draugijas, apie jų kompanijas, bičiulius, apie moteris, su kuriomis jie susitikinėja, apie rašytojus, su kuriais jie susipažinę, ir galėsite iš anksto nusakyti jų būsimą nuomonę apie netrukus pasirodysiančią knygą, kurios jie nėra skaitę, apie baigiamą statyti pjesę, kurios nėra matę, apie tą ar kitą rašytoją, su kuriuo nėra susipažinę, apie tą ar kitą sistemą, apie kurias neturi jokio supratimo. Ir kaip kad laikrodis paprastai užsukamas tik parai, taip ir visi šitie žmonės, kas vakarą susirinkę draugijose, sužino tai, ką jiems reikės galvoti rytoj.

Taigi tik nedaugelis vyrų ir moterų galvoja už visus kitus, o visi kiti kalba ir veikia už juos; ir kadangi kiekvienas galvoja tik apie savo naudą ir niekas — apie bendrą gerovę, o asmeniniai interesai visada priešingi vieni kitiems, tai ir sukasi nuolatiniai pinklių bei intrigų verpetai, plūsta prietarų, priešingų nuomonių potvyniai ir atoslūgiai, ir net patys karščiausieji, kitų kurstomi, beveik niekados nežino, kokia klausimo esmė. Kiekvienas būrelis turi savo taisykles, savo

---

* Šiuos samprotavimus reikia atleisti šveicarui, kuris mano, kad jo šalis labai gerai valdoma, nors joje nė vienas iš šių trijų luomų nėra įsitvirtinęs. Kaip? Argi valstybė gali gyvuoti be gynėjų? Ne, valstybei reikia gynėjų, bet visi piliečiai turi būti kariai iš priedermės, ir nė vienam tai neturi būti amatas[10]. Romoje ir Graikijoje tie patys vyrai buvo ir karininkai karo stovykloje, ir teismo pareigūnai mieste, ir abi šios pareigos niekad nebuvo vykdomos geriau kaip tais laikais, kai nežinota beprasmiškų luominių prietarų, kurie dabar luomus skiria vieną nuo kito ir daro jiems gėdą.

nuomonę, savo principus, kitur nepripažįstamus. Vienuose namuose jūs laikomas padoriu žmogumi, gretimuose — niekšu. Gėris, blogis, grožis, bjaurumas, tiesa, dorybė turi tik vietinę, aprėžtą egzistenciją. Kas mėgsta aukštuomenę ir lanko daugelį draugijų, tas privalo būti lankstesnis už Alkibiadą[11], mainyti savo principus kaip ir sambūrius, keisti savo protą, taip sakant, sulig kiekvienu žingsniu ir reguliuoti savo įsitikinimus pagal aplinką. Darydamas vizitą, kiekvieną kartą turite prie durų palikti savo sielą, jeigu ją turite, ir pasiimti kitą, priderintą prie namų spalvų, panašiai kaip liokajus kad užsivelka livrėją, o eidamas iš namų turite ją padėti ir atsiimti, jei norite, savąją — iki naujo vizito.

Dar pikčiau: kiekvienas be paliovos prieštarauja pats sau, bet niekam tai neatrodo bloga. Vieni principai taikomi pokalbiams, kiti — gyvenimui; jų prieštaringumu niekas nesipiktina; visi pripažįsta, kad jie ir neturi atitikti vieni kitų; net iš rašytojo, ypač iš moralisto, nereikalaujama, kad jis kalbėtų taip, kaip rašo savo knygose, nei kad elgtųsi taip, kaip kalba. Jo raštai, jo kalba, jo elgesys — tai trys visiškai skirtingi dalykai, ir jis visai neprivalo jų derinti. Vienu žodžiu, viskas absurdiška, bet niekas draugijos nepiktina, nes ji su tuo apsipratusi; ir šito nenuoseklumo būdinga žymė — savotiškas išorinis padorumas, kuriuo daugelis net didžiuojasi. Išties, nors visi uoliai skelbia savo luomo idėjas, kiekvienas mėgsta savintis kito luomo toną. Teisininkas vaidina šaunų riterį; finansininkas dedasi didiku; vyskupas kalba valiūkiškai; dvariškis filosofuoja; valstybės veikėjas demonstruoja sąmojį; net paprastas amatininkas, negalįs pakeisti savo įpročių, sekmadieniais vilki juodai, kad panėšėtų į teismo valdininką. Tiktai kariškiai, niekinantys visus kitus luomus, nė neketina atsižadėti savojo luomo tono ir yra stačiai nepakenčiami. Aš nenoriu pasakyti, kad ponas de Miura[12] be reikalo atidavė pirmenybę jų draugijai, bet tai, kas buvo teisinga jo laikais, šiandien jau nebeteisinga. Literatūros pažangos dėka bendras tonas pasikeitė į gerą pusę, tiktai kariškiai nenorėjo pasikeisti, ir jų tonas, buvęs kitados geriausias, pasidarė blogiausias*.

Taigi žmonės, su kuriais jūs kalbatės, su jumis visai nebendrauja;

* Ši nuomonė, teisinga ji ar klaidinga, gali būti taikoma tik žemesniems rangams ir tiems, kurie negyvena Paryžiuje, nes visi įžymieji karalystės žmonės tarnauja kariuomenėje, ir pačiame karaliaus dvare taip pat visi kariškiai. Bet skirtumas tarp manierų, įgytų karo žygyje ir įgulos tarnyboje, labai didelis.

jų jausmai — ne iš širdies, jų žinios — ne jų prote, jų kalbos neatspindi jų minčių. Matote vien jų išorę ir, patekęs į sambūrį, jaučiatės tarsi prieš judamąjį paveikslą, kur vien tik ramus žiūrovas juda pats.

Tokią susidariau nuomonę apie diduomenės draugiją, kurią mačiau Paryžiuje. Gal ši nuomonė labiau siejasi su ypatinga mano padėtim negu su tikrąja situacija, ir, be abejo, pasikeis, kai artimiau su viskuo susipažinsiu. Be to, aš lankausi tik tose draugijose, į kurias mane įvedė milordo Eduardo bičiuliai, ir esu įsitikinęs, kad, norint pažinti tikruosius šalies papročius, reikia pabendrauti ir su kitų luomų atstovais, nes turtingųjų papročiai beveik visur vienodi. Ateityje pasistengsiu geriau viską ištirti. O tuo tarpu spręsk pati, ar aš neklystu, kai vadinu šią minią dykuma ir baiminuosi vienatvės ten, kur randu tik regimą tiesą ir tik tuščius, apsimestinius jausmus, kurie nuolat keičiasi ir patys save naikina, kur regiu tik vaiduoklius ir šmėklas, švystelinčias trumpai akyse, bet išnykstančias, kai tik nori jas pačiupti. Iki šiol mačiau daug kaukių; kada pamatysiu ir žmonių veidų?

XV LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Taip, mano mielas, mudu susijungsime, nors ir būsime toli vienas nuo kito; mudu būsime laimingi prieš likimo valią. Nes tiktai sąjunga yra širdims tikroji laimė; abipusė jų trauka neigia nuotolio dėsnį, ir mudviejų širdys liestųsi, net jeigu būtų priešinguose pasaulio kraštuose. Aš sutinku su tavim: tie, kurie mylisi, turi aibes priemonių išsiskyrimo gėlai sušvelninti ir akies mirksniu suartėti. Kartais mes matomės net dažniau kaip tada, kai matydavomės kasdien; nes vos tik katras iš mūsų lieka vienas, mes tuojau pat pasijuntame besą drauge. Tu mėgaujies šiuo malonumu kas vakarą, o aš — gal šimtąsyk per dieną. Aš vienišesnė už tave, bet viskas man primena tave, ir vos tik metu žvilgsnį į aplinkinius daiktus, tuoj išvystu tave čia pat, šalia savęs.

Qui canto dolcemente, e qui s'assise;
Qui si rivolse, e qui ritenne il passo;
Qui co'begli occhi mi trafise il core;
*Qui disse un parola, et qui sorrise.**

O tu ar moki tenkintis tokia taikinga situacija? Ar moki mėgautis ramia ir švelnia meile, kuri byloja širdžiai, nedirgindama juslių? Ar tavo dejonės šiandien protingesnės už andainykščius tavo geismus? Tavo pirmojo laiško tonas mane gąsdina. Bijau tavo apgaulingų įsikarščiavimų — jie tuo labiau pavojingi, kad juos kurstanti vaizduotė nežino ribų, ir baugu man, kad neįžeistumei savo Julijos iš meilės jai. Ak, tu nesupranti, ne, tavo nejautri širdis nesupranta, kaip žeidžia meilę tušti pagarbos pareiškimai. Tu nepagalvoji, kad tavo gyvastis priklauso man ir kad tūlas, trokšdamas mirties, tiktai vaizduojasi tuo įtiksiąs prigimčiai. Juslingas žmogau, argi tu niekados neišmoksi mylėti? Prisimink, prisimink tą ramų ir saldų jausmą, kurį kitados patyrei ir paskiau taip jaudinamai, taip nuoširdžiai aprašei. Tai didžiausias iš visų malonumų, kuriais kada nors mėgavosi laiminga meilė; ir jis vienintelis tėra duotas išskirtiems įsimylėjėliams, taigi tas, kas bent kartą jį pažino, nebeturi gailėtis nieko kito. Prisimenu, kaip mudu, skaitydami tavo Plutarchą, samprotavome apie sugedusį skonį, kuris žeidžia prigimtį. „Kai tais apgailėtinais malonumais negalima naudotis,— taip mudu tada samprotavome,— jie turi tapti niekingi ir smerktini". Pritaikykime šią mintį pernelyg lakios vaizduotės paklydimams — ji pritiks ir jiems. Nelaimingasis! Koks tau gali būti džiaugsmas, jei džiaugiesi vienas? Malonumas vienatvėje — tai miręs malonumas. O meile! Tavo malonumai gyvi, juos gaivina sielų sąjunga, ir džiaugsmas, kurį suteiki tam, ką myli, padidina džiaugsmą, kurį iš jo gauni.

Brangus drauguži, prašom pasakyti, kokia kalba, ar, tikriau sakant, kokiu žargonu parašytas paskutinysis tavo laiškas? Gal čia tavo sąmojis? Jeigu ketini ir toliau tokią kalbą vartoti savo laiškuose, tai turi atsiųsti man jos žodyną. Malonėk paaiškinti, kas tai per dalykas yra žmogaus drabužio jausmas? Kas tai per siela, kurią užsivelki kaip livrėją? Kas tai per įsitikinimai, reguliuojami pagal aplinką? Argi

* Čia švelniai dainavo, čia sėdėjo; čia atsisuko, čia sustabdė žingsnį; čia nuostabiom akim man pervėrė širdį; čia tarė man žodį, čia nusišypsojo[13] (*it.*).

manai, kad paprasta šveicarė gali suprasti tokias subtilias figūras? Kiti taiko savo sielas prie namų spalvos, tai ir tu, regis, nori suteikti savo protui tos šalies atspalvį? Saugokis, mielas dauguži, bijau, tas atspalvis nederės prie tokio fono. Ar tau neatrodo, kad šios tavo metaforos primena kavalieriaus Marino[14] *translati**, iš kurių tu dažnai pasišaipydavai? Ir jeigu laiške galima leisti žmogaus drabužiui pareikšti savo nuomonę, tai kodėl gi sonete negalima leisti prakaituoti ugniai**?

Per tris savaites išžvalgyti visas didelio miesto draugijas, nustatyti ten vykstančių pašnekesių pobūdį, tiksliai atskirti juose tiesą nuo netiesos, realybę nuo regimybės, tai, kas sakoma, nuo to, kas galvojama,— štai kas esą kartais rūpi prancūzams svetimose šalyse, štai kuo jie kaltinami. Bet svetimšaliui pas juos taip elgtis nedera, nes jie tikrai verti nuodugnesnių tyrinėjimų. Aš nepritariu nė tam, kad žmogus blogai atsilieptų apie šalį, kur gyvena ir kur jam rodomas svetingumas. Geriau leistis apgaunamam regimybės negu sakyti pamokslus savo šeimininkams. Pagaliau man įtartinas kiekvienas stebėtojas, laikąs save sąmojingu. Aš visada bijau, kad jis prieš savo valią nepaaukotų tiesos pompastiškai minčių išraiškai ir nežongliruotų frazėmis, pamiršęs teisingumą.

Tu juk žinai, mano mielas, sąmojis, kaip sako mūsų Miura, yra prancūzų manija. Man atrodo, kad ir tu linkęs į tą maniją; skirtumas tik tas, kad jiems toji manija gražiai tinka, o mums ji tinka mažiau nei bet kuriai pasaulio tautai. Dažnai tu rašai įmantriai, juokauji dirbtinai. Kalbu ne apie tą vingrų minties reiškimo būdą ir tuos gyvus posakius, kuriuos įkvepia stiprus jausmas, o apie žaismingą stilių, nenatūralų ir nesavitą, o tik glostantį paties autoriaus savimeilę. Ak Viešpatie! Glostyti sau savimeilę laiškuose tai, kurią myli! Ar ne geriau ją glostyti žvelgiant į savo meilės objektą? Argi mes nelinkę didžiuotis tom savybėm, kuriom jis pranašesnis už mus? Tai va, kalbas apie šį bei tą galima pagyvinti ir vienu kitu sąmoju, pralekiančiu kaip strėlė, bet šitoks tonas visai netinka tarp dviejų įsimylėjėlių; o ir spalvingas salonų flirto žargonas daug svetimesnis tikram jausmui negu paprasčiausia šneka. Prisimink save patį. Kai mes likdavome

---

* Metaforas (*it.*).

** *Gudate, o fochi, a preparar metalli.*
Prakaituokite, ugnys, metalus gaminančios.
(Eilutė iš kavalieriaus Marino soneto)

akis į akį, ar mums rūpėjo rodyti sąmojį? Aistringo pokalbio žavesys išstumdavo jį ir neleisdavo jam pasirodyti. Jis tuo labiau nepakenčiamas laiškuose, kurie dvelkia išsiskyrimo kartėliu ir kuriuose širdis byloja dar graudingiau. Nors kiekviena didelė aistra yra rimta, o beribis džiaugsmas dažniau išspaudžia ašaras, negu sukelia juoką, aš betgi nenoriu, kad meilė visada būtų liūdna; tačiau noriu, kad jos linksmumas būtų paprastas, nepadailintas, nedirbtinis, grynas kaip ji pati, žodžiu, kad ji spindėtų savo pačios žavesiu, o ne sąmojo papuošalais.

Rašau šį laišką „neatskiriamosios" kambaryje, o ji sako, kad tuo metu, kai jį pradėjau, mano nuotaika buvo džiugi, tokia, kokią įkvepia ar bent leidžia meilė. Bet pati nežinau, kas man staiga pasidarė. Berašant sielą apėmė kažkoks ilgesys ir man vos užteko jėgų surašyti plūdimams, kuriuos mano pikčiurna panoro tau adresuoti,— turiu mat įspėti tave, kad tavosios kritikos kritika yra daugiau jos, o ne mano darbas. Ji padiktavo man pirmąją laiško pastraipą, juokėsi kaip pakvaišusi ir neleido nė žodelio pakeisti. Sako, čia tau bausmė už tai, kad negerbi Marino: jinai jį gina; o tu iš jo šaipaisi.

Bet ar tu žinai, kodėl mudvi taip puikiai nusiteikusios? Dėl to, kad netrukus jos vestuvės. Vakar vakare sudaryta santuokos sutartis, o vestuvės įvyks po savaitės pirmadienį. Jei kada nors meilė buvo linksma, tai tokia, žinoma, yra jos meilė. Niekad nesu mačiusi, kad mergina taip krėstų juokus iš savo meilės. Gerasis ponas d'Orbas, kuriam ji visai apsuko galvą, žavisi tokiu žaismingu elgesiu. Jis ne toks įnoringas, kaip tu kitados buvai, jis pats mielai drauge juokauja ir aukščiausia meilės apraiška laiko gebėjimą linksminti savo mylimąją. O dėl jos, tai veltui visi jai sako pamokslus, ragina laikytis padoriai, kartoja, kad netrukus vestuvės, taigi ji turinti elgtis rimčiau, oriau, rodyti bent kiek didesnę pagarbą savo aplinkai, kurią netrukus paliks. Ji visa tai laiko kvailu maivymusi ir ponui d'Orbui tiesiai į akis pareiškia, kad ceremonijos dieną ji būsianti kuo geriausiai nusiteikusi — per vestuves reikią linksmintis kiek širdis geidžia. Bet slapūnėlė ne viską pasako. Šįryt užtikau ją paraudusiomis akimis ir galiu kirsti lažybų, kad nakties ašaros — atpildas už dienos juokus. Ji užsidės naujas grandines, kurios atpalaiduos mielus draugystės ryšius. Ji pradės naują gyvenimą, visai ne tokį, koks jai buvo brangus. Ji buvo patenkinta ir rami, o dabar jos laukia netikėtumai, neišvengiami kad ir gražiausioj santuokoj. Nors ir ką ji šnekėtų, panašiai kaip tyras ir ramus vanduo kad ima drumstis prieš audrą, taip

drovi ir skaisti jos širdis negali nežvelgti su nerimu į netolimą savo dalios pervartą.

O mielasis, kokie juodu laimingi! Juodu mylisi. Juodu susituoks ir mėgausis savo meile be kliūčių, be baimės, be sąžinės graužimo. Sudie, sudie! Daugiau nepajėgiu kalbėti.

P. S. Mes matėmės su milordu Eduardu tik valandėlę — jis vėl skubėjo į kelionę. Mano širdis kupina dėkingumo jam už visa, ką jis mums padarė, ir aš norėjau išreikšti jam savo ir tavo jausmus, bet gėdijausi. Iš tiesų, dėkoti tokiam žmogui kaip jis — tai jį užgauti.

XVI LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Taip, stiprios aistros paverčia žmones vaikais! Kaip lengvai pašėlusi meilė atsiduoda chimeroms! Kaip lengva nukreipti į kitą vagą beprotiškus geismus tuščiausiais niekais! Gavęs tavo laišką, aš taip džiūgavau, lyg būtum atvykusi tu pati; ir tame džiaugsmo siautulyje paprastas popieriaus lapelis man atstojo tave. Viena didžiausių nesimatymo kančių, ir vienintelė, kuriai protas niekuo negali padėti,— tai nerimas dėl to, kaip dabar jaučiasi mylimoji. Jos sveikata, jos gyvastis, jos ramybė, jos meilė — viską slepia nežinomybė nuo to, kuris bijo viską prarasti. Jis netikras nei dėl dabarties, nei dėl ateities, ir visokios galimos nelaimės be paliovos šmėkščioja įbaugintoje jo galvoje. Pagaliau aš alsuoju, aš gyvenu; tu sveika, tu mane myli, arba, tikriau sakant, taip buvo prieš dešimt dienų. O kas man laiduos už šiandieną! O ilgesy! O kankyne! O keista ir slogi būsena, kai galima džiaugtis tik praeitimi, o dabarties dar nėra!

Jei tu ir nebūtum nieko sakiusi apie „neatskiriamąją“, aš būčiau atpažinęs jos kandų liežuvį, kur ji kritikuoja mano pasakojimą, ir jos pagiežą, kur ji garbsto Mariną. Bet tebus man leista garbstyti save patį ir atremti užsipuolimus.

Visų pirma, sesute (nes juk reikia atsakyti būtent jai), štai ką pasakysiu dėl stiliaus; aš pasirinkau stilių, derantį kalbamai temai, ir pasistengiau jums nusakyti madingų pokalbių toną ir pateikti jo pavyzdį; žodžiu, pagal seną taisyklę rašiau jums beveik taip, kaip yra

kalbama kai kuriose draugijose. Be to, aš peikiu kavalierių Mariną ne už figūrų vartojimą apskritai, o už jų pasirinkimą. Jeigu žmogų kaitina vidinė ugnis, jis turi griebtis metaforų ir vaizdingų posakių, jei nori, kad būtų suprastas. Net jūsų pačios laiškuose jų pilna, nors jūs apie tai ir negalvojate, ir aš jus tikinu, kad tik geometras ir kvailys gali kalbėti be vaizdingų posakių. Iš tiesų, argi ta pati mintis negali būti išreikšta su labai skirtingu įtaigumu? O nuo ko pareina tas įtaigumas, jeigu ne nuo jos reiškimo būdo? Kai kurios mano paties frazės ir man juokingos, prisipažįstu, bet jos atrodo absurdiškos tik dėl to, kad jūs pasistengėte išplėšti jas iš konteksto. Palikite jas ten, kur aš jas parašiau, ir pamatysite, kad jos aiškios ir net išraiškingos. Juk jeigu tos gyvos akutės, kuriomis jūs taip puikiai mokate kalbėti, būtų atskirtos viena nuo kitos ir nuo jūsų veido, kaip manote, sesute, ką jos pabylotų su visa savo ugnimi? Dievaži, nieko, net ponui d'Orbui.

Juk pirmas dalykas, kurį imiesi stebėti, nuvykęs į svetimą kraštą,— tai būdingi tos visuomenės bruožai, argi ne? Na, ir aš pirmiausia stebėjau juos šiame krašte, ir papasakojau jums apie tai, kas kalbama Paryžiuje, o ne apie tai, kas jame daroma. O kad įžiūrėjau kontrastą tarp padorių žmonių kalbų, jausmų ir darbų, tai dėl to, kad jis iš karto krinta į akis. Kai matau, kaip tie patys žmonės keičia savo įsitikinimus pagal tai, kokioje aplinkoje jie esti,— vienur jie molinistai, kitur — jansenistai[15], keliaklupsčiautojai — pas ministrą, maištingi kritikai — svečiuose pas nepatenkintą; kai aukso pertekęs turčius smerkia prabangą, finansininkas — mokesčius, prelatas — moralinį palaidumą; kai dvaro dama liaupsina kuklumą, didikas — dorybę, rašytojas — paprastumą, abatas — religiją, ir visos tos nesąmonės nieko nepiktina,— aš tuojau pat darau išvadą, kad čia niekam nerūpi išgirsti ir pasakyti tiesą, niekas kalbėdamas anaiptol nenori įtikinti kitus ir net nesistengia dėtis pats tikįs savo žodžiais.

Bet gana juokauti su sesute! Aš metu toną, svetimą mums visiems trims, ir tikiuosi, kad mano laiškuose tu nepajusi daugiau satyros ar pašaipaus sąmojo. O dabar turiu atsakyti tau, Julija, nes sugebu atskirti žaismingą kritiką nuo rimtų priekaištų.

Nesuprantu, kaip judvi taip apsigavote — nesuvokėte, apie ką aš rašau. Aš turėjau tikslą stebėti ne prancūzus: juk tautų charakterį galima nusakyti tik pagal tas savybes, kuriomis jos skiriasi viena nuo kitos,— tai kaipgi aš, dar nepažindamas jokios kitos tautos, galėčiau mėginti apibūdinti šią tautą? Be to, nesu jau toks nenuovokus,

kad pasirinkčiau stebėti būtent sostinę. Žinau, kad sostinės mažiau skiriasi viena nuo kitos negu tautos, kad nacionaliniai ypatumai jose žymiu mastu išdilę ir sumišę: didelę įtaką tam turi tiek karalių dvarai, kurie visi panašūs vieni į kitus, tiek gausi ir kompaktiška aukštuomenė, kuri yra beveik vienoda visame pasaulyje ir galų gale nustelbia savitus nacionalinio charakterio bruožus.

Jei aš panorėčiau ištyrinėti kurią nors tautą, tai nuvykčiau į nuošalias provincijas, kurių gyventojai dar tebeturi savo įgimtus polinkius, ir imčiau atidžiai stebėti juos. Taip apkeliaučiau neskubėdamas daugelį tų provincijų, labiausiai nutolusių viena nuo kitos. Ir iš tų skirtumų, kuriuos man pavyktų pastebėti tarp jų, susidaryčiau vaizdą apie būdingus kiekvienos jų ypatumus. Bendri jų bruožai, svetimi kitoms tautoms, ir sudarytų nacionalinį charakterį, o tie bruožai, kuriuos galima rasti visur, būtų laikytini apskritai žmogiškais. Bet aš neturiu nei tokio didelio sumanymo, nei reikiamo patyrimo jam įgyvendinti. Mano tikslas — pažinti žmogų, o mano metodas — tirti įvairiausius jo santykius su kitais žmonėmis. Ligi šiol žmones aš tesu matęs mažose draugijose, išsisklaidžiusius žemėje, egzistuojančius beveik atskirai. Dabar aš atidžiai stebėsiu juos susigrūdusius miniom vis tose pačiose vietose, ir iš to mėginsiu spręsti apie tikrąjį visuomenės poveikį, nes jeigu neabejotina, kad visuomenė teigiamai veikia žmones, tai kuo ji gausesnė ir glaudesnė, tuo žmonės turi būti geresni, ir papročiai Paryžiuje bus daug doresni negu Valė; o jeigu pasirodytų, kad yra atvirkščiai, reikėtų padaryti priešingą išvadą.

Tikiu, kad šis metodas mane nuvestų į tautų pažinimą, bet tai aplinkinis kelias, ir toks ilgas, kad galbūt neužtektų viso mano gyvenimo susidaryti nuomonei apie bent vieną iš jų. Pirmiausia man reikia viską stebėti toje šalyje, kur esu; paskui, keliaujant po kitas šalis, nustatyti skirtumus ir palyginti Prancūziją su kiekviena iš jų, kaip, sakysim, lyginamas alyvmedis su gluosniu ar palmė su egle. Taigi tautos, kurią stebėjau pirmą, negalėsiu įvertinti tol, kol nebūsiu pakankamai stebėjęs visų kitų.

Taigi, žavingoji mano pamokslininke, teikis skirti mano filosofinius samprotavimus nuo satyros apie visą tautą. Aš tyrinėjau ne paryžiečius, o didmiesčio gyventojus: tai, ką čia matau, tikriausiai būdinga ir Romai, ir Londonui, ne tik Paryžiui. Dorovės taisyklės visiškai nepriklauso nuo tautų papročių. Taigi, nekreipdamas dėmesio į viešpataujančius prietarus, aš labai gerai pagaunu, kas čia savaime yra bloga. Bet nežinau, ar tą blogį reikia priskirti prancūzams, ar

žmogui apskritai, ar jis kilęs iš papročių, ar iš pačios prigimties. Ydos paveikslas visur rėžia bešališko stebėtojo akį, ir tas, kas smerkia ydas, būdamas šalyje, kur jos viešpatauja, nėra labiau peiktinas už tą, kas smerkia žmonijos silpnybes, nors gyvena su žmonėmis. Juk aš ir pats dabar esu Paryžiaus gyventojas. Galbūt ir aš, nė pats to nežinodamas, jau prisidėjau prie to moralinio pakrikimo, kurį čia regiu. Galbūt, labai ilgai begyvenant Paryžiuje, palūžtų ir mano valia. Galbūt per kokius metus ir aš pavirsiu miesčioniu, jeigu nesistengsiu būti tavęs vertas ir neišsižadėsiu laisvo žmogaus dvasios ir piliečio dorovingumo. Tad leisk man be ceremonijų tau aprašyti tuos, į kuriuos negalėčiau pažvelgti neraudonuodamas iš gėdos, leisk ieškoti įkvėpimo tyroje tiesos meilėje, nors aplink ir viešpatauja pataikavimas ir melas.

Jei turėčiau valią pasirinkti sau užsiėmimą ir savo likimą, rasčiau, be abejo, ir kitų temų laiškams; juk tu nebuvai nepatenkinta laiškais, kuriuos tau rašiau iš Mejeri ir Valė, bet, mano miela draugužė, tam, kad turėčiau jėgų ištverti tuščią diduomenės bruzdesį, kurį kęsti esu priverstas, man reikalinga bent viena paguoda — viską tau aprašinėti, ir mintis, kad man reikės tau apie viską papasakoti, mane skatina ieškoti temų. Jei tu nenorėsi nieko su manimi matyti, aš pulsiu į neviltį ir viską mesiu. Tik pagalvok: būdamas priverstas gyventi mano polinkiams itin svetimą gyvenimą, aš dedu tam pastangas, vertas jų įkvėpėjos, ir jei tu nori suvokti, koks sunkus yra kelias, vedantis į tave, tai leisk man kartais pakalbėti apie taisykles, kurias čia reikia žinoti, ir kliūtis, kurias reikia nugalėti.

Nepaisant mano nepaslankumo, nepaisant neišvengiamų atitrūkimų, tavo laiškų rinkinys jau buvo užbaigtas, kai, mano džiaugsmui, atėjo papildymas — dar vienas laiškas. Jis toks trumputis, ir aš stebiuosi, kiek daug tavo širdis sugebėjo man pasakyti tokiame mažame plote. Galiu patikinti, kad nebūtų malonesnio skaitinio netgi tam, kas tavęs nepažįsta, jeigu tai būtų siela, artima mums abiem. Bet kaip tavęs nepažinsi, skaitydamas tavo laiškus? Kaipgi priskirsi tokį jaudinantį stilių ir tokius švelnius jausmus kam nors kitam? Juk kiekvienoj frazėj matai švelnų tavo akių žvilgsnį, kiekviename žodyje girdi žavų tavo balsą! Kuri gi kita yra kada nors mylėjusi, mąsčiusi, kalbėjusi, veikusi, rašiusi kaip Julija? Tad nesistebėk, jeigu tavo laiškai, kuriuose toks ryškus tavo dvasinis veidas, kartais daro tave dievinančiam įsimylėjėliui tokį pat poveikį, kokį darytum tu pati, jeigu čia būtum. Juos iš naujo skaitydamas, aš einu iš proto, galva svaigsta nuo beribio džiaugsmo, visą mane degina kaitri liepsna, kraujas ver-

da ir kunkuliuoja, aš virpu it paklaikęs. Tarsi matau tave, liečiu tave, spaudžiu prie krūtinės... Dievaite mano, mergele žavėtoja, malonumų ir palaimos šaltini, regėti tave — tai regėti hurijas, sutvertas rojaus gyventojams! Ak, ateik... Aš ją jaučiu... Tiesiu rankas, bet ji išsprūsta, aš apkabinu tik šešėlį. Tikra tiesa, brangioji drauguže, tu esi per daug graži ir buvai per daug švelni silpnai mano širdžiai. Ji negali užmiršti nei tavo grožio, nei tavo glamonių; tavo žavesys stipresnis už tavo nebuvimą, jis persekioja mane visur, ir aš bijausi vienatvės; nedrįstu visą laiką galvoti tik apie tave, ir tai didžiausia mano kančia.

Taigi juodu susijungs, apėję visas kliūtis, tikriau sakant, juodu jau susijungę šiuo metu, kai rašau šį laišką! Mieli ir garbingi sutuoktiniai! Tegu dangus juos gausiai apdovanoja laime, kurios nusipelnė jų protinga ir taikinga meilė, jų dorovinis tyrumas, jų sielų kilnumas! Tegu dangus juos apdovanoja brangia laime, kurios jis taip šykšti širdims, sukurtoms ja mėgautis! Kokie jie bus laimingi, jeigu jis suteiks jiems visa tai, ko, deja, neduoda mudviem! Tačiau ar mūsų kančiose tu nejauti savotiškos paguodos? Ar nejauti, kad už nesibaigiančius vargus mes gauname atlygį, kad jei mūsų bičiuliams yra skirti malonumai, kurių mes netekome, tai mes irgi turime savų džiaugsmų, kurių jie negali pažinti? Taip, meilingoji mano drauguže, nors mes išskirti ir daug ką praradę, nors nuolat nerimaujame ir net į neviltį puolame, dvi širdys, galingai verždamosi viena prie kitos, visada patiria slaptą palaimą, nepažįstamą ramioms sieloms. Mokėti rasti džiaugsmą kančioje — tai vienas iš meilės stebuklų, ir mums būtų pikčiausia nelaimė, jei, tapę abejingi ir užmaršūs, netektume gebėjimo jausti mūsų vargus. Tad guoskimės savo likimu, o Julija, bet nepavydėkime niekam kitokio likimo. Gal po teisybei ir nėra dalios, geresnės už mūsiškę! Ir kaip dievybė semia laimę iš savęs pačios, taip ir širdys, kurias šildo dangiškoji ugnis, savo pačių jausmuose randa tyro ir žavaus džiaugsmo, nepareinančio nei nuo sėkmės, nei nuo viso pasaulio.

XVII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Štai aš pagaliau pačiame verpete. Užbaigęs laiškų rinkinį, pradėjau lankyti spektaklius ir vakarieniauti svečiuose. Visą dieną išbūnu draugijoje, atidžiai klausausi ir akylai stebiu visa, kas tik patraukia mano dėmesį, bet nerandu nieko, kas būtų panašu į tave, todėl susitelkiu tame triukšme ir slapčia šnekuosi su tavim. Kas be ko, šiame triukšmingame, bruzdžiame gyvenime esama savotiško patrauklumo, o nepaprasta įspūdžių įvairovė teikia naujai atvykusiam žmogui šiokią tokią pramogą. Tačiau tam pajusti reikia turėti tuščią širdį ir lengvą būdą, o mane meilė ir protas lyg susimokę nuo šito gyvenimo baido. Viskas čia vien tuščia regimybė ir viskas be perstojo keičiasi, tad aš nespėju dėl ko nors susijaudinti nei į ką nors įsigilinti.

Imu pagaliau suprasti, kaip sunku yra tirti aukštuomenę, ir net nežinau, kokia padėtis reikalinga tam, kas nori ją gerai pažinti. Filosofas stovi per toli nuo jos, aukštuomenės žmogus — per arti. Pirmasis mato tiek daug, jog negali mąstyti, antrasis — tiek mažai, jog negali spręsti apie visą paveikslą. Filosofas kiekvieną į akis kritusį objektą vertina atskirai ir, negalėdamas įžiūrėti jo ryšių bei santykių su kitais objektais, jam nepasiekiamais, niekados jo nemato deramoje vietoje ir nesuvokia nei jo prasmės, nei tikros vertės. Aukštuomenės žmogus mato viską, bet neturi laiko apie ką nors galvoti. Objektai nuolat keičiasi, ir jis gali juos tik pastebėti, bet negali stebėti; jie greit užgožia vienas kitą, ir iš viso to jam telieka miglotas įspūdis — kažkoks chaosas.

Negalima taip pat matyti ir svarstyti pakaitomis, nes reginiui reikia nuolatinio dėmesio, o mąstymas jį trikdo. Žmogus, kuris norėtų pakaitomis čia lankytis aukštuomenės draugijoje, čia likti vienatvėje, niekur gerai nesijaus: niekada jis neturės ramybės savo priebėgoje ir visada bus svetimas draugijoje. Jam nebūtų kitos išeities kaip padalyti savo gyvenimą į du didelius tarpus: dalį laiko skirti pamatymui, kitą dalį — apmąstymui; tačiau tai beveik neįmanoma, nes protas nėra baldas, kurį galima stumdyti kur nori, ir kas sugebėjo išgyventi nemąstydamas dešimt metų, nemąstys nė ateityje.

Aš taip pat manau, kad jei visuomenę tyrinėti panorės paprastas žiūrovas — tai bus kvailystė. Tas, kas ketina tik stebėti, nieko ne-

pastebės, kadangi niekur nebus priimtas: mat verslui jis nebus naudingas, o malonumams tiktai kliudys. Kitų veiklą matai vien tada, kai veiki pats. Aukštuomenės gyvenimo mokykloje, kaip ir meilės mokykloje, reikia visų pirma imtis praktikuoti tai, ko nori išmokti.

Tad kaip apsispręsti man, svetimšaliui, šioje šalyje negalinčiam nieko veikti,— juk ir skirtinga religija man neleistų ko nors pasiekti[16]. Belieka laikytis šešėlyje ir kaupti žinias, o kadangi negaliu čia tapti naudingas verslui, turiu stengtis būti įdomus pašnekovams. Pratinuos, kiek begalėdamas, būti mandagus, bet neveidmainiauti, būti paslaugus, bet nešunuodegiauti, ir pasisavinti iš visuomenės visa, kas joje yra gera, idant galėčiau būti joje toleruojamas, nors ir neperimdamas jos ydų. Dykas žmogus, norintis pamatyti aukštuomenę, turi bent tam tikru mastu pasisavinti jos manieras: jis neturi teisės reikalauti, kad jį priimtų žmonės, kuriems jis visiškai nereikalingas, jeigu jis net nesugeba jiems patikti. Bet jeigu jis sugebėjo jiems patikti, iš jo niekas daugiau nieko ir nereikalauja, ypač jeigu jis — svetimšalis. Jis gali leisti sau nedalyvauti rezgamose pinklėse, intrigose, kivirčuose. Ir jeigu jis padoriai elgiasi su visais, nerodo kai kurioms moterims nepakantumo arba neteikia joms pirmenybės, laiko jį priėmusios draugijos paslaptį, nesišaipo vienuose namuose iš kitų namų, vengia išsipasakoti paslaptis, neieško kliaučių, niekur nepraranda orumo,— jis ramiai galės stebėti aukštuomenę, išlaikyti savo dorą, sąžiningumą, net savo nuoširdumą, jei tik šis kilęs iš laisvos valios, o ne iš anksto sumanytas. Va taip aš ir stengiausi elgtis, patariamas keleto patyrusių žmonių, kuriuos pasirinkau sau vadovais iš tų, su kuriais mane supažindino milordas Eduardas. Taigi mane pradėjo priiminėti ne tokios gausios, bet veikiau rinktinės draugijos. O iki tol eidavau vien į tokius pietus, kur iš moterų pamatysi tik namų šeimininkę, kur priimami visi Paryžiaus dykinėtojai, nors ir mažai tepažįstami, kur kiekvienas sumoka už pietus kuo sugeba — sąmoju ar panegirika, kur triukšmingos, padrikos kalbos nedaug kuo tesiskiria nuo užstalės šnekų smuklėse.

Dabar jau man atsiskleidė ir šventesnių paslapčių. Dalyvauju kviestinėse vakarienėse — namuose, kur durys uždaros neprašytam svečiui ir kur gali būti tikras rasiąs žmones, kurie tinka vieni kitiems ar bent jau tiems, kurie juos priima. Moterys čia ne tokios atsargios, tad galima imtis jas stebėti; čia nevaržomos vyrauja sąmojingesnės ir kandesnės šnekos; čia neaptarinėjamos jau nuo ryto visiems žinomos naujienos, spektakliai, pakėlimai tarnyboje, laidotuvės, ves-

tuvės, o santūriai apžvelgiami Paryžiaus įvykiai, atskleidžiamos paslaptingos skandalų kronikos detalės, čia pasijuokiama ir pasišaipoma — tiek iš gėrio, tiek iš blogio, čia, meistriškai ir itin dėmesingai vaizduodamas kitų charakterius, kiekvienas pašnekovas, pats to nenumanydamas, dar geriau parodo savo paties charakterį; čia iš šiokio tokio atsargumo prasimanoma kažkokia supainiota kalba, skirta liokajų ausims: mėginama pašaipą pritemdyti, bet ji išeina dar kandesnė. Žodžiu, čia uoliai galandamas durklas lyg ir tam, kad mažesnis būtų skausmas, o iš tikrųjų tam, kad gilesnė būtų žaizda.

Bet jeigu, vertindami tokias kalbas, vadintume jas satyra, tai vis dėlto klystume: tos kalbos — veikiau pokštai negu kandybės ir demaskuoja jos ne tiek tai, kas ydinga, kiek tai, kas juokinga. Apskritai satyra nėra paplitusi didmiesčiuose, kur blogybė — toks įprastas daiktas, kad apie ją nė kalbėti neverta. Ką begalima smerkti ten, kur dora nebėra gerbiama? Ir apie ką begalima samprotauti, kai jau niekur neberandama nieko bloga? Ypač tai pasakytina apie Paryžių, kur į kiekvieną reiškinį žiūrima tik iš juokingosios pusės, o tų dalykų, kurie turėtų kelti rūstybę ir pasipiktinimą, niekas nenori klausytis, jeigu jie nesudėti į dainą ar į epigramą. Gražios moterys nemėgsta pykti, todėl jos už nieką ir nepyksta; jos mėgsta pasijuokti, o kadangi juoktis iš nusikaltimo nedera, tai ir sukčiai virsta padoriais žmonėmis, kaip visi kiti. Bet vargas tam, kas suteikia dingstį mesti pašaipų žodį: dygus jo įspaudas neišdildomas. Traukiami per dantį ne tik papročiai, dora, bet net ir yda, šmeižiami ir piktadariai. Bet grįžkime prie mūsų vakarienių.

Šiose rinktinėse draugijose mane labiausiai nustebino štai kas: sakysim šeši asmenys, specialiai parinkti tam, kad galėtų maloniai pasišnekėti, juoba kad tarp jų dažniausiai esama ir slaptų ryšių, negali nė valandos likti šešiese, o būtinai įtraukia į savo pokalbį pusę Paryžiaus, tarsi jų širdys neturėtų ko viena kitai pasakyti ir tarsi čia nebūtų nė vieno asmens, kuris būtų vertas jų dėmesio. Ar prisimeni, miela Julija, kaip mes per vakarienę pas tavo pusseserę arba pas tave, negalėdami laisvai šnekėti, turėdami laikyti paslaptį, vis dėlto mokėdavome nukreipti kalbą į mums rūpimus dalykus, ir kaip sulig kiekviena jaudinančia mintim, sulig kiekviena subtilia užuomina žvilgsnis, aštresnis už žaibą, arba atodūsis, veikiau atspėtas negu pastebėtas, iš širdies į širdį pernešdavo saldų jausmą?

Tada, kai pašnekesys atsitiktinai nukrypsta į svečius, paprastai kalbama tam tikru aukštuomenės žargonu, kuriam suprasti reikalingas raktas. Tokia šifruota kalba pašnekovai svaido kits kitam aibes

madingų piktų juokelių, ir sąmojingiausi būna kaip tik tie, kurie kvailiausi, o trečdalis draugijos, kuris daug ko nežino, nuobodžiauja ir tyli arba juokiasi iš to, ko nesupranta. Štai ir visas šio krašto žmonių santykių švelnumas ir nuoširdumas, neskaitant, beje, pokalbių prie keturių akių, kurie man yra ir bus nežinomi.

Bet jeigu tuo tarpu staiga koks nors įtakingas žmogus pareikš svarią mintį ar iškels rimtą klausimą, tuojau pat visi sutelks dėmesį į tą naują dalyką; vyrai ir moterys, seniai ir jaunuoliai — visi ima jį gvildenti iš visų pusių, ir tik stebiesi, kiek prasmingų ir protingų minčių tarsi rungčiomis kyla tose linksmose galvose*. Diskusijos moralės klausimais būna nė kiek ne rimtesnės filosofų draugijoje kaip gražios paryžietės salone; filosofų išvados dažnai net esti ne tokios griežtos: mat filosofas, idant jo kalbos nesiskirtų nuo darbų, sveria kiekvieną žodį, o čia, kur visos kalbos apie moralę tėra grynas tuščiažodžiavimas, galima būti griežtam be jokios atsakomybės, tad visi be ceremonijų, norėdami filosofams bent kiek nušluostyti nosį, iškelia dorybę taip aukštai, kad net išminčius negali jos pasiekti. Beje, visi, vyrai ir moterys, aukštuomenės gyvenimo patirties ir ypač savo sąžinės pamokyti, sutartinai reiškia kuo blogiausią nuomonę apie savo padermę, visada liūdnai filosofuodami, visada žemindami iš pasipūtimo žmogaus prigimtį, visada ieškodami gerame darbe pikto kėslo, visada burnodami prieš žmogaus širdį — spręsdami, beje, pagal pačius save.

Kad ir kokia žeminanti ši sistema, viena iš mėgstamiausių tų taikių pokalbių tema yra jausmas. Bet nereikia manyti, kad šitas žodis čia reiškia nuoširdų atsivėrimą meilės ar draugystės prieglobstyje,— tai būtų mirtinai banalu! Ne, čia daromi dideli apibendrinimai, čia pateikiama subtiliausiai metafiziškai išgvildento jausmo kvintesencija. Galiu pasakyti, kad per visą gyvenimą man neteko girdėti tiek daug kalbant apie jausmą ir taip mažai suprasti, kas kalbama. Tai nepermanomos įmantrybės. O Julija! Mūsų prastuoliškos širdys niekados nieko nežinojo apie visas tas gražias idėjas; ir aš būgštauju, kad aukštuomenės žmonės apie jausmą kalba taip pat kaip apie Homerą mokslinčiai[18], kurie jam priskiria aibes prasimanytų grožybių, kadangi ne-

---

* Bet jeigu tik koks netikėtas juokas sudrums tą orumą, tuojau kiekvienas pasišaus kits kitą pranokti, ir bus nebeįmanoma vėl grįžti prie rimto tono. Prisimenu juokingą nutikimą — kaip dėl riestainių virtinės sužlugo vaidinimas mugėje. O aktoriai, kuriuos sutrikdė riestainiai, buvo gyvuliai. Bet kiek panašių riestainių pasitaiko daugeliui žmonių! Yra juk žinoma, ką Fontenelis norėjo pavaizduoti tirintiečių istorijoje[17].

pastebi tikrųjų. Taigi jie išeikvoja visą savo jausmą sąmojui, ir jo tiek išgaruoja pokalbiuose, kad gyvenimui nebelieka. Laimė, jausmą čia papildo padorumas, ir iš įpročio žmogus elgiasi maždaug taip pat, kaip elgtųsi iš jautrumo, bent kol tam pakanka mandagių frazių ir greitų paslaugų, kurias jis daro tam, kad išgirstų apie save gerai kalbant, o kai prireikia aukų, susijusių su didesniais nepatogumais arba kainuojančių per brangiai,— sudie, jausme! Padorumas tiek daug nereikalauja. Be to, stačiai neįtikėtina, kaip visa, ką jie vadina elgsena, yra tiksliai surikiuota, numatyta, pasverta; visa, kas už jausmų ribų, sudėta į taisykles, ir visi gyvena pagal jas. Jeigu ši mėgdžiotojų tauta būtų pilna originalų, tai jie liktų nežinomi, nes nė vienas nedrįsta būti pats savimi. „Daryk taip kaip kiti" — tai pirmoji čionykštės gyvenimo išminties taisyklė. „Taip daroma, taip nedaroma" — tai aukščiausias įstatymas.

Šis išorinis taisyklių griežtumas teikia viešiesiems papročiams labai komišką saloninį pobūdį, net kai aplinkybės visai rimtos. Tiksliai yra žinoma, kada reikia pasiteirauti apie sveikatą, kada reikia raštu pareikšti savo pagarbą, tai yra padaryti vizitą neakivaizdinį, o kada padaryti jį pačiam; kada leistina būti namie ir kada neleistina, nors namie ir būtum; kokius pasiūlymus privalai padaryti, kokius pasiūlymus kitas privalo atmesti, kokio laipsnio liūdesį privalai rodyti mirus tokiam ar tokiam asmeniui*; kiek laiko reikia verkti, pasitraukus į kaimą; kurią dieną galima grįžti miestan nusiraminti; kurią valandą ir minutę liūdesys jam leidžia rengti balių ar važiuoti į teatrą. Visi čia elgiasi vienodai tomis pačiomis aplinkybėmis; viskas vyksta savo laiku kaip pulko perdislokavimas kautynėse. Galėtum pasakyti, tai marionetės, prikaltos prie tos pačios lentos ar tampomos ta pačia virvute.

Tačiau negali būti, kad visus tuos žmones, kurie elgiasi taip vienodai, ir jaudintų tie patys dalykai,— vadinas, norint juos pažinti, reikia įsiskverbti į jų sielas kažkokiais kitokiais būdais; vadinas, visas šitas žargonas tėra tuščias žodžių rinkinys, leidžiąs spręsti ne tiek apie papročius, kiek apie Paryžiuje vyraujantį toną. Šitaip sužinai, apie ką čia kalbama, bet niekas tau nepadeda tas kalbas tinkamai įvertinti. Tą patį galiu pasakyti ir apie daugumą naujųjų raštų. Tą patį galiu

* Liūdėti dėl kieno nors mirties yra žmoniškumo apraiška ir įgimto gerumo liudijimas, o ne dorybės pareiga, nors tasai kas nors ir būtų mūsų tėvas. Kas tokiu atveju neturi liūdesio širdyje, neturi jo rodyti nė veide, nes daug svarbiau yra vengti veidmainystės nei vykdyti padorumo taisykles.

pasakyti net apie sceną: po Moljero ji tapo vieta, kur daugiau deklamuojami gražūs pokalbiai, o ne vaizduojamas visuomenės gyvenimas. Čia yra trys teatrai[19]; dviejuose iš jų rodomos mįslingos būtybės, būtent: viename — arlekinai, pantalonės, skaramušai; kitame — dievai, velniai, raganiai. O trečiame vaidinamos tos nemirtingos pjesės, kurias mes taip mielai skaitydavome, ir kitos, naujesnės, kurios kartkartėm pasirodo scenoje. Daugelis tų pjesių — tragedijos, bet jos mažai tejaudina; nors jose ir esama natūralių jausmų ir tikro sąlyčio su gyva žmogaus širdimi, jos nėmaž nenušviečia papročių, būdingų kaip tik tai tautai, kuriai teikia pramogą.

Tragedijos atsiradimas, jos sumanytojų akimis, turėjo religinį pamatą, kurio pakako, kad jai būtų leista įsitvirtinti. Be to, graikams tragedija buvo pamokomas ir malonus reginys, vaizduojantis nelaimes, ištikusias jų priešus persus, ir tų karalių, iš kurių ši tauta išsivadavo, nusikaltimus ir beprotystes. Tegu Berne, Ciūriche ar Hagoj vaidina pjeses apie buvusią Austrijos karalių dinastijos tironiją,— tėvynės ir laisvės meilė sužadins mums susidomėjimą tokiomis pjesėmis. Bet pasakykite, kuriam galui čia Kornelio tragedijos ir kuo patrauks paryžiečius Pompėjus ar Sertorijus[20]! Graikų tragedijos paremtos tikrais įvykiais arba tokiais, kuriuos žiūrovai laikė tikrais, ir pagrįstais istorinėmis tradicijomis. Bet vargu ar didvyriška ir tyra liepsna paveiks didžiūnų sielas? Iš scenos jie išgirs, kad meilės ir dorybės kova neleidžia jiems naktį ramiai miegoti ir kad širdis daug lemia karalių vedybose. Spręsk pati, kiek tikroviškos ir naudingos yra pjesės, paremtos tokiu chimerišku siužetu.

Dėl komedijos, tai ji, žinoma, turi teisingai vaizduoti tautos, kuriai ji sukurta, papročius, kad tauta, ją matydama, kovotų su savo ydomis ir trūkumais, kaip prieš veidrodį kad šalinamos veido dėmės. Terencijus ir Plautas nevykusiai rinkosi vaizdavimo objektą, bet anksčiau už juos Aristofanas ir Menandras parodė atėniečiams atėniečių papročius, o po to tik Moljeras, ir dar atviriau, pateikė patiems prancūzams pereito amžiaus papročių paveikslą. Paskiau tas paveikslas pasikeitė, bet naujas tapytojas nebepasirodė. Dabar teatre mėgdžiojami pokalbiai, vykstantys kokioje šimtinėje Paryžiaus svetainių. Štai ir viskas, ką galima sužinoti apie prancūzų papročius. Šiame didmiestyje yra penki ar šeši šimtai tūkstančių gyventojų, apie kuriuos scenoje niekados nekalbama. Moljeras išdrįso vaizduoti miestelėnus ir amatininkus taip pat kaip ir markizus. Sokratas prakalbino vežikus, stalius, kurpius, mūrininkus. O šiandieniniai autoriai, visai kitokio tipo žmonės,

laikytų sau už negarbę žinoti, kas dedasi krautuvėje ar dirbtuvėje. Jiems reikalingi tik garsūs pašnekovai, mat jie tikisi, kad jų personažų padėtis iškels juos į tą aukštumą, kurios jie negali pasiekti savo talentu. Ir patys žiūrovai pasidarė tokie delikatūs, jog pabijotų, kad jų nesukompromituotų komedijos lankymas tarsi koks netinkamas vizitas, ir negeidautų scenoje matyti žmones, kurių padėtis žemesnė už jų pačių. Jie jaučiasi tartum vieninteliai Žemės rutulio gyventojai, ir visa kita jiems niekai. Turėsi karietą, šveicorių, metrdotelį — vadinas, būsi toks kaip visi. O jei nori būti toks kaip visi, turi būti toks kaip labai nedaugelis. Tie, kurie vaikšto pėsti, nepriklauso aukštuomenei. Tai miestelėnai, prastuomenė, visai kito pasaulio žmonės. O karieta po teisybei reikalinga ne tiek važinėjimams, kiek pačiam egzistavimui. Taigi yra saujelė akiplėšų, kurie jaučiasi tesą vieni visame pasaulyje; su jais visai nevertėtų skaitytis, jeigu ne jų daromas blogis. Va jiems vieniems ir rodomi spektakliai. Teatre vienu metu ir juos vaidina, ir jie patys vaidina, juos matai dvigubame vaidmeny: jie — ir personažai scenoje, ir komediantai krėsluose[21]. Štai kodėl diduomenės žmonių ir rašytojų aplinka pasidaro siaura; štai kodėl šiuolaikinei scenai toks būdingas nuobodus orumas. Joje terodomi žmonės auksu siuvinėtais drabužiais. Galėtum pasakyti, kad Prancūzijoje gyvena tik grafai ir ševaljė; ir kuo vargingiau ir skurdžiau gyvena liaudis, tuo prašmatniau ir puošniau vaizduojamas jos gyvenimas scenoje. Ir štai, kai vaidini luomus, kurie turi būti pavyzdys kitiems, ir rodai juokingąsias jų savybes, tai veikiau jas platini, negu naikini: prastuomenė, visados beždžionaujanti ir mėgdžiojanti turtuolius, eina į teatrą ne tiek pasijuokti iš jų keistybių, kiek jų išmokti, ir jas mėgdžiodama tampa dar juokingesnė. Kaltas čia ir pats Moljeras: geisdamas pataisyti dvariškių papročius, jis užkrėtė jais miestą, ir juokingi jo markizai buvo pirmutinis pavyzdys dabitoms miestelėnams, sekantiems jų pėdomis.

Apskritai prancūzų scenoje daug šnekų ir maža veiksmo — gal dėl to, kad prancūzai iš tikro daugiau kalba, negu veikia, ar bent jau daug labiau vertina žodžius negu darbą. Po pjesės apie tironą Dionisiją kažkas pasakė: „Aš nieko nepamačiau, bet prisiklausiau daug kalbų". Štai ką galima pasakyti, einant iš teatro, apie kiekvieną prancūzų pjesę. Rasinas ir Kornelis, nors labai genialūs, tėra šnekovai, o jų įpėdinis[22] — pirmasis autorius, kuris, mėgdžiodamas anglus, kartais išdrįsdavo įterpti į savo pjeses gyvesnių scenų. Paprastai viskas perteikiama gražiais, skambiais, pompastiškais dialogais, iš kurių su-

pranti, kad svarbiausias kiekvieno veikėjo rūpestis yra padaryti įspūdį. Beveik viskas reiškiama bendromis sentencijomis. Kad ir kaip būtų susijaudinę personažai, jie visados daugiau galvoja apie publiką negu apie savo vidinį pasaulį; jiems lengviau padaryti įspūdį kokiu nors pamokomu posakiu negu išreikšti jausmą. Neskaitant Rasino ir Moljero pjesių*, „aš" beveik taip pat uoliai išvytas iš prancūzų scenos kaip ir iš Por Rojalio[23] raštų, ir žmogiškosios aistros, tokios pat kuklios kaip krikščioniškasis nuolankumas, čia kalba beasmeniais posakiais. Be to, aktorių vaidybai būdingas tam tikras gestų ir žodžių manieringumas, kuris niekados neleidžia aistrai byloti sava kalba, o aktoriui įsikūnyti į savo personažą ir vaizduote persikelti su juo į veiksmo vietą, bet laiko jį visados prikaustytą prie scenos ir prie žiūrovų akių. Todėl net gyviausiose situacijose jis niekados nepamiršta gražiai sudėlioti frazes ir atsistoti elegantiška poza; ir jeigu neviltis persmeigia jam širdį durklu, jam negana kristi kaip Poliksenui[24], išlaikant padorumą,— jis visai nekrinta. Padorumo dėlei jis lieka stačias ir po mirties, taip pat ir kiti ką tik numirusieji akies mirksniu pakyla ant kojų.

Taip dedasi dėl to, kad prancūzai scenoje nenori matyti natūralumo ir tikroviškumo, o laukia tik sąmojo ir minties; jiems teatras — pramoga, o ne gyvenimo imitacija, jis ne magina juos, o linksmina. Niekas neina į spektaklį dėl malonumo, kurį teikia pats spektaklis, o eina pamatyti susirinkusios publikos ir pasirodyti jai, idant žinotų, ką plepėti po spektaklio. Aktorius jiems visados aktorius, o ne personažas, kurį jis vaidina. Žmogus, kalbąs kaip pasaulio viešpats,— anaiptol ne Augustas, o Baronas, Pompėjaus našlė — Adriena, Alzyra — panelė Gosen, o šitas nuostabus laukinis — Granvalis[25]. Aktoriai savo ruožtu visiškai nepaiso tikroviškumo, nes mato, kad niekam jis nerūpi. Antikos herojus jie rodo šešiose jaunų paryžiečių gretose, prancūzų madas perkelia į romėnų apdarus; ant raudančios Kornelijos skruostų — dviejų pirštų storumo raudonų dažų sluoksnis; Katonas taip nupudruotas, kad visas baltas, o Brutas — su pūpsniais ant šlaunų. Visa tai niekam nekliūva ir nemenkina pjesių pasisekimo. Panašiai kaip personažas žiūrovams — tik aktorius, taip ir drama jiems — tik autorius. Į nerūpestingą veikėjų apsirengimą visi žiūri atlaidžiai,

* Nereikia gretinti Moljero su Rasinu, nes pirmojo veikalai, kaip ir visų kitų, pilni pamokymų ir sentencijų, ypač jo eiliuotos pjesės, o Rasino kūriniuose vyrauja jausmas, kiekvienas jo personažas kalba saviškai, ir kaip tik tuo jis yra tikrai neprilygstamas tarp savo tautos dramaturgų.

nes gerai žino, kad Kornelis nebuvo siuvėjas, o Krebijonas[26] — ne perukų gamintojas.

Taigi, kad ir iš kurios pusės žvelgtumei, viskas čia — niekų kalba, žargonas, tauškalai. Scenoje, kaip ir diduomenės draugijoje, nors ir klausysi, kas kalbama, vis tiek nesuprasi, kas daroma. O ar reikia suprasti? Žmogus pakalbėjo — iš to ir spręsk apie jo elgesį. Argi jis neparodė visko, kas reikia? Argi nuomonė apie jį jau nėra susiklosčiusi? Padoriu žmogumi čia laikomas ne tas, kuris gerai elgiasi, o tas, kuris gražiai šneka. Vienas neatsargus, neapgalvotas žodis gali tam, kas jį ištarė, padaryti neatitaisomą žalą, kurios neatpirks nė keturios dešimtys doro gyvenimo metų. Vienu žodžiu, nors žmonių darbai visai nepanašūs į jų kalbas, bet apie žmones yra sprendžiama tik iš jų žodžių, neatsižvelgiant į jų darbus. Aš taip pat matau, kad didmiestyje draugija atrodo švelnesnė, sukalbamesnė, net patikimesnė negu mažiau ištyrinėta publika, bet ar iš tikro žmonės čia žmoniškesni, nuosaikesni, teisingesni? Nežinau. Viskas čia tėra išorė, o po tokia atvira ir malonia išore širdys galbūt dar slaptingesnės, dar labiau užsisklendusios savyje negu mūsų. Bet ką galiu apie tai pasakyti aš — svetimšalis, vienišas, be užsiėmimo, be pažinčių, be malonumų, žmogus, galįs kliautis tik savo nuomone?

Tačiau pradedu jausti kažkokį svaigulį, kuris apima kiekvieną, kas gyvena šį audringą ir triukšmingą gyvenimą, man ima suktis galva kaip žmogui, kuriam prieš akis greitai šmėkščioja daugybė visokių daiktų. Nė vienas iš jų, kliudydamas mano sąmonę, netraukia mano širdies, bet visi kartu trikdo, drumsčia mano jausmus, jog aš net kartais užmirštu, kas esu ir kam esu. Kasdien, eidamas iš namų, užrakinu savo jausmus ir pasiimu kitus, tinkamus manęs laukiančiai tuščiai draugijai. Nejučiomis sprendžiu ir samprotauju taip, kaip sprendžia ir samprotauja visi. Jeigu kartais pamėginu nusikratyti prietarais ir pamatyti daiktus tokius, kokie jie yra, mane tuojau pat pribloškia srautas frazių, labai panašių į sveiką samprotavimą. Aš gaunu akivaizdų įrodymą, kad tik pusiau filosofas gilinasi į daiktų esmę, kad tikras išminčius sprendžia apie juos tik iš paviršiaus, kad prietarai jam turi atstoti principus, padorumo taisyklės — įstatymus ir kad aukščiausia išmintis — gyventi taip, kaip gyvena kvailiai.

Taigi, būdamas priverstas keisti savo moralinius polinkius, priverstas skaitytis su kliedesiais ir slopinti prigimties bei proto balsą, aš jaučiu, kaip yra darkomas tas dieviškas paveikslas, kurį nešioju

savo sieloje ir kuris buvo mano svajonių objektas ir mano veiksmų modelis; aš mėtausi nuo įnorio prie įnorio, mano pomėgius lemia viešoji nuomonė: šiandie nežinau, kas man patiks rytoj.

Jausdamas, kaip degraduoja mano žmogiškoji prigimtis, matydamas, kaip žemai aš nupuoliau nuo tos dvasinės aukštumos, kurioje sklandė karštos mudviejų širdys, grįžtu vakarais namo sumišęs, pažemintas, perimtas slapto liūdesio, prislėgtas mirtino pasišlykštėjimo, o širdis mano tuščia ir išsipūtusi kaip oro pilnas balionas. O meile, o tyri jausmai, kuriais ji mane apdovanojo!.. Kaip man malonu gilintis į save patį! Su kokiu entuziazmu randu savyje ankstesniuosius jausmus ir ankstesnįjį orumą! Kaip džiūgauju, kai vėl išvystu dorybės paveikslą, spindintį visu savo grožiu, kai vėl galiu gėrėtis, o Julija, tavuoju paveikslu šlovės soste,— juk tu vienu kvapu išsklaidai visus tuos piktus kerus! Mano sugniužusi siela atsikvepia, aš tartum atgyju, vėl gyvenu ir drauge su savo meile atgaunu visus kilnius jausmus, kurie daro mano meilę vertą jos objekto.

XVIII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Mano mielas drauguži, aš ką tik gėrėjausi maloniausiu reginiu, koks tiktai gali sužavėti mano akis. Išmintingiausia, meiliausia pasauly mergina pagaliau tapo garbingiausia ir geriausia pasauly moterim. Padorus žmogus, sulaukęs savo troškimų išsipildymo, yra kupinas pagarbos ir meilės jai, ir jo gyvenimo tikslas — ją mylėti, dievinti, padaryti laimingą. Negaliu išreikšti žodžiais, koks man džiaugsmas, kad matau savo draugę laimingą, kokia tai laimė man pačiai. Tu neliksi nejautrus mūsų džiaugsmui, aš tuo neabejoju,— juk Klara tave visados taip švelniai mylėjo, tu jai brangus beveik nuo pat jos vaikystės, o ji tau turėjo tapti dar brangesnė po to, kai padarė tiek gero. Taip, visi jos jausmai randa atbalsį mūsų širdyse. Jeigu jie malonūs jai, mieli jie ir mums. Tuo ir brangi visus mus jungianti draugystė, kad vieno iš trijų laimė malšina kitų dviejų skausmą.

Tačiau neslėpkime nuo savęs, kad mes iš dalies prarasime savo

neprilygstamą draugę. Ji pradėjo naują gyvenimą, jai randasi naujų rūpesčių, naujų pareigų, jos širdis, iki šiol priklausiusi tik mums, dabar turi ir kitų simpatijų, ir draugystė joms turi užleisti pirmą vietą. To negana, mano mielas: mes savo ruožtu turime pasidaryti jautresni jos uoliam rūpinimuisi mumis. Negalime vien tik naudotis tuo, kad ji mus myli, o mums reikalinga jos pagalba,— turime taip pat žiūrėti, ar tas ir tas derės prie jos naujosios padėties, patiks ar nepatiks jos vyrui. Nėra reikalo sukti galvą, ko tokiu atveju reikalautų dorybė,— užtenka draugystės įstatymų. Tas, kuris dėl savo asmeninės naudos galėtų pakenkti draugui, neturi teisės į draugystę! Kai ji buvo mergina, ji buvo laisva, už savo poelgius turėjo atsakyti vien pati sau, ir jos potroškių kilnumas buvo pakankamas pateisinimas jos pačios akyse. Ji žiūrėjo į mudu kaip į du sutuoktinius, skirtus vienas kitam, ir jos jautrioje ir tyroje širdyje gražiai sutarė skaisčiausias jos pačios drovumas su švelniausia užuojauta nuodėmingajai draugei: ji dangstė mano nuodėmę, pati nenusidėdama. Bet dabar viskas pasikeitė. Ji turi atsiskaityti dėl savo elgesio kitam; ji ne tik prisiekė ištikimybę, bet ir išsižadėjo laisvės. Vienu metu ji saugo dviejų žmonių garbę, ir jai neužtenka būti dorai,— ji dar turi būti gerbiama. Jai dabar negana vien daryti gera,— reikia nedaryti nieko, kas nebūtų girtina. Dorybinga moteris turi ne tik būti verta savo vyro pagarbos, bet ir ją laimėti. Jeigu vyras ją peikia, vadinas, ji peiktina; ir net jeigu ji be priekaištų, ji darosi kalta, jei tiktai kyla įtarimas, nes laikytis išorinio padorumo — viena iš daugelio jos priedermių.

Aš nesu visai tikra, ar visi šitie samprotavimai teisingi, tu pats įvertinsi juos; bet kažkoks vidinis jausmas man kužda, kad mano pusseserė nebeturėtų būti ir toliau mano patikėtine ir kad ne ji pirmoji turi man tai pasakyti. Mano sprendimai dažnai esti klaidingi, bet juos įkvepiančios slaptos paskatos — niekados, ir dėl to aš labiau pasitikiu savo nuojauta negu protu.

To dėlei aš jau suradau dingstį atsiimti iš jos tavo laiškus, kuriuos, bijodama netikėtumų, laikiau ligi šiol pas ją. Ji man juos sugrąžino skaudama širdim, ką išsyk pastebėjo manoji širdis, ir aš įsitikinau, kad pasielgiau taip, kaip turėjau pasielgti. Mes nieko nesiaiškinome — viską pasakėme viena kitai žvilgsniais. Ji mane apkabino su ašaromis akyse. Neištarėme nė žodžio, bet pajutome, kad švelniai draugystės kalbai žodžiai nereikalingi.

Dėl naujo adreso laiškams, tai iš pradžių aš pagalvojau apie Fanšoną Anė,— čia būtų patikimiausias kelias iš visų, kuriuos galėtume

pasirinkti. Kad ši jauna moteris žemesnio luomo negu mano pusseserė — ar tai pagrindas mažiau gerbti jos gerą vardą? Ar nereikėtų, priešingai, baimintis, kad mano pavyzdys gali būti jai pavojingesnis, kadangi jausmai jos ne tokie iškilnūs, kad tai, kas vienai tebuvo taurios draugystės apraiška, kitai gali virsti moralinio sugedimo pradžia, ir kad aš, išnaudodama jos dėkingumą, galiu priversti pačią dorybę tapti ydos įrankiu. Ak, argi maža man, kad aš nusidėjėlė,— kam telkti bendrininkes ir sunkinti savo kaltes svetimų kalčių našta? Meskim šitą mintį, mano mielas. Aš radau kitą išeitį, ji, tiesą sakant, nėra tokia patikima, bet ir ne tokia peiktina, kadangi niekam nedaro žalos ir leidžia apsieiti be patikėtinio. Tu man rašysi pramanyta pavarde, pavyzdžiui, pono diu Boskė vardu, ir dėsi laišką į voką, adresuotą Redžaninui, o šį aš pasirūpinsiu iš anksto įspėti. Taigi pats Redžaninas nieko nežinos. Daugių daugiausia jam gali kilti įtarimų, bet jis nedrįs jų tikrinti, nes milordas Eduardas, nuo kurio priklauso jo gerovė, man už jį laidavo. Kol mudu susirašinėsime tokiu būdu, aš išsiaiškinsiu, ar negalima vėl grįžti prie ano metodo, kuriuo naudojomės, kai tu keliavai po Valė, ar prie kurio nors kito, ilgalaikio ir patikimo.

Jeigu net ir nežinočiau tavo dvasinės būklės, iš tavo laiškų tono suprasčiau, kad gyvenimas, kurį tu gyveni, ne tavo būdui. Pono de Miura laiškai, kuriais nepatenkinti prancūzai, nebuvo tokie griežti kaip tavieji. Kaip vaikas, kuris niršta ant savo mokytojų, tu ant pačių pirmųjų, tave mokančių, gieži apmaudą, kad esi priverstas tirti aukštuomenę. Ypač stebiuosi, kad piktiniesi tuo, kas palankiai nuteikia visus svetimšalius, būtent, prancūzų svetingumu ir jų draugijoj vyraujančiu tonu, nors, kaip pats prisipažįsti, turėtum visa tai girti. Pamenu, sakei, kad reikia skirti, kas būdinga būtent Paryžiui ir kas didmiesčiui apskritai; bet matau, kad, nežinodamas, kas tinka vienam ir kitam, tu lengva ranka kritikuoji, neišsiaiškinęs, ar tavo atsiliepimas teisingas, ar šališkas. Šiaip ar taip, aš myliu prancūzų tautą, ir man nėra malonu, kai apie ją kas blogai kalba. Geroms knygoms, iš jos gaunamoms, aš esu dėkinga už daugelį pamokymų, kuriuos mes drauge sėmėmės. Kam privalome dėkoti už tai, kad mūsų tėvynė — jau ne barbarų šalis? Abu didžiausi ir doringiausi naujųjų laikų atstovai — Katina ir Fenelonas[27] — buvo prancūzai; Henrikas IV, mano mylimas karalius, geras karalius, taip pat buvo prancūzas. Nors Prancūzija ir nėra laisvų žmonių šalis, ji yra teisingų žmonių šalis, o tokia laisvė, anot išminčiaus, verta bet kurios kitos laisvės. Prancūzai svetingi, jie globoja svetimšalį, net atleidžia jam už teisybę, kuri jiems

nemiela, o juk Londone būtų užmuštas akmenimis tas, kas drįstų ištarti apie anglus nors pusę tų užgaulių žodžių, kuriuos prancūzai leidžia apie save pasakyti Paryžiuje. Tėtušis, ilgai išgyvenęs Prancūzijoje, su dideliu susižavėjimu kalba apie tą gerą ir malonią tautą. Jis praliejo kraują tarnaudamas valdovui, ir valdovas to nepamiršo: net ir dabar jam, atitarnavusiam, nešykšti savo malonių. Taigi man rūpi garsas tos šalies, kurioje pagarsėjo mano tėvas. Mano mielas, juk kiekviena tauta turi gerų ir blogų savybių, tai bent gerbk teisybę — tiek giriančią, tiek smerkiančią.

Pasakysiu štai dar ką: ar tau verta gaišti laiką, kiek tau jo dar liko gyventi tenai, dykam vaikščiojimui į svečius? Nejaugi Paryžius — menkesnė arena talentams negu Londonas? Argi svetimšaliams ten sunkiau prasiskinti kelią? Patikėk manim, ne visi anglai — lordai Eduardai, ir ne visi prancūzai panašūs į tuos gražbyliautojus, kurie tau taip nepatinka. Ryžkis, bandyk, stenkis nors ir tam, kad geriau pažintum papročius ir galėtum spręsti iš darbų apie tuos žmones, kurie taip gražiai kalba. Mano pusseserės tėvas sako, kad tu gerai pažįsti imperijos valstybinę sąrangą ir jos valdovų tikslus. Milordas Eduardas taip pat mano, kad tu neblogai išstudijavęs politikos pagrindus ir įvairias valdymo sistemas. Aš vis galvoju, kad tau kaip tik geriausiai tinka gyventi šalyje, kur ypačiai gerbiamas žmogaus orumas, ir kad vos tik tave pažins, tau atsiras darbo. O dėl religijos, tai negi tavoji gali labiau pakenkti tau negu kam nors kitam: juk protas saugo žmogų ir nuo nepakantumo, ir nuo fanatizmo. Argi prancūzai didesni šventeivos negu vokiečiai? Ir kas tau sukliudys Paryžiuje padaryti tokią pat karjerą, kokią ponas de Sen Saforenas padarė Vienoje[28]? Jei matai prieš save tikslą, reikia neatidėliojant veikti,— tada greičiau ateis sėkmė. Jei galvoji, kokių priemonių imtis, tai kur kas padoriau bus, jei iškilsi savo talentu, o ne su draugų pagalba. O jeigu svajoji... Ak, ta jūra... dar tolesnis kelias... Man labiau patiktų Anglija, jeigu Paryžius būtų anapus.

Beje, tavo laiškuose apie šį didmiestį aš įžvelgiau kažkokio dirbtinumo. Kitados tu su tokiu susižavėjimu rašei apie Valė gyventojas, tai kodėl nieko man nepasakoji apie paryžietes? Nejaugi tos malonios ir šlovingos moterys mažiau vertos teptuko kaip anos prasčiokės, netašytos kalnietės? O gal bijai sudrumsti man sielą, piešdamas žaviausių pasaulyje būtybių paveikslą? Tu klysti, mano mielas,— man didžiausias neramumas kaip tik dėl to, kad tu apie jas visai neužsimeni.

Kad ir ką man sakytum, tavo tylėjimas man daug įtartinesnis negu tavo liaupsės*.

Man taip pat būtų labai malonu išgirsti nors porą žodelių apie Paryžiaus Operą, kuri čia nepaprastai giriama. Tegul muzika ir bloga, bet visame spektaklyje gali būti ir daug žavaus, o jeigu to nėra, tai bent jau turėsi pagrindą jai nuvertinti ir nieko neįžeisi.

Nežinau, ar verta tau pasakoti, kad vestuvių proga šiomis dienomis lyg susitarę pas mane dar atvyko du jaunikiai: vienas iš Iverdeno[29], jis bastosi iš pilies į pilį, ieškodamas nakvynės ir medžiodamas, antras — iš vokiškosios Šveicarijos, atvažiavęs Berno pašto karieta. Pirmasis — dabita ponaitis, kalba jis gan laisvai, ir jo replikos gali pasirodyti sąmojingos tam, kas girdi tik jų toną. Antrasis kvaišas ir drovus, bet tai ne tas mielas drovumas, kuris randasi iš baimės nepatikti, o glumas, būdingas kvailiui, nežinančiam ką sakyti, nesmagumas, apimąs ištvirkėlį, pasijutusį ne savo vietoj šalia doros merginos. Labai gerai žinodama tėtušio nusistatymą šių dviejų ponų atžvilgiu, aš mielai naudojuosi man suteikta laisve elgtis su jais kaip tinkamai, o mano užgaida tokia, jog manau, kad užgaidai, atvedusiai juos čionai, tuoj ateis galas. Aš jų neapkenčiu už tai, kad jie drįso kėsintis į širdį, kurioje viešpatauji tu! Jie neturi ginklų, kad galėtų su tavim dėl jos varžytis, o jeigu ir turėtų, aš jų dar labiau neapkęsčiau. Bet iš kur jie ims ginklų — ir jie, ir kiti, ir visas pasaulis? Ne, ne, būk ramus, mano mielas drauguži: jei ir atsirastų žmogus, vertas tavęs, jei man ir prisistatytų tavo antrininkas, aš vis tiek klausyčiau tik pirmojo bylos. Tad nesijaudink dėl tų dviejų žmogėnų — apie juos man nė kalbėti nesinori. Kaip mielai aš jiems atseikėčiau dvi pasišlykštėjimo dozes, visiškai lygias, idant jie nuspręstų drauge išvykti, kaip drauge ir atvyko, ir idant aš galėčiau tau iškart pranešti, kad abu iškeliavo.

Ponas de Kruzas neseniai išleido Popo „Laiškų" paneigimą[30], kuris man nepatiko. Tiesą sakant, aš nežinau, katras iš tų dviejų autorių teisus. Bet gerai žinau, kad pono de Kruzo knyga niekados nepaskatins padaryti ką nors gero ir kad nėra tokio gero darbo, kurio nenorėtum padaryti užvertęs Popo knygą. Savo perskaitytas knygas aš

* Aš susidaryčiau blogą nuomonę apie tuos, kurie, pažindami Julijos charakterį ir žinodami jos būklę, tuojau pat neatspėtų, kad šitas smalsumas — ne jos pačios išmonė. Skaitytojas netrukus pamatys, kad jos mylimasis neapsigavo. Jeigu būtų apsigavęs, būtų jos nebemylėjęs.

vertinu tik pagal save — žiūriu, kaip jos paveikė mano sielą, ir tiesiog neišmanau, kokios naudos gali duoti knyga, nelenkianti savo skaitytojų į gera*.

Sudie, mieliausias mano dranguži, nenorėčiau taip greitai užbaigti laiško, bet manęs laukia, mane šaukia. Palieku tave nenoromis, nes širdyje man linksma, aš mėgstu džiaugtis kartu su tavim. Pastarosiomis dienomis motušės sveikata sustiprėjo, ir tai man itin didelis džiaugsmas. Jos savijauta buvo pakankamai gera, kad galėtų dalyvauti vestuvėse, ir ji buvo savo dukterėčiai, arba, tikriau sakant, antrajai dukteriai, svočia. Vargšelė Klara net verkė iš džiaugsmo. Spręsk pats, kas darėsi man,— juk aš, neverta tos laimės, kad ją tebeturiu, kenčiu nuolatinę baimę, kad galiu jos netekti. Iš tiesų, ji taip pat žaviai eina iškilmių šeimininkės pareigas kaip ir tada, kai buvo puikiausios sveikatos. Atrodo net, kad negalavimas daro natūralų jos mandagumą dar mielesnį. Ne, niekados mano neprilygstama motušė nėra buvusi tokia gera, tokia nuostabi, tokia dievintina. Žinai, ji kelis kartus klausė poną d'Orbą apie tave. Nors su manim ji apie tave nekalba, aš žinau, kad ji tave myli, ir jeigu tėtušis jos paklausytų, tai ji pirmiausia pasirūpintų mano ir tavo laime. Ak, jeigu tavo širdis geba būti jautri, kokiai jai dera būti, kiek skolų ji turi sumokėti!

XIX LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Ką gi, Julija, bark mane, koneveik, plak, aš viską pakęsiu, bet nesiliausiu tau sakęs, ką galvoju. Tik tau aš galiu patikėti visus savo jausmus, nes tik tu juos išaiškini. Mano širdžiai nebūtų su kuo kalbėti, jeigu tu atsisakytum ją išklausyti. Aš pateikiu tau savo įspūdžius ir sprendimus tam, kad tu juos pakoreguotum, o ne tam, kad jiems pritartum. Ir kuo daugiau klaidų galiu padaryti, tuo labiau turiu skubėti tau jas išpažinti. Jei aš smerkiu stulbinančius piktnaudžiavimus šiame didmiestyje, man nėra ko sau priekaištauti, kad pasakoju tau apie

* Jeigu skaitytojas pritars šiai taisyklei ir pasinaudos ja vertindamas šį rinkinį, leidėjas jam neprieštaraus.

juos konfidencialiai, nes aš niekad nesakau apie trečią asmenį to, ko nedrįsčiau pasakyti jam į akis, ir visa tai, ką tau rašau apie paryžiečius, aš kasdien sakau jiems patiems. Jie dėl to nereiškia nepasitenkinimo ir dėl daugelio dalykų neprieštarauja. Jie skundėsi mūsų Miura, žinoma. Kiekvienam aišku, kiekvienam suprantama, kad jis jų neapkenčia net juos girdamas. Jeigu neklystu, net mano kritikoje jie įžvelgia visai ką kita. Aš taip juos gerbiu ir taip esu jiems dėkingas už jų gerumą, jog darausi dar atviresnis, ir tai gal kai kam nėra nenaudinga, ir, spręsdamas pagal tai, kaip visi pakenčia mano teisingus žodžius, drįstu tikėti, kad jie yra verti tą teisybę išgirsti, o aš — ją pasakyti. Taip jau yra, miela Julija, kad peikianti teisybė garbingesnė už teisybę giriančią, nes gyrius tiktai gadina tuos, kurie jį mėgsta, ir labiausiai jo trokšta menkystės. O kritika yra naudinga, ir ją pakęsti geba tik padorus žmogus. Aš tau sakau iš širdies gelmių: aš gerbiu prancūzus,— tai vienintelė tauta, kuri tikrai myli žmones ir pagal savo charakterį noriai daro gera. Kaip tik dėl to aš nelabai esu linkęs, kaip kad visi, viešai ja žavėtis, nors jai atrodo, kad to verti net jos trūkumai, kuriuos pati pripažįsta. Jeigu prancūzai neturėtų dorybių, aš apie juos nieko nekalbėčiau; jeigu jie neturėtų ydų, jie nebūtų žmonės. Jie turi tiek daug girtinų savybių, kad nedera juos tiktai girti ir girti.

O dėl mėginimų, apie kuriuos tu kalbėjai, tai jie man neįgyvendinami, nes tam dalykui tektų griebtis priemonių, kurios man nepriimtinos ir kurias tu pati man uždraudei. Respublikoniškas griežtumas šioje šalyje nemadingas. Čia reikia lankstesnių dorybių, mokančių geriau prisitaikyti prie draugų ir globėjų interesų. Nuopelnai gerbiami, sutinku, bet talentai, kurie padeda įgyti gerą vardą, čia netapatūs tiems, kurie padeda įgyti turtus. Ir jeigu aš, savo nelaimei, būčiau apdovanotas pastaraisiais, nejaugi tu, Julija, sutiktum tapti prasisiekėlio žmona? Anglijoj visai kas kita: nors dorovingumas ten vertinamas dar mažiau negu Prancūzijoje, tai nekliudo žmonėms doresniais keliais prasisiekti, kadangi liaudis ten daugiau dalyvauja valstybės valdyme, ir viešoji pagarba labiau padeda įgyti autoritetą. Juk tu žinai, kad milordas Eduardas ketina pasinaudoti šia priemone mano naudai, o aš ketinu pateisinti jo pastangas. Toliausia nuo tavęs aš jaučiuosi ten, kur negaliu nieko padaryti, kas mane prie tavęs priartintų. O Julija! Sunku gauti tavo ranką, bet dar sunkiau jos nusipelnyti; ir tą kilnią užduotį man paskyrė meilė.

Man širdžiai lengviau pasidarė, kai pranešei gerą žinią apie savo

motušę. Jau prieš išvažiuodamas mačiau, kaip tu susirūpinusi, tik nedrįsau tau pasakyti, ką apie tai galvoju; man atrodė, kad ji sulysusi, pasikeitusi ir gal serga kokia pavojinga liga. Išsaugok ją man, nes ji man brangi, nes aš ją gerbiu visa širdimi, nes jos gerumas — vienintelė mano viltis, o svarbiausia — nes ji mano Julijos motina.

Dėl tų dviejų jaunikių turiu tau pasakyti, kad nemėgstu šito žodžio, net juokais tariamo. Beje, tu kalbi apie juodu tokiu tonu, kad aš jų nebijau ir, kadangi tu sakaisi jų neapkenčianti, nebejaučiu tiems nevykėliams neapykantos. Bet aš žaviuosi tavo naivumu, kai tu tariesi pažinusi neapykantą. Argi tu nesupranti, kad laikai neapykanta apviltą savo meilę? Taip murma balta balandėlė, kai persekiojamas jos mylimasis. Gana jau, Julija, nuostabioji mergaite, tu niekada nemokėsi nekęsti, lygiai kaip aš — liautis tave mylėjęs.

P. S. Kaip man tavęs gaila, kad nuo tavęs neatstoja tuodu įkyruoliai! Bent iš meilės sau pačiai kuo greičiau juos vyk šalin!

XX LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Mano mielas, aš perdaviau ponui d'Orbui paketėlį, kurį jis žadėjo persiųsti tau pono Silvestro adresu,— tu iš ten galėsi jį atsiimti. Bet įspėju: išpakuok jį tik tada, kai liksi vienas savo kambaryje,— rasi daiktelį, skirtą tavo kasdieniniam gyvenimui.

Tai savotiškas amuletas, kurį mielai nešioja įsimylėjėliai. Naudojimasis juo gana keistas. Kas rytą reikia į jį žiūrėti ketvirtį valandos, kol pajunti graudulį; tada reikia jį pridėti prie akių, prie lūpų ir prie širdies,— sako, tai visą dieną saugo nuo pragaištingo vėjo meilės nuotykių šalyje. Šitokiems talismanams dar priskiriama labai keista elektrinė savybė, kuri veikia tik tarp ištikimų įsimylėjėlių: ji perduoda pabučiavimą daugiau kaip per šimtą mylių. Aš negarantuoju, kad bandymas bus sėkmingas; žinau vien, kad tik nuo tavęs priklauso — daryti jį ar ne.

Nusiramink dėl tų dviejų garbintojų ar jaunikių — vadink juos kaip nori, nes pavadinimas jau nebeturi jokios reikšmės. Jie išvyko, tegu sau sveiki važiuoja. Dabar, kai jų nebematau, aš nebejaučiu jiems neapykantos.

XXI LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Tu norėjai, Julija,— ką gi, reikia aprašyti tas meilias paryžietes! Išpuikėle! Tavo žavesiui trūko tik šitos garbės. Nors tavo pavydas apsimestinis, nors esi kukli ir myli, tavo smalsumą kursto veikiau garbėtroška negu baimė. Šiaip ar taip, aš kalbėsiu nuoširdžiai, aš galiu toks būti; ir kalbėčiau dar nuoširdžiau, jeigu galėčiau jas labiau išgirti. Kodėl jos nėra šimtąsyk žavingesnės, kodėl neturi tiek patrauklumo, kad galėčiau juoba išaukštinti tavo puikybes!

Tu skundiesi, kad aš apie jas nekalbu! Ak Dieve mano, ką aš tau būčiau pasakęs? Skaitydama šį laišką, tu suprasi, kodėl aš tau mielai pasakojau apie tavo kaimynes Valė moteris ir nepasakojau apie čionykštes. Ogi todėl, kad vienos man visąlaik atrodė panašios į tave, o kitos... Skaityk ir paskui jau teisk mane. Beje, nedaug kas galvoja apie prancūzes taip kaip aš, o gal net visai aš vienas esu apie jas tokios nuomonės. Teisingumo dėlei privalau tave dėl to įspėti, idant žinotum, kad aš jas vaizduoju galbūt ne tokias, kokios jos yra, o tokias, kokias jas matau. Ir vis dėlto, jeigu būsiu joms neteisingas, tu, žinoma, vėl mane papeiksi ir būsi dar neteisingesnė negu aš, nes kalta dėl to esi tu pati.

Pradėkime nuo išorės — dauguma stebėtojų tuo ir pasitenkina. Jeigu aš sekčiau jais, šios šalies moterys turėtų teisę labai nusiskųsti: iš pažiūros jų charakteris, lygiai kaip ir veidas, nedaro joms palankaus įspūdžio, todėl būtų klaida vertinti jas tik pagal išorę. Iš veido jos tik pakenčiamos, apskritai net veikiau negražios,— apie išimtis nekalbu. Sudėjimas smulkus, bet nelabai dailus, lieknos talijos neturi, užtat mielai laikosi tokios mados, kuri pridengia įgimtą talijos formą. Todėl, man rodos, naivios yra kitų šalių moterys, kurios stengiasi mėgdžioti madą, sukurtą paslėpti trūkumams, kurių jos neturi.

Eisena jų lengva ir laisva. Laikysena natūrali, nes jos nemėgsta savęs varžyti; bet joms būdinga tam tikra *disinvoltura**, nestokojanti žavumo, nors dažnai nejaučianti saiko ir virstanti lengvabūdiškumu. Gymis jų ne visai baltas ir dažniausiai liesokas, todėl ir cera negali būti pagirtina. Dėl biusto, tai paryžietės šiuo atžvilgiu — visiška prie-

* Nesivaržymas (*it.*).

šingybė Valė moterims. Stipriai susiverždamos liemenį, jos nori jus apgauti ir atrodyti krūtiningos. Yra ir kitų gudrybių — sakysim, veido spalvai pakeisti. Aš tuos dalykus pastebėjau iš labai toli, bet apžiūrėti juos galima nesunkiai, tad spėlioti nedaug tereikia. Šitos damos, regis, nelabai nutuokia, kas joms naudinga: juk jeigu veidas malonus, žiūrovo vaizduotė pasitarnaus joms daug labiau nei akys: pasak gaskonų filosofo[31], visai nenumalšintas alkis kur kas aštresnis už alkį, apmalšintą nors vienu iš mūsų jutimų.

Jų bruožai nėra labai taisyklingi, bet nors jos ir ne gražuolės, jų veido išraiška papildo grožį, o kartais net jį nustelbia. Gyvos ir žibančios jų akys vis dėlto nėra nei skvarbios, nei švelnios. Jos stengiasi uždegti savo žvilgsnį raudonais skruostų dažais, bet nuo to jų akys žėruoja veikiau pykčiu, o ne meile. Iš prigimties jos tėra linksmos, o jeigu kartais ir atrodo, kad geidžia švelnaus jausmo, tai pačios niekados jo nežada*.

Jos rengiasi taip gražiai,— ar bent jau tokia yra visuotinė nuomonė,— kad šioje srityje, kaip ir kitose, rodo pavyzdį visai Europai. Iš tiesų, jos sugeba dėvėti keisčiausius drabužius be galo skoningai. Iš visų pasaulio moterų jos mažiausiai vergauja savo pačių madoms. Mada valdo provinciales, o paryžietės valdo madą, ir kiekviena moka pritaikyti ją savo naudai. Provincialės yra tarsi nemokšiškos ir vergiškos kopijuotojos, kurios perrašo viską, netgi rašybos klaidas, o paryžietės yra kūrėjos, kopijuojančios meistriškai ir mokančios ištaisyti klaidas.

Jų papuošalai veikiau subtilūs, o ne įmantrūs,— čia viešpatauja veikiau elegancija, o ne prašmatnumas. Kadangi mados greitai kinta ir apdarai metai iš metų sensta, paryžietės, itin žiūrinčios valyvumo, mėgsta dažnai keisti tualetus ir tuo gelbisi nuo juokingos prabangos; išleidžia jos ne mažiau, bet jų išlaidos labiau apgalvotos: čia matai drabužius ne ištaigingus ir padėvėtus, kaip Italijoj, o paprastesnius, bet visada naujus. Šiuo atžvilgiu čia abi lytys tokios pat saikingos, tokios pat rafinuotos, ir jų skonis man labai patinka: malonu, kai nematai nei blizgučių, nei dėmių. Jokios kitos tautos moterys, išskyrus dar mūsiškes, nenešioja taip mažai paauksintų drabužių. Visų luomų atstovės dėvi tų pačių audeklų apdarus, ir sunku būtų atskirti kunigaikštienę nuo miestelėnės, jeigu pirmoji negebėtų prasimanyti skirtumų,

* Kalbėkim už save, mielas filosofe; o gal kiti laimingesni? Tiktai koketė žada visiems tai, ką privalo saugoti tik vienam.

kurių antroji nedrįsta mėgdžioti. Tačiau iš to, atrodo, kyla ir keblumų, nes kad ir kokia mada įsigali rūmuose, ją tuojau pat perima miestas, ir tik provincialės bei svetimšalės Paryžiuje laikosi jau pasenusios mados. Ir šiuo atžvilgiu čia kitaip negu kitose šalyse, kur aukštieji didžiūnai yra ir turtingiausi, o todėl ir jų žmonos švyti tokia prabanga, kad kitos su jomis susilyginti negali. Jeigu rūmų damos ir čia žengtų tuo keliu, jas netrukus nustelbtų finansininkų žmonos.

Ką gi jos padarė? Jos pasirinko patikimesnį, gudresnį būdą, liudijantį didesnį supratingumą. Jos žino, kad moralinio tyrumo ir kuklumo nuostatos giliai įsišaknijusios liaudies sąmonėje. Tai joms ir įteigė mintį kurti nepakartojamas madas. Jos pastebėjo, kad liaudis šlykštisi veido dažais ir juos vadina niekinamu žodžiu — gražylais, todėl dabar jos tepasi storą sluoksnį ružo: pakeisi žodį — vadinas, ir daiktas nebe tas. Jos pastebėjo, kad apnuoginta krūtinė kelia liaudies žmonėms pasipiktinimą, tad pasidarė giliausias iškirptes. Jos pastebėjo... oi, daugelį dalykų, kurių mano Julija, kilminga panelė, tikriausiai niekados nepastebės. Savo manieras jos perdirbo ta pačia dvasia kaip savo tualetus. Žavus drovumas, kuris garsina, aukština ir taip dabina tavąją lytį, joms pasirodė niekingas, prasčiokiškas; tad jos pagyvino savo gestus ir kalbas kilminga arogancija, ir kiekvienas padorus vyriškis turi nudelbti akis, susidūręs su jų įžūliu žvilgsniu. Taigi iš baimės, kad nebūtų supainiotos su kitomis moterimis, jos liovėsi būti iš viso moterimis, joms svarbiau priklausyti aukštajai draugijai, o ne savo lyčiai, jos mėgdžioja prostitutes, kad tik niekas jų nemėgdžiotų.

Nežinau, kaip toli nužengia jos pačios mėgdžiodamos, bet žinau, kad joms nepavyko, kaip jos to norėjo, užkirsti kelią jų madų mėgdžiojimui. Dėl veido dažymo ir gilių iškirpčių, tai šitos mados paplito visur, kur tik tai buvo įmanoma. Paryžietės meilijo verčiau atsižadėti natūralios veido spalvos ir to grožio, kurį gali joms suteikti įsimylėjėlių *amoroso pensier**, kad tik nepanėšėtų į miestelėnes. Žemesnieji luomai nepasekė jų pavyzdžiu tik dėl to, kad jei šitaip apsirengusi moteris vaikščiotų pėsčia, jai, ko gero, tektų išgirsti iš minios ne vieną užgaulų žodį. Tos užgaulės — tai pasipiktinusios dorybės šauksmas. Tiek šiuo, tiek daugeliu kitų atvejų, liaudies grubumas, kilnesnis už išauklėtų žmonių padorumą, neleidžia gal šimtui tūkstančių moterų peržengti kuklumo ribas, o kaip tik to ir norėjo gudrios tokių madų išradėjos.

---

* Meilės svajonė (*it.*).

O dėl kareiviškų manierų ir grenadieriško tono, tai tie mažiau krinta į akis, kadangi visur paplitę ir juntami tik naujai atvykusių. Paryžiuje — nuo Sen Žermeno priemiesčio iki halių— beveik visos moterys savo drąsiais, begėdiškais žvilgsniais išmuša iš vėžių kiekvieną, nemačiusį nieko panašaus savo krašte, ir kaip tik šitoks glumas dažnai prikišamas svetimšaliams. Dar blogiau, kai paryžietės praveria burną. Čia neišgirsi švelnaus, malonaus mūsiškio Vo kantono moterų balso. Ne, jų balsas nemalonus, šaižus, klausiamas, įsakmus, pašaipus ir garsesnis negu vyrų. Jeigu jų balso tonas dar turi kiek moteriško žavumo, tai drąsi ir keista jų mada dyrėti į žmones baigia jį nustelbti. Atrodo, joms patinka žiūrėti, kaip sutrinka tie, kurie jas išvysta pirmąsyk, bet reikia manyti, kad tas sutrikimas joms nebūtų toks malonus, jeigu jos aiškiau suvoktų jo priežastį.

Tačiau ar dėl to, kad aš iš anksto palankiai nusiteikęs grožio atžvilgiu, ar todėl, kad jis nesąmoningai verčia juo gėrėtis, gražiosios paryžietės man apskritai atrodo mažumėlį kuklesnės, jų laikysena padoresnė. Šis santūrumas joms nieko nekainuoja,— jos gerai jaučia savo pranašumą, žino, kad joms nereikia akilandumo mums suvilioti. O gal begėdystė ypač juntama ir ypač mus piktina tada, kai derinasi su negražumu: negražus ir dar įžūlus veidas tikrai atrodo vertas veikiau antausio negu bučinio, o jeigu jis kuklus, tai gali sužadinti ir švelnią užuojautą, kuri kartais atveda į meilę. Bet nors apskritai dailių moterų elgesys čia kiek švelnesnis, jų manieros vis dėlto tokios pamaiviškos, taip aiškiai matai jas tegalvojant vien apie save, jog iš tiesų šioje šalyje niekad nepajusi tokios pagundos, kokią kartais jausdavo ponas de Miura, susitikęs su anglėmis,— pagundos pasakyti moteriai, kad ji graži, dėl paties malonumo atverti jai į tai akis.

Tautai įgimtas linksmumas ir polinkis mėgdžioti aukštuomenės manieras nėra vienintelės priežastys to, kad moterys čia taip laisvai kalba ir laikosi. To laisvumo šaknys, regis, gilesnės, jos glūdi čionykščiuose papročiuose: abi lytys čia tolydžio nekukliai maišosi, perimdamos viena iš kitos laikyseną, kalbėseną ir elgseną. Mūsų šveicarės mėgsta moterų draugiją*, kurią jungia švelnus familiarumas, ir nors, kaip matyti, jos neniekina ir bendravimo su vyrais, bet yra tikras dalykas, kad šie pastarieji, būdami toje mažoje ginekokratijoje, ją bent

* Visa tat yra labai pasikeitę. Sprendžiant iš aplinkybių, šie laiškai turbūt parašyti prieš kokius dvidešimt metų, o sprendžiant iš papročių ir stiliaus, jie priklauso gal ir kitam šimtmečiui.

kiek varžo. Paryžiuje visai priešingai: moterys mėgsta bendrauti tik su vyrais, jos gerai jaučiasi tik su jais. Kiekvienoje draugijoje namų šeimininkė beveik visada esti vienintelė moteris vyrų būryje. Sunku įsivaizduoti, iš kur imasi visur tiek daug vyrų. Betgi Paryžiuje pilna nuotykių ieškotojų ir viengungių, kurie leidžia dienas lakstydami iš namų į namus,— galėtum pasakyti, kad vyrai kaip pinigai dauginasi apyvartoje. Tad moteris ir išmoksta kalbėti, elgtis ir mąstyti kaip vyrai, o šie — kaip jinai. Visi sukasi apie ją vieną, o ji ramiausiai mėgaujasi tais užgauliais prisipažinimais, kuriems niekas nė nesistengia suteikti nors tariamą nuoširdumo atspalvį. Vyrai ja domisi — ir tik tas jai svarbu, o ar rimtai, ar juokais — kas jai rūpi. Bet vos tik pasirodo kita moteris, laisvumas tuojau dingsta, randasi ceremoningas tonas — prasideda puikavimas, vyrų dėmesys pasidalija, ir visi jaučia slaptą įtampą tol, kol išsiskirsto.

Paryžiaus moterys mėgsta žiūrėti spektaklius, tai yra rodyti juose save, bet kiekvieną kartą, kai panori eiti į teatrą, turi rūpestį: reikia susirasti draugę, nes paprotys neleidžia jokiai moteriai sėdėti ložėje vienai net su savo vyru, net su kitu vyriškiu. Negaliu nė apsakyti, kaip sunku šitoje draugingoje šalyje sudaryti tokias kompanijas: iš dešimties projektų devyni atkrinta. Noras nueiti į teatrą moteris jungia, o nenoras eiti drauge — skiria. Manau, kad moterys galėtų lengvai panaikinti šį kvailą paprotį. Kodėl moteris negali rodytis viešai viena — kokia to papročio prasmė? O gal tas paprotys ir gyvuoja tik dėl to, kad jis beprasmiškas? Geras juk dalykas laikytis, kiek tai įmanoma, padorumo tokiais atvejais, kai jį pažeidinėti nenaudinga. Ką laimėtų moteris, jei gautų teisę eiti į Operą be kompanijos? Ar ne geriau pasilikti sau teisę priiminėti draugus namie?

Taigi moterys gyvena išsisklaidžiusios, toli viena nuo kitos tarp daugybės vyrų, ir aibės slaptų meilės ryšių, be abejonės, yra tokio gyvenimo būdo vaisius. Šiandien visi su tuo sutinka,— patirtis sugriovė absurdišką teiginį, kad pagundas esą galima įveikti jas dauginant. Taigi dabar jau nebesakoma, kad šis paprotys doresnis, sakoma, kad jis malonesnis, bet, mano nuomone, tai neatitinka tikrovės. Argi meilė gali viešpatauti ten, kur drovumas — patyčių objektas? Ir ar gali būti gyvenimas patrauklus be meilės ir doros? Visų šitų palaidų žmonių rykštė — nuobodulys, tad moterims ne tiek rūpi, kad jas mylėtų, kiek kad jas linksmintų: jos labiau vertina asistavimą ir įtaikavimą negu meilę. Kad tik uoliai meilintumeis, o ar tikrai įsimylėjęs — joms nesvarbu. Net patys žodžiai „meilė“ ir „mylimasis“ pašalinti iš abiejų

lyčių intymių pokalbių ir kartu su žodžiais „pančiai" ir „liepsna" perkelti į romanus, kurių niekas nebeskaito.

Visa natūralių jausmų tvarka čia tartum sumaišyta. Širdžiai nežinomi jokie meilės pančiai, merginoms jų turėti draudžiama; ši teisė palikta vien ištekėjusioms moterims, ir tam dalykui ji gali pasirinkti bet ką, tik ne savo vyrą. Geriau tegul motina turi dvi dešimtis meilužių, kad tik duktė neturėtų nė vieno. Svetimavimas čia niekam nekelia pasipiktinimo, niekas nemano, kad jis gali prieštarauti padorumui: švankiausiuose romanuose, kuriuos visi skaito savišvietos dėlei, pilna svetimavimo, ir niekas nesmerkia ištvirkimo, jeigu tik jis susijęs su neištikimybe. O Julija! Moteris, kuri nepabijojo šimtą kartų suteršti santuokinį guolį, išdrįstų nešvariom lūpom apkaltinti skaisčią mūsų meilę ir pasmerkti sąjungą dviejų atvirų širdžių, kurios niekad nemokėjo meluoti! Galėtum pasakyti, kad santuoka Paryžiuje kitokios prigimties kaip visur kitur. Kaip jie teigia, tai yra sakramentas, bet tas sakramentas neturi tos galios, kurią turi paprasčiausias civilinės būklės aktas. Regis, tai tik susitarimas dviejų laisvų asmenų, kurie nusprendžia gyventi drauge, turėti bendrą pavardę, pripažinti bendrus vaikus, tačiau neturi jokios teisės vienas į kitą: ir sutuoktinis, išdrįsęs pasmerkti blogą savo žmonos elgesį, čia susilauktų tokių pat priekaištų kaip tas, kuris pas mus toleruotų viešą savo žmonos ištvirkavimą. Žmonos taip pat griežtai netramdo savo vyrų, ir neatrodo, kad jos baustų juos už tai, jog, sekdami jomis, laužo ištikimybę. Beje, kaip galima laukti iš vienos ar iš antros pusės padoresnio požiūrio į vedybinį ryšį, sudarytą neatsiklausus širdies. Tas, kas veda tik turtą ar socialinę padėtį, nieko niekam neįsipareigoja.

Net meilė, pati meilė yra praradusi savo teises ir lygiai taip pat išsigimusi kaip ir santuoka. Jeigu sutuoktiniai čia — tarsi viengungiai ir laisvo elgesio merginos, kurie gyvena drauge, kad turėtų daugiau laisvės, tai įsimylėjėliai — vienas kitam abejingi žmonės, kurie susitinka iš įpročio, dėl pramogos, dėl fasono ar dėl trumpalaikio poreikio. Kai santykiai tokie, širdžiai nėra kas veikti: abiem pusėms terūpi patogumai ir šioks toks išorinis padorumas. Tereikia štai ko: pasipažinti, gyventi drauge, šiaip taip įsitaisyti, susitikinėti, arba ir dar mažiau ko, jeigu tai įmanoma. Meilės ryšys trunka kiek ilgiau negu vizitas; tai rinkinys gražių pašnekesių ir gražių laiškų, kuriuose pilna žmonių portretų, aforizmų, filosofijos ir sąmojo. Dėl kūniškų malonumų, tai jie nereikalauja didelio slaptumo. Abi pusės labai protingai nusprendžia, kad reikia be ceremonijų bet kuriuo momentu tenkinti

geismus: pirma pasitaikiusi, pirmas pasitaikęs, meilužis ar kas kitas. Juk vyriškis — visada vyriškis, visi kone lygiai geri; ir bent jau čia esama nuoseklumo, nes kodėl gi moteris turėtų būti ištikimesnė meilužiui negu vyrui? Be to, tam tikro amžiaus visi vyriškiai yra maždaug vienodi, visos moterys taip pat vienodos. Visi jie — lėlės iš tos pačios madingų rūbų krautuvės, ir nėra prasmės ilgai rinktis — patogiau pasiimti tai, kas pakliuvo po ranka.

Aš pats nieko to nesu patyręs, man tik papasakojo apie tai, ir tokiu keistu tonu, kad gerai nė nesupratau, ką pasakojo. Suvokiau tiktai, kad daugumai damų meilužis yra tarsi vienas iš šeimynykščių: jeigu jis neatlieka savo priedermės, jį atleidžia ir ima kitą; jeigu randa geresnę vietelę ar pasibodi savo amatu, jis išeina, ir į jo vietą ima kitą. Yra, sakė, moterų gana įnoringų, kurios išmėgina net namų šeimininką: juk jis pagaliau taip pat vyriškis. Bet tokia užgaida ilgai netveria; kai tik ji praeina, jį pavaro ir ima kitą, o jeigu jis spiriasi, jį pasilieka, bet ima ir kitą.

„Bet kaipgi,— paklausiau žmogų, kuris pasakojo apie tuos keistus papročius,— kaipgi moteris paskui gali matytis su tais kitais, kurie šitaip išėjo arba buvo atleisti?“ — „Paprastas dalykas,— atsakė jis.— Ji su jais nebesimato. Jie nebesusitinka, jie nebepažįstami. O jeigu šaus kada į galvą vėl užmegzti santykius, reikės iš naujo susipažinti, ir bus dar gerai, jeigu prisimins, kad jau matęsi“.— „Suprantu jus,— atsakiau,— bet jeigu net atmesčiau, kas čia perdėta, aš neįsivaizduoju, kaip po tokio švelnaus suartėjimo galima matytis šaltakraujiškai, kaip neplaka širdis vien išgirdus vardą žmogaus, kurį mylėjai, kaip galima nekrūpčioti susitikus?“ — „Tie jūsų krūpčiojimai man juokingi,— pertraukė jis.— Tai jūs norėtumėt, kad mūsų moterys tik alptų ir alptų?“

Išmesk kai ką iš šito, be abejo, pernelyg sušaržuoto paveikslo, šalia to, kas liks, pastatyk Juliją ir prisimink mano širdį,— daugiau man nebėra ko pridurti.

Tačiau reikia pripažinti, kad pripratus daugelis šių nemalonių įspūdžių pradingsta. Blogis pasimato anksčiau nei gėris, bet jis nekliudo ir gėriui savo ruožtu pasirodyti. Proto ir prigimties žavesys iškelia visą asmenybės vertę. Pirmas pasišlykštėjimas, netrukus įveiktas, tampa visai kitokiu jausmu. Tai kitas požiūris į paveikslą, ir teisingumas neleidžia jo rodyti tik iš neigiamos pusės.

Svarbiausias didmiesčių trūkumas yra tas, kad žmonės ten darosi

kitokie, negu yra, ir kad visuomenė jiems, taip sakant, suteikia esybę, skirtingą nuo jų esybės. Tai ypač pasakytina apie Paryžių, ir ypač apie jo moteris, kurių vienintelis tikslas ir rūpestis — traukti į save publikos dėmesį. Priėjęs ir užkalbinęs damą draugijoje, jūs tariatės matąs paryžietę, o pasirodo, kad matote vien mados manekeną. Nei jos ūgis, nei apkūnumas, nei eigastis, nei liemuo, nei krūtinė, nei veido spalva, nei povyza, nei žvilgsnis, nei kalba, nei manieros — niekas nėra tikra, ir jeigu pamatytumėte ją natūralią, jūs jos neatpažintumėte. O toks pasitikėjimas retai tebūna palankus moterims — juk apskritai negalima nieko laimėti vienaip ar kitaip pakeičiant prigimtį. Beje, visiškai nustelbti prigimtį niekados nepavyksta; ji visada kur nors prasiveržia, tad stebėtojo menas ir yra sugebėti ją pagauti. Šis menas nėra sunkus, kai turi reikalo su šios šalies moterimis, nes jos kur kas natūralesnės, negu pačios vaizduojasi; jeigu tik stropiai jas lankysite, jeigu atpratinsite jas nuo tos nuolatinės vaidybos, kuri taip labai joms patinka, veikiai pamatysite jas tokias, kokios jos yra, ir tada pasidygėjimas, kurį jos iš pradžių sukėlė, virs pagarba ir draugiškumu.

Štai ką aš turėjau progą stebėti pereitą savaitę užmiestyje, kur keletas moterų mus — mane ir keletą kitų naujai atvykusių — gana lengvabūdiškai pasikvietė, nebūdamos tikros, ar mes tiksime jų draugijai, o galbūt norėdamos iki valios smagiai iš mūsų pasijuokti. Pačią pirmąją dieną taip ir buvo. Iš pradžių jos laidė į mus smailias, pašaipias strėles, bet kadangi tos visos krito niekieno neatmušamos, jų strėlinės netrukus ištuštėjo. Tada jos maloniai pasidavė: neįstengdamos mums primesti savojo tono, buvo priverstos priimti mūsiškį. Nežinau, ar joms patiko šis mainas, bet aš jaučiausi puikiai; ir nustebau pamatęs, kad iš jų sužinau daugiau naudingų dalykų negu iš daugelio vyrų. Sąmojis taip puošė jų blaivius samprotavimus, jog man buvo apmaudu, kad jos darko jį. Mano nuomonė apie šios šalies moteris pagerėjo, aš gailestavau, kad tokios mielos damos neturi didelio proto tik dėl to, kad nenori jo turėti. Pamačiau taip pat, kad paprastas, natūralus jų žavesys nejučia stelbia sostinės įmantravimus, nes kiekvienas, apie tai nė negalvodamas, prisiima manieras, atitinkančias pokalbio temą: protingam pašnekesiui nedera koketiškos grimasos. Pagalvojau, kad jos pagražėjo dėl to, jog nebesistengė būti gražios, ir supratau: norint patikti, joms tereikia būti natūralioms. Tada išdrįsau tarti, kad Paryžius, ta vadinamoji gero skonio sostinė, galbūt yra toji pasaulio vieta, kur gero skonio yra visų mažiausia, nes visos pastangos, kurios čia dedamos norint patikti, iškraipo tikrąjį grožį.

Taip mes drauge praleidome keturias ar penkias dienas, patenkinti vieni kitais ir savimi. Užuot aptarinėję Paryžių ir jo linksmybes, mes jį užmiršome. Visas mūsų rūpestis tebuvo džiaugtis malonia, miela draugija. Gerai nuotaikai susikurti mums nereikėjo nei kandybių, nei patyčių, ir mūsų juokas buvo ne šaipus, o linksmas, kaip tavo pusseserės.

Galutinai pakeisti nuomonę apie paryžietes mane paakino dar vienas dalykas. Dažnai gyviausių mūsų pokalbių įkarštyje prie namų šeimininkės kas nors prieidavo ir pakuždėdavo kažką į ausį. Ji tuoj pasišalindavo, užsidarydavo savo kambaryje, ten kažką rašydavo ir ilgai negrįždavo pas svečius. Tuos dingimus nesunku buvo paaiškinti tuo, kad ji rašanti meilės laiškus, ar bent jau tokius, kurie čia taip vadinami. Viena dama nepagalvojusi metė užuominą apie tai, bet jos pašaipa liko be pritarimo, ir aš pagalvojau, kad šeimininkė turbūt neturi meilužių, tačiau turi draugų. Bet iš smalsumo paklausinėjau ir labai nustebau sužinojęs, kad ji priiminėja ne kokius Paryžiaus plevėsas, o jos parapijos valstiečius, priremtus bėdų ir atėjusius maldauti savo ponią užtarimo: vienas per daug apkrautas mokesčiais, nuo kurių esąs atleistas turtingesnis, kitas paimtas į kariuomenę, neatsižvelgiant nei į jo amžių, nei į vaikus*, trečią nuskurdinęs turtingas kaimynas, užvedęs neteisingą bylą; dar kitą nusiaubusi kruša, o iš jo griežtai reikalauja mokėti nuomą. Vienu žodžiu, visi ėjo prašyti malonės, ir visus ji kantriai išklausydavo, nė vieno neatstumdavo ir gaišo laiką ne meilės laiškeliams kurti, o rašė prašymus tiems bėdžiams gelbėti. Aš nemoku tau apsakyti, kaip aš nusistebėjau patyręs, su kokiu malonumu tokia jauna ir lengvabūdiška moteris daro tas geras paslaugas ir kaip mažai jomis afišuojasi. „Kaip čia yra? — sakiau aš sau susigraudinęs.— Jeigu tai būtų Julija, ji elgtųsi lygiai taip pat“. Nuo tos akimirkos aš ėmiau didžiai ją gerbti, ir jos ydų man lyg nebebūtų buvę.

Vos tik mano tyrinėjimai pakrypo šia linkme, aš sužinojau, kad tos pačios moterys, kurias iš pradžių laikiau nepakenčiamomis, turi aibes puikių savybių. Visi svetimšaliai vieningai pripažįsta, kad jeigu tik nukreipsi pašnekesį nuo madų, tai nerasi pasaulyje šalies, kur moterys būtų labiau apsišvietusios, kalbėtų apskritai protingiau, nuovokiau ir gebėtų prireikus duoti geresnių patarimų. Jei paliksime nuošaly

---

* Taip buvo aname kare[32], bet ne šiame, kiek žinau. Vedusių vyrų dabar neima,— taip daugelis jų priverčiami vesti.

koketavimo ir sąmojo žargoną,— ką mums duos pokalbis su ispane, itale, vokiete? Nieko. O tu, Julija, pati žinai, kad taip esti dažniausiai ir su mūsų šveicarėmis. Užtat jei pašnekovas išdrįs pasirodyti nemandagus ir ištrauks prancūzes iš tvirtovės, iš kurios jos, tiesą sakant, nemėgsta išeiti, tai turės stoti be išsisukinėjimų į kirstynes, ir jam atrodys, kad kaunasi su vyru,— taip jos moka apsiginkluoti protu, kai prispiria tikras reikalas. O dėl jų gero būdo, tai aš neminėsiu, kaip paslaugiai jos padeda savo draugams, nes čia galbūt vyrauja uoli savimeilė, vienoda visame pasaulyje; bet nors apskritai jos myli tik pačios save, ilgas įpratimas — jei tik joms užtenka kantrybės jam įgauti — joms atstoja karštą jausmą, o tos, kurios gali ištverti dešimties metų prisirišimą, paprastai jo nepraranda visą gyvenimą ir myli senus savo draugus švelniau ir bent jau ištikimiau negu savo jaunus meilužius.

Yra gan paplitusi nuomonė, palaikoma, regis, pačių moterų, kad jos rikiuojančios viską šioje šalyje, taigi darančios daugiau blogo nei gero. Bet yra joms ir pateisinimas: bloga jos daro vyrų skatinamos, o gera — savo iniciatyva. Tatai neprieštarauja tam, ką esu sakęs anksčiau,— kad širdis visai nedalyvauja abiejų lyčių santykiuose, nes prancūziškas galantiškumas suteikė moterims visuotinę valdžią, kuri laikosi ir be jokių švelnių jausmų. Viskas priklauso nuo moterų: viskas daroma tik per jas arba dėl jų — Olimpas ir Parnasas, šlovė ir turtai taip pat jų rankoje. Knygos vertė, autoriaus pripažinimas pareis nuo to, ar malonės jiems tai suteikti moterys. Jos vienvaldiškai lemia tiek aukščiausių, tiek maloniausių mokslų likimą. Ką tik paimsi — poeziją ar prozą, istoriją ar filosofiją, net politiką — visų knygų stilius rodo, kad jos parašytos gražioms moterims palinksminti; net ir Biblija neseniai perdirbta į meilės istorijas[33]. Verslo reikaluose, siekdamos kokio tikslo, jos daro poveikį net savo vyrams, ir ne dėl to, kad jie jų vyrai, o dėl to, kad jie vyriškiai, o yra įprasta, kad vyriškis nieko neatsako jokiai moteriai, net savo žmonai.

Beje, ta įtaka neparemta nei prisirišimu, nei pagarba, o tik mandagumu ir aukštuomenės papročiais, nes prancūzų galantiškumui esminis dalykas yra ne vien tarnauti moteriai, bet ir ją niekinti. Šita panieka — tam tikras iškilnumo ženklas, kuris joms imponuoja ir kuris liudija, kad su moterimis pakankamai ilgai gyventa ir jos pažinta. O tą, kuris jas gerbia, jos pačios laiko nebrendėliu, naiviu riteriu, žmogumi, pažįstančiu moteris tik iš romanų. Jos pačios geba taip teisingai save vertinti, jog tą, kas jas garbstytų, jos laikytų nevertu jų dėmesio;

o vyro, turinčio pasisekimą tarp moterų, svarbiausioji savybė,— begalinis įžūlumas.

Šiaip ar taip, jos veltui laiko save piktomis — jos geros prieš savo valią, o kai kur jų geraširdiškumas ypač pravartus. Visose šalyse verteivos paprastai yra žmonės abuoji, be atjautimo, o Paryžiuje, didžiausios Europoje tautos verteivystės centre, jie — patys didžiausi kietaširdžiai. Todėl tie, kas ieško pagalbos, kreipiasi į moteris: jos — nelaimingųjų priebėga, jos neužsikemša ausų nuo jų skundų, jos išklauso, paguodžia, padeda. Gyvendamos lengvapėdišką gyvenimą, jos tarsi nuvagia vieną kitą akimirką nuo savo malonumų ir jas paaukoja savo įgimtam gerumui; kai kurios, beje, savo teikiamas paslaugas paverčia gėdinga prekyba, užtai tūkstančiai kitų kasdien nemokamai paremia varguolius pinigais, o prispaustuosius — savo autoritetu. Tiesą pasakius, jų globa dažnai neapgalvota, ir, padėdamos pažįstamiems nelaimingiesiems, jos kaip niekur nieko kenkia nepažįstamiems. Bet argi galima visus pažinti tokioje didelėje šalyje? Ir ar begali ką daugiau padaryti šitas sielos gerumas, svetimas tikrajai dorybei, kurios kilniausias siekimas yra ne tiek daryti gera, kiek niekad nedaryti bloga? Ir vis dėlto yra tikras dalykas, kad jos linkusios į gerumą, kad jos daro daug gera, kad jos tai daro iš geros širdies, kad tik jos vienos neleidžia išnykti Paryžiuje tam trupučiui žmoniškumo, kurį dar matome jame viešpataujant, ir kad jeigu ne jos, tai pamatytume, kaip godūs, nepasotinami vyrai sudraskytų vienas kitą kaip vilkai.

Viso to aš nebūčiau nė sužinojęs, jeigu būčiau tenkinęsis papročių paveikslais, nutapytais romanų ir komedijų kūrėjų, kurie mato tik juokingus moterų bruožus, būdingus jiems patiems, o ne gerąsias jų savybes, jiems patiems nežinomas, arba kurie vaizduoja dorybių pavyzdžius, kuriais sekti moterys nė nesistengia, laikydamos juos neįvykdomomis svajonėmis, užuot jas skatinę daryti gerus darbus ir gyrę tai, kas jau iš tikro jų daroma. Romanai turbūt yra paskutinė priemonė mokyti tautai, tiek jau sugedusiai, kad visos kitos priemonės beprasmiškos. Tokiu atveju būtų gerai, kad rašyti šitokias knygas būtų leidžiama tik doriems ir jautriems žmonėms, kurių širdis atsispindėtų jų veikaluose; rašytojams, kurie nežiūrėtų iš aukšto į žmogaus silpnybes, nerodytų dorybės, sklandančios danguje ir žmonėms nepasiekiamos, o skatintų žmones dorybę mylėti, vaizduodami ją iš pradžių ne tokią griežtą, o paskui nejučia juos traukdami prie jos iš pačių ydos gelmių.

Aš tave įspėjau, kad nesutinku su visuotine nuomone apie šios šalies moteris. Visi vienu balsu taria, kad jų elgsena nuostabiausia,

kad jų grožis žavingiausias, koketavimas subtiliausias, mandagumas tauriausias, o gebėjimas patikti — išties neprilygstamas. O man jų elgsena kelia pasipiktinimą, koketavimas pasibjaurėtinas, manieros per daug laisvos. Man atrodo, kad širdis turi užsisklęsti prieš jų norą suartėti, ir niekas manęs niekados neįtikins, kad, bylodamos apie meilę, jos sugeba ir ją įkvėpti, ir pačios pamilti.

Antra vertus, paplitusi ir nuomonė, kad negalima pasitikėti jų charakteriu: jos esančios lengvabūdės, vėjavaikės, gudrios, klastingos, nepastovios, gražiai šnekančios, bet nemokančios mąstyti, o dar mažiau — jausti, ir eikvojančios visus savo gabumus tuštiems plepalams. O man atrodo, kad visa tai — jų kaukė, kaip ir jų krinolinai ir ružas. Tai paradinės ydos, kurių reikia turėti Paryžiuje ir kurios po teisybei dangsto ir jų jausmus, ir sveiką nuovoką, ir žmoniškumą, ir įgimtą gerumą. Moterys čia mažiau apkalbinėja, mažiau vaidijasi kaip pas mus, ir gal mažiau kaip kur kitur. Jos labiau išsilavinusios, ir tai padeda joms blaiviau protauti. Vienu žodžiu, nors man ir nepatinka tie jų bruožai, kurie būdingi jų lyčiai, jų pačių sudarkytai, aš jas gerbiu už tuos bruožus, kurie panašūs į mūsiškius, darančius mums garbę. Mano galva, joms šimtą kartų geriau derėtų būti garbiais vyrais negu maloniomis moterimis.

Išvada: jeigu neegzistuotų Julija, jeigu mano širdis galėtų pajusti kitokį prisirišimą negu tas, kuriam ji sutverta, aš niekados nesirinkčiau Paryžiuje nei žmonos, nei juoba meilužės, bet mielai čia susirasčiau draugę; ir šitoks turtas gal būtų man paguoda, kad nerandu čia anų dviejų*.

XXII LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Po to, kai gavau tavo laišką, kasdien eidavau pas poną Silvestrą teirautis apie paketėlį. Bet jis vis neatėjo, ir aš, degdamas nekantrumu, septynis kartus bergždžiai pas jį lankiausi. Pagaliau, atėjęs aštuntą

* Nemėginsiu reikšti savo nuomonės apie šį laišką, bet nemanau, kad sprendimas, dosniai priskiriantis moterims savybes, kurias jos niekina, ir nesuteikiantis joms tų vienintelių, kurias jos brangina, galėtų būti jų palankiai sutiktas.

sykį, paketėlį gavau. Vos tik jis atsidūrė mano rankose, aš, net neužmokėjęs už persiuntimą, nieko nepaklausęs, niekam nė žodžio nepasakęs, išbėgau kaip pamišęs ir, tegalvodamas apie namus, taip spėriai leidausi bėgti nepažįstamomis gatvėmis, jog po pusvalandžio, ieškodamas Turnono gatvės, kurioje gyvenu, atsidūriau Marė rajone, kitame Paryžiaus pakraštyje. Turėjau samdytis karietą, kad kuo greičiau parsirasčiau namo. Iki šiol, išėjęs iš ryto savo reikalais, niekados to nesu daręs; labai nenoriai imu karietą ir po pietų, vykdamas į svečius, nes turiu dvi tvirtas kojas, ir būtų labai apmaudu, kad užmirščiau jomis naudotis, nors gyvenu ir daugmaž pasiturinčiai.

Karietoje stačiai nežinojau, ką man veikti su tuo paketėliu; išvynioti jį norėjau tik namie — tokia buvo tavo valia. Be to, nors kasdieniniame gyvenime aš nepaisau patogumų, kažkoks goslumas verčia mane uoliai jų ieškoti tikruose malonumuose. Čia aš negalėjau pakęsti jokio dėmesio atitraukimo, norėjosi be skubos, laisvai pasimėgauti tavo dovana. Taigi laikiau paketėlį su nerimastingu smalsumu, kurio nepajėgiau suvaldyti, stengiausi užčiuopti pro įvyniojimus, kas jame galėtų būti. Kas būtų matęs, kaip aš be paliovos jį čiupinėju čia viena, čia kita ranka, būtų pagalvojęs, kad jis degina man rankas. Mat iš jo tūrio, svorio ir tavo laiško tono aš nuspėjau teisybę, bet negalėjau suvokti, kaip tau pavyko rasti dailininką ir progą persiųsti. Šito nė dabar nesuvokiu: tai meilės stebuklas; kuo labiau jis viršija mano protą, tuo labiau žavi mano širdį. Vienas iš jo teikiamų malonumų — tas, kad aš nieko nesuprantu.

Pagaliau parvažiuoju, lekiu, užsidarau savo kambaryje, atsisėdu be kvapo, drebančia ranka paliečiu antspaudą. O, pirmasis talismano poveikis! Plakančia širdimi atvynioju vieną popierių, kitą, ir taip man suspaudžia krūtinę, jog turiu valandėlę atsikvėpti, kai belieka paskutinis popierius... Julija!.. O mano Julija! Apdangalas perplyšo... aš matau tave... matau dieviškus tavo bruožus! Mano lūpos ir širdis atiduoda jiems pirmąją pagarbą, man sulinksta keliai... Dievinamas groži, tu dar kartą užkerėjai man akis! Kokia ūmi, kokia stipri magiška mylimų bruožų veikmė! Ne, tam pajusti nereikia ketvirčio valandos, kaip tu sakai, per minutę, per vieną akimirką iš krūtinės man išsiveržė daugel karštų atodūsių, ir tavo portretas priminė man buvusią meilę. Kodėl džiaugsmas, kad tau priklauso toks brangus turtas, turi būti sumišęs su tokiu nuožmiu kartėliu? Kaip žiauriai jis man primena laikus, kurių nebėra! Jį matydamas aš tarsi vėl tave regiu, tarsi vėl sugrįžo tie palaimingi laikai, kurių prisiminimas dabar — mano gyvenimo

nelaimė, nes dangus, man juos dovanojęs, vėl užsirūstinęs. Deja, viena akimirka — ir svajos išsisklaido. Visas išsiskyrimo skausmas vėl atgyja ir paaštrėja, apgaulingas džiaugsmas pradingsta, ir aš esu lyg tie nelaimingieji, kuriuos liaujasi kankinę, idant naujos kančios būtų dar skaudesnės. Dieve, kokius liepsnų srautus godus mano žvilgsnis semiasi iš tos netikėtos dovanos! O kaip ji gaivina mano širdies gilumoje anuos audringus jausmus, lyg tu būtumei čia, su manimi! O Julija, gal iš tikrųjų šitas talismanas gali perduoti tavo jausmams visą mano jausmų siautulį ir apgaulingą žaismą!.. O kodėl jis negalėtų to padaryti? Kodėl negalėtų įspūdžiai, kuriuos taip aktyviai išgyvena siela, nusigauti drauge su ja kažkur toli? Ak brangioji mano numylėtine! Kad ir kur tu būtum, ką darytum, kai aš rašau šį laišką, kai tave dievinantis mylimasis portretui kalba tau skirtus žodžius, argi tu nejauti, kaip meilės ir liūdesio ašaros vilgo tavo gražų veiduką? Argi nejauti, kaip į tavo akis, skruostus, lūpas, krūtinę siurbiasi, spaudžiasi mano aistringi bučiniai. Argi nejauti, kad tave visą degina mano karštų lūpų ugnis?.. Dangau! Ką aš girdžiu? Kažkas ateina!.. Ak, užrakinkim, paslėpkim savo brangenybę... Neprašytas svečias!.. Tebūnie prakeiktas žiauruolis, sudrumstęs tokį saldų džiaugsmą!.. Kad jis niekados nepamiltų... arba gyventų toli nuo tos, kurią myli.

XXIII LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO JULIJOS MYLIMOJO

Žavioji sesute, turiu jums papasakoti apie Operą. Nors savo laiškuose man apie ją nerašėte, o Julija saugo jūsų paslaptį, aš suprantu, iš kur jos susidomėjimas Opera. Vieną sykį aš jau buvau joje iš smalsumo, o paskui nuėjau dar du sykius dėl jūsų. Dabar, parašęs šį laišką, prašyčiau atleisti mane nuo jos lankymo. Galiu padaryti jums paslaugą ir dar kartą tenai nueiti, pažiovauti, pasikamuoti iš nuobodulio, bet gyvai, dėmesingai klausytis man neįmanoma.

Prieš pateikdamas jums savo nuomonę apie šį garsųjį teatrą, papasakosiu, kas čia apie jį kalbama,— žinovų požiūris galbūt pakoreguos manąjį, jeigu aš klystu.

Paryžiaus Opera yra laikoma Paryžiuje vieta prašmatniausio,

maloniausio, žavingiausio reginio iš visų, kada nors sukurtų žmogiškojo meno. Sakoma, kad tai nuostabiausias paminklas Liudviko XIV didybei. Bet nemanykite, kad kiekvienas gali atvirai pareikšti savo nuomonę šia rimta tema. Čia galima ginčytis dėl visko, tik ne dėl muzikos ir Operos. Kaip tik šiuo klausimu turite slėpti savo nusistatymą, jei norite išvengti pavojaus. Prancūzų muzika laikosi tik labai griežtos inkvizicijos dėka. Visi į šį kraštą atvykstantys svetimšaliai pirmiausia išklauso pamokymą, kad niekur pasaulyje, kaip pripažįstą visi svetimšaliai, nesą nieko gražesnio už Paryžiaus Operą. O iš tikrųjų, jeigu sakysime tiesą, santūriausieji tyli ir drįsta tik savėje pasišaipyti.

Tačiau reikia pripažinti, kad Opera deda didžias pastangas parodyti ne tik visus gamtos stebuklus, bet ir daugelį kitų, dar didesnių stebuklų, kurių dar niekas nėra matę; ir Popas tikriausiai turėjo omeny šį keistą teatrą[34], kai pasakojo matęs scenoje sumišai dievus ir kaukus, pabaisas ir karalius, piemenis ir burtininkes, įniršį ir linksmybę, ugnį ir žigą, kautynes ir balių.

Į visą tą puikų ir gerai surikiuotą montažą publika žiūri taip, tarsi visa, kas vaizduojama, vyktų tikrovėje. Štai pasirodo šventykla, ir visi persiima šventa pagarba, o jeigu deivė graži, parteris virsta kone stabmeldžių sueiga. Čia publika ne tokia išranki kaip Prancūzų teatre. Tie patys žiūrovai, kurie ten negali užmiršti aktoriaus, žvelgdami į jo kuriamą personažą, Operoje negali atskirti aktoriaus nuo personažo. Sakytum žmonės atkakliai priešinasi protingai iliuzijai ir pasiduoda jai tik tada, kai ji absurdiška ir grubi. O gal dievus jiems lengviau perprasti negu herojus. Jupiteris buvo kitokios prigimties negu mes, tad kiekvienas gali jį vaizduotis kaip tinkamas; bet juk Katonas buvo žmogus, o kiek žmonių gali patikėti, jog Katonas tikrai egzistavo?

Taigi čionykštė Opera nėra, kaip kitur, trupė žmonių, kuriems moka pinigus už tai, kad jie rodosi scenoje publikai; tiesa, tai iš tikrųjų žmonės, kuriems publika moka ir kurie rodosi scenoje, bet pati esmė čia kita, nes tai Karališkoji muzikos akademija, kažkas panašaus į aukščiausiąjį teismą, kuris skelbia beapeliacinę ištarmę savo paties byloje ir neieško nei kito įstatymo, nei kitokio teisingumo*. Štai, sesute, kaip kai kuriose šalyse viskas priklauso nuo žodžių: užtenka duoti garbingą pavadinimą, ir visi garbins tai, kas anaiptol neverta pagarbos.

---

* Jei kalbėtume ne tokiais tiesioginiais žodžiais, šitas dalykas dar geriau pasitvirtintų; bet čia aš esu suinteresuota šalis ir privalau tylėti. Visur, kur žmogus labiau pavaldus žmonėms negu įstatymams, reikia mokėti pakęsti neteisybę.

Šios kilnios akademijos nariai nėra praradę teisių, bet užtat jie atskirti nuo Bažnyčios,— kitose šalyse daroma kaip tik priešingai. Betgi jie gali pasirinkti ir turbūt nori verčiau būti kilmingi ir pasmerkti negu nekilmingi ir palaiminti. Mačiau teatro scenoje šiuolaikinį riterį[35], kuris taip didžiavosi savo amatu, kaip kitados nelaimingasis raitelis Laberijus[36] jo gėdijosi*, nors vaidino tik per prievartą ir deklamavo tik savo kūrinius. Anų laikų Laberijus negalėjo vėl užimti savo vietos cirke tarp romėnų raitelių, kai tuo tarpu naujasis kasdien sėdi Prancūzų teatro krėsluose tarp kilmingiausių šalies didikų; o Romoje niekados nebuvo taip pagarbiai kalbama apie romėnų liaudies didingumą, kaip kad Paryžiuje kalbama apie Operos didingumą. Štai ką man pavyko išgauti iš kitų kalbų apie šį prašmatnų reginį. O dabar papasakosiu jums, ką mačiau aš pats.

Įsivaizduokite penkiolikos pėdų pločio ir atitinkamo ilgio dėžę, ta dėžė — teatras. Iš abiejų pusių, tam tikru atstumu viena nuo kitos, stovi suglaudžiamos širmos, ant kurių negrabiai nutapyti daiktai, vaizduojantys veiksmo vietą. Foną sudaro taip pat nutapyta didelė užuolaida, beveik visada pradurta ar praplėšta, kas vaizduoja prarajas žemėje arba properšas danguje, destis ką reikia rodyti. Jeigu kas eina už scenos ir paliečia, pajudina užuolaidą, tai sukelia kažką panašaus į žemės drebėjimą, gana smagų pažiūrėti. Dangų vaizduoja melsvi skudurai, pakabinti ant karčių ir ant virvių,— sakytum ant virvės padžiauti skalbiniai. Kai kada matyti saulė — tai uždegtas žibintas. Dievų ir deivių iškilmės vežimai — rėmai, sukalti iš keturių strypų ir pakabinti ant storos virvės, panašiai kaip sūpuoklės; tarp tų strypų yra skersinė lenta, ant kurios atsisėda dievas, o prieš jį kybo skiautė nuteptiotos kiltos drobės — tai debesis, gaubiantis tą prašmatnų vežimą.

---

* Tirono priverstas rodytis teatro scenoje, jis apverkė savo dalią labai jaudinančiomis eilėmis, galinčiomis sukelti kiekvienam doram žmogui pasipiktinimą taip liaupsinamu Cezariu. „Garbingai išgyvenęs šešiasdešimt metų,— sako jis,— aš, romėnų raitelis, šįryt palikau savo židinį ir šįvakar grįšiu jau kaip niekingas komediantas. Aiman, geriau jau būčiau vakar numiręs. O likime! Jeigu jau reikėjo nuplėšti man garbę, kodėl tu nepadarei man to, kol buvau jaunas, stiprus ir išvaizdus? O dabar, kai jau atrodau apgailėtinai, aš stoviu prieš romėnus, kad jie manimi pasibjaurėtų! Nusilpęs balsas, paliegęs kūnas, lavonas, gyvas numirėlis,— iš manęs nieko nebelikę, tik vardas". Visas prologas, kurį jis padeklamavo šia proga, skriauda, jam padaryta Cezario, įširdusio dėl kilnaus orumo, su kuriuo jis keršijo už savo sutremptą garbę, nuoskauda, kurią jis patyrė cirke, niekingas Cicerono poelgis — pasityčiojimas iš jo negarbės, buklus ir kandus. Laberijaus atsakymas — visa tai išliko iki mūsų dienų Aulo Gelijaus dėka; ir tai, mano nuomone, pats įdomiausias nuobodaus jo rinkinio fragmentas.

Po šiuo įrenginiu — šviesa nuo dviejų ar trijų dvokiančių žvakių nekarpomais dagčiais. Kol personažas šėlsta ir rėkia, linguodamas savo sūpuoklėse, žvakės ramiausiai jį aprūko: dievybės verti smilkalai.

Iškilmės vežimas — reikšmingiausia Operos mašinerijos dalis, tad pagal jį galite spręsti ir apie visa kita. Audringą jūrą vaizduoja ilgos kampuotos dėžės iš drobės ar mėlyno kartono, suvertos ant lygiagrečių karčių, kurias suka kažkokie pajodžargos. Perkūniją imituoja sunkūs ratukai, traukomi palubėje,— vienas iš labiausiai jaudinančių instrumentų, grojančių šią malonią muziką. Žaibas — blykstelėjimas žiupsnio dervos, užmestos ant žibinto; griaustinio trenksmas — petardos sprogimas.

Scenos grindyse padarytos ketvirtainės angelės, prireikus jos atsidaro — duoda žinią, kad iš pogrindžio išlįs demonai. Kai jie turi jau kilti į orą, mikliai pakeliamos iškamšos iš tamsios drobės, o kartais tikri kaminkrėčiai, kurie siūbuoja ore, kybodami ant virvių, kol didingai išnyksta jau minėtuose skarmaluose. Būna ir tragiškų momentų, kai virvės blogai pritaisomos ar nutrūksta: tada pragaro dvasios ir nemirtingieji dievai krinta, susiluošina, kartais ir užsimuša. Pridėkime prie viso to pabaisas, kurios padaro kai kurias scenas labai patetiškas,— slibinus, driežus, vėžlius, krokodilus, dideles rupūžes, grėsmingai ropojančias per sceną,— ir turėsime Operoje švento Antano gundymų vaizdus. Kiekvieną iš šių figūrų judina koks nors drimba savojietis, kuriam stinga proto net gyvuliui suvaidinti.

Štai, miela sesute, kokia maždaug yra didinga Operos aparatūra, kiek man pavyko įžvelgti iš parterio pro žiūroną. Nemanykite, kad šios priemonės gerai paslėptos ir daro labai didelį įspūdį,— pasakoju tik tai, ką pats mačiau ir ką gali, kaip ir aš, pastebėti kiekvienas išankstinės nuomonės neturintis žiūrovas. Yra betgi tvirtinama, kad visa tai judina nesuskaitoma daugybė mechanizmų; man ne kartą siūlė juos apžiūrėti, bet aš niekados nesmalsavau pamatyti, kaip didelėmis pastangomis daromi menki niekai.

Kiek žmonių dirba Operoje, sunku įsivaizduoti. Orkestrą ir chorą drauge sudaro apie šimtas žmonių; yra gausybė šokėjų; visi vaidmenys dvigubi ar trigubi*, vadinas, visada yra vienas ar du antraeiliai aktoriai, galintys pakeisti pagrindinį aktorių ir apmokami už nieko neveikimą, kol anas savo ruožtu panorės nieko neveikti; o taip atsi-

* Italijoje dublerių nė būti nėra — publika jų nepakęstų; todėl spektaklis atsieina daug pigiau; jis būtų per daug nuostolingas, jei būtų blogai pastatytas.

tinka neretai. Po keleto vaidinimų pirmieji aktoriai, įžymūs asmenys, nebesiteikia rodytis publikai, užleidžia vietą dubleriams ir pakaitalų pakaitalams. Žiūrovai moka už įėjimą tuos pačius pinigus, bet mato nebe tą patį spektaklį. Kiekvienas gauna bilietą kaip loterijoje, nežinodamas, koks teks laimėjimas. Ir kad ir koks jis būtų, niekas nedrįsta skųstis, nes, žinokite, kilmingieji šios akademijos nariai nėmaž neprivalo gerbti publikos, o publika juos gerbti privalo.

Nieko nesakysiu apie muziką — jūs ją žinote. Bet neturite jokio supratimo, kokie siaubingi riksmai, koks staugimas aidi teatre vaidinimo metu. Aktorės spygauja nežmoniškai, negailėdamos plaučių, tarsi mėšlungio tampomos: kumščiai prispausti prie krūtinės, galva atversta, veidas išraudęs, gyslos iššokusios, pilvas kilojasi. Nežinau, kam nemaloniau — akiai ar ausiai; aktorių pastangos tiek pat vargina tuos, kas į jas žiūri, kiek jų dainavimas tuos, kas jų klausosi; bet keisčiausias dalykas, kad tik šitiems klyksmams, galima sakyti, ir ploja žiūrovai. Sprendžiant iš katučių, galima būtų tarti, kad čia kurtiniai, kurie, sužavėti kartkarčiais pagaunamo vieno kito šaižaus garso, ragina aktorius dar pasistengti. Dėl manęs, tai aš įsitikinęs, kad publika Operoje ploja aktorės riksmams, panašiai kaip mugėje mikliems fokusininko triukams; įspūdį jie daro nemalonų ir sunkų, bet kol jie tveria, kenti; užtat kai sėkmingai baigiasi, pajunti tokį malonumą, jog mielai išreiški savo džiaugsmą. Tik pamanykit, šitokia dainavimo maniera nori perteikti švelniausias Kino[37] meilės scenas. Įsivaizduokite mūzas, gracijas, amūrus, pačią Venerą kalbant šitaip rafinuotai ir spręskite, koks tai įspūdis! Velniams tas gal ir tinka: ši muzika turi kažką pragariško, kas neprieštarauja jų natūrai. Todėl magija, dvasių iššaukimais ir visomis raganų puotomis labiausiai ir gėrisi prancūzų Operos lankytojai.

Tiems gražiems garsams, ir švelniems, ir tiksliai atliekamiems, labai oriai antrina orkestro garsai. Įsivaizduokite begalinę instrumentų kakofoniją be melodijos, pratisą, nenutrūkstamą bosų parpimą,— nieko nykesnio ir įkyresnio nesu girdėjęs gyvenime, ir nepraėjus nė pusvalandžiui man prasideda baisūs galvos skausmai. Visa tai sudaro savotišką psalmodiją, kurioje paprastai nebūna nei gaidos, nei takto. O jeigu atsitiktinai pasigirsta koks gyvesnis motyvas, publika ima trepsėti, visas parteris, nenustygdamas vietoje, su didžiomis pastangomis ir didžiu triukšmu seka kažkokį poną orkestre*. Apsidžiau-

---

* Medkirtį[38].

gę, kad vieną akimirką pajuto ritmą, kurį taip menkai jaučia, jie įtempia klausą, balsą, rankas, kojas, visą kūną, gaudydami taktą*, beregint jiems išsprūstantį,— nepalyginsi su vokiečiais ir italais, kurie visa esybe išgyvena muziką, jaučia ją ir seka be jokių pastangų, nė nepagalvodami, kad reikėtų mušti taktą. Bent jau Redžaninas ne kartą man sakė, kad italų operose, kur ritmas toks ryškus ir gyvas, spektaklio metu nei orkestre, nei žiūrovų salėje niekas nepadaro nė menkiausio judesio į muzikos taktą. O šitoje šalyje viskas byloja apie muzikinės klausos grubumą; balsai čia šaižūs, nešvankūs, jų moduliacijos aštrios ir stiprios, garsai nenatūralūs ir pratisi; jokio ritmo, jokio melodijos raiškumo liaudies dainose. Kariški instrumentai, pėstininkų dūdelės, kavaleristų trimitai, visi jų ragai ir obojai, gatvių dainininkai, smuklių smuikininkai,— visa ta muzika tokia darki, jog rėžia ir nelabai jautrią klausą. Ne visi talentai duodami tiems patiems žmonėms,— ir apskritai prancūzai, atrodo, iš visų Europos tautų patys nemuzikaliausi. Milordas Eduardas teigia, kad ir anglai nelabai muzikalūs; bet skirtumas tas, kad anglai tą žino ir jiems tas nė motais, o prancūzai greičiau atsisakytų tūkstančio tikrų savo teisių ir leistųsi smerkiami už bet ką kita, bet jokiu būdu nesutiktų pripažinti, kad jie nesą pirmieji muzikantai pasaulyje. Kai kas net mielai laikytų muziką Paryžiuje valstybiniu dalyku, galbūt dėl to, kad kitados Spartoje iškilo valstybinė byla dėl dviejų nutrauktų Timotiejaus lyros stygų[39]. Jūs suprantate, kad čia nieko nebepridursi. Šiaip ar taip, jei Paryžiaus Operą ir laikytume puikiausia politine institucija, tai žmonės su skoniu vis tiek neimtų labiau ja žavėtis. Bet grįžkime prie mano aprašymo.

Man belieka jums papasakoti apie baletą — gražiausią Operos dalį: jei vertintume jį atskirai, tai išties malonus, iškilnus ir tikrai teatrališkas reginys; bet jis tėra sudedamoji pjesės dalis, ir vertinti jį reikia kaip tokį. Jūs žinote Kino operas, jums ne paslaptis, kaip jose įterpiami divertismentai,— maždaug tas pat ar dar blogiau yra jo pasekėjų pjesėse. Paprastai kiekvienas veiksmas pačiu įdomiausiu momentu nutraukiamas — surengiama pramoga scenoje sėdintiems aktoriams, o parteris ją stebi stovėdamas. Būna, kad pjesės personažai tada visiškai užmirštami, arba žiūrovai žiūri į aktorius, o aktoriai — kažkur į šalį. Dingstis tokiam divertismentui paprasta: jeigu karalius linksmas, tai visi kartu su juo linksminasi ir šoka; jeigu jis liūdnas —

* Man regis, lengvoji prancūzų muzika gana vykusiai yra lyginama su šuoliuojančios karvės arba mėginančios skristi riebios žąsies bėgimu.

visi stengiasi jį pralinksminti ir šoka. Nežinau, ar tokia jau dvaro mada — rengti karaliams balių, kai jie blogai nusiteikę, tik žinau, kad čia, teatre, negalima atsigėrėti jų stoišku ištvermingumu, kai jie žavisi gavotais ir klausosi dainelių, nors kartais už kulisų tuo tarpu sprendžiamas jų karūnos ar likimo klausimas. Bet esama ir kitų progų pašokti: be šokių neapsieina patys svarbiausi gyvenimo įvykiai. Šoka kunigai, šoka kareiviai, šoka dievai, šoka velniai; šoka net laidotuvėse, visi šoka bet kuria proga.

Taigi šokis yra ketvirtas iš dailiųjų menų, reikalingų lyrinei scenai pastatyti; bet anie trys padeda imitacijai, o ką imituoja šitas? Nieko. Vadinas, jis yra priedėlis, kai jis naudojamas tik kaip šokis, nes kokią gi reikšmę gali turėti menuetai, rigodonos, čakonos[40] tragedijoje? Negana to, šokis jai netiktų, net jeigu ką nors imituotų, nes iš visų teatro vienumų labiausiai reikalingas yra kalbos vienumas; opera, kurioje būtų pusiau dainuojama, pusiau šokama, būtų dar juokingesnė negu toji, kur būtų kalbama pusiau prancūziškai, pusiau itališkai.

Nesitenkindami tuo, kad šokiui paskirta esminė vieta muzikiniame veikale, prancūzai net bando kartais padaryti iš jo siužeto pagrindą. Jie turi operą, vadinamą baletu, kuri taip neatitinka savo pavadinimo, kad šokis jai dar mažiau dera negu kitoms operoms. Daugumą tų baletų sudaro tiek pat atskirų siužetų, kiek ir veiksmų, o siužetai tarpusavy susiję tokiais metafiziniais ryšiais, apie kuriuos žiūrovas niekados nenumanytų, jeigu autorius iš anksto neįspėtų prologe. Metų laikai, amžiai, jausmai, stichijos — sakykit, koks visų tų dalykų ryšys su šokiu, ir ką jie gali duoti šiame žanre vaizduotei? Kai kurie vaizdai yra net grynai alegoriški, sakysim, Karnavalas arba Paikystė, ir jie yra nepakenčiamiausi, nes nors jie ir labai išdailinti, juose nėra nei jausmo, nei vaizdingumo, nei dainos, nei šilumos, nei patrauklumo, nieko tokio, kas gali įkvėpti muziką, džiuginti širdį, duoti peno vaizduotei. Tuose vadinamuosiuose baletuose veiksmą visada perteikia dainavimas, šokis visada pertraukia veiksmą arba randasi atsitiktinai ir nieko neimituoja. Tik reikia pridurti, kad šituose baletuose, kurie dar mažiau įdomūs negu muzikinės tragedijos, tas pertraukimas būna ne tiek pastebimas. Jeigu spektakliai nebūtų tokie šalti, žiūrovas labiau piktintųsi, bet viena yda viršija kitą,— sumaningi autoriai, stengdamiesi, kad šokis nenuvargintų, padaro taip, kad pjesė tampa nuobodi.

Nejučia man kyla noras imti tyrinėti tikrąją muzikinės dramos sandarą, bet laiškui tai per daug plati kalba, be to, aš nukrypčiau nuo savo temos. Parašiau šiuo klausimu atskirą rašinėlį, kurį rasite čia

pridėtą ir galėsite aptarti su Redžaninu. Man belieka jums pasakyti, jog didžiausias prancūzų operos trūkumas, mano nuomone,— neskoningas polinkis į prašmatnumą, per kurį ir randasi spektaklyje stebuklai, galintys egzistuoti tik vaizduotėje ir todėl derantys epinei poemai, bet juokingai atrodantys teatre. Vargu ar būčiau patikėjęs, jei nebūčiau pats matęs, kad esama pasaulyje tokių kvailų menininkų, kurie mėgina scenoje pavaizduoti saulės vežimą, ir tokių vaikiškų žiūrovų, kurie eina to žiūrėti. Labriujeras nesuprato, kaip opera, toks puikus spektaklis, taip brangiai atsieinantis, galėjo jam nusibosti[41]. O aš suprantu, nors ir nesu Labriujeras, ir tvirtinu, kad kiekvienam žmogui, nusituokiančiam apie dailiuosius menus, prancūzų muzika, šokis ir pastatymo stebuklai, sumaišyti draugėn ir sudarantys Paryžiaus Operą, visada bus pats nuobodžiausias reginys, koks tiktai gali būti. Beje, prancūzams galbūt nė nereikia nieko tobulesnio, bent jau doresnio atlikimo. Ir ne dėl to, kad jie nelabai išgali suvokti gerą atlikimą, o dėl to, kad trūkumai šiuo atveju juos labiau linksmina nei geros savybės. Jie labiau mėgsta pasišaipyti nei paploti; malonumas pakritikuoti jiems kompensuoja spektaklio nuobodybę, ir jiems daug smagiau iš jo pasijuokti išėjus, nei su malonumu jį žiūrėti.

XXIV LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Taip, taip, suprantu — laimingoji Julija tau tebėra brangi. Ta pati ugnis, kuri kitados spindėjo tavo akyse, justi tavo paskutiniajame laiške: aš jame randu karštį, keliantį man dvasią, ir manasis karštis vis labiau liepsnoja. Taip, mano mielas, likimas bando mus išskirti, bet mes suglauskime širdis, saugokime jų prigimtą šilumą, neleiskime atitolimui ir nevilčiai atvėsinti mūsų jausmus, ir tegu visa, kas turėtų silpninti abipusį mūsų prisirišimą, be paliovos jį stiprina.

Bet pasigėrėk mano naivumu. Nuo to laiko, kai gavau tavo laišką, iki šiol mane veikia žavingi burtai, apie kuriuos ten rašai. Žaidimas su talismanu, nors mano pačios išgalvotas, keri man sielą, ir man atrodo, jog tai teisybė. Šimtąsyk per dieną, kai esu viena, aš imu virpėti, tarsi jausčiau tave šalia savęs. Vaizduojuosi, kaip tu laikai mano portretą, ir kraustausi iš proto — tariuosi matanti, kaip tu jį glamonėji ir

bučiuoji; mano lūpos jaučia tavo pabučiavimus, mano mylinti širdis mėgaujasi jais. O saldi apgaule! O tuščia svajone! Paskutine bedalių viltie! Ak, jeigu įmanoma, užvaduokite mums tikrovę! Jūs dar šį tą duodate tiems, kuriems laimės jau nebėra.

Kaip aš įsigijau šį portretą? Ką gi, tuo pasirūpino meilė; bet patikėk, jeigu meilė iš tiesų darytų stebuklus, tai ji būtų padariusi stebuklą kitokį. Štai mįslės įminimas. Prieš kurį laiką mūsų krašte apsigyveno tapytojas miniatiūristas iš Italijos. Jis turėjo milordo Eduardo laiškų,— juos įduodamas, pastarasis galbūt numatė tai, kas įvyko. Ponas d'Orbas, pasinaudojęs šia proga, užsakė mano pusseserės portretą, aš taip pat panorau jį turėti. Pusseserė ir motušė norėjo turėti mano portretą, o dailininkas, mano prašomas, slapta padarė antrą kopiją. Paskui, nežiūrėdama, ar tai kopija, ar originalas, aš delikačiai išrinkau iš trijų portretų panašiausią į mane ir pasiunčiau tau. Dėl tos apgavystės sąžinė manęs per daug negraužia: kiek didesnis ar mažesnis panašumas — nei motušei, nei pusseserei nesvarbu. O jei tu garbstytum veidą, nepanašų į mane, tai būtų jau beveik neištikimybė, tuo pavojingesnė, kuo portretas būtų gražesnis už mane. Šiaip ar taip, aš nenoriu, kad tu gėrėtumeis svetimu grožiu. Beje, dailininkas be mano sutikimo mane portrete kiek gražiau aprengė. Bet mano protestų jis neklausė, o ir pats tėtušis norėjo, kad portretas liktų toks, koks yra. Meldžiu tave patikėti, kad, išskyrus šukuoseną, apdaras tapytas ne pagal manąjį: dailininkas viską padarė savo nuožiūra — papuošė mane savo vaizduotės kūriniais.

XXV LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Brangioji Julija, turiu tau dar kai ką pasakyti apie tavo portretą, tik nebe su tuo pirmu susižavėjimo šuoru, kuris tau padarė tokį įspūdį, o su širdgėla apgaulingos vilties suvedžioto žmogaus, kuriam niekas neatlygins to, ką jis prarado. Tavo portrete yra žavesio ir grožio, netgi tavojo grožio, jis gana panašus ir nutapytas įgudusia ranka, bet patikti jis gali tik tam, kas tavęs nepažįsta.

Mano pirmas priekaištas jam tas, kad jis panašus į tave, bet tai ne tu, jame — tavo veidas, bet jis bejausmis. Veltui tapytojas manė

tiksliai atkūręs tavo akis ir bruožus. Jis neatkūrė to švelnaus jausmo, kuris daro juos gyvus, o jei to nėra, tai jie yra niekas, nors ir kažkaip žavingi. Tavo veido gražna, miela Julija, eina iš tavo širdies, o to neįmanoma perteikti. To priežastis, pripažįstu,— meno netobulumas; bet dailininkas nežiūrėjo tikslumo nė ten, kur tai priklausė nuo jo, ir čia jo kaltė. Pavyzdžiui, plaukus nutapė per toli nuo smilkinių,— todėl kaktos kontūrai ne tokie malonūs, o žvilgsnis ne toks švelnus. Jis nepastebėjo šioje vietoje po oda dviejų ar trijų purpurinių gyslelių atšakų — maždaug kaip vilkdalgių žiedų, kuriais mes kartą gėrėjomės Klarano sode. Skruostų raudonis yra prie pat akių ir nepereina švelniai į rožinę spalvą, kaip tikrajame veide,— galima pamanyti, kad tai dirbtinis skaistylas, kuriuo dažosi šio krašto moterys. Šis trūkumas nėra menkas — jis daro tavo akis ne tokias romias, o veido išraišką bent kiek įžūlią.

Bet pasakyk man, ką jis padarė iš tų amūro priebėgų — tavo lūpų kampučių, kuriuos savo laimės dienomis aš kartais išdrįsdavau sušildyti savo lūpomis? Jam nepavyko atkurti jų grožio, nepavyko suteikti tavo lūpoms mielos ir rimtos minos, kuri staiga pasikeičia vos tau lengvai nusišypsojus ir pavergia širdį kažkokiais nežinomais kerais, kažkokiais netikėtais apžavais, kurių nenusakysi žodžiais. Tiesa, tavo portretas negali čia žvelgti rimtai, čia šypsotis. Ak, kaip tik dėl to man ir liūdna: kad galėtum išreikšti visą tavo žavesį, turėtum tave tapyti kiekvieną tavo gyvenimo akimirką.

Atleistina dailininkui, kad jis nepamatė kai kurių tavo grožio bruožų, bet juk jis padarė ne mažesnę skriaudą tavo veidui, kad nepamatė ir jo trūkumų. Nėra nei tos beveik neįžiūrimos dėmelės po tavo dešine akimi, nei kitos kairėje kaklo pusėje. Jis neparodė... o dievai! tas žmogus turbūt akmeninis! užmiršo randelį, kuris tau likęs po lūpa. Plaukus ir antakius nutapė ta pačia spalva, o juk taip nėra: tavo antakiai tamsesni — kaštoniniai, o plaukai šviesesni — peleniniai.

*Blonda testa, occhi azurri e bruno ciglio**.

Apatinę veido dalį jis padarė tiksliai ovalinę ir nepastebėjo lengvo išlinkio, skiriančio smakrą nuo skruostų ir darančio jų kontūrus ne tokius taisyklingus, bet juo žavesnius. Štai aiškiausiai pastebimi trūkumai. Jis nepastebėjo dar ir daug kitų, ir aš tuo labai nepatenkintas,

---

* Šviesūs plaukai, žydros akys, tamsūs antakiai (*Marinas*[42]).

nes esu įsimylėjęs ne tik tavo grožį, bet tave visą, tokią, kokia esi. Tu nenori, kad teptukas tau ką nors pridėtų, o aš nenoriu, kad jis iš tavęs ką nors atimtų; mano širdžiai mažai terūpi žavūs bruožai, kurių tu neturi, bet ji anaiptol neabejinga tiems, kurie tau būdingi.

Negaliu jam atleisti ir už tavo apdarą, nes visuomet, viešumoje ar namie, mačiau tave daug skoningiau apsirengusią, negu matau portrete. Šukuosena perkrauta. Man gali pasakyti, kad čia tik gėlės,— na ką gi, ir tų gėlių per daug. Ar prisimeni tą balių, kai tu vilkėjai Valė moterų drabužiais, o aš, pasak tavo pusseserės, šokau kaip filosofas? Galvos apdangalą tau atstojo ilgas tavo kasos vainikas aplink galvą, prismeigtas auksine smeige, kaip kad daro Berno sodietės. Ne, net saulė su visų savo spindulių aureole neturi to spindesio, kuriuo tu stulbinai akis ir širdis, ir, žinoma, kiekvienas, kas tave matė tą dieną, tavęs neužmirš visą gyvenimą. Tokia, miela Julija, ir turi būti tavo šukuosena. Tegu tavo veidą puošia tavo plaukų auksas, o ne rožės, kurios juos dengia ir atrodo nuvytusios šalia skaisčios tavo gymio spalvos. Pasakyk sesutei, nes aš atpažįstu jos pastangas ir jos parinkimą, kad gėlės, kuriomis ji padabino ir išniekino tavo šukuoseną, tokios pat neskoningos kaip tos, kurias ji renka „Adonyje",— tokiomis gėlėmis galima papildyti grožį, bet ne pridengti.

Dėl biusto, tai reikia stebėtis, kad mylimasis šiuo atveju griežtesnis už tėvą. Iš tiesų, apsirengusi tu gana nerūpestingai. Julijos portretas turi būti kuklus kaip ji pati. Meile, šitos paslaptys priklauso tik tau vienai. Sakai, dailininkas pats viską prasimanė. Tikiu, tikiu! Ak, jeigu jis būtų įžvelgęs tavo paslėptą grožį, jis būtų jį ryjęs akimis, bet jo ranka nebūtų ryžusis jo tapyti; kodėl gi jo drąsus teptukas ryžosi jį pavaizduoti? Jam pritrūko ne tik padorumo, bet, mano nuomone, ir skonio. Taip, tavo veidas per daug skaistus, kad būtų galima ramiai žiūrėti į tavo apnuogintą krūtinę: tie dalykai vienas kitam prieštarauja. Juos suderinti galėtų tik meilės siautulys, kai jos ugninga ranka išdrįsta atidengti tai, ką slepia drovumas, ir kai svaigios, drumstos tavo akys liudija, kad tu užmiršai savo nuogumą, o ne tyčia jį rodai.

Štai kokius trūkumus pastebėjau, nuolatos dėmesingai žiūrėdamas į tavo portretą. Aš sumaniau jį pataisyti pagal savo supratimą. Papasakojau savo sumanymą vienam prityrusiam dailininkui ir, spręsdamas iš to, ką jis jau padarė, tikiuosi netrukus pamatysiąs tave panašesnę į save. Bijodami sugadinti portretą, mes bandome daryti pakeitimus kopijoje, kurią aš jam užsakiau, ir jis perkelia juos į originalą tik tada, kai mes neabejojame rezultatu. Nors aš piešiu labai vidutiniškai,

bet dailininkas be galo gėrisi mano pastabų subtilumu; jis nesupranta, kad man jas diktuoja žinovas, sumanesnis už jį. Kartais aš jam atrodau labai keistas: sako, kad aš esąs pirmas įsimylėjėlis, susigalvojęs paslėpti grožybes, į kurias kiti negali atsižiūrėti. Ir kai aš atsakau, jog aš tave taip rūpestingai aprengiu tam, kad geriau matyčiau tave visą, jis žiūri į mane kaip į beprotį. Ak, tavo portretas kur kas labiau jaudintų sielą, jei galėčiau išrasti, kaip kartu su tavo veidu parodyti tavo sielą, kaip pavaizduoti tavo kuklumą ir drauge tavo grožį! Prisiekiu tau, miela Julija, kad tada jis taptų daug įspūdingesnis. Žiūrovas matė tik tą grožį, kurį savo vaizduotėje regėjo dailininkas, paskui susijaudins išvydęs jį tokį, koks jis yra iš tikrųjų. Tavo esybė dvelkia slaptingais kerais, jie perima visa, kas tik turi su ja sąlytį. Pamatei tavo suknelės klostę — ir jau dievini tą, kuri ją dėvi. Žvelgi į tavo apdarą ir jauti, kad tavo grožį dengia žavesio šydas, o skoningas tavo puošmenų kuklumas tarytum byloja širdžiai apie visas puikybes, kurias jie slepia.

XXVI LAIŠKAS

JULIJAI NUO SEN PRĖ

Julija, o Julija! Toji, kurią kitadọs drįsau vadinti savąja ir kurios vardą nūnai suteršiau. Plunksna slysta iš mano drebančios rankos, ašaros liejasi ant popieriaus. Šio laiško nereikėjo rašyti, ir aš vos įstengiau išvedžioti pirmąsias jo eilutes. Negaliu nei tylėti, nei kalbėti. Ateik, godojamas, brangus paveiksle, ateik, apvalyk ir sustiprink gėdos pažemintą ir atgailos iškamuotą širdį. Palaikyk mano silpstančią drąsą, suteik mano sąžinei stiprybės, kad galėčiau išpažinti nusikaltimą, kurį padariau ne savo noru, ir tik todėl, kad nebuvo tavęs.

Kaip tu niekinsi mane, nusidėjėlį! Bet niekinsi vis tiek mažiau negu aš pats save. Kad ir kažin kaip pulčiau tavo akyse, šimtą kartų žemiau esu puolęs savo paties akyse, nes, suvokdamas, koks dabar esu, jaučiuosi juo niekingesnis, kad matau tave, jaučiu tave savo širdyje, kuri dabar nėmaž neverta tavęs, kad galvoju, jog pačių tikrųjų meilės džiaugsmų prisiminimai neapsaugojo mano juslių nuo žabangų be žavesio ir nuo nuodėmės be patrauklumo.

Aš taip nežmoniškai sumišęs, kad, šaukdamasis tavo gailestingumo,

bijau net, kad tavo žvilgsnio, bėgančio per šias eilutes, nesuteršių mano kaltės išpažinimas. Atleisk, skaisti, nekalta siela, atleisk už šį pasakojimą,— aš nepiktinčiau juo tavo drovumo, jeigu tai nebūtų vienintelis būdas išpirkti savo paklydimus. Žinau, aš nesu vertas tavo gerumo. Esu šlykštus, žemas, paniekos vertas, tačiau bent nebūsiu veidmainis nei apgavikas. Atimk iš manęs savo širdį, o su ja ir mano gyvastį — aš vis tiek nė vienos akimirkos tavęs neapgaudinėsiu. Iš baimės, kad nesusigundyčiau ieškoti pasiteisinimų, kurie tik dar padidintų mano nusikaltimą, aš tau tik smulkiai apsakysiu, kas man atsitiko, ir taip pat nuoširdžiai, kaip nuoširdžiai atgailauju. Štai ir viskas, ką aš leisiu tau pasakyti savo naudai.

Aš užmezgiau pažintį su keletu gvardijos karininkų ir kitais jaunais mūsų tėvynainiais, kaip man atrodė, iš prigimties apdovanotais dvasios kilnumu, nors, deja, su širdgėla mačiau, kaip jie genda, perėmę kažkokias nenatūralias manieras, jiems visai netinkančias. Jie savo ruožtu šaipėsi iš manęs, kad aš ir Paryžiuje laikausi paprastų senovinių šveicarų papročių. Jiems pasirodė, kad mano gyvenimo būdas ir nusistatymas esąs jiems tarsi netiesioginis priekaištas, ir pasipiktinę nusprendė žūtbūt priversti mane iškrypti iš vėžių. Po kelių nepavykusių mėginimų jie susitarė gudriau, ir naujas mėginimas jiems puikiai pavyko. Vakar rytą jie man pasiūlė pavakarieniauti su jais pas vieno pulkininko žmoną ir, paminėję jos pavardę, pridūrė, kad ją pasiekęs gandas apie mano kuklumą ir ji norinti su manimi susipažinti. Per savo kvailumą aš nesupratau, kad jie mane mulkina, ir ėmiau tikinti, kad būtų geriau pirma padaryti jai vizitą, bet jie pasijuokė iš mano skrupulingumo, sakydami, kad šveicariškam atvirumui visai nepritinka per didelės mandagybės ir kad visos tos ceremonijos tik leis jai susidaryti blogą nuomonę apie mane. Taigi devintą valandą mes nuvykome pas tą damą. Ji mus sutiko laiptuose, ko man dar nebuvo tekę niekur matyti. Įėjęs vidun, pastebėjau, kad tik dabar uždegti žvakigaliai ant šoninių židinio atbrailų, ir kad visur justi kažkoks įmantrumas, kuris man visai nepatiko. Namų šeimininkė man pasirodė graži, nors jau apvytusi, o kitos moterys maždaug to paties amžiaus ir visa kuo panašios į ją: gana prašmatnūs jų apdarai buvo veikiau prabangūs negu skoningi. Bet aš jau žinojau, kad šiame krašte iš apdaro negalima spręsti apie moters padėtį visuomenėje.

Pirmiausia apsikeitėme mandagiais žodžiais — maždaug taip kaip visur. Aukštuomenės paprotys liepia kuo greičiau juos užbaigti arba suteikti jiems juokaujamą toną, kol jie neįkyrėjo. Viskas kiek

pasikeitė, kai tik pašnekesys pasidarė bendras ir rimtas. Pastebėjau, kad damos laikosi nenatūraliai, lyg ir varžosi, tarsi šitas tonas joms būtų neįprastas, ir pirmą kartą nuo to laiko, kai atvykau į Paryžių, pamačiau, kad moterims sunku palaikyti protingą pokalbį. Ieškodamos lengvesnių temų, jos metėsi prie savo šeimyninių reikalų, o kadangi aš nė vienos nepažinojau, tai kiekviena pasakojo visa, kas tik atėjo į galvą. Niekados nebuvau girdėjęs tiek šnekant apie „poną pulkininką", tad labai tuo stebėjausi, nes šioje šalyje įprasta vadinti žmones vardais, o ne titulais, ir tie, kurie turi žinomą vardą, paprastai turi ir garbingą titulą.

Šitas dirbtinis orumas netrukus užleido vietą natūralesnei laikysenai. Damos ėmė kalbėtis visai tyliai, savaime perėjo į ne visai padorų, nesivaržantį toną, šnabždėjosi, šypsojo, žvilgčiodamos į mane, o namų šeimininkė mane klausinėjo apie mano širdies dalykus įžūliu tonu, kuris negalėjo pelnyti tos širdies palankumo. Buvo paduota vakarienė. Laisvas elgesys prie stalo, kuris, regis, sumaišo visus luomus, bet iš tikro kiekvieną pasodina į jo tikrąją vietą, nors niekas apie tai nė nepagalvoja, galiausiai man atskleidė, kur aš patekau. Trauktis buvo per vėlu. Todėl savo pasišlykštėjimą laikydamas savo saugumo garantija, nusprendžiau praleisti vakarą kaip stebėtojas ir susipažinti su šios kategorijos moterimis: tokia proga juk man taikosi pirmą ir paskutinį kartą gyvenime. Bet mažai teturėjau naudos iš savo stebėjimo. Damos labai menkai tenutuokė apie savo dabartinę būklę, mažai joms terūpėjo ir ateitis, jos tik plepėjo apie savo amatą, o šiaip visais atžvilgiais buvo tokios kvailos, kad gailestį, kurį iš pradžių buvau joms pajutęs, netrukus nustelbė panieka. Kai jos kalbėjo apie meilės džiaugsmus, supratau, kad jos nesugeba jų patirti. Man pasirodė, kad jos baisiai godžios viskam, kas magina jų savanaudiškumą,— ir apskritai neišgirdau jas tariant nė vieno nuoširdesnio žodžio. Stebėjausi, kaip padorūs žmonės gali pakęsti tokią šlykščią draugiją. Pagalvojau, kad žiauriausia bausmė — tai pasmerkimas tokiam gyvenimo būdui, kurį tos moterys pasirinko pačios.

Tuo tarpu vakarienė tęsėsi, triukšmas vis didėjo. Ne meilė, o vynas kaitino svečius. Anaiptol ne švelnios, o jau nešvankios buvo varinėjamos šnekos, moterys stengėsi savo apdaru sužadinti geismą. Iš pradžių tai man darė visai priešingą poveikį, visos jų pastangos mane sugundyti kėlė man tik pasidygėjimą. „Švelnus drovumas,— mąsčiau,— aukščiausia meilės palaima! Kiek žavingumo nustoja moteris, kai išsižada tavęs! Jeigu jos pažintų tavo galią, kiek jos dėtų pastangų tau

išlaikyti, jei ne iš padorumo, tai bent iš koketiškumo! Bet drovumo negalima suvaidinti — nėra juokingesnio dirbtinumo kaip noras jį pamėgdžioti. Koks skirtumas,— galvojau toliau,— tarp šiurkštaus šių nenaudėlių cinizmo bei nepraustaburniškų jų dviprasmybių ir tų baikščių, bet aistringų žvilgsnių, tų žodžių, kupinų kuklumo, žavesio ir jausmo, kurie..." Užbaigti nedrįsau, išraudau dėl tų niekingų palyginimų... Jaučiausi lyg nusikaltęs, kad atsidaviau įstabiems prisiminimams, kurie persekiojo mane prieš mano valią... Šit kokioje vietoje aš drįsau galvoti apie ją!.. Deja, aš nepajėgiau išstumti iš savo širdies be galo brangų paveikslą, tad pasistengiau jį užmaskuoti.

Triukšmas, kalbos, kurias girdėjau, į akis krintantys vaizdai nejučiomis mane įkaitino. Abi mano kaimynės be paliovos mane dirgino ir tiek įsivarė į tą žaidimą, jog aš praradau šaltą protą. Pajutau, kad mintys man drumsčiasi. Visą laiką gėriau, kaip esu pratęs, tik smarkiai atskiestą vyną, paskui įsipyliau dar vandens ir pagaliau nusprendžiau gerti gryną vandenį. Tik tada pastebėjau, kad tas tariamasis vanduo — tai baltasis vynas ir kad aš buvau apgaudinėjamas per visas vaišes. Skųstis buvo beprasmiška — visi būtų tik pasišaipę. Lioviausi gėręs, bet jau po laiko — dirva blogiui buvo parengta. Netrukus visai apgirtau, sąmonė aptemo. Atsitokėjęs nustebau besąs nuošaliame kambarėlyje, vienos iš tų nenaudėlių glėbyje, ir tą pačią akimirką puoliau į neviltį, supratęs, kaip baisiai nusidėjau.

Baigiu savo šlykštų pasakojimą. Teneteršia jis daugiau tavo žvilgsnio nei mano atminimo. Laukiu tavo nuosprendžio, maldauju tave — būk griežta, aš to nusipelnęs. Kad ir kokia būtų man bausmė, ji nebus man tokia žiauri kaip baisios mano kaltės prisiminimas.

XXVII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Nusiraminkite, nemanykite, kad aš supykau: jūsų laiškas veikiau man uždavė širdį, negu užrūstino. Ne mane, o save jūs įžeidėte savo palaidumu, svetimu jūsų širdžiai. Dėl to aš juo labiau sielojuosi. Aš lengviau pakelčiau bet kokį jūsų įžeidimą negu jūsų nuopuolį. Jūs labai pakenkėte pats sau, ir kaip tik šito aš negaliu jums atleisti.

Jūs tegalvojate apie savo nusižengimą ir raustate iš gėdos, bet jūs perdedate savo kaltę: aš šiuo atveju galėčiau prikišti jums tik neprotingumą. Tačiau jūs pats nematote, kad viso to šaknys toliau ir giliau, o jas gali jums atskleisti tik draugystė.

Pirmoji jūsų klaida yra ta, kad, įžengęs į aukštuomenę, jūs pasirinkote blogą kelią. Ir kuo toliau einate, tuo labiau klaidžiojate, ir aš drebu matydama, kad žūsite, jei negrįšite atgal. Jūs nejučiomis leidžiatės įviliojamas į spąstus,— aš to ir bijojau. Ištvirkimas iš pradžių neįstengė jūsų suvilioti savo grubiais jaukais, bet blogi draugai ėmė maišyti jums protą, sumanę pakirsti jūsų dorą.

Nors jūs man nieko nepasakojote apie savo gyvenimo būdą Paryžiuje, iš jūsų laiškų nesunku spręsti apie draugijas, kuriose būnate, o iš jūsų samprotavimų — apie žmones, kurių akimis žiūrite. Aš neslėpiau nuo jūsų, kad man nepatinka jūsų pasakojimas, bet jūsų tonas nesikeitė, ir mano nepasitenkinimas vis didėjo. Iš tiesų, tuos laiškus galėtum palaikyti greičiau pliuškio* pasišaipymais negu filosofo samprotavimais, ir sunku patikėti, kad tai darbas tos pačios rankos, kuria jūs man kitados rašėte. Kaip? Jūs ketinate tyrinėti žmones, stebėdamas kokios nors pamaivų ar dykinėtojų kompanijos elgesį; ir tas išorinis nepastovus blizgesys, į kurį jums nederėtų kreipti dėmesio, yra visų jūsų stebėjimų pagrindas! Ar vertėjo taip kruopščiai dėtis į galvą papročius ir elgesio taisykles, kurios po dešimties metų nebeegzistuos, kai tuo tarpu amžinas žmogaus širdies variklis — slaptas nesiliaujantis aistrų žaismas — lieka už jūsų akiračio? Imkite kad ir jūsų laišką apie moteris,— ką aš iš jo apie jas sužinosiu? Ką jame rasiu? Šiokį tokį aprašymą jų apdarų, kurie žinomi visiems; keletą kandžių pastabų, kaip jos rengiasi ir kaip atrodo. Neteisingai apibendrintus samprotavimus apie vieną kitą ištvirkimo atvejį, tartum visi padorūs jausmai Paryžiuje būtų išnykę, visos moterys tik važinėtų karietomis ir sėdėtų beletažo ložėse! Ar ką nors man pasakėte, iš ko aš galėčiau rimtai spręsti apie jų polinkius, jų nusistatymus, jų tikrąjį charakterį? Ir ar ne keista, kad, kalbėdamas apie kurios nors šalies moteris, išmintingas žmogus užmiršta jų namų rūpesčius ir vaikų auklėjimą**? Tik vienu

---

* Miela Julija, kelintą jau kartą jūs šaunate pro šalį. Ką ir besakyti, jūs atsilikusi nuo laiko! Nežinote, kad *pliuškiai* išnykę, liko tik *pliuškės*. Viešpatie, ką jūs žinote?

** O kodėl jis negalėjo užmiršti? Argi jos pačios tuo rūpinasi? Kaip tada būtų su aukštuomene ir valstybe? Įžymūs rašytojai, garsūs mokslininkai, kaip būtų jums visiems, jei moterys liautųsi valdyti literatūrą ir verslus ir imtųsi tvarkyti namų ūkį?

atveju per visą tą laišką, man regis, jūs likote ištikimas sau — kai su malonumu pagyrėte įgimtą jų gerumą, kas daro garbę jūsų paties gerumui. Betgi tuo jūs tik pripažinote visos moteriškosios lyties nuopelną: argi ne visose pasaulio šalyse švelnumas ir atjauta yra malonios moterų savybės?

Visai kitoks man būtų vaizdas, jei būtumėte papasakojęs, ką matėte, o ne ką jums pasakojo, bent jei būtumėte taręsis tik su protingais žmonėmis! Kaip atsitiko, kad jūs, taip rūpinęsis išlaikyti savo nuomonę, ją lyg ir sąmoningai praradote, užmegzdamas ryšius su lengvabūdišku jaunimu, kuris, patekęs į išmintingų žmonių draugiją, stengiasi ne imituoti juos, o suvedžioti! Jūs žvalgotės į sugedusius jūsų amžiaus atstovus, kurių elgesys jums netinka, ir užmirštate malonumus, kuriuos teikia švietimas ir protas ir kurie jums yra svarbiausi. Nors jūsų būdas ūmus, jūs esate pats nuolaidžiausias žmogus pasaulyje; nors jūsų protas brandus, jūs lengvai pasiduodate aplinkinių įtakai: bendraudamas su savo amžininkais, jūs neišvengiamai nusileisite į žemesnę pakopą ir vėl pavirsite vaiku. Jeigu norėsite prisiderinti prie jų, degraduosite, jeigu nesirinksite draugų, protingesnių už save, prarasite savo žmogiškąją vertę.

Aš jums nepriekaištauju dėl to, kad, pats to nežinodamas, buvote nuvestas į nepadorius namus; priekaištauju dėl to, kad jus ten nuvedė jauni karininkai, su kuriais jūs neturėjote bendrauti, ar bent neturėjote leisti jiems rikiuoti jūsų pramogas. O kad jūs ketinate juos perauklėti savaip, tai tas planas liudija veikiau jūsų uolumą nei apdairumą. Jūs pernelyg rimtas, kad tiktumėte jiems į draugus, pernelyg jaunas, kad tiktumėte į mentorius. Taisyti kitus galėsite tik tada, kai jau nebereikės tobulinti savęs.

Kita jūsų klaida, dar sunkesnė ir vargiau atleistina, yra ta, kad jūs savo valia praleidote vakarą jus žeminančioje vietoje ir nepabėgote tuojau pat, kai sužinojote, kokiuose namuose atsidūrėte. Jūsų pasiteisinimai apgailėtini. *Trauktis buvo per vėlu!* Argi tokiose vietose kas laikosi kokių nors elgesio taisyklių? Argi tos taisyklės gali būti svarbesnės už dorybę? Argi kada nors gali būti per vėlu susilaikyti nuo piktadarystės? O kad pasišlykštėjimą laikėte savo saugumo garantija, apie tai nieko nesakysiu: tai, kas įvyko, parodė, ko verta buvo ta garantija. Kalbėkite atviriau su manimi,— aš juk kiaurai matau jūsų širdį: jus sulaikė gėda. Jūs pabūgote, kad iš jūsų nepasityčiotų jums išeinant, jus išgąsdino galimas nušvilpimas, ir jūs nusprendėte, kad geriau są-

žinės priekaištai negu pašaipos. Ar žinote, kokia taisykle jūs šiuo atveju vadovavotės? Ogi ta, kuri atveria kelią nedorybei į kilnią sielą, viešumos balsui leidžia nuslopinti sąžinės balsą, o pasmerkimo baimei — užgniaužti ryžtą daryti gera. Ir štai tas, kas pajėgtų nugalėti pagundas, pasiduoda blogiems pavyzdžiams, raudonuoja dėl savo kuklumo, darosi įžūlus iš gėdingumo, ir tokia gėda gadina doras širdis labiau nei blogi polinkiai. Štai nuo ko jūs ypač turite saugoti savo širdį, nes kad ir kokios būtų aplinkybės, baimė būti išjuoktam, nors jūs ir niekinate ją, valdo jus prieš jūsų valią. Jūs drąsiau sutiktumėte šimtą pavojų negu vieną pajuoką,— išties dar niekam neteko matyti, kad šitoks drovumas derintųsi su tokia bebaime dvasia.

Nemokysiu jūsų, kaip įveikti šį trūkumą,— jūs geriau už mane žinote moralės taisykles. Bet pasiūlysiu vieną būdą nuo jo apsisaugoti, lengvesnį ir galbūt patikimesnį už visus filosofinius samprotavimus: sukeiskite savo vaizduotėje laiko atkarpas ir keliomis minutėmis iš anksto numatykite ateitį. Jei tos nelemtos vakarienės metu būtumėte bent pagalvoję, kaip džiūgaus jūsų siela jums atsidūrus gatvėje, ir tuo būdu sutelkęs jėgas paskutinės akimirkos patyčioms pakelti; jei būtumėte įsivaizdavęs, kokį vidinį pasitenkinimą pajusite, ištrūkęs iš nuodėmės spąstų, kiek pranašumų turi įpratimas nugalėti, pats savaime padedąs pasiekti pergalę, kokį malonumą jums teiks vien mintis apie laimėtą pergalę ir galimybė ją man aprašyti, kokį malonumą patirčiau ir aš,— ar galima tikėti, kad visa tai nebūtų nuslopinę to trumpo pasidygėjimo patyčiomis, kuriam niekados nebūtumėte pasidavęs, jei būtumėte numatęs jo pasekmes? Ko gi vertas pagaliau toksai pasidygėjimas, jeigu tyčiojasi žmonės, su kurių nuomone nėra reikalo skaitytis? Šitoks pamąstymas tikriausiai būtų jus sulaikęs nuo trumpalaikės įsikalbėtos gėdos ir išgelbėjęs nuo tikrosios gėdos, kur kas ilgiau kamuojančios, nuo atgailavimo ir pavojaus, o ir jūsų draugė — būsiu iki galo atvira — būtų išliejusi bent kiek mažiau ašarų. Jūs sakote norėjęs dalyvauti tame vakare kaip stebėtojas, vykdąs savo užduotį. Koks uolumas! Koks vaidmuo! Jūsų pasiteisinimai verčia mane raudonuoti dėl jūsų! Na ir smalsumas! Tai gal kurią dieną sumanysite stebėti vagis jų landynėse — pažiūrėti, kaip jie rengiasi plėšti praeivius? Argi nežinot, kad pasaulyje esama tokių šlykštybių, kurių padoriam žmogui nė matyti nevalia, ir kad neatlaidi dorybė negali pakęsti paties nedorybės vaizdo? Išmintius stebi visuomenės palaidumą, kurio negali sustabdyti, stebi ir tik reiškia savo nuliūdusiu veidu skausmą, o dėl palaidumo privačiame gyvenime, tai jis priešinasi jam arba nusuka akis iš bai-

mės, kad palaidumas nebandytų remtis jo dalyvavimu. Beje, argi būtina tokias draugijas matyti, kad suprastum, kas ten dedasi ir apie ką ten šnekama? Jau vien iš tikslo, kurio jie siekia, geriau nei iš jūsų užuominų, aš lengvai nuspėju visa kita; ir, žinodama, kokių malonumų ten galima rasti, ganėtinai pažįstu ir žmones, kurie jų ieško.

Nežinau, ar jūsų lanksti filosofija jau perėmė nuomonę, kuri, kaip sakoma, vyrauja didmiesčiuose, jog tokie namai toleruotini; bet aš nors tikiuosi, kad jūs ne iš tų, kurie taip save niekina, jog leidžia sau ten lankytis neva iš būtino reikalo, žinomo tik patvirkėliams: tartum abi lytys būtų šiuo atžvilgiu skirtingos, ir nevedusiam ar laikinai išvykusiam padoriam vyrui reikėtų griebtis tokių priemonių, kurios padoriai moteriai visai nereikalingos. Gal ši klaidinga mintis dar neveda jūsų pas prostitutes, bet labai bijau, kad ji visą laiką suka jums galvą. Ak, jeigu norite būti niekingas, tai būkite nors be jokios dingsties ir neramstykite ištvirkimo melu. Visi tie tariami būtinumai — ne iš prigimties, o iš juslių iškrypimo. Net meilės paklydimai apsivalo skaisčioje širdyje ir tvirkina tik jau ištvirkusią širdį, o tyrumas, priešingai, pats save saugo; nuolatos tramdomi geismai paprastai nebeatgyja, o pagundos vis labiau puola, jeigu įpranti joms pasiduoti. Iš draugiškumo jums aš dusyk įveikiau pasidygėjimą ir kalbu su jumis šia tema antrą — ir paskutinį kartą, nes kokiu gi pagrindu galėčiau tikėtis sulaukti iš jūsų to, ko nesulauks iš jūsų padorumas, meilė ir protas?

Grįžtu prie svarbaus klausimo, kuriuo pradėjau šį laišką. Kai jums buvo dvidešimt vieni metai, jūs man siuntėte iš Valė rimtus ir protingus laiškus; dabar, kai jums dvidešimt penkeri, siunčiate man iš Paryžiaus žaismingus laiškučius, kuriuose jausmo ir proto nebėra, jų vietą užima koks nors juokingas pokštas, jūsų charakteriui labai tolimas. Nežinau, kas atsitiko, bet po to, kai jūs apsigyvenote talentų buveinėje, jūsų paties talentai lyg sumenkėjo; jūs daug laimėjote, kai apsigyvenote tarp sodiečių, ir daug prarandate tarp sąmojingų žmonių. Ir kalta ne šalis, kurioje gyvenate, o pažintys, kurias ten užmezgėte, nes reikia daryti itin griežtą atranką, kai prieš tave — geriausio ir blogiausio mišinys. Jeigu norite pažinti aukštuomenę, bendraukite su protingais žmonėmis, kurie ją pažįsta iš ilgos patirties ir bešališkų stebėjimų, o ne su jaunais vėjavaikiais, kurie temato jos paviršių ir juokingąsias savybes, dėl kurių patys ir kalti. Paryžiuje daugybė mąstančių mokslininkų, kuriems ši didelė gyvenimo arena kasdien ir teikia temų apmąstymams. Jūs manęs neįtikinsite, kad šitie rimti ir darbštūs vyrai laksto, kaip jūs, iš namų į namus, nuo vieno būrelio

prie kito, linksmindami moteris ir jaunus žmones, ir filosofiją verčia tauškalais. Jie pernelyg orūs, kad galėtų šitaip žeminti savo luomą, pardavinėti savo talentus ir blogu savo pavyzdžiu palaikyti papročius, kuriuos turėtų taisyti. Jeigu dauguma taip ir elgiasi, tai tikriausiai nė vienas to nedaro,— su šitais jūs ir turite bendrauti.

Argi ne keista, kad jūs pats darote klaidą, kurią prikišate šiuolaikiniams komedijų kūrėjams: Paryžius jums pilnas vienų tik kilmingų žmonių, o apie savo luomo žmones visai nekalbate. Galėtum pamanyti, kad tušti diduomenės prietarai, taip brangiai jums atsiėję, jums vis dėlto patinka, o bendravimas su dorais miestiečiais, kurie galbūt yra pats garbingiausias luomas jūsų gyvenamoje šalyje, jus tarsi žemina! Be reikalo vengiate milordo Eduardo pažįstamų — per juos greitai susipažintumėte su kitais, iš žemesnių visuomenės sluoksnių. Daugybė žmonių nori iškilti, bet nusileisti visados lengva; vienintelis būdas pažinti tikruosius tautos papročius, kaip jūs pats teigiate,— tai atidžiai tyrinėti privatų jos gausiausių luomų gyvenimą, nes jei apsistosite prie žmonių, kurie amžinai vaidina, tai matysite vien komediantus.

Norėčiau, kad jūsų smalsumas siektų dar toliau. Kodėl tokiame turtingame mieste prastuomenė gyvena taip varganai, kai mūsų krašte, kur nėra milijonierių, nedaug terasi visiškų nuskurdėlių? Man atrodo, šitas klausimas vertas jūsų tyrinėjimo, tik, aišku, nėra ko laukti, kad jį išspręstų žmonės, su kuriais jūs gyvenate. Mokinys tirs visuomenės papročius paauksuotuose apartamentuose, o išminčius ieškos jos paslapčių vargšo lūšnoje. Tik ten akivaizdžiai pamatysi tikros nedorybės, draugijoj prisidengusios gražiais žodžiais, tamsių aferų aukas; tik ten sužinosi, kokiom slaptom suktybėm galingas ir turtingas išplėšia paskutinę juodos duonos kriaukšlę iš engiamo vargetos, kurio jam taip gaila, pasak viešų jo kalbų.* Ak jei tikėtume mūsų senų karių pasakojimais, kiek dalykų jūs sužinotumėte šešiaaukščių namų palėpėse apie tai, ką laiko didžiausioje paslaptyje Sen Žermeno priemiesčio rūmai! Ir kiek gražbylių susigėdę nustotų skelbti tariamą žmoniškumo išmintį, jeigu visi nelaimingieji, jų mokymo suvedžioti, ateitų ir akivaizdžiai įrodytų jų melą!

Žinau, kaip nemalonu regėti skurdą, kai niekuo negali padėti,

* Iki čia vertė Ona Doveikienė, toliau — Valdas Petrauskas.

ir netgi turčius nukreipia žvilgsnį nuo varguolio, kai nenori jo sušelpti; betgi ne vien pinigų reikalingi bedaliai, ir tik tie, kurių širdžiai svetima geradarystė, tariasi darą gera su pinigine rankoje. Paguoda, patarimai, globa, draugiškumas, užtarimas — štai tie dalykai, kuriais, be turtų, galime palengvinti vargdienio dalią, jeigu jį užjaučiame. Dažnai žmonės jaučiasi bedaliai tik todėl, kad nėra kas atkreipia kitų dėmesį į jų skundus. Kartais jie stačiai nedrįsta pasakyti žodžio, pateikti argumento, peržengti didiko slenksčio. Drąsi nuoširdžios doros parama padeda įveikti nesuskaitomas kliūtis, o sąžiningo žmogaus iškalba gali išgąsdinti tironiją, nors ir kokia galinga ji būtų.

Jeigu jūs iš tikro trokštate būti žmogus, mokykitės nusižeminimo. Žmoniškumas — tai lyg tyras ir išganingas upelis, drėkinantis žemumas; jis niekada nepakyla aukščiau savo lygio, neužlieja bevaisių išdžiūvusių uolų, grūmojančių dirvoms ir pievoms ir duodančių nebent pragaištingą paunksmę arba savo skeveldrų griūtimi traiškančių viską aplink.

Štai, mano mielas, kaip reikia naudotis dabartimi, kad sykiu turėtum pamoką ateičiai, ir kaip gerumas iš anksto vadovaujasi išminties įdiegtu patyrimu,— jeigu gautos žinios ir nereikalingos, vis tiek ne veltui bus praleistas laikas jas gaunant. Kam lemta gyventi tarp kilmingų žmonių, tam dera apsiginkluoti begale atsargumo priemonių, saugantis nuo jų pragaištingų taisyklių, ir tik nuolatos gera darydamos taurios širdys išvengia garbėtroškų platinamo užkrato. Patikėkite, jums pravartu išbandyti tą naują papročių studijavimo metodą, jis vertesnis už visus, anksčiau jūsų naudotus. Sielai tvirkstant, protas darosi vis labiau ribotas,— veikiai jūs pajusite, kaip visa, kas kilnu, priešingai, taurina ir duoda peno sielai, o švelni užuojauta kito žmogaus bėdoms padeda surasti jų šaltinį ir nutolina mus nuo ydų, jas sukeliančių.

Jūs atsidūrėte tokioje kritiškoje padėtyje, jog privalau viską jums pasakyti draugiškai ir atvirai, nes baiminuosi, kad nežengtumėte antro žingsnio ištvirkimo keliu ir, nespėjęs atsipeikėti, amžinai jame nepaskęstumėte. Na, o dabar, mano mielas, neslėpsiu nuo jūsų, kad mane didžiai sujaudino jūsų veiki ir nuoširdi išpažintis, nes jaučiu, kaip sunku jums buvo nugalėti savo gėdą ir viską pripažinti ir kaip slėgė jūsų širdį gėda, kurią patyrėte suvokęs savo nuodėmę. Netyčia padarytą prasižengimą lengva atleisti ir pamiršti. Ateičiai įsidėmėkite taisyklę, kurios aš niekada neatsižadu: jei kas atsitiktinai suklumpa antrą kartą — vadinasi, pirmą kartą suklupo neatsitiktinai.

Sudie, mano mielas! Meldžiu tave, kad žiūrėtum sveikatos ir nepamirštum: nė pėdsako neturi likti tos nuodėmės, kurią aš tau atleidau.

P. S. Ponas d'Orbas ką tik davė man perskaityti visą pluoštą jūsų laiškų milordui Eduardui nuorašų, ir dabar turiu atsiimti dalį savo kritinių pastabų apie jūsų stebėjimų stilių ir pobūdį. Pripažįstu, tuose laiškuose gvildenami svarbūs klausimai, ir, kaip man pasirodė, jūsų samprotavimai gilūs ir protingi. Bet užtat man aišku, kad jūs labai niekinate mus — sesutę ir mane — arba nebranginate mūsų pagarbos, jei siunčiate mums aprašymus, iškreipiančius tiesą, o savo draugui rašote daug geriau. Man regis, jūs menkai vertinate savo pamokas, jei manote, kad jūsų mokinės nevertos gėrėtis jūsų talentu. Verčiau dėtumėtės — bent jau iš garbėtroškos — tikįs, kad mes galime jus suprasti.

Prisipažįstu, politika tikrai svetima moterims, o dėdė su ja mums taip įkyrėjo, jog aš suprantu, kad jūs irgi bijote mums nusibosti, leisdamasis į politinius svarstymus. Tiesą pasakius, tam mokslui aš neteikiu pirmenybės: man nesuvokiama jos nauda, ir ji nedomina manęs, o jos šviesa skleidžiasi taip aukštai, kad jos spinduliai nesiekia mano akių. Mano priedermė mylėti vyriausybę tos šalies, kurioje Viešpaties man buvo lemta gimti, ir man nerūpi, ar pasaulyje esama geresnių vyriausybių. Ir kokia prasmė būtų tai žinoti, jei ne mano jėgoms jas kurti? Ir kodėl turėčiau graužtis visa širdimi, stebėdama didžias negandas, jeigu nieko negaliu padaryti ir jeigu aplink matau tiek kitokių bėdų, kurias palengvinti man leista? Bet aš myliu jus; aš nesidomiu traktatais, bet užtat domiuosi jų autorium. Su švelniu susižavėjimu gėriuosi jūsų talento pasireiškimais ir, didžiuodamasi jūsų dorybėmis, mielomis mano širdžiai, prašau meilę, kad ji duotų man tiek proto, kad galėčiau suvokti jūsų išmintį. Neatimkite iš manęs džiaugsmo — leiskite man pažinti ir mylėti visa tai, ką jūs darote gera. Nejaugi jūs norite mane pažeminti ir įteigti man mintį, kad jeigu Viešpats sujungtų mudviejų likimus, jūs laikytumėte savo draugę nevertą mąstyti kartu su jumis!

XXVIII LAIŠKAS

NUO JULIJOS

Viskas pražuvo! Viskas atskleista! Slaptavietėje nebėra tavo laiškų. Dar vakar jie ten buvo. Tikriausiai jie pagrobti šiandien. Tik motušė galėjo juos užtikti. Jeigu tėtušis juos pamatys, aš atsisveikinsiu su gyvenimu! Ak, tiek to, argi ne vis tiek, jeigu būsiu priversta atsižadėti?.. O Dieve! Mane šaukia motušė. Kur bėgti? Kaip ištverti jos žvilgsnį? Kad galėčiau prasmegti kiaurai žemes!.. Drebu visu kūnu, nebeturiu jėgų žengti bent vieną žingsnį... Gėda, pažeminimas, kartūs sąžinės priekaištai... Aš to nusipelniau, aš viską ištversiu. Betgi nepaguodžiamos motušės sielvartas, ašaros... Ak, man plyšta širdis!.. Ji manęs laukia, negaliu neiti... Ji norės sužinoti... Turėsiu viską pasakyti... Redžaninas bus atleistas. Nerašyk man, kol neduosiu žinios... Nežinia... O gal pasiseks... Kaip? Sumeluoti?.. Meluoti motušei?.. Ak, jei tik melas gali mus išgelbėti — tai sudiev, mudu žuvę!

ANTROS DALIES
PABAIGA

Trečia dalis

PIRMAS LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO PONIOS D'ORB

Kiek skausmo jūs užduodate tiems, kurie jus myli! Kiek ašarų išsunkėte nelaimingai šeimai, kurios ramybę jūs vienas drumsčiate! Žiūrėkite, kad mums netektų dar labiau sielvartauti dėl skaudžios netekties, žiūrėkite, kad nepaguodžiamos motinos mirtis nebūtų paskutinis lašas nuodų, jūsų įlietų į dukters širdį, o jūsų nežabota aistra netaptų jums amžinu sąžinės priekaištų šaltiniu. Būdama jums palankiai nusiteikusi, aš kenčiau jūsų paklydimus, kol dar puoselėjau bent kruopelę vilties, bet daugiau nevalia taikstytis su bergždžiu atkaklumu, kurio jūs neketinate atsisakyti nepaisydamas nei garbės, nei proto ir kuris, nežadėdamas nieko kita kaip tik negandas ir grūžtį, vertas vienintelio vardo — užsispyrimas.

Juk žinote, kaip jūsų meilės paslaptį, taip ilgai slėptą nuo mano tetos, atskleidė jūsų laiškai. Nors ir kokio sunkaus būta smūgio, ištikusio švelnią ir doringą motiną, daugiau save kaltina ji negu jus — prikiša sau aklystę ir neapdairumą ir gailestauja taip lemtingai klydusi. Skaudžiausiai ją gildo mintis, jog pernelyg pasitikėjusi dukteria, o jos kančios šimtąsyk žiauriau galuoja Juliją nekaip visi priekaištai.

Sunku įsivaizduoti, kokia neviltis slegia vargšę pusseserę. Tik išvydus ją galima tatai suprasti. Širdis jos tarytum suakmenėjusi nuo graužaties, o veidas, sustingęs nuo nenusakomo graudulio, šiurpina labiau negu veriančios aimanos. Dieną naktį ji klūpo motinos galvūgaly, nudūrusi žemėn sopulingas akis; žodžio netardama, slaugo ją kaip niekad atidžiai ir guviai, o paskum vėlei puola staiga į tokią nevilties bedugnę, jog atrodo lyg visai kitas žmogus. Aišku kaip diena, jog tiktai motinos negalė palaiko dukterį, ir jeigu karštas noras rūpintis savo artimu neteiktų jai jėgų, regėdama jos užgesusį žvilgsnį, blyškų veidą, begalinį nusiminimą, įsiteigčiau baugią mintį, kad

ji pati daugiau reikalinga tų rūpesčių, kurių negaili motinai. Šioji irgi tai mato, sunerimusi klausinėja mane apie dukters sveikatą, ir aš jaučiu, jog ir viena, ir kita visa širdimi trokšta peržengti jiedvi skiriančią nedrąsos kliūtį ir jog tikriausiai esate baisiai nekenčiamas už tai, kad suardėte tokią gražią dvasinę sandorą.

Ta padėtis juo keblesnė, jog visi stengiasi ją slėpti nuo ūmaus tėvo, tad motina, drebėdama dėl dukters gyvasties, dangsto tą grasią paslaptį. Jiedvi nusistatė sau taisyklę jam esant laikytis paprastai, kaip anksčiau, ir jeigu švelniai motinos širdžiai malonu naudotis ta dingstimi, duktė varžosi ir nedrįsta tuo pačiu atsakyti į motinos meilę, kuri atrodo jai netikra ir teikia itin daug skausmo, nors būtų labai geidžiama, jeigu būtų valia ja tikėti. Tėvo pamaloninta, ji žiūri į motiną tokiu graudžiu, tokiu nužemintu žvilgsniu, lyg pati širdis, atsispindėdama akyse, sakytų: „Ak, kodėl gi aš nesu verta jūsų meilės?“

Ponia d'Etanž keliskart kalbėjosi su manimi prie keturių akių, ir iš to, kaip atlaidžiai man priekaištavo, iš tono, kuriuo šnekėjo apie jus, aš supratau, jog Julija padėjo nemaža pastangų malšindama jos teisėtą rūstybę prieš mus ir, matyt, kaltino save, teisindama ir mane, ir jus. Netgi jūsų laiškai, pilni aistringos meilės, saviškai jus pateisina, ir teta tai pastebėjo: ji daugiau prikiša sau neapdairumą, negu jums — piktnaudžiavimą jos pasitikėjimu. Ji pakankamai jus gerbia ir mano, kad nė vienas vyras, jumis dėtas, nebūtų sugebėjęs atsispirti pagundai ir kad dėl jūsų trūkumų kalta pati dorybė. Dabar, pasak jos, ji suvokianti, kas yra tas išgirtasis padorumas, kuris netrukdo įsimylėjusiam garbingam vyrui, progai pasitaikius, suvedžioti dorą mergelę ir be jokių sąžinės priekaištų sutepti šeimos garbę, kad tik būtų patenkinta ūmai sukilusi aistra. Bet kam gi dabar minėti praeitį? Dabar reikia užmiršties skraiste amžinai uždengti šiurpią paslaptį, išdildyti, jeigu tai įmanoma, menkiausius jos pėdsakus ir dėkoti gailestingajam Dievui, kad neliko apčiuopiamų padarinių. Paslaptis žinoma šešiems žmonėms, kuriais galima pasitikėti. Žmonių, kuriuos mylėjote, ramybė, neviltin puolusios motinos gyvastis, garbingų namų šlovė, jūsų paties dorybė — visa tai priklauso nuo jūsų; ir visa tai akina jus atlikti savo priedermę; jūs galite atitaisyti padarytą blogį, galite tapti vertas Julijos ir jos atsižadėdamas išpirkti savo nusižengimą; ir jeigu teisingai perpratau jūsų širdį, tik šitokios aukos didybė gali prilygti to reikalaujančios meilės didybei. Visada puoselėdama pagarbą jūsų jausmams — pagarbą, sutvirtintą kaip reta švelnios

jūsų sandoros,— jūsų vardu aš pažadėjau padaryti visa, kas pridera; tad išdrįskite mane apvilti, jeigu į jus dėjau per daug vilčių, arba būkite nūnai toks, kokiam būti pridera. Paaukokite mylimąją vardan meilės arba meilę vardan mylimosios, įrodykite, jog esate arba niekingiausias, arba doringiausias žmogus.

Nelaimingoji motina norėjo jums parašyti, netgi pradėjo laišką. O Dieve! Kokie skaudūs smūgiai būtų jums buvę jos graudūs skundai! Kaip būtų jums širdį sudraskę jos gailūs priekaištai! Kiek gėdos būtų jums sužadinę jos nuolankūs maldavimai! Aš suplėšiau į skutus tą slogų laišką, kuris būtų jus pribaigęs. Netvėriau siaubu pagalvojusi, kaip žeminasi motina prieš dukters suvedžiotoją. Jūs vertas kitokio laiško: prieš jūsų širdį negalima griebtis tokių priemonių, kurios tinka pabaisoms pasmerkti, bet nuvaro į kapus jautrios dvasios žmogų.

Jeigu meilė pirmąsyk iš jūsų reikalautų žygdarbio, dar abejočiau sėkminga baigtim, nenumanydama, ar esate vertas tokios geros nuomonės; tačiau auka, kurią padarėte vardan Julijos garbės, išsikeliaudamas iš mūsų krašto, laiduoja, kad pasiaukosite ir vardan jos ramybės, nutraukdamas su ja beprasmius santykius. Pirmieji dorybės žingsniai visuomet esti sunkiausi, tad jūs nenorėsite, kad jūsų žygdarbis, taip brangiai jums kainavęs, nueitų veltui, ir nesistengsite užsispyręs rašyti laiškų, kurie siaubingai pavojingi jūsų mylimajai, nieko gera nežada nei jai, nei jums ir tik bergždžiai pratęs judviejų kančias. Patikėkite, Julija, buvusi jums tokia brangi, dabar turi liautis egzistavusi tam, kurį taip mylėjo. Ir veltui stengiatės nepastebėti savo negandos. Jūs netekote Julijos tuo metu, kai buvote su ja perskirtas, ar veikiau dangus atėmė ją iš jūsų dar anksčiau, nei jinai jums atsidavė: jos tėvas sugrįžęs pažadėjo josios ranką kitam, o jūs puikiai žinote, jog to nepalenkiamo žmogaus žodis neatšaukiamas. Nors ir kaip jūs elgtumėtės, nepermaldaujama lemtis nepaiso jūsų norų, ir Julija niekuomet jums nepriklausys. Kitos išeities nebėra: arba nustumkite ją sielvarto ir gėdos bedugnėn, arba gerbkite tai, už ką ją dievinote, ir vietoj prarastos laimės grąžinkite jai blaivų protą, ramybę ir bent jau dvasinę pusiausvyrą, kurių ji neteko dėl lemtingųjų santykių su jumis.

Kaip jūs nusimintumėte, kaip graužtumėtės iš gailesčio, jeigu pamatytumėte, kaip atrodo jūsų nelaimingoji draugė, kokion neviltin įstūmė ją sąžinės priekaištai ir gėda! Kaip visi jos jausmai, tokie nuostabūs ir švelnūs, liejasi į vieną vienintelį visagalį jausmą —

širdgėlą! Draugystė, ir ta jai nebemiela,— ji beveik neatsiliepia į džiaugsmą, apimantį mane kiekvieną kartą, kai mudvi susitinkame; ir jos iškamuotoje širdyje nebėra vietos jokiems kitiems jausmams kaip tik meilei ir sielvartui. Aiman, kuo pavirto meilinga ir jautri būtybė, kur dingo tyras polinkis į visa, kas kilnu, švelni užuojauta žmonėms ir liūdesio, ir džiaugsmo valandą? Tiesa, ir dabar ji tokia pat romi, tauri, gailestinga; mielas įprotis daryti gera niekuomet neišdils jai iš širdies, bet dabar tai tik aklas įprotis, nesąmoningas pomėgis. Ji daro tą pat kaip ir anksčiau, tik nebėra anų dienų užsidegimo: prakilnūs jausmai priblėso, dieviškoji ugnis prigeso, angelas tapo paprasta moterim. Ak, kokią sielą atėmėte jūs iš dorybės!

II LAIŠKAS

PONIAI D'ETANŽ NUO JULIJOS MYLIMOJO

Perimtas sielvarto, kuriam skirta užgesti drauge su mano gyvastim, puolu prie jūsų kojų, ponia, ir ne atgailoti trokštu, nes tai nepareina nuo mano širdies, bet atsižadėti gyvenimo laimės ir tuo išpirkti nejučia padarytą nuodėmę. Dar niekada žmogaus jausmai nė iš tolo nepanėšėjo į tuos, kuriuos įkvėpė man jūsų žavioji duktė, todėl niekada nebūta aukos, prilygstančios tai, kurią esu pasirengęs padaryti godingiausiajai iš motinų: Julija puikiai mane pamokė, kaip dera vardan priedermės atsisakyti laimės, drąsiai davė man pavyzdį, kuriuo bent kartą gyvenime sugebėsiu pasekti. Jei savo krauju galėčiau pagydyti jūsų gėlą, praliečiau jį be žodžio, nebent gailestaudamas, jog manojo ryžto įrodymas toks menkas; tačiau nutraukti švelniausius, tyriausius, švenčiausius saitus, kada nors jungusius dvi širdis,— o ne, to padaryti niekas manęs nepriverstų, ir tik jums vienai pavyko tai pasiekti.

Taip, pažadu gyventi toli nuo josios tiek laiko, kiek pareikalausite; pažadu nesimatyti su ja nei rašyti — prisiekiu tai jūsų neįkainojama gyvastim, josios gyvasties laidu. Siaubo kupina širdimi, bet nesiskųsdamas nuolankiai vykdysiu visa, ką malonėsite įsakyti ir jai, ir man. Pasakysiu dar daugiau: gal josios laimė suteiks man, kenčiančiam, paguodą, ir aš mirsiu ramus, jei parinksite jai deramą

vyrą. Ak, tegu tik atsiranda toks žmogus ir tegu išdrįsta man pasakyti: „Aš ją mylėsiu karščiau už tave!“ Ponia, gal jis turės viską, ko neturiu aš, bet tai nepadės: jeigu neturės mano širdies, Julijai jisai bus niekas; o mano vienintelis turtas — tauri ir jausminga širdis. Deja, daugiau neturiu nieko. Meilė visus sulygina, bet neduoda aukštų rangų — duoda tik aukštus polėkius. Ak, jei būčiau išdrįsęs klausyti savo širdies balso, kiek kartų, kalbėdamas su jumis, būčiau kreipęsis į jus saldžiuoju motinos vardu!

Teikitės patikėti priesaika, ne šiaip sau duota, ir žmogumi, visada vengusiu netiesos. Ir jei kartą apgavau jūsų pasitikėjimą, tai pirmiausia apsigavau pats. Mano nepatyrusi širdis tik tada suvokė, kad gresia pavojus, kai buvo per vėlu nuo jo bėgti,— mat dar nebuvau iš jūsų dukters perėmęs žiauraus meno meilę nugalėti meilės jėga — meno, kurio vėliau ji mane taip puikiai išmokė. Meldžiu jus, ginkite šalin baimę. Bene rasis pasaulyje žmogus, kuris labiau už mane brangintų jos ramybę, laimę ir garbę? Iš tiesų, tegu mano žodis ir širdis laiduoja už tą įsipareigojimą, kurį prisiimu ir savo, ir savo įžymiojo draugo vardu. Paslaptis bus išlaikyta, būkite tuo tikra, ir kai išleisiu paskutinį kvapą, niekas nežinos, koks sielvartas nuvarė mane į kapus. Tad nuslopinkite sielvartą, galuojantį jus ir drauge aitrinantį mano širdies žaizdas, nusišluostykite ašaras, gildančias man sielą; žiūrėkite savo sveikatos; grąžinkite švelniausiajai pasaulyje dukteriai laimę, kurios ji atsižadėjo dėl jūsų; džiaukitės jos laime ir būkite laiminga pati — žodžiu, gyvenkite, idant ji pamiltų gyvenimą. Ak, būti Julijos motina, nepaisant jos klaidų, padarytų vardan meilės,— tai tokia nuostabi dalia, kad reikia tik džiaugtis gyvenimu!

III LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO JULIJOS MYLIMOJO

(Išsiųstas kartu su ankstesniuoju laišku)

Štai atsakymas jums, žiauruole! Plaukite jį ašarom skaitydama, jei pažįstate mano širdį ir jeigu jūsų širdis dar turi jautrumo. Bet, svarbiausia, nekamuokite manęs savo negailestinga pagarba, kuri man taip brangiai kainuoja ir verčia man gyvenimą kankyne.

Taigi savo nuožmia ranka jūs drįsote nutraukti švelnius saitus, užsimezgusius jūsų akyse kone nuo mažų dienų, o juk atrodė, kad jūsų draugystė taip džiaugsmingai juos puoselėja! Taigi jūs pasiekėte savo tikslą — aš nelaimingas, ir mano nelaimei nėra ribų! Ak, ar jūs bent suprantate, kiek blogo darote? Ar jaučiate, jog plėšiate man širdį iš krūtinės, atimate tai, ko niekas negali atstoti,— juk šimtąsyk lengviau mirti negu mudviem gyventi skyrium? Jūs kalbate man apie Julijos laimę? Bene jinai įmanoma, kai širdyje nebėra džiaugsmo? Jūs kalbate man apie motinai gresiantį pavojų? Ak, ką reiškia gyvenimas, motinos, mano, jūsų, netgi josios gyvenimas, ką reiškia visatos būtis, palyginti su mudu siejančiu saldžiuoju jausmu? Beprasme rūsčioji dorybe, aš klausau nieko verto tavo balso! Nekenčiu tavęs, bet darau viską dėl tavęs. Veltui stengiesi mane paguosti, tau nepavyks numaldyti didžio mano širdies skausmo! Eik šalin, niūri nedalingųjų dievaite, tu tik dar giliau gramzdini juos į neviltį, atimdama likimo dovanotą išganymą! Bet aš klausau, taip, žiauruole, klausau. Jei sugebėsiu, tapsiu bejausmis ir negailestingas, toks kaip jūs. Pamiršiu viską, kas buvo man brangu. Nebenoriu girdėti nei Julijos, nei jūsų vardo. Nebenoriu prisiminti praeities, tai pernelyg skaudu. Likimo smūgiai persmelkė širdį apmaudu, nuožmiu pykčiu. Nepalenkiamas užsispyrimas atstos man drąsą. Per brangiai man kainavo jausmingumas,— verčiau atsižadėti artimo meilės.

IV LAIŠKAS

JULIJOS MYLIMAJAM NUO PONIOS D'ORB

Jūs atrašėte man aitrų laišką, bet jūsų žodžiai, dvelkią meile ir dorybe, švelnina jūsų nuoskundų kartėlį. Jūs toks taurus, kad man trūksta drąsos jus barti. Žmogus, vardan meilės daręs tokią auką, nusipelno veikiau pagyrimų negu priekaištų, nors ir kokia rūstybe jisai degtų. Jūsų laiškas užgaulus, bet niekados jūs nebuvote man toks brangus kaip nuo tos dienos, kai galutinai supratau, ko esate vertas.

Dėkokite dorybei, kurios tariamai nekenčiate,— ji duoda jums daugiau negu meilė. Savo auka jūs pavergėte netgi tetą, kuri jaučia visą jos kainą. Ji neįstengė nesusigraudinti skaitydama jūsų laišką, net neatsispyrė pagundai parodyti jį dukteriai. Vargšė Julija to-

kiomis pastangomis tramdė atodūsius ir ašaras jį skaitydama, jog neteko sąmonės.

Jautrioji motina, ir šiaipjau didžiai sugraudinta jūsų laiškų, matydama, kas dedasi, pagaliau ima suprasti, kad judviejų širdims netinka bendros taisyklės, kad judviejų meilė — tai savaiminis abipusis potraukis, kurio nesugebės užgniaužti nei laikas, nei žmonių pastangos. Ji pati taip reikalinga paguodos, bet mielai guostų dukterį, jei leistų padorumas. Matau, kad ji netgi pasiryžusi būti dukters patikėtinė, tačiau man negali to atleisti. Vakar, Julijai girdint, jai išsprūdo galbūt kiek neatsargūs žodžiai*: „Ak, jeigu viskas priklausytų nuo manęs vienos!..“ Ji susilaikė ir nebaigė minties, bet duktė karštai pabučiavo jai ranką, ir aš supratau, jog Julija puikiai suvokė tų žodžių prasmę. Netgi žinau, kad ponia d'Etanž ne kartą mėgino pasikalbėti su savo nepalenkiamu vyru, bet visada pritrūkdavo ryžto: gal pabūgdavo, jog dukterį užgrius įtūžusio tėvo rūstybė, gal bijodavo dėl savęs. Jos silpnumas ir negalė taip aiškiai žengia į priekį, jog man darosi baisu, kad ji, ko gero, nebesugebės įgyvendinti savo sumanymo, nespėjusi jo deramai apgalvoti.

Šiaip ar taip, nors jūs ir labai nusižengėte, dvasios taurumas, kuriuo dvelkia jūsų abipusė meilė, įteigė jai tokią gerą nuomonę apie jus abu, kad, kliaudamasi judviejų duotu žodžiu nebesusirašinėti, ji nesiėmė jokių priemonių ir atidžiau nesekė dukters. Ir tikrai, apgavusi jos pasitikėjimą, Julija taptų nebeverta jos rūpesčių, ir reikėtų galvą nuimti jums abiem, jei išdrįstumėte apvilti geriausiąją iš motinų, piktam panaudoti jos pagarbą jums.

Aš neketinu gaivinti vilties jūsų širdyje,— nė pati jos neturiu,— bet noriu įrodyti, jog pats garbingiausias sprendimas — tai ir pats išmintingiausias ir jog vienintelė priemonė jūsų meilei išlaikyti, jeigu apskritai tas įmanoma,— tai pasiaukojimas, kurio reikalauja iš jūsų ir garbė, ir blaivus protas. Motina, giminės, draugai — žodžiu, visi, išskyrus tėvą, jūsų pusėje; pasiryžę tam, laimėsite jo palankumą, priešingai — nieko nelaimėsite. Puolę į neviltį, jūs svaidotės prakeiksmais, betgi patys šimtus kartų esate įrodę, jog vienintelis tikras kelias į laimę — tai dorybės kelias. Jei pasieksite juo laimę, dorybės dėka ji bus tyresnė, tvirtesnė, saldesnė, o jei nepasieksite, ją atstos dorybė.

---

* Klara, juk jūs pati dabar neatsargi, ir tikriausiai ne paskutinį kartą!

Taigi daugiau drąsos, būkite vyras, iš naujo tapkite pats savimi. Juk aš pažįstu jūsų širdį: skaudžiausia jums — suvokti, kad galite netekti Julijos, būdamas jos nevertas.

V LAIŠKAS

MYLIMAJAM NUO JULIJOS

Jos nebėra. Pati mačiau, kaip ji amžinai užmerkė akis; savo lūpomis pagavau jos paskutinį kvapą; mano vardas — paskutinis jos ištartas žodis; paskutinis jos žvilgsnis buvo nukreiptas į mane. Ne, ne su gyvenimu ji skyrėsi,— nesugebėjau aš jai būti tokia, kad ji brangintų gyvenimą,— ji skyrėsi su manimi. Matė, jog palieka mane be kelrodės žvaigždės, be vilties, negandų ir nuodėmių slegiamą; ne mirties ji bijojo,— širdis jai plyšo iš skausmo regint, jog reikia atsisveikinti su dukteria, atsidūrusia tokioje būklėje. Ir tai buvo tiesa. Ko ji turėjo gailėtis šioje žemėje? Kas galėjo šioje ašarų pakalnėje prilygti amžinam atpildui už kantrybę ir dorybes, laukiančias jos danguje? Nieko kita pasaulyje jai neliko kaip tik verkti dėl mano nešlovės! Tyra, nesutepta siela, dora žmona ir neprilygstama motina, dabar tu gyveni dausose, amžinoje palaimoje. Tu gyveni, o aš, sąžinės priekaištų ir nevilties draskoma, amžinai nustojusi tavo rūpesčio, pamokymų, švelnių glamonių, esu mirusi laimei, ramybei, skaistumui; jaučiu tiktai, jog tavęs netekau; matau tiktai, jog padariau tau gėdą, o mano gyvenimas dabar — vien grūžtis ir kančia. Motuše, mieloji motuše, deja, mirusi aš, o ne tu!

Dieve mano! Kaipgi man, nelaimingai, taip aptemo protas, kad pamiršau savo ankstesnius ketinimus? Kas nušluostys man ašaras, kas maldys mano raudas? Tegu jis, žiaurusis jų kaltininkas, prisiima jas ant savo galvos! Ir tik drauge su juo, atsakingu už visas mano gyvenimo negandas, sutiksiu jas apraudoti! Taip, taip, beširdi pabaisa, kartu su manimi kęskite kančias, kurias man primetėte. Jūs kaltas, kad peiliu persmeigiau motinai krūtinę,— tad vaitokite iš skausmo, kurį man uždavėte, ir kartu su manimi baisėkitės savo darbu — motinos nužudymu. Kam drįsiu rodytis į akis tokia niekinga? Kam išpažinsiu nužemintai, kokie sąžinės priekaištai mane graužia? Kas kitas, be mano nusikaltimo bendrininko, įstengs visa tai suprasti?

Pati baisiausia kankynė, jog kaltina mane tik širdis, o netyras ašaras, kurias lieju karštai atgailodama, visi priskiria dorai prigimčiai. Aš mačiau, mačiau drebėdama, kaip sielvartas nuodija paskutines vargšės motušės dienas ir artina mirtį. Veltui iš užuojautos man ji nenorėjo to pripažinti, veltui stengėsi apkaltinti dėl negalės ūmėjimo jos pirminį židinį, veltui tvirtino tą patį ir pusseserė,— niekas negalėjo apgauti mano širdies, sąžinės priekaištų nukamuotos. Ir ligi pat kapo duobės mane grauš baisinga mintis, jog sutrumpinau gyvenimą tai, kuri padovanojo man gyvastį.

O, jūs, Dievo rūstybės siųstas man, idant tapčiau bedalė ir nusidėjėlė, leiskite man paskutinįsyk aplaistyti jums krūtinę ašaromis, kurias jūs pats mane privertėte išlieti. Ne, nebenoriu, kaip anksčiau, drauge su jumis sielvartauti dėl negandų, lygiai mudu abu ištikusių. Tai jau paskutinio sudie atodūsiai, nejučia man ištrūkstantys. Viskas baigta, meilė nebeturi galios širdžiai, nevilties perimtai. Paskutines savo dienas aš skiriu gedului, geriausiosios iš motinų apraudojimui; man pakaks jėgų jai paaukoti jausmus, kainavusius jai gyvastį. Kokia aš būsiu laiminga, kad man sunkiai pavyks juos nugalėti, išperkant josios kančias! Ak, jeigu jos nemirtinga dvasia prasismelkė į mano širdies gelmes, tai ji mato, kad jai atnašaujama auka ne tokia jau menka! Padėkite man vilkti naštą, kurią pats man užkrovėte. Jeigu dar bent truputį gerbiate tokius brangius ir lemtingus saitus, meldžiu vardan jų atminimo: atsižadėkite manęs amžinai, neberašykite man, neaitrinkite mano sąžinės ir, jei įmanoma, leiskite man pamiršti, kas buvome mudu vienas kitam. Tegu mano akys niekuomet jūsų nebe-regi, teneišgirsiu daugiau tariant jūsų vardo, tegu jūsų paveikslas nebedrumsčia man širdies. Aš dar drįstu kalbėti meilės vardu, nors jai lemta užgesti; nedarykite taip, kad prie visų mano kančių prisidėtų ir skaudi mintis, jog paskutinė josios valia paniekta. Tariu jums paskutinį sudie, mielas ir vienintelis... Ak beprote!.. Sudie amžinai!

VI LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO JULIJOS MYLIMOJO

Pagaliau skraistė nuplėšta; taip ilgai užsitęsusi iliuzija išsisklaidė; saldi viltis išblėso; dabar amžinąją meilės liepsną gaivins tiktai kar-

tus ir nuostabus atminimas, kuris neleidžia užgesti mano gyvasčiai ir aitrina kančias, vaizduodamas tariamą, dingusią laimę.

Ar tikrai aš mėgavausi aukščiausia palaima? Ar aš tas pats žmogus, kuris kadaise buvo laimingas? Argi tasai, kam skirta patirti mano kančias, nėra gimęs amžinoms kančioms? Argi įmanoma džiaugtis lobiu, kurio aš netekau, ir jo netekus dar gyventi? Argi gali tokie prieštaringi jausmai keroti toje pačioje širdyje? Džiaugsmo ir laimės dienos, ne, jūs nebuvote skirtos mirtingajam, jūs buvote pernelyg gražios, kad dingtumėte užmirštyje. Mudu išvien gardžiavomės saldžia ekstaze, ir laikas mums sustojo: akimirka tapo amžinybe. Nebuvo man nei praeities, nei ateities, ir aš mėgavausi tūkstančių šimtmečių malonumais. Deja, viskas šmėkštelėjo kaip žaibas. Toji laimės amžinybė buvo tik akimirka mano gyvenimo. Nevilties valandomis laikas vėl slenka įprastu lėtumu, ir dabar mano nedalingas dienas, visas ligi paskutinės, ilgus metus matuos maudulys.

Idant tos dienos pasidarytų visiškai nepakenčiamos, vis daugiau kančių mane slegia, ir tai, kas miela mano širdžiai, tarytum vis labiau tolsta. Ponia, gali būti, kad jūs dar mylite mane; bet jus šaukia kiti reikalai, jums rūpi kitos priedermės. Dabar jau būtų nekuklu apsunkinti jus savo nuoskaudomis, kurių klausėtės su atidžia. Julija, net Julija praranda dvasios tvirtybę ir mane palieka. Nuliūdimas, graužatis nuvijo šalin meilę. Viskas man pasikeitė, tik širdis tebėra ta pati, ir dėl to mano likimas juo šiurpesnis.

Tačiau argi ne vis tiek, kaip man yra ir kaip bus? Julija sielvartauja,— bene dabar laikas galvoti apie save? Ak, kai ji kenčia, man dar sunkiau! Taip, norėčiau, kad ji nebemylėtų manęs ir būtų laiminga... Nebemylėti manęs!.. Nejaugi ji to viliasi?.. Ne, niekada, niekada! Veltui ji draudžia man ją matyti ir rašyti. Deja, šitaip ji nusikratys ne kančių, bet guodėjo! Nejaugi, mielos motinos netekus, jai lemta likti ir be mielo draugo? Nejaugi ji tikisi numaldyti sielvartą dar giliau į jį brisdama? O meile! Argi galima tau keršyti už artimųjų netekimą?

Ne, ne, veltui stengsis ji mane pamiršti! Bene švelni jos širdis sugebės atstumti manąją? Argi nelaikau aš jos savo nelaisvėje, nors ir kaip ji priešinasi? Argi galima pamiršti tai, ką mudu jautėme? Argi įmanoma, prisiminus būtus jausmus, iš naujo jų neišgyventi? Pergalingoji meilė ją padarė nelaimingą visam gyvenimui; pergalėtoji meilė ją padarys dar labiau vertą pasigailėjimo. Ji stums dienas grūžtyje,

kamuojama ir bergždžių gailestavimų, ir bergždžių troškimų, ir niekada nesugebės atsiliepti nei į meilę, nei į dorybę.

Bet nemanykite, jog, apgailėdamas jos paklydimus, jų nebegerbiu. Šitiek jai aukojausi, taigi dabar per vėlu prieštarauti jos valiai. Man pakanka jos žodžio: daugiau ji nebeišgirs minint mano vardo. Pati pagalvokite, koks siaubingas mano likimas. Ir skaudžiausia man ne tai, kad turiu jos išsižadėti. Ak, žiauriausių mano kančių šaltinis — jos širdyje, ir aš sielvartauju daugiau dėl jos negandų negu dėl savųjų. Klara, mieloji Klara, jus jinai myli labiau nei ką kitą pasaulyje, ir tiktai jūs, po manęs, sugebate ją mylėti taip, kaip ji to verta, taigi dabar esate vienintelis jos turtas. Jis pakankamai brangus, kad padėtų jai ištverti visų kitų turtų netektį. Suteikite jai paguodą, atstojančią tą, kurios ji nustojo arba pati atsižadėjo,— tegu šventa draugystė užvaduoja ir motinos meilę, ir mylimojo meilę, ir žavesį visų tų jausmų, kurie turėjo padaryti ją laimingą. Jeigu tai įmanoma, tebūnie ji laiminga bet kuria kaina. Teatgauna atilsį ir dvasios ramybę, kurias iš jos atėmiau, ir nebe tiek mane grauš sąžinė. Aš esu menkystė savo paties akyse, man lemta mirti dėl josios, todėl tegu ji mano, kad manęs jau nebėra gyvo, jeigu tik toji mintis teiks jai nusiraminimą. Tegu šalia jūsų atgauna ankstesnes dorybes, ankstesnę laimę! Tegu jūsų globojama tampa tokia, kokia buvo anksčiau, kol nepažino manęs!

Deja, tuomet ji buvo duktė, o dabar nebeturi motinos! Štai neatitaisoma netektis, ir niekada neras paguodos tasai, kas jaučiasi dėl to kaltas. Nerami sąžinė tolydžio primena jai švelnią, mielą motiną, ją drasko širdgėla, šiurpūs sąžinės priekaištai dar giliau gramzdins ją liūdesin. O Julija, nejaugi tau lemta patirti tą baisų išbandymą? Jūs savo akimis matėte nelaimingosios motinos ligą ir paskutines valandas, tad meldžiu jus, pasakykite, ką man apie tai galvoti? Perverkite man širdį, jei esu kaltas. Jeigu ji nužengė į kapą sielodamasi dėl mudviejų nuodėmių, tai mudu — išgamos, mudviem nėra vietos pasaulyje; vadinasi, būtų nusikaltimas vien prisiminti tokius pragaištingus mudviejų santykius, nusikaltimas gyventi šioje žemėje. Ne, aš tikiu, jog tokia tyra meilė negali duoti tokių baisių vaisių. Meilė įkvėpė mums pernelyg taurius jausmus, kad jie būtų galėję pastūmėti į piktadarystes, tik beširdžiams įmanomas. Dangau, ak dangau, negi tu neteisingas? Ir nejaugi duktė, dėl gimdytojų paaukojusi savo laimę, galėjo kėsintis į jų gyvastį?

VII LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Negi galiu jus mylėti mažiau, jei kas dieną vis labiau gerbiu? Negi galėtų išblėsti mano ankstesnieji jausmai jums, jei kas dieną darotės vertas vis naujų? Ne, mielas ir garbus dragauži, kokie buvome vienas kitam nuo pat jaunų dienų, tokie ir būkime iki gyvenimo pabaigos; ir mudviejų abipusė simpatija nebestiprėjo tik todėl, kad stiprėti daugiau nebegali. Skirtumas nebent toks, jog anksčiau mylėjau jus kaip brolį, o dabar myliu kaip sūnų; nors mudvi ir jaunesnės už jus, nors mudvi netgi jūsų mokinės, šiaip ar taip, iš dalies žiūriu į jus kaip į mūsų mokinį. Mokydamas protauti, jūs išmokėte mus jausti, ir, kad ir ką sakytų jūsų anglas filosofas, tuodu mokslai tikrai verti vienas kito: protas skatina žmogų veikti, jausmai jam vadovauja.

Žinote, kodėl aš tarytum pasikeičiau jūsų atžvilgiu? Patikėkite, tai ne todėl, kad būtų pasikeitusi mano širdis,— ne, pasikeitė jūsų padėtis. Aš globojau jūsų meilę, kol švietė bent spindulėlis vilties; bet štai jūs suskatote atkakliai siekti Julijos rankos, savo elgesiu nieko kita jai nežadėdamas kaip tik nelaimes, tad globodama jus būčiau daugiau jums pakenkusi, negu padėjusi. Kai abipusė laimė neįmanoma, tas, kas myli be atsako, mylimo žmogaus laimę ir tegali laikyti savo laime, ar ne?

Jūs ne tik galvojate šitaip, mano didžiadvasis bičiuli, jūs taip ir elgiatės: tokiam skausmingam pasiaukojimui nėra ryžęsis nė vienas atsidavęs įsimylėjėlis. Atsižadėdamas Julijos, jūs gaunate jos dvasios ramybę mainais į savąją ir dėl jos atsižadate savęs.

Nelabai man drąsu dėstyti jums tas keistas mintis, ateinančias man į galvą, bet jos teikia paguodą ir tai mane drąsina. Pirmiausia, man regis, tikroji meilė turi tą patį pranašumą kaip ir dorybė: ji atsilygina už visa tai, kas jai aukojama, ir netgi savotiškai džiaugiasi prisiimtomis bėdomis, suvokdama, kiek jos atsieina ir kas verčia jas prisiimti. Jūs įrodysite, jog mylėjote Juliją, kaip ji to buvo verta, dar karščiau ją pamilsite ir būsite nepalyginti laimingesnis. Tauri savimeilė, atlyginanti dorybėms už visas sunkias aukas, savo grožiu suteiks dar daugiau žavesio meilei. Jūs sakysite sau: „Aš sugebu mylėti" ir jausite malonumą, kur kas tvaresnį ir saldesnį nei sakydamas: „Man priklauso toji, kurią myliu". Mat toksai jausmas ilgai-

niui, kai juo mėgaujiesi, išblėsta, o anas, pirmasis,— amžinas ir net pergyvena pačią meilę.

Be to, jeigu iš tiesų meilė, kaip judu su Julija ne kartą man tvirtinote,— pats nuostabiausias jausmas, įmanomas žmogaus širdžiai, tai visa tat, kas jį daro pastovų ir stiprina netgi begalės kančių kaina, yra gėris. Jeigu meilė — geismas, kurį išblaško kliūtys, kaip jūs kad irgi tvirtinote, geriau būtų jo netenkinti: tegu jis verčiau ilgai tveria ir būna nelaimingas, bet jokiu būdu negęsta malonumų įkaršty. Jūsų aistrą išbandė suartėjimas, laikas, išsiskyrimas ir aibė visokiausių negandų; ji nugalėjo visas kliūtis, be pačios sunkiausios, iškylančios tada, kai nebereikia grumtis su kliūtimis ir aistrai tenka semtis jėgų vien iš savęs pačios. Pasaulis dar nėra matęs, kad aistra būtų atlaikiusi tokį išbandymą. Kokią teisę turite jūs tikėtis, kad jūsų aistra jį atlaikytų? Bėgtų laikas, pamažu sėlintų artyn senatvė, vystų grožis, ir tolydžio ryškėtų persisotinimas, kurį neišvengiamai patiria žmonės, artimai gyvendami vienas su kitu,— o jums, kai išsiskyrėte, laikas tarytum sustojo; jūs visada liksite vienas kitam jauni ir žydintys; amžinai minėsite vienas kitą tokius, kokie buvote, kai skyrėtės; jūsų širdyse, sujungtose iki grabo lentos, gyvens nuostabi jaunystės ir meilės iliuzija.

Jeigu jūs nebūtumėte ragavę meilės džiaugsmo, gal kamuotų jus nenumaldomas nerimas; dūsaudami jūs ilgėtumėtės širdžiai mielų malonumų; jūsų nežabota fantazija be paliovos vaizduotų jums tai, ko niekados nebuvote pajutę. Tačiau meilė dosniai apipylė jus savo dovanomis,— juk patys sakotės, jog metus laiko mėgavotės tokia palaima, kokios kiti negauna patirti per visą gyvenimą. Prisiminkite tą aistringą laišką, kurį parašėte rytojaus dieną po jūsų beatodairiško pasimatymo; skaitydama jį, aš jaudinausi kaip niekad,— ne, anaiptol ne pastoviu švelnumu jis dvelkė, priešingai, tai buvo apsvaigusios nuo aistros, meile degančios širdies paskutinis polėkis; jūs pats tuomet tvirtinote, jog toksai dvasios pakilimas neištinka dusyk gyvenime,— patyrus jį lieka tik mirti. Mano mielas, tai buvo palaimos viršūnė; nors ir kaip likimas ir meilė būtų jums buvę palankūs, jūsų aistra ir jūsų laimė jau būtų galėjusios tik slūgti. Toji akimirka buvo ir jūsų negandų pradžia; mylimosios netekote tuo metu, kai ji nebegalėjo sužadinti jums naujų jausmų,— tarytum lemtis būtų panorėjusi apsaugoti jūsų širdį nuo neišvengiamo išsekimo ir išlaikyti joje prisiminimą apie būtą malonumą, nepalyginti saldesnį už visus tuos, kuriais dar būtumėte galėjęs kada nors mėgautis.

Tad nesigraužkite netekęs to gėrio, kuris vis tiek būtų jums žuvęs ir, be to, dar nusinešęs drauge kitą gėrį — tai, ką dabar turite. Sykiu su laime galėjo dingti ir meilė, o jūs išlaikėte bent jausmą: juk mylėti — vis dar malonu! Jautriai širdžiai užgesusios meilės vaizdas daug baisesnis už nelaimingos meilės vaizdą, o dygėtis tuo, ką turi, šimtąsyk bjauriau nei gailėtis to, ko netekai.

Jei mano nepaguodžiamoji pusseserė pagrįstai sau priekaištavo dėl motinos mirties, tai reikia pripažinti, kad tas šiurpus prisiminimas apnuodytų judviejų meilę ir tokia pragaištinga mintis amžinai ją nuslopintų. Netikėkite Julija: dvasinėmis kančiomis ji tik stengiasi save apgauti ar veikiau chimeriškais prasimanymais, su kuriais jas sieja, nejučia ieško preteksto savo sielvartui pagilinti. Jos jautri dvasia vis nuogąstauja, kad per menkai sielojasi, ir savotiškai mėgaujasi tuo, kad prie savo kančių gali dar prisidurti naujų. Patikėkite, visa tai — jos įsikalbėjimai; ji nepakankamai nuoširdi pati sau. Ak, jeigu ji tikrai manytų, jog atėmė gyvastį motinai, nejaugi jos širdis galėtų ištverti kraupius sąžinės priekaištus? Ne, ne, mano mielas, ji neraudotų motinos, ji seniai jau būtų iškeliavusi įkandin į kitą pasaulį. Ponios d'Etanž liga puikiai žinoma: ji sirgo nepagydoma liga — vandene, ir jos būklė buvo laikoma beviltiška jau prieš tai, kai iškilo viešumon judviejų susirašinėjimas. Jai buvo tai skaudus smūgis, bet užtat kiek būta ir džiaugsmo, gydančio, ko gero, atsivėrusią žaizdą! Kokia paguoda buvo švelniai, dėl dukters nuodėmių sielvartaujančiai motinai matyti, kokiomis dorybėms duktė jas išperka, ir, apverkdama dukters nuopuolį, ji norom nenorom žavėjosi jos dvasia. Kaip gera buvo motinai jausti, kokia ji brangi Julijai! Kaip karštai Julija rūpinosi motina! Kaip slaugė ją, nesitraukdama nė per žingsnį! Kaip uoliai ją žiūrėjo! Kaip graužėsi šitaip uždavusi jai širdį! Kaip atgailojo! Kaip liejo ašaras! Kaip švelniai mylavo! Kokį begalinį jautrumą rodė! Dukters akyse galėjai įžvelgti visas motinos kančias; ji slaugė motiną kiauras dienas, budėjo prie jos ištisas naktis, viskas buvo jos vienos padaryta. Jūs nebūtumėte pažinęs savosios Julijos; dingo įgimtas jos gležnumas, ji pasidarė stipri ir tvirta, pats sunkiausias triūsas buvo jai menkas niekas,— atrodė, dvasios pastangomis iš naujo atgimė jos kūnas. Ji dirbo viską ir tarytum nieko nedirbo; visur spėdavo, bet, rodės, nejudėjo iš vietos nuo ligonės; įeini, būdavo, ir vis matai ją klūpant prie motinos lovos; lūpomis prigludusi prie jos rankos, aimanuoja dėl savo nuodėmės arba dėl motinos kančių, supindama draugėn abu jausmus, idant sielvartas būtų dar gailesnis. Ne-

mačiau nė vieno, kas, įėjęs į tetos kambarį tomis paskutinėmis dienomis, nebūtų susijaudinęs lig ašarų nuo taip didžiai graudaus vaizdo. Buvo aišku, jog, lemtingam išsiskyrimui artėjant, jųdviejų širdys vis labiau glaudžiasi viena prie kitos; buvo aišku, kad motina ir duktė sielojasi tik dėl gresiančio atsisveikinimo, kad jiedviem nesvarbu, kas jų laukia — gyvenimas ar mirtis,— svarbu tiktai arba likti drauge žemėje, arba iškeliauti drauge į kitą pasaulį.

Neimkite už gryną pinigą niūrių Julijos minčių ir būkite tikras, jog ji padarė visa, ką gali padaryti žmogus, prireikus pagalbos ir užuojautos, idant sulėtintų motinos negalios eigą ir savo švelnumu bei nenuilstama slauga kuo ilgiau išlaikytų mums mirštančiosios gyvastį, kuri būtų daug greičiau užgesusi, jeigu ne Julija. Pati teta daugel kartų man sakė, kad paskutinės dienos buvusios jai visų maloniausios gyvenime ir kad josios laimės pilnatvei trūkę tiktai dukters laimės.

Jei gyvastį jai ir atėmė sielvartas, tai sielvartas jau seniai ją slogino, ir kaltas dėl to tik josios vyras. Nepastovus ir neištikimas, ilgus metus jis švaistė jaunystės įkarštį moterims, kur kas mažiau vertoms meilės nei jo doringoji žmona, o kai įžengė į senyvą amžių ir grįžo šeimon, ėmė demonstruoti tą nepalenkiamą griežtumą, kuriuo palaidūnai vyrai paprastai tik apsunkina savo kaltę. Mano vargšė pusseserė tai patyrė pati; tuščias puikavimasis savo giminės kilmingumu ir kietas būdas, kurio niekas negalėjo sušvelninti,— štai kas nulėmė judviejų nelaimę. Julijos motina, visada jautusi jums simpatiją, suprato, kad judu mylite vienas kitą, kai buvo jau per vėlu nuslopinti judviejų meilę; ji ilgai slėpė savo sielvartą, negalėdama perveikti nei dukters susižavėjimo, nei vyro užsispyrimo, ir laikė save svarbiausia šio nepataisomo blogio priežastimi. Kai jūsų laiškai netikėtai atskleidė jai, kaip didžiai judu apvylėte jos pasitikėjimą, ji persigando, kad, bandydama viską išgelbėti, gali viską prarasti, kad, saugodama gerą dukters vardą, gali užtraukti pavojų jos gyvasčiai. Daug kartų bergždžiai mėgino sužinoti vyro nuomonę; daug kartų norėjo atvirai su juo pasikalbėti, nurodyti jam tėvo priedermes, bet visada sulaikydavo ją baugštumas ir drovumas. Kol dar turėjo jėgų, vis nesiryžo kalbėti, o kai susirengė, buvo jau per vėlu — jėgų pritrūko. Taip ir nusinešė lemtingąją paslaptį į kapus. Ir aš, žinodama to griežto žmogaus natūrą, manau, kad įtūžęs jis būtų peržengęs visas ribas, ir džiaugiuosi, kad Julijos gyvasčiai nebegresia pavojus.

Jai visa tai žinoma. O jums ar galiu aš pasakyti savo nuomonę

apie tariamus jos sąžinės priekaištus? Meilė kur kas išmoningesnė už ją. Julija griaudžia motinos, ji norėtų jus pamiršti, ir vis dėlto meilė drumsčia jos sąžinę ir verčia galvoti apie jus. Meilė geidžia, kad ji lietų ašaras dėl mylimojo. Julija nedrįsta atvirai grūdoti dėl jūsų, ir meilė akina ją lieti ašaras neva iš atgailos. Meilė veikia taip išmaniai, jog Julija pasiryžusi dar skaudžiau graužtis, kad tik patrauktų jūsų dėmesį savo kančiomis. Jūsų širdis gal dar nesuvokia josios širdies gudrybių, bet jos nėmaž ne dirbtinės; jūsų meilė abiejų vienodai stipri, bet skirtinga savo apraiškomis: jūsiškė — audringa ir ūmi, josios — švelni ir romi; jūsų jausmai siautulingai veržiasi išorėn, josios — sūkuriuoja krūtinėje ir, smelkdamiesi į sielos gelmes, nepastebimai ją keičia ir maino. Meilė teikia jėgų ir stiprybės jūsų širdžiai, o josios širdį slegia ir gniuždo; visa jos tvirtybė palūžusi, spėkos išsekusios, drąsa išblėsusi, o dorybės nebėra nė pėdsako. Tačiau jos valia nesunaikinta — ji tik prislopinta; lemiamą akimirką ji gali arba atgyti visa savo galybe, arba nesugrąžinamai užgesti. Jeigu Julija žengs dar vieną žingsnį ir visiškai nusimins, ji žuvusi, bet jeigu ši neprilygstama siela bent sykį pakils, ji taps kaip niekados didi, tvirta, doringa, ir apie naują nuopuolį nė kalbos negalės būti. Patikėkite, mano mielas drauguži, jos būklė pavojinga, ir jums pridera gerbti tai, ką mylėjote. Visa, ką darote, nors ir prieš savo valią, gali jai suduoti mirtiną smūgį. Jeigu ir toliau užsispyręs sieksite jos palankumo, lengvai laimėsite pergalę; bet veltui tikėsitės atgauti ankstesniąją Juliją,— jos niekados nebereqėsite.

VIII LAIŠKAS

JULIJOS MYLIMAJAM NUO MILORDO EDUARDO

Aš įgijau teisę į tavo širdį; tu buvai man reikalingas, ir aš jau maniau pas tave važiuoti. Bet kas tau rūpi mano teisės, mano rūpesčiai, mano draugystė? Tu pamiršai mane, nesiteiki net parašyti man laiško. Žinau, gyveni atsiskyręs ir neprieinamas; numanau tavo slaptus ketinimus. Tau pabodo gyventi.

Tad mirk, neprotingas jaunuoli! Tu žiaurus ir kartu silpnadvasis! Mirk, bet žinok, jog doram žmogui, kuriam buvai brangus, skaudžiai uždųosi širdį — apnuodysi ją mintimi, kad už paslaugas atsilyginai jam nedėkingumu.

IX LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Atvažiuokite, milorde. Maniau, kad man jau nebelemta patirti šioje žemėje džiaugsmo; bet šit mes pasimatysime. Netikiu, kad laikytumėte mane nedėkingu; jūsų širdis ne tokia, kad tai galėtų įžvelgti, o manajai svetimas nedėkingumas.

RAŠTELIS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Laikas atsisakyti jaunystės klaidų ir palaidoti apgaulingas viltis: aš niekados jums nepriklausysiu. Grąžinkite man laisvę, kurią jums patikėjau ir kuria dabar ketina rūpintis mano tėvas, arba nugramzdinkite mane į sielvarto bedugnę savo atsisakymu, nes tai nė kiek jums nepadės, tik mus abu pražudys.

Julija d'Etanž

X LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO BARONO D'ETANŽO

(Atsiųstas drauge su ankstesniuoju rašteliu)

Jeigu suvedžiotojo sieloje dar gali būti bent kiek garbės ir žmoniškumo, atsakykite į šį raštelį nelaimingajai, kurios širdį pražudėte,— jos jau nebebūtų pasaulyje, jeigu būčiau išdrįsęs įtarti, kad paslydusi ji pamiršo gėdą. Menkai nustebčiau sužinojęs, jog filosofija, išmokiusi ją pulti į glėbį pirmam pasitaikiusiam, išmokė ją ir neklausyti tėvo. Pagalvokite apie tai. Kiekvienu atveju aš stengiuosi elgtis su žmonėmis švelniai ir garbingai, kai matau, jog tai gali juos paveikti; jeigu ir su jumis šitaip elgiuosi, tai nemanykite, kad nežinau, kaip keršija bajoras už garbę, įžeistą nebajoro.

XI LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Meskite, pone, bergždžius grasinimus ir neteisingus priekaištus, nes veltui stengiatės mane pažeminti ir įbauginti. Įsidėmėkite, kad jaunuolius, jeigu jie vienmečiai, suvedžioti gali tik meilė, ir jums niekados nepavyks sumenkinti žmogaus, kurį jūsų duktė malonėjo pagerbti.

Kaip jūs drįstate iš manęs reikalauti tokios aukos ir kas davė jums teisę mane prievartauti? Nejaugi turiu nusilenkti savo negandų kaltininkui ir paaukoti savo paskutinę viltį? Aš mielai gerbčiau Julijos tėvą, bet jeigu privalau jo klausyti, tai tegu jis teikiasi būti tėvas ir man. Ne, pone, ne, nors ir kaip būtų tvirta jūsų nuomonė, ji neprivers manęs jūsų labui išsižadėti man itin brangių ir visiškai pelnytų mano širdies teisių! Mano didžioji nelaimė — jūsų rankų darbas. Jums aš galiu jausti vien tik neapykantą, ir jūs neturite teisės kelti man kokius nors reikalavimus. Julija prašė mane, ir aš sutikau. Ak, kad visada jos norai būtų vykdomi! Ji atiteks kitam, bet kaip tik dėl to aš tapsiu dar labiau jos vertas.

Jeigu jūsų duktė būtų geidavusi su manimi pasitarti dėl jūsų valdžios ribų, aš, be abejo, būčiau ją pamokęs priešintis jūsų nepagrįstoms pretenzijoms. Nors ir kokia neribota yra toji valdžia, kuria jūs piktnaudžiaujate, mano teisės šventesnės nei jūsų: ryšiai, siejantys mudu, viršesni už tėvo valdžią netgi žmonių teismo akyse; ir jūs, drįsdamas remtis prigimtimi, pats nusižengiate jos dėsniams.

Neminėkite juo labiau itin keistos ir itin abejotinos garbės, už kurią ketinate keršyti; niekas kitas jos nėra įžeidęs, tiktai jūs pats. Gerbkite Julijos išrinktąjį, ir jos garbei negrės pavojus, nes, nepaisydama jūsų užgauliojimų, jus gerbia mano širdis, ir, nepaisant prieštvaninių pažiūrų, sąjunga su doru žmogumi niekieno garbei pakenkti negali. Jeigu jus žeidžia mano nuomonė, atimkite man gyvastį, niekada jos neginsiu nuo jūsų. Be to, man menkai terūpi, kas yra bajoro garbė, o į doro žmogaus garbę turiu visas teises ir moku ją ginti, ir išsaugosiu ją tyrą ir nesuteptą iki paskutinio atokvėpio.

Tad pagalvokite, kietaširdi tėve, menkai tevertas to mielo vardo, pagalvokite apie tai, jog žudote savo vaiką, savo švelnią ir nuolankią dukterį, kuri aukoja savo laimę, nusileisdama jūsų prietarams.

Skaudi atgaila kada nors taps jums atpildu už visas kančias, kurias man suteikėte, ir jūs suprasite, jog akla ir nežmoniška jūsų neapykanta pragaištinga ir jums, bet jau bus per vėlu. Žinoma, aš būsiu nelaimingas; bet jei kada nors jūsų širdies gilumoje prabils kraujo balsas, jūs pasijusite dar nelaimingesnis už mane, nes būsite savo chimeriškai vaizduotei paaukojęs vienintelį kūdikį, kurio grožiui, puikioms savybėms ir dorybėms niekas neprilygs, kurį dangus dosniai apdovanojo, pamiršdamas, deja, duoti gerą tėvą.

RAŠTELIS

(Įdėtas į ankstesnįjį laišką)

Grąžinu Julijai d'Etanž teisę tvarkyti savo likimą ir atiduoti savo ranką neatsiklausus širdies.

S. P.

XII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Norėjau aprašyti jums ką tik įvykusią sceną, paskatinusią mane parašyti laiškutį, kurį tikriausiai jau būsite gavęs; bet tėvas veikė taip apdairiai, jog nespėjau jo įduoti pasiuntiniui. Tėvo laiškas, be abejo, laiku pasiekė paštą, o manasis suvėluos; anksčiau, nei jis nueis, būsite jau apsisprendęs ir išsiuntęs atsakymą, tad leistis į smulkmenas nėra prasmės. Aš atlikau savo priedermę, jūs atlikite savo; bet mus persekioja likimas, mus išdavė garbė. Mudu būsime amžinai atskirti, ir, kas baisiausia, aš pakliūsiu į... Aiman, juk galėjau gyventi tavajame! O priederme! Kam tu reikalinga? O Apvaizda!.. Lieka tik dejuoti ir tylėti.

Plunksna slysta iš rankos. Kelias dienas nesveikavau, o ryto pokalbis mane siaubingai sukrėtė... skauda galvą, gelia širdį... man silpna... Nejaugi Dievas nepasigailės manęs kenčiančios?.. Aš neištversiu... Aš atguliau ir guodžiuosi viltimi, jog niekados nebesikelsiu.

Sudie, mano vienintele meile! Sudie amžinai, mielas ir švelnus Julijos bičiuli! Ak, jeigu man nebelemta gyventi dėl tavęs, vadinasi, gyvenimas baigtas.

XIII LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO JULIJOS

Taigi, mieloji, žiaurioji drauguže, jūs tikrai grąžinote mane į gyvenimą ir į grūžtį! Aš laukiau tos išganingos akimirkos, kada nukeliausiu pas švelniausiąją iš motinų; tavo beširdiškas slaugymas pasmerkė mane dar ilgai jos gedėti; man taip skaudu su tavimi skirtis, jog norisi dar likti čia, nors troškimas sekti paskui motušę plėšia mane nuo žemės. Aš taikstausi su gyvenimu tik todėl, kad viliuosi, jog ne visos manęs pagailėjo mirtis. Mano veidas neteko ankstesnio žavesio, už kurį manoji širdis taip brangiai sumokėjo; nuo jo mane išvadavo liga, dabar jau pamažu tolstanti. Išganinga netektis apmalšins grubų įkarštį nejautrios širdies žmogui, kuris ryžosi vesti mane, neatsiklausęs mano sutikimo. Nebematydamas to, kas jam patiko, jis nebenorės žiūrėti į visa kita. Taip tad, nelaužydama tėvui duoto žodžio, neįžeisdama draugo, kuriam jis dėkingas už gyvastį, aš atstumsiu įkyrų jaunikį; mano lūpos tylės, užtat iškalbi bus mano išvaizda. Aš sukelsiu jam pasidygėjimą ir taip apsisaugosiu nuo jo tironijos, jis pamatys, kokia esu negraži, ir nesiteiks užtraukti man nelaimės.

Ak mieloji sesute, tu pažinai daug pastovesnę ir švelnesnę širdį, kuri manęs neatsižadėtų. Tam žmogui patiko ne tik mano bruožai ir išvaizda,— jis mylėjo mane, o ne mano veidą; mudu buvom susijungę visa esybe; grožis galėjo ir pražūti, bet kol Julija būtų buvusi ta pati, meilė būtų nepakitusi. Kaip jis galėjo sutikti... nedėkingasis!.. Betgi jis turėjo sutikti, jei aš galėjau to pareikalauti. Žodžiais nesulaikysi to, kuris nori atsiimti savo širdį?.. Argi atsiėmiau? O Dieve! Kodėl viskas be perstojo man primena nesugrąžinamą praeitį ir meilę, kuri neturi sugrįžti? Veltui trokštu išplėšti iš širdies mielą paveikslą,— jaučiu jį pernelyg stipriai prigijus; draskau sau širdį ir neįstengiu jo išrauti, dildau saldų prisiminimą, bet jis dar giliau stringa.

Ar išdrįsiu papasakoti tau apie kliedesius, kurie, užuot praėję

drauge su karštlige, pasveikus dar labiau mane kamuoja? Ką gi, sužinok viską ir pagailėk nelaimingos, nuovoką pametusios savo draugės ir padėkok Apvaizdai, kad apsaugojo tavo širdį nuo siaubingos aistros, maišančios protą. Kartais, kai man būdavo ypač bloga ir kai dar labiau pašokdavo karštis, man vaidendavosi, jog prie lovos matau jį, nedalingąjį, jau nebe tokį, kokiu žavėdavausi savo trumpos laimės dienomis, bet išblyškusį, sumenkusį, apsileidusį, nevilties pilnomis akimis. Jis klūpojo, spaudė man ranką ir, nesidygėdamas manimi, nesibaimindamas baisingo užkrato, bučiavo ją ir laistė ašaromis. Išvydus jį, mane persmelkė gyvas ir malonus susijaudinimas, koks kartais perimdavo mane, kai jis netikėtai pasirodydavo. Aš puoliau prie jo, bet aplinkiniai mane sulaikė; tu išsivedei jį; labiausiai sugraudino mane jo aimanos, kurias tarytum girdėjau jam tolstant.

Negaliu tau apsakyti, kokį sukrečiantį įspūdį padarė man tas sapnas. Ilgai išgulėjau stipriai karščiuodama; kelias dienas buvau be sąmonės; klejodama dažnai jį sapnavau, tačiau nė vienas tų sapnų manęs taip didžiai nepaveikė kaip anas. Ir aš nebegaliu išstumti jo iš atminties ir širdies. Kas minutę, kas akimirką tarytum regiu jį tokį, koks jis man pasirodė; jo išvaizda, drabužiai, judesiai, liūdnas žvilgsnis vis dar stovi man prieš akis; sakytum jaučiu jo lūpas spaudžiantis prie mano rankos, jo ašaromis aplaistytos; drebu girdėdama jo graudų balsą; matau jį vedamą šalin ir stengiuosi bent trumpam sulaikyti,— tą vaizduotės sceną menu kur kas ryškiau negu visa tai, kas man nutiko iš tikrųjų.

Ilgai dvejojau, nesiryždama tau prisipažinti; gėda pasakoti visa tai gyvu balsu; tačiau mano susijaudinimas, užuot nuslūgęs, kas dieną vis didėja, ir, jau nebeįstengdama jam priešintis, turiu tau išpažinti savo beprotystę. Ak, tegu ji apsėda mane! Kad galėčiau visai netekti proto,— tas jo truputis, kurio dar nepraradau, tik juo skaudžiau mane kamuoja!

Grįžtu prie savo sapno. Mieloji sesute, juokis iš mano paikumo, jei nori, bet tasai regėjimas kažkoks mįslingas, nepanašus į įprastą kliedesį. Gal tai nuojauta, kad geriausias pasaulyje žmogus numirs? O gal ženklas, kad jo nebėra gyvo? Gal dangus vienintelį kartą gyvenime teikiasi nurodyti man kelią, siūlydamas sekti paskui tą, kurį man įsakė mylėti? Deja, paliepimas mirti man būtų didžiausia dangaus malonė!

Veltui miniu visas tas tuščias šnekas, kuriomis filosofija smagina jausmų netekusius žmones; jie manęs nebeveikia, aš niekinu juos.

Dvasių niekas nemato, mielai tuo tikiu; bet jeigu dvi sielos taip glaudžiai suartėjusios, tai ar negali tarp jų būti betarpiško bendravimo, nepriklausomo nuo kūno ir juslių?[1] O jeigu tiesioginė įtaiga vienos kitai persiduoda į smegenis ir visa tai, kas perduota, pasireiškia pojūčiais?.. Vargšė Julija, kas per keistybės! Kokie lengvatikiai mes daromės per savo aistras! Ir kaip sunku meilės sužeistai širdžiai išsivaduoti iš paklydimų, kad ir aiškiai suvokiamų!

XIV LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Ak vargše jautrioji mergaite, nejaugi tu gimusi vien kentėti? Veltui mano pastangos apsaugoti tave nuo kančių,— tu tarytum pati jų ieškai be perstojo, ir tavo polinkis į jas stipresnis už visus mano norus. Tau pakankamai yra priežasčių sielvartauti, tad neprasimanyk dar priežasčių nesamų, ir kadangi mano atsargumas tau veikiau žalingas negu naudingas, atsižadėk skausmingo paklydimo,— gal liūdna tiesa bus tau ne tokia žiauri. Tad žinoki: tavo sapnas buvo anaiptol ne sapnas, tavasis draugas ne pasivaideno tau, bet tu matei jį iš tikrųjų, ir graudi scena, užvaldžiusi tavo vaizduotę, išties įvyko tavo miegamajame kitą dieną po to, kai tau buvo ypač bloga.

Tą dieną išėjau iš tavęs gana vėlai, ir ponas d'Orbas, panūdęs vietoj manęs naktį budėti tavo galvūgaly, jau buvo beeinąs pas tave, bet staiga netikėtai pasirodė tas vargšelis, toks nelaimingas ir pasigailėtinas, kad skriaudu buvo į jį žiūrėti, ir puolė man į kojas. Vos gavęs tavo paskutinįjį laišką, jis sėdo į pašto karietą. Važiavo dieną naktį, įveikė kelią per tris paras, apsistojo tik paskutinėje pašto stotelėje ir, sulaukęs tamsos, įžengė į miestą. Man gėda prisipažinti, bet aš, priešingai nei ponas d'Orbas, ne iš karto puoliau jam ant kaklo — dar gerai nenuvokiau, ko jis atkeliavo, nors pasekmes iškart nuspėjau. Kartūs prisiminimai, tau ir jam gresiantis pavojus, jo pasimetimas — visa tai temdė malonią staigmeną: buvau pernelyg sukrėsta, kad galėčiau labai apsidžiaugti svečiu. Bet, šiaip ar taip, apglėbiau jį, ir širdį man, kaip ir jam, sugniaužė skausmas,— mudu supratome vienas kitą be žodžių, ir tylus mudviejų apsikabinimas buvo iškalbingesnis už raudas ir ašaras. Pirmi jo žodžiai buvo: „Kaip

jai? Ak, kaip jai? Dovanokite man gyvastį arba mirtį“. Sumečiau, kad jam žinoma, jog tu sergi, ir, manydama, kad jam ne paslaptis, kuo sergi, pasakiau viską be jokios atodairos, tik pasistengiau sumenkinti pavojų. Vos išgirdęs, jog tau raupai, jis suriko ir nugeibo. Sielos nerimo, taip pat nuovargio ir nemigos priveiktas, ūmai visiškai neteko jėgų, ir mes ilgai jį gaivinome, kol pagaliau atsipeikėjo. Kalbėti vos begalėjo, ir mes paguldėme jį į lovą.

Prigimtis paėmė viršų,— jis miegojo dvylika valandų nepabusdamas, bet taip neramiai, jog miegas turbūt veikiau išsekino jį, negu pridėjo jėgų. Rytojaus dieną ir vėl keblumas: panoro būtinai tave pamatyti. Aš priešinausi, sakiau, jog sukrėtimas gali tau pakenkti; jis tarėsi galįs palūkėti, kol nebebus pavojaus, bet ir viešėti pas mus jam buvo didžiai pavojinga. Bandžiau atvesti jį į protą; jis griežtai mane nutraukė. „Patausokite savo žiaurią gražbylystę kitam atvejui,— pasipiktinęs tarė jis,— ji mane žudyte žudo. Nesitikėkite ir šįsyk mane išginti kaip tuomet, kai buvau ištremtas jūsų pastangomis: šimtus kartų grįšiu nors iš pasaulio krašto, kad galėčiau vieną akimirką ją pamatyti. Prisiekiu savo gimdytojo atminimu,— karštai pridūrė jis,— kojos iš čia nekelsiu, kol jos nepamatysiu. Pažiūrėsime, kas laimės šį kartą: ar aš sužadinsiu jums gailestį, ar jūs priversite mane sulaužyti priesaiką“.

Jis buvo tvirtai apsisprendęs. Ponas d’Orbas ėmė sukti galvą, kaip būtų galima patenkinti jo norą, idant jis kuo greičiau iškeliautų, kol niekas nepastebėjo jį sugrįžus: visuose namuose pažinojo jį tik vienas Hansas, bet tuo aš pasitikėjau, o kitiems tarnams girdint kreipdavomės į jį pramanytu vardu*. Aš jam pažadėjau, jog nakčia jis tave pamatysiąs, bet pabūsiąs tik akimirksnį, nepasakysiąs nė žodžio, o auštant išvažiuosiąs. Pareikalavau, kad jis duotų žodį. Tik tada nusiraminau, palikau jį vyrui globoti ir grįžau pas tave.

Pamačiau, jog tau kur kas geriau — kūnas jau neišbertas; gydytojas mane padrąsino ir suteikė viltį. Iš anksto susitariau su Babi; ir šit, kai tau vėl pašoko karštis, nors jau nebe toks didelis, ir tu vis dar gulėjai be nuovokos, liepiau ta dingstimi visiems išeiti, o vyrui pasakyti, kad atvestų mūsų svečią,— tariau sau, jog kol nesibaigs priepuolis, tu jo nepažinsi. Tik vargais negalais pavyko mums išprašyti tavo nusiminusį tėvą, kuris spyrėsi kiekvieną naktį sėdėsiąs tavo galvūgaly. Galop pasakiau jam supykusi, kad jisai vis tiek nieko ne-

* Ketvirtoje dalyje skaitytojas pamatys, kad tas netikras vardas — Sen Prė.

galėsiąs užvaduoti, nes aš taip pat pasiryžusi budėti, ir jis puikiai žinąs, kad nors jis ir tėvas, tave mylintis, bet aš ne ką blogiau tavimi pasirūpinsianti. Išėjo jis nenorom; mudvi likome vienos. Ponas d'Orbas pasirodė vienuoliktą valandą ir pasakė, jog tavo draugas laukiąs gatvėje; išėjau jo atsivesti, paėmiau už rankos — jis virpėjo kaip lapas. Žengiant į prieškambarį, jam pasidarė silpna; jis vos gaudė kvapą ir turėjo atsisėsti.

Tuomet, pastebėjęs vieną kitą daiktą, tolėliau žibančios žvakės apšviestą, sunkiai atsiduso ir tarė: „Taip, pažįstu senas vietas. Kartą gyvenime jau esu čia buvęs... tuo pačiu laiku... ir drebėjau lygiai kaip šiandien... taip pat plastėjo širdis... O drąsuoli! Aš, mirtingasis, išdrįsau paragauti... Ką pamatysiu dabar tame pačiame prieglobstyje, kur viskas alsavo goslumu, svaiginančiu man sielą? Kokią pamatysiu tą būtybę, kuri teikė man meilės džiaugsmus ir mėgavosi jais drauge su manimi? Išvysiu mirties vaizdą, sielvarto pergalę, nelaimingą dorybę ir merdintį grožį!"

Mieloji sesute, man gaila tavo vargšės širdies, ir aš nesileisiu į smulkmenas, pasakodama tą graudžią sceną. Jis pamatė tave ir nutilo — taip buvo pažadėjęs; bet kaip tylėjo! Puolė ant kelių; raudodamas bučiavo lovos užuolaidas; grąžė rankas ir kėlė akis į dangų; dusliai dejavo, vargais negalais tramdydamas skausmą ir klyksmą. Nematydama jo, nejučia iškišai iš po antklodės ranką; jis griebė ją lyg kokio pašėlimo ištiktas; ir veikiau liepsningi bučiniai, kuriais jis apibėrė tą geibią rankutę, pažadino tave nei aplinkinių žmonių šurmulys ir balsai. Pamačiau, jog pažinai jį, ir, nepaisydama jo priešinimosi ir aimanų, tuojau pat išvedžiau jį iš kambario — tikėjausi, jog tą trumpą regėjimą palaikysi kliedesiu. Bet vėliau, matydama, kad nieko nesakai, pamaniau, jog būsi viską pamiršusi; uždraudžiau Babi apie tai kalbėti ir žinau, kad ji tesėjo žodį. Bergždžios atsargumo priemonės, bejėgės prieš meilę! Jos tik dar giliau įspaudė atminimą tavo širdyje, ir jo niekas jau nebeįstengs išdildyti!

Jis išvažiavo, kaip buvo pažadėjęs. Aš priverčiau jį prisiekti, kad neapsistos kur nors netoliese. Bet, mieloji, tai dar ne viskas; privalau papasakoti tau viską iki galo, nes vis tiek ilgai netrukus tatai sužinotum. Po dviejų dienų, važiuodamas pro šalį, apsilankė čia milordas Eduardas; skubiai jis leidosi anam pavymui, prisivijo Dižone ir rado sergantį. Nelaimingasis buvo apsikrėtęs raupais: tuomet nepasisakė man, jog nebuvo jais persirgęs, ir aš įvedžiau jį pas tave be jokių atsargumo priemonių. Negalėdamas išgydyti tavęs nuo tos ligos, jisai

ryžosi pats ja apsirgti. Prisiminusi, kaip jis bučiavo tavo ranką, nė kiek neabejoju, kad tyčia norėjo apsikrėsti. Visos aplinkybės buvo kaip reta nepalankios, tačiau apkrėtė ta liga meilė ir viskas baigėsi laimingai. Kūrėjas apsaugojo gyvastį pačiam švelniausiam pasaulyje įsimylėjėliui, jis pasveiko, ir, sprendžiant iš paskutiniojo milordo Eduardo laiško, juodu tikriausiai jau bus išvykę į Paryžių.

Tai va, mieliausioji sesute, gink šalin graužatį ir baimę, jos kamuoja tave be jokio reikalo. Jau seniai atsižadėjai savojo draugo meilės, ir jo gyvasčiai nebegresia pavojus. Dabar tik saugok savąją gyvastį ir gera valia aukokis, kaip tatai pažadėjo tavo širdis iš meilės tėvui. Gana pagaliau tau būti tuščios vilties žaislu ir guostis iliuzijomis. Tu skubi didžiuotis savo negražumu, bet būki kuklesnė, patikėk — tuo tarpu tau visiškai nėra kuo didžiuotis. Tu ištvėrei žiaurų smūgį, bet tavo veidas liko nepaliestas. Tai, ką laikai raupų randais,— tik raudonos dėmelės, ir jos veikiai išnyks. Mano daliai teko kur kas didesni išmėginimai, bet, kaip matai, vis dėlto dar ne taip jau bjauriai atrodau. Angele mano, nors ir kaip to nenorėtum, vis tiek liksi gražutė, ir abejingasis Volmaras, įsimylėjęs per savaitę ir nepasveikęs nuo meilės per trejus nesimatymo metus, vargu ar pasveiks, išvydęs tave dabar. Ak, jeigu dedi viltis tik į tai, kad jam nepatiksi, tavo dalia beviltiška!

XV LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

To jau per daug, to jau per daug. Mielasis, tu nugalėjai. Aš nebegaliu spirtis tokiai meilei, nebeturiu jėgų priešintis. Grūmiausi visomis išgalėmis,— tai paliudys sąžinė, vienintelė mano paguoda. Tegu dangus nereikalauja iš manęs ataskaitos už tai, ko man nedavė. Mano sugrudusi širdis, tiek kartų tavo papirkta ir taip brangiai tau atsiėjusi, priklauso tau vienam,— juk ji tava nuo tos akimirkos, kai pirmąsyk tave išvydau, ir bus tava iki paskutinio mano atodūsio. Tu ją laimėjai tokių išmėginimų kaina, jog dabar tau nevalia jos netekti, o man nusibodo, pamiršus teisingumą, aukotis iliuzinei dorybei.

Taip, švelnus ir taurus įsimylėjėli, tavo Julija visados bus tava, visados tave mylės,— taip reikia, to aš noriu, tokia mano priedermė.

Grąžinu tau galią, meilės tau padovanotąją, ir niekas daugiau jos iš tavęs nebepaverš. Veltui apgaulus balsas niurzgia nepatenkintas mano širdies gilumoje,— jis manęs nebeprigaus. Ko vertos tuščios pareigos, kurias jis priešina su pareiga amžinai mylėti dangaus man skirtąjį? Bene pareiga tau nėra pati švenčiausia? Bene aš neprižadėjau tau visko? Bene pirmasis mano širdies įžadas nebuvo niekados nepamiršti tavęs? Bene tavoji nesulaužoma ištikimybė neteikia tvirtybės manajai? Ak, meilės šuoras sugrąžino mane tau, ir dabar man gaila tik vieno — kad grūmiausi su iš tikrųjų širdžiai mielais, iš tikrųjų teisėtais jausmais! Prigimtie, mieloji prigimtie, atsiimk visas savo teises! Atsižadu nuožmių dorybių, kurios tave laiko perniek. Nejaugi tavo duoti polinkiai bus apgaulesni už protą, jau ne kartą mane suklaidinusį?

Mielas drauguži, gerbki tuos švelnius polinkius! Esi taip dosniai jų apdovanotas, jog negali jų neapkęsti, bet pripažink jų malonią ir saldžią dermę, pripažink, jog meilės teisės neardo kraujo ryšių ir draugystės teisių. Išmesk iš galvos, jog kada nors paliksiu tėvų namus ir seksiu paskui tave; nesitikėk, kad išsižadėsiu saitų, kuriais surišo mane šventa galia: žiauri netektis — motinos mirtis — išmokė mane dar labiau būgštauti dėl tėvo ir jo neskaudinti. Ne, toji, kuri dabar yra jo vienintelė paguoda, neužduos jam širdies, gildomos kančių; pražudžiusi motiną, nestumsiu pražūtin ir tėvo. Ne, ne, aš žinau, kuo nusižengiau, ir negaliu jo neapkęsti. Priedermė, garbė, dorybė — visa tai man tušti žodžiai; betgi aš ne išgama; esu silpna, bet man nesvetimi žmogiški jausmai. Esu tvirtai apsisprendusi, nenoriu liūdinti nė vieno tų, kuriuos myliu. Tėvui, žodžio vergui ir tuščio titulo dievintojui, priklausys mano ranka, jo pažadėta kitam; bet mano širdis priklausys tik vienai meilei, ir mano ašaros be perstojo liesis mano lipšniai draugei ant krūtinės. Tegu būsiu aš niekinama ir nelaiminga, bet tegu būna, jeigu tai įmanoma, laimingi ir patenkinti visi tie, kurie man brangūs. Jūs trys būkite visas mano gyvenimas, ir aš, džiaugdamasi jūsų laime, pamiršiu savo sielvartą ir neviltį.

XVI LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Mes atgimstame, miela Julija! Visi tikrieji mūsų jausmai vėl grįžta į savo vagą. Prigimtis išlaikė mums gyvastį, meilė grąžina į gyvenimą. Tu tuo abejojai? Tu išdrįsai patikėti, kad gali atimti iš manęs savo širdį? Na jau ne, aš geriau pažįstu tą širdį, Viešpaties sukurtą manajai. Jaučiu, kad jiedvi sieja bendras gyvenimas, ir tik mirtis gali išardyti jųdviejų sandorą. Bene mūsų jėgoms jas išskirti, netgi šito trokšti? Bene jas sieja tie ryšiai, kuriuos žmonės užmezga ir patys nutraukia? Ne, ne, Julija; žiaurus likimas draudžia mums turėti saldų sutuoktinių vardą, bet niekas negali iš mūsų atimti ištikimų įsimylėjėlių vardo; jisai bus mūsų paguoda liūdnoje ateityje ir drauge su mumis nueis į kapus.

Taigi mudu pradedame gyventi iš naujo, ir pradedame iš naujo kentėti: gyventi mudviem reiškia tik sielvartauti. Kas pasidarė mums, nedalingiems? Kas gi atsitiko, jog mudu nustojome būti tokie, kokie buvome? Kur dingo mūsų begalinės laimės žavesys? Kur dingo nuostabus dvasios pakilimas, kuriuo dorybė žadino mums jausmus? Nieko iš mūsų nebeliko, tiktai meilė,— liko viena meilė, o jos džiaugsmai pražuvo. O, vergiškai nuolanki dukterie, nedrąsi įsimylėjėle, tavo klaidos — visų mūsų nelaimių šaltinis! Deja, jei tavoji širdis nebūtų buvusi tokia tyra, ji nebūtų tavęs šitaip suklaidinusi! Taip, mus stumia pražūtin tavo širdies taurumas; joje, pertekusioje prakilnių jausmų, nebeliko vietos išminčiai. Dukters švelnumą tu norėjai sutaikyti su nežabota meile; atsiduodama iškart visiems savo polinkiams, tu suplaki juos į krūvą, užuot gražiai suderinusi, ir per savo dorybes tampi kaltininkė. O Julija, tavo galia nesuvokiama! Keista toji tavo jėga, kuria tu keri man protą! Net versdama mane rausti dėl mūsų aistros, drauge verti mane gerbti tavus paklydimus; tu žadini man susižavėjimą, nors ir mane kamuoja tokie pat sąžinės priekaištai... Sąžinės priekaištai!.. Argi tave turėtų graužti sąžinė?.. Tave, kurią aš mylėjau... tave, kurios negaliu nedievinti... Nejaugi nusikaltimas galėtų prisiliesti tavo širdies?.. Žiaurioji, grąžindama tą man priklausomą širdį, grąžink ją tokią, kokia ji man buvo dovanota.

Ką tu pasakei?.. Apie ką išdrįsai užsiminti?.. Tu būsi kito glėbyje!.. Atsiduosi kitam!.. Nebebūsi mano... ar, kas baisiausia, priklausysi ne man vienam! Ir man skirta kęsti tą šiurpią kančią!.. Matyti, kaip tu pati save laidoji!.. Ne, verčiau neteksiu tavęs, nei sutiksiu dalytis tavim

su kitu... Kodėl dangus neįkvėpė man drąsos, tolygios mano aistros šuorams?.. Pirmiau, negu tavo ranką išniekins tas pragaištingas ryšys, kurio meilė baisisi, o garbė šalinasi, savąja ranka aš įsmeigčiau tau krūtinėn durklą, išleisčiau kraują iš tavo tyros širdies, idant nesuteptumei jos išdavyste. Skaistųjį savo širdies kraują atmieščiau krauju, mano gyslose degančiu negęstančia liepsna; pulčiau į tavo glėbį; prigludęs prie tavo lūpų, atiduočiau tau paskutinį atodūsį... ir įkvėpčiau tavąjį... Mirštanti Julija!.. Švelnios akys, blėstančios priešmirtinėse kančiose!.. Krūtinė, tas meilės sostas, perverta mano rankos... kraujas, karštu srautu almantis iš jos drauge su gyvastim!.. Ne, gyvenk ir kentėk, vilk mano bailumo naštą. Taip, aš norėčiau, kad tavęs nebebūtų; bet per silpnai tave myliu, kad galėčiau nužudyti.

Ak, jei žinotum, kas darosi sielvarto gniaužiamoje širdyje! Dar niekad ji nedegė tokia šventa ugnimi, dar niekad jai nebuvo tokie brangūs tavo dora ir skaistumas. Aš tavo mylimas, aš sugebu mylėti ir tai jaučiu; bet esu tik žmogus, o atsižadėti nežemiškos palaimos neturėtų jėgų nė vienas žmogus. Naktis, viena vienintelė naktis amžinai permainė mano sielą. Atimk iš manęs tą pragaištingą prisiminimą, ir aš tapsiu doras. Bet lemtingoji naktis viešpatauja mano širdies gilumoje ir savo šešėliu temdys paskutines mano dienas. Ak Julija, dievinamoji Julija, jeigu mums lemta visados būti nelaimingiems, tad pasimėgaukim dar viena laimės akimirka, o paskum — amžina atgaila!

Išklausyk tą, kurs tave myli. Kodėl mes vieni turėtume būti protingesni už visus pasaulyje ir su vaikišku naivumu puoselėti iliuzines dorybes, visų minimas, bet niekieno nebranginamas? Kaip, nejaugi mes būsime doringesni už tuos pulkus gudruolių, kurių knibždėte knibžda Londone ir Paryžiuje,— juk jie visi šaiposi iš vedybinės ištikimybės, o į sanguliavimą žiūri kaip į žaidimą! Toks elgesys nieko nepiktina, o jau smerkti jį visai neįprasta. Ir doriausi žmonės čia juoktųsi iš to, kas, gerbdamas santuoką, spirtųsi širdies polinkiui. Iš tiesų, sako jie, nusižengimas esti tik tada, kai išeina viešumon, ir apskritai nebus nusižengimo, jei viskas liks paslaptyje! Kokia čia bėda žmonos neištikimybė, jei vyras nieko nežino? Užtat kaip įtaikauja žmona, stengdamasi išpirkti savo nuodėmes!* Kokiu švelnumu ji siekia atspėti ar

* Ir kur gerasis šveicaras tai matė? Jau seniai madingos damos laiko jas gero skonio ženklu. Jos išdidžiai įkurdina meilužius savo namuose ir tik tuomet teikiasi pakęsti vyrą, jeigu jis reiškia žmonai deramą pagarbą. Jei moteris slėptų nuodėmingus ryšius, tai nejučia pirštų mintį, kad jų gėdisi, ir veikiai netektų gero vardo; nė viena padori moteris tuomet nepageidautų turėti su ja ką nors bendra.

išblaškyti vyro įtarimus! Netekęs iliuzinio pranašumo, iš tikrųjų jis jaučiasi dar laimingesnis; toji tariama nuodėmė tik papildo ryšių įvairovę visuomenėje.

Neduokdie, brangioji širdies drauguže, kad imčiau diegti tau šitas gėdingas taisykles! Aš jomis bjauriuosi, nors ir nežinau, kaip su jomis kovoti,— sąžinė smerkia jas kur kas labiau negu protas. Neskatinu savęs žengti ryžtingą žingsnį, man nepakenčiamą, netrokštu šitaip brangiai atsieinančios dorybės, bet, man regis, mažiau esu kaltas, kai sau prikaišioju savo nuodėmes, o ne teisinu jas, ir didžiausiu nusižengimu laikau norą nusikratyti sąžinės priekaištų.

Nė pats nesižinau, ką rašau; mano širdyje baisi sumaištis, ir ji dar padidėjo, kai gavau tavo laišką. Viltis, kurią man palieki,— liūdna ir niūri; ji temdo tą skaisčią šviesą, tiek sykių rodžiusią mudviem kelią; tavo žavūs veido bruožai blausiasi ir tampa tik dar patrauklesni; matau tave švelnią ir nelaimingą; ašaros, trykštančios iš tavo akių, tvindo man širdį, ir aš karčiai priekaištauju sau, jog nuo šiol galiu mėgautis savo laime tik tavosios laimės kaina.

Vis dėlto man dar kelia dvasią slapčia rusenanti meilės ugnis, teikianti ryžto, kurio vos neatėmė sąžinės priekaištai. Ak, ar žinai, mieloji drauguže, kiek paguodos gali duoti tau, tiek netekčių patyrusiai, tokia meilė kaip manoji? Ar žinai, kaip gali paskatinti tave mylėti gyvenimą mylimasis, kuris gyvu kvapu tave geria? Ar supranti, jog dabar tik dėl tavęs vienos gyvenu, veikiu, mąstau ir jaučiu? Taip, nuostabusis mano būties šaltini, juk kitos sielos, be tavosios, neturiu, esu tik dalis tavęs; jaukiai apsigyvenusi mano širdies gilumoje, tu nejausi, jog tavasis gyvenimas būtų praradęs žavesį. Ką gi, mudu būsime nuodėmingi, bet anaiptol ne blogi; mudu būsime nuodėmingi, bet visados mylėsime dorybę; užuot teisinę savo nuodėmes, atgailausime, raudosime drauge, išpirksime jas, jeigu tai įmanoma, savo gerumu ir labdara. Julija, o Julija, ką tu darai? Ir ką galėtum padaryti? Tu nepabėgsi nuo mano širdies, nes ji susijungusi su tavąja!

Jau seniausiai pamiršti tušti planai praturtėti — planai, taip žiauriai mane apvylę. Dabar man pridera atsimokėti milordui Eduardui už jo rūpesčius; jis nori vežtis mane į Angliją — mano, jog ten būsiu jam pravartus. Ką gi, keliausiu su juo, bet kiekvienais metais ištaikysiu progą slapčiomis aplankyti tave. Jeigu man nepavyks pasikalbėti su tavimi, bent pamatysiu tave, bent išbučiuosiu tavo pėdas; tik vienas tavo žvilgsnis padovanos man dešimt mėnesių gyvenimo. Prisivertęs iškeliauti atgalios, toldamas nuo savo mylimosios, guosdamasis skaičiuo-

siu žingsnius — juk netrukus jie vėlei mane priartins prie josios. Tomis dažnomis kelionėmis tavo nelaimingas mylimasis apgaudinės sau širdį: išvykdamas tavęs pamatyti, jis mintyse jau mėgausis pasimatymu; grįždamas atgal, džiaugsis maloniais prisiminimais; nepaisant žiauraus likimo, niūrūs jo gyvenimo metai nepražus visiškai; nebus metų, kurie nesuteiktų džiaugsmo, ir visą jo gyvenimą užpildys, tolydžio gausėdamos, trumpos akimirkos, praleistos šalia tavęs.

XVII LAIŠKAS

JULIJOS MYLIMAJAM NUO PONIOS D'ORB

Jūs nebeturite mylimosios, bet aš atgavau draugę, o jūs įsigijote bičiulę, kurios širdis šimteriopai atlygins jums už tai, ko netekote. Julija ištekėjo ir neabejotinai suteiks laimę padoriam žmogui, savo likimą susiejusiam su jos likimu. Dėkokite Dievui, kad po visų jūsų beprotysčių ji išgelbėjo jus abu — save nuo nešlovės, o jus, atėmusį jai garbę, nuo atgailos. Gerbkite jos naują padėtį, nebeRašykite jai, ji prašo jus. Palaukite, kol ji pati jums parašys,— tai bus labai greitai. Štai dabar ir pamatysiu, ar esate vertas mano pagarbos, ar įmanoma jūsų širdžiai tyra ir nesavanaudiška draugystė.

XVIII LAIŠKAS

BIČIULIUI NUO JULIJOS

Taip ilgai jūs buvote visų mano širdies paslapčių patikėtiniu, kad ji niekados negalės pamiršti to mielo įpročio. Mano gyvenime nutiko toks svarbus įvykis, kad širdis trokšta viską jums apsakyti; tad atverkite savąją, meilingas bičiuli, tegu ilga draugiška mano kalba randa atgarsį jos gelmėje. Tiesa, draugystė kartais skatina vieną katrą daugžodžiauti, bet kitam visada suteikia kantrybės klausyti.

Nenutraukiamu ryšiu susieta su vyro likimu ar veikiau su tėvo valia, žengiu į naują gyvenimo kelią, kuriuo man skirta eiti iki mirties.

Jo pradžioje meskime žvilgsnį į kelią, kurį palieku,— anaiptol nebus skaudu mums prisiminti anuos mielus laikus; gal iš to kelio pasimokysiu, kaip turėčiau geriau praleisti likusį gyvenimą; o jums gal paaiškės kai kurie mano poelgiai, ligi šiol nesuvokiami. Šiaip ar taip, pasvėrusios tai, kas mudu buvome vienas kitam, mūsų širdys bent geriau pajus, už ką turi dėkoti viena kitai ligi paskutinės dienos.

Beveik prieš šešerius metus pamačiau jus pirmą kartą; buvote jaunas, stotingas, malonus; buvau regėjusi jaunuolių ir dailesnių, ir stotingesnių už jus, bet nė vienas manęs nejaudino, o jūs pavergėte mano širdį iš pirmo žvilgsnio*. Jūsų veide tariausi išvydusi man artimos dvasios požymius. Man pasirodė, jog mano pojūčiai — tai tik daug tauresnių jausmų apraiškos; ir pamilau jus ne dėl išvaizdos, o dėl to, ką tariausi jaučianti savyje. Praslinko du mėnesiai, o aš vis dar tikėjau, jog neapsigavau. Akla meilė neklysta, kalbėjau sau; mudu sukurti vienas kitam, ir aš priklausyčiau jam, jeigu prigimties nustatytų santykių nevaržytų žmonių prisiimtos taisyklės; ir jeigu visiems būtų leidžiama džiaugtis laime, mudu būtume laimingi drauge.

Mudviejų jausmai buvo vienodi; jie būtų mane apvylę, jei tik man vienai būtų sukilę. Mano pažintoji meilė gali gimti tiktai iš sielų dermės ir abipusio atitikimo. Nemylimas mylėti negali, bent jau myli neilgai. Neatliepta meilė, kuri, kaip sakoma, sukelia daug skausmo, remiasi vien juslėmis; kartais ji prasismelkia į sielą, dangstydamasi tariamu dvasiniu bendrumu, bet apgaulė greit išeina paviršiun. Juslinė meilė neapsieina be fizinio suartėjimo, o suartėjus veikiai išblėsta. Tikroji meilė neapsieina be širdies ir trunka tiek, kiek trunka ją sužadinęs dvasinis bendrumas**. Tokia iš pradžių ir buvo mudviejų meilė; tokia ji, tikiuosi, ir išliks iki paskutinės mūsų gyvenimo dienos, jeigu sugebėsime deramai ją valdyti. Aš mačiau, aš jaučiau, jog esu mylima, jog turiu būti mylima; mano lūpos tylėjo, žvilgsnis nieko nesakė, bet jūs girdėjote mano širdies balsą. Netrukus mudu pajutome tarp mūsų atsiradus kažin ką nesuvokiama, kas daro tylėjimą iškalbų, kas verčia byloti nudelbtas akis, kas kursto savotiškai narsų drovumą, kai pati baimė išduoda geismą ir išreiškia tai, ko nedrįsti išsakyti.

---

* Ponas Ričardsonas labai šaiposi iš potraukio, atsirandančio iš pirmo žvilgsnio ir pagrįsto nenusakoma dvasių giminyste. Bepigu šaipytis, betgi toks potraukis pasaulyje pernelyg dažnas, todėl, užuot neigus jį pramogos dėlei, ar nebūtų geriau pamokyti mus, kaip su juo kovoti.

** Kai tasai dvasinis bendrumas — vaizduotės padarinys, meilė trunka tiek pat kiek iliuzija, įteigusi mums tą mintį.

Aš permaniau savo širdį ir supratau, jog, vos išgirdusi jūsų pirmąjį žodį, pražūsiu. Pastebėjau, kaip sunku jums tvardytis, įvertinau jūsų pagarbą ir dar karščiau jus įsimylėjau. Aš stengiausi atsilyginti jums už skaudų ir neišvengiamą tylėjimą, nenusižengdama savo skaistybei, ėjau prieš savo prigimtį, mėgdžiojau pusseserę, dėjausi tokia pat vėjavaike ir lengvabūde, kad išvengčiau pernelyg rimtų pasiaiškinimų, rodydamasi linksma ir apiberdama jus tūkstančiais švelnių ir meilių žodelių. Norėjau, kad jūs džiaugtumėtės esama padėtimi ir, bijodamas ją pabloginti, būtumėte dar santūresnis. Man nelabai sekėsi; prigimties varžymas niekad nelieka be pasekmių. Kokia aš buvau neprotinga! Užuot išvengusi pražūties, tik ją paspartinau,— ligai palengvinti griebiausi nuodų, ir tai, kas turėjo jus nutildyti, paskatino jus prabilti. Veltui stengiausi atvėsinti jus tariamu šaltumu,— kai mudu likdavome dviese, tas tramdymasis ir išduodavo mane; jūs man parašėte, ir, užuot įmetusi jūsų pirmąjį laišką į ugnį ar nunešusi mamai, išdrįsau jį atplėšti; štai tada ir įvyko mano nuopuolis, ir visa kita — neišvengiamas padarinys. Aš valdžiausi ir neatsakinėjau į tuos pragaištingus laiškus, bet negalėjau susivaldyti jų neskaičiusi. Ta kraupi kova pakenkė mano sveikatai: pamačiau priešais atsivėrus bedugnę. Baisėjausi pati savimi, bet nesiryžau su jumis išsiskirti. Puoliau į savotišką neviltį; meilijau net, kad jūsų nebūtų pasaulyje, jeigu negalite priklausyti man; galų gale ėmiau linkėti jums mirties, netgi to meldžiau. Viešpats matė, kas dedasi mano širdyje,— tegu šios kančios bent iš dalies išperka mano nuodėmes.

Matydama, kad jūs nusiteikęs manęs klausyti, ryžausi viską jums išsakyti. Šajo pamokymai man nenuėjo veltui: puikiai žinojau, kuo gresia toks prisipažinimas. Meilė, išplėšusi jį man iš širdies, nurodė, kaip išvengti pavojaus. Pasikliovusi jumis, savo vienintele apgintimi, įdaviau jums ginklą, kad nukreiptumėte jį prieš mano silpnybę; tikėjau jūsų padorumu, buvau tikra, jog išgelbėsite mane nuo manęs pačios, ir neapsirikau. Matydama, kaip pagarbiai žiūrite į jums patikėtą paslaptį, supratau, jog aistra manęs neapakino ir jog tikrai esate toks doringas, kokį spėjo jus esant mano širdis. Sudėjau į jus viltis, jausdamasi visiškai saugi, juoba kad tariau, jog mudviejų širdims nieko daugiau nebereikia. Būdama tikra, jog mano širdis pilna vien tyrų jausmų, pamiršau visokį atsargumą ir mėgavausi švelnaus mūsų savitarpio artumo žavesiu. Deja, blogis nepastebimai įsišaknijo per mano neapdairumą, ir įprotis jus matyti tapo pavojingesnis už meilę. Sužavėta jūsų santūrumo, tariausi galinti nepaisyti pavojaus ir mažiau varžytis;

mano troškimai buvo tokie nekalti, jog tikėjau, kad švelniais ir meiliais draugiškumo ženklais tvirtinu jūsų dorybę. Klarano giraitėje supratau, jog pernelyg pasitikėjau savo jėgomis ir jog nevalia nuolaidžiauti geismams, kai nori juos sutramdyti. Akimirka, viena vienintelė akimirka uždegė manyje tokią aistros liepsną, kurios neįmanoma užgesinti; mano valia dar priešinosi, bet širdis jau buvo palaužta.

Jūs irgi nebežinojote, ką daryti; aš drebėjau skaitydama jūsų laišką. Pavojus buvo dvejopas,— kad apsisaugočiau nuo jūsų ir nuo savęs pačios, man reikėjo su jumis išsiskirti. Tai buvo paskutinė žūstančios dorybės įstanga. Išvažiuodamas jūs laimėjote galutinę pergalę; nebematydama jūsų, aš pajutau tokį ilgesį, jog man visiškai pristigo jėgų priešintis.

Išėjęs į pensiją, tėvas parsivežė poną de Volmarą, kuriam buvo dėkingas už gyvastį,— per dvidešimt bendravimo metų bičiulis tapo jam toks brangus, jog negalėjo su juo išsiskirti. Ponas de Volmaras seno, bet, nors ir būdamas turtingas ir aukštos kilmės, neįstengė susirasti patinkamos žmonos. Tėvas papasakojo jam apie savo dukterį taip, kaip pasakoja žmogus, trokštantis, kad bičiulis taptų jo žentu. Beliko tik viena — važiuoti pražvalgų, ta dingstimi juodu ir iškeliavo drauge. Dalia man lėmė patikti ponui de Volmarui, dar niekad nieko nemylėjusiam. Slapčia jie davė vienas kitam žodį, ir ponas de Volmaras, turėdamas daug reikalų vienoje Šiaurės karalystėje, kur gyveno jo giminės ir buvo jo dvaras, paprašė atidėti vestuves ir išvyko, kliaudamasis abipuse sutartimi. Jam išvykus, tėvas pareiškė mamai ir man, jog skiria jį man už vyrą, ir įsakė man duoti sutikimą tekėti prieštarauti visiškai neleidžiančiu tonu, jog nedrąsa visai atėmė man žadą. Mama, puikiai mačiusi, į ką linksta mano širdis, ir jautusi jums slaptą simpatiją, ne sykį bandė perkalbėti tėvą, vildamasi, kad jis pakeisiąs sprendimą; nesiryždama net užsiminti apie jus kaip apie galimą jaunikį, ji stengėsi palankiai nuteikti tėvą jūsų atžvilgiu ir pažadinti norą artimiau su jumis susipažinti, bet kadangi jūs žemos kilmės, jis buvo abejingas jūsų dorybėms ir, nors sutikdavo, jog kilmė negalinti jų atstoti, vis dėlto tvirtino, kad tik ji viena teikianti joms vertę.

Mintis apie nelaimingą mano dalią, užuot nuslopinusi man aistrą, dar labiau ją sukurstė. Ne taip skaudu buvo kęsti kančias, kai dar puoselėjau apgaulią svajonę, bet kai ją praradau, netekau ir jėgų kentėti. Jei būčiau turėjusi bent menkutę viltį, jog kada nors jums priklausysiu, gal būčiau save perveikusi; kur kas lengviau būtų buvę priešintis jums visą gyvenimą negu amžinai jūsų atsižadėti; ir viena tik mintis, jog

manęs laukia begalinė kova, mane sugniuždė ir atėmė ryžtą siekti pergalės.

Liūdesys ir meilė graužė man širdį; aš puoliau į nusiminimą, kuriuo ir dvelkė mano laiškai. Jūsų laiškas iš Mejeri galutinai mane pribaigė: skausmas tapo dar sunkesnis, kai sužinojau, kaip jūs sielvartaujate. Deja, silpnesnioji iš dviejų sielų visados prisiima abiejų kančias! Planas, kurį išdrįsote man pasiūlyti, mane visiškai sutrikdė. Jis nulėmė mano likimą — kamuotis ligi paskutinės dienos. Neišvengiamai turėjau rinktis vieną iš dviejų blogybių: užtraukti nelaimę arba tėvams, arba jums. Ta siaubinga dilema man buvo nepakenčiama; jėgos, gamtos mums dovanotos, turi ribas,— po tokių išgyvenimų manosios jėgos visiškai išseko. Aš svajojau išsivaduoti iš šios žemės vargų. Viešpats, atrodė, manęs pasigailėjo; tačiau žiaurioji mirtis aplenkė mane, linkėdama man pražūties. Aš pamačiau jus, pasveikau ir pražuvau.

Nuodėmė nesuteikė man laimės, betgi aš ir nesitikėjau jos rasti. Jaučiau, jog mano širdis sukurta dorybei ir išsižadėjusi jos negali būti laiminga; mano nuopuolio paskata — silpnybė, o ne iliuzija; negaliu netgi teisintis, jog buvau aistros apakinta. Jau nebeturėjau nė menkiausios vilties, buvau pasmerkta vien kančioms. Skaistybė ir meilė buvo man vienodai reikalingos, bet negalėjau išlaikyti jas abi,— mačiau, koks jūs pasimetęs, tad, rinkdamasi vieną iš dviejų blogybių, galvojau tik apie jus ir pražudžiau save, kad jus išgelbėčiau.

Bet ne taip jau lengva, kaip manoma, išsižadėti dorybės; ji dar ilgai kamuoja tuos, kas jos atsisako, ir jos žavesys, tyrų sielų palaima, tampa pirmuoju kančių šaltiniu nusidėjėliui, kuris dar geidžia jos, bet niekados nebesugebės ja mėgautis. Nusidėjusi, bet neištvirkusi, aš negalėjau nusikratyti man lemtų sąžinės priekaištų; dora man buvo brangi net tada, kai jos netekau, o gėda, nors ir buvo slapta, graužė dėl to ne mažiau,— nebūčiau skaudžiau jos jautusi, jeigu ir visam pasauliui ji būtų buvusi žinoma. Sielvartas man teikė paguodą, kaip sužeistajam, bijančiam gangrenos, skausmas duoda viltį pasveikti.

Tačiau toji slapta nešlovė kėlė man pasibjaurėjimą. Aš taip troškau nuslopinti sąžinės priekaištus, sykiu neišsižadėdama nuodėmės, jog man atsitiko tai, kas atsitinka kiekvienam doram žmogui, kuris, išklydęs iš kelio, bando save nuraminti. Nauja iliuzija sušvelnino atgailos kartėlį: vyliausi rasti pačioje savo nuodėmėje priemonę jai išpirkti ir subrandinau įžūlų sumanymą — priversti tėvą pritarti mudviejų santuokai. Tą geidžiamą ryšį turėjo sumegzti pirmasis mūsų meilės

vaisius; aš meldžiau jo Viešpatį kaip savo grįžimo dorybėn ir mudviejų laimės laido; troškau to, ko kita, manim dėta, būtų bijojusi. Švelni meilė valdingai tramdė sąžinės piktinimąsi, guodė mane mintimi, jog mano nusižengimas bus man išgelbėjimas, ir tas viltingas laukimas tapo mano gyvenimo žavesiu ir lūkesčiu.

Nutariau pasielgti šitaip: kai tik mano padėtis pasidarys aiški, viešai pareikšiu apie tai, tėvams girdint, ponui Perė*. Tiesa, aš drovi; jaučiau, kokią kainą turėsiu už tai sumokėti; bet doringumas teikė man drąsos, ir aš troškau veikiau vienąsyk būti pelnytai sugėdinta negu amžinai slėpti nešlovę širdies gilumoje. Žinojau, ko galiu tikėtis iš tėvo: arba mirties, arba laimės su mylimuoju, ir ši alternatyva manęs nė kiek nebaugino. Vienaip arba kitaip šis mano žygis turėjo padaryti galą mano negandoms.

Štai jinai, mielas drauguži, mano paslaptis, kurią norėjau nuo jūsų nuslėpti, nors jūs, nerimo ir smalsumo kurstomas, stengėtės ją sužinoti. Turėjau begalę priežasčių nebūti atvira su tokiu karštakrauju kaip jūs, jau nekalbant apie tai, jog nevalia buvo duoti naujos dingsties jūsų nesantūrumui ir užsispyrimui pasireikšti. Ypač norėjau, kad jūs kur nors išvažiuotumėte tuo metu, kai vyks toji grasi scena, o aš puikiai žinojau, jog nieku būdu nesutiksite manęs palikti, jei patirsite, koks pavojus man gresia.

Deja, mane apvylė ir ta saldi svajonė! Viešpats sugriovė nuodėmingus planus; nebuvau nusipelniusi garbės tapti motina; mano laukimas pasirodė bergždžias,— man nebuvo leista šlovės kaina išpirkti savo nusižengimo. Ir šit, pasidavusi nevilčiai, neapdairiai sutikau su jumis pasimatyti, nors tai buvo pavojinga jūsų gyvasčiai: beprotiška aistra aptemdė man sąmonę, piršdama tokį saldų pateisinimą. Aš kaltinau save už tai, kad neišsipildė mano slapčiausias troškimas, o geismų apvilta širdis, degdama aistra, tikėjo, kad, juos tenkindama, ji tik siekia, idant jie galų gale būtų įteisinti.

Vienu tarpu man pasidingojo, kad tikslas pasiektas,— ir ši klaida tapo mano karščiausios atgailos priežastimi, o prigimties palaiminta meilė buvo juo žiauriau likimo išduota. Jūs žinote**, jog vienas nelaimingas atsitikimas pražudė po širdimi nešiotą vaisių, o sykiu sugriovė ir paskutinį visų mano vilčių pamatą. Bėda atėjo kaip tik mūsų nesimatymo dienomis, lyg dangus būtų panūdęs tuo metu pasiųsti man

---

* Vietos pastorius.

** Reikia manyti, kad buvo ir daugiau laiškų, kurių mes neturime.

visas pelnytas negandas ir išsyk nutraukti visus ryšius, galinčius mudu sujungti.

Jums išvykus, baigėsi ir visi mano prasižengimai, ir visi malonumai; supratau, tik per vėlai, jog puoselėjau tuščias iliuzijas. Ir staiga suvokiau, kokia tapau niekinga ir į kokią negandą stumia mane tyrumą praradusi meilė ir viltį praradusios svajos,— visa tai, ko negalėjau nuslopinti. Kamuojama begalės bergždžių sąžinės priekaištų, nuvaikiau skausmingas ir drauge bevaises mintis: galvoti apie save nebevertėjo, ir visą savo gyvenimą paskyriau jums. Nuo tol man rūpėjo tik jūsų garbė, tik į jūsų laimę dėjau visas viltis, ir man rodės, jog mane gali jaudinti vien jūsų žadinami jausmai.

Meilė nebetemdė man proto, todėl aš mačiau jūsų trūkumus, bet man jie buvo malonūs; ir tokie buvo jos kerai, jog būčiau menkiau jus mylėjusi, jeigu būtumėte buvęs tobulesnis. Žinojau, kokios jautrios esate širdies, kokio karšto kraujo; žinojau, kad jūs drąsesnis už mane, bet ne toks kantrus, kad tokios kančios, kokios graužė man sielą, būtų įstūmusios jus į neviltį; kaip tik todėl kruopščiai slėpiau nuo jūsų tėvo duotą žodį ir mūsų nesimatymo dienomis, naudodamasi tuo, jog milordas Eduardas uoliai rūpinasi jūsų gerove, ir trokšdama įkvėpti jums tokį pat norą rūpintis savo reikalais, masinau jus viltimi, nors pati vilties nebeturėjau. Negana to, suvokdama, koks pavojus jums gresia, ėmiausi tik vienos atsargumo priemonės, dar galinčios mums padėti: duodama savo žodį, drauge pavedžiau jums ir savo laisvę, kiek aš jos turėjau,— taip aš stengiausi įdiegti jums pasitikėjimą, o sau — tvirtybę; davusi pažadą, aš nebūčiau drįsusi jo sulaužyti, o jus jisai galėjo nuraminti. Sutinku, tai buvo vaikiškas įsipareigojimas, bet aš, šiaip ar taip, niekada nebūčiau nuo jo pasitraukusi. Dorybė taip reikalinga mūsų širdims, kad jeigu tikrosios dorybės atsižadame, tuojau išgalvojame kokį nors jos pakaitalą ir dar atkakliau jo laikomės,— gal todėl, kad jis mūsų pačių pasirinktas.

Nepasakosiu jums, kiek nerimo man teko patirti jums išvažiavus, o labiausiai mane kamavo baimė, jog mane pamiršite. Jūsų lankoma draugija kėlė man šiurpą; jūsų gyvenimo būdas dar labiau mane gąsdino — man jau dingojosi, kad nusiritote ligi to, jog tapote moterų širdžių medžiotoju. Jūsų nešlovė skaudino mane labiau negu visi mano vargai: man daug mieliau būtų buvę žinoti, jog esate nelaimingas, tik jokiu būdu ne niekingas; kentėti buvau pripratusi, bet jūsų negarbės nebūčiau pakėlusi.

Galop prigeso visos baimės, kurias iš pradžių kurstė jūsų laiškų

tonas; ir prigesino jas viena aplinkybė, kuri būtų be galo išgąsdinusi kiekvieną kitą įsimylėjėlę. Turiu galvoje tai, kad jūs leidotės įtraukiamas į palaidą gyvenimą, bet tuojau pat atvirai man prisipažinote, ir tai ypač sujaudino mane kaip pats geriausias jūsų nuoširdumo įrodymas. Pernelyg gerai jus pažinojau, kad būčiau galėjusi nesuprasti, kiek turėjo kainuoti jums toksai prisipažinimas, net jeigu ir nebebūčiau buvusi jums brangi,— viena tik meilė, perveikianti gėdą, galėjo paskatinti jus žengti tą žingsnį. Man atrodė, jog tokiai atvirai širdžiai svetima slapta išdavystė. Tariau, kad jūsų nusižengimas yra menkas, palyginti su tauriu ryžtu išpažinti man savo kaltę, ir, prisiminusi jūsų ankstesnius įžadus, visam laikui išsigydžiau nuo pavydulystės.

Mano mielasis, aš nepasidariau nuo to laimingesnė; vienam skausmui numalšus, beregint rasdavosi aibės naujų, ir tik tuomet aiškiai suvokiau, kaip kvaila savo sumišusioje širdyje ieškoti ramybės, kurią gali suteikti vien išmintis. Jau seniai slapčiomis verkiau dėl geriausiosios iš motinų, pamažu mirštamos negalės galuojamos. Savo nuopuolio lemtingų pasekmių spiriama, turėjau išpažinti savo nuodėmę Babi, o ji mane išdavė — papasakojo mamai apie mudviejų meilę ir mano prasižengimus. Vos tik pasiėmiau jūsų laiškus iš pusseserės, jie tuojau dingo. Įrodymas buvo neginčijamas; sielvartas pakirto mamai paskutines jėgas, ligos dar neišsekintas. Vos nenumiriau, kai atgailodama puoliau prie jos kojų. Užuot mane pasmerkusi pelnytai mirčiai, ji nuslėpė mano gėdą ir tik aimanavo be perstojo; ir netgi jūs, taip žiauriai ją apvylęs, netapote jai nekenčiamas. Pati savo akimis mačiau, kaip jūsų laiškas sugraudino jos jautrią ir gailią širdį. Deja, ji svajojo apie mudviejų laimę! Ne sykį bandė... Kam minėti amžinai žuvusią viltį? Viešpats kitaip parikiavo. Ji baigė savo liūdnas dienas grauždamasi, kad nesugebėjo sušvelninti širdies rūsčiam vyrui ir kad palieka dukterį, taip menkai jos vertą.

Sunkios netekties prislėgtai mano sielai pakako jėgų nebent gedėti,— vaitojančios prigimties balsas užgožė meilės burkavimą. Į aibės mano bėdų šaltinį ėmiau žiūrėti su savotišku pasidygėjimu; troškau pagaliau nuslopinti nekenčiamą aistrą, užtraukusią tiek nelaimių, ir amžinai jūsų išsižadėti. Taip reikėjo, be abejo; turėjau ko verkti iki gyvenimo galo, neieškodama be paliovos naujų dingsčių ašaroms. Atrodė, visos aplinkybės palankios mano apsisprendimui. Liūdesys suminkština širdį, o begalinis skausmas sukietina. Mirštančios mamos vaizdas išstūmė jūsų paveikslą; mudu buvome išsiskyrę; buvau praradusi paskutinę viltį. Mano neprilygstamoji bičiulė dar niekad nebuvo

tokia tauri, tokia nuostabi ir verta pati viena viešpatauti mano širdyje, kurią tarytum išgrynino jos dora, išmintis, draugystė, švelnios glamonės. Tariausi jus pamiršusi; tariausi pagaliau pasveikusi. Bet buvo per vėlu: tai, ką laikiau užgesusios meilės šaltumu, buvo tik nevilties slogutis.

Netrukus, kaip tai atsitinka ligoniui, kuris silpdamas nustoja kamuotis, bet skausmui sustiprėjus vėl atsigauna, visos mano kančios atsinaujino, kai tik tėvas pranešė, jog veikiai vėl atvyks ponas de Volmaras. Štai tuomet nenugalimoji meilė sugrąžino man jėgas, nors tariausi amžinai jų netekusi. Pirmąsyk gyvenime išdrįsau pasipriešinti tėvui; tvirtai ir aiškiai pareiškiau, kad ponas de Volmaras visada man būsiąs svetimas, kad aš apsisprendusi mirti mergystėje, kad tėvas esąs mano gyvenimo, bet ne širdies valdovas, ir kad niekas nepriversią manęs pakeisti savo nusistatymo. Nepasakosiu jums nei apie jo pyktį, nei apie tai, kaip negailestingai jis elgėsi su manimi. Aš buvau nepalenkiama: įveikusi savo drovumą, puoliau į kitą kraštutinumą; ir nors kalbėjau ne tokiu valdingu tonu kaip tėvas, bet lygiai taip pat ryžtingai.

Jis pamatė, jog laikausi tvirtai ir jog paliepimais nieko nelaimės. Akimirką tariausi išsivadavusi nuo jo atkaklių reikalavimų. Bet kas man pasidarė, kai tėvas, neregėto griežtumo žmogus, staiga susigraudino ir, apsipylęs ašaromis, suklupo prie mano kojų? Neleisdamas man atsistoti, apkabino kelius ir, įsmeigęs man į veidą drėgnas akis, prabilo gailiu balsu, kuris ligi šiolei skamba mano širdyje: „Dukrele, pasigailėk nelaimingo tėvo, jo žilo plauko; neleisk man nužengti į kapą iš sielvarto, kaip nužengė toji, kuri tave išnešiojo! Ak, nejaugi tu nori pražudyti visą giminę?“

Turbūt suprantate, kaip aš nustėrau. Jo poza, tonas, laikysena, žodžiai, ta siaubinga mintis — viskas taip mane sukrėtė, jog be nuovokos puoliau jam į glėbį ir tik išverkusi visas ašaras, veržiančias man gerklę, atsakiau silpnu, persimainiusiu balsu: „O tėveli! Aš turėjau ginklą prieš jūsų grasinimus, bet prieš jūsų ašaras esu beginklė; ne aš pasmerksiu mirčiai tėvą, o jūs — savo dukterį“.

Mudu buvome taip susijaudinę, jog ilgai negalėjome nusiraminti. Tačiau, mintyse kartodama paskutinius tėvo žodžius, supratau, jog jam žinoma kur kas daugiau, nei maniau, ir, pasiryžusi tuo pasinaudoti ir paimti viršų, vos neišpažinau to, ką taip ilgai atidėliojau, baimindamasi dėl savo gyvasties, bet, lyg numatydamas, ką ketinu jam atskleisti, ir to bijodamas, jis ūmai mane sustabdė ir prabilo tokiais žodžiais:

„Aš žinau, kokias svajas, nederamas kilmingai merginai, puoselėjate savo širdyje; atėjo laikas pareigos ir garbės vardan paaukoti gėdingą, jus žeminančią aistrą, kurią galėtumėte patenkinti tik mano gyvasties kaina. Paklausykite pagaliau, ko iš jūsų reikalauja tėvo ir jūsų garbė, ir pati lemkite savo likimą.

Ponas de Volmaras — didžiai kilmingas žmogus, apdovanotas visomis tomis savybėmis, kurios leidžia jam didžiuotis savo vardu, ir pelnytai yra visų gerbiamas. Aš jam dėkingas už gyvastį; jūs žinote, ką mudu esame pasižadėję vienas kitam. Jums dar pridera žinoti, jog, išvykęs į tėvynę sutvarkyti savo reikalų, jisai įsivėlė į paskutinį perversmą, neteko viso turto ir tik laimingo atsitiktinumo dėka išvengė tremties į Sibirą,— ir štai jis sugrįžta su apgailėtinais buvusio turto likučiais, pasikliaudamas savo draugu, kuris niekad nebuvo sulaužęs duoto žodžio. O dabar patarkite, ką man daryti, kaip jam žiūrėti į akis! Gal pasakyti jam: „Pone, aš žadėjau dukters ranką, kai jūs buvote turtingas, bet dabar, kai nieko nebeturite, aš atsižadu duoto žodžio, be to, ir duktė negeidauja būti jūsų žmona“? Nors ir kitais žodžiais aš jam atsakyčiau, vis tiek tik šitaip mano atsisakymą būtų galima suprasti; jūsų meilę jis palaikys išgalvota dingstimi, o jeigu ir patikės ja, tai tik dar labiau nukentės mano garbė; jūs pagarsėsite kaip puolusi mergina, o aš — kaip nedoras žmogus, kuris niekingo savanaudiškumo sumetimais aukoja ir priedermę, ir sąžinę ir atsimoka ne tik nedėkingumu, bet ir neištikimybe. Per vėlu man, dukrele, darytis sau gėdą doro gyvenimo saulėlydy,— nevalia per kelias minutes perbraukti šešiasdešimt garbingai nugyventų metų.

Taigi matote,— kalbėjo jis toliau,— kaip netinka dabar kalbėti apie tai, ką ketinote sakyti, juk visi pranašumai, kurių nepripažįsta drova, ir akimirksniu perdeganti jaunystės aistra niekados neatsvers to, ko reikalauja dukters priedermė ir tėvo garbė. Jei reikėtų pasirinkti, katras mudviejų turi paaukoti savo laimę dėl kito, mano meilė trokštų paveržti iš jūsų tokią saldžią auką; bet, vaikeli, prabilo garbė, o mūsų giminėje ji sprendžia viską“.

Man netrūko gana svarių prieštaravimų, tačiau prietarų pilnas tėvas laikosi taisyklių, tokių man svetimų, jog nė vienas tų, kaip man atrodo, neginčijamų argumentų nė kiek nebūtų jo paveikęs. Be to, aš nenumaniau, iš kur jis žino ir kiek žino apie mano elgesį, todėl, baimindamasi, kad jis, ko gero, jau iš anksto suvokia, ką jam ketinu pasakyti, jeigu taip irzliai mane pertraukinėja, o svarbiausia — visą laiką degdama iš gėdos, ryžausi verčiau griebtis tos vados, kuri man atrodė juo

patikimesnė, jog atitiko jo mąstyseną. Tiesiai pareiškiau, kad esu davusi jums žodį, prisiekiau, jog niekados jo nesulaužysiu, ir, nors ir kas atsitiktų, be jūsų sutikimo amžindie netekėsiu.

Ir tikrai, su džiaugsmu pastebėjau, kad mano sąžiningumas jo neerzina; jis apibėrė mane piktais priekaištais už mano pasižadėjimą, bet nepasakė nieko prieš: bajoras, turintis tikrą garbės jausmą, savaime suprantama, labiau už viską vertina ištikimybę savo įsipareigojimui, ir žodis, jo akimis žiūrint,— šventas dalykas. Taigi, užuot leidęsis į tuščią ginčą, jog mano pažadas negalioja, nes su tuo niekada nebūčiau sutikusi, jis privertė mane parašyti laiškutį, pridėjo jį prie laiško ir įsakė nedelsiant viską išsiųsti. Su kokiu susijaudinimu laukiau atsakymo, kokius tik įžadus daviau, kad tik jūs nebūtumėte toks skrupulingas, nors kitoks juk būti negalėjote. Beje, pernelyg gerai jus pažinojau, kad galėčiau abejoti jūsų klusnumu; supratau, kad kuo sunkesnė jums bus reikalaujamoji auka, tuo greičiau jūs ją prisiimsite. Atsakymas atėjo; aš tuo metu sirgau, ir tėvas jį nuslėpė nuo manęs; bet aš pasveikau, mano būgštavimai pasitvirtino, ir atsikalbėti niekuo nebegalėjau. Šiaip ar taip, tėvas pareiškė man, jog nepageidauja nė girdėti atsikalbinėjimų, ir, dar anksčiau tais siaubingais žodžiais pajungęs sau mano valią, privertė mane prisiekti, kad nesakysiu ponui de Volmarui nieko tokio, kas galėtų jį paskatinti atsisakyti vedybų. „Juk jis,— pridūrė tėvas,— dar pagalvos, jog tai mudviejų suokalbis. Ne, jūsų vedybos žūtbūt turi įvykti, kitaip aš numirsiu iš sielvarto“.

Jūs žinote, mano mielas, jog mano stiprios sveikatos neveikia nei nuovargis, nei oro permainos, bet ji negali atsispirti aistrų audrai, ir jog pernelyg jautrioje mano širdyje glūdi visų mano kūno ir dvasios negalių šaltinis. Gal ilgos sielvarto dienos pragaištingai paveikė mano kraują, gal prigimtis pasirinko tą metą jam apvalyti pražūtingu raugu, bet baigiantis tam pokalbiui man pasidarė negera. Išėjusi iš tėvo kambario, vargais negalais parašiau jums raštelį ir pasijutau taip prastai, jog atguliau, nebesitikėdama kada nors pasikelti iš ligos patalo. Visa kita jums gerai žinoma; man neprotingai pasielgus, jūs taip pat pasielgėte ne per protingiausiai. Jūs atvažiavote, aš pamačiau jus, bet tariau, kad man vaidenatės, kaip tai dažnai man nutikdavo klejojant. Tačiau, sužinojusi, kad tikrai buvote atvykęs, kad iš tiesų jus mačiau ir kad, trokšdamas apsirgti manąja liga, kurios nebegalėjote išgydyti, jūs tyčia ja apsikrėtėte, aš nebeištvėriau šio paskutinio išbandymo,— regėdama, kaip švelni meilė pergyveno viltį, manoji meilė, kurią taip sunkiai buvau sutramdžiusi, išsiveržė į laisvę ir netrukus suliepsnojo

karštai kaip niekad. Supratau, jog man lemta mylėti prieš savo valią; pajutau, jog man lemta būti nusidėjėle; jog negaliu priešintis nei tėvui, nei mylimajam ir jog meilės ir kraujo teises galiu sutaikinti vien paaukodama padorumą. Taip galop išblėso visi mano gerieji jausmai, pasikeitė visos mano dvasinės savybės, aš nustojau baisėtis nusikaltimu, širdies gilumoje pasidariau visiškai kitokia. Nežaboti kliūčių įkiršintos aistros šuorai galop įstūmė mane į tokią baisingą neviltį, kokia tik gali apimti sielą,— aš išdrįsau nusivilti dorybe. Jūsų laiškas, galėjęs greičiau pažadinti sąžinės priekaištus negu juos nuraminti, sukėlė man visišką sumaištį. Mano širdis buvo jau tokia sugadinta, jog protas nebegalėjo priešintis jūsų filosofų mintims; šlykštūs reginiai, dar niekados neteršę man sielos, įžūliai nedavė man ramybės. Valia dar grūmėsi su jais, bet vaizduotė jau pratinosi prie jų, ir jei širdyje dar nebrandinau nuodėmingų užmačių, tai jau nebrandinau nė tauraus ryžto, kuris vienintelis gali joms priešintis.

Sunku man rašyti; atsikvėpkime. Prisiminkite anas laimės ir nekaltybės dienas, kai visus mūsų jausmus taurino ir mus gaivino skaisti ir saldi liepsna, kai jos šventas įkarštis* darė drovumą mums dar brangesnį, o doringumą — dar mielesnį, kai geismai, ir tie, rodos, sukildavo tik tam, kad garbingai juos nugalėtume ir taptume dar vertesni vienas kito. Dar sykį perskaitykite pirmuosius mudviejų laiškus, apmąstykite tas trumpas akimirkas, kuriomis mudu taip menkai tesimėgavome, kai meilė, mūsų akimis žiūrint, dabinosi visomis doros grožybėmis ir kai mudu taip mylėjome vienas kitą, jog dygėjomės užmegzti jai nepritinkamus santykius.

Kas gi mudu buvome ir kuo tapome? Du švelnūs įsimylėjėliai praleido drauge ištisus metus netardami nė vieno žodžio; jie gniaužė atodūsius, bet jų širdys kalbėjo viena su kita; juodu manėsi kenčią, bet buvo laimingi. Suprasdami vienas kitą, išpažino savo jausmus, bet, džiaugdamiesi, jog sugeba nugalėti patys save ir rodyti vienas kitam taurų pavyzdį, ne mažiau santūriai praleido dar vienerius metus; guodėsi vienas kitam savo kančiomis ir buvo laimingi. Tačiau menkai tebuvo apsiginklavę tokioms ilgoms grumtynėms ir silpnybės akimirką neatsispyrė pagundai; pamiršę viską, atsidavė meilės malonumams; neteko skaistybės, bet liko ištikimi vienas kitam, todėl Viešpats ir prigimtis pritarė jų ryšiui, todėl dorybė, kaip ir anksčiau, buvo jiems

---

* Šventas įkarštis! Julija, ak Julija, ar gali ištarti tokius žodžius aistrą įveikusi moteris, kokia save laikote?

brangi, jie vis dar ją mylėjo ir vis dar sugebėjo ją gerbti,— buvo ne sugedę, o veikiau paslydę. Buvo mažiau teverti laimės, bet vis dėlto dar verti.

Kas gi nutiko tiems švelniems įsimylėjėliams, degantiems tokia tyra meilės liepsna ir taip puikiai žinantiems doros kainą? Kiekvienas, patyręs apie jų dalią, ims sielvartauti. Juodu atsidavė nuodėmei ir netgi nesibaisi minties apie vedybinio guolio išniekinimą... Juodu svajoja apie sanguliavimą! Kaip? Nejaugi jie liko tokie patys? Nejaugi jųdviejų sielos nėmaž nepasikeitė? Kaip gali išdilti širdyse spinduliavęs žavus paveikslas, kuriam svetimas blogis? Negi dorybės grožis neatgrasys visam laikui nuo nuodėmės tų, kurie vienąsyk jos paragavo? Per kelis gi šimtmečius galėjo įvykti toji keista permaina? Kiek laiko prireikė, kad dingtų toks žavus prisiminimas, kad tas, kuris kartą patyrė tikrąją laimę, pamirštų jos nepakartojamą pojūtį? Ak, iš pradžių sunkūs ir lėti paleistuvystės žingsniai, bet užtat kokie greiti ir lengvi jie paskui! Aistros žavesy, tu aptemdai protą,— nespėji nė susivokti, o tu jau apgauni išmintį ir pakeiti mūsų prigimtį! Jei tik suklysti vienąsyk gyvenime, jei tik nukrypsti mažumą nuo tiesaus kelio, tuojau pat neišvengiamai ir leki nuokalnėn į pražūtį; pagaliau krinti į bedugnę ir atsipeikėji baisėdamasis, jog skendi nuodėmėje, nors tavo širdis gimusi dorybei. Nuleiskime uždangą, mielas drauguži; nebūtina žvelgti į šiurpią bedugnę, kurią ji dengia nuo mūsų, idant įstengtume neiti artyn. Taigi pasakoju toliau.

Atvažiavo ponas de Volmaras ir nė kiek nepasidygėjo mano persimainiusiu veidu. Tėvas neleido man atsipeikėti. Gedulas po motušės mirties ėjo į pabaigą, bet laikas negalėjo įveikti mano sielvarto. Neturėjau jokio pasiteisinimo, kad galėčiau atsimesti nuo savo pažado,— reikėjo jį tesėti. Diena, kuriai buvo lemta amžinai mudu išskirti, atrodė man paskutinė gyvenimo diena. Ruošimasis savo laidotuvėms būtų mažiau mane šiurpinęs negu vestuvių ruoša. Kuo labiau artėjo lemtingoji valanda, tuo sunkiau buvo man išplėšti iš širdies pirmąją meilę; stengiausi ją užgesinti, o ji dar karščiau liepsnojo. Pagaliau aš pavargau nuo bevaisės kovos. Netgi tuo metu, kai jau buvau pasiryžusi prisiekti amžiną ištikimybę kitam, mano širdis vis dar siekė amžiną meilę jums, ir aš buvau įvesta į šventovę kaip nešvari auka, kuri išniekins aukurą.

Įėjau į bažnyčią ir, vos peržengusi slenkstį, pajutau savotišką, dar niekuomet nepatirtą susijaudinimą. Nenusakomas siaubas perėmė man sielą toje paprastoje ir didingoje vietoje, perdėm dvelkiančioje to,

kuriam čia visi tarnauja, galybe. Staiga man pasidarė taip baisu, jog visa sudrebėjau; krūpčiodama ir kone alpdama vargais negalais priėjau prie sakyklos. Nė kiek nenusiraminau ir iškilmingų apeigų metu,— priešingai, mano sumišimas vis didėjo, ir man darėsi vis baisiau regint viską aplinkui. Prieblanda bažnyčioje, gūdus susirinkusiųjų tylėjimas, jų susikaupimas ir kuklumas, visų mano giminių palyda, mano godingojo tėvo orumas — visa tai teikė apeigoms iškilmingumo, kėlė man dievobaimingą pagarbą ir žadino šiurpią mintį apie nusižengimą priesaikai. Man vaidenos, jog matau pačios Apvaizdos pasiuntinį ir girdžiu Dievo balsą, kai kunigas iškilmingai tarė šventosios liturgijos žodžius. Santuokos tyrumas, orumas, šventumas, taip vaizdingai aprašyti Šventajame Rašte, jos doringos ir taurios priedermės, tokios svarbios laimei, tvarkai, ramybei, žmonių giminės pratęsimui, tokios malonios pačios savaime,— visa tai padarė man tokį įspūdį, jog tariausi vidujai visiškai pasikeitusi. Sakytum nesuvokiama galia staiga numaldė mano sumišusius jausmus, pakreipė atgal ankstesne linkme, kaip to reikalauja priedermės ir prigimties dėsniai. Praamžius, sakiau sau, visarege akimi dabar skaito mano mintis širdies gilumoje; jis lygina mano slapčiausius ketinimus su žodžiais, kuriuos taria mano lūpos; dangus ir žemė — mano šventojo įžado liudytojai, teliudija jie ir mano ištikimybę. Kokius žmonijos įstatymus gali gerbti tasai, kuris išdrįsta nusižengti pačiam svarbiausiajam įstatymui?

Netyčia žvilgtelėjau į ponus d'Orbus, stovinčius greta kits kito ir įdėmiai žiūrinčius į mane jausmingomis akimis, ir dar labiau susigraudinau. Širdžiai miela doringoji pora, nejaugi jus, nepatyrusius karštos meilės, sieja silpnesni ryšiai? Judu jungia priedermė ir dora; švelnūs draugai, ištikimi sutuoktiniai, jūs nedegate visa ryjančia liepsna, alinančia sielas,— ne, jus sieja tyras ir saldus jausmas, teikiantis joms atgaivos, išganinga ir protinga meilė, ir todėl judviejų laimė juo patvaresnė. Ak, jei panašūs ryšiai padėtų man atgauti tokią pat nekaltybę ir mėgautis tokia pat laime! Nors ir nesu jos verta kaip jūs, bet, sekdama jūsų pavyzdžiu, pasistengsiu to nusipelnyti. Šie jausmai sužadino man viltį ir drąsą. Šventieji ryšiai, kuriais ryžausi susisaistyti, atrodė man kaip atsinaujinimas, turįs apvalyti man sielą ir grąžinti prie jos priedermių. Kai pastorius paklausė mane, ar aš duodanti paklusnumo ir visiškos ištikimybės įžadą tam, kurį renkuosi už vyrą, tatai patvirtino ir mano lūpos, ir širdis. Ir aš jo laikysiuosi iki mirties.

Namie panorau valandėlę pabūti viena ir pamąstyti. Tatai man pavyko nelengvai, ir nors taip laukiau tos akimirkos, iš pradžių galvo-

jau apie save su pasidygėjimu, būgštaudama, jog mano dvasios polėkis, sukeltas vien padėties pasikeitimo, bus labai trumpas, ir maniau, jog būsiu tokia pat nedorovinga žmona, kokia buvau neprotinga mergina. Griebiausi ryžtingo, bet sykiu ir pavojingo bandymo: ėmiau galvoti apie jus. Kaip netrukus įsitikinau, nė vienu švelniu prisiminimu neišniekinau ką tiktai duoto iškilmingo įžado. Negalėjau suvokti, koks įvyko stebuklas, kad jūsų paveikslas, ligi šiolei nedavęs man ramybės, dabar taip ilgai manęs nepersekiojo, nors ir būta tiek dingsčių jį prisiminti; nebūčiau patikėjusi, jog tai abejingumas ar užmirštis — apgaulios būsenos, nelabai man būdingos ir todėl greit praeinančios. Bet man nebuvo ko baimintis tos iliuzijos: jaučiau, kad myliu jus lygiai kaip anksčiau, o gal net dar labiau; jaučiau ir nė kiek neraudau iš gėdos. Taip, dabar galėjau galvoti apie jus nepamiršdama, jog esu kito žmona. Sakydama sau, koks jūs man brangus, jaučiau tankiai plakant širdį, bet ir sąžinė, ir visa esybė buvo rami, ir tada supratau, jog esu tikrai pasikeitusi. Koks srautas tyro džiaugsmo užtvindė tuomet man sielą! Kokia rimtis, jau seniai prarasta, atgaivino man nešlovės išsekintą širdį ir įkvėpė ligi tolei nepatirtą ramybę! Aš tarytum atgimiau, tarytum pradėjau gyventi iš naujo! Saldi išganingoji dorybe, tik tavo labui pradedu naują gyvenimą, tik tu viena padarysi jį brangų širdžiai, tik tau vienai aš trokštu jį paskirti. Ak, pernelyg gerai supratau, ką reiškia tavęs netekti, ir daugiau jau tavęs neatsižadėsiu!

Mane taip nustebino tokia didi, netikėta ir greita permaina, jog ryžausi apmąstyti vakarykštę savo būseną. Aš pasibaisėjau savo gėdingu nuosmukiu, kurio neišvengiau pamiršusi savo priedermę, pasibaisėjau ir visais tais pavojais, kurie grėsė man pirmąsyk paslydus. Išganingoji sielos permaina atskleidė man visą pagundos baisumą ir vėl pažadino norą blaiviai protauti! Būtų buvusi reta laimė, jei būčiau likusi ištikima mūsų meilei: juk nelikau ištikima kitados taip brangintai garbei! Kokios likimo malonės dėka jūsų arba mano nepastovumas nepastūmėjo manęs ieškoti naujų pomėgių? Bene būčiau atsispyrusi kitam įsimylėjėliui, jei vienąsyk nusileidau pirmajam, bene būčiau turėjusi gėdos, jei įpratau atsiduoti geismams? Bene gerbčiau užgesusios meilės teises, jei negerbiau vis dar man visagalės doros teisių? Bene būčiau tikra, jog mylėsiu jus vieną visame pasaulyje, jeigu nesiremčiau vidiniu jausmu, pažįstamu visiems įsimylėjėliams, kurie prisiekia amžiną ištikimybę ir nejučiomis sulaužo priesaiką kiekvieną kartą, kai dangaus valia pasikeičia jų jausmai? Vadinasi, kiekvienas nuopuolis

paruoštų dirvą kitam: nuodėmės įprotis sumenkintų mano akyse visą jos baisybę. Nuo nešlovės slysdama į paleistuvystę, nerasčiau savy jėgų sustoti tame kelyje, buvusi mylinti ir suvedžiota, tapčiau puolusia moterim, padaryčiau gėdą savo giminei ir pasmerkčiau nevilčiai savo šeimą. Kas apsaugojo mane nuo tų savaime suprantamų gimtosios nuodėmės pasekmių? Kas sulaikė mane po pirmojo žingsnio? Kas išgelbėjo mano gerą vardą ir visų, kas brangūs mano širdžiai, godonę? Kas patikėjo mane globoti doram, išmintingam, romaus būdo ir malonios išvaizdos vyrui, reiškiančiam man pagarbą ir palankumą, nors to esu taip menkai nusipelniusi? Ir pagaliau kas suteikė man viltį tapti garbinga moterimi ir įkvėpė ryžtą likti to verta? Žinau, jaučiu: išganingoji ranka, vedusi mane per tamsą, traukia man nuo akių paklydimo skraistę ir prieš mano valią grąžina vėl mane į tikrą kelią. Slaptas balsas, be paliovos skambėjęs širdies gilumoje, sustiprėjo ir garsiai nuaidėjo kaip tik tuo metu, kai buvau bežūstanti. Tiesos leidėjas negalėjo pakęsti, kad nuo jo nusigręžčiau kaip niekinga priesaikos laužytoja, paakino mane atgailoti, nukreipė nuo nuodėmės ir parodė bedugnę, kurion buvau bežengianti. Amžinoji Apvaizda, tavo valia ropoja vabalėliai ir juda dangaus šviesuliai, tu rūpinies menkiausiu savo kūriniu! Tu grąžini mane prie gėrio, kurį išmokei mylėti! Teikis priimti tavo apvalytos širdies ištikimybės įžadą, kurį duoti esu verta tik tavo gailestingumo dėka!

Ir tuomet, labai džiaugdamasi, jog išsivadavau nuo pavojaus ir grįžau į romų ir dorą gyvenimą, aš sukniubau ant žemės, iškėliau dangun maldingai sunertas rankas ir kreipiausi į Visagalį, kuris, sėdėdamas savo soste, mūsų pačių rankomis sutvirtina ar sunaikina kada tinkamas mums dovanotą laisvę. Aš trokštu,— sakiau,— gėrio, kurio trokšti tu, kurį tu vienintelis mums teiki. Aš trokštu mylėti vyrą, kurį man davei. Aš trokštu būti ištikima, nes tai pirmoji priedermė, siejanti šeimą su visuomene. Aš trokštu būti tyra, nes tai pirmoji dorybė, teikianti peną visoms kitoms. Aš trokštu klausyti tavo nustatytos gamtos tvarkos ir man įteigtų proto dėsnių. Aš atiduodu širdį tavo globai, o norus — į tavo rankas. Suderink visus mano darbus su mano tikrąja valia, nes ji paklusni tavo valiai, ir neleisk, kad akimirkos paklydimas paimtų viršų prieš tai, ką pasirinkau savo gyvenimo tikslu.

Po tos trumpos maldelės, kurią pirmąsyk gyvenime sukalbėjau iš tikros širdies, pajutau, jog mano nusistatymai tvirti, jog man bus lengva ir miela juos vykdyti, ir aiškiai supratau, kur nuo šiolei turiu semtis jėgų, idant įstengčiau priešintis savo širdies polinkiams, jei negalėjau

jų rasti savyje. Tas atradimas atgaivino mano pasitikėjimą savimi, ir aš graudžiai verkiau dėl savo pražūtingo apakimo, kuris buvo man jį nuslopinęs. Beje, nepasakyčiau, kad nebuvau pamaldi, bet gal verčiau suvis nebūti pamaldžiam negu dangstytis išoriniu ir perdėtu dievobaimingumu, kuris palieka širdį abejingą, o tik ramina sąžinę, negu tiktai vykdyti apeigas ir garbinti Dievą vien tam tikromis valandomis, o visą kitą laiką jo nė neminėti. Stropiai lankydama bažnyčią, aš neėmiau iš to jokių pamokų savo gyvenimui. Laikiau save iš prigimties gera ir nesipriešinau savo polinkiams; mėgau mąstyti ir pasitikėjau savo protu; nesugebėdama suderinti Evangelijos dvasios su visuomenės dvasia nei tikėjimo su darbais, aš pasirinkau vidurį, tenkinusį mano tuščią išmintį; vienomis taisyklėmis vadovavausi tikėjimo srityje, kitomis — darbuose; vienur pamiršdavau tai, ką galvodavau kitur; bažnyčioje atiduodavau duoklę pamaldumui, namie — filosofijai. Deja, visur buvau niekas! Mano maldos buvo tušti žodžiai, apmąstymai — sofizmai, ir mane viliojo ne tikroji šviesa, bet žaltvykslių spindesys, vedąs į pražūtį.

Negaliu jums pasakyti, kaip šitie dvasiniai principai, ligi šiolei buvę tokie silpni, dabar įkvėpė man panieką tiems, kurie skatino eiti tokiu blogu keliu. Kokia buvo jų, sakykite man, pagrindinė priežastis ir kuo jie rėmėsi? Išganingo instinkto dėka aš siekiu gėrio; mano sieloje gimsta nežabota aistra, ir jos šaknys glūdi tame pačiame instinkte; ką gi man daryti, kad galėčiau ją sutramdyti? Su tvarkos supratimu aš sieju dorybės grožį, su visuomenine nauda — jos vertę. Bet kas visa tai, palyginti su mano pačios nauda? Ir kas apskritai man svarbiau: mano laimė visų kitų sąskaita ar kitų laimė manosios laimės sąskaita? Jei, bijodama gėdos ar bausmės, nedrįstu daryti bloga naudos sumetimais, tai galiu daryti bloga slapčiomis, ir dorybė čia nieko dėta; o jeigu būsiu užklupta nusikaltimo vietoje, tai būsiu nubausta, kaip Spartoje, ne už patį nusikaltimą, bet už neapdairumą. Pagaliau jei grožio supratimas ir grožio meilė būtų prigimties įdiegta mano sielos gilumoje, aš laikyčiausi jų tol, kol iškryptų jų vaizdas. Bet ar galiu būti tikra, jog visada puoselėsiu sieloje visiškai tyrą tą vidinį vaizdą, kurio nepalyginsi su niekuo tarp jausmais apdovanotų būtybių? Juk ne paslaptis, kad nežabotos aistros krikdo ir protą, ir valią, o sąžinė nepastebimai mainosi ir kinta kiekvieną šimtmetį kiekvienoje tautoje, kiekvienoje asmenybėje,— juk prietarai tokie nepastovūs ir įvairūs!

Šlovinkite Praamžių, mano orusis ir protingasis bičiuli; vienu atokvėpiu jūs sunaikinsite visas proto chimeras, kurios tik atrodo tik-

ros ir lyg šešėliai bėga nuo nepalenkiamos tiesos. Nieko nebūna be Aukščiausiojo valios; tai jis nustato tikslą teisingumui, pagrindą dorybei, kainą jam paskirtam trumpam gyvenimui; tai jis be paliovos skelbia nusidėjėliams, kad slapti jų nusikaltimai iškyla paviršiun, tai jis tvirtina visų pamirštam teisuoliui: „Tu turi savo dorybių liudytoją". Tai jis, tai jo nekintama esybė yra tikrasis pirmavaizdis tų tobulybių, kurių paveikslas glūdi mūsų sieloje. Veltui mūsų aistros stengiasi iškreipti tą paveikslą,— visi jo bruožai, neatskiriami nuo amžinosios esybės, visada apsireiškia protui ir padeda jam atstatyti tai, ką sudarko apgaulė ir paklydimai. Apibūdinti visa tai, mano nuomone, labai paprasta — tam pakanka blaivaus proto. Visa tai, kas neatskiriama nuo tos esybės suvokimo, yra Dievas, o visa kita — žmonių darbas. Stebėdama tą dieviškąjį pirmavaizdį, dvasia tobulėja ir kyla į aukštybes, išmoksta niekinti savo žemus polinkius ir nugalėti nedorus pomėgius. Tokių taurių tiesų pilna širdis išsižada menkų žmogiškų aistrų; begalinė didybė atgraso ją nuo žmogui savybingos puikybės; apmąstymų žavesys nukreipia jos dėmesį nuo žemiškųjų geismų; ir jeigu Aukščiausiojo, kurį stebi mūsų širdis, ir nebūtų, vis tiek būtų pravartu be paliovos apie jį mąstyti, idant turėtume daugiau savitvardos, taptume tvirtesnės dvasios, laimingesni ir protingesni.

Ar norite rasti pavyzdį tuščių sofizmų, diktuojamų proto, kuris remiasi tik pačiu savimi? Šaltakraujiškai apsvarstykime, kokius teiginius perša jūsų filosofai, tikrieji nuodėmės gynėjai, kurie gali suvedžioti nebent sugedusias širdis. Galėtume pagalvoti, jog, tiesiogiai puldami vieną švenčiausių ir iškilmingiausių įsipareigojimų, tie pavojingi mąstytojai nutarė vienu smūgiu sunaikinti visą žmonių visuomenę, pagrįstą vien sutarčių gerbimu. Prašom pažiūrėti, kaip jie teisina slaptą svetimavimą[2]. Jie tvirtina, kad jis nedarąs nieko bloga netgi vyrui,— juk jis to nežinąs! O ar jie gali būti tikri, kad jis niekad to nesužinos? Bene priesaikos sulaužymą ir neištikimybę galima pateisinti tuo, kad jie nekenkia artimui? Lyg nuodėmei pasmerkti nepakaktų to blogio, kurį ji daro pačiam nusidėjėliui! Iš tiesų, bene tai ne blogis — neištesėti duoto žodžio, sulaužyti pačią švenčiausią priesaiką ir tvirčiausią sutartį? Bene tai ne blogis — susisaistyti ryšiais, kurie skatina jus linkėti blogio ir mirties savo artimui, linkėti mirties netgi tam, kurį pridera mylėti visų labiausiai pasaulyje ir su kuriuo prisiekėte gyventi iki grabo lentos? Bene tai ne blogis — tokia būsena, kuri sukuria sąlygas aibėms kitų nuodėmių? Net gėris, jeigu pridarytų šitiek blogio, pats savaime virstų blogiu.

Ar gali vienas sutuoktinių laikyti save nekaltu todėl, kad tariasi esąs laisvas elgtis savo nuožiūra ir atseit nenusižengia ištikimybei? Jis baisiai klysta. Ne tik sutuoktinių laimei, bet ir visų žmonių bendram labui reikia, kad santuokos tyrumas išliktų nesuteptas. Kiekvieną sykį, kai vyras ir moteris iškilmingai prisiima moterystės saitus, įsigalioja ir nerašytas žmonijos įsipareigojimas gerbti tuos šventus ryšius, godoti vyrų ir moterų sąjungą; ir, mano nuomone, tai gana svarus argumentas prieš slaptas vedybas[3], kurios, nepaženklintos tokių jungtuvių simboliais, pasmerkia nekaltas širdis degti nuodėminga aistra. Jeigu jungtuvės vyksta viešai, tai jų liudytojai tam tikra prasme laiduoja, jog sutartis bus vykdoma, ir galima tvirtinti, kad nekaltos moters garbė bus ginama visų dorų žmonių[4]. Tad kiekvienas, kas išdrįsta ją suvedžioti, nusideda pirmiausia tuo, kad gundo ją nusidėti; kurstydamas nusikalsti, tampa nusikaltimo bendrininku; be to, jis nusideda ir tiesiogiai pats, kėsindamasis į visuomenei šventus ir neliečiamus santuokos ryšius, be kurių neįmanomas žmonių visuomenės egzistavimas.

Nusikaltimas slaptas, sako kai kas, todėl niekas nuo to nenukenčia. Jei tie filosofai tikėtų Dievą ir sielos nemirtingumą, jie nevadintų tokio nusikaltimo slaptu, nes jį stebi liudytojas, kuris drauge yra ir svarbiausias kaltintojas, ir vienintelis teisingas teisėjas. Keista paslaptis: ji slepiama nuo visų, išskyrus tą, nuo kurio pirmiausia derėtų ją slėpti! Bet jeigu jie ir nepripažįsta Aukščiausiojo, kaipgi drįsta tvirtinti, jog niekam nedaro bloga? Kaip drįsta įrodinėti, jog tėvui nesvarbu, kieno kraujas teka jo įpėdinių gyslomis, nesvarbu, kad jis gal augina daugiau vaikų, negu būtų jų turėjęs, ir kad bus priverstas dalyti turtą tarp jų, gyvų jo nešlovės liudytojų, nejausdamas jiems tėviškos meilės? Tarkime, jog tie mąstytojai — materialistai; tuomet juo labiau galima juos paneigti remiantis švelniu prigimties balsu, kuris kyla iš visų širdžių gilumos, kuris prieštarauja išpuikusiai filosofijai ir negali būti nuslopintas jokiais argumentais. Iš tikrųjų, jeigu vien tik kūnas gimdo mintį, o jausmai priklauso tik nuo organų, tai argi dvi būtybės, kurių gyslomis teka tas pats kraujas, neturi būti itin panašios, jausti viena kitai ypač stiprų prieraišumą, atitikti viena kitą tiek dvasia, tiek išvaizda ir, vadinasi, mylėti viena kitą?

Tad, jūsų manymu, nedarai nieko bloga, kai svetimu krauju naikini arba ardai tą prigimties nustatytą sąjungą ir griauni tuos pamatus, ant kurių laikosi šeimos narių savitarpio meilė? Kiekvienas padorus žmogus baisisi vien pagalvojęs, kad žindyvei įduotas jo vaikas gali

būti pakeistas kitu. O argi ne didesnis nusikaltimas pakeisti kitu kūdikį motinos įsčiose?

Jei kalbėsime skyrium apie moteris, tai kiek blogio pridaro jų palaidas elgesys, kuriam tariamai negalima nieko bloga prikišti! Argi ne blogis jau pats nusidėjėlės nuosmukis: juk praradusi šlovę netrukus ji netenka ir visų kitų dorybių? Mylintis vyras iš gausybės tikrų požymių numano apie santykius, kuriuos tie mąstytojai stengiasi pateisinti tuo, jog jie esą slapti. Juk vyras greitai supranta, kad žmona jo nebemyli! Ką ji laimi klastingomis gudrybėmis? Tik tiek, jog aiškiau įrodo savo abejingumą. Argi įmanoma meilės žvilgsnį apgauti vylingomis glamonėmis? O kokia kančia jausti, kad mylimo žmogaus rankos tave glaudžia, o jo širdis stumia šalin? Tarkime, jog likimas padeda išlaikyti paslaptį, nors tatai būna labai retai; pamirškime akimirką, kokios pavojingos esti pastangos apginti menamą nekaltybę ir artimo žmogaus pasitikėjimą visokiausiomis atsargumo priemonėmis, kurias dangus tolydžio ardo! Tačiau kiek reikia veidmainybės, melo, klastų smerktiniems santykiams nuslėpti, vyrui apgauti, tarnams papirkti, visuomenei apmulkinti! Kokia gėda bendrininkams! Koks pavyzdys vaikams! Koks darosi jų auklėjimas, kai stengiesi kaip išmanydamas slapčia patenkinti savo nusikalstamą aistrą! Kokia tuomet esti šeimos ramybė ir sutuoktinių santarvė? Ir bene visa tai nedaro skriaudos vyrui? Kas jam atlygins už prarastą širdį, kuri turi jam priklausyti? Kas sugrąžins jam garbingą žmoną? Kas suteiks jam ramybę ir pasitikėjimą? Kas išvaduos jį nuo pagrįstų įtarimų? Iš kur gali rastis tėvui jausmas, kad jis glėbia savo tikrą vaiką?

Kai dėl santykių, kuriais svetimavimas ir neištikimybė tariamai susieja šeimas, tai čia anaiptol ne svarus argumentas, bet kvailas ir žiaurus pokštas, vertas vienintelio atsako — paniekos ir pasipiktinimo. Išdavystės, kivirčai, kovos, žudynės, nuodijimai — visa tai, kuo paleistuvystė visais laikais teršė žemę,— pakankamai aiškiai rodo, ko žmonių ramybė ir sandora gali tikėtis iš nusikalstamų ryšių. Jei ir įmanoma tokiais žemais ir niekingais saitais pagrįsta bendruomenė, tai ji veikiau primins galvažudžių bendruomenę, kurią pridera sugriauti ir sunaikinti, idant negrėstų pavojus teisėtos visuomenės gyvavimui.

Aš tramdau pasipiktinimą, kurį man kelia tos taisyklės, kad galėčiau ramiai jas aptarti su jumis. Kuo absurdiškesnės jos man atrodo, tuo menkesnę turiu teisę praleisti progą jas sutriuškinti ir sugėdinti save už tai, kad klausiausi jų galbūt pernelyg atlaidžiai. Kaip matote, jos neišlaiko blaivaus proto kritikos. Tačiau kas gali turėti blaivų

protą,— nebent tasai, kas jį duoda? Ir ką dera galvoti apie tuos, kurie naudoja žmonėms į pražūtį stumti Dievo dovanotą šviesą, skirtą teisingam keliui rodyti? Saugokimės filosofinio tuščiažodžiavimo; saugokimės netikros dorybės, kuri žlugdo visas dorybes ir taikosi pateisinti ydas, kad jos visos taptų leistinos. Tik nuoširdžiai ieškodamas gėrio įstengsi jį rasti; ir jeigu taip jo ieškosi, ilgai netrukus dvasia pakilsi prie visuotinio gėrio Kūrėjo. Štai kas, man regis, nutiko man, kai atsidėjusi suskatau tobulinti savo jausmus ir mintis; o jūs padarysite dar daugiau, jeigu panūsite eiti tuo pačiu keliu. Mane guodžia mintis, kad jūs dažnai taurinote mano sielą didžiomis tikėjimo idėjomis; juk jūs, žmogus, kurio širdis nieko neslėpė nuo manęs, nebūtumėte taip su manimi kalbėjęs, jeigu būtumėte turėjęs kitokius jausmus. Man netgi atrodo, jog tokie pokalbiai buvo mudviem malonūs. Mūsų niekados neslėgė jausmas, kad su mumis — Aukščiausiasis; ne baimę kėlė jis mums, bet viltį teikė,— juk gąsdinti jis gali tik piktadario sielą; mudu džiaugėmės, kad jis girdi mūsų kalbas, kad mudu drauge savo dvasia kylame prie jo. Kartais, gėdos pažeminti, apgailėdami savo silpnybes, sakydavome patys sau: „Bent jau Viešpats mato, kas dedasi mūsų širdyse“,— ir tai mus ramindavo.

Jeigu toji dvasios ramybė mudu suvedžiojo, tai tikėjimas turėjo grąžinti į doros kelią. Žmogui nepritinka amžinai gyventi nesantaikoje su pačiu savimi, vienokias taisykles taikyti darbams, kitokias jausmams, mąstyti taip, lyg neturėtų kūno, elgtis taip, lyg neturėtų sielos, ir nieko, ką daro gyvenime, nederinti su savimi kaip su vientisa esybe. Aš manau, kad žmogus tada stiprus, kai laikosi mūsų senų taisyklių, aišku, jeigu tik jos nepaverčiamos tuščiais samprotavimais. Žmogus yra silpnas, ir gailestingasis Dievas, sukūręs jį, be abejo, visada jam atleis; o piktadarys, iš prigimties linkęs į nusikaltimą, niekuomet neliks nenubaustas, kai atsidurs prieš viso teisingumo leidėją. Žmogus netikintis, bet iš prigimties apdovanotas gerais polinkiais, tarnauja dorybėms, mieloms jo širdžiai; jis daro gera iš pomėgio, bet ne iš įsitikinimo. Jis vykdo dorus savo ketinimus niekieno neverčiamas, bet lygiai taip vykdytų ir nedorus, nes kam gi turėtų save varžyti? O kas pripažįsta vienatinį žmonijos tėvą ir jam tarnauja, tas tiki esąs skirtas aukštesniam tikslui ir, karštai trokšdamas jo siekti, vadovaujasi įstatymu, kur kas patikimesniu negu jo polinkiai, visomis išgalėmis daro gera ir savo širdies geismus aukoja vardan priedermės. Tokia tad, mano mielas, didvyriška auka, kurią mudviem abiem likta paaukoti. Meilė, susiejusi mudu, buvo viso mūsų gyvenimo žavesys.

Ji pergyveno viltį, nugalėjo laiką ir išsiskyrimą, atlaikė visus išbandymus. Toksai tobulas jausmas negali žūti pats savaime,— jis vertas būti paaukotas ant dorybės aukuro.

Pasakysiu jums dar daugiau: mudviejų santykiai tapo kitokie, tai tegu ir jūsų širdis tampa kitokia — taip reikia. Julija de Volmar — jau nebe ankstesnė jūsų Julija; jūsų jausmai jai turi neišvengiamai pasikeisti, ir jums reikia pasirinkti: suteikti pirmenybę arba ydai, arba dorybei. Prisimenu vieno autoriaus kūrinio ištrauką — žodžius, kurių jūs negincysite: „Vos tik nustojusi šlovės,— sako jis,— meilė iškart netenka savo didžiausio žavesio. Kad jaustume visą meilės vertę, širdis turi ja džiaugtis ir taurinti mus pačius, drauge taurindama mylimą asmenį. Atimkite iš jos tobulybės idėją — ir atimsite galimybę ja džiaugtis; atimkite pagarbą — ir iš meilės nebeliks nieko. Kaip moteris gali gerbti vyrą, nusipelniusį paniekos? Kaip galėtų jis pats gerbti tą, kuri išdrįso atsiduoti niekingam suvedžiotojui? Taip netrukus juodu ims niekinti vienas kitą. Meilė, tas nežemiškas jausmas, taps jiems tik gėdingais ryšiais. Jie neteks garbės, bet neras nė laimės“.* Štai mūsų pamokymai, mano mielas, jūs pats juos man dėstėte. Niekada mūsų širdyse nebuvo tokios švelnios abipusės meilės, niekada mudu taip nebranginome dorumo kaip tuo metu, kai buvo rašomas tas laiškas. Pagalvokite, kur dabar mudu nuvestų nusikalstama aistra, sukurstyta švelniausių, sielą kerinčių džiaugsmų! Bjaurėjimasis nedorybe, įgimtas mudviem abiem, netrukus paliestų ir nuodėmės bendrininką,— mudu imtume neapkęsti vienas kito už tai, kad pernelyg karštai mylėjome vienas kitą, o meilė užgestų nuo sąžinės priekaištų. Ar ne geriau išgryninti mudviem brangų jausmą, kad jis taptų dar pastovesnis? Ar ne geriau išlaikyti bent tai, kas suderinama su skaistybe? Juk taip išlaikytume visą jos žavesį! Taip, mano gerasis, garbusis bičiuli, mudviem reikia išsižadėti vienas kito vardan amžinos abipusės mūsų meilės. Pamirškime visa kita,— būkite mano sielos mylimasis. Šita saldi mintis maldo visą mano liūdesį.

Štai tikras mano gyvenimo paveikslas ir atviraširdiškas pasakojimas apie tai, kas atsitiko mano širdyje. Neabejokite, aš jus tebemyliu. Jausmas, siejantis mane su jumis, toks švelnus ir toks gyvas, jog kita moteris gal netvertų nerimu, bet man nėra ko baimintis — juk man žinomas visiškai kitoks jausmas. Meilė pasikeitė iš esmės, ir kaip tik todėl praeities nuodėmės yra dabartinio mano saugumo laidas. Sa-

* Žr. Pirmos dalies XXIV laišką.

vaime suprantama, nepriekaištingas padorumas ir paradinė dora reikalautų dar daugiau ir prieštarautų tam, kad nesate visiškai pamirštas. Bet aš manau, jog vadovaujuos kur kas patikimesne taisykle, ir jos neatsisakysiu. Slapčia aš klausau sąžinės balso: ji man nepriekaištauja, o juk ji niekada neapvilia sielos, kuri nuoširdžiai su ja tariasi. Jei to nepakanka mano pateisinimui visuomenės akyse, tai pakanka mano pačios ramybei. Kaip įvyko toji išganinga permaina? Negaliu atsakyti. Žinau tik tiek, jog labai jos troškau. Visa kita padarė Dievas. Aš maniau, jog siela, vienąsyk nuslydusi nuodėmėn, amžinai lieka nuodėminga ir pati savaime niekada negrįžta prie gėrio, nebent koks netikėtas įvykis, staigi likimo ir padėties permaina ūmai pakeistų visą gyvenimo eigą ir stiprus sukrėtimas atstatytų dvasinę pusiausvyrą. Kai nutrūksta ryšiai su praeities įpročiais ir pakinta visi jausmai, įvyksta toks perversmas, jog kartais atgauni savo pirminį būdą ir tampi tarytum nauja būtybe, ką tik išėjusia iš gamtos rankų. Tuomet ankstesnių niekšybių prisiminimas gali apsaugoti nuo naujo smukimo. Vakar dar buvai šlykštus ir silpnas, o šiandien tu didžiadvasis ir stiprus. Kai stebi tokias skirtingas savo būsenas, ankstesniąją ir dabartinę, aiškiau suvoki, kokią aukštybę pasiekei, ir dar stropiau stengiesi joje išsilaikyti. Kai kas panašaus į tai, ką bandau jums šičia paaiškinti, ir įvyko man ištekėjus. Ryšiai, kurių taip bijojau, vaduoja mane iš kur kas baisesnės vergijos,— grąžindamas mane sau pačiai, vyras darosi man juo brangesnis.

Mudviejų santykiai buvo pernelyg artimi, kad dabar, pasikeitus jų esmei, galėtų iširti. Jūs netenkate švelnios mylimosios, bet įgyjate ištikimą draugę; ir nors ir kaip būtume į tai žiūrėję tuomet, kai apgaudinėjome save tuščiomis viltimis, neabejoju, kad jums tokia permaina tikrai pravarti. Meldžiu jus, apsispręskite taip kaip ir aš, idant taptumėte geresnis ir išmintingesnis ir su krikščioniškos moralės pagalba apsivalytumėte nuo filosofijos pamokų. Aš niekad nebūsiu laiminga, jei ir jūs nebūsite laimingas, o dabar kaip niekad suprantu, jog be dorybės nėra laimės. Jeigu jūs tikrai mane mylite, man bus saldi paguoda žinoti, jog dabar, vėlei grįžusios prie gėrio, mudviejų širdys sutaria nėmaž ne blogiau nei anksčiau, kai buvo išklydusios iš kelio.

Vargu ar man reikia teisintis, jog parašiau tokį ilgą laišką. Jei būtumėte man ne toks brangus, jis būtų daug trumpesnis. Baigdama meldžiu jus vienos malonės. Širdį man slegia sunkus akmuo. Ponas de Volmaras nieko nežino apie mano praeitį; tačiau ištikimybę, kurią jam prisiekiau, laiduoja tik begalinis atvirumas. Jau daugel kartų bū-

čiau jam viską prisipažinusi, bet vis valdžiausi galvodama apie jus. Nors ponas de Volmaras protingas ir santūrus, bet, paminėdama jūsų vardą, sukompromituočiau jus, tad be jūsų sutikimo nenoriu apie tai kalbėti. Gal jums nemalonus toks mano prašymas? Gal mano noras gauti jūsų sutikimą — tai per didelis pasitikėjimas jumis ar savimi? Bet meldžiu jus suprasti, jog toks slapukavimas nedovanotinas, jis kasdien vis skaudžiau mane kamuoja, ir kol negausiu jūsų atsakymo, neturėsiu nė valandėlės ramybės.

XIX LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Vadinasi, jūs jau nebe ta, nebe manoji Julija! Ak, nekalbėkite taip, garbioji, godingoji moterie! Jūs ta pati, ir mano teisė jus taip vadinti didesnė nei kada nors anksčiau. Jūs verta viso pasaulio pagarbos: aš ėmiau dievinti jus, kai tik supratau, jog esate grožio idealas, ir nesiliausiu jūsų dievinęs netgi po savo mirties, jeigu tik sieloje išliks prisiminimas to iš tikrųjų dangiško žavesio, kuris kerėjo mane visą gyvenimą. Dvasinės galios, grąžinančios jus dorybėn, daro iš jūsų tai, kuo jūs buvote. Taip, taip, niekad aš neturėjau tokios teisės vadinti jus mano Julija kaip tą akimirką, kai manęs išsižadėjote, nors jausti tai ir sakyti man didžiausia kančia. Deja, tik jus praradęs aš vėl jus atgavau. Man dreba širdis vien pagalvojus, jog turiu pasekti jūsų pavyzdžiu, aš, nukamuotas nusikalstamos aistros, kurios nesugebu nei ištverti, nei nugalėti,— tai argi aš esu tas pats, kuriuo save laikiau? Kaip aš galėjau jums patikti? Kokią teisę turėjau kvaršinti jums galvą savo skundais ir neviltimi? Ir dar drįsau dūsauti dėl jūsų! Kas toks aš buvau, kad galėjau jus mylėti!

Beprotis! Lyg nebūčiau patyręs pakankamai pažeminimų,— kam dar imtis ieškoti naujų? Kam skaičiuoti skirtumus, kuriuos pašalino meilė? Ji mane išaukštino, ir aš prilygau jums; mane laikė aukštybėje jos liepsna; mudviejų širdys susiliejo; mudu gyvenome tais pačiais jausmais, ir jūsų jausmai teikė taurumo maniesiems. Bet štai aš vėl niekas, kaip kadaise! Saldi svajone, lepinusi mano sielą ir taip ilgai mane klaidinusi, tu užgesai amžinai! Julija nebebus mano! Aš netekau jos visam laikui! Dabar kitas mėgaujasi ta laime!.. O, sielvarte! O, pragaro kančia!.. Neištikimoji! Ak, kaip tu išdrįsai?.. At-

leiskite, ponia, atleiskite! Pasigailėkite bepročio. O Dieve! Taip, jūs sakote tiesą, jos nebėra... Nebėra švelniosios Julijos, kuriai aš galėjau atskleisti kiekvieną širdies virptelėjimą! Kaip? Aš buvau nelaimingas, ir aš galėjau skųstis!.. Ji klausydavosi manęs! Aš buvau nelaimingas!.. Tai koks esu dabar?.. Taip, aš pasistengsiu, kad jums nebereikėtų rausti nei dėl savęs, nei dėl manęs. Viskas baigta; atsižadėkime vienas kito; išsiskirkime. Pati dorybė paskelbė mums šitą nuosprendį; jūsų ranka net nesudrebėjusi jį pasirašė. Pamirškime vienas kitą... bent jau jūs pamirškite mane. Prisiekiu jums, aš taip nusprendžiau; apie save daugiau nebekalbėsiu.

Ar išdrįsiu dar kalbėti apie jus ir rūpintis vieninteliu dalyku, dar man likusiu gyvenime,— jūsų laime? Jūs papasakojote apie savo dvasinę būseną, bet nė žodžiu neužsiminėte apie savo dalią. Ak, atsižvelkite į mano auką jūsų labui ir teikitės išvaduoti mane nuo nepakenčiamai sunkios abejonės. Ar jūs laiminga, Julija? Jei laiminga, tai bus man vienintelė paguoda nevilty; jei ne, meldžiu jus, atverkite savo širdį, ir tuomet nebeilgai man reikės kamuotis.

Kuo daugiau aš galvoju apie jūsų sumanytą prisipažinimą, tuo mažiau linkstu duoti sutikimą; ir esu nusiteikęs prieš kaip tik dėl tos priežasties, dėl kurios niekada negalėjau jums ko nors atsakyti. Toji priežastis didžiai svarbi, ir aš meldžiu jus gerai pasverti mano argumentus. Pirmiausia, man rodos, jus klaidina besaikis sąžiningumas; nesuprantu, kokiu pagrindu pati griežčiausia dorybė galėtų reikalauti tokios išpažinties. Joks įsipareigojimas pasaulyje negali turėti atgalinės galios. Negalima prisiimti atsakomybės už praeitį, lygiai kaip negalima pažadėti to, ko nebeįmanoma tesėti. Kam duoti ataskaitą vyrui už tai, kaip anksčiau naudojotės savo laisve ir ištikimybe, kurios dar nebuvote jam prisiekusi? Neapsigaudinėkit, Julija: ne vyrui jūs sulaužėte ištikimybę, o mylimajam. Dangus ir prigimtis sujungė mudu dar prieš įsikišant jūsų negailestingajam tėvui. Susirišdama kitais saitais, jūs nedovanotinai nusižengėte meilei ir garbei, ir aš vienintelis turiu teisę reikalauti lobio, pono de Volmaro iš manęs pagrobto.

Jei kartais priedermė ir galėtų reikalauti tokio prisipažinimo, tai tik tokiu atveju, kai, bijodama pakartotinio nuopuolio, apdairi moteris imasi atsargumo priemonių savo dorai apsaugoti. Bet jūsų laiškas man atskleidė jūsų tikruosius jausmus kur kas aiškiau, nei jūs pati to norėjote. Skaitydamas jį, supratau širdyje, kad jau andai, meilės prieglobsty, jautėte kylant pasidygėjimą nusikalstamais santykiais ir kad tik išsiskyrimas išgelbėjo mudu nuo to siaubo.

Nei priedermė, nei padorumas nereikalauja iš jūsų prisipažinimo, o išmintis ir blaivus protas draudžia tai daryti, nes be reikalo rizikuosite tuo, kas santuokai brangiausia,— vyro atsidavimu, abipusiu pasitikėjimu, šeimos ramybe. Ar gerai apgalvojote tą žingsnį? Ar gerai pažįstate savo vyrą, kad galėtumėte nesibaiminti pasekmių? Juk pasaulyje esama tokių vyrų, kurie, išgirdę panašų prisipažinimą, pajustų nežabotą pavydą, nenugalimą panieką ir gal net pasikėsintų į žmonos gyvastį! Ryžtantis tokiam delikačiam išbandymui, reikia atsižvelgti į laiką, vietą ir papročius. Šalyje, kur šiuo metu esu, tokie prisipažinimai nepavojingi, ir tie, kurie lengvabūdiškai žiūri į vedusių ištikimybę, neteikia didelės reikšmės nuodėmėms, padarytoms prieš jungtuves. Kartais tokie prisipažinimai reikalingi tam tikrais sumetimais, kurių jūs neturite; bet pasitaiko, jog gana abejotinos doros moterys, beveik niekuo nerizikuodamos, atvirumu stengiasi pelnyti gerą vardą ir tokia kaina gal siekia laimėti pasitikėjimą, kuriuo prireikus galėtų ir piktnaudžiauti. Tačiau tame krašte, kur santuokos šventumas labiau gerbiamas, tame krašte, kur tais šventais ryšiais grindžiama tvirta sąjunga ir kur vyrai nuoširdžiai atsidavę žmonoms, jie daug griežčiau reikalauja iš žmonų ataskaitos ir nori, kad jos mylėtų tiktai juos ir niekada nebūtų skyrusios kitiems švelnių jausmų; be jokio pagrindo savindamiesi tokią teisę, jie reikalauja, kad žmonos, dar jų nepažinusios, priklausytų tik jiems vieniems, ir niekados neatleidžia piktnaudžiavimo laisve, kaip neatleistų ir tikros neištikimybės.

Paklausykite manęs, o doringoji Julija, sergėkitės bevaisio ir beprasmio sąžiningumo. Saugokite pavojingą paslaptį,— juk niekas neverčia jos atskleisti, o ji gali jus pražudyti ir neduos jokios naudos jūsų vyrui. Jeigu jis vertas tokio pasitikėjimo, užduosite jam širdį ir be reikalo nuliūdinsite. Jeigu nevertas, tad kam duoti dingstį apmaudui? Nežinia, ar dorybė, teikusi jums paramą grumtynėse su širdies polėkiais, teiks paramą ir amžinuose šeimyniniuose kivirčuose? Nedidinkite pati savo kančių, žiūrėkite, kad jos neperveiktų jūsų dvasios stiprybės ir kad, pernelyg uoliai klausydama sąžinės balso, neatsidurtumėte dar blogesnėje padėtyje negu toji, iš kurios vargais negalais išsigelbėjote. Blaivus protas — visokios dorybės pagrindas; meldžiu jus klausyti jo pačiu svarbiausiu savo gyvenimo atveju; ir jeigu ta lemtinga paslaptis taip žiauriai jus slegia, palūkėkite bent truputį ir palengvinkite sau širdį tik tada, kai laikas, metai padės geriau pažinti vyrą ir kai jo širdį veiks ne vien jūsų grožis, bet

ir jūsų būdo žavumas, ir saldus įprotis juo mėgautis. Ir pagaliau, jeigu visi tie savaime svarūs argumentai jūsų neįtikintų, nebūkite abejinga tam, kas juos dėsto. O, Julija, paklausykite į dorą linkusio žmogaus, verto bent kokios jūsų aukos mainais už tą, kurią jis šiandien daro jums.

Laikas baigti laišką. Jaučiu, nesugebėsiu susivaldyti ir prabilsiu tokiu tonu, kokiu jau nebedera su jumis kalbėti. Julija, man skirta jus palikti! Toks dar jaunas esu, o man jau skirta atsižadėti laimės! Sudiev, nesugrąžinamas laike, praeity dingęs laike, amžinų gailestavimų šaltini! Sudiev, malonumai, aistros šuorai, saldūs džiaugsmai, mielos akimirkos, dangiškoji palaima! Sudiev, mano meile, mano vienatine meile, mano gyvenimo šlove ir žavesy! Sudiev amžinai!

XX LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

Klausiate, ar aš laiminga? Tas klausimas jaudina mane, ir jūs klausdamas sykiu padedate man atsakyti, nes aš anaiptol neieškau užmiršties, kurią jūs minite, ir, prisipažįstu, negalėčiau būti laiminga, jei nustotumėte mane mylėti; bet apskritai aš laiminga ir jausčiausi laiminga visiškai, jei žinočiau, kad jūs laimingas. Aname laiške aš stengiausi neminėti pono de Volmaro vardo, kad jūsų neužgaučiau. Žinau, koks jūs jautrus, todėl nenorėjau dar labiau jūsų skaudinti; bet jūs rūpinatės mano dalia, ir aš laikau savo priederme papasakoti apie žmogų, nuo kurio ji priklauso, papasakoti tokiu tonu, kokio jis yra vertas, kaip ir pritinka jo žmonai ir tikrai draugei.

Ponui de Volmarui apie penkiasdešimt metų; ramaus, tvarkingo gyvenimo ir dvasinio santūrumo dėka jis išlaikė tvirtą sveikatą ir jaunatvišką išvaizdą,— ir pažiūros jam ne daugiau kaip keturiasdešimt, ir garbų jo amžių galima nuspėti vien iš jo patyrimo ir blaivaus proto. Jo veido bruožai taurūs ir simpatiški, elgesys paprastas ir nuoširdus, būdas veikiau orus negu paslaugus; kalba jis nedaug, bet kiekvienas jo žodis gerai apgalvotas, nemėgsta laidyti sąmojų nei sakyti pamokslų. Laikosi su visais vienodai, pažinčių neieško, bet ir nevengia, vertindamas žmones vadovaujasi ne skoniu, o protu.

Iš prigimties jis šaltas žmogus, bet, lyg paremdamas mano tėvo

ketinimus, širdyje pajuto man palankumą ir pamilo pirmąsyk gyvenime. Jo santūrus, bet pastovus jausmas taip gražiai derinasi su geromis manieromis ir toks tolygus, kad, įvykus gyvenimo permainai, jam neprireikė mainyti būdo, ir, niekuo nenusižengdamas orumui, kuris pritinka vedusiam vyrui, po jungtuvių jis laikosi su manimi lygiai taip, kaip laikėsi anksčiau. Niekada nemačiau jo nei džiaugiantis, nei liūdint,— jis visados viskuo patenkintas; apie save niekad nekalba, apie mane — retkarčiais; pabūti su manimi nesistengia, bet neatrodo, kad jam nemalonu, kai užsimanau su juo pabūti, ir palieka mane nelabai noriai. Juoktis niekados nesijuokia, visada rimtas, bet man savo rimtumo neprimeta; priešingai, savo romiu elgesiu tarytum skatina mane valiūkauti; atrodo, didžiausia pramoga jam — mėgautis mano pramogomis, nes svarbiausias jo rūpestis — neleisti man nuobodžiauti. Žodžiu, jis nori, kad aš būčiau laiminga; to jis man nesako, bet aš pati tai matau; o kas linki žmogui laimės, tas ją ir sukuria.

Aš labai įdėmiai jį stebėjau, bet neįžiūrėjau jokios kitos aistros, tik aistrą man. Tačiau ir toji aistra tokia tolygi, tokia santūri,— galėtum pasakyti, jis myli todėl, jog stengiasi mylėti, o stengiasi mylėti todėl, jog taip liepia protas. Jis tikrai toks, koks tariasi esąs milordas Eduardas; šiuo požiūriu, mano nuomone, jis pranašesnis už visus mus — jausmų žmones, kuriais mes patys taip žavimės; mat širdis apgaudinėja mus visokiausiais būdais ir vadovaujasi gana abejotinomis taisyklėmis; tačiau protas turi vienintelį tikslą — siekti gėrio, jo taisyklės patikimos, aiškios, lengvai pritaikomos gyvenime; ir klysta jis tik tada, kai leidžiasi į bevaises abstrakcijas, kurios jam netinka.

Mėgstamiausias pono de Volmaro užsiėmimas — stebėjimas. Jis mėgsta vertinti žmonių būdą ir elgesį. Ir vertina labai įžvalgiai ir visiškai bešališkai. Jei koks nedraugas padaro jam skriaudą, jis svarsto ano paskatas ir poelgius taip ramiai, lyg tai jam nė kiek nerūpėtų. Nežinau, ką jis yra girdėjęs apie jus, bet ne kartą kalbėjo apie jus be galo pagarbiai, o veidmainiauti, kaip žinau, jis niekad neveidmainiauja. Kartais man būdavo toks įspūdis, jog šitaip kalbėdamas jis stebi mane, bet tikriausiai tokią mintį man piršo nerami sąžinė. Šiaip ar taip, dabar aš būsiu atlikusi savo priedermę — nei baimė, nei gėda nepaskatino manęs ko nors neteisingai nutylėti, ir aš atidaviau kas pridera jums, kaip dabar atiduodu jam.

Pamiršau papasakoti jums apie mūsų pajamas ir ūkio tvarkymą.

Pono de Volmaro nuosavybės likučiai drauge su tuo, ką atidavė mums tėvas, pasilikęs tik rentą, sudaro pusėtiną, nors ne per didžiausią turtą, kurį ponas de Volmaras tvarko kilniai ir sumaniai, rūpindamasis, kad namuose būtų ne bereikalinga ir nepatogi prabanga, bet išteklius ir tikras jaukumas*, ir šelpdamas mūsų parapijos pavargėlius. Jo namų tvarka — tai atspindys tvarkos, viešpataujančios jo širdies gilumoje, ir nedidelis ūkis tarytum atkartoja tvarką, būdingą pasaulio sandarai. Čia nėra griežtai nustatytų taisyklių, veikiau varžančių negu naudingų ir pakenčiamų tik tam, kas jas primeta; nepamatysi čia ir netvarkos, viešpataujančios tada, kai be nuovokos prikraunama tiek gėrybių, jog viskas eina perniek. Čia visur regi šeimininko ranką, bet jos nejauti; ponas de Volmaras taip gerai viską surikiavo iš pat pradžių, kad dabar reikalai klostosi savaime ir belieka tik gėrėtis tvarka, ir laisve.

Tai šit, mielas bičiuli, glaustai, bet tiksliai nusakytas pono de Volmaro būdas, kiek spėjau jį pažinti per tą laiką, kai mudu gyvename drauge. Toks jis man pasirodė pirmąją dieną, toks atrodo ir dabar, nė kiek nepasikeitęs; todėl tikiuosi, kad gerai jį pažinau ir kad jau nieko nauja nepastebėsiu, nes, man regis, jei ir pasireikš kitokie jo bruožai, tai jie bus netikę.

Turėdamas prieš akis štai tokį paveikslą, jūs pats galite atsakyti į savo klausimą,— turėtumėte baisiai mane niekinti, jei nelaikytumėte manęs laiminga, kai laimei toks tvirtas pagrindas**. Mane ilgai klai-

* Nerasi pasaulyje labiau paplitusio derinio kaip prabanga ir šykštumas. Pataikaudami viešajai nuomonei, žmonės nepaiso prigimties reikalavimų, aukoja tikrus malonumus ir netgi būtiniausius dalykus. Vienas puošia savo rūmus mitybos sąskaita, kitam gražūs indai atstoja gerus pietus, dar kitas surengia prašmatnias vaišes, o paskum ištisus metus badmiriauja. Kai matau auksuotus indus, esu įsitikinęs, kad būsiu vaišinamas pačiu prasčiausiu vynu. Kaip dažnai užmiesčio vilose, alsuodamas gaiviu rytmečio oru, mėgaujiesi žaviu sodu! Anksti atsikeli, eini pasivaikščioti, užsinori valgyti ir jau lauki pusryčių, tačiau, pasirodo, ūkvedys išėjęs, arba trūksta produktų, arba šeimininkė dar nepaliepė tavęs pamaitinti, ir tu kamuojiesi belaukdamas. Kartais iš anksto tau pažada gardžiausių valgių, bet tikisi, kad atsisakysi. Gauni iki trečios valandos pasninkauti ir vietoj pusryčių grožėtis tulpėmis. Pamenu, kartą vaikščiojau po nuostabų parką, kurio šeimininkė labai mėgo kavą, bet gerti jos niekada negerdavo,— mat puodelis atsieinąs keturis sū; užtat ji dosniai mokėdavo sodininkui tūkstantį ekiū. Dievaž, man regis, būtų maloniau kaip galima dažniau gerti kavą ir mažiau paisyti, kad ne taip jau dailiai apkarpyti medžiai alėjose.

** Matyt, ji dar nebuvo atskleidusi lemtingos paslapties, vėliau taip ją kamavusios, ar gal nenorėjo patikėti jos savo draugui.

dino, o ir jus tikriausiai tebeklaidina mintis, jog santuoka negali būti laiminga be meilės. Mano mielas, tai nesusipratimas: padorumo, dorybės, tam tikrų atitikimų — ne tiek padėties ir amžiaus, kiek dvasios ir būdo,— visiškai pakanka sutuoktiniams; beje, tai netrukdo ilgainiui atsirasti švelniam jausmui, kad ir neatstojančiam meilės, bet ne tokiam jau nemaloniam ir netgi daug pastovesniam. Meilė neatsiejama nuo amžinų pavydo ar nesimatymo kančių, menkai suderinamų su vedybiniu gyvenimu, teikiančiu palaimą ir ramybę. Tuokiasi žmonės ne tam, kad galvotų tik vienas apie kitą,— susituokę drauge vykdo visuomeninio gyvenimo priedermes, protingai ir sumaniai tvarko ūkį, gražiai auklėja vaikus. Įsimylėjėliai galvoja tik vienas apie kitą, be perstojo rūpinasi vien savimi ir nieko kita nesugeba daryti kaip tik mylėti. Sutuoktiniams to nepakanka, jie turi nepalyginti daugiau kitokių rūpesčių. Nė viena aistra nežadina mums tiek iliuzijų kaip meilė: jos įkarštis kelia įspūdį, kad jinai ilgaamžė; širdis, perpildyta saldaus jausmo, žvelgia, taip sakant, toli ateitin, ir kol meilė tveria, tol tiki, kad ji niekados nesibaigs. Bet toji pati liepsna, priešingai, ir sudegina ją; ji vysta drauge su jaunatve, blėsta su grožiu, gęsta nuo senatvės šalčio; ir kol gyvuoja pasaulis, dar niekas nėra matęs dviejų žilaplaukių įsimylėjėlių, dūsaujančių vienas dėl kito. Taigi nevalia pamiršti, jog anksčiau ar vėliau mylintieji nustoja dievinti vienas kitą; tada stabas, neseniai dar garbintas, sugriūva, ir įsimylėjėliai mato vienas kitą tokius, kokie yra iš tikrųjų. Stebėdamasis ieškai kadaise mylėto asmens ir, jo nerasdamas, su apmaudu žiūri į tą, kurį matai greta, ir vaizduotė dažniausiai dar prideda jam nemalonių bruožų, kaip anksčiau kad pridėdavo patrauklių. „Retas žmogus,— sako Larošfuko,— nustojęs mylėti, nesigėdi buvusios meilės“*. Kaip reikia saugotis, kad pasibodėjimas neišstumtų pernelyg karštų jausmų; kad jiems blėstant abejingumas nepereitų į pasibjaurėjimą; kad pernelyg aistringi įsimylėjėliai pagaliau nepersisotintų vienas kitu, kad susituokę ilgainiui neimtų neapkęsti vienas kito! Mielas drauguži, jūs visados atrodėte man toks žavus, jog tai buvo pavojinga mano skaistybei ir ramybei, bet jūs buvote tik mano mylimasis, ir nežinia, koks taptumėte, jei nustotumėte mane mylėti? Aišku, jūsų

* Labai stebėčiausi, jeigu Julija skaitytų ar cituotų Larošfuko kokia kita proga: geri žmonės negali mėgautis kartėlio pilna jo knyga[5].

meilė užgestų, bet jūsų dorybė išliktų, ir vis dėlto ar to pakanka, kad santuoka būtų laiminga,— juk ją turi sutvirtinti širdis? O, kokie nepakenčiami vyrai kartais esti doringi žmonės! Lygiai tą pat galėtumėte pasakyti ir apie mane.

Dėl pono de Volmaro, tai mudu neturime jokių iliuzijų, blaiviai žiūrime vienas į kitą; mudu siejantis jausmas — ne aklas aistra degančių širdžių polėkis, o nenutrūkstamas, pastovus ryšys, jungiantis du dorus ir protingus žmones, kurie, žinodami, kad jiems lemta drauge gyventi iki mirties, tenkinasi savo dalia ir stengiasi, kad ji būtų maloni ir vienam, ir kitam. Mudu tarytum sukurti vienas kitam — gražesnę porą vargu ar galėtum surasti. Jeigu jo širdis būtų tokia pat jautri kaip mano, iš abipusio jausmingumo tikriausiai kartais kiltų priešiškumas ir vaidai. Jeigu aš būčiau tokia pat romi kaip jis, tarp mūsų vyrautų per didelis šaltumas, ir mums nebūtų taip malonu ir jauku bendrauti. Jeigu jis manęs visai nemylėtų, mudu blogai sutartume; jei karštai mane mylėtų, būtų man nepakenčiamas. Mudu abu esame kaip tik tokie, kad tiktume vienas kitam; jis mane prusina, aš gaivinu jam nuotaiką, ir tas tvirtina mudviejų sąjungą: mudviem tarsi lemta susilieti į vieną sielą, kurios protas — jis, o valia — aš. Ir net iš to, kad jis pagyvenęs, mudviem abiem nauda: jeigu jis būtų jaunesnis, man, aistros kamuojamai, be abejo, būtų buvę dar sunkiau už jo tekėti, jausdama jam neįveikiamą pasibjaurėjimą, gal nebūčiau patyrusi tos išganingos permainos.

Mano mielasis, Viešpats įkvepia tėvams gerus ketinimus ir atlygina vaikams už klusnumą. Neduok Dieve, kad imčiau tyčiotis iš jūsų negerovių. Vien tik norėdama visiškai jus nuraminti, kad nesijaudintumėte dėl mano dalios, dar šį tą pridursiu. Jei tebebūtų gyvi jausmai, kuriuos neseniai jums jaučiau, bet turėčiau tokį gyvenimo patyrimą, kokį įgijau dabar, ir jei būčiau dar laisva ir galėčiau pasirinkti vyrą savo nuožiūra,— tegu mano nuoširdumo liudytoju būna Dievas, kuris teikiasi apšviesti mane ir mato mano širdies gelmes,— vyru pasirinkčiau ne jus, o poną de Volmarą.

Kad jūs galutinai nusikratytumėte savo negalės, ko gero, man pridera pasakyti jums viską, kas slypi mano širdyje. Ponas de Volmaras vyresnis už mane. Jei, bausdamas mane už visas nuodėmes, dangus atimtų godingąjį vyrą, kurio taip menkai esu verta, tvirtai esu apsisprendusi niekados daugiau netekėti. Jeigu jam nepasisekė sutikti doros merginos, tegu bent jau palieka dorą našlę. Jūs puikiai

mane pažįstate: jeigu pareiškiau tokį nusistatymą, niekados nuo savo žodžių neatsimesiu*.

Tegu mano pasakojimas išsklaido jūsų abejones ir, be kita ko, padeda jus įtikinti, jog aš laikau savo priederme viską prisipažinti vyrui. Jis toks protingas, jog nenorės manęs bausti po to žeminančio žingsnio, kurį žengti verčia mane atgaila, ir aš nesugebėčiau griebtis tokių gudrybių kaip jūsų minimos damos, lygiai kaip jis nesugebėtų mane tuo įtarti. O dėl argumento, kuriuo jūs stengiatės įrodyti, jog tokia išpažintis nereikalinga, tai čia, be abejo, sofizmas: mat, nors iki vedybų mergina ir neturi jokių įsipareigojimų būsimam vyrui, bet tai neduoda jai teisės ištekėjus dėtis kitokia, negu ji yra iš tikrųjų. Aš tai suvokiau dar prieš jungtuves, ir jeigu priesaika, kurią išplėšė iš manęs tėvas, sutrukdė man atlikti šią priedermę, tai aš antra tiek nusidėjau, nes jeigu nusikaltimas yra melagingai prisiekti, tai dar didesnis nusikaltimas yra tą priesaiką tesėti. Tačiau mano širdis nedrįso sau prisipažinti, jog esama ir kitos priežasties, dar labiau sunkinančios mano nuodėmę. Ačiū Dievui, jos nebėra.

Labiau pamatuotas ir svaresnis man atrodo samprotavimas apie pavojų be reikalo sudrumsti ramybę padoriam žmogui, savo laimę grindžiančiam pagarba žmonai. Savaime suprantama, jis jau nebegali nutraukti mus siejančio ryšio, o aš nebegaliu atitaisyti praeities ir tapti labiau to ryšio verta. Taigi savo nekukliu prisipažinimu galiu tik jį įskaudinti, ir toksai atvirumas padėtų nebent man pačiai — pa-

---

* Įvairios aplinkybės, nepaisant mūsų valios, sąlygoja ir keičia visus širdžių polinkius: mes esame ydingi ir blogi, kol tatai mums naudinga, ir, deja, grandinės, kaustančios mus, didina mūsų savanaudiškumą. Pastangos nukreipti mūsų norus doros keliu beveik visada būna bergždžios ir tik retkarčiais nuoširdžios. Reikia keisti anaiptol ne mūsų norus, bet aplinkybes, kurios juos skatina. Jeigu mes trokštame tapti geri, panaikinkime sąlygas, trukdančias mums būti geriems,— kitos išeities nėra. Aš nieku būdu nenorėčiau turėti teisę į kieno palikimą, ypač jeigu žmogus, kurio turtą gaučiau paveldėti, man brangus, nes nežinia kokius siaubingus kėslus galėtų sužadinti man skurdas! Remdamiesi tuo, gerai apsvarstykite Julijos nusistatymą ir sprendimą, jos pareikštą draugui; pasverkite tą apsisprendimą ir visas aplinkybes ir pamatysite, kaip dora širdis, abejodama savimi, prireikus sugeba atsižadėti viso to, kas prieštarauja priedermei. Nuo tos akimirkos Julija, nepaisydama dar neišblėsusios meilės, visa esybe atsiduoda dorybei: ji, taip sakant, prisiverčia pamilti Volmarą kaip savo vienintelį vyrą, kaip žmogų, su kuriuo turi praleisti visą gyvenimą; ji atmeta slaptą mintį apie jo mirtį ir įsiteigia ryžtą tausoti jo gyvastį. Arba aš nieko neišmanau apie žmogaus širdį, arba tik šitas kritiškai visų aptariamas sprendimas nulėmė dorybės pergalę tolesniame Julijos gyvenime ir nuoširdų ir pastovų jausmą, kurį ligi pat mirties ji išlaikė vyrui.

lengvintų pragaištingos paslapties žiauriai slegiamą mano širdį. Žinau, atskleidusi ją vyrui, jausiuos kur kas ramesnė, bet jis ramybę, ko gero, praras; ir prastai išpirkčiau savo nuodėmes, jei galvočiau tik apie save.

Kaip man išspręsti savo abejones? Kol dangus nurodys, kaip man pridera elgtis, paklausysiu jūsų draugiško patarimo — tylėsiu, nesakysiu vyrui savo nuodėmių, stengsiuos išpirkti jas savo elgesiu ir galbūt vieną gražią dieną pelnysiu jo atleidimą.

Idant viskas pakryptų nauja vėže, reikės mudviem nutraukti visokį bendravimą, ir aš tikiuosi, mano mielas, jūs man pritarsite. Jei ponas de Volmaras išgirstų mano išpažintį, jis galėtų nuspręsti, kokios ribos leistinos mus siejančiam draugystės jausmui ir jos nekaltiems ženklams; bet aš nedrįstu kreiptis į jį patarimo — iš savo kartaus patyrimo puikiai žinau, kaip toli gali mus nuvesti tariamai pateisinami įpročiai. Metas ateiti į protą. Mano širdžiai nebegresia pavojus, bet aš nebenoriu būti teisėja savo pačios byloje: įžengusi moterystėn, nebeturiu tokio didelio pasitikėjimo savimi, kuris pražudė mane mergystėje. Šit mano paskutinis laiškas. Meldžiu, neberašykite man nė jūs. Tačiau aš niekados nenustosiu kuo jautriausiai domėtis jūsų likimu ir šitas jausmas bus skaistus kaip saulė, šviečianti man kelią, todėl man bus labai džiugu retkarčiais gauti apie jus žinių, patirti, kad pasiekėte pelnytą laimę. Kartais, kai jūsų gyvenime nutiks koks reikšmingas įvykis, jūs galite parašyti poniai d'Orb. Tikiuosi, jūsų laiškuose visados atsispindės jūsų tauri dvasia. Beje, dora ir pakankamai išmintinga pusseserė, be abejo, negeidaus sakyti man to, ko nedera žinoti, ir liausis su jumis susirašinėti, jeigu bandysite tuo piktnaudžiauti.

Sudiev, brangusis, gerasis drauguži. Jei tikėčiau, jog turtas gali suteikti jums laimę, sakyčiau: „Siekite turto"; bet jūs, ko gero, protingai darote, kad jį niekinate, nes esate apdovanotas tokiomis gėrybėmis, kad galite kuo gražiausiai ir be jo apsieiti; tad verčiau pasakysiu: „Siekite ramios laimės, nes tai išminčiaus turtas". Mudu visados jautėme, jog nebūna laimės be dorybės, tačiau „dorybė" — pernelyg abstrakti sąvoka, tad žiūrėkite, kad ji būtų ne tiek skambi, kiek patikima, kad tiktų ne pasipuikuoti ir kitiems nustebinti, bet teiktų pasitenkinimą mums patiems. Mane nukrečia šiurpas pagalvojus, kiek žmonių drįsta kalbėti apie dorybę, nors širdies gilumoje puoselėja mintį apie svetimoterystę. Ar žinote, ką mudviem reiškė tasai garbingas, bet nuvalkiotas žodis tuo metu, kai mudu siejo nusi-

kalstami ryšiai? Nežabota aistra, deginusi mudu abu, savo šuorus dangstė šventu džiugesiu, idant juo labiau ją brangintume, idant juo ilgiau klaidintume patys save. Drįstu tikėtis, mudu sukurti eiti tikros doros keliu ir ją gerbti, bet neteisingai jos ieškojome ir nusekėme paskui tuščią chimerą. Laikas atsisakyti iliuzijų, laikas atsipeikėti taip ilgai vaikščiojus klystkeliais. Mano mielas, jums nebus sunku grįžti prie dorybės: kelrodė žvaigždė šviečia jumyse,— gal nenorėjote jos pastebėti, bet niekada neketinote jos atsižadėti. Jūsų siela sveika, ji linksta į visa, kas gera, o jeigu kartais ir nukrypsta į šalį, tai, vadinasi, nesistengė visomis galiomis laikytis teisingos linkmės. Pažvelkite į savo sąžinės gelmes — gal atrasite pamirštą doros principą, kuris nuo šiolei geriau rikiuos jūsų poelgius, tvirčiau susies juos tarpusavy vieno tikslo labui. Patikėkite, to negana, kad jūsų elgesys būtų grindžiamas dora,— ir toji dora turi būti padėta ant tvirtų pamatų. Prisiminkite, jog, pasak indų, pasaulį laiko milžiniškas dramblys, o dramblį — vėžlys; bet paklausti, kas gi laiko vėžlį, indai nebežino ką atsakyti.

Meldžiu jus įsiklausyti į draugės žodžius ir pasirinkti kur kas patikimesnį kelią į laimę negu tas, kuriuo mudu taip ilgai klaidžiojome. Be perstojo melsiu Viešpatį, kad padovanotų mudviem abiem tą tyrą palaimą, ir džiaugsiuos tik tada, kai mudu abu ją pasieksime. Ak, jei kada nors mūsų širdys nejučia prisimins jaunatvės klaidas, pasistengsime bent jau, kad praeities atgarsiai leistų mums tarti senovės herojaus žodžius: „Deja, mes būtume pražuvę, jei nebūtume žuvę!“[7]

Čia baigiasi pamokslautojos pamokymai; nuo šiolei man pačiai teks nemažai save mokyti. Sudiev, mieliausias drauguži, sudiev amžinai,— taip liepia nepalenkiama priedermė; bet žinokite, kad Julijos širdis niekuomet nepamirš to, kas buvo jai brangus... Dieve, kas man darosi?.. Jūs viską suprasite, pamatęs šitą popieriaus lakštą. Ak, nejaugi nevalia susigraudinti, tariant savo draugui paskutinį sudiev?

XXI LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO JULIJOS MYLIMOJO

Taip, milorde, žinoma, mano sielą slegia sunkus gyvenimas; jau seniai jis man tapo našta; aš netekau visko, kas darė jį man brangų, liko tik vienas maudulys. Bet sako, jog man nevalia spręsti pačiam savo gyvasties klausimo, negavus pritarimo iš to, kas man ją dovanojo. Daugiau nei trečia jos dalis priklauso jums: savo rūpestingumu dusyk išgelbėjote man gyvastį, ir tik jūsų geradarystės ją nuolat palaiko; tol pats nespręsiu savo gyvasties klausimo, kol nebūsiu tikras, jog ne nuodėmė ją nutraukti, ir kol neturėsiu bent menkiausios vilties, kad galėsiu pavesti savo gyvastį jums.

Sakėte, jog aš jums reikalingas,— kodėl mane apgaudinėjote? Visą tą laiką, kai esame Londone, užuot leidęs man padėti jums, jūs rūpinatės vien manimi. Kiek bereikalingo vargo jums užkroviau! Milorde, juk žinote, jog visa, kas nuodėminga, aš niekinu labiau už gyvenimą; aš garbinu Praamžių. Aš jums dėkingas už viską, aš myliu jus, aš tik dėl jūsų gyvenu šioje žemėje: draugystė, priedermė nedalingąjį gali prikaustyti prie jos, bet visokiomis dingstimis ir sofizmais jo nesulaikysi. Apšvieskite man protą, kalbėkite į mano širdį, aš pasirengęs jūsų klausyti, bet nepamirškite, kad neviltimi nevalia piktnaudžiauti.

Jūs pageidaujate visa tai aptarti,— ką gi, aptarkime! Jūs pageidaujate, kad svarstymai atitiktų kalbamo dalyko svarbą,— pritariu jūsų nuomonei. Ieškokime tiesos taikiai, ramiai; nagrinėkime visas aplinkybes, lyg kalbėtume apie pašalinį žmogų. Prieš nusižudydamas Robekas[8] išliaupsino savanorišką mirtį. Neketinu jo pavyzdžiu rašyti knygos,— beje, jo knyga ne per labiausiai man patinka; bet aš stengiuosi lygiai taip šaltakraujiškai ginti savo nuomonę.

Aš ilgai svarsčiau tą itin svarbų klausimą,— jums tai žinoma, nes jums žinoma mano dalia,— ir vis tebegyvenu. Ir kuo daugiau mąstau, tuo tvirčiau įsitikinu, jog klausimo esmė štai tokia: ieškoti sau gėrio ir vengti blogio, kiek tat įmanoma, tik kad nepakenktum savo artimui,— tai prigimties duota teisė. Kai mūsų gyvenimas — vien tiktai blogis mums ir neduoda nieko gera niekam kitam, leistina iš jo išsivaduoti. Mano galva, nėra pasaulyje aiškesnės ir labiau neginčijamos tiesos, ir jeigu ją paneigtume be jokių išlygų, tai ir kiekvieną žmogaus poelgį būtų galima laikyti nusikalstamu.

Ką sako apie tai sofistai? Pirmiausia jie tvirtina, jog mums gyvenimas nepriklauso, nes jisai mums duotas; betgi kaip tik todėl, kad jis mums duotas, jis mums ir priklauso. Argi Dievas nedavė žmonėms po dvi rankas? Tačiau tasai, kas nori išvengti gangrenos, juk ryžtasi netekti rankos, o prireikus net abiejų. Palyginimas, be abejo, priimtinas tam, kas tiki sielos nemirtingumu; juk jeigu aš aukoju ranką, idant išsaugočiau brangesnį dalyką, tai yra kūną, tai aukoju ir kūną, idant išsaugočiau dar brangesnį dalyką, tai yra dvasinę gerovę. Jeigu visas Dievo dovanas iš tikrųjų laikome mums skirtu gėriu, tai vis dėlto jų prigimtis pernelyg dažnai kinta, ir todėl Dievas pridėjo mums protą, idant išmoktume jas skirti. Jeigu šitas dėsnis nesuteiktų mums teisės rinktis viena ir atmesti kita, tai kam gi jis reikalingas žmonėms?

Savo netvirtą argumentą sofistai stengiasi visokeriopai paremti. Žmogų žemėje jie laiko kareiviu sargyboje. „Dievas,— sako jie,— įsakė tau gyventi šiame pasaulyje, tad kaip tu gali jį palikti be leidimo? Betgi tau pačiam Dievas įsakė gyventi gimtajame mieste, tai kaip gali jį palikti be leidimo? Argi Dievas draudžia bėgti nuo nelaimės? Nors ir kur man įsakyta laikytis, ar kokiame nors kūne, ar šioje žemėje, būsiu ten, kol gerai jausiuos, ir mesiu viską, kai tik man pasidarys bloga. Štai jis — prigimties balsas ir Dievo balsas. Sutinku, kad reikia laukti įsakymo; bet kai mirštu sava mirtimi, Dievas juk neįsako palikti pasaulį, jis atima man gyvastį. Darydamas mano gyvenimą nepakenčiamą, jis ir įsako man palikti pasaulį. Pirmuoju atveju aš priešinuos iš paskutiniųjų, antruoju — aš pasiryžęs klausyti.

Ar jūs suvokiate, kaip klaidingai mano žmonės, tvirtindami, jog savanoriška mirtis — tai maištas prieš Apvaizdą, noras apeiti jos įstatymus? Bet jeigu atimi sau gyvastį, tai nereiškia, kad juos apeini,— stačiai juos vykdai, ir tiek. Kaip? Nejaugi Dievas turi valią tik mano kūnui? Ar yra visatoje tokia vieta, kur kiekviena būtybė nejaustų jo rankos? Argi aš išvengsiu tiesioginės jo galios, kai mano apsivaliusi siela taps vientisesnė ir artimesnė jo paveikslui? Ne, vienintelė mano viltis — jo teisingumas ir gerumas, ir jeigu manyčiau, jog miręs išsivaduosiu iš jo galios, aš nebenorėčiau mirti.

Štai jis, vienas „Fedono“[9] sofizmų, beje, pilnas tauriausių tiesų. „Jeigu tavo vergas nusižudytų,— sako Sokratas Kebetui[10],— argi tu jo nenubaustum, jeigu tai būtų įmanoma, už tai, kad neteisėtai atėmė iš tavęs dalį turto?“ Dorasis Sokrate, ką tu šneki? Argi po mirties žmogus juo labiau nepriklauso Dievui? Ne, yra visai kitaip; reikėtų sakyti šitaip: „Jeigu tu suvaržai vergą drabužiu, trukdančiu jam dirbti

tavo labui, argi tu bausi jį už tai, kad jis nusimetė drabužį, idant galėtų dar geriau dirbti?“ Didžiausia klaida — teikti per daug reikšmės gyvenimui, lyg nuo jo priklausytų mūsų esmė ir lyg po mirties tu būtumei niekas. Mūsų gyvenimas — niekas Dievo požiūriu, jis — niekas proto požiūriu, jis turėtų būti niekas ir mūsų požiūriu. Ir palikdami savo kūną mes stačiai nusikratome nepatogiu drabužiu. Argi verta dėl to kelti tokį triukšmą? Visi tie gražbyliai, milorde, nenuoširdūs; jų samprotavimai paiki ir žiaurūs, tariamą nuodėmę jie laiko sunkiu nusikaltimu, lyg savižudys būtų visiškai nutraukęs savo egzistenciją, ir žada jam bausmę, lyg jis ir toliau gyventų.

Dėl „Fedono“, kuriuo remdamiesi jie pateikia vienintelį svarų argumentą, tai šitas klausimas ten aptariamas labai paviršutiniškai ir lyg probėgomis. Sokratui, neteisingu nuosprendžiu nuteistam po kelių valandų mirti, nebuvo reikalo labai nuodugniai svarstyti, ar jam leistina pačiam spręsti savo gyvasties klausimą. Tarkime, kad jis tikrai sakė Platono jam priskiriamas kalbas, bet patikėkite, milorde, jis būtų jas kur kas svariau apgalvojęs, jeigu jam pačiam būtų reikėję jas įgyvendinti. Tame nemirtingame veikale nėra nė vieno doro argumento, užginčijančio teisę žmogui pačiam spręsti savo gyvasties klausimą[11], ir geriausiai tai įrodo Katono pavyzdys — didysis romėnas perskaitė jį du kartus nuo pradžios iki galo tą pačią naktį, kai iškeliavo į kitą pasaulį.

Tie patys sofistai klausia, ar gyvenimas gali būti blogis? Kai pagalvoji apie devynias galybes suklydimų, kančių ir nedorybių, kurių jis pertekęs, ima pagunda veikiau paklausti, ar kada nors jis yra buvęs gėris. Nusikalstamos jėgos be perstojo puola net patį doringiausią žmogų; kiekvieną gyvenimo akimirką jis gali tapti piktybės auka arba pats tapti piktadarys. Grumtis ir kentėti — štai jo dalia šiame pasaulyje; daryti bloga ir kentėti — štai nedoro žmogaus dalia. Kitais atžvilgiais jie skiriasi vienas nuo kito, ir jei turi ką bendra — tai tik gyvenimo vargus. Jei pageidautumėte, kad savo teiginius pagrįsčiau įžymybių mintimis ir gyvenimo faktais, pateikčiau jums orakulų ištarmių, išminčių atsakymų, doringų poelgių, už kuriuos buvo atlyginta mirtimi. Palikime visa tai, milorde; kalbu aš su jumis ir todėl klausiu: kas svarbiausia išminčiui šioje žemėje? Sutelkti visą dėmesį į savo sielos gelmes ir stengtis tapti gyvu numirėliu, ar ne? Protas rado vienintelę išeitį, kaip išvaduoti mus iš gyvenimo blogybių: atsiriboti nuo žemiškos tuštybės ir viso to, kas mumyse mirtinga, susikaupti savyje, pasikelti dvasia iki amžinybės kontempliacijos. Ir

jeigu mūsų negandos yra aistros ir klaidos, tai kaip karštai mes turime trokšti išsivaduoti iš vienų ir iš kitų! Ką gi daro juslingi žmonės, kurie begėdiškai gausina savo kančias, atsiduodami gašlumui? Jie verčia, taip sakant, niekais savo egzistenciją, artindami ją prie žemės; sunkina savo grandines, užmegzdami kuo daugiau nuodėmingų ryšių; malonumai teikia jiems begalę skaudžių praradimų; kuo daugiau jie jaučia, tuo labiau kenčia; kuo giliau smelkiasi į gyvenimą, tuo jie nelaimingesni.

O apskritai, jeigu žmogui taip patinka, tegu jis laiko gėriu niekingą rėpliojimą žeme, aš nieko prieš; aš nereikalauju, kad visa žmonija sutartinai pasiaukotų ir pasaulį paverstų bendru kapu. Esama, taip, esama nelaimingųjų, turinčių išimtinę teisę neiti visų išmintu taku ir pačios gamtos apdovanotų neviltimi ir kartėliu; patikėti, kad gyvenimas — tai gėris, jiems būtų lygiai tokia pat kvailystė kaip sofisto Posidonijaus[12] neigimas, jog jį kamuojanti podagra — blogis. Kol mums gyventi gera, mes karštai trokštame gyventi, ir tik nepaprastos kančios perveikia šitą mūsų troškimą; mat visiems mums yra prigimties įdiegta siaubinga mirties baimė, ir toji baimė dangsto nuo mūsų akių žmogaus būties menkystę. Ilgai kenčia žmogus sunkų ir skausmingą gyvenimą, kol pagaliau ryžtasi su juo atsisveikinti; bet kai bodėjimasis gyvenimu nugali mirties baimę, tuomet gyvenimas aiškiai tampa jam dideliu blogiu, taigi per anksti atsižadėti jo neįmanoma. Žodžiu, nors niekas negali tiksliai nusakyti, kada jis nustoja būti gėriu, visi bent jau puikiai žino, jog blogiu jis tampa nepalyginamai ankščiau, negu tai išeina aikštėn, ir kiekvienas blaivaus proto žmogus suvokia teisę atsisakyti gyvenimo daug ankščiau, negu pajunta norą ja pasinaudoti.

Bet tai dar ne viskas. Sofistai ginčija, kad gyvenimas gali tapti blogiu, stengdamiesi paneigti teisę jo nusikratyti, o paskum skelbia, jog gyvenimas — blogis, ir drauge priekaištauja mums, kad nesugebame jo ištverti. Pasak jų, vengti sielvartų ir vargų — silpnavališkumas, atseit žudosi tik bailiai. O, Roma, pasaulio nukariautoja,— vadinasi, ištisa kariauna bailių išplėtė tavo galybę! Tarp jų ir Airija, ir Eponina, ir Lukrecija[13],— tiesa, jos moterys. Betgi buvo ir Brutas, ir Kasijus, ir tu, drauge su dievais viso apstulbinto pasaulio pagerbtas, didysis, dieviškasis Katone, kurio taurus ir šventas paveikslas kurstė romėnams įstabią drąsą ir kėlė siaubą tironams! Išdidūs tavo šlovintojai net nenuvokė, jog ateis diena, kai pridulkėjusiame menko koležo užkaboryje niekingi kalbovai ims įrodinėti, jog tu buvai stačiai

bailys, kad atsisakei panašiai sukaustytos dorybės palaimingos nuodėmės labui. Kokie nuostabūs, kokie didūs ir galingi šiuolaikiniai rašytojai, kokie jie bebaimiai su plunksna rankoje! Bet sakykite man, šaunus ir narsus didvyri, drąsingai bėgantis iš grumtynių, idant galėtumėte ir toliau vilkti gyvenimo naštą, kodėl taip greit atitraukiate ranką nuo gražbylingos frazės, kai ant jos užkrinta žarijėlė? Kaip? Bijote, jog neištversite nudegimo? Niekas, atsakysite man, neverčia manęs kęsti žarijos karščio. O kas mane verčia kęsti gyvenimo negandas? Ar žmogaus gimimas Apvaizdai atsiėjo brangiau nei žolytės gimimas? Ar abu jie, žmogus ir žolytė, nėra jos kūriniai?

Be abejo, reikia drąsos, kad kantriai ištvertum neišvengiamas kančias; tačiau tik beprotis savo noru jas tveria, galėdamas be skriaudos kam kitam iš jų išsivaduoti, ir dažnai didžiausias blogis esti tas, kurį kenti be reikalo. Tasai, kas nesugeba staigia mirtimi išsivaduoti iš skausmingo gyvenimo, panašus į tą, kas leidžia žaizdai sėtryti, kad tik išvengtų išganingo chirurgo peilio. Ateik, garbusis Parizo*, nupjauk man koją, kuri mane pražudys,— ištversiu nė nemirktelėjęs, ir tegu apšaukia mane bailiu tas narsuolis, kuris verčiau susipūdo koją, bet pristinga ryžto tokiai pat operacijai.

Pripažįstu, būna, kad priedermės artimam žmogui draudžia pačiam spręsti savo gyvasties klausimą; bet kiek yra priedermių, įsakmiai liepiančių to nevengti! Tegu teisėjas, dirbantis tėvynės labui, tegu šeimos tėvas, vaikų maitintojas, tegu nemokus skolininkas, negeidaujantis sužlugdyti kreditorių,— tegu visi jie žūtbūt vykdo savo priedermę; tegu doras ir nedalingas žmogus, aibės kitokių saitų, pilietinių ir šeimyninių, verčiamas, kenčia visas gyvenimo bėdas, idant išvengtų didesnės bėdos — neteisingo poelgio; bet ar leistina visiškai kitokiomis aplinkybėmis didinti nelaimingųjų minią ir tausoti gyvastį, reikalingą tik tam, kas nesiryžta mirti? „Nužudyk mane, vaikeli,— sako nukaršęs laukinis sūnui, kuris neša jį sulinkęs,— štai ten mūsų priešai; grumkis petys petin su savo broliais, gelbėk savo vaikus, tik neatiduok savo tėvo gyvo į rankas tiems, kurių gimdytojus jis suvalgė". Badas, skurdas, nepritekliai — tie namų priešai, daug baisesni už laukinius, kamuoja šeimą, o bėdinas luošys, prikaustytas prie lovos, valgo duoną, namiškių vargais negalais pelnytą,— tai kodėl g, jis, jokiais ryšiais nesusietas su pasauliu, Dievo pasmerktas gyvalioti

* Lionietis gydytojas, godotinas žmogus, doras pilietis, švelnus ir didžiadvasis bičiulis, neišliaupsintas, bet nepamirštas to, kam teko garbė naudotis jo geradarystėmis.

vienui vienas žemėje, niekam neduodąs jokios naudos, kodėl bent jau jis neturėtų teisės amžinai palikti savo būstą, kur jo dejonės visiems įkyrios, o vargas bergždžias?

Pasverkite šiuos samprotavimus, milorde, apibendrinkite visus šiuos argumentus ir suprasite, kad jie patvirtina pačią paprasčiausią iš visų prigimties suteiktų teisių, kurių nė vienas blaivaus proto žmogus niekados nėra ginčijęs. Iš tiesų, kodėl mums leistina gydytis nuo podagros ir nevalia gydytis nuo gyvenimo? Juk ir viena, ir kita mums davė ta pati ranka! Mirti sunku, bet ir gydytis nelengva. Kam malonu gerti vaistus? Kiek yra žmonių, kuriems verčiau mirti nei gydytis! Štai jums įrodymas, kad gamtai bjauru ir viena, ir kita. Prašom įrodyti man, jog vaistais išsivaduoti iš laikinos ligos yra labiau leistina negu savižudybe iš nepagydomos ligos, ir kodėl mažesnė nuodėmė to, kas geria chininą nuo karštligės, negu to, kas geria opijų nuo akmenligės? Jei turėsime galvoje tikslą, tai ir vienas, ir kitas išvaduoja mus iš blogos savijautos; jei turėsime galvoje priemones, tai ir viena, ir kita — lygiai natūralios; jei turėsime galvoje pasidygėjimą jomis, tai jis vienodas abiem atvejais; jei turėsime galvoje Dievo valią, tai kiekviena liga, su kuria mes kovojame, yra jo siųsta. Kiekvienas skausmas, kurio mes trokštame išvengti,— iš jo rankos. Kurgi riba, žyminti jo galios sritį, už kurios leistina teisėtai jai priešintis? Vadinasi, mums nevalia nieko keisti, nes viskas egzistuoja pagal jo norą! Vadinasi, šiame pasaulyje nieko nevalia daryti, kad kartais nenusižengtume jo įsakymams? Nors ir ką mes darytume, juk niekada neįstengsime jiems nusižengti! Ne, milorde, žmogaus pašaukimas kur kas didesnis ir tauresnis; Dievas ne tam įkvėpė žmogui sielą, kad jis nieko neveiktų, būtų amžinai abejingas visam kam,— Dievas davė žmogui laisvę, kad jis darytų gera, sąžinę — kad siektų gėrio, ir protą — kad pažintų gėrį; Dievas suteikė žmogui teisę pačiam vienam spręsti apie savo poelgius, o širdyje įrašė štai tokius žodžius: „Daryk tai, kas tau išganinga ir niekam nekenkia". Jeigu jaučiu, jog man geriau mirti, aš priešinuosi jo įsakymui ir atkakliai stengiuosi gyventi, nes, įteigdamas norą mirti, jis liepia man ieškoti mirties.

Bomstonai, kreipiuosi į jūsų protą ir nuoširdumą. Kokias tvirtesnes taisykles protas gali pasiskolinti iš tikėjimo, kai iškyla savižudybės klausimas? Krikščionys nusistatė prieštaraujančias taisykles, nes rėmėsi ne tikėjimo principais ir ne vieninteliu jo įstatymų sąvadu — Šventuoju Raštu, o stačiai pasiskolino jas iš pagonių filosofų. Laktancijus ir Augustinas[14], pirmieji paskelbę tą naująjį mokymą,

apie kurį nei Jėzus Kristus, nei jo apaštalai neužsiminė nė vienu žodžiu, rėmėsi tik „Fedono“ išprotavimais, mano jau nuginčytais; tad, manydami, jog laikosi Evangelijos autoriteto, tikintieji po teisybei laikosi Platono autoriteto. Ir tikrai visoje Biblijoje nerasite savižudybę draudžiančio įstatymo arba net paprasčiausio jos pasmerkimo! Argi ne keista, kad pasakojimuose apie nusižudžiusius žmones nė vienu žodžiu nepasmerkiamas toks jų elgesys? Negana to, leidimą nusižudyti Samsonui[15] patvirtina stebuklas, užtraukęs bausmę jo priešams. Tad nejaugi tas stebuklas padarytas vien nusikaltimui pateisinti? Ir nejaugi žmogus, moters sugundytas ir todėl netekęs jėgų, iš naujo jas atgavo tam, kad išgalėtų įvykdyti tikrą piktadarystę? Tarytum pats Dievas būtų panūdęs apgauti žmones!

„Nežudyk!“ — skelbia dekalogas. Kokia išvada peršasi! Jei suprasime tą įsakymą tiesiogiai, tai nevalia žudyti nei piktadarių, nei priešų; atseit Mozė, pražudęs tiek žmonių, matyt, klaidingai suprato savo paties įsakymą. Jei yra viena kita išimtis, tai pirmiausia savižudybės naudai, kadangi jai svetimi smurtas ir neteisybė, dvi vienintelės sąlygos, žmogžudystei suteikiančios nusikaltimo pobūdį, ir kadangi prigimtis pakankamai jai prieštarauja.

Bet štai ką dar skelbia sofistai: „Kantriai kęskite Dievo siunčiamas bėdas, ir jums bus atlyginta už kančias“. Šitaip pritaikyti krikščionybės mokymą — vadinasi, prastai suvokti jos dvasią! Žmogų remia tūkstančiai bėdų, jo gyvenimas nuaustas iš negandų, ir atrodo, lyg jis būtų gimęs kentėti. Protas reikalauja, kad žmogus vengtų kančių, kurių gali išvengti, ir tikėjimas, niekados neprieštaraujantis protui, tam pritaria. Bet žmogui tenka nepalyginamai daugiau tokių bėdų, kurias jis norom nenorom yra priverstas kęsti. Gailestingasis Dievas leidžia žmonėms tas kančias laikyti savo nuopelnu, kaip savanorišką auką priimdamas prievarta uždedamą duoklę, ir nuolankumas šiame gyvenime įskaitomas būsimajam gyvenimui. Tikrą bausmę skiria žmogui prigimtis, ir jeigu jis kantriai kenčia visa tai, ką yra priverstas kęsti, tai jis vykdo Dievo įsakymus, o tasai, kas iš puikybės užsikrauna dar didesnę kančių naštą, yra beprotis, kurį reikia laikyti uždarytą, arba sukčius, kurį reikia bausti. Tad nedvejodami venkime tų kančių, kurių galima išvengti,— juk ir šiaip jų tenka mūsų daliai be saiko. Be jokių sąžinės priekaištų išsivaduokime net iš gyvenimo, kai tik jis taps mums blogiu, nes tai mūsų valios reikalas, ir tuo neįžeisime nei Dievo, nei žmonių. Jeigu Aukščiausiajam reikia aukos, tai argi ne pati didžiausia auka — atsisakyti gyvasties? Atnašaukime

Dievui mirtį, kurią jis skiria mums proto balsu, ir grąžinkime jo globai savo sielą, kurią jis pageidauja atsiimti.

Štai bendrais bruožais tos nuostatos, kurias nurodo žmogui blaivi nuovoka ir remia tikėjimas*. Dabar pakalbėkime apie save. Jūs teikėtės atverti man širdį; aš žinau visus jūsų vargus; jūs kenčiate ne mažiau negu aš; jūsų sielvartas, kaip ir manasis, nepagydomas, ir tuo labiau nepagydomas, kad garbės įstatymai tvirčiau įsišakniję už turto įstatymus. Pripažįstu, jūs kenčiate jį pilnas tvirtumo. Jus palaiko dorybė, bet dar žingsnis — ir ji paliks jus. Jūs raginate mane kentėti, o aš, milorde, drįstu paraginti jus užbaigti savo kančias; ir spręskite pats, katras iš mudviejų brangesnis kitam.

Kodėl nesiryžtame žengti to žingsnio, kuris vis tiek neišvengiamas? Lauksime, kada senatvė ir amžius įdiegs niekingą prisirišimą prie gyvenimo, jau praradusio visą žavesį, ir kada mes, kamuojami gėdos ir skausmo, tik vargais negalais valkiosime savo paliegusį, sukiužusį kūną? Dabar esame tokio amžiaus, kada dvasinės jėgos lengvai išvaduoja mus iš gyvenimo pančių ir kada žmogus dar sugeba mirti; vėliau jis aimanuoja atsisveikindamas su gyvastim. Nepraleiskime to meto, kai bodėjimasis gyvenimu mirtį daro geidžiamą; baisėkimės galvodami, kad ji ateis su savo siaubais tą akimirką, kai jos nebenorėsime. Pamenu, vienu tarpu meldžiau Dievą padovanoti man tik valandą gyvenimo, ir būčiau miręs iš nevilties, jei nebūčiau jos išprašęs. Ak, kaip sunku nutraukti ryšius, mūsų širdį siejančius su šia žeme, bet kaip protinga ją palikti, kai tik jie nutraukti! Jaučiu, milorde, mudu abu esame verti tyresnės buveinės; dorybė rodo mums kelią, o likimas siūlo juo eiti. Tegu draugystė jungia mus ir mūsų mirties valandą. O, kokia palaima dviem ištikimiems draugams savo noru užbaigti dienas apsikabinusiems, kai sykiu su paskutiniu atok-

* Keistas laiškas žmogaus, apsisprendusio tokiam žygiui! Ar įmanoma taip ramiai svarstyti tokį klausimą, kalbant apie save? Arba laiškas suklastotas, arba autorius nori būti nuginčytas? Kelia abejonę pavyzdžiu pateikiamas Robekas, tariamai patvirtinantis jo mintis. Robekas buvo taip įsitikinęs savo teisumu, kad jam pakako kantrybės parašyti knygą — storą, ištęstą, svarią, šaltą knygą; ir kai jis nutarė, jog teisė į savižudybę įrodyta, lygiai taip šaltakraujiškai nusižudė. Neišleiskime iš akių prietarų, būdingų tam laikmečiui ir tautai. Kai žudytis nemadinga, sakoma, jog žudosi tik bepročiai; drąsos apraiška silpnadvasiams atrodo chimera,— kiekvienas sprendžia apie kitus pagal save. Tačiau kiek turime pavyzdžių, kai visais atžvilgiais išmintingi žmonės, nekamuojami nei sąžinės priekaištų, nei apmaudo, nei nevilties, atsisako gyvenimo tik todėl, kad jis tampa jiems našta, ir miršta kur kas ramesne širdimi, nei gyveno!

vėpiu paliks kūnus ir abi vientisos jų sielos pusės! Nei sielvartas, nei gailestavimai nenuodys jų paskutinės akimirkos! Ką juodu praranda, palikdami šį pasaulį? Juodu iškeliauja drauge,— jiedviem nėra ko prarasti.

XXII LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Jaunuoli, aklas aistros šuoras kreipia tave į klaidingą kelią! Būk kuklesnis — prašydamas patarimo, neduok patarimų pats. Aš esu patyręs kitokių bėdų. Aš tvirtos dvasios, aš — anglas. Aš moku numirti, nes moku gyventi ir kentėti, kaip pritinka vyrui. Esu žvelgęs mirčiai į akis, todėl žiūriu į ją pernelyg abejingai, kad imčiausi jos ieškoti. Bet pakalbėkime apie tave.

Tu iš tikrųjų buvai man reikalingas; mano sielai reikėjo tavosios; tavo rūpesčiai galėjo man praversti, o tavo protas — paremti mane gerais patarimais pačiomis svarbiausiomis mano gyvenimo valandomis[17]. Bet kas kaltas, kad juo nepasinaudojau? Kur jis? Kas jam nutiko? Ką tu sugebi? Kam tu tinkamas, priėjęs tokią ribą? Kokių paslaugų galiu iš tavęs tikėtis? Beprotiškas sielvartas atėmė tau nuovoką ir gailestį. Taip, tu nebe žmogus, tu — niekas; ir jei nežinočiau, koks tu gali būti, dabar tave matydamas tarčiau, jog nėra pasaulyje už tave niekingesnio žmogaus.

Geriausias įrodymas — tavo laiškas. Kitados laikiau tave protingu, teisingu; buvai atviros širdies, sveikos mąstysenos žmogus, ir aš mylėjau tave ne tik todėl, kad mano širdis prie tavęs linko,— atrodei man ypatingas, aš sėmiausi išminties iš pokalbių su tavimi. Ir ką gi randu dabar tavo samprotavimuose, tame laiške, kuriuo, regis, esi patenkintas? Apgailėtiną ir ištęstą tuščiažodžiavimą, proto aptemimą, liudijantį ir širdies aptemimą, kliedesį, į kurį netgi nesiteikčiau atsiliepti, jei nekeltum man gailesčio.

Idant išsyk visa tat sugriaučiau, paklausiu tave tik vieno dalyko. Juk tu tiki Dievą, sielos nemirtingumą, žmogaus laisvę ir, be abejo, nemanai, jog protinga esybė gauna kūną ir vietą žemėje atsitiktinai ir tik tam, kad gyventų, kamuotųsi ir numirtų? O gal žmogaus gyvenimui skirtas tam tikras tikslas, tam tikras siekis, tam tikras dorovinis

uždavinys? Prašau tave aiškiai atsakyti į šį klausimą; o paskui mudu išnagrinėsime tavo laišką žodis po žodžio, ir tu kaisi iš gėdos, kad jį parašei.

Paliksime nuošaly bendrus principus, dėl kurių būna tiek ginčų, bet kurių nė vieno niekas nesilaiko; mat jie visada taikomi prie konkrečių sąlygų, taip viską pakeičiančių, jog kiekvienas taria, kad jam nėra privaloma taisyklė, kurią jis primeta kitiems; ir gerai žinoma, kad žmogus, dėstantis kokius nors bendrus principus, vaizduojasi, kad jie privalomi visiems, išskyrus jį patį. Dar pakalbėkime apie tave.

Vadinasi, tavo manymu, tau leistina nusižudyti. Įrodymas savotiškas: tu nori mirti. Kas be ko, argumentas labai pravartus niekšams. Jie turėtų būti tau didžiai dėkingi už ginklą, kurį jiems parūpinai; dabar kiekvieną piktadarystę jie galės pateisinti tuo, jog neatsispyrė pagundai; ir kai nežabota aistra perveiks nusikaltimo baimę, tai norą padaryti bloga jie irgi laikys teisėtu.

Vadinasi, tau leistina nusižudyti? Tik aš norėčiau sužinoti, ar jau pradėjai gyventi. Kaip? Nejaugi atėjai į pasaulį nieko neveikti? Nejaugi Dievas, duodamas tau gyvastį, nepatikėjo kokio privalomo uždavinio? Jei baigei dienos darbus prieš vakarą, eik pailsėti, tau priklauso; bet pažiūrėkime, ką nuveikei. Ką atsakysi aukščiausiajam teisėjui, kai jis pareikalaus atsiskaityti, kaip panaudojai savo laiką? Na, tark, ką jam atsakysi? „Suvedžiojau dorą mergelę; palikau draugą bėdoje". Menkyste! Surask man teisuolį, kuris galėtų pasigirti pakankamai gyvenęs,— pasimokyčiau iš jo, kaip pridera nugyventi amžių, kad pelnyčiau teisę palikti šį pasaulį.

Tu skaičiuoji žmonijos negeroves, ir tau ne gėda remtis nuvalkiotomis tiesomis, girdėtomis šimtus kartų, ir sakai: „Gyvenimas — blogis". Apsižvalgyk, įsigilink į dalykų esmę ir gal rasi gėrį be blogio priemaišų. Kaip galima tvirtinti, jog visatoje nesama gėrio? Ir kaip tu gali suplakti krūvon tai, kas iš prigimties bloga, ir tai, kas tampa blogiu atsitiktinai? Tu pats sakei, jog dykas žmogaus gyvenimas — niekas, jog jis susijęs tik su kūnu, nuo kurio veikiai atsipalaiduosiąs; o aktyvus, dvasingas gyvenimas, turįs įtaką visai jo esybei,— tai valios veikla. Gyvenimas — blogis klestinčiam piktadariui ir gėris nedalingam, bet doram žmogui, nes anaiptol ne laikinos permainos, o ryšys su pagrindiniu tikslu daro gyvenimą gerą arba blogą. Tad kokios gi baisios kančios gena tave iš šio pasaulio? Nejaugi tu tikiesi, su tariamu objektyvumu išskaičiuodamas visas gyvenimo negeroves, nuslėpti nuo manęs, jog tau gėda minėti savo bėdas? Paklausyk, neatsižadėk

vienu sykiu visų savo dorybių, neprarask bent ankstesnio nuoširdumo ir atvirai pareikšk savo draugui: „Aš netekau vilties ištvirkinti dorą moterį ir štai esu priverstas būti geru žmogumi, todėl verčiau mirsiu".

Tau nuobodu gyventi, ir tu tvirtini: „Gyvenimas — blogis". Anksčiau ar vėliau susirasi paguodą ir tuomet pasakysi: „Gyvenimas — gėris". Pasakysi taip, nesileisdamas į samprotavimus, o juk niekas nebus pasikeitę, tik tu pats. Tad pasikeisk šiandien pat, ir jei esi blogai nusiteikęs ir viskas tau atrodo bloga, nugalėk jausmų sumaištį ir nedegink savo namų tik todėl, kad nenori jų tvarkyti.

„Aš kenčiu,— sakai man.— Ar aš turiu teisę nutraukti savo kančias?" Pirmiausia reikia kitaip pažvelgti į tą klausimą, nes svarbu ne tai, ar tu kenti, o ar iš tiesų gyvenimas tau blogis. Bet tiek to. Tu kenti, tad pasistenk nebekentėti. Pažiūrėkime, ar reikia dėl to mirti.

Bent truputį pasvarstyk: juk savaiminė dvasinių kančių raida tiesiogiai priešinga kūno kančių raidai, nes kūnas ir dvasia priešingi vienas kitam savo prigimtimi. Kūno kančios ilgainiui įsisenėja, paaštrėja ir galiausiai sunaikina šį mirtingą apvalkalą. Dvasinės kančios, priešingai, kaip išoriniai ir netvarūs nemirtingos ir vientisos esybės pakitimai, nepastebimai išnyksta, ir telieka pirmykštis pavidalas, kurio niekas neišgali pakeisti. Liūdesys, ilgesys, apgailestavimai, neviltis — tai laikinos kančios, niekados neįsišaknijančios sieloje, ir patyrimas mums rodo, koks apgaulingas esti kartėlis, verčiąs mus dingotis, jog mūsų bėdos amžinos. Maža to, aš netikiu, jog nedorybės, mus tvirkinančios, mums būdingesnės negu vargai,— aš ne tik manau, kad jos žūva drauge su kūnu, bet ir neabejoju, kad juo ilgiau žmogus gyvena, juo daugiau turi galimybių pasitaisyti, ir jeigu jaunatvė tęstųsi kelis šimtmečius, mes įsitikintume, kad nėra nieko geresnio už dorybę.

Šiaip ar taip, jeigu mūsų fizinės kančios tik be perstojo didėja, tai smarkūs skausmai, kai jie nebenumaldomi, gali duoti teisę žmogui pačiam spręsti savo gyvasties klausimą; nes skausmas nualina jam visas jėgas, o kai liga nepagydoma, valia ir protas nustoja veikę; jis nebe žmogus, nors dar nemiręs, ir, atimdamas sau gyvastį, jis tik galutinai palieka kūną, kuris yra tapęs jam našta, nes nebeturi sielos.

Bet visai kas kita dvasinės kančios: nors ir kokios baisios jos būtų, jos visada pasiūlo ir gydymą. Iš tiesų, kas daro bet kurį skausmą nepakenčiamą? Jo trukmė. Chirurginės operacijos paprastai esti žiauresnės už pačias kančias, iš kurių išvaduoja, bet ligos metu skausmas kamuoja be perstojo, o operacijos metu greit praeina, todėl mes jį ir pasirenkame. O kam gi ryžtis operacijai, jei skausmas pamažu savaime turėtų

numalšti ir tik ilga jo trukmė galėtų jį padaryti nepakenčiamą? Argi protinga griebtis itin veiksmingo gydymo, kai skausmas pats turi pranykti? Katrą iš dviejų priemonių, išvaduojančių iš kančių, pasirinktų ištvermingas žmogus, per daug nebranginantis bėgančių metų,— mirtį ar laiko gydomąją galią? Palūkėk ir būsi sveikas. Ko gi tau dar reikia?

„Ak, aš dar labiau kamuojuos, kai pagalvoju, kad baigsis mano kančios!" Tuščias sielvarto sofizmas; beprasmis, klaidingas ir, ko gero, net nenuoširdus sąmojis! Kokia nesąmonė pulti į neviltį dėl vilties, jog ateis galas visiems vargams!* Netgi jei tarsime, jog įmanomas toks neįprastas jausmas, kas nesutiktų akimirką ištverti dar didesnį skausmą, būdamas tikras, kad jis tuojau numalš,— taip apdorojamos žaizdos, idant imtų rietėti! Ir jeigu skausmas turėtų tam tikrą žavesį, skatinantį pamėgti kančią, argi mes, savižudybe išsivaduodami iš jų, sykiu neprisišauktume to, kuo baugina mus ateitis?

Gerai apie tai pagalvok, jaunuoli. Ką nemirtingai būtybei reiškia dešimt, dvidešimt, trisdešimt metų? Kančios ir malonumai šmėkšteli kaip šešėlis; gyvenimas pralekia akimoju; pats savaime jis — niekas, visa jo vertybė — iš to, kaip mes jį panaudojame. Tvarus yra tik mūsų sukurtas gėris, ir tik jo dėka gyvenimas šio to vertas.

Tad nesakyk, jog gyvenimas tau blogis, nes tik nuo tavęs pareina, kad jis būtų gėris, ir jeigu tavo gyvenimas buvo blogis, tai tas kaip tik patvirtina, jog privalu gyventi toliau. Ir juo labiau nesakyk, kad tau leistina mirti, nes tai būtų tas pat, kas pasakyti, jog tau leistina nebebūti žmogumi, jog tau leistina maištauti prieš savo Kūrėją ir atsižadėti savo paskirties. Be kita ko, dar tvirtini, jog savo mirtimi niekam nepadarysi skriaudos,— o ar pagalvojai, kad per drąsu taip sakyti savo draugui?

Savo mirtimi niekam nepadarysi skriaudos! Atseit tau nerūpi, kad savo mirtimi užduosi mums širdį,— mūsų sielvartą tu laikai per nieką. Jau nekalbu apie tavo niekinamos draugystės teises! Betgi esama kitokių teisių, kur kas brangesnių**, ir dėl jų tu privalai tausoti savo gyvastį! Yra pasaulyje būtybė, kuri taip tave myli, jog nebegalėtų tavęs per-

---

* Ne, milorde, šitaip neateina galas visiems vargams — priešingai, jie pasiekia viršūnę: juk nutraukiami paskutiniai ryšiai, siejantys mus su laime. Sielvartaudami dėl to, kas buvo mums brangu, mes vis dar jaučiame, jog liūdesys mus sieja su tuo, ko liūdime, bet baisiausia tada, kai žinome, jog nebėra ryšių, su kuo nors mus siejančių.

** Teisės, brangesnės už draugystės teises! Ir taip sako išminčius! Betgi tasai tariamas išminčius pats buvo įsimylėjęs.

gyventi,— juk jai reikia tavo laimės, kad pati jaustųsi laiminga,— pagalvok, ar jai neturi jokių priedermių. Juk jeigu įvykdysi savo pragaištingą užmačią, sudrumsi ramybę sielai, vargais negalais susigrąžinusiai pirmykštį tyrumą! Ar nebijai įaitrinti ką tik užsitraukusią žaizdą jos jautrioje širdyje? Nebijai, jog tavoji žūtis užtrauks kitą, dar žiauresnę,— atims iš pasaulio ir dorybės pačią gražiausią puošmeną? O jeigu ji ir pergyvens tave, ar nebijai sukurstyti jos krūtinėje sąžinės priekaištų, kur kas sunkiau pakeliamų nei gyvenimas? Nedėkingas drauge, beširdi įsimylėjėli, nejaugi tu visada rūpinsies tik savimi? Nejaugi visada galvosi tik apie savo kančias? Nejaugi tau nerūpi, kad būtų laiminga toji, kuri buvo tau brangi, nejaugi negyvensi dėl tos, kuri norėjo mirti drauge su tavimi?

Tu kalbi apie teisėjo ir šeimos tėvo priedermes,— tu nesi jų prisiėmęs ir todėl laikai save laisvu. Na, o visuomenė, kuriai turi būti dėkingas už gyvenimo sąlygas, gabumus, išsilavinimą? O tėvynė, kuriai priklausai; o vargdieniai, reikalingi tavo paramos? Argi tu jiems nieko neskolingas? Štai kaip gražiai atsiskaitai už viską! Tarp tavo minimų priedermių pamiršti įterpti žmogaus ir piliečio priedermes. Kas nutiko doringam patriotui, kuris atsisakė parduoti savo kraują[18] svetimos šalies valdovui, laikydamas savo priederme lieti jį tik už savo kraštą, o dabar, nevilties perimtas, ketina atimti sau gyvastį, ryžtingai nusižengdamas įstatymams? Įstatymai, įstatymai, jaunuoli! Ar gali išminčius juos niekinti? Gerbdamas įstatymus, nekaltas Sokratas nepanoro palikti kalėjimo. O tu nė kiek nedvejodamas ryžtiesi juos paminti ir neteisėtai palikti šį pasaulį, ir dar klausi: „Ką bloga aš darau?“

Tu remiesi pavyzdžiais; tu drįsti minėti romėnus! Tu — ir romėnai! Kaip tu drįsti tarti tuos įžymius vardus? Sakyk, gal Brutas mirė dėl beviltiškos meilės? O Katonas perskrodė sau vidurius dėl meilužės? Menkas ir silpnas žmogau, ką bendra pats turi su Katonu? Nurodyk man, kuo toji prakilni siela gimininga tavajai? Nutilk, o akiplėša! Man baisu išniekinti jo vardą, liaupsinant jį savo lūpomis! Išgirdus tą šventą ir taurų vardą, kiekvienam dorybės mylėtojui privalu sukniubti žemėn ir tylomis pašlovinti didžiausiojo žmogaus atminimą.

Kaip prastai tu parinkai pavyzdžius, ir kaip niekingai vertini romėnus, jei manai, kad jie tikėjo turį atimti sau gyvastį, kai tik ji tampa jiems našta! Prisimink nuostabius respublikos laikus,— vargu ar tau pavyks paminėti bent vieną doringą pilietį, šitaip nusikračiusį savo priedermių netgi po to, kai patyrė pačias baisiausias negandas. Argi

Regulas[19], grįždamas Kartaginon, ryžosi nusižudyti, kad išvengtų gresiančių kankynių? Ką būtų davęs Postumijus, kad tik jam būtų leista griebtis tos priemonės Kaudino tarpeklyje?[20] Kokią dvasios galią parodė konsulas Varonas[21], pergyvenęs savo pralaimėjimą ir tuo apstulbinęs netgi senatą! Kodėl šitiek karvedžių savo valia pasidavė priešui į rankas, nors nešlovė buvo jiems baisi, o mirti taip lengva? Todėl, kad jie laikė savo priederme atiduoti tėvynei savo kraują, savo gyvastį iki paskutinio atokvėpio,— nei gėda, nei nešlovė negalėjo atgrėsti jų nuo tos šventos priedermės. Tačiau kai įstatymai buvo panaikinti ir valstybė tapo tironų grobiu, piliečiai susigrąžino teisę ir įgimtą laisvę spręsti savo gyvasties klausimą. Kai Romos nebeliko, romėnams buvo leista žudytis: jie buvo atlikę savo priedermę žemėje, tėvynės nebeturėjo, tad galėjo patys lemti savo likimą ir naudotis laisve, kurios nebeįstengė grąžinti savo kraštui. Visą gyvenimą tarnavę merdinčiai Romai ir kovoję už įstatymus, jie mirė tokie pat doringi ir didūs, kokie gyveno, ir jų mirtis buvo nauja duoklė romėnų vardo šlovei,— nė vienas jų niekingu pavyzdžiu neparodė, kaip tikras pilietis tarnauja uzurpatoriui.

Na, o kas tu toks esi? Ką esi nuveikęs? Ar gal nori pasiteisinti tuo, jog tavo vardas niekam nežinomas? Bet ar kukli dalia, skirta tau likimo, atleidžia tave nuo priedermių? Ar gali nesilaikyti tėvynės įstatymų tik todėl, jog neturi nei garsaus vardo, nei aukštos padėties? Ar pritinka tau kalbėti apie mirtį, jei tau dera paskirti gyvenimą savo artimui? Įsidėmėk, mirtis, kurios tu taip sieki, gėdinga ir menka,— tai žmonijos apvogimas. Prieš palikdamas ją, atsilygink jai už visa tai, ką ji padarė tavo labui. „Manęs niekas nesieja su šiuo pasauliu... Niekam aš nereikalingas..“ Vienadienis filosofe! Ar tu nesupranti, jog kiekviename žingsnyje tu gali atlikti kokią priedermę ir jog kiekvienas žmogus reikalingas žmonijai vien jau tuo, kad gyvena?

Paklausyk, beproti jaunuoli; tu mielas mano širdžiai, ir man gaila, kad klaidžioji patamsiais. Jeigu tavo sielos gilumoje dar rusena bent menkutis dorybės jausmas, ateik pas mane, ir aš tave išmokysiu mylėti gyvenimą. Kiekvienąsyk, kai tave apims pagunda jį palikti, pasakyk sau pačiam: „Padarysiu dar vieną gerą darbą, o tada jau mirsiu“. O paskui surask kokį pavargėlį ir sušelpk jį, surask kokį nedalingą ir paguosk jį, surask kokį skriaudžiamą ir apgink jį. Vesk pas mane vargdienius, kurie nedrįsta patys į mane kreiptis; nesivaržydamas naudokis mano pinigine ir mano vardu; dosniai dalyk mano turtus ir taip lobink mane. Jeigu ši mintis sulaikys tave šiandien, ji sulaikys tave ir rytoj, ir

poryt, ir visą gyvenimą. O jeigu nesulaikys — mirk; vadinasi, tu netikęs žmogus.

XXIII LAIŠKAS

JULIJOS MYLIMAJAM NUO MILORDO EDUARDO

Brangusis, šiandien negalėsiu jūsų apkabinti, kaip tikėjausi,— būsiu priverstas dar dvi dienas išbūti Kensingtone[22]. Karaliaus dvaro gyvenimas toks, jog visi trinasi, bet nieko nenuveikia, visi užsivertę darbais, bet niekas nejuda iš vietos. Reikalą, dėl kurio sėdžiu čia jau ištisą savaitę, būtų galima sutvarkyti per dvi valandas, bet ministrams svarbiausia — vaizduoti, kad jie labai užsiėmę, todėl, be galo atidėliodami klausimo sprendimą, sugaišta daugiau laiko, negu kad spręsdami iš karto. Aiškiai regimas mano nepasitenkinimas nepadeda man greičiau viską užbaigti. O jūs žinote, kaip man nepatinka dvaro gyvenimas; man jis stačiai nepakenčiamas nuo to laiko, kai mudu gyvename drauge,— man šimtąsyk maloniau liūdėti kartu su jumis, negu nuobodžiauti tarp dvariškių, kurių pilna šiame krašte.

Tačiau kartą, šnekučiuojant su tais amžinai triūsuojančiais dykaduoniais, man dingtelėjo mintis apie jus, ir aš tik laukiu jūsų sutikimo, kad galėtume išspręsti jūsų likimą. Grumtynėse su nelemtimi, kaip matau, jus galuoja ir sielvartas, ir reikalas jam priešintis. Jūs norite gyventi ir nusikratyti negalės ne tiek todėl, kad to reikalauja garbė ir protas,— stačiai jums nemalonu liūdinti savo draugus. Brangusis, to maža: reikia iš naujo pamilti gyvenimą, kad galėtumėte deramai vykdyti savo priedermes,— jeigu taip abejingai žiūrėsite į viską, niekada nieko nelaimėsite. Kad ir kaip mudu stengtumės, vien su proto padėjimu neateisite į protą. Reikia, kad gausybė naujų ir ryškių įspūdžių bent iš dalies nuvytų šalin mintis, sutelktas tik į vieną dalyką ir graužiančias jums širdį. Kad pasijustumėte vėl savimi, nustokite gilintis į save,— tik veiklaus gyvenimo bruzdesys gali jums grąžinti ramybę.

Dabar kaip tik proga tatai pamėginti, ir praleisti jos neverta,— turiu galvoje didį, šaunų žygį, kokio jau daugelį amžių pasaulis nėra regėjęs. Jeigu sutiksite, jūs tapsite jo liudytoju ir dalyviu. Jūsų akims atsivers pats didingiausias reginys, koks tik gali apstulbinti žmogaus

žvilgsnį; galėsite kiek tik gana tenkinti savo polinkį į stebėjimus. Jūs eisite garbingas pareigas,— gabumų jums pakaks, tereikės drąsos ir sveikatos. Žygis jums žada daugiau pavojų negu suvaržymų, todėl juo labiau jums tinka. Ir, pagaliau, labai ilgai jis neužtruks. Šiuo metu negaliu nieko daugiau jums pasakyti: nors tas planas ir greit bus įgyvendinamas, bet dar laikomas paslaptyje, o man nevalia jos atskleisti. Tik pridursiu, jog tokia palanki ir reta proga vargu ar kada nors dar pasitaikys, ir jeigu ją praleisite, galbūt gailėsitės visą gyvenimą.

Aš paliepiau savo pasiuntiniui, kuriam įdaviau šį laišką, suieškoti jus, nors ir kur jūs būtumėte, ir be atsakymo negrįžti; delsti nevalia — aš savo ruožtu turiu duoti atsakymą prieš išvykdamas.

XXIV LAIŠKAS

ATSAKYMAS

Darykite, milorde, kaip norite; aš jūsų žinioje, atsiduodu jūsų valiai. Aš dar nenusipelniau teisės jums pasitarnauti, todėl bent jau sutinku jūsų klausyti.

XXV LAIŠKAS

JULIJOS MYLIMAJAM NUO MILORDO EDUARDO

Jūs pritariate mano sumanymui, todėl negaišdamas pranešu jums, jog viskas atlikta, ir dabar paaiškinsiu, ką turėjau galvoje, nes laidavau už jus, ir man buvo leista atskleisti paslaptį.

Jums žinoma, jog Plimute neseniai sutelkta penkių karo laivų eskadra,— ji jau pasirengusi iškelti bures. Jos vadas, p. Džordžas Ansonas[23], sumanus ir narsus karininkas,— mano senas bičiulis. Eskadrai numatyta plaukti Lemero sąsiauriu[24] į Pietų jūrą ir grįžti atgal palei Rytų Indijos krantus. Taigi, kaip suprantate, numatoma ne kas kita kaip kelionė aplink pasaulį; ekspedicija tikriausiai truks apie trejus metus. Būčiau galėjęs įrašyti jus savanoriu, bet kad ekipažas žiūrėtų į jus su didesne pagarba, sugalvojau jums titulą, ir jūs

įtrauktas į sąrašą kaip desantinio būrio inžinierius; jums tai labai pritiks, nes juk inžinerija — jūsų pirmasis pašaukimas: kiek man žinoma, mokėtės jos nuo jaunumės.

Ketinu rytoj sugrįžti į Londoną*, o po dviejų dienų supažindinti jus su p. Ansonu. O tuo tarpu pasirūpinkite savo manta, įsigykite prietaisų ir knygų, nes viskas jau paruošta ir tik laukiama įsakymo išplaukti. Brangusis bičiuli, tikiuosi, jog toje ilgoje kelionėje pasveiks jūsų dvasia ir kūnas, jūs su Dievo padėjimu grįšite, ir tuomet mudu visados gyvensime drauge ir daugiau niekad nebesiskirsime.

XXVI LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO JULIJOS MYLIMOJO

Mieloji, žavioji sesute, aš išvykstu į kelionę aplink pasaulį; galbūt kitame pusrutulyje atrasiu sielos ramybę, kurios nesugebėjau atgauti šičia. Beprotis! Klajosiu po visatą, bet niekur nerasiu vietos, kur nusiramintų mano širdis. Ieškoti pasaulyje prieglobsčio, kad būčiau kaip galima toliau nuo jūsų! Bet reikia gerbti draugo, geradario, tėvo valią. Pagyti nesitikiu, bet turiu bent jau to geisti, nes taip liepia Julija ir dorybė. Po trijų valandų atsiduosiu bangų malonei; po trijų dienų man dings iš akių Europa; po trijų mėnesių plauksiu neregėtomis jūromis, kur siautėja amžinos audros; po trejų metų galbūt... Kaip būtų siaubinga, jeigu būtų lemta niekados nebesusitikti. Deja, didžiausias pavojus glūdi mano širdies gilumoje. Nors ir kas man nutiktų, prisiekiu jums, mano likimas nuspręstas: arba aš būsiu vertas pasirodyti jūsų akyse, arba niekados daugiau manęs nebeišvysite.

Milordas Eduardas užsuks pas jus, vykdamas į Romą, įduos jums šitą laišką ir nuodugniai papasakos jums apie visus mano reikalus. Jūs pažįstate jo sielą ir lengvai įminsite visa tai, ko jis nepasakys. Jūs pažinote ir mano sielą, tad pati spręskite apie tai, ko aš nesakau. Ak milorde, jūsų akys vėlei jas pamatys!

---

* Man tai ne visiškai suprantama. Juk Kensingtonas tik už ketvirčio mylios nuo Londono, ir didikai, vykstantys į karaliaus dvarą, niekados ten nenakvoja; tačiau milordui Eduardui, kaip matote, teko praleisti ten nežinia kiek dienų.

Vadinasi, jūsų bičiulę, kaip ir jus, aplankė motinystės laimė! Vadinasi, ji būtų galėjusi tapti motina?.. Nepermaldaujama Apvaizda!.. O motin mano, kodėl ji buvo rūsti, kai dovanojo tau sūnų?

Jaučiu, laikas baigti. Sudiev, žaviosios sesutės! Sudiev, neprilygstamos gražuolės! Sudiev, tyros, dangiškos sielos! Sudiev, švelnios, neišskiriamos bičiulės, pačios geriausios moterys šioje žemėje! Ir viena, ir kita, jūs vienintelės vertos savo draugės širdies. Rūpinkitės viena kitos laime. Teikitės kartais prisiminti bedalį, kuris gyveno tik tam, kad skirtų jums abiem visus sielos jausmus, ir nustojo gyventi tą pačią akimirką, kai su jumis atsisveikino. Jei kada nors... Bet štai jau girdžiu signalą, girdžiu jūreivių riksmus. Vėjas stiprėja, skleidžia bures. Laikas lipti į laivą, laikas plaukti. Plačioji jūra, bekrašte jūra, jeigu tu nepraprarysi manęs, nepaglemši į savo gelmes, ar atgausiu, tavo bangų liūliuojamas, ramybę, kuri bėga nuo mano maištingos širdies?

TREČIOS DALIES

PABAIGA

Ketvirta dalis

PIRMAS LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO PONIOS DE VOLMAR

Kaip ilgai tu negrįžti! Tie tavo važinėjimai man visiškai nepatinka. Kiek laiko praeina, kol parsigauni ten, kur tau visada privalu būti, ir — visai baisu! — kiek laiko praeina, kai iškeliauji nuo manęs! O kai mes drauge, visą malonumą gadina mintis, jog pasimatymas toks trumpas. Ar tau neatrodo, kad jei susitinkame paeiliui čia pas tave, čia pas mane, tai iš tikrųjų nesusitinkame niekur? Ar nesugalvojai kartais, ką mudviem padarius, kad, būdamos namie, sykiu būtume ir viena pas kitą?

Ką gi mes darome, brangioji sesute? Kiek brangių akimirkų prarandame, o juk mudviem jau nevalia jų švaistyti! Metai dedasi prie metų, jaunystė traukiasi, gyvenimas bėga; trumpalaikė laimė, kurią jis mums siūlo,— mūsų rankose, o mudvi nenorime ja mėgautis! Pameni tuos laikus, kai mudvi dar buvome jaunutės, tuos tolimus žavius laikus, tokius mielus, jog širdžiai skaudu su jais atsisveikinti? Kiek kartų, skirdamosi kelioms dienoms ar net kelioms valandoms, mudvi, būdavo, apsikabiname ir liūdnai sakome viena kitai: „Ak, jei galėtume gyventi kaip norime, niekada nesiskirtume!" Ir štai dabar gyvename kaip norime, o pusę metų praleidžiame skyrium. Kaip? Gal dabar mažiau mylime viena kitą? Brangioji, švelnioji draugužė, mudvi abi jaučiame, kad ryšiai, siejantys mus, laiko, įpročio, tavo gerų darbų dėka pasidarė ypač tvirti, nesutraukomi. Tai, kad tavęs nematau, kas dieną aš vis sunkiau bepakenčiu — nebegaliu nė akimirkos gyventi be tavęs. Mudviejų draugystė tolydžio stiprėja, ir man tai atrodo savaime suprantama: juk josios pagrindas — ir mūsų padėtis, ir mūsų charakteriai. Metai po metų visi jausmai koncentruojasi, kas dieną prarandame ką nors brangaus, o naujo nieko neįgyjame. Taip pamažu merdime, kol pagaliau visą meilę nukreipiame į save,— kitaip sakant, nustojame jausti ir gyventi anksčiau, nei nustojame egzistuoti. Tačiau jausminga širdis visomis išgalėmis ginasi nuo tos priešlaikinės mirties,

ir kai iš visų pusių ima sėlinti šaltis, ji sutraukia aplink save visa, kas šildo jos esybę; ir kuo daugiau ji netenka, tuo stipriau prisiriša prie to, kas lieka, o prie paskutinio objekto prisisieja, taip sakant, visais buvusiais meilės ryšiais.

Štai ką, man regis, jaučiu dabar, nors dar esu jauna. Ak brangioji, mano vargšė širdis tiek daug mylėjo, taip anksti išsekino savo galias, jog per anksti suseno; tiek įvairiausių švelnių jausmų joje gyveno, jog naujiems nebėra vietos. Tu matei mane kaip dukterį, paskui kaip draugę, kaip įsimylėjėlę, kaip žmoną, kaip motiną. Žinai, kaip branginau visus šiuos savo vardus! Kurie ne kurie tų ryšių nutrūko, kiti susilpnėjo. Nebėra motušės, mano mielosios motušės; galiu nebent ašaromis gaivinti jos atminimą ir tik iš dalies mėgautis prigimties mums dovanotu saldžiausiu jausmu. Meilė užgeso, užgeso amžinai, ir jos vietos širdyje niekas nebeužims. Mes netekome tavo vyro, doro ir garbingo vyro, kurį mylėjau kaip brangią tavo esybės pusę,— jis tikrai buvo vertas švelnumo ir mano draugystės. Jei mano sūnūs būtų vyresni, motinos meilė gal užpildytų visas šias tuštumas; bet motinos meilė, kaip ir kiekviena kita, negali tarpti be atsako, o ko gi tikėtis motinai iš ketverių ar penkerių metų vaiko? Motinai vaikai esti brangūs jau gerokai anksčiau, nei patys sugeba tai jausti ir mylėti ją savo ruožtu. O juk kaip didžiai mes trokštame pasakyti kam nors, kas sugeba tatai suprasti, kaip karštai juos mylime! Vyras mane supranta, bet, man regis, jam trūksta vaizduotės, jis nesugeba taip beprotiškai mylėti vaikų kaip aš: jo meilę jiems pernelyg tramdo protas, o aš norėčiau, kad ji būtų karštesnė, labiau panėšėtų į manąją. Man reikia draugės, tokios pat motinos, kuri lygiai taip pat eitų iš galvos dėl mano ir savo vaikų. Žodžiu, tapusi motina, aš dar labiau trokštu draugystės, kad turėčiau malonumą be paliovos kalbėti su bičiule apie savo vaikus, jai nenusibosdama. Išties man dvigubai maloniau glamonėti savo mažąjį Marseleną, kai matau ir tave jį glamonėjant. Kai apkabinu tavo dukrelę, man atrodo, kad glaudžiu prie krūtinės tave. Jau šimtąsyk esame sakiusios: kai mūsų vaikučiai žaidžia drauge, mudviejų širdys tarytum susilieja, ir mes nebeskiriame jų, nebežinome, kuris tų trijų katrai priklauso.

Tai dar ne viskas,— yra labai rimtų motyvų trokšti, kad mudvi būtume visados drauge: kai tavęs nėra šalia, mane užgriūva žiaurios kančios. Prisimink, koks svetimas man yra nenuoširdumas, o betgi jau šešeri metai, kai turiu be perstojo tvardytis, neatverdama širdies pačiam brangiausiam pasaulyje žmogui. Kokti paslaptis vis sunkiau mane slegia, bet kas dieną vis tvirčiau įsitikinu, jog privalau ją slėpti.

Dora reikalauja prisipažinti, o apdairumas verčia tylėti. Ar tu suvoki, koks yra siaubas moteriai taikstytis su nepasitikėjimu, melu, baime — netgi vyro glėbyje, nesiryžti atskleisti širdies tam, kam ji priklauso, slėpti pusę savo gyvenimo, idant kita pusė turėtų ramybę? Dieve didis, kam negaliu išduoti slapčiausių savo minčių, savo sielos virpesių, kurie jį tik nudžiugintų? Ponui de Volmarui, savo vyrui, pačiam garbingiausiam žmogui, kuriam Apvaizda, atsilygindama už dorybę, būtų galėjusi duoti už žmoną skaisčią mergelę! Aš jį apgavau vieną kartą ir dabar turiu apgaudinėti kas dieną, nuolatos jaustis neverta jo gerumo. Mano širdis nedrįsta priimti jokio jo pagarbos liudijimo; švenčiausios jo glamonės kaitina man skruostus; kiekvienas jo dėmesio ir godonės ženklas žeidžia man sąžinę kaip nešlovės ir paniekos rodiklis. Kaip skaudu be perstojo sau kartoti: „Jis gerbia ne mane, o kitą, tariamą Juliją! Ak, jeigu jis žinotų, kokia esu iš tikrųjų, visiškai kitaip su manimi elgtųsi". Ne, aš nebegaliu tverti tos siaubingos būklės! Kai tik pasilieku viena su tuo tauriu žmogumi — rodos, pulčiau ant kelių, išpažinčiau savo nuodėmę ir numirčiau iš skausmo ir gėdos prie jo kojų.

Tačiau motyvai, iš pat pradžių tramdę mane, kas dieną tampa vis svaresni, ir noras atverti širdį virsta motyvu, verčiančiu tylėti. Matydama ramų ir saldų savo šeimos gyvenimą, nušiurpstu pagalvojus, jog vienintelis žodis gali sukelti joje neatitaisomą sumaištį. Nejaugi po šešerių metų laimingo vedybinio gyvenimo imčiau drumsti ramybę išmintingam, geram vyrui, nieko kita netrokštančiam kaip tik mėgautis savo žmonos laime ir džiaugtis tvarka ir rimtimi, viešpataujančia namuose? Nejaugi drįsčiau šeimyniniais nesklandumais temdyti giedrą senatvę tėvui, kuris, matau, toks patenkintas, taip gėrisi dukters ir savo bičiulio laime? Nejaugi leisčiau, kad mano brangūs vaikai, meilingi ir gabūs vaikai, gautų netikusį auklėjimą, turėtų prieš akis blogą pavyzdį, jaustųsi šeimyninės nesantaikos aukomis: juk pavydo graužiamas tėvas degtų teisėtu pasipiktinimu, o nedalinga ir nuodėminga motina amžinai skęstų ašarose? Aš žinau, koks ponas de Volmaras dabar, kai gerbia savo žmoną, bet argi galiu žinoti, koks jis bus, kai nustos ją gerbti? Gal todėl jis toks santūrus, jog, neturėdama tam dingsties, dar nespėjo pabusti aistra, galinti tapti svarbiausiu jo būdo bruožu. Gal pykčiui pašokus jis pasidarys toks ūmus ir smurtingas, koks yra švelnus ir romus dabar, kai niekas negadina jam nervų?

Jeigu aš privalau rūpintis visais artimaisiais, nejaugi man nedera taip pat truputį pagalvoti apie save? Argi šešeri metai doro ir tvarkingo gyvenimo nėmaž neužglosto jaunystės klaidų? Ir argi turėčiau

užsitraukti rūstybę už nuodėmę, dėl kurios taip seniai raudu? Prisipažįstu, mieloji sesute, savo praeitim aš bjauriuosi; ji taip mane žemina, jog puolu į nusiminimą: pernelyg skaudi man toji nešlovė, ir vien ją prisiminus mane perima savotiška depresija. Prabėgo jau pakankamai laiko nuo mano jungtuvių dienos, ir metas būtų nusiraminti. Dabartinė mano būklė žadina man pasitikėjimą savimi, tik įkyrūs prisiminimai tolydžio grasinasi jį sugriausią. Kaip gera puoselėti širdyje kilnius jausmus, kuriuos, man regis, vėl susigrąžinau. Žmonos ir motinos padėtis taurina sielą ir suteikia jėgų, kai sąžinė prikiša man praeitį. Kai greta matau savo vaikus ir jų tėvą, man atrodo, jog namai dvelkia dora, ir nė į galvą neateina ankstesniosios mano nuodėmės. Jų dvasios tyrumas — manojo tyrumo apgintis; dėl to jie man juo brangesni; tik jų dėka aš darausi geresnė; visa, kas neatitinka doros taisyklių, man kelia tokį siaubą, jog vos galiu patikėti, kad kitados jų nepaisiau. Jaučiuosi tokia svetima anajai Julijai ir taip tvirtai tikiu tąja, kokia esu dabar, jog nedaug betrūksta, kad pamanyčiau, jog išpažintis, kurią ketinau padaryti, nieko bendra neturi su manimi ir jog man ji neprivaloma.

Štai kokios abejonės ir baimės kamuoja mane be atvangos, kai esu toli nuo tavęs. Ar žinai, kas gali atsitikti vieną gražią dieną? Tėvas ruošiasi į Berną ir ketina sugrįžti tik tada, kai pagaliau būsianti išspręsta viena užsitęsusi byla: nenori užkrauti mums ant pečių tokių rūpesčių, be to, man regis, nelabai ir tiki, jog mes itin uoliai ginsime savo interesus. Ligi jam grįžtant mudu su vyru būsime vieni, ir aš nujaučiu, jog man bus beveik neįmanoma išlaikyti lemtingąją paslaptį. Kai turime svečių, ponas de Volmaras, kaip žinai, dažniausiai nusišalina nuo visų, nes mėgsta pats vienas vaikščioti po apylinkes: šnekasi su valstiečiais, klausinėja, kaip jiems sekasi, apžiūri jų žemes, prireikus sušelpia, duoda patarimų. Bet kai liekame vienudu, eina pasivaikščioti tik su manimi; beveik nesiskiria su žmona ir vaikais, su tokiu žaviu nuoširdumu žaidžia drauge, jog pajuntu jam dar didesnį švelnumą nei paprastai. Tos jaudulio akimirkos itin pavojingos: tada man taip sunku tvardytis, juo labiau kad jis lyg tyčia stengiasi duoti man dingstį būti atvirai, pradeda neįprastas kalbas tarytum skatindamas mane atlapoti širdį. Jaučiu, jog anksčiau ar vėliau išpažinsiu jam viską; bet tu nori, kad prieš tai pasitarčiau su tavimi ir imčiausi visų atsargumo priemonių, kurių reikalauja sveikas protas,— tad kuo greičiau grįžk ir ilgam nepalik manęs vienos, antraip neatsakau už nieką.

Mieloji bičiule, laikas baigti laišką, o betgi turiu tau pasakyti kai

ką itin svarbaus, ir kalbėti apie tai sunkiausia. Tu man reikalinga ne tik tada, kai būnu viena su vaikais arba vyru, bet ypač tada, kai esu viena su tavo vargše Julija; o vienatvė man pavojinga, nes ji tokia miela mano širdžiai ir dažniausiai pati nejučia jos ieškau. Juk tu žinai — ne todėl ieškau vienatvės, kad širdyje tebekraujuoja senos žaizdos: ne, jos užsitraukė, aš tai jaučiu, esu tuo įsitikinusi; drįstu netgi laikyti save doringa. Ne dabarties aš bijau,— praeitis mane kamuoja. Juk esama prisiminimų, baisesnių už nūdienius jausmus; graudiniesi, mintimis klysti į praeitį, nejučia pravirksti, susigėsti — ir verki dar graudžiau. Prabyla sąžinė: tai gailesčio, atgailos ašaros. Meilės nebėra, man ji — niekas, bet aš verkiu galvodama, kiek skausmo ji atnešė; verkiu galvodama apie liūdną dalią, ištikusią garbingą žmogų, kuriam nejučia įsiplieskusi aistra atėmė ramybę ir galbūt gyvastį. Deja, jis tikriausiai žuvo toje ilgoje ir pavojingoje kelionėje, kurion leidosi iš nevilties. Jeigu būtų gyvas, net iš pasaulio krašto būtų davęs man žinelę,— juk prabėgo beveik ketveri metai, kai jis išplaukė. Girdėjau, jo eskadra patyrusi begalę negandų, netekusi trijų ketvirtadalių įgulos, keli laivai paskendę, o kas nutikę kitiems — niekas nežiną. Jo nebėra, nebėra! — sako man slapta nuojauta. Argi likimas būtų jo pasigailėjęs, jei pražudė tiek jo bendrakeleivių? Jūra, ligos, o svarbiausia — žiaurus liūdesys bus nutraukę jam gyvasties siūlą. Taip užgęsta visa, kas akimirką blyksteli šioje žemėje. Prie visų sąžinės priekaištų prisidėjo dar viena kančia: mintis, jog būsiu kalta dėl garbingo žmogaus mirties. Ak brangioji, kokia tai buvo siela!.. Kaip ji mokėjo mylėti!.. Jis turėjo teisę gyventi!.. Jeigu jis mirė, prieš aukščiausiąjį teisėją stos silpna siela, silpna, bet tyra ir mylinti dorybę... Veltui stengiuosi vyti šalin tas liūdnas mintis,—jos tolydžio grįžta prieš mano valią. Negaliu jų nuvaikyti ar surikiuoti be tavo draugiškos paramos; ir jei negaliu pamiršti to nelaimingojo, tai noriu verčiau kalbėti apie jį su tavimi nei galvoti pati viena.

Matai, kokia gausybe argumentų remiu savo neatlyžtamą troškimą būti su tavimi! Tu protingesnė ir laimingesnė už mane, ir jeigu negali pateikti tokių pat argumentų, argi neturi širdyje to paties troškimo? Jeigu iš tiesų nelabai tau patinka velionio vyro giminė ir jei tu nebenori antrąsyk tekėti, kurgi tu gali jaustis geriau negu mano namuose? Man taip skaudu, kad gyveni tarp svetimų žmonių: nors tu moki apsimetinėti, puikiai žinau tavo būtį, tad neapgausi manęs nutaisydama Klarane smagią, valiūkišką išraišką. Ne kartą esi man prikišusi mano ydas, bet ir aš savo ruožtu noriu tau prikišti labai dide-

lę ydą: tu linkusi užsidaryti savyje ir kankintis pati viena; tu sielvartauji slapčiomis, lyg tau būtų gėda verkti bičiulei matant. Klara, man tai nepatinka. Aš anaiptol ne tokia neteisinga kaip tu; nesmerkiu tavęs, kai sielojies dėl praeities, nereikalauju, kad po dvejų, dešimties metų ar gyvenimo pabaigoj nustotumei gerbti savo mielojo vyro atmintį; bet smerkiu už tai, jog, pačiomis gražiausiomis savo gyvenimo dienomis verkusi drauge su Julija, dabar atimi jai džiaugsmą verkti drauge su tavimi ir tomis nepalyginamai garbingesnėmis ašaromis nuplauti gėdą nuo savo krūtinės, tuomet aplaistytos jos ašaromis. Jeigu tau grasu sielvartauti drauge su manimi — vadinasi, tu nesupranti, kas yra tikras sielvartas! Jeigu sielvartauti tau savotiškai malonu, tad kodėl gi tu nenori, kad ir aš patirčiau su tavimi tą malonumą? Argi tu nežinai, jog širdžių bendrystė teikia liūdesiui tam tikrą saldumą ir graudulį, kurių nejunti, kai esi patenkintas gyvenimu? Argi ne tam dovanota nelaimingiems draugystė, idant jie galėtų palengvinti savo kančias ir grūžtyje rasti paguodą?

Tai šit, brangioji, apie ką turėtumei pagalvoti ir, be to, dar įsidėmėti, jog, siūlydama persikraustyti pas mus, kalbu ne tik savo, bet ir vyro vardu. Ne kartą man pasirodė, jog jis stebisi, stačiai piktinasi, kad tokios artimos draugės kaip mudvi gyvename skyrium; jis tvirtina pats tatai sakęs tau, o juk jis ne iš tų žmonių, kurie tuščiai šneka. Nežinau, kaip tu atsakysi į mano siūlymus, bet turiu viltį, jog mano norai išsipildys. Šiaip ar taip, esu tvirtai apsisprendusi ir savo žodžio nekeisiu. Dar nepamiršau, kad vienu tarpu ketinai važiuoti drauge su manimi į Angliją. Neprilygstama bičiule, dabar mano eilė. Juk žinai, kaip aš bodžiuosi miestu, kaip man patinka kaimas, laukų darbai ir kaip per trejus gyvenimo metus pamėgau savo namus Klarane. Tu, aišku, ir supranti, kaip keblu kraustytis su visa šeimyna ir kaip man nesmagu piktnaudžiauti savo tėvo gerumu, verčiant jį taip dažnai kilnotis su mumis iš vienos vietos į kitą. Tai va, jei nenori skirtis su savo ūkiu, jei nenori atvažiuoti čionai ir tvarkyti mano ūkio, esu nusistačiusi išsinuomoti namus Lozanoje, mes visi ten persikelsime ir gyvensime su tavimi. Apsispręsk pati. Tam ryžtis skatina viskas — ir mano širdis, ir mano priedermė, ir mano laimė, ir mano išlaikyta garbė, ir atgautas protas, ir mano padėtis, ir vyras, ir vaikai, ir aš pati. Aš tau dėkinga už viską; viskas, ką turiu gera, gauta iš tavęs, viskas man tatai primena, ir be tavęs aš — niekas. Tad atvažiuok, mano brangiausioji, mano angele sarge, užbaik savo darbą, pasidžiauk savo geradarystėmis. Gyvenkime viena šeima, juk mudvi turime vieną sielą ir ją privalome

branginti; tu rūpinsies mano sūnų auklėjimu, aš — tavo dukters: dalysimės motinos priedermėmis, ir iš to mudviem bus dvigubas malonumas. Drauge mudvi pakelsime savo širdis prie to, kuris tavo dėka grąžino mano sielai tyrumą; ir, nieko daugiau netrokšdamos šioje žemėje, tame nekaltybės ir draugystės prieglobstyje ramiai lauksime paskutinės valandos.

II LAIŠKAS

PONIOS D'ORB ATSAKYMAS PONIAI DE VOLMAR

Dieve mano, sesute, kaip malonu buvo man skaityti tavo laišką! Tu nuostabi pamokslautoja!.. Tikrai nuostabi, bet, deja, pamokslautoja... Stačiai kerinčios kalbos. Gražūs žodžiai, bet maža darbų. Vienas Atėnų architektas... tasai gražbylys... pameni, senio Plutarcho aprašytas... prašmatniai pavaizdavo, kokius didingus rūmus pastatysiąs!.. Kai jis baigė kalbėti, pasirodė kitas, paprastas žmogus, kuklios išvaizdos, rimtas ir orus... kaip tavo pusseserė Klara... Dusliu balsu, iš lėto, netgi truputį sniaukrodamas, tarė: „Tai, ką jis pasakė, aš padarysiu". Jis nutilo, ir sugriaudėjo aplodismentai. Lik sveikas, tuščiažodžiautojau! Vaikeli, mudvi esame architektai, ir mudviem pridera pastatyti Draugystės rūmą.

Glaustai persakykime tavo gražias kalbas. Pirmiausia, pasirodo, mudvi mylime viena kitą; antra, aš tau reikalinga, o tu man irgi; ir trečia, mudviem valia drauge nugyventi savo dienas, tad ir reikia taip jas nugyventi. Ir tu priėjai tą išvadą savo protu, pati viena! Tiesą pasakius, tu iškalbinga! Tai va, tuoj išdėstysiu, ką aš veikiau tuo metu, kai tu mąstei savo iškilaus laiško mintis. O paskum spręsk pati, kas turi daugiau vertės: tavo žodžiai ar mano darbai.

Kai tik netekau vyro, tu užpildei tuštumą, atsivėrusią mano širdyje. Kol jis buvo gyvas, savo jausmus skyriau vienodai tiek jam, tiek tau, o kai pasitraukė, priklausiau tau vienai; ir jeigu remsiuos tavo žodžiais apie motinos meilės ir draugystės sandermę, tai netgi mano duktė, ir ta vien stiprino mudvi siejančius ryšius. Aš ne tik apsisprendžiau nugyventi su tavimi paskutines dienas, bet ir sudariau kur kas platesnį planą. Idant mūsų šeimos susilietų į vieną, numačiau ateity — jeigu mūsų santykiai ir toliau klostysis palankiai — sutuokti savo dukrelę su tavo vyresnėliu sūnum; ir juokais pramanyta jo pravardė „An-

rietės vyras" pasirodė man kaip ženklas, pranašaujantis, jog kada nors jis tikrai bus jos vyras.

Užsibrėžusi tokį tikslą, pirmiausia pasistengiau pašalinti kai kurias kliūtis, būtent — sutvarkyti painius paveldėjimo klausimus, ir, kadangi palikimas buvo palyginti nemenkas, leidau sau šį tą paaukoti, kad išsaugočiau man atitekusį turtą. Labiausiai man rūpėjo dukters dalį paversti patikimomis vertybėmis ir apdrausti ją nuo galimų teismų. Juk žinai, turiu lakią vaizduotę, ir štai man užėjo pašėlęs noras padaryti tau staigmeną. Mintyse jau mačiau, kaip vieną gražų rytą įžengiu į tavo miegamąjį, viena ranka vedina dukteria, kitoje nešina pinigine, pasveikinu tave gražiais žodžiais ir patikiu tavo globai motiną, dukterį ir jųdviejų turtą, atseit dukters dalį. „Tvarkyk jį pagal savo sūnaus poreikius,— norėjau tau pasakyti,— nes dabar tai jo ir tavo dalykas, o aš į visa tai nebesikišiu".

Susižavėjusi šia mintimi, puoliau ieškoti žmogaus, kuriam galėčiau atskleisti savo sumanymą ir kuris padėtų man jį įgyvendinti. Taigi įmink, ką pasirinkau savo patikėtiniu? Tokį poną de Volmarą. Tu jo nepažįsti? — Ką, sesute? Mano vyrą? — Taip, tavo vyrą, sesute. Tą patį žmogų, nuo kurio tau taip sunku slėpti savo paslaptį, nors jam geriau jos nežinoti, ir kuris sugebėjo nuslėpti nuo tavęs kitą paslaptį, nors tau būtų labai malonu ją išgirsti. Štai kodėl jis ir leisdavosi su manimi į mįslingus pokalbius, prieš kuriuos tu taip komiškai stojai piestu. Matai, kokie slapūnai vyrai! Argi ne juokinga, kad jie kaltina mus slapumu? Aš iš tavo vyro pareikalavau netgi kai ko daugiau nei išlaikyti paslaptį. Puikiai mačiau, jog ir tu brandini tokį pat planą, bet nešioji jį širdyje, kaip ir pritinka moterims, tik atvirumo akimirką išliejančioms jausmus. Taigi, trokšdama padaryti tau itin malonią staigmeną, paprašiau poną de Volmarą, kad, tau pasiūlius sujungti mūsų šeimas, jis gana šaltai pažiūrėtų į tavo sumanymą ir neskubėtų jam pritarti. Į tai jis man atsakė tokiais žodžiais, kurie man įstrigo atmintin, o ir tau derėtų gerai juos įsiminti,— abejoju, ar kuris vyrų nuo to laiko, kai jie radosi pasaulyje, būtų sugebėjęs taip atsakyti. Štai ką jis pasakė: „Sesute, aš pažįstu Juliją, gerai pažįstu... gal net geriau, negu jai atrodo. Jos širdis tokia tauri, jog nevalia priešintis jos norams, ir tokia jautri, jog priešindamasis didžiai ją įskaudinsi. Jau penkeri metai, kai mudu vedę, ir nepamenu, kad būčiau kada nors bent kiek ją nuskriaudęs, ir tikiuosi mirti nė karto jos neužgavęs". Gerai įsidėmėk, sesute, šit koks tavo vyras, o tu vis baudiesi savo nekuklia išpažintimi sudrumsti jam ramybę.

Žinia, aš ne tokia delikati arba daugiau kliaujuosi tavo romumu; aš taip paprastai išvengdavau pokalbių, į kuriuos dažnai traukdavo tave širdis, jog, neturėdama pagrindo įtarti, kad aš tolstu nuo tavęs, būdavai linkusi patikėti, jog aš norinti antrąsyk ištekėti, o tuomet, nors myliu tave visų labiausiai, vyras man būsiąs dar brangesnis. Matai, vargšele, aš pastebiu slapčiausią tavo sielos krustelėjimą, atspėju, kas joje dedasi, kiaurai perprantu, permanau ligi pat gelmių, bet kaip tik todėl visados tave dievinau. Man pasirodė labai pravartu remti klaidingą, bet man labai patogų tavo įtarimą. Ir aš ėmiausi vaidinti lengvabūdę našlę, ir taip puikiai, jog sugebėjau tave apgauti,— beje, tam vaidmeniui man trūksta ne tiek gabumų, kiek noro. Maivydavausi meistriškai, nes tas man neblogai sekasi,— ne veltui kitados pramogos dėlei esu suviliojusi ne vieną jauną plevėsą. O tu greit užkibai ant kabliuko — pagalvojai, kad ieškau pakaito žmogui, kurį vargu ar galėtų kas nors atstoti. Bet aš pernelyg nuoširdi, negaliu ilgai apsimetinėti, ir tu netrukus nusiraminai. Noriu betgi visiškai tave nuraminti, paaiškindama savo tikruosius jausmus šiuo klausimu.

Mergystėje šimtąsyk esu tau sakiusi: būti žmona aš netinku. Jei būtų buvusi mano valia, niekados nebūčiau tekėjusi; bet mūsų lytis gali išsipirkti laisvę tik vergijos kaina: iš pradžių tampi tarnaite, o ilgainiui pasidarai šeimininkė. Tėvas manęs nevaržė, bet namie gyventi buvo nesaldu. Trokšdama ištrūkti laisvėn ištekėjau už pono d'Orbo. Buvo jis toks taurus žmogus, taip švelniai mane mylėjo, kad savo ruožtu ir aš nuoširdžiai jį pamilau. Iš savo patyrimo susidariau apie santuoką nepalyginamai geresnę nuomonę, negu turėjau anksčiau,— išsisklaidė įspūdis, susikurtas iš mūsų Šajo paistalų. Ponas d'Orbas suteikė man laimę, ir to jam neteko gailėtis. Gyvendama su kitu vyru, savaime suprantama, visados būčiau vykdžiusi savo priedermes, bet jis būtų nuo manęs kentėjęs; ir tikrai man reikėjo gero vyro, kad ir aš būčiau gera žmona. Ar gali pagalvoti, jog kartais net gailaudavau, kad turiu tokį gerą vyrą? Vaikeli, mudu pernelyg mylėjome vienas kitą, užtat niekada nepatyrėme linksmybės. Jeigu mūsų jausmai būtų buvę ne tokie gilūs, mes būtume leidę sau paišdaigauti: ir aš, regis, mielai būčiau sutikusi jaustis ne tokia laiminga, kad tik būčiau galėjusi dažniau juoktis.

Prie viso to prisidėjo nerimas, kurį kėlė man tavo padėtis. Neverta minėti, kokių bėdų galėjai užsitraukti savo beatodairiška aistra; aš stačiai drebėjau, nes aiškiai viską mačiau. Jei pavojus būtų grėsęs vien tavo gyvasčiai, gal dar būčiau galėjusi ir kokią pramogą turėti;

bet siela buvo man persmelkta liūdesio ir siaubo, ir ligi to laiko, kol ištekėjai, negavau nė valandėlės ramybės. Tu žinojai, koks man sielvartas, jautei jį, tavo gera širdis nebuvo tam abejinga; ir aš nenustosiu laiminti savo išganingų ašarų, nes galbūt jos ir grąžino tave į dorą kelią.

Šit kaip praslinko laikas, gyventas drauge su vyru. Spręsk pati, ar, Dievui jį atsiėmus, galėjau susirasti kitą vyrą, kuris būtų toks pat mielas, ar bent jau galėjo kilti pagunda jo ieškoti. Ne, sesute, santuoka — pernelyg rimtas dalykas; jos svarba nesiderina su mano prigimtimi, ji stumia neviltin, ji visiškai man netinka, juo labiau kad nepakenčiu jokių varžtų. Juk tu mane pažįsti, tad pagalvok, ką reiškė man tie ryšiai, jei per septynerius metus neprisijuokiau lig valiai nė septynių kartų. Nenoriu būti tokia kaip tu garbi matrona, kai man dvidešimt aštuoneri metai. Jaučiuos jaunutė, gana patraukli našlelė, dar visiškai verta piršlybų; man regis, jei būčiau vyras, labai džiaugčiausi tokia žmona. Bet kad antrąsyk tekėčiau! Įsidėmėk, sesute, aš labai nuoširdžiai geidžiu amžinatilsį vyro; mielai atiduočiau pusę gyvenimo, kad kitą pusę galėčiau nugyventi su juo; ir vis dėlto, jeigu jis prisikeltų iš numirusių, man regis, tekėčiau net už jo tik todėl, kad jau sykį buvau jį pasirinkusi.

Štai ir išdėsčiau tau savo tikruosius ketinimus. Jei dar nesugebėjau jų įgyvendinti, nors ir kaip tuo rūpinosi ponas de Volmaras, tai tik todėl, jog kuo smarkiau grumiuosi su kliūtimis, tuo daugiau jų randasi. Bet mano smarkumas paims viršų, ir, tikiuosi, į vasaros pabaigą mes susijungsime vienon šeimon ir šitaip nugyvensime paskutines dienas.

Dar turiu pasiteisinti, jog, kaip man priekaištauji, slepiu nuo tavęs savo bėdas ir esu linkusi toli nuo tavęs pati viena lieti ašaras; neginčiju, dažniausiai ir sėdžiu čia apsipylusi ašaromis. Vos tik įeinu į namus, visur matau pėdsakus žmogaus, kurio dėka jie buvo man tokie brangūs. Kas žingsnis kiekvienas daiktelis primena man jo švelnią meilę, širdies gerumą, tad kaipgi aš galiu nesigraudinti? Būdama šičia, negaliu nejausti, ko netekau; o būdama su tavimi, matau tik tai, kas man liko gyvenime. Nejaugi imsi kaišioti man, jog pasiduodu tavo galiai, lemiančiai mano dvasinę būklę? Jei verkiu pati viena, o juokiuosi su tavimi,— sakyk, kodėl toks skirtingas mano elgesys? Nedėkinga mergiote! Juk tu — mano paguoda visada, ir aš pamirštu liūdesį, kai man priklauso tavo širdis.

Tu prikalbėjai daug gražių dalykų apie ankstesnę mudviejų drau-

gystę, bet aš negaliu tau atleisti, kad nepaminėjai vieno, kuris daro man didžiausią garbę: juk aš tave dievinu, nors tu mane temdai. Miela Julija, tu gimusi viešpatauti. Tavo valdžia neturi jokių ribų,— kitos tokios nežinau,— jai lenkiasi kiekviena kita valia, ir tai aš pati esu patyrusi aiškiau nei kas kitas. Kaipgi tai dedasi, sesute? Juk mudviem abiem brangi dora, abi vienodai vertiname dvasios taurumą; abi vienodų gabumų; aš beveik tokio pat skvarbaus proto kaip ir tu ir beveik tokia pat graži. Visa tai puikiai žinau, ir vis dėlto tu, Julija, žadini man pagarbą, keri mane, kniubdai prie žemės, tavo dvasia prakilnesnė, palyginti su tavimi aš esu niekas. Netgi tuomet, kai, nepaisydama sąžinės priekaištų, įsileidai į draudžiamus santykius, o aš nepasekiau tavo pavyzdžiu, nenuslydau ir būčiau turėjusi galop pajusti savo pranašumą,— ir tuomet buvai už mane viršesnė. Tavoji silpnybė, už kurią tave smerkiau, man atrodė kone dorybė; negalėjau nesižavėti tais tavo bruožais, už kuriuos būčiau peikusi kitą moterį. Žodžiu, netgi anuo metu nejučia žiūrėdavau į tave su tam tikra pagarba; be abejo, tik tavo švelnumo, bendravimo nuoširdumo dėka aš pasidariau tavo drauge, nors apskritai man derėtų būti tavo tarnaite. Jei gali, išaiškink man tą mįslę, aš pati ničnieko nesuprantu.

Ne, vis dėlto šį tą suprantu ir, man regis, kartą netgi esu ją aiškinusi: tavo širdingumas gaivinamai veikia visus, kas tave supa, diegia jiems, taip sakant, lyg ir naują būtį, už ką jie norom nenorom reiškia tau dėkingumą, nes be tavęs to nebūtų patyrę. Sutinku, esu tau padariusi svarbių paslaugų, ir tu taip dažnai jas primeni, jog aš nieku būdu nesugebu jų pamiršti. Neginčiju, be manęs būtum žuvusi. Betgi aš tik grąžinau tau skolą. Argi įmanoma nuolatos tave matyti ir nepasiduoti tavosios dorybės žavesiui, visa siela nepersiimti draugystės saldybe? Bene tu nežinai, jog kiekvieną sueinantį su tavimi tu pati apginkluoji, idant stotų tavęs ginti, ir aš, palyginti su kitais, turiu tik tokį pranašumą, kokį turėjo Sezostrio[1] asmens sargybiniai: mudvi to paties amžiaus ir tos pačios lyties, be to, drauge buvome auklėjamos? Šiaip ar taip, jausdamasi menkesnė už Juliją, Klara guodžiasi mintimi, jog be Julijos būtų buvusi dar menkesnė; ir, be kita ko, tiesą pasakius, manau, kad mudvi labai reikalingos viena kitai ir abi be galo daug ką prarastume, jei likimas mudvi išskirtų.

Apmaudžiausia, jog, įklimpusi į savo reikalus, vis dar negaliu iš čia ištrūkti ir nuogąstauju, kad tau nuo liežuvio nenusprūstų koks neatsargus žodis ir neišduotum savo paslapties. Meldžiu tave, nepamiršk, jog laikyti ją liepia tau sveikas ir blaivus protas, o atskleisti ska-

tina aklas instinktas. Netgi mudviejų įtarimas, kad toji paslaptis — jau nebe paslaptis žmogui, su ja susijusiam, juo labiau draudžia ją atskleisti, nors ir su didžiausiu atsargumu tai darytumei. Galbūt tavo vyro santūrumas mudviem praverstų kaip pavyzdys ir pamoka: juk, šitaip susiklosčius aplinkybėms, labai didelis skirtumas, ar tik dediesi ko nežinąs, ar esi priverstas ką nors žinoti. Būk gera, neskubėk! Palauk, kol mudvi dar sykį viską aptarsime. Jeigu nuojauta tavęs neapgavo ir tavo nedalingojo draugo nebėra gyvo, būtų protingiausia kartu su juo palaidoti visą jo istoriją ir tavo negandas. Bet jeigu jis gyvas, kaip aš to tikiuosi, viskas gali pakrypti kita linkme, tik reikia pasidomėti, ar tikrai jis gyvas. Šiaip ar taip, argi tau dera nepaisyti to vargšo jaunuolio paskutiniųjų patarimų, juo labiau kad visos jo bėdos — tavo darbas?

Jei kalbėsime apie vienatvės pavojus, aš sutinku su tavimi: man suprantamas tavo nerimas, nors, kaip žinau, jis visiškai nepamatuotas. Praeities klaidos tau kelia baimę, ir, kaip nujaučiu, juo labiau dabar, bet tavo baimė būtų kur kas mažesnė, jei turėtum svarų pagrindą baimintis. Tačiau negaliu tau dovanoti tos siaubingos minties apie mūsų vargšo draugo likimą. Įsidėmėk, jog dabar, kai tavo jausmai jam iš esmės pasikeitė, man jis ne mažiau brangus negu tau. Vis dėlto mano nuojauta sako visai ką kita ir labiau atitinka sveiką protą. Milordas Eduardas dusyk gavo iš jo žinią ir tuomet parašė man, jog Sen Prė plaukia Pietų jūromis ir jog jam nebegresia tavo minimi pavojai. Tu žinai visa tai ne blogiau už mane, o sielvartauji taip, lyg nieko nežinotum. Aišku, tu nežinai, ir turiu tau pranešti, kad jo laivas prieš du mėnesius pro Kanarų salas praplaukė Europos link. Apie tai tėvui parašė iš Olandijos, o jis pasiskubino pasakyti tai man, nes paprastai su kitų reikalais supažindina mane kur kas stropiau negu su savaisiais. Širdis man sako, jog neilgai trukus sulauksime žinių iš mūsų filosofo, ir liaukis verkusi,— nebent, ką tik apverkusi jo mirtį, dabar susimanysi verkti, kad jis gyvas. Bet, ačiū Dievui, iki to tikriausiai jau neprieisi.

Deh! fosse or qui quel miser pur un poco,
*Ch'è già di piangere e di viver lasso!**

Tiek ir galiu tau atsakyti. Mieloji mano, visa širdimi pritariu tavo saldžiai svajonei amžinai susieti mūsų likimus. Kaip matai, ne tau vienai ir ne tau pirmai atėjo galvon tas sumanymas, ir jis išsipildys

---

* Deja, vargšelis taip mažai gyveno, o jau pabodo jam ir graužtis, ir gyventi![2] (*It.*)

kur kas anksčiau, nei tikėjaisi. Tad pakantrauk dar vieną vasarą, meilingoji drauguže, geriau mums susieiti truputį vėliau negu iš naujo išsiskirti.

Na, žavioji ponia, ar tesėjau aš savo žodį? Argi ne didi mano pergalė? Greičiau klaupkis, pagarbiai bučiuok šitą laišką ir nuolankiai prisipažink, jog bent vieną kartą gyvenime Julija de Volmar buvo draugės nugalėta*.

III LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO JULIJOS MYLIMOJO

Sesute, geradare mano, drauguže, buvau pasaulio krašte, ir štai aš vėl čia visa širdimi su jumis. Keturiskart perkirtau pusiaują, apiplaukiau abu pusrutulius, mačiau visas keturias pasaulio šalis, buvau nutolęs nuo jūsų per visą Žemės skersmenį ir nė akimirkos negalėjau nuo jūsų pasprukti. Veltui stengiesi pabėgti nuo to, kas tau brangu,— greičiau už jūros bangas ir vėjus mielas paveikslas seka paskui tave į pasaulio kraštą, ir nors ir kur keliautum, visur nešiesi tai, kas yra tavo gyvenimo esmė. Patyriau daug kančių ir dar daugiau regėjau kenčiant kitus. Kiek nelaimingųjų mirė po mano akių! Aiman, jie taip brangino gyvenimą! O štai aš išlikau gyvas!.. Gal aš buvau mažiau vertas užuojautos negu mano bendrakeleiviai: jų vargai skaudino man širdį labiau negu manieji; mačiau juos kančių perimtus,— tikriausiai jie kamavosi labiau už mane. Sakiau pats sau: man čia labai sunku, bet yra toks žemės kampelis, kur jaučiuosi ramus ir laimingas, ir, persikėlęs mintyse Ženevos ežero pakrantėn, atlygindavau sau už visa tai, ką tekdavo ištverti vandenyne. Pargrįžus man nusišypsojo laimė, nes mano viltys pasitvirtino: milordas Eduardas man pranešė, kad judvi sveikos ir ramiai sau gyvenate. Sužinojau taip pat, jog jūs, Klara, netekote vyro;

* Kaip moka džiaugtis šita šauni šveicarė: kai jai linksma, ji linksma, ir tiek, nė nesistengia rodytis sąmojinga ar naivi, ar vylinga! Ji net nenumano, kokių gudrybių mūsų draugijoje turi žmogus griebtis, kad jam būtų atleista gera nuotaika. Ji nežino, kad gerai nusiteikusiam dera būti ne dėl savęs, o dėl kitų, ir juoktis reikia ne todėl, kad juokinga, o tam, kad suteiktum malonumą publikai.

betgi jūs turite ir dukterį, ir draugę, ir tai pakankama paguoda nelaimėje.

Skubu kaip galima greičiau išsiųsti jums laišką, todėl neketinu išsamiai pasakoti apie savo kelionę: drįstu tikėtis, jog netrukus man pasitaikys geresnė proga. Tuo tarpu apmesiu viską tik bendrais bruožais, kad jūsų smalsumas būtų veikiau sužadintas nei patenkintas. Beveik ketverius metus paaukojau tai ilgai kelionei aplink pasaulį, apie kurią kalbėjau laiško pradžioje, ir sugrįžau tuo pačiu laivu, kuriuo išplaukiau,— vieninteliu vadui likusiu iš visos eskadros.

Pirmiausia pamačiau Pietų Ameriką, bekraštį žemyną, kurio gyventojai, neturėdami geležies, buvo priversti pasiduoti europiečiams, o tie pavertė jį tyrais, idant galėtų įtvirtinti jame savo viešpatystę. Mačiau Brazilijos pakrantes, kur Lisabona ir Londonas semiasi turtus, o nuskurdę čiabuviai trypia auksą ir deimantus, nedrįsdami pakelti jų nuo žemės. Ramiai perplaukiau audringas jūras netoli Pietų speigiračio, bet užtat Ramusis vandenynas pasitiko mane siaubingomis audromis:

E in mar dubbiodo dotto ignoto polo
*Provai l'onde fallaci, e'l vento infido**.

Iš tolo mačiau šalį, kur gyvena tariamieji milžinai** — beje, didelė yra tik jų narsa, ir šio krašto nepriklausomybę užtikrina veikiau paprastas jo žmonių gyvenimo būdas ir saikingumas negu aukštas ūgis. Tris mėnesius gyvenau žavioje dykoje saloje, išlaikiusioje nuostabų ir jaudinantį senovinį gamtos grožį pačiame pasaulio pakraštyje, tarytum ir skirtame gujamai nekaltybei ir meilei prisiglausti; tačiau gobšūs europiečiai, ištikimi savo žiauriai prigimčiai, draudžia romiems indėnams gyventi toje saloje ir, lyg bausdami patys save, irgi ten negyvena.

Meksikos ir Peru pakrantėse mačiau tą patį vaizdą kaip ir Brazilijoje: išretėję ir nelaimingi, pančiais sukaustyti gyventojai — apgailėtini dviejų didžių tautų likučiai — brenda juodą vargą tarp brangiųjų metalų ir raudodami priekaištauja dangui, taip dosniai apdovanojusiam turtais jų žemę. Mačiau baisingą gaisrą — degė ištisas miestas,

---

* Baugiose jūrose, netoli nežinomo ašigalio, patyriau bangų klastą ir vėjų užgaidas[3] (*it.*).

** Patagonai[4].

nors jis nei priešinosi pavergėjams, nei gynėsi. Tokią karo teisę skelbia apsišvietusios, humaniškos ir civilizuotos Europos tautos: jos nesitenkina tuo, kad kiek įmanydamos daro žalą priešui, jeigu tai jiems bent kiek naudinga, bet netgi taria būsiant naudinga padaryti jam kuo daugiau žalos be jokio tikslo. Apiplaukiau beveik visą Amerikos vakarinę pakrantę ir didžiai stebėjausi, kad krantas, nusitęsęs per pusantro tūkstančio mylių, ir didžiausias pasaulio vandenynas priklauso vienai valstybei, šitaip laikančiai savo rankose visą Vakarų pusrutulį.

Perplaukęs didelę jūrą, atsidūriau prie kito žemyno, kur man atsivėrė visiškai kitoks reginys. Pamačiau gausiausią ir labiausiai pagarsėjusią pasaulio tautą, valdomą saujelės piktadarių; iš arti pamačiau tą įžymią tautą ir nė kiek nenustebau, kad ji pavergta. Tiek kartų užpulta ir nukariauta, ji visados buvo ir iki amžių galo bus grobis pirmam pasitaikiusiam. Aš įsitikinau, kad ji verta savo likimo, nes neturi drąsos netgi juo skųstis. Išprusę, bailūs, veidmainiai ir apgavikai, tuščiakalbiai plepiai ir sąmojų laidytojai be kibirkštėlės talento, bevaisiai protai, vartoją daug ženklų, bet neturį minčių; mandagūs, įteiklūs, sumanūs, klastingi sukčiai, priedermę pavertę etiketu, moralę — vaipymusi, o žmoniškumą — komplimentais ir reveransais. Netikėtai atsidūriau kitoje negyvenamoje saloje, dar mažiau mums žinomoje, dar žavesnėje negu pirmoji, ir žiaurus įvykis vos nepasmerkė mus likti ten iki mirties. Ko gero, tik manęs vieno neišgąsdino mintis apie tremtį tokioje malonioje vietoje. Juk dabar aš visur tremtinys, ar ne? Tame žavesio ir siaubo kampelyje pamačiau, ką gali išradingumas, gelbintis civilizuotą žmogų iš nuošalio, kur jam nieko netrūksta, ir iš naujo gramzdinantis jį tolydžio augančių poreikių bedugnėn.

Mačiau, kaip beribiame vandenyne, kur žmonėms, atrodo, būtų taip malonu susitikti, vienas laivas vaikėsi kitą, prisivijo, užpuolė, ir užvirė tokios grumtynės, lyg vienam ir kitam būtų buvę per maža vietos toje bekraštėje platybėje. Mačiau juos laistant vienas kitą ugnimi, daužant ketaus sviediniais. Gana trumpos kautynės pasirodė man lyg pragaro įvaizdis; girdėjau džiaugsmingus nugalėtojų riksmus stelbiant sužeistųjų vaitojimą ir mirštančiųjų kriokmsą. Rausdamas iš gėdos, pasiėmiau savąją dalį nesuskaitomo grobio; pasiėmiau tik saugoti: jeigu ji atimta iš nelaimingų, nelaimingiems bus ir grąžinta.

Mačiau Europą, kurią perkėlė į tolimiausią Afrikos kraštą šykštūs, kantrūs ir darbštūs žmonės, savo atkaklumu per ilga įveikę kliūtis, kurių nesugebėjo nugalėti kitos didvyriškos tautos. Mačiau plačius ir nelaimingus kraštus, tarytum pasmerktus žemėje gausinti vergų

bandas. Žiūrėdamas į tas pasigailėtinas būtybes, kreipiau akis į šalį, pilnas paniekos, siaubo ir užuojautos; ir, matydamas ketvirtadalį žmonijos paverstą gyvuliais, tarnaujančiais savo šeimininkams, aimanavau: kodėl gi aš esu žmogus?

Galop mačiau savo bendrakeleivius, narsingus, išdidžius, laisvę mylinčius vyrus, savo pavyzdžiu gelbinčius mano akyse žmonijos garbę. Kančios ir mirtis jiems nė motais, jie nieko nebijo pasaulyje, tik bado ir nuobodulio. Mačiau jų vadą — laivo kapitoną, karį ir vairininką, išminčių ir didį žmogų; dar priduriu, jog tai vertas Eduardo Bomstono draugas: bet niekur visame pasaulyje nesutikau žmonių, panašių į Klarą d'Orb ir Juliją d'Etanž, žmonių, galinčių paguosti jas mylinčią ir jų netekusią širdį.

Ką jums pasakyti apie savo pasveikimą? Betgi tik iš jūsų man dera mokytis tai sužinoti. Ar grįžtu protingesnis ir laisvesnis, nei buvau išvykdamas? Drįstu taip manyti, bet jokiu būdu ne tvirtinti. Tas pats paveikslas tebeviešpatauja mano širdyje; jūs žinote, ar įmanoma jam išdilti; tačiau dabar ši galia labiau jo verta; ir nors nesiguodžiu tuščiomis viltimis, jis viešpatauja toje nelaimingoje širdyje, lygiai kaip ir jūsiškėje. Taip, sesute, man rodos, jos dorybė mane pavergė, ir nūnai aš trokštu būti jai tik draugas, geriausias ir švelniausias draugas, koks tik yra buvęs pasaulyje, trokštu dievinti ją, lygiai kaip jūs dievinate; man rodos, mano jausmai nė kiek nesusilpnėjo, tik pasidarė tauresni; ir nors ir kaip įdėmiai save stebėčiau, matau, jog mano meilė tokia pat tyra kaip ir jos įkvėpėja. Ką galėčiau dar pasakyti, kol neišlaikiau išbandymo, kuris duos man teisę spręsti apie save? Aš esu nuoširdus ir sakau tiesą: noriu būti toks, koks turiu būti; tačiau kaipgi aš galiu laiduoti už savo širdį, jei turiu svarų pagrindą ja nepasitikėti? Ar aš esu savo praeities šeimininkas? Ar galiu užgesinti kitados mane deginusias liepsnas? Kaip man atskirti vien vaizduote tai, kas yra, nuo to, kas buvo? Ir kaip galiu laikyti bičiule moterį, kuri visada buvo man mylimoji? Nors ir ką jūs galvotumėte apie slaptas mano prašymo paskatas, jos doros ir protingos, visiškai vertos jūsų pritarimo. Šiaip ar taip, už savo ketinimus atsakau iš anksto. Leiskite man su jumis susitikti ir pati gerai į mane įsižiūrėkite; arba duokite pasimatyti su Julija, ir tuomet aš žinosiu, kas esu iš tikrųjų.

Aš turiu lydėti milordą Eduardą Italijon. Važiuosiu pro šalį — ir nejaugi mes nepasimatysime? Nejaugi jūs manote, jog taip gali būti? Ak, jeigu jums pakaktų žiaurumo to reikalauti, aš nepaklausyčiau jūsų, ir jūs to būtumėte verta! Bet kodėl turėtumėte to reikalauti? Argi

jūs ne ta pati anoji Klara, tiek pat gera ir širdinga, kiek dora ir išmintinga? Anoji Klara, kuri teikėsi mane mylėti ankstyvojoje jaunystėje ir turi juo labiau mylėti dabar, kai esu jai dėkingas už viską?* Ne, ne, brangioji ir žavioji bičiule, toks žiaurus atsakymas jums nebūdingas, o man nepriimtinas; ne, jūs nepridėsite man naujų kančių, kurios galutinai mane pribaigtų! Dar sykį, dar vieną sykį gyvenime dedu savo širdį prie jūsų kojų. Mudu pasimatysime, jūs sutiksite. Aš pasimatysiu su ja, ji negali nesutikti. Judvi abi puikiai žinote, kaip aš ją gerbiu. Jūs žinote, jog negalėčiau rodytis jai į akis, jeigu jausčiausi nevertas jos dėmesio. Ji taip ilgai gailėjosi to, ką padarė jos žavesys! Ak, tegu ji bent kartą pamato, ką padarė josios dorybė!

P.S. Reikalai sulaikė čia milordą Eduardą dar kuriam laikui; jeigu man būtų leista su jumis susitikti, kodėl gi negalėčiau išvažiuoti ankstėliau už jį, kad greičiau su jumis pasimatyčiau?

IV LAIŠKAS

JULIJOS MYLIMAJAM NUO PONO DE VOLMARO

Nors mudu dar nepažįstami, man patikėta jums parašyti. Protingiausioji ir mylimiausioji iš moterų atvėrė širdį savo laimingam vyrui. Jis mano, kad jūs buvote vertas jos meilės, ir siūlo jums atvažiuoti paviešėti. Mano namuose viešpatauja dora ir ramybė; jūs rasite čia draugystę, svetingumą, pagarbą, pasitikėjimą. Atsiklauskite savo širdies, ir jeigu joje nėra nieko, kas jus baimintų, drąsiai atvykite. Išvykdamas paliksite šičia dar vieną draugą.

Volmaras

P.S. Atvažiuokite, mano mielas, nekantriai jūsų lauksime. Tikiuosi, neatsisakysite ir neįskaudinsite mūsų.

Julija

---

* Už ką gi jis toks dėkingas tai moteriai, užtraukusiai jam tiek nelaimių gyvenime? Nelemtas klausinėtojau! Jis dėkingas jai už mylimos moters garbę, dorybę, ramybę: žodžiu, dėkingas jai už viską.

V LAIŠKAS

JULIJOS MYLIMAJAM NUO PONIOS D'ORB

(*Atsiųstas drauge su pirmesniuoju laišku*)

Sveikas parvykęs! Šimtąsyk pakartosiu: „Sveikas parvykęs, brangusis Sen Prė!" Manau, šitas vardas* bus jums pritapęs bent jau mūsų draugijoje. Man regis, tai gana aiškiai rodo, jog niekas neketina jūsų šalintis, jeigu tik jūs pats nesišalinsite mūsų. Pridedu laišką, liudijantį, jog padariau daugiau, negu jūs prašėte; tad labiau kliaukitės savo draugais ir nepriekaištaukite jiems dėl skausmo, kurį jie, atsiklausę proto, jums suteikė ir dabar jus užjaučia. Ponas de Volmaras nori su jumis susitikti, siūlo jums viešnagę, draugystę, patariamą žodį; to visiškai pakanka, kad nusiraminčiau ir nė kiek nesibaiminčiau jūsų atvykimo; man pačiai būtų gėda, jei bent akimirką pajusčiau nepasitikėjimą jumis. Ponas de Volmaras ketina padaryti šį tą daugiau, žada jus išvaduoti iš negalės ir sako, jog kitaip nei Julija, nei jis, nei jūs, nei aš negalėsime būti visiškai laimingi. Nors ir daug dedu vilčių į jo sveiką protą ir juo labiau į jūsų dorybę, nežinau, ar tikrai pasiseks tas žygis. Tačiau esu įsitikinusi, kad, turint tokią žmoną, visi tie rūpesčiai, kuriuos jis prisiima, rodo jo didį kilnumą jūsų atžvilgiu.

Tad atvažiuokite, mielas bičiuli, jeigu jūsų tauri širdis jaučiasi saugiai, patenkinkite mūsų karštą troškimą kaip galima greičiau jus apkabinti, pamatyti jus ramų ir patenkintą; parvažiuokite gimtinėn pailsėti tarp draugų po visų kelionių, kad pamirštumėte patirtas kančias. Paskutinįsyk, kai mudu matėmės, aš buvau ori matrona, o mano draugė vadavosi mirtimi, bet dabar, kai ji visiškai sveika, o aš vėl netekėjusi, esu tokia pat padūkusi kaip ir anksčiau ir beveik tokia pat daili kaip prieš vedybas. Šiaip ar taip, galite būti visiškai ramus: aš nė kiek nepasikeičiau jūsų atžvilgiu, ir nors kažin kiek kartų apkeliautumėte pasaulį, nerasite nė vieno žmogaus, kuris mylėtų jus labiau už mane.

---

* Sen Prė vardu ponia d'Orb kreipėsi į jį tarnams girdint, kai jis buvo atvažiavęs paskutinį kartą. Žr. Trečios dalies XIV laišką.

VI LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ

Atsikėliau vidury nakties rašyti jums laiško. Kitaip nerasiu nė akimirkos ramybės. Sujaudinta, džiaugsmo sklidina širdis netelpa krūtinėje, turiu ją išlieti. Jūs tiek kartų gelbėjote mane nuo nevilties, tad kam gi kitam, jei ne jums, patikėsiu pirmuosius džiaugsmus, kurių taip seniai nesu ragavęs!

Aš mačiau ją, milorde! Mano akys ją matė! Girdėjau jos balsą; jos rankos lietė mano rankas; ji pažino mane; apsidžiaugė mane pamačiusi; pavadino savo bičiuliu, brangiuoju bičiuliu; priėmė savo namuose; laimingas kaip niekad gyvenu su ja po vienu stogu, o dabar, kai rašau jums, esu nuo jos per trisdešimt žingsnių.

Tiek daug minčių, jog nesugebu nuosekliai jų dėstyti,— jos spiečiasi galvoje, maišosi. Atsikvėpsiu truputį, atidėjęs plunksną, ir pasistengsiu bent kiek tvarkingiau tęsti savo pasakojimą.

Vos tik susitikau su jumis taip seniai nesimatęs ir, apkabinęs jus, savo bičiulį, savo išgelbėtoją, savo tėvą, spėjau išlieti savo džiaugsmą, jūs beregint prasimanėte kelionę Italijon. Jūs įteigėte man norą važiuoti, vildamasis palengvinti mano kančią — jausmą, jog esu visiškai jums nereikalingas. Negalėdamas palikti nebaigtų reikalų Londone, pasiūlėte man išvažiuoti anksčiau, kad turėčiau daugiau laiko čia paviešėti jūsų belaukdamas. Atsiklausiau, ar man valia atvažiuoti, gavau sutikimą, išvykau; ir nors Julijos paveikslas stovėjo man akyse, nors džiaugiausi, jog netrukus ją išvysiu, mane graužė sąžinė, kad palieku jus vieną. Milorde, mudu atsiteisę — jau vien ta grūžtimi už viską jums atsilyginau.

Neverta nė sakyti, jog visą kelią ir tegalvojau apie savo išvykos tikslą; bet turiu pažymėti štai ką: dabar visai kitoniškai žiūrėjau į savo meilę, niekados neapleidusią mano širdies. Ligi tol mano prisiminimuose Julija visados kerėdavo mane, kaip kadaise, žydinčios jaunystės žavesiu: visados matydavau jos nuostabias akis, žėrinčias nuo man įkvėptos meilės ugnies; man vaidendavosi mielo veido bruožai, žadantys begalinę laimę; mudviejų meilė taip susiliedavo su jos paveikslu, jog negalėdavau jų atskirti vieno nuo kito. Dabar turėjau pamatyti Juliją ištekėjusią, Juliją motiną, Juliją abejingą. Man nedavė ramybės mintis, jog per aštuonerius metus jos grožis galėjo nublankti. Juk ji sirgo raupais ir tikriausiai pasikeitė. Tik ar labai? Vaizduotė

užsispyrusi nenorėjo matyti rauplių žaviame veide; kartais prieš akis iškildavo rauplėtas veidas, bet tai jau būdavo ne Julija. Galvojau taip pat apie mudviejų pasimatymą, apie tai, kaip ji mane sutiks. Galvoje šmėkščiojo aibės minčių apie pirmąsias akimirkas, kai mudu stosime vienas prieš kitą, aibės to momento vaizdų kaitaliojosi ištisą dieną.

Kai tolumoje pastebėjau Alpių viršukalnes, stipriau sutvaksėjo širdis, lyg sakydama: „Ji tenai". Lygiai taip atsitiko man jūroje, išvydus Europos krantus. Lygiai taip atsitiko man kitados Mejeri, prieš akis išdygus barono d'Etanžo namams. Pasaulis man visada atrodo perskirtas į dvi dalis: tą, kur yra Julija, ir tą, kur jos nėra. Pirmoji plečiasi man tolstant ir traukiasi artėjant — lyg užkerėta vietovė, kurios neįmanoma pasiekti. Dabar jos ribos sutampa su Julijos kambario sienomis. Aiman, tai vienintelė gyvenama vieta, o šiaip visas pasaulis — tuščias.

Kuo arčiau buvo Šveicarija, tuo labiau aš jaudinausi. Toji akimirka, kai nuo Juros aukštumų atsivėrė Ženevos ežero vaizdas, buvo džiaugsmo ir palaimos akimirka. Gimtinės kraštovaizdis, toks mielas širdžiai, brangus kraštas, džiugesio srautais kitados tvindęs man sielą; sveikas ir tyras Alpių oras, malonus tėvynės dvelksmas, saldesnis už visus Rytų kvapsnius; turtinga ir derli žemė, nepakartojamas kraštovaizdis, gražiausias iš visų, kada nors kerėjusių žmogaus akį, žavus kampelis, kuriam lygių neradau keliaudamas aplink pasaulį; laisva ir laiminga tauta, giedra padangė, švelnus klimatas, galybė nuostabių prisiminimų, žadinančių ankstesnius jausmus,— visa tai sukėlė man nenusakomą entuziazmą ir tarytum grąžino prarastą gyvenimo džiaugsmą.

Leidžiantis į ežero pakrantę, užplūdo naujas, dar niekados nepatirtas jausmas — lyg kokia baimė ūmai sugniaužė širdį, nejučia sukeldama dvasioje sumaištį. Toji baimė, nežinia kodėl perėmusi mane, tolydžio stiprėjo artinantis prie miesto; silpo karštas noras kaip galima greičiau nusigauti vieton, ir galop spėrus arklių bėgimas ėmė kelti man lygiai tokį nerimą, kokį kėlė anksčiau jų lėtumas. Įvažiuojant į Vevė, savijauta buvo anaiptol ne per maloniausia: nežmoniškai plakė širdis, trūko kvapo, balsas drebėjo ir mainėsi. Vos girdėjau pats save, kai teiravausi apie poną de Volmarą,— minėti jo žmonos vardo niekaip nebūčiau išdrįsęs. Man atsakė, jog ponas de Volmaras gyvenąs Klarane. Sulig šia žinia kaip kalnas nuslinko nuo krūtinės,— dar reikėjo važiuoti dvi mylias, ir tai, kas kitu metu būtų įstūmę mane į neviltį, dabar labai nudžiugino, nes turėjau pakankamai laiko atsipūsti; užtat

nuoširdžiai nuliūdau išgirdęs, jog ponia d'Orb gyvenanti Lozanoje. Užsukau į užeigą pailsėti ir atgauti jėgų; tačiau negalėjau nuryti nė kąsnio: susijaudinimas veržė gerklę, ir tik vargais negalais prisiverčiau išsiurbčioti stiklą vyno. Siaubas man dar labiau pašoko, kai pamačiau kinkant arklius. Regis, viską pasaulyje būčiau atidavęs, kad tik sulūžtų ratas kelyje. Julijos nebemačiau; sumišusioje vaizduotėje raizgėsi tik migloti reginiai, dvasioje viešpatavo visuotinis chaosas. Gyvenime buvau patyręs ir sielvarto, ir nevilties; dabar visa tai man atrodė niekis prieš šią siaubingą būseną. Žodžiu, galiu pasakyti, jog niekados manęs nekamavo toks žiaurus nerimas kaip tos trumputės kelionės metu, ir esu įsitikinęs, kad nebūčiau jo ištvėręs, jeigu jis būtų trukęs visą dieną.

Sustojus prie vartų, pajutau, kad man stinga jėgų žengti bent vieną žingsnį, tad nusiunčiau vežiką pranešti, jog toksai svetimšalis pageidaująs pasikalbėti su ponu de Volmaru. Jis buvo išėjęs pasivaikščioti su žmona. Gavę žinią, jie ir pasirodė, bet visiškai ne iš tos pusės, iš kurios jų laukiau,— juk aš merdinčia širdimi žiūrėjau akis įsmeigęs į alėją, tikėdamasis, jog čia pamatysiu ką nors.

Vos pastebėjusi mane, Julija iškart mane pažino. Išvydusi sukliko, šoko bėgti, puolė man į glėbį — viskas susiliejo į vieną šuorą. Jos balsą išgirdęs, krūpteléju, atsigręžiu, pamatau ją, juste pajuntu. O milorde! O bičiuli mano!.. Man trūksta žodžių... Šalin baimė, šalin siaubas, išgąstis, gero elgesio taisyklės! Jos žvilgsnis, klyksmas, prišokimas akimoju grąžina man viltį, drąsą ir jėgas. Jos glėbyje gerte geriu šilumą ir gyvastį; virpu iš džiaugsmo, glausdamas ją prie krūtinės. Šventos palaimos perimti, mudu ilgai tylime, stipriai apsikabinę. Ir tik tada, kai atsipeikėjame, apsalę iš laimės, susilieja mudviejų balsai ir džiugesio ašaros. Ponas de Volmaras stovėjo čia pat, aš tai žinojau, mačiau. Bet ką aš galėjau matyti? Jei visas pasaulis būtų stojęs piestu prieš mane, jei kankinimo padargai būtų tykoję manęs iš visų pusių, nebūčiau išsižadėjęs nė menkiausios iš švelnių jos glamonių, atveriančių kelią tyrai ir šventai draugystei, kurią mudu nusinešime į dangų!

Nuslūgus pirmajam jausmų šuorui, ponia de Volmar paėmė man už rankos ir, atsigręžusi į vyrą, tarė žavingai nekaltu ir nuoširdžiu tonu, kiaurai mane persmelkusiu: „Nors tai mano senas draugas, nesupažindinu jo su jumis,— noriu, kad jūs man jį pristatytumėte, ir tik tada, kai pagerbsite jį savo draugyste, ir aš laikysiu savo draugu".— „Senas draugas, kaip sakoma, atstoja du naujus,— tarė jis, mane apkabindamas,— betgi ir nauji draugai ilgainiui pasidaro seni ir tokie pat

geri kaip kiti“. Aš leidausi apkabinamas, bet širdis man sugrudo, ir pats jo neapkabinau.

Po tos trumputės scenos slapčia nužiūrėjau, jog mano lagaminas atrištas, arkliai iškinkyti ir nuvesti arklidėn. Julija paėmė mane už parankės, ir drauge su šeimininkais pasukau į namus, beveik slegiamas džiaugsmo, jog patekau visiškai į jų rankas.

Ir tik tuomet jau ramiau sužiurau į dievinamą veidą. Tikėjausi pamatyti jį nublankusį, tačiau man buvo graudi ir podraug maloni staigmena, kai įsitikinau, kad Julija dar pagražėjusi ir žydi kaip niekad. Galutinai išryškėję žavūs bruožai, veidas pasidaręs apvalesnis, o skruostai — dar skaistesni. Raupai paliko juose vos pastebimus pėdsakus. Akys, kitados nuolat droviai ir skausmingai nudelbtos į žemę, dabar švietė ramiu pasitikėjimu savo dorybe ir tyrumu, derančiu su romumu ir jautrumu; laikėsi ji lygiai taip kukliai kaip anksčiau, tik daug drąsiau, laisviau, judesiai buvo grakštūs, nevaržomi, visiškai kitokie nei tada, kai ji jausdavosi it sukaustyta ir sakytum gėdydavosi savo meilingos prigimties; ir jeigu anksčiau graudu būdavo žiūrėti, kaip ją slogina nuodėmė, dabar, atgavusi tyrumą, ji atrodė iš tikro dieviška.

Kai tik atsidūrėme svetainėje, ji dingo, bet netrukus vėl pasirodė. Bet jau nebe viena. Kaip jūs manote, ką ji atsivedė? Milorde, su ja buvo vaikai! Du vaikučiai, skaistūs kaip saulė, tokie panašūs į mamą, net jos žavesys ir patrauklumas jau spindėjo vaikiškuose veideliuose! Kas man darėsi juos išvydus? To neįmanoma nei žodžiais nusakyti, nei kitam suprasti,— pačiam reikia visa tai patirti. Mane užtvindė aibės prieštaringiausių jausmų, širdyje atgijo aibės ir žiaurių, ir saldžių prisiminimų. O, koks reginys! O, kokia grūžtis! Sielvartas man draskė krūtinę, ir podraug iš džiaugsmo žemės nejaučiau po kojų. Toji, kuri man buvo tokia brangi, staiga tarytum apsireiškė trimis asmenimis. Deja, tą pačią akimirką pamačiau aiškų, nedviprasmišką įrodymą, jog dabar aš jai niekas, ir mano netektis tarytum triskart padidėjo.

Ji atvedė vaikučius prie manęs. „Pažvelkite,— tarė tokiu tonu, jog man širdis pasruvo krauju,— štai jūsų draugės vaikučiai; kada nors jie bus jūsų draugai, tad būkite jiems draugas jau šiandien“. Ir mažyliai beregint prisiglaudė prie manęs, įsikibo man į rankas ir taip sujaudino savo nekaltomis glamonėmis, jog akys man padrėko nuo ašarų. Paėmiau juodu ant rankų ir priglaudžiau prie krūtinės, kur daužėsi mano širdis. „Mieli ir brangūs vaikeliai,— tariau atsidusdamas,— jūsų laukia dideli darbai. Kaip aš norėčiau, kad būtumėte pa-

našūs į savo gimdytojus, sektumėte jų dorybėmis ir kada nors paguostumėte savosiomis dorybėmis jų nedalingus draugus!" Ponia de Volmar sužavėta antrąsyk puolė man ant kaklo, lyg norėdama savo glamonėmis atsilyginti už tas glamones, kurių nešykštėjau abiem josios sūneliams. Betgi kaip skirtingai apkabino ji mane dabar, palyginus su pirmuoju sykiu! Bemat suvokiau tai ir nustebau. Dabar aš laikiau glėbyje šeimos motiną, greta mačiau josios vyrą ir vaikus, ir tai darė didį įspūdį. Veidas jos dvelkė orumu, kuris tik dabar man krito į akis, ir aš norom nenorom pajutau jai kitonišką pagarbą; dėl to, kad ji elgėsi su manimi kaip su lygiu, man buvo beveik nejauku; nors ir kokia graži ji man atrodė, mieliau būčiau pabučiavęs jai drabužio kraštą negu skruostą; žodžiu, tą akimirką supratau, kad ji, o gal ir aš — jau nebe tie, kokie buvome, ir tai palaikiau sau geru ženklu.

Ponas de Volmaras paėmė mane už parankės ir nuvedė į man skirtą kambarį. „Štai jūsų būstas,— tarė žengdamas vidun,— čia niekados negyveno ir negyvens pašaliniai; nuo šiol jis priklausys tiktai jums arba stovės tuščias". Spręskite pats, ar malonu man buvo girdėti tokius gerus žodžius; tačiau dar nesijaučiau jų nusipelnęs, todėl truputį sutrikau. Ponas de Volmaras išgelbėjo mane iš keblios padėties — nelaukdamas atsakymo, pasiūlė man pasivaikščioti po sodą. Ten jis elgėsi taip taktiškai, jog man atlėgo širdis; iš jo tono buvo numanu, kad jam esą žinomi mano ankstesni nusidėjimai, bet kad jis tikįs mano tiesumu; kalbėjo nelyginant tėvas su sūnumi ir, reikšdamas man pagarbą, drauge tarytum užkirto man galimybę nedorai pasielgti. Taip, milorde, jis neapsigavo: aš niekados nepamiršiu, jog man privalu pateisinti ir jo, ir jūsų pasitikėjimą. Bet kodėl man taip gildo širdį jo geradarystės? Kaip tai galėjo atsitikti, kad žmogus, kurį man pridera mylėti, pasirodė besąs Julijos vyras?

Tą dieną, matyt, man buvo skirta patirti visokiausius išmėginimus. Kai grįžome svetainėn pas ponią de Volmar, jos vyras buvo iškviestas duoti kažin kokio nurodymo, ir mudu su Julija likome vienudu.

Ir vėl pakliuvau į keblią padėtį, dar slogesnę ir suvis nenumatytą. Ką jai sakyti? Kaip pradėti? Ar išdrįsiu jai priminti ankstesnius mudviejų santykius, dienas, tokias vis dar gyvas mano atmintyje? O gal tegu verčiau ji taria, jog būsiu viską pamiršęs arba išmetęs iš galvos? Kokia kančia elgtis su moterimi kaip su svetima, kai jos paveikslas visados tavo širdyje! Kokia niekšybė būtų piktnaudžiauti svetingumu

ir kalbėti tai, ko jai nevalia klausytis! Nebežinodamas, ką daryti, visiškai sutrikau, kraujas mušė į veidus; nesiryžau nei prabilti, nei pakelti akių, nei krustelėti ir, man regis, šitaip būčiau ir sulaukęs jos vyro, jeigu ji pati nebūtų manęs išgelbėjusi iš baisios padėties. Iš pažiūros ji nė kiek nesumišo, likusi su manimi prie keturių akių. Laikėsi taip pat paprastai, elgsena jos nepasikeitė, o ir kalbėjo su manimi tuo pačiu tonu; tik man pasirodė, jog stengiasi bendrauti kaip galima linksmiau ir laisviau ir žiūri į mane anaiptol ne droviai ir švelniai, o šiltai ir meiliai, tarytum drąsintų mane, skatintų nusiraminti ir nustoti varžytis, nes mano savijautos negalėjo nepastebėti.

Ji prašneko apie mano ilgas klajones: norėjo sužinoti viską išsamiau, ypač apie patirtus pavojus, apie ištvertas negandas: iš draugiškumo ji trokštanti už visa tai man atlyginti. „Ak Julija,— liūdnai atsiliepiau,— tik akimirką išbuvau greta jūsų, o jūs jau baudžiatės grąžinti mane atgal Indijon?“ — „Ne,— atsakė ji juokdamasi,— dabar aš pati noriu ten nukeliauti“.

Pasakiau, jog esu pateikęs jums savo kelionės ataskaitą, o jai atvežęs nuorašą. Tuomet labai susidomėjusi ėmė teirautis, kaip jūs laikotės. Papasakojau apie jus ir, kas be ko, negalėjau nepaminėti, kokių vargų pats esu patyręs ir kokių jums pridaręs. Ji labai susigraudino ir, prabilusi kur kas rimtesniu tonu, ėmė teisintis ir įrodinėti, jog turėjusi padaryti tai, ką padariusi. Jai taip bekalbant, įėjo ponas de Volmaras, ir aš visiškai sutrikau, kai Julija nepakeitė temos ir kalbėjo toliau, lyg jo nė būti nebūtų kambaryje. Pastebėjęs mano sumišimą, jis nesusivaldė nenusišypsojęs. Kai ji baigė aiškintis, jis tarė: „Va iš šito pavyzdžio jūs matote, koks atvirumas viešpatauja mūsų namuose. Jeigu nuoširdžiai trokštate būti doringas, stenkitės sekti Julijos pavyzdžiu: tai vienintelis mano prašymas ir vienintelis pamokymas. Laikydami paslaptyje pačius nekalčiausius poelgius, žengiame pirmuosius žingsnius nedoros keliu; kas stengiasi slėptis nuo žmonių — vėliau ar anksčiau turės iš tikrųjų slėptis. Visas moralės taisykles gali atstoti viena vienintelė, būtent: „Niekada nedaryk ir nesakyk to, ko nesiryžtum iškelti į viešumą“. Aš, pavyzdžiui, visų garbingiausiu žmogumi visados laikiau aną romėną, kuris ketino pasistatydinti tokį namą, kad kiekvienas matytų, kas jame dedasi.

Aš noriu pasiūlyti jums du dalykus,— kalbėjo toliau ponas de Volmaras.— Jums valia pasirinkti tai, kas labiau patinka, bet privalu pasirinkti arba viena, arba kita“. Tuomet paėmė žmonos ir mano

rankas ir, spausdamas manąją, tarė: „Prasideda mūsų draugystė, štai brangūs jos ryšiai; tegu jie būna nesutraukomi. Apkabinkite Juliją, visada laikykite ją seseria ir bičiule; juo nuoširdesni bus jūsų santykiai, juo geresnės nuomonės aš būsiu apie jus. Tačiau prie keturių akių elkitės taip, lyg ir aš būčiau su jumis, arba kai būsiu drauge, manęs tarytum nematykite. Štai tiek jus ir prašau. Jeigu jums priimtinesnis antrasis pasiūlymas, galite kuo ramiausiai jį pasirinkti, o aš sau pasilieku teisę jums pranešti, kuo man nepatinka jūsų elgesys, ir jeigu nieko jums nesakysiu,— vadinasi, galite būti tikras, jog niekuo nesukėlėte man nepasitenkinimo".

Prieš dvi valandas tokie žodžiai būtų didžiai mane sutrikdę; tačiau pono de Volmaro autoritetas mano akyse tiek buvo sustiprėjęs, kad aš beveik apsipratau su savo padėtimi. Mes vėl ėmėme visi trys ramiai šnekučiuoti, ir aš, kreipdamasis į Juliją, vis vadinau ją *ponia*. „Pasakykite atvirai,— galop įsiterpė jos vyras,— ar ką tik, kalbėdamasis su mano žmona prie keturių akių, vadinote ją *ponia*?" — „Ne,— atsiliepiau truputį sumišęs,— betgi padorumo taisyklės..." — „Padorumo taisyklės,— vėl įsikišo jis,— tai kaukė, kuria dangstosi nedorybė, o ten, kur viešpatauja dorybė, ji nereikalinga; aš ją atmetu. Man girdint vadinkite mano žmoną *Julija*, o prie keturių akių, jei norite, vadinkite *ponia*,— man vis tiek".— Man jau pamažėl aiškėjo, kas tai per žmogus, ir aš pasiryžau visada elgtis taip, kad sąžinė būtų švari.

Buvau mirtinai nuvargęs, mano kūnui reikėjo maisto, o dvasiai ramybės; ir viena, ir kita radau prie stalo. Po tiekos metų nesimatymo ir kankynių, po ilgų kelionių tarytum apsalęs kalbėjau pats sau: pagaliau aš vėl su Julija, aš ją matau, su ja kalbuosi, sėdžiu prie vieno stalo, ji žiūri į mane be nerimasties, priima mane be baimės, niekas netrukdo mudviem džiaugtis, jog esame drauge. Saldus ir neįkainojamas tyrume, aš niekada nesimėgavau tavo žavesiu ir tik šiandien pradedu gyventi be kančių!

Vakare, eidamas į savo kambarį pro šeimininkų miegamąjį, pamačiau juodu drauge ten įžengiant; liūdnai nuslinkau į savo būstą, ir, prisipažįstu, tai nebuvo man pati maloniausia tos dienos akimirka.

Šit kaip, milorde, vyko tas pirmasis pasimatymas, kurio taip karštai troškau ir taip siaubingai bijojau. Likęs vienas, pabandžiau susikaupti, pažvelgti sau į širdies gelmes; tačiau dar esu pilnas dienos įspūdžių ir nesugebu taip greit apibūdinti savo dvasinės būsenos. Tvirtai žinau tik viena: jeigu mano jausmų pobūdis nepasikeitė, tai

bent jau pasikeitė jų forma; dabar visados tarp mūsų noriu matyti trečią asmenį, ir jeigu anksčiau troškau susitikimų prie keturių akių, tai dabar jų bijau.

Po dviejų ar trijų dienų ketinu važiuoti į Lozaną. Galiu pasakyti, jog nebūsiu kaip reikiant pamatęs Julijos, kol nebūsiu pasimatęs su jos pussesere, jos miela ir brangia drauge, kuriai aš dėkingas už daug ką ir kuriai, kaip ir jums, milorde, visados skirsiu savo draugystę, dėmesį, dėkingumą, visus jausmus, kurių pilna mano širdis. Sugrįžęs tuoj parašysiu jums išsamesnį laišką. Man reikia jūsų patarimų, be to, noriu geriau perkratyti pats save. Aš žinau savo priedermę ir ją atliksiu. Nors ir kaip miela gyventi šiuose namuose, prisiekiu, esu pasiryžęs tuojau pat juos palikti, jei tik pastebėsiu, jog man čia pernelyg malonu.

VII LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO PONIOS DE VOLMAR

Jei būtum dar truputį paviešėjusi, kaip mes tavęs prašėme, prieš išvažiuodama būtum turėjusi malonumą apkabinti savo globotinį. Jis atvyko užvakar ir šiandien ruošėsi pas tave; bet pasijuto labai nusilpęs — sunkios kelionės ir nuovargio pasekmė — ir turėjo atgulti; šįryt jam nuleido kraujo*. Beje, nutariau tave nubausti ir taip greitai jo neišleisti; nieko kita tau nebelieka kaip pačiai atvažiuoti čionai, kitaip dar ilgai jo nematysi, prižadu tau. Ir sugalvok tu man: susitikti skyrium su neišskiriamomis draugėmis!

Tikrai, sesute, visai be reikalo aš taip bijojau jo atvažiavimo, ir dabar man gėda, kad taip atkakliai tam prieštaravau. Baimė su juo susitikti buvo didelė, o juk dar didesnis šiandien būtų mano apmaudas, jeigu nebūtume pasimatę! Vos tik jam pasirodžius, dingo visa baimė, kuri mane vis dar kamavo ir galėjo būti pateisinama amžinu mano rūpinimusi juo. Dabar mano jausmas ne tik manęs nebaugina, o netgi priešingai — man regis, visiškai nustočiau save gerbti, jeigu jis man būtų ne toks brangus. Betgi aš myliu jį lygiai taip švelniai kaip anksčiau, tik kitoniškai. Lygindama tai, ką jausdavau jį maty-

* Kam reikėjo leisti kraują? Nejaugi ir Šveicarijoje tai madinga?

dama anksčiau ir ką jaučiu dabar, vis tvirčiau įsitikinu, jog man nebegresia joks pavojus; dabar mano jausmai visai kitokie, nebe tokie karšti, ir tą skirtumą labai gerai jaučiu.

Na, o dėl jo paties, tai nors ir pažinau jį iš pirmo žvilgsnio, jis, man regis, labai pasikeitęs; ir net įvyko tai, ką anksčiau laikiau neįmanomu daiktu: atrodo, kad jis bus pasikeitęs į gera. Pirmąją dieną buvo lyg ir sutrikęs, o ir man buvo sunkoka nuslėpti savo sutrikimą; tačiau netrukus prašneko jam būdingu nuoširdžiu ir tvirtu tonu. Anksčiau jis laikydavosi baugščiai ir nedrąsiai, bijodamas man nepatikti; gal slapčia gėdijosi savo vaidmens, menkai derančio garbingam žmogui, ir visada būdavo man taip niekingai įteiklus, jog tu ne be reikalo iš to šaipydavaisi. Dabar ano vergiško nuolankumo nebėra, jis laikosi oriai, kaip ir pritinka draugui, sugebančiam pagarbiai žiūrėti į to vertą moterį; su pasitikėjimu savimi dėsto taurias mintis, nesibaimina, jei padorumo taisyklės prieštarauja jo ketinimams, nebijo nei pakenkti sau, nei užgauti manęs, kai giria tai, kas girtina; ir jauti jo klausydamas, jog šneka tiesus, tvirtas, nesvyruojantis žmogus, kuris pritarimo savo žodžiams ieško savo širdyje, nors anksčiau ieškodavo jo mano akyse. Matau taip pat, jog, geriau pažinęs pasaulį ir įgijęs patyrimo, jis nustojo kalbėti tuo griežtu ir pamokomu tonu, kokiu kalba kabinetiniai mokslinčiai; geriau įsižiūrėjęs į žmones, jau nebe taip greitai sako savo nuomonę apie juos, o kadangi matė nemaža išimčių, neskuba skelbti visuotinių taisyklių; ir apskritai tiesos meilė išgydė jį nuo smulkmeniškumo. Žodžiu, dabar jis nebe toks gražiakalbis, bet užtat kur kas protingesnis, ir kai pasidarė nebe toks mokytas, iš jo galima kur kas daugiau pasimokyti.

Ne mažiau pasikeitusi ir jo išorė, ir taip pat į gera; eisena ryžtingesnė, laikysena laisvesnė, stotas didingesnis; plaukiodamas jūromis, jis įgavo karingą povyzą, kuri jam labai tinka, juo labiau kad ir judesiai, paprastai gyvi ir staigūs, kai įsikarščiuoja, dabar pasidarė lėtesni ir oresni. Tai jūreivis, žmogus, pažiūrėti flegmatiškas ir šaltas, bet prabilęs kartais parodo savo aistringą ir nežabotą prigimtį. Dabar, kai jam per trisdešimt, jo veidas žydėte žydi vyrišku grožiu, jaunatvės įkarštis dera su brandaus žmogaus didingumu. Veido spalva stačiai neatpažįstama: gymis tamsus kaip mauro, be to, perdėm rauplėtas. Brangioji, turiu tau prisipažinti: man skaudu matyti tas raupų žymes, ir vis dėlto dažnai susigriebiu nejučia žiūrinti į jas.

Aš jį stebiu, bet matau, kad ir jis ne ką mažiau įdėmiai mane

stebi. Savaime suprantama, jog žmonės, taip seniai nesimatę, su tokia atidžia žiūri vienas į kitą. Bet jeigu šitas dėmesys siejasi su anų metų aistra, tai kaip jis skiriasi nuo ano tiek savo apraiškomis, tiek paskatomis! Mudviejų žvilgsniai dabar susiduria kur kas rečiau, bet užtat laisviau mudu žiūrime vienas į kitą. Atrodo, lyg slapčia susitarę stebėtume paeiliui vienas kitą. Abu tarytum jaučiame, katro eilė stebėti, ir tam tikru metu nukreipiame žvilgsnį į šalį. Argi įmanoma, nors ir nesijaudintum kaip anksčiau, nesimėgauti žiūrint į tą, kurį mylėjai kadaise taip švelniai, o dabar myli tokia tyra meile? Kažin, ar savimeilė nesistengia pateisinti praeities klaidų? Kažin, ar įsimylėjėliui, kai aistra nebetemdo proto, nebūna malonu sau pasakyti: „O juk mano skonis buvo ne toks jau prastas!“ Šiaip ar taip, man ne gėda tau prisipažinti, kad išlaikiau jam pačius šilčiausius jausmus ir kad tokie jie bus ligi paskutinės mano gyvenimo dienos. Aš ne tik nesikremtu dėl jausmų, bet netgi priešingai — džiaugiuosi jais; jeigu jų neturėčiau, kaisčiau iš gėdos, laikydama tai būdo ydingumo ar širdies nejautrumo požymiu. Na, o jis, drįstu manyti, visų labiausiai myli dorybę, o paskui ir mane. Jaučiu, kad jis didžiuojasi mano pagarba, o aš savo ruožtu didžiuojuos jo pagarba ir stengsiuos visada būti jos verta. Ak, jei tu matytum, kaip švelniai jis glamonėja mano vaikus, jei žinotum, kaip mielai jis kalba apie tave, sesute, tai suprastum, jog aš jam vis dar brangi!

Mudvi esame apie jį susidariusios teisingą nuomonę, ir dabar visiškai ja tikiu, juo labiau kad ir ponas de Volmaras jai pritaria: susitikęs su Sen Prė, jis ir pats pamatė, jog ne veltui taip gerai apie jį atsiliepdavome. Jis man daug kalbėjo apie tai tuos du vakarus, džiaugėsi savo sprendimu ir graudeno mane už tai, kad aš tam priešinausi. „Ne,— sakė jis man vakar,— mes neleisime, kad toksai taurus žmogus abejotų savimi; mes išmokysime jį labiau kliautis savo dorybe, ir gal kada nors už visą mūsų triūsą bus atlyginta kur kas dosniau, negu patys to tikimės. Bet ir dabar jau galiu pasakyti, jog man patinka jo būdas, ir ypač vertinu tą jo bruožą, kurio jis pats, ko gero, nesijaučia turįs, būtent — šaltą laikyseną su manimi. Kuo mažiau draugiškumo jis man reiškia, tuo didesnę man pagarbą kelia; negaliu jums nė paaiškinti, kaip aš bijojau, kad jisai ims man meilikauti. Tai buvo pirmasis išmėginimas, kurį buvau jam parengęs. Esu numatęs dar vieną*, ir tada kurį laiką jį stebėsiu, o paskum jau liausiuosi ste-

* Laiškas, kuriame kalbama apie antrąjį išmėginimą, buvo sunaikintas, bet progai pasitaikius aš pasistengsiu apie tai papasakoti.

bėjęs". Į tai jam pasakiau: „Dabar savo elgesiu Sen Prė tik įrodo savo nuoširdumą. Juk jis kadaise negalėdavo prisiversti, susitikęs su mano tėvu, dėtis nuolankus ir įteiklus, nors mudviem tai būtų buvę labai naudinga, o ir aš primygtinai to prašiau. Su kartėliu mačiau, kaip jis atsižada vienintelės paramos, bet negalėjau ant jo pykti už tai, jog nesugeba veidmainiauti".— „Tai visai kas kita,— atrėmė vyras,— jūsų tėvą ir jį skiria savaime suprantama abipusė nepakanta, kilusi iš jų pažiūrų priešybės. Na, o aš, neturėdamas jokių išankstinių nusistatymų nei prietarų, esu įsitikinęs, kad jisai negali man jausti savaiminės neapykantos. Kas gi gali manęs neapkęsti? Žmogus be aistrų negali kam nors sužadinti neapykantos. Tačiau aš pagrobiau iš jo lobį, ir to jis man taip greit nedovanos. Užtat juo labiau mane mylės, kai galutinai įsitikins, jog skriauda, kurią jam padariau, nė kiek man netrukdo palankiai į į žiūrėti. Jei dabar jis man meilikautų, laikyčiau jį sukčium; jeigu jis niekados nebus man meilus, laikysiu jį pabaisa".

Tai šit, mieloji Klara, kaip klostosi reikalai; ir aš jau imu tikėti, jog Viešpats laimina mūsų širdžių tiesumą ir mano vyro gerus ketinimus. Bet kam aš taip leidžiuos į smulkmenas? Tu nenusipelnei to, kad su tokiu pasimėgimu kalbėčiausi su tavimi. Daugiau nė žodžio tau nesakysiu; jei nori dar ką nors sužinoti, atvažiuok ir pati pamatysi.

P. S. Beje, vis dėlto dar turiu papasakoti, kas man nutiko su tuo laišku. Tu žinai, kaip atlaidžiai ponas de Volmaras išklausė mano pavėluotą išpažintį, kurią atlikti mane privertė netikėtas Sen Prė grįžimas. Tu matei, kaip švelniai nušluostė jis man ašaras ir užglostė mano nešlovę. Gal tikrai jam viskas buvo žinoma, kaip tu gana protingai spėjai, gal jį sujaudino mano prisipažinimas,— jis suvokė, jog tą žingsnį žengti mane bus paskatinusi atgaila,— šiaip ar taip, jo elgesys su manimi nepasikeitė, jis, regis, netgi dar labiau ėmė manimi rūpintis ir pasitikėti, ir mane gerbti, lyg stengdamasis atsilyginti už gėdą, kurią ištvėriau, pasiryžusi tai išpažinčiai. Sesute, tu pažįsti mano širdį, tad pati spręsk, kokį įspūdį man padarė toks elgesys!

Kai tik jis sutiko leisti atvažiuoti mūsų buvusiam mokytojui, aš ėmiausi pačių griežčiausių atsargumo priemonių prieš save pačią: ryžausi savo patikėtiniu padaryti vyrą, pasakoti jam, apie ką kalbuosi su bet kuo prie keturių akių, rodyti visus savo parašytus laiškus. Net įsipareigojau kiekvieną laišką rašyti taip, lyg vyras neturėtų jo ma-

tyti, o paskum parodyti. Šiame laiške rasi vieną vietą, šitaip parašytą, ir turiu prisipažinti, jog rašydama negalėjau nuvyti minties, kad vyras tai skaitys, ir vis dėlto nepakeičiau nė vieno žodžio; tačiau kai atnešiau laišką, vyras tiktai pasijuokė iš manęs ir nesiteikė jo skaityti.

Prisipažįstu, netgi truputį užsigavau: man pasidingojo, kad jis nelabai tiki mano sąžiningumu. Tas vidinis virptelėjimas nepraslydo jam pro akis, ir jis, visų žmonių tauriausias ir nuoširdžiausias, pasiskubino mane nuraminti. „Prisipažinkite,— tarė,— juk šitame laiške jūs minėjote mane rečiau nei paprastai". Aš sutikau. Bene pritinka daug kalbėti apie vyrą, o paskum rodyti jam, ką apie jį sakei? „Tai va,— šypsodamas pridūrė jis,— nenoriu žinoti, ką apie mane kalbate, užtat kalbėkite daugiau". Paskum jau rimtesniu tonu kalbėjo toliau: „Santuoka — dalykas svarbus ir reikšmingas, čia nepriimtina, kad vienas dėstytų kitam visas menkas paslaptis, kaip tat leistina artimiems draugams. Taigi draugystė kartais prireikus sušvelnina didelį santuokos ryšių griežtumą, ir labai pravartu dorai ir išmintingai moteriai turėti ištikimą draugę, kad galėtų pasiguosti, paprašyti paramos, patarimų, jei tam tikrais klausimais nesiryžtų kreiptis į vyrą. Tegul judvi niekada ir neaptariate tokių dalykų, kurių nenorėtumėte persakyti man, bet žiūrėkite, kad tos ataskaitos vyrui netaptų jums privalomos, kitaip toji priedermė virs jums varžtais, o mūsų nuoširdūs pokalbiai pasidarys pernelyg ištęsti, bet anaiptol ne tokie jau malonūs. Patikėkite, nors ir koks būtų liudytojas, jam girdint draugei širdies neišliesite. Yra galybė paslapčių, kurias turi žinoti trys draugai, bet kalbėti apie tai galima tik prie keturių akių. Jūs sakote tą patį dalyką ir draugei, ir vyrui, bet sakote skirtingai, o jeigu sugalvosite viską sumaišyti, pasirodys, kad jūsų laiškai skirti veikiau man negu jai, ir jūs nesmagiai jausitės tiek su ja, tiek su manimi. Aš kalbu tat mudviejų abiejų labui. Nejaugi jūs nejuntate, kad jums jau ir baugu, ir gėda girti mane savo laiškuose? Ir tai savaime suprantama, bet kodėl jūs norite atimti sau malonumą pasisakyti draugei, koks brangus jums vyras, o man — atimti malonumą tarti, kad, išliedamos viena kitai širdį, jūs mielai šnekate apie mane? Julija, Julija,— pridūrė jis, spausdamas man ranką ir lipšniai žiūrėdamas į mane,— jūs žeminatės, kai imatės tokių jums visai netinkamų atsargumo priemonių! Nejaugi jūs niekados neišmoksite vertinti savęs kaip pridera?"

Brangioji drauguže, man sunku nusakyti, kaip tat pavyksta mano

vyrui, tam neprilygstamam žmogui, bet dabar jau jo nebesigėdiju. Nors ir kas būtų, jis taip mane išaukština, ir aš jaučiu, jog savo pasitikėjimu jis išmokys mane tą pasitikėjimą pelnyti.

VIII LAIŠKAS

PONIOS D'ORB ATSAKYMAS PONIAI DE VOLMAR

Kaip, sesute? Mūsų keliauninkas jau parvyko, o aš dar nemačiau jo prie savo kojų, apsikrovusio grobiu iš Amerikos! Įsidėmėk, dėl to kaltinu ne jį, bet tave,— esu tikra, kad jis, nekantraudamas mane pamatyti, kamuojasi ne mažiau negu aš, bet, regis, jis ne visiškai pamiršo, kaip tu tvirtini, tavo vergo priedermes, ir skundžiuosi ne tiek dėl jo aplaidumo, kiek dėl tavo tironijos. Taip pat man atrodo, jog nelabai gražiai elgiesi reikalaudama, kad tokia ori ir pedantiška dama kaip aš žengtų pirmą žingsnį ir galvotrūkčiais lėktų išbučiuoti pajuodusio ir rečiuoto* keliauninko, keturiskart perkirtusio pusiaują ir regėjusio pipirų žemę![5] Juokinga, kad tu puolei mane barti, bijodama, kad aš pirma tavęs neišbarčiau. Sakyk man, ko tu kišiesi kur nereikia? Ką jau ką, o kivirčytis aš moku, tai man stačiai malonumas, puikiai tas man sekasi, nes aš — apsigimusi ginčininkė; o tu netikusi tam visiškai, taigi nesiimk ne savo darbo. Kad tu žinotum, kokia esi žavi, kai kuo nors prasikalsti, koks mielas būna tavo sumišęs veidas ir maldaujančios akys,— užuot barus draugus, tau būtų pravartu visą gyvenimą prašyti juos atleidimo, jei ne iš pareigos, tai bent iš koketiškumo.

Na, o dabar prašyk, kaip tik išmanai, mane atleidimo. Nieko sau, gražiai sugalvota: vyrą pasirinkti sau patikėtiniu ir imtis atsargumo priemonių šventai mudviejų draugystei apsaugoti. Neištikima drauge ir silpnadvase moterie! Kam gi tu patikėsi savo dorybingąsias paslaptis šioje žemėje, jeigu nepasitiki nei savo, nei mano jausmais? Ar gali, neįžeisdama mudviejų, bijoti savosios širdies ir mano atlaidumo, jei gyveni susaistyta švenčiausiais ryšiais? Man sunku suprasti, kaip tavęs nepapiktino mintis leisti trečiam asmeniui klausytis dviejų mo-

* Tai yra raupuoto — vietos tarme.

terų slapčiausių paslapčių. Man, pavyzdžiui, labai patinka paplepėti su tavimi, bet jeigu žinočiau, jog mano laiškus naršys vyriškio žvilgsnis, man jau būtų nebemalonu tau rašyti; nejučia įsismelktų į juos santūrumas, o paskui ir šaltumas, ir tada mudvi mylėtume viena kitą taip kaip ir visos moterys. Matai, kokį pavojų būtų užtraukęs tavo paikas nepasitikėjimas, jeigu tavo vyras nebūtų buvęs už tave protingesnis.

Jis pasielgė labai apdairiai atsisakydamas skaityti tavo laišką. Gal jam būtų buvę ne taip jau malonu skaityti, kaip tu tikėjaisi, kur kas mažiau negu man, nes, sprendžiant iš to, kokią tave mačiau tuomet, nuvokiu, kokia tavo būklė dabar. Visi išminčiai, ištisą gyvenimą paskyrę žmogaus širdžiai stebėti, tikruosius meilės požymius įžvelgia nepalyginamai prasčiau negu riboto protelio, bet jausminga moteris. Ponas de Volmaras pirmiausia būtų pastebėjęs, jog tavo laiške nuo pradžios iki galo kalbama tik apie mūsų draugą, ir netgi nebūtų kreipęs dėmesio į prierašą, kur tu jau nė vienu žodžiu apie jį neužsimeni. Jeigu tą gabalėlį būtum rašiusi prieš dešimt metų, nežinau, vaikeli, kaip tau būtų išėję, bet mūsų draugas neabejotinai būtų ten įsismelkęs pro kokią nors landą, juo labiau kad tavo vyrui nebūtų priderėję to prierašo matyti.

Ponas de Volmaras dar būtų įžvelgęs, kaip įdėmiai tu stebėjai svečią ir su kokiu pasimėgimu jį aprašei; bet tavo vyras turėtų praryti visą Aristotelį ir Platoną, kad galėtų suvokti, jog moteris į savo mylimąjį žiūri, tik jokiu būdu ne stebi. Stebėti galima tik šaltakraujiškai, o to niekad nebūna, kai susitinki mylimą žmogų.

Pagaliau tavo vyras būtų pagalvojęs, jog visos tavo pastebėtos permainos kam kitam būtų praslydusios pro akis; o aš, priešingai, būgštauju, jog įžiūrėsiu tas permainas, kurios bus tau praslydusios. Nors ir kaip iš pažiūros būtų pasikeitęs tavo svečias, nors ir kaip savo išvaizda skirtųsi nuo ano, koks buvo,— jei tavo širdis nepasikeitusi, tu būtum mačiusi jį vis tokį pat. Šiaip ar taip, kai jis žiūri į tave, tu nukreipi žvilgsnį į šalį, o tai labai geras ženklas. Vadinasi, dabar nukreipi žvilgsnį į šalį, sesute! Jau nebenuduri žemėn? Taip? Juk tikriausiai nesuklydai rašydama? Kaip tu manai, ar mūsų išminčius irgi bus tai pastebėjęs?

Dar vienas dalykas gali sukelti nerimą kiekvienam vyrui, būtent — savotiškas graudulys ir švelnumas, kuriuo vis dar dvelkia tavo žodžiai, kai pasakoji apie žmogų, kuris buvo tau brangus. Skaitant tavo laiškus, klausantis tavo kalbos, reikia labai gerai tave pa-

žinti, kad neapsiriktum dėl tavo jausmų; reikia žinoti, jog stačiai kalbi apie savo draugą, ir tiek, jog apskritai šitaip kalbi apie visus savo draugus; tačiau tai bruožas, būdingas tavo charakteriui,— tavo vyrui jis puikiai žinomas ir nesukels jokio nerimo. Bene įmanoma, kad tyra draugystė, gimusi tokioje švelnioje širdyje kaip tavoji, šiek tiek nepanėšėtų į meilę? Klausyk, sesute, tegu mano žodžiai įkvepia tau drąsos, tik jokiu būdu ne puikybės. Tavo pažanga nemenka, ir tai jau didelis dalykas. Aš dėjau viltis vien į tavo dorybę, o dabar dedu ir į tavo protą; manau, jeigu dar ne visiškai nusikratei savo negalės, tai bent jau dabar gali lengvai nusikratyti, ir esi čia jau tiek padariusi, jog būtų neatleistina, jei nežengtumei iki galo.

Prieš pat prierašą yra keli sakiniai, kurių sąžinė neleido tau išbraukti ar pakeisti, pagalvojus, jog vyrui privalu juos pamatyti. Esu tikra, kad, skaitant juos, jo pagarba tau būtų dvigubai padidėjusi, jeigu tai dar įmanoma, bet vargu ar jis labai būtų jais džiaugęsis. Apskritai tas laiškas būtų galėjęs jam sukelti visišką pasitikėjimą tavo elgesiu, bet drauge ir didelį nerimą dėl tavo polinkio. Prisipažįstu, man baugu dėl tų raupų, nuo kurių tu nenutrauki akių; dar niekada meilė nebuvo sumaniusi griebtis tokios pražūtingos puošmenos. Žinau, kokios kitos moters jie nesuviliotų, bet, sesute, niekada nepamiršk, kad tą, kurios negalėjo pakerėti nei mylimojo jaunystė, nei grožis, pražudė mintis apie kančias, dėl josios patirtas. Be abejo, Apvaizda paliko jam tos ligos pėdsakus, idant išmėgintų tavo dorybę, o tau jų nepaliko, idant išmėgintų jo dorybę.

Grįžtu prie pagrindinės tavo laiško temos; juk žinai, vos tik gavau mūsų draugo laišką, tuoj atlėkiau pas tave,— dalykas buvo labai rimtas. Bet dabar... Jei tu žinotum, kaip man sunku ištrūkti bent kelias dienas, kiek turiu visokiausių reikalų, suprastum, jog šiuo tarpu negaliu nieku būdu palikti namų, antraip viskas iš naujo susipainios, ir būsiu priversta praleisti čia dar ir šitą žiemą, o tai nepageidautina nei man, nei tau. Ar nebūtų geriau atsisakyti malonumo pabūti drauge dvi tris dienas ir skubomis persitarti keliais žodžiais, užtat po pusmečio įsikurti vienoje vietoje? Taip pat manau, jog nebūtų beprasmiška man pačiai skyrium ir be jokios skubos pasikalbėti su mūsų filosofu,— juk reikia išsiklausinėti, kaip jis jaučiasi, padrąsinti jį, duoti vieną kitą pravartų patarimą, kaip jam derėtų laikytis su tavo vyru ir netgi su tavimi pačia: netikiu, kad tu galėtum laisvai pasikalbėti su juo šia tema, ir iš tavo laiško suprantu, jog jam labai praverstų geras žodis. Mudvi taip įpratome jam vadovauti, jog iš dalies atsa-

kome už jį savo sąžine; ir kol galutinai praskaidrės jam protas, mūsų priedermė jam padėti. Aš, pavyzdžiui, visada su mielu noru juo pasirūpinčiau,— jis labai pagarbiai klausėsi mano patarimų, nors ir brangiai jam tai kainavo, ko aš niekada nepamiršiu, juo labiau kad, netekusi vyro, tik mūsų draugą vienintelį pasaulyje galiu lygiai taip gerbti ir mylėti. Taip pat turiu parengusi jam malonumą šiek tiek man čia pasitarnauti. Susikaupė kalnai popierių, ir jis pagelbėtų man juos sutvarkyti; be to, turiu keletą painių bylų, ir čia man labai praverstų jo žinios ir parama. Beje, ilgai viešinti jo neketinu, daugių daugiausia penketą ar šešetą dienų, o gal netgi rytojaus dieną išsiųsiu jį atgal pas tave,— mano savimeilė pernelyg didelė, kad galėčiau laukti, kol svečias, nestygdamas vietoje, ims veržtis namo, o žvilgsnis pernelyg skvarbus, kad leistų man apsigauti.

Taigi, kai tik jis atsigaus po kelionės, kaipmat siųsk jį pas mane, tai yra nedrausk jam važiuoti. Čia aš nepakęsiu jokių pasišaipymų. Puikiai žinai, kad jeigu aš juokiuos ir pro ašaras, tai vis dėlto iš tikrųjų kremtuos, o jeigu ką nors ir juokais baru, tai vis tiek pykstu. Jei būsi gerutė ir malonėsi patenkinti mano pageidavimą, prižadu tau atsiųsti per jį gražią dovanėlę, kuri tave labai nudžiugins; o jeigu turėsiu laukti ir kamuotis, tai žinok — nieko negausi.

P. S. Beje, pasakyk man, ar rūko mūsų jūreivis? Ar keikiasi? Ar geria degtinę? Ar segi ilgą kardą? Ar panašus į piratą? Dieve mano, alpte alpstu, kaip noriu pamatyti žmogų, aplankiusį antipodus![6]

IX LAIŠKAS

PONIAI DE VOLMAR NUO PONIOS D'ORB

Tai va, sesute, grąžinu tau tavąjį vergą. Ištisą savaitę jis vergavo man vienai ir taip mielai nešiojo grandines, jog, kaip matyti, stačiai yra gimęs tarnauti. Dėkok, kad nelaikiau jo dar vieną savaitę, nes, pykus būtum ar nepykus, bet jeigu būčiau laukusi tos dienos, kai jis būtų ėmęs nuobodžiauti su manimi, ne taip jau greit būčiau galėjusi jį išsiųsti. Žodžiu, be sąžinės graužimo naudojausi jo paslaugomis, bet taip pat sąžinė neleido man apgyvendinti jo savo namuose. Kar-

tais aš pajuntu dvasios didystę, kuri niekina vergišką keliaklupsčiavimą padorumo taisyklėms ir puikiai pritinka dorybei. Šįsyk nežinia kodėl pasirodžiau drovesnė, bet galiu užtikrinti, jog esu linkusi veikiau priekaištauti sau dėl tokio santūrumo nei juo didžiuotis.

O ar žinai, kodėl mūsų draugas taip romiai taikstėsi su viešnage? Pirmiausia, nuolatos buvo su manimi, ir, tikiuosi, jau vien toji aplinkybė pridėjo jam kantrybės. Kita vertus, jis išvadavo mane iš kurių ne kurių keblumų, padėjo sutvarkyti kai kuriuos reikalus, o draugui tokios paslaugos anaiptol neatrodo nuobodžios. Trečia, nors tu ir neišsiduodi, bet, aišku, išsyk numanei, jog jis kalbėjo man apie tave; ir jeigu iš viso to laiko, kurį jis čia praleido, išskaičiuotume valandas, skirtas tiems pokalbiams, tai įsitikintume, jog mano daliai teko labai nedaug. Argi ne keista užgaida — išvažiuoti toli nuo tavęs, kad galėtų mėgautis pašnekesiais apie tave? Tiesą pasakius, ne tokia jau keista. Jis tavęs varžosi, seka kiekvieną savo judesį ir žodį, menkiausias nekuklumas taptų nusižengimu, o tokiomis grėsmingomis akimirkomis tauri širdis paklusni tiktai priedermei; tačiau kai esi toli nuo tų, kurie tau brangūs, gali leisti sau prabangą apie juos godoti. Jei žmogus slopina meilės jausmą, tapusį nusikalstamu, tai kodėl jis turėtų smerkti save dėl to jausmo, kadaise anaiptol ne nusikalstamo? Bene gali būti nusikalstami saldūs prisiminimai apie buvusią teisėtą laimę? Šitas samprotavimas, man regis, tau bus nemalonus, bet, šiaip ar taip, juk jam leistinos tokios mintys. Vaizdingai tariant, jis grįžo prie savo meilės ištakų; mudviejų pokalbiuose antrąsyk prabėgo jo ankstyvoji jaunystė; jis kartojo tai, ką ir man patikėdavo anksčiau; prisiminė laimingas dienas, kai turėjo teisę tave mylėti; vaizdavo aistringos ir tyros meilės žavesį... savaime suprantama, jį pagražindamas.

Apie dabartinius savo santykius su tavimi jis mažai tekalbėjo, ir jo žodžiuose buvo daugiau pagarbos ir susižavėjimo negu meilės; man atrodo, pas tave jisai grįš kur kas ramesne širdimi, negu atvažiavo čionai. Žinia, kai tik prašnenka apie tave, pajunti iš pernelyg jautrios širdies kylant savotišką graudulį, tačiau draugystė, jaudinanti kaip ir anksčiau, teikia tam kitokį toną; tiesa, jau seniai esu pastebėjusi, jog niekas negali nei žiūrėti į tave, nei galvoti apie tave abejingai; ir jeigu prie jausmo, kuris apima kiekvieną tave išvydusį, pridėsime švelnesnį jausmą, kurį žadina neišdildomi prisiminimai, tai suprasime, kad jam būtų sunku ir gal neįmanoma, net pasitelkus griežčiausią dorybę, žiūrėti į tave kitaip, negu jis žiūri dabar. Aš atidžiai jį klausinėjau, atidžiai stebėjau, atidžiai jo klausiausi; tyriau

jį, kiek tai buvo įmanoma, bet negaliu kaip reikiant suvokti, kas dedasi jo širdyje, o ir jis pats ne ką geriau suvokia; šiaip ar taip, galiu bent jau laiduoti, kad jis labai gerai jaučia tiek savo, tiek tavo priedermes; matyti Juliją paslydusią ir vertą paniekos jam baisiau negu mirti. Sesute, štai ką aš norėčiau tau patarti, prašau mane išklausyti: stenkis neminėti praeities, ir aš garantuoju dėl ateities.

Na, o kad jis grąžintų portretą, apie kurį tu kalbi,— apie tai nėra ko nė svajoti. Aš griebiausi visų įmanomų argumentų, prašiau, spyriau, maldavau, pykau, bučiavau, ėmiau už rankų, būčiau net atsiklaupusi, jeigu būtų leidęs. Jis nenori nė klausyti. Jo pasipiktinimui ir užsispyrimui nėra ribų, netgi prisiekė, jog sutiksiąs veikiau niekados tavęs nebematyti negu atiduoti portretą. Pagaliau, leidęs man paliesti miniatiūrą, nešiojamą prie širdies, dusdamas iš susijaudinimo ir apmaudo, tarė: „Štai jis, štai tasai portretas, vienintelis man likęs turtas, o jūs gviešiatės ir į jį. Tikrai sakau, atimsite jį tik sykiu su mano gyvastim!“ Paklausyk, sesute, būk išmintinga — nereikalauk portreto. Bene jau tau taip svarbu, kad Sen Prė jo neturėtų? Jeigu taip užsispyrė neduoti — dievai jo nematę.

Išliejęs širdį, jis atlėgo, truputį apsiramino, ir tuomet galėjome pakalbėti apie jo reikalus. Pasirodo, nei laikas, nei protas nė kiek nepaveikė jo nusistatymo: kaip ir anksčiau, jis tvirtai pasiryžęs visą gyvenimą kukliai praleisti šalia milordo Eduardo. Aš galėjau tik pritarti tokiam tauriam ketinimui, atitinkančiam jo būdą ir derančiam su dėkingumu milordui už neprilygstamas geradarystes. Jis pasakė man, kad ir tu buvusi tos pačios nuomonės, bet ponas de Volmaras nutylėjęs. Man dingtelėjo viena mintis: sprendžiant iš gana keistos tavo vyro elgsenos ir kai kurių kitų požymių, kyla įtarimas, jog jis turi tam tikrų planų, susijusių su mūsų draugu, nors tuo tarpu nieko nesako. Nesikiškime, pasikliaukime jo išmintimi; jis veikia taip, jog mums darosi pakankamai aišku, kad jo sumanymas gali būti naudingas žmogui, kuriuo jis rūpinasi.

Tu neblogai aprašei mūsų draugo išvaizdą ir manieras, o tai geras ženklas: vadinasi, stebėjai jį kur kas įdėmiau, negu aš tikėjausi; bet ar tau neatrodo, kad ilgalaikiai nepritekliai ir įprotis vyriškai juos kęsti jo veidą padarė daug įdomesnį, nei jis buvo anksčiau? Nors tu to neminėjai, aš nuogąstavau, jog pamatysiu tą manieringą mandagumą, tą beždžioniavimą, kuriuo žmonės neišvengiamai užsikrečia Paryžiuje, gyvendami tarp dykinėtojų, prasimanančių laikui nustumti visokiausių niekų ir puikuojančių vienokiu ar kitokiu etiketu.

Gal todėl, kad ta glazūra nelimpa prie kai kurių sielų, gal todėl, kad jūrų vėjai visiškai ją nugairino, bet nepastebėjau jos nė žymės, ir tas gyvas dėmesys, kurį mūsų draugas man rodė, be jokios abejonės, ėjo iš širdies gilumos. Jis kalbėjo su manimi apie mano amžinatilsį vyrą, tačiau, užuot guodęs, verkė kartu su manimi ir nepasakė nė vienos tų nuvalkiotų frazių, kuriomis paprastai reiškiama užuojauta jaunoms našlėms. Jis glostė mano dukrelę, bet, užuot žavėjęsis ja kartu su manimi, lygiai kaip tu prikišo man jos trūkumus, gailestaudamas, kad aš ją paikinu. Jis uoliai kibo į mano reikalus ir beveik nė vienu klausimu nepritarė mano nuomonei. Negana to, kai saulė spigina man į akis, jis nesusivokia pribėgti prie lango ir užtraukti užuolaidos; galiu kažin kiek vaikščioti iš vieno kambario į kitą,— jis neprišoka prie manęs ir nepasiūlo rankos, galantiškai apvyniotos frako skvernu. Vakar mano vėduoklė gerą minutę gulėjo ant grindų, bet mano kavalierius nepuolė iš kito kambario galo ir nestvėrė jos lyg iš ugnies. Rytą, prieš ateidamas pas mane, nė sykio nepaprašė tarnų paklausti apie mano savijautą. Mums išėjus pasivaikščioti, jis nė nesistengia, kaip to reikalauja geras tonas, nešioti skrybėlę taip, lyg ji būtų vinimis prikalta prie galvos*[7]. Prie stalo dažnai prašydavau jį tabakinės (beje, jis nevadina jos „dėžele“), ir jis visada paduodavo ją ranka nelyginant liokajus, o ne ant lėkštutės; per pietus mažų mažiausiai du kartus gerdavo į mano sveikatą[8]; galiu lažintis, kad jeigu jis apsiliktų pas mus žiemoti, tai vakarais drauge su mumis šildytųsi prie židinio it nusenęs miestelėnas. Tau juokinga, sesute, bet nurodyk bent vieną mūsų pažįstamą, neseniai atvykusį iš Paryžiaus, kuris nebūtų persiėmęs padoriomis manieromis. Beje, man regis, tu būsi pastebėjusi, jog mūsų filosofas vienu atžvilgiu pasikeitęs į bloga: dabar jis skiria kiek daugiau dėmesio žmonėms, kurie su juo kalba, o juk tai — skriauda tau; šiaip ar taip, manau, iki susitaikymo su ponia Belon nebus prieita. O apskritai, mano galva, jis pasikeitęs į gera: tapo dar oresnis ir rimtesnis nei anksčiau. Brangute, pasistenk išlaikyti jį man tokį, iki atvažiuosiu: dabar jis kaip tik toks,

* Paryžiečiai ypač didžiuojasi, jog sugebėjo visuomenės gyvenimą padaryti patogų ir lengvą, bet tą lengvumą sąlygoja gausybė taisyklių, tokių pat svarbių kaip čia minimos. Padorioje draugijoje viskas virsta papročiais ir nuostatais. Visi tie papročiai randasi ir dingsta kaip žaibas. Laikytis gero tono — vadinasi, budriai sekti ir gaudyti visas mados naujoves, demonstruoti jas ir rodyti, jog tau žinomas paskutinis mados žodis. Ir visa tai paprastumo dėlei!

kokio man reikia, kad turėčiau malonumą erzinti jį nuo ryto iki vakaro.

Stebėkis mano santūrumu: juk dar nieko tau nepasakiau, kokią dovaną siunčiu ir kokią kitą prižadu įteikti neilgai trukus; bet tu jau būsi mačiusi pirmąją prieš atplėšdama laišką, o kad žinai, kaip dievinu ją ir kokį turiu tam pagrindą, oi, taip skausmingai troškusi tos dovanos, gausi pripažinti, jog padariau netgi daugiau, nei buvau žadėjusi. Ak Julija, šiuo metu, kai skaitai laišką, mano dukrelė tikriausiai jau tavo glėbyje! Ji laimingesnė už mamą, bet po dviejų mėnesių būsiu aš laimingesnė už ją, nes aiškiau jausiu savo laimę. Ak mieloji sesute, argi aš jau nepriklausau tau visa visutėlė? Ten, kur esi tu, kur mano dukrelė, ten esu ir aš,— bene trūksta dar bent menkutės dalelės mano sielos? Tai va, priimk tą mielą vaikelį, priimk kaip savo dukterį; aš tau perleidžiu ją, atiduodu, patikiu tau motinos valią: auklėk ją, taisyk mano klaidas, rūpinkis ja, nes, tavo nuomone, aš per mažai skiriu jai dėmesio; nuo šios dienos būk motina tai, kuri kada nors bus tavo marti, o kad ji būtų man dar brangesnė, jei gali, padaryk ją antrąja Julija. Ji ir panaši į tave iš veido, o iš jos būdo sprendžiu, kad bus labai rimta ir lygiai kaip tu mėgs sakyti pamokslus; kai atpratinsi ją nuo užgaidų, kurias aš, kaip esu kaltinama, tenkinanti, tai pamatysi: mano dukrelė bus kaip iš akies plėšta pusseserė Julija, tik laimingesnė, nes rečiau ašaras jai teks lieti ir rečiau grumtis. Jei Apvaizda būtų palikusi jai tėvą, visų tėvų geriausiąjį, jis nieku gyvu nebūtų varžęs jos širdies polinkių, o ir mes niekada jų nevaržysime! Kaip džiugu matyti, kad jos polinkiai sutampa su mūsų planais! Ar žinai, kad ji jau nebegali gyventi be savo *vylelio*,— iš dalies dėl to ir siunčiu ją pas tave. Vakar mudvi šnekėjomės, o mūsų draugas stačiai leipo juokais. Pirmiausia paaiškėjo, kad jai nėmaž negaila su manimi skirtis, nors aš kiaurą dieną pataikauju jai kaip nuolankiausia tarnaitė, tenkinu menkiausią jos norą; o tu ir garo jai duodi, ir šimtąsyk per dieną sakai jai „ne“, bet esi geriausia mamytė, mylima labiau už mane, nes tavo draudimai jai mielesni už mano saldainius. Kai pasakiau, kad ketinu siųsti ją pas tave, ji, kaip tu, aišku, ir numanai, ėmė krykštauti, bet aš, erzindama ją, pridūriau, jog mainais tu atsiųsi man *vylelį*, ir jai tas nepatiko. Sutrikusi paklausė, kam man jo reikia; atsakiau, kad noriu pasilikti jį sau; ji išsiviepė. „Ką, Anriete, tu nenori atiduoti man savo *vylelio*?“ — „Ne“,— gana sausai atsakė. „Ne? Bet ir aš nenoriu jo atiduoti tau. Kas gi išspręs mūsų ginčą?“ — „Mamytė, tegu mamytė sprendžia“.— „Ką gi, bus mano viršus. Juk

žinai, ko noriu aš, to nori ir ji".— „Ak, bet mamytė visada nori kaip geriau".— „Ką, panele, argi tai ne tas pat?" Gudruolė šelmiškai nusišypsojo. „O ką,— toliau kalbėjau aš,— kodėl ji neturėtų man atiduoti *vylelio*?" — „Todėl, kad jums jisai netinka".— „O kodėl netinka?" Užuot atsakiusi, ji vėl vylingai nusišypsojo. „Na, sakyk atvirai. Gal tu manai, kad aš jam per sena?" — „Ne, mamyte, jisai jums per jaunas..." Sesute, tik pagalvok, juk mergytė tik septynerių metukų!.. Iš tiesų, jeigu man protas nepasimaišė, tikriausiai buvo jau anksčiau pasimaišęs.

Man buvo smagu dar ją paerzinti. „Anriete, brangioji,— tariau pačiu griežčiausiu tonu,— patikėk, tau jis juo labiau netinka".— „O kodėl gi?" — sušuko ji sunerimusi. „Tau jis per daug išdykęs".— „O, mamyte, nieko baisaus! Jis man bus gerutis".— „O jeigu jis, neduok Dieve, tave iš proto išvarys?" — „Ak miela mamyte, kaip gerai! Baisiai norėčiau būti panaši į jus!" — „Į mane? Ak tu akiplėša!" — „Taip, mamyte, juk jūs kiaurą dieną man kalate, kad iš proto jus išvarysiu. Ką gi, tegu jis mane iš proto išvaro, ir bus viskas!"

Žinau, tu nepritari tam mielam vaikiškam pasiplepėjimui ir netrukus sugebėsi padaryti jam galą. Aš neketinu jo teisinti, nors man jis atrodo labai žavus, tik noriu tau parodyti, jog tavo dukrytė jau labai myli savo *vylelį*, ir nors jis dvejais metais jaunesnis, ji bus visiškai verta to autoriteto, kurį jai duoda vyresniosios teisė. Turėdama galvoje amžinatilsį motinos dalią, ir pagal tave, ir pagal save sprendžiu, jog kai namuose šeimininkauja moteris, ten visai nebloga tvarka. Sudiev, meilute, sudiev, mano brangi neatskiriamoji. Laikas bėga greitai, ir kai ateis metas skinti vynuoges, jau būsiu pas jus.

X LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ

Kiek malonumų, deja, per vėlai tekusių mano daliai, patyriau per pastarąsias tris savaites! Kaip gera leisti dienas ramios draugystės prieglobstyje, pasislėpus nuo nežabotų aistrų viesulo! Milorde, koks mielas ir jaudinantis reginys — paprasti, gražiai rikiuojami namai, kur viešpatauja tvarka, rimtis, tyrumas, kur nėra nei prabangos, nei prašmatnumo, bet yra visa, kas atitinka tikrąją žmogaus paskirtį!

Laukai ir miškai, vienatvė, poilsis, vasaros metas, bekraščiai vandenys, plytintys prieš akis,— viskas čia primena man nuostabiąją Tiniano salą[9]. Tarytum būtų išsipildžiusios karščiausios svajonės, tiek kartų ten puoselėtos. Gyvenu, kaip man ir patinka, draugija man čia maloni. Idant čionai susitelktų visa mano laimė, trūksta tik dviejų žmonių, bet tikiuosi ir juos netrukus pamatyti. Belaukdamas tų dienų, kai atvyksite jūs ir ponia d'Orb, kai pranoks visus lūkesčius itin mieli ir tyri džiaugsmai, kuriais man lemta šičia mėgautis, noriu jus išsamiai supažindinti su čionykšte gyvenimo sankloda, liudijančia, kokia laime džiaugiasi šių namų šeimininkai, o drauge ir visi tie, kurie glaudžiasi jų pastogėje. Tikiuosi, mano samprotavimai pravers kada nors įgyvendinant jums rūpimą planą, ir šita viltis dar labiau skatina mane išdėstyti savo mintis.

Nerašysiu jums, kaip atrodo namai Klarane,— jūs pats esate juos matęs. Žinote, kad jie stačiai žavūs, kad pilni man saldžių prisiminimų, kad brangūs man ir tuo, ką dabar juose matau, ir tuo, ką žadina širdyje. Ponia de Volmar visai pagrįstai meilija gyventi verčiau šičia negu Etanže — didelėje pilyje, prašmatnioje, bet senoje, nykioje ir nejaukioje, bet to, savo apylinkėmis nė iš tolo neprilygstančioje Klarano vietovėms.

Galutinai persikraustę į šiuos namus, šeimininkai pasistengė savo patogumui pritaikyti viską, kas anksčiau buvo tik akiai masinti,— dabar tai namai, skirti ne pasižiūrėti, bet pastoviai gyventi. Nebėra ilgų anfiladų, nes tušti tarpai užmūryti, o durys įdėtos patogesnėse vietose; erdvios salės pertvaromis padalytos į tinkamiau išdėstytus kambarius; ištaigūs senoviniai baldai pakeisti paprastais ir patogiais. Dabar viskas čia miela malonu, viskas alsuoja išteklium ir valyvumu, niekur akies nerėžia turtas ir prabanga. Kiekviename kambaryje jautiesi kaip kaime, bet drauge nepasigendi nė miestiškų patogumų. Tokios pat permainos ir visoje sodyboje: diendaržis praplėstas, sumažinus ratines, vietoj apgriuvusios biliardinės atsiradusi graži vynuogių spaudykla, o ten, kur anksčiau gyveno rėksmingi povai, dabar sūrinė. Daržas buvo per mažas virtuvės poreikiams, todėl gėlynas apsodintas daržovėmis, tačiau lysvės ten taip sumaniai sukastos ir taip stropiai prižiūrimos, jog pertvarkytas gėlynas dabar kur kas labiau traukia akį. Gūdūs kukmedžiai, temdę namo sienas, iškirsti, ir dabar ten driekiasi eilė gražių vaismedžių. Vietoj nenaudingo indiško kaštono kiemui teikia ūksmę jauni kuplūs šilkmedžiai; netgi alėja nuo pat namų iki kelio apsodinta iš šalių riešutmedžiais, vietoj

nusenusių liepų. Visur naudos sumetimai išstūmė grožį, ir beveik visur grožis paėmė viršų. Bent jau man atrodo, jog diendaržio triukšmas, gaidžių giesmės, karvių mūkimas, kinkomų arklių žvengimas, pietūs laukuose, samdinių grįžimas vakare, žodžiu, visi kaimiško ūkio atributai žadina įspūdį, kad tikrai gyveni sodžiuje, kad namai, anksčiau slėgę niūriu didingumu, dabar gyvesni, smagesni, linksmesni, dvelkia kažkokiu džiugesiu ir gerove.

Volmarai niekam nenuomoja žemių, bet rūpinasi patys jų dirbimu,— tam jie skiria didžiąją dalį savo veiklos, iš to gauna daugiausia malonumų. Baronų d'Etanžų dvaras — tai dirbami laukai, pievos, miškai, tačiau Klarane ūkio pagrindas — vynuogynai, ir kadangi toji kultūra reikalauja daugiau dėmesio negu javų laukai, šis ekonominis sumetimas ir nulėmė, kad Volmarai apsigyveno Klarane. Tiesa, juodu beveik kasmet nuvažiuoja į Etanžą javapjūtei prasidėjus, o ponas de Volmaras gana dažnai ten lankosi vienas. Juodu užsibrėžę tikslą gauti iš ūkio tiek, kiek jis gali duoti, bet anaiptol ne tam, kad patys pralobtų, o kad išmaitintų kaip galima daugiau žmonių. Pono de Volmaro įsitikinimu, žemės našumas proporcingas ją dirbančių rankų skaičiui: kuo geriau ji įdirbama, tuo daugiau duodanti; gausūs derliai sudaro sąlygas dar geriau ją įdirbti; kuo daugiau žmonių ir darbo gyvulių tam naudojama, tuo dosniau ji tiekia savo gėrybes. Niekas nežino, sako jis, iki kokios ribos gali tolydžio ir proporcingai didėti žemės našumas ir žemdirbių skaičius. Priešingai, apleistos žemės netenka derlumo: kuo mažiau krašte gyvena žmonių, tuo mažiau vaisių ji duoda; dėl gyventojų stygiaus ilgainiui pritrūksta maisto, ir retai gyvenamame krašte žmonės pasmerkti anksčiau ar vėliau išmirti badu.

Klarane dideli žemių plotai, ir visi jie dirbami be galo rūpestingai, tad vien bernų nepakanka — reikia samdytis daug padienių; žodžiu, savęs neskriausdami ir netgi su džiaugsmu Volmarai laiko daug žmonių. Padienius jie renkasi iš vietinių ar gretimų sodžių valstiečių ir kratosi prašalaičių ir nepažįstamų. Jeigu šeimininkai ir turi kiek nuostolių, kad samdosi ne pačius stipriausius vyrus, tai vis dėlto jie pelno vietinių palankumą: padieniai dėkingi jiems už pirmenybę, be to, jie visada lengvai prišaukiami, ir galima jais kliautis ištisus metus, nors atlyginimą jie gauna ne už visus mėnesius.

Samdiniams nustatoma dvejopa alga: viena įprasta, teisėta, kokia mokama toje vietoje, priklausanti už samdomą darbą; kita, truputį didesnė, skatinamoji, mokama tik tuomet, kai šeimininkas jais pa-

tenkintas; ir beveik visada būna taip, kad jie stengiasi iš paskutiniųjų ir jų išdirbis gerokai viršija priemoką,— mat ponas de Volmaras, tiesus ir griežtas žmogus, niekada neleidžia, kad tai, kas daroma skatinimo ir labdaros dėlei, virstų įpratimu ir būtų naudojama piktam. Padienius ragina ir stebi prižiūrėtojai. Prižiūrėtojai patys irgi dirba diendaržyje ir rūpinasi, kad kiti stropiai dirbtų, nes prie algos gauna dar tam tikrą priedą už tai, kas padaroma jų pastangų dėka. Be to, kone kasdien, o kartais ir kelissyk per dieną apsilanko patsai ponas de Volmaras; ir žmona mielai lydi vyrą į laukus. Pagaliau per patį didžiausią darbymetį Julija kas savaitę duoda dvidešimt bacų* geriausiam darbininkui, padieniui ar bernui, tam, kuris, šeimininko manymu, uoliausiai dirbo paskutinę savaitę. Visos tos priemonės, skatinančios lenktyniavimą, taikomos apdairiai ir teisingai, jos nejučia ugdo žmonių darbštumą ir apsukrumą ir, nors atrodo nuostolingos, galop duoda daugiau, negu kainuoja; tačiau kadangi nauda išaiškėja tik ilgesnį laiką pastoviai jomis naudojantis, tiktai nedaugelis žmonių supranta, kokios jos pravarčios, ir nori jas įdiegti.

Yra viena dar veiksmingesnė priemonė, vienintelė, kurios ekonominė vertė nesiduoda apskaičiuojama,— priemonė, ypač būdinga poniai de Volmar, būtent — sugebėjimas palenkti tų žmonių širdis atiduodant jiems savo širdį. Jos įsitikinimu, pinigais neįmanoma atsilyginti už vargus, kuriuos jie kenčia dėl jos, tad už paslaugą kiekvienam pridera atsimokėti paslauga. Darbininkai, tarnai, bernai ir apskritai visi, kurie triūsia jos labui kad ir vieną dieną, tampa jos vaikais: ji džiaugiasi drauge su jais, liūdi, persiima jų dalia; domisi jų reikalais, gilinasi į jų bėdas, visomi išgalėmis jais rūpinasi, pataria, sprendžia ginčus, taikina, žodžiu, savo širdingumą reiškia ne tuščiais, saldžiais žodžiais, bet tikromis paslaugomis, nuolatiniais gerais darbais. Jie savo ruožtu, vos pašaukti, meta viską į šalį ir skuba pas ją; sulig vienu jos žodžiu jie atlekia kaip vėjas; vieno jos žvilgsnio pakanka, kad jie dar stropiau kibtų į darbą; jie džiaugiasi ją matydami; kai jos nemato, kalba apie ją ir uoliausiai jai tarnauja. Jos žavesys ir žodžiai labai daug reiškia, o dar daugiau — jos švelnumas ir dorybė. Ak milorde, kokią nuostabią ir milžinišką galią turi grožis ir nuoširdumas!

Na, o namuose jie laiko aštuonis tarnus — tris moteris ir penkis

---

* *Bacas* — smulki vietinė moneta.

vyrus, neskaitant barono kamerdinerio ir bernų, dirbančių diendaržyje. Niekados nebūna taip, kad negausi šeimyna prastai dirbtų; tačiau Klarane tarnai ypač uolūs: kiekvienas atlieka tai, kas jam priklauso, ir taip pat laiko savo priederme dirbti ir už kitus septynis, ir triūsia jie taip sutartinai, lyg veiktų vienui vienas žmogus. Niekados nepastebėsi jų sėdint sudėjus rankas, prieškambaryje žaidžiant kauliukais iš dyko buvimo ar valiūkaujant kieme,— visada jie dirba kokį nors naudingą darbą: talkina diendaržyje, vyno rūsyje, virtuvėje; sodininkas neturi kitų parankinių, tik juos; o maloniausia — kad visada jie triūsia linksmai ir su malonumu.

Kad tarnai būtų tokie geri, prie darbo jie pratinami nuo pat jaunumės. Čia nesilaikoma taisyklės, vyraujančios, kaip esu pastebėjęs, Paryžiuje ir Londone, kur samdomi tarnai jau išmankštinti, kitaip sakant, jau užkietėję sukčiai, kurie, ieškodami geresnės vietos, kaitalioja tarnybas ir kiekvienuose namuose mikliai perima ir liokajų, ir ponų trūkumus, bet, apsukriai visiems įtaikaudami, nesugeba prie ko nors prisirišti. Tokie tarnai nepripažįsta nei sąžinės, nei ištikimybės, nei darbštumo; visuose turtinguose namuose tie nevidonai alina šeimininkus ir tvirkina vaikus. Klarane tarnų atranka laikoma svarbiu dalyku: čia šeimininkai žiūri į juos ne vien kaip į samdinius, kurie turi tik gerai tarnauti, bet veikiau kaip į šeimos narius, ir kremtasi, jeigu jie netikę. Pirmiausia reikalauja sąžiningumo, antra, pageidauja, kad jie mylėtų savo poną, trečia, kad mielai jam tarnautų; tačiau jeigu šeimininkas supratingas, o tarnas nuovokus, trečioji sąlyga esti savaime suprantama, kaip dviejų pirmųjų išdava. Taigi tarnai šičia imami ne iš miesto, o iš kaimo. Šiuose namuose jie pradeda savo tarnystę ir, be abejo, užbaigia, jei yra kam verti. Paprastai jie renkami iš gausių, daugiavaikių šeimų,— be kita ko, tėvai ir patys ateina savo vaikų siūlyti. Renkantis tarnus žiūrima, kad jie būtų jauni, tvirtai suręsti, geros sveikatos ir dailios išvaizdos. Ponas de Volmaras juos klausinėja, tikrina, ką jie žino, paskui veda parodyti žmonai. Jeigu patinka abiem, ima į namus iš pradžių bandomajam laikotarpiui, o vėliau priima į šeimyną, tikriau sakant, į šeimą, ir kurį laiką kantriai ir stropiai moko, kas jiems privalu daryti. Jų priedermės tokios paprastos, vienodos, kasdieniškos, šeimininkai tokie neužgaidūs ir neūmūs, jog tarnai veikiai prisiriša prie jų ir greit visko išmoksta. Gyvena jie gerai, visur jaučia išteklių, kokio nebūta namie; bet jiems neleidžia išlepti, nes dykystė — visų ydų motina. Šeimininkai nepakenčia, kad jie dėtųsi ponais ir didžiuotųsi prieš

saviškius tarnų padėtimi; jie triūsia kaip triūsę namie, lyg būtų vietoj neturtingų tėvų gavę turtingus ir nė vienas jų neniekina ankstesnio gyvenimo kaime. Jei kada nors ir pasitraukia iš šių namų, tai visi kaip vienas mielai grįžta sodžiun prie lauko darbų, negeidaudami jokios kitos vietos. Žodžiu, niekados nesu matęs namų, kur kiekvienas tarnas dirbtų taip stropiai ir, galima sakyti, nesijaustų esąs tarnas.

Taigi, auklėjant ir mokant savo tarnus, nevalia sau kelti nuvalkioto ir paiko prieštaravimo: „Kodėl aš turėčiau ugdyti tarnus kitiems šeimininkams?“ Į tai galima atsakyti: „Ugdykite juos kaip pridera, ir jie niekada neis iš jūsų pas kitus. O jeigu ugdydami galvosite tik apie save, tai jie visiškai teisėtai galės jus palikti, taip pat galvodami tik apie save. Skirkite jiems daugiau dėmesio, ir jie niekados nuo jūsų nesitrauks. Žmonės lieka dėkingi tik už sąmoningai padarytą gerą, o tas, kas atsitiktinai naudojasi geru, kurį aš skiriu tik sau, neprivalo jausti man jokio dėkingumo“.

Stengdamiesi iš anksto apsidrausti nuo tokių pasekmių, ponai de Volmarai griebiasi dar vienos priemonės, kuri man atrodo labai protinga. Pradėdami tvarkyti savo ūkį, jie nusižiūrėjo, kiek tarnų laikoma daugmaž to paties lygio namuose,— pasirodė, penkiolika ar šešiolika. Kad tarnai stropiau dirbtų, Volmarai sumažino jų skaičių perpus: taip šeimynos liko mažiau, bet užtat ji buvo sąžiningesnė. O kad jie dar stropiau dirbtų, šeimininkai sugalvojo, kaip paskatinti juos tarnauti kuo ilgesnį laiką. Atėjęs į namus, tarnas gauna įprastą algą, tačiau kasmet ji didinama dvidešimtąja dalimi, tad per dvidešimtį metų išauga daugiau nei dvigubai, ir tarnų išlaikymas beveik jau ir prilygsta pačių šeimininkų išlaidoms; tačiau net ir ne koks didelis matematikas gali apskaičiuoti, jog toks išlaidų padidėjimas bus veikiau tariamas negu tikras, jog dvigubą algą reikės mokėti tik vienam kitam, o jeigu net prireiktų mokėti visiems, tos papildomos išlaidos su kaupu atsipirktų, jei dvidešimt metų namuose būtų geri tarnai. Jūs, milorde, be abejo, sutiksite, jog tai patikima priemonė tarnų darbštumui ir atsidavimui skatinti. Taip daryti liepia ne tik blaivus protas, bet ir teisingumas. Argi teisinga, kad naujokas, visam kam abejingas ir gal net koks nedorėlis, vos stojęs tarnybon, gauna tokią pat algą kaip ir senas tarnas, per ilgus tarnystės metus įrodęs savo stropumą ir ištikimybę, juo labiau jei tai žmogus, artėjantis prie senatvės slenksčio, kai beturi ne tiek daug jėgų duonos kąsniui pelnyti? Beje, šis paskutinis argumentas Klarano šeimininkams netin-

ka,— galite patikėti, kad žmoniškumas neleistų jiems nepaisyti priedermės, kurią stačiai iš puikybės vykdo diduma kietaširdžių šeimininkų, ir kad čia, žinoma, nepaliekami likimo valiai žmonės, kai ligos arba senatvė atima jiems galimybę tarnauti.

Kaip tik šiuo metu matau gana ryškų tokio dėmesio pavyzdį. Trokšdamas už ilgą tarnystę atsilyginti savo kamerdineriui garbinga pensija, baronas d'Etanžas išrūpino jam iš jų eminencijų nesunkią ir gerai apmokamą tarnybą. Neseniai Julija gavo to seno tarno graudų laišką, kuriame jis prašo dėl Dievo meilės išgelbėti nuo tos tarnybos. „Aš senas,— rašo jis,— netekau savo šeimos, o iš artimųjų turiu tik savo šeimininkus; vienintelė mano viltis — ramiai baigti savo dienas tuose namuose, kur praleidau visą gyvenimą... Ponia, aš nešiojau jus ant rankų visiškai mažutę ir jau tada meldžiau Dievą, kad leistų man kada nors nešioti ir jūsų vaikus; Dievas išklausė mano maldas, išklausykite ir jūs — neatimkite iš manęs džiaugsmo grožėtis, kaip jie auga ir klesti, kaip jūs kadaise... Aš įpratau gyventi namuose, kur viešpatauja ramybė, tai argi rasiu dar kitus tokius namus, kur galėčiau ramiai karšti?.. Būkite maloninga, parašykite ponui baronui ir mane užtarkite. Jeigu jis manimi nepatenkintas, tegu išvaro ir neduoda jokios tarnybos; betgi aš ištikimai tarnavau jam keturiasdešimt metų, tegu leidžia man iki paskutinių dienų tarnauti jam ir jums; man tai bus pats geriausias atpildas". Nėra ko nė klausti, ar Julija parašė tėvui. Matau, kad jai lygiai taip pat skaudu būtų netekti to senelio kaip jam palikti ją. Argi aš klystu, milorde, kad tokius mylimus šeimininkus lyginu su tėvais, o tarnus — su jų vaikais? Juk matote, jie ir patys šitaip į save žiūri.

Šiuose namuose dar nebūta tokio atvejo, kad tarnų kuris būtų pareiškęs norą išeiti; retai atsitinka, kad kuriam nors pagrasinama atleisti. Toks grasinimas baugus tarnams, nes tarnauti šičia lengva ir malonu; labiausiai to bijo geriausieji tarnai, bet iš tikrųjų atleidžiami tik tie, su kuriais negaila skirtis. Be to, čia nusistojusi tam tikra tvarka. Kai ponas de Volmaras pareiškia: „Aš jus išvarau!", dar galima kreiptis užtarimo į ponią: kartais ji įsikiša ir išmeldžia pono malonę. Toksai sutarimas jųdviejų labai gerai apgalvotas: jo tikslas — ir sutramdyti besaikį pasitikėjimą žmonos atlaidumu, ir sušvelninti beribę vyro griežtumo baimę. Ir vis dėlto tarnai nepaprastai bijo išgirsti rūsčius teisingo ir neūmaus šeimininko žodžius, mat niekas negali būti tikras, kad išmels malonę, be to, ji niekuomet nesuteikiama antrąsyk; toks pagrasinimas taip pat atima teisę į algos priedą, ir tarnas po jo tarytum iš nau-

jo pradeda tarnystę; taigi ši priemonė apsaugo šeimininkus nuo senų tarnų atžarumo ir skatina šeimynykščius būti apdairesnius, kadangi jiems gresia pavojus vis daugiau ką prarasti.

Moterys, tarnaujančios namuose,— tai kambarinė, vaikų auklė ir virėja. Pastaroji — labai valyva ir labai nuovoki valstietė, kurią ponia de Volmar pati išmokė virti valgius,— mat tame krašte, dar palyginti atsilikusiame*, kiekvieno luomo merginos mokomos visų darbų, kuriuos jų namuose kada nors turės dirbti tarnaitės, idant prireikus sugebėtų joms duoti nurodymus ir leistų joms imti viršų. Kambarinė dabar jau ne Babi — ši perkelta į Etanžą, į gimtinę, prižiūrėti pilies ir tikrinti pajamų, tad ji eina lyg ir ūkvedžio prižiūrėtojos pareigas. Ponas de Volmaras jau seniai spyrė žmoną pritarti tam perkėlimui, bet ji niekaip negalėjo ryžtis nušalinti senos savo motinos tarnaitės, nors ir turėjo pagrindą būti ja nepatenkinta. Pagaliau vyrui pavyko ją perkalbėti, ji sutiko, ir Babi išvažiavo. Babi — labai išmani ir atsidavusi moteris, bet mėgsta visur kištis ir nenulaiko liežuvio už dantų. Įtariu, kad ji bus išplepėjusi ne vieną šeimininkės paslaptį, o ponui de Volmarui tai, matyt, žinoma, ir, būgštaudamas, kad ji dar ko nors neprikalbėtų svetimiems, tas protingas žmogus sugebėjo rasti jai tokią vietą, kad jos gerosios savybės duotų naudos, o blogosios nepridarytų bėdos. Jos vietą užėmė ta pati Fanšona Regar, apie kurią kitados esu jums labai palankiai atsiliepęs. Nepaisant Julijos globos, jos geradarysčių, taip pat ir barono d'Etanžo, ir jūsų, milorde, geradarysčių, tos jaunos moters, tokios doros ir protingos, šeimyninis gyvenimas susiklostė labai nelaimingai. Klodas Anė, labai ištvermingai kentęs skurdą, neįstengė atsispirti pagundoms, kai pagerėjo gyvenimo sąlygos. Atsiradus namuose ištekliui, jis užmetė savo amatą, visai pasileido ir pabėgo iš gimtinės, palikdamas žmoną su vaiku, kuris neilgai trukus mirė. Julija pasiėmė ją į namus, išmokė visokiausių darbelių, derančių kambarinei, ir man, atvykus į Klaraną, buvo labai maloni staigmena pamatyti Fanšoną einant savo pareigas. Ponas de Volmaras labai ja džiaugiasi, ir juodu su žmona patikėjo jai prižiūrėti savo vaikučius ir nepatyrusią auklę. Auklė, irgi sodietė,— paprasta ir nedidelio proto moteris, bet užtat stropi, kantri ir paklusni. Žodžiu, viskas čia numatyta, kad miesto negerovės nesismelktų į namus, o patys šeimininkai tomis negerovėmis neužsikrėtę ir su jomis nesitaiksto.

Nors visa šeimyna valgo prie vieno stalo, moterys ir vyrai menkai

---

* Atsilikęs? Vadinasi, nuo to laiko jis gerokai pažengė į priekį.

bendrauja,— šis klausimas čia laikomas labai svarbiu. Ponai de Volmarai nieku būdu nepritaria tiems šeimininkams, kurie abejingi viskam, išskyrus savo naudą, ir tik reikalauja, kad jiems gerai tarnautų, visiškai nesirūpindami šeimynos gyvenimu; o šičia, priešingai, vyrauja nuomonė, jog tie, kuriems rūpi tik tarnų darbas, ne per ilgiausiai juo naudosis. Pernelyg artimi abiejų lyčių santykiai niekados neišeina į gera. Tie pasikuždėjimai tarnaičių kambarėliuose ir pridaro daugiausia bėdos namams. Jei kambarinių kuri krinta į akį ūkvedžiui, jis būtinai ją suvedžios ir tuo padarys žalą šeimininkui. Liokajų arba tarnaičių suokalbiai ne visada žada liūdnas pasekmes. Tačiau jeigu suokalbį sudaro drauge ir liokajai, ir tarnaitės, jie neišvengiamai slapčia įsiviešpatauja namuose ir ilgainiui sužlugdo net pačias turtingiausias šeimas. Užtat čia šeimininkai žiūri, kad tarnaitės elgtųsi gražiai ir kukliai, ir ne tik gero vardo bei doros saugojimo, bet ir protingai apgalvotos naudos sumetimais,— juk, šiaip ar taip, gerai atlieka savo priedermes tik tasai, kas joms atsidavęs, o atsidavę savo priedermėms gali būti tik žmonės, kuriems garbė brangiau už viską.

Kad būtų išvengta artimo lyčių bendravimo pavojaus, čia tarnai nevaržomi griežtomis taisyklėmis, nes visados kils pagunda slapčia joms nusižengti; užtat čia nejučiomis diegiami papročiai, kurių galia didesnė už šeimininkų valdžią. Tarnams nedraudžiama matytis, bet sudaromos tokios sąlygos, kad tam jie neturėtų nei progos, nei noro. Tam tikslui vyrams skiriami vieni darbai, moterims — kiti, vyrams skiepijami vieni įpročiai ir polinkiai, moterims — kiti, vyrams sugalvojamos vienos pramogos, moterims — kitos. Matydami čia viešpataujant tokią nuostabią tvarką, tarnai galop įsisąmonina, jog tokiuose padoriuose namuose vyrams ir moterims dera kaip galima rečiau bendrauti tarpusavy. Jeigu juosverstų taip elgtis, jie įžiūrėtų šeimininko užgaidą ir piktą valią, o čia nė kiek nesibodėdami jie derinasi prie nustatyto gyvenimo būdo, kuris formaliai jiems neprimetamas, bet jų pačių laikomas geriausiu ir savaime suprantamu. Julija mano, kad taip yra iš tikrųjų, ir tvirtina, jog nei meilė, nei santuoka nereikalauja, kad moterys ir vyrai būtinai nuolatos bendrautų. Jos manymu, žmonai ir vyrui skirta gyventi drauge, tik jokiu būdu ne vienodai; jiems pridera veikti išvien, bet kiekvienam dirbti savo darbą. Gyvensena, sako ji, be galo maloni vienam, būtų nepakenčiama kitam; polinkiai, prigimties įdiegti vyrams, iš esmės skiriasi nuo moterų polinkių, lygiai kaip ir jų pritaikymas, įgimtas vyrams ar moterims; jų pramogos tiek pat skirtingos kaip ir priedermės; žodžiu, žmona ir vy-

ras siekia bendros laimės skirtingais keliais, ir tas darbų ir rūpesčių pasidalijimas — pats tvirčiausias ryšys, juodu siejantis vedybiniame gyvenime.

Turiu pasakyti, kad mano paties stebėjimai neprieštarauja šiai taisyklei. Iš tiesų, visose pasaulio tautose, išskyrus prancūzus ir tuos, kurie juos mėgdžioja, seniai yra nusistojęs paprotys, jog vyrai ir moterys gyvena skyrium. Susitinka jie probėgšmais ir kone vogčiomis, kaip sutuoktiniai senovės Spartoje, ir nieku būdu nesimaišo amžinai ir nekukliai vieni tarp kitų, idant nesupanašėtų ir neišsigimtų prigimties išmintingai nustatytų lyčių skirtumai. Net laukinių kraštuose nematyti netvarkingai krūvoj susimaišiusių moterų ir vyrų. Vakare šeima renkasi, kiekvienas praleidžia naktį šalia žmonos; dienai išaušus, abiejų lyčių atstovai vėl skiriasi ir suartina juos nebent bendras valgis.

Tokia tvarka viešpatauja visame pasaulyje, ir jau vien tai rodo, kad ji visų natūraliausia, ir netgi tose šalyse, kur ji išsigimusi, vis dar pastebimi jos pėdsakai. Prancūzijoje vyrams lemta gyventi kaip moterims ir nuolat būti šalia jų tarp keturių sienų, bet instinktyvūs neramūs judesiai, tų vyrų dar išlaikyti, aiškiai liudija, kad jie skirti anaiptol ne tam. Moterys kuo ramiausiai sėdi krėsluose ar pusiau guli šezlonguose, o vyrai tuo tarpu nestygsta vietoje, nerimastingai vaikščioja po kambarį, sėdasi vėl; nesąmoningas instinktas be paliovos grumiasi su prievarta, kurią jie patys sau prisimetė, ir nejučia skatina griebtis prigimties jiems numatyto veiklaus ir darbingo gyvenimo. Prancūzai — vienintelė pasaulio tauta, kurios vyrai teatre žiūri spektaklį stačiomis, lyg būtų atėję pailsėti, ištisą dieną sėdinėję salonuose. Jiems taip įkyri moteriškas lepumas ir namisėdos įpročiai, kad, trokšdami bent kokios, nors ir tariamos veiklos, jie užleidžia savo vietą svetimiems vyrams ir eina pas svetimas žmonas, tikėdamiesi apmaldyti savo dygėjimąsi nuobodžiu gyvaliojimu.

Ponios de Volmar pažiūras puikiai paremia jos namų pavyzdys: čia kiekvienas visapusiškai atstovauja savo lyčiai, moterys ir vyrai gyvena skyrium. Poniai de Volmar žinoma paslaptis, kaip užbėgti už akių įtartiniems santykiams: ir moterys, ir vyrai jos namuose visada užsiėmę, o kadangi jų darbas skirtingas, susirenka draugėn jie tik poilsio valandomis. Rytą kiekvienas eina į savo barą, niekas neturi laiko trukdyti kitam vykdyti savo pareigas. Po pietų vyrai triūsia sode, diendaržyje ar kitur; moterys visą rytą praleidžia vaikų kambaryje, paskui eina su jais pasivaikščioti, dažniausiai prie jų prisideda ir šeimininkė; vaikščioti joms didžiausias malonumas, nes tik tada jos gali

pakvėpuoti grynu oru. Vyrai, nusidirbę per dieną, neturi jokio noro eiti pasivaikščioti ir verčiau ilsisi namie.

Kiekvieną sekmadienį po vakarinės maldos moterys vėl renkasi vaikų kambaryje, su šeimininkės žinia pasikvietusios į svečius kokią giminaitę arba draugę. Ten, belaukdamos kuklių vaišių, ponios rengiamų, jos šnekučiuoja, dainuoja, žaidžia volaną, slapstynes arba šiaip kokį žaidimą, reikalaujantį vikrumo, o vaikai žiūri akis išpūtę, nekantraudami, kada patys galės taip pramogauti. Paskum atneša vaišes: pieniškų patiekalų, vaflių, spurgų, žagarėlių arba kitokių skanėstų, mėgstamų tiek vaikų, tiek moterų. Vyno niekados neduoda; vyrai apskritai reti svečiai toje mažoje ginekėjoje*, į moterų vaišes jie niekados nekviečiami, bet užtat Julija beveik nė vienų nepraleidžia. Ligi šiol aš buvau čia vienintelis privilegijuotas asmuo. Praeitą sekmadienį įžūliai įsipiršau palydėti ten Juliją. Ji pasistengė pabrėžti daranti man didžią malonę ir garsiai paskelbė, jog suteikianti šią teisę vieną vienintelį kartą,— juk nė pono de Volmaro nesutikusi ten vestis. Įsivaizduokite, kaip tatai paglostė jų slaptą moterišką tuštybę ir kaip tikriausiai troško kuris nors liokajus, kad ne šeimininkui, o jam būtų padaryta išimtis.

Vaišės buvo nuostabios. Bene gali būti pasaulyje gardesnių patiekalų už pieniškus, gaminamus šiame krašte? Pagalvokite, kokio skanumo turi būti valgiai iš pieninės, kurią tvarko Julija, juo labiau kada jais smaguriauji šalia jos pačios! Fanšona padavė man žildinių, varškėčių, vaflių, traškučių. Viskas dingo akimoju. Julija šaipėsi iš mano rajumo. „Matau,— tarė ji, prikrovusi man dar vieną lėkštę kremo,— jūsų skrandis nesibodi jokių valgių, ir moterų draugijoje jūs kertate ne ką prasčiau negu vyrų kompanijoje“.— „Tik ne taip drąsiai,— atsakiau; — bet apsvaigti galima ir vienur, ir kitur; būna, kad kuklioje šalė pameti protą greičiau nei vyno rūsyje“. Užuot atsakiusi, ji nudelbė akis, nukaito ir ėmė glamonėti savo vaikus. To pakako, kad man pabustų sąžinė. Milorde, tai buvo pirmas ir, tikiuosi, paskutinis kartas, kai nesuvaldžiau liežuvio.

Mūsų mažame būrelyje viešpatavo savotiška senovės paprastumo dvasia, jaudinanti man širdį; visų veidai švietė linksmybe ir, ko gero, nebūtų buvę tokie atviri, jei būtų buvę vyrų. Pasitikėdamos šeimininke ir ją mylėdamos, tarnaitės nėmaž jos nesivaržė, bet dėl to nė kiek ne mažiau gerbė jos vardą ir valią, o paslaugos, kurias jos darė viena

* Moterų kambaryje.

kitai, tarytum liudijo visų tarpusavio draugystę. Patiekalų parinkimas — ir tas teikė vaišėms savitumo. Moterys iš prigimties mėgsta pieniškus valgius ir cukrų, tarytum simbolizuojančius tyrumą ir romumą — širdžiai mieliausias moterų puošmenas. Didumai vyrų, priešingai, patinka aštrūs patiekalai ir spiritiniai gėrimai — maistas, labiau derantis veikliam ir darbingam gyvenimui, kuriam prigimties jie nuskirti; o kai šie skirtingi skoniai pakinta ir susipina, matote kone akivaizdų netvarkingą abiejų lyčių susimaišymą. Iš tikro, Prancūzijoje, kur moterys nuolatos bendrauja su vyrais, jos visiškai prarado polinkį į pieniškus valgius, o vyrai — į vyną; tačiau Anglijoje, kur lytys mažiau susimaišiusios, įgimti polinkiai geriau išlikę. Apskritai, man rodos, patiekalų pasirinkimas dažniausiai pareina nuo žmogaus būdo. Italai, augalinio maisto mėgėjai,— moteriški ir išglebę. Jūs, anglai, valgote daug mėsos, ir jūsų nepalenkiamos dorybės turi žiaurių, barbariškų bruožų. Šveicaras, iš prigimties šaltas, taikus ir paprastas, bet pykčio momentais ūmus ir patrakęs, nesibodi nei mėsa, nei augaliniu maistu, geria tiek pieną, tiek vyną. Prancūzas, lankstus ir permainingas, valgo viską ir prisitaiko prie visokių charakterių. Pavyzdžiu čia galėtų eiti Julija, ji ėkšti skanliža, nemėgsta nei mėsos, nei aštrių prieskonių, nei sūdinių, niekada nėra gėrusi neatmiešto vyno; šviežios daržovės, kiaušiniai, grietinėlė, vaisiai — štai jos įprastas maistas; ir jeigu taip labai nemėgtų žuvies, ji būtų tikriausiai pitagorininkė[10].

Tačiau tramdyti moteris per maža, jei netramdomi ir vyrai, ir ta antroji ūkio nuostatų dalis, ne ką menkiau svarbi negu pirmoji, dar sunkiau vykdoma: juk puolimas paprastai būna įnirtingesnis už gynybą,— toksai jau gamtos išsaugojimo dėsnis. Respublikoje piliečius tvardo papročiai, principai, dorybės; tačiau kaip sutramdyti tarnus, samdinius be prievartos ir varžtų? Šeimininkas turi išmoningai dangstyti tuos varžtus malonumų arba naudos skraiste,— tegu jie mano, jog savo valia daro tai, ką yra verčiami daryti. Dykas buvimas sekmadieniais, neatimama tarno teisė eiti kur tinkamam, kai jis laisvas nuo darbo, dažnai per vieną dieną niekais paverčia gerus pavyzdžius ir pamokymus, kuriais ištisas šešias savaitės dienas stengtasi jį auklėti. Įpratimas šlaistytis po smukles, blogos kompanijos ir dauguižių pažiūros, bendravimas su ištvirkusiomis moterimis,— visa tai pražudo pačius tarnus ir pridaro nuostolių šeimininkams, nes, persiėmę galybe ydų, jie nebetinka tarnystei ir tampa neverti laisvės.

Tų bėdų galima išvengti, apdairiai taikant tas pačias paskatas, kurios vilioja juos iš namų. Kuo gi juos masina smuklės? Vynu ir lo-

šimais. Tai va, čia ir viena, ir kita jie turi namie. Skirtumas tik toks, jog vyno jie gauna už dyka, jog neprisigeria, jog lošdami visada ką nors išlošia, o pralošti niekada nepralošia. Štai kaip tai daroma.

Už namo yra dengta alėja, o joje įrengta žaidimų aikštelė: sekmadieniais po pamaldų ten renkasi liokajai ir bernai, ir prasideda žaidimai, bet lošia ne iš pinigų, kas yra draudžiama, ir ne iš vyno, nes vyno jie ir šiaip gauna,— stato šeimininkai iš savo dosnios širdies. Dažniausiai būna tai koks ponų daikčiukas ar drabužis. Lošimų skaičius priklauso nuo statymo vertės, ir jeigu daiktas palyginti vertingas, sakysim, sidabrinės kurpių sąsagos, apykaklės segutis, šilkinės kojinės, dailaus fetro skrybėlė ar kas nors panašaus,— dėl jo paprastai lošia keliais ratais. Vienos rūšies žaidimu niekados nesitenkina, stengiasi įvairinti, idant koks apsukruolis, gerai vieną kurį perpratęs, nelaimėtų visų statymų; be to, skirtingi fiziniai pratimai geriau lavina žmonių vikrumą ir jėgą. Čia rengia lenktynes — kas pirmas pribėgs gairę alėjos gale; čia paeiliui mėto akmenį — kas nusvies toliau; čia rungiasi, kas toliau nuneš tą patį svorį; čia varžosi dėl pirmos vietos šaudydami į taikinį. Didumai žaidimų sugalvoja kokių papildomų pritaisymų, kad ilgiau užtruktų ir būtų įdomesni. Šeimininkai dažnai teikiasi tas rungtis pagerbti savo atsilankymu, kartais atsiveda ir vaikus. Suplūsta iš apylinkės ir nemaža žioplių pasmaksoti į tas pramogas, ir ne vienas mielai jose dalyvautų, bet tam reikia šeimininkų leidimo ir žaidėjų sutikimo, o pastarieji nelabai linkę priimti prašalaičius. Ilgainiui tas paprotys tapo savotišku spektakliu, ir jo dalyviai, žiūrovų žvilgsnių skatinami, labiau vertina šlovę ir katutes negu naudą ir brangias dovanas. Tapę stipresni ir vikresni, jie labiau gerbia save, pripranta didžiuotis daugiau pačiais savimi negu tuo, ką turi, ir netgi liokajai, nepaisydami savo padėties, garbę brangina labiau už pinigus.

Per ilgai užtrukčiau nuosekliai dėstydamas, kokią naudą teikia pažiūrėti vaikiškas ir lėkšto proto žmonių niekinamas pramogų rengimas. O juk didelius rezultatus sumanūs žmonės pasiekia menkomis priemonėmis. Ponas de Volmaras sakė, jog visos tos išmonės, jo žmonos sugalvotos, atsieinančios jam daugių daugiausia penkiasdešimt ekiu per metus. „Bet ir ūkiui,— pridūrė jis,— ir visiems kitiems reikalams nepalyginamai daugiau naudos duoda mūsų tarnų stropumas ir atsidėjimas savo priedermėms, ištikimybė šeimininkams, kurie pramano jiems pramogų, rūpinimasis namais, kuriuos jie laiko tarytum savais, jų jėga, tolydžio lavinama žaidimuose, tas pranašumas, kad jie visada tvirtos sveikatos ir neužsikrečia ydomis, būdingomis jų luomo

žmonėms, nei ligomis, kurias sukelia tos ydos, ir tai, jog mes nesusiduriame su suktybėmis, neišvengiamomis palaidame gyvenime, ir tai, jog sergstime jų dorą. Ir apskritai, kiek malonumo mums patiems teikia tos smagios pramogos, taip pigiai atsieinančios! Jeigu mūsų šeimynoje atsiranda žmogus,— nesvarbu, vyras ar moteris,— kuris negeidauja derintis prie mūsų taisyklių ir visokiausiomis dingstimis stengiasi ištrūkti į laisvę ir bastytis kur tinkamas, drausti jam niekados nedraudžiame, tačiau tą polinkį į palaidumą laikome labai įtartinu požymiu ir tokių žmonių kaip galima greičiau nusikratome. Taigi tos pačios pramogos, kurios padeda mums išsaugoti gerus tarnus, taip pat padeda atsirinkti pačius geriausius". Prisipažįstu, milorde, tik šičia pirmąsyk pamačiau, kaip šeimininkų pastangomis tie patys žmonės tampa gerais tarnais jų namuose, gerais žemdirbiais jų ūkyje, gerais kariais, tėvynės gynėjais, ir apskritai gerais žmonėmis, kokie jie bus visokiomis aplinkybėmis, kurios likimo valia jiems susiklostys.

Žiemą keičiasi ir darbai, ir pramogos. Sekmadieniais visa Volmarų šeimyna ir net kaimynai, tiek moterys, tiek vyrai, po pamaldų renkasi žemoje salėje, kur jų laukia liepsnojantis židinys, vynas, vaisiai, pyragaičiai ir smuikas, kviečiantis visus šokti. Ponia de Volmar visada atsilanko į šituos sambūrius bent jau kelias minutes,— mat jai pasirodžius įsivyrauja tvarka ir kuklumas; dažnokai ir pati šoka, kad ir su šeimynykščiais. Kai sužinojau tą dalyką, iš pradžių man jis pasirodė nelabai suderinamas su griežtais protestantų papročiais. Užsiminiau apie tai Julijai; ir štai daugmaž ką ji man atsakė:

„Dorovės tyrumas susaistytas tokia gausybe griežtų priedermių, kad jeigu dar apkrausi jį neprivalomomis nuostatomis, kone visada nukentės esmė. Sako, taip ir būna didumai vienuolių: jie nuosekliai laikosi begalės beprasmiškų taisyklių, bet nesuvokia, ką reiškia garbė ir dorybė. Ta yda nelabai būdinga mums, protestantams, bet ir mes nesame visiškai jos nusikratę. Mūsų bažnyčios tarnai tiek išmintingesni už kitų religijų dvasininkus, kiek mūsų tikėjimas šventesnis už kitus, ir vis dėlto kai kurios protestantų taisyklės atrodo pagrįstos veikiau prietarais negu sveiku protu. Pavyzdžiui, viena jų smerkia šokius ir subuvimus[11], lyg šokti būtų didesnė nuodėmė nei dainuoti, lyg abi tos pramogos nebūtų vienodai prigimties mums dovanotos ir lyg būtų nusižengimas burtis draugėn ir nekaltai ir dorai linksmintis! O aš, priešingai, manau, jog, susirinkus draugėn vyrams ir moterims, visoks viešas pasilinksminimas esti nekaltas kaip tik todėl, kad jis viešas, kai tuo tarpu išties girtini užsiėmimai, jeigu jie vyksta prie keturių akių,

kelia įtarimą*. Vyras ir moteris skirti vienas kitam, gamtos tikslas — sujungti juos moterystės saitais. Kiekvienas netikras tikėjimas grumiasi su prigimtimi, ir tik mūsų tikyba vienintelė klauso prigimties dėsnių, derina juos, skelbdama, jog santuoka — tai Dievo nuostata, pritinkanti žmogui. Prie civilinio pobūdžio keblumų nevalia dar pridėti santuokai kliūčių, kurių Evangelija nenumato ir kurios netgi prieštarauja krikščionybės dvasiai. Norėčiau sužinoti, kurgi vedybinio amžiaus jaunuoliai galėtų rasti progą patikti vienas kitam ir matytis didžiausio padorumo ir atsargumo rėmuose, jei ne subuvimuose, kur juos be atlydos įdėmiai stebi svetimos akys, versdamos norom nenorom kruopščiausiai sekti savo elgesį? Kuo gali užrūstinti Dievą šokiai, tas malonus, sveikatai naudingas ir judriam jaunimui pritinkamas pasilinksminimas, kai abu šokėjai žavi vienas kitą valyvumu ir grakštumu, o žiūrovų žvilgsniai reikalauja griežtai laikytis padorumo, kuriam niekas nedrįstų nusižengti? Ar galima sugalvoti tauresnį būdą parodyti, nieko neapgaudinėjant (bent jau iš išorės), savo patraukliausius bruožus ir trūkumus žmonėms, kuriems rūpi gerai pažinti mus prieš mus įsimylint? Argi abipusės santuokinės meilės priedermė atmeta priedermę pirmiausia patikti vienas kitam? Argi doringiems ir krikščionybės dvasia išauklėtiems jaunuoliams, trokštantiems susijungti, nedera iš anksto parengti širdis abipusei meilei, Dievo jiems skirtai?

O kas gi dedasi šiame krašte, kur viešpatauja amžina prievarta, kur už pačią nekalčiausią linksmybę baudžiama kaip už nusikaltimą, kur jaunuoliai ir jaunuolės niekados nedrįsta viešai burtis draugėn ir kur koks nors begėdiško rūstumo pastorius Dievo vardu skiepija vien vergišką nuolankumą, liūdesį ir nuobodį? Žmonės bando vaduotis iš nepakenčiamos tironijos, nepriimtinos nei prigimčiai, nei protui; kai smagiems, padykusiems jauniems žmonėms draudžiami leistini malonumai, jie griebiasi kitų, pačių pražūtingiausių: vietoj viešų suėjimų mitriai sutaria pasimatyti prie keturių akių; slapstosi lyg nusikaltėliai, neatsispiria pagundai tikrai nusikalsti. Tyras džiaugsmas meilija reikštis dienos aky, o nedorybė traukiasi tamson, ir niekados nekaltybė ir slaptumas ilgai negyvena drauge. Brangus bičiuli,— pridūrė ji ir suspaudė man ranką, lyg trokšdama perteikti savo atgailos skausmą ir širdies tyrumą,— kas geriau už mus gali suvokti visą tos taisyklės

---

* Savo „Laiške p. d'Alamberui apie spektaklius" esu nurašęs iš čia tolesnį gabalą ir dar kai kuriuos, bet kadangi tuo metu tik ruošiau šios knygos leidimą, laikiau savo pareiga palaukti, kol ji pasirodys, ir jau tada cituoti jos ištraukas.

svarbą? Kiek sielvarto ir kančių, kiek sąžinės priekaištų mudviejų patirta, kiek ašarų išlieta per šitiek metų, o juk nieko panašaus nebūtų buvę, jeigu abudu būtume bent iš tolo numanę, kokie pragaištingi esti pasimatymai prie keturių akių dorybei, kurią mudu taip branginome!

Ir štai ką dar noriu pasakyti,— toliau kalbėjo ponia de Volmar jau ramesniu balsu: — didžiausi pavojai geriems papročiams gresia anaiptol ne gausiuose sambūriuose, kur visi mus mato ir girdi, bet dvejumoje, kur viešpatauja slaptumas ir laisvė. Šit kodėl aš būnu labai patenkinta, kai visa mano šeimyna renkasi draugėn. Netgi leidžiu pasikviesti jaunimo iš gretimų sodžių, aišku, jeigu toji bendrystė negali mūsiškiams kuo nors pakenkti; ir labai džiaugiuosi girdėdama, kai šitaip kas pagiria kurio nors mūsų jauno kaimyno dorą: „Jį priima ponas de Volmaras!" Čia mums svarbus dar vienas motyvas. Visi mūsų tarnai nevedę, o iš moterų tik viena vaikų auklė netekėjusi. Būtų neteisinga, kad, taip santūriai čia laikydamiesi, jie prarastų galimybę dorai susitvarkyti gyvenimą. Mes stengiamės šituose sambūriuose sudaryti tam sąlygas, stebime ir padedame pasirinkti porą ir sukurti laimingą šeimą, idant ir mums tektų dalis tos laimės.

Dar noriu pasiteisinti, kodėl leidžiu sau šokti su tais dorais žmonėmis; nebijau, kad imsite mane smerkti už tokį prasižengimą, ir atvirai prisipažįstu, jog tai man stačiai malonu,— čia pati svarbiausia priežastis. Juk jūs žinote, kad aš, kaip ir mano pusseserė, baisiai mėgstu šokti, tačiau motinai mirus visam laikui atsižadėjau balių ir didelių pobūvių; aš tesėjau savo žodį net per savo vestuves ir visados jo laikysiuos, bet, man regis, nenusižengiu jam, jei retkarčiais namie pašoku su svečiais ir tarnais. Tokia mankšta pravarti mano sveikatai, juo labiau kad ištisą žiemą esu priversta gyventi labai sėsliai. Tai tokia nekalta pramoga, jog prisišokusi nejaučiu jokių sąžinės priekaištų. Tai malonu ir ponui de Volmarui, o juk visa mano koketerija tėra noras jam patikti. Tik manęs pasižiūrėti jis ateina į šokius; mūsų tarnai labai patenkinti, jog šeimininkas teikiasi žvilgsniu juos pagerbti, džiaugiasi jie ir matydami savo tarpe mane. Pagaliau, man regis, tas saikingas suartėjimas su tarnais susieja mus visus maloniais ryšiais, teikiančiais mūsų santykiams truputį natūralaus žmogiškumo, sušvelnindamas ir žemesnę tarnų padėtį, ir šeimininko valdžios griežtumą".

Štai ką, milorde, pasakė man Julija apie šokius; ir štai kas mane žavėjo: šeimininkai labai malonūs, o šeimyna visiškai paklusni; Julija

ir jos vyras dažnai tiesiog nusileidžia iki tarnų lygio, o šie visai nesigundo gaudyti tokios progos ir taip pat elgtis su jais kaip su sau lygiais. Nemanau, jog Azijoje būtų valdovų, kurie savo rūmuose turėtų tokių pagarbių tarnų, kokių turi savo namuose šie puikūs šeimininkai. Nesu girdėjęs, kad kur nors būtų mandagiau įsakinėjama tarnams ir kad šeimininkų paliepimai būtų taip spėriai vykdomi: jie prašo — ir tarnas lekia trūkčiagalviais; jie atleidžia — ir tarnas jaučiasi kaltas. Dar niekada taip gerai neperpratau, kaip menkai įsakymo galia priklauso nuo grubaus tono.

Ir tada pasidariau išvadą: iš tikro bergždžias yra griežtumas, įprastas didumai šeimininkų. Juk ne tiek nevaržoma jų elgsena, kiek jų ydos kursto šeimynos panieką jiems, ir tarnų atžarumas byloja veikiau apie pono kliaudas negu apie jo silpnybes, nes niekas neįkvepia tarnui tiek drąsos kaip aiškios pono ydos: kiekvienas pastebėtas pono trūkumas, tarno akimis žiūrint, duoda jam teisę neklausyti žmogaus, kurio jis nebegali gerbti.

Tarnai mėgdžioja šeimininkus, ir mėgdžioja nemokšiškai, todėl stačiai akį rėžia jų perimtos ydos, kurias išauklėti ponai sugeba dangstyti gerų manierų žvilgesiu. Paryžiuje apie pažįstamų damų dorą spręsdavau iš jų kambarinių elgsenos ir tono, ir toji taisyklė niekados manęs nesuklaidino. Negana to, jog kambarinė, kaip savo ponios paslapčių patikėtinė, reikalauja brangiai mokėti už jos santūrumą, ji ir elgiasi lygiai kaip šeimininkė ir išduoda visas jos dorovės nuostatas, negrabiai jas pati praktikuodama. Šeimininkų pavyzdys visada pranašesnis už jų valdžią, ir būtų nenatūralu, jeigu tarnai stengtųsi būti padoresni už savo ponus. Galite rėkti, keiktis, grasinti, vyti laukan, samdytis naują šeimyną,— niekas po to geriau jums netarnaus. Jei žmogus nėmaž nesirūpina, kad tarnai jį niekina ir jo nekenčia, ir dar taria, kad jo geri tarnai,— vadinasi, jis tenkinasi apsimestiniu jų stropumu, nepastebėdamas kas žingsnis slapčia jam daromų kliaučių ir nenuvokdamas, kas dėl to kaltas. Bet negi esama žmonių, visiškai netekusių garbės jausmo ir kuo ramiausiai kenčiančių aplinkinių panieką? Negi esama moterų, visiškai netekusių gėdos ir nejautrių užgaulei? Kiek Paryžiuje ir Londone yra kilmingų damų, kurios tariasi didžiai gerbiamos, tačiau apsipiltų ašaromis, jeigu išgirstų, kas apie jas kalbama prieškambariuose! Palaiminga ramybė: jos įsitikėjusios, kad jų naminiai Argai — paskutiniai mulkiai ir nepastebi to, ko jos netgi nesiteikia nuo jų slėpti. O tarnai, nenoriai jų klausydami, savo ruožtu nelabai slepia savo panieką joms. Žodžiu, ir šeimininkai, ir

tarnai aiškiai rodo vieni kitiems, kad visai nėra reikalo siekti abipusės pagarbos.

Tarnų nuomonė man atrodo pats patikimiausias ir griežčiausias šeimininkų dorybės vertinimo rodiklis, ir aš prisimenu, milorde, jog dar jūsų nepažinęs susidariau labai gerą nuomonę apie jūsų dorybę tik iš to, kad girdėjau jus gana šiurkščiai kalbant su savo tarnais ir pastebėjau, jog nuo to jų atsidavimas jums nė kiek nesumažėjo: už akių jie minėjo jūsų vardą su tokia pagarba, lyg būtų stovėję prieš jus. Sakoma, savo liokajui didvyriu nebūsi. Gal tai ir tiesa, tačiau taurus žmogus visados bus savo tarno gerbiamas, o tas aiškiai rodo, jog didvyriškumas — tuščia regimybė ir jog nieko nėra patikimesnio už dorybę. Ir kaip tik ponų de Volmarų namuose iš tarnų atsiliepimų supratau, kokia stipri šeimininko valdžia; ir tie atsiliepimai juo patikimesni, kad tai ne šiaip sau tuščios liaupsės,— žmonės nuoširdžiai išsako savo jausmus. Šičia jie niekados nėra girdėję kalbų, iš kurių būtų galėję spręsti, jog jų šeimininkai nepanašūs į kitus, tad negiria jų už dorybes, manydami, kad jos būdingos visiems, bet iš grynos širdies šlovina Dievą, padovanojusį pasauliui turtuolius, galinčius suteikti laimę tiems, kurie jiems tarnauja, ir palengvinti varguolių dalią.

Tarnystė tokia svetima žmogaus prigimčiai, kad ji negali nekelti tam tikro nepasitenkinimo. Vis dėlto šeimininką čia tarnai gerbia ir nieko blogo apie jį nesako. O jeigu kartais ir nusiskundžia šeimininke, tai tie skundai vertesni už liaupses. Niekas nebėdoja, kad ji kam nepalanki, tiktai graudenasi, kad ji lygiai tokia gera ir kitiems; niekas netrokšta, kad ji lygintų jo stropumą su draugų stropumu, ir kiekvienas norėtų būti jos maloningai išskirtas iš kitų, nes mano, jog myli ją labiau už kitus. Tai vienintelė jų bėdojimų priežastis ir didžiausia, jų akimis žiūrint, neteisybė.

Be paklusnumo viršesniajam, turi būti dar sutarimas tarp visų tos pačios padėties žmonių, ir ši namų valdymo sritis anaiptol ne pati lengviausia. Pavydas, savanaudiškumas, tarpusavio kova nuolatos skaido šeimyną kiekvienuose namuose, netgi tokią negausią kaip šičia,— vieningi esti beveik visados tik jos kėslai prieš šeimininką. Veikia tarnai išvien tik tada, kai sutaria bendrai vogti; jeigu jie ir atsidavę šeimininkui, tai kiekvienas stengiasi prasikišti kitų sąskaita; tarpusavy jie būna arba priešai, arba bendrininkai, ir sunku sugalvoti, kaip užkirsti kelią jų suktybėms ir podraug vaidams. Didumai šeimos tėvų nieko kita nelieka kaip pasirinkti vieną iš tų dviejų blogybių.

Vieni, žiūrėdami daugiau savo naudos nei garbės, skatina liokajų polinkį skųsti vienas kitą ir tariasi be galo protingai darą, kad paverčia tarnus šnipais ir skundikais. Kiti, abejingesni viskam, verčiau leidžiasi apvagiami, kad tik niekas nekvaršintų jiems galvos; jie laiko sau už garbę nepalankiai žiūrėti į perspėjimus, kurie kartais grynai iš stropumo išsprūsta kokiam ištikimam tarnui. Ir vieni, ir kiti negerai daro. Pirmieji patys kursto namuose nuolatinius vaidus, nesuderinamus su tvarka ir geru elgesiu, ir jų šeimyna virsta gauja sukčių ir skundikų, kurie, išdavinėdami savo draugus, rengiasi galbūt kada nors išduoti ir šeimininkus. Antrieji, nenorėdami žinoti, kas dedasi jų namuose, leidžia regzti pinkles, skatina piktavalius, atstumdami geranorius, ir švaisto didelius pinigus akiplėšoms apgavikams ir tinginiams išlaikyti, o tie sutartinai plėšia šeimininką, įsitikinę, jog tarnaudami jam daro malonę ir vagia visiškai teisėtai*.

Didelė klaida yra stengtis tiek namų, tiek visuomenės ūkyje vieną negerovę perveikti kita arba išlaikyti abiejų pusiausvyrą, tarytum tai, kas griauna tvarkos pamatus, galėtų kada nors padėti juos sutvirtinti. Tokia netikusia veikla galima nebent užsitraukti dar daugiau bėdų. Jei negerovė namuose toleruojama, ji neilgai viešpatauja pati: tik leiskite įsišaknyti vienai, ir netrukus suklestės gausybė kitų. Jos greit pražudys tarnus, jomis užsikrėtusius, sužlugdys šeimininkus, jas toleruojančius, sugadins arba papiktins vaikus, jų prisižiūrėjusius. Ar gali rastis toks netikęs tėvas, kuris išdrįstų nepaisyti tokios blogybės, jeigu tik jam nauda? Ar galėtų padorus žmogus sutikti būti šeimos galva, jeigu nesugebėtų savo namuose įtvirtinti taikos ir ištikimybės ir jeigu tarnų stropumą turėtų pelnyti jų tarpusavio nesantaikos kaina?

Jeigu kas nors būtų matęs vien tik ponų de Volmarų namus, jam nebūtų galėjusi kilti netgi mintis, jog esama tokių sunkumų,— taip aiškiai šeimynos vienybė čia pareina nuo jų meilės ponams. Čia mes matome ryškų pavyzdį, jog neįmanoma nuoširdžiai mylėti šeimininko, nemylint viso to, kas jam priklauso,— toji tiesa yra krikščioniškojo gailestingumo pagrindas. Juk savaime suprantama, jog vieno tėvo vaikai elgiasi kaip broliai! Kas dieną mums tą tvirtina bažnyčioje,

---

* Gana atidžiai esu stebėjęs tvarką turtuolių namuose ir aiškiai mačiau, jog šeimininkas, turintis dvidešimt tarnų, niekada nesugeba sužinoti, ar tarp jų esama bent vieno doro žmogaus, ir doru jis laiko didžiausią sukčių. Jau vien dėl to nenorėčiau būti turtuoliu. Tiems nelaimingiesiems neprieinami saldžiausi gyvenimo malonumai — aplinkinių žmonių pasitikėjimas ir pagarba. Brangiai jie moka už savo auksą.

tik neįstengia įteigti taip, kad širdimi tą pajustume; o štai čia visi namų gyventojai be jokių pamokymų tą jaučia.

Toji santarvė pradedama kurti jau renkantis tarnus. Imdamas juos į namus, ponas de Volmaras žiūri ne vien to, ar jie tinka žmonai ir jam,— jis žiūri taip pat, ar jie atitinka vienas kitą; ir jeigu tik pastebi du puikius tarnus nepakenčiant vienas kito, tuojau pat vieną jų atleidžia: juk namai, kur tokia negausi šeimyna, pasak Julijos, namai, kur jie gyvena kojos niekur nekeldami ir amžinai matydami tik vienas kitą, turi patikti jiems visiems, ir jeigu čia nebus santarvės, tai bus ne namai, bet pragaras. Jie turi čia jaustis kaip gimtuosiuose namuose, kur visi kaip viena šeima. Jeigu kuris jų nepatinka kitiems, namai gali tapti jiems nepakenčiami; ir tik todėl, kad tas nemalonus žmogus be perstojo jiems badys akis, čia pasidarys negera ir jiems, ir mums.

Kaip galima geriau parinkti tarnai vienijami, taip sakant, be jų žinios: nejučia jie skatinami daryti vienas kitam paslaugas, visiems diegiamas draugų meilės poreikis. Kai žmogus ateina prašyti malonės ne sau, o kitam, jis sutinkamas kur kas geriau; todėl tas, kam reikia malonės, ieško tarpininko, ir jį surasti ne taip jau sunku, juo labiau kad tarpininko žygis, nesvarbu, ar bus patenkintas prašymas, ar atmestas, visada laikomas nuopelnu; ir priešingai — visada atstumiami tie, kurie tik savo naudos žiūri. Kodėl, sakoma jiems, aš turiu rūpintis jumis, jeigu jūs pats niekados kitais nesirūpinote? Argi bus teisinga, kad jūs būsite laimingesnis už savo draugus, nors jie paslaugesni negu jūs? Taip gaunamas svarbesnis rezultatas: tarnai skatinami padėti vieni kitiems slapčia, nesigiriant ir nepuikuojant savo nuopelnais; ir tai pasiekiama be jokio vargo, juo labiau kad, darydamas paslaugą draugui, tarnas puikiai žino, jog šeimininkas mato jo kuklumą ir jaučia jam dar didesnę pagarbą; taigi nauda čia gražiai dera su patenkinta savimeile. Tarnai čia tokie tikri, kad visi bus geranoriški, tarp jų viešpatauja toks pasitikėjimas vienas kitu, kad jeigu vienam kuriam prireikia šeimininkus prašyti kokios malonės, jis pasako tai visiems, šnekučiuojant prie stalo, ir dažniausiai nieko daugiau nedaro,— jo prašymas patenkinamas, ir jis, nežinodamas, kam už tai dėkoti, jaučiasi dėkingas visiems draugams.

Šitokiomis ir panašiomis priemonėmis čia pasiekta, kad tarnus sietų tarpusavio meilė, kilusi iš visuotinės meilės ir paklusnumo šeimininkui. Todėl, užuot sutartinai kėsinęsi į jo turtą, visi vieningai stengiasi kaip galima geriau jam tarnauti. Kad ir kaip brangindami savo

draugystę, jie dar labiau brangina šeimininko palankumą; sąžiningas požiūris į savo pareigas prašoka tarpusavio geranoriškumą: kai šeimininkui daroma žala, jie jaučiasi, lyg patys būtų skriaudžiami, nes, ištekliams sumažėjus, šis negalėtų dosniau apdovanoti gero tarno, ir todėl nežiūri pro pirštus, jei draugų kuris pridirba eibių. Toji dalis namuose nusistojusių santykių mane žavi savo taurumu, ir aš negaliu atsistebėti, kaip ponams de Volmarams pavyko niekingą skundiko amatą paversti atsidavimo, sąžiningumo ir drąsos reikalaujančia priederme, lygiai tokia kilnia ar bent jau pagirtina, kokia ji buvo senovės Romoje. Pirmiausia šičia stengtasi nuoširdžiais pamokymais ir aiškiais pavyzdžiais sugriauti arba sumenkinti tą nusikalstamą vergišką moralę, tą visuotinę pakantą šeimininko turto niokojimui, kurią netikęs tarnas imasi skelbti sąžiningiems, neva teikdamas draugišką pagalbą. Šiuose namuose tarnams įdiegta, jog dangstyti artimo prasižengimus galima tik tada, kai jie niekam nekenkia, bet jeigu matai ir dar dangstai neteisybę, žalingą trečiajam asmeniui,— vadinasi, nusižengi pats, o kadangi trūkumus kitiems lengvai atleidžia tik tas, kas jaučia savo paties trūkumus, tai niekas nepakenčia sukčių, jei pats nėra toks pat sukčius. Remiantis tais principais, apskritai būdingais žmonių bendravimui ir juo labiau privalomais griežtoms tarno ir šeimininko santykių normoms, čia daroma tokia neginčijama išvada: kiekvienas, kas mato ką nors kenkiant šeimininkams ir nekelia to viešumon, yra kaltesnis už tikrąjį nusikaltėlį, nes pastarasis nusižengė susigundęs nauda, o tariamai nesavanaudis liudytojas šaltakraujiškai nuslėpė tą nusikaltimą, būdamas visiškai abejingas teisingumui ir savo ponų turtui ir slaptai geisdamas pasekti dangstomo piktadario pavyzdžiu; tad jei padaryta didelė žala, nusikaltėlis kartais dar gali tikėtis atleidimo, bet liudytojas, nuslėpęs nusikaltimą, nedelsiant išvaromas kaip žmogus, linkęs į bloga.

Užtat čia nepakenčiami kaltinimai, kai kyla įtarimas, kad jie neteisingi arba šmeižikiški, ir todėl jie išklausomi tiktai kaltininko akivaizdoje. Jeigu kas nors ateina pas šeimininką prie keturių akių pranešti apie draugo prasižengimą arba pats juo pasiskųsti, tasai klausia, ar jis pakankamai gerai tą žino, tai yra ar jis pirmiausia bandęs išsiaiškinti su tuo žmogumi, kuriuo atėjęs skųstis. Jei tas atsako nebandęs, jį vėl klausia: kaip jis galįs spręsti apie vienokį ar kitokį poelgį deramai nesužinojęs jo priežasčių. „Gal šitaip elgtis pastūmėjo žmogų koks kitas poelgis, jums nežinomas,— sako jam; — gal esama kokių aplinkybių, jį pateisinančių ar paaiškinančių, o jūs to nenumanote. Kaipgi jūs

drįstate smerkti žmogaus poelgį, nežinodamas jo priežasčių? Gal vienu žodžiu jis būtų jums viską paaiškinęs ir pasiteisinęs? O jeigu jūs neteisingai jį kaltinate ir dar peršate man savo klaidingą nuomonę?“ Jeigu skundikas tvirtina, jog viską jau išsiaiškinęs su kaltinamuoju, jam šeimininkas sako: „Kodėl gi jūs atėjote vienas, lyg bijotumėte, kad jis gali paneigti jūsų žodžius? Kokią turite teisę neleisti man imtis atsargumo priemonių, nors pats tarėte, jog reikia jų imtis? Argi padoru reikalauti, kad, remdamasis jūsų žodžiais, pareikščiau savo nuomonę apie tą poelgį, nors jūs pats nepanorote kliautis vien savo akimis, ir argi ne jūs turėsite atsakyti už mano šališką sprendimą, kurį galiu padaryti, jei pasitenkinsiu jūsų parodymais?“ Paskum skundikui siūloma atvesti kaltinamąjį; jeigu jis sutinka, byla greit išsprendžiama; jeigu spiriasi, išbaramas ir išprašomas pro duris; tačiau jo žodžiai laikomi paslaptyje, ir įdėmiai stebimi abudu, tad netrukus paaiškėja, katras buvo kaltas.

Ši taisyklė taip gerai žinoma ir taip seniai įsigaliojusi, jog namuose niekada neišgirsite tarno už akių blogai atsiliepiant apie savo draugą, nes visiems aišku, jog taip elgdamasis jis pagarsės kaip niekšas arba melagis. Jeigu kas nors ir kaltina kuo kitą, tai daro atvirai, tiesmukai, dalyvaujant ir kaltinamajam, ir visiems jo draugams, idant jo kalbų liudytojai galėtų laiduoti už jo gerus norus. Tarp tarnų kilę ginčai kone visada sprendžiami tarpininkų, neįkyrint ponams, bet jei užkliudomi šventi šeimininko reikalai, jie nebelaikomi paslaptyje: nusižengėlis turi pats prisipažinti, arba jį turi išaiškinti kaltintojas. Tų menkų bylų pasitaiko labai retai, ir paprastai jos nagrinėjamos prie stalo, per pietus ir vakarienę, kai Julija aplanko savo šeimyną,— tuos kasdieninius apsilankymus ponas de Volmaras juokais vadina vizitais. Ramiai išklausiusi skundą ir atsakymą, Julija padėkoja kaltintojui už uolumą ir, jei būna užkliudyti šeimynos reikalai, ima pati nagrinėti bylą. „Aš žinau,— sako ji kaltintojui,— jūs mylite savo draugą, visados gerai apie jį atsiliepdavote, ir giriu jus už tai, kad priedermė ir teisybė jums svarbiau už jausmus: jūs elgiatės kaip ištikimas tarnas ir sąžiningas žmogus“. Paskum, jei kaltinamasis niekuo dėtas, priduria vieną kitą gerą žodį jam pateisinti. Bet jeigu jis tikrai nusižengęs, stengiasi negėdinti jo kitiems girdint. Pareiškia spėjanti, kad jis galįs pasiteisinti, tik nepageidaująs kalbėti visiems girdint; paskiria jam valandą, kad ateitų pasiaiškinti skyrium, o tuomet ji arba vyras pasišneka su juo kaip pridera. Keisčiausia, jog labiausiai visi bijo ne to teisėjo, katras griežtesnis: rūsčios pono de Volmaro ištarmės ne tokios baugios

kaip graudūs Julijos priekaištai. Ponas de Volmaras kalba tiesos ir teisingumo vardu, pažemina ir sugniuždo kaltuosius, o Julija sužadina jiems nuoširdžią atgailą, rodydama, kaip jai skaudu, kad ji priversta nuo jų nusigręžti. Dažnai jie paplūsta ašaromis iš gėdos ir sielvarto, ne kartą ir ji pati susigraudina ir, matydama juos atgailojant, atgauna viltį, jog nereikės tesėti žodžio.

Kas imsis spręsti apie visus tuos rūpesčius pagal tai, kas dedasi jo namuose arba pas kaimynus, tas gal palaikys juos beprasmiškais ar varginančiais. Bet jūs, milorde, jūs, puoselėjantis taurias mintis apie šeimos tėvo priedermes ir malonumus, jūs, suvokiantis, kokią įgimtą galią žmogaus širdžiai turi protas ir dorybė, jūs suprantate, kokios svarbios visos tos smulkmenos, jaučiate, kas lemia jų išganingą įtaką. Ne turtai daro žmogų turtingą, sakoma „Rožės romane“[12]. Ne pilnos skrynios lemia žmogaus gerovę, bet tai, kokią naudą jos duoda; daiktai, kurie mums priklauso, tampa mūsų nuosavybe tik tuo atveju, jeigu jais naudojamės, o turtų visados būna mažiau negu būdų jais piktnaudžiauti; todėl žmonės mėgaujasi gyvenimo gėrybėmis ne pagal išlaidas, o pagal tai, kaip moka protingai jas eikvoti. Beprotis gali išmesti jūron aukso luitus ir sakyti, jog tuo pasimėgavo; bet argi galima palyginti tokį neįprastą mėgavimąsi su tuo, kurį protingas žmogus sugebėtų patirti išleisdamas menkutę dalį to aukso? Tik tvarka ir taisyklės, užtikrinančios tolydinį gėrybių naudojimo didėjimą, gali malonumą paversti laime. Juk jeigu mūsų požiūris į daiktus lemia tikrosios nuosavybės esmę, jeigu turtingi daromės ne tiek kraudami turtus, kiek jais naudodamiesi, tai kas gali šeimos tėvui būti svarbiau už jo namų ūkį ir gerą tvarką namuose, kur tiesiogiai nuo jo priklauso patys tobuliausi santykiai ir kur jo paties gerovę didina kiekvieno šeimos nario gerovė?

Ar turtingiausi žmonės esti laimingiausi? Ar gėrybių gausa teikia palaimą? Šiaip ar taip, gražiai tvarkomi namai atspindi šeimininko dvasią. Paauksuoti karnizai, prabanga ir prašmatnumas byloja nebent, kiek tuštybės turi žmogus, kuris visu tuo puikuojasi; priešingai, visur, kur matote namuose viešpataujant tvarką be nykumos, taiką be vergijos, išteklių be pertekliaus, galite drąsiai pasakyti: „Koks laimingas šių namų šeimininkas!“

Aš, pavyzdžiui, esu tos nuomonės, jog uždaras gyvenimas šeimoje yra pats tikriausias dvasinio pasitenkinimo požymis ir jog tas, kas amžinai klajoja po svetimus namus ieškodamas laimės, savo namuose niekuomet jos neturės. Šeimos tėvas, kuriam malonūs jo namai, už

nuolatinį rūpinimąsi jais atlyginamas prigimties dovanotu pačiu saldžiausiu neblėstančiu jausmu. Jis vienintelis iš visų mirtingųjų yra savo palaimos kūrėjas, nes jaučiasi laimingas kaip Dievas, netrokšdamas nieko daugiau kaip tik to, ką turi. Kaip ir visagalė Esybė, jis nė nemano plėsti savo valdų,— priešingai, jam rūpi padaryti jas iš tikrųjų savas, įdiegiant pačius tobuliausius santykius ir protingiausią valdymą; jeigu jis ir nedidina savo nuosavybės, tai vis tiek turtėja, sumaniau naudodamasis tuo, ką turi. Anksčiau jis mėgavosi tik pajamomis iš savo žemių, o dabar mėgaujasi ir savo žemėmis, vadovaudamas jų dirbimui ir nuolatos po jas važinėdamas. Tarnas buvo jam svetimas žmogus; ponas de Volmaras padaro jį savą,— tai jo vaikas, jo turtas. Jis turėjo teisę reikalauti iš tarno tik tam tikrų veiksmų; dabar jau turi teisę ir į jo valią. Jis buvo šeimininkas, rėmęsis tik pinigų galia, dabar jis šeimininkas, įgijęs šventą valdžią geradarystėmis ir kitų pagarba. Tegu likimas atima iš jo turtą, bet niekada nesugebės atimti širdžių, pilnų meilės jam, kaip nesugebėtų iš tėvo atimti vaikų: skirtumas tik toks, kad vakar jisai juos maitino, o rytoj jie maitins jį. Štai šitaip žmogus išmoksta tikrai mėgautis savo gėrybėmis, savo šeima, pačiu savimi; štai šitaip namų buities smulkmenos pasidaro mielos doram žmogui, žinančiam jų kainą; štai šitaip, užuot žiūrėjęs į savo priedermes kaip į naštą, jis laiko jas savo laime ir su noru vykdo taurias ir jaudinančias šeimos galvos pareigas, didžiuodamasis esąs vyras.

Jeigu tie neįkainojami džiaugsmai niekinami arba menkai kam žinomi ir jeigu saujelei žmonių, jų trokštančių, retai pasiekiami,— tai dedasi dėl vis tos pačios priežasties. Esama paprastų ir drauge prakilnių priedermių, kurias tik nedaugeliui skirta mėgti ir vykdyti; tokios yra šeimos tėvo priedermės, kurios bodisi žmonių draugijos tuštybe ir bruzda, ir žmogus prastai jas atlieka, jei vadovaujasi vien taupumu ir nauda. Kitas tariasi esąs geras šeimos tėvas, bet iš tikrųjų tai tik budrus ūkvedys; tegul jo turtai ir didės, tačiau namuose viskas eis kreiva vėže. Reikia kur kas platesnio polėkio tokiam svarbiam dalykui rikiuoti ir valdyti, kad galų gale jis imtų klestėti. Kam rūpi namų tvarka, tas pirmiausia turi įsileisti tiktai sąžiningus žmones, slapčia nekėslaujančius sugriauti tą tvarką. Tačiau ar dera tarnystė su sąžine, ar galima tikėtis tarp tarnų rasti sąžiningų žmonių? Ne, milorde, ne ieškoti jų reikia, o ugdyti juos, bet tiktai geras žmogus gali išmanyti, kaip skiepyti gerumą. Veltui stengsis veidmainys kalbėti dorybės balsu — niekam jis neįkvėps dorybės meilės, ir jei sugebėtų kam nors ją įdiegti, tai, vadinasi, pats ją pamėgtų. Ko verti šalti pamokymai, jeigu neti-

kusiu pavyzdžiu jie kas žingsnis verčiami niekais ir tik perša mintį, jog tasai, kas juos sako, piktnaudžiauja žmonių patiklumu? Kokią didžią kvailystę daro pamokslininkai, maldaudami mus sekti jų žodžiais, o ne darbais! Kas nedaro to, ką skelbia, skelbia tai visada nevykusiai, nes jo žodžiams trūksta nuoširdumo, kuris vienas tegali sugraudinti ir įtikinti žmogų. Esu ne kartą girdėjęs nemokšiškas pamokomas kalbas, skirtas netiesioginiam tarnų arba vaikų auklėjimui. Visada matydavau, kad šie netiki nė vienu žodžiu ir slapčia šaiposi iš prasto auklėtojo, kuris, laikydamas juos kvailiais, negrabiai dėsto dorovės nuostatus, nors, kaip visi žino, pats jų nepripažįsta.

Visų tų bergždžių gudrybių šiuose namuose šeimininkai nesigriebia, jie puikiai išmano, jog tik tada sugebės padaryti tarnus tokius, kokių nori, kai visados rodysis jiems tokie, kokie yra iš tikrųjų. Elgiasi jie visad tiesiai ir atvirai, nes nebijo, kad jų darbai nesiderins su žodžiais. Jų dorovė nesiskiria nuo tos, kurią jie stengiasi įskiepyti kitiems, tad kalbant itin sekti savęs jiems nereikia: netyčiomis išsprūdęs žodis negali sugriauti jų skelbiamų principų. Jie nekalba nekukliai apie visus savo reikalus, bet kalba nesivaržydami apie savo pažiūras. Prie stalo, išėję pasivaikščioti, likę vienudu ar visiems girdint, jie visados kalba tą patį; be jokių gudravimų sako tai, ką galvoja, ir nors neketina nieko auklėti, kiekvienas jų žodžiuose randa sau kokį nors pamokymą. Tarnai nėra matę, kad šeimininkas kada nors būtų pasielgęs nedorai, nesąžiningai, neteisingai, tad sąžiningumo nelaiko sunkia varguolio dalia, jungu, užkrautu nelaimingiesiems, viena iš negerovių, neišvengiamų jų luomo žmogui. Šeimininkas atidus darbininkams, negainioja jų be reikalo, neverčia dykai leisti ištisas dienas vaikščiojant kaulyti atlygio už darbą ir taip įpratina juos branginti laiką. Matydamas, jog šeimininkas tausoja jo laiką, kiekvienas prieina išvadą, kad laikas brangus visiems, ir į dykinėjimą ima žiūrėti kaip į didžiausią nusikaltimą. Pasitikėjimas jų sąžiningumu suteikia galią namuose nustatytai tvarkai ir užkerta kelią piktnaudžiavimams. Tarnai nesibaimina, jog, savaitės pabaigoje skirdama dovaną, šeimininkė būtinai paskelbs, kad pats jauniausias ar dailiausiai sudėtas ir yra pats stropiausias. Senam tarnui nėra ko bijoti, jog šeimininkai ieškos priekabių, idant nereikėtų duoti jam priklausančios priemokos. Niekas čia nesitiki pasinaudoti vaidais tam, kad, girdamasis savo nuopelnais, iš vieno gautų tai, ko nedavė kitas. Tie, kurie ruošiasi tuoktis, nebijo, kad, nenorėdami jų greit išleisti, šeimininkai vilkins vedybas, ir kad stropiu darbu jie galėtų sau pakenkti. Jei ateitų koks svetimas liokajus ir pasakytų šių namų

tarnams, jog tarp ponų ir tarnų visada vykstąs tikras karas; jog, visomis išgalėmis kenkdami ponams, tarnai teisėtai jiems keršiją; jog visi ponai esą glemžikai, melagiai ir sukčiai, todėl nesą nieko blogo elgtis su jais lygiai taip, kaip jie patys elgiasi su valdovu, su visais arba kai kuriais žmonėmis, ir mitriai atsilyginti jiems už visą tą blogį, kurį jie darą atvirai, naudodamiesi savo galia,— to, kas mėgintų šitaip kalbėti, niekas neklausytų: čia niekas nė nemano kovoti su tokiomis kalbomis ar jas ginčyti, tegu tuo rūpinasi tie, kurie kursto tokias nuotaikas.

Paklusnumas čia niekad nebūna niūrus ar priešiškas, nes šeimininkai įsakinėdami nei į puikybę keliasi, nei užgaidas rodo: reikalauja daryti tik tai, kas protinga ir naudinga, ir, gerbdami žmogaus, kad ir samdomo, orumą, žiūri, kad darbai nė kiek jo nežemintų. Be to, čia visi tiki, jog žmogų žemina tik nedorybė, o visa kita, kas pravartu ir teisinga, yra padoru ir garbinga.

Čia nepakenčiamos jokios intrigos, todėl niekas ir nebando jų regzti. Tarnai puikiai supranta, kad patikimiausias dalykas jiems — susieti savo likimą su šeimininko likimu, kad jie niekada nieko nestokos, kol klestės jo ūkis. Tad, jam tarnaudami ir gausindami jo turtą, drauge jie rūpinasi ir savo ištekliumi, todėl ir dirbti jiems malonu,— štai didžiausia jiems nauda. Tiesą pasakius, šiuo atveju tas žodis netinka: kaip gyvas nesu matęs namų, taip gražiai tvarkomų protingai vadovaujantis naudos sumetimais, kur nauda vis dėlto turėtų tiek mažai įtakos tarnams: viskas čia daroma iš meilės; galėtum pamanyti, jog samdinių sielos apsivalo, įžengusios į šitą išminties ir sandoros buveinę. Galėtum pamanyti, jog dalis šeimininko išprusimo ir šeimininkės jausmų persidavė tarnams: tokie jie supratingi, geranoriški ir dori,— žodžiu, kur kas pranašesni už kitus savo luomo žmones. Didžiausias jų siekis — pelnyti pagarbą, dėmesį, palankumą, todėl ir padėka jiems brangesnė už dovanas, gaunamas prieš Naujuosius metus.

Štai, milorde, kokias pagrindines pastabas norėjau pareikšti apie tarnus ir apskritai samdinius, kalbėdamas apie šių namų ūkį. Šeimininkų gyvenimo būdas ir vaikų auklėjimas — tai dar dvi reikšmingos temos, ir kiekviena jų reikalinga atskiro laiško. Jūs žinote, su kokiais ketinimais aš pradėjau šiuos stebėjimus; ir iš tiesų viskas čia sudaro tokį žavų vaizdą, jog miela malonu į jį žiūrėti, tad nejučia juo grožiesi be jokios kitos sau naudos.

XI LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ

Taip, milorde, savo žodžių aš neatsižadu: visur šiuose namuose matai, kad nauda gražiai derinama su malonumu; tačiau naudingi užsiėmimai yra ne vien tik tie, kurie duoda pelną,— prie jų priklauso taip pat paprastos ir nekaltos pramogos, ugdančios polinkį į gyvenimą gamtos prieglobstyje, darbą, saikingumą ir tam, kas joms atsiduoda, apsaugančios dvasią nuo negalių, o širdį nuo jausmų sumaišties. Nerūpestingas dykinėjimas žadina tik liūdesį ir nuobodulį, o saldžių atvangos valandėlių žavesys — tai darbštaus gyvenimo vaisius. Žmonės dirba tam, kad po to galėtų patirti malonumą: triūso ir malonumo kaitaliojimas — tai tikrasis mūsų gyvenimo tikslas. Atokvėpis, suteikiantis jėgų imtis naujų darbų, reikalingas žmogui ne ką mažiau negu patsai darbas.

Pasigėrėjęs godingiausios motinos atidumu kiekvienam šeimynos nariui ir rūpestinga namų tvarkos priežiūra, pamačiau taip pat, kad ji leidžia poilsio valandas nuošaliame kampelyje, mėgstamiausioje pasivaikščiojimo vietoje, kurią vadina savuoju Eliziejumi[13]. Jau kelios dienos, kai girdžiu minint tą Eliziejų, dangstomą nuo manęs savotiška paslapties skraiste. Pagaliau vakar po pietų, kai ir lauke, ir namuose tvyrojo beveik vienodai nepakenčiama tvanka, ponas de Volmaras pasiūlė žmonai truputį atsipūsti ir, užuot sėdėjus kaip paprastai ligi vakaro vaikų kambaryje, eiti su mumis į sodą paalsuoti grynu oru; ji sutiko, ir mes patraukėme visi trys ton pusėn.

Toji vieta visiškai šalia pat namų, bet taip užstota ūksmingos alėjos nuo trobesių, kad jos nematyti iš niekur. Pro tankią lapiją, supančią ją iš visų pusių, neįmanu prasismelkti žvilgsniui, o varteliai rūpestingai užrakinti. Vos tik įėjau pro vartelius, užgožtus alksnių ir lazdynų gyvatvorės su dviem siauručiais protarpiais, atsigręžęs jau nebemačiau, pro kur atsiradau sode, ir pasijutau lyg iš dangaus nukritęs.

Kai tik atsidūriau tame vadinamajame sode, nuo pavėsingų medžių maloniai dvelktelėjo gaiva, apstulbino ryški ir sodri žaluma, visur aplink žydinčios gėlės, vandens čiurlenimas ir paukščių čiulbesys; visa tai veikė ir vaizduotę, ir jausmus, bet podraug man atrodė, jog matau niekieno neliestą, nuošalų gamtos kampelį, jog būsiu pirmas mirtingasis, įkėlęs koją į tą negyvenamą vietą. Priblokštas, sukrėstas, pakerėtas netikėtai atsivėrusio reginio, akimirką stovėjau lyg įdiegtas,

paskum nejučia sušukau iš susižavėjimo: „O Tiniane! O Chuanai Fernandesai*[14]! Julija, prie jūsų vartų — pats pasaulio kraštas!“ — „Daugeliui žmonių atrodo lygiai taip kaip jums,— atsiliepė ji šypsodama,— bet vos paeina dvidešimt žingsnių — ir vėl pasijunta Klarane. Pažiūrėsime, ar jums ilgiau tvers kerai. Čia tas pats sodas, kuriame kadaise mėgdavote vaikščioti ir mėtydavotės persikais su mano pussesere. Juk žinote, jog čia žėlė skurdi žolė, tik šen bei ten augo medžiai, teikę menką ūksmę, ir visiškai nebuvo vandens. O štai dabar čia gaivu, žalia, viskas veša, lapoja, žydi, pakankamai drėgna. Kaip jūs manote, kiek man kainavo, kad šitas kampelis taip atrodytų? Pravartu būtų jums žinoti, jog aš esu šio sodo vyriausioji valdytoja ir jog vyras visiškai nesikiša į šį dalyką“.— „Dievaži,— atsakiau,— regis, didelių pastangų nekainavo. Savaime suprantama, ši vieta žavi, bet apleista ir nežiūrima, niekur nematyti žmogaus rankų darbo. Jūs užrakinote vartelius; nežinia kaip pritvino vandens; visa kita padarė pati gamta; jūs niekados nebūtumėte sugebėjusi su ja varžytis“.— „Tiesa,— pritarė Julija,— viską padarė gamta, tik mano vadovaujama, niekur nedaviau jai valios. Pagalvokite dar truputį, atspėkite“.— „Pirmiausia, nesuprantu,— atsakiau,— kaip galima, net įdėjus pinigų ir darbo, paspartinti laiko bėgį. Medžiai...“ — „Palaukite,— įsiterpė ponas de Volmaras,— jūs tikriausiai pastebėjote, jog itin aukštų medžių Eliziejuje ne per daugiausia, jie ir anksčiau šičia augo. Be to, Julija pradėjo sodinti čia medžius gerokai prieš vedybas, beveik tuojau po motinos mirties, kai atvažiavo čionai su tėvu ieškoti vienatvės“.— „Ką gi,— tariau,— jūs tvirtinate, jog visos tos plačios pavėsingos alėjos, tie gluosniai, tos ūksmingos giraitės išaugo per septynerius ar aštuonerius metus ir jog čia pridėjo rankas žmogus. Tai va, jeigu į tokį didelį plotą būsite įdėję, mano išmanymu, du tūkstančius ekiu, tai jums gana pigiai atsiėjo“.— „Jūs apsirikote tik dviem tūkstančiais ekiu,— atsiliepė Julija.— Man tai nieko nekainavo“.— „Kaipgi nieko?“ — „Taip, nieko, jeigu neskaičiuosime, jog čia porą savaičių per metus dirba mano sodininkas, tiek pat laiko sugaišta du arba trys mūsų tarnai, ir vieną kitą dieną pasidarbuoja ponas de Volmaras, kartais nesibodintis pabūti mano sodininko parankiniu“. Aš niekaip negalėjau įminti tos mįslės, ir Julija, ligi tol neleidusi man žengti nuo savęs nė žingsnio, pasiūlė truputį paėjėti taku. „Eikite,— tarė,— ir viską suprasite.

---

* Negyvenamos Pietų jūrų salos, pagarsėjusios po admirolo Ansono ekspedicijos.

Sudiev, Tiniane, sudiev, Chuanai Fernandesai, sudiev, visas žavesy! Tuoj jūs sugrįšite iš kelionės į pasaulio kraštą".

Žavėdamasis žengiau per šitaip pertvarkytą sodą ir niekur nemačiau užjūrio augalų nei Indijos vaisių, mačiau tik vietinę augaliją, išdėstytą taip dermingai, kad darytų kuo smagesnį ir malonesnį įspūdį. Vešlioje, bet žemutėje, sodriai žaliuojančioje vejelėje pramaišiui augo šventagaršvės, balzaminai, kmynai, mairūnai ir kitokie kvapieji augalai. Akį vėrė gausybė lauko gėlių, tarp kurių su nuostaba matei ir sodo gėlių, tarytum savaime išdygusių tarp kitų. Retkarčiais virš galvos susiverdavo tamsūs lapijos skliautai, pro kuriuos lyg miško tankynėje neprasismelkdavo saulės spinduliai; tie skliautai buvo supinti iš pačių lanksčiausių medžių, kurių šakas sodininkas prilenkė prie žemės, kad jos dirbtinai išleistų šaknis, kaip tai dedasi savaime su manglijomis Amerikoje. Progumose mačiau šen bei ten netvarkingai, be jokios simetrijos kūpsant rožynus, avietynus, agrastų krūmus, ištisus brūzgynus alyvų, lazdynų, šeivamedžių, prožirnių, pupalaiškių, taip gražiai sužėlusių, jog žemė atrodė lyg dirvonas. Žingsniavau kreivais vingiuotais takeliais tarp tų žydinčių guotų, po girliandomis susipynusių gebenių, laukinių vynuogių, apynių, raganių, ožkarožių, brionijų ir kitokių vijoklinių augalų, tarp kurių teikėsi raizgytis piliarožės ir jazminai. Tos girliandos, tarytum atsainiai permestos nuo vieno medžio ant kito, kaip ne sykį pasitaikydavo matyti miškuose, sudarė virš galvos savotišką drapiruotę, ginančią nuo saulės, o žemai buvo sausos, minkštos, švelnios ir patogios eiti samanos — koja neklimpo į smėlį, nekliuvo už žolių ir pinklių atvašų. Tik tuomet ne be nuostabos suvokiau, jog tos kuplios žalios lajos, iš tolo darančios tokį didelį įpūdį,— tik raizginys parazitinių vijoklių, kurie sukasi apie medžių kamienus ir gožia viršūnes tankių lapų vainikais, laikančiais apačioje gaivią ūksmę. Netgi pastebėjau, jog gana paprastu būdu padaryta taip, kad kai kurie tų vijoklių šaknimis įsikibtų į kamienus ir, palypėję trumpesniu keliu, kaip galima toliau nudriektų savo pyniavas. Jums tikriausiai aišku, jog tokie prielipai ganėtinai kenksmingi vaismedžiams, tačiau šitas kampelis — vienintelis visame dvare, kur nauda aukojama malonumui, o visur kitur vaiskrūmiai ir vaismedžiai prižiūrėti taip rūpestingai, kad uogų ir vaisių ir be šito sodo uždera pakankamai, netgi daugiau negu anksčiau. Prisiminkite, kaip malonu kartais miške nusirėkšti laukinį obuoliuką ir atsigaivinti, ir suprasite, kaip gera toje dirbtinėje dykynėje užtikti nuostabių nunokusių vaisių, nors jų pasitaiko tik

kur ne kur ir iš pažiūros jie neišvaizdūs, bet kad reikia jų ieškoti ir rinktis, tai malonumas būna juo didesnis.

Palei tuos siaurus takelius tekėjo, o kai kur ir kirto juos vaiskūs ir skaidrūs upeliai, vienur almėdami veik nepastebimomis srovelėmis tarp gėlių ir žolynų, kitur plačiai liedamiesi ir čiurlendami per švaručius ir margus akmenėlius, tad vanduo atrodydavo dar skaistesnis. Daiktais mušė kunkulais verdenės, o kur ne kur, ramiame ir tykiame gilesnių griovių vandenyje, ryškiai atsispindėjo aplinkiniai daiktai. „Dabar aš viską suprantu,— pasakiau Julijai,— bet visi tie vandenys, kuriuos matau aplink..." — „Jie teka iš ten,— atsiliepė ji, rodydama ton pusėn, kur sode buvo įrengta aikštelė,— iš to paties upelio, iš kurio toks brangus mums vanduo nukreiptas į fontaną, mūsų sodo pasididžiavimą, nors niekam jis neįdomus. Ponas de Volmaras nenori griauti fontano iš pagarbos mano tėvui, jį įrengusiam; bet su kokiu malonumu kasdien ateiname šičia pasigrožėti bėgančiu vandeniu, nors didžiajame sode į jį net nežiūrime! Fontanas trykšta svetimiems, o upelis čiurlena mums. Tiesa, aš atsivedžiau vandenį ir iš bendruomenės tvenkinio; anksčiau jis nutekėdavo į ežerą — plūsdavo vieškeliu, graužsaid gilias vagas, pridarydamas bėdos keliauninkams ir apskritai niekam gero neduodamas. Tas upeliūkštis, apgožtas gluosnių, prie pat mano sodo darė vingį; aš jį atitvėriau ir nukreipiau vandenį kita vaga.

Tuomet supratau, jog svarbiausia — taupiai naudoti vandenį, kad bėgtų vingiuotomis atšakomis, sudarančiomis ištisą tinklą; o kad būtų kuo mažiausias nuolydis ir vanduo sroventų lėčiau, įrengiau nedidelius krioklius, džiuginančius klausą maloniu čiurlenimu. Upelių dugnas nuklotas sluoksniu molio, o paskum dar vienu sluoksniu ežero akmenėlių, ir nubarstytas geldelėmis ir kriauklėmis. Kai kurios atšakos vietomis pridengtos iš viršaus plačiomis čerpėmis ir velėnomis ir ten, kur išteka iš po žemių, atrodo ne kaip dirbtiniai, o kaip tikri šaltiniai. Kai kur vanduo sifonais varomas į aukštumėles, o pakalnėn šniokšdamas garma upeliais. Šitaip gaivinamoje ir drėkinamoje žemėje be perstojo auga gėlės ir visada žaliuoja vešli žolė".

Kuo ilgiau vaikščiojau po tą žavią užuoglaudą, tuo stiprėjo nuostabus pojūtis, pagavęs mane čionai įėjus. Mane ginė tolyn smalsumas: knietėjo veikiau žiūrėti į tai, ką mačiau aplink, negu perkratinėti savo įspūdžius, malonu buvo grožėtis smagiais vaizdais, nekvaršinant sau galvos mintimis. Tačiau ponia de Volmar nuvaikė šalin svajas — paėmusi mane už parankės, tarė: „Šičia jūs regite tik negyvą augalijos

pasaulį,— nors ir ką jam darytume, jisai visada žadins mums liūdną vienatvės pojūtį. Eikime pasižiūrėti į jį ten, kur jis pilnas gyvasties ir budina jausmus, ten, kur permainingas jo žavesys — vis kitoks kiekvieną dienos akimirką".— „Jūs man peršate vieną mintį,— atsiliepiau aš.— Girdžiu įvairiabalsį čiauškėjimą, bet aplink matau tik vieną kitą paukštelį: tikriausiai būsite įrengusi voljerą".— „Jūsų tiesa,— atsakė Julija,— Eime tenai". Tuo metu dar nedrįsau pareikšti savo nuomonės apie voljerus, bet man pasidarė nemalonu, kad čia esama voljero: man atrodė, jog jis visiškai netinka prie to, ką matau tame kampelyje.

Pakalnėn vingiuojančiu takeliu nusileidome į klonį, kur vanduo, drėkinantis sodą, subėga į gražų upelį, tykiai srovenantį tarp dviejų eilių senų gluosnių, matyti, dažnai karpomų. Jų praretėjusios lajos ir išpuvę kamienai buvo tarytum vazos, jau minėto sodininko išmoningai priželdintos piliarožių — vienos jų vyniojosi apie šakas, kitos grakščiai svyrojo upelio pakrantėje. Beveik pačiame sodo gale telkšojo nedidelis, viksvomis, meldais ir nendrėmis iš kraštų apaugęs tvenkinys, skirtas voljero gyventojų troškuliui malšinti,— beje, kaip tik ten ir suteka iš visur taip branginamas ir tausojamas vanduo.

Už tvenkinio buvo lygi aikštelė, o toliau, iki pat tvoros, kilo šlaitas, tankiai prisodintas įvairiausių medelių, viršuje žemesnių, apačioje aukštesnių, tad visi jie atrodė beveik vienodo ūgio,— bent jau buvo numanu, jog kada nors tokie bus. Priekyje augo per dešimtį jaunų medžių, ilgainiui pasieksiančių nemenką aukštį,— skroblų, guobų, bukų, akacijų. Giraitė šlaite ir buvo tas prieglobstis gausybei paukštelių, kurių čiauškesį nugirdau iš tolo; jie gyveno toje ūksmingoje lapijoje it po plačiu skėčiu, skrajojo, purpsėjo iš vienos pusės į kitą, giedojo, dūko, pešėsi lyg nematydami mūsų. Mums prisiartinus, nuskrido tik vienas kitas, todėl, nejučia pasidavęs iš anksto susidarytai nuomonei, pagalvojau, kad jie būsią uždaryti tinklu užtrauktame plote; tačiau kai priėjome prie tvenkinio, pastebėjau kai kuriuos nutupiant netoliese ir trumpu taku, kertančiu aikštelę, straksint nuo voljero prie vandens. Apsukęs tvenkinį, ponas de Volmaras pasisėmė iš kišenės kelias saujas grūdų ir pabėrė ant tako; kai tik jis pasišalino, paukšteliai sulėkė ir visų pusių ir ėmė lesti lygiai taip ramiai kaip vištos,— buvo matyti, kad prie tokio elgesio jie pripratę. „Kaip žavu! — sušukau.— Aš nustebau išgirdęs jus tariant žodį „voljeras", bet dabar man viskas aišku: čia jūs pageidaujate turėti svečių, o ne kalinių".— „O ką jūs vadinate svečiais? — paklausė Julija.— Juk mes patys ateiname pas juos į

svečius. Čia jie šeimininkai, ir mes jiems mokame duoklę, kad jie kartais mus pakęstų".— „Puiku,— atsiliepiau,— bet kaipgi sparnuotieji šeimininkai užėmė šią vietą? Ir kaip pavyko suburti tiek gyventojų, panūdusių čia įsikurti? Kaip gyvas nesu girdėjęs apie tokius bandymus ir niekaip nepatikėčiau, kad jie galėtų pasisekti, jei pats savo akimis nematyčiau tokio aiškaus įrodymo".

„Kantrybė ir laikas padarė tą stebuklą,— įsiterpė ponas de Volmaras.— Betgi tai nepriimtina turtuoliams, kuriems rūpi tik malonumai. Jie visada trokšta smagintis ir to tikslo siekia tik dviem jiems žinomomis priemonėmis — jėga ir pinigais: paukštelius giesmininkus jie laiko narveliuose, o draugystę perkasi mokėdami po tiek ir tiek frankų kas mėnesį. Jei kada nors patikėtumėte šios vietos priežiūrą liokajams, netrukus nematytumėte čia nė vieno paukštelio, ir jeigu dabar čia jų gausybė, tai tik todėl, jog jie visados čia gyveno. Neįmanoma prisivilioti paukščių ten, kur jų nėra, bet nesunku padaryti, kad jų būtų daugiau, tik reikia tenkinti visus jų poreikius, niekada nebaidyti, leisti jiems ramiai perėti, nedraskyti lizdų, ir tuomet paukšteliai įsibūna savo vietose, o tie, kur atskrenda, irgi apsilieka. Ši giraitė buvo ir anksčiau, tik atitverta nuo sodo; Julija liepė išardyti tvorą ir apjuosti gyvatvore visą tą plotą, gerokai jį praplėtė ir padabino naujais sodiniais. Matote du sklypelius abipus tako ir voljerą, pramaišiui prižėlusius žolių, javų ir kitokių augalų? Julijos nurodymu, kasmet jie apsėjami kviečiais, soromis, saulėgrąžomis, kanapėmis, avižomis — apskritai visokiais augalais, kurių sėklas mėgsta paukšteliai,— ir niekada nepjaunami. Be to, beveik kas dieną, žiemą ir vasarą, mudu su žmona nešame čionai lesalo, o jeigu mes užsiėmę, paprastai mus pavaduoja Fanšona. Vandens, kaip matote, jie turi po šonu. Ponia de Volmar tokia atidi, jog kiekvieną pavasarį palieka čia krūveles ašutų, šiaudų, vilnų, samanų ir kitokių medžiagų, reikalingų sukti lizdams. Štai tokių medžiagų atsargos, maisto gausa, žmonių rūpinimasis, kad nesiveistų sparnuočių priešai*, nedrumsčiama ramybė ir skatina paukštelius visados perėti tokioje patogioje vietoje, kur nieko jiems nestinga ir niekas jų neskriaudžia. Šit kodėl tėvų gimtinė tampa ir vaikų gimtine, šit kodėl toji gentis čia laikosi ir dauginasi".

„Ak! — sušuko Julija.— Ir nieko daugiau nematote? Kiekvienas tik savęs žiūri! Kaipgi jūs galėjote pamiršti neišskiriamas poras, nuolatinį paukštelių rūpinimąsi savo ūkeliu, tėvų meilę jaunikliams? Jei

* Starai, pelės, pelėdos ir ypač vaikai.

būtumėte atėjęs čionai prieš du mėnesius, jums būtų atsivėręs reginys, kerintis akį ir džiuginantis širdį pačiu saldžiausiu prigimties jausmu“.— „Ponia,— gana liūdnai atsiliepiau aš,— jūs — žmona ir motina, ir jums puikiai suprantami tokie džiaugsmai“. Ponas de Volmaras tuoj paėmė man už rankos, spūstelėjo ją ir tarė: „Jūs turite draugų, o draugai turi vaikų. Argi gali jums būti svetima tėvo meilė?“ Aš pažiūrėjau į jį, pažiūrėjau į Juliją, juodu susižvelgė, pasižiūrėjo į mane tokiu mielu žvilgsniu, jog aš apkabinau juodu abu ir susigraudinęs tariau: „Jūsų vaikai man tokie pat brangūs kaip ir jums“. Nežinau, kaip tatai būna, jog vienas žodis gali taip keistai paveikti širdį, bet nuo tos akimirkos ponas de Volmaras man atrodo visai kitas žmogus, ir dabar man jis yra ne tiek beprotiškai mano mylėtos moters vyras, kiek tėvas tų dviejų vaikų, už kuriuos aš gyvastį atiduočiau.

Buvau beeinąs aplink tvenkinį pasižiūrėti iš arti į tą žavią buveinę ir jos mažučius gyventojus, bet ponia de Volmar mane sulaikė. „Niekam nevalia drumsti ramybės paukšteliams jų namuose,— tarė,— ir jus pirmą iš visų svečių aš čionai atsivedžiau. Šio sodo vartelių yra keturi raktai: vieną turi tėvas, mudu turime po raktą, o ketvirtas patikėtas Fanšonai, nes ji ateina čionai kaip prižiūrėtoja ir atveda retkarčiais vaikus,— šios malonės vertė itin didelė, nes reikia čia laikytis be galo apdairiai. Giustenas, ir tas įeina čionai tik drauge su vienu kuriuo iš mūsų keturių; beje, būna jis čia, galima sakyti, tik du pavasario mėnesius, kai jo darbas pravartus sodui, o šiaip viską mes darome patys“.— „Vadinasi,— įsiterpiau,— bijodami, kad paukščiai netaptų jūsų vergais, jūs patys pasidavėte jų vergijon“.— „Štai žodžiai, verti tirono,— atsiliepė ji,— tirono, kuris tariasi tik tuomet mėgaująsis laisve, kai varžo kitų laisvę“.

Kai pasukome atgal, ponas de Volmaras metė saują miežių į tvenkinį, ir aš įsižiūrėjęs vandenyje pastebėjau keletą žuvyčių. „Ak! — tuoj sušukau.— Šit, pasirodo, ir jūs turite belaisvių!“ — „Taip,— atsakė jis,— tai karo belaisviai, kuriems dovanota gyvybė“.— „Tikra teisybė,— patvirtino jo žmona.— Neseniai Fanšona pavogė virtuvėje karpiukų ir slapčiomis atnešė čionai. Aš sutikau, kad jie čia gyventų,— pabijojau, jog užduosiu jai širdį, jeigu išleisiu juos į ežerą. Kam veltui skaudinti dorą moteriškę? Verčiau tegyvena čia, kad ir kamšaty“.— „Ir gerai padarėte,— pritariau.— Nėra ko per daug gailėti žuvyčių, jeigu joms šitokia kaina pasisekė išsigelbėti nuo keptuvės“.

„Na, kaip jums atrodo? — paklausė ji beeinant atgal.— Ar vis

dar esate pasaulio krašte?" — „Ne,— atsakiau,— ir apskritai jaučiuos ne šiame pasauly,— jūs iš tikrųjų perkėlėte mane į Eliziejų".— „Pompastiškas vardas, Julijos duotas šiam sodui, tikrai vertas jūsų pašaipos,— įsiterpė ponas de Volmaras.— Ką gi, truputį pagirkite tą vaikišką žaidimą, bet turėkite galvoje, kad per jį niekada nėra nukentėjusios šeimos motinos priedermės".— „Žinau,— atsiliepiau,— esu tuo įsitikinęs; ir štai tokie vaikiški žaidimai man patinka labiau už suaugusių žmonių darbus.

Vis dėlto kai ko aš čia nesuvokiu,— kalbėjau toliau.— Juk reikėjo įdėti nemaža triūso, reikėjo įdirbti žemę, kad ši vieta taip pasikeistų, bet aš niekur nematau nė menkiausių darbo pėdsakų: viskas aplink sodriai žaliuoja, veša, o niekur neįžiūrėsi, kad būtų prikišęs pirštus sodininkas; niekas čia neprieštarauja minčiai, jog esi negyvenamoje saloje, kaip man pasirodė iš pradžių, kai tik čia atsidūriau, ir niekur nematau žymės, kad čia būtų žengusi žmogaus koja".— „Ak! — sušuko ponas de Volmaras.— Labai mat stengtasi išdildyti visokį pėdsaką. Esu ne kartą buvęs tokių pastangų liudytoju, o kartais ir tokių suktybių bendrininku. Visi įdirbti sklypeliai apsėti žolėmis, o jos augdamos veikiai paslepia darbo žymes; kur žemė liesa, nederlinga, žiemą ten užklojami keli sluoksniai trąšų; trąšos suėda samanas, maitina žoles ir kitus augalus; medžiams taip pat jos praverčia, o vasarą jų nebelieka nė ženklo. Beje, jei pastebėjote samanomis apžėlusius takus, tai jų auginimo paslaptį mums iš Anglijos atsiuntė milordas Eduardas. Štai čia,— toliau kalbėjo jis,— sueina dvi sodo sienos, ir jas užstoja ne vaismedžių špaleriai, o tankiai susodinti vešlūs medžiai, tad sodo kraštą galima palaikyti pamiške. Iš kitų dviejų pusių sodą riečia gražiai suaugusi gyvatvorė,— ten matysite ir klevų, ir gudobelių, ir palėpščių, ir šermukšnių, ir kitokių medžių pramaišiui, kad pažiūrėjus atrodytų, jog tai ne gyvatvorė, o miško tankynė. Čia nepamatysite, kad būtų kas nors išrikiuota, išlyginta; šiame kampelyje niekas nematuota virvele: juk gamtoje niekas nedygsta tiesia linija; tariamas vingiuotų takų netaisyklingumas kurtas su didžia išmone, stengtasi prailginti pasivaikščiojimus, užmaskuoti „negyvenamos salos" ribas, praplėsti regimąjį jos plotą, bet drauge vengta nepatogių ir pernelyg dažnų posūkių*.

Stebint visa tai, man atrodė gana keista, jog čia įdėta tiek darbo

* Žodžiu, tai neturi nieko bendra su nūnai madingomis giraitėmis, kur takeliai taip paikai išraityti, jog tenka vaikščioti vingiais ir kas žingsnis daryti piruetus.

tam, kad nebūtų matyti to darbo. Gal nevertėjo netgi jo imtis? „Jūs nepaisote to, kas buvo sakyta,— atsiliepė Julija,— ir apie darbą sprendžiate pagal jo rezultatus. Ir labai klystate. Tai, ką jūs matote,— laukiniai augalai, sveiki ir patvarūs, juos tik reikia įsmeigti į žemę, ir jie tuoj leidžia šaknis. Beje, gamta tarytum stengiasi nuo žmogaus akių nuslėpti savo tikrąsias grožybes, kurioms žmonės ne tik nejautrūs, bet ir darko jas, jeigu jos pasitaiko po ranka; gamta vengia dažnai lankomų vietų — tik viršukalnėse, girių glūdumoje, negyvenamose salose ji atskleidžia savo nepakartojamą žavesį. Kas myli gamtą, bet negali taip toli jos ieškoti, tam norom nenorom tenka griebtis smurto, saviškai ją prievartauti, kad ji sutiktų gyventi greta mūsų, o to neįmanoma pasiekti be šiokių tokių iliuzijų".

Sulig tais žodžiais vaizduotė man nupiešė paveikslą, prajuokinusį ponus de Volmarus. „Tarkime,— pasakiau jiems,— jog čionai atvažiuoja iš Paryžiaus arba Londono koks turčius, nusipirkęs šiuos namus, ir atsiveža brangiai apmokamą architektą, meistriškai darkantį gamtą. Su kokia panieka įžengtų jis į šį paprastą ir jaukų kampelį! Su kokiu pasidygėjimu įsakytų jis išrauti visus tuos skurdžius augalus! Kaip gražiai jis viską išrikiuotų! Kokias gražias alėjas nutiestų! Gražučiai „žąsies kojelės" pavidalo takeliai, gražučiai medžiai, apkarpyti taip, kad atrodytų kaip skėtis, kaip vėduoklė! Gražutės, statulomis padabintos pavėsinės! Gražutės, taisyklingos skroblų alėjos, čia tiesios kaip strėlė, čia dailiai išriestos! Gražutės angliškos vejos su trumpa minkštutėle žole, apskritos, ketvirtainės, pusapskritės, ovalinės! Gražučiai kukmedžiai apkarpyti taip meniškai, jog primena čia slibinus, čia kinų pagodas, čia keistus žmogučius, čia visokiausias pabaisas! Gražutės bronzinės vazos, gražučiai akmeniniai vaisiai, didžiausia sodo puošmena!.."* — „O kai visa tai bus padaryta,— tarė ponas de Volmaras,— jie turės labai gražią vietą, kur niekas nenorės kojos kelti, o jeigu kas ir įkels, tai spruks kaipmat iš ten į gamtos prieglobstį, į miškus ir laukus; nyki bus tai vieta, niekas ten neis pasivaikščioti, tik perbėgs ją, eidami kitur pasivaikščioti, kai tuo tarpu aš dažniausiai skubu namo iš laukų, kad galėčiau pabūti savo sode.

Tie dideli ir prabangiai išgražinti parkai man byloja tik apie sa-

---

* Esu įsitikinęs, jog nebetoli tas laikas, kai žmonės soduose nebenorės turėti nieko iš to, ko esama gamtoje, nebegeidaus matyti juose nei žolių, nei krūmų, nei medžių, o tik porcelianines gėles, porcelianinius dievukus, altanas, įvairių spalvų smėlį ir gražutes tuštutėles vazas.

vininko ir architekto tuštybę: vienas stengiasi žūtbūt apstulbinti visus savo turtingumu, kitas — savo talentu, ir abu, švaistydami didelius pinigus, rengia nuobodį tam, kas susimanytų pasigėrėti jųdviejų kūriniu. Nenatūralus polinkis į didybę, anaiptol neskirtą žmogui, sugadina jam visą malonumą. Didingumas visados daro slogų įspūdį, nejučia perša mintį, koks menkas tasai, kuris puikuojasi didybe. Tie prašmatnūs gėlynai ir plačios alėjos neprideda nė kiek didybės jo menkai asmenybei; dvidešimties pėdų medis užkloja jį savo šešėliu ne prasčiau negu šešiasdešimties pėdų milžinas*; jis užima tik trijų kvadratinių pėdų plotą ir savo neapžvelgiamose valdose atrodo menkas kaip vabalas laukų platybėje.

Bet esama ir kitokio polinkio, visiškai priešingo pirmajam ir dar juokingesnio — neleidžiančio žmogui pasimėgauti vaikštynėmis po sodą, nors šis tik tam ir skirtas".— „Suprantu,— įsiterpiau aš,— jūs turite galvoje tuos keistuolius, tuos gėlyčių dievintojus, kurie apsalusia širdimi grožisi vėdrynais ir puola kniūpsti prieš tulpes". Ir tuomet papasakojau jiems, milorde, kas nutiko man Londone, viename sode, pilname gėlių, kur buvome nuvesti su didžia iškilme ir kur išvydome ant keturių mėšlo sluoksnių[15] prašmatniai tvaskant olandų sodininkų lobius. Kaip gyvas nepamiršiu skėčio ir lazdelės įteikimo ceremonijos, kuria aš, kuklus žmogelis, buvau pagerbtas, kaip ir kiti lankytojai. Kukliai išpažinau dabar, kaip, norėdamas atsidėkoti už tokią garbę, drįsau išreikšti tada susižavėjimą tulpe, kurios ryški spalva ir daili forma man krito į akis, ir kaip buvau visų mokslininkų išjuoktas, pasmerktas, nušvilptas ir kaip gėlininkystės profesorius, nuo gėlės perkėlęs panieką į mane, visos apžiūros metu nesiteikė nė karto į mane pažvelgti. „Manau,— pridūriau aš,— jam buvo gaila šitaip išniekintų savo daiktų — skėčio ir lazdelės".

„Toji gėlių meilė, išsigimusi ir tapusi manija,— tarė ponas de Volmaras,— atsiduoda savotiška menkyste ir tuštybe, atrodo vaikiška ir pasiutiškai brangiai kainuoja. Polinkis į didybę turi bent jau taurumo, orumo, jame yra bent kiek tiesos, tačiau ko vertas gė-

* Būtų visai ne pro šalį išsamiau papasakoti apie netikusį paprotį paikai apkarpyti medžius, kad atrodytų išstypę kaip smilgos — kad prarastų gražias lajas, ūksmę, syvus ir neduotų jokios naudos. Tiesa, toks metodas leidžia sodininkams apsirūpinti malkomis, bet užtat jų negauna kraštas, niekad neturįs jų per daug. Būtų galima pagalvoti, jog Prancūzijoje gamta kitokia negu visame pasaulyje,— taip dedamos pastangos ją sudarkyti. Prancūzijos parkai prismaigstyti tik ilgų žalgų; tai lyg stiebų ar kukurūzų miškai, ir po tokį mišką vaikščiodamas nerandi pavėsio.

lės svogūnėlis ar šakniagumbis, kurį gal kaip tik tuo metu, kai jis deramas, graužia ir naikina vikšras? Ir ko verta gėlė, kuri nuostabi dienovidyje, bet nuvysta dar saulei nenusileidus? Ir ko vertas sąlyginis grožis, kerintis nebent žinovų akį ir pripažįstamas grožiu tik todėl, kad jiems patinka jį tokiu laikyti? Gal ateis toks laikas, kada gėlės bus vertinamos dėl savybių, priešingų toms, kurios vertinamos dabar, ir nė kiek ne mažiau pagrįstai; tuomet jūs savo ruožtu būsite autoritetas, o jūsų žinovai — neišmanėliai. Visi tie menki stebėjimai, pereiną į mokslo sritį, nėmaž nerūpi protingam žmogui, kuris nori saikingai pramankštinti kūną ir pailsinti protą pasivaikščiojimo metu, šnekučiuodamas su draugais. Juk gėlės skirtos tam, kad žmonės tik probėgšmais jomis pasigrožėtų, o ne anatomuotų iš smalsumo*. Pažiūrėkite, kaip šiame sode tviska lanksvos: jos skleidžia gardų kvapą, žavi akį ir beveik nereikalauja jokios priežiūros, jokio darbo. Kaip tik todėl ir nekreipia į jas dėmesio gėlininkai: gamta sukūrė lanksvą tokią gražią, kad jie neišmano, kaip pridėti jai sąlyginio grožio, o kadangi per daug plūktis su ja nereikia, tai ji neteikia nieko, kas glostytų jų savimeilę. Vadinamieji žinovai daro šit kokią klaidą: visur nori įžvelgti žmogaus meną ir niekados nebūna patenkinti, jei to meno nematyti; o betgi tikras skonis vertina nepastebimą meną, ypač kai turima omeny gamtos kūriniai. Kam reikalingos tos tiesios, smėliu pabarstytos alėjos, kurių parkuose devynios galybės, arba alėjos, turinčios žvaigždės formą? Manoma, kad tokiomis gudrybėmis sukeliamas įspūdis, jog parkas kur kas didesnis, bet iš tikrųjų tik nevykusiai išryškinamos jo ribos. Ar miškuose esate matę upių smėlio? Nejaugi tuo smėliu vaikščioti minkščiau negu samanomis arba veja? Bene gamta naudojasi tolydžio kampainiu ir liniuote? O gal žinovai bijo, kad žmonės vis dėlto atpažins gamtą, nepaisant visų pastangų ją sudarkyti? Pagaliau, argi ne juokinga, jog, vos išėję pasivaikščioti, jie tarytum jaučiasi jau pavargę ir traukia nosies tiesumu, kad tik kuo greičiau pasiektų tikslą? Argi ne tiesa, jog, pasirinkdami trumpiausią kelią, jie leidžiasi veikiau į kelionę negu į pasivaikščiojimą ir, vos atsidūrę parke, jau skuba namo?

O ką gi daro gero skonio žmogus, kuris gyvena, kad gyventų ir džiaugtųsi gyvenimu, žmogus, kuris trokšta tikrų ir paprastų malo-

* Išmintingasis Volmaras kalba neapgalvotai. Nejaugi jis, sugebėjęs taip puikiai stebėti žmones, taip prastai stebėjo gamtą? Nejaugi nežinojo, kad jeigu jos Kūrėjas didis tame, kas didu, tai juo didesnis tame, kas maža?

numų ir nori turėti vietą pasivaikščiojimui netoli namų? Tą vietą jis daro jaukią ir patogią, kad ji patiktų bet kuriuo dienos metu, ir drauge tokią paprastą ir natūralią, kad atrodytų, lyg jis nebūtų nė piršto prikišęs. Toje vietoje bus graži vandenų, žalumynų, pavėsio ir gaivos dermė, nes gamta irgi mėgsta tų dalykų dermę. Jis vengia visokios simetrijos, nes simetrija — gamtos ir įvairovės priešas; parkuose visos alėjos paprastai tokios panašios, jog visados būna įspūdis, kad eini ta pačia alėja. Jis išlygina žemės paviršių, kad būtų patogu vaikščioti, bet pačios alėjos kraštai ne visur tiksliai lygiagretūs, ne visur ji tiesi, eina ji, rodos, nežinoma kryptimi nelyginant žmogus, kuris, iš dyko buvimo išsiruošęs pasivaikščioti, niekur neskuba. Visai nėra reikalo rengti tolumoje gražių perspektyvų: belvederių ir iš jų atsiveriančių reginių pomėgis būdingas didumai žmonių, mėgstančių tik tuos kraštus, kur jų nėra: juos visada masina tai, kas tolima ir nepasiekiama; ir architektas, neišmanantis, ką daryti, kad užsakovai būtų patenkinti aplinka, griebiasi gudrybių, įtaikaudami jų skoniui; tačiau mano kalbamasis žmogus neturi tokių nerimastingų potroškių, ir kai jam gera ten, kur jis yra, jis anaiptol nesiveržia kur nors kitur. Iš šito sodo, pavyzdžiui, nematyti jokių tolimų reginių, ir visi tuo labai patenkinti. Mums atrodo, jog čia esama visų gamtos grožybių, ir aš baisiai nenorėčiau, kad menkiausia properša į aplinkinį pasaulį gerokai sumenkintų mūsų pasivaikščiojimų malonumą*. Be abejo, kiekvienas, kam nepatinka tokioje paprastoje ir mieloje vietovėje mėgautis giedromis vasaros dienomis, neturi nei gero skonio, nei sveikos dvasios. Pripažįstu, jog čionai nedera vedžioti pašalinių, bet užtat po tokį sodą malonu pasivaikščioti vienam, nerodant jo svetimiems žmonėms".

„Pone,— atsiliepiau aš,— tie turčiai, kurie įsirengia tokius gra-

* Nežinau, ar kada nors bandyta ilgas alėjas, nutiestas iš centro į šalis kaip žvaigždės spinduliai, nežymiai išlenkti, kad negalėtumei matyti visos alėjos iki pat galo. Tiesa, tuomet nebeliktų malonumo grožėtis panorama, bet atsirastų kitas pranašumas, toks brangus savininko širdžiai: vaizduotė praplėstų parko ribas, ir žmogus, atsidūręs palyginti nedidelės žvaigždės vidury, jaustųsi lyg milžiniškame parke, kur įmanoma pasiklysti. Esu įsitikinęs, jog tuomet pasivaikščiojimai būtų ne tokie nuobodūs, nors ir sustiprėtų vienatvės įspūdis: mat visa, kas skatina vaizduotę, drauge žadina mintį ir duoda peno protui. Tačiau sodų projektuotojai paprastai esti ne iš tų žmonių, kuriems rūpi tokie dalykai. Kam iš jų kaimo vietovėje galėtų iškristi iš rankų pieštukas, kaip Lenotrui Sent Džemso parke[16], ir bene kuriam jų žinoma kaip jam, kas teikia gyvastį gamtai ir žavesį jos vaizdams?

žius parkus, turi labai rimtą pagrindą nemėgti vienumos ir vaikščioti kieno nors lydimi; todėl jie labai gerai daro, kai, užsisakydami parkus, galvoja ne apie save. Beje, Kinijoje esu matęs jūsų mėgstamų parkų, ir suprojektuoti jie su tokia išmone, jog tos išmonės nematyti nė ženklo, tačiau išlaidos jiems įrengti tokios didelės, o ir priežiūra atsieina taip brangiai, kad vien apie tai pagalvojus man beregint dingdavo noras jais grožėtis. Buvo ten uolų, grotų, dirbtinių krioklių,— ir visa tai padaryta smėlėtose lygumose, kur vanduo gaunamas tik iš šulinių; buvo ten gėlių ir retų augalų, suvežtų iš visų Kinijos ir Totorijos[17] klimatinių juostų ir pasodintų į tą pačią dirvą. Tiesa, nematei ten nei gražių alėjų, nei taisyklingų gėlynų, bet užtat matei vienoje vietoje devynias galybes stebuklų, kurie kitur pasitaiko tik skyrium ir toli vienas nuo kito. Gamta ten atsiskleidžia tūkstančiais įvairiausių pavidalų, bet viskas atrodo dirbtina. Jūs nevežėte čionai nei žemių, nei akmenų, nesirūpinote nei siurbliais, nei vandens saugyklomis, jums nereikia nei šiltnamių, nei krosnių, nei stiklinių gaubtų, nei demblių. Vieta čia beveik visiškai lygi, ir nieko ypatingo nedaryta, kad būtų gražu: paprasčiausios žolės ir gėlės, paprasčiausi medžiai ir krūmai, vienas kitas griovelis, kuriuo srovena vanduo iš upokšnio,— jokių įmantrybių, jokio darkymo, bet ir to visiškai pakanka, kad sodas gražiau atrodytų. Tai lyg žavus žaidimas, nereikalaujantis jokių pastangų, ir kai nepastebi, kiek visa tai kainuoja, dar maloniau mėgautis reginiu. Jaučiu, jog šitas kampelis galėtų būti dar dailesnis, bet tuomet nepalyginamai mažiau man patiktų. Toks, pavyzdžiui, garsusis milordo Kabhemo parkas Sto vietovėje[18]. Jame tiek gražių, be galo įspūdingų vaizdų, lyg tam tyčia atkeltų iš įvairių pasaulio kraštų, ir viskas atrodo tikra, išskyrus jų derinį, tokį natūralų Kinijos soduose, kuriuos ką tik minėjau. To nuostabaus vienatvės prieglobsčio šeimininkas ir kūrėjas įsakė netgi pristatyti ten senovės šventovių ir kitų pastatų griuvėsių; tolima praeitis ir tolimi kraštai stulbina ten savo didingumu, pranokstančiu žmogaus vaizduotę. Šit kas man labiausiai nepatinka. Norėčiau, kad žmonių pramogos niekada nebūtų slogios ir nepriminty jų silpnybės ir kad žavintis tais stebuklais galvos nekvaršintų mintys, kiek pinigų ir triūso visa tai atsiėjo. Bene likimas užkrauna mums per mažai sunkumų,— kam dar sunkinti savo pramogas?

Galiu padaryti jums tik vieną priekaištą,— pridūriau žiūrėdamas į Juliją,— bet, ko gero, jis pasirodys jums pernelyg griežtas: jūsų Eliziejus — nereikalinga pramoga. Kuriam galui nauja pasi-

vaikščiojimų vieta, jei kitapus namų žaliuoja tokios žavios ir drauge tokios apleistos giraitės?“ — „Jūsų tiesa,— truputį sumišusi atsakė Julija,— bet šičia man labiau patinka“.— „Verčiau būtumėte pagalvojęs prieš duodamas tokį klausimą, nes jis daugiau nei nekuklus,— nutraukė mane ponas de Volmaras.— Po vedybų žmona nė karto nėra buvusi jūsų minėtose giraitėse. Ir aš žinau kodėl, nors ji niekada man nėra to sakiusi. Jums irgi tai ne paslaptis, tad gerbkite tą vietą, kur šiuo metu esame,— medžius čia sodino dorybės ranka“.

Kai tik gavau šią teisingą pastabą, mums žengiant pro sodo vartelius pasirodė Fanšonos vedama mažoji šeimynėlė. Trys mieli vaikučiai puolė šeimininkams ant kaklo. Man taip pat teko tų žavių glamonių. Mudu su Julija grįžome atgal į Eliziejų, truputį pasivaikščiojome su vaikais, o paskum vėl pasukome prie pono de Volmaro, kalbančio su darbininkais. Beeinant Julija man prisipažino, jog, tapus motina, jai dingtelėjusi viena mintis, kuri ir paskatinusi visomis išgalėmis imtis gražinti sodą. „Aš pagalvojau,— tarė ji,— jog vaikams paaugus sodo priežiūra bus jiems ir pramoga, ir sveikatos šaltinis. Juk čia reikės įdėti daugiau meilės negu triūso, ne arti ir kasti žemę, o veikiau rūpintis augalų ir medžių šakų forma ir darna. Noriu, kad ilgainiui vaikai taptų mažais sodininkais; tai jiems bus naudingos ir drauge ne per sunkiausios pratybos organizmui grūdinti; beje, visą darbą, jų jėgoms nepakeliamą, dirbs kiti, o jie imsis tik tokio, kuris bus jiems pramoga. Negaliu nė apsakyti,— pridūrė ji,— kaip man gera galvoti, kad vaikai nedykinėja, teikia man tokias pat mažytes paslaugas, kokias dabar su tokiu mielu noru jiems darau aš, ir kad savo švelniomis širdelėmis jie džiaugiasi matydami savo motiną mėgaujantis pavėsiu po jų prižiūrimais medžiais. Tikrai, mano mielas,— susijaudinusi tarė ji,— džiaugsmingai praleistos dienos dvelkia palaima, skirta žmonėms kitame gyvenime, ir aš, galvodama apie tai, ne be pagrindo pavadinau šitą sodą Eliziejumi“. Milorde, toji moteris — neprilygstama motina ir žmona, tokia pat neprilygstama draugė ir duktė; ir, deja, amžinai kamuosis mano širdis, negalėdama pamiršti, kad buvo ji taip pat neprilygstama mylimoji.

Sužavėtas to žavaus kampelio, vakare paprašiau namų šeimininkų, kad mano viešnagės metu Fanšona patikėtų man raktą ir paukštelių lesinimą. Julija tuoj liepė nunešti mano kambarin maišelį grūdų ir įdavė man savo raktą. Nežinau kodėl, bet man buvo lyg ir skaudu jį imti: regis, būtų buvę maloniau gauti raktą iš pono de Volmaro.

Šįryt atsikėliau labai anksti ir, nekantraudamas it vaikas, nuskubėjau užsidaryti savo negyvenamoje saloje. Kokių saldžių godų tikėjausi prigodoti tame nuošaliame kampelyje, kur vien jau mielas gamtovaizdis būtų turėjęs išginti iš atminties nenatūralią visuomeninę tvarką, padariusią mane tokį nelaimingą! Juk visa tai, ką regėsiu aplink,— darbas moters, kuri buvo man tokia brangi! Visur, nors ir kur žvelgsiu, matysiu tik ją vieną, tik tai, kas liesta josios rankų; bučiuosiu gėles, jos kojų užgautas; kvėpuosiu rasos drėgmės prisigėrusiu oru, kuriuo jos kvėpuota; pažinsiu jos skonį, kuriuo čia paženklintas kiekvienas jos pomėgis, ir man atsiskleis visas jos žavesys; ir jausiu ją visur, lygiai kaip jaučiu ją širdies gilumoje.

Šitaip nusiteikęs įėjau į Eliziejų, bet tuoj prisiminiau pono de Volmaro žodžius, pasakytus vakar beveik toje pačioje vietoje, kur dabar buvau. Ir tų žodžių atskambis beregint pakeitė mano dvasinę būseną. Tarytum pamačiau dorybės paveikslą ten, kur tikėjausi įžiūrėti malonumo paveikslą; tas naujas paveikslas mintyse susiliejo su ponios de Volmar bruožais, ir pirmą kartą per tas dienas, kai čia viešėjau, pamačiau Juliją, nesančią šalia, pamačiau ne tokią, kokia ji man buvo kitados ir kokią vis dar mėgstu prisiminti, bet tokią, kokia ji esti kas dieną. Milorde, man pasirodė, jog matau tą žavią, tyrą ir dorą moterį, kaip ir vakar apsuptą tos pačios palydos. Mačiau, kaip trys mieli vaikučiai — šventas ir neįkainojamas santuokos ir švelnios draugystės laidas — apipila ją lipšniomis glamonėmis, o ji atsako jiems tuo pačiu. Mačiau greta orų poną de Volmarą, vyrą, didžiai mylimą, didžiai laimingą ir vertą laimės. Tarytum vėl pamačiau jo skvarbų ir tiriamą žvilgsnį, kiaurai pervėrusį man širdį, ir vėl nukaitau iš gėdos; tarytum iš naujo suskambo man ausyse nusprūdę jam nuo liežuvio visiškai pelnyti priekaištai ir pamokymai, kurių taip neįdėmiai klausiausi. Paskum pamačiau Fanšoną Regar — gyvą įrodymą, jog dorybė ir žmogiškumas nugali net karščiausią meilę. Ak, bene būtų galėjęs koks draudžiamas jausmas prasismelkti iki Julijos pro tą neįveikiamą palydą? Su kokiu pasipiktinimu būčiau nuslopinęs gėdingus nusikalstamos ir dar ne visai išblėsusios aistros šuorus! Ir kaip būčiau save niekinęs, jei bent vienu atodūsiu būčiau sutepęs tokį nuostabų tyrumo ir padorumo pergalės paveikslą! Prisiminiau žodžius, kuriuos ji pasakė man, kai ėjome iš sodo; paskum, drauge su ja mintyse nukilęs į ateitį, jos nupieštą tokiomis šviesiomis spalvomis, mačiau, kaip toji švelni motina šluosto prakaitą vaikučiams nuo kaktos, bučiuoja jų įkaitusius skruostus ir visa

širdimi, sutverta mylėti, atsiduoda saldžiausiam jausmui, prigimties mums dovanotam. Viskas, netgi patsai Eliziejaus pavadinimas, padėjo man pažaboti vaizduotę ir įkvėpė dvasiai ramybę, brangesnę jai už labiausiai viliojančių aistrų sumaištį. Tas pavadinimas saviškai atskleidė jį sugalvojusios moters vidinį pasaulį,— juk neramia dvasia neįmanoma pasirinkti tokio pavadinimo. Ir aš pasakiau sau: rimtis viešpatauja jos širdyje, kaip ir tame prieglobstyje, kuriam ji davė tokį vardą.

Tikėjausi maloniai pagodoti, ir malonumas, kurį patyriau, pranoko visus lūkesčius. Eliziejuje praleidau dvi valandas, bet už jas būčiau mielai paaukojęs visą gyvenimą. Matydamas, kaip gražiai ir spėriai jos pralėkė, tariau sau, jog apmąstymai, pilni taurių minčių, teikia savotišką palaimą, nežinomą nedorėliams, būtent — vidinę santaiką. Pagalvojus apie tai bešališkai, sunku būtų nusakyti, koks kitas malonumas galėtų prilygti tam jausmui. Šiaip ar taip, man regis, tam, kas mėgsta, kaip aš, vienatvę, pridera saugotis, kad iš netyčių neapniktų dvasinės kančios. Galbūt pagal tuos principus būtų įmanoma perprasti klaidingus žmonių samprotavimus tiek apie ydos, tiek apie dorybės pranašumą: mat dorybės teikiami džiaugsmai esti grynai vidiniai ir pastebimi nebent tų, kurie juos patiria, o mėgavimasis yda krinta visiems į akis, bet tik tas, kas ja mėgaujasi, žino, kiek jam tai atsieina.

Se a ciascun l'interno affano
Si leggesse in fronte scritto,
Quanti mai, che invidia fanno,
*Ci farebbero pietà!**

Nė nepastebėjau, kaip užsibuvau Eliziejuje iki vėlaus ryto, bet atėjo ponas de Volmaras ir pranešė, jog Julija laukianti manęs su arbata. „Jūs patys kalti, kad pavėlavau pusryčių,— pasakiau teisin-

---

* Jei dvasines kančias būtų įmanoma įžiūrėti kiekvieno veide, kiek žmonių, keliančių pavydą, žadintų užuojautą![19] (*It.*)

Sen Prė būtų galėjęs pridurti ir kitą posmą, tokį pat gražų ir ne mažiau tinkamą temai:

Si vedria che i lor nemici
Anno in seno, e si riduce
Nel parere a noi felici
Ogni lor felicità.

[Būtų aišku, jog savo priešą jie nešiojasi širdyje ir jog visa jų tariama laimė tėra ta, kad jie dedasi laimingi.]

damasis.— Vakar vakare mane taip sužavėjo jūsų sodas, jog šįryt nuskubėjau dar sykį juo pasigrožėti. Ką gi, jūs manęs palaukėte, vadinasi, rytas nenuėjo man veltui".

„Gražiai pasakyta,— atsiliepė ponia de Volmar.— Geriau palūkėti iki vidurdienio, negu atsižadėti malonumo pusryčiauti visiems drauge. Svetimiems aš neleidžiu rytais ateiti pas mane, taigi kiekvienas pusryčiauja savo kambaryje. Pusryčių kviečiami tik draugai; liokajai išprašomi, įkyruoliai čia nesirodo; prie stalo visi kalba atvirai ir nuoširdžiai, atskleidžia visas paslaptis, neslopina jokių jausmų, nesibaimina širdžiai mielo pasitikėjimo, jaučiasi laisvai ir nevaržomai. Ko gero, tai vienintelė valandėlė, kai kiekvienam leidžiama būti tokiam, koks jis yra. Kaip būtų gera, jei toji valandėlė tęstųsi ištisą dieną!" — „Ak Julija,— mielai būčiau atsakęs,— kokie gražūs jūsų norai!" Bet nutylėjau. Visų pirmiausia drauge su meile iš savo gyvenimo išbraukiau meilikavimą. Meilikauti kam nors į akis (aišku, jeigu tai ne mylimoji) — vadinasi, įtarti jį puikybe. Juk jūs žinote, ją taip dievinu, jog apsieinu be žodžių. Žiūrėti į ją, klausytis jos, stebėti kiekvieną judesį — argi tai ne pakankamas meilikavimas jai?

XII LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO PONIOS DE VOLMAR

Matyt, taip jau likimo skirta, mieloji bičiule, kad tu visada saugotumei mane nuo manęs pačios. Vargais negalais išvadavusi mane iš pinklių, širdies paspęstų, išgelbėsi mane ir iš pinklių, kurias rezga man protas. Po tiekos žiaurių išbandymų dabar pradedu baimintis klaidų ne ką mažiau negu aistrų, kurios dažniausiai paskatina jas daryti. Kodėl ne visada buvau tokia atsargi? Jeigu kitados būčiau mažiau kliovusis savo nuovoka, mažiau būtų reikėję rausti dėl savo jausmų.

Tegu ši įžanga tavęs negąsdina. Būčiau neverta tavo draugystės, jei ligi šiol turėčiau tartis su tavimi svarbiais klausimais. Nusikalstami polinkiai visada buvo svetimi mano širdžiai, ir, drįstu tikėtis, šiandien kaip niekad esu jų nusikračiusi. Tad ramiai išklausyk mane,

sesute, ir patikėk, jog man niekad nebereikės kreiptis į tave patarimo tais atvejais, kai abejones gali išsklaidyti tik vidinis padorumas.

Jau šešeri metai, kai mudu su ponu Volmaru gyvename santuokoje ir taip gražiai sutariame, kaip tik gali sutarti vyras su žmona, ir tu žinai, kad jis niekada nėra man užsiminęs nei apie savo giminę, nei apie save patį, o aš, gavusi vyrą iš tėvo, kurio didžiausi rūpesčiai — dukters laimė ir namų šlovė, niekada nesidomėjau jo gyvenimu daugiau, negu jam pačiam atrodė reikalinga man pasakyti. Tenkindamasi tuo, privalau būti jam dėkinga ir už savo gimdytojo gyvastį, ir už savo garbę, savo ramybę, savo protą, savo vaikus ir už visa tai, kas leidžia man daugiau ar mažiau save vertinti, buvau visiškai įsitikinusi, jog visa tai, kas man nežinoma apie jį, neprieštarauja tam, kas žinoma, ir jog žinoti daugiau nereikia, kad galėčiau kiek tik įmanoma jį mylėti, branginti ir gerbti.

Šįryt per pusryčius jis pasiūlė man pasivaikščioti, kol dar ne taip karšta; paskum, prasimetęs, kad jam nepatogu, pasak jo, vienu chalatu eiti toli nuo namų, nusivedė mus į giraitę,— taip, brangioji, į tą pačią giraitę, kur prasidėjo visos mano gyvenimo negandos. Artinantis prie tos lemtingos vietos, man ėmė siaubingai daužytis širdis, ir aš buvau beatsisakanti eiti giraitėn, bet, gėdos perimta, susivaldžiau, prisiminiau anądien Eliziejuje jo pasakytus žodžius ir pabijojau, kad jis gali klaidingai suprasti mano nenorą. Nežinau, ar buvo ramus mūsų filosofas, bet, netyčia dirstelėjusi į jį po kurio laiko, pamačiau, koks jis išblyškęs, persimainęs, ir negaliu tau apsakyti, kaip man sugėlė širdį.

Kai atsidūrėme giraitėje, pastebėjau, kad vyras šypsodamas žiūri į mane. Jis atsisėdo tarp mudviejų, patylėjo truputį ir, paėmęs mudu už rankų, tarė: „Vaikeliai, pagaliau matau, kad mano planai nebuvo tušti ir kad mus visus tris gali susieti tvirtas jausmas, kuris suteiks mums laimę, o man — paguodą senatvėje, nes ji beartėjanti; bet aš pažįstu jus geriau negu jūs mane, ir teisingumas reikalauja sulyginti visų mūsų padėtį. Nors neturiu nieko itin įdomaus jums papasakoti, nebenoriu nieko slėpti nuo jūsų, kaip ir jūs nieko neslepiate nuo manęs".

Ir tuomet jis atskleidė mums savo gimimo paslaptį, ligi tol žinomą tik mano tėvui. Kai tu ją išgirsi, suvoksi, kokio santūrumo ir kokios savitvardos tai žmogus, kad išgalėjo šešerius metus slėpti nuo žmonos tokią paslaptį; bet jam tai menkas niekas, jis daug apie tai negalvoja ir nededa kokių ypatingų pastangų tą paslaptį išlaikyti.

„Daug jums nepasakosiu apie savo gyvenimą,— tarė jis,— jums svarbiau pažinti mano būdą negu išgirsti mano nuotykius. Ir būdas, ir nuotykiai labai paprasti, ir, gerai permanę, kas aš esu, lengvai suvoksite, ką galėjau padaryti. Iš prigimties esu ramios dvasios ir šaltos širdies. Esu iš tų žmonių, kurie užgauliai vadinami bejausmiais, nors jiems paprasčiausiai yra svetimos aistros, trukdančios vadovautis protu, vieninteliu tikru žmogaus vedliu. Būdamas nelabai jautrus ir džiaugsmui, ir sielvartui, beveik nesu linkęs rodyti tokio žmogui būdingo jausmo kaip užuojauta artimui, kuri padeda pelnyti kitų meilę. Jeigu man skaudu matyti kenčiant dorus žmones, tai gailestis čia niekuo dėtas, nes man juk nė kiek negaila, kai matau kenčiant nenaudėlį. Visų mano jausmų pagrindas — įgimtas potraukis į tvarką, o sumanus likimo užgaidų ir žmogaus veiksmų derinimas man patinka ne mažiau kaip graži simetrija dailininko paveiksle ar gerai pastatyta teatro pjesė. Vienintelė mano aistra — stebėjimas. Aš mėgstu tirti žmonių širdis, o kadangi mano širdis nekuria man jokių iliuzijų, kadangi mano stebėjimai šaltakraujiški ir nešališki ir kadangi ilgos patirties dėka esu išsiugdęs įžvalgumą, tai beveik niekada nebūna mano nuomonė klaidinga; tai glosto man savimeilę, ir tai man vienintelis atlygis už nuolatinius stebėjimus. Pats aš nemėgstu jokio vaidmens, tik mėgstu žiūrėti, kaip kiti vaidina savo vaidmenis: visuomenę malonu stebėti, bet būti jos nariu — ne. Jei galėčiau pakeisti savo esybės prigimtį ir tapti gyva akimi, mielai tą padaryčiau. Tačiau, būdamas abejingas žmonėms, anaiptol nesu nuo jų priklausomas; man nė kiek nerūpi, mato jie mane ar ne, man tik reikia juos matyti,— žodžiu, jie man reikalingi, nors ir nekelia simpatijų.

Du visuomenės luomai, kuriuos turėjau progą stebėti pirmiausia, būtent liokajai ir karaliaus dvaro didikai, iš esmės kur kas mažiau skiriasi nuo vienas kito negu iš pažiūros; juos abu taip lengva pažinti, ir jie abu taip menkai teverti būti stebimi, jog beregint man nusibodo. Atsisveikinęs su karaliaus dvaru, kur greit viską permatai kiaurai, netyčia išvengiau, pats to nenujausdamas, didelio pavojaus, kurio ten nebūtų pasisekę išvengti. Aš pasikeičiau pavardę ir, norėdamas susipažinti su kariškių gyvenimu, išvykau svetur ir stojau tarnauti tenykščiam valdovui; kaip tik ten ir turėjau laimę, Julija, padaryti paslaugą jūsų tėvui, kai jis, dvikovoje nukovęs draugą, iš nevilties narsiai buvo bepuoląs į mirtį, nusižengdamas savo priedermei. Pažinęs jautrią ir taurią drąsiojo karininko širdį, susidariau geresnę nuomonę apie žmones. Jis pasiūlė man draugystę, kurios negalėjau

atsisakyti, ir nuo to laiko mudviejų santykiai ne tik nenutrūko, bet kas dieną darėsi vis tvirtesni. Toji nauja būsena man atskleidė, jog anaiptol ne nauda, kaip maniau, yra vienintelis žmonių veiklos akstinas ir jog tarp begalės prietarų, priešiškų dorybei, esama ir tokių, kurie jai palankūs. Aš suvokiau tą tiesą, jog pagrindinė žmogaus savybė yra savimeilė. Pati savaime ši savybė neutrali, ji tampa bloga arba gera pagal aplinkybes, o tos savo ruožtu priklauso nuo papročių, įstatymų, luomo, turto ir apskritai nuo mūsų visuomenės sanklodos. Taigi aš atsidėjau savo polinkiui į stebėjimą ir, paniekęs įprastą nuomonę apie visuomeninę padėtį, vieną po kitos išbandžiau įvairias profesijas, kurios teikė man galimybę lyginti skirtingų luomų žmones ir per vienus pažinti kitus. Ir pajutau tai, ką esate minėjęs viename laiške,— tarė jis, kreipdamasis į Sen Prė,— pajutau, kad žmogus nieko nemato, kai tenkinasi vien stebėjimu,— reikia veikti, kad pamatytum, ką daro žmonės. Ir štai, norėdamas būti žiūrovu, tapau aktorium. Leistis kur kas lengviau negu kilti: aš išbandžiau daugelį visuomenės pakopų, apie kurias nė nenuvokia mano luomo žmonės. Vienu tarpu netgi ūkininkavau, ir kai Julija savo Eliziejuje pristatė mane prie sodininko už parankinį, pasirodžiau besąs ne toks jau naujokas, kaip ji galėjo manyti.

Be tikrojo žmonių pažinimo, apie kurį neveiklioji filosofija duoda tik paviršutinišką supratimą, įgijau dar vieną, visiškai man netikėtą pranašumą: veiklus gyvenimas išugdė mano įgimtą polinkį į tvarką, ir aš saviškai pamėgau gėrį, puoselėti jį man buvo malonu. Tas jausmas truputį susilpnino mano potraukį į stebėjimą, bent kiek sutaikino mane su pačiu savimi, ir aš, šitaip pakrypus mano charakterio raidai, staiga susivokiau esąs vienišas. Vienatvė, ir anksčiau buvusi man grasi, pasidarė stačiai nepakenčiama, ir aš jau nustojau tikėtis, kad ilgainiui su ja apsiprasiu. Aš nenusikračiau savo šaltumo, bet ėmiau ilgėtis šiltų žmogiškų santykių; ėmė kamuoti mintys apie vienišą senatvę, nors iki to buvo dar gana toli, ir pirmąsyk gyvenime patyriau nerimą ir liūdesį. Pasisakiau apie savo bėdą baronui d'Etanžui. „Nereikia susenti nevedus,— tarė jis.— Aš pats gyvenau beveik nepriklausomai, kad ir susietas santuokos ryšiais, bet dabar vėl noriu būti vyras ir tėvas ir ketinu netrukus visiškai grįžti į šeimą. Jūs galite tapti tos šeimos nariu ir atstoti man sūnų, kurio netekau. Aš turiu vienturtę dukterį, kuriai metas tekėti, ir nepasakyčiau, kad ji be dorybių; širdis jos jautri, ji suvokia savo priedermę ir su mielu noru pasielgs taip, kaip ta priedermė liepia. Ji ne gražuolė ir ne išminties

versmė, bet atvažiuokite, pasižiūrėkite, ir jeigu nieko jai nepajusite, vadinasi, niekad nieko nepajusite jokiai moteriai pasaulyje“. Aš atvažiavau, pamačiau jus, Julija, ir įsitikinau, jog tėvas pernelyg kukliai apie jus kalbėjo. Jūsų krykštavimas, džiaugsmo ašaros, ištryškusios jį apkabinant, pirmą — ar veikiau vienintelį — kartą gyvenime sugraudino man širdį. Tas vaizdas padarė man gal ne tokį jau didelį, bet visgi nepaprastą įspūdį, o juk įspūdis turi būti itin stiprus tik tada, kai jam priešiniesi. Treji nesimatymo metai nepermainė mano širdies. Tačiau jūs, Julija, man grįžus negalėjote nuslėpti nuo manęs savosios širdies polinkių. Ir dabar aš noriu atkeršyti jums už tą išpažintį, kuri taip brangiai jums atsiėjo“. Spręsk pati, brangioji, kaip aš nustebau išgirdusi, kad visos mano paslaptys jam buvo žinomos dar prieš jungtuves ir kad jis vedė mane žinodamas, jog priklausiau kitam.

„Mano elgesys buvo nepateisinamas, nedelikatus,— toliau kalbėjo ponas de Volmaras.— Aš nusižengiau blaiviam protui, sukėliau grėsmę jūsų ir savo garbei; turėjau baimintis, kad nepastūmėčiau ir jūsų, ir savęs į neatitaisomų nelaimių bedugnę; bet aš jus mylėjau, mylėjau tik jus vieną, ir visa kita man buvo nesvarbu. Kaip nuslopinti aistrą, kad ir silpnutėlę, kai nėra jai atsvaros? Štai šaltų ir ramių charakterių trūkumas! Viskas gerai, kol šaltumas saugo juos nuo pagundų; bet vos tik atsiranda pagunda, ji beregint paima viršų; protas, valdąs jausmus, kol viešpatauja vienas, pristinga jėgų, kai reikia pasipriešinti menkiausiam jų spaudimui. Buvau gundomas tik vieną kartą — ir pasidaviau. O jeigu būtų mane suėmęs ir kitokių aistrų kvaitulys, tai kiek tik klaidingų žingsnių būčiau daręs, tiek sykių būčiau puolęs. Tik ugningos sielos sugeba grumtis ir nugalėti; visos didžios pastangos, visi taurūs žygiai tik joms skirti; šaltas protas niekada nėra nuveikęs įžymių darbų, ir aistros nugalimos tik tada, kai jos supriešinamos. Kai iškyla dorybės aistra, ji viešpatauja viena, ir tada laikosi visų kitų jausmų pusiausvyra. Štai taip žmogus ir tampa išminčium, nes ir išminčiui nėra svetimos aistros, bet jis vienintelis sugeba nugalėti vienas aistras su kitų pagalba, panašiai kaip locmanas kad veda laivą su priešinių vėjų pagalba.

Kaip matote, aš neketinu mažinti savo nuodėmių: jei būtų buvusi bent viena klaida, aš be niekur nieko ją pripažinčiau; bet aš gerai jus pažinojau, Julija, ir vesdamas jus nepadariau klaidos. Jaučiau, kad nuo jūsų priklauso mano gyvenimo laimė ir kad, be manęs, niekas kitas negali suteikti laimės jums. Žinojau, kad jūsų širdžiai

reikia nekaltybės ir rimties, o meilė, kurios ji pilna, jų niekad jums neduos, ir kad išginti ją iš širdies gali nebent baisėjimasis nusikaltimu. Mačiau, kad jūsų siela prislėgta, kad iš tos būsenos išsivaduos tik stodama į naują kovą ir kad, pajutusi, jog dar galite tapti verta mano pagarbos, jūs stengsitės ją pelnyti.

Jūsų širdis buvo meilės nukamuota; todėl aš nekreipiau dėmesio į amžiaus skirtumą, neduodantį man teisės siekti jūsų meilės, kuria jau negalėjo mėgautis tas, kas ją įkvėpė, bet kurios kam kitam būtų buvę neįmanoma laimėti. Priešingai, matydamas, jog mano gyvenime, jau einančiame į pakalnę, atsirado jausmas, ir, kaip man atrodė, patvarus, džiugiai ryžausi paskirti jam paskutines savo dienas. Ilgai ieškojęs ir neradęs tokios, kuri būtų galėjusi jums prilygti, pagalvojau, kad jeigu jūs nesuteiksite man laimės, niekas kitas pasaulyje nesugebės to padaryti; aš išdrįsau patikėti dorybe ir jus vedžiau. Jūs laikėte paslaptį, ir aš tuo nesistebėjau; žinojau to priežastis, o jūsų taurus elgesys teikė man pagrindą tikėtis, kad jis visada toks ir bus. Sekdamas jūsų pavyzdžiu, aš irgi laikiausi santūrumo — nenorėjau atimti jums garbės kada nors pačiai išpažinti tą paslaptį, nes mačiau, jog kas akimirką ji gali išsprūsti jums iš lūpų. Ir nesuklydau: jūs pateisinote visus mano lūkesčius. Kai pasiryžau išsirinkti žmoną, norėjau mielos, protingos, laimingos draugės. Du pirmieji mano norai išsipildė; vaikeli mano, tikiuosi, išsipildys ir trečias".

Sulig tais žodžiais, nors ir kaip tvardžiausi, kad jo nenutraukčiau, su ašaromis akyse puoliau jam ant kaklo ir sušukau: „Brangusis vyre mano, visų žmonių geriausias ir mylimiausias, žinokite: jeigu ne jūsų, tai bent mano laimei trūksta tik vieno — kad būčiau jos verta!.." — „Jūs esate laiminga, kiek tik įmanoma būti laimingam,— nutraukė jis mane,— jūs tikrai esate to verta, ir dabar pats laikas ramiai mėgautis laime, kuri jums atsiėjo tiek pastangų. Jei būčiau tenkinęsis tik jūsų ištikimybe, man būtų pakakę vieno jūsų pažado jos laikytis; bet aš norėjau kai ko daugiau, norėjau, kad ištikimybės priedermė būtų jums lengva ir saldi, ir mudu abu sutartinai ir be žodžių to siekėme. Julija, mums pasisekė, ir gal net geriau, nei jūs manote. Tik gaila, kad jūs vis nepasitikite savimi tiek, kiek pridera, ir vis nepakankamai save vertinate. Besaikis kuklumas ne mažiau pavojingas negu puikybė. Kai su beatodairiška drąsa griebiamės ko nors ne pagal savo jėgas, mūsų pastangos būna bergždžios, o kai baimė atima pasitikėjimą savo jėgomis, jos tampa beprasmės. Tikroji išmintis yra gerai apskaičiuoti savo jėgas ir jomis kliautis. Kai pasi-

keitė jūsų padėtis, jūs įgijote naujų jėgų. Juk jūs — nebe ana nelaiminga mergina, kuri gailėjosi pasidavusi silpnybei; jūs — doringiausia visų moterų, žmonos priedermė ir garbė jums yra aukščiausias įstatymas, ir tik viena galiu jums prikišti: kodėl jūs niekaip negalite pamiršti savo ankstesnių klaidų? Nesiimkite prieš save užgaulių atsargumo priemonių, bet verčiau mokykitės kliautis savo jėgomis, ir tuomet labiau pasitikėsite savimi. Nusikratykite nepagrįsto nepasitikėjimo savimi, nes kartais iš tikrųjų gali pabusti tie jausmai, kurie jį kelia. Verčiau džiaukitės, jog tokiame amžiuje, kai taip lengva suklysti, sugebėjote pasirinkti taurų žmogų ir jog šiandien netgi jūsų vyro akivaizdoje buvęs mylimasis gali būti jums draugas. Kai tik patyriau apie jūsų santykius, susidariau nuomonę apie jus abu. Supratau, kad iš kelio jus išvedė apgaulingas dvasios pakilimas; bet jis pagauna tik taurias sielas, o jeigu kartais jas pražudo, tai vis dėlto tik tokias traukia jo kerai vieną prie kitos. Aš nuvokiau, kad judu sujungė tie patys kilnūs polėkiai ir kad jūsų santykiai iškart nutrūks, kai tik pasidarys nusikalstami, nes blogis galėjo įsismelkti į jūsų širdis, bet negalėjo jose įsišaknyti.

Ir tuomet supratau, kad judu siejančių ryšių nedera nutraukti: abipusis judviejų prisirišimas buvo pagirtinas daugeliu atžvilgių, užtai derėjo veikiau jį nukreipti tinkama vaga negu sunaikinti, nes jums abiem būtų buvę neįmanoma pamiršti vienas kito nepažeminant savo orumo. Žinojau, kad nuožmi kova tik dar labiau sukiršina didžias aistras ir kad jeigu įnirtingos pastangos ir grūdina sielą, tai jos tiek ją iškankina, jog ilgainiui gali ją pražudyti. Norėdamas apmaldyti Julijos atšiaurumą pačiai sau, pasinaudojau įgimtu jos romumu. Skatinau jos draugiškus jausmus jums,— tarė jis Sen Prė.— Išgryninau juos, kad neliktų nieko nereikalinga, ir, man regis, jos širdyje išlaikiau jums gal netgi daugiau vietos, nei ji pati būtų skyrusi, jei būčiau davęs jai visišką laisvę.

Sėkmė mane padrąsino, ir aš ryžausi pabandyti išgydyti jus, kaip išgydžiau Juliją; juk aš gerbiau jus ir visados buvau įsitikinęs, jog, nepaisant nedorų žmonių prietarų, taurioms sieloms pasitikėjimu ir atvirumu galima įkvėpti pačius kilniausius jausmus. Mudu susitikome, ir aš pamačiau, kad jūs manęs nė kiek neapgaudinėjote ir niekados neapgaudinėsite; ir nors dar nesate tas, kas turite būti, aš esu perpratęs jus geriau, negu jūs manote, ir esu patenkintas jumis labiau negu jūs savimi. Puikiai žinau, jog mano elgesys jums atrodo keistas, visiškai nesiderinantis su įprastomis taisyklėmis; betgi kuo

geriau mes matome, kas dedasi žmonių širdyse, tuo daugiau randame išimčių, o Julijos vyrui nepritinka elgtis kaip bet kuriam kitam žmogui. Vaikeliai mano,— tarė jis jausmingu balsu, ypač jaudinančiu todėl, kad tai kalbėjo ramios prigimties žmogus,— būkite tokie, kokie esate, ir visi mes būsime patenkinti. Tik klaidinga nuomonė apie save gali būti pavojinga; nebijokite savęs, ir jums nieko nereikės bijoti; galvokite apie dabartį, ir aš atsakau už ateitį. Šiandien nieko daugiau negaliu jums pasakyti; bet jeigu mano numatymai išsipildys ir mano viltis pasiteisins, mūsų gyvenimas taps turiningesnis, ir jūs abudu būsite laimingesni nei priklausydami vienas kitam".

Atsistojęs jis pabučiavo mus ir panoro, kad mudu su Sen Prė irgi pasibučiuotume toje vietoje... toje pačioje vietoje, kur kitados... Klara, o geroji Klara, kaip tu mane visados mylėjai! Deja, aš nepasipriešinau vyro norui! Ir kodėl būčiau turėjusi priešintis? Mūsų pasibučiavimas buvo visiškai nepanašus į aną, po kurio toji giraitė pasidarė man pavojinga. Liūdnai pasveikinau save: supratau, jog mano širdis pasikeitusi labiau, nei drįsau ligi tolei manyti.

Kai pasukome atgal namų link, vyras paėmė man už rankos ir sustabdęs parodė į giraitę, iš kurios ką tik buvome išėję. „Julija,— pasakė šypsodamas,— nebijokite daugiau šito prieglobsčio, jis neteko savo kerų". Gali manimi netikėti, sesute, bet prisiekiu tau, mano vyras turi antgamtišką dovaną matyti, kas dedasi žmogaus širdyje. Tegu Apvaizda saugo tą jo įžvalgumą! Nors ir kaip esu verta jo paniekos, be abejo, kaip tik šiai savybei turiu būti dėkinga, kad jis man toks atlaidus!

Kol kas tu dar nematai, ką galėtumei man patarti. Kantrybės, angele, tuoj suprasi; bet šį pokalbį būtinai turėjau tau perpasakoti, kad paaiškėtų visa kita.

Grįžtant namo, vyras, jau seniai laukiamas Etanže, pasakė man, jog rytoj ketina išvykti tenai gal penkioms ar šešioms dienoms ir pakeliui užsukti pas tave. Nesisakydama, ką manau apie tokią nederamą kelionę, tik padariau pastabą, jog man ji neatrodo tokia jau neatidėliotina, kad, pats pasikvietęs svečią, ponas de Volmaras jį paliktų. „Nejaugi jūs norite, kad tolydžio reikščiau jam pagarbą rodydamas, jog jis ne namie? — atsiliepė jis.— Aš esu už svetingumą, įprastą Valė krašte. Tikiuosi, čia jis įvertins mūsų žmonių nuoširdumą ir neprieštaraus, jeigu mes, jais sekdami, per daug nesivaržysime". Matydama, kad vyras nenori manęs klausyti, griebiausi kitos gudrybės: ėmiau kalbinti svečią važiuoti drauge. „Jūs pamatysite pilį su

visomis grožybėmis, ir kai kurios jų neabejotinai jums patiks,— tariau jam.— Aplankysite mano protėvių žemę, kuri dabar priklauso man; jūsų palankumas man leidžia manyti, jog į tuos vaizdus nežiūrėsite abejingu žvilgsniu". Buvau bepridurianti, kad pilis panaši į milordo Eduardo pilį, kuri... bet, laimė, laiku prikandau liežuvį. Sen Prė kaip niekur nieko atsakė, jog mano tiesa ir jog padarysiąs, kaip aš norinti. Lyg pasinešęs išvesti mane iš kantrybės, ponas de Volmaras įterpė, kad Sen Prė turįs elgtis, kaip pats norįs. „Kas jums labiau patiktų: važiuoti ar būti šičia?" — paklausė jis. „Būti šičia",— nesvyruodamas atsakė Sen Prė. „Ką gi, tai ir būkite,— tarė mano vyras, spausdamas ranką.— Jūs doras ir teisingas žmogus; jūsų atsakymu aš labai patenkintas". Ginčytis, liudytojui girdint, buvo neįmanoma. Aš nutylėjau, bet nesugebėjau taip nuslėpti savo širdgėlos, kad vyras nepastebėtų. „Kaip? — nepatenkintas tarė jis, kai Sen Prė buvo jau toli nuo mūsų.— Nejaugi aš veltui gyniau jūsų draugystę nuo jūsų pačių? Bene ponios de Volmar dorybei reikia kokių ypatingų aplinkybių? Na, o aš daug reiklesnis: noriu būti dėkingas už žmonos ištikimybę jos širdžiai, bet ne aplinkybėms, ir man negana to, kad ji saugo savo garbę,— man įžeidimas, kad ji abejoja savimi".

Paskum jis nusivedė mudu į savo kabinetą, ir ten aš vos nenualpau, kai sykiu su mūsų draugo laiškų nuorašais, kuriuos pati buvau jam atidavusi, iš stalčiaus jis ištraukė ir visus tuos laiškus, kuriuos, regis, buvau mačiusi Babi deginant mano motinos miegamajame. „Štai,— tarė jis, rodydamas tuos laiškus,— štai mano ramybės pamatas. Jeigu jie mane suklaidino, vadinasi, būtų beprotybė tikėti bent kuo nors, ką gerbia žmonės. Savo žmoną ir laimę drąsiai patikiu tai, kuri, būdama suvedžiota mergelė, dėl geradarystės atsisakė vienintelio ir saugaus pasimatymo su mylimuoju; Juliją, žmoną ir motiną, patikiu tam, kuris kitados sugebėjo pažaboti savo geismą, gerbdamas Juliją kaip įsimylėjėlę ir mergelę. Jeigu jūs, Sen Prė, arba tu, Julija, per klaidą manote, jog čia mano klaida, pasakykite,— aš beregint atsiimu savo žodžius". Sesute, kaip tau atrodo, ar lengva buvo atsakyti į tokią kalbą?

Šiaip ar taip, popiet, ištaikiusi progą, kai vyras buvo vienas, nuėjau su juo pasikalbėti ir, nesileisdama į samprotavimus, kurie galėtų būti man nemalonūs ir per toli nuvesti, tik paprašiau dvi dienas atidėti kelionę, ir jis tuojau pat sutiko. Per tas dienas turiu suspėti štai pasiųsti tau skubų laišką ir sulaukti atsakymo, kad žinočiau, ką man daryti.

Puikiai žinau, jog tereikia man paprašyti vyrą nevažiuoti, ir jis, niekados nieko man neatsakęs, ir šįsyk neatsakytų tokios menkos malonės. Bet aš, brangioji, matau, kaip jam malonu rodyti man pasitikėjimą, ir bijau, kad jis gali iš dalies prarasti pagarbą man, jeigu pagalvos, jog man reikia labiau tvardytis, negu jis mano. Taip pat puikiai žinau, kad tereikia man tarti žodį, ir Sen Prė nedvejodamas sutiktų važiuoti, bet kaipgi mano vyras pažiūrėtų į tokį nuomonės pasikeitimą? Ir, be to, argi aš galiu žengti tokį žingsnį? Ar tuomet nepasirodys, kad tebeturiu tam tikrą valdžią Sen Prė ir kad tai lyg ir duoda jam kurias ne kurias teises į mane? Beje, būgštauju, kad iš tokio mano atsargumo vyras nepadarytų išvados, jog man jis atrodo būtinas, ir tuomet šitas žingsnis, iš pirmo žvilgsnio pats geriausias, gali palikti pavojingiausias. Žinoma, aš suprantu, kad jokie samprotavimai negali atsverti tikro pavojaus, tik ar tokio pavojaus esama? Va šitą abejonę tau ir priderėtų išspręsti.

Kuo įdėmiau stebiu dabartinę savo dvasios būseną, tuo menkesnį matau pagrindą nerimauti. Mano širdis tyra, sąžinė rami, nejaučiu nei sumaišties, nei baimės, ir tai, kas man darosi, galiu kaip niekur nieko nuoširdžiai išpažinti vyrui. Be abejo, tam tikri prisiminimai nejučia kelia man graudulį, kurio norėčiau išvengti; bet prisiminimus žadina anaiptol ne jų kaltininkas,— priešingai, man rodos, dabar, jam grįžus, jie rečiau mane lanko, ir, kas keisčiausia, nors ir kaip malonu būtų jį matyti, nežinia kodėl daug maloniau apie jį godoti. Žodžiu, atrodo, man netgi nereikia dorybės paramos, kad jo akivaizdoje būčiau rami, ir jeigu net nusikalstama aistra nekeltų pasibaisėjimo, vargu ar galėtų atgimti jausmai, dorybės nuslopinti.

Betgi, angele mano, argi pakanka to, jog širdis mane ramina, kai protas skelbia pavojų? Aš netekau teisės kliautis savimi. Kas gali man laiduoti, jog mano pasitikėjimas savimi nėra nauja nedorybės apgaulė? Kaip kliautis jausmais, tiek kartų mane suklaidinusiais? Argi nuodėmė neatsiranda paprastai drauge su puikybe, niekinamai žvelgiančia į pagundą? Ar aš, nepaisydama pavojų, kitados mane pražudžiusių, kartais nenoriu dar sykį nuslysti?

Pasvarstyk, sesute, visus tuos samprotavimus ir pamatysi, jog nors ir kokie jie būtų nepamatuoti patys savaime, tačiau sumetimai, dėl kurių aš į juos leidausi, daro juos pakankamai svarius ir vertus apmąstymų. Išvaduok mane iš abejonių, kurias jie man sukėlė. Nurodyk, kaip man dera elgtis tokiomis kebliomis aplinkybėmis, nes po anų praeities klaidų nebegaliu remtis savo protu, stačiai man nedrą-

su pačiai vertinti visa tai, kas dedasi. Nors ir ką tu galvotumei apie save, tavo sieloje — rimtis ir ramybė, tuo esu tikra; viskas atsispindi joje aiškiai lyg tykiame vandenyje; o mano siela amžinai nerami kaip audrota jūra, viskas maišosi joje ir mainosi. Jau nebesiryžtu kliautis nei akimis, nei jausmais ir, nors jau seniai atgailauju, skausmingai jaučiu, jog visą gyvenimą reikės vilkti sunkią anų dienų nuodėmės naštą.

XIII LAIŠKAS

PONIOS D'ORB ATSAKYMAS PONIAI DE VOLMAR

Vargše sesute, kaip tu kamuoji save be perstojo, nors ir turi tvirtą pagrindą gyventi ramiai! Visos tavo bėdos — iš tavęs paties, o Izraeli! Jei laikytumeis savo nusistatytų taisyklių ir nepamirštumei, jog jausmų srityje dera klausytis tik vidinio balso ir jog tavo širdis turi tildyti protą, tai nė nedvejodama pasitikėtumei išganinga širdies įtaiga ir nebijotumei, nors ir ką ji liudytų, tariamo pavojaus, kuris niekur kitur negali slypėti kaip tik joje.

Suprantu tave, puikiai suprantu, Julija! Tu kur kas labiau pasitiki savimi, nei stengiesi tai įrodyti; prasimanydama visokiausių galimų klaidų, tu nori pažeminti save už buvusias nuodėmes, o tavo sąžinės priekaištai — ne tiek atsargumo priemonės ateičiai, kiek bausmė už beatodairišką drąsą, kitados tave pražudžiusią. Tu vis gretini du savo gyvenimo laikotarpius! Liaukis! Gretink taip pat aplinkybes ir nepamiršk, jog tuomet tau prikaišiojau įsitikėjimą, kaip dabar galiu tau prikišti bailumą.

Veltui save juodini, vaikeli: nevalia šitaip savęs apgaudinėti; žmogus kartais nesuvokia savo dvasinės būsenos, nes visiškai apie ją negalvoja, bet vos tik susirūpina ja, pamato tokią, kokia ji yra,— nuo savęs nenuslėpsi nei dorybių, nei blogybių. Romumas, dievobaimingumas tau išugdė polinkį į nusižeminimą. Saugokis tos pavojingos dorybės, nes ji tik kursto ir telkia savimeilę, ir patikėk, jog taurus atvirumas ir tiesumas pranašesnis už nusižeminusių puikybę. Jeigu net išminčiai reikia saikingumo, tai pridera turėti saiką ir tada, kai imiesi jos siūlomų atsargumo priemonių, kad rūpesčiai, žeminantys dorybę, nesumenkintų dvasios ir kad, mums be paliovos nerimastaujant, ta-

riamas pavojus netaptų tikras. Bene tu nežinai, jog parvirtus ir pasikėlus nuo žemės reikia tvirtai stovėti ant kojų, nes pasvirus į kitą pusę galima iš naujo parvirsti? Sesute, tu mylėjai kaip Eloiza, o štai dabar esi pamaldi kaip jinai. Dieve duok, kad tau geriau pasisektų! Tikrai, jeigu nežinočiau, kokia esi nedrąsi iš prigimties, tavo išgąstys baimintų ir mane; o jeigu būčiau tokia pat skrupulinga, tai be perstojo drebėdama dėl tavęs imčiau bijoti ir dėl savęs.

Gerai viską pergalvok, mieloji mano drauguže; moralė tavo romi ir švelni, ji tauri ir tyra, bet ar tavo charakteris nediktuoja tau pernelyg griežtos ir rūsčios pažiūros į lyčių atskyrimą? Pritariu tau, jog vyrams ir moterims nedera nuolatos būti drauge ir vienodai gyventi, bet pasvarstyk, ar nereikėtų gerokai patikslinti tos svarbios taisyklės prieš diegiant ją gyveniman, ar galima ją taikyti visiems be išimties — moterims ir merginoms, viešai sueigai ir intymiam pokalbiui, darbams ir pramogoms, ar dora ir garbingumas, reikalaujantys tos taisyklės, kartais neturėtų jos sušvelninti. Tu nori, kad krašte, kur viešpatauja geri papročiai ir santuokų sudarymas grindžiamas natūraliu padorumu, būtų rengiami sambūriai, kuriuose jaunuoliai ir jaunuolės galėtų susitikti, susipažinti ir pasirinkti sau porą; ir drauge, pateikdama svarius argumentus, draudi pasimatymus prie keturių akių. Betgi tas reikalavimas visiškai netinka ištekėjusioms moterims ir motinoms, kurios negali turėti jokios pateisinamos dingsties rodytis viešuomenėje, nes ūkio rūpesčiai neleidžia joms išeiti iš namų,— juk joms nedera atsižadėti to, kas privalu namų šeimininkei! Aišku, nenorėčiau, kad lygtumeis su pirkliais, vedžiotumei juos į rūsius ragauti vyno arba, pametusi vaikus, bėgtumei pas bankininką tvarkyti sąskaitų; bet jeigu padorus žmogus ateina į svečius arba kokiu reikalu, o tavo vyro nėra namie, nejaugi atsisakysi jį priimti, neparodysi svetingumo, bijosi susidurti su juo akis į akį? Kada taikysi kokią taisyklę, pirmiausia žiūrėk, ar yra tam pagrindas, ir viskas bus aišku. Kodėl mes manome, kad moterims pridera gyventi uždarai ir skyrium nuo vyrų? Nejaugi drįsime įžeisti mūsų moteris, teigdamos, jog tokio reikalavimo motyvai — moters silpnybė ir noras apsaugoti ją nuo pagundos? Ne, brangioji, tie negražūs nuogąstavimai netinka dorai moteriai, šeimos motinai, kuri vykdo taurią ir savaime suprantamą pareigą ir kurios aplinka ugdo jai moters garbės jausmą. Nuo vyrų skiria mus pati prigimtis, numatydama mums visiškai kitokį darbą; mus skiria švelnus ir drovus kuklumas, kuris, nors ir nebyloja nuolat apie skaistybę, vis dėlto patikimai ją sergi;

mus laiko atstu nuo vyrų mūsų nuolatinis santūrumas, kuris gundo juos, kursto jų širdyse ir geismą, ir drauge pagarbą,— tai, sakytumei, dorybės koketavimas. Šit kodėl netgi vedusiųjų poroms tinka toji taisyklė. Šit kodėl doriausios žmonos paprastai turi daugiausia galios savo vyrams: juk to protingo ir subtilaus santūrumo dėka, nerodydamos nei užgaidų, nei atžarumo, jos sugeba pačioje laimingiausioje santuokoje laikyti vyrus per tam tikrą atstumą ir neleidžia jomis persisotinti. Tikiuosi, sutiksi su manimi, jog tavo taisyklė yra pernelyg bendra, kad negalėtų būti išimčių: kadangi ji nepagrįsta griežta priederme, tas pats padorumas, kuris ją palaiko, gali kartais nuo jos ir atleisti.

Atsargumas, kurį bandai pagrįsti savo praeities klaidomis, dabartinėmis sąlygomis tave žeidžia: niekada už jį nedovanočiau tavo širdžiai ir tik prisivertusi galiu dovanoti už jį tavo protui. Nejaugi tvirtovė, serginti tavo garbę, negali apsaugoti tavęs nuo gėdingos baimės? Nejaugi mano pusseserė, mano sesuo, mano draugė, mano Julija neskiria pernelyg jausmingos mergelės silpnybių nuo prasikaltusios žmonos neištikimybės? Apsižvalgyk aplink, ir visa, ką pamatysi, turi taurinti tavo sielą ir teikti jai stiprybės: vyras, kuris didžiai tiki tavimi ir kurio pagarbą tau pridera pateisinti; tavo vaikai, kuriuos tu privalai išmokyti gėrio ir kurie kada nors didžiuosis savo motina; tavo godingasis tėvas, tau toks brangus, kuris džiaugiasi tavo laime ir garsinasi savo dukra netgi labiau negu protėviais; tavo draugė, kurios likimas pareina nuo tavojo ir kuriai tu skolinga už draugo grąžinimą, nes tai pasiekta jos pastangomis; draugės duktė, kuri, sekdama tavo pavyzdžiu, turi persiimti visomis dorybėmis; tavo draugas, kuris šimtąsyk labiau dievina dorybes nei tavo grožį ir gerbia tave labiau, negu tu jo bijai; pagaliau tu pati, žvelgianti į savo išmintį kaip į atpildą už brangiai atsiėjusias pastangas ir nieku būdu nenorinti viena akimirka prarasti didžio vargo vaisių,— argi visa tai nėra pakankamas pagrindas, galintis įkvėpti tau drąsos ir sugėdinti tave, jog drįsti abejoti savimi? Bet argi aš, laiduodama už savo Juliją, dar privalau svarstyti, kokia ji yra dabar? Man užtenka žinoti, kokia ji buvo tuomet, kai darė klaidas, kurių gailisi. Ak, jei tavo širdis būtų linkusi į neištikimybę, aš tau leisčiau visą laiką jos bijoti. Bet prisimink, kokį siaubą andai tau sukėlė vien mintis apie galimą neištikimybę, ir pagalvok, koks siaubas tave apimtų dabar, jei toks pavojus iš tikrųjų tau grėstų.

Negaliu pamiršti, kaip mudvi kitados nustebome sužinojusios, jog esama kraštų, kur įsimylėjusios merginos nuopuolis laikomas ne-

dovanotinu nusikaltimu, o moters svetimavimas švelniai vadinamas meilės nuotykiais, ir kur moteris ištekėjusi atvirai atlygina sau už skriaudą, kurią patyrė neilgai kęsdama suvaržymus mergystės metais. Aš žinau, kokios taisyklės viešpatauja ten, aukštuomenėje, kur dorybė suvis nevertinama, kur viskas — tik tuščia regimybė, kur svetimavimas — ne nusikaltimas, nes sunku jį įrodyti, o įrodinėti — juokinga ir nepadoru, jeigu paprotys jį pripažįsta. Betgi tu, Julija, degusi tyros ir ištikimos meilės liepsna, buvusi kalta tik žmonių akyse ir nieko negalėjusi sau prikišti Viešpaties akivaizdoje; tu, žadinusi pagarbą, nors ir nuodėminga; tu, bejėgiškai atgaivinusi ir skatinusi mus godoti dorybes, kurių jau buvai netekusi; tu, neapkentusi savęs už paniekos vertą poelgį, kuris atrodė lyg ir pateisinamas,— kaipgi tu drįsti baimintis, kad gali nusižengti, jei šitaip brangiai užmokėjai už savo silpnybę? Kaipgi drįsti manyti, jog esi menkesnė nei anuo metu, kai išliejai tiek ašarų? Ne, brangioji, užuot kėlę nerimą, praeities paklydimai turi įkvėpti tau stiprybės; tokia karšta atgaila negali pastūmėti į naujus sąžinės priekaištus, ir tas, kas jautrus gėdai, neužsitrauks nešlovės.

Jeigu silpnai dvasiai reikia atspirties prieš savo silpnybę, tai juk tu tokią atspirtį turi; jeigu stipri dvasia randa atspirtį savyje pačioje,— tai bene tau reikia kitos atramos? Na, sakyk, ar turi tu kokį svarbų pagrindą baimintis? Visas tavo gyvenimas buvo amžina kova, ir net po pralaimėjimo garbė ir priedermė nenustojo priešintis ir pagaliau laimėjo pergalę. Ak Julija, kaip aš galiu patikėti, jog patyrusi tiek kančių ir skausmo, dvylika metų liejusi ašaras ir šešerius metus džiaugusis šlove, tu bijai savaitę truksiančio išbandymo? Trumpai sakant, būk nuoširdi sau pačiai: jei gresia pavojus, gelbėkis ir rausk dėl savo širdies; jei negresia, tai bijoti pavojaus, kuris tau nebaisus,— vadinasi, užgaulioti savo protą, menkinti savo dorybę. Bene tu nežinai, jog esama niekingų pagundų, svetimų taurioms sieloms, pagundų, kurias net gėda nugalėti, ir jog atsargumo priemonės, kurių prieš jas kai kas imasi, ne tiek tvardo žmogų, kiek žemina?

Aš anaiptol nelaikau savo argumentų neginčijamais, tik noriu parodyti, jog kai kurie jų griauna tavuosius, ir to pakanka mano patarimui pateisinti. Nesikliauk nei savimi, kadangi nesugebi susidaryti apie save teigiamos nuomonės, nei manimi, kadangi aš net vertindama tavo trūkumus visada matydavau tik tavo širdį ir visada tave dievinau; verčiau kliaukis savo vyru, nes jisai mato tave tokią, kokia esi, ir vertina tave kaip tik pagal nuopelnus. Kaip ir visi jausmingi žmonės, aš visada esu blogos nuomonės apie tuos, kurie nėra jausmingi,

ir todėl baimindavausi, kas gi būtų, jeigu jis kištųsi į jautrių širdžių paslaptis; tačiau dabar, mūsų keliauninkui pargrįžus, iš pono de Volmaro laiškų matau, kaip puikiai jis žino, kas dedasi jūsų širdyse; nė vienas jūsų sielos plazdesys nepraslysta pro jo akis. Įsitikinusi, kokie tikslūs ir teisingi jo pastebėjimai, pakeičiau ankstesnį savo nusistatymą ir kone puoliau į kitą kraštutinumą, tardama sau, jog šaltakraujiški žmonės, kliaudamiesi daugiau akimis negu širdimi, gali vertinti svetimas aistras geriau už ūmius ir karštus žmones arba tokius kaip aš lengvabūdžius, kurie tuojau pat bando vaizduotis save kitų vietoje, bet niekada nesugeba įminti, ką tie kiti jaučia. Šiaip ar taip, ponas de Volmaras gerai tave pažįsta, gerbia ir myli, o jo likimas susietas su tavuoju. Kodėl gi negalėtumei jam visiškai patikėti vadovavimą savo elgesiui, jei pati bijai už save laiduoti? Gal, jausdamas artėjant senatvę, jis nori tave išbandyti, kad nuramintų bundantį pavydulį, kuris paprastai kamuoja seną vyrą, kai jis turi jauną žmoną; gal tyčia palieka tave vieną, kad pagyventumei nevaržoma su savo draugu, tardamas, kad judviejų santykiai neturi kelti nerimo nei vyrui, nei tau pačiai; gal stačiai nori paliudyti savo pasitikėjimą ir pagarbą, kurių, jo manymu, esi nusipelniusi. Niekada nedera vengti tokių jausmo išbandymų, nes gali atrodyti, jog trūksta ištvermės jiems atlaikyti; žodžiu, manau, kad geriausiai patenkinsi kuklumo ir atsargumo reikalavimus, jei visiškai pasitikėsi jo švelnumu ir išmintimi.

Ar tu nori neužduodama ponui de Volmarui širdies nubausti save už puikybę, kurios anksčiau niekada neturėjai, ir išvengti nebesamo pavojaus? Likusi viena su filosofu, imkis visų atsargumo priemonių, kurios kitados buvo būtinos, o dabar nereikalingos; prisiversk laikytis taip santūriai, lyg nepasitikėtum nei savo dorybe, nei savo ar jo širdimi; saugokis pernelyg jausmingų pokalbių, švelnių praeities prisiminimų; venk pernelyg ilgų pašnekesių prie keturių akių arba stenkis kaip galima greičiau juos užbaigti; nuolat vedžiokis drauge vaikus; rečiau būk viena su juo namie, Eliziejuje, giraitėje, nors ji ir netekusi savo kerų. Svarbiausia, imkis tų priemonių kaip niekur nieko, lyg netyčia, kad jis net neįtartų, jog tu jo bijai. Tau patinka irstytis, bet tu atsisakai tos pramogos dėl vyro, nes jisai šalinasi vandens, ir dėl vaikų, nes baiminiesi dėl jų gyvasties. Ponui de Volmarui išvykus, pasimėgauk tuo malonumu, palikusi vaikus prižiūrėti Fanšonai. Galėsi saugiai pasigardžiuoti saldžiais draugystės žodžiais ir ramiai pašnekučiuoti, globojama irklininkų, kurie viską mato, bet nieko negirdi, ir nuo kurių nepasitrauksi nė per žingsnį nepagalvojusi, ką darai.

Man dingtelėjo dar viena mintis, gal ir juokinga, bet tau ji patiks, esu tuo tikra: vyrui išvykus, nuoširdžiai rašyk dienoraštį, kad galėtumei parodyti jam grįžus, ir kalbėdamasi niekada nepamiršk, jog turėsi viską aprašyti. Tiesą pasakius, didumai moterų ši priemonė vargu ar gali praversti, bet atvira ir klastai svetima siela visados atras priemonių apsisaugoti nuo blogybės, nors kitoms jos ir netiktų. Nevalia paniekti nieko, kas padeda išsergėti tyrumą; net ir menkiausias atsargumas dažnai apsaugo didžias dorybes.

Beje, jeigu tavo vyras žada pakeliui aplankyti mane, tikiuosi, jis man pasakys tikrąją kelionės priežastį; ir jeigu ji pasirodys nepagrįsta, aš arba atkalbėsiu jį važiuoti toliau, arba, šiaip ar taip, pati padarysiu tai, ko jis nenorės daryti,— gali manimi pasikliauti. O šiuo tarpu, regis, būsiu tau įkvėpusi daugiau stiprybės, negu jos reikia savaitės išbandymui. Tikrai, Julija, aš taip gerai tave pažįstu, kad galiu laiduoti už tave kaip už save pačią, ir netgi labiau. Tu visados būsi tokia, kokia turi ir nori būti. Jeigu pasitikėtumei vien savo dvasios taurumu, tau negrėstų joks pavojus,— aš nė kiek netikiu nelauktais pralaimėjimais; veltui kai kas stengiasi pagražinti savanoriškas nuodėmes, šmaikščiai vadindami jas silpnybėmis: moteris niekados nepaslysta, jeigu pati to nenori; bet jei manyčiau, jog tave gali ištikti tokia dalia, patikėk manimi, patikėk mano švelnia draugyste, patikėk visais jausmais, kokie tik gali pabusti tavo vargšės Klaros širdyje,— man taip rūpėtų apsaugoti tave nuo tokios bėdos, jog niekados nepalikčiau tavęs likimo valiai.

Jei ponui de Volmarui, kaip jis tau pareiškė, viskas buvo žinoma iki jungtuvių, tai aš tuo nelabai stebiuosi: juk žinai, jog visada taip spėjau; ir pasakysiu dar daugiau — įtarinėjau ne vieną Babi. Niekados nepatikėčiau, jog toks tiesus ir sąžiningas žmogus kaip tavo tėvas būtų ryžęsis apgauti savo žentą ir draugą, jei netgi būtų jam buvęs vien įtarimas. Ir jeigu jis taip primygtinai prašė tave laikyti viską paslaptyje, tai tik todėl, jog tu atskleistumei ją visiškai kitaip negu jis, o jis, be abejo, norėjo taip nušviesti tą dalyką, kad ponui de Volmarui jis būtų ne toks skaudus kaip tavo išpažintis. Bet laikas jau siųsti atgal tavo laiškininką. Po mėnesio aptarsime visa tai neskubėdamos.

Sudiev, miela sesute, gana jau sakyti pamokslus pamokslautojai,— gali iš naujo imtis seno savo amato, ir ne be pagrindo. Kaip man neramu, kad vis dar nesu su tavimi! Skubėdama užbaigti visus reikalus, taip juos supainiojau, jog pati nesižinau, ką darau. Ak, Šajo, Šajo!.. Jei būčiau ne tokia kvaila!.. Ne, tikriausiai visados tokia būsiu.

P.S. Beje, pamiršau pasveikinti tavo šviesybę! Sakyk, koks titulas suteiktas ponui tavo vyrui: atamano, kniaziaus ar bojarino?.. Nejaugi dabar reikės tave vadinti ponia bojarina*? Ne, negalėsiu,— skamba lyg koks keiksmažodis. Vargšele tu mano! Tu taip skundeisi, kad esi kilminga, o štai tau pasisekė tapti kunigaikštiene! Tarp mūsų šnekant, tu tokia prakilni dama, o baiminiesi beveik kaip miesčionė. Argi nežinai, jog toks smulkinimasis dera tik menkiems žmogeliams? Juk ne veltui aukštuomenės žmonės juokiasi, kai koks nors kilmingos giminės jaunikaitis skelbiasi esąs teisėtas tėvo sūnus.

XIV LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO PONO DE VOLMARO

Važiuoju į Etanžą, miela sesute; žadėjau pakeliui užsukti pas jus, bet užtrukau dėl jūsų ir turiu skubintis, todėl verčiau pernakvosiu Lozanoje grįždamas ir tada praleisiu su jumis geras kelias valandas. Man reikia su jumis aptarti daugelį dalykų, tad bus ne pro šalį iš anksto pranešti, kas man rūpi, kad turėtumėte laiko viską apgalvoti ir pasakyti savo nuomonę.

Aš nenorėjau jums kalbėti apie savo planus dėl mūsų jaunojo draugo, kol nesusipažinsiu gerai su juo ir kol nepasitvirtins palanki nuomonė, kurią buvau apie jį susidaręs. Dabar jau abejonių dėl jo neturiu ir galiu pasakyti jums kaip paslaptį, jog ketinu patikėti jam vaikų auklėjimą. Aišku, aš suprantu, kad šitas svarbus dalykas — pagrindinė tėvo priedermė, bet kai ateis laikas imtis to triūso, aš būsiu tam per senas; be to, iš prigimties esu linkęs į ramybę ir stebėjimą, taigi esu per daug nepaslankus, kad galėčiau tvarkytis su judriu jaunimu. Beje, dėl jums žinomos priežasties** ir Julijai bus neramu, jeigu imsiuosi uždavinio, su kuriuo man nelengva susidoroti taip, kad ji būtų patenkinta. Dėl daugelio priežasčių jūsų lyčiai netinka auklėti berniukų, todėl Julija atsidės vien mielosios savo Anrietės auklėjimui; jūs, kaip esu numatęs, tvarkysite ūkį pagal mūsų sudarytą ir jūsų pri-

* Ponia d'Orb, matyt, nežino, jog du pirmieji vardai— išties aukšti titulai, o bojarinas — tai bajoras, ir tiek.

** Skaitytojui ta priežastis dar nežinoma, bet mes prašome jį pakantrauti.

imtą planą; o mano daliai teks džiaugsmas matyti, kaip trijų taurių žmonių pastangomis namuose įsivyrauja laimė, ir mėgavimasis jų sukurta ramybe senatvėje.

Aš visados žinojau, jog mano žmonai baisu net pagalvoti, kad savo vaikų auklėjimą reikės patikėti samdomiems žmonėms, ir negaliu jos už tai smerkti. Garbingos auklėtojo pareigos reikalauja tiekos sugebėjimų, kad jų neįmanoma apmokėti, tiekos neįkainojamų dorybių, kurių nenupirksi už jokius pinigus. Tik talentingas žmogus gali būti šviesaus proto auklėtojas, tik paties švelniausio draugo širdis gali tėviškai rūpintis svetimais vaikais, o juk talentu ir juo labiau atsidavimu neprekiaujama.

Jūsų draugas, atrodo, turi visas auklėtojui prideramas savybes, ir jeigu gerai perpratau jo dvasią, regis, jam būtų didi laimė dėti pastangas, kad mieli vaikučiai būtų didi laimė motinai. Kiek galiu spręsti, vienintelė kliūtis — Sen Prė prisirišimas prie milordo Eduardo: jam bus sunku išsiskirti su draugu, tokiu brangiu jo širdžiai ir, be to, geradariu, kuriam jis dėkingas už daugelį malonių,— nebent Eduardas pats pareikalautų to išsiskyrimo. Mes laukiame netrukus atvykstant to nepaprasto žmogaus, o kadangi jūs turite jam didelę įtaką, labai prašyčiau leistis su juo į derybas šiuo klausimu, aišku, jeigu jis iš tikro toks, kokį man jį pavaizdavote.

Dabar, miela sesute, padėsiu jums perprasti mano elgesį, kuris galėtų atrodyti labai keistas, jeigu nieko nepaaiškinčiau, ir šiandien, tikiuosi, man pritarsite ir judvi su Julija. Laimė turėti tokią žmoną kaip Julija man leidžia griebtis priemonių, kurios būtų nepriimtinos su kitomis moterimis. Be išlygų pasitikėdamas žmona, palieku ją vieną su buvusiu mylimuoju, tik josios dorybės saugomą. Būtų kvailystė priglausti savo namuose tą jauną vyrą, tvirtai neįsitikinus, kad jisai jau niekada nebebus tavo žmonos mylimasis,— o kaipgi aš galėčiau tuo įsitikinti, jei turėčiau žmoną, kuri nebūtų tokia patikima kaip Julija?

Ne kartą esu matęs, kaip jūs šypsote klausydama mano pastabų apie meilę, bet štai dabar turėsite sutrikti. Aš atskleidžiau tokį dalyką, kokio nei jūs, nei jokia kita moteris, nors ir koks būtų įžvalgumas, priskiriamas jūsų lyčiai, niekada nebūtumėte atskleidusios,— beje, jūs gal iš karto pajusite, jog tas dalykas — savaime suprantamas, ar bent jau palaikysite jį neginčijamu, kai paaiškinsiu, kuo aš remiuosi. Be abejo, jeigu pasakyčiau jums, jog tiedvi jaunos būtybės įsimylėjusios viena kitą labiau nei kada nors, jums tatai nepasirodytų koks ste-

buklas. Jeigu, priešingai, patikinčiau jus, kad juodu visiškai nusikratę negalės, jūs, žinodama, ką gali protas ir dorybė, taip pat nepalaikytumėte to didžiu stebuklu. Tačiau šiuodu priešingi teiginiai abu teisingi: Julija ir Sen Prė, kaip niekados, dega meile vienas kitam, ir drauge jųdviejų nesieja niekas kitas kaip tik taurus prisirišimas; juodu, kaip ir anksčiau, įsimylėję, bet dabar — tik draugai,— šit kas, man regis, pasirodys jums ypač nelaukta ir sunkiai suprantama, nors tai tikra tiesa.

Štai iš kur tie dažni prieštaravimai, kuriuos jūs tikriausiai esate pastebėjusi ir jų kalbose, ir laiškuose. Tai, ką jūs rašėte Julijai apie portretą, labiau nei kas kita padėjo man atskleisti paslaptį, ir aš matau, kad juodu visad nuoširdūs, nors tolydžio patys sau prieštarauja. Aš sakau „jie", bet turiu galvoje būtent jaunąjį vyrą, nes dėl jūsų draugės galima nebent spėlioti: jos širdis taip uždangstyta blaivaus proto ir padorumo šydu, jog neįmanu į ją prasismelkti niekieno, netgi jos pačios žvilgsniui. Tik vienas dalykas kelia man įtarimą, kad jai dar reikia įveikti tam tikrą nepasitikėjimą savimi: ji vis svarsto, kaip laikytųsi, jei būtų visiškai nusikračiusi negalės, ir laikosi taip santūriai, kad jeigu tikrai būtų jos nusikračiusi, tai išties šitaip nesielgtų.

Na, o jūsų draugas, nors ir koks doringas, kur kas mažiau baiminasi išlikusių jausmų; aš matau, kad jo širdyje vis dar gyva ankstyvosios jaunystės meilė, bet taip pat matau, jog neturiu teisės jaustis įžeistas. Juk jisai įsimylėjęs ne Juliją de Volmar, o Juliją d'Etanž; jis neapkenčia manęs ne kaip žmogaus, kuriam priklauso jo mylima moteris, bet kaip grobiko, pasisavinusio tą, kurią kitados jis mylėjo. Svetima žmona — jau nebe jo mylimoji; dviejų vaikų motina — jau nebe jo buvusi mokinė. Tiesa, ji dar labai panaši į ankstesnę Juliją ir dažnai prižadina jam prisiminimus. Jis myli ją būtajame laike — štai ir mįslės įminimas; atimkite jam praeities prisiminimą — ir nebeliks nė meilės.

Tai anaiptol ne tuščias gudravimas, miela sesute; tai labai svarbus pastebėjimas, kuris, pritaikytas kitų romanams, galbūt pasirodys besąs kur kas visuotinesnis, negu atrodo. Netgi manau, jog šiuo atveju nesunku būtų visa tai paaiškinti jūsų pačios išsakytomis mintimis. Tuo metu, kai jūs išskyrėte įsimylėjėlius, jų audringa aistra buvo pasiekusi viršūnę. Jeigu jie būtų ilgiau pabuvę drauge, meilė gal būtų pamažėle atvėsusi; bet išsiskyrus ir vieno, ir kito įjaudinta vaizduotė piešė mylimojo paveikslą tokį, koks jis buvo atsisveikinimo akimirką. Jaunuolis, nematydamas, kaip ilgainiui keičiasi mylimosios išvaizda,

mylėjo ją tokią, kokią matė anksčiau, o ne tokią, kokia ji pasidarė*. Kad jis taptų laimingas, reikėtų ne tik grąžinti Juliją jam, bet grąžinti to paties amžiaus ir tokiomis pat aplinkybėmis, kokiomis prasidėjo jų meilė; menkiausias pakitimas sugadintų laimę, kurios jis tikėjosi vėl susitikęs. Ji pagražėjo, bet pasikeitė; taigi net grožio sužydėjimas jai pakenkė,— juk Sen Prė įsimylėjęs ankstesnę, o ne dabartinę Juliją! Neskirdamas praeities nuo dabarties ir dažnai priekaištaudamas sau dėl jausmo, kurį laiko tikru, nors tai tėra pernelyg saldaus prisiminimo atgarsis, jis klysta ir todėl neranda ramybės; bet kažin ar verta jam atverti akis, gal geriau padėti galutinai nusikratyti negalės. Gal geriau tam tikslui praverstų jo nesusigaudymas negu atsipeikėjimas. Atskleisti jam tikrąją širdies būseną — tai pranešti, jog žuvę visa, kas jam brangu, taigi įstumti į grūžtį, kuri labai pavojinga, nes liūdesys visados palankus meilei.

Išsivadavęs iš sąžinės priekaištų, varžančių dvasią, jisai gal noriau ims gaivinti prisiminimus, kuriems lemta išblėsti, kalbės apie juos nebe taip santūriai; o ankstesniosios Julijos bruožai dar ne visiškai išdilę ponios de Volmar veide, tad, stengdamasis juos įžiūrėti, jis iš naujo juos atras. Manau, jog nedera paneigti jo nuomonę, kad jis daug laimėjęs grumdamasis su savimi, kuri teikia jam stiprybės toms grumtynėms užbaigti,— reikia verčiau išdildyti iš atminties praeitį, kurią jis turi pamiršti, o vietoj brangių prisiminimų įteigti kitas mintis. Jūs, pagelbėjusi atgimti jo prisiminimams, kaip niekas kitas galėtumėte pagelbėti jiems numirti, o kai visiškai persikelsite pas mus, pakuždėsiu jums į ausį, ką tam reikia daryti; jei neklystu, tas uždavinys per daug jūsų neapsunkins. Tuo tarpu pratinu jį prie minčių, bauginančių jo vaizduotę, pateikiu jas taip, kad jam atrodytų nebepavojingos. Jis karštas, bet silpnavalis ir lengvai paveikiamas. Šiuo atveju tai geros savybės, ir aš naudojuosi jomis, kreipdamas jo vaizduotę kita linkme. Siekiu, kad vietoj buvusios meilužės jis matytų doro žmogaus žmoną ir mano vaikų motiną; kad vietoj išdildyto vaizdo atsirastų kitas; kad

---

* Kokios jūs paikos, moterys! Jūs trokštate, kad toks nepastovus ir lengvapėdiškas jausmas kaip meilė būtų tvarus. Viskas keičiasi gamtoje, viskas be perstojo teka, o jūs norite įpūsti amžiną aistros liepsną! O kokią turite teisę geisti meilės šiandien todėl, jog buvote mylimos vakar? Ką gi, išlaikykite vis tą patį veidą, tą patį amžių, tą pačią nuotaiką, visados būsite tokios pat, kokios esate, ir visados būsite mylimos, jeigu tai įmanoma. Bet nuolatos keistis ir visados trokšti meilės — vadinasi, trokšti, kad kas akimirką jus liautųsi mylėti; vadinasi, jums reikia nepastovių širdžių, tokių pat permainingų kaip jūs pačios.

dabartis užgožtų praeitį. Nartus arklys tyčia vedamas prie baugių jam daiktų, kad pagaliau nustotų jų baidytis. Taip dera elgtis ir su jaunais žmonėmis, kurių vaizduotė dar dega, bet širdis jau išvėsusi; tolumoje jiems vaidenasi šmėklos, bet jos dingsta jiems artinantis.

Regis, aš gerai žinau ir Julijos, ir Sen Prė jėgas, tad imuosi tik tokių išbandymų, kuriuos jie gali pakelti, nes išmintis liepia ne griebtis įvairiausių, kokios tik pakliūva, atsargumo priemonių, bet atsirinkti tinkamas, o nereikalingas atmesti.

Tos savaitės, kai juodu bus palikti drauge vieni, gal pakaks tam, kad jie perprastų savo jausmus ir susivoktų, kuo iš tikrųjų tapo vienas kitam. Kuo ilgiau jie matysis akis į akį, tuo lengviau permanys savo klaidą, lygindami tai, ką jaučia, su tuo, ką kitados būtų jautę tokioje situacijoje. Dar pridursiu, kad jiems labai svarbu priprasti prie nevaržomo, bet nebepavojingo bendravimo: juk jiems neišvengiamai teks artimai bendrauti, jeigu mano planai bus įgyvendinti. Iš Julijos elgesio matau, kad ji gavo iš jūsų patarimų ir negali jų neklausyti, idant sau nepakenktų. Kaip malonu būtų jai parodyti, kad aš jaučiu, ko ji verta, betgi tokios moters vyras pasitikėjimą žmona neturi teisės laikyti sau už nuopelną! Bet jeigu tai ir nieko džiugaus neduos jos širdžiai, jos dorybė liks ta pati, ir ji paims viršų, nors ir kaip brangiai atsieitų pergalė. Jei dabar ji ir kenčia dvasines kančias, tai nebent per pokalbius, jaudinančius širdį prisiminimais, betgi visada ji gali jų išvengti, iš anksto juos nujautusi. Žodžiu, kaip matote, spręsti apie mano elgesį reikia ne pagal įprastas taisykles, bet pagal mano užsibrėžtus tikslus ir ypatingą mano globojamos moters būdą.

Sudiev, miela sesute,— iki man pargrįžtant. Nors Julijai nieko panašaus ir nesu kalbėjęs, nereikalauju, kad mano samprotavimus laikytumėte paslaptyje. Esu nusistatęs nekaišioti į draugų tarpą paslapčių; taigi patikiu šias paslaptis jūsų nuožiūrai,— darykite, kaip lieps jums protas ir draugystė; žinau, jog tai, ką padarysite, bus dora ir tauru.

XV LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ

Ponas de Volmaras vakar išvyko į Etanžą, ir man sunku suvokti, kodėl taip pasidarė nyku. Ko gero, nebūtų taip liūdna, jei būtų išvažia-

vusi jo žmona. Be jo aš jaučiuosi išties nejaukiai; širdyje viešpatauja gūdi tyluma; slaptas siaubas gniaužia jos balsą, ir aš, jaudinamas ne tiek geismų kiek baimės, baisiuosi galimu nusikaltimu, nors jokio gundymo ir nejaučiu.

Ar žinote, milorde, kada mano siela atgauna pasitikėjimą savimi ir išsivaduoja iš niekingų nuogąstavimų? Kai būnu šalia ponios de Volmar. Vos tik prisiartinu prie jos, vien ją išvydus nuslūgsta nerimas, vien jai pažvelgus tyresnė pasidaro širdis. Tokią įtaką visiems turi jos širdis, matyt, įkvepianti kiekvienam aplinkui jos skaistumo pajautimą ir drauge ramybę. Deja, jos gyvenimo būdas toks, kad ji negali visos dienos skirti bendravimui su draugais, o tomis akimirkomis, kai negaliu jos matyti, aš kamuojuos ir, atrodo, kamuočiausi kur kas mažiau, jei būčiau toli nuo jos namų.

Dar labiau mane prislėgė Julijos žodžiai, pasakyti vakar, vyrui išvykus. Ligi tos akimirkos buvusi gana rami, jinai ilgai lydėjo jį graudžiu žvilgsniu, ir iš pradžių man pasirodė, kad jai gaila skirtis su laiminguoju vyru; bet iš jos kalbos supratau, jog esama kitos, man nežinomos to liūdesio priežasties. „Jūs matote, kaip mes gyvename,— tarė ji,— ir žinote, koks jisai man brangus. Bet nemanykite, kad jausmai, siejantys mudu su vyru, tokie pat švelnūs kaip meilė, tik dar stipresni, turi tokias pat silpnybes kaip meilė. Jeigu mums sunku, kai nutrūksta saldus bendro gyvenimo įprotis, mus guodžia tvirta viltis, jog netrukus vėl būsime drauge. Šitaip nusistovėjus šeimyniniams santykiams, beveik nėra ko bijoti kokių nors likimo išdaigų, o kai vienas mūsų išvyksta kelioms dienoms, mes ne tiek liūdime dėl to trumpo nesimatymo, kiek džiaugiamės žinodami, kad jis greit pasibaigs. Graudulys, kurį matote mano akyse, turi kitą, daug rimtesnę priežastį, ir nors jis ir siejasi su ponu de Volmaru, jo išvykimas čia niekuo dėtas.

Mielas bičiuli,— pridūrė ji įtaigiu balsu,— žemėje nėra tikros laimės. Mano vyras — didžiai doras ir švelnus žmogus, mudu jungia ne tik priedermė, bet ir abipusė simpatija; jis trokšta vien to, ko trokštu aš; vaikai teikia man tiktai džiaugsmą, o ir ateityje žada būti paguoda savo motinai; niekada nėra buvę pasaulyje švelnesnės, doringesnės, mielesnės draugės kaip mano dievinamoji Klara; netrukus mes gyvensime drauge; o jūsų dėka tas gyvenimas pasidarys dar malonesnis, nes jūs pateisinote mano pagarbą ir simpatiją; veikiai pasibaigs ilgas ir grasus bylinėjimasis, ir mūsų glėbin sugrįš geriausias iš visų tėvų; viskas mums sekasi; namuose viešpatauja tvarka ir ramybė; mūsų tarnai stropūs ir atsidavę; kaimynai visokeriopai reiškia mums simpa-

tiją; mes jaučiame ir visuomenės pagarbą. Visi man palankūs — ir Apvaizda, ir fortūna, ir žmonės; ir viskas, kaip matau, padeda kurti mano laimę. Tačiau ją temdo slaptas liūdesys, vienas vienintelis liūdesys, ir aš nesu laiminga". Sulig tais žodžiais ji taip sunkiai atsiduso, jog man persmelkė širdį, bet aiškiai mačiau, kad aš čia niekuo dėtas. Ji nelaiminga, galvojau dūsaudamas savo ruožtu, bet dabar aš jau nebegaliu tuo savęs kaltinti!

Ši nelemta mintis akimoju sujaukė visas mano godas ir sudrumstė ramybę, kuria buvau besimėgaująs. Degdamas noru išspręsti nepakenčiamas abejones, jos žodžių sukeltas, taip primygtinai meldžiau ją ligi galo atverti man širdį, jog pagaliau ji išpažino lemtingąją paslaptį ir leido apie ją papasakoti jums. Bet štai jau pasivaikščiojimo metas. Ponia de Volmar tuoj paliks moterų kambarį ir eis pasivaikščioti su vaikais,— ką tik man davė žinią. Bėgu, milorde; atsisveikinu su jumis šiuo tarpu, o kitame laiške pratęsiu nebaigtą kalbą.

XVI LAIŠKAS

PONUI DE VOLMARUI NUO ŽMONOS

Laukiu jūsų antradienį, kaip žadėjote; viskas bus padaryta, kaip pageidavote. Grįždamas užvažiuokite pas ponią d'Orb: ji papasakos, kas nutiko jums išvykus; norėčiau, kad sužinotumėte tatai iš jos, o ne iš manęs.

Volmarai, tas tiesa,— aš, man regis, esu verta jūsų pagarbos, bet jūs elgiatės anaiptol ne pagirtinai ir žiauriai žaidžiate žmonos doringumu.

XVII LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ

Noriu papasakoti jums, milorde, koks pavojus mums grėsė šiomis dienomis, bet, laimė, viskas baigėsi sėkmingai, tik patyrėme baimės ir truputį nuvargome. Tam nutikimui verta paskirti atskirą laišką, ir jūs, skaitydamas jį, suprasite, kas verčia mane jums rašyti.

Jūs žinote, kad ponios de Volmar namai netoli ežero ir kad ji mėgsta irstytis. Prieš tris dienas dykystė, kurią mums nuskyrė išvykdamas ponas de Volmaras, ir gražus vakaras įpiršo mums mintį rytojaus dieną paplaukioti po ežerą. Saulėtekiu nuėjome pakrantėn; paėmėme valtį su tinklais, šiokių tokių maisto atsargų pietums; turėjome tris irklininkus ir tarną. Aš pasiėmiau šautuvą — ketinau pašaudyti bezoletų*, bet Julija pasakė, kad gėda beprasmiškai žudyti paukštelius — vien malonumo dėlei daryti blogą darbą. Kad nebūtų nuobodu, švilpavau viliodamas gagaras, tikučius, krykles, nendrinukes**, ir šoviau tik vieną kartą — į narūnėlį, bet jis buvo toli, ir jo nekliudžiau. Kokias dvi valandas žvejojome už penkių šimtų žingsnių nuo kranto. Žūklė sekėsi, bet visas žuvis, be upėtakio, gavusio irklu per galvą, Julija liepė išmesti į vandenį. „Juk tai gyvos būtybės,— tarė,— jos kamuojasi, paleiskime jas. Pasigrožėkime, kaip jos džiaugiasi išvengusios pavojaus". Irklininkai paklausė, bet darbo ėmėsi iš lėto, sukandę dantis, ir aš aiškiai mačiau, kad jie mieliau būtų mėgavęsi keptomis žuvimis negu pamokymais, išgelbėjusiais joms gyvastį.

Paskui mes nuplaukėme toliau nuo kranto; su jaunuolišku gyvumu, kurio jau seniai būtų metas atsižadėti, sėdau prie vairo ir vis kreipiau valtį į vidurį ežero, kol pagaliau atsidūrėme toliau kaip už mylios nuo kranto***. Iš ten ėmiau rodyti Julijai nuostabius vaizdus, atsiveriančius iš visų pusių. Iš tolo pamatėme įtekančią Roną,— veržli upė tarytum sustoja per ketvirtį mylios nuo žiočių, lyg bijodama drumzlinais vandenimis sumiešti krištolinį ežero mėlį. Aš rodžiau jai į kalnų kyšulius, panašius į tvirtovių redutus,— vienas kitą atitinkantys jų kampai ir lygiagretės briaunos sudaro tarpeklyje galingos upės vagą. Kreipdamas Julijos dėmesį nuo mūsų krantų, siūliau pasigrožėti turtingomis ir žaviomis Vo kantono pakrantėmis, kur atsiveria nuostabūs vaizdai: daugybė miestų, nesuskaitoma gausybė gyventojų, žalios margaspalvės kalvos; kur žemė, gerai įdirbta ir visur derlinga, patikimai atsilygina žemdirbiui, vynuogininkui už triūsą, nes jų darbo vaisių nesuryja gobšūs perpirkliai. Paskum, rodydamas į kitą ežero krantą, kur driekėsi Šablė[20], skurdus, nors gamtos ne mažiau apdovanotas kraštas, stengiausi jai akivaizdžiai parodyti, kaip skirtingas tų dviejų kantonų valdymas skausmingai atsiliepia gyventojų turtin-

* Paukščiai, atsitiktinai aplanką Ženevos ežerą. Bezoletai netinka maistui.

** Paukščiai, gyvenantys prie Ženevos ežero; visi valgomi.

*** Kaipgi? Nejaugi Ženevos ežeras prie Klarano dviejų mylių platumo?

gumui, gausumui ir gerovei. „Va šitaip,— kalbėjau aš,— žemė atveria savo vaisingas įsčias ir dosniai teikia savo gėrybes laimingoms tautoms, kai jos pačios sau ją dirba. Ji tarytum šypso ir džiaugiasi mielu laisvės reginiu; jai patinka maitinti žmones. Priešingai, nykios lūšnos, pustuštis kraštas, kur veša vien viržiai ir piktdagiai, iš tolo byloja, kad šeimininkas ten niekad nesirodo ir kad žemė teduoda vergams menkų vaisių, bet ir tais jie neturi teisės naudotis".

Kol mes maloniai leidome laiką, grožėdamiesi artimais krantais, vėjas gerokai sustiprėjo ir pavarė mus skersai ežero priešingo kranto link; o kai sugalvojome grįžti atgal, vėjas pasirodė besąs toks smarkus, kad mūsų menkai valtelei buvo neįmanu jo nugalėti. Netrukus įsisiūbavo bangos; reikėjo varytis prie Savojos kranto ir pasiekti Mejeri kaimą, esantį kaip tik priešais mus: tai buvo toje pusėje beveik vienintelė vieta, kur galima išlipti sausumon. Tačiau vėjas pasikeitė, ėmė pūsti dar smarkiau, versdamas perniek visas mūsų irklininkų pastangas, ir nuginė mus tolėliau nuo Mejeri, prie skardžių uolų virtinės, kur nebebuvo jokios priebėgos.

Visi mes sėdome prie irklų, ir beveik tuo pat metu su širdgėla pamačiau, kad Julijai bloga: kone alpdama, ji prigludo prie valties krašto. Laimė, ji apsiprato su sūpavimu, o toji būklė neilgai truko. Tačiau grėsmė didėjo, ir mes vis labiau stengėmės, rėžėmės iš paskutiniųjų, srūdami prakaitu ir dusdami nuo karščio ir nuovargio; ir tuomet, atgavusi drąsą, Julija ėmė švelniai rūpintis mumis, kad tik neprarastume jėgų, visiems be skirtumo šluostė rasojančius veidus; atmiešusi vyną vandeniu, kad neapsvaigtume, girdė vieną po kito labiausiai nusilpusius. Ne, dar niekados Julija, jūsų nuostabioji draugė, nekerėjo tokiu nuostabiu grožiu kaip tomis akimirkomis, kai jos veidai itin skaisčiai kaito nuo karščio ir susijaudinimo; ir labiausiai žavėjo graudi jos išraiška, sakyte sakanti, jog ji rūpinasi mumis anaiptol ne iš baimės dėl savo gyvasties, bet iš užuojautos mums. Tik vienu tarpu, kai, valčiai atsitrenkus į uolą, prasiskyrė dvi lentos ir mus užliejo vanduo, Julija tarė sau, kad valtis bus sudužusi, sukliko skausmingu mylinčios motinos balsu, ir aš aiškiai išgirdau žodžius: „Ak vaikeliai! Nejaugi daugiau jūsų nebematysiu?" Ir nors žinojau, kad mūsų padėtis ne tokia baisi, bet, pasidavęs vaizduotei, visados padidinančiai nelaimę, tarytum jau mačiau, kaip mūsų valtis grimzta gelmėn, o moteris, jaudinanti savo grožiu, bergždžiai grumiasi su bangomis, ir gesina jos skruostų raudonį mirties blyškuma.

Vargais negalais nusikasėme iki Mejeri ir gerą valandą plūkėmės

per dešimtį žingsnių nuo kranto, kol pagaliau išlipome sausumon. Vos tik pasiekę žemę, kaipmat pamiršome visas kančias. Julija karštai padėkojo kiekvienam už padėtas pastangas — pavojaus akivaizdoje ji galvojo tik apie mus, o dabar, krante, jai atrodė, kad gelbėjome tik ją vieną.

Mes papietavome su tokiu apetitu, kokį turi gerai padirbėję žmonės. Buvo patiektas upėtakis. Julija be galo jį mėgsta, bet suvalgė vos kąsnelį, o ir man primygtinai nesiūlė vaišintis; ir aš supratau ją nenorint, kad irklininkai imtų gailėtis padarytos aukos. Milorde, jūs man šimtąsyk esate sakęs: jos mylinti siela reiškiasi visur ir visada, didžiuose ir mažuose reikaluose.

Ežeras vis dar audrojo, be to, ir valtį reikėjo taisyti, tad po pietų pasiūliau Julijai pasivaikščioti. Ji atsisakė, prasimetusi vėju, saule ir mano pervargimu. Aš turėjau savų tikslų, tad nuginčijau kiekvieną jos pretekstą. „Nuo mažumės esu pratęs prie sunkumų,— tariau aš,— jie ne tik nepakenkė mano sveikatai, bet, priešingai, užgrūdino ją, o paskutinė kelionė pridėjo man dar daugiau jėgų. Nuo saulės jus apsaugos šiaudinė skrybėlaitė, o nuo vėjo pasislėpsime kokioje nors užlandoje arba miške; reikia tik paėjėti įkalnėn tarp uolų, o kadangi jums nepatinka lygumos, jūs nė kiek nepavargsite“. Pagaliau Julija sutiko, ir, palikę mūsų žmones dar pietaujančius, mudu nuėjome.

Jūs žinote, jog prieš dešimt metų, ištremtas iš Valė, aš atvažiavau į Mejeri ir ten laukiau, kol gausiu leidimą sugrįžti. Visas mintis skirdamas Julijai, leidau ten gūdžias ir podraug nuostabias dienas ir iš ten nurašiau jai laišką, taip labai ją sujaudinusį. Visados troškau dar sykį aplankyti tą nuošalų kampelį, kur buvau susiradęs prieglobstį tarp ledynų ir kur vienintelė paguoda mano širdžiai buvo minėti tai, kas jai brangiausia pasaulyje. Slapta paskata šiam pasivaikščiojimui ir buvo noras pamatyti tą mielą vietą gražiausiu metų laiku, juo labiau su ta, kurios paveikslas kitados slypėjo man širdyje. Ir anksto džiaugiausi malonumu parodyti jai ištikimos ir nelaimingos savo aistros paminklus.

Ištisą valandą ėjome takeliais, palengva kylančiais įkalnėn tarp medžių ir uolų, ir vienintelis nepatogumas tebuvo didelis atstumas. Artėdamas prie kelionės tikslo, pažinau senus ženklus ir ko nenualpau, bet susitvardžiau ir užgniaužiau susijaudinimą. Tas nuošalus kampelis buvo toks pat dykas ir negyvenamas kaip ir andai, bet pilnas grožybių, kurios patinka tik jautrioms sieloms, o kitiems atrodo siaubingos. Per dvi dešimtis žingsnių sruvo nuo ledynų drumzlinas upokšnis,

griausmingai ritindamas akmenis, nešdamasis smėlį ir dumblą. Užpakaly mūsų traukėsi grandinė neįkopiamų uolų, skiriančių aikštelę, kur mudu stovėjome, nuo Alpių aukštumų, vadinamų Ledynais, nes nuo pasaulio pradžios juos dengia milžiniški ir be paliovos augantys ledo klodai*. Po dešinei tvyrojo gūdi tamsių eglynų prietema. Po kairei, už upokšnio, žaliavo ąžuolynas, o apačioje tyvuliavo neapžvelgiama Ženevos ežero plynė Alpių vidury, skirianti mus nuo Vo kantono turtingų pakrančių, kurių vaizdą vainikavo didingos Juros kalnų viršūnės.

Tarp visų tų aukštumų ir nuostabių reginių aikštelė, kur mes stovėjome, kerėjo jaukiu laukų kampelio žavesiu, iš po uolų tryško šaltiniai ir krištoliniais upeliais almėjo per žalią šlaitą; mums virš galvų svyrojo laukinių vaismedžių šakos; drėgna, žmogaus neliesta žeme driekėsi žolių ir gėlių kilimas. Lygindamas tą mielą kampelį su vaizdais aplink, kalbėjau sau vienas, jog toji negyvenama vieta atrodo tarytum prieglobstis, kur galėtų pasislėpti du įsimylėjėliai, vienudu išsigelbėję nuo žemės drebėjimo.

Pasiekęs tą pažįstamą kampelį ir juo pasigrožėjęs, tariau Julijai, žvelgdamas į ją padrėkusiomis akimis: „Nejaugi širdis nieko jums šičia nesako? Nejaugi slapčia nesijaudinate regėdama šią vietą, kuri visa pilna jūsų?“ Nelaukdamas atsako, nuvedžiau ją prie uolos ir parodžiau daug kur išrėžtus jos inicialus, taip pat Petrarkos ir Taso eiles, vaizduojančias tokią pat dvasios būseną, kokia buvo manoji, kai raižiau jas akmenyje. Vėl matydamas jas tiek daug laiko praslinkus, pajutau, kad ūmai aplinka gali prižadinti karštus jausmus, kitados liepsnojusius šalia jų. Ir mažumą karščiuodamasis tariau: „Ak Julija, amžinas mano širdies žavesy! Štai vieta, kur kadaise dūsavo tavęs ilgėdamasis ištikimiausias pasaulio įsimylėjėlis! Štai prieglobstis, kur tavo mielas paveikslas teikė jam džiaugsmą ir žadėjo palaimą, kurią tu galiausiai padovanojai. Tuomet nebuvo čia nei vaisių, nei paunksnės, žalumynai ir gėlės nedabino margais kilimais šlaitų, nevagojo jų sraunūs upeliai, nečiauškėjo paukšteliai medžių lajose; tik plėšraus vanago, nelaimės pranašo varno ir baisaus Alpių erelio riksmai skardėjo šiuose tarpekliuose; milžiniški ledai kabojo nuo šių uolų, dunksojo medžiai, padabinti baltutėliais sniego apdarais; viskas čia dvelkė žiemos žvar-

---

* Tie kalnai tokie aukšti, jog ir pusei valandos praslinkus po saulėlydžio jų viršūnės dar būna nutviekstos spindulių ir vakaro žara spalvina baltutėles keteras skaisčiu rausvumu, regimu iš toliausių tolių.

bumu ir speigo siaubu; tik širdies liepsna teikė man jėgų šičia kęsti kančias, ir ištisas dienas aš galvojau apie tave. Štai akmuo, ant kurio atsisėdęs stebėdavau tolumoje tavo laimingą buveinę; štai ant šitos uolos rašiau laišką, sugraudinusį tau širdį; štai šitais aštriais akmenimis kaip kaltu raižiau tavo inicialus; štai čia bridau per ledinį srautą, gaudydamas vėjo gūsio nuneštą vieną tavo laiškų; štai čia jau kelintą kartą skaičiau bučiuodamas tavo paskutinįjį laišką; štai čia, prie šito uolos krašto, niūriu ir godžiu žvilgsniu matavau bedugnių gelmę; pagaliau štai čia atėjau prieš savo liūdną kelionę — atėjau apverkti tavęs mirštančios ir prisiekti, kad ilgiau už tave negyvensiu. Kaip aš mylėjau tave! O, juk dėl tavęs esu ir gimęs! Ir šit man skirta vėl atsidurti su tavimi šioje vietoje, idant su gailesčiu prisiminčiau tas dienas, kurias praleidau čia raudodamas, kad turėjau išsiskirti su tavimi?..“ Buvau bekalbąs toliau, bet, pamačiusi mane žengiant prie pat bedugnės krašto, Julija persigando ir, nutvėrusi man už rankos, tylėdama ją suspaudė; švelniai žiūrėjo į mane, vargais negalais slopindama sunkius atodūsius, paskui ūmai nukreipė akis į šalį ir, traukdama mane už rankos, tarė susijaudinusiu balsu: „Einam iš čia, mano mielas, oras čia toks, kad man negera“. Neatsakiau jai nė žodžiu, tik graudžiai atsidusau ir amžinai atsisveikinau su tuo liūdnu kampeliu, lyg būčiau atsisveikinęs su pačia Julija.

Iš lėto grįžome aplinkiniais takais ir netoli prieplaukos išsiskyrėme. Julija norėjo pabūti viena, o aš nuėjau dar pavaikščioti, pats nenuvokdamas, kur žingsniuoju. Kai grįžau, valtis dar nebuvo pataisyta, ir ežeras vis audrojo; mudu pavakarieniavome liūdnai nuleidę akis, susimąstę,— valgėme nedaug ir dar mažiau kalbėjome. Po vakarienės nuėjome pasėdėti pakrantėje ir palaukti, kol galėsime grįžti namo. Nejučia patekėjo mėnulis, ežeras nurimo, ir Julija pasiūlė plaukti. Padaviau jai ranką, padėjau įlipti į valtį ir atsisėdau šalia, nepaleisdamas jos rankos. Tylėjome. Vienodas, ritmingas irklų pliuškenimas žadino prisiminimus. Smagus slankų* rykavimas, žadinąs jaunystės džiaugsmų prisiminimus, nė kiek manęs nelinksmino, bet, priešingai, kėlė liūdesį. Maudulys vis labiau slėgė širdį. Giedras dangus, gaivus oras, švelni mėnesiena, sidabriniai vandens ribuliai aplink, pačių malo-

---

* Slankos, gyvenančios Ženevos ežere,— anaiptol ne tie patys paukščiai, kurie taip vadinami Prancūzijoje. Daug linksmesni ir gyvesni mūsų slankų balsai skamba viršum ežero, vasarvidžio naktimis teikdami jam gyvastingumo ir smagumo, kuris darė jos pakrantes dar žavesnes.

niausių pojūčių dermė, netgi brangios būtybės artumas — niekas negalėjo apsergėti širdies nuo sielvartingų apmąstymų.

Prisiminiau panašų mudviejų plaukiojimą anuo žavingu metu, kada prasidėjo mūsų meilė. Visi saldūs jausmai, tuomet netilpę krūtinėje, iš naujo atgimė širdyje, bet dabar tai buvo kančia; visi jaunystės nutikimai, mokslas, mudviejų pokalbiai, laiškai, pasimatymai, džiaugsmai,

E tanta fede, e si dolci memorie,
*E si lungo costume!**

Atmintyje iškilo galybė smulkmenų, kurios atkūrė visą mano buvusios laimės vaizdą ir tuo dar padidino dabartines kančias. „Viskas baigta,— kalbėjau sau,— tie laikai, tie laimingi laikai praėjo, dingo amžinai. Deja, jie niekados nebegrįš! O juk mudu gyvi, mudu kartu, ir mudviejų širdys tebėra kaip viena!“ Rodės, man būtų buvę lengviau ištverti jos mirtį ar nesimatymą su ja; rodės, mažiau kentėjau visus tuos metus, kuriuos praleidau toli nuo jos. Kai verkiau jos tolimuose kraštuose, viltis vėl ją pamatyti lengvino man sielvartą; guosdavausi mintimi, jog susitikus akimoju visos kančios dingsiančios, bent jau mažiau kamuosiančios, kas man atrodė iš tikro įmanoma. Bet būti šalia, bet ją matyti, liesti, kalbinti, mylėti, dievinti ir, beveik štai ją atgavus, jausti, kad man ji amžinai prarasta,— visa tai kėlė man baisų pyktį, įniršį, pamažu stūmė į visišką neviltį. Netrukus mane apniko pragaištingos mintys, ir didžio nusiminimo akimirką, kurią baisu ir prisiminti, buvau bepasiduodąs pagundai sugrobti ją glėbin, pulti į bangas ir baigti gyvenimą ir savo begalines kančias. Ši siaubinga pagunda galop pasidarė tokia stipri, jog turėjau atstumti jos ranką ir atsistojęs nuėjau į valties pirmagalį.

Ir tuomet viskas pasikeitė, įsijaudinusi širdis apmalšo; pamažu įsismelkė švelnus jausmas, neviltį perveikė graudulys, iš akių pasruvo ašaros; ir ši sielos būsena, palyginti su tuo, ką patyriau iki šiol, nebuvo nemaloni. Verkiau ilgai ir graudžiai ir pajutau palengvėjimą. Galop nusiraminęs grįžau atgal į savo vietą ir, atsisėdęs greta Julijos, vėl paėmiau jai už rankos. Ji laikė saujoje nosinaitę; pajutau, kad nosinaitė kiaurai šlapia. „Ak,— tyliai pasakiau,— matyt, mudviejų širdys

* Ir toks tikėjimas, ir tokie saldūs prisiminimai, ir toks ilgas artimas bendravimas![21] (*It.*)

ir dabar supranta viena kitą!" — „Taip, tikrai,— atsakė ji persimainiusiu balsu,— bet tegu jos paskutinįsyk kalba šitaip, kaip dabar kalbėjo". Ir mudu ėmėme ramiai šnekučiuoti, o po valandos, nepatyrę jokių nuotykių, priplaukėme krantą. Kai grįžome namo, lempos šviesoje pastebėjau, kad jos akys paraudusios ir paburkusios; turbūt ir ji pamatė, jog manosios taip pat ne geriau atrodo. Po sunkios dienos jai labai reikėjo pailsėti; ji atsisveikino, o aš irgi nuėjau gulti.

Tai šit, mano mielas, kokia buvo toji mano gyvenimo diena, kai man, be abejo, teko patirti pačius didžiausius sukrėtimus. Tikiuosi, tai buvo lūžis, ir dabar aš galutinai atgausiu dvasios pusiausvyrą. Beje, pasakysiu jums, jog šitas nuotykis labiau mane paveikė nei visi įrodinėjimai, kokią didžią galią turi laisva žmogaus valia ir dorybė. Kiek žmonių suklumpa neatsispyrę netgi menkai pagundai! O Julija? Mano akys regėjo, mano širdis jautė, jog tą dieną ji atlaikė didžiausią kovą, kokią tik gali atlaikyti žmogaus siela; ir vis dėlto nugalėjo. Na, o aš? Kaipgi aš išturėjau atstu nuo Julijos? O Eduardai, kai tu, meilužės suviliotas, sugebėjai įveikti ir jos, ir savo geismus, argi nepasijutai tikras žmogus? Jei nebūčiau turėjęs tokio pavyzdžio, gal ir aš būčiau pražuvęs. Tą baisiąją dieną šimtus kartų minėjau tavo dorybę,— tu sugrąžinai į doros kelią ir mane.

KETVIRTOS DALIES
PABAIGA

Penkta dalis

PIRMAS LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO MILORDO EDUARDO*

Atsisveikink su vaikyste, drauguži, atsibusk. Nepaaukok viso gyvenimo ilgam proto miegui. Metai bėga, laikas tau ateiti pagaliau į protą. Kai žmogus įžengia į ketvirtą dešimtį, turi pagalvoti ir apie save; tad pirmiausia susikaupk ir bent kartą gyvenime būk vyras.

Brangusis, jūsų širdis ilgai buvo viršesnė už protą. Jūs norėjote filosofuoti dar nebūdamas tam subrendęs; jausmo balsą laikėte proto balsu ir išvadas darėte vien pagal įspūdį, kurį jums palikdavo koks dalykas, o tikrosios jo vertės niekad nenuvokėte. Savaime suprantama, tiesi širdis — svarbiausias tiesos pažinimo šaltinis: kas nieko nejaučia, tas nieko neišmoksta, tik daro vieną klaidą po kitos; jo žinios būna tuščios ir bevaisės, o žmogaus santykiai su aplinkiniu pasauliu, kurie sudaro pažinimo pagrindą, jam visados lieka mįslė. Tačiau mes perimame tik pusę to mokslo, jei negvildename aplinkiniame pasaulyje egzistuojančių santykių, idant geriau suvoktume jo santykius su mumis. Nepakanka išmanyti žmonių aistras, jei nesugebi pažinti tų aistrų objektų; o ši antroji pažinimo dalis įmanoma tik per ramius apmąstymus.

Jaunystė išminčiui — tai laikas gyvenimo patirčiai įgyti, ir čia pasaulio pažinimo priemonėmis tampa jo aistros; tačiau, atvėręs sielą aplinkinio pasaulio įspūdžiams, paskum jis užsisklendžia savyje jiems stebėti, lyginti, pažinti. Štai ką jums pritiktų daryti labiau nei kam kitam pasaulyje. Jūs jau patyrėte visus malonumus ir vargus, kokius tik gali patirti jautri širdis; jūs jau matėte visa, ką gali pamatyti žmogus. Per dvylika metų jūs išmėginote visus jausmus, kokius tik įmanoma pažinti per ilgą gyvenimą, ir dar jaunas įgijote daugiau patyrimo

* Šitas laiškas, matyt, rašytas prieš gaunant ankstesnįjį.

negu koks senis. Pirmieji jūsų stebėjimai buvo nukreipti į paprastus žmones, tarytum ką tik gamtos paleistus į pasaulį, kad galėtumėte jais pasinaudoti kaip lyginimo matu. Nutremtas į garsiausios pasaulio tautos sostinę, jūs, sakytume, vienu šuoliu pakliuvote į kitą kraštutinumą,— talentui nereikia tarpinių pakopų. Atsidūręs tautoje, kuri vienintelė iš įvairių bendrijų, plačiai pasklidusių po visą žemę, dar verta žmonių vardo, nors ir nepastebėjote ten viešpataujant įstatymų, vis dėlto įsitikinote, kad jų dar esama; iš tam tikrų požymių išmokote pažinti tą šventą tautos valios organą ir supratote, jog visuomenės proto valdžia — tai tikrasis laisvės pagrindas[1]. Apkeliavote visas klimatines zonas, matėte visus kraštus, kuriems šviečia saulė. Dabar mėgaujatės kur kas retesniu ir išminčiaus žvilgsnio vertesniu reginiu — matote taurią ir tyrą sielą, nugalėjusią aistras ir pajungusią jas savo valiai. Ji pakerėjo jus iš pirmo žvilgsnio ir keri ligi šiolei, ir dabar, tiek prisižiūrėjęs visko pasaulyje, jūs turite dar svaresnį pagrindą ja žavėtis. Jau nebėra gyvenime tokių jausmų nei reginių, kurie dar galėtų jus sudominti. Be savęs, jūs nebeturite daugiau ko stebėti ir mėgautis galite nebent tik išmintimi. Jūs nugyvenote visa, ką gali duoti žmogui trumpas gyvenimas, tad pagalvokite, kam atsidėsite toliau.

Aistros, kurioms ilgai vergavote, įskiepijo jums dorybę. Štai jūsų šlovė, be abejo, didi šlovė, bet nelabai ja didžiuokitės: jūsų galia — tai jūsų silpnybės vaisius. Ar žinote, kas visados skatino jus linkti prie dorybės? Ji sutapo jums su dievinamos moters paveikslu, ir, matydamas ją įsikūnijus tokiame brangiame asmenyje, jūs vargiai galėtumėte jos atsižadėti. Bet ar kada nors linkote į dorybę dėl jos pačios, ar siekėte gėrio, kaip siekė Julija, vien savo jėgomis? Šlovindamas jos dorybes, jūs tik žavitės jomis, bet niekada nesekate? Su įkarščiu kalbate, kaip ji vykdo žmonos ir motinos priedermes, o kada jūs, sekdamas jos pavyzdžiu, įvykdysite vyro ir draugo priedermes? Moteris perveikė save, o jums, filosofui, sunku save nugalėti! Vadinasi, jūs pageidaujate būti stačiai gražbylys, kaip ir kiti, ir tik rašyti geras knygas, bet šalintis gerų darbų?* Saugokitės, brangusis: jūsų laiškuose vis dar vy-

---

* Ne, šiame filosofijos amžiuje negali negimti tikrų filosofų. Vieną tokį pažįstu, tiesa, vieną vienintelį, bet ir to gana, ir, svarbiausia, jis gyvena mano krašte. Ar pakaks man drąsos čia vardu paminėti tą, kuris nusipelnė tikros garbės, likdamas nežinomas? Mokslingasis ir kuklusis Abozitai[2], tegu jūsų taurus paprastumas atleidžia mano širdžiai už tai, kad jos polėkiai nukreipti anaiptol ne į jūsų vardą. Ne, ne su jumis noriu supa-

rauja jausmingas, ilgesingas tonas, ir jis man nepatinka, nes tai veikiau neišblėsusios aistros atgarsiai negu jūsų būdo bruožas. Ypačiai neapkenčiu silpnybės ir nenoriu, kad ji būtų būdinga mano bičiuliui. Be valios tvirtumo negali būti dorybės, ir nedorybės kelias grįstas silpnadvasiškumu. Kaip jūs drįstate kliautis savimi, jeigu jūsų širdyje nėra drąsos? Nelaimingasis! Jeigu Julija būtų silpna, rytoj pat tu sukluptum ir būtumei tik niekingas svetimautojas! Bet štai dabar esi vienas su ja: stenkis ją pažinti ir rausk dėl savęs!

Tikiuosi netrukus pas jus atvažiuoti. Jūs žinote mano kelionės tikslą. Dabar, po dvylikos metų klaidų ir sumaišties, pats savimi nepasitikiu; priešintis pagundoms galėjau ir vienas, bet sprendžiamam žingsniui žengti man reikia draugo akies; ir man būtų malonu, jei mudu sietų bendri interesai — tiek abipusis dėkingumas, tiek abipusis prisirišimas. Bet nepuoselėkite tuščių vilčių: tik tuomet parodysiu jums savo pasitikėjimą, kai įsitikinsiu, kad tikrai esate jo nusipelnęs, kad esate vertas atsilyginti man už rūpinimąsi jumis. Aš pažįstu jūsų širdį, aš ja patenkintas; bet to negana: man reikalinga jūsų nuomonė, kad galėčiau apsispręsti, o tam reikia vadovautis tik protu, bet manasis gali mane apgauti. Aš nebijau aistrų, kai jos atvirai grumiasi su mumis, ragina gintis ir, nors ir kokios stiprios būtų, palieka mums kaltės pajautimą, nes aistroms nusileidžiame tik tada, kai norime joms nusileisti. Aš bijau jų apgaulės, nes, užuot primygtinai reikalavusios, jos vilioja ir skatina nejučia daryti tai, ko visiškai nenorime. Polinkiams užgniaužti žmogui pakanka savo jėgų, bet kartais tik su draugo padėjimu įmanoma pažinti tuos iš jų, kuriuos leistina puoselėti; štai tada ir pravartu kreiptis į protingą draugą, kad iš šalies pažiūrėtų į tai, kas mus domina. Tad pasistenkite save perprasti ir pasakykite, ar visada kamuosite save bergždžiais sąžinės priekaištais, nenaudingais nei jums, nei kitiems, ir ar pagaliau sugebėsite susiimti ir padėti draugui suvokti savo dvasios būseną.

žindinti mūsų laikus, nevertus jumis žavėtis,— noriu išgarsinti Ženevą, kurioje jūs gyvenate; noriu pagerbti savo bendrapiliečius, didžiai jus gerbiančius. Laiminga šalis, kur tuo labiau vertinami žmogaus nuopelnai, kuo stropiau jie slepiami! Laiminga tauta, kurios išpuikęs jaunimas švelnina savo dogmatišką toną ir gėdisi savo tuščių žinių susidūręs su mokslingu išminčiaus nemokšiškumu! Garbusis ir doringasis senoli, jūsų neliaupsino didūs protai, jų triukšmingose akademijose neskambėjo pagyros jums; užuot krovęs, kaip jie, savo išmintį į knygas, jūs sudėjote ją į savo gyvenimą ir tapote pavyzdžiu tėvynei, kurią teikėtės pasirinkti, kurią mylite ir kuri jus gerbia. Jūs gyvenote kaip Sokratas, bet Sokratas žuvo nuo bendrapiliečių rankos, o jūs esate jiems brangus.

Reikalai sulaikys mane Londone daugių daugiausia dvi savaites; iš pradžių važiuosiu į mūsų armiją, esančią Flandrijoje, kur ketinu taip pat ilgiau neužtrukti; tad laukite manęs ne anksčiau kaip po mėnesio ar spalio pradžioje. Rašykite dabar man ne į Londoną, o į armiją, adresą pridedu. Tęskite savo aprašymus: nors jūsų laiškų tonas nepagirtinas, man jie atrodo jaudinantys ir pamokomi; jie žadina man svajones išeiti į atsargą ir gyventi ramiai, kaip pridera mano pažiūroms ir amžiui. Svarbiausia, nuraminkite mane, nes sukėlėte man nerimą dėl ponios de Volmar. Jeigu jau jos dalia nelaiminga, kas gi dar gali tikėtis laimės? Aš vis galvoju apie tai, ką ji jums pasakė, ir niekaip negaliu suprasti, ko gi trūksta, kad ji jaustųsi laiminga*.

II LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ

Taip, milorde, su dideliu džiaugsmu patikinu jus, jog scena, įvykusi Mejeri, buvo lūžis mano beprotybėje ir varguose. Pono de Volmaro paaiškinimai apie mano dvasios tikrąją būseną mane visiškai nuramino. Pernelyg silpna dvasia pasveiko, kiek tai įmanoma; ir geriau liūdnai gailestauti dėl įsivaizduojamos laimės, negu be perstojo baimintis galimo nusikaltimo. Grįžus garbiajam ponui de Volmarui, jau nesvyruodamas vadinu jį savo draugu, tuo brangiu man vardu, kurio kainą sužinojau tik jūsų dėka, milorde. Ir kaipgi kitaip galėčiau vadinti tą, kuris padeda man grįžti į doros kelią? Nūnai mano širdyje, kaip ir tuose namuose, kur gyvenu, viešpatauja ramybė. Jau pradedu nebesivaržyti ir jaustis kaip namie; tiesa, nesielgiu kaip šeimininkas, nes man daug maloniau, kad į mane būtų žiūrima kaip į artimą giminaitį. Paprastumas, lygybė, vyraujantys šičia, džiugina man širdį, jaudina ir kelia pagarbą. Ištisas dienas romiai leidžiu skvarbaus proto ir jautrios dorybės draugijoje. Bendraujant su šia laiminga pora, nejučia mane

* Šitas padrikas laiškas man patinka, nes visiškai atitinka šauniojo Eduardo charakterį,— jis geriausiai filosofuoja, kai daro kvailystes, ir tik tada protingai samprotauja, kai pats nežino, ką šneka.

veikia jų įtaka, ir mano širdis plaka į taktą su jų širdimis,— panašiai kaip mūsų balsas nepastebimai perima mūsų pašnekovų intonacijas.

Koks nuostabus kampelis! Kokie žavūs namai! Kuo ilgiau juose gyveni, tuo brangesni jie širdžiai! Iš pirmo žvilgsnio čia lyg ir nėra ištaigos, bet sunku nepamėgti šių namų iškart, kai tik su jais susipažįsti. Ponia de Volmar su malonumu vykdo savo taurias priedermes ir taip stengiasi, kad visi aplinkui būtų laimingi — vyras, vaikai, svečiai, tarnai, jog tat išganingai veikia ir juos. Šiame tyrame prieglobstyje negirdėti šurmulio, triukšmingų žaidimų, skardaus kvatojimo, bet užtat visur tau prieš akis linksmi veidai ir patenkintos širdys. Jei kartais čia ir liejasi ašaros, tai tik iš jausmingumo ir džiaugsmo. Niūrūs rūpesčiai, nuobodis, liūdesys čia nesilanko, lygiai kaip nedorybės ir jų neišvengiami padariniai — sąžinės priekaištai.

Jei kalbėsime apie Juliją, tai viskas, be abejo, prisideda prie jos laimės, tik, deja, graužia ją slepiamas sielvartas, kurio priežastis aprašiau jums ankstesniame laiške*. Tačiau, nors ir neturėdamos tam jokio pagrindo, tūkstančiai moterų, ja dėtos, jaustųsi nelaimingos: joms būtų nepakenčiamas vienodas ir uždaras gyvenimas; jos neturėtų kantrybės plūktis su vaikais; joms įkyrėtų namų rūpesčiai; joms pabostų gyventi kaime; glamonių šykštaujančio vyro išmintis ir taurumas atrodytų joms pernelyg menka atsvara jo šaltumui ir senyvam amžiui; joms būtų grasu bendrauti su juo ir net jausti jo prisirišimą. Jos prasimanytų kokią gudrybę, kad galėtų laikyti jį atstu nuo namų ir naudotis laisve, arba pačios kur nors važinėtų; niekindamos malonumus, prideramus jų padėčiai, jos ieškotų kitur pavojingų pramogų ir savo namuose jaukiai jaustųsi tik tuomet, kai pasidarytų jiems svetimos. Tik sveikos sielos žmogus gali jausti vienatvės žavesį; tik doriems žmonėms malonu būti šeimoje ir savo noru ja tenkintis, ir jei pasaulyje esama laimingo gyvenimo, tai, be abejo, ir bus tasai, kurį jie pasirinko. Tačiau priemonė laimei sukurti — tuščias dalykas tam, kas nemoka ja naudotis, ir tik tas supranta, kas yra tikroji laimė, kas sugeba ja mėgautis.

Jeigu mane kas nors paprašytų apibūdinti, kaip šiuose namuose siekiama laimės, man regis, teisingiausia būtų atsakyti šitaip: „Čia žmonės moka gyventi“, tik pavartočiau šį posakį ne ta prasme, kuri jam teikiama Prancūzijoje,— čia jis reiškia tam tikrą mados dėsniais

* To laiško nerasta. Julijos grūžties priežastis paaiškės vėliau.

nustatytą gyvenseną,— bet turėčiau galvoje visai ką kita — gyvenimą, kuriam žmogus yra gimęs, jūsų minėtą gyvenimą, kurio pavyzdį man parodėte, gyvenimą, nesibaigiantį šioje žemėje, mirties dienoje neprarandamą.

Julija turi tėvą, kuriam rūpi šeimos gerovė; ji turi vaikus, kurių poreikius privalu deramai tenkinti. Tai svarbiausia visuomenėje gyvenančio žmogaus priedermė, ir jai pirmiausia paskyrė dėmesį ir ji, ir jos vyras. Sudarę šeimą, juodu gerai apskaičiavo savo išteklius, bet rūpinosi ne tuo, ar jie atitinka jų visuomeninę padėtį, o tuo, ar jie pakankami jų poreikiams. Įsitikinę, jog kiekviena padori šeima galėtų verstis su tokiu turtu, ir būdami neprastos nuomonės apie vaikus, jie nesibaimina, kad šiems galėtų neužtekti tėvų palikimo. Tad jie stengiasi verčiau gerinti ūkį negu plėsti valdas; pinigus jie įdėjo ne tiek pelningai, kiek patikimai; užuot pirkę daugiau žemės, jie pakėlė turimosios vertę; ir vienintelis turtas, kurį jie ketina pridurti prie palikimo vaikams,— tai pavyzdingas elgesys.

Tiesa, kai turtas nedidėja, jis gali sumažėti visokių netikėtų nelaimių atvejais; bet jeigu šia dingstimi jis bus padidintas vieną kartą, argi neatsiras sumetimų be perstojo jį didinti? Juk turtą reikės padalyti keliems vaikams. Bet argi jie turi gyventi dyki? Argi savo pačių darbo vaisių kiekvienas jų nepridurs prie savo dalies? Argi dalijant turtą nedera atsižvelgti taip pat į paveldėtojo sumanumą? Dangstydamasis blaivaus proto kauke, skinasi kelią nepasotinamas godumas,— neva rūpindamasis rytojumi, jis stumia žmogų į nedorybę. „Tuščios yra pastangos žmonių darbams suteikti iš prigimties jiems nebūdingą solidumą,— sako ponas de Volmaras.— Pats protas liepia mums daug ką palikti atsitiktinumo valiai; o jeigu žmogaus gyvenimas ir turtas, nepaisant visų gudrybių, priklauso nuo atsitiktinumo, tai gryna beprotybė be atilsio vargti šiuo metu, kad ateityje nereikėtų baimintis galimų bėdų ir neišvengiamų pavojų!“ Ponas de Volmaras ryžosi griebtis vienintelės atsargumo priemonės, būtent — metus gyventi iš savo kapitalo ir taip sutaupyti tiek pajamų, kad vėliau jos visada vieneriais metais prašoktų išlaidas. Jo manymu, geriau truputį sumažinti kapitalą negu be paliovos vaikytis pajamų. Ši priemonė jau ne kartą pasiteisinusi, nes kokio menko netikėtumo atveju jam būtų reikėję gelbėtis iš bėdos pragaištingais sandėriais. Taip tvarka ir teisingos nuostatos ponui de Volmarui atstoja taupumą, ir išlaidos jam neša naudą.

Sprendžiant pagal aukštuomenės žmonių pažiūrą į turtą, namų

šeimininkų ištekliai gana kuklūs, bet apskritai aš nesu matęs ištaigiau gyvenančių žmonių. Absoliutaus turtingumo nebūna. Žodis „turtingumas“ reiškia santykį tarp turtuolio norų ir neribotų galimybių juos tenkinti. Vienas esti turtingas, turėdamas arpaną žemės, o kitas — skurdžius, nors ir aukso kalne sėdėdamas. Netvarkingumas ir užgaidos neturi ribų ir pridaro daugiau varguolių negu tikri nepritekliai. Klarane vyraujančios pusiausvyros pagrindas, užtikrinąs jos pastovumą, yra tobula vyro ir žmonos santarvė. Vyras atsako už pajamas, žmona tvarko išlaidas, ir jųdviejų sandora yra jų turto šaltinis.

Volmarų namuose jaukumas, laisvė ir linksmybė gražiai derinami su tvarka ir reiklumu, kuo iš pradžių aš labai stebėjausi. Juk šiaip dideliu stropiai tvarkomų namų trūkumu laikytina ten viešpataujanti nykumo ir prievartos nuotaika. Besaikis šeimininkų taupumas truputį atsiduoda šykštumu, viskas aplink dvelkia varžymu: pernelyg griežta tvarka bent kiek primena vergystę, ir ta atmosfera sunkiai pakeliama. Tarnai eina savo pareigas, bet atrodo nepatenkinti ir įbaiminti. Svečiai gražiai priimami, bet nepatikliai naudojasi jiems suteikta laisve,— juk jeigu jauti, kad tolydžio nusižengi kokioms nors taisyklėms, tai nedrįsti nė krustelėti bijodamas pasirodyti nedelikatus. Taip pat jauti, jog tėvai čia gyvena ne sau, bet vergauja vaikams, pamiršę, kad jie ne vien tėvai, bet ir žmonės ir privalo vaikams rodyti doro gyvenimo ir blaiviai suvokiamos laimės pavyzdį. O Klarane galioja teisingesnės taisyklės: čia manoma, jog viena pagrindinių doro tėvo priedermių yra ne tik ta, kad namuose būtų linksma ir jauku vaikams, bet ir ta, kad pačiam tėvui būtų miela ir saldu gyventi, idant vaikai jaustų, jog toks gyvenimas — palaima, ir jiems nekiltų pagunda ieškoti laimės kitur, ten, kur žmonės gyvena kitoniškai. Vienas mėgstamiausių pono de Volmaro posakių, kurį jis dažniausiai kartoja, turėdamas galvoje žmonos ir jos pusseserės pramogas, teigia, jog nuobodus ir skurdus tėvo ir motinos gyvenimas beveik visados esti pirmoji vaikų palaidumo priežastis.

Na, o Julija paiso tik vieno vienintelio patarėjo, beje, paties patikimiausio,— savo širdies, klauso jos be jokios baimės, daro tai, ką ji liepia, ir todėl visados gerai elgiasi. Širdis daug ko reikalauja, ir niekas geriau už Juliją nemoka vertinti gyvenimo džiaugsmų. O ir kaipgi tokia jautri siela galėtų būti nejautri malonumams? Priešingai, ji mėgsta juos, nuolat jų ieško, niekados neatsižada tų, kurie labiausiai patinka; iškart matyti, kad ji moka jais mėgautis; tačiau tai ne šiaip sau malonumai, o malonumai, tam tyčia skirti Julijai. Ji neniekina nei savų pa-

togumų, nei tų, kuriais naudojasi jai brangūs žmonės, kitaip sakant, visi namiškiai. Jai neatrodo nereikalinga niekas, kas gali padėti blaivaus proto žmogui susikurti gerovę; nereikalinga jai atrodo visa tai, kas daroma tik dėl išorinio blizgesio, todėl jos namuose jūs matote prabangą, kuri džiugina jusles, bet neturi nieko bendra su įmantravimu ir išlepimu. Prabanga, linkstanti į prašmatnumą ir tuštybę, pastebima tik ten, kur viršų ėmė tėvo skonis, o Julija negalėjo prieštarauti, bet ir čia visados prasikiša jos skonis, pastangos suteikti daiktams ne tiek puošnumo ir blizgesio, kiek dailumo ir žavesio. Kai aš pasakoju, jog Paryžiuje ir Londone nūnai išrasta, kaip minkščiau pakabinti karietos kėbulą, ji tam pritaria; bet kai pasakiau, kaip aukštai pašoko karietų lakavimo kainos, ji nustoja domėtis ir klausia, ar taip gražiai nulakuotos karietos pasidarančios patogesnės. Jai atrodo, jog aš gerokai perdedu sakydamas, kad vietoj herbų, kitados tapomų ant karietų durelių, dabar piešiamos visokiausios nešvankybės, ir labai brangiai atsieinančios, sakytum važiuotojui dabar kur kas maloniau girtis praeiviams savo gėdingais polinkiais negu savo kilme! Ypač ji pasipiktino išgirdusi, kad tą paprotį įdiegė ir remia moterys ir kad jų karietos skiriasi nuo vyrų ekipažų bent kiek gašlesniais piešiniais. Turėjau jai pakartoti jūsų garsiojo bičiulio sąmojį, kurį jinai išklausė nepatenkinta mina. Buvau pas jį tą dieną, kai jam buvo parodyta panaši karieta. Jis žvilgtelėjo į piešinį ir tuoj pasitraukė, taręs karietos savininkui: „Rodykite savo karietą rūmų damoms, padorus žmogus nesiryžtų ja važinėti“.

Lygiai kaip pirmas žingsnis gėrio keliu — nedaryti bloga, taip ir pirmas žingsnis laimės keliu — nekentėti. Jei tos dvi taisyklės, brangios ponios de Volmar širdžiai, būtų žmonių pripažintos, jos atstotų daugelį moralės normų. Ji be galo jautriai reaguoja į kiekvieną blogybę, kliudančią tiek ją, tiek kitus; ir jaustis laimingai, kada aplinkui vargdieniai, jai būtų lygiai taip nelengva, kaip tiesiam žmogui nelengva išlaikyti dorybę nesuteptą gyvenant tarp nedorėlių. Jai svetima užuojauta, būdinga kietaširdžiams, nukreipiantiems žvilgsnį nuo kančių, kurias galėtų palengvinti; Julija pati ieško vargetų, kad galėtų jiems padėti; jai skaudu ne matyti nelaiminguosius, o žinoti, kad jų yra; sielos ramybės dėlei jai reikia žinoti, kad jų nėra, kad nėra bent jau aplink,— juk būtų kvailystė norėti, kad tavo laimė priklausytų nuo visų žmonių laimės. Ji domisi kaimynų nepritekliais ir taip ima juos į širdį, lyg rūpintųsi pati savimi; ji pažįsta visus apylinkės gyventojus, tolydžio traukia juos, taip sakant, į savo šeimynos ratą ir negaili pas-

tangų vaduoti jiems iš sielvarto ir kančių, neišvengiamų žmogaus gyvenime.

Milorde, aš noriu pasinaudoti jūsų pamokomis; tik atleiskite man, jog kalbu su tokiu užsidegimu, dėl kurio nustojau sau priekaištauti, nes ir jūs esate juo užsikrėtęs. Nėra ir nebus pasaulyje kitos Julijos. Ją saugojo Apvaizda, ir visa, kas siejosi su Julija, negalėjo būti atsitiktinumas. Tarytum dangus būtų atsiuntęs ją žemėn, kad parodytų žmonėms, kokia nuostabi gali būti žmogaus siela ir kokia laime gali mėgautis ji uždarame privačiame gyvenime, nerodydama pasauliui savo neregėtų dorybių, galinčių iškelti ją aukščiau kasdienybės, ir nesiekdama šlovės, kurią galėtų jomis pelnyti. Nuodėmė — jei pripažintume, kad ji nusidėjo,— tik paskatino ją išsiugdyti dvasios tvirtybę ir drąsą. Jos tėvai, draugai, tarnai — visi kaip tyčia buvo atėję į pasaulį ją mylėti ir būti jos mylimi. Jos tėvynė — vienintelis kraštas, kur jai ir derėjo gimti; paprastumas, teikiantis jai taurumo, viešpatavo ir jos aplinkoje; laiminga ji galėjo būti tik tarp laimingų žmonių. Jeigu ji, deja, būtų gimusi krašte, kur nedalinga tauta aimanuoja prispausta ir beviltiškai, bergždžiai grumiasi su alinančiu skurdu, kiekvienas engiamųjų skurdas būtų temdęs jai gyvenimą, ją būtų gniuždžiusi visuotinė neviltis, ir jos gera širdis, išsekinta svetimo vargo ir sielvarto, būtų be paliovos raginusi ją užjausti kančias, kurių ji nebūtų galėjusi palengvinti.

O šičia, priešingai, viskas žadina ir ugdo jos įgimtą gerumą. Jai nereikia verkti dėl visuomenės negandų; jai nerėžia akies šiurpus skurdo ir nevilties vaizdas. Kaimo žmonės čia pasiturintys* ir reikalingi veikiau jos patarimų negu išmaldos. Jeigu ir pasitaiko koks našlaitis, per jaunas, kad pats sau pelnytų duonos kąsnį, kokia slapčiomis kenčianti visų apleista našlė, koks vienišas senis be vaikų, amžiaus išsekintomis rankomis nesugebantis užsidirbti pragyvenimui, Julija nesibaimina, kad savo geradarystėmis gali tik apsunkinti jų padėtį, kad varguoliams dėl to bus primetamos visokios prievolės, atleidžiant nuo jų įtakingus sukčius. Ji džiaugiasi darydama gera, nes mato, jog žmonėms iš to nauda. Mėgaujasi laime, plačiai sklindančia aplink. Kiekvienuose namuose, kur tik ji įžengia, netrukus įsiviešpatauja to-

* Netoli Klarano yra kaimas, vadinamas Mutriu[3], kurio bendruomenė tokia turtinga, kad galėtų išlaikyti visus savo narius, jeigu tie neturėtų nė sprindžio savo žemės. Todėl to kaimo buržua beveik tokie pat išpuikę kaip ir Berno. Kaip gaila, kad valdžia neatsiuntė jiems kokio doro žmogaus, kuris Mutriu ponus būtų išmokęs labiau mylėti savo artimą, o buržua — per daug nesipuikuoti!

kia pat palaima, kokią matai jos sodyboje; išteklius ir aprūpintas gyvenimas — menkiausios iš tų gėrybių, už kurias jie dėkingi jai vienai; į šeimas įkandin jos ateina santarvė ir dora. Einant iš namų, prieš akis jai stovi tik gražūs daiktai; grįždama ji randa daiktus dar malonesnius; visur mato tik tai, kas miela širdžiai; ir toji siela, taip menkai linkusi į savimeilę, mokosi save mylėti per savo gerus darbus. Tai va, milorde, kartoju, visa tai, kas artima Julijai, nesvetima dorybei. Jos žavesys, jos gabumai, jos polinkiai, jos grumtynės, jos klaidos, jos sąžinės priekaištai, jos namai, jos bičiuliai, jos šeima, jos vargai, jos malonumai ir visas jos likimas byloja mums, kad jos gyvenimas — nepakartojamas pavyzdys, kuriuo nedaugelis moterų panūstų sekti, bet norom nenorom žavėtųsi.

Labiausiai man patinka, jog rūpinimasis artimo laime čia visados grindžiamas blaiviu protu ir neduoda jokių blogų pasekmių. Ne kiekvienam, kas nori daryti gera, tai pasiseka,— dažniausiai žmogus tariasi teikiąs didžias paslaugas, bet regi tik tą menką gėrį, kurį jos duoda, o didžio blogio nemato. Reta moteris, kad ir pati geriausia, turi tą savybę, kurią ponia de Volmar nuostabiai išsiugdžiusi: ji puikiai suvokia, kaip pritinka rūpintis šalpa, kokias priemones dera tam pasirinkti, kokiems žmonėms daryti gera. Ji nusistatė tam tikras taisykles ir nenukrypstamai jų laikosi. Ji moka ir patenkinti, ir atmesti prašymą taip, kad jos gerumas neatrodytų kaip silpnybė, o atsisakymas — kaip užgaida. Kas padarė nedorą darbą savo gyvenime, tas gali iš jos tikėtis nebent teisingumo, o jeigu ją įžeidė,— atleidimo, bet niekados tegu nelaukia nei malonių, nei užtarimo, nes užtektinai yra to vertų geresnių žmonių. Kartą esu matęs ją gana sausai atsakant vienam iš tokių žmonių, kuris prašė malonės, tik nuo jos priklausančios. „Linkiu jums laimės,— tarė ji,— bet prisidėti prie to nenoriu, nes bijau pakenkti kitiems, jeigu panaudotumėte mano pagalbą piktam. Pasaulyje kenčia ne tiek jau maža dorų žmonių, taigi jumis rūpintis neprivalau“. Savaime suprantama, toks griežtumas jai be galo brangiai atsieina, ir Julijai retai tenka jo griebtis. Jos nuostata — geru laikyti kiekvieną, kol neįrodyta, kad jis blogas žmogus, o juk nedaug tėra blogų žmonių, kurie sugeba mikliai išsisukti nuo kaltės įrodymų. Jos užuojauta nė kiek nepanaši į tingią turčių labdarą: tie pinigais atsiperka nuo nelaimingųjų, atmesdami jų maldavimą, ir vietoj prašomos geradarystės duoda išmaldą. Julijos piniginė ne taip jau kietai prikimšta, bet, tapusi šeimos motina, ji moka sumaniau ja naudotis. Iš visų šalpos būdų, kuriais galima palengvinti nelaimingųjų dalią, išmalda, tiesą pasakius,

teikia mažiausiai vargo, tačiau ji vienkartinė ir pati nepatikimiausia; o Julijai rūpi ne nusikratyti nelaimingųjų, bet iš tikrųjų padėti. Juo labiau nesišvaisto ji patarimais ir paslaugomis kaip pakliūva, prieš tai gerai nesusižinojusi, ar bus jie naudojami protingai ir sąžiningai. Niekados neatsisako globoti tų, kas tikrai to reikalingas ir to nusipelnęs, tačiau nepasėdoms ir garbėtroškoms, geidžiantiems prasisiekti ir palikti tą luomą, kuris jiems labai dera, retai pavyksta ją prisiprašyti įsikišti į jų reikalus. Dirbti žemę ir misti jos vaisiais — natūralios žmogaus egzistavimo sąlygos. Romus kaimo žmogus laimingas, bet iš tiesų laimingas pasijunta tik tada, kai suvokia savo laimę. Visi tikrieji žmogaus malonumai jam prieinami, jis kenčia tik kančias, kurios neatskiriamos nuo žmogiškosios prigimties, kurių niekada nenusikratysi, nebent vietoj jų prisiimsi kitas, daug žiauresnes*. Žemdirbių luomas — vienintelis reikalingas ir pats naudingiausias; to luomo žmogus esti nelaimingas tik tada, kai kiti jį engia, prievartauja arba tvirkina savo nedorybių pavyzdžiu. Betgi kaip tik tas luomas laiduoja tikrąją krašto gerovę, galią ir didybę tautai, kuri niekuo nepriklauso nuo kitų tautų, nemato reikalo jas pulti tam, kad pati išsilaikytų, ir randa pačias patikimiausias priemones apsiginti. Prireikus įvertinti kokio krašto galybę, mokslo vyrai apžiūri valdovo rūmus, uostus, kariuomenę, arsenalus, miestus, o tikrieji politikai apvažiuoja laukus ir dirvas, apsilanko žemdirbio trobelėje. Pirmieji mato, kas padaryta, antrieji — ką galima padaryti.

Pagal šią taisyklę Klarane, ir juo labiau Etanže, šeimininkai stengiasi žemdirbių gyvenimą padaryti kaip galima malonesnį, bet nieku būdu nepadeda palikti savo luomą. Šiais laikais ir turtingiausieji, ir vargingiausieji lyg patrako: visi siunčia vaikus į miestą, vieni — mokytis, kad taptų kada nors ponais, antri — tarnauti, kad tėvams nereikėtų jų išlaikyti. Jaunimas dažniausiai pats nesitveria vietoje: merginos svajoja apie poniškus pašvitus, vaikinai parsisamdo svetimų kraštų kariuomenėn; jie tariasi pasidarę vertesni, kai grįžta į gimtąjį kaimą, tėvynės ir laisvės meilę išmainę į juokingą panieką savo buvusiam luomui bei samdinių akiplėšiškumą ir podraug vergišką nuolankumą. Klarane visi gauna aiškių įrodymų, koks žalingas toksai jų prietaras, nes miestuose vaikai ištvirksta, pameta tėvus, vaikydamiesi turto rizikuoja gyvybe ir dora, o pasiseka tik vienam iš šimto. Jei kas užsispyręs

* Žmogus, atsižadėjęs savo pirmykščio paprastumo, taip atbunka, jog nebesižino, ko jam norėti. Tenkindamas savo užgaidas, jis pralobsta, bet niekados nebūna laimingas.

nieko nepaiso, niekas nepritaria jų paikoms išmonėms, tačiau netrukdo pulti į nedorybę ir skurdą, bet užtai tiems, kuriuos pavyksta perkalbėti, dosniai atlygina už tą auką, jų padarytą blaivaus proto labui. Juos moko gerbti savo įgimtą būvį ir drauge gerbti save; su valstiečiais čia elgiasi paprastai, be miestiškų manierų, laikosi su jais rimtai ir laisvai — taip, kad pati elgsena kiekvienam rodytų jo vietą, o sykiu mokytų ir saugoti savo orumą. Nėra tokio valstiečio, kuris nepajus sau pagarbos, jeigu jam parodysi, jog esama skirtumo tarp jo ir menkystų prasisiekėlių, trumpam atvykstančių į kaimą pasipuikuoti ir tariamu prašmatnumu užtemdyti tėvų. Ponas de Volmaras ir baronas d'Etanžas, kai jis čia apsilanko, retai praleidžia kaimo šventes — dalyvauja varžybose, prizinėse rungtyse, Klarano ir apylinkių apžiūrose. Čionykščiai jaunuoliai iš prigimties karšti ir karingi; matydami, jog seniems karininkams patinka jų sambūriai, jie ima labiau save gerbti ir pasitikėti savo jėgomis. Jie įgauna dar didesnį pasitikėjimą savimi, kai pamato, kad atsargos kariai, tarnavę svetimuose kraštuose, toli gražu neprilygsta jiems visais atžvilgiais,— šiaip ar taip, penki sū algos ir lazdos baimė niekada nesužadins tokio noro pasivaržyti, kokį turi žmogus laisvas ir stovintis su ginklu tėvų, kaimynų, draugų, mylimosios akyse, žmogus, pasiryžęs išgarsinti savo kraštą.

Taigi ponia de Volmar griežtai laikosi pagrindinės taisyklės: nenuolaidžiauti kaimiečiams, užsimaniusiems atsižadėti savo luomo, bet padėti susirasti laimę kiekvienam, kas lieka jam ištikimas, ir, svarbiausia, neleisti, kad visų laimingiausias luomas, tai yra valstiečių luomas laisvoje valstybėje, mažėtų papildydamas kitus.

Aš paprieštaravau nurodydamas, jog esama įvairių gabumų, lyg tam tyčia gamtos paskirstytų žmonėms taip, kad kiekvienas galėtų dirbti sau tinkamą darbą, nors ir kokio luomo jis būtų. Į tai Julija man atsakė, jog, be gabumų, pirmiausia reikia atsižvelgti į dorą ir laimę. „Žmogus,— tarė ji,— pernelyg tauri būtybė, kad būtų kitų žmonių įrankis, ir nedera skirti jo kokiam nors darbui tų kitų nuožiūra, neatsiklausus, kaip jis pats į tą darbą žiūri, nesgi ne žmogus sukurtas vietai, o vieta žmogui; ir, norint kaip reikiant viską paskirstyti, reikia rūpintis ne tiek tuo, kokiam darbui kiekvienas žmogus geriausiai tinka, kiek tuo, koks darbas geriausiai tinka kiekvienam žmogui, kad jis būtų kaip galima doresnis ir laimingesnis: neleistina pražudyti žmogaus sielą kitų žmonių labui nei juoba padaryti žmogų niekšu tik todėl, kad jis reikalingas kaip tarnas prakilniems ponams.

Iš tūkstančio žmonių, paliekančių kaimą, nesuskaitytumėte nė dešimties tokių, kurie nepražūtų mieste arba neištvirktų labiau už niekšus, diegusius jiems savo nedorybes. Tie, kurie prasisiekia ir susikrauna turtą, beveik visi eina kreivais keliais, nes tik tokie keliai veda į tą tikslą. Nelaimingieji, kuriems nenusišypsojo laimė, niekados nebegrįžta prie ankstesnio darbo, o imasi elgetauti arba vogti, kad tik nereikėtų vėl dirbti žemės. Jeigu iš to tūkstančio rasis vienas, kuris gali atsispirti blogam pavyzdžiui ir išlikti doras žmogus,— kaip jūs manote, ar galima, viską pasvėrus, pasakyti, kad jis gyveno taip pat laimingai, kaip gyventų nuošaly nuo smurtingų aistrų, nedrumsčiamame, niekam nežinomame savo pirmykščiame būvyje?

Norint atsidėti savo pašaukimui, reikia jį suvokti. O ar lengva pažinti žmonių sugebėjimus? Ir jeigu tame amžiuje, kai sprendžiamas jauno žmogaus likimas, sunku nustatyti paauglio gabumus, net ir atidžiausiai jį stebint, tai kaipgi paprastas valstietis gali sugebėti pats susivokti, į ką jis linkęs? Nėra nieko nepatikimesnio už tam tikrų palinkimų požymius, pasireiškiančius nuo mažumės,— dažnai čia lemia daugiau mėgdžiojimas nei gabumai; tuos požymius veikiau sąlygoja atsitiktinis susitikimas negu išryškėjęs polinkis, ir netgi pats polinkis dar nieko nesako apie pašaukimą. Tikram talentui, tikrai gabiam žmogui būdingas paprastumas; jis nėra toks neramus, toks apsukrus, toks greitas reikštis kaip tariamas ir apsimestinis talentas, kuris laikomas tikru, nors tai tėra tuščias troškimas pasipuikuoti be jokio pagrindo. Vienas išgirsta tratant būgną ir užsimano būti generolas; kitas pamato statant namą ir tariasi esąs architektas. Giustenas, mano sodininkas, matydamas mane piešiant, pamėgo piešimą; aš nusiunčiau jį mokytis į Lozaną; jis jau tariasi dailininkas esąs, bet tėra sodininkas, ir tiek. Renkantis amatą, dažnai viską lemia atsitiktinumas, troškimas prasisiekti. Dar negana jausti pašaukimą, reikia ir noro jam atsidėti. Argi princas eis į vežėjus tik todėl, kad puikiai valdo arklius? Argi kunigaikštis taps virėju tik todėl, kad moka sutaisyti kokį gardų valgį? Gabumai skirti žmogui iškelti, bet ne nusmukdyti. Kaip jūs manote, gal tai gamtos dėsnis? Jei kiekvienas žinotų, kokių turi gabumų, ir norėtų atsidėti savo pašaukimui, ar daugelis pajėgtų tai padaryti? Ar daug būtų tokių, kurie įstengtų įveikti klastingas kliūtis ir nugalėti negarbingus varžovus? Tas, kas jaučiasi silpnas, telkiasi pagalbon vylių ir intrigas, kuriomis kitas, labiau pasitikintis savo jėgomis, bodisi. Argi jūs pats nesate man šimtąsyk

sakęs, jog pernelyg didelė globa menams tik kenkia? Jei be saiko būtų gausinamos mūzų tarnų gretos, kiltų sumaištis; tikrieji nuopelnai liktų užgožti tame knibždėlyne, ir apdovanojimai, priklausantys didžiausiam talentui, atitektų apsukriausiam intrigantui. Jei būtų tokia visuomenė, kurioje pareigos ir rangai būtų skirstomi pagal gabumus ir asmeninius nuopelnus, kiekvienas galėtų siekti tokios vietos, kuriai geriausiai tiktų; bet nūnai reikia laikytis patikimesnių taisyklių ir atsisakyti talentų apdovanojimų, kadangi labiausiai sekasi patiems niekingiausiems.

Be kita ko, pasakysiu jums,— toliau kalbėjo ji,— man sunku patikėti, jog pridera ugdyti tiek įvairiausių talentų: tam reikėtų, kad gabių žmonių skaičius tiksliai atitiktų visuomenės poreikius; juk jeigu žemės darbui būtų palikti vien tie, kurie turi aiškų žemdirbio talentą, o kitiems darbams gabūs žmonės atitraukti nuo jo, tai pritrūktų rankų žemei dirbti ir nebūtų kas mus maitina. Gabumai, man regis,— kaip vaistai, kuriuos gamta mums duoda negalėms gydyti, nors ji numačiusi, kad mums jų neprireiktų. Esama ir nuodingų augalų, ir plėšrių žvėrių, ir pražūtingų talentų. Jei kiekvieną daiktą visados reikėtų naudoti pagal pagrindines jo savybes, gal žmogui iš to būtų daugiau blogo nei gero. Doroms ir paprastoms tautoms nereikia tiek talentų; savo poreikius jos geriau tenkina gyvendamos paprastai negu kitos veikdamos išmoningai. Tačiau tautoms tvirkstant talentai stiprėja, tarytum atstodami prarandamas vertybes ir versdami net nedorėlius norom nenorom būti naudingus visuomenei".

Radosi ir kitas dalykas, dėl kurio man buvo sunku sutikti su Julija, būtent — pavargėlių šelpimas. Volmarų namai stovi prie vieškelio, kuriuo traukia daug elgetų[4], ir išmalda čia nė vieno neaplenks. Aš įtikinėjau Juliją, jog išmalda — tai ne tik tuščiai išmetamas geras, šitaip atimamas iš tikrųjų vargšų,— tas paprotys gausina elgetas ir valkatas, kurie, pamėgę nedorą amatą, nedirba jokio naudingo darbo, kurio būtų galima iš jų tikėtis, ir tampa našta visuomenei.

„Matau,— atsiliepė ji,— kad dideliuose miestuose jūs persiėmėte pažiūromis, kurias skelbia įteiklūs gražbyliai, pataikaudami kietaširdžiams turtuoliams; jūs netgi vartojate jų žodžius[5]. Nejaugi manote, jog pažeminsite varguolį, niekinamai pavadindamas jį elgeta? Kaipgi jūs, gailios širdies žmogus, ryžtatės tarti tokį užgaulų žodį? Liaukitės, mano mielas, jums netinka taip sakyti; tas žodis menkina veikiau kietaširdį, kuris jį vartoja, negu nelaimingąjį, taip vadinamą. Nenoriu spręsti, ar klysta, ar tiesą sako tie išmaldos priešininkai, tik žinau,

jog mano vyras — o blaivaus proto jis turi nė kiek ne mažiau už jūsų filosofus — ne kartą man yra minėjęs, ką jie kalba apie išmaldą, siekdami žmogaus širdyje nuslopinti įgimtą užuojautą ir išugdyti nejautrumą,— jis visados niekino jų kalbas ir niekados nesmerkė mano elgesio. Jo argumentai labai paprasti. Pasak jo, pas mus nedraudžiami ir netgi šelpiami, švaistant didelius pinigus, daugybė nereikalingų užsiėmimų, kurių nemaža tiktai krikdo ir gadina dorą. Jei netgi žiūrėsime į elgetavimą kaip į savotišką amatą (nors ir nėra pagrindo baimintis, kad taip bus), pasirodys, kad jis ugdo mums užuojautos ir žmoniškumo jausmus, kurie turėtų vienyti visus žmones. Jei elgetavimą laikysime tam tikru talentu, tai kodėl negalėtume už iškalbą atsilyginti pavargėliui, sugebančiam mus sugraudinti ir įprašyti jam padėti,— juk lygiai taip mes mokame aktoriui, išspaudžiančiam mums vieną kitą bergždžią ašarą? Aktorius mums žadina susižavėjmą kitų gerais darbais, o pavargėlis skatina mus pačius daryti gera; visa, ką jaučiame žiūrėdami tragediją, pamirštame tuoj pat, tik išėję iš teatro, o kai minime mūsų sušelptus nelaiminguosius, tolydžio jaučiame neišdildomą džiaugsmą. Jei gausybė pavargėlių — sunki našta valstybei, argi negalima lygiai to paties pasakyti apie kitus amatus, kurie pas mus skatinami ar bent jau nedraudžiami? Tik valdovas gali padaryti taip, kad nebeliktų pavargėlių, bet nejaugi reikia piliečius paversti beširdžiais išgamomis, idant pavargėliai atprastų nuo savo amato?* Na, o man nesvarbu, ką reiškia valstybei vargšai,— toliau kalbėjo Julija,— aš tik žinau, jog visi jie mano broliai, ir elgčiausi nepateisinamai žiauriai, jei nesuteikčiau jiems tos menkutės paramos, kurios jie prašo. Kas be ko, diduma jų valkatos, bet aš labai

* „Maitinti elgetas,— sako mums,— vadinasi, veisti vagis; ir priešingai — kovodami su elgetavimu, rauname vagystės šaknis". Sutinku, jog nevalia skatinti vargšų prašyti išmaldos, bet jeigu jie jau tapo elgetomis, reikia juos maitinti, kad jie nevirstų vagimis. Niekas kitas taip neakina keisti amato kaip negalėjimas prasimaitinti; tad visi tie, kurie bent kartą paragavo to dykaduonių amato, taip pasibodi darbu, jog verčiau ryžtasi vogti ir baigti gyvenimą kartuvėse negu pelnytis duoną savo prakaitu. Elgetai veiku paprašyti liaro, veiku ir negauti, bet dvidešimt kartų negavęs jis praras kantrybę, tad verčiau duokite jam dvidešimt liarų, kad jis galėtų pavakarieniauti. Kas ryžtųsi neduoti pavargėliui tokios menkos išmaldos, jei pagalvotų, kad ji gali išgelbėti du žmones: vieną nuo nusikaltimo, o kitą nuo mirties? Esu kažin kur skaitęs, jog elgetos — tai parazitai, kimbantys prie turtuolių. Savaime suprantama, jog vaikai kimba prie tėvų; tačiau šitie turtingi ir kietaširdžiai tėvai nenori jų pripažinti ir palieka vargšus likimo valiai, kad patys manytųsi sau maisto.

gerai permanau gyvenimo vargus ir žinau, kad nelaimės, apnikusios dorą žmogų, gali išvaryti jį klajoti vieškeliais, ir kad negaliu būti tikra, jog nepažįstamasis, dėl Dievo meilės meldžiąs mane pagalbos ir prašąs menko gabalėlio duonos, nėra tasai doras žmogus, kad jam negresia bado mirtis ir kad jis nepuls į neviltį negavęs išmaldos? Išmalda, kurią liepiu jiems duoti pavartėje, manęs nenuskurdins: puskrucis* ir riekė duonos — to niekas pas mus nešykšti, o luošiai gauna antra tiek. Jei beeidami pelnys šitiek kiekvienuose turtinguose namuose, to jiems pakaks pramisti kelionėje, o daugiau ir nedera duoti prašalaičiui pavargėliui. Jeigu tai nebus jiems tikra parama, jie bent įsitikins, jog žmonės užjaučia juos, vargo ištiktus, nori sušvelninti kituose namuose patirtą žiaurumą, saviškai atsiliepti į jų pasisveikinimus. Puskrucis ir duonos riekė ne kažin ką kainuoja, ir tai daug žmoniškesnis atsakymas už įprastą „tepadeda jums Dievas", lyg Dievo dovanos būtų ne žmonių rankose ir lyg Dievas, be turtuolių klėčių, turėtų ir kitų aruodų žemėje! Žodžiu, nors ir kokios nuomonės būtume apie tuos nelaiminguosius, ir jei net manytume, jog duoneliaujantiems elgetoms neprivalu ko nors duoti, tai bent jau iš savigarbos mums privalu pagerbti pavargėlio įkūnytas žmonijos kančias ir neleisti savo širdžiai surambėti, abejingai žiūrint į neturtą.

O šit kaip aš elgiuosi su tais, kurie elgetauja, taip sakant, ne iš didelės bėdos, su gerais ketinimais: jei kuris skelbiasi esąs darbininkas ir skundžiasi negaunąs darbo, čia jam visados atsiranda ir įnagių, ir darbo. Šitaip mes ir padedame jiems, ir išbandome jų gerą valią. Apsimetėliai taip puikiai žino mūsų paprotį, jog niekados daugiau pas mus nebesirodo".

Taigi, milorde, iš savo dorybės ši angeliška siela visados semiasi jėgų atmesti tuštiems gudravimams, kuriais žiaurūs žmonės dangsto savo nedorybes. Šitie rūpesčiai ir kiti panašūs tarytum teikia jai malonumą ir atima geroką dalį laiko, atliekančio nuo brangiausių jai priedermių. Įvykdžiusi visa, ką laiko savo pareiga artimui, ji prisimena save, bet ir tai, ką ji daro, kad gyvenimas būtų jai malonus, taip pat galima priskirti prie jos dorybių,— tokios pagirtinos ir taurios visos jos paskatos, toks nuosaikus ir protingas kiekvienas jos noras! Ji nori patikti vyrui, o jam malonu matyti ją linksmą ir patenkintą; ji nori įdiegti vaikams polinkį į nekaltus malonumus, itin mielus namuose, kur viešpatauja santūrumas, tvarka ir paprastumas,

* Smulki vietinė moneta.

ir atgrasančius širdį nuo audringų aistrų. Ji smaginasi pati, smagindama ir vaikus,— taip balandėlė gūžyje brankina grūdus, kuriais penės jauniklius.

Julijos vienodai jautrus ir kūnas, ir dvasia. Jos juslės tokios pat švelnios kaip ir jausmai. Ji sutverta pažinti visus malonumus ir jais mėgautis; net ir dorybe ilgą laiką ji džiaugėsi kaip pačia saldžiausia palaima. Dabar, kai aukščiausią palaimą Julijai teikia dvasios ramybė, ji neatsisako taip pat nė vieno tų džiaugsmų, kurie suderinami su dorybe, bet mėgaujasi jais saviškai, su griežtumu, būdingu tiems, kurie apskritai jų atsižada, nes, jais mėgaudamasi, drauge nuo jų susilaiko, tik čia anaiptol ne tas sunkus ir skausmingas susilaikymas, kuris žeidžia prigimtį ir Kūrėjui atrodo kaip paika ir nereikalinga auka,— ne, Julija pripažįsta vien trumpą ir saikingą susilaikymą, kuris apsaugo proto galias, paaštrina malonumus ir gelbsti juos nuo persisotinimo ir piktnaudžiavimo. Jos manymu, visa, kas džiugina jausmus, bet gyvenimui nėra būtina, keičia savo prigimtį, kai tik virsta įpročiu, nustoja būti malonumu, tampa poreikiu, ir tada, pasak jos, mes sukaustome save pančiais ir prarandame pasimėgavimą; ji taip pat mano, kad jeigu visada numatai troškimus, jie anaiptol nėra tenkinami, o iš esmės slopinami. Ji pati, geisdama suteikti didesnę vertę menkiausiam malonumui, dvidešimt kartų jo atsisako ir tik dvidešimt pirmąjį juo pasimėgauja. Šitaip paprasta jos siela išlaiko visas pirmaprades galias: jos pomėgis neatbunka, jai niekada neprireikia jo gaivinti kraštutinėmis priemonėmis, ir dažnai matau ją saldžiai mėgaujantis kokiu nekaltu, vaikišku malonumu, kuris kitiems atrodytų niekingas.

Julija turi dar vieną, kur kas tauresnį tikslą: niekados neprarasti savitvardos, pripratinti savo aistras prie klusnumo ir pajungti visus troškimus taisyklėms. Tai dar vienas būdas tapti laimingam, nes žmogus be jokio nerimo naudojasi tik tuo, ko jam negaila netekti, ir jeigu tikroji laimė pasiekiama išminčiui, tai taip yra todėl, jog išminčius — tai vienintelis iš visų žmonių, kurį likimas gali mažiausiai nuskriausti.

Keisčiausia, kad Julija siekia saikingumo tais pačiais sumetimais, kurie skatina gašlūnus pulti į kraštutinumus. „Gyvenimas trumpas, tas tiesa,— sako ji,— todėl reikia išnaudoti jį iki galo, su išmanymu jį gyventi, kad galėtum paimti visa, kas geriausia. Jei viena persisotinimo diena paveržia iš mūsų ištisus metus mėgavimosi, vadinasi, visados eiti ten, kur veda mus geidimas,— netikusi filosofija; dera

pasvarstyti, ar taip neišsvaistysime savo jėgų anksčiau, nei nueisime gyvenimo kelią, ar mūsų nualinta širdis nenumirs greičiau už mus pačius. Aš matau, jog, bijodami prarasti bent vieną progą, nešvankūs epikūriečiai praranda visas ir, amžinai nuobodžiaudami tarp malonumų, nesugeba nė vieno paragauti. Jie veltui eikvoja laiką, nors tariasi jį tausoją, ir žlunga kaip tie šykštuoliai, kurie nemoka deramu metu ko nors paaukoti. Aš laikausi priešingos taisyklės ir, ko gero, pageidauju daugiau griežtumo negu atlaidumo. Kartais atsitinka taip, jog pertraukiu kokią smagią pramogą vien tik todėl, kad ji man per daug patinka; ir kai vėl prie jos grįžtu, ji teikia man antra tiek malonumo. Taigi aš grūdinu valią, pratindamasi tvardytis, ir esu veikiau linkusi pagarsėti aikštingumu negu leisti savo užgaidoms imti viršų“.

Šit kokiu principu čia kuriami gyvenimo malonumai ir tyri džiaugsmai. Julija mėgsta pasmaguriauti ir, rūpindamasi visais ūkio reikalais, nieku būdu nepamiršta virtuvės. Jos namai visa ko pilni, ir tai liudija turtingas stalas, bet tas perteklius anaiptol ne pragaištingas; čia viešpatauja geras skonis be įmantrybių: patiekalai ne kokie ypatingi, bet puikūs, pataisyti paprastai, tačiau labai gardžiai. Čia nėra tuščio prašmatnumo, noro pasirodyti, neregėtų negirdėtų valgių, vertinamų tik dėl jų retumo ir liaupsinamų vien išgirdus jų pavadinimą; ir net iš delikatesų ir rinktinių patiekalų, kuriais valgytojai leidžia sau skonėtis, kai kurie patenka ant stalo toli gražu ne kas dieną — jie patiekiami tik ypatingais atvejais, kai norima vaišėms suteikti šventišką nuotaiką ir padaryti jas itin malonias, bet išvengti papildomų išlaidų. Kaip jūs manote, kokie patiekalai šitaip skalsinami? Reta žvėriena? Jūrų žuvys? Atvežtiniai gardėsiai? Ne, šis tas geresnio: puikūs vietiniai vaisiai, sultingos daržovės, auginamos mūsų daržuose, šviežia žuvis, sužvieta Ženevos ežere ir saviškai sutaisyta, pieno produktai, atgabenti iš kalnų kaimų, vokiški kepiniai, prie to dar kokio šeimynykščio medžioklės grobis,— štai ir visi nepaprasti patiekalai, štai kaip dengiamas ir puošiamas stalas, žadinantis ir malšinantis alkį iškilmių dienomis. Stalas serviruojamas kukliai ir kaimiškai, bet labai valyvai ir gyvai; viskas gražu ir malonu, viską dar skanina linksmumas ir apetitas. Vietoj garuojančių valgių čia nepamatysite tuščių paauksuotų padėklų, prie kurių miršta badu svečiai, o vietoj deserto — prabangių krištolinių vazų su gėlėmis; čia visai nežinomas menas sotinti skrandį akimis, užtat žinomas gebėjimas suteikti žavesio geram stalui, atsakančiai pavalgyti nepakenkiant

sveikatai, smagiai išgerti neapsvaiginant proto, ilgai vaišintis nenuobodžiaujant ir pasikelti nuo stalo nepersivalgius.

Be valgomojo pirmame aukšte, kur paprastai pietauja Volmarai, yra dar vienas valgomasis, truputį mažesnis, antrame aukšte, kampiniame kambaryje, kurio langai žvelgia į dvi puses: pro vieną matyti sodas ir toliau pro medžius giedruojantis ežeras; pro kitą — aukšta kalva, apsodinta vynuogynais, jau masinančiais akį gausybe uogų, kurios bus skinamos po dviejų mėnesių. Kambarėlis nedidelis, bet padabintas viskuo, kas gali jį padaryti jaukų ir mielą. Kaip tik čia Julija rengia kuklius pokylius tėvui, vyrui, pusseserei, man, pačiai sau, o kartais ir vaikams. Kai ji paliepia dengti stalą tame kambaryje, visi jau žino, ką tat reiškia; ir ponas de Volmaras juokais vadina jį Apolono svetaine; tačiau nuo Lukulo[6] svetainės jis skiriasi ne tik svečių, bet ir valgių atranka. Pašalinių čia neleidžia, niekada čia nepietauja, kai esama svetimų; šiame šventame prieglobstyje viešpatauja pasitikėjimas, draugystė ir laisvė; draugiją, susėdančią prie stalo, sieja širdžių bendrystė; čia vyksta savotiškas įšventinimas į artimus bičiulius, ir renkasi šiame kambaryje tik tie, kurie norėtų niekados nesiskirti. Milorde, ir jūsų laukia tokia iškilmė: savo pirmuosius pietus Klarane jūs valgysite antrame aukšte.

Aš ne iškart nusipelniau tokios garbės; tik sugrįžęs iš ponios d'Orb buvau pakviestas į Apolono svetainę. Man atrodė, jog anas priėmimas, surengtas man tik atvykus, buvo tiesiog nepriekaištingas, bet šita vakarienė pranoko visus mano lūkesčius. Mane užplūdo tokie saldūs dvasinio artumo, malonumo, vienybės ir jaukumo jausmai, kokių dar niekados nebuvau patyręs. Jaučiausi kaip niekad laisvai, nors niekas to ir neskatino: atrodė, jog suprantame vienas kitą geriau negu anksčiau. Tarnai nesimaišė aplink, užtat man lengviau buvo nugalėti santūrą, dar glūdinčią širdies gilumoje; tą dieną, Julijos spiriamas, grįžau prie įpročio, atsisakyto prieš daugelį metų, ir į vakarienės pabaigą drauge su šeimininkais išgėriau neatmiešto vyno.

Ta vakarienė mane sužavėjo; mielai būčiau norėjęs, kad šitaip visada sėdėtume prie stalo. „O aš ir nenumaniau, kad jūs turite tokį gražų valgomąjį,— tariau poniai de Volmar.— Kodėl visada čia nevalgote?“ — „Matote, kaip čia dailu! — atsiliepė ji.— Argi negaila būtų sugadinti tą grožį?“ Toks atsakymas man pasirodė visiškai nesuderinamas su Julijos charakteriu, ir aš įtariau esant kokią slaptą prasmę. „Kodėl gi anas valgomasis neįrengtas taip patogiai kaip šitas, kad ir ten būtų galima išprašyti tarnus ir daug laisviau šnekė-

tis?" — paklausiau. „Ogi todėl, jog taip būtų pernelyg patogu,— atsakė ji.— Ir jaukumas galų gale nusibostų, o tai visų blogiausia!" Tų žodžių man pakako jos sistemai perprasti ir aš pasidariau išvadą, jog menas išgauti kuo didesnį malonumą — tai sugebėjimas siekti jo retai.

Pastebėjau, jog dabar Julija rengiasi kur kas kruopščiau negu pirma. Kitados jai galėjai prikišti vieną vienintelį tuštybės bruožą, būtent — tyčinį aplaidumą. Išdidėlė turėjo savų sumetimų: norėjo, kad aš neturėčiau jokios dingsties suabejoti jos žavesiu, priskirdamas jį pašvitams. Tačiau nors ir ką ji darė, jos kerai buvo pernelyg stiprūs, aš negalėjau laikyti jų natūraliais ir stengiausi žūtbūt įminti jos nerūpestingo rengimosi mįslę: juk jeigu ji būtų vilkėjusi maišu, ir tuomet būčiau kaltinęs ją koketavimu. Dabar jos kerai būtų ne mažiau veiksmingi, bet ji nesiteikia jų griebtis. Ir aš buvau bemanąs, jog ji tyčia stengiasi taip dabintis, kad atrodytų stačiai daili moteris, ir tiek, bet netikėtai atskleidžiau, iš kur tas jai nebūdingas rūpinimasis savimi. Iš pradžių klydau: išdrįsau priskirti tą nuopelną sau, visiškai pamiršęs, jog lygiai taip ji buvo išsipuscìusi mano atvykimo dieną, kai manęs nelaukė. Savo klaidą supratau ponui de Volmarui išvažiavus. Rytojaus dieną nebebuvo nei vakarykščio puošnumo, kuriuo negalėjo atsigėrėti mano akys, nei mielo goslaus paprastumo, kitados mane svaiginusio, bet užtat jos apdaras dvelkė savotišku kuklumu, kuris traukia akį, glosto širdį, kelia pagarbą ir kartu su moters grožiu daro nepaprastai didelį įspūdį. Visa žavi jos povyza spinduliavo žmonos ir motinos orumu; jos žvilgsnis, švelnus ir drovus, sugriežtėjo, o romią veido išraišką nušvietė tauri didybė. Tačiau nei jos laikysena, nei manieros nė kiek nepasikeitė; jos tolygiam būdui, jos paprastumui buvo visiškai svetimas maivymasis; ji tik naudojosi moterims būdingu talentu kartais paveikti mūsų jausmus ir mintis pakeičiant savo tualetą, kitaip susišukuojant plaukus, apsivelkant kitos spalvos suknelę, ir pavergti širdis subtiliu skoniu, iš nieko padarant ką nors ypatinga. Tą dieną, kai Julija laukė grįžtant vyro, ji išmoningai išryškino įgimtą savo žavesį ir jau nė kiek jo nebedangstė; ji buvo stačiai žavinga, kai išėjo iš savo kambario; man pasirodė, kad ji sugeba ir užtemdyti savo grožiu pačius nuostabiausius pašvitus, ir padabinti pačius paprasčiausius, ir, stengdamasis atspėti tokios permainos priežastį, apmaudžiai pagalvojau: „Ar ji kada nors šitaip rūpinosi savimi dėl meilės?"

Namų šeimininkė, mokanti puoštis pati, žiūri taip pat, kad viskas

namuose gražiai atrodytų. Vyras, vaikai, tarnai, arkliai, trobesiai, sodai, baldai — viskas sužiūrėta taip uoliai, jog kiekvienam aišku: čia nėra prašmatnumo tik todėl, kad šeimininkė juo bodisi; tiesą pasakius, prašmatnumo esama, bet jį sukuria ne tiek prabangūs daiktai, kiek puiki visumos tvarka, atskirų jos dalių dermė ir tvarkytojo sumanymų vienovė*. Bent jau man atrodo, jog tauresnes ir pakilesnes mintis žadina paprasti ir kuklūs namai, kuriuose laimingai ir draugiškai gyvena krūvelė žmonių, negu prašmatnūs rūmai, kur viešpatauja nesantarvė ir vaidai ir kur kiekvienas gviešiasi laimės ir turto, kenkdamas kitam ir keldamas visuotinę sumaištį. Tvarkingi namai sudaro vieną visetą, į kurį miela žiūrėti; rūmai tėra samplaika padrikų, tik tariamai tarpusavy susijusių daiktų, iš pirmo žvilgsnio lyg ir turinčių bendrą visiems paskirtį, bet po teisybei, kaip įsitikini geriau įsižiūrėjęs, jos neturinčių.

Jei spręstume vien iš paties natūraliausio įspūdžio, atrodytų, jog norint atsisakyti išorinio namų puošnumo ir prabangos, reikalingas ne tik nuosaikumas, bet ypač ir geras skonis. Simetrija ir darna patinka kiekvieno akiai. Gerovės ir palaimos vaizdas jaudina jų trokštančią žmogaus širdį; tuščias įmantrumas be tvarkos ir be laimės vaizdo turi vienintelę paskirtį — rėžti akį; tad kokią šeimininkui palankią mintį gali sužadinti jis stebėtojui? Mintį apie gerą skonį? Bet juk gerą skonį šimtąsyk geriau parodo paprasti daiktai negu tie, kurie prabangos užtemdyti! Mintis apie patogumą? Bet juk nėra nieko nepatogesnio už ištaigą**. Mintis apie didybę? Priešingai! Kai matau,

* Tai man atrodo neginčijama. Prašmatnumo turi simetriškai išplanuoti dideli rūmai, bet neturi sumišai susigrūdusių namų krūva. Prašmatnumo turi kautynių tvarka išrikiuotas vienodų karių pulkas, bet neturi žiopsanti į jį minia, nors joje galbūt nėra nė vieno žmogaus, kurio drabužis nebūtų geresnis už kario aprangą. Žodžiu, tikras prašmatnumas — tai ne kas kita kaip tvarka, sukurta dideliu mastu, todėl iš visų reginių, kokie tik įmanomi, prašmatniausi esti gamtos vaizdai.

** Gausios šeimynos triukšmas be paliovos drumsčia ramybę namų šeimininkui; jis nieko negali nuslėpti nuo tiekos Argų. Jis telkia tuntus gerbėjų, bet drauge prisišaukia tuntus kreditorių. Jo kambariai tokie prašmatnūs, kad jis turi miegoti kokiame nors užkaboryje, nes tik ten gali laisvai jaustis, o jo beždžionėlė kartais gyvena patogiau už šeimininką. Kai sėda pietauti, jis priklauso nuo virėjo ir niekada nepavalgo sočiai; kai pakyla iš namų, priklauso nuo savo arklių malonės; daugel kliūčių tyko jo karietos gatvėje; jis skuba nusigauti į vietą, bet nebežino, jog turi kojas. Jo laukia Chloja, o jį stabdo gatvės purvynė, sunkūs auksiniai frako apsiuvai slegia pečius, ir jis nepajėgia nueiti nė dešimties žingsnių; bet jeigu jis ir nespės į pasimatymą su meilužė, jam dosniai už tai atlygins praeiviai savo dėmesiu: juk kiekvienas regi jo liokajų livrėjas, žavisi jo karieta ir garsiai skelbia, kad štai važiuoja ponas toks ir toks.

kad štai norėta pastatyti didelius rūmus, tuoj save klausiu: „O kodėl nepastatė dar didesnių? Kodėl čia tik penkiasdešimt tarnų, o ne šimtas? Kodėl visi šie gražūs indai sidabriniai, o ne auksiniai? Kodėl žmogus, važinėjantis auksuota karieta, nepaauksavo namų sienų? O jeigu sienos paauksuotos, tai kodėl nepaauksuotas stogas?“ Tas, kas sugalvojo pastatyti aukštą bokštą, gerai padarė, kad panūdo juo paremti dangų; priešingai, nors ir kokį aukštį jis pasiektų, vis tiek būtų priverstas apsistoti ir tuo aiškiai paliudytų savo bejėgiškumą. O, smulkus pasipūtėli, parodyk man savo galybę, ir aš parodysiu tau tavo menkystę!

Priešingai, tokia tvarka, kai nėmaž nepataikaujama tuštybei, kai viskas atitinka savo tikrąją paskirtį ir tenkina žmogaus prigimties poreikius, sukuria reginį, ne tik protui priimtiną, bet drauge mielą akiai ir širdžiai: žmogus maloniai nuteikiamas, jis patenkintas savimi, nemato savo silpnybės, ir tas smagus paveikslas niekados nesužadina jam liūdnų apmąstymų. Neabejoju, kad neatsirastų tokio blaivaus proto žmogaus, kuris, kokią valandą stebėjęs kunigaikščio rūmus ir juose žėrinčią prabangą, nepultų į nusiminimą ir neimtų gailestauti dėl žmonijos likimo. Tačiau Klarane ir namų vaizdas, ir paprastas darnus jo žmonių gyvenimas užlieja stebėtojo sielą slaptu ir tolydžio didėjančiu žavesiu. Saujelė švelnių ir taikių žmonių, vienas kitam reikalingų ir linkinčių vienas kitam gera, skirtingomis priemonėmis siekia bendro tikslo: kiekvienas džiaugiasi savo padėtimi, turėdamas viską, ko jam reikia, ir nė neketina jos keisti, o ilgainiui taip prisiriša prie namų, lyg jam būtų skirta praleisti juose visą gyvenimą; ir niekas daugiau taip neglosto jam savimeilės kaip geras pareigų atlikimas. Tie, kurie vadovauja, tokie santūrūs, o tie, kurie klauso, tokie uolūs, jog to paties lygmens žmonės galėtų susikeisti vietomis, ir niekas nesijaustų nuskriaustas. Taigi čia nėra pavydo vienas kitam; kiekvienam aišku, jog tiktai gausinant viso ūkio labą galima gausinti savo išteklius; patys šeimininkai vertina savo laimę tik pagal šeimynos laimę. Čia nieko neįmanoma nei pridėti, nei atimti, nes namuose matai tik reikalingus daiktus, ir kiekvienas jų savo vietoje; taigi niekas nepageidauja to, ko čia nemato, o apie tai, ką mato, negali pasakyti: kodėl gi to nėra daugiau? Pridėkite apvadų, paveikslų, blizgesio, paauksavimų — ir beregint viską nususinsite. Kai taip visko gausu, ko reikia, o nematyti nė ženklo pertekliaus, norisi manyti, jog tikriausiai nieko, kas nereikalinga, čia ir nenorėta turėti, o jeigu būtų norėta, būtų turėta lygiai tiek pat kiek ir to, kas reikalinga. Maty-

damas iš namų be paliovos plaukiant šalpą vargšams, kiekvienas pagalvotų: „Šiuose namuose jau nebetelpa turtai“. Tai šit, mano nuomone, tikrasis prašmatnumas.

Toji tariama apstybė mane patį gerokai išgąsdino, kai sužinojau, kiek atsieina ją palaikyti. „Jūs nusigyvensite,— tariau Julijai ir ponui de Volmarui,— neįmanoma, kad jūsų kuklių pajamų užtektų tokioms išlaidoms“. Juodu susijuokė ir įrodė man, jog, nieko nekeisdami namuose, panorę galėtų dar nemažai sutaupyti ir veikiau padidinti savo pajamas negu nusigyventi. „Mes žinome paslaptį, kaip būti turtingam,— tarė jie man: — turėti mažai pinigų ir kiek galima vengti sandėrių per tarpininkus, mūsų darbo vaisius perpardavinėjančius vartotojams. Kiekvienas toks sandėris duoda tam tikrų nuostolių, kurie, susidėję į krūvą, gali kone paversti niekais gana didelį turtą, lygiai kaip graži auksinė skrynelė, eidama sendaikčių pirkliams iš rankų į rankas, galop tampa pasigailėtinu šlamštu. Derlių vežti kitur vengiame, suvartojame jį vietoje, o jį keisti į kitas gėrybes irgi vengiame, naudojame tokį, kokį gauname; o kai prireikia mūsų atsargų perteklių keisti į tai, ko mums trūksta, mes, užuot pardavę jį ir pirkę, ko reikia, už grynus, išvengiame dvigubų nuostolių, griebdamiesi natūrinių mainų, kurių patogumas abiem šalims atstoja pelną“.

„Man suprantami jūsų metodo pranašumai,— tariau aš,— bet, man regis, jis turi ir trūkumų. Jau nekalbant apie gana nemalonius rūpesčius, nauda taip pat čia veikiau tariama negu tikra: valdydami ūkį, jūs tiek išleidžiate smulkmenoms, jog tikriausiai būtų daug pelningiau išnuomoti žemę, nes valstiečiui įdirbti žemę atsieina kur kas pigiau negu jums, o ir derlių jis nuima daug kruopščiau už jus“.— „Klystate,— atsiliepė ponas de Volmaras,— valstiečiui rūpi ne tiek gauti daugiau derliaus kiek sutaupyti lėšų, mat jam sunku sukaupti pradinį kapitalą, kad vėliau galėtų naudotis procentais, ir kadangi jo tikslas — ne tiek padidinti ūkio vertę kiek įdėti kaip galima mažiau lėšų, jis gauna pajamas ne gerindamas žemę, bet ją alindamas; ir dar gerai, kad, prastai dirbdamas, jos visai nenualina. Tad, norėdamas be jokių rūpesčių gauti truputį pinigų, tingus dvarininkas nuomodamas parengia sau arba savo vaikams didelius nuostolius, didelius vargus ateity, o kartais ir suvis nugyvena savo tėvoniją.

Be kita ko,— toliau kalbėjo ponas de Volmaras,— aš neginčiju, jog žemės dirbimas man kainuoja brangiau negu nuomininkui, bet

juk ir nuomininkas gautų pelną mano sąskaita; o žemę aš dirbu geriau už nuomininką, todėl ji ir duoda didesnį derlių; žodžiu, turiu daugiau išlaidų, bet gaunu ir daugiau pajamų. Beje, išlaidos tik atrodo tokios didelės, nes, šitaip šeimininkaudamas, aš po teisybei labai daug sutaupau: juk jeigu išnuomotume žemę ūkininkams, mums nebūtų ko veikti, turėtume keltis į miestą, mieste pragyvenimas brangesnis, ten mums reikėtų pramogų, kurios daug brangiau atsieina negu šičia, ir jos būtų mums ne tokios malonios. Mūsų rūpesčius jūs vadinate atgrasiais, bet mūsų akimis žiūrint — tai ir priedermė, ir malonumas; apdairiai ir tvarkingai rikiuojami, jie niekados mūsų neslegia; jie nepalieka laiko aibei pragaištingų užgaidų, nes, gyvendamas kaime, žmogus išsigydo nuo polinkio į fantazijas, ir viskas, kas prisideda prie mūsų gerovės, mums tampa pramoga.

Apsižvalgykime aplink,— pridūrė išmintingasis šeimos tėvas,— jūs pamatysite tik tai, kas pravartu, kas mums beveik nieko nekainuoja ir kas apsaugo mus nuo gausybės tuščių išlaidų. Ant mūsų stalo vien patiekalai iš vietinių produktų, baldams ir drabužiams naudojame, galima sakyti, tik naminius audinius; mes nieko neniekiname vien todėl, jog tai visiems prieinama; nesižavime kuo nors vien todėl, jog tai retas daiktas. Viskas, kas atvežta iš tolimų kraštų, esti paprastai suklastota ar padirbta, tad mes, būdami išrankūs ir nuosaikūs, atsirenkame tik tai, ką turime geriausia netoliese ir kieno kokybė nekelia abejonių. Mūsų patiekalai paprasti, bet rinktiniai. Idant mūsų vaišės atrodytų prašmatnios, trūksta tik vieno — kad viskas būtų atvežta iš toli: mat aukštuomenėje skanėstais laikoma vien tai, kas reta, ir jeigu koks smaguris Paryžiuje valgytų upėtakius iš mūsų ežero, tai pasakytų, kad jie nepaprastai gardūs.

Tokios pat taisyklės laikomės ir siūdindamiesi drabužius, kuriems, kaip matote, skiriame deramą dėmesį: svarbiausia, norime, kad jie būtų skoningi, o prabangos nepripažįstame nei juo labiau mados. Juk esama didelio skirtumo tarp vertės, kurią daiktams primeta mada, ir tikrosios jų vertės. Kaip tik ši pastaroji Julijai ir rūpi: prireikus pasirinkti medžiagą, ji žiūri ne tiek jos madingumo, kiek gerumo, ir ar tinka jai. Dažniausiai kaip tik naujenybių ji ir atsisako, kai mados sumetimais už jas plėšiami dideli pinigai, o patvarumo jos nepatvarios.

Atsižvelkite ir į tai, jog kiekvienas daiktas čia daro malonų įspūdį ne tiek pats savaime, kiek tuo, kad jis pravartus ir dera su kitais; šitaip iš nebrangių daiktų Julija sukūrė didžiai vertingą aplinką. Žmo-

gus, turintis skonį, mėgsta kurti, daryti daiktus vertingus. Mados dėsniai nepastovūs ir pragaištingi, o gero skonio dėsniai ekonomiški ir patvarūs. Tai, ką pripažįsta geras skonis, pripažįsta visi ir visados; tegu tas retai būna madinga, bet užtat niekados nebūna juokinga; daiktų dermė, kuklus paprastumas ir patogumas — štai nekintamos ir patikimos taisyklės, kurios galioja netgi tada, kai vienas ar kitas daiktas jau nebemadingas.

Dar pridursiu, jog vien tik būtinų gėrybių gausa negali sukelti piktnaudžiavimo jomis, nes tai, kas būtina žmogui, turi savo ribas ir tikrieji poreikiai niekados neveda į nesaikingumą. Vienam durtiniui galima išleisti tiek, kiek kainuoja dvidešimt durtinių, ir per vienerius pietus pravalgyti vienerių metų pajamas, tačiau neįmanoma vienu metu vilkėti dviejų durtinių ar pietauti dukart per dieną. Taigi žmogaus tuštybė nežino saiko, kai tuo tarpu gamta apriboja mus iš visų pusių; ir tasai, kas, neturėdamas didelių išteklių, tenkinasi kuklia gerove, nėmaž nerizikuoja nuskursti.

Tai šit kaip yra, brangusis: jei būsi taupus ir rūpestingas, galėsi gyventi geriau, negu leidžia ištekliai,— toliau kalbėjo išmintingasis ponas de Volmaras.— Panorėję galėtume padidinti savo turtą nekeisdami gyvenimo būdo; juk beveik kiekvieną sykį, dėdami pinigus į ūkį, turime galvoje kokį nors darbo vaisių, ir tai, ką išleidžiame, teikia galimybę išleisti dar daugiau".

Ką gi, milorde, iš pirmo žvilgsnio viso to neįmanoma pastebėti. Pertekliaus sąlyga — tvarka, bet tai nelengva perprasti. Tik ilgainiui galima įžiūrėti, jog čia veikia griežti prabangos apribojimo dėsniai, kurie leidžia siekti gerovės ir malonumų, ir iš pradžių sunku suvokti, kaip galima mėgautis tuo, kas taupoma. Nuodugniai viską apmąstęs, prieini malonią išvadą, jog gerovės šaltinis čia neišsemiamas ir jog sugebėjimas naudotis gyvenimo laime padeda ir ją pratęsti. Argi gali atgristi būvis, taip atitinkantis prigimtį? Argi galima išeikvoti paveldėtą gėrį, jei kas dieną jis bus puoselėjamas? Argi galima nusigyventi, jei bus naudojamos tik pajamos? Jei kiekvienais metais esi tikras, jog ir kiti metai bus geri, kas gali sudrumsti tau ramybę? Čia praeities darbo vaisiai užtikrina dabarties perteklių, o dabarties darbo vaisiai žada perteklių ateityje; čia žmonėms teikia naudą ir išlaidos, ir pajamos; čia tarytum susijungia praeitis su ateitimi, laiduodamos žmonėms patikimą dabartį.

Aš gilinausi į menkiausius ūkio reikalus ir visur mačiau viešpataujant tą pačią dvasią. Siuvinėjimo ir nėrimo vieta — moterų kam-

barys, drobę audžia savos audėjos diendaržyje arba neturtingos moterys, šitaip užsidirbančios duonos kąsnį. Vilnas siunčia į manufaktūras, o mainais gauna gelumbės šeimynai rengti; vynas, aliejus, duona — viskas namų gamybos; malkų visados pakanka, jų prisikerta miške, tam tyčia skirtuose plotuose; su mėsininku atsiskaito gyvuliais; bakalėjininkui atsilygina kviečiais; bernai ir tarnai gauna algą iš to, ką duoda jų dirbama žemė; pinigų, kurių reikėtų nuomojant namus mieste, Volmarams užtenka savo namams apstatyti; nuošimčiai, gaunami už vertybinius popierius, eina šeimininkų išlaikymui ir gražiems indams, kurių jie leidžia sau nusipirkti; vyno ir kviečių parduoda tik tiek, kiek atlieka, ir šitas pajamas laiko nenumatytiems reikalams,— atsarga, kuriai Julijos blaivus protas niekados neleidžia išsekti, nors gailestingumas neleidžia nė didėti. Pramogoms ji skiria tik pajamas iš to, ką nudirba namuose, iš naujai išplėštų dirvonų, iš sodo ir taip toliau. Šitaip gamyba ir vartojimas pagal pačios gamtos nustatytą tvarką visados atitinka vienas kitą; pusiausvyra niekados nesutrinka, ir niekad nereikia nieko baimintis.

Maža to, susilaikymas, polinkio į skanėstus tramdymas, kaip jau minėjau, tapo Julijai nauju malonumų šaltiniu ir drauge nauja taupymo priemone. Pavyzdžiui, ji labai mėgsta kavą: gyvendama pas motiną, gerdavo ją kas dieną; tačiau dabar atsisakė to įpročio, kad kava atrodytų gardesnė, ir dabar geria ją tik su svečiais, ir tik Apolono svetainėje, pabrėždama itin šventišką tų vaišių pobūdį. Šitaip tas mažas juslinis malonumas tampa jai dar patrauklesnis ir drauge pigesnis, jis kursto ir kartu maldo jos pomėgį smaguriauti. Bet užtai tėvo ir vyro norus, priešingai, stengiasi visomis išgalėmis atspėti ir patenkinti, daro tai su tokiu žaviu ir natūraliu dosnumu, vaišina juos taip lipšniai, su tokiu malonumu, kad jiems tos vaišės — dar didesnis malonumas. Jiems abiem patinka po valgio dar pasėdėti prie stalo, kaip šveicarų įprasta, o ji niekados nepamiršta paliepti po vakarienės atnešti jiems butelį vyno, švelnesnio ir senesnio už kasdieninį. Iš pradžių tikėjau jų minimais skambiais tų vynų vardais ir išties jais gardžiavausi; maniau, kad jie gaminami tose vietovėse, kurių vardais vadinami, ir kartą užsipuoliau Juliją su priekaištu, kad ji pati taip atvirai laužanti savo taupumo taisykles; tačiau Julija juokdamasi priminė vieną Plutarcho veikalo vietą, kur Flaminijus lygina Antiocho azijietiškus pulkus[7], pavadintus daugeliu barbariškų vardų, su visokiausiais kepsniais, kuriais jį vaišino bičiulis, nuslėpęs, jog visi jie sutaisyti iš vieno mėsos gabalo. „Tokie yra ir mano atvežtiniai

vynai, dėl kurių man priekaištaujate,— tarė ji.— Ransijus, cheresas, malaga, šasenis, sirakūziškasis, kuriuos jūs skonėdamasis geriate, iš tikrųjų vietiniai vynai, tik skirtingai pagaminti; ir iš čia jūs galite matyti vynuogyną, kuriame bręsta visi tie tariamai atvežtiniai vynai. Jeigu savo kokybe jie ir neprilygsta garsiesiems vynams, kurių vardais juos pakrikštijome, tai neturi nė tam tikrų nemalonių savybių; o kadangi mums žinoma jų sudėtis, tai bent jau be jokios baimės galime juos gerti. Man regis,— toliau kalbėjo ji,— ir tėvui, ir vyrui jie patinka ne mažiau kaip rečiausi vynai".— „Jos vynai tokio ypatingo skonio, kokio neturi jokie kiti,— tuomet tarė man ponas de Volmaras.— Juk ji gamina juos su tokiu malonumu!" — „Ak,— atsiliepė Julija,— vadinasi, jie visados bus nuostabūs!"

Pats spręskite, ar įmanoma nuobodžiauti iš dyko buvimo, kai aplinkui tiek rūpesčių? Čia jau nėra nei reikalo, nei laiko ieškoti kompanijų ir vaikščioti į svečius ir pobūvius. Pas kaimynus ponai de Volmarai lankosi gana dažnai, palaikydami malonius santykius, bet ir ne per dažniausiai, kad tai netaptų sunkiu jungu. Svečius visados gerai priima, bet jų nelabai laukia. Apskritai bendrauja tik tiek, kad nepasibodėtų uždaru gyvenimu; tuščias pramogas jiems atstoja kaime įprasti užsiėmimai, o tasai, kas šeimos ratelyje randa širdžiai mieliausią draugiją, bet kurios kitos draugijos nepakenčia. Laikas čia leidžiamas labai paprastai ir pernelyg vienodai, ir vargu ar tokia gyvensena gali daug ką suvilioti*; tačiau ponai de Volmarai pasirinko ją klausydami širdies balso ir todėl ja džiaugiasi. Argi sveikos sielos žmonės gali nuobodžiauti, vykdydami brangiausias ir žaviausias priedermes ir siekdami visai šeimai laimės? Kas vakarą Julija, patenkinta prabėgusia diena, trokšta, kad panaši būtų ir rytojaus diena, o rytais meldžia Viešpatį dienos, panašios į vakarykštę; darbai jos vis tie patys, nes tai geri darbai, nes nieko geresnio ji negalėtų dirbti. Be abejo, ji mėgaujasi palaima, kokia tik įmanoma žmogui. Visą gyvenimą džiaugtis savimi — argi tai ne pats tikriausias laimingo gyvenimo požymis?

Čia retai pamatysi būrius dykaduonių, vadinamų aukštuomene,

---

* Jeigu kuris nors mūsų šmaikštuolių, keliaudamas po Šveicariją, aplankytų Klaraną ir būtų priimtas ir pamalonintas šiuose namuose, tai, man regis, vėliau pralinksmintų draugus smagiu pasakojimu apie tų „netašytų kaimiečių" gyvenimą. Beje, iš miledi Ketsbi laiškų[8] sprendžiu, jog tas bruožas būdingas ne tik prancūzams,— matyt, ir Anglijoje įprasta šaipytis iš šeimininkų, atsidėkojant jiems už vaišingumą.

bet užtat visi, kuriuos sutinki tame kampelyje, masina širdį kokiu patraukliu prigimties bruožu, o vieną kitą juokingą jų savybę atperka aibė dorybių. Taikūs vietiniai žmonės nesugadinti aukštuomenės manierų ir galantiškumo, bet geri, paprasti, dori ir patenkinti likimu; atsargos karininkai; pirkliai, pasibodėję turtų krovimu; pavyzdingos motinos, auklėjančios dukteris kuklumo ir doros mokykloje,— štai palyda, kurią Julija mielai buria aplink save. Jos vyras kartais pats papildo ją vienu kitu nuotykių ieškotoju, kuris, amžiaus ir patyrimo grąžintas į doros kelią, nuo likimo smūgių atėjęs į protą, surimtėja ir pareina namo dirbti tėvo žemės, gailėdamasis, jog kadaise buvo ją palikęs. Jei kuris nors iš jų prie stalo pasakoja savo gyvenimo istorijas, tai jos anaiptol nepanašios į stebuklingus nuotykius turtuolio Sindbado, kuris, skendėdamas rytietiškoje ištaigoje, porina, kaip pelnė savo lobius,— ne, tie pasakojimai būna paprasti, ir klosto juos blaivaus proto žmonės, kuriuos likimo išdaigos ir žmonių neteisingumas atgrasė nuo tuščio apgaulingų gėrybių vaikymosi ir paakino gerbti tikrąsias gėrybes.

Patikėkite, net pats paprasčiausias pašnekesys su valstiečiais yra savotiškai žavus toms taurioms sieloms, iš kurių net išminčiui būtų ko pasimokyti. Ponas de Volmaras, didžiai teisingas žmogus, mano, jog tarp nuoširdžių valstiečių pasitaiko daugiau ryškių charakterių, savitos mąstysenos vyrų negu tarp miestiečių, kurie nešioja vienodą kaukę ir kiekvienas nori atrodyti toks pat kaip kiti, o ne toks, koks yra iš tikrųjų. Švelnioji Julija tvirtina, kad jų širdys jautrios menkiausiai glamonei ir kad jie jaučiasi laimingi matydami, kaip ji rūpinasi jų laime. Nei mintys jų, nei jausmai nesugadinti dirbtinumo, jie neišmokę mėgdžioti mūsų pavyzdžių, ir galima nesibaiminti, jog čia susidursi su žmogum, išauklėtu žmonių, o ne gamtos.

Dažnai, vaikščiodamas po savo valdas, ponas de Volmaras susitinka kokį dorą senelį, stebinantį savo blaiviu protu ir išmanumu, ir su mielu noru jį pašnekina. Parsiveda senelį į namus, Julija jį gražiai priima, skatinama ne tiek mandagumo ir gero išauklėjimo, kiek įgimto gerumo ir žmoniškumo. Senelis kviečiamas pietų; Julija sodinasi jį greta, vaišina, meiliai kalbina, domisi jo šeima, jo reikalais, nesišaipo, kai jis varžosi, nekreipia dėmesio į jo kaimišką elgseną, laikosi taip paprastai, kad jis jaustųsi kaip namie, reiškia jam lipšnią ir jaudinančią pagarbą, įsitikinusi, jog privalu godoti paliegusį karšinčių, nugyvenusį ilgą ir nepriekaištingą gyvenimą. Pakerėto senelio širdis atsiskleidžia, akimirką jam tartum sugrįžta jaunų dienų guvu-

mas. Vynas, išgertas į jaunos damos sveikatą, sušildo jo atvėsusį kraują. Įsismaginęs jis leidžiasi pasakoti apie praeitį, apie meilės nuotykius, apie karo žygius ir mūšius, kuriuose dalyvavo, apie tėvynainių drąsą, apie grįžimą namo, apie žmoną ir vaikus, apie laukų darbus, apie pastebėtus piktnaudžiavimus ir priemones jiems pašalinti. Dažnai iš jo senatviškai ilgų kalbų galima išgauti kokį puikų dorovinį pagraudenimą ar žemdirbystės pamoką, o jeigu jis net kalbėtų vien dėl to, kad nori pakalbėti, Julijai ir tuomet nepristigtų kantrybės jo klausyti.

Po pietų ji eina į savo kambarį ir atneša kokią dovanėlę — drabužį, kuris galėtų tikti senelio žmonai ar dukterims. Dovanėlę įteikia Julijos vaikai, o jis atsidėkodamas padovanoja jiems kokį paprastą, bet skoningą žaislelį, slapčia iš anksto jos užsisakytą. Šitaip nuo mažumos užsimezga glaudūs ir malonūs santykiai, siejantys du skirtingus luomus. Vaikai pripranta godoti senatvę ir paprastumą ir skirti pagarbos vertus visų luomų žmones. Valstiečiai, matydami, kaip jų seni tėvai priimami garbinguose namuose, kaip sodinami prie stalo drauge su šeimininkais, nėmaž neužsigauna, kad jie patys ten nekviečiami; visa ko priežastis jiems atrodo ne jų žemesnė padėtis, bet amžius; jie nesako: „Mes juk vargšai“, o sako: „Mes per jauni, dar nenusipelnėme, kad su mumis taip elgtųsi“. Pagarba, reiškiama jų seniems tėvams, ir viltis kada nors patiems ją patirti teikia jiems paguodą ir skatina juos tapti jos vertus.

Ir štai senelis, sugraudintas ponų lipšnumo, skuba į savo trobelę, rodo žmonai ir vaikams parsineštas dovanas. Tie menki daikteliai pradžiugina visus namiškius,— jie didžiuojasi, kad ir apie juos teiktasi pagalvoti. Senelis su užsidegimu pasakoja, kaip jis buvęs priimtas, kuo vaišintas, kokių vynų ragavęs, kokių mielų žodžių prisiklausęs, kaip domėtasi jo šeima, kokie malonūs buvę šeimininkai, kokie atidūs tarnai, ir vis kuo labiau pabrėždamas reikštos pagarbos ir palankumo ženklus. Pasakodamas jis antrąsyk pasidžiaugia viskuo, o namiškiai irgi tarytum džiaugiasi namų galvai parodyta godone. Visi vienu balsu laimina garsingą ir taurią šeimą, kuri duoda pavyzdį šios žemės viešpačiams, šelpia pažemintuosius, neniekina varguolio ir gerbia žilą plauką. Štai smilkalai, malonūs geradarių sieloms! Jei Viešpats teikiasi išklausyti geradarių šlovinimus, tai tik, žinoma, ne tuos, kurie veržiasi iš lūpų niekingiems meilikautojams ir kuriuos girdi jų garbinamieji,— ne, Viešpats išklauso liaupses, paprastos ir dėkingos širdies slapčia kuždamas kaimo trobelėje.

Šitaip saldus ir mielas jausmas gali suteikti žavesio uždaram gyvenimui, nepakenčiamam abejingai širdžiai; šitaip rūpesčiai, darbai ir nuošalybė gali tapti pramoga, jei su išmanymu juos paskirstome. Sveika siela džiaugiasi kasdieniais užsiėmimais, lygiai kaip sveikam kūnui gardu paprasčiausias maistas. Nuobodžiaujantys žmonės, kuriuos taip sunku pralinksminti ir kurie už savo bodėjimąsi tegali kaltinti įgautas ydas, malonumo jausmą praranda sykiu su priedermės jausmu. Julijai, priešingai, nutiko visai kas kita,— rūpesčiai, kuriais kadaise, dvasiai palūžus, ji bodėjosi, dabar jai mieli, nes mielas pasidarė gyvenimas, kuris jų reikalauja. Tik nejautriai sielai visados yra svetimas gyvumas. Julijos gyvumą išugdė tos pačios sąlygos, kurios kadaise jį slopino. Jos širdis ieškojo nuošalybės ir vienumos, kad galėtų ramiai atsiduoti jausmams, kurių buvo pilna; o dabar ji ėmėsi naujos veiklos, kurdama naujus santykius. Ji ne iš tų nerūpestingų motinų, kurios tik rengiasi mokytis savo priedermių tuo metu, kai jau reikia veikti, ir, žiūrėdamos, kaip kitos motinos vykdo savo priedermes, veltui gaišta brangų laiką — pačios nieko nedaro. Šiandien Julija taiko kadaise įgytas žinias praktikoje. Ji jau nesimoko, nebeskaito, ji veikia. Keliasi viena valanda vėliau už vyrą, bet ir eina gulti valanda vėliau. Tai vienintelė valanda, kurią ji dar skiria skaitymui, ir diena niekados jai neatrodo per ilga,— tiek daug turi ji darbų, kuriuos, beje, ir mėgsta.

Štai ką norėjau papasakoti jums, milorde, apie šių namų ūkį ir tokią tvarką įvedusių šeimininkų gyvenimą. Patenkinti savo likimu, jie ramiai juo mėgaujasi; patenkinti savo turtu, jie darbuojasi ne tam, kad sukrautų vaikams didesnį turtą,— ne, jie tik nori perduoti jiems drauge su savo paveldėta sodyba gerai prižiūrimas žemes, ištikimus tarnus, polinkį į darbštumą, tvarką, santūrumą ir visa tai, kas gali gyvenimą padaryti mielą ir žavų blaivaus proto žmonėms, turintiems kuklius, dorai įgytus ir išmintingai išlaikytus išteklius.

III LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ*

Paskutinėmis dienomis turėjome svečių, vakar jie išvažiavo, mes vėl likome trise ir džiaugiamės savo nedidele draugija, juo labiau kad

* Dviejuose laiškuose, rašytuose skirtingu laiku, buvo kalbama apie tą patį dalyką,

mūsų širdyse nebėra nieko, ką norėtume nuslėpti vienas nuo kito. Kaip gera jausti, jog darausi kitas žmogus, vertas jūsų pasitikėjimo! Sulig kiekvienu pagarbos ženklu, Julijos arba jos vyro man rodomu, su tam tikru pasididžiavimu sakau sau: „Pagaliau man gėda stoti jam prieš akis". Tik jūsų rūpesčiu, tik jūsų globojamas aš tikiuosi savo dabartimi išdildyti praeities klaidas. Išblėsusi meilė alina sielą, o perveikta meilė įkvepia jai drauge su pergalės suvokimu naujų kilnių polėkių ir pagyvina potraukį prie to, kas didu ir gražu. Kas panorės netekti taip brangiai mums kainavusių aukos vaisių? Ne, milorde, aš jaučiu, jog, sekdama jūsų pavyzdžiu, mano širdis pasinaudos visais jos nugalėtais karštais jausmais; aš jaučiu, jog reikėjo būti tuo, kuo buvau, idant tapčiau tuo, kuo noriu būti.

Visą savaitę sugaišome tuščiai besikalbėdami su neįdomiais žmonėmis, o šiandien praleidome rytą angliškai, kitaip sakant, susirinkome visi trys ir tylėdami mėgavomės savo draugija ir susikaupimo saldumu. Kiek mažai žmonių supranta, kokia tai palaiminga būsena! Prancūzijoje nesu matęs nė vieno žmogaus, kuris turėtų apie tai bent menką supratimą. Draugams niekados nepritrūksta kalbos, sako jie. Be abejo, kai santykiai paviršutiniški, bepigu plakti liežuviais. Tačiau draugystė, milorde, draugystė! Gyvas nežemiškas jausme, kokios gi kalbos gali tau prilygti? Kokiais žodžiais tave perteikti? Bene tai, ką sakai draugui, gali išreikšti, ką jauti greta jo? Dieve mano! Kaip daug gali pasakyti rankos spūstelėjimas, žvitrus žvilgsnis, priglaudimas prie krūtinės ir paskum ištrūkęs atodūsis! Ir koks šaltas, palyginti su tuo, atrodo pirmas ištartas žodis! O vakarai Bezansone! Tylos akimirkos, skirtos draugystei ir jai suprantamos! O Bomstonai, kilnioji siela, taurusis bičiuli! Ne, aš neišniekinau to, ką esi man padaręs, ir mano lūpos nieko tau apie tai nėra pasakiusios.

Be abejo, tokia meditacijos būsena — viena iš didžių gėrybių jautrios dvasios žmonėms. Man visados atrodė, jog įkyrūs plepiai trukdo ja mėgautis ir jog draugams reikia pabūti vieniems, be pašalinių, kad galėtų laisvai kalbėtis. Jie trokšta, taip sakant, įsigyventi vienas į kitą; ir kaip nepatenkinti, kaip nepakenčia, kai kas nors įsiterpia ir varžo pokalbį! Kartais iš lūpų ištrūksta širdingas žodis,— ir kaip gera

---

todėl juose buvo pasikartojimų. Atmetęs juos, aš tuodu laiškus sujungiau į vieną. Beje, nesirengiu teisintis dėl to, jog daugelis laiškų, sudarančių šį rinkinį, pernelyg ištęsti, tik pažymėsiu, kad vieniši žmonės rašo retai, bet ilgus laiškus, o aukštuomenės žmonės rašo dažnai ir trumpai. Kas pastebės tą skirtumą, tas iškart supras ir jo priežastis.

ištarti jį be trukdymų! Atrodo, nevalia laisvai galvoti, jei nevalia laisvai kalbėti; atrodo, jei yra bent vienas pašalinis, bluksta jausmas ir gniūžta siela, nors be jo visi puikiai sutarė.

Šitaip praleidome dvi valandas, be žado džiaugdamiesi ramybe, šimtąsyk saldesne už šaltą Epikūro dievų atilsį. Po pusryčių, kaip paprastai, pas motiną atėjo vaikai, bet, užuot pasišalinusi su jais į moterų kambarį, Julija nusižengė įpročiui ir, lyg norėdama atsilyginti mums už sugaištą laiką, leido vaikams pabūti drauge su mumis, ir mes nesiskyrėme iki pat pietų. Anrietė, jau išmokusi siuvinėti, sėdėjo prie rankdarbio priešais Fanšoną, o toji, pasidėjusi priegalvį ant Anrietės kėdutės atkaltės, nėrė nėrinius. Berniukai prie stalo sklaidė iliustruotą albumą, ir vyresnėlis aiškino jaunėliui, kas vaizduojama kiekviename paveikslėlyje. Anrietė klausėsi ir, jei berniukas suklysdavo, stropiai jį taisė, nes atmintinai žinojo kiekvieną paveikslėlį. Dažnai, dėdamasi nesupratusi, kokią graviūrą jie žiūrinėja, kėlėsi ir ėjo prie jų. Tie pasivaikščiojimai nuo kėdutės prie stalo, matyt, jai patiko, be to, kiekvieną sykį ją erzino jos *vylelis*, kartais net kišo vaikiškas lūpytes, mėgindamas negrabiai ją pabučiuoti, ir Anrietė, jau supratingesnė, nutraukdavo tas bereikalingas ceremonijas. Šitaip laisvai, be didesnių pastangų jie mokė vienas kitą ir mokėsi, o jaunėlis tuo tarpu vogčiomis žaidė buksmedžio karolėliais, kuriuos laikė pasikišęs po knyga.

Ponia de Volmar siuvinėjo prie lango, atsigręžusi į vaikus; mudu su jos vyru dar sėdėjome prie arbatos stalelio ir skaitėme laikraštį, kuriam ji mažai teskyrė dėmesio. Bet kai perskaitėme straipsnį apie Prancūzijos karaliaus ligą ir apie nepaprastą prancūzų meilę valdovui, lygintiną nebent su romėnų meile Germanikui[9], ji keliais žodžiais pagyrė tą iš prigimties dorą, mielą ir geranorišką tautą, jokiai tautai nejaučiančią neapykantos, bet visų nekenčiamą, ir pridūrė, kad jinai, Julija, pavydinti jų didenybėms tos meilės,— juk taip gera būti mylimam! „Nepavydėkite,— prabilo vyras tokiu tonu, kokiu man būtų derėję tai pasakyti, aišku, jei būtų buvę leistina,— nepavydėkite valdovams, nes mudu jau seniai esame jūsų valdiniai“. Sulig tais žodžiais siuvinys iškrito jai iš rankų, ji atsisuko, metė į godingąjį vyrą tokį švelnų, jaudinantį žvilgsnį, jog netgi aš suvirpėjau. Jie nieko nepasakė,— kokie žodžiai būtų galėję prilygti tam žvilgsniui? Mudviejų akys susitiko. Vyras spūstelėjo man ranką, ir aš pajutau, jog tas pats jausmas persmelkė mus visus ir jog išganinga tos dosnios sielos įtaka vienodai veikia visus aplink ir nugali net bejausmes širdis.

Tokios dvasinės būsenos metu įsivyravo mano jau minėta tyla, ir

jūs pats galite spręsti, jog nedvelkė ji nei šaltumu, nei nuoboduliu. Drumstė ją tik vaikų čiauškėjimas, bet ir tie, kai tik nustojome kalbėti, pritilo, sekdami suaugusiais ir tarytum bijodami sutrikdyti mūsų susikaupimą. Pavyzdį davė mažoji viršininkė Anrietė: ji pirmoji nuleido balsą, ženklais pritildė berniukus, ėmė bėgioti pirštų galiukais; jų žaidimai pasidarė dar smagesni, nes tas lengvas varžymasis teikė jiems ypatingą žavesį. Šis reginys, atsiradęs prieš mus lyg tam, kad ilgiau tęstųsi graudulys, saviškai mus paveikė.

*Ammutiscon le lingue, e parlan l'alme**.

Kiek visko buvo pasakyta, nors mes nepravėrėme lūpų! Kiek karštų jausmų išliejome vienas kitam, apsieidami be šalto žodžių tarpininkavimo! Juliją nejučia perėmė jausmas, nustelbęs visus kitus. Jos akys įsmigo į tris vaikučius, nuostabi ekstazė, užplūdusi širdį, pagyvino jos žavų veidą itin jaudinančia motiniško švelnumo išraiška.

Užkerėti to įstabaus reginio, mudu su Volmaru atsidavėme savo godoms, bet vaikai, tas godas sužadinę, staiga jas ir išblaškė. Vyresnėlis, grožėjęsis graviūromis, pastebėjo, kad jaunėlis daugiau domisi karolėliais negu knyga, ir, nutaikęs progą, kai šis susėmė juos į saują, taip sudavė jam per ranką, jog karolėliai pabiro ant grindų. Merselenas pravirko, tačiau ponia de Volmar nešoko jo raminti; nekeldama balso, paliepė Fanšonai surinkti juos ir išnešti iš kambario. Berniukas tuoj nutilo ir, nors karolėliai buvo išnešti, daugiau nebandė verkti, kaip aš tikėjausi. Šis menkas nutikimas priminė man daugelį kitų, į kuriuos anksčiau nekreipiau dėmesio, ir dabar pagalvojęs galiu pasakyti, jog niekur daugiau nesu matęs tokių vaikų, kuriems būtų taip mažai pamokslaujama ir kurie būtų tokie neįkyrūs. Jie beveik nesitraukia nuo motinos, bet yra tarytum nepastebimi. Jie guvūs, nepasėdos, padykę, kaip ir pritinka tokio amžiaus vaikams, bet visiškai neatgrisūs, ne rėksniai, ir iš karto matyti, kad jie santūrūs, nors dar ir neišmano, ką reiškia santūrumas. Mąstydamas apie tai, pasidariau tokią nuostabią išvadą, jog viskas jiems išeina savaime, nes Julija, nors ir kokia švelni vaikams, per daug apie juos nepuldinėja. Iš tikrųjų, niekados nemačiau, kad būtų juos tildžiusi ar šnekinusi, liepusi ar draudusi ką nors daryti. Ji niekados su jais nesiginčija, netrukdo jiems žaisti; sakytumei, tik džiaugiasi galėdama juos matyti ir mylėti, ir jeigu praleidžia su jais visą dieną, tai motinos priedermė ir atlikta.

---

* Liežuvis tyli, bet kalba širdis (*Marinas*).

Nors maloniau buvo žiūrėti į tą tykią ramybę negu į kitų motinų nerimastingą tūpčiojimą apie vaikus, vis dėlto mane stebino šis nerūpestingumas, nelabai atitinkantis mano pažiūras. Norėjosi, kad ji nebūtų tokia patenkinta, nors ir turėdama tam pagrindą: juk rūpinimasis vaikais, net ir besaikis, taip pukiai derinasi su motinos meile! Visas gerąsias savybes, būdingas vaikams, norėjosi priskirti jos dėmesingumui; norėjosi, kad jie mažiau būtų gavę iš prigimties negu iš motinos; beveik troškau, kad jie turėtų kokių nors trūkumų ir kad ji stengtųsi juos ištaisyti.

Gana ilgai mąsčiau apie tai ir pagaliau prakalbėjau — pasidalijau savo mintimis su ja. „Matau,— pasakiau jai,— jog Viešpats atlygina motinai už dorybes, vaikus apdovanodamas gerais polinkiais; betgi tuos gerus polinkius privalu lavinti. Vaikus pridera auklėti nuo pat lopšio. Nėra palankesnio meto jų charakteriui ugdyti kaip tas, kai dar nereikia jo laužyti. Jeigu nuo mažumės duosite jiems valią, tai kaip jūs manote, kuriais savo amžiaus metais jie pasidarys paklusnūs? Jeigu jums nėra ko jų mokyti, bent jau mokykite juos paklusnumo".— „Negi jūs pastebėjote, kad jie manęs neklauso?" — atsiliepė Julija. „Sunku pastebėti, kai nieko jiems neliepiate",— atrėmiau aš. Ji šypsodama pažvelgė į vyrą ir, paėmusi mane už rankos, nusivedė į kabinetą, kur, vaikams negirdint, galėjome visi trys ramiai pasikalbėti.

Ir ten, niekieno netrukdoma, ėmė dėstyti savo pažiūras. Ji išaiškino man, jog tuo tariamu nerūpestingumu dangstanti patį budriausią mylinčios motinos atidumą. „Aš ilgai buvau tokios pat nuomonės kaip ir jūs apie ankstyvąjį auklėjimą,— pasakė ji,— todėl, nešiodama pirmąjį kūdikį, baiminausi savo būsimų priedermių ir rūpesčių ir dažnai nerimastingai kalbėjau apie tai su ponu de Volmaru. Kas gi būtų galėjęs būti man geresniu vadovu kaip jis, pastabus ir išprusęs žmogus, tėviškumą gražiai derinantis su filosofo šaltakraujiškumu? Jis pateisino ir pranoko mano lūkesčius, išsklaidė mano prietarus ir išmokė mane, kaip galima mažomis pastangomis šioje srityje pasiekti didelius laimėjimus. Jis įtikino mane, jog pirmasis ir svarbiausias, bet visų pamirštas auklėjimo pagrindas* yra tas, jog vaiką reikia taip auklėti, kad jis taptų imlus tam, kas jam diegiama. Tėvai, kurie tariasi esą labai apsišvietę, visi kaip vienas daro tą pačią klaidą: jie laiko vaikus protingais nuo pat gimimo ir kalba su jais kaip su suaugusiais

* Netgi Lokas[10], išmintingasis Lokas, ir tas pamiršo šį pagrindą; jis daugiau kalba apie tai, ko turime reikalauti iš vaikų, negu apie tai, kaip tas pasiekiama.

jau tuomet, kai jie dar nemoka kalbėti. Protą jie laiko mokymo priemone, o tuo tarpu reikia dar panaudoti daug kitokių priemonių tam protui lavinti, ir iš visų žmogaus sugebėjimų vėliausiai ir sunkiausiai išugdomas pats protas. Jeigu nuo mažens su vaikais kalbėsime jiems visiškai nesuprantama kalba, jie įpras senauti, niekinti suaugusius, kritikuoti viską, kas jiems sakoma, dėtis tokie pat išmintingi kaip ir jų mokytojai, ginčytis ir maištauti: ir tuomet visa tai, ko norėjome pasiekti kreipdamiesi į jų protą, pasieksime vien juos baugindami arba kurstydami jų tuštybę.

Suvaldyti šitaip auklėjamo vaiko neįmanoma, ir tėvai, pasibodėję, pasipiktinę juo, iškankinti amžinų nemalonumų, kuriuos daryti patys jį pratino, jau nebepakeldami rūpesčių griūties, pagaliau turi išsiųsti vaiką iš namų ir patikėti mokytojams, lyg būtų galima viltis, jog auklėtojas turės daugiau kantrybės ir švelnumo negu tėvas!

Prigimtis reikalauja, kad vaikai prieš suaugdami būtų vaikai,— toliau kalbėjo Julija.— Jei susimanome nepaisyti tos tvarkos, gauname pernelyg ankstyvus vaisius, nesubrendusius, be skonio, labai greit gendančius,— išauginame jaunus mokslinčius ir senus vaikus. Vaikai savaip viską mato ir jaučia, savaip galvoja. Nieko nėra beprasmiškesnio kaip skiepyti jiems mūsų išmanymą ir reikalauti, kad dešimties metų vaikas mąstytų kaip suaugęs,— lygiai taip galima būtų norėti, kad jis būtų penkių pėdų ūgio.

Protas pradeda vystytis tik vaikui sulaukus kelerių metų, kai jau ir kūnas įgauna jėgų. Vadinasi, taip jau gamtos numatyta: iš pradžių sustiprėja kūnas, paskui vystosi protas. Vaikai visuomet juda; ramybė ir apmąstymai žalingi tame amžiuje; sėdimas gyvenimas ir susikaupimas trukdo jiems augti ir nėmaž nenaudingas; nei protas jų, nei kūnas nepakenčia varžtų. Uždaryti tarp keturių sienų, pasodinti prie knygų, jie netenka guvumo, tampa gležni, silpni, liguisti, veikiau atbukę negu protingi, ir jų siela visą gyvenimą jaus, koks paliegęs jų kūnas.

Jeigu visi tie per ankstyvo proto lavinimo metodai ir pasirodytų besą ne kenksmingi, o naudingi, tai ir tuomet jie turėtų vieną didelį trūkumą, būtent — siekimą taikyti visiems be išimties tuos pačius metodus, neatsižvelgiant į kiekvieno vaiko protinius sugebėjimus. Juk be dvasinės sandaros, bendros visai žmonijai, kiekvienas atsineša į šį pasaulį ypatingą temperamentą, sąlygojantį jo polinkius ir charakterį, ir mūsų uždavinys ne keisti tas savybes arba slopinti, bet, priešingai, ugdyti jas ir tobulinti. Pono de Volmaro nuomone,

visi charakteriai savaime geri ir sveiki. „Gamta klaidų nedaro*,— sako jis; — visos ydos, priskiriamos prie įgimtų polinkių, iš tikrųjų yra blogo auklėjimo padarinys. Nėra tokio niekšo, kurio polinkiai nevirstų didžiomis dorybėmis, jei nukreipti derama linkme. Nėra tokio pakrikėlio, kuriam nebūtų galima išugdyti naudingų gabumų, priėjus prie jo iš tam tikros pusės,— panašiai beformes ir darkias figūras skulptorius padaro gražias ir proporcingas, pastatydamas jas atitinkamu rakursu. Visatos sistemoje viskas padeda siekti visuotinio gėrio. Idealioje santvarkoje kiekvienam žmogui skirta tam tikra vieta, reikia tik surasti tą vietą ir neardyti visuotinės tvarkos. Ką duoda auklėjimas, pradėtas nuo lopšio ir varomas vis pagal vieną schemą, nesiskaitant su stebėtina charakterių įvairove? Diduma žmonių auklėjami žalingai arba nevykusiai, o jiems tinkamo auklėjimo negauna, visokeriopai varžoma jų prigimtis, slopinamos jų didžios dvasinės savybės ir diegiamos menkos ir tariamos, neturinčios jokios vertės; tais pačiais metodais lavinami skirtingi gabumai, nors taip visi jie sujaukiami, sunaikinami vieni kitais; ir, padėję tiek pastangų tikriems, įgimtiems vaikų gabumams išugdyti, auklėtojai veikiai pamato, kaip blėsta tuščias akimirkos blizgesys, kuriam jie davė pirmenybę prieš įgimtus gabumus, o nuslopinta prigimtis niekados neatgimsta; prarandama ir tai, ką auklėtojai sunaikino, ir tai, ką įdiegė auklėtiniams; ir pagaliau ateina atpildas už sunkų, bet beprasmį triūsą — visi tie jauni genijai tampa menkystėmis, nepasižyminčiais nei proto skvarbumu, nei sielos taurumu ir liūdnai garsėjančiais vien savo silpnybe ir niekyste".

„Man suprantamos tos nuostatos,— pasakiau Julijai,— bet man sunku jas suderinti su jūsų pažiūromis; juk jūs tvirtinote, jog kiekvieno žmogaus įgimtų gabumų ir talentų ugdymas menkai teprisideda tiek prie atskiro individo laimės, tiek prie visuomenės tikrosios gerovės. Nepalyginti geriau, man regis, būtų sukurti tobulą protingo ir doro žmogaus pavyzdį ir paskum stengtis auklėjimo priemonėmis priartinti vaiką prie to pavyzdžio, skatinant vienas savybes, slopinant kitas, tramdant aistras, lavinant protą, taisant prigimtį..." — „Taisyti prigimtį?! — nutraukė mane ponas de Volmaras.— Gražūs žodžiai! Bet prieš juos ištariant, derėtų atsakyti į tai, ką jums dabar kalbėjo Julija".

Ir atsakydamas tuomet, kaip man atrodo, aš labai griežtai paneigiau Julijos teiginį. „Jūs laikotės nuomonės, jog protų ir talentų įvai-

* Ši labai teisinga pažiūra, man atrodo, visai netinka ponui de Volmarui; netrukus paaiškės kodėl.

rovė, skirianti žmones vienus nuo kitų, pačios gamtos sukurta, ir tas visiškai aišku. Juk jeigu protai skirtingi, vadinasi, jie ir nelygūs; sukūrusi juos nelygius, gamta vienus nuskriaudė, o kitus apdovanojo šiek tiek jautresniais jutimais, geresne atmintimi ir didesniu dėmesingumu. Jei kalbėsime apie jutimus ir atmintį, tai, kaip rodo patyrimas, skirtingas jų jautrumo ir tobulumo lygis negali būti žmogaus proto matas, o dėmesingumas priklauso tik nuo mus pagavusių aistrų stiprumo; taip pat įrodyta, jog visiems žmonėms iš prigimties būdingos gana stiprios aistros, kurios gali pakelti dėmesingumą iki tam tikro laipsnio, turinčio įtaką proto pranašumui.

Jei protų pajėgumo skirtumai pareina ne nuo prigimties, o nuo auklėjimo, tai yra nuo įvairių minčių, įvairių jausmų, kuriuos nuo mažumės mums žadina mus stebinantys daiktai, susiklosčiusios aplinkybės ir gaunami įspūdžiai, tai auklėjant vaikus mums nėra ko laukti, kada pažinsime jų proto ypatumus, o priešingai — reikia kaip galima greičiau išugdyti pageidaujamus ypatumus, atitinkamai auklėjant juos“.

Į tai ponas de Volmaras atsakė, jog nėra nusistatęs ginčyti akivaizdžių dalykų tik todėl, kad jų nesupranta. „Matote tuos du šunis kieme? — tarė jis.— Jie tos pačios vados, buvo vienodai maitinami ir laikomi, augo drauge, bet vienas jų guvus, linksmas, glosnus, protingas; kitas nerangus, nepaslankus, piktas ir nieko nesugebėjo išmokti. Ir tik temperamentų skirtumas nulėmė jų charakterių skirtumą, lygiai kaip ir žmonių vidinės organizacijos skirtumai lemia jų proto skirtumus; o visa kita neturėjo reikšmės...“ — „Neturėjo reikšmės? — pertraukiau jį.— Ir dar kaip turėjo! Kiek buvo menkų dalykų, kurie paveikė vieną, o kito nekliudė! Kiek buvo menkų aplinkybių, kurios skirtingai pakreipė jų gyvenimą, jūs to nė nepastebėjote!“ — „Ką gi,— įsiterpė ji.— Jūs samprotaujate kaip tie astrologai. Kai jų priešininkai sakydavo, jog dviejų žmonių, gimusių prie vienodo šviesulių išsidėstymo, likimai esti be galo skirtingi, jie ryžtingai atmesdavo tą vienodumą. Jie tvirtindavo, jog, dangaus sferoms be perstojo judant, šviesulių išsidėstymas tuo metu, kai gimė vienas ir kitas, galėjo būti nepaprastai skirtingas, ir jeigu būtų buvę tiksliai nustatyta, kurią akimirką gimė tuodu žmonės, priešininkų teiginiai astrologams būtų virtę jų teisumo įrodymais.

Meskime visus tuos gudravimus ir laikykimės neginčijamų stebėjimo duomenų. Jie liudija, jog esama charakterių, pasireiškiančių beveik nuo pat gimimo, ir esama vaikų, kuriuos galima tirti dar žindo-

mus. Tai ypatinga žmonių rūšis, jie auklėjasi vos atėję į pasaulį; bet visiems kitiems, kurie vystosi daug lėčiau, lavinti protą, gerai nepažintą, pavojinga — galima sugadinti gėrį, prigimties jam įdiegtą, ir vietoj jo įdiegti blogį. Argi Platonas, jūsų mokytojas, netvirtino, jog visos žinios, žmonijos įgytos, visa filosofija gali iš žmogaus sielos išgauti tik tai, kas prigimties įdėta, lygiai kaip chemija iš jokio mišinio nėra išgavusi daugiau aukso, negu jo ten būta? Tai neteisinga mūsų jausmų ir minčių atžvilgiu, bet teisinga polinkių atžvilgiu, nes juos įmanu įgyti. Norint pakeisti proto ypatumus, reikėtų pakeisti mūsų vidinę organizaciją; norint pakeisti charakterį, reikėtų pakeisti temperamentą, nes nuo jo ir priklauso charakteris. Ar esate kada nors girdėjęs, kad karštuolis taptų flegmatiku, o šaltakraujui pedantui atsirastų vaizduotė? Man regis, lygiai taip lengva būtų blondiną paversti brunetu, o kvailį — protingu žmogum. Taigi veltui norėtume skirtingo proto žmones perdirbti pagal tą patį pavyzdį. Galima juos suvaržyti, bet jokiu būdu ne pakeisti; galima sutrukdyti žmonėms rodytis tokiems, kokie jie yra, bet negalima jų padaryti kitokių; ir jei kasdieniame gyvenime jie veidmainiauja, tai visais ypatingais atvejais jūs pamatysite jų tikrąjį būdą, nes tuomet jie nė kiek nesivaržydami nusimeta kaukę. Kartoju: aš nesiūlau keisti charakterio ir slopinti įgimtų savybių,— priešingai, reikia kaip galima intensyviau jas ugdyti, lavinti ir neleisti joms išsigimti; juk tik taip žmogus pasiekia tai, ko iš jo tikimasi, ir prigimties darbą užbaigia auklėjimas. Taigi prieš ugdant charakterį reikia jį ištirti, ramiai laukti, kol jisai ims reikštis, suteikti jam progų reikštis. Užuot veikus netinkamai, verčiau nieko nedaryti. Vienam talentui reikia duoti sparnus, o kitą — pažaboti; vieną reikia spartinti, kitą — tramdyti; vieną tinka pamaloninti, kitą — sugėdinti; pridera kartais apšviesti, kartais atbukinti. Vienam žmogui skirta žmonijos žinias nešti iki paskutinės jų ribos; kitam net mokėti skaityti pražūtinga. Palaukime, kol sužėrės pirmoji proto kibirkštėlė,— tai ji leidžia pasireikšti charakteriui, suteikia jam tikrąjį pavidalą, padeda jį ugdyti, ir kol neišsivysto protas, negali būti tikrojo auklėjimo.

Jeigu kalbėsime apie Julijos nuostatas, kurias jūs kritikuojate, tai nesuprantu, kokius jų prieštaravimus įžiūrite; mano nuomone, jos visiškai darnios: kiekvienas žmogus gimsta jau turėdamas tam tikrą, tik jam būdingą charakterį, talentą ir gabumus. Tiems, kuriems lemta gyventi paprastą žemdirbio gyvenimą, visiškai nereikia vystyti įgimtų gabumų tam, kad jie jaustųsi laimingi,— jų slapti talentai panašūs į Valė auksinguosius rūdynus, kurių visuomenės labui nevalia naudoti.

Tačiau piliečių visuomenėje, kur galvos reikalingesnės negu rankos ir kur kiekvienas privalo žinoti ir savo, ir kitų vertę, labai svarbu mokėti iš žmogaus išgauti visa, kuo apdovanojo jį gamta, ir nukreipti jį tuo keliu, kuriuo jis gali nueiti toliausia, o svarbiausia — reikia visokeriopai skatinti jo polinkius, kad jie duotų kaip galima daugiau naudos. Pirmuoju atveju kiekvienas žiūri visos giminės: daro tai, ką daro kiti; pavyzdys yra vienintelė taisyklė, paprotys — vienintelis talentas, ir kiekvienas ugdosi tik tas dvasios savybes, kurios būdingos bendruomenei. Antruoju atveju svarbiau individas, žmogus apskritai; žmogus papildomai gauna tai, kuo gali pranokti kitus; jo gabumai plėtojami iki ribos, prigimties jam nustatytos, ir jis tampa didžiu žmogumi, jeigu tik turi tam pakankamų duomenų. Šios dvi taisyklės taip menkai prieštarauja viena kitai, jog vaikystėje jos taikomos vienodai. Nemokykite kaimiečio vaiko, nes jam nepridera būti išsimokslinusiam. Nemokykite miestiečio vaiko, nes dar nežinote, kaip pridera jį mokyti. Šiaip ar taip, iš pradžių leiskite vystytis kūnui, o kai vaiko galvoje pradės šviestis protas, tuomet jau imkitės jį ugdyti".

„Visa tai, man regis, būtų puiku,— pasakiau,— bet aš įžiūriu vieną trūkumą, kuris gerokai menkina jūsų laukiamus šio metodo rezultatus: jūs nieko nedarysite, o vaikai tuo tarpu spės persiimti gausybe blogų įpročių, nors to galima išvengti, skiepijant jiems gerus įpročius. Pažiūrėkite į vaikus, paliktus likimo valiai: jie labai greitai užsikrečia ydomis, kurių pavyzdį turi prieš akis, nes sekti blogu pavyzdžiu labai lengva, ir niekados nemėgdžioja gerų įpročių, nes tai sunkiau. Pripratę viską gauti, jie reikalauja visados tenkinti jų neprotingus norus ir ilgainiui pasidaro nesukalbami, užsispyrę, nesutramdomi..." — „Palaukite,— įsiterpė ponas de Volmaras,— man regis, jūs pastebėjote, kad mūsų vaikai turi priešingus bruožus,— kaip tik tai juk ir davė dingstį mūsų pokalbiui".— „Savaime suprantama,— atsakiau,— ir tuo aš ypač stebiuosi. Kaipgi Julija sugebėjo padaryti juos paklusnius? Ko gi griebėsi? Kuo pakeitė ji drausmės varžtus?" — „Kitokiais ir kur kas tvirtesniais varžtais,— tuoj atsiliepė ponas de Volmaras,— būtinybės varžtais. Bet tegu Julija pati išsamiai viską jums išdėsto, tuomet jūs geriau perprasite jos pažiūras". Ponas de Volmaras pasiūlė Julijai išaiškinti savo metodą, ir ji, truputį pagalvojusi, prakalbo daugmaž tokiais žodžiais:

„Laimingi tie vaikai, kurie jau gimsta geri, mano mielas bičiuli! Aš nededu tokių didelių vilčių į tėvų nuopelnus kaip ponas de Volmaras. Tesilaiko jis savo nuomonės, bet aš labai abejoju, ar įmanoma

padaryti ką nors gero iš blogo charakterio ir visus įgimtus vaiko polinkius nukreipti į gera. Nors, beje, aš ne tik įsitikinusi, kad jo metodas teisingas,— aš stengiuosi nuosekliai juo vadovautis auklėdama vaikus. Tiesa, viliuosi, jog negalėjau pagimdyti blogų vaikų; antra vertus, turiu viltį, kad vaikus, Dievo man duotus, jų tėvo vadovaujama išauklėsiu pakankamai gerai, idant jų neaplenktų laimė kada nors būti į jį panašiems. Tam tikslui aš stengiausi įsisąmoninti taisykles, kurias jisai man įteigė, tik pagrindžiau jas ne tokiu filosofiniu ir motinos meilei labiau pritinkamu principu, būtent — troškimu, kad jie būtų laimingi. Toks buvo pirmasis mano širdies siekis, kai gavau saldų motinos vardą, ir nuo to laiko visos mano jėgos nukreiptos į tai, kad tas noras išsipildytų. Pirmąsyk paėmusi į rankas vyresnįjį sūnų, pagalvojau, jog vaikystė — kone ketvirtis paties ilgiausio gyvenimo, jog žmonės retai nugyvena iki galo kitus tris ketvirčius ir jog mūsų protas labai žiaurus, jeigu mes padarome tą pirmąją gyvenimo dalį nelaimingą, idant jis laimingai gyventų vėliau, nors to galbūt jam nelemta sulaukti. Pagalvojau, jog kūdikystėje vaikai dar labai silpni ir visa kuo priklauso nuo gamtos malonės, todėl nežmoniška pageidauti, kad jie dar priklausytų ir nuo mūsų užgaidų, ir atimti ir šiaip jau ribotą laisvę, kuria jie vargu ar gali piktnaudžiauti. Aš nutariau apsaugoti sūnų nuo bet kokių varžtų, kiek tai bus įmanoma, suteikti jam visas galimybes naudotis savo vaikiškomis jėgomis ir nieku būdu nepančioti jo prigimties polinkių. Šitaip jau laimėjau dvi dideles pergales: pirmiausia, jo bręstančią sielą atribojau nuo melo, tuštybės, pykčio, pavydo,— žodžiu, nuo visų vergiškumo diegiamų ydų, kuriomis norom nenorom užkrečiame vaikus, reikalaudami, kad jie vykdytų mūsų paliepimus; antra, leidau laisvai mankštintis kūną tokiomis fizinėmis pratybomis, kokių jis instinktyviai pageidauja. Visiškai kaip valstiečių vaikai jis priprato bėgioti vienplaukis ir per karščius, ir per šalčius, lakstyti, kol pritrūksta kvapo, prakaitu plaukti, užsigrūdino lygiai kaip ir jie, nebijo darganų, pasidarė tvirtas ir patenkintas gyvenimu. Juk nevalia pamiršti, kas laukia žmogaus, suaugusio į metus, kokios negalės jo tyko. Kaip jau sakiau, aš bijau pražūtingo tėvų bailumo, nes savo rūpesčiu ir dėmesiu jie silpnina, lepina vaiką, kamuoja amžinais suvaržymais, tramdo aibe tuščių atsargumo priemonių ir galop laimi tik tiek, jog pasmerkia begaliniams neišvengiamiems pavojams, nuo kurių teišgelbi jį trumpą laiką: saugodami vaikystėje nuo persišaldymo, iš anksto paruošia dirvą plaučių uždegimui, pleuritui, saulės smūgiams ir ankstyvai mirčiai.

Na, o vaikams, kuriems duodama visiška laisvė, diduma jūsų minėtų ydų išsivysto tuo atveju, kai jie ne tik patys daro ką nori, bet ir kitus verčia tenkinti jų užgaidas, paikai išlepinti motinų, kurioms įsigerinti galima vien pataikaujant jų vaikelių įgeidžiams. Mano mielas, puoselėju viltį, jog nepastebėjote mano vaikus bandant įsakinėti net menkiausiam liokajui ar kalbėti su juo valdingu tonu ir juo labiau nepastebėjote manęs slapčia pritariant, kai anas veidmainiškai jiems nuolaidžiauja. Man rodos, aš radau naują ir tikrą kelią, kaip galima vaiką padaryti laisvą, romų, glosnų ir paklusnų, ir priemonė tam pasiekti labai paprasta: reikia įtikinti jį, kad jis tik vaikas.

O kas yra vaikystė? Ar yra pasaulyje būtybė, silpnesnė, menkesnė, labiau priklausoma nuo aplinkos, taip reikalinga gailestingumo, meilės, globos kaip vaikas? Ar jums neatrodo, jog kaip tik dėl to gamta ir davė jam galimybę apsiskelbti gailiu riksmu ir verksmu, kaip tik dėl to apdovanojo jį tokiu mielu veideliu ir tokia jaudinančia išraiška, idant kiekvienas, priėjęs prie kūdikio, pamatytų, koks jis silpnas, užjaustų jį ir pultų pagalbon? Ir kaip tai negražu, kaip tai priešinga įprastai tvarkai, kai matai išpaikintą ir aikštingą vaiką įsakinėjant visiems aplink ir begėdiškai kalbant šeimininko tonu su tais, kurie bemat pasmerktų jį pražūčiai, jei tik pamestų jį; ir kai akli tėvai pritaria jo įžūlybėms, stačiai skatina despotiškai elgtis su žindyve, nepagalvodami, kad vėliau taip jis elgsis ir su jais!

Na, o aš visomis išgalėmis stengiausi, kad namie sūnus nematytų tokio pavojingo vaizdo kaip tironija ir vergiškumas ir kad jam niekados neateitų į galvą, jog jis aptarnaujamas, ko gero, iš priedermės, o ne iš atjautimo. Tai galbūt pats sunkiausias ir svarbiausias auklėjimo klausimas, ir aš niekados nebaigčiau, jei imčiau iš esmės dėstyti, kokių atsargumo priemonių man teko griebtis, kad vaikas instinktyviai ir staigiai neperprastų, kuo samdomos paslaugos skiriasi nuo švelnaus motinos rūpinimosi.

Pirmiausia pasistengiau, kaip jau sakiau, įteigti jam, kad tokio amžiaus vaikas negali gyventi be mūsų pagalbos. Paskum buvo nesunku įrodyti, jog kiekviena pagalba, kurią esame priversti priimti, daro mus priklausomus nuo kitų; jog tarnai turi tą neginčijamą pranašumą, kad jis negali be jų apsieiti, o jie kuo gražiausiai apsieina be jo. Tad jų paslaugos ne tik neglosto jo tuštybės, bet priešingai — jis priima jas su tam tikru nusižeminimu kaip savo silpnumo įrodymą ir karštai trokšta kaip galima greičiau užaugti, kad turėtų jėgų garbingai apsitarnauti pats“.

„Tokias mintis,— tariau aš,— sunku būtų įskiepyti šeimoje, kur tėvai reikalauja, kad tarnai aptarnautų juos kaip mažus vaikus; betgi šiuose namuose, kur kiekvienas, pradedant jumis, vykdo tam tikras priedermes ir kur tarnų ir ponų santykiai liudija abipusį dėmesį ir rūpinimąsi, nemanau, jog šitoks auklėjimas būtų neįmanomas. Tik man vis dar keblu suprasti, kodėl vaikai, pripratę, kad jų poreikiai visados tenkinami, nereikalauja tenkinti ir jų užgaidas, ir kodėl jie nenukenčia kartais nuo kokio tarno, kuris, blogai nusiteikęs, tikrą jų poreikį gali pavadinti užgaida".

„Mano mielas,— atsiliepė ponia de Volmar,— nenuovoki motina iš visko darosi sau baubą. Tikrų poreikių tiek vaikai, tiek suaugę turi labai nedaug, be to, juk reikia labiau rūpintis ilgalaike gerove negu akimirkos malonumu. Ir nejaugi jūs manote, jog vaiką, kurio visi norai vykdomi, auklė galėtų nuskriausti motinos akyse tik todėl, kad ji blogai nusiteikusi? Jūs turite galvoje visokiausius nemalonumus, atsirandančius dėl ydų, jau įsišaknijusių, ir pamirštate, jog visomis išgalėmis stengiausi apsaugoti vaikus nuo tų ydų. Savaime suprantama, moterys myli vaikus. Nesutarimai prasideda tik tada, kai vienas jų nori primesti kitam savo užgaidas. Šičia to negali nutikti nei vaikui, nes iš jo nieko nereikalaujama, nei auklei, nes jai vaikas neturi ko įsakinėti. Čia aš elgiuosi skirtingai nuo kitų motinų, kurios tarytum nori, kad vaikas klausytų tarno, bet iš tikrųjų nori, kad tarnas klausytų vaiko. Šičia niekas neįsakinėja ir niekas neklauso, tačiau vaikas supranta, kad jeigu jis bus geras namiškiams, tai ir namiškiai bus jam geri. Ir štai, jausdamas, jog vienintelė jo galia jiems — tai jų palankumas jam, vaikas tampa mandagus ir paklusnus; stengdamasis palenkti jų širdis, savo ruožtu pats prie jų linksta: mat tas, kas nori laimėti žmonių meilę, pradeda ir pats juos mylėti,— tai neišvengiamas savimeilės rezultatas; o abipusė simpatija, užsimezgusi tarp lygių vienas kitam žmonių, be jokių pastangų išugdo daugel gerų savybių, kurias visi stengiasi žodžiais įteigti vaikams, bet niekada nė vienos jų neišugdo.

Aš pagalvojau, jog svarbiausia vaikų auklėjimo dalis, niekados neminima net paties rūpestingiausio auklėjimo šalininkų, yra ta, jog vaikas privalo pajusti savo menkystę, silpnybę, nesavarankumą ir, kaip jums sakė mano vyras, kietus būtinybės varžtus, prigimties nuskirtus žmogui; ir to reikia vaikui ne tik tam, kad jis būtų dėkingas suaugusiems, lengvinantiems jo dalią,— svarbiausia, nuo pat mažumės jis turi suvokti, kokią vietą jam nulėmė Apvaizda, nieku būdu nesi-

kelti į aukštybes ir žinoti, jog niekas, kas žmogiška, jam nesvetima.

Nuo pat lopšio įpratinti prie paikinimo, prie visuotinio dėmesio, lengvai gaudami, ko geidžia, manydami, kad visos jų užgaidos turi būti tenkinamos, jaunuoliai žengia į gyvenimą įžūliai tikėdami savo viršenybe ir dažniausiai nusikrato to prietaro tik patyrę nemaža pažeminimų, užgaulių ir nemalonumų. Taigi aš labai norėčiau apsaugoti sūnų nuo to antrojo, pragaištingo auklėjimo, pirmuoju įskiepydama teisingesnį požiūrį į pasaulį. Iš pradžių buvau nusistačiusi leisti vaikui viską, ko tik įsigeis, manydama, jog pirmieji įgimti sielos polinkiai visados būna geri ir sveiki, bet netrukus įsitikinau, kad, pasisavinę teisę reikalauti paklusnumo, vaikai labai greitai, kone nuo pat gimimo dienos išeina iš prigimties būvio ir užsikrečia ydomis — vienomis mūsų pavyzdžiu, kitomis dėl mūsų aplaidumo. Aš pamačiau, kad jeigu imsiu tenkinti visus vaiko įgeidžius, jų rasis tuo daugiau, kuo nuolaidesnė jam būsiu, o kadangi kada nors vis dėlto reikės nustoti nuolaidžiavus, tai tuo skaudžiau užgaus jį neigiamas atsakymas, kuo neįprastesnis jam pasirodys. Ir štai, negalėdama apsaugoti neprotingą vaiką nuo visų būsimų sielvartų, užduodu jam patį menkiausią ir trumpalaikį sielvartą. Kad atsisakymas tenkinti įgeidžius nebūtų toks žiaurus, iš pradžių pripratinu jį susitaikyti su atsisakymu, o kad nebūtų ilgų verkšlenimų, maldavimų, spyriojimosi, nieku būdu nenusileidžiu. Tiesa, stengiuosi kaip galima rečiau netenkinti jo įgeidžių ir ryžtuosi tam gerai viską apgalvojusi. Viską, kas leistina, leidžiu iš karto ir be jokių išlygų, kai tik jis paprašo, ir būnu labai nuolaidi; bet ožiuodamasis jis nieko nelaimi, juo labiau nepadeda nei ašaros, nei labinimasis. Jis tuo įsitikino ir daugiau nieko panašaus nedaro; sulig pirmuoju žodžiu „ne“, jis susitaiko su likimu ir nesielvartauja matydamas, kaip slepiu maišelį su saldainiais, kuriais jis norėtų pasmaguriauti,— panašiai žiūri jis į nuskrendantį paukštelį, kurį norėtų pagauti: ir vienu, ir kitu atveju supranta, kad jo noras neįvykdomas. Kai iš jo ką nors atimu, jis tik jaučia, jog to jam nevalia turėti, o jei ko nors neduodu, jis tik jaučia, jog to jam nevalia gauti; ir kaip nepuls jis daužyti stalo, į kurį susimušė, taip nepuls ir žmogaus, atsisakiusio patenkinti jo įgeidį. Kai sielojasi, visados jaučia būtinybės galią ir savo silpnumą, bet niekada nemano, kad čia koks nors piktas kėslas... Luktelėkite! — sušuko ji, matydama, kad noriu įsiterpti.— Numanau, kad nesutinkate, bet tuojau viską paaiškinsiu.

Kas skatina vaikus rėkti? Jiems skiriamas dėmesys, kai jie raminami ar bauginami. Kartais vaikai gali verkti kiaurą dieną tik todėl,

kad suaugusieji prašo juos neverkti. Ir maldavimai, ir grasinimai — visi tildymo metodai jiems žalingi ir beveik visada beprasmiai. Kuo labiau domiesi jų ašaromis, tuo graudžiau jie verkia, o kai tik pastebi, kad niekas į juos nežiūri, veikiai nusiramina,— juk nei suaugusieji, nei vaikai nemėgsta bergždžiai stengtis. Kaip tik šitaip ir buvo su mano vyresnėliu. Iš pradžių jis baisiai rėkė, kurtindamas visiems ausis, o dabar galite paliudyti, kad negirdėti jo nė balso, lyg namuose suvis nebūtų vaikų. Verkia tik tada, kai jam ką nors skauda, bet tai jau prigimties balsas, ir jo nevalia tildyti; bet vos tik skausmas praeina, jis beregint nurimsta. Todėl aš skiriu itin didelį dėmesį jo ašaroms, nes esu tikra, kad jis niekados veltui jų nelieja. Taip aš visados laiku sužinau, ar jam ką nors skauda, ar neskauda, ar gerai jaučiasi, ar negaluoja,— tas man naudinga, o to nebūna, kada vaikai verkia iš kaprizo arba tik tam, kad būtų raminami. Beje, prisipažįstu, jog motinoms šiuo klausimu ne taip jau lengva sutarti su žindyvėmis ir auklėmis: mat nieko nėra grasesnio kaip girdėti vaiką be perstojo knirkiant, taigi tos doros moterėlės, visada galvodamos tik apie šią akimirką, skuba numaldyti verksnį ir nesirūpina, kad jeigu šiandien jį ramins, tai rytoj jis verks dar labiau. Blogiausia, kad taip jis pratinamas spyriotis, o tas polinkis ilgainiui vis stiprėja. Dėl vienos ir tos pačios priežasties trejų metų amžiuje jis rėkia, dvylikos metų — įžūlauja, dvidešimties — pešasi, trisdešimties — tampa despotu, ir visą gyvenimą būna nepakenčiamas.

Dabar pereinu prie jūsų abejonių,— tarė ji šypsodama.— Visa tai, kas vaikams leidžiama, jie laiko noru jiems įtikti; visa tai, ko iš jų reikalaujama arba kas draudžiama, turi jie suprasti kaip pagrįstą dalyką ir net neklausti priežasties. Štai jums antroji nauda, kuri pasiekiama veikiau valdžios priemonėmis negu įtikinimu — aišku, tik to prireikus, nes kartais vaikai net nesuvokia, kodėl jiems kas nors draudžiama, ir, savaime suprantama, būna ir tokių atvejų, kai jie jaučia, jog esama tam tikrų priežasčių ką nors drausti, nors dar nesugeba jų suvokti. Priešingai, jeigu atsiklausiame jų nuomonės, jie visur ima savo nuomonę piršti, tampa sofistais, nenaudėliais, ginčininkais ir visados stengiasi nuveikti ir nutildyti tuos, kurie turėjo silpnybę kreiptis į jų menką protelį. Kai suaugusieji būna priversti duoti ataskaitą vaikams apie tai, ko šie dar nesugeba suvokti, vaikai labiausiai pamatuotą poelgį, jeigu tas jiems nepermanomas, laiko užgaida. Žodžiu, norint atvesti juos į protą, reikia ne samprotauti su jais, o įteigti, kad šituose metuose proto jie dar neturi, ir tuomet, kaip ir pridera, jie

manys, kad protą turi tik suaugusieji, aišku, jeigu patys suaugusieji jiems neduos pagrindo galvoti kitaip. Mūsų vaikai puikiai žino, kad jų nenorime kankinti, nes yra įsitikinę, kad jie mylimi, o dėl to vaikai retai klysta. Ir šit, kai jiems griežtai ką nors draudžiu, tai nesileidžiu su jais į aptarimus, neaiškinu, kodėl draudžiu, bet darau taip, kad jie patys suprastų priežastį, kiek tai jiems įmanoma, nors kartais ją supranta daug vėliau. Šitaip jie įpranta prie minties, jog nieko nedraudžiu be deramos priežasties, nors ne visados ją suvokia.

Pagal tą patį principą taip pat nepakenčiu, kai mano vaikai terpiasi į protingų žmonių kalbą,— juk jeigu suaugusieji pakenčia jų atgrasų veblenimą, jie per savo kvailumą ir tariasi esą jiems lygūs. Aš noriu, kad vaikai tik klausiami atsakytų kukliai ir keliais žodžiais, bet niekados neimtų kalbėti patys, ir svarbiausia — kad neįniktų įkyriai kamantinėti daug vyresnių žmonių, kuriuos turi gerbti".

„Iš tiesų, Julija,— tariau aš,— tokiai švelniai motinai kaip jūs šitos taisyklės pernelyg griežtos! Pitagoras, ir tas nebuvo toks rūstus savo mokiniams[11] kaip jūs vaikams. Jūs ne tik nelaikote jų žmonėmis, bet sakytum bijote, kad jie per greitai nenustotų būti vaikais. Bene gali jiems būti kitas koks būdas išprusti, malonesnis ir patikimesnis už galimybę labiau apsišvietusius žmones paklausinėti apie nežinomus dalykus? Ką pagalvotų apie jūsų nuostatas Paryžiaus damos? Juk joms atrodo, jog jų vaikai netauškia nei per anksti, nei per ilgai, ir apie jų būsimą protą jos sprendžia iš tų kvailysčių, kurias tie paisto vaikystėje. Volmaras tikriausiai pasakys, jog tai, ko gero, labai tinka tokiai šaliai, kur gražbylystė labiausiai vertinama ir kur žmogui kalbant nebūtina galvoti. Betgi jūs norite, kad jūsų vaikai būtų laimingi, tad kaip galite tokią nuostabią dalią derinti su tokia prievarta? Ir kas lieka tarp tokių suvaržymų iš laisvės, kurią tariatės jiems duodanti?"

„Ką jūs! — tuoj atsiliepė Julija.— Bene mes varžome vaikų laisvę, jeigu neleidžiame jiems kėsintis į mūsų laisvę? Nejaugi jie turėtų būti laimingi tik tuo atveju, jei visa suaugusiųjų draugija, nedrįsdama nė žodelio ištarti, žavėtųsi jų paikystėmis? Ne, verčiau užgniaužkime jų tuštybę dar neužgimusią ar bent jau neleiskime jai plėtotis,— tik šitaip padėsime kurti jų laimę: tuštybė — didžiausių kančių šaltinis, ir net tobuliausiam, bet liaupsių išpaikintam žmogui ji teikia daugiau graužaties negu malonumų.*

---

* Jei kada nors tuštybė ir padarė ką šioje žemėje laimingą, tai tas laimingasis, be abejo, buvo kvailys.

Ką gali pagalvoti apie save vaikas, matydamas aplink visą būrį protingų žmonių jo klausant, jį skatinant, juo žavintis, su niekingu įteiklumu it orakulo išminties laukiant kiekvieno jo žodžio ir džiugiais šūksniais sveikinant kiekvieną jo atžarybę? Suaugusiam, ir tam galva apsvaigtų nuo tokio veidmainiško žavėjimosi, tad spręskite patys, kas dedasi vaiko galvelėje! Vaiko tauškėjimas — tai lyg kalendorių pranašystės. Būtų stačiai stebuklas, jei iš gausybės tuščių žodžių atsitiktinai nepasitaikytų vienas kitas, kuris atitinka tikrovę. Įsivaizduokite, kaip pataikūniškos liaupsės veikia vargšę motiną, ir šiaipjau meilės apakintą, ir vaiką, kuris pats nesižino ką šneka, bet mato taip jį keliant į padanges! Nemanykite, kad jeigu aš matau tas klaidas, tai pati esu nuo jų apdrausta; ne, svetimus riktus aš matau, bet ir pati kartais suklumpu; tačiau jeigu žaviuosi sūnaus šmaikštavimais, tai bent jau žaviuosi slapčia; regėdamas motiną juo gėrintis, jis niekados nepasidarys tuščiagarbiu plepiu, o meilikautojai, kartojantys tėvams jų vaikų sąmojus, neturės malonumo pasijuokti iš mano silpnybės.

Kartą pas mus atvažiavo svečių, aš išėjau kai ko parikiuoti ir grįžusi pamačiau keturis ar penkis suaugusius mulkius paikiojant su mano sūnumi; tie ponai jau buvo pompastiškai bepasakoją man, kiek prisiklausę iš sūnaus malonių žodžių,— jie esą stačiai pakerėti. „Ponai,— gana šaltai pasakiau jiems,— nė kiek neabejoju, kad jūs mokate prašnekinti marionetes, idant jos prikalbėtų labai gražių dalykų, bet tikiuosi, jog kada nors mano vaikai suaugs ir ims patys veikti ir kalbėti, ir tuomet aš, džiaugdamasi visa motinos širdimi, klausysiu, kaip protingai jie šneka ir elgiasi". Ir štai dabar, kai paaiškėjo, kad man šitaip neįmanoma prisimeilinti, su mano vaikais svečiai laikosi kaip su vaikais ir nežaidžia kaip su lėlėmis; dabar jie nebesimaivo ir pasidarė nepalyginamai geresni nuo to laiko, kai nustota jais žavėtis.

Na, o klausinėti mes jiems nedraudžiame; aš pirmoji sakau jiems, kad klaustų, ko nori sužinoti, arba tėvą, arba mane, tik, aišku, tyliai ir ne bendrame pokalbyje; bet nepakenčiu, kad kištųsi į rimtas kalbas ir paistytų visiems niekus, šaunančius jiems į galvą. Klausinėti ne taip jau paprasta, kaip atrodo; tai menas, įmanomas veikiau mokytojams negu mokiniams: reikia daug ką išmanyti, kad mokėtum paklausti to, ko nežinai. Pasak indų priežodžio, išminčius daug žino ir klausia, o nemokša nežino ko klausti*. To mokslo neragavę vaikai, kuriems suteikta visiška laisvė, dažniausiai duoda klausimus nevykusius arba

---

* Priežodis paimtas iš Šardeno[12], t. V, p. 170, in 12°.

beprasmiškus, arba pernelyg rimtus ir net nešvankius, kurių esmė jiems nesuvokiama; o kadangi vaikui nereikia visko žinoti, tai negalima nė leisti visko klausinėti. Šit kodėl vaikai, apskritai imant, gauna daugiau naudingų žinių, kai mes juos klausinėjame, o ne kai jie klausinėja. Netgi jei klausinėjimas ir būtų toks pravartus, kaip manoma, tai argi mokėjimas patylėti ir kukliai laikytis nėra jiems pats svarbiausias ir reikalingiausias mokslas? Ar esama pasaulyje ko nors kita, ko jiems derėtų išmokti, palikus šitą mokslą nuošaly? Ką gera duoda vaikams nevaržoma laisvė plepėti, kol jie dar nesulaukę to amžiaus, kada išmoksta kalbėti, ir teisė begėdiškai kvosti suaugusius? Šnekūs mažieji klausinėtojai ne tiek plečia savo akiratį, kiek stengiasi įkyrėti suaugusiems, traukti visų dėmesį, o itin įjunksta jie plepėti tada, kai pamato, jog kartais nuo jų nekuklių klausimų tūlas sutrinka,— ir būna juk taip, kad vos tik jie išsižioja, visi sunerimsta. Žodžiu, šitaip jie ne tiek žinių gauna, kiek lengvabūdiškumą ir tuštybę išsiugdo; mano nuomone, didžiausia bėda ta, jog žala šiuo atveju persveria naudą: neišmanymas ilgainiui mažėja, bet užtai tuštybė tolydžio auga.

Tačiau vaiko apsiribojimas gali duoti ir blogų vaisių, jeigu per ilgai užsitęs: suaugus į proto amžių, mano sūnui bus nelengva užmegzti pokalbį, sklandžiai ir guviai šnekėti; bet žinodama, jog įprotis per dienas paistyti niekus atbukina protą, šitą išganingą nesugebėjimą plepėti laikyčiau veikiau gėriu negu blogiu. Dyki žmonės, patys sau nusibodę, itin vertina gabumą juos linksminti; ir, ko gero, aukštuomenės gyvenimo pagrindą sudaro tik tuščiažodžiavimas ir niekučių dovanojimas; betgi visuomenės tikslai kilnesni ir jos tikrieji malonumai rimtesni. Kalba — tiesos balsas, tauriausias mūsų sugebėjimas, skiriantis žmogų nuo gyvulių; kalbos dovana suteikta žmonėms ne tam, kad jie naudotųsi ja ne ką doriau kaip gyvuliai savo riksmu. Mes nusmunkame žemiau gyvulių, kai kalbame ir nieko nepasakome, ir žmogus privalo būti žmogumi net pramogaudamas. Jeigu manoma, jog mandagu visiems išūžti ausis tuščiais tauškalais, tai, mano nuomone, kur kas geriau leisti kalbėti kitiems, labiau vertinti kitų žodžius negu savo postringavimus, parodyti pašnekovams, kad dar tiek juos gerbi, jog neketini jų smaginti paikystėmis. Geras išauklėjimas, itin gražus ir mūsų branginamas, reikalauja, kad stengtumės ne tiek patys reikštis, kiek padėti reikštis kitiems, ir, kukliai laikydamiesi, jokiu būdu nevaržytume ir nežeistume kitų išdidumo. Nebijokime, jog protingas žmogus, būdamas kuklus ir santūrus, per savo nešnekumą gali pagarsėti kvailiu. Nė vienoje pasaulio šalyje apie žmogų nesprendžiama

iš to, ko jis nepasakė, ir žmogus nėra niekinamas už nekalbumą. Priešingai, galima pastebėti, jog nešnekūs žmonės labiau gerbiami, kiekvienas, kalbėdamas jiems girdint, labiau seka save, o kai šneka jie, visi labai atidžiai klausosi, niekas jiems netrukdo pasirinkti tinkamą progą savo nuomonei pareikšti, ir niekas nepraleidžia nė vieno jų žodžio,— taigi jie visa kuo pranašūs. Juk netgi pačiam protingiausiam žmogui sunku išsisaugoti nuo riktų, kai įsileidžia į ilgą kalbą, ir labai retai atsitinka, kad jam neišsprūstų koks žodis, kurio jis vėliau gailisi, todėl išmintingas žmogus verčiau nepasakys ko nors gero, kad tik netyčia neleptelėtų ko nors blogo. Galop, jeigu kas nors nesikiša į pokalbį ne dėl menko proto, tai kad ir koks kuklus jis būtų, kalti dėl to plepiai, kurie neleidžia jam prašnekti.

Tačiau nuo šešerių metų iki dvidešimties — ilgas laiko tarpas; mano sūnus juk neamžinai bus vaikas, ir kai ims busti jo protas, tėvas ketina jį visokeriopai lavinti. Na, o mano uždavinys tuo metu bus jau atliktas. Aš auginu vaikus ir nesu pasirengusi auklėti suaugusių. Tikiuosi,— tarė ji, žiūrėdama į vyrą,— šį taurų darbą teiksis atlikti tam tinkamesnės rankos. Aš esu žmona ir motina ir žinau savo vietą. Kartoju: aš apsiėmiau ne auklėti savo sūnus, o paruošti juos auklėjimui.

Netgi šiuo atžvilgiu aš laikausi pono de Volmaro metodo ir kas dieną vis tvirčiau įsitikinu, koks jis nuostabus ir teisingas ir kaip atitinka mano pažiūras. Įsižiūrėkite į mano vaikus, ypačiai į vyresnėlį,— ar esate kur nors matęs laimingesnių, linksmesnių, mažiau įkyrių vaikų? Jūs matote, kaip jie kiaurą dieną laigo, juokiasi, bėgioja ir niekada niekam neįsipyksta. Argi jie nesinaudoja, ir netgi be saiko, visais džiaugsmais, visa nepriklausomybe, derančia jų amžiaus vaikams? Jie per daug nesivaržo nei mane matydami, nei manęs nematydami. Netgi priešingai, po mano akių jie jaučiasi dar laisviau ir, nors visi griežti draudimai — mano darbas, tvirtina, kad aš pati negriežčiausia,— juk negalėčiau pakelti minties, jog ne mane vaikai myli visų labiausiai.

Suaugusiųjų atžvilgiu iš vaikų reikalauju laikytis tik tų taisyklių, kurios labiausiai atitinka laisvės įstatymus, būtent — nevaržyti draugijos, kuri jų nevaržo, nešūkauti garsiau, nei kalba draugija; o kadangi niekas neverčia jų skirti mums dėmesio, aš taip pat nepageidauju, kad jie reikalautų mūsų dėmesio. Kai jie nusižengia šioms teisingoms taisyklėms, jų laukia vienintelė bausmė — jie beregint išprašomi; ir visos mano išmonės — jeigu tai tikrai išmonė — tikslas yra tas, kad niekur kitur jiems nebūtų taip gera kaip šičia. Be šių taisyklių, jokie

kiti reikalavimai jiems neprimetami: jie neverčiami mokytis; jie negirdi tuščių pamokslų; jie niekados nebarami ir mokomi tik to, ko praktiškai ir paprastai moko pati gamta. Susipažinę su mano nuostatomis, mūsų namuose visi stengiasi taip protingai ir uoliai derintis prie mano sumanymų, jog man nebėra ko daugiau ir pageidauti; o jeigu kartais ir gali nutikti koks riktas, aš arba stropiai užkertu jam kelią, arba lengvai ištaisau.

Pavyzdžiui, vakar vyresnėlis atėmė iš jaunėlio būgną, ir vaikutis apsiverkė. Fanšona nieko nepasakė, bet po valandos, kai grobikas įsismaginęs mušė būgną, ji atėmė žaislą; jis sekė iš paskos, prašė atiduoti ir taip pat verkė. Fanšona jam tarė: „Tu jėga atėmei būgną iš broliuko, o dabar aš atėmiau jį iš tavęs... Na, ką pasakysi? Juk aš stipresnė už tave?" Ir taip pat ėmė mušti būgną, lyg tai būtų buvę jai nepaprastai malonu. Ligi tol viskas ėjo kuo gražiausiai; bet vėliau ji norėjo grąžinti būgną jaunėliui, o aš neleidau, nes tai būtų buvusi jau nebe gamtos pamoka ir tarp brolių būtų galėjusi sudygti pirmoji pavydo sėkla. Netekęs būgno, jaunėlis pajuto rūstų būtinybės dėsnį, vyresnėlis susivokė neteisingai pasielgęs, abu įsitikino esą silpni ir ilgai netrukus nusiramino".

Toks negirdėtas metodas, prieštaraujantis įprastoms pažiūroms, iš pradžių mane pribloškė. Kai viskas man buvo išaiškinta, aš pasidariau jo gerbėju ir supratau, jog auklėjant žmogų visados geriausia vadovautis gamtos vystymosi dėsniais. Tas metodas man pasirodė turįs tik vieną trūkumą, ir labai didelį: nepaisoma vienintelio sugebėjimo, kuris vaikystėje žmogui esti stipriausias, o ilgainiui vis labiau silpsta. Man atrodė, jog net pagal pono de Volmaro ir Julijos pažiūras kuo silpniau vaikui išsivysčiusi nuovoka, tuo labiau reikia ugdyti ir stiprinti atmintį, kuri tame amžiuje turi itin svarbų vaidmenį. „Juk kaip tik atmintis atstoja protą, kol tas dar nepabudęs,— pasakiau aš,— o kai jis pabunda, atmintis padeda jam vystytis. Nelavinamas protas iš dyko buvimo aptingsta ir pasidaro nepaslankus. Blogai paruošton dirvon mesta sėkla nedygsta, tad labai keistas atrodo toks ruošimas, kai, imantis mokyti vaiką proto, pirmiausia jis atbukinamas".— „Kaipgi atbukinamas? — tuoj sušuko ponia de Volmar.— Kaip jūs galite painioti dvi tokias skirtingas ir beveik priešingas galias kaip atmintis ir išmintis?* Bene gausybė padrikų ir prastai suvirškintų žinių, kemšamų

* Toks požiūris man atrodo neteisingas. Niekas išminčiai taip nepraverčia kaip atmintis,— aišku, ne atmintis žodžiams.

į dar silpną vaiko galvelę, nedaro daugiau žalos negu naudos? Pripažįstu, jog iš visų žmogaus galių pirmoji išsivysto atmintis, ir todėl lavinti ją lengviausia; tačiau kam, jūsų nuomone, reikia teikti pirmenybę: tam, kas lengviausia vaikams įkalti į galvą, ar tam, kas jiems labiausiai žinotina?

Pažiūrėkite, kam naudojama toji galia, kokios prievartos ir kokių amžinų suvaržymų griebiasi tėvai, kad galėtų papuikuoti vaikų atmintimi, ir palyginkite naudą, kurią jie gauna, su žala, kuri jiems daroma. Kaip? Versti vaiką mokytis kalbų, kuriomis jis niekados nekalbės, kai jis dar nemoka gerai kalbėti nė gimtąja; versti be perstojo atmintinai kalti eiles ir nagrinėti jų sandarą, kurios jis nė iš tolo neišmano, nes poezijos dermę nustato pirštais skaičiuodamas skiemenis; sujaukti jam protą skrituliais ir rutuliais, apie kuriuos jis nieko nenutuokia, grūsti į galvą šimtus miestų ir upių pavadinimų, kuriuos jis amžinai painioja ir kas dieną kartoja,— bene šitoks atminties lavinimas duoda naudos išminčiai? Ir bene visas šitas jukinys vertas bent vienos vaiko ašaros, kurių jis tiek ir tiek priverkia?

Jei visa tai būtų bergždžia, aš mažiau gailestaučiau; bet argi tai menkniekis — mokyti vaiką tenkintis žodžiais ir tarti, kad jis žino tai, ko negali suvokti? Bene tokia gausybė tuščių žodžių nė kiek neužgožia tų pirmųjų sąvokų, kuriomis pridera aprūpinti žmogaus galvą? Ar nebūtų geriau suvis neturėti atminties, užuot užgriozdus ją visokiu šlamštu, užimančiu vietą, priklausančią būtinoms žinioms?

Ne, jei gamta apdovanojo vaiko smegenis jautrumu, kuris leidžia atmintyje įstrigti įvairiausiems įspūdžiams, tai jų nevalia prigrūsti karalių vardų, datų, heraldikos, astronomijos, geografijos terminų ir visokių beprasmių žodžių, nereikalingų jokio amžiaus žmogui,— visa tai sunkia našta slegia nykiai ir tuščiai slenkančią vaikystę; ne, vaikas apdovanotas smegenimis, idant visos mintys, susijusios su žmogaus būtimi, laime ir priedermėmis, nuo mažumės įsirėžtų jose neišdildomais ženklais ir padėtų jam tvarkytis gyvenimą sulig savo prigimtimi ir sugebėjimais.

Jeigu vaikas nesimoko iš knygų, jo atmintis anaiptol nelieka dyka: visa tai, ką jis mato ir girdi, jį veikia ir eina į atmintį; jis tarytum užsirašo savyje žmonių poelgius ir žodžius, ir visa tai, kas jį supa, yra lyg knyga, kurios įrašai nejučia ir be atvangos turtina jo atmintį, laukdami to laiko, kada pravers išminčiai... Tikrasis menas lavinti atmintį, svarbiausią vaiko galią,— tai padėti jam atsirinkti reikiamus dalykus, be perstojo rodyti tai, ką jam pridera pažinti, slėpti tai, ko jam nevalia

žinoti, ir šiaip aprūpinti jį visa atsarga žinių, naudingų jo auklėjimui jaunystės dienomis ir elgsenai visą gyvenimą. Tiesa, tokiu metodu neišugdysite mažų genijų ir neducsite dingsties pasipuikuoti guvernantėms ir auklėtojoms, bet užtat išugdysite tvirtus, blaivius, sveiko kūno ir proto žmones,— kurie vaikystėje gal nežadina susižavėjimo, bet žadina pagarbą, kai suauga.

Vis dėlto nemanykite, jog mums visiškai nerūpi tie dalykai, kuriems jūs teikiate tiek reikšmės,— toliau kalbėjo Julija.— Bent kiek atidesnė motina moka valdyti savo vaikų aistras. Yra priemonių sužadinti ir palaikyti vaikų norui mokytis ar ką nors daryti; ir kai tos priemonės derinasi su visiška vaiko laisve ir nedaigina jo dvasioje pikto sėklos, aš mielai jomis naudojuosi, bet atsisakau jų iš karto, jeigu jos neduoda reikiamų vaisių, nes mokytis vaikas visados suspės, o kai reikia ugdyti įgimtą gėrio pradą, nevalia gaišti nė akimirkos; ponas de Volmaras irgi laikosi tos pačios nuomonės apie pirminį proto lavinimą, kad jeigu net ir dvylikos metų jo sūnus nieko neišmanys, tai penkiolikos metų vis tiek bus išprusęs, nors apskritai žmogui kuo mažiausiai reikia mokslo,— pakanka būti geram ir doram.

Jūs žinote, jog mūsų vyresnėlis jau pusėtinai skaito. O šit kaip jam užėjo noras mokytis rašto. Buvau nusistačiusi kartais paskaityti jam pramogos dėlei vieną kitą Lafonteno pasakėčią ir jau pradėjau, bet staiga jis paklausė, ar varnos irgi moka kalbėti. Tuoj pamačiau, kad jam bus sunku aiškiai suvokti, kuo skiriasi pamokymas nuo prasimanymo; šiaip taip išsisukau iš keblios padėties, bet įsitikinau, jog pasakėčios parašytos suaugusiems, o vaikams privalu visados sakyti gryną tiesą, tad Lafonteno atsisakiau. Vietoj jo parinkau tomelį įdomių ir pamokomų istorijų, daugiausia paimtų iš Biblijos; paskum, matydama, kad vaikui jos patinka, sugalvojau, kaip tuos skaitymus padaryti jam dar naudingesnius, ir pamėginau pati kurti pasakojimus, kaip galima įdomesnius ir visados priderintus prie tos dienos poreikių. Rašiau juos vieną po kito į gražią knygą su paveikslėliais, kurią laikiau užrakintą, ir kartkartėmis skaitydavau juos sūnui — retai ir trumpai, dažnai ir tuos pačius, papildydama juos paaiškinimais, o paskum pereidavau prie kitų. Kai vaikui nėra kas veikti, jį pjauna nuobodulys; mano pasakaitės buvo jam pramoga. Tačiau kartais, matydama, kaip godžiai jis klausosi, staiga tarytum prisimindavau turinti kokių nors reikalų ir, pertraukusi skaitymą pačioje įdomiausioje vietoje, išeidavau iš kambario, o knygą nerūpestingai palikdavau ant stalo. Vaikas tuoj puldavo prašyti auklę arba Fanšoną, arba dar ką nors perskaityti iki galo,

bet kadangi jam nevalia įsakinėti, o visi būdavo mano perspėti, jo nelabai kas klausydavo. Vienas griežtai atsisakydavo, antras būdavo užsiėmęs, trečias skaitydavo lemendamas ir užsikirsdamas, ketvirtas pasekdavo mano pavyzdžiu ir mesdavo knygą vos įpusėjęs pasaką. Matydamas, jog vaikui skaudu jaustis šitaip priklausomam nuo kitų, kažin kas slapčia pakišo jam mintį mokytis skaityti — tuomet nereikėsią prašinėti, pats galėsiąs skaityti knygą kiek širdis geidžia. Mintis vaikui patiko. Dabar jam reikėjo rasti žmonių, kurie sutiktų jį mokyti,— naujas sunkumas, kurio betgi neužtęsėme ilgiau, nei derėjo. Nepaisant visų atsargumo priemonių, tris ar keturis kartus jis metė mokslus,— niekas jo neragino. Tik aš stengiausi, kad pasakojimai būtų dar įdomesni, ir tuomet jis kibo į darbą su tokiu užsidegimu, jog nepraėjo nė pusmetis nuo to laiko, kai rimtai pradėjo mokytis, o jis jau pats vienas galėjo skaityti knygą.

Panašiai stengsiuosi pažadinti jam troškimą ir gerą valią įgyti žinių, reikalaujančių atsidėjimo ir stropumo ir pritinkamų jo amžiui; tačiau nors jau ir mokosi skaityti, tų žinių jis semsis anaiptol ne iš knygų; ten jų neras, ir, be to, vaikams nieku gyvu nedera graužti knygas. Aš noriu, kad nuo mažumės jo galva būtų pilna minčių, bet ne žodžių, štai kodėl niekados neliepiu jam ko nors mokytis atmintinai".

„Niekados? — įsiterpiau.— To jau per daug! Juk vaikai turi mokytis katekizmo ir poterių".— „Klystate,— atsiliepė ji.— Poterius aš garsiai kalbu vaikų kambaryje kas rytą ir vakarą, ir to pakanka, kad jie neverčiami juos išmoktų; na, o apie katekizmą jie nieko nenuvokia".— „Kaip, Julija? Jūsų vaikai nesimoko katekizmo?" — „Ne, mano mielas, nesimoko".— „Nejaugi? — pasakiau nustebęs.— Tokia dievobaiminga motina!.. Aš jūsų nesuprantu, visiškai nesuprantu! Kodėl gi jūsų vaikai nesimoko katekizmo?" — „Mat aš noriu, kad jie kada nors tikėtų tuo, kas ten parašyta,— atsakė ji,— noriu kada nors padaryti juos krikščionimis".— „Ak, suprantu! — sušukau.— Norite, kad jie tikėtų ne tik žodžiais, kad ne tik žinotų, ko moko religija, bet ir tikėtų jos mokymu. Jūsų tiesa: žmogus negali tikėti tuo, ko nesupranta".— „Jūs labai reiklus,— šypsodamas tarė man ponas de Volmaras.— Juk, šiaip ar taip, jūs krikščionis?" — „Stengiuosi toks būti,— tvirtai atsakiau.— Iš tikėjimo dalykų aš tikiu tuo, ką suprantu, o visa kita gerbiu ir neatmetu". Julija man pritariamai linktelėjo, ir mes vėl grįžome prie ankstesnės kalbos.

Įsileidusi į kitas detales, kurios parodė man, kokios veiklios, nenuilstamos ir įžvalgios esti motinos, kai rūpinasi vaikais, Julija galop

padarė išvadą, kad savo metodu ji siekia dviejų užsibrėžtų tikslų, būtent — leisti laisvai plėtotis vaikų įgimtiems polinkiams ir juos tirti. „Mano vaikų niekas nevaržo,— tarė ji,— bet jie nemokėtų piktnaudžiauti savo laisve; prievarta negali jų charakterio nei ištvirkinti, nei sužaloti; mes duodame valią stiprėti jų kūnui ir bręsti jų protui; vergystė nežemina jų dvasios; svetimi žvilgsniai nekursto jų savimeilės; jie nemano esą nei didžios galios žmonės, nei grandine prirakinti žvėreliai,— jie džiaugiasi laiminga ir laisva vaikyste. Nuo ydų, svetimų vaikiškoms sieloms, man regis, juos saugo šis tas daugiau negu pamokymai, kurie jiems būtų nesuprantami ir labai greitai įgristų; nuo pakrikimo juos saugo doringos aplinkos pavyzdys, būtent — jų girdimi pokalbiai, kurie čia vyksta savaime ir nėra skirti tam tyčia vaikams auklėti; ramybė ir vienybė, kurias vaikai mato savo akimis; santarvė, viešpataujanti šičia tiek tarpusavio santykiuose, tiek kiekvieno elgesyje ir kalbose.

Jie gyvena kaip pirmykščiai paprasti žmonės, tad nėra iš kur imtis ydoms, kurių pavyzdžių jie nemato, aistroms, kurioms kilti nėra dingsties, prietarams, kurių niekas negali jiems įdiegti. Pats matote, jog jie negali užsikrėsti artimųjų trūkumais, o patys neturi jokių blogų polinkių. Jų neišmanymas ne toks jau bukaprotiškas, jų užgaidos ne tokios jau aklos; potraukiams į blogį kelias užkirstas; pasitikėjimas vaiko prigimtimi visiškai pagrįstas,— ir visa tai man rodo, jog ne vaikai kalti dėl savo trūkumų, o mes patys.

Taigi mūsų vaikai laisvai atsiduoda savo širdies polinkiams, kurių niekas nedangsto ir neiškraipo, ir todėl neturi jokio dirbtinumo, jokio išorinio dangalo, jų charakteris tebeturi savo įgimtus bruožus, be jokių trukdymų vystosi kas dieną mums matant, ir šitaip mes galime stebėti netgi pačius slapčiausius jų prigimties plazdesius. Būdami tikri, kad niekas jų niekados nebars ir nebaus, jie nemoka meluoti nei ko nors slėpti nuo tėvų ir, kalbėdamiesi tarpusavyje arba su mumis, nėmaž nesivaržo, iškloja visa, ką turi širdyje. Ištisą dieną jie laisvai plepa vienas su kitu ir netgi nesutrinka, kai netikėtai jiems pasirodau. Aš niekados jų netramdau, netildau, nesidedu klausanti jų šnekos, ir jeigu net jie kalbėtų apie itin smerktinus dalykus, aš dėčiausi nieko nesuprantanti; bet iš tikrųjų klausausi jų be galo atidžiai, nors jie to nė nenumano; užsirašinėju visa, ką jie daro ir ką šneka,— juk visu tuo natūraliai reiškiasi prigimtis, kurią turiu ugdyti. Nepadorus žodis jų lūpose — tai piktžolė, kurios sėklą iš šalies užnešė vėjas; jeigu nukirsčiau ją ištarme, netrukus ji vėlei ataugtų, todėl slapčia ieškau šak-

nies ir stengiuosi ją išrauti. Juk aš esu tik sodininko parankinė,— tarė ji juokdamasi,— raviu sodą ir naikinu piktžoles, o jau sodininko darbas — auginti jame visa, kas gera.

Reikia taip pat pripažinti, jog nors ir kaip stengiausi, sėkmės galėjau tikėtis tik kieno nors padedama, ir visų mano pastangų vaisiai priklausė nuo palankių aplinkybių, kurių gal niekur kitur nebūčiau radusi; reikėjo išprususio tėvo su aiškiu protu, idant pro įsišaknijusių prietarų tamsą galėčiau įžvelgti, kaip pridera iš tikrųjų auklėti vaikus nuo pat gimimo dienos; jam reikėjo sukaupti visą kantrybę, idant galėtų vykdyti savo sumanymą taip, kad žodžiai nesiskirtų nuo darbų; reikėjo, kad gamta būtų dosniai apdovanojusi vaikus gerais pradais, tuo palenkdama prie jų visų širdis; reikėjo, kad visi mūsų tarnai būtų protingi ir geros valios žmonės ir visada remtų šeimininkų sumanymus: jeigu būtų pasitaikęs tarp jų bent vienas grubus ar įteiklus liokajus, viskas būtų sugadinta. Tiesa, kai pagalvoji, kiek pašalinių aplinkybių gali pakenkti geriausiems užmojams ir sugriauti geriausiai apgalvotus planus, turi tik dėkoti likimui už tai, kad padarei ką gera gyvenime, ir niekada nepamiršti, jog išmintis daug priklauso nuo laimės".

„Pridurkite, jog laimė dar daugiau priklauso nuo išminties! — sušukau aš.— Nejaugi nematote, jog žmonių pagalba, kuria jūs taip džiaugiatės,— jūsų darbas, nes kiekvienas, būdamas greta jūsų, norom nenorom ima į jus panėšėti? Šeimų motinos! Kai jūs skundžiatės, jog niekas jums nepadeda, kaip menkai išmanote savo galią! Būkite tokios, kokios privalote būti, ir įveiksite visas kliūtis; kiekvieną paskatinsite gerai atlikti savo priedermes, jeigu pačios gerai atliksite savąsias. Argi ne gamta jums suteikė jūsų teises? Nors ir kokią įtaką turėtų nedorybė, tos teisės visados bus brangios žmogaus širdžiai. Ak, tik būkite doros žmonos ir motinos, ir pati saldžiausia valdžia, gyvuojanti žemėje, bus ir labiausiai gerbiama!"

Į mūsų pokalbio pabaigą Julija pridūrė, jog, Anrietei atvažiavus, viskas pakrypo į gera. „Savaime suprantama,— tarė ji,— man būtų reikėję kur kas mažiau vargti ir rūpintis, jei būčiau norėjusi, kad broliai imtų varžytis vienas su kitu; bet ši priemonė man atrodo pernelyg pavojinga; geriau truputį daugiau pasikamuoti, bet niekuo nerizikuoti. Beje, nuo to išgelbėjo mane Anrietė: juk ji mergaitė, vyresnė už juos, ir juodu beprotiškai ją įsimylėję: pasinaudojusi tuo, kad ji protingesnė nei kitos tokio amžiaus mergaitės, padariau ją tarytum

pirmąja jų aukle, ir man pasisekė, juo labiau kad josios pamokslai atrodo jiems nuoširdesni.

Na, o jos auklėjimu rūpinuosi aš pati, bet vadovaujuosi visai kitokiais principais,— apie tai vertėtų pakalbėti skyrium. Galiu nebent iš anksto pasakyti, jog sunku būtų bent kiek patobulinti tas dvasios savybes, kuriomis ją apdovanojo gamta,— ateis toks laikas, kai ji prilygs motinai, jei apskritai kas nors pasaulyje gali prilygti Klarai".

Milorde, laukiame jūsų kas dieną, ir šitas mano laiškas jums tikriausiai bus paskutinis iš Klarano. Bet aš suprantu, kas laiko jus armijoje, ir baiminuosi dėl jūsų. Julija nerimauja ne mažiau už mane; ji prašo, kad dažniau mums rašytumėte, maldauja jus saugotis ir nepamiršti, kad jūsų draugai labai dėl jūsų jaudinasi. Na, o aš nieko negaliu jums pasakyti. Vykdykite savo priedermę; patarimas būti atsargiam negali eiti iš mano širdies, o juo labiau — pasiekti jūsų širdį. Brangusis Bomstonai, pernelyg gerai žinau: vienintelė mirtis, verta tavo gyvenimo, būtų žūtis mūšio lauke už tėvynės šlovę. Bet nejaugi nemanai, kad turėtumei pasaugoti savo gyvastį žmogui, kuris tik dėl tavęs liko gyvas?

IV LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO MILORDO EDUARDO

Iš paskutinių dviejų jūsų laiškų matyti, jog manęs nepasiekė anksčiau siųstas laiškas, tikriausiai pirmasis, kurį rašėte man į armiją,— tą patį, kuriame aiškinote, ko slapčiomis sielvartauja ponia de Volmar. To laiško aš negavau: man regis, jį turėjo savo krepšyje pasiuntinys, priešo paimtas į nelaisvę. Pakartokite, mano mielas, kas ten buvo rašoma, mano protas nenešа, ir širdyje neramu: juk jeigu laimės ir ramybės nėra Julijos sieloje, tai kurgi jos gali rasti prieglobstį šioje žemėje?

Nuraminkite ją, nes man negresia jokie pavojai, kurie ją taip baimina. Mūsų priešas labai apsukrus: į kautynes su mumis nestoja, bet su saujele vyrų sugeba taip sukaustyti mūsų pajėgas, kad mums jokiu būdu nepavyksta jo atakuoti. Beje, mes taip pasitikime savimi, jog galėtume įveikti kliūtis, neįveikiamas net geriausiems karvedžiams, ir galiausiai priversti prancūzus mus sumušti. Numanau, jog

mes brangiai užmokėsime už savo pirmuosius laimėjimus, ir už pergalę, pasiektą Detingene[13], mums bus atpildas — sutriuškinimas Flandrijoje. Priešo armijos priešaky didis karvedys[14], juo, be kita ko, pasitiki kariuomenė, o kai prancūzų kareivis kliaujasi savo vadu, jis nenugalimas; priešingai, jis niekam tikęs, kai vadovauja karaliaus dvariškiai, kuriuos jis niekina, o tas būna taip dažnai, jog reikia tik sekti dvaro intrigas ir, sulaukęs progos, kaip niekur nieko nugalėsi drąsiausią žemyno tautą. Jie ir patys tą puikiai žino. Milordas Malboras[15], pamatęs šaunų ir karingai nusiteikusį kareivį, paimtą nelaisvėn prie Bleinheimo*, pasakė jam: „Jeigu prancūzų armijoje būtų buvę penkiasdešimt tūkstančių tokių vyrų kaip tu, ji nebūtų leidusi šitaip savęs sutriuškinti".— „Po perkūnais! — atrėžė grenadierius.— Mes turėjome pakankamai tokių vyrų kaip aš, tik mums trūko vieno tokio kaip jūs". Tai va, dabar kaip tik toks vyras vadovauja prancūzų armijai, o mums tokio trūksta, bet mes apie tai net negalvojame.

Šiaip ar taip, noriu pažiūrėti, kaip toliau manevruos kariuomenė ir kuo pasibaigs ši kampanija, tad ryžausi dar pabūti armijoje, kol pulkai sugrįš žiemoti. Iš tos pertraukos mums visiems bus nauda. Žiema jau bus įpusėjusi, todėl traukti per kalnus negalėsime ir gausime praleisti ją ten, kur jūs viešite, o ankstyvą pavasarį išvyksime į Italiją. Pasakykite Julijai ir ponui de Volmarui, jog aš pakeičiau savo planus tik todėl, kad noriu iki valios pasigrožėti tuo jaudinančiu vaizdeliu, kurį taip puikiai man nupiešėte, ir pažiūrėti, kaip prie jų įsikūrė ponia d'Orb. Rašykite, mano mielas, lygiai taip uoliai kaip anksčiau, ir man bus malonu kaip niekad. Mano karietą pagrobė priešas, ir aš likau be knygų, bet užtat skaitau jūsų laiškus.

V LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ

Kaip jūs nudžiuginote mane pranešdamas, jog žiemą mes praleisime Klarane! Bet kaip brangiai verčiate mane už tai mokėti, jei ketinate dar pasilikti armijoje! Ypačiai nemalonu, kad jau prieš skirdamasis su manimi buvote apsisprendęs dalyvauti kampanijoje,— dabar

* Taip anglai vadina mūšį prie Hochšteto.

man viskas aišku, o tuomet nieko nenorėjote man sakyti. Milorde, nujaučiu, kodėl laikėte tai paslaptyje, bet negaliu už tai jums būti dėkingas. Nejaugi jūs taip niekinate mane, kad manote, jog man būtų malonu jus pergyventi, o gal jums žinomi kokie nors mano jausmai, tokie niekingi, kad dėl jų sutikčiau atsižadėti garbės mirti su savo draugu? Jeigu nebuvau vertas jus lydėti, reikėjo verčiau palikti mane Londone, užuot siuntus šičia,— būtumėte mažiau mane įžeidę.

Iš paskutinio jūsų laiško paaiškėjo, kad vienas mano laiškas pasimetė, ir todėl kiti du jums pasirodė migloti daugeliu atžvilgių; tačiau šiuo tarpu atidėsiu paaiškinimus kitai dienai, kai turėsiu daugiau laiko. Dabar svarbiausia — išblaškyti jūsų nerimastavimą dėl slapto ponios de Volmar sielvarto.

Nepasakosiu jums dar kartą, apie ką mudu su Julija toliau kalbėjomės, išvykus jos vyrui. Nuo to laiko tiek daug visko atsitiko, jog iš dalies ir primiršau tą pašnekesį. Mudu tiek kartų ta tema kalbėjome, kai pono de Volmaro nebuvo namie, jog aš perpasakosiu viską glaustai, kad nesikartotų tie patys dalykai.

Tai va, Julija man pasakė, jog vyras darąs viską, kad ji būtų laiminga, ir sykiu jis — vienintelis jos sielvarto kaltininkas; ir kuo nuoširdesnis esąs abipusis jųdviejų prisirišimas, tuo labiau ji kenčianti. Ką jūs pasakysite, milorde? Pasirodo, ponas de Volmaras, toks išmintingas, toks nuovokus žmogus, toks tolimas visokioms ydoms, toks abejingas žmogiškoms aistroms, nė kiek netiki tuo, kas teikia vertę dorybėms, ir, nors ir pagirtinai gyvendamas, širdies gilumoj nešioja siaubingą skeptikų ramybę. Galvodama apie tokį prieštaringumą, Julija juo skaudžiau kremtasi; regis, ji greičiau atleistų vyrui, jeigu jis nepripažintų savo Kūrėjo, dėl kokių nors priežasčių bijodamas jo rūstybės arba iš puikybės mesdamas jam iššūkį. „Tegu nusikaltėlis ramina savo sąžinę, nepaisydamas proto balso, tegu erezijos skelbėjas laiko sau už garbę mąstyti kitaip nei paprasti mirtingieji,— tie paklydimai dar bus suprantami; bet,— pridūrė ji dūsaudama,— kaip gali netikėti toks taurus žmogus, beveik nesipuikuojantis savo išprusimu!“

Reikia pažinti vyro ir žmonos charakterius, reikia įsivaizduoti, kad visas jų gyvenimas paskirtas šeimai, kad jie vienas kitam atstoja visą pasaulį, reikia žinoti, kokia santarvė sieja juodu ir tuomet galima suvokti, kaip nesutarimas tuo vieninteliu klausimu gali sudrumsti jų meilės žavesį. Išauklėtas pagal graikų bažnyčios kanonus, ponas de Volmaras negalėjo pakęsti tokio juokingo kulto absurdiškumo. Jo protas negalėjo taikstytis su jam primesta kvaila prievarta ir netrukus

su panieka jos nusikratė, drauge išsivaduodamas iš viso to, kas siejosi su tokiu abejotinu autoritetu,— verčiamas būti netikėliu, jis tapo ateistu.

Vėliau jis gyveno katalikų kraštuose, bet nesusidarė geresnės nuomonės apie krikščionių tikėjimą. Religija, jo akimis žiūrint, čia sutapo su dvasininkų naudos sumetimais. Jis pamatė, kad ir katalikybė — vien tuščias maivymasis, tik truputį išmoningiau dangstomas bereikšmiais žodžiais; pastebėjo, kad visi *dori žmonės* vieningai laikosi tos pačios nuomonės kaip jis ir visai to neslepia; kad netgi dvasininkija, tiesa, truputį santūriau, slapčia šaiposi iš to, ką viešai skelbia; ir ponas de Volmaras ne kartą man pareiškė, jog per visą gyvenimą, ilgai ir bergždžiai ieškojęs, sutiko tik tris kunigus, tikinčius Dievą*. Nuoširdžiai trokšdamas suvokti to mokymo esmę, jis leidosi į metafizikos klystkelius, kur žmogus tegali turėti vienintelį vadovą — savo paties susikurtą sistemą; matydamas visur tik abejones ir prieštaravimus, jis pabandė vėl grįžti krikščionybėn, bet buvo jau per vėlu: jo siela užsisklendė savyje, atsitverdama nuo tiesos, protui tapo neįmanomas bet koks pasitikėjimas; visi įrodymai griovė jo tikėjimą, jo vieton nepasiūlydami nieko kito, ir galiausiai jis atmetė visas dogmas — nustojo būti ateistu ir pasidarė skeptiku.

Štai tokį vyrą Apvaizda nuskyrė Julijai, o juk jūs žinote, kad ji pilna nuoširdaus tikėjimo ir romaus dievobaimingumo. Tačiau tik tas, kas, panašiai kaip jos pusseserė ir aš, yra artimai bendravęs su Julija, gali žinoti, kaip gaivališkai toji švelni siela veržiasi prie Dievo. Sakytumei jokie žemiški dalykai jau nebegali patenkinti ją kamuojančio meilės poreikio, ir begalinis jausmingumas savaime veda ją prie meilės šaltinio. Bet jos mylinti širdis, priešingai nei šventosios Teresės, neapsigaudinėja iliuzijomis ir neieško kito meilės objekto; Julijos širdis — lyg neišsenkanti versmė, kurios nesugebėjo išsemti nei meilė, nei draugystė, ir jausmų perteklių ji aukoja tam, kas vienintelis vertas jį priimti**. Dievo meilė neskiria jos nuo žmonių, nežadina

---

* Dievaži, aš nepritariu tiems griežtiems ir beatodairiškiems pareiškimams! Tik patvirtinu, jog esama žmonių, kurie taip sako, ir jog visų kraštų ir visų sektų dvasininkų elgesys labai dažnai patvirtina tokius išpuolius. Tačiau šioje pastaboje anaiptol neketinu slėptis už svetimų pečių ir tuoj aiškiai išdėstysiu savo nuomonę šiuo klausimu. Aš manau, jog nė vienas tikras tikintysis neturi būti nepakantus kito tikėjimui ar jį persekioti. Jei būčiau teisėjas ir jeigu įstatymas numatytų mirties bausmę už ateizmą, aš visų pirmiausia liepčiau sudeginti ant laužo kiekvieną, atėjusį įskųsti ateisto.

** Kaip? Vadinasi, Dievui širdis atiduoda tik tai, kas lieka nuo meilės, skiriamos

jai nei rūstumo, nei gaižumo. Visi jos žemiškieji jausmai turi tą pačią šaknį, vienas kitam teikia stiprybės ir nuo to tampa dar žavesni ir mielesni, ir, man regis, ji nebūtų tokia dievobaiminga, jei taip švelniai nemylėtų tėvo, vyro, vaikų, pusseserės ir manęs.

Keisčiausia, kad kuo ji dievobaimingesnė, tuo menkiau tiki tokia esanti ir tuo labiau skundžiasi, kad jos siela bevaisė ir visiškai nesugeba mylėti Dievo. „Nieko nepadarysi,— dažnai sako ji,— širdis linksta į ką nors tik veikiama pojūčių arba jų kurstomos vaizduotės, o argi įmanoma matyti ar įsivaizduoti didžiosios Esybės begalybę?* Kai noriu pakilti dvasia į Dievą, nesuvokiu, kur esu; neįžiūrėdama jokio ryšio, siejančio jį su manimi, nežinau, kaip jį pasiekti, nieko nematau, nieko nejaučiu,— atrodo, lyg manęs suvis nėra; ir jeigu išdrįsčiau pagal save spręsti apie kitus, tikriausiai prieičiau išvadą, jog mistinės ekstazės randasi ne tiek pilnoje širdyje, kiek tuščioje galvoje.

Ką gi man daryti? — toliau kalbėjo ji.— Kaip išsivaduoti iš paměklių, kurias perša man pakrikęs protas? Nežemiškas regėjimas neprieinamas mano sąmonei, todėl aš tenkinuosi grubiu, bet man suvokiamu kultu. Deja, aš menkinu dieviškąją didybę: tarp jos ir savęs statau jutimais pagaunamus dalykus; man neskirta regėti jos esmės, tad ją regiu bent jos kūriniuose, ją šlovinu per jos gerus darbus; bet nors ir kaip ją šlovinčiau, vietoj tyros meilės, kurios ji reikalauja, širdyje jaučiu jai vien savanaudišką dėkingumą".

Taigi jausmingoje širdyje viskas virsta jausmu. Viskas pasaulyje Julijai žadina jaudulį ir dėkingumą Dievui, visur ji mato išganingą Apvaizdos ranką; vaikus ji laiko neįkainojamu lobiu, Apvaizdos įduotu jai saugoti; žemės vaisiai jai — Apvaizdos dovanos; Apvaizdos rūpesčiu jos stalas nukrautas valgiais; Apvaizdos ranka ją užmigdo, paskui taikiai prikelia iš miego; visas negandas ji priima kaip Apvaiz-

---

jo kūriniams? Ne, priešingai, šios žemės kūriniai užima tiek mažai vietos širdyje, jog tada, kai, rodos, jinai jų pilna, ji vis dėlto tuščia. Jai pripildyti reikia begalybės.

* Be abejo, sielai nelengva pakilti iki nežemiško Dievybės suvokimo, todėl paprastiems žmonėms dera tikėjimas, pagrįstas daugiau jutimais ir labiau atitinkantis jų dvasią. Žmonėms patinka, kai jiems siūlomi įvairūs garbinimui skirti daiktai, atitraukiantys mintis nuo Dievo. Argi blogai darė katalikai, jog, remdamiesi tais principais, savo legendas, kalendorius, bažnyčias pripildė angeliukų, dailių kankinių, žavių šventųjų? Kūdikėlis Jėzus gražios ir kuklios motinos glėbyje — tai vienas labiausiai jaudinančių, vienas mieliausių reginių, kuriuos krikščioniškasis dievobaimingumas siūlo tikintiesiems.

dos pamokas, o džiaugsmus — kaip jos malones; už visas gėrybes, kuriomis mėgaujasi brangios jai būtybės, taip pat šlovina Apvaizdą; jei Viešpats neregimas jos silpnoms akims, tai visur ji mato visų žmonių dangiškąjį Tėvą. Šitaip garbindama jo geradarystes, argi ji netarnauja visomis išgalėmis begalinei Esybei?

Pagalvokite, milorde, kokia kančia gyventi vienumoje drauge su žmogumi, kuriam rūpi mūsų būtis, bet nerūpi viltys, teikiančios vertę tai būčiai; kaip skaudu negalėti drauge su juo šlovinti Dievo darbų nei kalbėti apie būsimą palaimą, jo gerumo mums žadamą; kaip skaudu matyti, jog, darydamas gera, vyras abejingas tam, dėl ko malonu tai daryti, ir su stebėtinu nenuoseklumu mąsto kaip bedievis, o gyvena kaip krikščionis! Įsivaizduokite Juliją, einančią pasivaikščioti su vyru: grožėdamasi turtingu ir prašmatniu apdaru, kuriuo žemė keri akį, ji žavisi visatos Kūrėjo veikalais ir dovanomis, o jis mato vien atsitiktinį aklos galios tarpusavy susietų reiškinių derinį. Įsivaizduokite žmoną ir vyrą, kurie, nuoširdžios meilės sujungti, baimindamiesi vienas kitą užgauti, nedrįsta atsiduoti — jis apmąstymams, ji jausmams, kuriuos jiems įkvepia aplinka, nes netgi abipusis prisirišimas juos įpareigoja be perstojo save ramdyti. Kai mudu su Julija einame pasivaikščioti, koks nors žavus, vaizdingas reginys beveik visados jai primena tą skaudų prieštaravimą. „Deja,— sako ji susigraudinusi,— gamtos vaizdai, mums tokie džiugūs, gyvastingi, nelaimingajam Volmarui atrodo negyvi, ir toje didžiojoje būties harmonijoje, kur viskas saldžiu balsu byloja apie Dievą, jis girdi tiktai amžiną tylą!“

Jūs puikiai pažįstate Juliją, žinote, kaip smagu tai draugingai sielai išsisakyti, ir, aišku, suprantate, kaip jai skaudu šitaip tvardytis, ir ypač šiuo atveju, kai juodu skiria vienintelis nemalonus dalykas — toks liūdnas nesutarimas, ardąs visapusišką santarvę. Tačiau tos mintys nejučia sukelia kitas, kur kas pragaištingesnes. Nors ir kaip stengiasi ji nuvaikyti tuos instinktyvius nuogąstavimus, jie tolydžio grįžta atgal drumsti jai ramybės. Koks siaubas tokiai švelniai žmonai baimintis Aukščiausiojo rūstybės už jo dievybės nepripažinimą, galvoti, jog vyro laimė, o drauge ir jo padovanota josios laimė, baigsis kartu su jo žemiškuoju gyvenimu, suvokti, kad josios vaikų tėvas — Dievo atstumta būtybė! Šita šiurpi mintis Juliją, nors ir kokia ji romi, varo į neviltį, ir gelbsti ją tiktai religija, vienintelė jai suteikianti jėgų tai minčiai ištverti, nors ta pati religija ir verčia ją sielvartauti dėl vyro netikėjimo. „Jei Apvaizda nenori man padėti ir atversti tokio

tauraus žmogaus,— dažnai sako ji,— meldžiu tik vienos malonės, būtent — leisti man pirmai numirti“.

Tokia tad, milorde, visiškai suprantama jos slaptos širdgėlos priežastis, tokios tad vidinės kančios: sąžinę jai slegia artimo žmogaus užkietėjimas; ir tos kančios juo žiauresnės, kad ji stengiasi jas nuslėpti. Ateizmas, viešai skelbiantis savo pažiūras tarp popiežininkų, yra priverstas slapstytis kiekviename krašte, kur protas pripažįsta tikėjimą į Dievą ir todėl netikėjimas neturi nė to vienintelio pateisinimo. Netikėjimas, savaime suprantama,— apgailėtina sistema: jeigu atsiranda jo šalininkų tarp prakilnių ir turtingų žmonių, kuriems jis parankus, visur jis kelia siaubą engiamiesiems ir vargdieniams, nes tie mato, jog tironai kratosi vienintelių varžtų, dar galinčių juos sutramdyti, taip pat mato, jog nebeturi kito gyvenimo vilties — vienintelės paguodos šioje žemėje. Jausdama, kad vyro pironizmas[16] darytų čia blogą įtaką, ir, svarbiausia, norėdama apsaugoti vaikus nuo tokio pavojingo pavyzdžio, ponia de Volmar gana lengvai įkalbėjo jį laikyti tai paslaptyje, nes jisai — nuoširdus ir teisingas žmogus, tik labai santūrus, paprastas, be jokios tuštybės ir nieku būdu nelinkęs atimti iš kitų to gėrio, kurio pats gailisi netekęs. Jis griežtai nesilaiko savo pažiūrų, kartu su mumis vaikščioja į bažnyčią, skaitosi su papročiais, neskelbia tikėjimo, kurio neturi, vengia skandalų ir, nesmerkdamas įstatymais įtvirtintų apeigų, vykdo visa, ko valstybė reikalauja iš piliečio.

Jau beveik aštuoneri metai, kai juodu vedę, bet tik vienai poniai d'Orb žinoma toji paslaptis,— jai vienai ji buvo patikėta. Beje, šiuose namuose kone be jokios pozos ir taip stropiai laikomasi padorumo, jog štai jau pusantro mėnesio, kai labai artimai bendrauju su šeimininkais, ir, ko gero, niekados nebūčiau sužinojęs tiesos, jeigu Julija pati nebūtų jos atskleidusi.

Daug buvo jai sumetimų atverti man širdį. Pirmiausia, argi silpnumas suderinamas su tokia draugyste, kokia sieja mudu? Ir argi žmogus nepadidina sau be reikalo kančių, kai atsisako paguodos — nepatiki jų draugui? Be kita ko, ji nenorėjo, kad ir toliau būčiau kliūtis dažniems jųdviejų pokalbiams ta tema, labai jaudinančia Juliją. Ir pagaliau, žinodama, jog netrukus jūs turite atvažiuoti čionai, ji pasiryžo, atsiklaususi vyro, jus supažindinti su jo pažiūromis: mat ji tikisi, kad jūsų išmintis bus parama mūsų bergždžioms pastangoms ir jūsų žodis deramai jį paveiks.

Tačiau man kilo įtarimas, kodėl kaip tik dabar ji atskleidė tą

paslaptį, ir tariau sau, jog esama kokios kitos priežasties, kurios ji nedrįsta pasakyti. Jos vyras ruošėsi išvažiuoti; mudu turėjome likti vieni; mudviejų širdis kitados siejo meilė, dar neišdilusi iš atminties, ir jeigu bent akimirką jos užmirštų santūrumą, niekas neišgelbėtų mudviejų nuo nešlovės. Aiškiai mačiau, kad ji bijo būti su manimi prie keturių akių ir stengiasi apsisaugoti, o scena, įvykusi Mejeri, puikiai parodė, jog iš mudviejų kaip tik aš vienas, pilnas pasitikėjimo savimi, galiu mažiausiai pasitikėti savimi.

Dėl įgimto drovumo įsivariusi nepagrįstą baimę, ji sugalvojo imtis pačios patikimiausios atsargumo priemonės — visados turėti liudytoją, kurį pridera gerbti, šauktis pagalbon nepaperkamą ir rūstų teisėją, tokį, kuris įžvelgia slaptus žmonių poelgius ir kiaurai permato širdis. Jos apsauga buvo aukščiausioji didybė: tarp jos ir savęs visą laiką mačiau Dievą. Koks nuodėmingas geismas būtų galėjęs įveikti tokią kliūtį? Mano širdis apsivalė karšto jos tikėjimo ugnyje ir persiėmė jos dorybe.

Vyrui išvykus, beveik visados mes dviese tik tuos svarbius klausimus ir gvildenome, o kai jis sugrįžo, dažnai svarstėme juos ir jam girdint. Jis mielai prisideda prie mūsų, lyg būtų kalbama apie pašalinį žmogų, neniekina mūsų pastangų ir dažnai mums pataria, kaip mudviem derėtų su juo diskutuoti. Kaip tik todėl ir mažai turiu vilčių, kad mums galėtų pasisekti,— mat jeigu ponas de Volmaras nebūtų toks nuoširdus, galėtume daryti prielaidą, kad jo netikėjimas — dvasios yda, ir į ją nukreipti savo puolimą; bet jeigu reikia jį įtikinti, tai kurgi rasti tokių duomenų, kurie jam būtų nežinomi, ir tokių įrodymų, kurie nebūtų jam atėję į galvą anksčiau negu mums? Kai pabandžiau su juo ginčytis, pamačiau, jog visi argumentai, kurių galėjau griebtis, jau buvo Julijos panaudoti, ir nesėkmingai, ir jog savo skurdžia iškalba niekados neprilygsiu jos širdies gražbylystei ir švelniam įtaigumui, sklindančiam iš jos lūpų. Milorde, mes niekados neatversime to žmogaus; jis pernelyg šaltas ir nėmaž nepiktas, tad mums nėra ko tikėtis sujudinti jo širdį: jam trūksta vidinio įrodymo — jausmo, kuris vienintelis gali padaryti visus kitus įrodymus nenuginčijamus.

Nors ir kaip stengiasi žmona nuslėpti savo sielvartą, ponas de Volmaras viską jaučia ir sielojasi drauge su ja: tokio skvarbaus žvilgsnio kaip jo neįmanoma apgauti, ir slopinamą liūdesį jis labai gerai mato. Jis man sakė, jog keliskart bandė apsimesti nusileidžiąs ir, kad Julija nusiramintų, rodyti nesamus jausmus, bet tokia sielos men-

kystė pasirodė visiškai jam svetima. Be to, šitoks apsimetinėjimas, užuot guodęs Juliją, būtų dar labiau ją skaudinęs. Būtų buvę prarasta viskas — ir abipusis pasitikėjimas, ir atvirumas, ir širdžių santarvė,— visa, kas teikia stiprybę nelaimėje. Argi šitaip jis galėjo numaldyti žmonos baimes? Ji tik būtų ėmusi mažiau jį gerbti. Užuot veidmainiavęs, jis nuoširdžiai pasisako jai, ką galvoja, bet sako taip paprastai, nerodydamas nei paniekos visiems įprastai nuomonei, nei ironiškos laisvamanių didybės, jog tas skaudus atvirumas Julijai kelia veikiau liūdesį negu pyktį, ir jinai, negalėdama įkvėpti vyrui savo jausmų ir vilčių, dar labiau stengiasi sutelkti aplink jį tuos vienadienius malonumus, kurie ir tesudaro jo laimę. „Ak! — graudžiai atsiduso ji.— Jeigu jis, nelaimingasis, kuria sau rojų šioje žemėje, darykime viską, kad tas rojus jam būtų kaip galima mielesnis*".

Tas liūdesio šešėlis, kuriuo pažiūrų prieštaringumas temdo jųdviejų sąjungą, kaip niekas kitas liudija Julijos dvasinį pranašumą: ji, ko gero,— vienintelė pasaulyje moteris, kuri sugeba liūdesį sušvelninti paguodos žodžiais. Visi jų susikirtimai, visi ginčai tokiu svarbiu klausimu visada baigiasi ne pagieža, panieka, kivirčais, bet kokia nors jaudinančia scena, o po to jie pasidaro dar brangesni vienas kitam.

Vakar išėjo kalba apie tai, ką mes dažnai aptariame būdami vieni, būtent apie blogio šaltinį, ir aš stengiausi įrodyti, jog visatoje ne tik nėra kokio nors visiems bendro absoliutaus blogio, tačiau net atskiri blogio atvejai iš tikrųjų ne tokie baisūs, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio, ir žymiai praneša juos atskiri gėrio ir asmeninės gerovės atvejai. Nurodžiau ponui de Volmarui jo paties gyvenimo pavyzdį ir, žavėdamasis jo laiminga padėtimi, pavaizdavau ją taip tikroviškai, kad ir jis pats, matyt, buvo sujaudintas. „Štai žavingas Julijos bruožas,— įsiterpė jis.— Proto argumentus jai visados atstoja jausmas, ir jos įtikinėjimai tokie jaudinantys, jog, užuot atsakius, norisi ją pabučiuoti. Ar tik ne iš savo filosofijos mokytojo ji bus išmokusi šitaip įrodinėti savo teiginius?"

Prieš du mėnesius toks pajuokavimas būtų mane visai išmušęs iš vėžių, tačiau sumišimo laikai jau buvo praeity: aš tik susijuokiau,

---

* Šitas jausmas, pilnas žmoniškumo, kur kas labiau atitinka mūsų prigimtį negu siaubingas nepakantumas, kuriuo persiėmę fanatikai be atilsio uja netikinčiuosius, lyg trokšdami jau šioje žemėje pasmerkti juos pragaro kančioms ir šitaip tapti velnių pirmtakais. Aš niekada nenustosiu kartojęs, jog tie fanatikai jokiu būdu nėra tikintys, jie — apsimetėliai.

o Julija, nors ir truputį nukaito, neatrodė sumišusi labiau už mane. Mes kalbėjomės toliau. Nesiginčydamas dėl blogio kiekybės pasaulyje, Volmaras teišdėstė tokią mintį: jei blogis — nesvarbu, ar daug jo, ar mažai,— egzistuoja, tai iš to fakto galima padaryti išvadą, jog pirmajai visa ko priežasčiai trūksta arba galios, arba proto, arba gerumo. Aš savo ruožtu stengiausi įrodyti, kad fizinio blogio šaltinis — pati materijos prigimtis, o moralinio blogio — laisva žmogaus valia. Aš tvirtinau, jog Dievas galėjo padaryti viską, tik negalėjo sukurti kitų substancijų, tokių pat tobulų kaip jo paties ir blogio neįveikiamų. Pačiame ginčo įkarštyje pastebėjau, kad Julijos nebėra. „Įspėkite, kur ji",— tarė ponas de Volmaras, matydamas, jog ieškau jos žvilgsniu. „Tikriausiai bus išėjusi duoti kokį nors nurodymą",— atsakiau.— „Ne,— tarė jis,— jokie kiti reikalai negalėtų jos atitraukti nuo tokio pokalbio; ji niekados manęs nepalieka dėl ūkio reikalų,— ten viskas eina įprasta vaga, ir aš dar nesu matęs, kad mano akivaizdoje ji ką nors darytų".— „Vadinasi, ji vaikų kambaryje?" — „Vargu bau: mano sielos išganymas jai ne mažiau brangus kaip vaikai".— „Ką gi,— pridūriau,— nežinau, ką ji daro, tačiau, be abejo, dirba kokį nors naudingą darbą".— „Nieko panašaus,— šaltai tarė jis.— Eime, eime, jūs pamatysite, ar aš teisingai spėjau".

Ir tyliai žengė iš kambario, o aš nusekiau pirštų galiukais. Mudu atsidūrėme prie kabineto durų; jos buvo uždarytos; jis staigiai jas atlapojo. Milorde, kokį vaizdą pamačiau! Julija klūpojo sudėjusi maldai rankas, visa paplūdusi ašaromis. Ji pašoko, šluostydamasi akis ir dangstydamasi veidą, bandė pasprukti. Kaip gyvas nesu matęs tokios gėdos! Vyras neleido jai išbėgti; pripuolė prie jos, kažkokios ekstazės apimtas. „Mieloji,— tarė ją apkabindamas,— kaip karštai tu meldeisi! Ir aišku, ko prašei. Ko gi reikia, kad tavo maldos neliktų tuščios? Tai va, jeigu kas nors jas girdėtų, jos būtų veikiai išklausytos".— „Ir bus išklausytos,— su tvirtu pasitikėjimu atsiliepė ji.— Nežinau, kurią dieną ir valandą ir kokiomis aplinkybėmis tai įvyks, bet taip bus. Ak, jei galėčiau užmokėti už tai savo gyvastim! Mano paskutinioji diena būtų pati geriausia mano gyvenime".

Atvažiuokite, milorde, palikite tuos savo nelemtus mūšius, atvažiuokite,— čia jūsų laukia daug tauresnė priedermė. Teatsisako išminčius garbės žudyti žmones ir tepabando išgelbėti vieną jų!*

* Čia buvo įsiterpęs ilgas milordo Eduardo laiškas Julijai. Vėliau apie tą laišką bus dar kalbama; tam tikrais, ganėtinai svariais sumetimais turėjau jį išimti.

VI LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ

Kaip? Palikęs armiją, jūs ketinate dar keliauti į Paryžių? Nejaugi tad visiškai pamiršote Klaraną ir tą, kuri ten gyvena? Nejaugi jūs mums mažiau brangus negu milordui Haidui[17]? Nejaugi jūs labiau reikalingas jam negu tiems, kurie čia laukia jūsų? Jūs verčiate mus melstis, kad jūsų norai neišsipildytų, o man žadinate troškimą tapti įtakingu žmogumi Prancūzijos karaliaus dvare ir sutrukdyti jums gauti įvažiavimo leidimą, kurio dabar laukiate. Tiek to, patenkinkite savo norą, keliaukite pasimatyti su savo godinguoju tėvynainiu! Už tai vis tiek bus atkeršyta ir jums, ir jam: nors ir kaip bus jums malonu pas jį svečiuotis, esu tikras, jog atvažiavęs pas mus gailėsitės, kad veltui praleidote tiek laiko, užuot paskyręs jį mums.

Gavus jūsų laišką, iš pradžių man dingtelėjo įtarimas, jog turite kokią slaptą misiją... Ar galima būtų rasti geresnį tarpininką taikos deryboms? Tačiau bene karaliai ima sau už patikėtinius doringus žmones? Bene jie ryžtasi klausyti tiesos balso? Bene sugeba įvertinti tikruosius nuopelnus?.. Ne, ne, brangusis Eduardai, jūs netinkate į pasiuntinius; ir aš esu tokios geros nuomonės apie jus, jog tvirtai tikiu: jeigu jūs nebūtumėte gimęs Anglijos peru, niekados nebūtumėte juo tapęs.

Atvažiuok, mielasis; Klarane tau bus geriau negu karaliaus dvare. Ak, kokią žiemą mes praleisime, kai susirinksime visi kartu! Kad tik neapgautų viltis, jog pagaliau susibursime Klarane! Kas dieną artėja toji valandėlė, nes vis atkyla vienas kuris išrinktųjų, brangių vienas kitam, vertų vienas kito meilės ir tarytum laukiančių tik jūsų, kad galėtų atsitverti nuo viso pasaulio. Sužinojęs, jog laimingas atsitiktinumas čionai atvedė barono d'Etanžo priešininką, jūs iš anksto numatėte, kas turėtų atsitikti per tą susitikimą,— taip tikrai ir buvo*. Tas senas bylininkas, beveik lygiai toks užsispyręs ir nepalenkiamas kaip baronas d'Etanžas, negalėjo atsispirti tai, kuri visus mus pavergė savo žavesiu. Pamatęs Juliją ir pasiklausęs jos kalbų, pasišnekėjęs su

---

* Matyt, čia trūksta kelių laiškų, beje, kaip ir daugelyje kitų vietų. Skaitytojas tikriausiai pasakys, jog šitaip praleidžiant kai kuriuos laiškus labai patogu išsisukti iš keblios padėties, ir aš su juo visiškai sutinku.

ja, jis susigėdo, jog bylinėjasi su josios tėvu. Jis išvažiavo į Berną kuo geriausiai nusiteikęs ir linkęs susitaikyti, ir dabar byla jau arti pabaigos: paskutiniu laišku baronas praneša, jog šiomis dienomis grįžta namo.

Visa tai tikriausiai jau būsite sužinojęs iš pono de Volmaro; bet, ko gero, jums nežinoma, jog ponia d'Orb, pagaliau sutvarkiusi savo reikalus, jau nuo ketvirtadienio vieši pas mus ir dabar gyvens savo draugės namuose. Kadangi buvau įspėtas, kada ji turi atvykti, slapčia nuo ponios de Volmar, kuriai ji norėjo padaryti staigmeną, išvažiavau pasitikti ponios d'Orb, sulaukiau jos už Liutri[18] ir drauge su ja grįžau į Klaraną.

Klara pasirodė man dar guvesnė ir žavesnė nei anksčiau, bet dabar ji nelygaus charakterio, išsiblaškiusi, beveik neklauso pašnekovo, klausiama niekada nepataiko atsakyti, kalba retai ir padrikai,— žodžiu, ji pilna nerimo ir niekaip negali iš jo išsivaduoti, nors juk pildosi jos karščiausia svajonė. Sakytumei ji kas akimirką drebėdama laukia, jog bus grąžinta atgal. Ji ilgai atidėliojo tą kelionę, o kai pasiryžo, susirengė su tokia paskuba, jog ir šeimininkė, ir tarnai tarytum apdujo. Visa manta buvo taip sujaukta, kad juokas ėmė. Kambarinei aikčiojant, kad ji pamiršusi vieną ar kitą daiktą, Klara tvirtindavo įdėjusi jį į karietos dėžę, ir komiškiausia, kad patikrinę nieko ten nerasdavo.

Klara nenorėjo, kad Julija girdėtų bildant karietą, todėl išlipo alėjoje, perbėgo kiemą lyg beprotė ir taip sparčiai ėmė lėkti laiptais, jog pirmoje aikštelėje gavo stabtelėti ir atsipūsti. Ponas de Volmaras išėjo pasitikti, o ji nevaliojo ištarti nė žodžio.

Atidaręs miegamojo duris, pamačiau, kad Julija, kaip paprastai, sėdi prie lango su mažąja Anriete ant kelių. Klara buvo sugalvojusi gražią kalbą, kurioje, kaip jai įprasta, nuoširdūs jausmai buvo atmiešti sąmoju, bet vos žengė per slenkstį — nei kalbos, nei linksmumo kaip nebūta: ji puola prie draugės, sušunka su tokiu užsidegimu, kurio neįmanoma nusakyti: „Sesut, visados, jau amžinai, iki grabo lentos!" Pamačiusi motiną, Anrietė nušoka nuo kelių, skardžiai suklinka: „Mamyte! Mamyte!" — bėga prie jos ir taip stipriai į ją atsitrenkia, jog parvirsta. Tas netikėtas pasirodymas, tas griuvimas, džiaugsmas, sumišimas taip sukrečia Juliją, kad ji atsistoja skėsdama rankas, šaižiai surinka ir vėl susmunka,— jai pasidaro bloga. Klara lenkiasi pakelti dukrelės, pamato draugę blykštant ir nebežino, prie katros pulti. Pagaliau, išvydusi, kad aš keliu Anrietę nuo grindų,

šoka padėti alpstančiai Julijai ir pati griūva ant jos taip pat be nuovokos.

Matydama jas abi nebejudant, Anrietė pravirko, ėmė rėkti, ir tuomet atbėgo Fanšona; mergytė šoko prie motinos, o kambarinė prie šeimininkės. Na, o aš, priblokštas, susijaudinęs, kaip nesavas ilgais žingsniais vaikščiojau po kambarį, pats nesusivokdamas, ką darau, ir nesąmoningai, nebesivaldydamas kažin ką padrikai šūkčiojau. Net Volmaras, šaltakraujis Volmaras, ir tas buvo susijaudinęs! O jausme, jausme! Saldžioji sielos gyvastie! Bene gali atsirasti tokia akmeninė širdis, kurios tu neįstengtum sugraudinti? Kur tas nelaimingas mirtingasis, kuriam tu nepajėgtum išspausti ašaros? Užuot puolęs prie Julijos, jos laimingasis vyras susmuko į krėslą, neatplėšdamas akių nuo to žavaus reginio. „Nesibaiminkite,— tarė jis, matydamas mūsų blaškymąsi.— Džiaugsmo ir laimės perteklius tik akimirką atima jėgas prigimčiai, bet tuojau įkvepia žmogui naujų spėkų; šitoks jausmų antplūdis nepavojingas. Leiskite man mėgautis laime, kuriai juk ir jūs neabejingas. Kaip ji turėtų veikti jus! Niekados nesu ko nors panašaus patyręs,— vadinasi, iš mūsų šešių esu mažiausiai ragavęs laimės“.

Milorde, iš tos pirmosios akimirkos jūs galite spręsti ir apie tai, kas dėjosi toliau. Draugių susitikimas užtvindė namus džiaugsmingu šurmuliu, kuris ligi šiolei vis dar neatlėgsta. Julija kaip nesava iš džiaugsmo, dar niekados nesu jos matęs tokios susijaudinusios; visą dieną negalėjome pagalvoti apie ką nors kita, tik žiūrėjome vieni į kitus, glėbesčiavomės ir džiūgavome. Apolono svetainės niekas net neprisiminė, apie ją nebuvo ko nė galvoti,— visur mums buvo gera. Tiktai kitą dieną, kai visi truputį atvėso, pradėta ruošti šventę. Jei nebūtų buvę pono de Volmaro, viskas būtų ėję kreiva vėže. Visi stačiai nėrėsi iš kailio. Niekas neėmė į rankas jokio kito darbo, be to, kuris reikalingas iškilmėms. Šventė atšvęsta be didelio prašmatnumo, bet užtat džiaugsmas liejosi per kraštus; namuose viešpatavo jaudinanti maišatis, tikra pairutė, teikianti visam kam ypatingo žavesio.

Rytą ponia d’Orb iškilmingai perėmė ūkvedės, arba rūmininkės, pareigas ir šoko jas vykdyti su tokiu vaikišku užsidegimu, jog mes visi mirėme juokais. Kai atėjome į gražiąją svetainę pietauti, abi pusseserės pamatė aplink ant sienų savo inicialus, nupintus iš gėlių vainikų. Julija iškart suvokė, kas tuo pasirūpino, ir, netverdama džiaugsmu, mane pabučiavo. Nusižengdama savo ankstesniam įpro-

čiui, Klara nesiryžo manęs bučiuoti. Volmaras ją sugėdino, ir ji nukaitusi išdrįso pasekti pusseserės pavyzdžiu. Negaliu nusakyti, kokį įspūdį man padarė jos nuraudę skruostai, bet, šiaip ar taip, truputį susijaudinau, kai ji mane apkabino.

Po vidurdienio buvo suruoštos vaišės šeimynai moterų kambaryje, ir mudu su šeimininku taip pat buvome pakviesti. Vyrai surengė šaudymo į taikinį varžybas, o nugalėtoją apdovanoti pasisiūlė ponia d'Orb. Viršų paėmė vienas naujokas, nors ir buvo mažiau įgudęs už kitus. Klara nenorėjo patikėti jo mitrumu, o ir pats Hansas to visai nelaukė ir atsisakė dovanos, bet visi vieningai jį prispyrė paimti laimėjimą,— jums, be abejo, aišku, jog toks jų padorumas nenuėjo veltui.

Vakare visa šeimyna, pagausėjusi trimis žmonėmis, susirinko į šokius. Klara atrodė tarytum Gracijų rankomis išpustyta — dar niekada nebuvo tokia puiki kaip tą vakarą. Šoko, plepėjo, juokėsi, įsakinėjo, visur suspėdavo. Prisiekė taip pat mane nualsinti: nedavė man nė valandėlės atsipūsti ir po penkių ar šešių itin smagių kontrdansų nepamiršo, kaip paprastai, man prikišti, jog šoku kaip filosofas. Atsakiau, kad ji šokanti kaip elfas ir galinti prikrėsti eibių ne ką mažiau už tuos padaužas; ir kad man baisu, jog ji nei dieną, nei naktį neduosianti man ramybės. „Priešingai,— atsiliepė ji,— štai dabar mes pasistengsime, kad miegotumėte kaip užmuštas". Ir akimoju vėl išvedė mane šokti.

Klara stačiai nestygo vietoje; Julija, priešingai, vos laikėsi ant kojų, šokant jai virpėjo keliai: buvo pernelyg susijaudinusi, kad galėtų linksmintis; dažnai mačiau ašaras riedant jai iš akių; ji žiūrėjo į pusseserę lyg apkerėta: jai patiko dėtis viešnia savo namuose, o į Klarą žiūrėti kaip į namų šeimininkę, visa ką rikiuojančią. Po vakarienės aš leidau petardas, atsivežtas iš Kinijos, ir jos padarė didelį įspūdį. Užsibuvome iki vėlumos. Reikėjo norom nenorom skirstytis,— juk ponia d'Orb pavargo ar bent jau turėjo pavargti, ir Julija pasiūlė visiems eiti miegoti.

Pamažu namuose įsivyravo ramybė, o drauge su ja ir tvarka. Padūkėlė Klara panorusi sugeba kalbėti valdingu tonu, ir visi jos klauso. Beje, blaiviu protu, supratingumu ir įžvalgumu ji prilygsta Volmarui, o gerumu — Julijai; ir nors ji nepaprastai dosni, jai netrūksta sveikos nuovokos, todėl, tokia jauna netekusi vyro ir tapusi dukters globėja, parodė tokį sumanumą, jog ir jos, ir Anrietės turtas itin pagausėjo,— žodžiu, nėra ko būgštauti, kad jos tvarkomi Vol-

marų namų reikalai pablogės. Dabar Julija gali leisti sau malonumą visa širdimi atsidėti užsiėmimui, kuris jai labiausiai patinka, būtent — vaikų auklėjimui; ir aš neabejoju, kad Anrietei nepaprastai naudingas bus tas rūpinimasis, kurį viena jos motinų perims iš kitos. Kalbu apie jos „motinas" todėl, kad stebint jų elgesį su Anriete sunku pasakyti, katra jų tikroji, ir svetimi žmonės, šiandien atvažiavę į svečius, šiuo klausimu vis dar negali tvirtai pareikšti savo nuomonės. Juk abi motinos kreipiasi į mergaitę vienodai: arba Anriete, arba dukrele. Ji taip pat vieną vadina mama, kitą — mamyte; abi motinas ir dukterį sieja tie patys švelnūs ryšiai; mergaitė vienodai klauso ir vienos, ir kitos. Klara ir Julija, žmonių klausiamos, katros ji duktė, atsako: „Mano". Kai paklausia Anrietę, išgirsta, kad ji turi dvi motinas. Tuomet žmonės mažų mažiausiai sutrinka. Patys įžvalgiausi galop už motiną pripažįsta Juliją. Ji šviesiaplaukė kaip ir Anrietė, paveldėjusi šviesius plaukus iš tėvo, o iš pažiūros abi labai panašios. Romus Julijos žvilgsnis geriau išreiškia motinišką švelnumą nei valiūkiškos Klaros akys. Anrietė kalba su Julija pagarbiau negu su Klara ir pavyzdingiau elgiasi. Nejučia dažniau sėdasi prie Julijos, nes ši dažniau turi jai ką pasakyti. Žodžiu, visi išoriniai požymiai liudija veikiau „mamytės" naudai; ir, kaip esu pastebėjęs, ši klaida tokia maloni abiem pusseserėms, jog tas, kas norėtų joms prisimeilinti, turėtų stengtis tyčia apsirikti.

Milorde, po dviejų savaičių šičia trūks tik jūsų. O kai jūs atvyksite, tikrai nekaip reikės pagalvoti apie žmogų, kuris nepripažins, jog niekur pasaulyje neįmanu rasti tiek doros ir džiaugsmo, kiek jų esama šiuose namuose.

VII LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO SEN PRĖ

Jau trys dienos, kai vakarais bandau jums rašyti. Tačiau kiekvienąsyk, kai perdien triūsęs įeinu į miegamąjį, mane iškart įveikia miegas, o rytmetį, vos išaušus, vėl reikia imtis darbo. Mano siela sujaudinta ligi pat gelmių, apimta svaigulio, daug malonesnio už tą, kurį sukelia vynas, ir aš nė akimirkos negaliu atitrūkti nuo smagybių, dar niekados gyvenime nepatirtų.

Vargu ar pasibodėčiau kokiu nors žemės kampeliu, jei ten turėčiau tokią draugiją, kokia čia mane supa. Tačiau ar žinote, kuo Klaranas man patinka pats savaime? Čia iš tikrųjų jaučiuosi esąs kaime ir, ko gero, pirmą kartą gyvenime galiu tai pareikšti. Miestiečiai nemoka mylėti kaimo, netgi nemoka jame gyventi; atsidūrę kaime, jie vargu ar numano, kas ten daroma. Jie niekina ir kaimiečių darbus, ir malonumus, jie stačiai nieko apie juos nenutuokia; gimtinėje jie jaučiasi lyg svetimame krašte, ir todėl nė kiek nesistebiu, jog ten jiems nepatinka. Kaime reikia gyventi kaimiškai arba visiškai ten nevažiuoti,— kitaip ką gi ten veikti? Paryžiečiai tariasi važiuoją į kaimą, bet taip nėra: jie vežasi drauge Paryžių. Dainininkai, šmaikštuoliai, rašeivos, parazitai — štai kas sudaro jų palydą. Kaime jiems niekas daugiau nerūpi kaip tik kortos, muzika, komedijos*. Jų stalai dengiami kaip ir Paryžiuje; valgo jie tą pačią valandą tokius pat patiekalus ir laikosi to paties etiketo,— žodžiu, daro tą patį, ką daro Paryžiuje; tad jiems geriau būtų niekur nevažiuoti, nes nors ir koks turtingas būtų žmogus, nors ir kaip stengtųsi gyventi kaip sostinėje, vis tiek jam ko nors trūks,— juk neįmanoma atsivežti viso Paryžiaus. Taigi jie patys atsižada tos įvairovės, kurios taip trokšta: jie moka gyventi tik vienaip ir todėl visados nuobodžiauja.

Kaimo darbus malonu stebėti, ir jie ne tokie jau sunkūs, kad keltų užuojautą. Jie savaip įdomūs, nes duoda naudos tiek visuomenei, tiek kiekvienam žmogui skyrium; be to, žemės dirbimas — tai pirmasis žmogaus pašaukimas, jis žadina malonias mintis ir širdžiai primena aukso amžiaus žavesį. Vaizduotė nelieka abejinga, kai matai ariant žemę ar imant derlių. Paprastas piemenų ir laukininkų gyvenimas — savotiškai jaudinantis. Nežinia kodėl pagauna graudulys bežiūrint į lankas, kuriose knibžda žmonių, vartančių šieną ir dainuojančių, į tolumose pasklidusias kaimenes. Šitaip kartais gamtos balsas dar suminkština mūsų kietas širdis; ir nors sužadina joms bevaisį gailestį, jis toks saldus, jog visados klausaisi jo su pasimėgimu.

Pripažįstu, skurdas, viešpataujantis kai kurių kraštų laukuose, kur mokesčių atpirkėjas pasiglemžia žemės vaisius, nežabotas šykštaus fermerio gobšumas, nenumaldomas beširdžio žemių savininko griež-

* Čia derėtų pridėti ir medžioklę. Betgi ir medžioklės jiems reikia su visomis ištaigomis, tad ji nei vargina juos, nei teikia malonumo. Bet čia neketinu kalbėti apie medžioklę: tai pernelyg sudėtingas klausimas, kad būtų galima jį aptarti pastaboje. Tikriausiai ištaikysiu progą kur nors kitur apie tai pakalbėti[19].

tumas — visa tai daro tuos vaizdus kur kas mažiau patrauklius. Liūdnas reginys atsiveria bežiūrint į perkarusius kuinus, kurie, atrodo, tuoj kris negyvi nuo botago smūgių, į nelaimingus valstiečius, išsekusius nuo priverstinio pasninkavimo, apsiskarmaliavusius ir nuovargio nukamuotus, į jų lūšnas, į kaimelius; ir kai pagalvoji apie tuos nelaiminguosius, kurių kraują esi priverstas gerti, beveik imi gailėtis, jog esi žmogus. Tačiau kaip džiugu matyti lemtus ir protingus šeimininkus, kuriems žemdirbystė — tai jų gerų darbų, pramogų ir malonumų šaltinis! Kaip dosniai apipila jie savo artimą Apvaizdos dovanomis, sočiai maitina visus aplink — ir žmones, ir gyvulius, dalijasi gėrybėmis, kurių pilni jų aruodai, kluonai ir rūsiai, telkia aplinkui išteklių ir džiaugsmą, o darbą, gausinantį jų turtus, verčia amžina švente! Kaipgi neatsiduosi saldžioms godoms, tų vaizdų žadinamoms? Užmiršti ir savo laikmetį, ir savo amžininkus, nusikeli į patriarchų laikus, nori pats kibti į laukų darbus ir mėgautis jų teikiama palaima. O meilės ir nekaltybės laikai, kai moterys buvo švelnios ir kuklios, o vyrai atviraširdžiai ir patenkinti gyvenimu! O Rachele, taip ištikimai mylima žavioji mergele, laimingas buvo tasai, kas, trokšdamas gauti tave už žmoną, nesigailėjo keturiolika metų praleidęs vergijoje![20] O romioji Noemės auklėtine! Laimingas buvo gerasis senelis, kuriam tu sušildei ir kojas, ir širdį![21] Ne, niekur grožis neturi tokios neaprėžtos valdžios kaip prakaitu aplaistytuose laukuose. Tik tenai sėdi soste tikrosios gracijos, pasidabinusios paprastumu, iš džiaugsmo nestygstančios vietoje ir nejučia keliančios susižavėjimą. Atleiskite, milorde, grįžtu prie mūsų reikalų.

Ištisą mėnesį rudens karščiai sirpino gausų vynuogių derlių; skinti jas pradėta sulig pirmosiomis šalnomis*: nuplikyti lapai jau nebedengė kekių, ir tos tėvuko Liėjo[22] dovanos traukė akį, tarytum pačios siūlėsi mirtingiesiems. Visi tie vynuogienojai, apsunkę nuo išganingų kekių, Apvaizdos peršamų nelaimingiesiems, idant jie pamirštų savo vargus; plaktukų kaukšėjimas kalant lankus ant statinių, kubilų ir šulių; vynuogių skynėjų dainos, nuo kurių skamba kalvos ir kloniai; virtinės žmonių, nešiojančių vynuoges į spaudyklą; duslūs ragelių garsai, raginantys visus uoliai kibti į darbą; mielas ir jaudinantis vaizdas to visuotinio džiugesio, tuo metu tarytum užtvindžiusio visą žemę; pagaliau rytmečio ūkana, kurią nelyginant teatro

* Vo kantone vynuogės skinamos labai vėlai, nes ten spaudžiamos įvairios baltųjų vynų rūšys, kurioms pravartu, kad uogas pakąstų šalnos.

uždangą kelia saulė, atidengdama visų akims nuostabų reginį,— visa tai lyg pagal kokį slaptą sutarimą teikia jam šventišką išvaizdą; ir toji šventė atrodo dar gražesnė, kai pagalvoji, jog ji vienintelė skatina žmones naudą derinti su malonumu.

Ponas de Volmaras, kurio geriausiose žemėse — vynuogynai, iš anksto paruošė visa, ko reikia. Rėčkos, slėgtuvai, rūsys, statinės jau laukė saldžių sulčių, kurioms visa tai skirta. Ponia de Volmar apsiėmė rūpintis vynuogių skynimu; jos žinioje — darbininkų samda, darbų tvarkymas ir paskirstymas. Poniai d'Orb pavestas skynėjų maitinimas ir padienių apmokėjimas pagal nustatytus įkainius, kurių šičia, Klarane, visi griežtai laikosi. Aš įpareigotas stebėti, kaip spaudykloje vykdomi Julijos nurodymai, nes ji pati to daryti negali — jai svaigsta galva nuo kvapų, tvoskiančių iš kubilų; ir Klara nepraleidžia progos pasveikinti manęs, gavusio tokias pareigas, pasak jos, visiškai pritinkančias mėgėjui išgerti.

Taigi mūsų darbai paskirstyti, o skynėjai turi tą patį bendrą uždavinį — pripildyti vynuogių tuščias talpas. Iš pat ankstaus ryto mes jau ant kojų, ir traukiame visi į vynuogynus. Veikliajai poniai d'Orb vis atrodo, kad ji nepakankamai užsiėmusi, tai ji, be kita ko, dar užsikrauna pareigą raginti ir skubinti tingiuosius; galiu pasigirti, kad į mane ji žiūri su gana klastingu budrumu. Na, o senasis baronas d'Etanžas, mums visiems dirbant, vaikščioja su šautuvu, kartais ateina pas mane ir, atitraukęs nuo darbininkių priežiūros, vedasi šaudyti strazdų, ir Klara neiškenčia neįgėlusi, kad aš būsiu slapčia jį pasivadinęs, tad pamažu netenku „filosofo" pravardės ir gaunu naują — „dinderio" pravardę, kuri iš esmės menkai skiriasi nuo anos.

Iš mano žodžių apie baroną jūs, aišku, galite spręsti, jog mudu nuoširdžiai susitaikėme ir jog Volmaras turėtų būti patenkintas man primestu antruoju išbandymu*. Bene aš galiu neapkęsti savo draugės

* Tai bus geriau suprantama iš Julijos laiško, neįtraukto į šį rinkinį. Štai jo fragmentas:

„Tai antrasis išbandymas, kurį ryžausi jam padaryti,— tarė ponas de Volmaras, pasivedėjęs mane į šalį.— Jeigu jis nebūtų malonus jūsų tėvui, negalėčiau juo pasitikėti".— „Bet argi tas malonus elgesys,— paklausiau,— ir jūsų išbandymas suderinamas su tuo priešiškumu, kuris, kaip anksčiau esate pastebėjęs, juodu skiria?" — „To priešiškumo nebėra,— atsakė jis.— Jūsų tėvo prietarai padarė Sen Prė tiek blogo, kiek tiktai galėjo padaryti; daugiau jam nėra ko baimintis, jis nebeturi baronui neapykantos, užjaučia jį. Baronas savo ruožtu irgi jo nebebijo: jis geros širdies, jis suvokia, jog padarė Sen Prė daug blogo, ir jo gailisi. Aš matau, kad jiems gera būti drauge ir kad jie su malonumu susitikinės, todėl nuo šiolei aš visiškai pasitikiu Sen Prė".

tėvo? Jei netgi būčiau jo sūnus, ir tuomet negalėčiau labiau jo gerbti. Iš tiesų nepažįstu žmogaus, atviresnio, nuoširdesnio, tauresnio ir visais atžvilgiais labiau godotino už tą šaunų bajorą. Tačiau jis turi keistų prietarų. Dabar, kai jisai tikras, jog niekados nebūsiu jam giminė, jis visokeriopai reiškia man pagarbą; jis mielai prieš mane nusižemintų, kad tik nebūčiau jo žentas. Tik vieno negaliu jam atleisti: kai mudu liekame vieni, kartais jis pasišaipo iš anų „filosofo“ pamokų. Man labai skaudu klausytis tų pašaipų, ir aš visados supykstu, bet jis juokiasi iš mano pykčio ir sako: „Meskite savo argumentus, verčiau einam šaudyti strazdų!“ Paskum jau eidamas šaukia: „Klara, Klara, pataisyk sočią vakarienę savo mokytojui, aš pasistengsiu, kad jis peralktų!“ Iš tiesų, tokio amžiaus sulaukęs, jis bėgioja su šautuvu po vynuogynus lygiai taip smagiai kaip aš ir šaudo nepalyginti taikliau. Tai, kad prieš dukterį jis nedrįsta nė žodžio tarti, laikau atpildu už visas jo patyčias: tėvas dabar gerbia buvusią mokinukę ne mažiau kaip jos auklėtojas. Bet grįžkime prie vynuogių skynimo.

Štai jau visa savaitė, kai dirbame, ir per tą laiką vos įpusėjome. Be paprastų vynų, skirtų parduoti ir laikyti kasdienėms reikmėms, kuriuos gaminant reikia nebent atsargiai supilstyti į statines, geroji fėja Julija daro ir tauresnių vynų mūsų gėrovams; ir aš padedu jai kurti tuos stebuklus, kuriuos minėjau sakydamas ją mokant iš uogų, suskintų tame pačiame vynuogyne, išgauti visų kraštų vynus. Vieniems vynams ji liepia susukti nusirpusios kekės kotelį, kad ji dar kurį laiką pakabotų ir padžiūtų atokaitoje; kitiems įsako nuraškyti visas uogas nuo kekės ir surūšiuoti prieš beriant į kubilą; tretiems, jos nurodymu, gintarinės vynuogės skinamos prieš auštant ir dar su apnašu, rasotos atsargiai nešamos į slėgtuvą,— iš tų sunkiamas baltasis vynas. Julija gamina ir saldžius vynus, kubiluose maišydama šviežias vynuogių sultis, kurios kaitinamos virsta sirupu; darydama sausus vynus, neleidžia ilgai fermentuotis statinėse; taip pat moka gaminti metėlių antpilą, sveiką skrandžiui*, ir muskatą iš pačių paprasčiausių vynuogių rūšių. Visi tie įvairūs vynai daromi skirtingais būdais, bet lieka natūralūs ir naudingi sveikatai; šitaip namudės išradingumas

---

* Šveicarijoje daug geriama metėlių antpilo; ir apskritai, kadangi Alpių žolės turi daugiau gydomųjų savybių negu tos, kurios auga lygumose, čia vartojama daugiau visokių antpilų.

atstoja dirvų įvairovę, ir Julijos dėka Klarane gražiai sugyvena dvidešimties kraštų klimatai.

Jūs negalite įsivaizduoti, kaip stropiai, kaip linksmai visi dirba. Ištisą dieną žmonės dainuoja, juokiasi, ir darbas dėl to rūkte rūksta. Visi jaučiasi lygūs ir nėmaž nesivaržo vienas kito, bet niekas neiššišoka. Damos nesipučia, valstietės elgiasi padoriai, vyrai šmaikštauja, bet neblevyzgoja. Vyksta tikros varžybos: kas padainuos gražiausią dainą, kas paseks įdomiausią pasaką, kas sąmojingiausiai pajuokaus. Santarvę liudija netgi valiūkiški ginčai: erzindami vienas kitą, žmonės rodo, kokie tvirti tarpusavio ryšiai juos sieja. Šeimininkai neskuba namo ir laikosi anaiptol ne poniškai; vynuogynuose jie praleidžia visą dieną. Julija liepė ten suręsti trobelę, ir visi bėga jon palįsti nuo lietaus arba susišildyti, kai būna šalta. Šeimininkai pietauja kartu su valstiečiais jų įprastu laiku, taip pat ir dirba drauge su jais. Visi gardžiai valgo sriubą — kaimišką, bet skanią, sveiką, išvirtą iš puikių daržovių. Niekas nesipuikuoja prieš valstiečius, nesišaipo iš jų nerangumo ir prasčiokiškų komplimentų, kurių klausosi kaip niekur nieko, kad tie nepasijustų nesmagiai. Valstiečiai mato tą atlaidumą ir jautriai į jį reaguoja; suprasdami, jog šeimininkai lyg ir pamiršta savo padėtį, jie tuo mieliau stengiasi laikytis savosios. Pietums atvedami Volmarų vaikai ir Anrietė, ir jie ligi vakaro būna vynuogyne. Kaip džiaugiasi gerieji valstiečiai, juos išvydę! „O laimingi vaikai! — sako globdami juos drūtomis rankomis.— Dieve duok jums ilgai gyventi, nors mūsų dienos dėl to ir sutrumpėtų! Aukite panašūs į tėvus ir būkite, kaip jie, savo krašto palaima!“ Dažnai pagalvoju, jog diduma tų vyrų yra nešioję ginklą ir špaga ar muškieta moka naudotis lygiai taip mikliai kaip sodininko peiliu ir kauptuku, ir, matydamas tarp jų Juliją, tokią žavią ir taip jaudinančiai ir pagarbiai sveikinamą drauge su vaikais, prisimenu garsingąją ir doringąją Agripiną, rodančią sūnų Germaniko kariaunai[23]. O Julija, neprilygstama Julija! Gyvendama paprastą gyvenimą, jūs naudojatės neaprėžta savo išminties ir malonių galia; visam kraštui jūs esate mielas ir šventas lobis, kurį kiekvienas ryžtųsi ginti ir saugoti kraujo kaina; žmonės jus myli ir gerbia, ir jūs gyvenate tarp jų daug saugiau negu karaliai, visų savo karių apsupti.

Vakare visi drauge linksmai grįžta namo. Visą tą laiką, kol skinamos vynuogės, padieniai gauna pastogę ir maistą, o sekmadieniais po mišparų visi renkasi draugėn ir šoka iki pat vakarienės. Šiokiadieniais, grįžę namo, taip pat ne iškart skirstomės, tik baronas, kuris

niekados nevakarieniauja, labai anksti eina gulti, todėl ir Julija su vaikais užlipa pas tėvą ir laukia, kol jis atsiguls. Šiaip jau nuo pirmos dienos, kai prasideda vynuogių skynimas, iki paskutinės, kai belieka atsisveikinti su šiuo darbu, miestiškiems papročiams nėra vietos kaimo gyvenime. Mūsų saturnalijos kur kas malonesnės ir protingesnės negu senovės Romoje. Ten vaidmenų pakeitimas buvo tariamas ir negalėjo būti pamokomas nei šeimininkui, nei vergui; o saldi lygybė, viešpataujanti Klarane, atkuria prigimtinę tvarką ir, vienus mokydama, kitus guosdama, visus sieja draugystės ryšiais*.

Renkamės senoviškai apstatytoje salėje su dideliu židiniu, kuriame užkuriama kaitri ugnis. Kambarį šviečia trys lempos,— ponas de Volmaras liepė tik pritaisyti prie jų skardinius gaubtus, kurie saugo nuo suodžių ir atspindi šviesą. Kad nekiltų pavydas ir apmaudas, šeimininkai pasistengė nepadabinti salės tokiais daiktais, kokių tie gerieji žmonės nemato savo namuose, tad ištaiga čia reiškiasi tik geresniu įprastos apystatos parinkimu ir truputį ženklesne visa ko gausa. Vakarieniauja prie dviejų ilgų stalų. Prabangos ir prašmatnių indų čia nėra, bet užtat viešpatauja išteklius ir džiaugsmas. Prie stalų sėdasi visi drauge — ir ponai, ir padieniai, ir tarnai; kiekvienas be skirtumo stojasi iš vietos patarnauti kitiems, nedarydamas niekam išimties, nerodydamas niekam per didelio dėmesio, ir patarnauja visados mielai ir maloniai. Geria kiek širdis geidžia,— kiekvieną tvardo vien tik padorumas. Kadangi drauge vakarieniauja visų gerbiami šeimininkai, susirinkusieji žiūri tvarkos, bet nesijaučia suvaržyti,— visiems smagu ir jauku. Jei kuriam pasitaiko išsišokti, tas nesudraudžiamas, kad nebūtų sudrumsta šventiška nuotaika, tačiau rytojaus dieną atleidžiamas iš darbo, ir malonės niekados nebūna.

Aš taip pat mėgaujuos malonumais, įprastais šiame krašte vynuogių skynimo metu. Iš naujo gyvenu laisvėje, kaip ir visi Valė

---

* Jeigu tai sukuria visuotinę šventišką nuotaiką, vienodai malonią ir tiems, kurie nusileidžia iki žemesnio luomo, ir tiems, kurie pakyla iki aukštesniojo, argi negalima iš to daryti išvados, jog bet kuri visuomeninė padėtis pati savaime beveik neturi reikšmės, jeigu tik būtų galimybė ir noras kartais jos atsisakyti? Skurdžiai nelaimingi todėl, kad jie visados skurdžiai; karaliai nelaimingi todėl, kad jie visados karaliai. Žmonėms, užimantiems tarpines padėtis, iš kurių lengviau išeiti, yra prieinami tiek aukštesnių, tiek žemesnių sluoksnių malonumai; taip jie plečia savo akiratį, turėdami daugiau galimybių susipažinti su įvairiais prietarais ir palyginti įvairias padėtis. Štai kodėl, man regis, tarpinių padėčių žmonės paprastai esti laimingiausi ir blaivesnio proto.

kantono žmonės, ir gana dažnai geriu neatmieštą vyną, bet geriu tik tada, kai man įpila viena katra pusseserė. Jos imasi pareigą derinti mano troškulį su jėgomis ir tausoti mano protą. Kas geriau už jas gali žinoti, kaip pritinka jį valdyti, kas sugeba atimti man protą ir vėl grąžinti? Jei dienos darbas, ilgos ir smagios vaišės suteikia daugiau stiprumo vynui, mielų man rankų įpiltam, aš nesivaržydamas duodu valią jausmams,— dabar jie tokie nekalti, jog man nėra ko jų tramdyti, nėra ko saugotis išmintingojo Volmaro. Nė kiek nesibaiminu, kad jo skvarbi akis kiaurai mato mano širdies gelmes, ir kai tik atgyja koks švelnus prisiminimas, nuo Klaros žvilgsnio mano mintys nukrypsta kitur, o nuo Julijos žvilgsnio aš nuraustu.

Po vakarienės visi dar pasėdi valandą kitą — kedena pakulas; kiekvienas paeiliui dainuoja kokią dainą. Kartais vynuogių skynėjos dainuoja choru, arba viena užtraukia, o kitos pritaria. Daugiausia tai būna senoviniai romansai, kurių melodijos nelabai įmantrios, bet užtai dvelkia žila senove ir turi savotiško švelnumo, taip jaudinančio širdį. Žodžiai labai paprasti, naivūs, dažniausiai liūdni, ir vis dėlto klausyti jų malonu. Klara nejučia šypsosi, Julija rausta, o aš dūsauju, kai išgirstame tuos pačius posakius, kuriuos patys kitados vartojome. Tuomet aš žvilgteliu į abi pusseseres, prisimenu senus laikus, imu virpėti iš susijaudinimo, širdį užgula sunkus akmuo, ir mane persmelkia šiurpus liūdesys, kurio tik vargais negalais nusikratau. Šiaip ar taip, tos vakaronės mane keri nenusakomu žavesiu, kuriam niekaip negaliu atsispirti. Tas skirtingos padėties žmonių sambūris, jų paprastas darbas, poilsio, santarvės, ramybės pojūtis užtvindo širdį rimtimi ir savotišku grauduliu, kuris nuteikia taip, kad ir dainos atrodo gražesnės. Be to, moterų balsų choras skamba labai švelniai. Aš netgi esu įsitikinęs, jog iš visų harmonijų pati maloniausia — vienbalsinė, ir jeigu mes trokštame akordų, tai tik todėl, kad mūsų skonis sugedęs. Iš tiesų, argi vienas kuris garsas nėra ištisa harmonija?[24] Ką galime prie jo pridėti, nesudarkydami darnių tų garsų santykių, pačios gamtos nustatytų? Argi mes negriauname tų santykių, kai sustipriname tik atskirus garsus, neatsižvelgdami į jų dermę? Gamta padarė viską kaip galima geriau, o mes stengiamės padaryti dar geriau ir viską gadiname.

Vakare, lygiai kaip ir dieną, vyksta toks pat lenktyniavimas; vakar pabandžiau truputį pasukčiauti ir buvau sugėdintas. Mat nesu labai įgudęs kedenti pakulas, be to, dažnai būnu išsiblaškęs, o apmaudžiausia — visi iš manęs šaiposi, jog mažiausiai padarau, tad vogčiomis

koja prisitraukiau kaimyno iškedentų pakulų, idant mano krūva būtų didesnė; bet tą pastebėjo negailestingoji ponia d'Orb, davė ženklą Julijai, o ši, pagavusi mane nusikaltimo vietoje, griežtai pabarė. „Pone sukčiau,— garsiai tarė ji man,— prašom neapgaudinėti, net juokais! Juk šitaip žmogus lyg niekur nieko pripranta prie vyliaus, ir baisiausia — dar juokauja"*.

Štai kaip čia praslenka vakaras. O kai ateina metas skirstytis, ponia de Volmar sako: „Dabar leisime fejerverką". Visi akimoju susižeria savo spalius — garbingą savo darbo įrodymą, iškilmingai nuneša į vidurį kiemo, suverčia į krūvą tarytum karo grobį ir padega; bet ši garbė tenka ne bet kuriam, ją suteikia pati Julija, įduodama deglą tam arba tai, kas tą vakarą iškedeno daugiausia pakulų, o jeigu laimi jinai, nesivaržydama pati sau tą garbę prisiima. Didingai ceremonijai visi pritaria šūksniais ir katutėmis. Spaliai dega skaisčia liepsna, pašokančia iki pat dangaus, o aplink tą džiugesio ugnį visi laigo ir kvatoja. Paskum visi vaišinami vynu,— kiekvienas geria į nugalėtojo sveikatą ir eina gulti, patenkintas darbo diena, pilna tyros linksmybės, tokios mielos širdžiai, jog visiems magėtų, kad taip būtų ir rytoj, ir poryt, ir visą gyvenimą.

VIII LAIŠKAS

PONUI DE VOLMARUI NUO SEN PRĖ

Džiaukitės, brangusis Volmarai, savo pastangų vaisiais. Jus šlovina nuskaidrinta širdis, kurią per didelį vargą sugebėjote padaryti vertą savo draugystės. Niekados dar žmogus nėra ėmęsis to, ko jūs ryžotės imtis; niekados dar žmogus nėra bandęs to, ką jūs padarėte; niekados dar jautri ir dėkinga širdis nėra patyrusi to, ką jūs man įkvėpėte. Mano širdis buvo netekusi savo galios, jėgų, pačios esmės; jūs man viską grąžinote. Aš buvau miręs dorybėms, lygiai kaip ir laimei; o dabar turiu jums dėkoti už tą dorovinį gyvenimą, kuriam jaučiuosi atgimęs. O mano geradary! O mano tėve! Mielai visas jums pasiau-

* Žmogau, pasisavinęs sviestą, man regis, jums labai tiktų ši pastaba.[25]

kočiau, bet galiu jums atiduoti, kaip Dievui, tik tai, kuo mane esate apdovanoję.

Ar išpažinti jums savo silpnybę ir baimę? Ligi šiolei niekados nepasitikėjau savimi. Vos prieš savaitę turėjau rausti iš gėdos dėl savo širdies ir maniau, kad visas jūsų gerumas bus nuėjęs perniek. Tai buvo žiauraus ir dorybei pražūtingo išbandymo akimirka; ačiū Dievui, ačiū jums, ji pralėkė ir daugiau nebegrįš. Tikiu, jog esu nusikratęs savo negalės, ir ne tik todėl, kad jūs taip sakote, bet ir todėl, kad pats tai jaučiu. Dabar jau man nebereikia jūsų garantijos,— jūsų dėka pats įgavau jėgų atsakyti už savo veiksmus. Kai tik išsiskyriau su jumis ir su ja, iškart supratau, kas būčiau buvęs be jūsų paramos. Tik toli nuo tų vietų, kur ji gyvena, įsitikinau, kad galiu nesibaimindamas būti greta jos.

Aš išsamiai aprašiau poniai d'Orb mūsų kelionę, tad neaprašinėsiu iš naujo jums. Labai noriu, kad žinotumėte visas mano silpnybes, bet nedrįstu apie jas kalbėti. Brangusis Volmarai, tai paskutinė mano nuodėmė; didžiuojuosi savimi jausdamas, kad jinai jau toli, bet pati ta akimirka dar tokia artima, jog man sunku tai prisipažinti. Jūs sugebėjote atleisti mano paklydimus, tai nejaugi neatleisite man to, kas žadina mano širdyje gėdą ir atgailą?

Dabar nebėra kliūčių mano laimei,— milordas viską man pasakė. Brangusis bičiuli, vadinasi, jūs priimate mane į savo šeimą, vadinasi, aš auklėsiu jūsų vaikus? Aš, vyriausias iš jūsų vaikų, auklėsiu abu jaunėlius? Kaip karštai aš to troškau! Puoselėdamas viltį, kad pripažinsite mane vertą tokių širdžiai mielų pareigų, stengiausi iš paskutiniųjų pelnyti jūsų pasitikėjimą. Kiek kartų drįsau parodyti Julijai, kaip to siekiu! Su kokiu malonumu dažnai aiškinausi jos ir jūsų žodžius savo naudai! Tačiau nors Julija ir neatrodė abejinga mano siekiams ir tarytum skatino mano pastangas, šiaip ar taip, nebuvau tikras, kad ji visiškai pritaria mano ketinimams, ir todėl nesiryžau atvirai apie tai kalbėti. Jaučiau, kad man reikia užsitarnauti tą garbę, o ne jos reikalauti. Ir laukiau, kada jūs ir jinai parodysite man tą pasitikėjimą ir pagarbą. Mano viltys pasiteisino; mielieji mano, patikėkite, aš taip pat pateisinsiu jūsų viltis.

Jūs žinote, jog po mūsų pokalbių apie jūsų vaikų auklėjimą aš apmečiau popieriuje kai kurias jų sukeltas idėjas, ir jūs pritarėte joms. Išvykus man atėjo naujų minčių tuo klausimu, ir aš sudariau tam tikrą sistemą, o kai galutinai ją parengsiu, pateiksiu jums, kad jūs savo ruožtu ją peržiūrėtumėte. Tikiuosi, jog atvykus į Romą man

pasiseks taip sutvarkyti savo užrašus, kad būtų galima juos parodyti jums. Mano sistema prasideda ten, kur baigiasi Julijos sistema, arba veikiau tęsia ją ir plėtoja, nes apskritai jos esmė yra ta, jog nevalia gadinti žmogaus prigimties, derinant ją prie visuomenės.

Jūsų dėka aš vėl atgavau protą; mano širdis vėl laisva ir sveika, jaučiuosi mylimas visų tų, kurie man brangūs, man atsivėrė nuostabi ateitis,— padėtis tarytum pavydėtina, bet, matyt, likimo man skirta niekados neturėti dvasios ramybės. Artėdamas prie mudviejų su milordu kelionės pabaigos, matau, jog ateina lemtingas metas mano garsingojo draugo gyvenime, ir ne kam nors kitam, o tik man pridera padėti jam apsispręsti. Ar sugebėsiu bent kartą padaryti jam tai, ką jis ne sykį man yra padaręs? Ar sugebėsiu tinkamai atlikti didžiausią ir svarbiausią savo gyvenime priedermę? Brangusis Volmarai, laikau širdies gilumoje visas jūsų pamokas, bet, deja, man trūksta jūsų išminties, kad sugebėčiau panaudoti jas kitų labui. Ak, kad galėčiau kada nors Eduardą matyti laimingą! Ir jeigu išsipildys jūsų ir jo sumanymas ir mums bus lemta visiems susiburti ir niekados nebesiskirti,— tai ko gi dar galėčiau sau linkėti? Turėčiau nebent vieną norą, bet patenkinti jo negalėtų niekas pasaulyje, nei jūs, nei aš, o tik tasai, kuris atlygins jūsų žmonai už jos dorybes ir kuris slapčia skaičiuoja jūsų gerus darbus.

IX LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO SEN PRĖ

Kurgi jūs, žavioji sesute? Kurgi jūs, mieloji patikėtine, turinti tiek teisių į mano silpną širdį ir tiek kartų ją guodusi? Ateikite, leiskite išsakyti jums savo paskutinę nuodėmę. Argi ne jūs visados padėdavote mano sielai apsivalyti nuo bjaurasties? Ar gali ji vis dar prikaišioti sau tuos prasižengimus, kuriuos jums išpažino? Ne, aš jau nebe tas, koks buvau anksčiau, ir toji permaina įvyko jūsų dėka: jūs įdėjote mano krūtinėn naują širdį, ir savo pirmuosius jausmus ji skiria jums; bet tik tuomet, kai įteiksiu jums į rankas savo ankstesniąją širdį, patikėsiu, jog esu iš jos išsivadavęs. Ak, jūs matėte, kaip ji gimsta, tad priimkite jos paskutinius atodūsius!

Ar kada nors būtumėte apie tai pagalvojusi? Dar niekados gy-

venime nebuvau toks patenkintas savimi kaip tą akimirką, kai skyriausi su jumis. Ilgai ėjęs kreivu keliu, pagaliau atlikau atgailą ir įsitikėjau, jog tą akimirką, nors ir pavėluotai, grįžtu prie savo priedermių: pagaliau galėsiu apmokėti begalines skolas savo draugui. Tik dėl jo palieku brangų man prieglobstį ir lydžiu savo išmintingąjį geradarį, o jis dedasi reikalingas mano pagalbos, nors iš tikrųjų stato pavojun savo sumanymą. Kuo skaudžiau man buvo skirtis su jumis, tuo labiau didžiavausi tokia auka. Pusę gyvenimo atidavęs tolydžio stiprėjančiai nelaimingai meilei, kitą pusę skiriu tam, kad ją pateisinčiau ir savo dorybėmis deramai pagerbčiau tą, kuriai taip ilgai aukojau visą širdies įkarštį. Kaip džiaugiausi pirmąja diena, kai dėl manęs nereikėjo rausti nei jums, nei jai, nei kam nors iš tų, kurie man brangūs!

Milordas Eduardas bijojo graudaus atsisveikinimo, ir mudu ketinome išvažiuoti nepastebimai; tačiau nors visi dar miegojo, mes nesugebėjome apgauti jūsų bičiuliško budrumo. Ir štai aš pamačiau, kad jūsų durys praviros ir kad jūsų kambarinė budi, paskum pamačiau ateinant jus, o valgomajame — mums paruoštą arbatą ant stalo, ir tai priminė man praeitį ir lygiai tokias pat aplinkybes; palyginęs dabartinę mūsų kelionę su ta, kuri iškilo atmintyje, pajutau, jog esu visiškai kitoks, nei buvau tuomet, apsidžiaugiau, kad Eduardas pastebės įvykusią permainą, ir įsiteigiau mintį, jog Milane sugebėsiu padaryti taip, kad jis pamirštų aną niekingą sceną Bezansone. Dar niekados nesijaučiau toks drąsus ir norėjau tuo pasididžiuoti, pabrėžti savo stiprybę, dar niekados jums neregėtą, ir jau vaizdavausi, jog, atsisveikindamas su jumis, akimirką pasirodysiu toks, koks dabar būsiu visados. Ši mintis pridėjo man dar daugiau tvirtybės, o viltis pelnyti jūsų pagarbą suteikė man jėgų, ir, ko gero, atsisveikinant akys nė nebūtų sudrėkusios, tačiau kai mano skruostais pasruvo jūsų ašaros, aš nesusivaldžiau ir pravirkau drauge su jumis.

Išvažiavau gerai įsisąmoninęs visas savo pareigas, o ypačiai tas, kurių iš manęs reikalauja jūsų draugystė, ir tvirtai pasiryžęs jos nusipelnyti visu savo likusiu gyvenimu. Eduardas peržvelgė visas mano nuodėmes ir, vardydamas jas, nupiešė gana nemalonų man paveikslą; visiškai teisingai ir griežtai jis pasmerkė tas gausias silpnybes, aišku, menkai tesibaimindamas, kad gali pasekti mano pavyzdžiu. Vis dėlto dėjosi to bijąs; su nerimu kalbėjo man apie mūsų kelionę į Romą ir apie žemus jausmus, nejučia skatinančius jį ten važiuoti; beje, aš nesunkiai atspėjau, kad jis tyčia perdeda jam gresian-

čius pavojus, idant daugiau rūpinčiausi juo ir negalvočiau apie manęs laukiančias negandas.

Netoli Vilnevo milordo liokajus, jojęs ant nartaus arklio, nuvirto žemėn ir susitrenkė galvą. Milordas liepė nuleisti jam kraujo ir nutarė apsistoti nakvynei tame mieste. Mudu anksti papietavome, paskum nusisamdėme arklius ir nujojome į Bė apžiūrėti druskos verslovės, o kadangi milordas turi ypatingų sumetimų jomis domėtis, aš apmečiau talpyklų planą ir užrašiau jų matmenis; į Vilnevą grįžome jau sutemus. Po vakarienės ilgai šnekėjomės gurkšnodami punšą ir užsisėdėjome iki vėlumos. Tuomet milordas Eduardas ir pranešė, kokios pareigos man būsiančios patikėtos ir kas jau padaryta, kad galėčiau jas eiti. Jūs, be abejo, suprantate, kaip mane sujaudino toji naujiena; po tokio pokalbio apie miegą nebuvo ko nė galvoti. Vis dėlto reikėjo eiti gulti.

Atsidūręs man skirtame miegamajame, susivokiau, jog esu tame pačiame kambaryje, kuriame buvau apsistojęs kadaise, keliaudamas į Sioną. Sunku apsakyti, kokį įspūdį man tai padarė. Aš stačiai nustėrau, akimirką man pasidingojo, kad vėlei esu tas, kas buvau tuomet; dešimties gyvenimo metų kaip nebūta, išdilo iš atminties visos mano negandos. Deja, iliuzija beregint dingo, ir mane prislėgė dar sunkesnė visų patirtų kančių našta. Kokios liūdnos mintys apspito mane po tos stebuklingos akimirkos! Koks skaudus palyginimas atėjo į galvą! Ankstyvosios jaunystės žavesys, pirmosios meilės džiaugsmai,—kam gi visa tai minėti širdžiai, gniaužiamai sielvarto, kamuojamai rūpesčių? O praeitie, laimingoji praeitie, tu niekados nebegrįši! Aš mylėjau, aš buvau mylimas. Pilnas tyros ramybės, aš mėgavausi abipusės meilės džiaugsmais; godžiai gardžiavausi nuostabiu jausmu, savo gyvasties šaltiniu. Saldi viltis svaigino man širdį; ekstazė, susižavėjimas, palaima sekino visas mano dvasios jėgas. Ak, ar džiaugėsi kas tokiu likimu kaip manasis aną žiemą, kurią leidau Mejeri uolynuose, tarp ledynų ir šiurpių bedugnių?.. O aš dar verkiau! Dar laikiau save apgailėtinu! Drįsau dar liūdėti!.. Ką gi man daryti dabar, kai, viską turėjęs, visko netekau?.. Aš vertas nelaimės, nes per menkai vertinau savo laimę... Tuomet aš verkiau... Tu verkei?.. Nelaimingasis, tu jau nebeverki... Tu netgi neturi teisės verkti... „Kodėl ji nenumirė?“ — išdrįsau surikti, nesitverdamas pykčiu. Taip, tuomet nebūčiau toks nelaimingas, ryžčiausi atsiduoti sielvartui, manęs negraužtų sąžinė, kai bučiuočiau šaltą akmenį ant jos kapo; mano skausmas būtų jos vertas; sakyčiau: „Ji girdi mano aimanas, ji mato

mano ašaras, mano dejonės drasko jai širdį, ji neatstumia mano tyros meilės, nedraudžia jai melstis...“ Turėčiau bent viltį, jog kada nors su ja susitiksiu... Bet ji gyva, ji laiminga... Ji gyva, ir jos gyvenimas — tai mano mirtis, jos laimė — man kančia, o Apvaizda, atplėšusi ją nuo manęs, neduoda man nė malonumo jos gedėti!.. Ji gyva, bet gyva ne man; ji gyva tam, kad stumtų mane į neviltį. Ir dabar aš šimtąsyk toliau nuo jos, nei būčiau tuo atveju, jeigu jos nebebūtų pasaulyje.

Atsiguliau su tokiomis liūdnomis mintimis; jos nedavė ramybės ir miegant, kamavo šiurpiais sapnais. Baisi širdgėla, graužatis, mirtis — štai ką piršo man vaizduotė; visos mano ankstesnės kančios kaitaliojosi mano akyse ir kamavo iš naujo. Ypač įkyriai slogino vienas sapnas, iš visų žiauriausias; baisybės rodėsi viena po kitos, bet galop visi tie migloti reginiai baigdavosi tuo pačiu sapnu.

Sapnavau, kad godingoji jūsų draugės motušė guli mirties patale, o duktė, klūpodama šalia, lieja ašaras, bučiuoja rankas, klausosi paskutinių jos atodūsių. Tą sceną kitados jūs pati man pavaizdavote, ir ji niekados neišdils man iš atminties. „Ak mamyte,— kalbėjo Julija tokiu balsu, jog man plyšo širdis iš skausmo,— ak mamyte, jūs davėte man gyvastį, o aš jums gyvastį atimu! Ak, atsiimkite savo išganingą dovaną, nes, jūsų netekus, ji taps man pragaištinga!“ — „Dukrele,— švelniai sakė jai motušė,— nusilenk likimui... Dievas teisingas... tu irgi būsi motina...“ Ji nutilo nebaigusi minties. Kilsteliu akis, noriu į ją pažvelgti, bet jos jau nebematau. Jos vietoje matau Juliją, matau ją, išsyk pažįstu, nors jos veidas uždengtas šydu. Surinku, puolu prie jos, noriu nutraukti šydą, tiesiu rankas, siekiu iš paskutiniųjų, bet nepasiekiu. „Drauguži, nusiramink,— silpnu balsu kužda ji,— mane dengia grasi drobulė, niekieno ranka negali jos nutraukti“. Sulig tais žodžiais vėl sujundu, įtempiu jėgas ir... pabundu: pasirodo, guliu lovoje, kūnas kaip sudaužytas, visas pasruvęs prakaitu ir ašaromis.

Netrukus baimė išsisklaido, nusikamavęs iš naujo užmingu,— ir vėl tas pats sapnas, ir vėl tos pačios kančios; pabundu ir užmingu trečią kartą. Ir vėl tas pats kraupus vaizdas, tas pats mirties patalas, tas pats neperžvelgiamas šydas slysta man iš rankų, nuo mano akių slėpdamas merdinčiąją.

Kai pabundu trečią kartą, siaubas jau toks neįveikiamas, jog ir atsitokėjęs negaliu iš jo išsivaduoti. Šoku iš lovos, nesižinodamas ką darąs. Imu blaškytis po kambarį nelyginant nakties šešėlių įbau-

gintas vaikas, aplinkui man vaidenasi šmėklos, o ausyse vis dar gailiai skamba pažįstamas balsas, kurio niekados negalėjau klausyti nesijaudindamas. Apyaušrio prieblandoje jau ima ryškėti atskiri daiktai, tačiau mano sudirginta vaizduotė maino juos kaip išmanydama. Siaubas dar padidėja, atima man protą: vargais negalais susiradęs duris, išpuolu iš kambario, įsiveržiu į Eduardo miegamąjį, atitraukiu užlaidinę, susmunku ant lovos ir dusdamas suklinku: „Viskas baigta, aš jos nebematysiu!“ Eduardas akimoju pabunda, pašoka, griebiasi špagos, manydamas, jog įsibrovė vagis. Tačiau tuoj mane pažįsta, o aš atsikvošėju ir antrąsyk gyvenime pasijuntu prieš jį labai nejaukiai,— jūs tą puikiai suprantate.

Jis mane pasodino, ėmė raminti ir kalbinti. Vos sužinojęs, kas atsitiko, buvo benuverčiąs viską juokais, bet, matydamas, kad esu baisiai sukrėstas ir kad tą įspūdį ne taip jau lengva bus išsklaidyti, pakeitė toną. „Jūs nevertas nei mano draugystės, nei pagarbos,— gana griežtai tarė.— Jei savo liokajui būčiau skyręs bent ketvirtadalį to dėmesio, kurį skyriau jums, būčiau padaręs iš jo žmogų; o jūs — menkystė!“ — „Ak, jūsų tiesa! — atsakiau.— Visa tai, ką turėjau gera, gaudavau iš jos; o daugiau niekad jos nebematysiu; dabar aš menkystė, taip!“ Jis nusišypsojo, apkabino mane. „Nusiraminkite,— tarė.— Rytoj ateisite į protą. Aš atsakau už viską“. Paskum nukreipė kalbą, pasiūlė nedelsiant važiuoti toliau. Aš sutikau. Jis paliepė kinkyti; mes apsirengėme. Lipdamas į karietą, milordas kažin ką pakuždėjo vežėjui į ausį, ir mes pajudėjome.

Važiavome netardami nė žodžio. Negalėjau atitraukti minčių nuo grasaus sapno, todėl nieko nemačiau, nieko negirdėjau; netgi nepastebėjau, jog vakar ežeras buvo iš dešinės, o dabar — iš kairės. Ir tik ratams ėmus dardėti grindiniu atsipeikėjau ir, savaime suprantama, nustebau susivokęs, kad grįžome į Klaraną. Per tris šimtus žingsnių nuo vartų milordas liepė sustoti ir, pasivedėjęs mane į šalį, tarė: „Tai šit koks mano planas,— aiškinti jo nė neaiškinsiu. Eikite, aiškiaregy,— pridūrė spūstelėdamas man ranką,— eikite, pasimatykite su ja. Laimė, kad jūs krečiate savo beprotystes tik tiems, kurie jus myli! Greičiau, aš laukiu jūsų, o svarbiausia — grįžkite tik tada, kai suplėšysite savo galvoje į skutus susapnuotą nelemtąjį šydą“.

Ką galėjau atsakyti? Be žodžių žengiau namų link. Ėjau sparčiai, bet netoli namų susimąsčiau ir sulėtinau žingsnius. Kokio vaidmens aš imsiuos? Kaip pasirodysiu jūsų akyse? Kokia dingstimi pateisinsiu netikėtą sugrįžimą? Ar užteks man drąsos išdėstyti savo juokin-

gus košmarus ir atlaikyti niekinamą tauriojo Volmaro žvilgsnį? Kuo arčiau namų buvau, tuo paikesnis atrodė man baisusis sapnas, ir man buvo gėda savo kvailo elgesio. Tačiau mane vis kamavo niūri nuojauta, ir aš niekaip negalėjau nusiraminti. Vis dar ėjau, nors ir pamažėle, o kai atsidūriau prie pat kiemo, išgirdau trinksint Eliziejaus vartelius. Bet nieko nemačiau, tad pasukau patvoriu aplink sodą ir patraukiau upelio pakrante, laikydamasis kaip galima arčiau voljero. Netrukus supratau — kažin kas ateina. Įtempiau klausą ir išgirdau judvi šnekant; ir nors nesugavau nė vieno žodžio, jūsų balsas pasirodė man toks ilgesingas ir švelnus, jog net susijaudinau, o Julijos balsas — lipšnus ir romus, kaip paprastai, tik pilnas tokios nesudrumsčiamos ramybės, jog akimoju atsipeikėjau ir tarsi tik tada pabudau.

Išsyk pasijutau kitu žmogumi ir nusijuokiau iš paties savęs ir iš beprasmio savo nerimo. Tereikia prasismelkti pro gyvatvorę ir krūmus, ir pamatyčiau, jog toji, kurios tariausi niekados daugiau nebematysiąs, gyva ir sveika,— šitaip pagalvojęs, amžinai atsižadėjau savo baimių ir siaubingų chimerų ir kaip niekur nieko pasiryžau išvažiuoti netgi jos nepamatęs. Prisiekiu jums, Klara, aš ne tik nepamačiau jos, bet pasukau atgal didžiuodamasis, kad nemačiau, kad nėmaž nepasidaviau silpnybei ir prietarams ir pasirodžiau vertas Eduardo draugystės, nes įveikiau tikėjimą sapnu.

Štai ką norėjau pasakyti jums, mieloji sesute, pasiryžęs atsisveikindamas viską jums išpažinti. Daugiau mūsų kelionėje nieko įdomaus neįvyko; pasakysiu tik tiek, jog po to nutikimo ne vien milordas liko patenkintas manimi, bet dar labiau patenkintas savimi esu aš pats, nes jaučiuosi galutinai nusikratęs savo negalės, kas jam sunkiau pastebėti. Nenorėjau sukelti jam bereikalingą nepasitikėjimą ir nepasisakiau, kad nesimačiau nei su ja, nei su jumis. Jis tik paklausė, ar šydas nutrauktas, aš nesvyruodamas patvirtinau, ir daugiau apie tai mudu neužsiminėme. Taip, sesute, visam laikui nutraukiau šydą, taip ilgai temdžiusį man protą. Baigėsi visi mano nerimo protrūkiai; aš puikiai suvokiu savo priedermes ir jomis džiaugiuosi. Judvi esate man brangios kaip niekad, ir mano širdis jau nebeskiria judviejų: abi neatskiriamosios jai kaip viena.

Užvakar atvykome į Milaną; poryt važiuojame toliau. Po savaitės tikimės būti Romoje; man regis, ten jau rasiu žinią iš jūsų. Taip nekantrauju pamatyti tas dvi nuostabias moteris, jau seniai drumsčiančias ramybę vienam didžiausiųjų žmonių! Ak Julija! Ak Klara! Tik jums prilygstanti moteris galėtų būti verta suteikti jam laimę!

X LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO PONIOS D'ORB

Mes visi nekantraudami laukėme žinių iš jūsų, ir man neverta aiškinti, kaip mūsų mažytei bendrijai malonu skaityti jūsų laiškus, bet jūs, žinoma, nenuvokiate, jog visuose namuose, ko gero, aš vienintelė mažiausiai jais džiaugiuosi. Visi buvo patenkinti, kad jūs sėkmingai pervažiavote Alpes, o aš galvojau, jog dabar jūs jau kitapus kalnų.

Vieno kito dalyko, minimo jūsų laiške man, nepasakėme baronui, o ir kai kuriuos jūsų samprotavimus apie patį save aš tariau nebūsiant reikalinga visiems skelbti. Ponas de Volmaras teikėsi tik mandagiai pasišaipyti iš jūsų, o Julija prisiminė paskutines motinos gyvenimo akimirkas, vėl susigraudino ir apsipylė ašaromis. Jūsų sapnas ją tesujaudino tuo, kad atgaivino jos sielvartą.

Na, o aš, brangusis auklėtojau, turiu jums pasakyti, jog jau nė kiek nesistebiu, kad jūs nesiliaujate žavėjęsis savimi, kad vis atsižadate kokios nors beprotystės ir ryžtatės būti protingas: mat visą gyvenimą jūs taip darote — priekaištaujate sau už vakarykštę dieną ir grožitės savimi tokiu, koks būsite rytoj.

Turiu taip pat prisipažinti, kad jūsų didis ryžtas grįžti atgal be nieko, kai jau buvote visai greta mūsų, man anaiptol neatrodo toks nuostabus kaip jums. Mano nuomone, čia daugiau tuštybės negu išminties, ir apskritai būčiau labiau patenkinta, kad užuot grūdinęs valią, daugiau vadovautumėtės protu. Jeigu jau šitaip pasišalinote, tai leiskite jus paklausti, ko gi buvote atėjęs? Jums buvo gėda pasirodyti, o juk reikėjo gėdytis, kad neišdrįsote mums pasirodyti; nejaugi malonumas, kurį suteiktų pasimatymas su draugėmis, neviršytų daug kartų menko nesmagumo dėl jų pašaipų? Nejaugi jums nebūtų laimė pasirodyti mums persigandusia mina ir mus prajuokinti? Tai va, tuomet iš jūsų nepasišaipiau, užtat juo labiau šaipausi dabar,— tiesa, man labai gaila, kad negaliu smagiai jūsų paerzinti, o todėl negaliu ir gardžiai pasijuokti iš visos širdies.

Deja, atsitiko kai kas dar blogiau: jūs užkrėtėte mane savo baimėmis, bet neįkvėpėte man savo ramybės. Jūsų sapnas savotiškai kraupus, jis nejučia žadina man nerimą ir liūdesį. Skaitant jūsų laišką, man nepatiko jūsų jaudinimasis, o baigiant skaityti — jūsų pasitikėjimas savimi. Tikrai sunku suprasti, kodėl jūs ūmai taip susijau-

dinote ir kodėl taip greitai nusiraminote. Keisčiausia, kad bloga nuojauta jūsų nepaleido ligi tos akimirkos, kai galėjote ją išsklaidyti, bet nenorėjote! Tik vienas žingsnis, vienas mostas, vienas žodis — ir viskas būtų buvę baigta. Jūs sunerimote be jokio pagrindo ir taip pat be jokio pagrindo nusiraminote: išgąstis jums praėjo, bet persidavė man; ir taip jau atsitiko, jog vienintelį kartą gyvenime jūs parodėte valios tvirtybę, tačiau padarėte tai mano sąskaita. Po jūsų lemtingo laiško man be perstojo gniaužia širdį: aš žiūriu į Juliją ir bijau jos netekti; kiekvieną akimirką tarsi matau, kaip jos veidą užlieja mirties blyškumas; štai šįryt apkabinau ją ir staiga nežinia kodėl apsiverkiau. Ak, tas šydas! Tas šydas!.. Kiekvieną sykį, kai apie jį pagalvoju, mane nukrečia šiurpas, ir aš stačiai nežinau kur dėtis iš nerimo. Ne, niekados jums nedovanosiu, kad jo nenutraukėte, nors galėjote nutraukti, ir bijau, jog neturėsiu nė valandėlės ramybės, kol vėl nepamatysiu jūsų šalia Julijos. Taip ilgai jūs kalbėjote apie filosofiją, bet sutikite, dabar pasirodėte besąs visiškai niekam tikęs filosofas. Ak, sapnuokite, tik nesislapstykite nuo savo draugų,— tai kur kas geriau nei jų vengti ir būti išminčium.

Regis, iš milordo laiško ponui de Volmarui galima spręsti, kad jis rimtai ketina įsikurti Klarane netoli mūsų. Kai tik jis apsispręs ir protu, ir širdimi, grįžkite abudu ir laimingai čia įleiskite šaknis; to linki jums mažoji bendrija ir ypačiai jūsų draugė

Klara d'Orb.

P. S. Beje, jeigu iš tikrųjų nieko negirdėjote, ką mudvi su Julija kalbėjome Eliziejuje, tai gal taip ir geriau jums,— juk žinote, kokia aš budri: iškart pamatau žmogų, nors jis manęs ir nepastebi, ir, būdama klastinga, išjuokiu tuos, kurie slapčiomis klausosi.

XI LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO PONO DE VOLMARO

Aš parašiau milordui Eduardui ir tiek daug apie jus kalbėjau, jog dabar, sėdęs rašyti jums, galiu tik pasiūlyti susipažinti su tuo laišku. Atsakant į jūsų laišką, man galbūt derėtų pareikšti tokius pat taurius jausmus, kokių man nešykštite; bet pakviesti jus į savo šeimą,

elgtis su jumis kaip su broliu, kaip su draugu, padaryti jūsų seseria tą, kuri buvo jūsų mylimoji, perduoti jums tėvo valdžią vaikams, patikėti jums savo teises, prieš tai pasisavinus jūsų teises,— štai kokių pagyrų aš tariau jus esant vertą. O jeigu jūs pateisinsite mano pasitikėjimą ir rūpinimąsi jumis, laikysiu tai jūsų dėkingumu, visiškai mane patenkinančiu. Aš stengiausi pagerbti jus savo dėmesiu, pagerbkite ir jūs mane savo dorybėmis. Jokių kitokių pagarbos pareiškimų neturėtume reikalauti vienas iš kito.

Jūsų slogus sapnas nė kiek manęs nenustebino, ir aš nesuprantu, kodėl sau priekaištaujate dėl jo. Man rodos, nieko ypatingo, jei filosofinio mąstymo žmogus dukart susapnuoja tą patį sapną.

Bet norėčiau prikišti jums ne tiek įspūdį, kurį jums padarė tas sapnas, kiek jo pobūdį, ir anaiptol ne dėl tos priežasties, kuri tikriausiai jums atėjo į galvą. Vienas senovės tironas įsakė nužudyti žmogų[26], kuris susapnavo, jog nusmeigė jį durklu. Prisiminkite, kokiu pagrindu buvo padarytas nuosprendis, ir pritaikykite jį sau. Kur tai girdėta! Jūs važiuojate Italijon spręsti savo draugo likimo, o galvojate apie buvusią meilę! Jei nebūtų buvę ano vakaro pokalbio, niekados neatleisčiau jums to sapno. Dieną galvokite, ką darysite Romoje, tuomet naktį mažiau svajosite, kas darosi Vevė.

Fanšona apsirgo, todėl mano žmona labai užsiėmusi ir neturi laiko jums parašyti. Čia yra žmogus, kuris mielai ją pavaduoja. Laimingasis! Viskas klostosi taip, kad jūsų neaplenktų laimė; atlygis už dorybes ieško jūsų ir prašyte prašosi pelnomas. Tik nepaveskite niekam kitam atlyginti man už mano geradarystes,— to aš laukiu vien iš jūsų.

XII LAIŠKAS

PONUI DE VOLMARUI NUO SEN PRĖ

Tegu šis laiškas lieka žinomas tik mudviem; tegu tamsi paslaptis gaubia visų žmonių doringiausiojo klaidas. Kokį pavojingą žygį aš sumaniau! O išmintingasis bičiuli, mano geradary, kad galėčiau išlaikyti atmintyje visus jūsų patarimus, kaip laikau širdyje jūsų gerus darbus! Dar niekados man taip nereikėjo blaivaus proto, dar niekados baimė, kad man jo gali pristigti, taip netrukdė man naudotis mano

turimu menku jo trupiniu. Ak, kaip man trūksta jūsų tėviškos paramos, jūsų pamokymų, jūsų išmanymo! Ką man daryti be jūsų? Šiomis sunkiomis aplinkybėmis mielai paaukočiau visus savo gyvenimo lūkesčius, kad tik pabūtume čia vieną savaitę!

Visos mano prielaidos buvo neteisingos, ligi šiolei dariau vieną klaidą po kitos. Aš bijojau tik vienos markizės; vos pamatęs tą moterį, išsigandau jos grožio, jos apsukrumo ir stengiausi nuo jos atplėšti taurią jos buvusio mylimojo širdį. Dėdamas visas pastangas nukreipti jį ton pusėn, kur nemačiau jokio pavojaus, kalbėjau jam apie Laurą su pagarba ir susižavėjimu, kuriuos ji man iš tikrųjų sužadino; mėgindamas patį tvirčiausią milordo prisirišimą prigesinti kitu prielankumu, tikėjausi, kad galų gale jis nutrauks ir vieną, ir kitą.

Iš pradžių mano planui jis pritarė, net pernelyg nuolankiai klausė mano patarimų ir, gal bausdamas mane už įkyrumą ir norėdamas mane truputį nugąsdinti, ėmė reikšti Laurai dar didesnę simpatiją, negu tarėsi jaučiąs. O ką gi dabar jums pasakyti? Simpatija ta pati, bet jau anaiptol ne tariama. Jo širdis, išsekinta tiekos grumtynių, neatlaikė, ir Laura pasinaudojo trumpalaike milordo silpnybe. Beje, šalia jos nelengva ilgai dėtis įsimylėjusiam; pats spręskite, kaip turėtų jaustis žmogus, į kurį nukreipta jos aistra. Tiesą pasakius, neįmanoma žiūrėti į tą nelaimingąją ir nesižavėti jos išvaizda ir stotu; ilgesio ir nuobodžio mina nenuslenka nuo jos veido ir, švelnindama jo raiškius bruožus, daro jį dar patrauklesnį; kaip saulės spinduliai prasimuša pro debesis, taip skausmo temdomos jos akys kartais svaido ugningus žvilgsnius. Net jos nusižeminimas, ir tas keri savo kuklumu; į ją žiūrėdamas, jos gailiesi; jos klausydamasis, jauti jai pagarbą; žodžiu, teisindamas savo draugą, turiu pasakyti, jog visame pasaulyje pažįstu tik du vyrus, kuriems nepavojinga būti šalia jos.

O Volmarai, milordui temsta protas! Aš tai matau, jaučiu ir sakau tai jums kartėlio pilna širdimi. Man baugu darosi pagalvojus, jog protui aptemus jis gali pamiršti savo padėtį ir savo priedermes. Baisu darosi pagalvojus, jog beatodairiška dorybės meilė, skatinanti jį niekinti viešąją nuomonę, gali jį pastūmėti į kitą kraštutinumą ir paakinti nepaisyti šventų padorumo ir garbės įstatymų. Kad Eduardas Bomstonas galėtų ryžtis tokiai santuokai!.. Kur tai girdėta!.. O jo draugas tai mato!.. ir nesudraudžia!.. ir toleruoja!.. draugas, kuris jam dėkingas už viską!.. Ne, tegu jis savo ranka išplėšia man širdį iš krūtinės, užuot ją šitaip išniekinęs!

Ką gi man daryti? Kaip elgtis? Juk jūs žinote, kokios ūmios jis

prigimties. Kalbomis palenkti jo neįmanoma, o jo paties kalbos jau kuris laikas toli gražu negali nuraminti mano būgštavimų. Iš pradžių dėjausi jo nesuprantąs; bandžiau užuominomis atvesti jį į protą, remdamasis visuotinai pripažintomis tiesomis; tuomet jis nustojo mane suprasti. Jei mėginu atsargiai užgauti jo savimeilę, jis atsako sentencijomis ir tariasi mane nuginčijęs; jei neatlyžtu, jis užsiplieskia, prabyla tokiu tonu, kokiu nedera kalbėti su draugu, ir draugystė turi nutilti. Patikėkite, šitokiomis aplinkybėmis negaliu savęs kaltinti nei baikštumu, nei drova: kai žmogus atlieka savo priedermę, jis gali tuo didžiuotis, bet šiuo atveju apie didžiavimąsi nėra ko nė kalbėti, reikia stengtis paimti viršų ir nepamiršti, jog vienas klaidingas žingsnis gali sužlugdyti geriausius ketinimus. Aš beveik nedrįstu su juo diskutuoti, nes kiekvienąsyk jaučiu, jog visai teisingai perspėjote, kad milordas protauja logiškiau už mane ir kad jokiu būdu nereikia veltis su juo į ginčus.

Beje, jis tarytum truputį man atšalo; galėtum pamanyti, kad aš jam trukdau. Kaip sumenkina žmogų trumpalaikė silpnybė, netgi žmogų, visais atžvilgiais pranašesnį už paprastus mirtinguosius! Didis, kilniaširdis Eduardas bijo savo draugo, savo kūrinio, savo mokinio! Sprendžiant iš kai kurių jo žodžių apie tai, kokią vietą gyventi jis pasirinktų, jei atsisakytų vesti, atrodo, kad jis nori išbandyti mano ištikimybę — pažiūrėti, ar aš galiu paaukoti savo interesus. O juk jis puikiai žino, jog aš neturiu teisės ir nenoriu jo palikti! O Volmarai, aš atliksiu savo priedermę ir niekados neatsižadėsiu savo geradario. Juk jeigu pasirodyčiau niekingas ir žemas, ką laimėčiau savo neištikimybe? Bene Julija ir jos godingasis vyras patikėtų savo vaikus išdavikui?

Ne kartą esate man sakęs, jog nedidelės aistros visados eina savu keliu ir siekia savo tikslo, o didžiąsias aistras galima nukreipti prieš jas pačias. Man regis, kaip tik šiam atvejui labai tinka jūsų mintis. Iš tikrųjų užuojauta, panieka prietarams, įpročiai — visa tai, kas šiuo metu sąlygoja Eduardo elgesį, atrodo pernelyg menka ir stačiai neverta dėmesio, bet tikroji meilė neatskiriama nuo taurumo, ir, atsigręžus į tą jausmą, visados galima vienaip ar kitaip paveikti įsimylėjėlį. Aš pabandžiau eiti tuo aplinkiniu keliu ir neprarandu vilties, kad man turėtų pasisekti. Priemonė atrodo žiauri, ir aš ėmiausi jos su pasidygėjimu. Šiaip ar taip, viską pasvėrus man regis, kad padarysiu paslaugą ir pačiai Laurai. Kas atsitiks, kai ji staiga iškils į tokią aukštą padėtį? Juk iškart atsiskleis jos gėdinga praeitis. O kokią dva-

sios didybę ji gali pasiekti dabartinėje savo padėtyje! Jei neklystu, toji keistuolė iš prigimties linkusi džiaugtis veikiau pasiaukojimu, kurio iš jos reikia laukti, negu aukšta padėtimi, kurios turi atsižadėti.

O jeigu ir ši priemonė nepadės, nieko kita nebeliks kaip kreiptis į vyriausybę, remiantis tikybų skirtumu, tačiau šios priemonės griebsiuos tik kraštutiniu atveju, kai išmėginsiu visas kitas. Šiaip ar taip, imsiuos visko, kad tik neįvyktų toji negarbinga, gėdinga santuoka. Ak Volmarai, godingasis bičiuli, kiekvieną gyvenimo akimirką trokštu būti vertas jūsų pagarbos! Nors ir ką būtų rašęs jums Eduardas, nors ir kokių kalbų būtumėte girdėjęs, nepamirškite, jog niekados, kol krūtinėje plaka širdis, neleisiu, nors ir kiek tai man atsieitų, kad *Laureta Pizietė* taptų ledi Bomston.

Jeigu jūs pritariate toms priemonėms, kurių aš imuosi, atsakyti į šį laišką nebūtina. Jei klystu, pamokykite, ką man daryti; bet paskubėkite, nes nevalia gaišti nė valandėlės. Adresas ant mano laiško bus užrašytas kita ranka. Lygiai taip pasielkite ir jūs, siųsdamas man atsakymą. Apsvarstęs, ką reikia daryti, sudeginkite laišką ir pamirškite, kas jame parašyta. Tai pirma ir paskutinė mano gyvenime paslaptis, kurią noriu nuslėpti nuo abiejų pusseserių: jeigu drįsčiau labiau kliautis savo protu, netgi jūs niekados nieko nesužinotumėte*.

XIII LAIŠKAS

PONIAI D'ORB NUO PONIOS DE VOLMAR

Kurjeris iš Italijos tarytum tyčia laukė, kol tu išvyksi, lyg norėdamas tave nubausti už tai, kad dėl jo kaltės taip ilgai užtrukau. Anaiptol ne man priklauso tas mielas atradimas: vyras pastebėjo, kad, paliepusi kinkyti arklius aštuntai valandai, tu išvažiavai tik vienuoliktą, ir toli gražu ne iš meilės mums,— gal dvidešimt

* Norint geriau suprasti šitą laišką, taip pat šeštos dalies trečią laišką, reikia žinoti milordo Eduardo meilės istoriją, ir iš pradžių aš ketinau įdėti ją į šią knygą. Viską apgalvojęs iš naujo, vis dėlto nesiryžau paprastos dviejų įsimylėjėlių istorijos gadinti romantiškais milordo nuotykiais. Geriau kai ką leisti patiems skaitytojams atspėti. (Žr. milordo Eduardo nuotykius knygos gale).

kartų vis klausei, ar jau išmušė dešimtą, nes paprastai tokiu metu atgabenamas paštas.

Tai šit ir įkliuvai, vargše sesute; dabar jau nebegali to nuginčyti. Nepaisant mūsų mielosios Šajo nuomonės: „Toji Klara pažiūrėti vėjavaikė, bet iš tikrųjų nuovoki", tu nesugebėjai būti nuovoki ligi galo ir įsipainiojai į tuos pačius tinklus, iš kurių tik su dideliu vargu mane išvadavai, tu grąžinai man laisvę, bet pati nemokėjai jos išlaikyti. Argi dabar ne mano eilė pasijuokti? Ne, mano brangioji, be tavo žavesio ir sąmojingumo niekas nemokės taip šaipytis kaip tu ir pajuokai suteikti švelnų ir jaudinantį glamonės atspalvį. Be to, juk mudvi taip skiriamės viena nuo kitos! Kaipgi aš galėčiau išdrįsti tyčiotis iš bėdos, pati būdama dėl jos kalta, juo labiau kad tu mane iš jos išvadavai? Tavo širdyje nėra nė vieno jausmo, už kurį neturėčiau būti tau dėkinga; ir apskritai viskas, netgi tavo širdies silpnybė,— tavo doros vaisius. Tai man paguoda ir džiaugsmas. Juk man teko atgailauti ir ašaromis išpirkti savo klaidas, o iš tavęs galima tik nuoširdžiai pasišaipyti, kai nukaisti, be reikalo susigėdusi tokio pat tyro kaip ir tu pati savo prisirišimo.

Grįžkime prie kurjerio iš Italijos ir valandėlę palikime pamokymus. Man būtų negražu taip piktnaudžiauti ankstesnėmis teisėmis,— pamokslautojams leistina užmigdyti klausytojus, bet draudžiama vesti juos iš kantrybės. Tai va! Ką gi atgabeno mano kurjeris, kuris visados taip vėluoja? Ogi gerų žinių apie mūsų draugų sveikatą ir, be to, ilgą laišką tau. „Šit kaip? Puiku!" Matau, jog tu jau šypsaisi ir lengviau atsidūsti: jeigu laiškas atėjo, vadinasi, dabar tau reikia tik laukti, kada galėsi jį perskaityti.

Laiškas įdomus ne tik savo turiniu, ir ne be reikalo tu trokšti su juo susipažinti: jisai, be kita ko, dar dvelkia tokiu... Gana, aš kalbėsiu tau vien tik apie naujienas, o tai, ką ketinau tau pasakyti, mudviem anaiptol ne naujiena.

Drauge su tuo laišku atėjo taip pat milordo Eduardo laiškas mano vyrui su nuoširdžiausiais linkėjimais visiems mums. Štai tame laiške iš tikrųjų esama naujienų, ir juo labiau netikėtų, kad pirmajame apie jas net neužsimenama. Mūsų draugai rytojaus dieną buvo numatę išvykti į Neapolį, kur milordas turi reikalų, o iš ten važiuoti apžiūrėti Vezuvijaus... Kaip manai, brangioji, kuo tas vaizdas galėtų būti įdomus? O kai juodu sugrįš į Romą,— Klara, tik pagalvok, įsivaizduok... Eduardas ketina vesti... ačiū Dievui, ne tą niekingąją markizę,— priešingai, regis, jos dalykai prasti...

Tai ką gi?.. Ogi Laurą, meilingąją Laurą, kuri... Ir vis dėlto!.. Na, ir vedybos!.. Mūsų draugas neužsimena apie jas nė žodžio. Po vedybų jie visi trys ketina atvažiuoti čionai galutinai sutvarkyti savo reikalų. Vyras nesako man kokių, bet vis dar tikisi, jog Sen Prė pasiliks pas mus.

Prisipažįstu, jo tylėjimas truputį kelia nerimą. Nesuprantu, kas ten darosi: man atrodo, jog ten gana keista padėtis — vyksta nesuvokiamas žmogiškos širdies žaismas. Kaipgi toks doringas vyras gali degti tokia neblėstančia aistra tokiai nelabai moteriai kaip toji markizė? O kaipgi ji pati, būdama tokio ūmaus ir žiauraus charakterio, galėjo taip karštai pamilti žmogų, taip menkai į ją panašų, jeigu, aišku, įmanoma pavadinti meile nežabotą siautulį, stumiantį į nusikaltimą? Kaip galėjo jauna širdis, tauri, švelni, nesavanaudiška Lauros širdis, kadaise taikstytis su palaidu gyvenimu? Kaip sugebėjo Laura jo atsižadėti, paklususi jausmui, dažnai apgaunančiam ir suklaidinančiam moteris? Ir kaipgi meilė, pražūtinga daugeliui dorų moterų, galėjo paimti viršų ir atversti ją į dorą? Sakyk man, Klara, atskirti dvi širdis, mylinčias viena kitą, bet netinkančias viena kitai; sujungti širdis, sukurtas viena kitai, bet to nenujaučiančias; atvesti meilę į pergalę su pačios meilės pagalba; iš nedorybės ir nešlovės bedugnės ištraukti laimę ir dorybę; išvaduoti draugą iš pabaisos, nurodant jam deramą draugę... tiesa, nelaimingą, bet mielą, netgi dorovingą, jeigu, kaip drįstu tuo tikėti, įmanoma prarastą dorą atgauti,— sakyk: nejaugi būtų nuodėmė visa tai padaryti? nejaugi derėtų smerkti tą, kas nestos prieš tai?

Vadinasi, ledi Bomston atvažiuos čionai? Čionai, mano angele! Ką tu manai apie tai? Šiaip ar taip, juk stačiai stebuklas toji nuostabi mergina, kurią auklėjimas pražudė, o širdis išgelbėjo, nes meilė nukreipė ją doros keliu! Kas gali ja žavėtis labiau už mane, juk aš — jos priešingybė: širdis išvedė mane iš kelio, nors turėjau visas sąlygas padoriai elgtis. Tiesa, aš smukau ne taip žemai, bet argi paskum pakilau aukščiau už ją? Argi gelbėjaus iš tiekos pinklių, argi aukojausi tiek kiek ji? Ji sugebėjo nuo paskutiniojo nešlovės laiptelio užkopti ant pirmojo šlovės laiptelio: kitados ji buvo nusidėjėlė, tad juo labiau, šimtąsyk labiau dabar verta pagarbos. Ji jautri ir dora,— ko gi dar jai reikia, kad būtų panaši į mus? Jeigu ji nebegrįš prie jaunystės nuodėmių, tai bene ji mažiau už mane turi teisių tikėtis atlaidumo? Iš ko galiu aš laukti malonės? Bene galiu reikalauti pagarbos sau, jei pati nenorėsiu jos gerbti?

Bet va, sesute, protas man taip byloja, o širdis mane smerkia: nežinia kodėl, bet man dar nelengva įtikinti save, jog būtų gerai, jeigu Eduardas ją vestų ir jeigu mūsų draugas prie to prisidėtų. O, viešoji nuomonė! Kaip sunku nusimesti jos jungą! Ji visada kreipia mus prie neteisybės; dabarties blogis nustelbia praeities gėrį,— nejaugi jokiu gėriu neįmanoma kada nors užglostyti praeities blogio? Aš pasisakiau vyrui, kad man neramu dėl Sen Prė elgesio tokiomis aplinkybėmis. „Man regis,— pasakiau,— jam gėda kalbėti apie tai su mano pussesere. Niekšybės jis nepadarys, bet jis silpnas... pernelyg atlaidus draugo klaidoms..." — „Ne,— atsiliepė jis,— Sen Prė atliks savo priedermę; tikrai atliks, aš žinau. Daugiau nieko negaliu pasakyti. Tačiau Sen Prė — padorus vyras; aš laiduoju už jį; jūs būsite juo patenkinta..." Klara, negali būti, kad Volmaras mane klaidintų arba pats klystų. Tokie tvirti žodžiai mane nuramino ir grąžino pasitikėjimą savimi, supratau, kad visi mano būgštavimai — tik iš to, jog esu pernelyg skrupulinga, o jei turėčiau mažiau tuštybės ir daugiau žiūrėčiau teisybės, tai manyčiau, kad būsimoji ledi Bomston labiau verta to vardo, negu atrodo.

Bet palikime trumpam ledi Bomston ir pakalbėkime apie pačias save. Ar tu, skaitydama tą laišką, nenujauti, jog mūsų draugai sugrįš anksčiau, negu mes tikimės? Ar širdis nieko tau nesako? Ar dabar neplaka ji stipriau nei paprastai, toji širdis, tokia švelni ir tokia panaši į manąją? Ar ji nesuvokia, kaip pavojinga artimai bendrauti su mielu žmogumi, kas dieną jį matyti, gyventi su juo po vienu stogu? Jeigu tu dar gerbi mane, nepaisydama mano praeities klaidų, sakyk, ar nebijai, kad mano pavyzdys gali turėti tau įtakos? Prisimeni, kiek kartų jaunystės dienomis protas, draugystė, garbė tave skatino rūpintis manimi, o aš, meilės apakinta, juokiausi iš tavo būgštavimų? O dabar, mano švelnioji draugužė, mano eilė rūpintis tavimi, ir tau juo labiau pridera manęs klausyti, nes aš turiu didelį pranašumą — savo karčią patirtį. Tad paklausyk, kol dar ne vėlu, nes gali atsitikti, jog, pusę gyvenimo sielvartavusi dėl mano klaidų, kitą pusę sielvartausi dėl savų. Svarbiausia, nepasitikėk daugiau savimi: šelmiškas linksmumas saugo tik tas moteris, kurioms nėra ko bijoti, bet pražudo tas, kurioms gresia pavojus. Klara! Klara! Kitados tu juokeisi iš meilės, bet tik todėl, kad jos nepažinojai: tavęs nekliudė jos strėlės, ir tu tareisi esanti jų nepasiekiama. Dabar meilė keršija ir savo ruožtu juokiasi iš tavęs. Išmok nepasitikėti savo išdavikiška linksmybe, nes vieną gražią dieną

ko gero liesi per ją ašaras. Brangioji mano, laikas tau įdėmiai pasižiūrėti į save, juk ligi šiol prastai save suvokei ir turėjai klaidingą nuomonę apie savo charakterį, nemokėjai teisingai savęs vertinti. Tu klioveisi mielosios Šajo žodžiais, o jinai iš tavo žaismingo gyvumo sprendė tave esant nelabai jausmingą; betgi tokia širdis kaip tavoji nesuprantama jos protui. Šajo ne iš tų, kurie gali tave permanyti, ir apskritai, be manęs, niekas daugiau pasaulyje tavęs nepažįsta! Mūsų draugas, ir tas veikiau jautė, negu žinojo, ko esi verta. Aš tyčia nenorėjau atverti tau akių, kol tai buvo tau naudinga, bet dabar, kai toji klaidinga tavo nuomonė gali tave pražudyti, privalu pasakyti tau tiesą.

Tu esi guvi ir todėl tariesi esanti nelabai jausminga. Vargšele, kaip tu klysti! Jau pats tavo guvumas liudija visai ką kita: argi tu nepagyvėji, kai išeina kalba apie jausmus? Argi ne iš širdies eina tavo žavus džiugesys? Tavo pašaipos — tai dėmesio ženklai, jaudinantys labiau nei kieno kito malonūs žodžiai; kai dūksti, tu tarytum glamonėji; kai juokiesi, tavo juokas smelkiasi į širdį; kai juokiesi, nejučia išspaudi graudulio ašaras; o su tais, kuriems tu abejinga, kone visados, kaip matau, būni rimta.

Jei iš tikrųjų būtumei tokia, kokia tariesi esanti, sakyk, kas gi taip tvirtai sietų mudvi vieną su kita? Iš kurgi rastųsi mūsų neregėtos draugystės ryšiai? Juk būtų stačiai stebuklas, jei mano širdis linktų prie tavosios, visiškai nelinkusios į draugystę! Kur tai girdėta? Kaip? Toji, kuri gyveno tik dėl savo draugės, nemoka mylėti? Toji, kuri norėjo pamesti tėvą, vyrą, gimines, gimtinę ir važiuoti su savo drauge, nieko negali paaukoti dėl draugystės? O ką gi esu padariusi aš, nors ir turiu jausmingą širdį? Sesute, aš tik leidau save mylėti; nors ir kokia buvau jausminga, aš tik atsidėkojau tau lygiai tokia pat draugyste.

Tie prieštaravimai įteigė tau pačių keisčiausių minčių apie savo charakterį, kokios gali kilti nebent tokiai vėjavaikei kaip tu: tu įsitikėjai, jog esi mylinti draugė, bet šalta mylimoji. Nepajėgdama nutraukti švelnių saitų, apraizgiusių tavo širdį, tareisi apskritai nesugebanti mylėti. Sakeisi, jog, be tavo Julijos dalios, niekas kita negali tavęs jaudinti: tarsi širdis, apdovanota įgimtu jausmingumu, galėtų linkti tik į vieną žmogų, ir tarsi, įpratusi mylėti mane vieną, galėtumei tenkintis ta meile! Tu juokais klausei, kokios lyties žmogaus siela. Ak vaikeli, siela neturi lyties, tačiau mūsų jausmai visados nukreipti į tam tikrą lytį, ir tu jau pradedi tatai jausti.

Mat pirmasis įsimylėjėlis nesužadino tavo jausmų, ir tu iškart pagalvojai, jog apskritai jų neturi; nepamilusi pirmojo gerbėjo, pagalvojai, jog negali nieko mylėti. Ištekėjusi tu vis dėlto jį pamilai, ir taip karštai, jog nuo to net nukentėjo mudviejų draugystė; tavo nejausminga širdis sugebėjo rasti tokį švelnų meilės pakaitą, jog kilniadvasis žmogus pasijuto laimingas.

Vargše sesute, dabar tu pati turi spręsti savo abejones. Jei iš tikrųjų

*Ch'un freddo amante e mal sicuro amico**,

vadinasi, turiu dar rimtesnį pagrindą kliautis tavo draugyste. Labai bijau, jog taip ir bus. Tačiau noriu ligi galo išsakyti savo mintį.

Įtariu, jog tu, pati to nežinodama, įsimylėjai daug anksčiau, negu manei,— šiaip ar taip, tas pats jausmas, kuris pražudė mane, būtų ir tave suviliojęs, jeigu aš nebūčiau pirma žengusi lemtingo žingsnio. Nejaugi tau atrodo, jog toks natūralus ir saldus jausmas galėtų bręsti taip ilgai? Nejaugi tau atrodo, jog, būdamos tokio amžiaus, kokio buvome tuomet, galėjome be jokio pavojaus bendrauti su maloniu jaunuoliu ir nepasiduoti tam pačiam polinkiui, abi turėdamos vienodus polinkius? Ne, mano angele, esu tikra, jeigu aš nebūčiau įsimylėjusi pirma, būtum įsimylėjusi jį tu. Tu ne tokia silpna ir anaiptol ne mažiau jausminga už mane, ir tu būtum buvusi protingesnė, bet toli gražu ne laimingesnė už mane. Tačiau koks jausmas būtų galėjęs tavo kilnioje širdyje perveikti pasibaisėjimą išdavyste ir neištikimybe savo draugei? Draugystė apsaugojo tave nuo meilės spąstų; į savo draugės mylimąjį tu žiūrėjai tik kaip į savo draugą ir išgelbėjai savo širdį mano širdies kaina.

Mano prielaidos nėra vien tuščios spėlionės, kaip tu manai; ir jeigu prisiminčiau tuos laikus, kuriuos pridera pamiršti, man būtų nesunku įrodyti, jog tavo rūpinimasis manimi, ir, kaip tau atrodė, vien tik manimi, buvo lygia dalia nukreiptas ir į brangų man asmenį. Nedrįsdama jo mylėti, tu norėjai, kad jį mylėčiau aš; tu manei, jog mudu su juo negalėsime būti laimingi vienas be kito; ir todėl tavo širdis, kuriai lygių nėra pasaulyje, dar švelniau mudu mylėjo. Būk tikra, jog nebūtumei man tokia atlaidi, jei pati

* Šaltas įsimylėjėlis — nelabai patikimas draugas[27] (Metastazijus). Originale ši mintis pateikta atvirkščiai, ir tegu nepyksta ant mūsų mielos damos — poeto mintis daug teisingesnė ir gražesnė.

nejaustumei jam silpnybės; ir būtumei prikaišiojusi sau teisingą griežtumą, laikydama jį pavyduliavimu. Tu tareisi neturinti teisės grumtis su mano jausmu, kurį būtų derėję nugalėti; ir, bijodama pasirodyti veikiau klastinga negu išmintinga, dėl mano laimės paaukojai savo laimę, bet tareisi, jog aukojiesi vardan dorybės.

Tai šit tavoji istorija, miela Klara; tai šit kodėl mano nešlovė — tai tavo tironiškos draugystės darbas, ir tik jai aš turiu dėkoti už savo klaidas. Nebijok, aš neketinu tavęs mėgdžioti; nesu linkusi sekti tavo pavyzdžiu, lygiai kaip tu manuoju; o kadangi tau nėra ko bijoti, kad gali pakartoti mano klaidas, ačiū Dievui, nė aš neturiu pagrindo lygiai taip atlaidžiai žiūrėti į tavo elgesį, kaip tu žiūrėjai į manąjį. Tu padėjai man susigrąžinti dorybę, ir aš pasinaudosiu ja padėdama tau dorybę išlaikyti,— argi tai ne pats garbingiausias siekis?

Dar noriu tau pasakyti savo nuomonę apie tavo dabartinę būseną. Taip ilgai nesimačius su mūsų mokytoju, tavo jausmai jam nepasikeitė: tu vėl esi laisva, o jisai sugrįžo,— štai naujos aplinkybės, kuriomis ir pasinaudojo meilė. Tavo širdyje nepabudo naujas jausmas,— ne, tai senas jausmas, ilgai joje glūdėjęs, pasijuto laisviau. Dabar tu didžiuodamasi tą pripažinai pati sau ir pasiskubinai papasakoti man. Toji išpažintis pasirodė tau beveik būtina, idant pasijustumei visiškai nekalta: ši meilė buvo nusikalstama tavo draugei, o tau ji — nebe nuodėmė; ir gal tu pasidavei tai negalei, su kuria grūmeisi tiek metų, vien tam, kad mane iš jos išvaduotumei.

Visa tai aš pajutau, brangioji; man nė kiek nesukėlė nerimo tas jausmas, kurį tu puoselėji: man jis — tikras išganymas, o ir tau nedera jo sau prikišti. Šią žiemą, kurią visi mes praleidome ramiai ir draugiškai, mano pasitikėjimas tavimi dar sustiprėjo, nes pamačiau, jog tavo linksmumas ne tik nepritilo, bet, priešingai, dar padidėjo. Tu buvai švelni, rūpestinga, atidi, bet drauge ir neslėpei savo lipšnumo, nuoširdžiai juokavai, neturėjai paslapčių, nesigriebei gudrybių, ir nekaltas džiaugsmas švelnino pačias dygiausias tavo pašaipas.

Tačiau po mūsų pasikalbėjimo Eliziejuje aš nebepatenkinta tavimi: dabar tu liūdna, susimąsčiusi, tau daug maloniau būti vienai negu su drauge; tu kalbi kaip ir anksčiau, bet pasikeitė tonas, juokauji nedrąsiai, nesiryžti taip dažnai apie jį šnekėti, tarytum bijai, kad tavęs kas nors klausosi, ir nors nesiteirauji, ar gavau iš jo žinių, bet iš tavo nerimastavimo aišku, kad jų lauki.

Man baugu, mieloji sesute, jog tu nesuvoki, kokia stipri tavo negalė: strėlė bus įsmigusi giliau, negu tau atrodo. Patikėk manimi ir įdėmiau pažvelk į savo sužeistą širdį; kartoju, atvirai paklausk savęs, ar nepavojinga moteriai, nors ir kokio blaivaus proto ji būtų, ilgai gyventi šalia mylimo žmogaus, ar nėmaž nebijai to, kas pražudė mane, būtent — pasitikėjimo savimi? Judu abu laisvi, ir tai juo svaresnė dingstis pasiduoti pagundai. Doringoje širdyje nėra vietos silpnybei, už kurią vėliau graužia sąžinė, ir aš sutinku su tavimi: mes visados turime pakankamai jėgų atsispirti nusikaltimui. Bet, deja, kas gali laiduoti, jog Sen Prė niekados nepasidarys silpnas? Pažiūrėk, kokie būna padariniai, pagalvok apie nuopuolio kančias. Kad kiti tave gerbtų, turi pats save gerbti. Kaip gali pelnyti žmonių pagarbą, jei pati sau jos nejauti? Ir jeigu moteris nėmaž nesibaimindama žengia pirmą žingsnį nedoros keliu, kurgi ji nueis? Štai ką aš pasakyčiau aukštuomenės damoms, kurios dorą ir tikėjimą laiko menkniekiu ir žiūri tik vieno įstatymo — kitų nuomonės. Tačiau tu, doringa ir tikinti moteris, suvokianti ir mylinti savo priedermę, tu pripažįsti ne tik viešąjį požiūrį, bet ir kitas taisykles, kurių nuosekliai laikaisi, vadinasi, tau svarbiausia — garbė, kurią saugo tavo sąžinė, tad visada jos ir paisyk.

Ar nori žinoti, kokią klaidą tu darai? Dar sykį tau sakau: užuot atvirai apgarsinusi savo garbingą jausmą, idant jis taptų tyras, tu rausti dėl jo*. Nors esi valiūkė, tavo drovumas stačiai neprilygstamas; tu vis juokauji, dėdamasi narsuole, o aš matau, kaip dreba tavo vargšė širdis: tu lyg ir šaipaisi iš meilės, bet elgiesi kaip tie vaikai, kurie, bijodami tamsos, naktimis dainuoja. O brangioji drauguže, prisimink: juk tu pati daugel sykių esi man sakiusi, jog apsimestinė gėda veda į tikrą gėdą, o dorybė rausta tik dėl to, kas išties nedora. Argi meilė pati savaime — nusikaltimas? Bene ji ne pats švelniausias jausmas, gamtos mums padovanotas? Bene jos tikslas nėra geras ir pagirtinas? Argi ji neniekina žemų ir niekingų sielų? Argi ji neįkvepia drąsos didžioms ir tvirtoms sieloms? Argi ji netaurina visų jų jausmų? Argi joms neprideda antra tiek dvasingumo? Argi nepakelia jų aukščiau jų pačių? Ak, jei doras ir protingas gali išlikti vien tas, kas nepažeidžiamas meilės strėlių, sakyk, kam tada

* Kodėl leidėjas palieka tiek daug pasikartojimų, kurių pilna šitame laiške, kaip ir didumoje kitų? Priežastis labai paprasta: jam nė kiek nerūpi, ar tie laiškai patinka žmonėms, kurie gali to klausti.

reikalinga dora šioje žemėje? Išsigimėliams, patiems niekingiesiems iš mirtingųjų.

Ką bloga tu padarei? Ką gali sau prikišti? Argi tu pasirinkai negarbingą žmogų? Argi jis ne laisvas? Argi tu ne laisva? Argi jis nėra vertas tavo didžios pagarbos? Argi jis nejaučia lygiai tokios pat pagarbos tau? Argi tu nebūtumei iš tikro laiminga, jei suteiktumei laimę savo draugui, tikrai vertam to vardo, ir, paaukojusi jam savo širdį ir save pačią, apmokėtumei tuo senas savo draugės skolas ir, sulyginusi jį su savimi, deramai pagerbtumei likimo nuskriaustą taurų žmogų?

Puikiai žinau, kokiais delikačiais sumetimais tu save tramdai: atseit, kaip galima atsisakyti viešai duoto žodžio ir velionį vyrą išmainyti į kitą, visiems išpažinti savo silpnybę ir ištekėti už nuotykių ieškotojo — juk niekingi žmonės, niekados nešykštintys užgaulių pravardžių, be abejo, jį taip pavadins; štai kodėl prikaišioji sau tą jausmą, užuot jį teisinusi, ir verčiau slepi savo meilę širdies gilumoje, užuot ją įteisinusi! Tačiau sakyk, kas, tavo manymu, gėdinga: ištekėti už mylimo ar mylėti jį netekėjus? Pasirink, tavo valia. Gerbdama velionio vyro atminimą, tu privalai gerbti ir save, jo našlę, taigi verčiau ištekėti negu įsitaisyti meilužį; ir jeigu jaunystė verčia tave priimti ką nors į tą vietą, kurią kitados užėmė vyras, tu taip pat pagerbsi jo atminimą, pasirinkdama žmogų, kuris buvo jam brangus.

Jei kalbėsime apie nelygybę, tai, man regis, aš įžeisčiau tave, jei imčiau neigti tokį menką argumentą, nes šiuo atveju svarbu tik protas ir padorumas. Man žinoma tik viena gėdinga nelygybė, būtent — charakterių arba auklėjimo neatitikimas. Nors ir kokią aukštą padėtį būtų pasiekęs žmogus, persiėmęs nemoraliomis pažiūromis, santuoka su juo visados bus gėdinga; o žmogus, kuriam įdiegtas garbės pajautimas, nebus menkesnis už bet kurį kitą, ir nėra tokios padėties, kuri jam nepritiktų. Tu žinai, kokios nuomonės laikėsi netgi tavo tėvas, kai buvo sprendžiama, ar leisti mane už mūsų draugo. Jis priklauso garbingai, nors ir negarsiai giminei; visuomenės jis gerbiamas, ir pelnytai. O be to, jeigu jis būtų ir paskutinis žmogus, nė tada nederėtų abejoti: geriau nusižengti kilmės reikalavimams negu dorai,— anglininko žmona labiau verta pagarbos negu valdovo meilužė[28].

Aš matau dar vieną sunkumą: tau reikės pirmai prisipažinti meilę;

juk tu tikriausiai supranti, kad jis tik tada išdrįs siekti tavo rankos, kai tu jam leisi; ir visiškai teisinga, kad nelygybė dažniausiai brangiai kainuoja aukštesnės padėties žmogui: jam reikia daryti žeminančius pirmuosius žingsnius. Aš tau padėsiu išvengti šito sunkumo; netgi prisipažįstu, kad jis man atrodytų kur kas didesnis, jei nebūčiau pasirūpinusi jo pašalinti. Tikiuosi, tu pasitiki savo drauge ir neabejoji, kad ji padarys viską, tavęs nepažemindama; aš savo ruožtu tikiuosi sėkmės ir ramiai prisiimu šitą priedermę; juk nors judu abu kitados ir esate man sakę, kaip sunku draugę paversti mylimąja, vis dėlto, jei gerai pažįstu tavo širdį, kurią kitados matydavau kiaurai, nemanau, jog šiuo atveju man reikėtų didelės išmonės. Taigi siūlau patikėti man tas derybas, kad galėtumei džiaugtis jo grįžimu atvirai, nesigraužadama, nieko nebijodama ir nesigėdydama. Ak sesute, kaip man maga amžinai sujungti dvi širdis, sutvertas viena kitai ir jau seniai susiliejusias mano širdyje! Tegu jos dar labiau susilieja, jeigu tai įmanoma, tegu tampa viena ir jums abiem, ir man. Taip, miela Klara, tu dar sykį pasitarnausi savo draugei, apvainikuodama savo meilę; aš dar labiau būsiu tikra dėl savo jausmų, kai jie vienodai pasiskirstys tarp judviejų.

O jeigu, nepaisant mano argumentų, šitas planas tau netinka, tuomet, mano nuomone, reikia žūtbūt pašalinti iš namų tą baisų žmogų, pavojingą ir tau, ir man; nes, šiaip ar taip, nors ir labai mums rūpi vaikų auklėjimas, motinų dora rūpi dar labiau. Gerai pagalvok kelionėje; kai sugrįši, mudvi visa tai aptarsime.

Aš nutariau siųsti šitą laišką tiesiai į Ženevą, nes Lozanoje tik pernakvosi ir ten tikrai nespėsi jo gauti. Rašyk man kuo išsamiau apie mažąją respubliką. Visi taip garbsto tą žavų miestą, ir aš laikyčiau tave laiminga, kad gali jį aplankyti, jei galėčiau pavydėti malonumų, perkamų draugų širdgėlos kaina. Niekada nemėgau prabangos, o dabar jos neapkenčiu, nes ji atėmė tave visai amžinybei. Vaikeli, nei tu, nei aš nevažiavome Ženevon pirkti vestuvinių pašvitų, ir aš abejoju, ar tavo brolienė, pasidabinusi flandriškais nėriniais ir indiškais kašmyrais, nors ir kokiais nuopelnais garsėtų tavo brolis, jausis laimingesnė už mudvi, apsitaisiusias paprastais apdarais. Nors ir pykstu, bet vis dėlto prašau tave įkalbėti gimines atšvęsti vestuves Klarane. To prašo ir mano tėvas tavo tėvą, ir mano vyras — jaunosios motiną. Pridedu abu laiškus; įteik juos ir paremk kvietimą savo atgimstančiu autoritetu; tai ir visas mano dalyvavimas šventėje, nes aš nieku būdu nesutiksiu palikti šeimos. Sudiev, sesute, rašyk, kas naujo, duok žinią,

kada tavęs laukti. Štai jau antra diena, kai tu išvažiavai, ir aš nebegaliu taip ilgai gyventi be tavęs.

P.S. Man baigiant šį padriką laišką, panelė Anrietė oria mina irgi rašė tau. Mano nuomone, reikia, kad vaikai visados sakytų tai, ką mano, o ne tai, kas liepta, todėl leidau mažajai gudruolei rašyti, kas tik šauna į galvą, ir nepataisiau nė vieno žodžio. Tai trečias priedas prie mano laiško. Neabejoju, kad ne jo tu ieškojai, paskubomis naršydama paketą. Ketvirto priedo gali neieškoti — nerasi. Jis siųstas į Klaraną,— vadinasi, Klarane pridera jį ir skaityti. Turėk tai galvoje.

XIV LAIŠKAS

MOTINAI NUO ANRIETĖS

Kurgi jūs, mama? Sako, Ženevoje, taip toli, taip toli, kad reikėtų važiuoti dvi dienas nuo ryto ligi vakaro. O gal jūs ketinate keliauti ir aplink pasaulį? Tėtukas šįryt išvyko į Etanžą, senelis išėjo medžioti, mamytė rašo užsidariusi savo kambaryje, likau viena su savo miela Pernete ir miela Fanšona. Dievulėli, jau nebežinau, kas čia darosi, kai mūsų gerasis draugas išvažiavo, visi kažin kur išsisklaidė. Jūs, mama, pirmoji mane palikote. Ir prieš tai jau buvo nuobodu, kai jūs nebeturėjote ko erzinti. O šit ir jūs išvažiavote, ir dabar dar nuobodžiau, nes mamytei, kai viena liko be jūsų, visai sugedo nuotaika. O mano *vylelis* jaučiasi gerai, tik jūsų nebemyli, nes vakar nepašokinote jo ant kelių, kaip visada. O aš gal dar truputį jus mylėsiu, jei grįšite labai greitai, kad man nebūtų taip nuobodu. Jei norite mane paguosti, parvežkite ko nors mano *vyleliui*, kad jis apsidžiaugtų. O jam paguosti jūs pati ką nors sugalvosite. Ak Dievulėli, jei mūsų gerasis draugas būtų namie, jis beregint viską suprastų! Mano gražioji vėduoklė visai sulūžo, žydroji suknelė virtusi skuduru, sudrisko baltoji skarytė, o nertinės pirštinaitės suvis niekam tikusios. Sudiev, mama. Baigiu laišką, nes mamytė irgi baigė rašyti ir jau eina iš savo kabineto. Man rodos, jos akys paraudusios, bet aš nedrįstu jai to sakyti; skai-

tydama mano laišką, ji supras, kad aš tai pastebėjau. Mieloji mama, kokia jūs negera, jei dėl jūsų verkia mamytė!

P.S. Bučiuoju senelį, bučiuoju dėdes, bučiuoju naujają tetą ir jos mamą; bučiuoju visus, tik ne jus, mama. Girdite, mama? Mano rankos ne tokios ilgos, kad galėčiau jus apkabinti.

PENKTOS DALIES
PABAIGA

Šešta dalis

PIRMAS LAIŠKAS

PONIAI DE VOLMAR NUO PONIOS D'ORB

Prieš išvykdama į Lozaną, noriu pabrėžti tau kelis žodžius, kad žinotumei, jog atvažiavau sėkmingai, tik anaiptol ne taip linksmai, kaip tikėjausi. Aš taip džiaugiausi ta nedidele kelione,— juk ir tave dažnai ji viliojo; tačiau kai tu atsisakei važiuoti drauge, ji pasirodė man beveik nemaloni. Kam ji man reikalinga be tavęs? Jeigu ji bus nuobodi, turėsiu nuobodžiauti viena; jeigu bus maloni, man bus gaila džiaugtis be tavęs. Neturiu ko pasakyti prieš tavo argumentus, bet nejaugi tu manai, kad esu patenkinta? Tikrai, sesute, tu labai klysti, ir man apmaudu, kad netgi neturiu teisės apmaudauti. Sakyk, nenaudėle, ar tau ne gėda visados sakyti tiesą, griauti visa tai, kas malonu tavo draugei, ir netgi neleisti jai truputį paniurgzti? Nejaugi pasaulis apsiverstų aukštyn kojomis, jeigu bent savaitėlę paliktumei vyrą, ūkį, vaikelius? Aišku, pasielgtumei lengvapėdiškai, bet užtat būtumei šimtąsyk mielesnė; trokšdama būti tobulybė, tu pasidarysi nesugyvenama ir gausi ieškotis draugų tarp angelų.

Nors praeityje ir būta nemalonumų, nejučia susigraudinau, atsidūrusi tarp savųjų: pasitiko jie mane džiaugsmingai, bent jau nešykštėjo glamonių. Apie brolį tuo tarpu nekalbėsiu, palauksiu, kol geriau jį pažinsiu. Jis gana išvaizdus, tik manieringas, kaip ir visi toje šalyje, kur jis mokėsi. Jis orus ir šaltas, man regis, netgi truputį išpuikęs; bijau, kad jaunajai jis pasirodys anaiptol ne toks geras vyras kaip mudviejų, be to, vedęs jis tikriausiai taps despotu.

Tėvas labai apsidžiaugė mane pamatęs ir puolė manęs apkabinti, atidėjęs į šalį pranešimą apie didelį mūšį, kurį prancūzai ką tik laimėjo Flandrijoje[1], tarytum patvirtindami pranašystę, kurią išsakė mūsų draugo draugas. Kokia laimė, kad jis nedalyvavo tame mūšyje! Ar tu gali įsivaizduoti, kaip narsusis Eduardas žiūri į bėgančius anglus ir pats leidžiasi bėgti?.. Niekados, nieku būdu!.. Verčiau jis šimtąsyk būtų atidavęs gyvastį.

Beje, mūsų draugai jau ilgokai neberašo. Regis, vakar turėjo ateiti paštas? Jei gausi laiškų, tikiuosi, nepamirši, kad ir man jie įdomūs.

Sudiev, sesute, laikas važiuoti. Manau, gausiu iš tavęs žinių Ženevoje, kur ketiname būti rytoj pietų metu. Be kita ko, turėk galvoje, jog, šiaip ar taip, vestuvės be tavęs neįvyks, ir jeigu tu nenori atvažiuoti į Lozaną, aš nuvešiu visą kompaniją pas tave, mes apiplėšime Klaraną ir išgersime visus tavo užjūrio vynus.

II LAIŠKAS

PONIAI DE VOLMAR NUO PONIOS D'ORB

Nuostabu, sesele pamokslautoja! Tačiau, regis, man tu pernelyg išputi išganingą savo pamokslų poveikį. Neginčysiu, gal kitados tavo draugas ir užmigdavo juos beskaitydamas, bet tavo draugė jokiu būdu neužmigo, netgi priešingai — laiškas, kurį gavau vakar, užuot palenkęs į miegą, visą naktį man neleido sudėti akių. Saugokis mūsų Argaus aiškinimų, jeigu tik jis pamatys tą laišką! Bet aš padarysiu tvarką ir prisiekiu, kad tu veikiau nudegsi nagus su tuo laišku, negu parodysi jį vyrui.

Jeigu imčiau svarstyti tavo pamokymus pastraipsniui, regis, pasisavinčiau tavo teises, tad verčiau rašysiu, kas šauna į galvą; be to, kadangi noriu pasirodyti kukli ir nenoriu tau įtaikauti, iš pradžių nekalbėsiu apie mūsų keliauninkus ir paštą iš Italijos. Jeigu taip atsitiks, blogiausiu atveju perrašysiu visą laišką ir pabaigą atkelsiu į pradžią. O dabar pakalbėkime apie tariamąją ledi Bomston.

Jau vien tas titulas man kelia pasipiktinimą. Niekados nedovanočiau Sen Prė, jeigu jis nesipriešintų, kad tas titulas atitektų tokiai nuslydėlei, nedovanočiau Eduardui, jeigu jis suteiktų jai tą titulą, nedovanočiau nė tau, jeigu tu jį pripažintumei. Julija de Volmar savo namuose priims Lauretą Pizietę? Pakęs, kad ji bus šalimais! Ką tu, vaikeli, atsipeikėk! Koks žiaurus gali būti tavo švelnumas! Nejaugi tu nežinai, kad tavoji aplinka pražūtinga nešlovei? Nejaugi ta nelaimingoji būtybė drįstų kvėpuoti tuo pačiu oru kaip ir tu? drįstų alsuoti šalia tavęs? Juk ji jaustųsi nejaukiau už apsėstąjį, palietusį šventojo palaikus; nuo vieno tavo žvilgsnio ji prasmegtų kiaurai žemes; vien tavo šešėlis ją nudėtų.

Aš jokiu būdu neniekinu Lauros, Dieve saugok! Priešingai, žaviuosi ja ir ją gerbiu, juo labiau kad tokio atgimimo negalima nepavadinti ir didvyrišku, ir nuostabiu. Bet argi to pakanka, kad galėčiau pateisinti tuos niekingus palyginimus, kuriais tu drįsti pati save žeminti? Nepamiršk, jog tikroji meilė, net atsidavusi savo didžiausioms silpnybėms, saugo moterį ir reikalauja stropiai žiūrėti savo garbės! Bet aš tave suprantu ir tau atleidžiu. Tolimi ir žemi dalykai dabar maišosi tavo akyse; tu esi taip aukštai pakilusi viršum žemės, jog, žvelgdama į ją, nebematai jos nelygumų. Tavo nužemintas dievotumas viską paima savo labui, netgi tavo dorybę.

Puiku! Ir kas iš to? Nejaugi natūralūs jausmai nepabus tavo širdyje? Nejaugi neturės įtakos savimeilė? Prieš savo valią tu jauti pasidygėjimą, bet vadini jį puikybe ir stengiesi ją nugalėti, priskirdama jį viešosios nuomonės baimei. Naivuole! Nejaugi nešlovė, kurią užsitraukia nedorybė, priklauso tik nuo viešosios nuomonės? Ir argi įmanoma bendrauti su moterimi, kuriai girdint nevalia tarti tokių žodžių kaip skaistybė, padorumas, dora, nes jie priverstų ją verkti iš gėdos, atgaivintų skaudžius prisiminimus, kone įžeistų atgailaujančią nusidėjėlę? Patikėk, mano angele, reikia gerbti Laurą, bet nevalia su ja bendrauti. Kaip tik iš pagarbos jai moterys turi jos vengti; mūsų draugijoje jai būtų pernelyg sunku.

Klausyk. Tavo širdis sako tau, jog tų vedybų neturi būti. O argi tai nereiškia, kad jų niekados ir nebus?.. Mūsų draugas, kaip tu rašai, jau nebeužsimena apie jas savo laiške... tame laiške, kurį, pasak tavęs, jis parašė man... Ir tas laiškas, kaip sakai, labai ilgas, ar ne?.. O paskum tie tavo vyro samprotavimai... Mįslingas žmogus — tavo vyras!.. Judu abu — sukčių pora ir susitarę vedžiojate mane už nosies... Beje, jo jausmas čia neturi didelės reikšmės... ypač tau, jei skaitei laišką, o ir man, nors aš jo neskaičiau... Mat aš labiau pasitikiu tavo ir savo draugu negu visa filosofija.

Ak, šit kaip! Nežinia kaip ir kodėl tas įkyrus žmogus vėl pasirodo mano laiške! Dievaži, bijau, kad jis dar sykį nepasirodytų, tad jeigu jau prašnekau apie jį, išsakysiu viską, kad nereikėtų vėl prie jo grįžti.

Neklaidžiokime po chimerų karalystę. Jeigu tu nebūtumei buvusi Julija, jeigu tavo draugas anksčiau nebūtų buvęs tavo mylimasis, nežinau, kas būtų man nutikę, nežinau, kas jis būtų buvęs man; tik žinau, kad jeigu jo nelemta žvaigždė pirma būtų jį nukreipusi į mane, jis nebūtų išnešęs sveikos galvos: nesvarbu, ar beprotė aš, ar ne, bet tikrai būčiau išvariusi jį iš proto. Na, nesvarbu, kas galėjo man atsi-

tikti, pakalbėkime, kaip dabar man yra. Pirmas dalykas, ką aš padariau pasauly,— tas, kad pamilau tave. Nuo pat mažumės tau atidaviau savo širdį. Nors ir kokia švelni ir jausminga buvau, jau nebegalėjau pati mylėti ir jausti: visi mano jausmai siejosi su tavimi, tu viena atstojai man visus ir viską, ir aš gyvenau tik tam, kad būčiau tavo draugė. Tai iškart pastebėjo vargšelė Šajo ir susidarė apie mane savo nuomonę. Sakyk, sesute, ar ji klydo?

Juk žinai, tavo draugą aš padariau savo broliu. Draugės mylimasis tapo man kaip ir mano motinos sūnus. Tokį sprendimą priėjau ne protu, o širdimi. Jei būčiau buvusi dar jausmingesnė, vis tiek būčiau jį mylėjusi kaip brolį. Bučiuodama tą, kuris buvo tau visų brangiausias, bučiuodavau tave; mano glamonių tyrumo laidas buvo gyvas jų nuoširdumas. Argi gali mergina šitaip elgtis su tuo, kurį myli? Argi tu pati šitaip elgeisi su juo? Ne, Julija, merginos meilė baigšti ir nedrąsi; santūrumas ir drovumas — štai jos ginklai; ji išsiduoda atstūmimo žodžiais, o kai persimaino ir netikėtai apdovanoja įsimylėjėlį glamonėmis, tas iškart suvokia jos vertę. Draugystė dosni, o meilė šykšti.

Pripažįstu, jog pernelyg artimi santykiai visada pavojingi tokio amžiaus žmonėms, kokio buvome mudu su juo, tačiau mudviejų širdyse gyveno ta pati būtybė, ir abudu buvome taip įpratę tarp mudviejų jausti tave, jog tik tave sunaikinę būtume galėję susieiti. Netgi nuoširdus artumas, tapęs mums mielu įpročiu, tas artumas, kuris kitais atvejais būna labai pavojingas, tuomet buvo man patikima atrama. Mūsų jausmai priklauso nuo minčių, ir jeigu mintys pakrypsta tam tikra linkme, sunku jas nugręžti kitur. Mes per ilgai kalbėjomės vienu tonu, kad galėtume prabilti kitu; mes buvome per toli nuėję, kad galėtume pasukti atgal. Meilė trokšta plėtotis pati; jai nepatinka, kai vietoj jos pusę kelio nueina draugystė. Pagaliau, kaip kitados tau sakiau ir dabar tikiu, negalima aistringai bučiuoti tas pačias lūpas, kurias anksčiau bučiavai nekaltai.

Čia mane parėmė tas, kurį Apvaizda pasiuntė suteikti trumpą laimę mano gyvenimui. Tu jį pažinojai, sesute, buvo jis jaunas, dailiai sudėtas, doras, dėmesingas, atlaidus; jis nemokėjo mylėti taip, kaip tave mylėjo tavo draugas, betgi jis mylėjo mane, o kai moters širdis laisva, aistra, nukreipta į ją, būna užkrečiama. Ir štai, atsiliepusi į jo meilę, aš atidaviau jam viską, kas dar buvo širdyje,— ir mano vyro daliai teko pakankamai švelnumo, tad jam nereikėjo gailėtis, kad jis mane pasirinko. Ir ko tuomet man buvo bijoti? Prisipažįstu net, jog

lyties teisės, susiliejusios su žmonos priedermėmis, vienu tarpu pergalėjo tavo teises, ir, atsidėjusi savo naujai padėčiai, iš pradžių daugiau galvojau apie vyrą negu apie draugę; tačiau grįžusi atgal pas tave vietoj vienos širdies tau atnešiau dvi ir paskui, likusi viena, niekados nepamiršau, jog man priklauso mokėti dvigubą skolą.

Ką dar pasakyti tau, švelnioji mano drauguže? Grįžus mūsų buvusiam mokytojui, tarytum užsimezgė nauja pažintis. Man pasirodė, jog žiūriu į jį kitomis akimis; man pasirodė, jog bučiuodama jį drebu kaip niekad. Kuo saldesnis man buvo tas jaudulys, tuo labiau jo bijojau. Lyg nusikaltimo baisėjausi to jausmo, kuris gal ir pabudo tik todėl, jog buvo nebenusikalstamas. Labai jau daug galvojau apie tai, kad Sen Prė jau nebėra ir negali būti tavo mylimasis; labai jau gerai jaučiau, jog jis laisvas ir jog aš taip pat laisva. Visa kita tu pati žinai, mieloji sesute, apie mano būgštavimus, sąžinės priekaištus sužinodavai tuoj pat, kai tik jie atsirasdavo. Tokia nauja būsena taip baugino mano nepatyrusią širdį, jog prikaišiojau sau, kad skubu pas tave kraustytis, lyg tai nebūtų buvę mūsų sutarta dar prieš grįžtant mūsų draugui. Man visiškai nepatiko, jog jis kaip tik ten, kur aš taip troškau gyventi, ir, man regis, aš kuo ramiausiai būčiau leidusi tam troškimui atvėsti, jei nebūčiau maniusi, jog tu manęs labai pasigendi.

Galop aš persikrausčiau pas tave ir beveik nusiraminau. Mažiau teprikaišiojau sau savo silpnybę po to, kai viską tau išpažinau; o šalia tavęs prikaišiojau dar mažiau: tariausi esanti tavo globojama ir nustojau dėl savęs bijoti. Klausydama tavo patarimo, ryžausi laikytis su juo taip pat kaip ir anksčiau. Jei būčiau buvusi santūresnė, tokia elgsena, be abejo, būtų buvusi lyg savotiškas prisipažinimas,— o argi reikėjo sąmoningo meilės įrodymo, jeigu ir nejučia jų galėjo man atsirasti? Taigi iš drovumo nesilioviau paikiojusi, o iš kuklumo elgiausi kuo laisviau. Tačiau dabar mano laikysena gal nebeatrodė natūrali, nes jau nelabai žiūrėjau saiko. Buvau vėjavaikė, bet dabar visiškai padūkau, o kai pajutau, kad galiu be baimės taip elgtis, mano pasitikėjimas savimi dar padidėjo. Gal todėl, kad tavo susidrausminimas suteikė man jėgų sekti tavo pavyzdžiu, gal todėl, kad manoji Julija sutaurina kiekvieną, kas su ja bendrauja, ilgainiui aš visiškai nusiraminau, ir iš visų pirmykščių mano emocijų išliko tik vienas jausmas, tiesa, labai saldus, bet ramus ir taikus: mano širdis troško tik viena — kad tokia dvasios būsena niekados nesibaigtų.

Taip, mano brangioji, aš tokia pat švelni ir jausminga kaip ir tu, tik savaip: mano pajautos gyvesnės, tavo — gilesnės. Gal, būdama gy-

vesnė, aš sugebu lengviau išsilieti, ir tas pats linksmumas, daugeliui pražudantis nekaltybę, man visados ją saugojo. Turiu prisipažinti, ne visados tat lengvai pavykdavo. Argi galima, mano amžiaus moteriai likus našle, kartais nejausti, kad dienos sudaro tik pusę gyvenimo? Bet, kaip tu esi sakiusi ir kaip liudija tavo patirtis, išmintis — geriausia priemonė, leidžianti elgtis išmintingai; nes kad ir kaip puikiai tu moki tvardytis, netikiu, jog tavo padėtis labai jau skirtųsi nuo manosios. Štai ir ateina man į pagalbą entuziazmas, kuris gal daugiau padeda sergėti dorybę nei griežti proto pamokymai. Kiek kartų nakties tylumoje, kai neįmanoma nuo savęs pabėgti, gindavau šalin įkyrias mintis, stengdamasi prasimanyti kokių nors išdaigų rytojui! Kiek kartų kokiu kvailu pokštu gelbėjausi nuo pavojingo pokalbio prie keturių akių! Klausyk, brangioji, jei žmogus silpnas, visados ateina akimirka, kai linksmybę pakeičia nykuma, bet man toji akimirka niekados neateis. Regis, gerai tat jaučiu ir netgi drįstu tai užtikrinti.

Na, o dabar galiu drąsiai patvirtinti tai, ką sakiau Eliziejuje apie jausmą, gimusį širdyje, ir apie tą didžią laimę, kuria mėgavausi šią žiemą. Visa širdimi džiaugiausi gyvenimu šalia mylimo žmogaus ir jaučiau, jog nieko daugiau man nereikia. Jeigu tai niekados nesibaigtų, kitokios palaimos sau ir nelinkėčiau. Mano linksmybė nebuvo dirbtinė — ji radosi iš dvasinio pasitenkinimo. Išdaigomis aš dangsčiau malonumą nepaleisti jo iš akių. Man buvo aišku, kad jeigu vien tik juokausiu, neapsiginsiu nuo ašarų.

Dievaži, sesute, kartais lyg pastebėdavau, kad ir jam patinka tas žaidimas. Gudruolis nė kiek nepyko, kad jį stengiuosi įpykinti, ir negreit nusiramindavo todėl, kad norėjo būti kuo ilgiau raminamas. Ta dingstimi, lyg šaipydamasi iš jo, kalbėdavau jam švelnius žodžius, ir taip mudu rungtyniaudavome, kas pasirodys vaikiškesnis. Kartą kai tavęs nebuvo su mumis, jis žaidė šachmatais su tavo vyru, o aš ten pat žaidžiau volaną su Fanšona; ji tauškė be perstojo, o aš stebėjau mūsų filosofą. Iš jo nuolankios ir drauge išdidžios minos, taip pat iš staigių ėjimų spėjau, kad jam sekasi. Staliuko būta nedidelio, ir šachmatų lentos kraštas buvo prasikišęs. Ištaikiusi progą, lyg netyčia rakete nuverčiau šachmatus. Turbūt kaip gyva nesi mačiusi tokio įsiūčio: mūsų filosofas taip įpyko, jog kai atkišau jam skruostą ir pasiūliau nubausti mane arba antausiu, arba bučiniu, jis nusisuko. Meldžiau atleidimo, jis buvo nepalenkiamas. Jeigu būčiau puolusi prieš jį ant kelių, jis netgi nebūtų teikęsis manęs pakelti. Galop iškrėčiau jam dar vieną išdaigą, kad pamirštų pirmąją, ir mudu gražiausiai susitaikėme.

Kitokiu metodu, be abejo, nebūčiau taip lengvai išsisukusi iš keblios padėties; ir kartą pastebėjau, jog, man panorėjus, žaidimas būtų galėjęs tapti labai rimtas. Tai atsitiko tą vakarą, kai jis akompanavo, o mudvi dainavome tokį paprastą ir jausmingą Leo[2] duetą: *Vado a morir, ben mio**. Tu dainavai gana nerūpestingai, o aš, priešingai,— labai įsijautusi; stovėjau ranka pasirėmusi į klavesiną, ir pakiliausią akimirką, kai aš pati susijaudinau, jis pabučiavo man ranką, ir tas bučinys rado atgarsį mano širdyje. Nelabai išmanau meilės bučinius, bet galiu tau pasakyti, jog draugystė, netgi tokia kaip mūsų, panašių bučinių niekados nedovanojo ir nepatyrė. Tai šit, vaikeli, ar tu žinai, kaip jaučiasi moteris po tokių akimirkų, kai eina pasvajoti vienatvėje ir nešasi jaudinantį prisiminimą? Aš nustojau dainuoti, pasiūliau pašokti ir ėmiau šokdinti filosofą. Paskum mes vakarieniavome beveik po atviru dangumi, sėdėjome iki vėlumos; aš nuėjau gulti labai nuvargusi ir miegojau kaip užmušta.

Taigi aš turiu svarų pagrindą negadinti sau nuotaikos ir nekeisti įpročio. Akimirka, kai permainos pasirodys būtinos, taip arti, jog neverta jos skubinti. Labai jau greit ateis laikas, kai moteriai pridera būti apdairiai ir santūriai. Tuo tarpu, kol skaičiuoju metus nuo dvidešimties, skubu naudotis savo teisėmis, o kai moteriai per trisdešimt, miela vėjavaikė pasidaro juokinga. Ir tavasis kritikierius juk ne veltui išdrįso pasakyti, kad tik pusę metų begalėsiu „imti salotas pirščiukais“. Palaukit! Atsikeršydama už tą pašaipą, imsiu salotas rankomis ne šešis mėnesius, o šešerius metus, ir prisiekiu, kad jis pats norom nenorom jas valgys. Bet grįžkime prie anos kalbos.

Jeigu mes nesugebame valdyti savo jausmų, tai bent jau valdome savo elgesį. Be abejo, melsčiau Viešpatį dvasios ramybės, bet labai norėčiau, paskutinę valandą stojusi prieš aukščiausiąjį teisėją, parodyti jam tokį nenuodėmingą gyvenimą, koks jis buvo šią žiemą! Iš tiesų juk neturiu ko prikišti nei sau, nei tam žmogui, kuris vienintelis galėjo padaryti iš manęs nusidėjėlę. Bet dabar, brangioji, jam išvažiavus, viskas pasikeitė: kai jo nėra, įpratau apie jį galvoti, galvoju rytą vakarą, kiekvieną akimirką, ir, man regis, jo paveikslas daug pavojingesnis už jį patį. Kai jis toli — aš įsimylėjusi, kai jis čia pat — aš tik šėlioju; tegu sugrįžta, aš jo nebebijau.

Kai jis išvyko, aš liūdžiu ir drauge nerimauju dėl ano jo sapno. Jeigu viską tu priskiri meilei, tai labai klysti: pamiršti draugystę. Mūsų

* Einu myriop, mano mielas (*it.*).

keliauninkams išvykus, tu buvai išblyškusi, persimainiusi, ir aš jau galvojau: ji apsirgs ir atguls. Aš ne prietaringa, bet baili. Puikiai suprantu, jog sapnai neturi įtakos mūsų gyvenimo įvykiams, bet visados baiminuos, kad po jo kas nors gali imti ir atsitikti. Po to prakeikto sapno vargu ar kurią naktį ramiai miegojau, kol pagaliau įsitikinau, jog tu jau atsigavusi ir pažvalėjusi. Jeigu jau aš, pati to nejausdama, parodžiau įtarų susidomėjimą skubotu Sen Prė žygiu, tai tikras dalykas, jog būčiau atidavusi viską pasaulyje, kad jis būtų mums pasirodęs tąsyk, kai parlėkė į Klaraną kaip paskutinis kvailys. Tačiau visi mano nuogąstavimai dingo, kai tavo veidas atgavo spalvą. Tavo sveikata, tavo apetitas nuramino geriau nei tavo pajuokavimai: pamačiusi, kaip tu šauniai darbuojies prie stalo, visos mano baimės beregint išsisklaidė. Ir dar laimingesnė pasijutau sužinojusi, jog sugrįžta Sen Prė,— visais atžvilgiais malonus įvykis. Jo grįžimas nekelia man jokio nerimo, priešingai — teikia paguodą; ir kai tik jį pamatysime, man nebebus ko baimintis nei dėl tavo gyvasties, nei dėl savo ramybės. Sesut, neleisk man prarasti mano draugės, o dėl savo draugės nesikrimsk,— kol tu gyva, aš atsakau už save... Betgi, Dieve mano, kas man darosi? Kodėl man taip neramu? Pati nežinau, kodėl man taip gniaužia širdį. Ak vaikeli, nejaugi kada nors viena iš mūsų pergyvens kitą? Vargas tai, kuriai teks tokia skaudi dalia! Jos gyvenimas vargu ar bus vertas to vardo, kitaip sakant, ji bus nebegyva dar mirties nesulaukusi.

Na, sakyk tu man, kodėl aš kamuojuosi ir taip kvailai aimanuoju? Kuriam galui ta paniška baimė, neturinti jokio pagrindo? Užuot kalbėjusios apie mirtį, verčiau pakalbėkime apie vedybas, tai kur kas maloniau. Tavo vyrui jau seniai atėjo mintis mane ištekinti, ir jeigu jis nebūtų apie tai prašnekęs, ko gero, niekados nebūčiau apie tai pagalvojusi. Paskum ne kartą apie tai mąsčiau, bet visados su panieka. Fui! Po antrų vedybų jauna našlė susensta. Jei turėčiau vaikų nuo antro vyro, tarčiausi esanti Anrietės senelė. Tu irgi gera! Uoliai saugai savo draugės garbę ir, tvarkydama mano gyvenimą, dar pageidauji, kad būčiau tau dėkinga už rūpinimąsi ir išganingą gailestingumą! Na jau ne! Aš tau įrodysiu, jog visi argumentai, kuriais grindžiamas tavo malonus rūpinimasis, neverti nė menkiausio mano argumento prieš antras vedybas.

Pakalbėkime rimtai. Nesu tokia niekinga, kad argumentais „už“ ar „prieš“ antras vedybas laikyčiau arba gėdą atsimesti nuo drąsaus įsipareigojimo, kurį pati viena prisiimu, arba baimę, kad žmonės mane

pasmerks už tos priedermės nevykdymą, arba turtinę nelygybę, kai visa garbė atitenka tam sutuoktiniui, kuriam kitas sutinka būti dėkingas už savo padėtį; nenoriu kartoti nė to, ką jau ne sykį esu tau kalbėjusi apie savo nepriklausomą charakterį ir įgimtą dygėjimąsi vedybų jungu; pateiksiu tik vieną prieštaravimą,— jį man perša šventas jausmas, kurio niekas taip negerbia pasaulyje kaip tu. Sugriauk šitą argumentą, sesute, ir aš pasiduosiu. Nors ir krečiu visas tas išdaigas, kurios tau kelia tokį pasibaisėjimą, mano sąžinė rami. Manęs neišpila gėdos raudonis, kai prisimenu amžinatilsį vyrą; aš mielai kviečiu jį paliudyti mano nekaltumą: kodėl gi turėčiau bijoti jo atminimo ir nedaryti to, ką darydavau anksčiau, jam matant? O argi aš jausčiausi lygiai taip pat, o Julija, jeigu sulaužyčiau šventus įžadus, kitados mudu siejusius, ir išdrįsčiau prisiekti kitam amžiną meilę, kurią tiek kartų esu prisiekusi pirmajam vyrui? Argi galėčiau išniekinti velionio atminimą, negarbingai padalydama širdį ir atsiduodama jo perėmėjui, argi galėčiau vykdyti naujas priedermes antrajam vyrui, neįžeisdama pirmojo? Tas pats paveikslas, kuris toks brangus man, keltų nebent siaubą ir pasibaisėjimą ir be paliovos temdytų mano laimę, o prisiminimai, dabar saldinantys mano gyvenimą, būtų man kančia. Kaip tu drįsti kalbinti mane paimti įpėdinį velioniui vyrui, jei pati prisiekei niekados neieškoti įpėdinio savajam? Bene argumentai, kuriuos teiki man, netiktų tokiu pat atveju tau? Mano velionis vyras ir Sen Prė mylėjo vienas kitą? Ką gi, juo blogiau. Kaip pasipiktintų jis matydamas, jog žmogus, buvęs jam toks brangus, pasisavino jo teises ir įtraukė žmoną neištikimybėn! Ir pagaliau, jeigu iš tikrųjų neturėčiau jam jokių įsipareigojimų, tai nejaugi neturiu įsipareigojimų nė brangiam meilės laidui? Bene galiu patikėti, kad jis būtų mane pasirinkęs, jei būtų numatęs, jog kada nors nuskriausiu jo vienturtę dukterį, sumaišydama ją su kito vyro vaikais?

Na, dar vienas žodis, ir baigiu. Kas tau sakė, jog visos kliūtys — tik iš manęs vienos? Tu laiduoji už žmogų, kurio vaidmuo čia svarbus, tačiau, man regis, toks yra tavo noras, bet vargu ar turi tokią galią. Net jei ir būtum tikra, kad jis sutiks, argi nė kiek negraužtų tavęs sąžinė, jog perši man aistros kitai moteriai nualintą širdį? Kaip tu manai, ar galėtų tuo tenkintis mano širdis, ar būčiau aš laiminga su žmogumi, kurio nesugebėčiau padaryti laimingo? Geriau apie tai pagalvok, sesute; man nebereikia tokios meilės, kokios pati nebesugebu pajusti, aš noriu sulaukti atsako į jausmus, kuriuos dar galiu dovanoti; ir moters išdidumas man neleis taikstytis su tuo, jog nepatiksiu savo vyrui.

Sakyk, kuo tu gali pagrįsti savo viltis? Kad mudviem malonu matyti vienam kitą? Bet gal mudu artina vieną su kitu vien draugystė? O trumpalaikė aistra, mūsų amžiaus žmonėms galinti kilti tik per tai, kad mudu skirtingos lyties,— nejaugi tai pakankamas pagrindas tavo viltims? Jeigu toji aistra yra peraugusi į kokį patvarų jausmą, tai kodėl jis to nepasakė ne tik man, bet nė tau, nė tavo vyrui,— juk ponas de Volmaras tokias kalbas būtų kuo palankiausiai išklausęs. Kodėl Sen Prė niekam apie tai neužsiminė? Kodėl tik apie tave mudu kalbėdavomės prie keturių akių? O argi judu kada nors esate apie mane šnekėję? Bene aš galiu patikėti, kad jis turi kokią nors širdies paslaptį, kurią sunku nuslėpti? Juk aš būčiau pastebėjusi jo varžymąsi, ir kada nors netyčia jis būtų prasitaręs! O dabar, kai išvyko, katrai daugiau jis skiria dėmesio savo laiškuose, katrą dažniausiai sapnuoja? Išties stebiuosi tavimi! Tu laikai mane jausminga ir švelnia, o net negalvoji, kad visa tai aš galiu pasakyti tau pačiai! Aš kiaurai matau jūsų gudrybes, širdele: tam, kad galėtumėte pasisavinti teisėjo teisę, jūs tvirtinate, jog kitados išgelbėjote mano širdį, paaukodama savąją. Tokiomis išmonėmis manęs neapgausite!

Šit visa mano išpažintis, sesute. Aš norėjau tik apšviesti tave, bet anaiptol nenoriu tau priešgyniauti. Dabar man belieka tau pareikšti, ką esu nusprendusi šiuo klausimu. Tau, kaip ir man, gal net geriau negu man, yra žinoma, kas dedasi mano širdyje; mano garbė, mano laimė tau lygiai taip brangios kaip man, ir aistrų nedrumsčiamas tavo protas tau geriau nurodys, kur man ieškoti ir garbės, ir laimės. Tad vadovauk mano elgesiui, visiškai tavimi pasikliauju. Grįžkime kiekviena į savo natūralų būvį, tik susikeiskime vaidmenimis, tuomet abi lengviau išsisuksime iš keblios padėties. Vadovauk, aš būsiu nuolanki: tu privalai man nurodinėti, kaip man elgtis, o aš — vykdyti tavo valią. Laikyk mano sielą savojoje — kam neišskiriamoms draugėms turėti dvi atskiras sielas?

Ką gi, grįžkime dabar prie mūsų keliauninkų. Bet aš jau tiek prikalbėjau apie vieną, jog nebedrįstu kalbėti apie antrą,— bijau, kad bus labai ryškus stilių skirtumas ir kad netgi draugiški jausmai anglui pernelyg aiškiai paliudys, kaip palankiai esu nusiteikusi šveicarui. Be to, ką galima pasakyti apie laiškus, kurių akyse nesu mačiusi? Kodėl gi tu nepersiuntei man bent jau milordo Eduardo laiško? Kas be ko, tu nesiryžai siųsti vieno laiško be kito, ir gerai padarei... O galėjai padaryti dar geriau... Ak, tegyvuoja dvidešimtmetės duenjos,— jos kur kas sukalbamesnės nei trisdešimtmetės!

Atsikeršydama papasakosiu tau, ką tu padarei šituo nuostabiu santūrumu: tu paskatinai mane spėlioti, kas parašyta tame laiške... taip, tame pačiame laiške... ir įsivaizduoti šimtąsyk daugiau, negu iš tikrųjų ten esama. Pykdama ant tavęs, su malonumu kuriu tokius dalykus, kokių ten ir būti negali. Na palauk, jeigu aš nesu ten dievinama, su kaupu tau atsiteisiu už nusivylimą.

Iš tikrųjų, nesuprantu, kaip tu drįsti po viso to kalbėti apie paštą iš Italijos. Tu nori parodyti, jog mano kaltė ne ta, kad laukiau pašto, o ta, kad laukiau nepakankamai. Būčiau palūkėjusi dar keliolika minutėlių ir tuomet tikrai būčiau susitikusi paštininką, perėmusi paketą ir kaip niekur nieko viską perskaičiusi. Štai tuomet būtų mano eilė riesti nosį. Et, vynuogės dar neprisirpusios!.. Tu sulaikei du laiškus, bet užtat aš turiu kitus du, ir gali tikėti ar netikėti, o į tuos sulaikytuosius aš jų už jokius pinigus nemainyčiau. Prisiekiu, jog Anrietės laiškas ne tik prilygsta tavajam, bet netgi pranoksta jį, ir nei tu, nei aš niekados gyvenime nesugebėsime parašyti tokio gražaus laiško. O juk mes drįstame tą gamtos stebuklą vadinti įžūlia mergiūkšte! Tai, žinoma, iš pavydo, grynai iš pavydo! Kur tai girdėta! Ar tu kada nors klaupiesi prieš ją ant kelių ir nusižeminusi bučiuoji jai rankytes, čia vieną, čia kitą? O juk tik tavo dėka ji kukli kaip nekalta mergelė ir griežta kaip Katonas, gerbia visus be išimties, netgi savo mamą; ir nevalia juoktis iš jos žodžių, nebent iš to, kaip juos parašo. Tai va, jeigu jau atskleidžiau tą naują talentą, aš ketinu, kol dar nesugadinai jos laiškų, kaip sugadinai jos šneką, užmegzti tiesioginį pašto ryšį tarp jos kambario ir manojo, ir tuomet niekas nedrįs perimti laiškų, kaip tų iš Italijos.

Sudiev, mieloji sesute. Tikiuosi, mano atsakymai išmokys tave gerbti mano žodį, kuriuo vėl galima pasitikėti. Norėjau papasakoti tau apie šį kraštą ir jo žmones, bet jau laikas baigti savo rašliavą; be to, tu išmušei mane iš vėžių savo išmonėmis,— užsigalvojusi apie galimą vyrą, beveik visiškai pamiršau savo šeimininkus. Bet nieko baisaus, dar pabūsiu šičia penkias ar šešias dienas, spėsiu antrąsyk geriau apžiūrėti visa tai, ką mačiau, tad nieko neprarasi, jei truputį palauksi. Tikėkis netrukus gauti mano rašliavos antrąjį tomą, kurį sukursiu prieš išvažiuodama.

III LAIŠKAS

PONUI DE VOLMARUI NUO MILORDO EDUARDO

Ne, mielasis Volmarai, jūs nė kiek neklystate; tuo jaunu vyru galima pasikliauti, o manimi — nė trupučio, ir aš tuo įsitikinau vos nesumokėdamas brangią kainą už karčią patirtį. Jeigu ne jis, būčiau pats neišlaikęs to išbandymo, kurį jam buvau parengęs. Kaip žinote, atsiliepdamas į jo dėkingumą ir trokšdamas pripildyti jo širdį naujų įspūdžių, aš stengiausi mūsų kelionei suteikti didesnę reikšmę, negu ji turėjo iš tikrųjų. Ryžausi tai kelionei tik todėl, jog norėjau atsiduoti ankstesniems pomėgiams, dar sykį pasimėgauti senu įpročiu ir padaryti Sen Prė tai, kas man atrodė reikalinga. Galutinai atsisveikinti su jaunystės simpatijomis, parsivežti visiškai sveiką draugą — štai toks buvo trokštamas mano kelionės rezultatas.

Aš jums rašiau, kokį nerimą sukėlė man Sen Prė sapnas Vilneve. Po to sapno įtartinas man pasirodė didelis džiaugsmas, apėmęs jį, kai pranešiau, kad jam būsią leista auklėti jūsų vaikus ir praleisti visą gyvenimą jūsų namuose. Norėdamas geriau jį pažinti jausmingumo akimirkomis, nutariau iš pradžių pašalinti visus sunkumus ir pareiškiau, jog aš ir pats ketinąs įsikurti netoli jūsų, tad mudviejų draugystė nebūsianti kliūtis jūsų planams. Tačiau man teko pakeisti sprendimą ir prašnekti kita kalba.

Sen Prė gal trejetą kartų susitiko su markize, ir mudu priėjome tą pačią nuomonę apie ją. Deja, markizė bandė jį suvilioti, bet nesėkmingai,— tik veltui rodė savo gudrybes. Nelaimingoji! Kiek turi ji gerų savybių, o doros — nė trupučio! kiek meilės jos širdyje, o garbės — nė ženklo! Jos karšta ir nuoširdi aistra mane jaudino, viliojo, kurstė aistrą ir man; bet toji aistra buvo tokia pat juoda kaip jos siela ir galiausiai ėmė kelti man pasibaisėjimą. Apie meilę nebuvo ko nė galvoti.

Kai Sen Prė pamatė Laurą ir artimiau pažino jos širdį, jos grožį ir protą, ir neregėtą atsidavimą, lyg tam tyčia skirtą mano laimei, aš nusprendžiau pasinaudoti proga išsiaiškinti mano draugo sielos būseną. „Jeigu aš vesiu Laurą,— pasakiau jam,— tai neketinu jos vežtis į Londoną, kur kas nors galėtų ją pažinti; aš noriu įsikurti su ja tokioje vietoje, kur yra gerbiamas doras žmogus, kad ir kažin kas jisai būtų; jūs tenai eisite tas pačias pareigas, ir mes, kaip anksčiau, gyvensime drauge. O jeigu nevesiu Lauros, esu pasiryžęs gyventi nuošalumoje.

Jums žinomi mano namai Oksfordo grafystėje, ir jums reikės pasirinkti: arba auklėti vieno savo draugo vaikus, arba su kitu draugu pasitraukti į uždarą gyvenimą". Sen Prė atsakė man taip, kaip ir galėjau tikėtis, bet aš norėjau pažiūrėti, kaip jis elgsis: ar skatins mane vesti, kad galėtų gyventi Klarane, nors jam derėtų smerkti tokią santuoką, ar, susiklosčius tokiai delikačiai situacijai, suteiks pirmenybę draugo garbei, paaukodamas savo laimę; ir vienu, ir kitu atveju jis turėjo išlaikyti išbandymą ir įrodyti man, ko verta jo širdis.

Iš pradžių Sen Prė man atrodė toks, kokį ir norėjau jį matyti: apsiginklavęs visais įmanomais argumentais, turinčiais sutrukdyti man vesti Laurą, jis ryžtingai priešinosi mano tariamam sumanymui. Man tie argumentai buvo įtikimesni negu jam pačiam, betgi aš nuolatos lankiausi jos namuose ir mačiau, kokia ji švelni ir sielvartinga. Mano širdis galutinai nusigręžė nuo markizės, todėl, tolydžio susitikdamas su Laura, ilgainiui prie jos prisirišau. Jos jausmuose radau tai, kas dar labiau sustiprino tą prisirišimą. Man buvo gėda dėl viešosios nuomonės, kurią pats niekinu, atsižadėti pagarbos, kurios ji buvo nusipelniusi savo dorybėmis,— argi nebuvau prisiėmęs tam tikros atsakomybės, suteikdamas jai viltį jei ne žodžiais, tai bent jau savo dėmesiu? Argi neapgausiu jos, jei nepateisinsiu jos vilčių, nors ir nieko nepažadėjęs? Tokia apgavystė man atrodė nežmoniškai žiauri. Žodžiu, prie širdies polinkio prisidėjo pareigos jausmas, aš ėmiau daugiau galvoti apie savo laimę negu apie garbę, ir galiausiai mano meilę Laurai parėmė ir blaivus protas; ir aš ryžausi palaikyti jos lūkesčius, kiek tai bus įmanoma, ir netgi juos įgyvendinti, jei kitaip negalėsiu išsisukti iš keblios padėties, nenusižengdamas teisingumui.

Tačiau mano bičiulis man kėlė vis didesnį nerimą: mačiau, jog jis vykdo ne visiškai tą vaidmenį, kurį prisiėmė. Tiesa, jis priešinosi mano ketinimams, jis nepritarė tiems ryšiams, kuriais žadėjau susisaistyti, bet jis prastai grūmėsi su mano bundančiu jausmu ir taip liaupsino Laurą, jog, iš pažiūros stengdamasis atkalbėti mane nuo santuokos, tik dar labiau kurstė mano polinkį. Toks prieštaravimas pasirodė man labai įtartinas. Ėmiau dingoti, kad Sen Prė nebe toks tvirtas, koks turėtų būti; jis tarytum nebedrįso atvirai stoti prieš mano jausmą, nebesispyrė mano priešinimuisi, bijojo mane įpykinti ir, mano nuomone, nebe taip ryžtingai vykdė savo priedermę, kaip pritinka mylinčiam draugui.

Kiti stebėjimai dar labiau sustiprino mano nepasitikėjimą; aš sužinojau, kad jis paslapčia susitinka su Laura; susekiau juos rodant

vienas kitam ženklus, liudijančius, kad jie veikia susitarę. Viltis sujungti savo likimą su tuo, kurį ji taip mylėjo, jos nebedžiugino. Jos akyse mačiau tą patį švelnumą, bet kai ji būdavo šalia manęs, jos vis būdavo liūdnos ir nebešviesdavo linksmybe, kaip anksčiau. Pastebėjau, jog, reikšdama meilingus jausmus, ji dažnai vogčiomis meta žvilgsnį į jaunąjį vyrą ir stengiasi nusukti nuo manęs ūmai padrėkusias akis. Žodžiu, ji elgėsi taip mįslingai, jog aš iš tikro sunerimau. Spręskite pats, ar galėjau aš nesistebėti. Ką aš turėjau manyti? Ar nebūsiu šildęs gyvatės užantyje? Kaip toli nužengė mano įtarinėjimai! Netgi ketinau jį apkaltinti lygiai taip neteisingai, kaip kitados jis buvo apkaltinęs mane! Kokie mes silpni ir nelaimingi! Mes patys kalti dėl savo nelaimių! Kaip galima skųstis, jog mus skriaudžia blogi žmonės, jeigu net gerieji kamuoja vieni kitus!

Visa tai paakino mane žengti ryžtingą žingsnį. Nors ir nesuvokiau tos intrigos esmės, mačiau, jog Lauros jausmai man nepasikeitę, ir po to išbandymo ji tapo man dar brangesnė. Nutariau su ja išsiaiškinti ir tik tuomet padaryti galutinę išvadą, bet norėjosi palaukti, kiek tai bus įmanoma, ir nuodugniai ištirti padėtį. Sen Prė atsidavimu nusprendžiau įsitikinti pats, paskui parodyti jam, ko jis vertas,— žodžiu, galutinai viską nustatyti, o tada jau pasakyti tiesą ir imtis reikiamų priemonių, nes numaniau, jog mudviejų santykiai neišvengiamai nutrūks, ir būgštavau, kad mano įtarimai nepersvertų viso to, ką davė man jo tauri prigimtis ir garbinga ilgametė draugystė.

Markizė sužinojo, kas dedasi tarp mūsų. Ji turėjo seklių Lauros vienuolyne, ir jai pasisekė gauti žinių, kad jau iškilęs vedybų klausimas. To visiškai pakako, kad jai pašoktų baisus pyktis; ji įniko rašyti man grasinančius laiškus. Ir ne tik rašė — nuo grasinimų perėjo prie veiksmų. Tačiau tai buvo nebe pirmiena, mes buvome tam pasirengę, ir visi jos žygiai baigėsi tuščiomis. Šiaip ar taip, man buvo malonu matyti, jog Sen Prė sugeba drąsiai užstoti draugą ir netausoja savo gyvasties, gelbėdamas jį iš mirtino pavojaus.

Įsiūčio priepuolių nugaluota, markizė atgulė ir jau nebepasikėlė. Taip atėjo galas jos kančioms* ir nusikaltimams. Negalėjau nesusikrimsti, sužinojęs apie jos būklę. Nusiunčiau pas ją daktarą Esviną; mano vardu ją aplankė ir Sen Prė; ji nepanoro matyti nei vieno, nei kito, nepanoro net girdėti apie mane ir kiekvieną sykį, kai išgirsdavo

* Iš ankstesnio milordo Eduardo laiško, nepatekusio į šį rinkinį, matyti, kad jis laikėsi nuomonės, jog, mirus blogam žmogui, jo siela sunaikinama.

tariant mano vardą, apiberdavo mane siaubingais prakeiksmais. Aš sielvartavau dėl jos ir jaučiau, jog štai ir vėl atsivers jau užsitraukusios žaizdos. Protas nugalėjo dar sykį, bet aš būčiau buvęs paskutinis niekšas, jei būčiau galvojęs apie vedybas tuo metu, kai merdi moteris, kadaise buvusi man brangi. Baimindamasis, kad galop neatsispirsiu norui ją pamatyti, Sen Prė pasiūlė man drauge nuvažiuoti į Neapolį, ir aš sutikau.

Kai ten nuvykome, po dviejų dienų jis įžengė į mano kambarį griežta ir ryžtinga mina, rankoje laikydamas laišką. Aš sušukau: „Markizė mirė!“ — „Dėkočiau Dievui! — šaltai atsakė jis.— Verčiau ji būtų mirusi, užuot gyvenusi ir dariusi niekšybes. Bet aš kalbėsiu ne apie ją. Klausykite“. Tylėdamas aš žiūrėjau į jį.

„Milorde,— tarė jis,— suteikdamas man šventą draugo vardą, jūs išmokėte jį gerbti. Aš atlikau man patikėtą priedermę, o dabar, matydamas, jog jūs ketinate pamiršti savo padėtį, turiu jums pasakyti: „Atsikvošėkite!“ Jūs galėjote nutraukti vienas grandines tiktai griebdamasis kitų grandinių. Nei vienos, nei kitos buvo jūsų nevertos. Jeigu tai būtų buvusios tik nelygios vedybos, būčiau jums pasakęs: „Nepamirškite, kad esate Anglijos peras — arba atsižadėkite savo titulo, arba gerbkite viešąją nuomonę!“ Bet kai santuoka tokia gėdinga!.. Ir tai jums!.. Argi tokią jums derėjo pasirinkti žmoną? Ji turi būti ne tik doringa, bet ir be dėmės... Nelengva rasti žmoną Eduardui Bomstonui. Pažiūrėkite, ką aš padariau“.

Ir jis padavė man laišką. Laiškas buvo nuo Lauros. Jaudindamasis atplėšiau jį. „Meilė nugalėjo,— rašė ji.— Jūs norėjote mane vesti; aš patenkinta. Jūsų draugas man priminė mano priedermę; aš vykdau ją be jokio gailestavimo. Nuplėšusi jums garbę, būčiau buvusi nelaiminga; palikdama ją nepaliestą, lyg pati ja apsigaubiu. Visą savo laimę aukoju vardan priedermės. Žiauri auka, bet ji man leidžia pamiršti gėdą, sutepusią mano jaunystę. Sudiev! Nuo šiolei aš nebepriklausau nei jums, nei sau. Sudiev amžinai! Ak Eduardai! Nestumkite manęs į neviltį šioje mano buveinėje! Įvykdykite mano paskutinę valią. Neužleiskite jokiai moteriai tos vietos, kurios aš neturėjau teisės užimti. Pasaulyje buvo tik viena širdis, sukurta jums,— tai Lauros širdis“.

Iš susijaudinimo negalėjau ištarti nė žodžio. Tuo pasinaudojęs, Sen Prė pasakė, jog, man išvykus, Laura priėmė šventimus tame pačiame vienuolyne, kur buvo prisiglaudusi; jog Romos kurija, sužinojusi, kad Laura ketina tekėti už liuterono, uždraudė jai su manimi matytis; ir nuoširdžiai prisipažino, kad jis pats ėmėsi visų tų priemonių,

susitaręs su Laura. „Aš nesipriešinau jūsų planams taip ryžtingai, kaip būčiau galėjęs priešintis,— toliau kalbėjo jis,— nes baiminausi, kad negrįžtumėte prie markizės, ir norėjau nukreipti jūsų jausmus nuo senos meilės į naują. Matydamas, jog per toli nuėjote, iš pradžių griebiausi proto argumentų, bet kadangi dėl savo praeities klaidų turėjau teisę juo nepasitikėti, tai ištyriau Lauros širdį ir, įžvelgęs joje taurumą, neatskiriamą nuo tikros meilės, kreipiausi į jį, trokšdamas palenkti Laurą ryžtis tai aukai; ir tą auką jinai padarė. Įsitikinimas, kad jos nebeniekinate, įkvėpė jai drąsos, ir tuo ji nusipelnė dar didesnės jūsų pagarbos. Ji atliko savo priedermę. Atlikite savo priedermę ir jūs".

Jis priėjo, pilnas entuziazmo, ir, priglaudęs mane prie krūtinės, sušuko: „Bičiuli, Apvaizda mudviem skyrė tą pačią lemtį, kurios įstatymas galioja mums abiem! Meilės viešpatystė pasibaigė, teprasideda draugystės viešpatystė; mano širdis dabar girdi jos šventą balsą ir pripažįsta tik tuos saitus, kurie mudu jungia. Pasirink pats, kur norėtum įsikurti — Klarane, Oksforde, Londone, Paryžiuje ar Romoje,— man vis tiek, svarbu, kad mudu drauge gyventume. Važiuok, keliauk kur nori, ieškok buveinės bet kuriame krašte, aš visur seksiu tau iš paskos. Gyvojo Dievo akivaizdoje iškilmingai prisiekiu, jog nepaliksiu tavęs iki grabo lentos".

Aš buvau sujaudintas. Mano jaunojo draugo akyse degė ugningo jausmo liepsna. Tą valandėlę pamiršau ir markizę, ir Laurą. Ar gali ko nors pasaulyje ilgėtis, jei dar turi draugą? Sen Prė apsisprendė nesvyruodamas, ir tuomet pamačiau, kad jis tikrai nusikratęs savo negalės ir kad jūsų triūsas nenuėjo veltui; šiaip ar taip, drįstu tikėti, kad įžadą amžinai susieti savo likimą su manuoju jis davė iš grynos širdies, kad jį valdo veikiau dorybė negu ankstesni polinkiai. Taigi aš visiškai juo pasitikiu ir galiu drąsiai atvežti jį pas jus. Taip, brangusis Volmarai, jis vertas garbės auklėti žmones ir, maža to, gyventi jūsų namuose.

Prieš kelias dienas sužinojau apie markizės mirtį, tačiau man ji seniai jau mirusi, ir ši netektis manęs nesujaudino. Ligi šiolei žiūrėjau į vedybas kaip į tam tikrą prievolę žmonijai, savo šaliai, skirtą kiekvienam nuo pat gimimo, tad, ryždamasis vesti, klausiau daugiau pareigos negu širdies balso. Aš pakeičiau savo nuomonę. Vesti privalo anaiptol ne visi; tai priklauso nuo tos visuomeninės padėties, kurią likimo valia užima žmogus; įstatymas turėtų žiūrėti, kad būtinai vestų paprasti žmonės, amatininkai, valstiečiai, visuomenei tikrai

naudingi žmonės; luomams, kurie viršesni už kitus, kurie visados pernelyg gausūs, nes į juos visi veržiasi,— tiems luomams leistina ir netgi pritinka nevesti. Kitaip valstybė nukentėtų, nes tolydžio daugėtų išlaikomų valdinių. Žmonės visados turės pakankamai ponų, ir Anglijoje greičiau pristigs žemdirbių negu perų.

Kadangi Apvaizda lėmė man gimti šitokiomis aplinkybėmis, aš jaučiuosi laisvas ir, man regis, galiu kaip tinkamas tvarkyti savo likimą. Mano amžiaus žmogui širdies praradimai nebeatitaisomi. Nuo šiolei atsidėsiu tiems santykiams, kurie man dar išlikę, ir visų geriausiai galėsiu puoselėti juos Klarane. Tad priimu visus jūsų pasiūlymus, tik su ta sąlyga, jog prisidėsiu ir savo turtu,— kitaip jis man bus nereikalingas. Mano draugui Sen Prė prisiėmus minėtą įsipareigojimą, galiu išlaikyti jį šalia jūsų tik pats įsikurdamas Klarane, o jei kada nors jis pasirodys ten nereikalingas, pakaks ir to, kad aš išvažiuosiu. Vienintelis sunkumas — tai mano kelionės į Angliją: mat, nors ir neturiu jokios įtakos parlamente, vis dėlto esu jo narys ir, vadinasi, privalau vykdyti savo priedermę iki galo. Tačiau tarp kolegų turiu patikimą draugą, kuriam galiu patikėti savo balsą einamiesiems reikalams spręsti. Tais atvejais, kai laikysiu savo pareiga pats dalyvauti posėdžiuose, mūsų mokinys galės važiuoti kartu su manimi ir netgi vežtis savo mokinius, kai jie truputį paaugs ir kai jūs malonėsite juos mums patikėti. Tos kelionės jiems bus labai naudingos, o kad motina per daug nesigraudintų, ilgai nesitęs.

Šito laiško aš nerodžiau Sen Prė, o jūs galite parodyti damoms, aišku, ne visą: svarbu, kad šito išbandymo sumanymas visiems ir visada liktų paslapty ir būtų žinomas tik mudviem. Be kita ko, neslėpkite nuo jų nieko, kas daro garbę mano godingajam draugui, jei netgi tai pakenktų man. Sudiev, brangusis Volmarai! Siunčiu jums mano fligelio planą. Keiskite, tvarkykite brėžinius kaip panorėsite, bet įsakykite imtis darbo nedelsiant, jeigu tai įmanoma. Aš norėjau atsisakyti muzikos kambario, nes visi mano pomėgiai išblėso ir niekas daugiau manęs nevilioja. Palieku tą kambarį Sen Prė prašymu,— jis nori, kad jame repetuotų jūsų vaikai. Siunčiu taip pat knygų jūsų bibliotekai papildyti. Tačiau ką nauja jose rasite? Ak Volmarai! Jums reikia nebent išmokti skaityti gamtos knygą, ir tuomet būsite visų mirtingųjų išmintingiausias.

IV LAIŠKAS

MILORDUI EDUARDUI NUO PONO DE VOLMARO

Aš taip laukiau, brangusis Bomstonai, jūsų ilgų nuotykių atomazgos! Būtų buvę labai keista, jei, taip ilgai priešinęsis savo polinkiams, būtumėte buvęs jų nugalėtas kaip tik tuo metu, kai jus rėmė jūsų draugas, nors, tiesą pasakius, dažniausiai mes būname kur kas silpnesni, kai tikimės kieno nors paramos, užuot kliovęsi vien savo jėgomis. Prisipažįstu, didelį nerimą man sukėlė jūsų paskutinis laiškas, kuriame jūs pranešate apie savo vedybas su Laura kaip apie galutinai nuspręstą reikalą. Nepaisydamas visų jūsų patikinimų, vis dėlto tuo abejojau, ir jeigu nebūtų įvykę tai, ko laukiau, kaip gyvas nebūčiau sutikęs Sen Prė nė akyse matyti. Jūs abu neapvylėte mano lūkesčių ir pateisinote nuomonę, kurią buvau apie jus susidaręs, ir dabar džiaugiuosi, jog ketinate grįžti prie ankstesnių gyvenimo planų. Atvažiuokite, įstabūs vyrai, pagausinti laimės šiuose namuose ir ja mėgautis kartu su mumis. Nors ir kaip žiūrėčiau į tikinčiųjų viltį gyventi kitame pasaulyje, man miela gyventi su jais šioje žemėje, ir jaučiu, kad jūs visi labiau man tinkate tokie, kokie esate, negu tokie, kokie būtumėte, jei, savo nelaimei, mąstytumėte kaip aš.

Beje, ar prisimenate, ką jums kalbėjau apie Sen Prė prieš jums išvykstant. Man nereikėjo jūsų išbandymo nuomonei apie jį susidaryti, nes jau buvau jį išbandęs ir, man regis, gerai jį pažįstu — bent jau tiek, kiek žmogus gali pažinti žmogų. Be to, turiu svaresnį pagrindą pasitikėti jo širdimi,— čia rasis laiduotojų, geresnių už jį patį. Nors jis, sekdamas jūsų pavyzdžiu, tarytum ketina atsižadėti vedybų, galbūt Klarane jūs suprasite, jog būtų pravartu atkalbėti jį nuo to sumanymo. Kai atvažiuosite, aš gerai jums viską paaiškinsiu.

Jūsų samprotavimai apie viengungystę ir apie skirtumus, į kuriuos derėtų atsižvelgti sprendžiant tą klausimą, man visiškai negirdėti ir atrodo labai taiklūs. Netgi manau, jog būtų visiškai teisinga pritaikyti juos politikoje, idant būtų išlaikyta jėgų pusiausvyra valstybėje. Tik nesu tikras, ar tie argumentai pakankamai įtikinami kaip doros principai, ar gali jie atleisti žmones nuo pareigos, pačios gamtos jiems skirtos. Man rodos, gyvastis — tai dovana, kurią mes gauname su įpareigojimu perduoti ją kitiems, tam tikra substitucija, paveldas, einantis iš kartos į kartą, ir kiekvienas, turintis tėvą, savo ruožtu privalo tapti tėvu. Juk ir jūs ligi šiol laikėtės tokios nuomonės ir kaip tik

todėl išvykote į kelionę, bet aš žinau, kas jums įkvėpė tą naują filosofiją, nes Lauros laiškelyje mačiau argumentą, kurio negali nuginčyti jūsų širdis.

Mūsų mieloji pusseserė jau antra savaitė vieši Ženevoje pas gimines — išvažiavo apsipirkti ir sutvarkyti kai kurių reikalų. Kas dieną laukiame jos grįžtant. Iš jūsų laiško aš persakiau savo žmonai viską, ką jai dera žinoti. Jau iš pono Miolio girdėjome, kad jūsų vedybos neįvyks, tik Julija nežino, kokį vaidmenį čia suvaidino Sen Prė. Būkite tikras, jai bus didžiausias džiaugsmas sužinoti viską, ką jis padarė atsidėkodamas už jūsų gerus darbus ir pateisindamas jūsų pagarbą. Parodžiau jai jūsų fligelio brėžinius; jos manymu, viskas labai skoninga; tik mes šį tą pakeisime, priderinsime prie vietos sąlygų, ir jūsų būstas pasidarys dar patogesnis; neabejoju, kad mums pritarsite. Bet prieš tai dar pasitarsime su Klara,— juk žinote, kad be jos nieko nevalia daryti. Šiuo tarpu jau pristačiau žmones prie darbo, tikiuosi, kad iki žiemos mūrininkai gerokai padirbės.

Dėkoju už knygas; bet aš nebeskaitau netgi tų knygų, kurios man suprantamos, o tas, kurios nesuprantamos, jau per vėlu mokytis skaityti. Šiaip ar taip, ne toks jau aš nemokša, kaip jūs manote. Mano nuomone, žmonių širdis — štai tikroji gamtos knyga, ir mano draugystė jums liudija, kad aš moku skaityti tą knygą.

V LAIŠKAS

PONIAI DE VOLMAR NUO PONIOS D'ORB

Man čia baisiai negera, sesute. Svarbiausia, niekur nesinori iš čia važiuoti. Miestas nuostabus, žmonės svetingi, papročiai padorūs, o laisvė, kurią vertinu labiau už viską, tarytum pasirinko Ženevą savo prieglobsčiu. Kuo ilgiau stebiu šitą nedidelę valstybėlę, tuo aiškiau suvokiu, kaip gera turėti tėvynę! Tesaugo Dievas tuos nelaiminguosius, kurie tariasi turį tėvynę, bet iš tikrųjų tik gyvena tame krašte! Na, o jeigu aš būčiau šičia gimusi, be abejo, turėčiau tikros romėnės sielą. Šiaip ar taip, dabar nedrįsčiau pasakyti:

Ne Romoje Roma, ji ten, kur aš esu![3]

Mat baiminuosi, kad tu, klastūne, nepagalvotumei ko nors kita. Bet kam čia vis Roma ir Roma? Verčiau pabūkime Ženevoje.

Nieko tau nerašysiu apie kraštovaizdį. Kraštas labai panašus į mūsiškį, tik ne toks kalnuotas; laukų čia daugiau, ir valstiečių trobos gana atstu nuo miesto*. Nieko tau nerašysiu nė apie čionykštę valdymo sistemą. Beje, neduok Dieve, kad mano tėvas susimanytų tau ją iš pagrindų išdėstyti! Jis čia širdį atgauna: rytą vakarą politikuoja su vietos pareigūnais, ir jau, rodos, girdžiu, kaip jis piktinasi, jog *La Gazette*[4] taip mažai rašo apie Ženevą. Apie jų disputus gali spręsti iš mano laiškų. Kai tos kalbos man įgrysta, aš sprunku ir iš nuobodumo keliu nuobodulį tau.

Iš visų jų begalinių samprotavimų įsiminiau tik tai, jog pridera didžiai gerbti sveiką protą, viešpataujantį šiame mieste. Iš tiesų, kai pasižiūri į visų valstybės organų veiklą ir sąveiką, tai įsitikini, jog valdyti tokią mažytę respubliką reikia daugiau išmonės ir tikro talento nei valdyti bekraštes imperijas, kur viskas laikosi savo masyvumu ir kur valdžios vairas gali pakliūti į rankas netgi paskutiniam mulkiui ir viskas eis, kaip ėję. Garantuoju, kad šičia tai būtų neįmanoma. Kai girdžiu tėvą pasakojant apie didžių karalysčių didžius ministrus, nejučia prisimenu tą vargšelį muzikantą, kuris išdidžiai kliurkindavo mūsų didžiuosius vargonus Lozanoje ir laikė save neprilygstamu virtuozu tik todėl, kad sugebėjo kelti baisiausią triukšmą. Šitie žmonės turi tik mažytį spinetą, bet sugeba pagroti darnią melodiją, nors dažnai instrumentas būna gana prastai suderintas.

Nieko tau nerašysiu nė apie... Ne, jeigu va šitaip nieko nerašysiu, laiško niekados nebaigsiu. Verčiau ką nors aprašysiu — tada greičiau prieisiu pabaigą. Iš visų pasaulio tautų ženevietis mažiausiai slepia savo būdą, ir todėl jį galima labai greit perprasti. Jo ir papročiai nuoširdūs, ir net ydos. Jis jaučia, jog iš prigimties yra geras, ir to jam gana, kad nesibaimintų pasirodyti toks, koks yra. Jis turi taurumo, sveiko proto, įžvalgumo, bet per daug mėgsta pinigus; šio trūkumo priežastis — jo padėtis, reikalaujanti pinigų, nes valstybės plotas per mažas gyventojams išmaitinti.

Kaip tik todėl, pasklidę po visą Europą ieškoti laimės, ženeviečiai persiima svetimšalių pasipūtimu ir, užsikrėtę gyventų kraštų ydo-

---

* Leidėjo manymu, dabar jos kiek arčiau miesto.

mis*, iškilmingai parsiveža jas namo drauge su užgyventais turtais. Prisižiūrėję kitų kraštų prabangos, pradeda niekinti savo senovinį paprastumą; išdidi laisvė atrodo jiems niekinga; jie kala sau sidabrines grandines, bet laiko jas ne pančiais, o papuošalais.

Na štai, ir vėl įklimpau į tą prakeiktą politiką. Joje skęstu, grimztu, dūstu, nebežinau, kaip iš jos išsikapstyti. Kalbų apie politiką negirdžiu tik tada, kai tėvo nėra su mumis, tai yra kai ateina paštas. Tik mes, vaikeli, skelbiam visur savo nuomones, o šiaip vietinių žmonių pašnekesiai įvairūs ir labai naudingi; visa, ką gero sužinome iš knygų, čia galima sužinoti iš pašnekesių. Kadangi į šį kraštą kitados prasismelkė anglų papročiai, vyrai čia gyvena kiek nuošaliau nuo moterų negu mūsų krašte, šnekasi labai rimtu tonu, ir apskritai jų kalbos ne tokios tuščios kaip pas mus. Tai didelis pranašumas, bet esama ir nemalonių bruožų, greitai pajuntamų. Sunkiai pakenčiamas gražbyliavimas, argumentacijos, ilgi samprotavimai, savotiškas dirbtinumas, išpūstumas; retai išgirsti šmaikštaujant, nėra to naivaus nuoširdumo, kai jausmas, pralenkęs mintį, suteikia žodžiams žavesio. Prancūzai rašo kaip kalba, o ženeviečiai kalba kaip rašo: užuot šnekučiavę, jie protauja,— galima pagalvoti, kad jie susirinkę ginti disertacijos. Jie mėgsta ką nors pabrėžti, išskirti, pokalbį suskaidyti skirsniais ir kalbėdami laikosi tokios pat griežtos sistemos kaip ir rašydami knygas; jie autoriai, ir tiktai autoriai. Jų kalba — tai lyg dailusis skaitymas: labai jau stropiai jie žiūri etimologijos taisyklių ir aiškiai taria kiekvieną garsą. Jie pabrėžia kiekvieną skiemenį ir sako *taba-k*, o ne *taba*, *pare-sol*, o ne *parasol*, *avan-t-hier*, o ne *avan-hier*, *secrétaire*, o ne *segrétaire*, ir „meilės ežeru“ vadina tik tokį ežerą, kuriame žmonės skandinasi, o ne kariasi pakrantėse; kruopščiausiai taria visus galūnių garsus, net bendračiai nedarydami išimties; apskritai byloja visados pakiliai, lyg sakydami prakalbą, ir net liežuvaudami tarytum pamokslauja.

Keisčiausia, kad nors ir kalba tokiu dogmatišku ir šaltu tonu, jie labai guvūs, ūmaus būdo, ir jų aistros stačiai ugningos; jie galėtų gana neblogai pakalbėti ir apie jausmus, jeigu nedėstytų taip tobulai savo minčių ir jeigu kreiptųsi į širdį, bet ne į klausą; tačiau jie nepakenčiamai smulkmeniškai dėlioja taškus ir kablelius ir taip

---

* Dabar jie nebesivargina ieškodami ydų po svetimus kraštus,— svetimšaliai patys įveža jas į Šveicariją[5].

nuosekliai vaizduoja pačius audringiausius jausmus, kad jiems baigus šneką nejučia kyla noras tarp jų paieškoti žmogaus, kuris sugeba jausti tai, ką jie nusakė.

Beje, turiu tau prisipažinti, jog iš savo patyrimo susidariau gerą nuomonę apie jų širdis, ir neabejoju, kad jie turi neblogą skonį. Pasakysiu tau kaip paslaptį: vienas išvaizdus ponas, tokio amžiaus, kai jau laikas vesti, ir, kaip girdėjau, labai turtingas, lepina mane dėmesiu ir reiškia savo jausmus gana iškalbingais posakiais, kurių autorius, beje, yra jis pats. Ak, jeigu jis būtų pasirodęs prieš pusantrų metų, kaip būtų buvę malonu šitą valdovą paversti savo vergu ir apsukti galvą prakilniam ponui! Bet dabar man pačiai sukasi galva, ir tas žaidimas nesuteiktų man jokio malonumo; jaučiu, jog drauge su protu man išsivadėjo visos paikystės.

Dabar papasakosiu apie ženeviečių polinkį į skaitymą, skatinantį juos mąstyti. Tas pomėgis paplitęs visuose luomuose ir teikia kiekvienam tam tikrą pranašumą. Prancūzai skaito daug, bet skaito tik naujas knygas, tiesą pasakius, tik perskleidžia, kad galėtų pasigirti, jog skaitę. Ženeviečiai skaito tik geras knygas; skaito jas, mąsto, vertinti nevertina, bet gerai jas pažįsta. Knygos vertinamos ir atrenkamos Paryžiuje, ir į Ženevą patenka, galima sakyti, tik atrinktos. Todėl skaitymas ten nesujaukia minčių ir teikia daugiau naudos. Moterys skaito užsidariusios*, ir tai turi įtakos jų pokalbiams, tiktai kitoniškos. Žavios damos čia vaikosi madų ir šmaikštauja visiškai taip kaip pas mus. Net jaunutės miestelėnės, ir tos skolinasi iš knygų įmantrią kalbą ir neįprastus posakius, kurie labai keistai skamba jų lūpose, lygiai kaip suaugusiųjų žodžiai vaikų lūpose. Jeigu ne vyrų blaivus protas, moterų linksmybė ir visiems ženeviečiams būdinga išmintis, galėtumei pamanyti, jog vyrai šiek tiek mokslinčiai, o moterys šiek tiek pamaivos.

Vakar, sėdėdama prie lango, mačiau priešais, palei krautuvės duris, smagiai šnekučiuojant dvi gražutes merginas, darbininkų dukteris. Man pasidarė įdomu. Įsiklausiau ir išgirdau, kaip viena jų kvatodama siūlo rašyti dienoraštį. „Gerai,— tuoj atsakė antroji,— rytais rašysiu dienoraštį, o vakarais — komentarus!“ Ką tu pasakysi, sesute? Nežinau, ar toks tonas įprastas amatininkų dukterims, bet

---

* Priminsime, jog laiškas rašytas labai seniai, bet, man regis, tatai ir šiaip nesunku pastebėti.

manau, jog turėtų būti pasiutiškai daug įvykių, kad kasdien reikėtų juos komentuoti dienoraštyje. Be abejo, toji mergelė bus prisiskaičiusi „Tūkstančio ir vienos nakties“ pasakų.

Nors toks kalbos stilius ir truputį išpūstas, ženevietės nepaprastai guvios ir patrauklios, ir stiprių aistrų čia, ko gero, ne mažiau kaip kuriame kitame pasaulio didmiestyje. Paprasti apdarai tik paryškina jų žavesį ir gerą skonį, kuris ženklus ir pokalbiuose, ir manierose. Kadangi vyrai čia veikiau švelnūs negu galantiški, tai moterys veikiau jausmingos negu koketiškos; ir tas jausmingumas teikia netgi padoriausioms moterims malonaus ir subtilaus sąmojo,— širdimi jos pasveria kiekvieną mintį ir užtat keri savo subtilumu. Kol ženevietės bus ženevietės, jos bus mieliausios moterys Europoje, bet ilgai netrukus jos įsigeis būti prancūzėmis, ir tuomet prancūzės pasidarys mielesnės už jas.

Taigi, kai krinka papročiai, viskas krinka. Geras skonis priklauso nuo dorybės, o kai nebeliks dorybės — nebeliks ir gero skonio, jo vietą užims įmantravimas ir dirbtinumas — madų vaikymosi vaisius. Beveik tą patį galima pasakyti ir apie tikrąjį sąmojį. Argi ne kuklumas, įgimtas moterims, skatina mus griebtis gudrybių, kad galėtume apsiginti nuo įkyraus vyrų meilinimosi? Ir jeigu vyrams reikia išmonės taip mus sudominti, kad jų klausytume, argi mums mažiau reikia išmonės, kad jų negirdėtume? Argi ne jie skatina mus miklinti protą ir liežuvį, kad mokėtume šmaikščiai atsikirsti, argi ne jie patys mus skatina iš jų šaipytis? Mat, šiaip sakysi ar taip, bent kiek šelmiškas, šaipus koketavimas labiau išmuša iš vėžių mūsų dūsautojus negu tylėjimas ir panieka. Argi nemalonu matyti, kaip išsigandęs gražuolis Seladonas trinka, glumsta, vis labiau jaudinasi sulig kiekvienu mūsų atkirčiu, kaip sminga į jį strėlės, ne tokios kaitrios kaip Amūro, bet užtat aštresnės; arba apiberti jį sarkazmais, dygiais ir šaltais kaip ledas, vėsinančiais jo įkarštį? O tu? Dediesi nieko nesuprantanti, o argi nuoširdžiomis ir lipšniomis manieromis, drovia ir švelnia išvaizda dangstai ne tokią pat klastą ir gudrumą kaip aš savo vėjavaikiškomis išdaigomis? Dievaži, širdele, jeigu suskaičiuotume, katra išjuokė daugiau gerbėjų, didžiai abejoju, ar tu su savo veidmainiškai nekalta mina labai nuo manęs atsiliktum. Ligi šiolei nesitveriu juokais, prisiminusi vargšelį Konflaną,— jis atbėgdavo įtūžęs ir priekaištaudavo man, kad esi jam pernelyg meili. „Ji tokia lipšni,— sakydavo jis,— kad galėčiau tik džiaugtis! Ji taip protingai su manimi šneka, jog man gėda atsa-

kinėti, kad neapsijuokčiau; ir ji tokia puiki draugė, jog nedrįstu kalbėti jai meilės žodžių".

Nemanau, kad kur nors pasaulyje būtų darnesnių ir gražesnių šeimų negu šiame mieste. Šeimyninis gyvenimas čia mielas ir saldus; čia galima sutikti malonių vyrų ir kone tokių pat žmonų kaip Julija. Čia labai tinka tavo sistema. Darbų ir pramogų pasiskirstymas visokeriopai naudingas ir vyrams, ir moterims: jie vieni kitiems neįkyri, o paskui juo maloniau jiems būti vėl drauge. Išminčius visados moka šitaip padaryti malonumą patrauklesnį: susilaikyk, kad galėtum pasimėgauti,— štai tavo filosofija; tai protingas epikūrizmas.

Deja, senoviniam kuklumui gresia nuosmukis. Moterys ir vyrai vis artėja vieni su kitais, o širdys tolsta viena nuo kitos. Šičia, kaip ir pas mus, visur maišosi gėris su blogiu, tik kitokiomis dozėmis. Ženevietis ima dorybes iš savęs paties, o nedorybės jam ateina iš svetur. Jis daug keliauja ir lengvai perima kitų tautų papročius ir būdą, sklandžiai kalba visomis kalbomis, nesunkiai įgunda į bet kurį tarimą, nors pačių ženeviečių šneka nepaprastai lėta, ypač moterų, keliaujančių mažiau už vyrus. Ženevietis daugiau drovisi dėl savo krašto mažumo, negu didžiuojasi savo laisve, o svetur gėdisi savo tėvynės; jis skuba, taip sakant, natūralizuotis tame krašte, kur apsigyveno, lyg trokšdamas pamiršti gimtinę; galbūt tokią niekingą gėdą kursto gobšuolių vardas, prigijęs ženeviečiams. Šiaip ar taip, nesavanaudišku elgesiu šalinti nešlovės dėmę, sutepusią ženeviečio vardą, būtų geriau negu baimintis ir tuo dar labiau jį žeminti, tačiau ženevietis niekina jį netgi tada, kai iškelia jį kitų akyse, ir per tai jo kaltė dar didėja: jis negerbia kaip pridera savo tėvynės.

Nors ir koks gobšus būtų ženevietis, jis niekados nekeliaklupsčiauja ir nesuniekšėja dėl turto; jis nemėgsta įtaikauti šios žemės viešpačiams ir šliaužioti karalių rūmuose. Asmenine vergija jis ne mažiau bjaurisi negu pilietine. Lankstus ir sukalbamas kaip Alkibiadas, jis lygiai taip pat nepakenčia vergystės, o kai taikosi prie svetimšalių papročių, tai tik mėgdžioja juos, bet nesileidžia jų pajungiamas. Iš visų praturtėjimo šaltinių prekyba labiausiai suderinama su laisve, todėl ženeviečiai mielai ja verčiasi. Beveik visi jie pirkliai ar bankininkai, ir per šitą svarbiausią siekimą dažniausiai nueina perniek reti gabumai, kuriais juos dosniai apdovanojo gamta. Čia aš grįžtu prie to, apie ką kalbėjau laiško pradžioje. Jie talentingi

ir drąsūs, energingi ir įžvalgūs; nėra tokio garbingo ir kilnaus tikslo, kuris būtų jiems nepasiekiamas; bet, geisdami daugiau pinigų negu šlovės, jie miršta nežinomybėje, nors ir pagyvenę ištekliuje, ir kaip vienintelį pavyzdį vaikams palieka potraukį į turtus, kuriuos sukrovė savo paveldėtojams.

Visa tai patyriau iš pačių ženeviečių, nes jie gana bešališkai apie save kalba. Na, aš nežinau, kokie esti ženeviečiai svetur, bet namie, mano nuomone, jie labai malonūs žmonės, ir aš turiu tik vieną priežastį, leidžiančią be gailestavimo palikti Ženevą. Kokia tai priežastis, sesute? Ak, dievaži, veltui, nutaisei įprastą nuolankią miną: jei pasakysi, jog dar neįspėjai,— sumeluosi. Poryt mūsų smagi draugija sėda į gražutę, šventiškai išpuoštą brigantiną,— mat mes nusprendėme tokiu oru plaukti ežeru, juo labiau kad galėsime būti visi krūvoje. Tikimės tą patį vakarą apsinakvoti Morže, rytojaus dieną Lozanoje* įvyks jungtuvės, o poryt... Supratai? Kai pamatysi tolumoje žėrint ugnis, plevėsuojant vėliavas, kai išgirsi drioksint patranką, aplėk visus namus kaip išprotėjusi ir šauk: „Prie ginklų! Prie ginklų! Priešai puola! Priešai!“

P.S. Nors svečių apgyvendinimas neginčijamai įeina į mano pareigas, šįkart mielai jų atsisakyčiau. Tik pageidaučiau, kad tėčiui būtų paskirti milordo Eduardo kambariai, nes ten kabo geografijos žemėlapiai. Ir pasirūpink, kad jais būtų nukarstytos visos sienos nuo apačios ligi viršaus.

VI LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO PONIOS DE VOLMAR

Su kokiu saldžiu jausmu sėdau prie šito laiško! Pirmąsyk gyvenime galiu rašyti jums be gėdos ir be baimės. Aš didžiuojuos mudu siejančia draugyste kaip neregėta jausmų atgaiva. Didžią aistrą

* Nejaugi? Juk Lozana gana toli nuo ežero: nuo prieplaukos iki miesto kokia pusmylė labai prasto kelio; be to, galima numanyti, jog visai tai gražiai iškylai gali sutrukdyti vėjas.

galima nuslopinti, bet labai retai ji palieka tyra. Pamiršti tai, kas buvo brangu, kai to reikalauja garbė, įmanoma tik tauriai sielai, sutelkus visas pastangas; tačiau po to, kas atsitiko mudviem, prieiti prie to, kas dabar mudu jungia,— štai kur tikra dorybės pergalė. Meilės išblėsimo priežastis gali būti yda, bet priežastis, dėl kurios švelni meilė virsta ne mažiau švelnia draugyste, negali būti įtartina.

Argi mudu būtume laimėję tokią pergalę vien savo jėgomis? Niekados, niekados, mano mielas! Net siekti to mudviem būtų buvę per drąsu. Vengti vienam kito — štai kokia būtų mūsų pirmoji priedermė, privaloma sąlyga, kuriai nevalia nusižengti! Be abejo, mudu visados būtume gerbę vienas kitą, bet nustoję matytis ir susirašinėti; būtume stengęsi nebegalvoti vienas apie kitą, ir didžiausia pagarba, kokią būtume galėję reikšti vienas kitam, būtų visiškas atsisakymas palaikyti santykius.

O pažiūrėkite, kokia dabar mudviejų padėtis! Ar įmanomas pasaulyje mielesnis gyvenimas? Argi nesidžiaugiame daugel sykių per dieną tuo, ką laimėjome sunkiose grumtynėse? Mudu galime matyti, mylėti vienas kitą, jausti savo laimę, mėgautis ja, ištisas dienas būti drauge, artimai, broliškai bendrauti, rūpintis vienas kitu, ramia sąžine galvoti apie savo jausmus, nerausdami apie juos kalbėti ir didžiuotis tais pačiais santykiais, kuriuos taip ilgai sau prikaišiojome,— štai ką mes pasiekėme! Ak mielasis, kokį garbingą kelią mudu nuėjome! Išdrįskime tad pagirti save už tai, kad gebame jo laikytis ir ligi pat galo žengsime taip pat ryžtingai, kaip kad pradėjome.

Kam turime būti dėkingi už tokią nuostabią laimę? Jūs tai žinote. Aš mačiau, kad jūsų jausminga širdis pilna dėkingumo visų žmonių geriausiajam už jo dorus darbus, kad mylite jį už tai begaline meile. Ir ar galėtų tie dori darbai būti mums našta? Juk jie neprimeta mums jokių naujų priedermių, priešingai — skatina dar labiau branginti senąsias, kurios ir šiaipjau buvo mudviem šventos. Vienintelė galimybė atsidėkoti jam už visas pastangas — tai parodyti, jog tikrai esame jų verti; tebūnie jam atpildas už tai jo pasiektas tikslas. Tad stenkimės iš paskutiniųjų jo neapvilti; savo dorybėmis atsilyginkime geradariui už jo dorybes,— tik šitaip mudu ir galime jam atsidėkoti. Grąžindamas mudu į tikrą kelią, jis padarė viską ir mūsų, ir savo labui. Drauge ar atskirai, gyvi ar mirę, visur ir visada mudu liudysime jo lemtą darbą, kuris nenueis veltui nė vienam iš mūsų trijų.

Štai ką aš slapčiomis mąsčiau, kai vyras ryžosi jums patikėti savo vaikų auklėjimą. O kai milordas Eduardas pranešė, kad judu netrukus grįžtate, ir man į galvą atėjo tos pačios godos, su jomis dar ir kitos, ir kol ne vėlu, man labai rūpi pasidalyti jomis su jumis.

Ne apie save dabar kalbėsiu, bet apie jus: man regis, nūnai turiu didesnę teisę jums patarti, nes darau tai nesavanaudiškai, rūpinuosi anaiptol ne savo saugumu, o galvoju apie jus. Mano švelni draugystė tenekelia jums jokių įtarimų, o brangia kaina įgytas patyrimas tepaskatina jus įsiklausyti į mano žodžius.

Leiskite jums pavaizduoti padėtį, kurioje veikiai atsidursite, idant galėtumėte gerai viską apsvarstyti ir pasakyti man, ar nematote dalykų, kurie jus baugintų. Ak mano šaunusis Sen Prė! Jeigu jums miela dorybė, tyra širdimi išklausykite savo draugės patarimus. Su virpuliu ji pradeda kalbą, kurios labai norėtų išvengti. Bet ar gali ji tylėti ir palikti jus likimo valiai? Ar nebus per vėlu atskleisti, ko jums pridera saugotis, kai būsite jau per toli nuėjęs? Ne, mielasis mano, aš — vienintelis žmogus pasaulyje, pakankamai artimas jums, kad galėčiau nurodyti, kokie pavojai jums gresia. Argi aš neturiu teisės prireikus kalbėti su jumis kaip sesuo, kaip motina? Ak, jei pamokymai, einą iš doros širdies, galėtų sutepti jūsų širdį, jau seniai neturėčiau jums ko patarti.

Gyvenimo kelias jau nueitas, sakote jūs, bet prisipažinkite — nueitas anksčiau nei pridera. Meilė užgeso, bet vis dar rusena aistra, o jos kvaitulio reikia saugotis juo labiau, kad nebėra to vienintelio jausmo, kuris ją tramdė, ir žmogui, nieko nebranginančiam, tiek ir tiek yra progų nuslysti. Jausmingas ir karšto temperamento vyras, jaunas ir nevedęs, geidžia skaistybės ir susilaikymo; jis žino, jaučia, be perstogės kartoja, jog sielos galia, visų dorybių šaltinis, priklauso nuo tyrumo, teikiančio peną joms visoms. Jaunystėje meilė saugojo jį nuo pakrikimo, o dabar jis nori, kad visą gyvenimą jį saugotų protas; jis suvokia, koks atpildas atsveria griežtus priedermės reikalavimus, ir nors tik nuožmiose grumtynėse įmanoma save pergalėti, nejaugi Dievui, kurį jis garbina, šiandien jis padarys mažiau, nei kitados padarė savo mylimajai, kuriai nuolankiai tarnavo? Tokios, man regis, yra jūsų dorovės taisyklės, taip pat ir jūsų elgesio taisyklės; juk jūs visados niekinote tuos, kurie tenkinasi regimybe — vienaip sako, bet kitaip daro ir kitiems užkrauna sunkią naštą, kurios patys neprisiima.

Kokį gyvenimo būdą pasirinko tas išmintingas žmogus, apsisprendęs laikytis nusistatytų taisyklių? Jis nesijaučia esąs krikščioniškos doros pavyzdys ir juo labiau — stoikas, todėl jam svetima puikybė. Jis žino, jog žmogui lengviau išvengti pagundų negu jas nugalėti ir jog, užuot slopinus įsiliepsnojusias aistras, geriau neleisti joms pabusti. O ar jis pats lenkiasi pavojingų progų? Ar šalinasi dalykų, galinčių jį sujaudinti? Ar stengiasi nuolankiu nepasitikėjimu savimi apsergėti savo dorybę? Priešingai — jis nesvyruodamas puola į nuožmiausias grumtynes. Trisdešimties metų sulaukęs, jis ryžtasi, atsiskyręs nuo pasaulio, gyventi drauge su savo amžiaus moterimis: viena jų buvo jam pernelyg brangi, kad iš atminties galėtų visiškai išdilti pavojingi prisiminimai; su antra jį sieja artima draugystė, o trečia reiškia į jį teises, prilygstančias geradario teisei į dėkingą sielą. Jis nepaiso aplinkybių, kurios gali pažadinti dar neišblėsusias aistras; eina tiesiai į spąstus, kurių labiausiai turėtų baimintis. Jo padėties žmogui nėra tokių dalykų, kurie negalėtų kelti jam nepasitikėjimo savo jėgomis, nes jo garbei pražūtinga net vienintelė silpnybės akimirka. Kur slypi toji didi dvasios jėga, kuria jis taip drąsiai kliaujasi? Ar padarė ji praeityje ką nors, kas galėtų būti ateities laidas? Ar išvedė jį Paryžiuje iš blogos šlovės namų? Ar ne ji pernai vasarą paspendė jam spąstus Mejeri? Ar jinai išgelbėjo jį šią žiemą nuo kitos moters kerų, o šį pavasarį — nuo košmaro? Ar ta jėga jam padėjo bent kartą įveikti save, idant galėtų tikėtis, jog visados sugebės save įveikti? Kai to reikalauja priedermė, jis pajėgia kovoti su savo draugo aistromis, o su savosiomis?.. Deja, žvelgiant į gražiausiąją savo gyvenimo pusę, jam pridera kukliai tegalvoti apie kitą jo pusę!

Laikinus dvasios sukrėtimus nesunku ištverti. Pusė metų, metai — nieko baisaus: kai numatai pabaigą, drąsiau žvelgi į ateitį. Tačiau kas gali ištverti tokius sukrėtimus, jeigu jie nesibaigia visą gyvenimą? Kas gali visą gyvenimą pergalingai grumti patį save? O drauguži mano! Gyvenimas trumpas malonumams, tačiau koks ilgas dorybei! Reikia be perstojo saugotis. Palaimos akimirka prabėga ir nebegrįžta, o blogą poelgį sąžinė prikaišioja visą gyvenimą. Žmogus akimirką pamiršta, jog privalo valdytis,— ir jau žuvęs. Argi įmanoma ramiai leisti dienas, kai tokia siaubinga būsena? Argi tos dienos, kai išvengėme pavojų, nėra mums pavyzdys, kaip sergėtis kitomis dienomis?

Kiek dar gali pasitaikyti situacijų, tokių pat pavojingų, kokių

jums pavyko išvengti, ir, kas blogiausia, tokių pat netikėtų? Nejaugi manote, jog šiurpūs mūsų praeities paminklai likę tik Mejeri? Jie yra visur, kur tik esame mes: juos nešiojamės su savimi. Ak, jūs puikiai žinote, kad jausminga siela visame pasaulyje mato savo aistros atspindį, ir netgi tada, kai ji nusikrato savo negalės, gamtos vaizdai vis dar primena mums tai, ką jautėme kitados juos matydami. Ir vis dėlto aš tikiu, taip, drįstu tikėti, jog tie pavojai nebegrįš,— mano širdis laiduoja už jūsų širdį. Bet jeigu jūs ir nenuslysite iki niekšybės, ar jūsų lengvapėdiška širdis visados sugebės atsispirti silpnybei? Ar man vienintelei turėsite čia reikšti pagarbą, ir gal tai bus jums nelengva? Nepamirškite, Sen Prė, visi tie, kurie man brangūs, turi jausti tokią pat pagarbą, kokią privalote rodyti man; nepamirškite, jums reikės nekaltu jausmu atsiliepti į žavios moters nekaltus žaismus; nepamirškite, jūs pelnysite amžiną panieką, jei kada nors jūsų širdis bent akimirką išdrįs pamiršti savo padėtį ir paniekinti tai, ką turi gerbti dėl daugelio priežasčių.

Aš noriu, kad jus visados drausmintų priedermė, garbė, buvusi draugystė; kad kliūtys, kurias stato dorybė, atimtų jums bergždžią viltį ir kad bent jau blaiviu protu slopintumėte bevaisius norus. Tačiau ar sugebėsite išsivaduoti iš jausmų ir vaizduotės pinklių galios? Privalėdamas gerbti mus abi ir pamiršti, jog mudvi moterys, jūs nukreipsite žvilgsnį į tas, kurios mums patarnauja, ir tai, kad jos žemo luomo, bus jums pasiteisinimas. Tačiau ar tai švelnins jūsų kaltę? Ar visuomeninės padėties skirtumas turi įtakos nusikaltimo esmei? Priešingai, kuo nedoresnėmis priemonėmis sieksite tikslo, tuo labiau paminsite savo orumą. Ir kokiomis priemonėmis! Kas? Jūs?.. Ak, tebūnie prakeiktas nedorėlis, kuris perkasi moters širdį ir meilę paverčia preke! Jis gausina žemėje nusikaltimus, į kuriuos stumia paleistuvystė. Kaipgi neįpras prekiauti savimi moteris, parsidavusi vieną sykį? O kai ji įsmuks į nešlovės akivarą, kas gi bus tikrasis jos žūties kaltininkas — galvijas, skriaudžiantis ją viešnamyje, ar suvedžiotojas, kuris ten ją įstūmė, pirmas įkainodamas jos paslaugas?[6]

Ryžtuosi pridurti dar vieną mintį, kuri, jei neklystu, jus sujaudins. Jūs matėte, kaip aš stengiuosi palaikyti namuose tvarką ir dorą; čia viešpatauja kuklumas ir ramybė, viskas dvelkia laime ir skaistumu. Mielasis mano, pagalvokite apie save, apie mane, apie tai, kas mudu buvome, kas esame ir kas turime būti. Nejaugi reikės kada nors apgailėti savo bevaisį triūsą ir nusiskųsti: „Tik

jis vienas kaltas, kad į mano namus prasismelkė ištvirkimas"?

Pasakykime viską, jeigu to reikia, netgi nusiženkime kuklumui, kad viršų paimtų tikra dorybės meilė. Vyras nesukurtas viengungio gyvenimui, ir retai tepasitaiko, kad būklė, tokia priešinga prigimčiai, nepastūmėtų į ištvirkavimą, viešą arba slepiamą. Ar įmanoma pabėgti nuo priešo, niekada tavęs nepaliekančio? Pažiūrėkite, kas dedasi kituose kraštuose su tais drąsuoliais, kurie duoda įžadą atsisakyti vyriškumo! Jie bando Dievo kantrybę, ir Dievas bausdamas juos palieka; jie skelbiasi šventaisiais, bet iš tikrųjų jie nedorėliai; tariamu susilaikymu jie dangsto savo šlykštumą ir, paniekinę žmogiškumą, jo netenka. Aš suprantu, jog jiems nesunku reikalauti griežtai laikytis įstatymų, kurių jie patys paiso tik dėl akių*; tačiau tas, kas nuoširdžiai trokšta būti doras, jaučia, kad turi jau pakankamai žmogui skirtų priedermių, ir neprisiima naujų. Taigi, brangusis Sen Prė, štai tikrasis krikščionio nusižeminimas: visados manyti, jog tavo daliai tekusi našta ir šiaipjau nepakeliama, ir jokiu būdu nesistengti iš puikybės užsikrauti dar sunkesnės. Prisitaikykite sau šią taisyklę, ir suprasite, kad padėtis, kitam žmogui galinti kelti nebent nerimą, jus dėl aibės priežasčių turėtų stačiai šiurpinti. Juo mažiau jūs bijote, juo labiau jums dera bijoti, ir jeigu jūsų priedermės jums nebaisios, nesitikėkite jų įvykdyti.

Tokie tad pavojai jūsų laukia šičia. Pagalvokite, kol dar ne vėlu. Žinau, jog tyčia niekados nepadarysite nieko bloga, ir vienintelio blogio, kurį, kaip bijau, galite padaryti, stačiai nebūsite numatęs. Aš nereikalauju, kad mano samprotavimai nulemtų jūsų apsisprendimą, tik prašau gerai viską pasverti. Suraskite išeitį, patenkinančią jus,— būsiu patenkinta ir aš; ryžkitės pasitikėti savimi — ir aš pasitikėsiu jumis. Pasakykite man: „Aš angelas", ir aš pasitiksiu jus išskėstomis rankomis.

Kaip? Vis vargas ir nepritekliai! Vis žiauri priedermė! Vis bėgimas nuo širdžiai brangių žmonių! Ne, mano mielas drauguži. Kokia laimė, kai gali pasakyti žmogui: štai tau čia, žemėje, at-

* Kai kam susilaikymas nesunkus, kiti jam atsideda dorybės sumetimais, ir aš nė kiek neabejoju, jog daugelis katalikų kunigų priskirtini prie pastarųjų; tačiau primesti celibatą tokiai gausiai korporacijai kaip Romos Bažnyčios dvasininkija — tai ne tiek drausti tiems žmonėms turėti žmonas, kiek skatinti juos tenkintis svetimomis žmonomis. Stebiuosi, kaip visose šalyse, kur dar gerbiami dori papročiai, įstatymai ir valdžia toleruoja tokį piktinantį įžadą.

pildas už dorybę! Žinau, kokio atpildo vertas brangus man žmogus, sugebėjęs grumtis ir kentėti dėl dorybės. Gal aš per geros nuomonės apie savo įžvalgumą, bet tikiuosi, jog va šituo atpildu, kurį drįstu jums skirti, jūsų širdžiai sumokėsiu savo širdies skolą, ir jūs pelnysite daugiau, negu būtumėte gavęs tuo atveju, jeigu Viešpats būtų palaiminęs pirmąjį mudviejų jausmą vienas kitam. Negaliu padaryti iš jūsų angelo, tad noriu duoti jums angelą sargą, kuris saugotų jūsų sielą, taurintų ją, teiktų jai stiprybės, ir kurio globojamas galėtumėte gyventi su mumis ramiai lyg rojuje. Man regis, jums nesunku įspėti, ką aš turiu galvoje: tas jausmas jau beveik prigijo jūsų širdyje ir, jeigu mano planas pavyks, kada nors visiškai joje išsikeros.

Aš numatau visas kliūtis, bet jos manęs nebaimina, nes mano sumanymas taurus. Žinau, kokią didelę įtaką turiu savo draugei, ir visiškai nebijau ja piktnaudžiauti jūsų laimės labui. Tačiau jūs žinote, ką ji nusprendė, ir, prieš imdamasi klibinti jos sprendimą, noriu įsitikinti, ar jūs turite tokių ketinimų, kad galėčiau laiduoti ir už jus, ir už jūsų jausmus, o tada jau maldauti ją leisti jums siekti jos rankos. Juk jeigu nelygi padėtis, likimo valia jus skirianti vieną nuo kito, neduoda jums teisės pačiam jai pirštis, tai juo labiau ji draudžia jai suteikti jums tą teisę nesusižinojus, kaip jūs ja pasinaudosite.

Žinau, jog esate labai delikatus, ir jeigu turėsite prieštaravimų mano planui, esu tikra, kad galvosite daugiau apie ją negu apie save. Liaukitės veltui būgštavęs. Nejaugi jūs labiau už mane rūpinatės mano draugės garbe? Ne, nesijaudinkite, nors ir koks brangus man būtumėte, jūsų interesų labui aš nepaaukosiu jos gero vardo. Tačiau kiek vertinu blaivaus proto žmonių pagarbą, tiek niekinu beatodairiškus minios sprendimus, nes ji greit susižavi netikru blizgesiu ir nepastebi to, kas išties tauru. Jei nelygybė būtų netgi šimtąsyk didesnė, nėra tokios aukštos padėties, į kurią neturėtų teisės gabus ir doringas žmogus; ir kodėl moteris turėtų laikyti sau už gėdą ištekėti už to, kurio draugyste didžiuojasi? Jūs žinote, kaip mudvi žiūrime į tuos dalykus. Įsikalbėta gėda ir viešosios nuomonės baimė rengia dirvą veikiau blogiems darbams nei geriems, o dorybė liepia gėdytis tik to, kas iš tikrųjų nedora.

Na, o jūsų išdidumas, kurį ne kartą esu pastebėjusi, šiam atvejui visiškai nedera, ir jūs pasirodytumėte nedėkingas, jei baimintumėtės, kad Klara padarys jums dar vieną malonę. Be to, nors ir

koks jautrus šiuo atžvilgiu būtumėte, turite sutikti, jog daug maloniau ir pritikliau būti dėkingam už savo turtą žmonai negu draugui,— juk žmonai būsite globėjas, o draugui liksite globotinis, be to, ar šiaip žiūrėsi, ar taip, doram žmogui geriausias draugas esti žmona.

Jeigu širdies gilumoje vis dar kratotės užmegzti naują ryšį, tai pasistenkite kaip galima greičiau išguiti tą jausmą, saugodamas savo garbę ir mano ramybę: juk tol aš negalėsiu būti patenkinta nei jumis, nei savimi, kol nebūsite toks, koks privalote būti, ir kol su meile neprisiimsite jums skirtų priedermių. Ak mano mielas, man derėtų baimintis ne tiek jūsų kratymosi, kiek pernelyg didelės ištikimybės jūsų ankstesniems polinkiams! Ko tik aš nepadaryčiau, kad tiktai galėčiau su jumis atsiteisti! Aš atsidėkosiu jums dosniau, nei buvau žadėjusi. Argi drauge su Klara nepadovanosiu jums ir Julijos? Argi ne jums priklausys geriausioji mano esybės dalis? Argi dėl to nebūsite ir jūs man brangesnis? Su kokiu džiugesiu visa širdimi atsiduosiu savo prisirišimui prie jūsų! Taip, duokite Klarai tą pačią priesaiką, kurią kitados davėte man: tegu jūsų širdis išvien su ja ištesi visus įžadus, kuriuos esate davęs man; tegu jai atiduoda, jeigu tat įmanoma, visa tai, ką turėjote man atiduoti. O Sen Prė, aš perleidžiu jai jūsų seną skolą! Žinokite, nelengva ją apmokėti.

Štai, mano mielas, kokią išeitį sugalvojau, kad mes visi sueitume be jokio pavojaus ir kad jūs užimtumėte mūsų šeimoje tokią vietą, kokią užimate mūsų širdyse. Kai visus mus susies brangūs ir šventi saitai, mes būsime vienas kitam broliai ir seserys, ir jūs nebebūsite priešas nei pats sau, nei mums; kai saldžiausi jausmai bus įteisinti, jie pasidarys nebepavojingi,— jų nebereikės nei slopinti, nei bijoti Užuot priešinęsi tiems nuostabiems jausmams, mes ir džiaugsimės jais, ir laikysime juos priederme; tik tuomet pamilsime vienas kitą tobulesne meile, kuri iš tikrųjų mus susies draugėn, ir mėgausimės draugystės, meilės ir tyrumo žavesiu. Jūs dirbsite prisiimtą darbą, ir jeigu, atsilygindamas už rūpinimąsi mūsų vaikais, Viešpats suteiks jums laimę pačiam tapti šeimos tėvu, tuomet jūs suprasite, kaip didžiai mums pasitarnavote. Apipiltas tikrosiomis žmogiškumo gėrybėmis, išmoksite su pasimėgimu nešti mielą jūsų artimiesiems naudingo gyvenimo naštą; pagaliau pajusite tai, kuo bergždžia nedorėlių išmintis niekuomet negalėjo patikėti: įsitikinsite, jog yra pasaulyje laimė, skirta tiktai dorybės draugams.

Apsvarstykite laisvalaikiu mano pasiūlymą ir atsakykite sau (man jūsų atsakymo nereikia), ar tinka jis, beje, ne jums, bet poniai

d'Orb ir ar galėsite suteikti jai laimę, kaip ji kad tikriausiai suteiks jums. Jūs žinote, kaip ji atliko savo priedermes, būdama visais atžvilgiais pavyzdinga žmona; ir iš to, kokia ji yra, spręskite, ko ji turi teisę reikalauti iš jūsų. Ji sugeba mylėti lygiai kaip Julija, ir ją privalu mylėti lygiai kaip Juliją. Jeigu jaučiatės vertas Klaros, atverkite jai širdį ir pasikliaukite mano draugyste,— aš stengsiuos įkalbėti Klarą. Tačiau gal pernelyg pasitikiu jumis? Ką gi, šiaip ar taip, jūs — padorus žmogus, žinote, kokia ji jautri, ir negeisite sau laimės jos nelaimės kaina. Tegu jūsų širdis būna verta josios, kitaip verčiau jos rankos neprašykite.

Kartoju: gerai viską apsvarstykite. Pasverkite kiekvieną žodį ir tik tada atsakykite. Kai sprendžiamas žmogaus, viso jo gyvenimo likimas, sveikas protas draudžia lengvapėdiškai reikšti savo nuomonę; visoks lengvapėdiškumas nusikalstamas, kai sprendžiama doringos sielos dalia. Gerasis mano bičiuli, visomis proto išgalėmis tvirtinkite savo dvasią. Ak, nejau bereikalinga gėda man neleis jums priminti, kas svarbiausia? Jūs neabejingas tikėjimui, bet baiminuos, kad nesinaudojate jo teikiama paspirtimi, nesivadovaujate juo gyvenime ir galbūt iš filosofijos aukštybių niekinamai žiūrite į krikščionio paprastumą. Sakysim, jūsų požiūriui į maldą aš negalėčiau pritarti. Jūsų nuomone, tas nusižeminimo aktas mums visai nenaudingas, nes Dievas sudėjo mūsų sąžinėn visa tai, kas gali mus kreipti į gera, o paskum davė mums laisvą valią ir leido elgtis kaip tinkamiems. O juk, kaip žinote, ne tai skelbia apaštalas Paulius ir ne to moko mūsų Bažnyčia. Mes laisvi, savaime suprantama, betgi mes neišprusę, silpni, linkę į blogį. O kas teikia mums šviesą ir galią, jeigu ne tas, kas yra visa ko šaltinis? Ir kaipgi mes gautume šviesos ir galios, jei nesiteiktume Dievą jų melsti? Saugokitės, mano mielas, kad per savo žmogiškąją puikybę taurių minčių apie Aukščiausiąjį nesuplaktumėte su niekingomis mintimis, pritinkančiomis tik žmogui, tarsi priemonės, reikalingos mūsų silpnybei paremti, derėtų ir Visagaliui, tarsi jam, kaip ir mums, reikėtų apibendrinti reiškinius, idant būtų lengviau juos nagrinėti! Jūsų pasiklausius, susidaro įspūdis, jog Dievui keblu rūpintis skyrium kiekvienu žmogumi; jūs baiminatės, kad jam gali būti sunku be perstojo skaidyti savo dėmesį, ir jums atrodo, kad jam būtų patogiau vadovautis bendrais dėsniais, nes tam reikėtų mažiau pastangų. O didūs filosofai, kaip Dievas turėtų jums dėkoti už tai, kad siūlote patogius metodus, lengvinančius jam darbą!

Ir kuriems galams, sakote jūs, ko nors prašyti Dievą? Bene

jam nežinomi mūsų poreikiai? Bene jis ne mūsų tėvas? Kam gi kitam, jei ne jam, rūpintis savo vaikų poreikiais? Bene mes geriau žinome, ko mums reikia? Ir bene norime daugiau laimės, negu jis pats nori duoti? Brangusis Sen Prė, kam tie tušti sofizmai? Svarbiausias mūsų poreikis, vienintelis, kurį patys galime patenkinti,— tai būtinybė jausti savo poreikius; ir jeigu norime išbristi iš bėdos, pirmiausia turime ją pažinti. Nusižeminkime — ir būsime išmintingi; suvokime savo silpnybę — ir būsime stiprūs. Šitaip teisingumas sudera su gailestingumu, šitaip malonė viešpatauja drauge su laisve. Silpnybė paverčia mus vergais, o malda mus išlaisvina, ir tik nuo mūsų pačių priklauso, ar gausime galios, kurios patys savaime neturime ir negalime turėti: reikia jos prašyti Dievą, ir ji bus suteikta.

Tad išmokite sunkiomis aplinkybėmis kliautis ne tik savimi, bet ir kreiptis į tą, kuris derina savyje galybę su protu ir kuris siūlo mums geriausią išeitį iš visų, kurias tik galima pasirinkti. Žmogaus išmintis, netgi toji, kuri vadovaujasi tik dorybe, turi didelį trūkumą, būtent — besaikį pasitikėjimą savimi, kuris skatina spręsti apie ateitį pagal praeitį, o apie visą gyvenimą — pagal vieną akimirką. Būna akimirkų, kada jaučiamės tvirti ir tikime, jog niekados nesuklupsime. Mes pilni puikybės, nors gyvenimo patirtis kas dieną ją griauna, ir dingojamės, jog, vienąsyk išvengus spąstų, mums nebėra ko bijoti. Išties narsus žmogus kukliai sako: „Tokią ir tokią dieną buvau drąsus“, ir tasai, kuris sako: „Aš drąsus“, nežino, ar bus drąsus rytoj, ir, laikydamas savo nuopelnu būdo ypatybę, kuria ne pats save apdovanoja, labai lengvai gali jos netekti, kai tik prireiks ją parodyti.

Kokie juokingi turbūt visi mūsų sumanymai, kokie beprasmiai visi mūsų samprotavimai Praamžiui, kuriam nei laikas, nei erdvė neturi ribų! Mes laikome menkniekiu visa tai, kas toli nuo mūsų, mes matome tik tai, su kuo tiesiogiai susiduriame; pakeitus vietą, keičiasi ir mūsų pažiūros, tampa stačiai priešingos ankstesniosioms, nors ir netampa geriau pagrįstos. Kurdami ateitį, vadovaujamės tuo, kas mums tinka šiandieną, nors nežinome, ar tai tiks mums rytoj; apie save sprendžiame taip, lyg amžinai būtume tokie patys, o iš tikrųjų kas dieną keičiamės. Nežinia, ar mėgsime tai, ką mėgstame, ar norėsime to, ko norime, ar būsime tokie, kokie esame, ar pašaliniai reiškiniai ir mūsų organizavimo pokyčiai iš pagrindų nepakeis mūsų sielos, ar neįstums mūsų į vargą tai, ką būsime sumanę laimės dėlei? Parodykite man žmogiškosios išminties taisyk-

les, ir aš imsiu jomis vadovautis. Tačiau jei net pats geriausias pamokymas ragina mus ja nepasitikėti, tai kreipkitės į tą išmintį, kuri niekados mūsų neapvilia, ir darykime tai, ką ji mums liepia. Duodama jums patarimą, prašau apšviesti mane; apsispręsdamas ir jūs prašykite apšviesti jus. Gerai žinau: nors ir ką jūs sumanytumėte, visados sieksite tik doro ir garbingo tikslo: tačiau to negana: reikia siekti to, kas amžina; o spręsti apie tai nei jūs, nei aš negalime.

VII LAIŠKAS

PONIAI DE VOLMAR NUO SEN PRĖ

Julija! Jūsų laiškas!.. Po septynerių metų!.. Taip, tai laiškas, aš jį matau, aš jį liečiu: argi mano akys nepažintų to braižo, kurio negali pamiršti širdis? Kaip? Jūs dar prisimenate mano vardą? Jūs dar mokate jį parašyti?.. Ir jūsų ranka nesudrebėjo vedžiodama tą vardą popieriuje*?.. Aš lyg sapnuoju, ir tai jūsų kaltė. Forma, vokas, antspaudas, adresas — viskas primena man kitus, visiškai skirtingus laiškus. Jūsų širdis ir ranka tarytum prieštarauja viena kitai. Ak, jeigu tuo pačiu braižu rašytas laiškas reikštų kitus jausmus!

Gal prikišite, jog per daug galvoju apie ankstesnius jūsų laiškus, drauge patvirtindamas būgštavimus, išdėstytus paskutiniame laiške. Klystate. Aš puikiai save suprantu; aš jau nebe tas, arba jūs jau nebe ta; ir štai jums įrodymas: išskyrus žavesį ir gerumą, visa, kas buvo man pažįstama kitados, dabar man nauja ir nuostabu. Šia pastaba noriu iš anksto jus nuraminti. Aš nė kiek nepasitikiu savo jėgomis, bet užtat pasitikiu jausmu, kuris saugo mane taip, kad jų man neprireiks. Didžiai gododamas tą, kurios nebesiryžtu dievinti, suprantu, iki kokios aukštybės turi pakilti mano ankstesnioji pagarba. Tiesa, mano širdis pilna švelniausio dėkingumo jums, ir nors myliu jus lygiai kaip anksčiau, labiausiai dabar sieja mane su jumis man sugrįžęs protas. Jo dėka matau jus tokią, kokia esate; ir jums jis reikalingesnis negu pati meilė. Ne, jeigu vis dar puoselėčiau anks-

* Jau buvo minėta, jog Sen Prė — pramanytas vardas. Galimas daiktas, laiškas adresuotas tikruoju vardu.

tesnįjį, nūnai nusikalstamą polinkį, jūs nebūtumėte man tokia brangi.

Kai nustojau save apgaudinėti ir kai įžvalgusis Volmaras padėjo man perprasti tikruosius mano jausmus, aš išmokau save stebėti ir nebe taip bijau savo silpnybės. Tegul ji piktnaudžiauja mano vaizduote, tegul anoji nuodėmė vis dar saldi,— mano ramybei pakanka ir to, kad ji nebegali jūsų įžeisti, ir chimera, kurios vaikausi svajonėse, mane saugo nuo tikro pavojaus.

O Julija! Yra amžinai gyvų įspūdžių, kurių nei laikas, nei mūsų pastangos negali išdildyti! Žaizda sugyja, bet randas lieka, ir tas randas it šventas antspaudas sergi širdį nuo naujo pasikėsinimo. Nepastovumas nesuderinamas su meile: įsimylėjėlis, kuris pasikeičia, ne šiaip sau pasikeičia — jis arba įsimyli, arba nustoja mylėti. Aš nustojau mylėti, bet nors ir nebepriklausau jums, esu, kaip ir anksčiau, jūsų globojamas. Aš jūsų nebebijau, bet jūsų dėka nebijau nė kitų moterų. Ne, Julija, ne, godingoji, jums aš visados būsiu tik draugas, įsimylėjęs jūsų dorybes, tačiau mūsų meilė, mūsų pirmoji ir vienintelė meilė niekados nepaliks mano širdies. Niekados neišblės iš mano atminties žydinčios jaunystės prisiminimas. Jei gyvenčiau net ištisus šimtmečius, negrįžtamai praėjusių jaunų dienų saldesys amžinai gaivintų man širdį. Na ir kas, kad mes nebe tie,— aš niekados nepamiršiu, kas mudu buvome vienas kitam. Bet pakalbėkime apie jūsų pusseserę.

Brangioji drauguže, turiu prisipažinti, jog nuo to laiko, kai nebedrįstu grožėtis jūsų žavesiu, man didesnį įspūdį ėmė daryti jos kerai. Kieno gi akys galėtų amžinai klaidžioti nuo vienos gražybės prie kitos, niekad nesustodamos prie katros nors? Ne kartą esu žiūrėjęs į jūsų pusseserę, jausdamas gal netgi per didelį malonumą, o kai išvykstu, jos bruožai, jau įsirėžę man į širdį, juo labiau mane jaudina. Tabernakulis uždarytas, bet jos paveikslas yra šventovėje. Nejučiomis aš tampu jai tuo, kuo būčiau buvęs, jei niekados nebūčiau matęs jūsų; ir tik jūs viena leidote man pajusti, kuo skiriasi meilė nuo to, ką man įkvepia jinai; jauduliai, laisvi nuo grėsmingos aistros, prisijungia prie saldaus draugystės jausmo. Argi nuo to draugystė virsta meile? Ak Julija, koks didelis skirtumas! Kur džiugesys? Kur dievinimas? Kur nežemiška beprotybė, nuostabesnė, tauresnė, galingesnė už protą ir šimtąsyk žavesnė? Užsidegu, akimirką aptemsta protas, susijaudinu ir tuoj atsipeikėju. Ir vėl mudu su ja draugai, kurie švelniai myli vienas kitą ir ramiai apie tai kalba. O argi šitaip

myli vienas kitą įsimylėjėliai? Ne! Žodžiai „jūs“ ir „aš“ išguiti iš jų kalbos, nes įsimylėjėlių sielos neperskiriamos, jiedvi susiliejusios į vieną.

Bet ar tikrai aš ramus? Argi tai įmanoma? Jinai žavi, jinai ir jūsų, ir mano draugė; mane sieja su ja dėkingumas: ji gyva mano saldžiausiuose prisiminimuose. Šit kiek teisių ji turi į mano jausmingą sielą! Ir kaipgi nuo visų tų teisėtų jausmų atskirsi švelnesnį jausmą? Deja, matyt, taip jau likimo skirta, jog tarp judviejų aš neturėsiu nė valandėlės ramybės.

Moterys! Moterys! Brangios ir pražūtingos būtybės, gamtos apdovanotos grožiu mums kankinti, jūs baudžiate tuos, kas jūsų nepaiso, jūs persekiojate tuos, kas jūsų bijo, jūsų neapykanta ir meilė vienodai pavojingos, ir mes negalime be baimės nei jūsų vilioti, nei bėgti nuo jūsų!.. Moterie! Tu grožis, žavesys, patrauklumas, simpatija, reali būtybė arba nesuvokiama chimera, sielvarto ir malonumų bedugnė! Grožis, grėsmingesnis mirtingiesiems už gaivalą, iš kurio tu atėjai į pasaulį! Vargas tam, kas pasitiki tavo apgaulinga ramybe! Ne kas kitas kaip tu keli audras, siaubiančias žmonių padermę. O Julija! O Klara! Brangiai man tenka mokėti už žiaurią draugystę, kuria jūs drįstate man girtis!.. Aš gyvenau audrose, ir tik jūs visados jas kėlėte. Tačiau kaip skirtingai viena ir kita jaudinote man širdį! Ženevos ežero vilnys nepanašios į bekraščio vandenyno bangas. Ežero vilnys judrios ir trumpos, aštriomis keteromis, amžinai ribuliuoja, plakasi, kartais griūva viena ant kitos, bet niekados nesirita ilgais volais. O jūroje, pažiūrėti ramioje, jauti, kaip tave kelia, švelniai ir toli neša vangi ir veik nepastebima banga; atrodo, nejudi iš vietos, o atsiduri pasaulio krašte.

Taip skirtingai veikia mane ir judviejų kerai. Pirmoji ir vienintelė mano meilė, nulėmusi mano likimą, visą mano gyvenimą, meilė, kurios niekas, išskyrus ją pačią, negalėjo įveikti, gimė man nejučiomis; ji pagavo mane, o aš nieko nenuvokiau; išsimušiau iš kelio, o net nenumaniau, jog pasiklydau. Kol siautė vėjas, aš čia lakiojau padebesiais, čia grimzdau į bedugnę; audra numalšo, ir aš nebesusigaudau, kur esu. Šalia Klaros aš matau, aš jaučiu savo sąmyšį, ir man jis atrodo didesnis negu iš tikrųjų; mano aistros šuorai akimoju baigiasi be jokių vaisių; aš užsiliepsnoju ir tuoj atvėstu; bangos bergždžiai blaško laivą, vėjas neįstengia išpūsti burių; širdis sąla nuo jos žavesio, bet neturi jokių iliuzijų; žiūriu į ją ir matau, kad ji gražesnė, negu aš vaizduojuosi, ir iš arti ji man kelia didesnę baimę

kaip iš tolo,— įspūdis, beveik priešingas tam, kurį man darote jūs; ir aš nuolat jaučiau tai Klarane.

Tiesa, po to, kai išvykau iš Klarano, jos paveikslas kartais turi man didesnę galią. Deja, man sunku įsivaizduoti ją vieną. Ir vis dėlto ją matau, o tai jau šį tą reiškia; tačiau ne meilę žadina ji širdyje, o nerimą.

Aš tiksliai nusakiau, kokie mano jausmai ir jums, ir jai. Kitų moterų man kaip ir nėra; per ilgus kančių metus aš jas pamiršau:

È fornito 'l mio tempo a mezzo gli anni.*

Nelaimė atstojo man valios stiprybę, nes padėjo nugalėti prigimtį ir atsispirti pagundoms. Kai žmogus kenčia, mažiau jam kyla geismų, o jūs, be to, išmokėte mane juos slopinti, atkakliai jiems priešintis. Stipri ir nelaiminga meilė — giliausias išminties šaltinis. Dabar širdis rikiuoja visus mano poreikius: kai ji rami, man nieko nebereikia. Duokite jai ramybę ir jūs, ir Klara, ir joje visados viešpataus rimtis.

Ko gi man bijoti savęs, kai tokia mano sielos būsena? O jūs iš kažkokio žiauraus atsargumo ketinate atimti man laimę, kad man negrėstų pavojus jos netekti? Kas per užgaida? Skatinti mane grumtis ir nugalėti, kad paskum atsižadėčiau pergalės vaisių? Argi ne jūs pati smerkiate tuos, kurie be reikalo puola į pavojų? Kam gi pakvietėte mane, leidote gyventi greta, jeigu tas taip pavojinga? Ir kam dabar mane vejate, jeigu esu vertas būti su jumis? Kam leidote vyrui veltui dėti tiek pastangų? Kodėl neįkalbėjote jo atsisakyti visų žygių, jeigu jau buvote pasiryžusi paversti juos niekais? Kodėl nepasakėte: „Palikite jį pasaulio krašte, nes aš vis tiek išsiųsiu jį atgal"? Deja, juo labiau jūs baiminatės dėl manęs, juo skubiau stengiatės mane prisišaukti. Ne, pavojus man gresia ne šalia jūsų, bet atstu nuo jūsų, ir aš bijau jūsų tik ten, kur jūsų nėra. Kai grėsmingoji Julija įninka mane persekioti, aš ieškau prieglobsčio šalia ponios de Volmar, ir ten aš ramus. O kur aš bėgsiu, jeigu jo neturėsiu? Toli nuo ponios de Volmar visur ir visada man gresia pavojai: kiekvienoje vietoje manęs tyko arba Klara, arba Julija. Čia viena, čia kita kamavo mane, kamuoja ir dabar; ir tik jus regėdamas jaučiu, kaip rimsta mano įjaudrinta vaizduotė, tik greta jūsų nebijau savęs. Kaip jums paaiškinti, kokia permaina vyksta manyje, kai artinuosi prie jūsų? Kaip ir anksčiau, jūs turite man

* Pusiaukelėje pasibaigė mano gyvenimas (*it.*).

tą pačią galią, tik ji veikia priešingai: slopindama tuos šuorus, kuriuos kadaise žadino, toji galia tampa dar didesnė ir tauresnė; vietoj aistrų sumaišties ateina rimtis, nedrumsčiama ramybė; mano širdis visados derinosi prie jūsų širdies, mylėjo taip kaip ir ji, o dabar, sekdama jos pavyzdžiu, rimsta. Tačiau tai tik laikinas atokvėpis, trumpa atvanga; ir jeigu būnant su jumis man pavyksta pakilti ligi jūsų, tai išsiskyręs iš naujo nusmunku žemyn ir atsiduriu ten, kur buvęs. Tikrai, Julija, aš turiu lyg ir dvi sielas, ir viena jų, geresnioji, atiduota saugoti jums. Ak, nejaugi norite mane nuo jos atskirti?

Tačiau jums kelia nerimą mano jausmų sumaištis, jus baugina sielvarto sugniuždytos jaunystės likučiai; jūs bijote dėl savo globojamų jaunų moterų; bijote tokių mano poelgių, kokių nebijojo net išmintingasis Volmaras! Dieve, kaip mane žemina tie nuogąstavimai! Nejaugi savo draugą jūs gerbiate mažiau negu paskutinį iš savo tarnų? Aš galiu jums atleisti, kad blogai manote apie mane, bet niekados neatleisiu, kad pati savęs negerbiate. Ne, ne, liepsna, kuria degiau, apvalė mano sielą, ir dabar jau nebeturiu įprastų vyro silpnybių. Jei po viso to, kas buvo, galėčiau pasirodyti niekšas, tai pabėgčiau į pasaulio kraštą ir netgi ten tarčiau, jog nepakankamai toli esu nuo jūsų.

Kaip? Argi galėčiau sudrumsti tą širdžiai mielą jūsų namų tvarką, kuria taip žavėjausi? Argi galėčiau išniekinti tą nekaltybės ir santarvės prieglobstį, kuriame gyvenau ir kuriam jaučiau tokią pagarbą? Argi galėčiau būti toks nevidonas?.. Juk net labiausiai sugadintą žmogų sujaudintų šitoks žavus vaizdas! Argi jis neimtų atgailauti toje meilės ir padorumo buveinėje? Užuot platinęs ten nedoros užkratą, pats jo nusikratytų!.. Kas? Aš, Julija, aš?.. Taip vėlai?.. Ir jums matant?..

Brangioji, be baimės atverkite man savo namų duris; man jūsų namai — dorybės šventovė: visur regiu jos didingą atvaizdą ir šalia jūsų tik ją galiu šlovinti. Kas be ko, aš anaiptol ne angelas, bet aš gyvensiu angelų buveinėje, aš seksiu jų pavyzdžiu: tik tas bėga nuo jų, kas nenori į juos panėšėti.

Matote, kaip man sunku prieiti prie svarbiausio klausimo, išdėstyto jūsų laiške, kurį pirmąjį turėjau svarstyti, vienintelio, kurį gvildensiu, jei tik išdrįsiu siekti man siūlomos laimės. O Julija, širdie geroji, bičiule neprilygstama! Siūlydama man brangią savo esybės pusę, didžiausią lobį, koks tik gali būti pasaulyje, neskaitant jūsų, darote man daugiau, jeigu tai įmanoma, negu esate kada nors padariusi. Meilė, akla meilė galėjo jus paskatinti man atsiduoti, bet jūs norite atiduoti man savo draugės ranką, o tai neginčijamas pagarbos įrodymas.

Nuo šios akimirkos laikau save tikrai pagirtinu žmogumi, jeigu jūs mane taip godojate. Tačiau koks žiaurus man tasai jūsų pagarbos liudijimas! Priimdamas jį, aš nepateisinčiau jūsų vilčių, o kad jį pelnyčiau, turiu jo atsisakyti. Jūs mane pažįstate, tad spręskite pati. Juk to nepakanka, kad jūsų žavioji pusseserė būtų mylima,— ją reikia mylėti lygiai taip kaip jus, aš tai žinau. Bet ar bus ji taip mylima? Ar tai įmanoma? Ar tai priklauso nuo manęs? Ar sugebėsiu deramai atsakyti į jos jausmą? Ak, jeigu norite mane sujungti su ja šventais ryšiais, kodėl negrąžinate mano širdies, kurią galėčiau jai padovanoti, visos širdies, idant ji įkvėptų naujų jausmų ir galėtų pasidžiaugti jų sužydėjimu? Vargu ar yra širdis, mažiau pritinkanti jai už tą, kuri taip jus mylėjo? Man derėtų būti laisvos ir romios sielos žmogumi, koks buvo gerasis ir išmintingasis d'Orbas, idant galėčiau, kaip ir jis, tik ja viena rūpintis; man derėtų būti jo vertam, idant galėčiau tapti jo įpėdiniu, kitaip dabartis, palyginti su praeitimi, bus jai nepakenčiama; silpna ir dalinė antrojo vyro meilė ne tik nebus jai paguoda, bet, priešingai, dar skaudžiau primins jai velionį. Vietoj švelnaus ir dėkingo draugo ji turės paprasčiausią vyrą. Ką ji laimės iš tos permainos? Nieko, priešingai — dvigubai pralaimės. Jos švelniai ir jausmingai širdžiai skaudžiai atsilieps toji netektis, o man bus sunku nuolatos matyti ją liūdint, jausti, jog esu kaltas ir negaliu jos paguosti! Deja, aš pirmas mirčiau iš sielvarto. Ne, Julija, aš nenoriu sau laimės jos nelaimės kaina. Pernelyg stipriai ją myliu, kad galėčiau ją vesti.

Sau laimės? Ar galėčiau aš būti laimingas, jei nesuteikčiau laimės jai? Argi vyras ir žmona gali gyventi skyrium ir kiekvienas rūpintis tik savimi? Argi ne drauge jie turi dalytis džiaugsmais ir vargais, nors ir kiek jų būtų? Ir argi nuo nesutarimų, kylančių šeimoje, paprastai nukenčia ne jų kaltininkas? Matydamas ją sielvartaujant ir aš jausčiausi nelaimingas, o priimdamas jos geradarystes taip pat nesijausčiau laimingas. Žavesys, grožis, taurumas, abipusis jausmas, išteklius — visa tai didintų mano palaimą, bet mano širdis, vien tik širdis nuodytų ją visą, ir aš būčiau vargdienis savo laimės viršūnėje.

Nūnai greta jos mano dvasinė būklė pilna žavesio, bet jei mudviejų ryšiai taptų glaudesni, tas žavesys nėmaž nepadidėtų, o aš netekčiau pačių saldžiausių malonumų, kuriais dabar mėgaujuos. Ji duoda valią savo pašaipiam būdui, draugiškai išliedama švelnius jausmus, bet tik viešumoje. Greta jos aš kartais įsiaistrinu, bet tik tada, kai matau jus ir dėl to apie jus negalvoju. Jūs visados esate tarp jos ir manęs, kai mudu būname dviese, ir tik jūsų dėka tos valandėlės esti nuostabios.

Juo labiau mus traukia vieną prie kito, juo daugiau mes galvojame apie saitus, tvirtai mudu siejančius, mieli mūsų draugystės ryšiai dar labiau mudu artina tarpusavy, ir mudviem gera būti drauge ir kalbėti apie jus. Taigi jūsų draugę ir draugą jungia aibės prisiminimų, brangių jai ir dar brangesnių jam, o jeigu būsime sujungti kitais ryšiais, praeities reikės atsižadėti. Juk tie žavūs prisiminimai bus lyg ir neištikimybė jūsų pusseserei, tiesa? Kaip aš išdrįsčiau gerbiamą ir mielą žmoną laikyti patikėtine ir pasakoti jai tokius dalykus, kuriais mano širdis nejučia ją įžeistų? Mano širdis niekados nesiryžtų jai atsiverti — greta jos visada užsisklęstų. Nebesiryždamas kalbėti apie jus, veikiai nustočiau kalbėti ir apie save. Priedermė, garbė reikalautų vis didesnio santūrumo, pamažu žmona pasidarytų man svetima, ir aš nebeturėčiau nei vadovės, nei patarėjos, nebūtų kas apšviečia man dvasią ir padeda ištaisyti klaidas. Argi tokios pagarbos ji nusipelno? Argi tokią švelnumo ir dėkingumo duoklę pridera jai atiduoti? Argi šitaip sukursiu laimę ir jai, ir sau?

Nejaugi jūs, Julija, pamiršote mudviejų priesaikas? Aš jų nepamiršau. Aš praradau viską, išlaikiau tik ištikimybę ir nusinešiu ją į kapus. Gyventi dėl jūsų negalėjau, tad mirsiu laisvas. Jei reikėtų duoti įžadą, galiu jį duoti nors ir šiandien. Juk jeigu vedybos — priedermė, dar svarbesnė priedermė — niekam neužtraukti nelaimės, o santuokos ryšiais susisaistęs su kita, nieko daugiau nejausčiau kaip tik amžiną sielvartą dėl tų ryšių, į kuriuos kadaise drįsau dėti savo viltis, ir galvočiau vien apie tai, ką tikėjausi kadaise jais laimėti. Ta mintis taptų kankyne ir man, ir mano žmonai. Reikalaučiau iš jos tos laimės, kurios linkėčiau sau su jumis. Kokie palyginimai ateitų man į galvą! Kuri moteris pasaulyje įmanytų juos ištverti? Ak, kaip galėčiau rasti paguodą nepriklausydamas jums ir priklausydamas kitai?

Brangioji, nejudinkite sprendimo, nuo kurio pareina mano gyvenimo ramybė; nesistenkite manęs ištraukti iš nebūties bedugnės, kurioje atsidūriau,— juk gyvenimo jausmas atgaivins ir mintis apie mano negandas, nuo baisaus sukrėtimo atsivers senos žaizdos. Sugrįžęs iš kelionių, nė kiek nesunerimau pajutęs didesnį susidomėjimą jūsų drauge: puikiai žinojau, jog mano širdies būsena neleis įsidegti stipriam jausmui, ir, matydamas, kad ankstesnysis švelnus palankumas Klarai įgauna naujo žavesio, netgi apsidžiaugiau ta pajauta, padedančia man gintis nuo minčių apie jus ir lengviau maldyti praeities prisiminimus. Ta pajauta saldi kaip meilė, bet neteikia jos kančių. Malonumo žiūrėti į Klarą nedrumsčia geismas ją turėti. Mielai

praleisčiau taip visą gyvenimą, kaip praleidau tą žiemą,— tarp judviejų, mėgaudamasis saldžia dvasios ramybe*, kuri švelnina dorybės rūstumą ir daro jos pamokymus malonius. Jei akimirką prasiveržia koks aistros šuoras, viskas padeda jį nuslopinti ir nutildyti: esu nugalėjęs tiek daug pavojingesnių šuorų, jog man nebėra ko jų baimintis. Aš gerbiu jūsų draugę tiek pat, kiek ir myliu, ir tuo viskas pasakyta. Jei netgi žiūrėčiau tik savęs, tai pernelyg branginu švelnios draugystės teises, kad ryžčiausi jomis rizikuoti, stengdamasis jas praplėsti; jokiu būdu nepamirštu priedermės gerbti Klarą: kalbėdamas prie keturių akių, niekados nepasakau nė vieno žodžio, kurio jai reikėtų dėtis nesupratus arba nenugirdus. Gal kartais ji ir pastebėdavo mane per karštai reiškiant simpatiją, bet, žinoma, neįžvelgdavo mano širdyje noro išsakyti ją žodžiais. Koks buvau su ja pastarąjį pusmetį, toks būsiu visą gyvenimą. Man regis, po jūsų nėra pasaulyje tobulesnės moters už ją; bet jeigu ji netgi tobulesnė už jus, jaučiu, kad mylėti ją galėčiau tik tuo atveju, jeigu niekados nebūčiau mylėjęs jūsų.

Prieš baigdamas noriu pasakyti savo nuomonę apie jūsų laišką. Atsargi dorybė jame rungiasi su nuogąstavimais, būdingais baugščiai sielai, kuri laiko savo priederme visko baimintis ir mano, kad jeigu visko bijosi, tai nuo visko apsisaugosi. Besaikė nedrąsa lygiai taip pat pavojinga kaip beribis pasitikėjimas savimi. Ji visados mato baisybes ten, kur jų nėra nė žymės, alina mus grumtynėmis su chimeromis ir stato mus į tokią padėtį, kad, įgąsdinti be reikalo, mes mažiau saugomės tikrų pavojų ir nebesugebame jų įžiūrėti. Pasiskaitykite kartais pernykštį milordo Eduardo laišką, kuriame išsakyta jo nuomonė apie jūsų vyrą: ten rasite gerų patarimų, daugeliu atvejų pravarčių ir jums. Aš nesmerkiu jūsų dievobaimingumo: jis jaudina savo mielu romumu, kaip ir jūs pati, ir veikiausiai patinka jūsų vyrui. Tačiau žiūrėkite, kad dėl jūsų nedrąsos ir atsargumo jis nenuvestų jūsų į kvietizmą[8], tik priešingu keliu: visur matydama gresiančius pavojus, galop jūs viskuo pasibodėsite. Brangioji, nejaugi nežinote, jog dorybė — tai karo stovis: jeigu norite gyventi dorai, visados turite kovoti su savimi? Mažiau galvokime apie pavojus negu apie save, idant mūsų siela būtų pasirengusi deramai atremti bet kokį išbandymą. Kas ieško pagundų, neišvengiamai suklumpa ir to yra vertas; kas pernelyg at-

* Prieš keletą puslapių jis kalbėjo visai ką kita. Atsidūręs tarp dviejų dailių moterų, vargšas filosofas, man regis, pakliuvo į keblią ir juokingą padėtį: sakytum, jis nori nemylėti nei vienos, nei kitos, kad galėtų mylėti abi kartu.

sargus ir nuo pagundų bėga, dažniausiai neatlieka savo priedermių; tad nedera be perstojo galvoti apie pagundas netgi tuo atveju, kai nori jų išvengti. Aš niekados neieškosiu pavojingų akimirkų, saugosiuos intymių pokalbių su moterimis, tačiau nors ir į kokią situaciją pakliūčiau Apvaizdos valia, tvirtybės laidas man bus aštuoni mėnesiai, praleisti Klarane, ir dabar aš nebebijau, jog man kas nors gali atimti teisę į atpildą, kurio nusipelniau jūsų dėka. Nebūsiu silpnesnis, negu buvau; be to, man nebereikės stoti į didžias kovas; aš patyriau sąžinės priekaištų kartėlį, paragavau pergalės saldybės. Kai gali palyginti tokius dalykus, nedvejodamas pasirinksi ko reikia; viskas, netgi praeities klaidos, užtikrina man ateitį.

Neketinu pradėti su jumis naujo ginčo apie visatos sandarą ir jos gyventojų valdymą; pasakysiu tik tiek, jog, svarstant tokius klausimus, pranokstančius žmogaus proto išgales, kalbėti apie neregimus dalykus galima tik remiantis regimais, ir visos analogijos patvirtina bendrus dėsnius, kuriuos, kaip atrodo, jūs neigiate. Netgi protas ir pačios blaiviausios pažiūros, kurias galima susidaryti apie Aukščiausiąjį, nė kiek neprieštarauja tokiai nuomonei; juk nors jisai, būdamas visagalis, kuo gražiausiai apsieina be priemonių, lengvinančių jam darbą, vis dėlto jo išmintis pasirenka patį paprasčiausią veikimo būdą, idant tiek veiksmai, tiek jų padariniai būtų kaip galima tikslingesni. Kurdamas žmogų, Dievas apdovanojo jį visomis savybėmis, be kurių neįmanoma daryti to, ko jis reikalauja iš mūsų, ir, prašydami jį suteikti jėgų eiti doros keliu, prašome to, kas mums jau duota. Jis davė mums protą, idant pažintume gėrį, davė mums sąžinę, idant jį mylėtume*, ir laisvą valią, idant galėtume jį pasirinkti. Štai šitos didžios dovanos ir sudaro dieviškąją malonę; ir kadangi visi mes esame jas gavę, visi mes už jas atsakingi.

Esu girdėjęs daug samprotavimų, neigiančių žmogaus laisvą valią, ir niekinu visus tuos sofizmus: nors ir kaip įrodinėtų man koks galvočius, jog mano valia nelaisva, vidinis įsitikinimas, stipresnis už visus įrodymus, be perstojo juos griauna, ir nors ir ką aš nuspręsčiau, apsvarstęs kokį dalyką, puikiai jaučiu, jog tiktai nuo manęs pareina pakeisti tą sprendimą ir pasielgti priešingai. Visi tie moksliniai įmantravimai tušti kaip tik todėl, kad grindžiami begale įrodymų, kad vienodai kovoja ir prieš tiesą, ir prieš melą ir, tvirtindami, jog laisvos valios

* Sen Prė moralinę sąžinę laiko jausmu, o ne sugebėjimu vertinti, kas prieštarauja filosofų apibrėžimams. Aš vis dėlto manau, kad jų tariamasis kolega buvo teisus.

nėra, lygiai taip pat gali įrodyti, kad ji yra. Pasiklausius tų žmonių, galima pagalvoti, jog Dievas, ir tas neturi laisvos valios, o ir pats žodis „laisvė" — beprasmybė. Jie džiūgauja, ir ne todėl, kad išsprendė klausimą, o todėl, kad vietoj jo surėmė savo iliuzinį teiginį. Visų pirma jie daro prielaidą, jog kiekviena mąstanti būtybė iš esmės pasyvi, o paskum iš tos prielaidos daro išvadą, kad ji tikrai neveikli. Patogus metodas! Tik be reikalo jie kaltina priešininkus lygiai taip protaujant. Mes nedarome prielaidos, kad esame veiklūs ir laisvi, mes tatai jaučiame. Tegul jie mums įrodo, jog tas jausmas ne tik gali mus apgauti, bet ir iš tikrųjų apgauna*! Kliuno vyskupas[9] įrodė, kad materija ir kūnai galėtų ir neegzistuoti ir dėl to nė kiek nepakistų mūsų pojūčiai! Ar to pakanka, kad galėtume teigti, jog jie neegzistuoja? Šiaip ar taip, šiuo atveju mūsų pojūčiai svarbiau negu tikrovė; aš laikausi to teiginio, kuris paprastesnis.

Taigi aš netikiu, jog, pasirūpinęs visais žmogaus poreikiais, Dievas vienus skriaudžia, o kitiems teikia ypatingą pagalbą: juk tasai, kas piktnaudžiauja visiems vienodai skiriama Dievo malone, yra jos nevertas, o tasai, kas deramai ja naudojasi, nereikalingas tokios pagalbos. Šališkas požiūris į žmones nepriimtinas Dievo teisingumui. Jeigu tas rūstus ir beviltiškas mokymas remtųsi netgi pačiu Šventuoju raštu, argi gerbti Dievą — ne pati pirmoji mano priedermė? Nors ir kaip man pridera gerbti Šventojo rašto žodžius, dar labiau pridera gerbti visatos Kūrėją; aš greičiau patikėsiu, jog Biblijos tekstas suklastotas arba nesuprantamas, negu susitaikinsiu su mintimi, kad Dievas neteisingas arba daro bloga žmonėms. Apaštalas Paulius mano, jog puodas neturi sakyti puodžiui: „Kodėl tu mane nužiedei tokį?" Tai teisinga tuo atveju, kai puodžius reikalauja iš puodo tik tų paslaugų, kurioms jis nužiestas, bet jeigu jis pyksta ant puodo už tai, kad šis netinka tam tikslui, kuriam buvo nužiestas, tai bene puodas neturi teisės pasakyti: „Kodėl tu mane nužiedei tokį?"

Ar iš to galima daryti išvadą, jog melstis beprasmiška? Neduok Dieve, kad netekčiau šitos paramos savo silpnybei įveikti! Kiekvieną-syk, kreipdamiesi į Dievą, dvasia kylame prie jo ir pranokstame patys save; melsdami pagalbos, mokomės ją rasti. Ne jis keičia mus, mes

---

* Čia turima galvoj visai kas kita. Turima galvoj, kad reikia nustatyti, ar mūsų valia gali pasireikšti be priežasties, arba kokia reikalinga priežastis, kad mūsų valia pasireikštų.

patys keičiamės, dvasia kildami prie Dievo*. Ko žmogus karštai meldžia, tą jis pats sau duoda, nes, kaip jūs sakėte, pripažindamas savo silpnybę jis darosi stipresnis. Bet jeigu žmogus piktnaudžiauja malda ir puola į mistiką, kėlimasis į aukštybes jį pražudo,— trokšdamas Dievo malonės, jis atsižada proto; siekdamas vienos Dievo dovanos, jis sutrypia kitą; karštai melsdamas apšviesti protą, jis aptemdo Dievo dovanotą šviesą. Kas gi mes tokie, jei drįstame reikalauti, kad Dievas padarytų stebuklą?

Jūs puikiai žinote: kiekvieną gerą savybę galima paversti smerktinu kraštutinumu, netgi dievobaimingumą, kuris tuomet tampa beprotyste. Jūsų dievobaimingumas pernelyg tyras ir todėl niekados neprieis tokios ribos, tačiau kraštutinumai, sukeliantys proto aptemimą, prasideda anksčiau, ir jums derėtų saugotis jau pirmųjų apraiškų. Esu dažnai jus girdėjęs smerkiant asketų ekstazes, o ar jūs žinote, kaip jos ima reikštis? Asketai meldžiasi taip ilgai, jog neatlaiko žmogaus jėgos. Protas išsenka, bet užtat pabunda vaizduotė ir randasi vizijos; žmogus tampa įkvėptu pranašu, ir tuomet baigta su blaiviu protu, baigta su talentu, niekas jau neišgelbės nuo fanatizmo. Štai jūs dažnai užsidarote savo kabinete, susikaupiate, be paliovos meldžiatės; jūs dar nesusitinkate su pietistais**, bet skaitote jų knygas. Aš niekados nesmerkiau jūsų polinkio į gerojo Fenelono kūrybą, tačiau ką darote su jo mokinės rašiniais?[11] Jūs skaitote Miura[12]; aš taip pat jį skaitau, bet pasirenku jo „Laiškus“, o jūs pasirenkate jo „Dieviškąjį instinktą“. Prisiminkite, kaip jis baigė gyvenimą, apgailėkite šito išmintingo žmogaus paklydimus ir pagalvokite apie save. Jūs, dievobaiminga krikščionė, nejaugi jūs norite tapti šventeiva?

Brangioji ir gerbiamoji bičiule, priimu jūsų nuomonę su vaiko nuolankumu ir išsakau savąją su tėvišku susirūpinimu. Kai dorybė,

---

* Mūsų įsimylėjęs filosofas, iš pradžių mėgdžiojęs Abelaro elgesį, regis, panūdo perimti ir jo mokymą[10]. Jų pažiūros į maldą turi daug ką bendra. Daugelis tos erezijos šalininkų pasakys, kad geriau neatsižadėti paklydimo negu daryti naują klaidą. Aš manau kitaip. Suklysti ne tokia jau didelė bėda, didesnė bėda — blogai elgtis. Šita mintis, mano nuomone, neprieštarauja tam, ką jau esu kalbėjęs apie klaidingų dorovės taisyklių pavojingumą. Tačiau reikia leisti pagalvoti ir skaitytojui.

** Savotiški bepročiai, kuriems šovė mintis apsiskelbti tikrais krikščionimis ir paraidžiui laikytis Evangelijos, kaip tai daro mūsų dienomis anglų metodistai, vokiečių Moravijos broliai, prancūzų jansenistai; tačiau pastarieji, jeigu tik jiems pavyktų tapti padėties viešpačiais, iškart pasidarytų kur kas griežtesni ir nepakantesni už savo priešus.

užuot nutraukusi mūsų santykius, dar labiau juos sutvirtino, jos priedermės susipynė su draugystės teisėmis. Mudviem abiem reikia pamokymų, mudu abu turime tą patį tikslą. Kada tik kalbėdavo mudviejų širdys, kada tik susitikdavo mudviejų žvilgsniai, mes abu matydavome juose tik abipusį rūpinimąsi savo garbe ir geru vardu, mus abu aukštinančiu; ir mums abiem bus svarbu kito sielos tobulybė. Bet jeigu aptariame šiuos klausimus drauge, tai spręsti turime kiekvienas skyrium,— jums pačiai pridera tarti savo žodį. Jūs visada lėmėte mano dalią, tai ir dabar spręskite mano likimą! Pasverkite mano samprotavimus ir skelbkite ištarmę; nors ir ką įsakytumėte, nuolankiai jūsų klausysiu, bent jau būsiu vertas to, kad ir ateityje man vadovautumėte. Jeigu man būtų skirta niekados jūsų nebematyti, jūs visados būsite su manimi, visados rodysite man kelią; jeigu atimsite man garbę auklėti savo vaikus, tai neatimsite tų dorybių, kurias pati man įdiegėte: tai jūsų sielos atžalos, jūs įskiepijote jas mano sielon, ir jau niekas negali jų išplėšti.

Kalbėkite su manimi be užuolankų, Julija. Aš labai aiškiai nusakiau savo jausmus ir mintis,— tarkite, ką man daryti. Jūs žinote, kaip glaudžiai mano likimas susijęs su mano įžymiojo draugo likimu. Aš nesitariau su juo, nerodžiau jam nei šio laiško, nei jūsiškio. Jeigu jis sužinos, jog nepritariate jo planui, ar veikiau jūsų vyro planui, jis nė pats jam nepritars; ir aš jokiu būdu neketinu prašyti, kad jis imtų maldyti jūsų būgštavimus; svarbiausia, kad jis nieko nežinotų, kol jūs galutinai neapsispręsite. Tuo tarpu pasistengsiu užvilkinti mūsų išvykimą, prasimanysiu kokių nors dingsčių, kurios gal ir pasirodys jam keistos, bet jis, be abejo, neprieštaraus. Na, o aš norėčiau geriau niekados jūsų nebematyti, negu pasimačius vėl tarti sudiev. O gyventi jūsų namuose kaip svetimam — man nepelnytas pažeminimas.

VIII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO PONIOS DE VOLMAR

Na, štai ir vėl sukilo jūsų įbaiminta vaizduotė! Koks gi tam pagrindas, leiskite paklausti? Kad išreiškiau jums pagarbą ir draugystę nuoširdžiau nei kada nors anksčiau; kad ramiai išdėsčiau savo samprotavimus, kuriuos padiktavo man rūpinimasis jūsų laime; kad pasiūliau

jums išeitį, pačią dėkingiausią, pačią naudingiausią, pačią garbingiausią iš visų, kurios jums kada nors buvo siūlomos; kad karštai, užtat gal nekukliai stengiausi susieti jus su mano šeima nenutraukiamais ryšiais; kad troškau padaryti savo žmogum, gimine nedėkingą draugą, kuris mano ar dedasi manąs, jog išsižadu jo draugystės. Jei norėjote išsivaduoti iš nerimo, regis, jus apėmusio, jums derėjo visa tai, ką rašiau, suprasti tiesiogine, pačia natūraliausia prasme. Tačiau jūs jau seniai pamėgote kamuoti save nepagrįstais įtarimais. Jūsų laiškas, kaip ir jūsų gyvenimas, čia iškilnus, čia niekingas, čia pilnas jėgos, čia vaikiškas. Brangusis mano filosofe, nejaugi jūs niekados neišaugsite iš vaiko amžiaus?

Iš kur jūs ištraukėte, jog aš ketinu primesti jums kažin kokius dėsnius, nutraukti su jumis santykius ir, jūsų žodžiais tariant, išsiųsti jus į pasaulio kraštą? Pridėkite ranką prie širdies — nejaugi jums atrodo, jog kaip tik tokia mano laiško dvasia? Priešingai, iš anksto džiaugiausi, kad gyvensime visi drauge, tik baiminausi sunkumų, galinčių aptemdyti tą malonumą; stengiausi pašalinti tas kliūtis, ir pašalinti taip, kad jums būtų miela ir gera, siekdama, kad jūsų likimas būtų vertas ir jūsų dorybių, ir mano prielankumo jums. Štai ir visa mano kaltė. Man regis, jums nebuvo ko taip sunerimti.

Jūs klystate, brangusis, nesgi žinote, koks brangus man esate; bet jums malonu, kai aš tą kartoju, o kadangi man pačiai ne mažiau tat malonu, jums nesunku be pykčio ir ašarų laimėti, ko siekiate.

Žodžiu, būkite tikras, kad jeigu jums čia malonu, tai man lygiai taip pat malonu čia jus matyti, ir kad iš viso to, ką ponas de Volmaras man padarė, niekas manęs taip nejaudina kaip jo noras pakviesti jus į mūsų namus ir pasirūpinti, kad jūs čia pasiliktumėte. Mielai pripažįstu, jog mudu naudingi vienas kitam. Juk ir jūs, ir aš esame labiau linkę sekti gerais patarimais negu kliautis tik savo protu; mudu abu reikalingi vadovų. Ir kas tinka vienam, kitas pajus visų geriausiai, nes puikiai jį pažįsta. Juk tiesa, ar ne? O kas geriau už mudu pajus pavojų, kad galime pamesti protą, kurį atgauti ne taip jau lengva? Kas gali geriausiai priminti mudviem tą pavojų? Ko labiausiai gėdytumės, jei išniekintume savo didžią auką? Argi, nutraukus tokius santykius, mudviem nedera gerbti jų atminimo ir nedaryti nieko, kas pažemintų taurius motyvus, paskatinusius juos nutraukti? Taip, štai kokią ištikimybę jums žadu visados laikyti, kad visą gyvenimą būtumėte kiekvieno mano poelgio liudytojas ir kad apie kiekvieną jausmą, teikiantį man jėgų, galėčiau pasakyti: „Štai ką aš pasirinkau

jūsų atsižadėdama“. Ak mano mielas, aš sugebėsiu garbingai tesėti įžadą, kurį daviau sau širdies gilumoje. Aš galiu pasirodyti silpna prieš visą pasaulį, bet prieš jus garantuoju už save.

Kaip tik šitas subtilus atsidavimas, visados lydintis tikrą meilę, o anaiptol ne delikatus pono de Volmaro dėmesys lemia dvasios taurumą ir vidinę jėgą, kurią jaučiame mudu vienas šalia kito, kurią aš, man regis, jaučiu lygiai taip kaip jūs. Šitoks paaiškinimas bent jau artimesnis, garbingesnis mūsų širdims negu pono de Volmaro aiškinimas ir labiau skatina eiti doros keliu, ir to visiškai pakanka, kad jis būtų mums labiausiai priimtinas. Taigi patikėkite, aš toli gražu nesu taip keistai nusiteikusi, kaip jums atrodo,— priešingai, galvoju visai ką kita; ir jeigu reikėtų atsižadėti sumanymo gyventi visiems drauge, į tą permainą žiūrėčiau kaip į tikrą nelaimę jums, sau, vaikams ir netgi vyrui, nes jis, kaip jūs žinote, didžia dalimi yra nulėmęs mano norą jus matyti savo namuose. Bet jeigu jau prašnekome apie mano ypatingą prielankumą jums, tai prisiminkite pirmąsias savo atvykimo akimirkas; argi aš mažiau nudžiugau jus išvydusi negu jūs, žengdamas prie manęs? Nejaugi jums pasirodė, kad jūsų viešnagė Klarane man įkyri ar nemaloni? Nejaugi manote, kad aš džiaugiausi matydama jus išvykstant? Nejaugi reikia eiti iki galo ir pasakyti viską su įprastu man atvirumu? Prisipažinsiu be užuolankų, jog paskutinis pusmetis, kurį praleidome drauge, buvo laimingiausias laikas mano gyvenime, ir per tą trumpą tarpą aš patyriau visus džiaugsmus, kurių geidė mano širdis.

Niekados nepamiršiu to žiemos vakaro, kai, susirinkę visi drauge, garsiai skaitėme jūsų kelionių užrašus ir jūsų bičiulio nuotykius, o paskui nuėjome vakarieniauti į „Apolono svetainę“, ir ten, gododama apie palaimą, Dievo duotą man šiame pasaulyje, mačiau aplinkui tėvą, vyrą, vaikus, pusseserę, milordą Eduardą, jus, neskaitant Fanšonos, anaiptol negadinančios bendro vaizdo,— ir visi buvo susirinkę pagerbti laimingosios Julijos. Ir aš sakiau sau: „Šiame nedideliame kambaryje yra viskas, kas brangu mano širdžiai, ir galbūt nieko geresnio nėra visoje žemėje. Aplink mane — visos man mielos būtybės; man čia visas pasaulis; viskas čia man teikia džiaugsmą: mano prielankumas draugams, jų prielankumas man ir vienas kitam; visų tarpusavio meilumas krypsta į mane arba eina iš manęs; čia matau tik tai, kas teikia erdvę mano sielai, ir nematau nieko, kas keltų joje nesantarvę; mano esybė liejasi su viskuo, kas mane supa, o tam, kas atstu

nuo manęs, netenka nė dalelės manęs; mano vaizduotė nebeturi ko veikti, man nebėra ko trokšti: jausti ir mėgautis dabar man tas pat; aš gyvenu tuo, ką myliu; esu pertekusi laimės ir gyvenimo. O mirtie, ateiki kada panorėsi, tu man nebebaisi, aš jau išgyvenau, kas man likta, aš tave pralenkiau; naujų jausmų aš jau nebepatirsiu, ir tu nieko daugiau iš manęs neišplėši".

Kuo džiugiau man buvo gyventi su jumis, tuo maloniau buvo to tikėtis ir ateityje, ir todėl visa, kas galėjo sudrumsti tą džiaugsmą, kėlė man nerimą. Akimirką palikite nuošaly mano baugščią dorovę ir tariamą dievobaimingumą, kurį man prikišate. Bent jau sutikite, jog visos mūsų draugijos žavesį lėmė nuoširdumas, jausmų ir minčių bendrumas, toksai nusiteikimas, kad kiekvienas jautėsi esąs toks, koks turi būti, ir visiems rodėsi toks, koks yra. Tarkime akimirką, kad štai randasi kokia nors intriga, kurią reikia slėpti, kokia nors dingstis užsidaryti savo kiaute, turėti paslapčių,— ir iškart išnyksta visas malonumas, kurį patirdavome susitikę, nesmagiai pasijuntame vienas prieš kitą, stengiamės atsitverti vienas nuo kito, šalinamės vienas kito; apdairumas, padorumo reikalavimai kursto nepasitikėjimą ir bodėjimąsi vienas kitu. Argi įmanoma ilgai mylėti tuos, kurių baiminiesi? Žmonės darosi nemalonūs vienas kitam... Julija — nemaloni!.. nemaloni savo draugui! Ne, ne, to niekados nebus. Reikia saugotis tik tų nelaimių, kurias žmogus sugeba ištverti!

Nuoširdžiai dėstydama savo būgštavimus, jokiu būdu neketinau raginti jūsų persigalvoti, tik norėjau viską paaiškinti,— mat nuogąstavau, jog, žengdamas tą žingsnį, būsite nenumatęs visų jo padarinių, o paskui galbūt gailėsitės, nesiryždamas atsiimti duoto žodžio. O jeigu jūs sakote, kad ponas de Volmaras nesibaimino dėl jūsų, tai juk ne jam, bet jums reikia baimintis: kas gali geriau spręsti, kokios bėdos galima iš jūsų tikėtis, jei ne jūs pats? Gerai pagalvokite, o tada jau sakykite, kad jokio pavojaus nėra, ir aš nustosiu bijoti, nes žinau, koks esate teisingas, ir niekados nepatikėsiu, jog rezgate kokius nors kėslus. Jeigu jūsų širdžiai ir įmanomas koks nors netikėtas nuopuolis, tai apgalvota blogybė, be jokios abejonės, niekados nerastų joje vietos. Kaip tik tai ir skiria silpną žmogų nuo nedoro.

Beje, jeigu mano prieštaravimai ir būtų geriau pagrįsti, negu man norėtųsi tikėtis, kam gi reikia iš karto žiūrėti į viską taip įtariai, kaip jūs žiūrite? Aš jokiu būdu neketinu imtis kokių nors griežtų atsargumo priemonių, kokias jūs numatote. Nejaugi turite tuoj pat sugriauti visus savo planus ir amžinai mus palikti? Ne, mielas draugu-

ži, tokių skaudžių priemonių nieku būdu nereikia! Jūs vis dar protaujate kaip vaikas, nors jūsų širdis jau kaip senio. Pergyvenus didelę aistrą, kitos aistros kelia pasidygėjimą; paskum ateina dvasios ramybė — vienintelis jausmas, kurį vis labiau imi branginti. Jausminga širdis bijo ramybės, kol jos nepažįsta, tačiau bent kartą ją patyrusi niekados nebenorės jos netekti. Palyginę dvi tokias priešingas dvasios būsenas, be abejo, pasirenkame geresniąją; tačiau norint jas palyginti reikia abi pažinti. Ir štai aš matau, jog akimirka, kada jūs būsite saugus, gal netgi arčiau, negu jums atrodo. Jūsų aistra buvo pernelyg karšta, kad galėtų ilgai trukti; jūs mylėjote pernelyg karštai, kad galėtumėte neatvėsti; pelenai pakuroje neįsidega iš naujo, bet reikia palaukti, kol viskas ten sudegs. Dar keletą metų įdėmiai stebėkite save, o paskui jums nebebus ko bijoti.

Gyvenimas, kurį jums norėjau sukurti, būtų pašalinęs tą pavojų; bet reikia ir tai suprasti, kad jis būtų buvęs iš tikro mielas ir pats savaime pavydėtinas; jeigu jūs, būdamas be galo sąžiningas, nedrįstate jo siekti, tai galite nieko man neaiškinti, aš ir pati suprantu, kiek jums kainuoja toks tvardymasis; tik man baugu, kad jūsų sprendimas, be kita ko, gali būti paremtas veikiau išgalvotomis nei svariomis dingstimis; man baugu, jog, didystės spiriamas laikytis duoto pažado, kuris, aplinkybėms kitaip susiklosčius, jau seniai neteko galios ir niekam neberūpi, jūs, ko gero, dorybe vadinate kažin kokį tuščią pastovumą, vertą veikiau pasmerkimo negu pagyrimo ir dabar visiškai nederamą. Esu jums kartą sakiusi, jog laikytis nusikalstamos priesaikos — tai antrąsyk nusikalsti, ir jeigu jūsų priesaika nebuvo nusikalstama, tai dabar ji pasidarė tokia, ir to pakanka, kad būtų galima ją atšaukti. Reikia ištikimai tesėti duotą žodį, visados tvirtai ir garbingai vykdyti savo priedermę, bet reikia pakeisti nusistatymą, kai pasikeičia priedermė,— tai anaiptol ne lengvabūdiškumas, o tvirtybė. Kitados gal ir gerai pasielgėte, kai davėte žodį, bet šiandien elgtumėtės blogai, jeigu jo laikytumėtės. Visados darykite taip, kaip reikalauja dorybė, ir niekados neprieštarausite sau.

Jeigu kai kurios jūsų abejonės ir turi kokį pagrindą, mudu galėsime tai aptarti kitu laiku, o tuo tarpu aš nelabai pykstu, kad nenusitvėrėte mano minties lygiai taip karštligiškai kaip aš, todėl mano neapgalvotas elgesys — jei iš tikrųjų pasielgiau neapgalvotai,— nepasirodė jums toks žiaurus. Aš svarsčiau šitą planą pusseserei išvykus. Ji sugrįžo, kai jau buvau išsiuntusi laišką, ir mudvi keliskart bendrais bruožais aptarėme antrąsias vedybas; man regis, jai labai svetima

tokia mintis, ir nors man gerai žinomi jos jausmai jums, neabejoju, kad, norėdama perveikti jos bodėjimąsi antrosiomis vedybomis, netgi jus piršdama, turėčiau ją spirti atkakliau nei pritinka: juk yra ribos, kurių nevalia peržengti draugystei, nes pridera gerbti kiekvieno žmogaus polinkius ir principus, taip pat jo požiūrį į savo priedermę, gal apskritai ir šališką, bet atitinkantį jo dvasios būseną ir jos nusistatymą. Šiaip ar taip, prisipažįstu, jog dar neatsisakiau savo plano: jis nepaprastai dera mums visiems ir leidžia jums garbingai išsigelbėti iš nepatikimos padėties, kurią dabar užimate visuomenėje. O kaip sutaptų mūsų interesai, o kokia natūrali priedermė būtų mūsų draugystė, tokia miela mūsų širdims,— ne, negaliu atsižadėti savo plano! Ne, mano mielas, aš niekados nesakysiu, jog mudu tapome pernelyg artimi; man to per maža, kad būsime giminės. Ak, kaip norėčiau, kad būtumėte man tikras brolis!

Nors ir kaip žiūrėtumėte į mano sumanymus, įvertinkite kaip dera mano jausmus; nesivaržydamas naudokitės mano draugyste, mano pasitikėjimu, mano pagarba; įsidėmėkite, jog daugiau neturiu ko jums nurodinėti ir manau, kad to nereikia. Neatimkite man teisės kartais jums patarti, bet žinokite, jog tai ne įsakymas. Jeigu jaučiate, kad jums nėra pavojaus Klarane, atvažiuokite, gyvenkite čia,— aš tik džiaugsiuosi. Jeigu, negalėdamas galutinai pamiršti klastingų jaunystės aistrų, tariate, jog būtina dar kelerius metus pagyventi svetur, rašykite man, rašykite dažniau, atvažiuokite mūsų aplankyti, kai panorėsite,— tegu mūsų ryšiai būna kuo nuoširdesni. Ar gali būti toks skausmas, kurio nesušvelnintų tokia paguoda? Ar gali taip būti, kad žmonės neištvertų išsiskyrę, jei turėtų viltį drauge nugyventi paskutines dienas? Aš netgi padarysiu daugiau: noriu patikėti jums vieną sūnų, man regis, su jumis jam bus geriau negu su manimi. Kai jį parvešite namo, nežinau, katro grįžimas mane labiau nudžiugins. Jeigu jūs pagaliau ateisite į protą, nusikratysite pagaliau savo chimerų ir panorėsite pelnyti mano pusseserės ranką, atvažiuokite, mylėkite ją, įtaikaukite jai, stenkitės galutinai ją pakerėti,— tiesą pasakius, man rodos, pradžia jau padaryta; laimėkite jos širdį, pašalinkite kliūtis, kuriomis ji atsitveria nuo jūsų, aš padėsiu jums visomis išgalėmis; suteikite pagaliau vienas kitam laimę, ir aš taip pat būsiu visiškai laiminga. Tačiau nors ir ką jūs nuspręstumėte viską gerai pasvėręs, daugiau nedvejokite ir neįžeidinėkite savo draugės Julijos, kaltindamas ją nepasitikėjimu jumis.

Šit vis galvoju apie jus, o save visai pamirštu. Laikas pakalbėti ir apie save, nes ginčydamasis jūs elgiatės su draugais taip, lyg žaistumėte šachmatais,— gindamasis puolate. Teisinatės esąs filosofas, o mane kaltinate dievobaimingumu,— būtų tas pat, jei aš atsisakyčiau gerti vyną dėl to, kad jūs apsigėrėte. Taigi, jūsų nuomone, aš dievobaiminga ar beveik tokia? Tiek to! Argi niekinama pravardė keičia dalyko esmę? Jei dievobaimingumas — gera savybė, kodėl gi nevalia jos turėti? O gal pats žodis jums pernelyg niekingas? Filosofo orumui per menkas daiktas įprastos maldos; filosofai geidauja tauriau tarnauti Dievui, jie kelia į padanges netgi savo pretenzijas ir savo puikybę. Ak, mano vargšai filosofai!.. Bet grįžkime prie manęs.

Dorybė man buvo miela nuo mažumės, bet aš visados lavinau ir protą. Ugdydama savo jausmus ir šviesdamasi, tikėjausi išmokti save valdyti, o betgi negerai dariau. Prieš atimdamas iš manęs mano pasirinktą vadovą, duokite kitą, kuriuo galėčiau pasitikėti. Drauguži mano, nors ir ką žmogus darytų, visados viršų ima puikybė: jus ji aukština, mane verčia žemintis. Man regis, aš nesu blogesnė už kitas, tačiau tūkstančiai moterų gyveno protingiau už mane. Vadinasi, jos turėjo paramą, kurios neturėjau aš. Kodėl, iš prigimties būdama gera, esu priversta slėpti savo gyvenimą? Kodėl, nepakęsdama blogio, nejučia pasidaviau blogiui? Aš pasitikėjau tik savo jėgomis, o jų nepakako. Man regis, aš priešinausi iš paskutiniųjų, kiek leidžia moteries išgalės, ir vis dėlto suklupau. Kaipgi sugeba atsispirti kitos? Jos turi tvirtesnę atramą.

Pasekusi jų pavyzdžiu, griebiausi tos atramos ir radau joje dar vieną pranašumą, apie kurį net nebuvau pagalvojusi. Jausmų pasaulyje visados būna taip, jog aistros padeda sielai ištverti kančias, kurias pačios sukelia: drauge su geismu visados rusena vilties kibirkštėlė. Kol žmogus turi troškimų, jis gali gyventi be laimės: vis tikisi, jog štai ateis laimė, o jeigu laimė neateina, viltis vis tiek neblėsta, ir iliuzijos kerai nesisklaido, kol gyvena aistra, juos sužadinusi. Žodžiu, tai savaiminio pasitenkinimo būsena, o nerimas, kurį ji kelia, teikia ypatingą malonumą, atstojantį, gal net pranokstantį tikrovę.

Vargas tam, kas nieko nebetrokšta! Jis, taip sakant, netekęs visko, ką turi. Žmonės mažiau džiaugiasi tuo, ką pasiekė, negu tuo, ko viliasi, ir būna laimingi tik prie laimės slenksčio. Ir tikrai, žmogui, godžiam ir riboto proto padarui, iš prigimties visko trokštančiam ir mažai gaunančiam, Dievas davė guodingą viltį, kuri priartina tai, ko jis geidžia, pajungia visa tai jo vaizduotės galiai, paverčia regimu ir apčiuopia-

mu dalyku, tarytum įduoda jam į rankas, o kad tos tariamos gėrybės būtų dar mielesnės, jų vaizdą kaitalioja, kaip to geidžia jo aistra. Tačiau visas tas žavesys dingsta, kai troškimas patenkintas; įsikūnijusio troškimo niekas nebegražina; nebereikia kurti mintyse to, ką matai akimis; vaizduotė nebegali pridėti gražumo tam, kas jau gauta; iliuzija išsisklaido, kai tikslas pasiektas. Šiame pasaulyje tik svajų karalystė yra mūsų sielai derama buveinė, nes žmonių darbai niekingi, ir, išskyrus* savaime egzistuojančią Esybę, gražu tik tai, ko nėra.

Nors tą ne visada patvirtina atskiri mūsų aistrų objektai, bet neginčytinai tas tinka bendrai mūsų jausmų sistemai, į kurią įeina visos mūsų aistros. Gyventi be kančių žmogui nebūdinga: toks gyvenimas prilygsta mirčiai. Tasai, kas būtų visagalis, nebūdamas Dievas, jaustųsi didžiai nelaimingas, nes neturėtų malonumo trokšti; o ištverti galima visokį kitą trūkumą, tik ne šitą.**

Štai ką, be kita ko, jaučiu nuo tos dienos, kai ištekėjau ir kai jūs sugrįžote. Viskas aplink turėtų mane džiuginti, bet aš negaliu džiaugtis: į širdį smelkiasi slaptas ilgesys, sieloje tuštuma ir maudulys,— lygiai taip buvo juk ir jums, kaip kitados skundėtės. Meilės tiems, kurie man brangūs, negana mano širdžiai: ji dar turi neišnaudotų jėgų ir nežino, kur jas dėti. Pripažįstu, kančia labai keista, bet aš tikrai kankinuosi. Mielasis mano, aš per daug laiminga, laimė man nusibodo.***

Ar jums žinomas koks nors vaistas nuo pasidygėjimo gerove? Kas be ko, tas jausmas, toks neprotingas ir beveik nesąmoningas, padarė gyvenimą, taip mano brangintą, daugeliu atžvilgių bevertį. Negaliu suvokti, ar esama gyvenime tokių džiaugsmų, kurių man trūktų ir kurie mane patenkintų. Gal kita moteris, manimi dėta, būtų jaus-

---

* Čia ponia de Volmar padarė klaidą, vietoj *que hors* parašydama *qu'hors*, nors aišku, žinojo, kaip rašoma. Tačiau nors ji kartais ir daro klaidų per neišmanymą arba per išsiblaškymą, šiaip ar taip, turi labai jautrią klausą ir todėl ne visados vergiškai laikosi netgi jai žinomų taisyklių. Aišku, stilius gali būti ir sklandesnis, bet niekas neparašys taip švelniai, taip dermingai kaip jinai.

** Iš to išvada, jog kiekvienas valdovas, siekiantis neribotos valdžios, siekia garbės mirti iš nuobodulio. Pasižvalgykite, kas labiausiai nuobodžiauja visose pasaulio karalystėse. Eikite tiesiai pas monarchą, juo labiau jeigu jo valdžia neaprėžta. Argi jam vertėjo padaryti nelaimingus tokią gausybę žmonių? Argi jis negalėjo pirktis nuobodybės už menkesnę kainą?

*** Ką jūs, Julija? Ir jūs prieštaraujate sau? Ak, man baisu, žavioji maldininke, kad ir jūs nesutariate pati su savimi. Beje, prisipažįstu, tas laiškas man atrodo kaip gulbės giesmė.

mingesnė už mane? Gal labiau mylėtų tėvą, vyrą, vaikus, draugus, artimuosius? Gal ir jie labiau ją mylėtų? Gal jos gyvenimas labiau atitiktų jos polinkius? Gal ji turėtų daugiau laisvės pasirinkti kitokį gyvenimą? Gal geresnė būtų jos sveikata? Gal mokėtų kaip nors kitaip kovoti su nuobodžiu, gal tvirtesni ryšiai sietų ją su pasauliu? Šiaip ar taip, man neramu, širdis neišmano, ko jai stinga; ji trokšta, bet nežino ko.

Nerasdama pasitenkinimo šioje žemėje, mano siela godžiai ieško jo kitur; pakilusi į aukštybes, į jausmų ir būties pradžią, ji išsivaduoja iš ilgesio ir bergždumo, atgimsta, atgyja, randa naujų jėgų ir pradeda naują gyvenimą; ten jai atsiveria nauja egzistencija, kuriai svetimos kūno aistros; tikriau sakant, ji jau nebe manyje, ji visa toje beribėje Esybėje, kurią stebi, trumpam nusikračiusi savo pančių, o paskum, vėl juos pajutusi, guodžiasi mintimi, jog patyrė palaimos būseną ir įgavo viltį kada nors amžinai ja mėgautis.

Jūs šypsote? Suprantu jus, mielas drauguži; juk kitados, reikšdama savo nuomonę apie maldos ekstazę, smerkiau ją, o štai dabar, prisipažįstu, ji man priimtina. Galiu nebent pridurti, jog anksčiau šita būsena man buvo stačiai nežinoma. Jokiu būdu neketinu jos teisinti. Nesakau, kad tas pomėgis protingas; tik sakau, kad ta būsena man miela, ji atstoja blėstantį laimės pojūtį, užpildo sielos tuštumą, žadina naują troškimą įprasminti praeitį. Jeigu jos poveikis blogas, be abejo, reikia jos atsisakyti; jei apgaudinėja širdį fiktyviu malonumu, taip pat reikia jos atsisakyti. Tačiau, šiaip ar taip, kam gi artimesnė dorybė: ar filosofui su jo didžiais principais, ar nuoširdžiam krikščioniui? Katras laimingesnis šioje žemėje: ar išminčius su savo didžiu protu, ar dievobaimingas beprotis? Kam gi man mąstyti, kam gi leisti į darbą vaizduotę tą akimirką, kai man dingę visi gebėjimai? Apsvaigimas savaip malonus, kaip esate sakęs. Ką gi, mano ekstazė — taip pat apsvaigimas. Arba leiskite man mėgautis ta būsena, arba nurodykite, kas man būtų geriau.

Aš smerkiau mistikų ekstazes. Smerkiu jas ir dabar, jeigu jos atitraukia mus nuo priedermių ir regėjimų kerais sukelia bjaurėjimąsi aktyviu gyvenimu, jeigu veda mus į kvietizmą, kuriam, jūsų nuomone, esu artima, nors aš, mano nuomone, jam tokia pat svetima kaip ir jūs.

Tarnauti Dievui — tai anaiptol ne klūpoti visą gyvenimą maldykloje, aš tą puikiai žinau; tarnauti Dievui — tai vykdyti žemėje jo skirtas priedermes, daryti, kas patinka Dievui, kas pritinka tai padėčiai, kurią jo valia užimame:

...il cor gradisce;
E serve a lui chi 'l suo dover compisce.*

Pirmiausia daryti tai, kas pridera, o paskum jau melstis, kai įmanoma,— štai taisyklė, kurios stengiuosi laikytis. Susitelkimas, kurį man prikišate,— tai anaiptol ne kokia nors apeiga, bet poilsis, vienas didžiausių ir nekalčiausių malonumų, man dar įmanomų, ir aš nesuprantu, kodėl turėčiau jo atsisakyti.

Perskaičiusi jūsų laišką, ėmiausi atidžiau tirti save; labai daug galvojau, kokią įtaką mano sielai turi polinkis į susitelkimą, kuris, atrodo, labai jums nepatinka, ir ligi šiolei nematau jokio pavojaus,— vargu ar tas polinkis gali (bent jau artimiausiu metu) pereiti į piktnaudžiavimą klaidingai suprastu dievobaimingumu.

Pirmiausia, mano maldingumas anaiptol nėra toks jau didelis: aš nė kiek nesikremtu, kai negaunu pasimelsti, ir nepykstu, kai mane kas atitraukia nuo maldos. Šitas noras nestelbia kitų minčių, nepersekioja ištisą dieną, nekelia nei pasibjaurėjimo įprastais darbais, nei irzlaus nekantrumo, troškimo kaip galima greičiau juos baigti. Jei kartais man reikia pabūti vienai,— taip būna, kai smarkiai susijaudinu,— man lengviau nusiraminti savo kabinete negu kur kitur. Ten aš susikaupiu, ten nurimsta mano protas. Jei man neduoda ramybės koks rūpestis, jei graužia koks sielvartas, einu ten iš jų išsivaduoti. Visos bėdos nublanksta, kai mintimis nukylu į tai, kas didu. Kai pagalvoju apie visas Apvaizdos geradarystes, man pasidaro gėda, jog esu jautri savo menkiems vargams ir pamirštu didžias dangaus malones. Man nereikia nei dažnų, nei ilgų vienatvės valandų. Kai liūdesys prieš mano valią nė ten manęs nepalieka, truputį paverkiu, pasiguodžiu Visagaliui, ir akimoju atlėgsta širdis. Mano apmąstymai niekados nebūna nei kartūs, nei graudūs; net atgailos man netrikdo baimė. Mano nuodėmės žadina man veikiau gėdą negu siaubą: prikaišioti sau neprikaišioju, tik gailiuosi. Dievas, kurį garbinu,— tai gailestingumo Dievas, mūsų tėvas; labiausiai jaudina mane jo gerumas, kuris mano akyse stelbia visas kitas jo savybes; šią vienintelę jo savybę aš ir suvokiu. Jo galybė mane stulbina, jo begalybė trikdo, jo teisingumas... Žmogų jis sukūrė silpną, bet jis teisingas ir gailestingas. Keršto Dievas — tai blogų žmonių Dievas: aš negaliu nei bijoti jo dėl savo likimo, nei melsti jį nukreipti rūstybę į kitus. O san-

* Jam gana širdies dėkingumo; tas jam tarnauja, kas vykdo savo priedermę[13].

tarvės Dieve, gerumo Dieve, tai tave aš garbinu! Jaučiu, jog esu tavo rankų kūrinys, ir tikiuosi, kad Paskutinio teismo dieną pamatysiu tave tokį, koks visą gyvenimą kalbėjai su mano širdimi.

Negalėčiau jums pasakyti, kokios saldybės pripildo mano dienas tos mintys, kokio džiaugsmo pritvindo jos širdį. Kada einu iš savo kabineto šitaip nusiteikusi, jaučiu savotišką lengvumą ir džiugesį. Skausmas numalšta, rūpesčiai išsisklaido, nebelieka nieko šiurkštaus, nieko grubaus, viskas pasidaro lengva ir paprasta, viskas atrodo miela; man jau nesunku kiekvienam nusileisti; aš dar labiau myliu tuos, kuriuos myliu, ir esu jiems dar geresnė. Vyras, ir tas džiaugiasi, kad aš smagesnė. Dievobaimingumas, jo nuomone,— tai opijus sielai: nedidelėmis dozėmis gaivina, teikia jėgų ir stiprybės; didelėmis dozėmis migdo arba siutina, arba žudo. Tikiuosi, kad ligi to neprieisiu.

Kaip matote, vadindamas mane dievobaiminga, manęs taip neįžeidžiate, kaip gal būtumėte norėjęs, tačiau besaikio dievobaimingumo nelaikau pagirtinu, kaip jūs tikriausiai manote. Man, pavyzdžiui, nepatinka, kai juo kas afišuojasi, kai daro iš jo lyg ir kokį užsiėmimą, kuris atleidžia žmogų nuo visų kitų rūpesčių. Man regis, būtų nepalyginamai geriau, jeigu ta jūsų minima ponia Gijon uoliai vykdytų šeimos motinos priedermes, krikščioniškai auklėtų savo vaikus, protingai tvarkytų ūkį, užuot rašiusi dievobaimingas knygas, diskutavusi su vyskupais ir galop atsidūrusi Bastilijoje už tuos kliedesius, kurie niekam nesuprantami. Nepatinka man ir ta vaizdinga mistinė kalba, kuri drumsčia širdį vaizduotės chimeromis ir vietoj tikrosios Dievo meilės perša jausmus, artimus žemiškajai meilei ir galinčius ją sužadinti. Kuo žmogaus širdis švelnesnė, kuo vaizduotė lakesnė, tuo labiau jam dera vengti to, kas gali jas sujaudinti; ir apskritai, ar gali mistiniam garbinimui neatliepti juslinė meilė? Ir kaip išdrįsta padori moteris vaizduotis tai, į ką niekados nedrįstų pažiūrėti gyvenime?*

Tačiau ypač man nepriimtina pernelyg griežta užkietėjusių šventeivių dora, gujanti iš širdies artimo meilę, besaikė jų puikybė, kuri verčia juos su niekinama pagaila žiūrėti į kitus mirtinguosius. Iš dausų aukštybių kartais jie teikiasi nusileisti į žemę, ir jei padaro kokį gerą darbą, tai drauge taip pažemina žmogų, savo užuojautą išreiškia tokiu atšiauriu tonu, jų teisingumas toks rūstus, gailestingumas toks

* Šitas argumentas man atrodo toks svarus ir neginčytinas, kad jei turėčiau bent menkiausią galią Bažnyčioje, panaudočiau ją tam, idant iš mūsų šventųjų knygų būtų išimta „Giesmių giesmė“[14], ir labai gailėčiausi, jog tai padaryta taip vėlai.

užgaulus, paslaugumas toks gaižus, panieka taip panaši į neapykantą, jog netgi aukštuomenės žmonių nejautrumas yra ne toks žvėriškas kaip jų atjauta. Dievo meile jie tik prasimeta, kad nieko nereikėtų mylėti; jie netgi nemyli vienas kito. Ar yra kas nors matęs nuoširdžiai draugaujant šventeivas? Tačiau kuo labiau jie šalinasi žmonių, tuo daugiau iš jų reikalauja; ir galima pagalvoti, jog Dievop jie keliasi tik tam, kad galėtų viešpatauti žemėje.

Man koktūs visi tie piktnaudžiavimai, ir natūralus dygėjimasis mane nuo jų saugo. Jei kada nors pati tuo prasikalsiu, tai tas, be abejo, atsitiks netyčia, ir tikiuosi, jog artimieji iš draugiškumo būtinai mane sudraus. Prisipažįstu, mane gana ilgai kamavo mintys apie likimą, laukiantį mano vyro, ir ilgainiui gal būčiau dėl to tapusi niūri. Laimė, išmintingas milordo Eduardo laiškas, kurį jūs man visai pamatuotai primenate, jo nuovokūs, paguodą teikiantys pokalbiai su manimi, jūsų pokalbiai visiškai išsklaidė mano būgštavimus ir padėjo man pakeisti savo požiūrį. Suprantu, jog nepakantumas neišvengiamai sukietina širdį. Kaip galima švelniai mylėti žmones, kuriuos smerki? Kaip galima būti gailestingam, gyvenant tarp nusidėjėlių, pasmerktų amžinoms kančioms? Mylėti juos — vadinasi, neapkęsti Dievo, rengiančio jiems bausmę? Ar norime tad būti žmoniški? Tai smerkime poelgius, o ne pačius žmones! Neprisiimkime siaubingų šėtono priedermių! Neatkelkime lengva širdimi savo broliams pragaro vartų! Ką gi, jei pragaras būtų skirtas tiems, kurie klysta, bene kuris mirtingųjų galėtų jo išvengti?

O bičiuliai mano, kokį sunkų akmenį jūs nuritote nuo mano širdies! Įteigėte man, jog klaida — anaiptol ne nusikaltimas, ir tuo išvadavote mane iš galybės skaudžių sąžinės priekaištų. Aš nesigilinu į išmoningus, man nesuprantamus tikėjimo dogmų aiškinimus; aš laikausi aiškių kaip diena tiesų, krintančių man į akis ir įtikinančių mano protą, praktiškų tiesų, mokančių, kaip man reikia vykdyti savo priedermes. Visais kitais atvejais remiuosi tuo, ką vienąsyk jūs pasakėte ponui de Volmarui*. Ar žmogus gali laisvai pasirinkti — tikėti ar netikėti? Ar tai nusikaltimas, kad jis nemoka gerai argumentuoti? Ne. Sąžinė mums visiškai nepasako, kas yra tiesa, tik padeda įsisąmoninti mums savo priedermes: ji jokiu būdu nenurodo, kaip dera galvoti, tik primena, ką dera daryti, ji moko mus ne gražiai samprotauti, bet gražiai elgtis. Kuo mano vyras gali būti nusikaltęs Dievui? Argi jis gręžiasi

* Žr. Penktos dalies III laišką.

nuo Dievo? Dievas pats užsidengė nuo jo veidą. Mano vyras nebėga nuo tiesos, bėga nuo jo tiesa. Jis nėra išpuikėlis, jis klysta, bet nenori nieko klaidinti; jis pats džiaugiasi, kad mes manome kitaip negu jis. Jam patinka mūsų jausmai, jis norėtų irgi taip jausti, bet negali: mūsų viltys, mūsų paguoda — viskas jam nepasiekiama. Jis daro gera nesitikėdamas atpildo, jis doresnis, jis ne toks savanaudis kaip mes. Deja, koks jis pasigailėtinas! Bet už ką jį bausti? Ne, ne! Gerumo, nuoširdumo, moralumo, taurumo, dorybės — štai ko reikalauja Dievas, štai ką jis atlygina; štai tikrasis pagerbimas, kurio Dievas nori iš mūsų,— vadinasi, mano vyras visą gyvenimą diena dienon jį šlovina. Jeigu Dievas apie žmogaus tikėjimą sprendžia iš jo darbų, tai kiekvienas, kas daro gera, tiki Dievą. Tikrasis krikščionis — tai teisingas žmogus; o kas nedorai elgiasi, tas tikras netikėlis.

Nesistebėkite, mielas bičiuli, jog nesiginčiju su jumis dėl kai kurių jūsų laiško vietų, kur mudviejų nuomonės nesutampa: aš pernelyg gerai jus pažįstu, kad graužčiausi dėl jūsų pažiūrų. Kas man rūpi visi tie tušti klausimai dėl laisvos valios? Ar aš noriu gero todėl, kad mano valia laisva savaime, ar todėl, kad savo maldomis jos išprašau,— ar ne vis tiek, jeigu turiu jėgų daryti gera? Ar melsdamasi aš pati sau suteikiu tai, ko man trūksta, ar tai duoda Dievas, išklausęs mano maldą,— jeigu visados turiu prašyti, kad gaučiau, tai ar reikia kokių nors aiškinimų? Labai gerai, kad mūsų pažiūros pagrindiniais tikėjimo klausimais sutampa, tad ko mums dar ieškoti? Nejaugi norime pulti į bedugnius ir bekraščius metafizikos akivarus — ginčytis apie Dievo esmę ir veltui gaišti trumpas gyvenimo dienas, mums skirtas jam šlovinti? Mes nesuvokiame Dievo esmės, bet žinome, kad Dievas yra, ir to mums pakanka: jo esmė reiškiasi jo darbais, mes jaučiame ją savyje. Galime kiek tinkami dėl jos ginčytis, bet negalime nuoširdžiai jos nepripažinti. Dievas apdovanojo mus pakankamu jautrumu, kad galėtume jį suvokti ir pajusti. Tad gailėkimės tų, kurie jo negavo, bet nepuoselėkime vilties, jog sugebėsime juos apšviesti be Dievo padėjimo. Kas iš mūsų galėtų padaryti tai, ko nemalonėjo padaryti jis? Be žodžių gerbkime jo valią ir vykdykime savo priedermę,— tai bus geriausias pamokymas ir kitiems.

Ar pažįstate žmogų, nuovokesnį ir išmintingesnį už poną de Volmarą? Nuoširdesnį, atviresnį, teisingesnį, tiesesnį, mažiau vergaujantį aistroms,— žmogų, kuris būtų daugiau laimėjęs iš Dievo teisingumo ir sielos nemirtingumo? Ar pažįstate žmogų, stipresnį, tauresnį, iškilnesnį, grėsmingesnį ginčuose kaip milordas Eduardas? Žmogų,

savo dorybėmis labiau nusipelniusį garbės ginti Dievą, tvirčiau įsitikinusį jo buvimu, nuolankesnį aukščiausiajai Galybei, karščiau ją šlovinantį ir ištikimiau jai tarnaujantį? Jūs matėte, kaip juodu tris mėnesius drauge gyveno Klarane; matėte, kaip tuodu vyrai, pilni pagarbos vienas kitam, tiek savo padėtimi, tiek polinkiais toli gražu nepanašūs į nesubrendėlius mokslinčius, visą žiemą diskutavo išmaningai ir ramiai, bet sykiu karštai ir solidžiai: šviesdami vienas kitą, puolė, gynėsi, kirtosi visais klausimais, kokie tik įmanomi žmogaus protui, gilinosi į dalyką, abiem vienodai rūpintį, ir nieko kito netroško kaip tik sutarimo.

Kas gi pasidarė? Juodu ėmė dar labiau gerbti vienas kitą, nors liko kiekvienas prie savo nuomonės. Jeigu šitas pavyzdys visam laikui neatgrės protingo žmogaus nuo ginčų, vadinasi, jam svetima tiesos meilė,— jam rūpi tik pasipuikuoti.

Na, o aš visam laikui atsižadėjau to niekam nenaudingo ginklo ir nutariau vyrui nė žodžio nebesakyti apie tikėjimą, nebent jeigu išeitų kalba apie mano įsitikinimus. Nemanykite, jog pasikliovusi Dievo pakantumu, tapau abejinga tam, kad ponas de Volmaras netiki, nors to jam labai reikia. Netgi prisipažinsiu, jog dabar, nustojusi nerimauti dėl jo likimo kitame pasaulyje, nė kiek ne mažiau trokštu, kad jis atsiverstų. Atiduočiau savo gyvastį, kad pamatyčiau jį pagaliau tikintį, ir linkiu jam jeigu ir ne amžinos palaimos, tai bent laimės šioje žemėje. Kiek džiaugsmų jis negali patirti! Koks jausmas gali jį paguosti sielvarte? Kas regi ir skatina jo gerus darbus, slapčia daromus? Kieno balsas gali kalbėti jo širdies gilumoje? Kokio atpildo jis gali laukti už savo dorybę? Kaip jis turi žiūrėti mirčiai į akis? Ne, tikiuosi, jis nesusitiks su ja tokiomis siaubingomis aplinkybėmis. Turiu dar vieną galimybę išgelbėti jį iš tos padėties, ir tam paaukosiu visą gyvenimą: ne įtikinėti jį reikia, bet sujaudinti, parodyti tokį pavyzdį, kuris jį patrauktų, padaryti jam tikėjimą tokį mielą, kad nebeturėtų jėgų jam priešintis. Ak mano mielas, koks argumentas netikėliui gali būti tikro krikščionio gyvenimas! Ar yra pasaulyje siela, tokia pat nepalaužiama kaip jo? Štai tokį tikslą nuo šiolei užsibrėžiu,— padėkite man jį pasiekti. Volmaras šaltas, bet jo nepavadinsi nejautriu. Kaip galėtume paveikti jo širdį, jeigu ir draugai, ir vaikai, ir žmona dėtų visas jėgas jam atversti! Koks pamokomas reginys atsivertų jam prieš akis, jeigu jie, nepamokslaudami, neminėdami Dievo vardo, jį skelbtų jo įkvėptais darbais, jo įskiepytomis dorybėmis, džiaugsmu, kurį teikia pelnyta jo malonė! Matydamas namuose šviečiant dangaus

paveikslą, šimtąsyk per dieną jis nejučia sau sakytų: „Ne, žmogus pats savaime negali toks būti, čia viešpatauja kas kita, žmogaus jėgoms nepasiekiama!“

Jeigu mano sumanymas jums patinka, jeigu jaučiatės vertas prie jo prisidėti, atvažiuokite; gyvensime visi drauge ir nesiskirsime ligi pat mirties. Jeigu ši mintis jūsų netraukia ar jus baugina, atsiklauskite savo sąžinės,— ji jums nurodys jūsų priedermę. Aš daugiau neturiu ko pasakyti.

Sprendžiant iš milordo Eduardo laiško, jūsų abiejų reikia laukti daugmaž kito mėnesio pabaigoje. Jūs neatpažinsite savo kambarių, bet jie pertvarkyti taip, kad atpažintumėte rūpestingą geros draugės širdį, kuri su džiaugsmu juos puošė. Jūs rasite ten ir knygų, jos parinktų Ženevoje, daug geresnių ir geresnio skonio negu „Adonis“, nors ir jis įdėtas juoko dėlei. Beje, būkite malonus, neprasitarkite,— ji nenori, kad sužinotumėte, jog visa tai jos darbas, ir aš skubu kaip galima greičiau apie tai jums parašyti, kol ji dar neuždraudė.

Sudiev, mielasis mano. Iškyla į Šiljono pilį*, į kurią rengėmės važiuoti visi drauge, įvyks rytoj, tik be jūsų. Aišku, dėl to ji nebus malonesnė, nors, šiaip ar taip, važiuojame su noru. Ponas balji pakvietė mus su vaikais, tad negalėjau prasimesti kokia nors dingstimi ir atsisakyti: bet nežinia kodėl norėčiau, kad būčiau jau grįžusi.

IX LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO FANŠONOS ANĖ

Ak pone! Ak geradary mano! Kas man paliepta pranešti jums!.. Ponia... vargšė šeimininkė... O Dieve! Jau matau, kaip jūs išsigan-

---

* *Šiljono pilis* — buvusi Vevė miesto balji[15] būstinė, stovinti ant uolos, pusiasaliu įsiterpusi į Ženevos ežerą; mačiau šalia matuojant ežero gylį,— svambalas nugrimzdo daugiau nei šimtą penkiasdešimt sieksnių, tai yra apie aštuonis šimtus pėdų, bet dugno nepasiekė. Toje uoloje iškalti rūsiai ir virtuvės žemiau ežero lygio, ir prireikus vandens čia tereikia atsukti čiaupą. Toje pilyje šešerius metus buvo kalinamas Fransua Bonivaras[16], šv. Viktoro katedros prioras, teisingas, retos dorybės ir nepalenkiamos tvirtybės žmogus, laisvės šalininkas, nors ir savojietis, tolerantiškas, nors ir kunigas. Beje, tuo metu, kai, matyt, buvo parašyti šie pastarieji laiškai, Vevė miesto balji jau kadai nebegyveno Šiljono pilyje. Galima spėti, jog balji, pasikvietęs svečių, bus tik nuvažiavęs tenai kelioms dienoms.

dote... bet jūs negalite įsivaizduoti, kaip mes visi nusiminę... Negaliu vilkinti, reikia tuoj pat jums pranešti... reikia bėgti... Norėčiau, kad jums būtų jau pasakyta... Ak, kas bus, kai sužinosite, kokia nelaimė mus ištiko!

Vakar ponai su vaikais išvažiavo pietų į Šiljoną. Ponas baronas, kuriam reikėjo važiuoti į Savoją,— jis ketino kelias dienas praleisti Blonė pilyje,— išvyko tuoj po pietų. Ponai jį palydėjo truputį, paskui nuėjo pasivaikščioti damba. Ponia d'Orb ir pono balji žmona ėjo priekyje su mūsų ponu. Iš paskos ėjo ponia, vesdamasi už rankų Anrietę ir Marseleną. Aš ėjau įkandin su vyresnėliu. Ponas balji stabtelėjo su kažkuo pasišnekėti, paskum pasivijo svečius ir pasiūlė ranką mūsų poniai. Ji įsikimba jam parankėn, o Marseleną siunčia pas mane, tas bėga prie manęs, aš bėgu jam priešais, staiga vaikui krypteli koja, jis suklumpa ir griūva į vandenį. Aš suspingu; ponia atsigręžia, pamato sūnų krintant į ežerą, šauna kaip strėlė ir puola iš paskos...

Ak, kokia aš nelaiminga! Kodėl ir aš nepuoliau į vandenį, kodėl nelikau dugne?.. Deja, aš laikiau vyresnėlį,— jis veržėsi šokti paskui motiną... O ji grūmėsi su bangomis, glausdama prie krūtinės Marseleną... Arti nebuvo nei žmonių, nei valties, prabėgo kuris laikas, kol skęstančiuosius ištraukė į krantą... Vaikas atsipeikėjo, bet motina... Sukrėtimas, šokimas nuo dambos, neviltis... Kas geriau už mane gali suprasti, kaip pavojinga įpulti į vandenį?.. Ji ilgai neatgavo sąmonės. Vos atsipeikėjusi, pareikalavo parodyti sūnų... Su kokiu džiugesiu jį glėbesčiavo! Man pasirodė, jog viskas bus gerai, bet staiga pagyvėjimas nuslūgo. Ji panoro namo, važiuojant keliskart jai buvo bloga. Iš to, ką ji man sakė, supratau: ji jau nebesitiki, kad gyvens. Kokia nelaimė! Ji tikrai negyvens. Ponia d'Orb persimainė labiau už ją. Visi baisiausiai nusiminę... Visuose namuose aš vienintelė ramiau laikausi... Kas iš to, kad grąžysiu rankas?.. Geroji mano ponia!.. Ak, jeigu jos neteksiu, kam tada man gyventi?.. O jums, gerasis pone, tepadeda Dievas tokią sunkią valandą!.. Sudiev... Daktaras eina iš miegamojo. Bėgu pas jį... Jeigu jis suteiks bent menkutę viltį, aš jums parašysiu. O jeigu nieko nerašysiu, vadinasi...

X LAIŠKAS

PONUI SEN PRĖ

(*Pradėtas ponios d'Orb ir baigtas pono de Volmaro*)

JULIJOS MIRTIS

Viskas baigta, neprotingas žmogau, bedali, nelaimės pranaše! Niekados jos neberegėsite... Skraistė... Julijos nebėra...

Ji jums parašė. Laukite jos laiško. Gerbkite jos paskutinę valią. Jums belieka atlikti didžią priedermę šioje žemėje.

XI LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO PONO DE VOLMARO

Aš nenorėjau jums rašyti pirmosiomis gedulo dienomis,— mano laiškas būtų tik išaitrinęs jūsų žaizdą: jums būtų buvę per didelė kančia sužinoti kai kurias detales, o man — per daug sunku apie jas kalbėti. Gal šiandien jos bus brangios mums abiem. Man liko tik prisiminimai apie Juliją, vien jais gyva mano širdis. Jūs galite nebent jos verkti, ir ašaros bus jums vienintelė paguoda. Man, nedalingam, nelemta šitaip palengvinti savo sielvartą,— aš nelaimingesnis už jus.

Kalbėti noriu ne apie jos ligą, bet apie ją pačią. Kitos motinos irgi gali pulti į vandenį gelbėdamos vaiką. Nelaimingas atsitikimas, karštligė, mirtis — visa tai savaime suprantama: tokia visų mirtingųjų dalia; tačiau jos paskutinės gyvenimo akimirkos, jos žodžiai, jos jausmai, jos siela — visa tai priklauso tik Julijai. Ji gyveno visiškai kitaip negu kitos; ir nežinau, kad kas nors kitas būtų miręs kaip ji. Štai ką tik aš vienas galėjau pastebėti ir ką jūs galite sužinoti tik iš manęs.

Jums jau žinoma, jog, patyrusi siaubą ir sukrėtimą, puolusi į vandenį ir ištraukta, Julija ilgai buvo be sąmonės ir galutinai atsipeikėjo tik namie. Atvežta į Klaraną, ji vėl panoro pamatyti sūnų; jis atėjo; įsitikinusi, kad jis tvirtai stovi ant kojų, vaikščioja, ją glamonėja, ji visiškai nusiramino ir panoro truputį pailsėti. Trumpai numigo, o paskum, dar daktarui neatvažiavus, pašaukė mus —

Fanšoną, savo pusseserę ir mane — ir paprašė sėsti šalimais prie lovos. Prašneko apie vaikus, apie tai, kaip ypatingai auklėja juos ir kokio atidumo tai reikalauja, kaip pavojinga auklėtojui bent akimirką nukreipti nuo jų dėmesį. Savo negalei ji neteikė didelės reikšmės, bet numatė, jog kurį laiką neturėsianti sveikatos atsidėti kasdieniams rūpesčiams, kuriuos buvo prisiėmusi, ir paprašė mus visus juos pasiskirstyti.

Ji kalbėjo apie savo planus, apie jūsų ketinimus, apie tai, kokių priemonių reikėtų imtis jiems įgyvendinti, kas tiems sumanymams būtų naudinga ir kas žalinga,— žodžiu, kalbėjo apie visa, kas mums praverstų ją pavaduojant visą tą laiką, kai ji negalėsianti vykdyti motinos priedermių. „Kiek daug nurodymų,— galvojau aš.— Nejaugi ji taip kalbėtų, jeigu būtų įsitikinusi, jog tik kelias dienas negalės imtis širdžiai brangių darbų?" Ir jau visiškai išsigandau, kai ji ėmė dėstyti smulkius nurodymus dėl Anrietės. Kalbėdama apie sūnus, ji apsiribojo tik jų vaikyste,— atrodė, jog atsakomybę už jų jaunystę ji perduoda kam nors kitam; tačiau mergaitės gyvenimą ji apžvelgė kur kas plačiau, jausdama, kad niekas negali padaryti išvadų, kurias padarė jinai iš patyrimo; glaustai, bet labai įtaigiai ir aiškiai išklojo motinai Anrietės auklėjimo planą ir, pagrindusi jį pačiais paveikiausiais, itin jaudinančiais argumentais, melste meldė Klarą nuosekliai jo laikytis.

Visos tos mintys apie jaunimo auklėjimą ir motinų priedermes, taip pat jos pačios gyvenimo prisiminimai negalėjo jos nesujausminti. Mačiau, kad ji kalba pernelyg karštai. Klara laikė jos ranką ir, tolydžio spausdama ją sau prie lūpų, tik raudojo, užuot ką nors sakiusi; nerimavo ir Fanšona; pastebėjau, kad ir Julijos akys pritvinusios ašarų, bet ji nedrįsta verkti, kad nesukeltų mums dar didesnio nerimo. Ir tuoj pasakiau sau: „Ji įsitikinusi, kad mirs". Turėjau tik vieną viltį, kad gal patirtas siaubas ją taip veikia, jog ji perdeda pavojų, o iš tikrųjų jos būklė ne tokia jau sunki. Deja, pernelyg gerai ją pažinojau ir negalėjau įtikinti savęs, kad ji klysta. Keliskart bandžiau ją raminti; maldavau be reikalo nedirginti savęs tokiomis kalbomis,— apie tai dar būsią laiko pašnekėti. „Ak,— sušuko ji,— moteriai niekas taip nekenkia kaip tylėjimas. Ir jeigu aš truputį karščiuoju, o karščiuojantis ligonis, kaip žinoma, linkęs daug kalbėti, tai geriau aptarti naudingus dalykus, o ne pliaukšti niekus".

Atvykus gydytojui, namuose kilo nenusakoma sumaištis. Visi

tarnai susigrūdo prie miegamojo durų ir, sudėję maldai rankas, įsmeigę į jį nerimastingus žvilgsnius, laukė jo žodžių apie šeimininkės būklę lyg nuosprendžio, turinčio nulemti jų dalią. Tas reginys taip sukrėtė vargšelę Klarą, jog aš ėmiau būgštauti dėl jos proto. Teko įvairiomis dingstimis pašalinti tarnus, kad prieš jos akis nebūtų to šiurpaus paveikslo. Gydytojas sakė man, kad esą dar vilties, bet kalbėjo taip miglotai ir tokiu tonu, jog aš tos vilties netekau. Julija netarė nė žodžio,— Klarai girdint, norėjo nuslėpti, ką galvoja. Kai gydytojo vizitas baigėsi, aš išlydėjau jį pro duris; Klara buvo beeinanti kartu su mumis, bet Julija ją sulaikė ir reikšmingai man pamerkė. Aš paskubėjau perspėti gydytoją, kad jeigu esąs pavojus, jį reikią slėpti nuo ponios d'Orb lygiai taip stropiai kaip nuo ligonės, gal net stropiau, kitaip Klara pulsianti į neviltį ir nebegalėsianti slaugyti draugės. Gydytojas pareiškė, jog pavojaus tikrai esama, bet kadangi nelaimė nutikusi vos prieš parą, reikią truputį palūkėti, kad būtų galima pateikti galutinę išvadą: viską nulemsianti ši naktis, ir tik į trečią dieną jis tarsiąs savo žodį. Fanšona vienintelė galėjo girdėti mūsų pokalbį; aš be didelio vargo priprašiau ją laikyti liežuvį, ir mes sutarėme, ką sakysime poniai d'Orb ir kitiems namiškiams.

Vakarop Julija įkalbėjo pusseserę, visą naktį praleidusią jos galvūgaly ir pasiryžusią praleisti dar vieną, kad eitų keletą valandų pailsėti. Tuo metu ligonė, sužinojusi, jog gydytojas ruošiasi nuleisti jai kraują, liepė jį pakviesti ir kreipėsi į jį tokiais žodžiais: „Pone diu Bosonai[17], kai žmonės laiko savo priederme apgaudinėti baugštų ligonį ir slėpti nuo jo tikrąją sveikatos būklę, aš tokioms atsargumo priemonėms pritariu, jos tikrai žmoniškos; betgi žiauru visiems ligoniams skirti nemalonias procedūras, kurios dažnai visiškai nereikalingos. Prirašykite man tai, kas, jūsų manymu, tikrai naudinga, ir aš viską neprieštaraudama vykdysiu. Tačiau būkite man gailestingas, man nereikia gydymo, veikiančio tik vaizduotę: liga įsimetė į mano kūną, bet ne į dvasią; aš nebijau mirties, tik bijau, kad deramai neišnaudosiu likusių man dienų. Paskutinės akimirkos pernelyg brangios, ir nevalia jų veltui švaistyti. Jeigu negalite pratęsti man gyvenimo, bent jau nesistenkite jo sutrumpinti — neatimkite tų valandėlių, kurias man dar yra palikusi gamta. Kuo mažiau jų man tėra, tuo labiau turite jas gerbti. Arba išgelbėkite man gyvybę, arba duokite man ramybę: aš puikiausiai mokėsiu mirti pati viena". Va šitaip Julija, drovi ir švelni kasdieniniame gyvenime,

ypatingomis aplinkybėmis sugebėjo prabilti tvirtu ir ryžtingu balsu.

Lemtingoji naktis buvo siaubinga: Julija duso, vos gaudydama kvapą, alpo, oda buvo sausa ir karšta; klejodama garsiai šaukė Marseleną, lyg norėjo jį sulaikyti, o kartais tarė dar vieną vardą, kurį kitados kartodavo tokiomis pat aplinkybėmis. Rytą gydytojas pareiškė be užuolankų, kad, jo nuomone, ji išgyvensianti daugių daugiausia tris dienas. Man vieninteliam jis patikėjo tą šiurpią paslaptį, ir aš gyvenau siaubingas valandas, kai širdies gilumoje slėpiau tą nuosprendį, neišmanydamas, ką su juo daryti. Slankiojau vienišas po giraites, svarstydamas, kam ryžtis, o galvoje spietėsi liūdnos mintys apie žiaurų likimą, senatvėje pasmerkusį mane vienatvei, kuria bodėjausi jau prieš pažindamas saldesnę dalią.

Iš vakaro buvau pažadėjęs Julijai, kad, nieko nenuslėpdamas, persakysiu jai gydytojo išvadą, ir ji be galo graudžiai meldė mane tesėti žodį. Jaučiau, jog nusižengsiu sąžinei, jeigu jo nesilaikysiu. Tad ką daryti? Dėl tariamos ir beprasmiškos priedermės apniaukti jos sielą, kad ji iš anksto patirtų visą mirties siaubą? Kam taip negailestingai bėgti įvykiams už akių? Pranešdamas mirštančiajai, jog artėja paskutinė valanda, argi jos nepaspartinsiu? Kaip ji pasvers per tą trumpą laiką savo troškimus, viltis, visą gyvenimo esmę? Argi dar gali džiaugtis gyvenimu, kai matai, jog netrukus turėsi su juo atsisveikinti? Argi tuomet ne pats nužudysiu Juliją?

Ėjau sparčiais žingsniais, taip susijaudinęs kaip niekados. Baisus nerimas draskė mane neatstodamas; nepakeliamas akmuo slėgė širdį. Pagaliau man dingtelėjo viena mintis, ir aš apsisprendžiau. Nespėliokite, tuoj pats jums viską papasakosiu.

Dėl ko aš kovoju? Dėl jos ar dėl savęs? Kuo remiuosi protaudamas? Jos pažiūromis ar savosiomis? Ką laikau įrodytu dalyku vienu ir kitu atveju? Tikėdamas tuo, kuo tikiu, remiuosi vien savo nuomone, pamatuota viena kita tikimybe. Tiesa, nėra jokių argumentų, kurie griautų mano nuomonę, bet nėra nė argumentų, kurie ją patvirtintų. Tikėdama tuo, kuo tiki, ji taip pat remiasi savo nuomone, bet jai viskas savaime aišku: ta nuomonė, jos akimis žiūrint,— neginčijamas įrodymas. Ir jeigu man rūpi Julija, kokią teisę turiu teikti pirmenybę savo nuomonei, man pačiam abejotinai, ir atmesti jos nuomonę, kurią ji laiko nepaneigiama? Palyginkime jos pažiūrų pasekmes. Julijos manymu, jos dvasios būsena paskutinę gyvenimo valandą lemia jos likimą amžinybėje. Mano manymu, visos mano pastangos apsaugoti jos ramybę po trijų dienų jai neturės

jokios reikšmės. Aš įsitikinęs, kad po trijų dienų ji nieko nejaus. O galbūt jos teisybė? Tuomet koks didelis skirtumas: arba amžina palaima, arba amžinos kančios!.. Galbūt! Koks baisus žodis!.. Nelaimingasis, rizikuok savo, o ne josios siela!

Štai pirmoji abejonė: ar tokios jau teisingos mano pažiūros, kurias jūs taip dažnai puldavote? Pirmoji, bet ne paskutinė,— po tos dienos ji ne kartą buvo mane apėmusi. Šiaip ar taip, ji išvadavo mane iš kitų abejonių, tolydžio mane kamuojančių. Aš beregint apsisprendžiau ir, bijodamas, kad nepakeisčiau nuomonės, nuskubėjau pas Juliją. Išprašęs visus iš miegamojo, atsisėdau prie jos lovos,— galite numanyti, kaip buvau nusiteikęs. Aš nesiėmiau atsargumo priemonių, kurios reikalingos kalbant su silpnadvasiais. Nieko jai nesakiau, bet ji, vos mane pamačiusi, viską suprato. „Jūs manote, aš nieko nesuprantu? — tarė duodama man ranką.— Ne, mano mielas, puikiai tai jaučiu: mirtis skubina mane, mums reikia atsisveikinti“.

Ir ji pradėjo su manimi ilgą kalbą. Kada nors atpasakosiu jums tuos žodžius, kuriais mano širdyje ji surašė savo testamentą. Jeigu net man būtų buvusi menkiau pažįstama jos širdis, man būtų pakakę išgirsti paskutinius jos nurodymus, kad galutinai ją perprasčiau.

Ji paklausė, ar namiškiai žino jos būklę. Atsakiau, kad visi labai sunerimę, bet niekas dorai nieko nežino, ir kad diu Bosonas man vienam pasakė visą tiesą. Ji paprašė, kad laikyčiau viską paslaptyje iki pat vakaro. „Juk Klara ištvers tą smūgį tik tuo atveju, jei sužinos tiesą iš mano lūpų,— pridūrė.— Išgirdusi ją iš kito lūpų, ji mirs. Šią liūdną priedermę aš atliksiu ateinančią naktį. Kaip tik todėl ir norėjau sužinoti gydytojo nuomonę: bijojau pasitikėti vien savo nuojauta, kad be reikalo nesuduočiau nelaimingajai tokio žiauraus smūgio. Pasistenkite, kad ji nieko neįtartų anksčiau nei pridera, kitaip galite netekti ištikimos draugės ir vaikus palikti be motinos“.

Paskum ji prašneko apie tėvą. Prisipažinau, jog nusiunčiau žmogų į Blonė skubiai jo pakviesti, bet nesiryžau pridurti, kad tasai žmogus, užuot įteikęs laišką, kaip buvo liepta, nesusitvardęs viską papasakojo, ir taip neišmaniai, jog mano senasis bičiulis, manydamas, kad duktė nuskendo, iš siaubo krito ant laiptų, stipriai susitrenkė ir dabar guli prikaustytas prie lovos. Viltis pamatyti tėvą ją labai nudžiugino, bet aš žinojau, kad ji bergždžiai jo laukia, ir tai buvo

anaiptol ne menkiausia širdgėla iš tų, kurios tada mane slėgė.

Šitiek iškentėjusi praeitą naktį, ji buvo be galo nusilpusi. Ilgas pokalbis toli gražu nepridėjo jai jėgų. Visiškai išsekusi, dieną ji bandė truputį pailsėti; tik po dviejų dienų sužinojau, jog tąsyk ji labai mažai miegojo.

Tuo tarpu namuose viešpatavo slogi nuotaika. Visi nykiai tylėjo; laukė paguodos žodžių, bet niekas nedrįso teirautis — bijojo išgirsti daugiau, nei būtų norėję. Visi galvojo: jei žinios bus geros, mums tuojau pat pasakys, o jei blogos, tai vis tiek labai greit sužinosim. Siaubo perimti, jie buvo patenkinti ir tuo, kad nieko naujo negirdėti. Slogučio prislopintuose namuose tik viena ponia d'Orb negali nusėdėti vietoje ir tylėti. Vos palikusi Julijos miegamąjį, užuot ėjusi į savo kambarį pailsėti, ji apibėga visus namus, stabdo kiekvieną, kamantinėja, ką sakęs gydytojas, ką šneką kiti. Ji pati matė, kas dėjosi praeitą naktį, ir negalėjo nežinoti, kas darosi jos akyse, bet stengėsi pati save klaidinti ir nenorėjo tuo tikėti. Klausiami žmonės atsakinėjo tik viltingai, užtat ji klausinėjo dar uoliau, bet taip nerimastingai, tokiu išgąstingu veidu, kad jeigu kas ir būtų žinojęs tiesą, nieku būdu nebūtų jos atskleidęs.

Šalia Julijos ji tramdė savo jausmus; bežiūrint į graudų vaizdą, jos širdyje kaupėsi bežadis sielvartas, kuriam ji neleido prasiveržti. Ypač ji bijojo parodyti savo nerimą, bet sunkiai sekėsi jį nuslėpti: netgi pastangos atrodyti ramiai, ir tos bylojo, kokia sumaištis ją apėmusi. Julija savo ruožtu iš paskutiniųjų stengėsi ją suklaidinti. Skausmų varstoma, ji tvirtino, kad jų nebejaučianti, ir tik sielojosi, jog negreit pasitaisysianti. O man buvo juo didesnė kančia matyti, kaip jiedvi ramina viena kitą, nes gerai žinojau, jog nė viena neturi nė lašelio tos vilties, kurią stengiasi viena kitai įkvėpti.

Ponia d'Orb nemiegojo dvi naktis pagret ir jau trečia diena nebuvo prigulusi. Julija siūlė jai eiti pailsėti, Klara nieku būdu nenorėjo sutikti. „Ką gi,— tarė Julija,— tegu mano miegamajame pastato sulankstomą lovelę.— Ir pagalvojusi pridūrė:— O gal ji sutiktų atsigulti šalia manęs? Ką tu pasakysi, sesute? Mano liga nelimpama; jeigu nesibjauri, gulkis į mano lovą“. Taip jiedvi ir sutarė, o mane nusiuntė į mano miegamąjį,— man iš tikrųjų reikėjo pailsėti.

Rytą atsikėliau labai anksti. Nerimaudamas galvojau, kaip praslinko naktis, ir, vos išgirdęs balsus, įėjau į Julijos miegamąjį. Pagal

vakarykštę ponios d'Orb savijautą spėjau, kad pamatysiu ją nevilties perimtą ar išgirsiu gailiai rypaujant. Įėjęs išvydau ją sėdint krėsle persimainiusią ir išblyškusią, stačiai mirštamai perbalusią, padėrusiomis ir beveik užgesusiomis akimis, bet laikėsi ji ramiai, tyliai, mažai kalbėjo, be žodžių darė, ko buvo prašoma. Julija, priešingai, atrodė ne tokia silpna kaip vakar: balsas buvo tvirtesnis, judesiai guvesni, lyg ji būtų perėmusi pusseserės jėgas. Iš jos veido lengvai supratau, jog tariamas pagerėjimas — nuo karštinės; bet mačiau taip pat, jog kažkokiu slaptu džiaugsmu spindi jos akys, tik negalėjau suprasti jo priežasties. Gydytojas patvirtino vakarykštę išvadą; ligonė irgi galvojo tą patį, ir man nebeliko nė menkiausios vilties.

Turėjau kurį laiką pasišalinti iš namų, o grįžęs pastebėjau, jog kambarys kruopščiai apruoštas, sutvarkytas, papuoštas; Julijos paliepimu ant židinio pastatyta gėlių vazonų; užuolaidos praskleistos ir parištos; miegamasis išvėdintas, oras dvelkia maloniu aromatu,— niekas nepasakytų, jog tai ligonio kambarys. Lygiai taip pat kruopščiai Julija sutvarkė savo tualetą: apsitaisiusi buvo tarytum nerūpestingai, bet dailiai, elegantiškai. Galėjai pagalvoti, jog tai aukštuomenės dama, laukianti svečių, bet jokiu būdu ne kaimo gyventoja, laukianti paskutinės valandos. Pamačiusi mano nuostabą, ji nusišypsojo; atspėjo mano mintį ir buvo į ją beatsiliepianti, bet tuo metu Fanšona atvedė vaikus, ir kalba nukrypo į juos. Tikriausiai suprantate, kad, jausdama artėjant išsiskyrimo akimirką, Julija negalėjo tenkintis saikingomis, romiomis glamonėmis. Aš netgi pastebėjau, kad kur kas dažniau ir karščiau ji globsto tą, už kurį paaukojo savo gyvastį, lyg dėl to jis būtų tapęs jai brangesnis.

Visi tie glėbesčiavimai, tie dūsavimai, tie džiaugsmo šuorai vargšams vaikeliams buvo mįslė. Jie švelniai mylėjo motiną, tik tas švelnumas buvo vaikiškas; jiems buvo nesuvokiama jos būsena nei aistringos glamonės, nei gailios aimanos, kad niekados jų nebematysianti; jie pastebėjo, kad visi mes liūdni, ir apsiverkė, bet suprasti nieko nesuprato. Nors ir kiek kalbėtumėte vaikams apie mirtį, jiems tai tušti žodžiai; mirties jie nebijo, nes nesuvokia, kad gali mirti ir jie, ir kiti; jie bijo skausmo, o ne mirties. Kai motina iš skausmo suvaitojo, jie sukliko nesavu balsu, o kai jiems pasakė, kad jos neteks, jie tik žiūrėjo lyg apduję. Viena tik Anrietė — mat ji vyresnė, be to, mergaitėms anksčiau nei berniukams ima vystytis jausmai ir protas,— sutriko, sunerimo matydama savo mamytę

lovoje, nes paprastai ji keldavosi anksčiau už vaikus. Pamenu, jog ta dingstimi Julija pasakė labai jai būdingą mintį apie paiką Vespasiano tuštybę: tas gulėjęs patale, kol dar turėjęs jėgų dirbti, o atsikėlęs, kai jau nebegalėjęs nieko daryti*. „Nežinau,— pridūrė ji,— ar imperatoriams pridera mirti statiems, bet gerai žinau, jog šeimos motinai leistina gulėti patale tik tuomet, kai ji miršta".

Išliejusi vaikams visą meilę, kurios buvo pertekusi jos širdis, kiekvieną pamylavusi skyrium, ypačiai Anrietę, kurią ilgai laikė apsikabinusi ir bučiavo, o toji kūkčiojo ir gailiai verkė, ji pasišaukė visus tris, palaimino ir, rodydama į ponią d'Orb, tarė: „Eikite, vaikeliai, pulkite jai prie kojų, tai jūsų motina, pats Dievas ją duoda jums, jis nepalieka jūsų našlaičiais". Vaikai tuoj pribėgo prie Klaros, atsiklaupė prie jos kojų, įsikibo jai į rankas, vadindami ją mamyte, antrąja mama. Klara pasilenkė, apsikabino juos visus, bet nors ir kaip stengėsi prabilti, iš lūpų jai ištrūko tik aimanos: ji duso, negalėjo ištarti nė žodžio. Pats galite spręsti, kaip jaudinosi Julija! Scena darėsi pernelyg nerami. Man pavyko ją užbaigti.

Grauduliui praėjus, visi susirinko prie lovos, ėmė kalbėtis ir nors Julija, kurį laiką buvusi gyvesnė, vėl nusilpo, jos veidas vis dar švietė pasitenkinimu; ji kalbėjo apie viską su dėmesiu, atidžiai visų klausėsi, tarsi nebeturėtų jokių skaudžių minčių; sekė kiekvieną žodį, gyvai dalyvavo pašnekesyje, lyg niekas kita jai nerūpėtų. Nenorėdama skirtis su mumis nė akimirkos, pasiūlė mums pietauti jos miegamajame; aišku, suprantate, jog niekas neatsisakė. Stalas buvo padengtas be šurmulio, be sumaišties, viskas vyko taip gražiai ir tvarkingai, lyg būtume vaišinęsi Apolono svetainėje. Vaikai ir Fanšona sėdėjo su mumis drauge prie stalo. Matydama, jog neturime apetito, Julija sugebėjo mus įkalbinti paragauti visko po truputį — čia lyg norėdama patikrinti, ar virėjai pasisekė gerai pagaminti valgį, čia lyg prašydama mus pažiūrėti, ar jai pačiai tiktų tas ar kitas patiekalas, čia lyg skatindama mus pasistiprinti, kad turėtume pakankamai jėgų ją slaugyti, ir vis džiaugėsi, jog valgome, tad jokiu būdu negalėjome atsisakyti, juo labiau kad ji

---

* Tai ne visiškai tikslu. Svetonijus[18] sako, jog Vespasianas ir mirties patale dirbo kaip paprastai ir netgi priiminėjo lankytojus, bet gal iš tikrųjų būtų verčiau atsikėlęs priimti lankytojų, o paskum jau atgulęs mirti. Kaip man žinoma, Vespasianas nebuvo didis žmogus, bet, šiaip ar taip, buvo didis valdovas. Beje, nors ir koks vaidmuo tektų mums gyvenime, nedera vaidinti komedijos mirties valandą.

taip linksmai kalbėjo, vaikydama mūsų liūdnas mintis. Žodžiu, pati sveikiausia namų šeimininkė, norinti deramai priimti svečius, nesugebėtų parodyti tokį vaišingumą, tokį dėmesį, tokį lipšnumą, kokį merdinti Julija parodė savo šeimai. Neišsipildė, rodės, visiškai įtikėtini mano spėjimai, o tai, ką mačiau, netilpo galvoje. Nebežinojau, ką ir bemanyti, nieko nebesusigaudžiau.

Po pietų pranešė, jog atėjo pastorius. Jis užsuko kaip šeimos draugas — dažnai taip atsilankydavo. Nors ir nebuvau jo kvietęs, nes Julija neprašė, prisipažįstu, labai buvau patenkintas: manau, jog tokiomis aplinkybėmis ir karštai tikintis žmogus vargu ar būtų labiau džiaugęsis kunigu. Juk jis galėjo išsklaidyti man kai kurias abejones ir išgelbėti iš keblios padėties.

Pamenate, kokie motyvai paskatino mane atskleisti Julijai, kad mirtis neišvengiama? Atrodė, toji šiurpi žinia turėjo padaryti jai atitinkamą įspūdį, užtat man ir buvo nesuvokiamas jos elgesys. Kaip tai gali būti? Dievobaiminga moteris, kuri, sveika būdama, nė dienos nepraleisdavo nepasimeldusi vienatvėje, kuriai malda buvo vienas didžiausių malonumų, dabar, kai gyventi liko vos dvi dienos, kai veikiai reikės stoti prieš rūstųjį teisėją, užuot rengusis tai siaubingai akimirkai, užuot dariusi sąžinės sąskaitą, ji ieško pramogų — puošia miegamąjį, dabinasi, šnekučiuojasi su artimaisiais, linksmina juos prie stalo ir, svarbiausia, nė vienu žodžiu neužsimena nei apie Dievą, nei apie sielos išganymą! Ką turėčiau manyti ir apie ją, ir apie jos tikruosius jausmus? Kaip suderinti tokį elgesį su mano požiūriu į jos dievobaimingumą? Ar atitinka paskutinės jos gyvenimo valandos žodžius, pasakytus gydytojui, kad jai brangi kiekviena akimirka? Viskas man buvo nesuvokiama mįslė. Žinoma, nemaniau, kad ji ims darkytis, kaip maldininkėms įprasta, bet, šiaip ar taip, man atrodė, jog dabar pats laikas prisiminti tai, kas jai buvo ypač svarbu ir ko jau buvo nevalia atidėlioti. Jeigu žmogus neprarado Dievo meilės gyvenimo šurmuly, kaip jis gali tai pamiršti atsisveikindamas su šiuo pasauliu, kai nieko kita nebelieka kaip tik galvoti apie amžinatvę?

Šitaip samprotaudamas priėjau tokią išvadą, kokios net nesitikėjau. Jau buvau beimąs būgštauti, jog savo pažiūromis, kurių nesidrovėdavau ginti, būsiu labai paveikęs Juliją. Jos pažiūrų aš nepriėmiau ir vis dėlto nenorėjau, kad jinai jų atsižadėtų. Jeigu susirgčiau aš, tai, savaime suprantama, ir mirdamas likčiau ištikimas

sau, todėl norėjau, kad ir ji mirdama liktų sau ištikima, o man atrodė, kad jai, taip sakant, didesnis pavojus negu man. Tos mintys jums pasirodys prieštaringos ir keistos; aš nė pats nesakau, kad jos protingos, ir vis dėlto jos nėjo iš galvos. Neketinu jų nagrinėti, stačiai persakau, ir tiek.

Pagaliau atėjo metas, kai mano abejonės turėjo išsispręsti: nesunku buvo numatyti, jog anksčiau ar vėliau pastorius prašneks apie savo, kaip ganytojo, priedermes; ir jeigu Julija net ims išsisukinėti, jai bus nelengva išsisukti taip, kad aš, atidžiai klausydamas ir būdamas tam pasirengęs, neatspėčiau jos tikrųjų jausmų.

Viskas įvyko taip, kaip buvau numatęs. Aš praleidžiu tas nuvalkiotas frazes drauge su liaupsėmis, kurių pastorius nešykštėjo prieš pereidamas prie svarbiausiojo dalyko; praleidžiu ir graudžius samprotavimus, kokia laimė žmogui, nugyvenusiam dorą gyvenimą, mirti kaip pritinka krikščioniui. Jis pridūrė, jog, tiesą pasakius, kartais pastebėdavęs, kad jos pažiūros kai kuriais klausimais ne visiškai atitinkančios Bažnyčios nuostatus, tai yra tuos nuostatus, kuriuos sveikas protas galįs rasti Šventajame rašte; bet kadangi ji niekados nesiryžusi jų ginti, jis turįs viltį, kad ji pageidausianti mirti taip, kaip gyvenusi,— sandoroje su tikinčiaisiais ir be jokių išlygų išpažindama visuotinį krikščionių tikėjimą.

Julijos atsakymas neturėjo jokių eretiškų nukrypimų nuo tikėjimo dogmų ir išsklaidė visas mano abejones, tad perpasakosiu jį beveik žodis žodin, nes klausiausi labai atidžiai ir tuoj užsirašiau.

„Pone,— prabilo ji,— pirmiausia leiskite jums padėkoti už nuolatines jūsų pastangas vesti mane tiesiu keliu — doros ir krikščionių tikėjimo keliu, ir už tai, jog taip švelniai pataisydavote arba toleruodavote mano klaidas, kai aš suklupdavau. Didžiai gerbdama jūsų atsidavimą Bažnyčiai ir dėkodama jums už gerumą, su džiaugsmu pareiškiu, kad tik jūsų dėka prieidavau teisingas išvadas, kad jūs visados skatindavote mane daryti gera ir tikėti tiesa.

Aš gyvenau ir mirštu ištikima protestantų tikėjimui, kuris vadovaujasi vien Šventuoju raštu ir žmogaus protu; mano širdis visados sutikdavo su tuo, ką tardavo mano lūpos; ir jeigu ne visados su deramu nuolankumu klausydavau jūsų pamokymų, tai tik todėl, kad apskritai bjauriuosi visokia veidmainyste: jeigu man neįmanoma kuo nors tikėti, aš negaliu sakyti, jog tuo tikiu; visados nuoširdžiai ieškojau to, kas neprieštarauja tiesai ir Dievo šlovei. Beieškodama galėjau ir suklysti; neturiu tiek puikybės, kad tvirtinčiau, jog vi-

sados buvo mano teisybė,— gal visados klaidžiojau patamsiais, tačiau mano ketinimai visados buvo tyri ir aš visados tikėjau tuo, kuo sakydavausi tikinti. Štai ir viskas, kas priklausė nuo manęs šioje srityje. Jeigu Dievas labiau neapšvietė man proto, kad suprasčiau daugiau, ką gi, juk jis gailestingas ir teisingas,— argi jis galėtų reikalauti iš manęs atsakomybės už dovaną, kurios nesu iš jo gavusi?

Štai, pone, svarbiausi dalykai, ką norėjau jums pasakyti apie savo pažiūras. Jei kalbėsime apie ką kita, prašom nepamiršti mano dabartinės būklės. Negalės surakinta, karštinės kliedesio kamuojama, bene dabar galiu protauti geriau, nei protavau būdama sveikos nuovokos? Jei klydau anksčiau, bene dabar galiu mažiau klysti? Ir šiandien, kai nebeturiu jėgų, bene galiu tikėti ką kita, nei tikėjau sveika būdama? Juk būtent protas sprendžia, kokias pažiūras privalu pasirinkti, tad argi mano protas, netekęs geriausių savybių, gali man užtikrinti, jog dabar pasirenku patį teisingiausią sprendimą? Ką gi man daryti? Tiktai kliautis tuo, kuo tikėjau anksčiau, nes mano nusistatymas nepasikeitė, susilpnėjo vien proto galios. Jeigu aš klystu, tai vien nesąmoningai, ir to pakanka, kad neimčiau nerimauti dėl savo įsitikinimų.

Jeigu man pridera ruoštis mirčiai, tai aš, pone, jau pasiruošiau,— tiesa, menkai, bet stengiausi kaip įmanydama — šiaip ar taip, pasiruošti geriau dabar negaliu. Kad galėčiau atlikti tokią svarbią priedermę, aš nelaukiau, kol to bus jau nebeįmanoma padaryti. Kai buvau sveika, meldžiausi, o dabar nuolankiai kenčiu. Ligonio malda — tai kantrybė, o ruošimasis mirčiai — tai dorai gyventas gyvenimas, kitokio neįsivaizduoju. Jau tada, kai kalbėdavausi su jumis, kai melsdavausi pati viena, kai stengdavausi atlikti savo priedermes, Dievo man skirtas,— jau tada rengiausi stoti prieš jį, jau tada šlovinau jį visomis išgalėmis, man jo suteiktomis. O ką aš galiu padaryti šiandien, netekusi jėgų? Ar nusilpusi dvasia įstengs pasikelti Dievop? Ar verta jo manoji auka — kančių išsekinti išblėsusios gyvasties likučiai? Ne, pone, jis palieka juos man, idant atiduočiau tiems, kuriuos jis man liepė mylėti ir kuriuos aš jo valia apleidžiu: aš atsisveikinu su jais, nes turiu eiti pas jį; dabar man reikia pabūti su jais, juk netrukus būsiu tik su juo vienu. Mano paskutiniai džiaugsmai šioje žemėje — tai sykiu ir mano paskutinės priedermės: argi ne tuo tarnaujame Viešpačiui ir vykdome jo valią, kad einame savo pareigas, žmoniškumo uždėtas, kol siela

dar laikosi netvariame kūne? Kaipgi man slopinti dvasios sumaištį, jeigu sumaišties nėra? Mano sąžinė rami: jeigu kartais ją ir gniauždavo baimė, tai juk labiau gąsdinausi, kai buvau sveika. Pasitikėjimas malšina baimę; jis sako man, jog Dievas turi daugiau gailestingumo negu aš nuodėmių, ir, man artėjant prie jo, išganymo viltis tolydžio didėja. Aš einu prie jo ne su pusine, pavėluota, priverstine atgaila, įkvėpta baimės ir todėl nenuoširdžia, ne su atgaila, skirta gudrumu jam apgauti; aukoju jam ne paskutines dienas, pilnas sielvarto ir ilgesio, negalių, skausmų ir mirties baimės, ne apgailėtiną gyvenimo pabaigą, kurią teikčiausi skirti Dievui tik todėl, kad ji man nebereikalinga; ne, aukoju jam visą gyvenimą, pilną nuodėmių ir nusižengimų, tačiau be sąžinės priekaištų, kamuojančių bedievius, be nusikaltimų, kuriuos daro pikti žmonės.

Kokioms kančioms Dievas galėtų pasmerkti mano sielą? Atstumtieji, kaip sakoma, jo nekenčia; bet argi jis neleido man jo mylėti? Aš nebijau atsidurti tarp atstumtųjų. O Viešpatie didis! Amžinoji Esybe, aukščiausiasis prote, gyvasties ir palaimos šaltini, sutvėrėjau ir sergėtojau, žmogaus tėve ir gamtos karaliau, galybių ir gerumo Dieve, nė akimirkos tavimi neabejojau ir visados troškau gyventi tavo akyse! Netrukus aš stosiu prieš tavo sostą — aš tai žinau ir džiaugiuosi. Prabėgs kelios dienos, ir mano siela, nusikračiusi netvaraus kūno, su dar didesne godone ims giedoti tau nemirtingą šlovę, o tai ir bus man laimė per amžius. O kas man bus iki tos akimirkos, jau nesvarbu. Mano kūnas dar gyvas, bet dvasinis gyvenimas baigtas. Aš priėjau gyvenimo kelio galą ir turiu atsakyti už savo praeitį. Kentėti ir mirti — štai kas man belieka; visa tai priklauso gamtai; o gyventi aš stengiausi taip, kad nereikėtų bijoti mirties, ir dabar, kai ji artinasi, be baimės į ją žvelgiu. Kas užminga tėvo glėbyje, tam nerūpi, kaip bus atsibudus".

Ši kalba, pradėta ramiu ir įtaigiu tonu ir užbaigta raiškesniu, kiek pakeltu balsu, padarė visiems, taip pat ir man, didelį įspūdį, juo labiau kad kalbančiosios akys degė antgamtiška ugnimi; jos veidas vėl skaisčiai liepsnojo ir tarytum spinduliavo; jei pasaulyje yra kas nors, ką galima pavadinti dangišku, tai dangiškas tuo metu buvo Julijos veidas.

Pastorius, ir tas, sukrėstas, sujaudintas jos žodžių, pakėlė į dangų rankas ir akis ir sušuko: „Dieve didis, štai pašlovinimas, vertas tavęs! Būk maloningas šiai sielai! Retas mirtingasis šitaip tave pagarbina!"

„Ponia,— tarė jis, priėjęs prie ligonės lovos,— aš tariausi pamokysiąs jus, bet pamokėte jūs mane. Nieko daugiau negaliu jums pasakyti. Jūs išpažįstate tikrąjį tikėjimą, pilną Dievo meilės. Neškitės tą neįkainojamą tyros sąžinės ramybę,— ji nesuklaidins jūsų; esu matęs nemaža krikščionių tokią pat valandą, bet tik jūs viena tokios ramybės kupina. Kaip skiriasi ši romi baigtis nuo mirties siaubo draskomų nusidėjėlių, kurie prikalba galybes maldų, tuščių ir bevaisių, vien dėl to, kad nenusipelnę būti išklausyti! Ponia, jūsų mirtis tokia pat graži kaip jūsų gyvenimas: jūs gyvenote dėl gerų darbų, o mirštate kaip kankinė dėl motinos meilės. Ar Dievas paliks jus šioje žemėje mums už pavyzdį, ar pasišauks pas save atlyginti už jūsų dorybes,— ak, kad visi mes galėtume gyventi ir mirti kaip jūs! Tuomet būtume tikri, jog kitame pasaulyje mūsų laukia amžinoji palaima!“

Jis buvo beeinąs; Julija jį sulaikė. „Jūs — vienas iš mano draugų,— tarė ji,— ir iš tokių draugų, kuriuos man ypač malonu matyti: kaip tik jų dėka man itin brangios paskutinės akimirkos. Mes nesimatysime labai ilgą laiką, vadinasi, nevalia taip greit išsiskirti“. Pastorius mielai pasiliko, ir tuomet aš išėjau iš miegamojo.

Grįžęs pamačiau, kad juodu vis dar šnekasi tuo pačiu klausimu, tik kitokiu tonu — taip, lyg tas dalykas jiems visiškai nerūpėtų. Pastorius kalbėjo apie klaidingą pažiūrą į krikščionybę, kada ji laikoma mirštančiųjų tikėjimu, o kunigai — nelaimės pranašais. „Kai kas į mus žiūri,— kalbėjo jis,— kaip į mirties pasiuntinius; labai patogu yra galvoti, jog pakanka penkiolikos minučių atgailos, kad gautum išrišimą už penkias dešimtis nuodėmingo gyvenimo metų,— štai todėl mes dažnai kviečiami tik prieš mirtį. Mums reikia nešioti gedulo spalvos rūbus, vaikščioti rūščia mina ir visomis išgalėmis bauginti žmones. Kitų tikybų bendruomenėse dar blogiau. Mirštantis katalikas apstatomas šiurpą jam keliančiais daiktais, prie jo laikomos apeigos, lyg jis gyvas būtų laidojamas. Nuo jo taip įnirtingai vaikomi velniai, jog ima jam dingotis, kad jų knibždėte knibžda aplink; vargšelis šimtąsyk miršta iš siaubo pirmiau, negu jį numarina,— ir tokią baimę bažnyčia stengiasi jam įvaryti tam, kad ištrauktų kaip galima daugiau pinigų jam iš kapšo“.— „Dėkui Dievui,— atsiliepė Julija,— mes nepriklausome kuriai nors iš tų gobšių bažnyčių, kurios žudo žmones, kad gautų jų palikimą, ir pardavinėja rojų turčiams, į kitą pasaulį perkeldamos ir neteisingą nelygybę, viešpataujančią šioje žemėje. Aš nė kiek neabejoju, kad tos niaurios išmonės atgraso nuo ti-

kėjimo ir kelia natūralų pasibjaurėjimą religija, kuri visa tai ir skatina. Tikiuosi,— pridūrė smeigdama į mane žvilgsnį,— tikiuosi, kad tas, kuris auklės mūsų vaikus, laikysis priešingų pažiūrų, kad jo tikybos pamokos nebus kraupios ir nykios, prikaišiotos minčių apie mirtį. Jeigu jis išmokys juos dorai gyventi, jie sugebės ir dorai numirti".

Klausydamasis to pokalbio, kuris buvo ne toks nuoseklus, padrikesnis, negu aš čia pasakoju, galutinai perpratau Julijos pažiūras ir elgesį, iš pradžių mane taip išgąsdinusį. Pasirodo, nujausdama, kokia beviltiška jos būklė, ji stengėsi iš paskutiniųjų neduoti įsivyrauti tai šiurpiai ir beprasmiškai nuotaikai, kurią sukuria aplink save baimės apimti mirštantieji,— norėjo gal apmalšinti mūsų sielvartą, gal pati apsisaugoti nuo slogaus ir visiškai nereikalingo reginio. „Mirtis savaime nemaloni! — sakė ji.— Kam ji turi būti dar ir bjauri? Kiti bergždžiai stengiasi pratęsti gyvenimą, o aš noriu mėgautis juo iki paskutinės akimirkos: reikia tik susitaikyti su likimu, tada viskas eis savaime. Kaipgi aš paversiu savo miegamąjį ligonine, vieta, keliančia pasidygėjimą ir nuobodį, jeigu mano paskutinis noras — suburti šičia visus, kurie man brangūs? Jeigu leisiu, kad mano kambaryje tvyrotų sunkus, tvankus oras, tai reikės išvesti iš čia vaikus arba gadinti jų sveikatą. Jeigu savo apdaru bauginsiu žmones, niekas manęs nebepažins — būsiu jau nebe ta Julija; jūs nepamiršite, jog mane mylėjote, bet žiūrėti į mane jums bus sunku, ir aš matysiu, kad mano išvaizda kelia siaubą netgi mano draugams, lyg jau gulėčiau pašarvota. Ir aš sugalvojau, kaip padaryti paskutines valandas kuo turtingesnes, užuot jas pratęsus. Aš egzistuoju, aš myliu, aš mylima, aš gyvenu iki paskutinio atodūsio. Mirties akimirka — niekis; gamtos skirtos kančios ne tokios jau baisios, o dvasines kančias aš nuginiau šalin".

Į tokius ir panašius pokalbius tarp Julijos ir pastoriaus kartais įsiterpdavome ir mes — gydytojas, Fanšona ir aš. Ponia d'Orb nesitraukė nuo lovos, bet į kalbas nesikišo. Atidžiai sekė, ar ko nereikia draugei, ir beregint šokdavo tenkinti kiekvieną jos pageidavimą. Šiaip visą laiką ji žiūrėjo į Juliją lyg sustingusi, beveik apmirusi, nekalbėdama ir negirdėdama, kas kalbama.

Na, o aš baiminausi, kad Julija visai nenusilptų nuo tų ilgų šnekų, ir, ištaikęs progą, kai pastorius ir gydytojas ėmė kalbėtis tarpusavyje, priėjau prie jos ir pakuždėjau į ausį: „Ar ne per daug kalba mūsų ligonė? Ar ne per daug dirba protas vargšelei, kuri tariasi nesugebanti protauti?"

„Taip,— vos girdimai atsiliepė ji,— ligoniams nevalia daug kal-

bėti, bet anaiptol ne mirštantiesiems: juk netrukus aš amžinai nutilsiu. Na, o protauti nebėra ko, jau anksčiau aš viską apgalvojau. Juk žinojau, kad turėsiu kada nors mirti, ir dažnai mąstydavau apie paskutinę savo ligą, tai va šiandien ir naudojuosi tuo, ką buvau numačiusi. Dabar aš jau nebesugebu nei galvoti, nei spręsti,— tik išsakau, kas apgalvota, ir darau, kas nuspręsta".

Neskaitant kelių dusulio priepuolių, ta diena praėjo ramiai — beveik lygiai taip kaip anksčiau, kai namuose viskas buvo gerai. Julija buvo tokia pat romi ir lipšni kaip ir prieš ligą, kalbėjo taip pat nuovokiai, lygiai taip pat laisvai veikė jos protas, tokia pat giedra, kartais netgi linksma buvo jos nuotaika, o akys, kaip ir rytą, švietė savotišku džiaugsmu, kuris kėlė man vis didesnį nerimą, ir galiausiai aš ryžausi su ja pasiaiškinti.

Palaukiau iki vakaro, bet ilgiau atidėlioti nenorėjau. Pastebėjusi, jog aš pasistengiau padaryti taip, kad mudu liktume dviese, ji tarė man: „Jūs įspėjote mano mintį, kaip tik man reikia su jumis pasikalbėti".— „Na ir puiku,— atsiliepiau.— Bet jeigu jau užbėgau jums už akių, tai leiskite man kalbėti pirmam".

Atsisėdęs galvūgaly, įdėmiai į ją pažvelgiau ir pasakiau: „Julija, brangioji Julija, kaip skaudžiai jūs uždavėte man širdį! Deja, kaip ilgai jums teko laukti! Taip,— kalbėjau toliau, matydamas jos nustebusį žvilgsnį,— aš jus perpratau: jūs džiaugiatės, kad mirštate; jūs patenkinta, kad galite mane palikti. Bet nepamirškite, koks buvo jūsų vyras, kai mudu gyvenome drauge. Bene aš nusipelniau tokio jūsų žiaurumo?" Ji tuoj paėmė man už rankų ir prabilo tokiu tonu, jog kiekvienas jos žodis ėjo kiaurai per širdį: „Kas? Aš? Aš noriu jus palikti? Štai ką jūs įžiūrėjote mano širdyje! Nejaugi jūs taip greit pamiršote mūsų vakarykštį pokalbį?"—„Šiaip ar taip,— prabilau vėl,— jūs mirštate patenkinta... Aš mačiau... aš matau..."—„Liaukitės! — tarė ji.— Taip, tiesa, aš mirštu patenkinta, bet patenkinta tuo, kad mirštu taip, kaip gyvenau, verta jūsų žmonos vardo. Nieko daugiau manęs neklausinėkite, vis tiek nieko jums nepasakysiu. Bet štai čia,— toliau kalbėjo ji, traukdama iš po priegalvio popieriaus lakštą,— štai čia bus jums galutinai įminta toji mįslė". Tai buvo laiškas; pamačiau, kad jis rašytas jums. „Įteikiu jums neantspauduotą,— pridūrė ji, paduodama man laišką,— perskaitykite ir pats spręskite: ar siųsti jį, ar sunaikinti,— elkitės, kaip to reikalauja jūsų protas ir mano garbė. Prašau jus perskaityti laišką tik tuomet, kai manęs nebebus. Esu įsitikinusi, kad įvykdysite mano prašymą, todėl net nereikalauju, kad pa-

žadėtumėte". Tą laišką, brangusis Sen Prė, siunčiu kartu su savuoju. Ir nors žinau, jog toji, kuri jį parašė, jau mirusi, negaliu patikėti, kad tai balsas iš kito pasaulio.

Paskum Julija su nerimu prašneko apie tėvą. „Kas yra? — tarė.— Žino, kad jo dukrai gresia pavojus, o jo nei girdėti, nei regėti! Gal kokia nelaimė nutiko? O gal jis manęs nebemyli? Kas yra? Tėvas!.. Toks švelnus tėvas, o staiga paliko mane!.. Nejaugi nori, kad mirčiau neatsisveikinusi su juo... negavusi palaiminimo... neatsibučiavusi?.. O Dieve! Kaip jis graušis manęs neberadęs!" Tos mintys jai gildė širdį. Pagalvojau, kad jai bus lengviau ištverti žinią apie tėvo negalę nei įtarimą, kad jis jai abejingas. Ir ryžausi pasakyti jai tiesą. Iš tikro, nerimas, tos žinios sukeltas, pasirodė ne toks skaudus kaip ana abejonė. Šiaip ar taip, mintis, kad ji nebepasimatys su tėvu, ją labai prislėgė. „Aiman! — sušuko ji.— Kaip jis gyvens be manęs? Kas jam beliko šioje žemėje? Palaidoti visą šeimą!.. Bene tai gyvenimas? Kas gi jo laukia? Juk jis bus vienui vienas! Jis neišgyvens!" Tai buvo viena tų lemtingų akimirkų, kai žmogus pajunta mirties alsavimą ir gamta parodo savo galią. Julija sunkiai atsiduso, sudėjo rankas, pakėlė akis į dangų; ir aš supratau, jog dabar mintyse ji kalba tą graudžią maldą, vadinamą mirštančiųjų malda.

Paskum Julija vėl kreipėsi į mane. „Jaučiu, mane apleidžia jėgos,— tarė ji.— Ko gero, mudu kalbamės paskutinį kartą. Vardan mūsų brangių vaikų, kurie buvo jos laidas, būkite teisingas savo žmonai! Kad aš džiaugčiausi skirdamasi su jumis! Su jumis, su žmogumi, kuris turėjo vienintelį tikslą gyvenime — suteikti man laimę ir ramybę! Tinkamesnio vyro aš negalėjau turėti, jūs buvote gal vienintelis, su kuriuo galėjau gyventi santarvėje ir būti doringa žmona! Ak, patikėkite, jei aš branginau gyvenimą, tai tik todėl, kad norėjau drauge su jumis jį nugyventi". Tie jausmingi žodžiai taip mane sugraudino, jog lūpomis prigludau prie jos rankų, kurias laikiau suspaudęs, ir pajutau, kaip jos drėksta nuo mano ašarų. Niekada nebūčiau pagalvojęs, kad mano akys gali pritvinti ašarų,— tai buvo pirmos ir paskutinės ašaros mano gyvenime. Apraudojus Juliją, jau niekados man daugiau nereikės verkti.

Toji para buvo jai labai varginanti: naktį — pašnekesys su ponia d'Orb apie būsimą išsiskyrimą, rytą — atsisveikinimas su vaikais, po pietų — pokalbis su pastoriumi, o vakare — su manimi. Julijai visiškai nebeliko jėgų. Tačiau naktis praslinko palyginti ramiai — gal

todėl, kad ligonė buvo labai nusilpusi, gal todėl, kad nuslūgo karštis ir rečiau kamavo dusulys.

Kitą dieną iš pat ryto pranešė, jog kažin koks apdriskęs žmogus primygtinai prašo leisti jam skyrium pasikalbėti su Julija. Jam aiškinta, kokia jos būklė, bet jis neatlyžęs, tvirtinęs, jog atėjęs dėl gero darbo, jog puikiai pažįstąs ponią de Volmar, ir esąs įsitikinęs, kad ji mielai jam padėsianti. Kadangi Julija visados tvirtai laikėsi taisyklės niekados neatstumti prašytojų, ypač nelaimėlių, tarnai nedrįso jo išvaryti ir pranešė man. Aš liepiau jį atvesti. Jo drapanos buvo vieni skurliai, pažiūrėti atrodė labai suvargęs, o ir kalbėjo tokiu balsu; beje, nei iš veido išraiškos, nei iš žodžių negalėjau spėti, kad jis būtų turėjęs nedorų ketinimų. Jis norėjo žūtbūt pasikalbėti su Julija. Pasakiau, kad jeigu jis norįs prašyti pašalpos, tai nesą reikalo varginti mirštančią moterį,— aš padarysiąs tai, ką ji galėtų padaryti. „Ne,— atrėmė jis,— aš neketinu prašyti pinigų, nors man jų labai reikia; aš tikiuosi, jog ponia de Volmar sugrąžins man tai, kas man brangiausia už visus turtus pasaulyje,— pats esu kaltas, kad praradau tą lobį, ir tiktai ponia, kuri kitados man jį padovanojo, gali man jį dar sykį duoti".

Aš nieko nesupratau, bet vis dėlto ryžausi patenkinti jo prašymą. Koks nors nedorėlis irgi būtų galėjęs tą pat pasakyti, tik, žinoma, ne tokiu tonu. Jis paprašė, kad viskas liktų paslaptyje — kad prie ponios nebūtų nei liokajaus, nei kambarinės. Tos atsargumo priemonės man pasirodė keistos, bet aš sutikau. Galiausiai nuvedžiau jį pas Juliją. Jis buvo sakęs, jog ponia d'Orb jį pažįsta, bet kai mes ėjome pro šalį, jinai jo net nepastebėjo, ir tai manęs beveik nenustebino. Julija iškart jį pažino ir, pamačiusi taip vargingai apsirengusį, prikišo man, kad nepasiūliau jam drabužių. Tai buvo jaudinantis susitikimas. Atsipeikėjusi nuo balsų, Klara priėjo arčiau, pagaliau jį pažino ir taip pat lyg ir apsidžiaugė, tačiau jos širdies gerumo apraiškas slopino gilus sielvartas,— tas vienintelis jausmas buvo perėmęs visą jos esybę, niekas kitas jos nebejaudino.

Man regis, nereikia jums aiškinti, kas buvo tasai žmogus. Jo pasirodymas pažadino daug prisiminimų. Tačiau kai Julija ėmė jį guosti, drauge teikdama jam vilties, ją ištiko baisus dusulio priepuolis, jai pasidarė taip bloga, jog rodės — tuoj mirs. Kad nekiltų nereikalingų scenų tuo metu, kai visą dėmesį reikėjo skirti ligonei ir padėti jai visomis išgalėmis, aš liepiau tam žmogui eiti į kabinetą ir iš vidaus užsirakinti duris. Paskum pašaukiau Fanšoną, ir po kurio laiko gaivinama ligonė pagaliau atgavo sąmonę. Matydama, jog mes visi sukrėsti

stovime aplink, ji tarė: „Mielieji, tai tik pirmas žingsnis. Dievaži, tai ne taip jau baisu, kaip daug kas mano“.

Visi vėl atlėgo; tačiau, pašokus baisiam nuogąsčiui, buvau visiškai pamiršęs žmogų kabinete, ir kai Julija tylutėliai paklausė, kur jis dėjosi, pietūs jau buvo ant stalo, visi sėdosi valgyti. Norėjau įeiti į kabinetą pasikalbėti su tuo žmogumi, bet jis buvo užsirakinęs iš vidaus, kaip buvau jam liepęs. Iki pietų pabaigos buvo nepatogu jį išleisti.

Diu Bosonas, irgi pakviestas pietų, prie stalo užsiminė apie jauną našlę, pasak gandų, ketinančią tekėti antrą kartą, ir pridūrė kelis žodžius apie liūdną našlių dalią. „Bet dar labiau vertos užuojautos moterys, kurios pasidaro našlės dar vyrui nemirus“,— įsiterpiau aš.— „Jūsų tiesa,— pritarė Fanšona, supratusi, jog kalbu apie ją,— ir ypač skaudu, kai vyras tau buvo brangus“. Tuomet kalba nukrypo į jos vyrą; Fanšona visados atsiliepdavo apie jį su didele meile, tad, savaime suprantama, lygiai taip prašneko apie jį ir dabar, kai, netekus geradarės, vyro netektis turėjo pasidaryti jai dar skaudesnė. Ji kalbėjo apie jį pačiais gražiausiais žodžiais, gyrė jo gerą prigimtį, tvirtino, kad iš kelio jį išvedusi bloga draugija, ir taip nuoširdžiai sielojosi, jog, ir šiaip būdama gailios širdies, net apsiverkė iš susijaudinimo. Staiga atsidaro kabineto durys, pro jas iššoka apdriskęs žmogus, puola prie Fanšonos kojų ir, apkabinęs jai kelius, apsipila ašaromis. Fanšonai iš rankos išsprūsta stiklinė. „Ak varge tu mano! Iš kur tu atsiradai?“ — sušunka ji, palinksta prie vyro ir staiga suglemba, virsta be nuovokos, bet vyras beregint pagauna ją į glėbį.

Visa kita nesunku įsivaizduoti. Akimoju namus aplėkė žinia, jog pasirodė Klodas Anė, gerosios Fanšonos vyras. Koks džiaugsmas! Vos tik jis išėjo iš kambario, tarnai aprengė jį nuo kojų iki galvos. Jei kiekvienas būtų turėjęs tik po dvejus marškinius, netrukus visiems drauge būtų likę lygiai tiek, kiek gavo dovanų Anė. Kai išėjau parikiuoti, kad jis būtų aprengtas, pamačiau, jog šeimyna mane aplenkė ir netgi pernelyg stropiai juo pasirūpino,— teko pasinaudoti savo valdžia ir įsakyti tarnams atsiimti savo dovanas.

Fanšona nieku būdu nenorėjo trauktis nuo šeimininkės. Reikėjo pramanyti dingstį, kad ji galėtų keletą valandų praleisti su vyru: pasakėme, jog vaikams reikia pakvėpuoti grynu oru, ir pasiūlėme jiedviem išvesti vaikus pasivaikščioti.

Šita scena taip nepaveikė ligonės savijautos kaip ankstesnės, net priešingai — maloniai nuteikė Juliją ir tarytum pridėjo jai jėgų. Po pietų tik mudu su Klara likome sėdėti prie jos lovos ir dvi valandas

ramiai šnekučiavomės, ir mūsų pokalbis Julijos dėka buvo įdomus ir malonus kaip niekad.

Iš pradžių ji pasakė kelis žodžius apie jaudinantį reginį, padariusį mums tokį įspūdį ir priminusį Julijai jos ankstyvosios jaunystės laikus; paskum, minėdama įvykį po įvykio, ji glaustai peržvelgė savo gyvenimą, norėdama įrodyti mums, kad jos likimas apskritai susiklostė gražiai ir sėkmingai ir pamažu atvedė į didžiausią laimę, kokia tik įmanoma pasaulyje, ir kad nelaimė, nutraukusi jos gyvenimą pusiaukelėje, galima manyti, ištiko lemiamą akimirką, skiriančią patirtą gėrį nuo gresiančio blogio.

Ji padėkojo Dievui, davusiam jai jautrią širdį, linkusią į gera, sveiką protą ir patrauklią išvaizdą; padėkojo, kad leido jai gimti laisvės šalyje, o ne tarp vergų, garbingoje šeimoje, o ne tarp piktadarių, kukliame ištekliuje, o ne aukštuomenės prabangoje, tvirkinančioje sielą, ir ne skurde, žeminančiame žmogų. Džiaugėsi, kad jos tėvai buvo doringi ir geri žmonės, gerbė tiesą ir gerą vardą ir, padėdami vienas kitam kovoti su įgimtais trūkumais, lavino jos protą pagal savo supratimą, bet sergėjo nuo savo silpnybių ir prietarų. Laikė ypatinga dangaus malone tai, kad buvo mokoma išmintingo ir švento tikėjimo, kuris ne tik nebukina žmogaus, bet, priešingai, teikia jam taurumo ir didybės; tikėjimo, kuris, neskatindamas nei bedievystės, nei fanatizmo, leidžia vadovautis protu ir drauge tikėti, būti žmogiškam ir drauge dievobaimingam.

Paskum spūstelėjo pusseserei ranką, kurią laikė savo rankoje, ir, metusi į ją žvilgsnį, tikriausiai jums gerai pažįstamą, ilgesingą ir todėl itin jaudinantį, tarė: „Visą tą gėrį Dievas davė ir tūkstančiams kitų, bet štai ką jis davė man vienai!.. Aš buvau moteris ir turėjau draugę; Dievo valia mudvi gimėme tuo pačiu metu, mudviejų polinkiai vystėsi darniai, niekados nenukrypdami į šalį, mudviejų širdys atitiko viena kitą; Dievas sujungė mudvi nuo pat lopšio, visą gyvenimą mudvi jautėme tą artumą, ir tavo ranka, Klara, dabar užspaus man akis. Suraskite pasaulyje kitą tokios štai draugystės pavyzdį, ir aš nebeturėsiu kuo didžiuotis! Kokių tik išmintingų patarimų negavau iš savo sesutės! Nuo kokių tik pavojų ji manęs negelbėjo! Kada tik ji neguodė manęs sielvarto valandą! Kas gi būtų man nutikę, jei būčiau jos neturėjusi! Ir ko tik nebūčiau pasiekusi, jei labiau būčiau jos klausiusi! Gal šiandien būčiau netgi jai prilygusi!“ Užuot atsakiusi, Klara įsikniaubė draugei į petį — norėjo ašaromis palengvinti sau širdgėlą, bet verkti negalėjo. Julija priglaudė ją prie krūtinės. Stojo

ilga tyla. Tokiomis akimirkomis nereikia nei žodžių, nei ašarų. Jiedvi nusiramino, ir Julija prabilo vėl: „Tie džiaugsmai ėjo išvien su sielvartais,— tokia jau žmogaus dalia. Mano širdis, sukurta meilei, buvo reikli jaunų vyrų atžvilgiu ir visiškai abejinga gėrybėms, kurios taip vertinamos visuomenės. Vargu ar tėvo prietarai būtų galėję atitikti mano širdies polinkius. Aš troškau tokio mylimojo, kurį pati būčiau galėjusi pasirinkti. Jis pasirodė; aš laikiau jį savo išrinktuoju, tačiau, be abejo, jį išrinko man Dievas, idant, aistros išvesta iš kelio, nenuslysčiau iki nusikaltimo baisybių ir netgi suklupusi neprarasčiau dorybės meilės. Jo kalbos buvo taurios ir žavios, kaip ir tų daugybės klastūnų, kurie kas dieną suvedžioja tiek pat dorų mergelių, bet jis vienintelis elgėsi garbingai, ir jo mintys nesiskyrė nuo žodžių. Kas padėjo man tai pastebėti? Gal blaivus protas? Ne, iš pradžių mane sužavėjo jo kalbos, o siela jo dar buvo man nepažįstama. Iš nevilties aš padariau tai, ką kitos daro iš įžūlumo: pasak mano tėvo, aš puoliau jam ant kaklo. Jis manęs nepaniekino. Tik tuomet supratau, koks tai žmogus. Jei vyras gali šitaip pasielgti, jo siela tauri; juo galima pasitikėti. Bet aš pasitikėjau juo tik iš pradžių, o vėliau išdrįsau pasitikėti ir savimi. Va šitaip ir žūva merginos“.

Julija pagarbiai atsiliepė apie mylimojo dorybes; žinoma, ji vertino jį taip, kaip ir derėjo, bet buvo matyti, kad vertina iš visos širdies. Liaupsino jį, drauge pati save menkindama. Stengėsi būti jam teisinga, o buvo neteisinga sau, šlovino jį, o save smerkė. Netgi ėmė tvirtinti, jog svetimavimu jis baisėjosi labiau už ją,— mat buvo pamiršusi, kad jis pats tai paneigė.

Lygiai taip išsamiai ji apsakė visą savo gyvenimą. Milordą Eduardą, savo vyrą, vaikus, jūsų sugrįžimą, mūsų draugystę — visus ir viską vaizdavo ji kuo gražiausiomis spalvomis. Net patirtos nelaimės, ir tos, pasirodo, apsaugojusios ją nuo dar didesnių bėdų. Ji netekusi motinos tokiu metu, kai toji netektis buvusi jai itin skaudi; bet jeigu Apvaizda būtų ją išlaikiusi, šeimoje netrukus būtų prasidėję baisūs nesutarimai. Nors ir kokia silpna buvusi motinos parama, Julija būtų įgavusi daugiau jėgų priešintis tėvui, o tuomet būtų įsiliepsnoję kivirčai ir vaidai, gal netgi būtų ištikusi katastrofa ir nešlovė; gal dar kas nors baisesnio būtų įvykę, jeigu būtų gyvas likęs brolis. Ne savo valia ji ištekėjusi už nemylimo žmogaus; bet esanti tikra, jog su kuriuo kitu nebūtų buvusi laiminga, netgi su mylimuoju. Pono d'Orbo mirtis atėmusi jai draugą, bet grąžinusi draugę. Visos kančios ir negandos, pasak jos, buvusios jai naudingos, nes neleidusios sudiržti jos

širdžiai ir tapti abejingai kitų nelaimėms. „Kad jūs žinotumėte,— kalbėjo ji,— kaip saldžiai maudžia širdį, kai įsijauti į savo ir į kitų žmonių bėdas! Jautrumas visados teikia sielai savotiško pasitenkinimo, kad ir kaip klostytųsi žmogaus likimas, kad ir kas įvyktų. Kiek aš aimanavau, kiek ašarų išliejau! Ir ką gi? Jeigu prireiktų gimti iš naujo ir gyventi tokiomis pat aplinkybėmis, norėčiau atsisakyti tik to, ką bloga esu padariusi, o tai, ką iškentėjau, mielai iškęsčiau dar kartą". Sen Prė, aš jums persakau jos žodžius; kai perskaitysite jos laišką, gal geriau juos suprasite.

„Jūs patys matote, kokią laimės viršūnę aš pasiekiau,— toliau kalbėjo ji.— Daug džiaugsmų turėjau ir dar daugiau tikėjausi. Šeima klesti, vaikai gerai auklėjami, visi man brangūs žmonės susirinkę aplink arba netrukus susirinks. Man šypsojosi tiek dabartis, tiek rytojus: aš mėgavausi tuo, ką turiu, ir dėjau viltis į ateitį, ir buvau laiminga; mano laimė, tolydžio didėdama, pamažu priėjo ribą ir po to galėjo nebent sumenkti. Ji atėjo netikėtai ir staiga sunyko, kai aš jau laikiau ją amžina. O ir kaipgi likimas būtų galėjęs išlaikyti ją man nepakitusią? Argi žmogui skirta vien tik laimė? Deja, kai viskas pasiekta, žmogus ir netenka šio bei to, kad ir malonumo mėgautis tuo, ką turi,— juk ir tas ilgainiui silpnėja. Mano tėvas jau senas, vaikai dar tokio amžiaus, kai reikia nuolat drebėti dėl jų gyvasties. Kiek baisių praradimų galėjo mane ištikti, nesugrąžinamų praradimų! Motinos meilė be paliovos stiprėja, vaikų meilė menksta, ypač kai jie pradeda gyventi toli nuo motinos. Augdami vaikai vis labiau toltų nuo manęs. Jie išklystų į pasaulį, ko gero, pamažu imtų mane pamiršti. Juk jūs siūlėte siųsti vieną jų į Rusiją,— kiek ašarų man atsieitų tas išsiskyrimas! Ilgainiui visi mano ryšiai nutrūktų, ir niekas tų praradimų neatstotų. Kiek kartų būčiau turėjusi ištverti tą skausmą, kurį dabar teks ištverti jums! Juk vis tiek kada nors reikėtų numirti! Galbūt pergyvenus visus artimuosius! Galbūt vienišai ir apleistai! Juo ilgiau žmogus gyvena, juo labiau brangina gyvenimą, nors ir nebeturėdamas kuo mėgautis. Aš patirčiau visus gyvenimo vargus ir mirties baimę — tai, ką daugumas patiria senatvėje. O štai mano paskutinės akimirkos vis dar malonios, ir aš dar turiu jėgų drąsiai mirti. Mirti! Argi mes mirštame, jeigu lieka gyvi tie, kuriuos mylime? Ne, mielieji, ne, vaikeliai, aš nesiskiriu su jumis, aš visados būsiu su jumis! Jūs visi vieningi, ir su jumis lieka mano siela, mano širdis. Jūs visados matysite mane savo tarpe, visados jausite, jog aš šalia jūsų, drauge su jumis... O paskui mes vėl susitiksime, esu tuo tikra; gerasis Volmaras, ir tas nuo manęs niekur

nepabėgs. Tuo tarpu ramia širdimi viena grįžtu pas Dievą, jis padės man šią sunkią valandą; jis žada ir jums tokį pat likimą kaip man. Mano dalia lydės mane į kitą pasaulį ir ten manęs neapleis. Aš buvau, esu ir būsiu laiminga; mano laimė tvirta, aš išplėšiau ją iš likimo; ji tokia pat beribė kaip amžinybė".

Sulig tais žodžiais įėjo pastorius. Jis tikrai gerbė ir vertino Juliją. Geriau nei kas kitas jis žinojo, koks karštas ir nuoširdus jos tikėjimas. Vakarykštis pokalbis ir Julijos savitvarda jį dar labiau sukrėtė. Ne kartą jis matė mirštant žmones: daugelis jų mirtį sutiko drąsiai, bet nė vienas nebuvo tokios giedros nuotaikos. Gal ir dabar jį atvedė ne tik užuojauta, bet sykiu ir slaptas noras pamatyti, ar toji ramybė tvers iki paskutinio atodūsio.

Jai nereikėjo labai keisti pokalbio temos ir kreipti jį tokia linkme, kuri pritiktų naujojo pašnekovo luomui. Ir kol buvo sveika, ji nemėgo lengvabūdiškų kalbų, taigi dabar, ligos patale, ramiai dėstė toliau mintis, dominančias tiek ją, tiek jos draugus; kukliai gilinosi į klausimus, kurie nebuvo kuklūs.

Pakalbėjusi apie tai, kokia jos esybės dalis galėtų likti tarp mūsų, ji leidosi į jau ne kartą išsakytus samprotavimus apie sielas, atsiskyrusias nuo kūnų, stebėjosi naivuoliais, žadančiais artimiesiems aplankyti po mirties ir papasakoti apie kitą pasaulį. „Šitokios kalbos tiek pat protingos,— sakė ji,— kaip pasakos apie vaiduoklius, kurios tik sumaišo protą ir gąsdina moterėles; lyg dvasios turėtų balsą ir galėtų kalbėti, turėtų rankas ir galėtų muštis!* Argi tai įmanoma, kad bekūnė dvasia galėtų paveikti sielą, esančią gyvame kūne ir, vadinasi, tik jutimo organais gebančią ką nors suvokti? Tai nesąmonė. Tačiau, prisipažįstu, man visai neabsurdiška atrodo, jog dvasia, išsilaisvinusi iš kūno, kuriame kitados gyveno žemėje, gali vėl čia sugrįžti, klajoti, gal netgi būti šalia brangių jai žmonių; ir ne tam, kad duotų apie save žinią,— ji neturi tokių galimybių; ne tam, kad mus paveiktų ir perduotų mums savo mintis,—jai neįmanoma sueiti į sąlytį su mūsų smegenimis; ne tam, kad stebėtų, ką mes darome,— šiam tikslui jai reikėtų jutimo

* Platonas sako[19], jog po mirties tik teisuolių dvasios, niekuo nesusitepusios šioje žemėje, išsivaduoja iš materijos su visu savo tyrumu. O dėl tų, kurie žemėje buvo savo aistrų vergai,— priduria jis,— tai jų sielos ne iškart atgauna pirmykštį tyrumą,— jos nešasi žemiškųjų jausmų dalelytes, kurios laiko jas lyg prisietas prie netvaraus kūno palaikų. „Štai kaip randasi viską jaučiantys vaiduokliai,— sako jis,— kurie slankioja kapinėse ir čia laukia sielos persikūnijimo". Tai įprasta visų laikų filosofų manija: jie visados pasišovę neigti tai, kas yra, ir aiškinti tai, ko nėra.

organų,— ji tik nori žinoti, ką mes galvojame ir jaučiame, ir tai sužino tiesiogiai, panašiai kaip Dievas kad skaito mūsų mintis ir šioje žemėje, ir kitame pasaulyje, ir kaip mes skaitysime jo mintis aname pasaulyje, kur susitiksime su juo akis į akį*. Kam gi reikės tuomet jutimo organų,— pridūrė ji, perkeldama žvilgsnį į pastorių,— jeigu nebus kur jų pritaikyti? Praamžius nei matomas, nei girdimas, o tik juntamas; jis kreipiasi ne į akis, ne į ausis, bet į širdį".

Iš pastoriaus atsakymo, iš kai kurių jo žvilgsnių ir tik jiedviem suprantamų ženklų sumečiau, jog vienas jų ginčijamų klausimų buvo teiginys apie kūno iš numirusių prisikėlimą. Taip pat pastebėjau, jog pradedu kiek labiau domėtis Julijos religijos dalykais, nes čia tikėjimas derinasi su protu.

Julijos širdžiai buvo tokie brangūs jos įsitikinimai, kad jeigu ji pati nėmaž jais neabejojo, tai būtų buvę žiauru griauti bent vieną jų, regis, itin mielą jai paskutiniąją valandą. „Ypač malonu man būdavo daryti gera,— kalbėjo ji,— kai tardavau, kad amžinatilsį mama šalia pat, netoliese, kad ji kiaurai mato dukters širdį ir jai pritaria. Kiek paguodos teikia mintis, kad tave stebi tie, kurie buvo brangūs tavo širdžiai! Kaip tik dėl to jie yra mums tik iš dalies mirę". Jūs tikriausiai nujaučiate, jog kalbėdama ji dažnai spūsčiojo ranką Klarai.

Pastorius atsakinėjo jai kaip galima švelniau ir santūriau ir netgi stengėsi pabrėžti, jog nieku būdu nenori prieštarauti, bet, matyt, nuogąstaudamas, kad jo mandagumas nebūtų palaikytas pritarimu, vienu tarpu nesusitvardęs leido pajusti, kad vis dėlto jis dvasininkas, ir išdėstė visiškai priešingą tezę apie pomirtinį gyvenimą. Dievo begalybė, šlovė ir visi jo atributai — štai kas, pasak jo, rūpėsią sieloms, pelniusioms amžiną palaimą; laimė regėti Dievą išdildysianti visus prisiminimus; mirusiųjų sielos nesusitiksiančios, nepažinsiančios viena kitos danguje ir, džiaugdamosi nuostabiu reginiu, pamiršiančios visa, kas žemiška.

„Galimas daiktas,— atsiliepė Julija.— Mūsų menkam protui tokia nesuvokiama Dievo esmė, jog dabar mes negalime spręsti, kokį įspūdį ji mums darys, kai mums bus leista ją regėti. Šiaip ar taip, galėdama remtis tik savo protu, prisipažįstu, jog man būtų be galo skaudu manyti, kad kitame pasaulyje neteksiu kai kurių širdžiai brangių jausmų.

---

* Mano nuomone, teisingai pasakyta: susitikti su Viešpačiu akis į akį — argi tai nereiškia skaityti Aukščiausiojo Proto mintis?

Aš netgi radau savotišką argumentą, sutvirtinusį mano viltį. Sakau sau, jog iš dalies mano laimė kitame pasaulyje priklausys nuo minties, kad mano sąžinė rami. Taigi aš minėsiu, ką esu padariusi žemėje; minėsiu brangius man žmones, vadinasi, jie visados bus man brangūs; neberegėti* jų man bus didžiausia kančia, o palaimos buveinėje kančioms nėra vietos. Beje,— pridūrė ji, šelmiškai žvilgtelėdama į pastorių,— jei neklystu, po dienos kitos viskas bus aišku,— netrukus būsiu labiau apsišvietusi už jus. O šiuo tarpu esu tikra dėl štai ko: kol minėsiu savo gyvenimą žemėje, tol mylėsiu tuos, kuriuos čia mylėjau, ir mano ganytojui tarp jų taip pat bus skirta anaiptol ne paskutinė vieta".

Taip ėjo vienas po kito pokalbiai tą dieną, kai tikėjimas, viltis, sielos ramybė, kuriais kaip niekad spinduliavo Julijos širdis, leido jai, pasak pastoriaus, iš anksto mėgautis dangaus palaima, kurią jai buvo lemta netrukus patirti. Niekados ji nebuvo tokia švelni, tokia nuoširdi, tokia lipšni ir miela,— žodžiu, tokia, kokia buvo iš tikrųjų. Kaip visuomet, ji kalbėjo blaiviai ir jausmingai, kaip visuomet, buvo pilna išminčių tvirtybės ir krikščionių romumo. Jokio įmantravimo, jokio dirbtinumo, jokio pamokslavimo: kiekviena mintis — iš naivaus jausmo, kiekvienas žodis — iš paprastos širdies. Jei kartais ji užgniauždavo dejonę, prasiveržiančią iš skausmo, tai darė taip anaiptol ne todėl, kad norėjo parodyti stoišką ištvermę,— stačiai nedrįso mūsų liūdinti, o tomis akimirkomis, kai visą jos esybę sukrėsdavo mirties baimė, ji neslėpdavo siaubo ir leisdavosi guodžiama, bet kai tik atsigaudavo, imdavo guosti kitus. Mes matėme, mes jautėme ją grįžtant į gyvenimą: tai liudijo mums jos lipšnus žvilgsnis. Ji nedėjo pastangų dėtis linksma, sąmojai, ir tie buvo nuoširdūs; mes klausėmės jos su šypsena lūpose ir ašarų pritvinkusiomis akimis. Jei mūsų nebūtų kaustęs siaubas, neleidžiantis žmogui mėgautis tuo, ko jis turi veikiai netekti, ji būtų atrodžiusi mums mielesnė nei tada, kai buvo sveika, ir paskutinė jos gyvenimo diena mums būtų buvusi pilna žavesio.

Vakarop ją ištiko dar vienas priepuolis, ne toks stiprus kaip rytą, bet, šiaip ar taip, gana ilgai ji negalėjo kalbėtis su vaikais. Vis dėlto ji pastebėjo, kad Anrietė persimainiusi. Auklė pasakė, jog mergytė vis

* Nesunku suprasti, jog, sakydama „neberegėti", Julija turi galvoje gryno suvokimo veiksmą, panašų į tai, kaip Dievas regi mus ir mes Jį regime. Jausmais neįmanoma suvokti tiesioginio sielų bendravimo, tačiau protu galima puikiausiai jį perprasti, ir, man regis, kur kas geriau negu bendrą kūnų judėjimą.

verkia ir nieko nevalgo. „Na, nuo jausmingumo jos neišgydysi,— tarė Julija, žiūrėdama į Klarą,— šita liga jai įgimta“.

Geriau pasijutusi, Julija panoro, kad visi vakarieniautų jos miegamajame. Kaip ir rytą, prie stalo sėdo ir gydytojas. Fanšona, kurią paprastai reikėdavo kviesti, kai ji turėdavo valgyti kartu su mumis, šįkart atėjo nekviečiama. Julija tai pastebėjo ir nusišypsojo. „Taip, vaikeli,— tarė,— pavakarieniauk dar kartą su manimi: su vyru bendrausi ilgiau negu su šeimininke“. Paskum paklausė mane: „Juk man nereikia užtarti Klodo Anė?“ — „Ne,— atsiliepiau.— Visi, kuriuos pagerbėte savo dėmesiu, nereikalingi jokio užtarimo“.

Vakarienė prabėgo kur kas maloniau, negu tikėjausi. Julija nusiskundė, jog negali žiūrėti į skaisčią šviesą, ir paprašė stalą pritraukti prie lovos; ji netgi turėjo apetitą, kas atrodė neįtikėtina tokioje būklėje. Nematydamas čia nieko bloga, gydytojas pasiūlė jai suvalgyti gabaliuką vištienos. „Ne,— atsakė ji.— Bet mielai suvalgyčiau kąsnelį fera*“. Jai įdėjo gabalėlį, ji suvalgė su duona ir pasakė, kad gardu. Kol ji valgė, ponia d’Orb nenuleido nuo jos akių. Reikėtų pačiam pamatyti, kaip ji žiūrėjo į Juliją, žodžiais to neįmanoma nusakyti. Pavalgius ligonei nėmaž nepasidarė bloga, priešingai — ji pasijuto geriau, iki baigėsi vakarienė, buvo smagiai nusiteikusi ir lyg priekaištaudama pajuokavo, kad jau senokai prie stalo aš negėręs užsienietiškų vynų. „Atneškite vyrams butelį ispaniškojo“,— paliepė ji. Iš gydytojo minos supratusi, kad jis tikisi išgerti tikro ispaniškojo, Julija šyptelėjusi pažvelgė į pusseserę. Pastebėjau, kad, nekreipdama į tai dėmesio, Klara susijaudinusi žvilgčioja čia į Juliją, čia į Fanšoną, lyg norėdama ką pasakyti ar paklausti.

Vyno ilgokai teko laukti: pasirodė, tarnai ieškojo rūsio rakto, bet nerado, kol galiausiai susiprotėjo, kad barono kamerdineris, kuriam patikėta rūsys, netyčia išsivežęs raktą. Pasikalbėjus su tarnais, paaiškėjo, kad vynas, atneštas vienai dienai, jau penkios dienos stovi neliestas: niekas jo nenešė į stalą, ir tarnai to net nepastebėjo, nors jau kelios naktys buvo be miego**. Gydytojas nerado žodžių. Na, o man, nors aš

---

* *Fera* — nepaprastai gardi žuvis, tam tikru metų laiku gaudoma Ženevos ežere.

** Skaitytojai, turintys puikių liokajų, neklauskite šypsodami, iš kur Volmarai gavo tokių tarnų. Juk aš jau esu sakęs: jie iš niekur neimami, jie auklėjami, ir tiek. Klausimas sprendžiamas labai paprastai: raskite tokią šeimininkę kaip Julija, o visa kita eis savaime. Apskritai tarnai nebūna tokie arba šiokie,— jie būna tokie, kokius juos išauklėjame.

ir nenuvokiau, kokia tarnų užmaršumo priežastis — sielvartas ar blaivystė, pasidarė gėda, jog, turėdamas tokią šeimyną, imuosi įprastų atsargumo priemonių, tad liepiau išlaužti rūsio duris ir nuo šiolei duoti vyno, kiek kas nori.

Pagaliau atnešė butelį „ispaniškojo“, mes išgėrėme ir nustatėme, jog vynas puikus. Ligonė, ir ta panoro paragauti ir paprašė šaukšto atskiesto vyno; gydytojas pripylė taurę ir pasiūlė išgerti gryno. Tuomet Klara ir Fanšona ėmė dar dažniau žvilgčioti viena į kitą, bet vogčiomis ir lyg bijodamos akimis pasakyti daugiau negu reikia.

Per tas dienas Julija buvo beveik nieko nevalgiusi, nusilpo, be to, buvo nepratusi prie vyno, taigi dabar jis smogė jai į galvą. „Ak, jūs mane nugirdėte! — sušuko ji.— Jau tiek laiko negeriu vyno, dabar per vėlu pradėti, o ir bjauru žiūrėti į girtą moterį“. Ir tikrai, ji labai pagyvėjo, pasidarė neįprastai šneki, nors kalbėjo kaip visados nuovokiai. Keisčiausia, kad veidas neraudo; akys degė blausia, ligos prislopinta ugnele, ir jeigu nebūtų buvusi išblyškusi, būtum galėjęs pagalvoti, kad ji visiškai sveika. Dabar Klaros susijaudinimas jau rėžė akį. Ji nedrąsiai žvilgčiojo čia į Juliją, čia į mane, čia į Fanšoną, o svarbiausia — į gydytoją, ir kiekvienas žvilgsnis atrodė lyg bežadis klausimas: lyg norėjo klausti, bet nedrįso; lyg buvo kažin ką besakanti, bet, bijodama išgirsti lemtingą atsaką, tvardėsi. Ji taip nerimasčiavo, jog vos gaudė kvapą.

Tų ženklų padrąsinta, Fanšona pagaliau ryžosi prabilti ir drebančiu iš susijaudinimo balsu tyliai tarė: „O poniai, regis, šiandie lengviau... ir paskutinis priepuolis buvo ne toks stiprus... kaip vakar...“ Ir sutrikusi nutilo. Virpėdama it lapas, Klara kilstelėjo akis į gydytoją, įsmeigė į jį žvilgsnį, sulaikiusi kvapą, kad geriau išgirstų atsaką.

Tik bukaprotis būtų nepermanęs jos jausmų. Diu Bosonas atsistojo, priėjo prie ligonės ir, pačiupinėjęs pulsą, tarė: „Tai anaiptol ne nuo vyno ir ne nuo karščio,— pulsas labai geras“. Ir Klara, tiesdama į jį rankas, sušuko: „Iš tikrųjų, pone?.. Ir pulsas?.. Ir nėra karščio?..“ Jai užėmė žadą, ji nutilo ir vis dar laikė ištiestas rankas; jos akys žėrėte žėrėjo, kiekvienas raumenėlis virpėjo jos veide. Nieko neatsakęs, gydytojas vėl paėmė Julijai už riešo, pažiūrėjo į vyzdžius, paprašė parodyti liežuvį ir, truputį pagalvojęs, tarė: „Ponia, aš puikiai jus suprantu. Dabar nieko tikra negaliu jums pasakyti, bet jeigu rytoj rytą šią pačią valandą ligonė šitaip jausis, aš atsakau už jos gyvastį“. Sulig tais žodžiais Klara pakyla kaip audra, apverčia dvi kėdes, užkliūva už stalo, puola gydytojui ant kaklo ir raudodama apiberia jį bučiniais;

paskui, verkdama iš džiaugsmo, lygiai taip pat staigiai nusismaukia nuo piršto brangų žiedą ir, nekreipdama dėmesio į gydytojo priešinimąsi, užmauna jam ant piršto. „Ak, pone! — sušunka dusdama iš susijaudinimo.— Jei grąžinsite jai gyvastį, išgelbėsite ne tik ją vieną!..“ Julija mato tą sceną. Jai plyšta širdis iš skausmo. Įdėmiai pažvelgusi į draugę, ji sako švelniu, sopulingu balsu: „Ak žiaurioji, tu nori, kad imčiau gailėtis gyvenimo? Nejaugi tu trokšti, kad mirčiau iš nevilties? Nejaugi man reikės antrąsyk tave raminti?“ Tie keli žodžiai buvo lyg perkūno trenksmas: džiaugsmo šuorai beregint prislopo, bet atgimusi viltis neišblėso.

Gydytojo atsakymas akimoju aplėkė visus namus. Tie šaunūs žmonės patikėjo, kad jų šeimininkė jau sveika. Ir visi vienu balsu nutarė susimesti ir, jeigu Julija iš tikrųjų jau taisosi, nupirkti gydytojui dovaną; kiekvienas paskyrė tam trijų mėnesių algą ir pinigus tuoj įdavė saugoti Fanšonai,— kam pritrūko, tas skolinosi iš draugo. Tokį sprendimą jie padarė taip audringai, jog Julija iš miegamojo girdėjo jų džiugius šauksmus. Galite numanyti, kokį įspūdį visa tai sukėlė vargšelei,— juk ji žinojo, kad miršta! Ji linktelėjo man prieiti ir pakuždėjo į ausį: „Aš turėsiu išgerti iki dugno karčią ir saldžią jausmingumo taurę“.

Kai atėjo laikas gulti, ponia d'Orb, nusprendusi tą naktį, kaip ir dvi ankstesnes, miegoti kartu su pussesere, liepė pakviesti savo kambarinę, kad pavaduotų Fanšoną, bet ši pasipiktino tokiu pasiūlymu; ko gero, man regis, būtų lengviau sutikusi, jei nebūtų grįžęs jos vyras. Ponia d'Orb užsispyrė savo ruožtu, ir abi kambarinės praleido naktį kabinete, o aš — gretimame kambaryje; viltis taip sujaudino tarnus, jog nei įsakymais, nei grasinimais nesugebėjau nuvaryti jų gulti; taigi tą naktį visi namai būdravo, ir, manau, diduma tarnų būtų mielai atidavę gerą dalį savo gyvenimo, kad tik greičiau ateitų devinta valanda ryto.

Naktį vis girdėjau vaikščiojant, bet nerimauti, atrodė, nebuvo ko. Tačiau paryčiais, stojus visiškai tylai, man pasigirdo duslus dunkstelėjimas. Klausau — ten rauda. Atbėgu, puolu į miegamąjį; atitraukiu užuolaidą... Sen Prė!.. Brangusis Sen Prė!.. Ką aš matau? Abi draugės apsikabinusios guli paslikos: viena nualpusi, kita mirtim vaduojasi. Surinku, šoku artyn, noriu sulaikyti ar bent pajusti jos paskutinį atokvėpį. Ji nebegyva.

Girdite, Dievo šlovintojau, Julija mirė!.. Nepasakosiu, kas dėjosi namuose kelias valandas, nežinau, kaip buvo man pačiam. Atsipeikė-

jęs po pirmojo sukrėtimo, pasiteiravau apie ponią d'Orb. Sužinojau, jog teko ją nunešti į jos miegamąjį ir netgi ten užrakinti, nes ji tolydžio atbėgdavo, puldavo prie mirusiosios, šildydavo ją savo kūnu, bandydama atgaivinti, apsikabinusi glausdavosi kaip nesava, šaukdavo ją didžiu balsu, vadindama švelniausiais vardais, ir tomis bevaisėmis pastangomis tik aitrindavo savo neviltį.

Įėjęs į jos kambarį, pamačiau, kad ji lyg išprotėjusi: nieko nemato, nieko negirdi, raitosi ant grindų, grąžo rankas, kandžioja krėslų kojeles, dusliai kužda keistus žodžius, o kartais taip suspinga, jog visi krūpteli. Lovos kojūgaly stovi kaip įkalta kambarinė, nustėrusi, persigandusi, dreba visa ir, nedrįsdama kvėptelti, dairosi, kur pasislėpti nuo šeimininkės. Ir tikrai, traukulių tąsoma Klara atrodė siaubingai. Daviau ženklą kambarinei išeiti, bijodamas, kad vienas nevykusiai mestas paguodos žodis gali Klarą visai įšėlinti.

Aš nė nebandžiau į ją kreiptis — vis tiek nebūtų manęs klausiusi, nebūtų net girdėjusi. Palaukiau kurį laiką ir, matydamas, kad ji nebeturi jėgų, paėmiau ant rankų ir pasodinau į krėslą; atsisėdęs greta, suspaudžiau jai rankas; paskum liepiau atvesti vaikus ir paprašiau juos sustoti šalia jos. Nelaimė, pirmiausia ji pastebėjo kaip tik tą, kuris netyčiomis tapo motinos mirties priežastimi. Klara suvirpo, veidas jos persimainė, lyg baisėdamasi ji nukreipė akis į šalį, o rankos mėšlungiškai įsitempė,— būtų tikrai jį atstūmusi. Aš priglaudžiau vaiką prie savęs. „Vargšeli! — pasakiau.— Tik todėl, kad buvai labai brangus vienai, tapai neapkenčiamas kitai,— ne visa kuo buvo panašios jųdviejų širdys". Tie žodžiai įsiutino Klarą, ir ji šiurkščiai mane aprėkė. Vis dėlto jie paveikė. Ji apsikabino vaiką ir bandė jį pamyluoti. Tuščios pastangos: beveik tuojau pat grąžino vaiką man; dar ir dabar jai maloniau matyti vyresnėlį, ir aš džiaugiuosi, jog ne Marselenas skirtas jos dukrelei.

Jausmingi žmonės, ką jūs būtumėte darę mano vietoj? Aišku, būtumėte pasekę ponios d'Orb pavyzdžiu. O aš, paliepęs rūpintis vaikais, ponia d'Orb, vienintelės mano mylėtos moters laidotuvėmis, buvau priverstas sėsti ant arklio ir mirties sugildyta širdimi nešti šiurpią žinią nelaimingam tėvui. Radau jį sergantį, dar neatsigavusį nuo kritimo, nerimastaujantį dėl dukters nelaimės, o palikau prislėgtą skausmo, to senatviško skausmo, kuris nepastebimas iš šalies, nesireiškia nei tragiškais mostais, nei riksmais, bet pamažu galuoja žmogų. Jis ilgai netesės, esu tuo tikras ir jau nujaučiu, koks naujas smūgis užviršuos jo bičiulio nelaimę. Rytojaus dieną išskubėjau namo, kad galėčiau grįž-

ti kaip galima anksčiau ir paskutinįsyk pagerbti visų moterų godingiausiąją. Bet man buvo lemta patirti dar vieną negandą — Julijos prisikėlimą iš numirusių ir antro jos netekimo siaubą.

Kai buvau jau netoli namų, pastebėjau priešais galvotrūkčiais atbėgant tarną, kuris iš tolo rėkė man, kiek turėjo balso: „Pone, pone, pasiskubinkit, ponia nemirė!“ Aš nieko nesupratau, išgirdęs tokią nesąmonę, bet vis dėlto suraginau arklį. Matau: kiemas pilnas žmonių, visi verkia iš džiaugsmo, didžiu balsu laimina ponią de Volmar. Klausiu, kas atsitiko, bet visi tik džiūgauja, niekas negali man dorai atsakyti,— visai mano šeimynai apsisuko galva. Sparčiais žingsniais kopiu į Julijos miegamąjį: per dvidešimt žmonių klūpo prie lovos, akis įsmeigę į velionę. Prieinu artyn: ji guli jau pašarvota, gražiai aprengta; man daužosi širdis; įdėmiai žiūriu į ją... Deja, ji negyva! Toji apgaulaus džiaugsmo ir taip žiauriai apvilto lūkesčio akimirka buvo pati karčiausia mano gyvenime. Aš anaiptol ne rūstus, bet tada perpykau. Panorau sužinoti, kaipgi nutiko ta keista scena. Viską man pasakojo padrikai, iškreiptai, darkiai, ir tik vargais negalais pavyko sužinoti teisybę. Galop viskas paaiškėjo, ir štai to stebuklo istorija.

Sunerimęs dėl dukters nelaimės, mano uošvis tarė sau, jog puikiausiai apsieis be kamerdinerio, ir prieš pat man atjojant išsiuntė jį pasiteirauti apie Julijos sveikatą. Kelionė raitam pasirodė senam tarnui pernelyg varginanti, jis sėdo į valtį, nakčia persikėlė per Ženevos ežerą ir paryčiais, prieš man grįžtant, atsirado Klarane. Pamatęs, jog namuose visi apimti sielvarto, jis supranta, kas atsitiko; aimanuodamas laiptais kopia į Julijos miegamąjį, atsiklaupia lovos kojūgaly ir, plūsdamas ašaromis, įbeda į ją akis. „Ak geroji mano šeimininke! — rauda jis.— Ak, kodėl Dievas nepasiėmė manęs vietoj jūsų? Juk aš, senis, niekam nereikalingas, niekam netikęs, ką gi man daryti šioje žemėje? O jūs, tokia jaunutė, visos jūsų giminės pasididžiavimas, jūsų namų laimė, nedalingųjų viltis!.. Varge tu mano! Mano akyse jūs gimėt, tai nejau mano akyse ir numirti turėjot?..“

Šitaip berypuodamas iš didžio gailesčio, ištikimasis tarnas nenuleidžia akių nuo velionės veido, ir staiga jam pasirodo, kad jos veidas virpteli; pabunda sukrėsta vaizduotė, ir seniui vaidenasi, kad Julija atsimerkia, pažvelgia į jį, linkteli jam galva. Jis pašoka nudžiugęs ir apibėga visus namus, skelbdamas, kad ponia nemirė, kad pažino jį, kad ji tikrai gyva ir greit pasveiks. Ko daugiau žmonėms reikia? Visi subėga — ir tarnai, ir kaimynai, ir varguoliai, ką tik raudoję didžiais balsais; visi pratrūksta šaukti: „Ji nemirė!“ Vis plačiau ir plačiau

sklinda gandas: paprastiems žmonėms patinka stebuklai — ir visi godžiai gaudo naujieną, patiki tuo, kuo nori tikėti, džiūgauja iš visos širdies ir, trokšdami, kad tai būtų tiesa, įtikinėja kits kitą. Netrukus jau plinta žinia, jog velionė ne tik linktelėjusi galva, bet ir pasikėlusi, ir prašnekusi; radosi gal dvidešimt liudytojų, savo akimis mačiusių tokius dalykus, kurių nė būti nebūta.

Vos tik patikėję, kad Julija gyva, visi dėjo pastangas ją atgaivinti; grūdosi aplink, kalbino ją, šlakstė spiritiniais gyduolių antpilais, čiuopė, ar neatsirado pulsas. Pasipiktinusios, jog aplink ponią, gulinčią su paprastais, kasdieniais apdarais, spiečiasi vyrai, kambarinės išvarė visus ir netrukus įsitikino, kaip didžiai visų klysta. Vis dėlto, nesiryždamos griauti visiems mielos iliuzijos, o gal pačios tikėdamosi kokio stebuklo, rūpestingai aprengė mirusiąją ir, nors Julija buvo joms atidavusi visus drabužius, nepagailėjo pačių prabangiausių pašvitų; paskui paguldė ant lovos ir, palikusios užuolaidas atitrauktas, prapliupo graudžiai rypuoti, kai aplinkui visi džiūgavo.

Kai aš parvykau, buvo pats to sujudimo įkarštis. Netrukus įsitikinau, kad neįmanoma visą tą sambūrį atvesti į protą, kad jeigu įsakyčiau užrakinti duris ir paskum išnešti velionę į kapines, gali kilti riaušės,— bent jau pagarsėsiu kaip galvažudys, liepęs žmoną palaidoti gyvą, ir visas kraštas manimi baisėsis. Ryžausi laukti. Tačiau praslinko pusantros paros, o kadangi buvo baisūs karščiai, kūnas pradėjo gesti; nors veido bruožai atrodė nepakitę, jo išraiška buvo vis tokia pat romi, bet ėmė reikštis puvimo požymiai. Aš perspėjau ponią d'Orb, kuri vos gyva sėdėjo velionės galvūgaly. Laimė, ji nebuvo pasidavusi tokiai primityviai iliuzijai, bet dėjosi ja tikinti, kad turėtų dingstį nė žingsnio nesitraukti nuo velionės, iki valios aitrinti sau širdį tuo šiurpiu reginiu, saviškai mėgautis sielvartu.

Išgirdusi mano žodžius, Klara kažką nusprendė ir tylėdama išėjo iš kambario. Ilgai netrukus grįžo, nešina auksu ataustа, perlais siuvinėta skraiste, jūsų atvežta jai iš Indijos*; paskum žengė prie lovos, pabučiavo skraistę, verkdama uždengė ja mirusios draugės veidą ir skambiu balsu sušuko: „Tebūnie prakeiktas nevidonas, kurio ranka išdrįs nutraukti šitą skraistę! Tebūnie prakeiktas nedorėlis, kurio akis

---

* Aišku, jog tai Sen Prė sapnas, poniai d'Orb nėjęs iš galvos, paakino ją atnešti tą skraistę. Man rodos, gerai įsigilinus į šį dalyką, galima padaryti išvadą, jog tokio sąryšio esama daugeliu atvejų, kai išsipildo pranašystė. Išpranašautas dalykas nebūtinai turi įvykti, bet įvyksta kaip tik todėl, kad išpranašautas.

išdrįs pažvelgti į šitą subjaurotą veidą!“ Ta skraistė, tie žodžiai taip sukrėtė visus čia esančius, kad šie, lyg staigaus įkvėpimo pagauti, beregint atsiliepė daugiabalsiu choru, kartodami prakeikimą. Jis padarė tokį įspūdį mūsų tarnams ir visiems susirinkusiems, jog neatsirado nė vieno įžūlėlio, kuris būtų išdrįsęs paliesti skraistę*, ir mirusioji buvo paguldyta į grabą gražiausiais apdarais, su didžia iškilme palydėta į kapus ir palaidota.

Visų labiausiai yra vertas užuojautos nelaimingasis, kuris, pats sielvartaudamas, dar turi guosti kitus. O juk man pridera guosti uošvį, ponią d'Orb, draugus, gimines, kaimynus ir šeimynykščius. Svarbiausia, ką man daryti su savo senu bičiuliu, ką daryti su ponia d'Orb? Jeigu pamatytumėte ją, tai suprastumėte, kiek skausmo ji teikia nuo savęs ir taip jau skaudamai mano širdžiai! Užuot jautusi man dėkingumą už dėmesį, nuolatos man jį prikiša; mano paslaugumas ją erzina, mano šaltas liūdesys ją žeidžia,— ji nori, kad mes gailestautume taip pat graudžiai kaip jinai, žiauriai save kankina ir reikalauja, kad ir mes visi pultume į tokią pat neviltį. Blogiausia, kad jai niekados neįmanoma įtikti: tai, kas vienu tarpu teikia jai palengvėjimą, po akimirkos kelia apmaudą. Visa, ką ji daro ir ką sako, yra prie beprotybės ribos ir santūriems žmonėms atrodytų juokinga. Man daug reikės ištverti, bet aš niekados nesitrauksiu. Tarnaudamas tiems, kuriuos mylėjo Julija, man regis, gerbiu jos atminimą labiau nei liedamas ašaras.

Pateiksiu jums vieną pavyzdį, ir iš jo galėsite spręsti apie daugelį kitų panašių atvejų. Man atrodė, jog kaip įmanydamas raginau Klarą tausoti save,— juk tiek reikės jėgų amžinatilsį draugės patikėtiems darbams. Nors ir išsekusi nuo kančių, badavimo, nemigos naktų, ji tarytum atsipeikėjo ir ryžosi pagaliau grįžti prie įprasto gyvenimo, vėl sėsti su mumis prie stalo valgomajame. Kai pirmąsyk atėjo pietų, liepiau pavalgydinti vaikus jų kambaryje: bijojau daryti šį bandymą vaikams matant, nes negerai, kai vaikų akyse vyksta audringos scenos,— tai labai pavojingas pavyzdys. Aistros, kai jos įsisiautėja, kiek panašios į vaikų žaidimus, kurie juos žavi, vilioja, tad ilgainiui jie ir pamėgsta tai, kuo turėtų baisėtis**. O mūsų vaikai ir šiaip jau visko per daug prisižiūrėję.

Įėjusi Klara žvilgtelėjo į stalą ir pamatė, jog serviruota dviem:

---

* Nors Vo provincijoje visi laikosi protestantų tikėjimo, žmonės ten nepaprastai prietaringi.

** Štai kodėl visi mes mėgstame teatrą, o daugelis mūsų — romanus.

tuoj klestelėjo į pirmą pasitaikiusią kėdę ir atsisakė sėsti prie stalo, nė neketindama paaiškinti, iš kur tokia užgaida. Aš tariausi atspėjęs priežastį ir paliepiau serviruoti dar vienam asmeniui ir pristumti kėdę ten, kur paprastai sėdėdavo Julija. Tuomet Klara nesipriešindama leido paimti jai už rankos ir nuvesti prie stalo; sėsdama rūpestingai pasitaisė suknelę, lyg saugodamasi paliesti tuščią Julijos kėdę. Tačiau, vos pakėlusi prie lūpų pirmą šaukštą sriubos, staigiai jį nuleido ir šiurkščiai paklausė, kam čia padengta trečiam, jeigu toje vietoje niekas nesėdi. Aš jai pritariau ir liepiau nunešti rykus. Ji bandė valgyti, bet negalėjo prisiversti. Vis skaudžiau maudė jai širdį, sunkus alsavimas panėšėjo į gailius atodūsius. Staiga ji pasikėlė nuo stalo, tylėdama grįžo į savo kambarį ir, net neklausydama, ką jai sakiau, visą dieną nieko nevalgė, tik išgėrė arbatos.

Rytojaus dieną viskas prasidėjo iš naujo. Sugalvojau, kaip atvesti Klarą į protą jos pačios užgaidomis ir sušvelninti žiaurią neviltį romesniu jausmu. Juk žinote, kad jos dukrelė labai panaši į Juliją. Klara mėgo išryškinti tą panašumą vienodo kirpimo suknelėmis, pasiūdintomis iš to paties audinio; iš Ženevos ji atvežė daug panašių pašvitų, ir Julija su Anriete dažnai pasirodydavo vienodai apsitaisiusios. Aš liepiau aprengti mergytę taip, kad ji kaip galima labiau primintų Juliją, pamokiau, kaip jai pridera elgtis, ir pasodinau ją prie stalo, tą dieną tam tyčia padengto trims asmenims.

Klara iš karto atspėjo mano mintį, buvo labai sujaudinta ir švelniai pažvelgė į mane dėkingomis akimis. Taip ji pirmąsyk jautriai įvertino mano dėmesį, ir man pasirodė, jog tokiomis priemonėmis man pasiseks palenkti jos širdį.

Anrietė didžiuodamasi mėgdžiojo savo „mamytę“, puikiai vaidindama savo vaidmenį, taip puikiai, jog, kaip pastebėjau, netgi tarnai braukė ašarą. Kaip ir anksčiau, ji vadino motiną mama, kalbėjo su derama pagarba, bet vėliau, padrąsinta mano pritarimo, kurio negalėjo nepastebėti, pasisekimo apsvaiginta, iškrėtė tokį pokštą: paėmė į rankas samtį ir, rodydama į dubenį, netikėtai paklausė: „Klara, o tau įpilti?“ Ji taip puikiai pamėgdžiojo ir judesį, ir toną, jog motina krūptelėjo. Bet tuoj skambiai nusikvatojo ir, atkišusi lėkštę, tarė: „Taip, vaikeli, įpilk. Tu šauni!“ Ir įniko taip godžiai valgyti, jog nustebau. Įdėmiai į ją įsižiūrėjęs, pastebėjau, kad jos akys padėrusios, o judesiai staigesni ir ryžtingesni nei paprastai. Aš neleidau jai daugiau valgyti ir gerai padariau: po valandos ją ėmė siaubingai tąsyti, ir ji tikrai būtų uždususi, jei būtų valgiusi

daugiau. Tuomet nutariau baigti tuos žaidimus, kurie galėjo taip sukurstyti Klarai vaizduotę, kad ji nebūtų sugebėjusi jos pažaboti. Kadangi nuo sielvarto pagydyti lengviau negu nuo beprotybės, tegu verčiau kenčia dar didesnes kančias, kad tik protui negrėstų pavojus.

Šit kaip susiklostė mūsų reikalai, brangusis Sen Prė. Grįžus baronui, Klara kasryt pas jį užsuka ir randa mane arba ten sėdint, arba išeinant; jie pabūna drauge valandą kitą, ir kai ji rūpinasi senuku, mums lengviau rūpintis ja. Beje, paskutiniu laiku ji daugiau dėmesio skiria vaikams. Vienas berniukas apsirgo, kaip tik tas, kurį ji myli mažiausiai. Ši bėda leido Klarai pajusti, kad jai gresia nauji pavojai, ir ji vėl uoliai kibo į darbą. Vis dėlto jos sielvartas dar toli gražu nenumalšęs; dar nepaplūdo ašaros — laukia jūsų: kai atvažiuosite, pasrus upeliais, ir gausite jas šluostyti. Tikriausiai mane suprantate. Prisiminkite priešmirtinį Julijos patarimą, aš pirmas jį daviau jums, ir kaip tik dabar jis man atrodo protingas ir pravartus. Atvažiuokite: turite būti drauge su tais, kuriuos Julija paliko šioje žemėje. Jos tėvas, jos draugė, jos vyras, jos vaikai — visi jūsų laukia, visi jūsų ilgisi, jūs visiems reikalingas. Pagaliau, man nėra ko aiškinti: atvažiuokite numaldyti ir mano skausmo, pagydyti mano širdgėlos; gal aš džiaugsiuos jumis labiau už kitus.

XII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO JULIJOS

(*Atsiųstas drauge su pono de Volmaro laišku*)

Reikia atsisakyti mūsų planų. Viskas pasikeitė, mielas drauguži. Ištverkime šitą permainą nesiskųsdami,— ją padarė ranka, išmintingesnė už mus. Mes svajojome būti drauge, bet tas buvimas nieko gera nebūtų davęs. Sutrukdydama mūsų planus, Apvaizda padarė malonę: ji sutrukdė mūsų tykančias negandas.

Aš ilgai gyvenau iliuzijomis. Ir tos iliuzijos man buvo išganingos; išsisklaidė jos tik dabar, kai jų man nebereikia. Jūs tikėjote, kad aš nusikračiau negalės, ir aš tuo tikėjau. Dėkokime tam, kas leido tai apgaulei tverti, kol ji buvo pravarti: nežinia, gal man ir būtų apsvaigusi galva, jei būčiau susivokusi stovinti

prie bedugnės krašto. Taip, nors ir kaip stengiausi užgniaužti pirmąjį jausmą, tapusį man gyvenimo prasme, jis įsigyveno mano širdyje. Ir štai jis pabunda kaip tik tuo metu, kai man nebėra ko jo bijoti: jis man suteikia stiprybės, kai netenku jėgų; jis mane gaivina, kai aš merdėju. Mielasis mano, ne gėda man prisipažinti: tas jausmas liko gyvas mano širdyje, nors ir kaip jam priešinausi, tai nekaltas jausmas; priedermės dėlei aš padariau viską, kas priklauso nuo mano valios. Tačiau širdžiai aš negaliu įsakyti, ir jeigu ji priklauso jums, tatai mano kančia ir jokiu būdu ne nuodėmė. Aš padariau, ką privalėjau padaryti,— mano dorybė nenukentėjo, ir sąžinė neturi ko prikišti mano meilei.

Aš drįstu didžiuotis praeitimi, tačiau kas gali man garantuoti už ateitį? Gal kurią dieną imčiau ir nuslysčiau! Ko galėtume tikėtis, jei visą gyvenimą praleistume drauge? Kiek pavojų manęs tykojo, o aš to netgi nenuvokiau! Su kokiais dar grėsmingesniais pavojais netrukus būčiau susidūrusi! Aš maniau, jog bijau dėl jūsų, bet, aišku, bijojau dėl savęs pačios. Aš patyriau visus išbandymus, betgi lengvai jie galėjo pasikartoti. Juk tiek metų gyvenau laimingai ir dorai. Argi to negana? O kokia laimė man gyventi dabar? Tegu Dievas atima man gyvastį, man nėra ko jos gailėtis, juo labiau kad šitaip bus apsaugota mano garbė. Mielasis mano, aš pasitraukiu iš šio pasaulio pačiu laiku, patenkinta ir jumis, ir savimi, pasitraukiu su džiaugsmu, ir tas pasitraukimas manęs nė kiek nebaugina. Juk tiek esu paaukojusi, tad ši paskutinė auka man niekis: man reikės tik dar kartą numirti.

Aš numatau, nujaučiu, aš puikiai žinau, kokia apgailėtina bus jūsų dalia; negaliu neatjausti jūsų sielvarto,— tai didžiausias skausmas, kurį nusinešiu į kapus. Bet pažiūrėkite, kokią paguodą jums palieku! Kiek rūpesčių užkrovė jums toji, kuri kitados buvo jums brangi! Ir tik vardan jos jūs privalote tausoti savo gyvastį! Jūsų laukia begalė darbų: tarnaukite tai Julijai, kurioje įkūnyta geriausioji jos esybės dalis. Mirus Julijai, jūs netekote tik to, ko jau seniai buvote netekęs. O visa tai, kas joje buvo geriausia, lieka su jumis. Atvažiuokite, būkite josios šeimos nariu. Tegu jos širdis gyvena tarp jūsų. Tesusirenka visi, kuriuos mylėjo Julija ir tesuteikia jai naują būtį. Jūsų triūsas, jūsų džiaugsmai, jūsų draugystė — viskas bus neatsiejama nuo jos. Sandoros ryšiai, kuriais ji sujungė jus visus, grąžins jai gyvastį, ir ji numirs tik drauge su paskutiniuoju iš jūsų.

Įsidėmėkite, kad jums lieka antroji Julija, ir nepamirškite savo priedermės jai. Ir ji, ir jūs netekote pusės gyvenimo,— susijunkite, idant išlaikytumėte antrąją pusę; tai vienintelė galimybė judviem mane pergyventi, rūpintis mano šeima ir mano vaikais. Ak, kodėl aš negaliu išgalvoti dar glaudesnių ryšių, kurie susietų mano širdžiai brangias būtybes? Kaip judu su Klara reikalingi vienas kitam! Kaip toji mintis turėtų sutvirtinti jūsų abipusį prisirišimą! Jūsų argumentai prieš tą santuoką dabar tampa motyvais, ją remiančiais. Argi judu galėtumėte nesigraudinti mane minėdami? Ne, Klara ir Julija taip susilies į vieną esybę, kad jūsų širdis nesugebės jų atskirti. Josios širdis atsilygins jums už tai, ką jausite jos draugei,— ji bus jūsų patikėtinė ir vienintelė meilė; jūs būsite laimingas su ta, kuri jums liko, ir drauge būsite ištikimas tai, kurios netekote; gyvenimo ir meilės metas jums dar nepraėjo, po tiekos kančių ir graužaties jūs užsidegsite teisėtos meilės liepsna ir mėgausitės nekalta laime.

Toje skaisčioje santuokoje jūs galėsite stropiai ir be jokios baimės atsidėti mano patikėtoms priedermėms, ir kai jas atliksite, jums lengva bus pasakyti, ką gera esate padaręs šioje žemėje. Kaip jūs žinote, yra vienas žmogus, vertas amžinos palaimos, tik jos, deja, nesiekiantis. Tas žmogus — jūsų išvaduotojas, jūsų draugės vyras, ją sugrąžinęs jums. Jis vienišas, neturi gyvenimo tikslo, netiki į amžiną gyvenimą, neturi nei džiaugsmų, nei paguodos, nei vilties ir ilgai netrukus bus visų mirtingųjų nelaimingiausias. Jūs turite pasirūpinti juo, kaip jis rūpinosi jumis, ir jums ne paslaptis, kuo galite būti jam naudingas. Prisiminkite ankstesnį mano laišką. Praleiskite su juo savo gyvenimą. Tegu nepalieka jo nė vienas tų, kurie mane mylėjo. Jis grąžino jums dorybės meilę,— parodykite jam, kokia jos paskirtis ir kokia vertė. Būkite krikščionis, idant ir jis taptų krikščioniu. Jis labiau to nusipelnęs, negu jūs manote: jis atliko savo priedermę, aš atliksiu savo, ir jūs atlikite savo. Dievas teisingas; mano pasitikėjimas manęs neapvils.

Noriu dar šį tą pasakyti jums apie savo vaikus. Žinau, kiek daug triūso jums atsieis jų auklėjimas, bet taip pat žinau, jog tas triūsas jums nebus per sunkus. Kai pasibodėsite tuo, o tokių akimirkų tikrai bus, tarkite sau: „Juk tai Julijos vaikai“, ir jums palengvės. Ponas de Volmaras perduos jums mano pastabas apie jūsų pažiūras į auklėjimą ir apie mano vaikų charakterį. Tai tik apmatai: mano mintys nėra jums privalomos taisyklės,— aš pasikliauju jūsų šviesiu

protu. Nedarykite iš jų mokslininkų, tegu jie būna dori ir teisingi žmonės. Kartais pakalbėkite jiems apie motiną... juk žinote, kokie brangūs jie man buvo... Pasakykite Marselenui, jog man buvo nesunku dėl jo numirti. O jo broliui pasakykite, kad jo dėka aš mylėjau gyvenimą. Pasakykite jiems... Aš jau pavargau. Reikia baigti. Patikėjus jums savo vaikus, man lengviau skirtis su šiuo pasauliu: atrodo, jog lieku su jais.

Sudiev, sudiev, mano mieliausias!.. Deja, baigiu gyvenimą lygiai taip, kaip pradėjau! Gal aš pernelyg atvira, bet šitokią valandą širdis nieko negali slėpti... O ir kodėl turėčiau bijoti ir nepasakyti to, ką jaučiu? Juk jau nebe aš kalbu su tavimi — aš jau mirties glėbyje. Kai skaitysi šias eilutes, kirmėlės grauš tavo mylimajai ir veidą, ir širdį, kurioje tavęs nebebus. Argi mano siela gali be tavęs gyventi? Argi galėsiu be tavęs mėgautis amžina palaima? Ne, aš nesiskirsiu su tavimi, aš tavęs lauksiu. Dorybė, išskyrusi mudu šioje žemėje, sujungs mus amžinatvėje. Mirštu laukdama tos saldžios valandėlės. Kokia laimė, kad gyvasties kaina gaunu teisę amžinai mylėti tave nuodėmės nesutepta meile ir dar kartą pasakyti: „Myliu tave“.

XIII LAIŠKAS

SEN PRĖ NUO PONIOS D'ORB

Kaip girdėjau, jūs jau taisotės, ir galima tikėtis, jog netrukus jus pamatysime šičia. Mano mielas, pasistenkite įveikti savo silpnybę,— pasiskubinkite pervažiuoti kalnus, kol žiema neužtvėrė perėjų. Mūsų krašte oras jums bus į sveikatą; šičia rasite vien sielvartą ir liūdesį, ir gal bendras skausmas padės jums lengviau pakelti savo kančias. Man jūsų trūksta,— juk turiu kam nors išlieti širdį; o dabar esu vieniša, nėra su kuo paverkti nei pakalbėti, niekas manęs nesupranta. Volmaras klausosi ir nieko nesako. Nelaimingasis tėvas užsidarė savyje įsitikinęs, kad jo kančios — pačios žiauriausios, svetimo skausmo jis nejaučia ir nemato, o širdies atverti seniai jau nebesugeba. Vaikai graudina mane, bet patys dar nemoka graudintis. Esu vieniša čia, aplink viešpatauja niauri tyla. Nevilties prislėgta, nieko nesuvokiu, su niekuo nebendrauju, turiu jėgų nebent

jausti visą mirties baisybę. Ak, atvažiuokite, užjauskite mano sielvartą, juk mudu abu netekome to, kas brangiausia; atvažiuokite aitrinti man širdies savo gailestavimais, skaudinti jos savo ašarose,— tai vienintelė paguoda, kurios dar galiu tikėtis, vienintelis džiaugsmas, kuris dar gali mane aplankyti.

Tačiau prieš sulaukdama jūsų, prieš išgirsdama jūsų nuomonę apie tą planą, apie kurį, kaip man žinoma, su jumis jau kalbėta, norėčiau, kad jūs žinotumėte mano nusistatymą. Aš nuoširdi ir atvira, tad nieko nuo jūsų neslėpsiu. Prisipažįstu, aš jus mylėjau, gal ir dabar tebemyliu, gal visados jus mylėsiu,— to nežinau ir žinoti nenoriu. Kai kas nujaučia mano jausmus,— tai aš žinau, bet nėmaž nepykstu ir neimu į širdį. O štai ką norėčiau jums pasakyti ir prašyčiau įsidėmėti: jeigu žmogus, kurį mylėjo J u l i j a d'Etanž, ryžtųsi vesti kitą moterį, tai mano akimis žiūrint, jis būtų menkystė ir niekšas, ir aš laikyčiau gėdingu dalyku su juo draugauti; na, o aš užtikrinu jus, kad jeigu koks nors vyriškis išdrįs man prabilti apie meilę, daugiau jis kaip gyvas apie ją neužsimins.

Galvokite, kokie darbai jūsų laukia, kokios priedermės jums patikėtos, galvokite apie tą, kuriai pažadėjote jas vykdyti. Jos vaikai auga ir lavėja, jos tėvas pamažu gęsta, jos vyras pilnas nerimo ir baimės. Veltui stengiasi jis įtikinti save, kad jos nebėra: jo širdis maištauja prieš tuščius proto argumentus. Volmaras kalba apie ją, kalba su ja, dūsauja. Man regis, jau pildosi tai, ko ji tiek kartų meldė Viešpatį, ir jums skirta užbaigti tą didį užmojį. Matote, kokie darbai šaukia čionai ir jus, ir jūsų draugą! Džiugu, kad didžiadvasis Eduardas nepersigalvojo matydamas visas mūsų nelaimes.

Tad atvažiuokite, mieli ir garbūs draugai, atvažiuokite — jūs turite būti kartu su tais, kurie, jos netekę, liko našlaičiai. Suburkime šičia visus, kurie buvo jai brangūs. Tegu jos dvasia teikia mums stiprybę, tegu jos širdis jungia visų mūsų širdis, tegu mato ji mus visados drauge. Noriu tikėti, kad jos sielai, mylinčiai ir jautriai, bus malonu iš ten, kur ji dabar gyvena, iš amžinosios palaimos buveinės, sugrįžti pas mus, lankytis pas draugus, puoselėjančius jos atminimą, matyti, kaip jie seka jos dorybėmis, girdėti, kaip šlovina ją, jausti, kaip bučiuoja jos kapą ir rauda tardami jos vardą. Ne, ji nepaliko šio krašto, jos dėka tapusio mums tokio mielo,— čia visur dar jauti ją esant. Kiekvienas daiktas man ją primena, kiekviename žingsnyje ją jaučiu, kiekvieną akimirką girdžiu jos balso aidą. Čia ji gyveno, čia ilsisi jos palaikai... dalis

jos palaikų. Dusyk per savaitę, eidama į bažnyčią, matau... matau liūdną ir garbingą jos amžino atilsio vietą... Groži, tai šit kur tavo paskutinis prieglobstis!.. Pasitikėjimą, draugystę, dorybes, džiaugsmus, valiūkavimą — viską prarijo žemė... Mane traukia nenugalima jėga... virpėdama einu artyn... man baisu trypti tą šventą žemę... Man rodos, ji dreba, tirta po mano kojomis... Tarytum girdžiu tyliai šaukiant mane gailiu balsu: „Klara! Mieloji Klara! Kurgi tu? Ką tu darai toli nuo savo draugės?..“ Jos kapo rūsyje dar yra vietos... Jis laukia naujos aukos... Nebeilgai jis lauks*.

ŠEŠTOS DALIES
PABAIGA

---

* Dar sykį perskaitęs visus čia surinktus laiškus, man regis, supratau, kodėl jie, nors ir nelabai įdomūs, man patiko ir, manau, patiks kiekvienam geros širdies skaitytojui: mat, nors jie ir nėra labai įdomūs, užtat yra tikri,— autorių nedėta jokių pastangų sužadinti smalsumą, kuris paprastai kurstomas kokiomis nors klastomis, piktadarystėmis, neapykantos kančiomis. Nesuprantu, koks gali būti malonumas pagrindinį veikėją vaizduotis kokiu niekšu, įsijausti kuriant jo portretą, stengtis suteikti jam kuo įspūdingesnių, kuo patrauklesnių bruožų. Man labai gaila tų autorių, kurie prirašė begalę tragedijų, pilnų visokiausių baisybių, ir visą gyvenimą nieko kita nedaro, kaip tik veisia savo kūriniuose tokius veikėjus, kad matyti juos ir klausyti — tiesiog kančia. Man rodos, žmogus, pasmerktas tokiam šiurpiam triūsui, turėtų plaukus rautis nuo galvos, apverkdamas savo skaudžią dalią. Ko gero, tie, kuriems tas teikia malonumą, tiesiog aukojasi visuomenės labui. Aš nuoširdžiai žaviuosi jų nuostabiu kūrybiniu talentu, bet dėkoju Dievui, kad jis neapdovanojo manęs tokiais gabumais.

Milordo Eduardo Bomstono meilės istorija

Keisti milordo Eduardo nuotykiai Romoje buvo tokie romantiški, jog įterpti juos į pasakojimą apie Julijos meilę būtų buvę neįmanoma, nepakenkiant jo paprastumui. Tad pasitenkinsiu tik glausta minėtų įvykių santrauka, kad būtų aiškūs tie du ar trys laiškai, kur apie juos kalbama.

Keliaudamas po Italiją, milordas Eduardas Romoje susipažino su viena kilminga neapoliete ir netrukus beprotiškai ją pamilo, o ir ji savo ruožtu užsidegė jam ugninga aistra, kuri nedavė jai ramybės iki pąt gyvenimo pabaigos ir galiausiai nuvarė ją į kapus. Tas žmogus, rūstus ir nelabai galantiškas, bet karšto kraujo ir jausmingas, taurus, bet linkęs į kraštutinumus, negalėjo nei įkvėpti, nei pats patirti vidutinybės jausmo.

Stoiškos to doringo anglo pažiūros kėlė nerimą markizei. Atvykusi viena be vyro, ji ryžosi dėtis našle, ir tai nebuvo sunku, nes nei vienas, nei kitas Romoje neturėjo pažįstamų, o markizas tarnavo imperatoriaus kariuomenėje. Įsimylėjęs Eduardas netrukus prašneko apie vedybas. Markizė delsė, prasimetusi skirtingu tikėjimu ir kitokiomis dingstimis. Pagaliau tarp jų užsimezgė laisvos meilės santykiai, kurie tęsėsi iki tos dienos, kai Eduardas, patyręs, kad jos vyras gyvas, apibėrė ją karčiais priekaištais ir ryžosi nutraukti ryšius, nes negalėjo apsiprasti su mintimi, jog pats to nenumanydamas įsivėlė į nusikaltimą, keliantį jam pasibaisėjimą.

Markizė, moteris nedora, bet apsukri ir žavi, iš paskutiniųjų stengėsi nepaleisti Eduardo ir pasiekė savo tikslą. Svetimavimo buvo atsisakyta, bet santykiai nenutrūko. Markizė buvo neverta meilės, bet vis dėlto mylėjo, tad norom nenorom turėjo tenkintis bevaisiais pasimatymais su dievinamu vyru, nes kitaip jo negalėjo išlaikyti;

šita savanoriškai užsidėta kliūtis tik kurstė jųdviejų meilę, ir tramdoma aistra dar kaitriau įsiliepsnojo. Markizė buvo gražuolė, stačiai gyva pagunda, ir nesiskaitė su jokiomis priemonėmis, kad tik meilužis pamirštų savo nusistatymą. Viskas veltui: anglas nepalūžo, jo kilni dvasia spyrėsi visiems išbandymams. Didžiausioji jo aistra buvo dorybė: dėl meilužės jis būtų paaukojęs gyvastį, bet būtų paaukojęs meilužę dėl priedermės. O kai pagunda persvėrė jo jėgas, jis ryžosi griebtis ypatingos priemonės markizei sutramdyti ir visoms jos žabangoms niekais paversti. Mes duodame valią geismams anaiptol ne todėl, kad esame silpni, o dėl to, kad esame bevaliai. Kas bijo nusikaltimo labiau nei mirties, tas niekados netaps nusikaltėliu, nors ir kaip spiriamas.

Nedaug pasaulyje tvirtos dvasios vyrų, sugebančių patraukti kitus savo tauriu pavyzdžiu; bet tokių pasitaiko. Eduardas buvo vienas jų. Markizė tikėjosi primesti jam savo valią, bet nė nepajuto, kaip pati pasidavė jo valiai. Kai dorybės pamokas jis imdavo dėstyti meilės balsu, markizė graudindavosi, liedavo ašaras; toje niekingoje sieloje Eduardas įskėlė šventosios ugnies kibirkštį, apžavėjo ją teisingumo ir garbės kerais, ligi tol jai nežinomais, įdiegė jai meilę tikrajam grožiui: jeigu ydinga prigimtis galėtų pasikeisti, markizės širdis būtų pasikeitusi.

Tačiau tie lengvi jauduliai paveikė tik jos meilę,— ši pasidarė pakilesnė, įgijo taurumo bruožų: nors buvo karšto temperamento, nors gyveno tokio klimato krašte, kur didžiausią galią turi aistros, ji nustojo galvoti apie savo malonumą ir ėmė svarstyti, kaip galėtų suteikti jų Eduardui, ir kadangi jai pačiai drauge su juo turėti jų buvo neįmanoma, ji panoro padaryti taip, kad jis gautų jais pasimėgauti jos dėka. Taip ji mėgino pateisinti savo poelgį, nors, turint galvoje jos charakterį ir jai gerai žinomą Eduardo charakterį, toks poelgis galėjo atrodyti kaip rafinuota pagunda.

Negailėdama nei pastangų, nei aukso, ji paliepė visoje Romoje ieškoti sukalbamos ir patikimos mergelės ir surado tokią, tiesa, gana nelengvai. Vieną vakarą po švelnaus pokalbio markizė pristatė ją Eduardui. „Naudokitės ja,— tarė šypsodama.— Perleidžiu jai savo meilės teises, tik noriu, kad ji būtų vienintelė. Man pakaks ir to, kad kartais šalia jos prisiminsite tą, iš kurios rankų esate ją gavęs“. Taip tarusi, ji žengė į duris. Eduardas ją sustabdė. „Palaukite! — sušuko.— Jeigu jūs laikote mane niekšu, galinčiu pasinaudoti jūsų pasiūlymu, juo labiau jūsų namuose,— auka ne tokia

jau didelė: tokio negaila ir atsižadėti“.— „Jeigu jūs manote, kad jums nevalia priklausyti man,— atsiliepė markizė,— aš noriu, kad jūs niekam nepriklausytumėte; bet jeigu meilė netenka savo teisių, leiskite jai bent jau naudotis jomis savo nuožiūra. Kodėl gi mano paslauga jums tokia nemaloni? Gal bijote pasirodyti nedėkingas?“ Ir įkalbino jį užsirašyti, kur gyvena Laura (tuo vardu buvo mergelė), ir pareikalavo prisiekti, kad jis nesusidės su jokia kita moterimi. Tai turėjo sujaudinti Eduardą, ir jis susijaudino. Dėkingumą jam buvo sunkiau nuslopinti negu meilę,— dar niekad markizė nebuvo paspendusi jam tokių pragaištingų žabangų.

Kaip ir meilužis, linkusi į kraštutinumus, markizė pasiūlė Laurai kartu pavakarieniauti ir nepašykštėjo jai meilaus dėmesio, lyg norėdama kaip galima iškilmingiau paaukoti tokią didžią auką, kokia apskritai įmanoma meilei. Sujaudintas Eduardas nepajėgė tvardytis: kiekvienas jo žodis reiškė karščiausią aistrą, kiekvienas žvilgsnis, kiekvienas mostas rodė, kokia jausminga ir jautri jo širdis. Laura buvo žavinga, bet jis beveik į ją nežiūrėjo. Nesekdama to abejingumo pavyzdžiu, ji įdėmiai stebėjo tą tikros meilės paveikslą, neregėtą ir jai visiškai naują.

Po vakarienės markizė išlydėjo Laurą ir liko viena su mylimuoju. Ji tikėjosi, jog dabar pokalbis prie keturių akių bus jam itin pavojingas, ir neklydo; tačiau jos numatymas, kad jis neatsispirs pagundai, nepasiteisino: visos jos gudrybės tik dar akivaizdžiau parodė dorybės pergalę, skaudžiai atsiliepusią ir vienam, ir kitam. Kaip tik tas vakaras ir aprašomas „Julijos“ ketvirtos dalies pabaigoje, kur Sen Prė žavisi savo draugo valios tvirtybe.

Eduardas buvo doringas, bet jis buvo vyras; kaip tiesaus būdo žmogus, jis brangino garbę ir niekino aukštuomenės taip vertinamą išviršinį padorumą, kuris ją ten atstoja. Praleidęs su markize dar kelis vakarus su tokiais pat pakiliais jausmais, jis pajuto didėjant pavojų ir, matydamas, jog pralaimėjimas neišvengiamas, ryžosi verčiau nusižengti gero tono taisyklėms negu dorai. Ir nuėjo pas Laurą.

Išvydusi Eduardą, Laura suvirpėjo. Jis pastebėjo, kad ji liūdna, ir pabandė ją pralinksminti — buvo įsitikinęs, jog tam nereikės didelių pastangų. Pasirodė, jis pervertino savo jėgas. Ji šaltai atsiliepė į jo glamones, o visus pasiūlymus atmetė, ir dar tokia mina, kokia paprastai nenutaisoma, kai apsimestu rūstumu dangstomas prielankumas.

Toks keistas elgesys neatbaidė Eduardo, o priešingai — suer-

zino. Negi jis it koks geltonsnapis turi tūpčioti apie tokio plauko mergelę? Ir ryžosi be jokių ceremonijų pasinaudoti savo teisėmis. Laura verkė, šūkčiojo, priešinosi, pagaliau, jausdamasi nugalėta, sukaupė paskutines jėgas, ištrūko ir, atšokusi į kitą kambario galą, suriko virpančiu balsu: „Užmuškite mane, jeigu norite, bet gyva jums nepasiduosiu! Niekados!" Nei mostai, nei žvilgsniai, nei tonas neleido tuo abejoti. Eduardas apstulbo, paskiau nusiramino, paėmė ją už rankos, pasisodino šalia ir įsmeigė į ją akis, be žodžių, šaltai laukdamas tos komedijos atomazgos.

Laura tylėjo; sėdėjo nudelbusi akis, sunkiai alsavo, širdis jai daužėsi krūtinėje, ir iš visa ko buvo matyti, kad nepaprastai jaudinasi. Pagaliau Eduardas nutraukė tylą — paklausė, ką reiškia ta keista scena. „Gal jūs ne Laureta Pizietė? — pridūrė jis.— Gal aš klystu?" — „Duok Dieve, kad klystumėt!" — atsakė ji virpančiu balsu. „Šit kaip? — toliau kalbėjo jis, dygiai šypsodamas.— Gal jūs kartais pakeitėte amatą?" — „Ne,— atsakė Laura.— Aš ta pati. Mano padėtis tokia, kad kelio atgal nėra". Ir tie žodžiai, ir tonas, kokiu jie buvo ištarti, buvo tokie neįprasti, jog Eduardui dingtelėjo, ar mergelė nebus išprotėjusi. „Tai kodėl gi jūs, žavioji Laura, darote man išimtį? — toliau kalbėjo jis.— Sakykite, kuo užsitraukiau jūsų neapykantą?" — „Neapykantą? — sušuko ji didžiai susijaudinusi.— Aš nemylėjau tų, kuriuos priimdavau; aš galiu pakęsti kiekvieną, tik jokiu būdu ne jus!" — „Kodėl gi? Paaiškinkite, Laura, aš jūsų nesuprantu". — „Ak, bene aš pati save galiu suprasti? Žinau tik tiek, kad jūs manęs niekados neprisiliesite... Ne! — karštai sušuko ji.— Niekados neprisiliesite! Jūsų glėbyje mane visados kamuotų mintis, jog mane laikote tiktai gatvės merga, ir aš mirčiau iš apmaudo".

Kalbėdama ji vis labiau karščiavosi. Eduardas įžvelgė jos akyse skausmo ir nevilties žymes, ir tai jį sujaudino. Jis kreipėsi į ją mandagesniu, nuoširdesniu, nebe tokiu niekinamu balsu. Ji gręžėsi nuo jo, vengė jo žvilgsnių. Jis lipšniai paėmė ją už rankos. Vos pajutusi prisilietimą, Laura priglaudė jo ranką sau prie lūpų, apibėrė ją bučiniais ir prapliupo raudoti.

Šitoks elgesys, nors gana aiškus, vis dėlto nebuvo visiškai suprantamas. Eduardui tik vargais negalais pavyko ją priprašyti atvirai išsisakyti. Drauge su meile pabudo iš naujo drovumas, ir Laurai niekados nebuvo tokia gėda prekiauti savo kūnu kaip dabar prisipažinti meilę.

Vos gimusi, ši meilė įsiliepsnojo kaip gaisras. Laura buvo gy-

va ir jausminga, pakankamai graži, kad uždegtų aistrą, ir pakankamai švelni, kad pati ja persiimtų; bet ankstyvojoje jaunystėje ji buvo nedorų tėvų parduota, ir jos žavesys, paleistuvystės suteptas, neteko savo kerų. Pasibaisėjusi gėdingais malonumais, meilė pabėgo: juk paleistuviai negali nei jausti, nei įžiebti meilės. Degios medžiagos neužsidega pačios savaime, bet pakanka vienintelės kibirkšties — ir plyksteli ugnis. Taip užsidegė meile Lauros širdis, kai ji išvydo Eduardo ir markizės jausmų šuorą. Ligi tol negirdėta meilės kalba sukėlė jos sieloje saldų virpulį; ji įdėmiai klausėsi, nė menkiausia detalė nepraslydo pro jos godžias akis. Vilgšnas ir liepsningas įsimylėjėlio žvilgsnis įsismelkė jai ligi pat širdies gilumos, gyslose užvirė kraujas; Eduardo kalbos tonas ją sujaudino; kiekvienas jo judesys atrodė jai pilnas goslumo; ją pagavo aistra, atsispindinti jo veide. Pirmąsyk prieš akis jai iškilo meilės paveikslas, ir ji pamilo tą, kuris šį paveikslą jai atskleidė. Jeigu jis nieko nebūtų jautęs kitai, gal ir ji nieko jam nebūtų pajutusi.

Jausmų sumaištis nenuslūgo ir namie. Visados gera mėgautis gimstančios meilės jauduliu. Pirmiausia Laurai pašoko nesuvaldomas noras atsiduoti tam niekados dar nepatirtam žavesiui, bet paskum ji prisivertė pažvelgti į save. Pirmą kartą gyvenime ji suvokė savo padėtį ir pasibaisėjo. Visa tai, kas įsimylėjėliams žadina viltis ir troškimus, virto jai neviltimi. Atsiduoti mylimajam atrodė jai, parsiduodančiai moteriai, gėdinga ir šlykštu: juk už savo glamones ji visados nusipelno tik paniekos; taigi laimingos meilės džiaugsmai, jos akimis žiūrint, prilygo prekiavimui savo kūnu. Šitaip jos pačios troškimai tapo jai nepakeliama kančia. Kuo lengviau buvo patenkinti savo geismus, tuo siaubingesnis rodėsi jai likimas: moteris be šlovės, be vilties, be atramos gyvenime pažino meilę, bet jos malonumų galėjo nebent ilgėtis. Taip prasidėjo begalinė kankynė ir pasibaigė trumpalaikė laimė.

Gimusi aistra pažemino Laurą jos pačios akyse, bet Eduardo akyse išaukštino. Matydamas ją sugebant mylėti, jis nustojo ją niekinti. Tačiau kokios paguodos galėjo ji tikėtis iš jo? Kokį jausmą galėjo jis parodyti jai? Nebent menkutį dėmesį, gailestį, kokia tauri širdis, mylinti kitą, gali jausti užuojautos vertai būtybei, tik tiek beturinčiai garbės pajautimo, kad gebėtų suvokti savo nešlovę?

Eduardas guodė Laurą kaip įmanydamas ir žadėjo ją lankyti. Nė vienu žodžiu neužsiminė apie jos amatą, bet nekalbino jo mesti. Juk jos bjaurėjimasis savimi ir be to baisus, juk ir be to ji nežino

kur dėtis iš nevilties. Kiekvienas neatsargus žodis šia tema lyg ir artino juodu vieną su kitu, o juk suartėjimas buvo neįmanomas. Didžiausia gėdingo amato bėda yra ta, jog, metęs tokį amatą, žmogus nieko nelaimi.

Po antro apsilankymo Eduardas, ištikimas anglams įprastam dosnumui, nusiuntė jai kiniško lako spintelę ir kelis brangakmenius, atsivežtus iš Anglijos. Laura nusiuntė viską atgal, pridėjusi tokį raštelį:

„Aš nebeturiu teisės atsisakyti dovanų; vis dėlto drįstu grąžinti jūsų dovaną, nes gal jūs neturėjote noro tuo mane pažeminti. Jeigu vėl atsiųsite, turėsiu priimti... Betgi koks žiaurus jūsų dosnumas!“

Eduardą apstulbino tas raštelis: jo tonas pasirodė jam ir nuolankus, ir išdidus. Nors ir nusmukusi iki menkystės, Laura dar tebeturėjo orumo. Sąmoningai žemindamasi, ji beveik atpirko nešlovę. Eduardas jau nebeniekino jos, o ėmė ją gerbti. Jis ir toliau lankėsi pas ją, nė žodžiu neužsimindamas apie dovaną, ir, nors negalėjo didžiuotis jos meile, vis dėlto nejučia ja džiaugėsi.

Nuo markizės jis neslėpė šių savo vizitų — neturėjo pagrindo to slėpti, be to, ji būtų palaikiusi tai nedėkingumu. Bet ji norėjo žinoti kai ką daugiau. Jis prisiekė, jog nebuvo prisilietęs prie Lauros.

Jo susilaikymas padarė visiškai netikėtą įspūdį. „Ką? — sušuko markizė įtūžusi.— Jūs važinėjate pas ją ir jos nepaliečiate? Tai ko pas ją lankotės?“ Ir tuomet jai pašoko pragariškas pavydas, vėliau daugel kartų skatinęs ją kėsintis į Eduardo ir Lauros gyvastį ir graužte ją graužęs iki pat mirties.

Būta ir kitokių aplinkybių, sukursčiusių jai nežabotą aistrą ir atskleidusių tikrąją tos moters prigimtį. Jau esu minėjęs, jog Eduardui, nors ir nepaprastai sąžiningam ir tauriam, trūko takto. Jis nusiuntė markizei tą pačią dovaną, kurią grąžino Laura. Markizė ją priėmė — ne iš gobšumo, o todėl, jog, būdami artimi vienas kitam, dažnai keisdavosi dovanomis, ir, tiesą pasakius, markizė niekados nelikdavo nuskriausta. Deja, ji sužinojo, kam buvo skirta toji dovana ir kaip jai pakliuvo. Neverta nė sakyti, jog akimoju viskas buvo suskaldyta ir išmesta pro langą. Spręskite patys, ką tokiu atveju turi jausti pavydi meilužė, o juo labiau jeigu tai kilminga dama.

Juo aiškiau Laura suvokė savo nešlovę, juo mažiau stengėsi iš jos išsivaduoti; iš nevilties numojo į viską ranka ir panieką, ku-

rią jautė sau, nukreipė prieš savo suvedžiotojus. Ji neturėjo išdidumo,— kokią teisę turėjo ji būti išdidi? Neįveikiamas šlykštėjimasis savimi, siaubingas nusiminimas, mintis, jog susitepusi ji nebegali pabėgti nuo savo gėdos, maištaujanti sąžinė, dar išlaikiusi lašelį garbės ir suvokianti savo nešlovę,— visa tai draskė jai širdį ir kėlė pasidygėjimą malonumais, perkamos meilės išniekintais. Netgi niekingose paleistuvių sielose nejučia pabusdavo jiems svetima pagarba savo aukai ir versdavo juos atsisakyti įprasto jiems tono; jausmų sumaištis sugadindavo jiems nuotaiką, ir, jų aukos likimo sugraudinti, jie traukdavosi, apverkdami jos dalią ir rausdami iš gėdos.

Ją graužė sielvartas. Pamažu prie jos prisirišęs, Eduardas matė, kad ji visiškai sugniužo, kad reikia veikiau sutvirtinti ją nei galutinai pražudyti. Jis lankėsi pas ją, ir to pakako, kad ji visiškai nepalūžtų. Pokalbiai su juo buvo dar paveikesni, žadino jai viltį; taurūs ir pakilūs jo žodžiai teikė sugniuždytai jos dvasiai tą paramą, kurios ji seniai buvo netekusi. Ko tik nepadaro žodžiai, kurie sklinda iš mielų lūpų ir smelkiasi į kilnią širdį, likimo pasmerktą gėdingai daliai, bet iš prigimties skirtą doram gyvenimui! Lauros širdyje Eduardo žodžiai rado palankią dirvą, ir doros pamokos davė vaisių.

Savo geradarišku rūpesčiu Eduardas pagaliau įteigė Laurai geresnę nuomonę apie save pačią. „Tegu ištvirkinta širdis būna amžinai paženklinta gėdos antspaudu,— kalbėjo ji sau,— bet aš jaučiuosi turinti pakankamai jėgų tai nešlovei nusiplauti. Tegu būnu visados niekinama, bet jau nebūsiu verta tos paniekos, ir savęs nebeniekinsiu. O kai išsivaduosiu iš nedoros baisybių, nebe tokia karti bus man ir žmonių panieka. Ak, tegu smerkia mane visas pasaulis, kad tik Eduardas mane gerbtų! Tegu jis pamato savo darbą ir juo džiaugiasi,— tai bus man vienintelis atpildas! Jeigu ir nepelnysiu sau garbės, tai bent jau pelnysiu meilę! Taip, duokime širdžiai, meile liepsnojančiai, tyresnę buveinę! Nuostabusis meilės jausme, niekados neišniekinsiu aš tavo ekstazės! Man nelemta paragauti laimės; žinau, aš niekados nebūsiu laiminga. Deja, aš neverta mylimojo glamonių, bet niekados nepakęsiu, kad mane glamonėtų kiti!“

Lauros padėtis buvo pernelyg sunki, tverti ilgiau jos buvo neįmanoma; bet pamėginusi ją pakeisti nelaimingoji susidūrė su nenumatytomis kliūtimis. Ji įsitikino, jog, atsisakiusi teisių į savo asmenį, moteris negali jų atgauti savo valia, jog, netekusi garbės, ji tampa bejėgė prieš civilinės teisės įstatymus. Gelbėdamasi nuo

persekiojimo, Laura rado vienintelę išeitį: ūmai pasitraukti į vienuolyną, palikus namus kone vagių malonei,— mat ji gyveno prabangiai, kaip Italijoje gyvena daugumas tokių moterų, kai jų vertę lemia jaunystė ir išvaizda. Ji nieko nepasisakė Bomstonui apie savo ketinimą, nes jai rodėsi niekinga kalbėti apie jį iš anksto. Atsidūrusi savo prieglobstyje, ji nusiuntė milordui raštelį, melsdama ginti ją nuo galingųjų, kuriems patiko jos paleistuvystė ir kuriems jos pasitraukimas galėjo pasirodyti užgaulus. Eduardas nuskubėjo į jos namus pačiu laiku ir išgelbėjo jos turtą. Nors ir svetimšalis, buvo jis aristokratas, turtingas ir gerbiamas, ir, atkakliai gindamas garbės bylą, netrukus pasiekė, kad Laura būtų palikta vienuolyne ir kad jai netgi būtų mokama pensija, testamentu jai užrašyta to kardinolo, kuriam ją buvo pardavę tėvai.

Eduardas nuvažiavo jos aplankyti. Ji buvo graži ir jį mylėjo; ji atgailavo ir dėkojo jam už ateitį, jo dėka josios laukiančią. Bene to maža tokio kaip jis žmogaus širdžiai sujaudinti? Jis atvažiavo pas ją pilnas tų jausmų, kurie gali išganingai paveikti jautrias širdis ir nukreipti jas doros keliu; trūko jam tik vieno jausmo,— to, kuris galėjo Laurą padaryti laimingą,— deja, tai nuo jo nepriklausė. Bet ir tai pranoko jos lūkesčius: ji džiūgavo; jinai jautėsi jau toje būsenoje, kuri taip retai pasiekiama. Kalbėjo sau: „Aš garbinga moteris; doras žmogus domisi manimi. Meile, man nebegaila tų ašarų, tų atodūsių, kuriuos aš tau atidaviau; tu man jau atsilyginai už viską. Tu — mano jėga; tu — mano atpildas; tu išmokei mane gerbti savo priedermes, ir dabar tu esi mano pirmoji ir svarbiausioji priedermė. Kiek laimės skirta man vienai! Meilė taurina mane ir grąžina man prarastą garbę; meilė ištraukė mane iš gėdos ir nusikaltimų bedugnės; ji gali užgesti mano širdyje tik drauge su dora. Ak Eduardai! Tik tada nustosiu tave mylėti, kai vėlei tapsiu paniekos verta“.

Lauros pasitraukimas į vienuolyną sukėlė didelį triukšmą. Niekingi žmonės, kurie matuoja visus savo matu, negalėjo patikėti, jog Eduardas gina jos bylą tik iš užuojautos ir taurumo. Laura buvo pernelyg patraukli, kad žmogus, skiriantis jai tiek dėmesio, nepasirodytų įtartinas. Markizė, visur turinti šnipų, pirmoji visa tai sužinojo; pykčio priepuoliai, kurių ji negebėjo tramdyti, galutinai atskleidė jos ryšius su Eduardu. Gandai pasiekė markizą, ir kitą žiemą jis atvyko iš Vienos į Romą, špagos smūgiu trokšdamas apginti savo garbę, kuri, beje, iš to nieko nelaimėjo.

Šitaip prasidėjo tie dvigubi santykiai, tokioje šalyje kaip Italija gresiantys Eduardui gausybe pavojų, nes prieš jį buvo ir markizės vyras, kurio garbė buvo užgauta, ir pavydi bei kerštinga moteris, ir tie Lauros gerbėjai, kurie tūžo jos netekę. Keisti tai buvo santykiai, kokių tikriausiai niekados nebūta: Eduardas beprasmiškai rizikavo gyvastim, blaškydamasis tarp dviejų karštai jį mylinčių moterų, nė su viena jų nesuartėdamas: atstumtas kurtizanės, kurios nemylėjo, jis siekė atstumti kilmingą damą, kurią dievino. Tiesa, jis buvo doringas, bet, įsitikinęs, jog visados yra ištikimas išminčiai, klausė tik savo aistrų.

Sunku pasakyti, kas siejo tokias priešingas natūras kaip Eduardas ir markizė, bet, nepaisant jų skirtingų įsitikinimų, juodu negalėjo atsimesti nuo vienas kito. Galima suprasti, kaip graužėsi ta ūmi moteris, kaltindama save, jog, neprotingai pasidavusi taurumui, pati susirado sau varžovę, ir dar kokią varžovę! Priekaištai, panieka, įžeidimai, grasinimai, švelnios glamonės — viskas buvo paleista į darbą, kad tik Eduardas atsimestų nuo savo niekingos draugystės, nes ji niekaip negalėjo patikėti, jog milordo širdis likusi laisva. Jis tvirtai laikėsi savo nusistatymo — juk buvo davęs sau žodį. Vienintelė Lauros viltis, vienintelė jos laimė buvo retkarčiais matyti Eduardą. Jos bundančiai dorai reikėjo atramos; Laura linko prie to, kas pažadino jai gerus jausmus, o jis laikė savo priederme ją remti,— bent šitaip aiškinosi jis markizei ir sau, bet, galimas daiktas, sakė anaiptol ne viską. Kurgi matyta, kad vyras būtų toks rūstus, jog bėgtų nuo žavios moters, nieko kito netrokštančios kaip tik jam atsiduoti? Kur tai matyta, kad taurios širdies vyro nesugraudintų ašaros, trykštančios iš nuostabių akių? Kur tai matyta, kad vyras, padaręs gerą darbą, neturėtų nė kiek savimeilės ir nenorėtų pasinaudoti to darbo vaisiais? Eduardas, pasistengęs, kad Laura taptų verta pagarbos, vargu ar galėjo tenkintis vien tik pagarba jai.

Nesugebėdama pasiekti, kad jis nustotų lankytis pas nelaimingąją, markizė įtūžo. Nutraukti su juo santykių ji nesiryžo, bet dabar jau ėmė jausti jam savotišką siaubą. Pamačiusi įvažiuojant į kiemą jo karietą, ji krūptelėdavo; išgirdusi laiptuose jo žingsnius, pašiurpdavo iš baimės. Jai kone bloga darydavosi vien pažvelgus į jį. Jai mausdavo širdį, kai jis būdavo šalia; atsisveikindama apiberdavo jį priekaištais; vos jam išėjus, pravirkdavo iš įsiūčio; kalbėjo tik apie kerštą; kraugeriška pagieža piršo jai mintis, atitinkančias jos prigimtį. Ji samdė žudikus, ir tie kelis kartus mėgino užpulti Eduardą, išeinantį iš Lauros

vienuolyno, spendė spąstus ir Laurai, siekdama ją išvilioti iš vienuolyno ir pagrobti. Visa tai anaiptol neatgrėsė Eduardo. Rytojaus dieną jis vėl ateidavo pas tą, kuri vakar kėsinosi į jo gyvastį; puoselėdamas savo iliuzinį planą atvesti ją į protą, jis pats ko neišprotėjo, ir, tikėdamas, jog veikia doros labui, užsispyręs laikėsi savo silpnybės.

Po kelių mėnesių Vokietijoje mirė markizas, kuriam prastai buvo užgydyta žaizda: ko gero, į kapus jį nuvarė sielvartas dėl palaido žmonos gyvenimo. Šis įvykis, regis, turėjęs suartinti Eduardą ir markizę, tik dar labiau juos nutolino vieną nuo kito. Eduardui rodėsi, jog markizė pernelyg skuba pasinaudoti atgauta laisve, ir jis baisėdamasis kratėsi jos glamonių. Vien jau pagalvojus, jog markizo mirtį bus nulėmusi dvikovoje gauta žaizda, jam stingo iš siaubo širdis ir geso visi geismai. Jis kalbėjo sau: „Vyro teisės drauge su juo nueina į nebūtį, bet jo žudikui jos lieka nepaliestos. Jeigu net žmoniškumas, dora ir įstatymai šiuo atveju nedarytų jokių kliūčių, argi protas nesako, jog malonumų, susijusių su žmonių padermės pratęsimu, nevalia pirkti kraujo kaina? Juk kitaip priemonės, mums skirtos gyvybei atkurti, taptų mirties šaltiniu, ir žmonija žūtų nuo pastangų, turinčių ją išlaikyti".

Taip prabėgo keleri metai; Eduardas niekaip negalėjo apsispręsti ir blaškėsi tarp dviejų meilužių, dažnai ketindamas nutraukti santykius su abiem, bet vis nesiryžo palikti nei Lauros, nei markizės; protas šimtais argumentų ginė jį šalin nuo jų, o širdis tūkstančiais jausmų viliojo atgal; bergždžios buvo visos pastangos nutraukti saitus,— kas dieną vis labiau narpliojosi jis į raizgus, čia nusileisdamas širdies polinkiui, čia vėl prisimindamas priedermę; čia bėgo jis į Londoną, čia vėl skubėjo į Romą ir niekur negalėjo rasti sau vietos; būdamas karštos, gyvos ir aistringos prigimties, jis anaiptol nebuvo silpnas ar nuodėmingas ir sėmėsi stiprybės iš taurios ir gražios sielos, nors buvo įsitikinęs, jog visados vadovaujasi protu; kas dieną jis brandindavo beprotiškus planus ir kas dieną atsipeikėjęs juos atmesdavo, pasiryžęs nusikratyti niekingų pančių. Kaip tik vieno iš pirmųjų tokio pasidygėjimo priepuolių ištiktas, jisai vos nepaaukojo savo širdies Julijai, ir tikriausiai taip ir būtų įvykę, jeigu josios širdis būtų buvusi laisva.

Tačiau markizė vis labiau stūmė jį nuo savęs savo ydomis, o Laura tuo tarpu vis labiau viliojo savo dorybėmis. Beje, pastovumu abi moterys prilygo viena kitai, tik jų pasiekimai anaiptol nebuvo vienodi. Markizė, suniekšėjusi, dvasiškai smukusi, nusiritusi iki nusikaltimo,

nusivylusi beviltiška meile, galop atsidavė tokiems malonumams, kokių nebūtų sau leidusi Laura. Atvykęs į Romą, Bomstonas rasdavo Laurą kiekvienąsyk vis tobulesnę: ir kalbėjo ji angliškai, ir mokėjo atmintinai visa, ką jis siūlė jai perskaityti; gilinosi į visas jį dominančias pažinimo sritis, ugdė savo dvasią pagal jo paveikslą ir panašumą, ir nė tai, kas buvo likę iš ankstesnės Lauros, jos nė kiek negadino. Buvo ji dar tokio amžiaus, kai grožis kasmet vis labiau skleidžiasi, o markizė artėjo prie tos ribos, kai moters žavesys galutinai nublanksta; ir nors ji reiškė savo jausmus tokiu tonu, kuris keri ir vilioja, nors taip nuostabiai kalbėjo apie žmoniškumą, atsidavimą ir dorybę,— visa tai atrodė juokinga, palyginus su jos palaidu gyvenimu, o negera šlovė, sklindanti apie ją, stačiai prieštaravo tiems gražiems žodžiams. Eduardas pernelyg gerai ją pažinojo ir nedėjo į ją jokių vilčių. Vis labiau tolo nuo markizės, nors negalėjo iškart nutraukti su ja santykių; vis abejingesnis jai darėsi, nors visiškai abejingas tapti negalėjo: širdis be perstojo traukė jį prie markizės, kojos pačios nešė į jos namus. Jausmingas žmogus, nors ir ką jis darytų, niekados nepamiršta ankstesnio artumo. Savo klastomis, pinklėmis, juodomis užmačiomis markizė galop įvarė jam neapykantą, bet jis, kad ir neapkęsdamas jos, vis dar jos gailėjosi ir niekados negalėjo pamiršti nei savo ankstesnių jausmų, nei to, ką jo labui ji buvo padariusi.

Taigi, atsidavęs širdies polinkių, o dar labiau įpročių malonei, Eduardas neturėjo jėgų nutraukti ryšius su Roma. Svajonė apie laimingos santuokos džiaugsmus kėlė jam norą jų paragauti, kol atėjo senatvė. Kartais jis kaltino save buvus neteisingą, netgi nedėkingą markizei ir ydingų jos charakterio bruožų priežastimi laikė jos aistrą; kartais jis pamiršdavo ankstesnį Lauros amatą, ir jo širdis nejučia įveikdavo kliūtį, skiriančią juodu vieną nuo kito. Beje, protu jis stengėsi pateisinti savo širdies polinkį, o ir paskutiniąją savo kelionę į Romą sumanė kaip dingstį išmėginti savo draugą ir net nepagalvojo, kad tai bus išmėginimas jam pačiam, kurio pats vienas be draugo neatlaikytų.

Šio sumanymo sėkmė ir su juo susijusių įvykių atomazga išsamiai aprašyta penktos dalies XII laiške ir šeštos dalies III laiške, tad, papildyta minėtais duomenimis, ši glausta istorija pasidaro visiškai aiški. Mylimas dviejų meilužių ir nė su viena nesuartėdamas, Eduardas tarytum atsidūrė juokingoje padėtyje, tačiau dorybė jam davė saldesnių džiaugsmų nei gražuolių glamonės, ir jie — neišsenkami. Atsižadėdamas meilės malonumų, jis buvo laimingesnis už gašlūnus, godžiai jų

siekiančius: jis mylėjo daug ilgiau, buvo laisvas ir mėgavosi gyvenimu geriau negu tie, kurie tą gyvenimą leidžia vėjais. Ak, kokie mes akli! Mes visą amžių apsigaudinėjame iliuzijomis. Nejaugi mes niekados nesuvoksime, jog iš visų žmogiškų beprotysčių laimę neša tik tos, kurias daro teisuoliai?

MILORDO EDUARDO
MEILĖS ISTORIJOS
PABAIGA

DIDYSIS PRANCŪZŲ ŠVIETĖJAS

Žanas Žakas Ruso (*Jean-Jacques Rousseau*) priklauso tai XVIII a. didžiųjų žmonių plejadai, kuri vadinama švietėjais. Švietimas — filosofinės, kultūrinės ir visuomeninės minties etapas, kurį perėjo daugelis Europos šalių. Vieni svarbiausių švietimo bruožų — racionalus materialaus pasaulio aiškinimas ir siekimas palaipsniui perorganizuoti visuomenės gyvenimą, pasitelkiant mokslą ir žmonių apšvietą. Švietėjai iš proto pozicijų kritiškai įvertino Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos ir kitų šalių visuomenės struktūrą — luominį suskirstymą, žmonių teisių nelygybę, taip pat valdymo formas, ypač absoliutinę monarchiją, Bažnyčios dogmas, kai kuriuos kasdieninio gyvenimo reiškinius.

Kiekvienoje šalyje švietimas turėjo savo specifinių bruožų. Antai Prancūzijoje jis atsiranda ir formuojasi absoliutinės monarchijos sąlygomis. Todėl prancūzų švietėjai siekia reformomis pakeisti absoliutizmą geresne valdymo forma, pavyzdžiui, parlamentine monarchija. Be to, švietėjai buvo tos nuomonės, kad luominiai žmonių santykiai šioje visuomenėje nėra protingi ir neatitinka žmogaus prigimties, kad reikia panaikinti dvarininkų privilegijas, pakeisti atgyvenusią teismų praktiką, suteikti žemesniems gyventojų sluoksniams daugiau teisių ir laisvių įvairiose gyvenimo sferose.

Tarp gausių ir garsių prancūzų švietėjų (Š. L. de Monteskjė, Volteras, D. Didro, Ž. d'Alamberas ir kt.) Ž. Ž. Ruso užima specifinę vietą: jis yra pats radikaliausias socialinių bei politinių idėjų reiškėjas. Stipri Ž. Ž. Ruso įtaka ilgai buvo jaučiama Prancūzijos gyvenime, o ypač ji ryški Didžiosios revoliucijos (1789—1794) politinių įvykių sūkuriuose. Jį galima vadinti idėjiniu revoliucijos parengėju, nors jo filosofiniuose samprotavimuose ir esama nenuoseklumo bei subjektyvumo. Jo kūriniai smarkiai veikė žmonių mąstyseną ir bendravimą, na ir, žinoma, tolesnę literatūros raidą. Ž. Ž. Ruso yra taip pat žymiausias sentimentalizmo atstovas prancūzų literatūroje.

Ž. Ž. Ruso sąmonė formavosi sudėtingomis istorinėmis sąlygomis ir prieštaringoje buitinėje aplinkoje. Iš vienos pusės — jausmingas nenuorama tėvas, iš kitos — griežtai reglamentuotas Ženevos valstybės gyvenimas; pavojai, tykantys neatsargaus jaunuolio klajūno,— ir švelni, beveik motiniška sutiktų

moterų geradarių globa; Paryžiaus visuomenės, pirmiausia aristokratų, patrauklus galantiškumas,— ir sunkiai nuslepiamos jų moralinės ydos. Ir paties Ž. Ž. charakteris bei elgsena — tikras prieštaringumų bei kraštutinumų rezginys. Tai tarsi ištisinis paradoksas. Iš vienos pusės — rašytojo vidinis laisvumas bei nedrausmingumas, iš kitos — griežtos ir idealios moralės propagavimas. Idealaus vaikų auklėjimo šalininkas, jis pats savo vaikus atiduoda į pamestinukų prieglaudą, kiekvienam palikdamas žymę, kad kada nors būtų galima atpažinti... Jis — giliai tikintis deistas ir drauge griežtas bažnytinių apeigų bei religinio gyvenimo normų priešininkas. Taip vos ne kiekviename žingsnyje galima rasti prieštaringumų tarp jo gyvenimo būdo ir pažiūrų. Ir vis dėlto jo mintys ir gyvenimas sudaro savotiškai, paradoksaliai vieningą visumą.

Ž. Ž. Ruso argumentacija įtaigi. Taip yra todėl, kad racionalią jo mintį visados paremia emocingas stilius. Jo pasakojimo manierai būdinga visiškas atvirumas, nuoširdumas, patetika, spalvingi peizažų intarpai. Jis beveik liguistai garsina savąjį „aš“, pateikia jį kaip natūraliojo žmogaus etaloną. Ž. Ž. Ruso užbaigia racionalistinę švietimo epochą ir praveria duris į naują — subjektyvumu pažymėtą romantizmo epochą ir romantinę literatūrą.

* * *

Žanas Žakas Ruso gimė 1712 m. birželio 28 d. Ženevoje. Jo proprosenelis, prancūzų hugenotas, čia atsikėlė XVI a. viduryje, religinių neramumų Prancūzijoje laikais. Būsimojo rašytojo tėvas — laikrodininkas ir šokių mokytojas, kelerius metus gyvenęs Konstantinopolyje. Motina, labai švelni moteris, mirė praėjus savaitei po Žano Žako gimimo. Vaiku rūpinosi motinos giminės ir tėvas, kuris, kaip galima spręsti iš autobiografinės Ž. Ž. Ruso knygos „Išpažintis“, buvęs labai sentimentalus: abu su sūnumi jie kartu skaitydavę knygas ligi aušros ir verkdavę, kur būdavę graudesni pasažai.

Artimieji bando vaiką mokyti amato, tačiau nesėkmingai. Nuo vaikystės jis linkęs į bastūno gyvenimą. Šešiolikmetis jaunuolis pabėga iš Ženevos ir atsiduria Savojoje (pietryčių Prancūzija), kur jį globoja grafienė de Varan. Paskui patenka į šiaurės Italiją ir ten apsikrikštija. Grįžta į Prancūziją, kurį laiką mokosi kunigų seminarijoje, bet ją meta ir grįžta pas ponią de Varan.

1742 m. Ž. Ž. Ruso atvyksta į Paryžių, pasiryžęs Prancūzų mokslų akademijoje perskaityti pranešimą ir pademonstruoti, kaip nauju būdu (skaičiais) galima užrašyti muzikos melodiją. Tačiau bandymas nenusiseka. Metus išgyvena Venecijoje, kur dirba Prancūzijos ambasados sekretoriumi. Po to — vėl Paryžiuje. Duoną čia užsidirba duodamas muzikos pamokas, perrašinėdamas muzikos kūrinių natas. Parašo keletą operų, kai kurios jų (pvz. „Kaimo burtininkas“) susilaukia pasisekimo. Susipažįsta su jaunais filosofais bei mokslininkais, pradedančiais rašytojais ir būsimais enciklopedistais — Ž. d'Alamberu, E. de Kondijaku, D. Didro. Pastarajam pradėjus leisti „Enciklopediją“, Ž. Ž. Ruso tampa jos bendradarbiu, rašo straipsnius apie muziką ir muzikos istoriją.

Tik apie 1749 m. Ž. Ž. Ruso pirmą kartą imasi literatūrinio darbo. „Išpažintyje“ jis pasakoja, kaip ėjęs aplankyti D. Didro, tada sėdėjusio Vensano pilies kalėjime, kaip pakeliui perskaitęs Dižono mokslų akademijos skelbimą, kviečiantį dalyvauti disertacijos konkurse. Jį sudominusi siūloma tema: ar mokslų ir menų atgimimas sukilnino papročius? Jį apėmęs nepaprastas susijaudinimas, užplūdusios mintys. Apie tai jis papasakojęs D. Didro, ir šis paskatinęs rašyti disertaciją. Jis parašė ir laimėjo premiją; beje, vėliau labai dėl to apgailestavo: tada ir prasidėję jo vargai ir persekiojimai.

Pirmasis traktatas turi griozdišką pavadinimą: „Samprotavimas Dižono akademijos pateiktu klausimu: ar mokslų ir menų atgimimas sukilnino papročius?“ (išleistas 1750 m.). Patogumo dėlei jis dažniausiai vadinamas paprasčiau: „Samprotavimas apie mokslus ir menus“.

Traktatas dviejų dalių. Pirmąją galima pavadinti istorine, jos svarbiausia tezė: barbarai visada stipresni už civilizuotas tautas. Emocingai, kartais ironiškai autorius nusako savo amžiaus dvilypumą: iš vienos pusės — „prievartos grandinės“, iš antros — gėlių girliandos, dengiančios tas grandines, graži, puošni išorė, slepianti luošumą, etiketas, maskuojantis ydas. Tad kas gi laukia civilizuotos Prancūzijos? Ogi tas, kas ištiko Egiptą, Graikiją, Romą, Bizantiją... Remdamasis istorine analogija, autorius tvirtina, kad esama visuotinio dėsningumo: menai ir mokslai griauna moralę, fiziškai silpnina žmones ir tuo rengia dirvą tautos žlugimui.

Antrojoje dalyje, kur analizuojamos moralinės problemos, Ž. Ž. Ruso griebiasi paradokso. Jis įrodinėja, kad mokslai ir menai yra kilę iš žmogiškų silpnybių bei ydų (astronomija — iš prietarų, geometrija — iš šykštumo, fizika — iš tuščio smalsumo ir t. t.). Grįžtamoji mokslų ir menų įtaka pragaištinga: jie savo ruožtu skatina naujas ydas — išdidumą, pataikavimą, cinizmą. Neatsitiktinai ir Prometėjo mitą autorius traktuoja saviškai, neįprastai: žinių ir ugnies nešėjas ne be reikalo prikaltas prie uolos, nes jis — žmonių ramybės priešas.

Po kelerių metų Ž. Ž. Ruso parašo kitą traktatą — „Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus“ (1755) ir dedikuoja jį Ženevos respublikai. Autorius nešykšti pagyrimo žodžių gimtajam miestui, magistratūrai, piliečiams; kartu formuluoja ir savo požiūrį, koks galėtų būti idealios valstybės modelis, kokiais principais turėtų būti pagrįstas valstybės funkcionavimas (pvz., valdymas turi būti protingas ir nuosaikus, įstatymų leidimo teisė turi priklausyti visiems šalies piliečiams ir pan.). Jau dedikacijoje nurodoma svarbiausioji kūrinio tezė: žmonės iš prigimties yra lygūs, nelygybė — pačių žmonių darbas.

Traktato pirmojoje dalyje kalbama apie žmogų prigimtinėje būklėje, tai yra pirmykštėje visuomenėje. Autorius aiškiai žavisi senove: tarp anų laikų žmonių gyvavęs pagirtinas atjautimo jausmas; vergovė ir išnaudojimas buvę neįmanomi, stipresniojo teisė negaliojusi. Antrojoje dalyje samprotaujama apie takoskyros momentą žmonijos istorijoje: kai žmonės išmoko gaminti

ir apdirbti metalus, kai pradėjo verstis žemdirbyste ir amatais, jie pastebėjo, kad tūlas gali turėti daugiau, negu jam reikia. Taip išnyko lygybė ir atsirado nuosavybė, o drauge su ja prievarta, karai ir despotijos.

Rašytojas daro drąsias išvadas: atsiradus nuosavybei, įsigali stipresniojo valdžia, nors iš prigimties ji neteisėta. Gamta sukūrė visus žmones laisvus ir lygius, todėl nelygybė niekuo nepateisinama. Visai natūralu ir nesmerktina, jei prievartos būdu įsigalėjęs despotizmas yra nuverčiamas; negalima toleruoti tokios padėties, kada saujelė turčių gyvena prabangiai, o čia pat masės žmonių alksta — tai prieštarauja prigimties dėsniams.

Kai traktatas buvo išspausdintas, ir autorius, ir veikalas buvo Prancūzijoje oficialiai pasmerkti. Deja, ir Ženevos valdžios atstovai liko nepatenkinti, nepaisant pagyrų, išsakytų šiam miestui dedikacijoje. Ž. Ž. Ruso mintys pasirodė pernelyg radikalios net švietėjams. Antai Volteras, gavęs iš autoriaus vieną knygos egzempliorių, apsimetė suprantąs kūrinį kaip raginimą grįžti į pirmykštį būvį, todėl kandžiai ir šmaikščiai — beje, neleistinai iškreipdamas autoriaus mintį,— atsakė jam: „Niekas dar neįdėjo tiek darbo ir pastangų tam, kad mus paverstų žvėrimis. Kada skaitai jūsų knygą, taip ir nori rėplioti keturpėsčia. Tačiau apgailestauju, kad jau šešiasdešimt metų, kai nebemoku taip vaikščioti... Šitą malonumą palieku kitiems, labiau už jus ir mane to vertiems".

Nutrūksta Ž. Ž. Ruso ryšiai su enciklopedistais. Pretekstas tam — Ž. d'Alambero straipsnis „Enciklopedijoje" apie Ženevą. Jame, be kita ko, teigiama, kad kalvinų civilinė ir bažnytinė valdžia trukdo Ženevoje laikyti teatrą. Ž. Ž. Ruso protestuoja — parašo straipsnį apie tai, kad Ženevai teatras esąs nereikalingas, nes darąs blogą įtaką visuomenei. Šiame rašinyje Volteras įžvelgia užuominų į savo asmenį. Būdamas didelis teatro šalininkas, jis savo ruožtu užsipuola Ž. Ž. Ruso. Jų geri santykiai nutrūksta.

Pasirodo naujos Ž. Ž. Ruso knygos — „Julija, arba Naujoji Eloiza" (1761) ir traktatas „Apie visuomenės sutartį" (1762). Pastarajame įrodinėjama, jog valstybės egzistavimas turįs būti grindžiamas visuomenės susitarimu, visų jos narių interesais. Tatai prieštarauja monarchinės valstybės sampratai, užtat kyla polemika, įsikiša valdžios atstovai, ir autorius priverstas sprukti Ženevon. Valdžia nenuleidžia nuo jo akių. Draugų ratas siaurėja, rašytojas jaučiasi vis vienišesnis.

Beveik tuo pat metu išeina ir pedagoginis traktatas „Emilis, arba Apie auklėjimą" (1762). Jame rašytojas išdėsto naują požiūrį — teigia, kad pedagogas privalo gerbti vaiko asmenybę ir saugoti įgimtus jo polinkius, kad kiekvienas žmogus, nors ir kokios būtų kilmės, turi mokėti amatą ir pelnytis duoną darbu. Išsakomas ir požiūris į religiją. Be kita ko, tvirtinama, kad didžiausia šventykla esanti pati gamta, kad žmogus turįs bendrauti su Dievu be tarpininkų — dvasininkų. Suprantama, šios mintys prieštarauja religijoms, turinčioms nusistojusią organizaciją, tradicines apeigas. Jau nuo Liudviko XIV laikų monarchija buvo laikoma katalikybės saugotoja. Taigi, pasisakydamas

prieš tradicinius kultus, rašytojas pasikėsina ir į valstybės kompetencijas. Negana to, jis išleidžia knygą ne anonimiškai, kaip dažnai tuomet būdavo daroma, o su savo pavarde, rizikuodamas užsitraukti valdančiųjų nemalonę. Šis akibrokštas iš tiesų greitai susilaukia bausmės: Paryžiaus parlamentas knygą viešai pasmerkia. Po savaitės knyga, kaip žalingas kūrinys, pasmerkiama ir Ženevoje, paskiau Olandijoje. Neatsilieka ir Bažnyčios atstovai. Prasideda naujos jau liguisto rašytojo klajonės. Jam regisi, kad visi susimokę prieš jį, kad nori juo atsikratyti. Net ir nežymūs incidentai atrodo fatališkai reikšmingi. Antai, nemalonus įvykis, kai vaikėzai naktį išmuša kambario langus, jo vaizduotėje virsta fanatikų kėslu užmušti jį akmenimis. Palikęs Ženevą, paskui ir Nešatelio kantoną, jis apsigyvena Berno apylinkėse, o po kurio laiko — Strasbūre, tame Prancūzijos krašte, kur nesiekia Paryžiaus parlamento jurisdikcija. Anglų filosofo D. Hiumo pakviestas, vyksta į Angliją, tačiau įtarumas ir čia jo nepalieka, jis susikivirčija ir grįžta į Prancūziją. Kaip įrodė prancūzų tyrinėtojas E. Fagė, neigiamą vaidmenį šiose istorijose vaidino rašytojo sugyventinė, o vėliau žmona — Terezė Levaser, pati nuolatos konfliktavusi su aplinkos žmonėmis, išpūstai nušviesdavusi ligotam rašytojui įvykius ir jį pjudžiusi net su draugiškais žmonėmis.

Kamuojamas nervingo įtarumo, Ž. Ž. Ruso gyvena slaptai, kilnojasi iš vienos vietos į kitą svetimu vardu, kol galų gale vėl grįžta į Paryžių. Čia toliau rašo Anglijoje pradėtą „Išpažintį" (išleista dalimis 1782—89), „Vienišo svajotojo pasivaikščiojimus" (išleisti 1782). „Išpažintyje", specifinio žanro veikale, savotiškame autobiografiniame romane, autorius sakosi norėjęs parodyti herojų — patį save — nepagražintą, tokį, koks jis išėjęs iš motinos gamtos rankų. Herojus-autorius nepripažįsta visuotinai priimtų bendravimo normų (sakysim, jis nepriima dovanų net iš draugų, nes jos žeminančios žmogų). Tai keistuolis plebėjas, pabrėžtinai rodantis abejingumą šio pasaulio galingiesiems (kai buvęs pakviestas pas karalių, jis atsakęs, kad jei karalius norįs jį pamatyti, teateinąs pats). To meto luominė visuomenė nepakenčia išsišokėlio, todėl visas pasakojimas paženklintas dramatišku individo konfliktu su visuomene. Veikale daug įžymių istorinių asmenų portretų, todėl jį galima laikyti epochos dokumentu, nors, beje, labai subjektyviu (D. Didro sakė: „Niekada nėra buvę kūrinio, kur garbingi žmonės būtų taip negailestingai apšmeižti").

* * *

Romanas „Julija, arba Naujoji Eloiza" (1761) — vienas reikšmingiausių Ž. Ž. Ruso kūrinių tiek savo apimtimi, tiek idėjiniu kryptingumu. Šis veikalas padėjo pamatus sentimentalizmui Prancūzijoje.

Romano pirmojoje pratarmėje autorius pareiškia: „Dideliems miestams reikia reginių, sugedusioms tautoms — romanų". Taigi prieš akis mums dar vienas Ž. Ž. Ruso paradoksas: būdamas griežtas moralistas ir menus laikydamas amoraliais, vis dėlto pats rašo romaną, tarsi norėtų dar labiau ištvir-

kinti visuomenę. Savo tikslą jis paaiškina antrojoje pratarmėje — kritiko ir autoriaus dialoge. Menas tikrai nereikalingas primityvioms tautoms; tačiau žmonija jau toli nužengusi civilizacijos keliu, tad menas, įstatymai, net valstybė yra neišvengiami ir reikalingi kaip lazda senam žmogui. Taigi ši knyga turėtų stiprinti žmonių dorybingumą. Kūrėjas esąs moraliai atsakingas už savo kūrinį. Autorius šią atsakomybę jaučiąs, taigi jo romanas „Julija" turįs tapti dorybingumo mokykla, tiesa, ne tiek merginoms, kiek moterims, „kurios dar turi bent truputį padorumo".

Romanas „Julija" rašytas tuo metu, kai užsimezgė Ž. Ž. Ruso draugystė su ponia d'Udeto, ir jį galima laikyti jų intymių santykių sublimacija. „Išpažintyje" rašytojas prisipažįsta, kad keletas laiškų „Julijoje" atspindi jo paties jausmus. Kai kur jis aiškiai persikūnijęs į savo herojus, ypač lyriniuose pasažuose. Vadinasi, autobiografinis elementas romane neabejotinas.

Romano veiksmas vyksta XVIII a. ketvirtajame dešimtmetyje, jo siužetą sudaro įsimylėjusių jaunuolių meilė. Šios meilės istorija gretinama su Abelaro ir Eloizos istorija (XII a.). Abiem atvejais pradžios situacija visai panaši: filosofas Abelaras pamilo savo mokinę Eloizą, kaip ir „Julijos" herojus Sen Prė — Juliją. Ir toliau šios istorijos panašios: Abelaras negali vesti Eloizos dėl to, kad jis dvasininkas, o Sen Prė — dėl kitos kliūties: jis žemesnio luomo žmogus. Tiek Abelaras su Eloiza, tiek Sen Prė su Julija iki mirties lieka dvasiškai artimi, bendrauja laiškais. Taip rašytojas išreiškia tradicinį racionalistų požiūrį: dramatiškos istorijos kartojasi, lyg būtų visuotinės. Ankstesnėje, XVII ir XVIII amžių literatūroje vaizduojamas praeities įvykis padeda apibendrinti dabarties reiškinį (pvz., P. Kornelio, Voltero ir kitų tragedijose), o Ž. Ž. Ruso daro atvirkščiai — dabarties situaciją lygina su praeities įvykiais.

Knygą jis pavadino ne Abelaro, o Julijos vardu (beje, rašytojas Retifas de Labretonas parašė romaną „Naujasis Abelaras", 1778), tuo norėdamas užakcentuoti Julijos paveikslą ir moralines problemas, susijusias kaip tik su moters personažu. Be to, XVIII a. vyravo nuomonė, kad Abelaras buvęs didelis egoistas.

Ž. Ž. Ruso kūrybos vertintojai ir kritikai pastebėjo taip pat panašumų tarp „Julijos" ir anglų rašytojo S. Ričardsono romano „Klarisa Harlou" (1748). Iš tiesų, prancūzų rašytojas mėgo ir vertino įžymųjį anglų švietėją. Galima rasti kelis bendrus momentus abiejuose romanuose: abu jie psichologiniai, abu parašyti epistoline forma, abu sprendžia panašias etikos problemas, pagaliau abudu baigiasi tragiškai — pagrindinės herojės mirtimi. Tačiau tarp romanų esama ir nemaža skirtumų: Klarisa suvedžiojama ir paliekama, o Julija, tėvo verčiama, pati atstumia mylimąjį; Ž. Ž. Ruso romane — mergina iš aukštuomenės, jos mylimasis — miestelėnas, o S. Ričardsono — priešingai; už anglų rašytojo herojų laiškų stovi rimtas, tarsi nė šypsotis nemokantis autorius, o Ž. Ž. Ruso išnašose komentuoja savo herojų elgesį su šypsena, su lengvu humoru, ir tik toks žmogus autoriui atrodo įdomus, kurio charakteryje yra visokių niuansų, kuriam kai ką reikia ir atleisti.

Autorius įkurdina savo herojus Klarane — mažame miestelyje Alpių papėdėje. Taigi knygoje aprašoma patriarchalinė Šveicarijos glūdumos buitis, kurios nepasiekė miestų triukšmas, aukštuomenės papročiai, kiti civilizacijos padariniai. Į knygos audinį įpinami kalnų vaizdai, miškų spalvos. Būdamas gamtoje, žmogus išlaiko prigimtinę charakterio visumą — polinkį į laisvę, gėrio siekimą, norą likti moraliai tyram. Visi šie dalykai civilizuotoje visuomenėje nyksta, randasi jų surogatai: etiketas, dirbtinės manieros, sąlygiškos luominės vertybės.

Romano siužetinė linija nesudėtinga, įvykiai plėtojami nuoseklia linija, jų nedaug, ir ne visados aiškūs jų kontūrai, nes įvykius čia pat nustelbia vidinių išgyvenimų gausa. Rašytojui itin svarbu emocinis žmogaus aktyvumas, padedantis protui rasti tiesą: „Pirmiausia reikia išgyventi tai, ką nori protu suprasti". Tik, beje, Ž. Ž. Ruso herojų jausmų kaitaliojimasis ne visada logiškai nuoseklus.

Bet kuri knygos vieta liudija, kad Ž. Ž. Ruso — puikus psichologas. Tarsi iš gausybės rago pilasi vis naujų Sen Prė ir Julijos vidinių būsenų aprašymai. Pamilęs savo mokinę, mokytojas jaučia būtinybę atverti savo širdį. Prisipažinęs jai, jis jaučiasi lyg ką negera padaręs, todėl prašosi atleidžiamas iš pareigų. Sužinojęs, kad ir Julija jam neabejinga, jis su džiaugsmu ryžtasi likti su ja ir elgtis garbingai. Bet čia pat didžiai nuliūsta, nes supranta, kad tarp jų stovi neperžengiama siena — luomų nelygybė. Po liūdesio ateina pirmojo bučinio laimė ir t. t. Julijos širdyje jausmai taip pat tolydžio mainosi. Ji žino, kas dedasi mylimojo širdyje, ir dažniausiai išgyvena tokias pat būsenas, bet kartais ir visai priešingas. Jos jausmai priklauso ir nuo išorinių faktorių: namų atmosferos, tėvo valios ir t. t. Kita vertus, jos jausmų permainos daugiausia lemia ir Sen Prė išgyvenimus. Su Julijos paveikslu kaip tik susijusi jausmo laisvės problema. Pradžioje matome Juliją atitrūkusią nuo kasdienybės rūpesčių, nekaltą, patenkintą ramia, natūralia savo egzistencija. Bet vėliau jos sieloje viskas susijaukia: ji pamilsta. Nors labai dora ir protinga, ji neįstengia sutramdyti savo aistros, nes tai meilė visam gyvenimui. Tada ir susiklosto dramatiška situacija: stipri ir natūraliai atsiradusi aistra susiduria su nusistojusia tvarka, su nepalenkiama tradicija — barono d'Etanžo duktė Julija negali tapti paprasto miestelėno žmona.

Taigi „Julija" — knyga, propaguojanti jausmo laisvę. Šią problemą Ž. Ž. Ruso sieja su kita problema: padėtis visuomenėje, ypač tarnyboje, turėtų priklausyti tik nuo žmogaus sugebėjimų. Viename milordo Eduardo laiške skaitome: „Žmonių padėtį tegu lemia jų nuopelnai, o širdžių sąjungą — pasirinkimas". Kas nustato žmogaus padėtį pagal jo turtą ar kilmę, tas yra prigimtinės tvarkos pažeidėjas, jį reikia pasmerkti. Julija atsiduria prieš dilemą: ar užgniaužti prigimties balsą, ar sukilti prieš nusistovėjusį neteisingumą? Julijos protestas išreikštas priekaištu tėvui: jis galįs elgtis kaip tinkamas su jos gyvybe, tačiau ne su jos širdimi.

Čia reikia pažymėti, kad tėvo charakteris kuriamas nenuosekliai. Dukters

laiškuose baronas vadinamas pačiu geriausiu iš tėvų, tačiau šioje lemtingoje situacijoje jis betgi elgiasi kaip tikras despotas: griežčiausiai pasipriešina dukters troškimui sujungti savo likimą su mylimu žmogumi ir, negana to, išleidžia ją už pagyvenusio žmogaus, dvarininko de Volmaro.

Kodėl Julija paklauso tėvo? Juk galėtų pabėgti su mylimuoju. Taip, bet tada ji netektų garbės. Pats Sen Prė dažnai kalba, kad ir nekilmingasis privalo saugoti savo garbę. Ir dar: Julija savo sutikimą tekėti už de Volmaro motyvuoja labai kilniu jausmu — gailesčiu tėvams. Paskui ji tikina save, ir ne be pagrindo, kad, išsiskyrusi su Sen Prė, ji išvengė nuodėmingo, nedoro kelio. Julija mano, kad tikrasis dorybingumas gali būti įkūnytas tik šeimos gyvenime, pagrįstame ištikimybe ir priederme, kilnesne ir svarbesne už fizinį potraukį. Išeitų, kad moters gyvenimo prasmė — šeima, vaikai, dorybingumas, geri draugai, pamokomų ir moraliai nepriekaištingų knygų skaitymas. Apie jos ištikimybę vyrui liudija iškylos į Mejeri epizodas. Tada, po kelerių nesimatymo metų, jau būdama dviejų vaikų motina, Julija vėl vaikščioja su Sen Prė, jai prabyla širdies balsas, ir jį nuslopinti labai sunku. Tačiau įmanoma. Ir štai kyla nauja moralinė problema. Anksčiau, ligi vedybų, savo teisę mylėti Julija grindė prigimtimi, net intymus suartėjimas su Sen Prė buvo teisinamas prigimties galia. Tačiau praėjo jaunystės laikas, pasikeitė šeimyninė padėtis. Ištekėjusi moteris negali turėti meilužių, privalo vengti neištikimybės vyrui (amoralumas yra civilizacijos vaisius). Pati prigimtis dabar byloja ką kita — gina šeimyninę ištikimybę. Taigi Julija tampa griežta ir reikli sau, jos kalboje vis daugiau racionalių sentencijų. Jausmo maištas prieš pareigą Julijos sieloje pamažu silpsta ir užleidžia vietą ramiam, drausmingam protui.

Tolesnėse romano dalyse Julija savo laiškuose samprotauja visokiausiomis temomis — apie senovę, apie vaikų auklėjimą, apie įvairių luomų papročius, svarsto teologines problemas. Nors ir tikinti, prieš mirtį ji neima maldaknygės ir nesiruošia melstis. Ji jaučiasi gyvenusi garbingai, pagal prigimtį ir sąžinę ir pastoriui išdėsto savo deistines pažiūras.

Romano atomazga liūdna: gelbėdama skęstantį vaiką, Julija peršąla, patiria psichinį stresą ir po kelių dienų miršta. Šioje atomazgoje autorius nori savo heroję išaukštinti — parodyti, kad ji sugeba ne tik giliai jausti ir mąstyti, bet ir energingai veikti kritiškoje situacijoje, ir pasiaukoti. Jos gyvenime buvo daug pasiaukojimo aktų, ir sūnaus gelbėjimas — tai lyg visų panašių jos poelgių apvainikavimas. Kita vertus, staigi Julijos mirtis autoriui buvo reikalinga ir ta prasme, jog leido jam bešališkai išspręsti konfliktą tarp jausmo ir pareigos, kad nei vienas, nei kitas nenukentėtų: taip buvo apgintas ir moralinis principas, ir meilės galia.

Sen Prė charakteriui būdingi bruožai — karštumas, aistra, impulsyvumas. Jis bučiuoja laiptus, kuriuos lietė Julijos koja. Jis skuba pas sunkiai sergančią Juliją, kad užsikrėstų jos liga ir kartu numirtų. Jis veržiasi kautis dvikovoje, nors nemoka valdyti špagos. Jaunuolis iš trečiojo luomo, neturintis giminių nei artimųjų, verčiasi pamokomis, bet nieku gyvu nenori priimti dovanų, pi-

niginės paramos, tai žeidžia jo orumą. Jis karštai pamilsta merginą iš aukštesnio luomo, tačiau negali jos vesti. Šitaip jis kaktomuša susiduria su socialine problema. Turtinė ir luominė nelygybė nepateisinama prigimties dėsniais — aidu čia atsiliepia rašytojo mintis, jau girdėta antrajame jo traktate. Nelygybė daro žmones nelaimingus, ji išskiria mylinčiuosius, visam gyvenimui pasmerkdama juos liūdesiui. Žmogus yra gimęs laimei, bet laimingas jis bus tik tada, kai bus laisvas, nevaržomas luominių prietarų.

Kol Sen Prė gyveno Klarane, Šveicarijoje, jis — aistros žmogus, gamtos kūdikis, paklusnus Julijos valios vykdytojas. Tačiau kai atvyksta į Paryžių, jis tampa stebėtoju, vertintoju, mąstytoju, leidžiasi į samprotavimus meno klausimais, kritiškai vertina sostinės aukštuomenės papročius. Stebint salonų gyvenimą, Sen Prė ypač krinta į akis pagarbus ceremoningumas ir mandagumas, kuriais dangstoma veidmainystė ir egoizmas. Ne be ironijos Sen Prė pastebi: visi čia noriai kalba apie prakilnius dalykus, tačiau kalbose nėra nuoširdumo. Slaptos ar viešos užgaulės irgi būdingos sostinės gyvenimui. Sen Prė rašo, jog čia „uoliai galandamas durklas lyg ir tam, kad mažesnis būtų skausmas, o iš tikrųjų tam, kad gilesnė būtų žaizda".

Paryžiuje labai ryški ir turtinė nelygybė: karietos savininkas su panieka žiūri į pėsčiąjį tarsi į „kito pasaulio gyventoją". Tituluotų asmenų vardai visur minimi, tačiau kuris iš jų yra garbingas? — retoriškai klausia pasipiktinęs plebėjas, atvykęs iš tolimos geraširdžių žmonių provincijos.

Sen Prė — išprusęs žmogus: dažnai cituoja italų poetus, gerai jaučia Ž. Rasino dramų subtilybes. Šio personažo vertinimuose nesunku įžvelgti paties autoriaus požiūrį į teatrą, į meną apskritai. Iš Sen Prė laiškų matyti, kad labiausiai jis vertina Moljerą, nes šis teisingai prancūzams parodė, kokie jie yra iš tiesų: juokingi tiek miestiečiai, tiek markizai. Dramos kūriniuose, Sen Prė manymu, pompastiškumas, iškilminga poza neturėtų užgožti veiksmo. Vertindamas parkus, jis pirmenybę atiduoda ne tiems, kurie taisyklingai išplanuoti, su pakirptais medžiais, o natūraliems, su vingiuotais takais, natūraliomis grotomis ir pavėsinėmis iš medžių šakų. Mėgsta pievas, dirbamus laukus, idiliškus peizažus, o už viską labiau — grandiozinį kalnų grožį, upelių srautus, gigantiškus medžius kalnų šlaituose, žmogaus rankų nepaliestą gamtą, kurios vaizdai atitinka įgimtą Sen Prė dvasios būseną.

Kaip ir pats autorius, šis „Julijos" personažas turi klajūno polinkių. Liūdną nevilties valandą po Julijos vedybų, draugo paragintas, jis iškeliauja į platų pasaulį — gal svetur atras dvasios ramybę. Atrodytų, kad jį turi patraukti tolimų šalių egzotika, bet iš tiesų jis daugiau piktinasi nelaimingų užjūrio tautų, europiečių engiamų ir plėšiamų, skurdu.

Per kitus romano personažus Ž. Ž. Ruso taip pat išreiškia savo santykį su įvairiais to meto reiškiniais. Štai Julijos vyras de Volmaras — mažakalbis, tvarkingas, praktiškas žmogus, jis ateistas, filosofas skeptikas, jo siela iš prigimties rami, o širdis šalta. Vienintelė jo aistra — stebėti. Ar šalto proto analitikas gali būti geras žmogus? Pradžioje tuo lyg ir abejojama, bet ilgainiui

šis filosofas reabilituojamas — paaiškėja, kad jis geras. Ne vienas įdomus sutapimas leidžia daryti prielaidą, kad de Volmaro paveikslui suteikti kai kurie D. Didro bruožai.

Eduardo Bomstono ir kitų laiškuose apie de Volmarą autorius svarsto, ar galima numaldyti savo aistras ir sutramdyti temperamentą? Atsakymas teigiamas: galima, reikia tik būti protingu stoiku. Taip prieinama prie samprotavimų apie ateitį: žmonijos ateitis — mąstančių individų harmoningas sambūvis, pasaulis be tironijos, be socialinių prietarų, be luominės nelygybės.

Prancūzų visuomenės reakcija į Ž. Ž. Ruso knygą buvo keleriopa. Švietėjai „Juliją" sutiko be didesnio entuziazmo, jų tarpe vyravo nuomonė, kad romane parodytas „keistas žmogaus širdies paveikslas". Reikia tik išskirti teigiamą Ž. d'Alambero vertinimą ir visai priešingą Voltero nuomonę. Pastarasis, turėdamas galvoje nepatrauklius paryžiečių paveikslus, taip pareiškė: „Romanas — pusiau meilės nuotykiai, pusiau moraliniai pamokymai, tačiau jame nėra nei tikrų meilės nuotykių, nei tikros moralės, nei gero skonio, nei kitokių gerų savybių, užtat yra šmeižtas mūsų nacijos adresu". Rašytojo simpatija paprastoms moterims, išreikšta Julijos žodžiais: „Anglininko žmona labiau verta pagarbos negu valdovo meilužė", sukėlė garsiosios markizės de Pompadur, Liudviko XV favoritės, rūstybę. Tačiau daugelis skaitytojų reiškė džiaugsmingą susižavėjimą: romanas atitiko sentimentalų to meto publikos skonį, jis gvildeno daugelį aktualių problemų ir todėl buvo graibstyte graibstomas. XVIII amžiuje „Julija" buvo išleista 60 kartų,— tokio pasisekimo neturėjo net populiarusis Voltero „Kandidas".

Jau amžininkai rašo pirmąsias studijas, skirtas Ž. Ž. Ruso veikalams. L. S. Mersjė (1740—1814) pabrėžia ypatingą rašytojo įtaką Prancūzijos didžiajai revoliucijai („Apie Ž. Ž. Ruso, vieną svarbiausių rašytojų, parengusių revoliuciją"). A. L. Ž. de Stal (1766—1817), vėliau garsi rašytoja ir literatūros teoretikė, jaunystėje rašo pilnus pasigėrėjimo „Laiškus apie Ž. Ž. Ruso kūrinius ir charakterį".

Didžiulę įtaką Ž. Ž. Ruso kūryba turėjo vokiečių „audros ir veržimosi" epochos rašytojams — jaunajam J. V. Gėtei ir F. Šileriui; jį mėgsta ir vertina anglų sentimentalistai O. Goldsmitas, E. Jungas. Tačiau itin ženklių rusoizmo pėdsakų galima rasti bemaž visų prancūzų romantikų kūryboje, pradedant F. R. de Šatobrianu ir baigiant Žorž Sand. Stendalis prisipažįsta, kad iš Ž. Ž. Ruso herojaus Sen Prė jis išmokęs būti garbingu žmogumi.

Ž. Ž. Ruso kūrybos poveikis juntamas per visą XIX amžių. L. Tolstojus ją vertina kaip nesenstančią, o apie „Juliją" sako, kad „ši knyga verčia mąstyti". Didysis rusų rašytojas du mėnesius praleido Klarane — miestelyje, kur gyveno garsiojo romano herojė.

Į lietuvių kalbą Ž. Ž. Ruso pradėtas versti mūsų amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje. Romano „Julija, arba Naujoji Eloiza“ trys dalys išleistos 1938—39 m. (vertė R. Mironas). 1939 m. paskelbtas traktatas „Visuomenės sutartis, arba Politinės teisės principai“ (vertė F. Mockus). Pokario metais (1967) išėjo „Išpažintis“ (vertė E. Viskanta ir V. Jurgutis). Visi trys socialiniai-politiniai traktatai pasirodė 1979 m. serijoje „Iš filosofijos palikimo“ (Žanas Žakas Ruso, Rinktiniai raštai. Vertė L. A. Skūpas).

GVIDONAS BARTKUS

PAAIŠKINIMAI

„Julija, arba Naujoji Eloiza" buvo išleista Amsterdame 1761 metų pradžioje. Maždaug tuo pat metu romanas išėjo ir Paryžiuje.

„Išpažintyje" Ž. Ž. Ruso rašo, kad „Julija" buvo baigta rašyti 1758—59 metų žiemą. Bet atmintis čia autorių suklaidino: yra nustatyta, kad romanas buvo baigtas kur kas anksčiau.

1756 metų balandžio mėnesį Ž. Ž. Ruso apsigyveno Ermitažo viloje Monmoransi miške, kurią jam pavedė ponia d'Epinė, viena iš prancūzų enciklopedistų gerbėjų. Vasarą čia jam ir kilo sumanymas parašyti epistolinį romaną apie mokytojo ir mokinės meilę. 1756 metų pabaigoje dvi pirmosios dalys jau buvo baigtos. Kitų metų pavasarį rašytoją aplankė Sofi d'Udeto, ponios d'Epinė giminaitė, ir jos įkvėpta aistra suteikė romanui naują kryptį. Ponia d'Udeto, Julijos — ištikimos žmonos ir dorybingos motinos — prototipas, mylėjo poetą Sen Lamberą ir ilgėjosi savo mylimojo, tada gyvenusio Vokietijoje, tad prašė Ž. Ž. Ruso tenkintis draugo vaidmeniu. 1757 metų vasarą Sen Lamberui sugrįžus, Ž. Ž. Ruso, panašiai kaip Sen Prė, dar svajojo gyventi arti besimylinčios poros ir apie metus laiko susirašinėjo su Sofi d'Udeto. 1757 metų gruodžio mėnesį Ž. Ž. Ruso jau skaitė savo draugui D. Didro visą romaną, o 1758 metų rugsėjo mėnesį pradėjo derybas su leidėju Rėjum, pranešdamas, kad visos šešios romano dalys baigtos. Taigi „Julija" buvo parašyta maždaug per pusantrų metų Ermitaže, nors autorius dailino romaną dar beveik visus metus po to, kai, susipykęs su savo draugais filosofais ir palikęs Ermitažą (1757 metų gruodžio mėnesį), persikėlė į Monmoransi.

Romano spausdinimas dėl įvairių priežasčių užtruko, bet jo turinys jau prieš tai pasidarė žinomas literatūriniuose sluoksniuose. Autorius mielai skaitydavo „Juliją" savo bičiuliams ir dovanodavo jiems savo paties ranka padarytus nuorašus. Romano pasisekimas viršijo visus lūkesčius: publikos paklausą patenkinti buvo stačiai neįmanoma. Knygų pardavėjai davinėjo romaną pasiskaityti, imdami dvylika sū už valandą. Iki 1800 metų „Julija" sulaukė daugiau kaip šešiasdešimties leidimų (palyginimui galima nurodyti, kad Voltero „Kandidas" per tą laiką buvo išleistas tik penkiasdešimt kartų).

Antrašte „Naujoji Eloiza" Ž. Ž. Ruso primena savo herojų padėties panašumą su tragišku viduramžių įsimylėjėlių poros likimu. Pjeras Abelaras (1079—1143) — žinomas filosofas, racionalistinės ir kritinės krypties scholastikoje pradininkas. Jo doktrina buvo dukart Bažnyčios pasmerkta, o veikalas „Įvadas į teologiją" sudegintas. P. Abelaro paskaitos sutraukdavo į Paryžių klausytojų iš įvairių Europos šalių. Pami-

lęs savo mokinę Eloizą (1101—1164), P. Abelaras užrūstino Eloizos įtėvį, kanauninką Fiulberą, ir šio pasamdyti žmonės prievarta jį iškastravo. Eloiza pasitraukė į vienuolyną ir iš ten susirašinėjo su mylimuoju, taip pat pasišalinusiu iš aukštuomenės gyvenimo, jį drąsindama ir rodydama negandose tvirtesnį charakterį negu Abelaras. Garsūs „Eloizos laiškai Abelarui", puikus viduramžių lotynų literatūros kūrinys, XIII amžiuje buvo išversti į prancūzų kalbą. XVII amžiaus pabaigoje rašytojas Biusi-Rabiutenas išleido „Eloizos ir Abelaro istoriją". Šiuo siužetu prancūzų literatūroje iki Ž. Ž. Ruso parašyta ne mažiau kaip penkiasdešimt romanų, poemų ir dramų.

ANTRA PRATARMĖ

1 *„Antra pratarmė"* išėjo atskiru leidiniu Paryžiuje 1761 m. vasario mėn., keletas dienų po to, kai pirmasis Amsterdamo „Julijos, arba Naujosios Eloizos" leidimas buvo pradėtas pardavinėti. Todėl ši pratarmė negali būti laikoma atsakymu į romano kritiką spaudoje. Atskiru leidiniu tais pačiais 1761 m. išėjo ir toliau minimos graviūros „Naujajai Eloizai" (autorius — H. Gravelo) su Ž. Ž. Ruso paaiškinimais.

2 Eilutės iš T. Taso poemos „Išvaduotoji Jeruzalė" (I, 3).

3 *Seladonas* — prancūzų rašytojo O. d'Jurfė (1568—1625) pastoralinio romano „Astrėja" herojus; ištikimas ir svajingas įsimylėjėlis (šis vardas tapo bendrinis). *Astrėja* — to paties romano herojė.

4 *...politinių sistemų poveikį...*— Užuomina į „merkantilistus", kurie manė, kad valstybės turtus sukuria prekyba ir pramonė, tai yra miestas. „Zifiokratai", priešingai, antrojoje XVIII a. pusėje mokė, kad turtus sukuria tik žemdirbystė.

5 *Dafnis, Silvandras* — įprasti antikos pastoralinių kūrinių herojų vardai. Tų kūrinių veiksmas paprastai vyksta palaimingoje piemenų šalyje — Arkadijoje. O. d'Jurfė romano „Astrėja" herojai gyvena Linjono, Luaros intako, pakrantėse.

6 *...už jį atsakingas.*— XVIII a. prancūzų literatūroje anoniminė autorystė — įvairiais sumetimais, konkrečiai, ir vengiant persekiojimų — buvo labai paplitusi. Jos dažnai griebdavosi Volteras, P. A. Prevo, A. F. Holbachas ir kiti. Ž. Ž. Ruso leidžiamus savo kūrinius visada drąsiai pasirašinėjo savo pavarde (taip padarė ir su „Naująja Eloiza"). Ne vieną kartą (ypač išėjus „Emiliui") autorius susilaukė per tai žiaurių persekiojimų.

7 *...savo devizą.*— Ž. Ž. Ruso devizas buvo žodžiai iš Juvenalio ketvirtosios satyros: *vitam impendere vero* (gyvenimą paskirti tiesai). „Naujosios Eloizos" leidėjas Amsterdame norėjo šį devizą įdėti frontispise, bet Ž. Ž. Ruso tam ryžtingai pasipriešino. Jo nuomone, dėti antraštiniame lape gretimai prancūzišką, lotynišką ir itališką tekstą — prasto skonio dalykas.

8 *...pasisakymą prieš spektaklius.*— „Laiškas d'Alamberui apie spektaklius" parašytas 1758 m. užbaigus „Naująją Eloizą".

9 *...geriau kriuksėjo už patį paršą.*— Užuomina į Plutarcho pasakojimą („Puotų tyrinėjimai"). Kažkoks Parmenonas puikiai mėgdžiodavo paršo kriuksėjimą. Jam atsirado varžovas; pasiūlęs surengti varžybas, šis paslėpė po drabužiais tikrą paršiuką. Varžybos baigėsi Parmenono pergale — teisėjai pripažino, kad jo kriuksėjimas natūralesnis.

PIRMA DALIS

[1] Eilutės iš Petrarkos XI baladės, skirtos gyvai Laurai.
Viso veikalo motto (p. 5) — eilutės iš Petrarkos CCCXXXVIII soneto, skirto mirusiai Laurai.

[2] *Pjetras Antonijus Metastazijus* (Pietro Antonio Metastasio, tikr. Trapasis, 1698—1782) — ryškiausias rokoko poezijos atstovas Italijoje, tragedijų ir lyrinių dramų autorius. Cituojama eilutė — iš jo veikalo „Amžinybės šventovė". Enėjas, nusileidęs į pragarą, mato aplink save šešėlius ir stveriasi kalavijo. Jo palydovas Deifobas paaiškina, kad tie šešėliai nepavojingi: tai „idėjos", tarp kurių esą ir „malonumas", ir „dorumas".

[3] *...daugiau naudotis kitais negu remtis savimi.*— Žr. *Montenis M.*, Esė, Vilnius, 1983, p. 155.

[4] III Karalių, 3, 5—19.

[5] *...per Giusteną, sodininko sūnų...*— Gyvendamas Monmoransi (1758—1759), Ž. Ž. Ruso pažinojo sodininką Giusteną, kuris 1791 m. dar dalyvavo iškilmėse Ž. Ž. Ruso garbei. Epizodiniai veikėjai „Naujojoje Eloizoje" dažnai turi rašytojo pažįstamų žmonių vardus.

[6] *Klaranas* — vietovės prancūzų Šveicarijoje, Vo kantone, esančiame greta Ženevos kantono. Išėjus „Naujajai Eloizai", Klaranas virto karštų Ž. Ž. Ruso gerbėjų masinio lankymo vieta.

[7] *Valė* — Šveicarijos kantonas pietvakariuose, palei Italijos ir Prancūzijos sieną.

[8] *Sionas* — svarbiausias Valė kantono miestas.

[9] *Vevė* — miestas Vo kantone, prie Ženevos ežero.

[10] Eilutė iš P. Metastazijaus dramos „Atilijus Regulas" (II, 9). Romos konsulo Regulo duktė, sužinojusi apie didvyrišką tėvo nutarimą tesėti duotą žodį ir grįžti į Kartaginą, kur jo laukia mirtis, nori vykti su juo ir šitais žodžiais atsako ją atkalbinėjančiam broliui.

[11] Eilutės iš P. Metastazijaus tragedijos „Demofonas" (III, paskutinė scena). Herojus sužino, kad Timantas ne jo sūnus, bet tvirtina mylėsiąs jį po senovei kaip sūnų.

[12] Eilutės iš X Petrarkos soneto, skirto gyvai Laurai. Poetas siunčia šį sonetą savo draugui ir globėjui Stefanui Kolonai, kviesdamas jį atvažiuoti pasimėgauti gamtos grožiu. Kalnų aprašymas šiame ir kituose „Naujosios Eloizos" laiškuose padarė didelį įspūdį amžininkams, ir galima pagrįstai teigti, kad Ž. Ž. Ruso atrado Europos literatūroje kalnų peizažo ir ypač Šveicarijos gamtos poeziją.

[13] *...kaip Don Kichotas kunigaikštienės pilyje.*— Sen Prė čia prisimena epizodą iš „Don Kichoto" (II d. 32 sk.), kur pasakojama, kaip kunigaikštienės dvare keturios merginos, tyčiodamosi iš Lamančos riterio, ėmė trinkti jam barzdą.

[14] *...kuriai modeliu buvo gražiausia pasaulyje krūtinė.*— Romėnų rašytojo Plinijaus Vyresniojo (23—79) „Gamtos istorijoje" yra pasakojimas apie tai, kad Elena Gražioji padovanojusi Minervos šventyklai Rodo saloje gintaro taurę, turinčią jos krūtinės formą.

[15] Eilutės iš T. Taso poemos „Išvaduotoji Jeruzalė" (IV, 31) apie burtininkės Armidės grožį.

[16] *...kaip tas pasakėčios beprotis... mokau žmones išminties...*— Sen Prė turi galvoje Lafonteno pasakėčią „Beprotis, pardavinėjantis išmintį". Beprotis vaikščioja gatvėmis, šaukdamas, kad parduodąs išmintį, ir kiekvienam, kas panori jos nusipirkti,

skelia antausį ir duoda ilgą virvagalį. Tų dovanų prasmė tokia: „Laikykis nuo bepročių per to virvagalio nuotolį, kitaip gausi antausį".

[17] Eilutės iš P. Metastazijaus tragedijos „Antigonas" (I, 2). Berenikė, Aleksandro Makedoniečio belaisvė, sužino, kad jos mylimajam gresia mirties bausmė, bet nedrįsta prisipažinti, kaip ji nusiminusi, kadangi nenori išduoti savo jausmų ją įsimylėjusiam Aleksandrui.

[18] *Mejeri* — vietovė Ženevos ežero pakrantėje. Ž. Ž. Ruso aplankė Mejeri 1754 m. rugsėjy, keliaudamas aplink ežerą drauge su bičiuliais.

[19] *Leukados uola.*— Nuo aukštos uolos Leukados saloje (dabar Jonijos archipelago Santa Mauros sala), pasak padavimo, šokdavę į jūrą nelaimingi įsimylėjėliai, ir jeigu nežūdavę, tai atsikratydavę meilės pančių.

[20] Eilutės iš P. Metastazijaus dramos „Pažintas Kiras" (III, 12). Kiras, išrinktas Persijos karalium, tikina savo mylimąją, kurią pamilo dar būdamas paprastas piemuo, kad jo jausmai jai nepasikeisią.

[21] *...kaip ir mano knygos.*— Tai vienintelė vieta „Naujojoje Eloizoje", kur Ž. Ž. Ruso duoda suprasti, kad jo herojus, kurio prototipas yra autorius, taip pat rašytojas.

[22] *...Vilmergeno mūšyje... paimti priešo vėliavą.*— Šveicarijoje 1712 m. vyko karas tarp protestantiškųjų Ciuricho ir Berno kantonų ir katalikiškųjų kantonų. Mūšyje prie Vilmergeno berniečiai laimėjo lemiamą pergalę. Generolas Sakonė (1646—1729), Berno kantono armijos vyriausiasis vadas, buvo prie Vilmergeno dukart sužeistas.

[23] *Gijomas de Lamberti* (Guillome de Lamberti, 1660—1742) — šveicarų diplomatas ir istorikas, daugelio memuarų apie anų laikų politinius įvykius autorius.

[24] *...apie būsimą ištikimybės priesaiką Neapolio karaliui...* — Vienas iš pagrindinių XVIII a. ketvirtojo dešimtmečio Europos politikos klausimų buvo popiežiaus pripažinimas Ispanijos infanto dono Karlo Neapolio karaliumi. 1734 m. (kai Julija rašo šį laišką) donas Karlas, užkariavęs Neapolio karalystę, priklausiusią Austrijai, pagal paprotį turėjo atsiųsti į Romą dovanų už jo pripažinimą Neapolio karaliumi. Bet Austrijos imperatorius, nenorėdamas atsisakyti savo valdų, taip pat atsiuntė dovanų ir popiežiaus rūmai atsidūrė keblioje padėtyje. Tik 1737 m., po ilgų derybų ir demaršų, popiežius pripažino Karlą.

[25] Eilutės iš Petrarkos alegorinės CCCXXIII kanconos, apdainuojančios po mirties Lauros dorybę.

[26] *Knidos šventovė* — garsi antikinės Graikijos šventykla, skirta Afroditei ir apdainuota Monteskjė didaktinėje poemoje „Knidos šventovė" (1725).

[27] Eilutės iš Petrarkos alegorinės sekstinos (CXII), skirtos gyvai Laurai.

[28] *Nešatelis* — svarbiausias Nešatelio kantono miestas ant Nešatelio ežero kranto.

[29] *Klodas Anė* — taip vadinosi jaunąjį Žaną Žaką priglaudusios ponios de Varan ūkvedys ir meilužis.

[30] *...Armidei rūmus...* — Prašmatnūs burtininkės Armidės rūmai ir sodai dykumoje aprašyti T. Taso poemoje „Išvaduotoji Jeruzalė" (XVI g.).

[31] *...dėl dvasinio vyrų ir moterų skirtingumo.* — Platono nuomone, moterys apdovanotos tais pačiais gabumais kaip ir vyrai, tačiau nesančios tokios tobulos.

[32] *Žanas Batistas Liuli* (Jean-Baptiste Lully [Lulli], 1633—1687) — italų kilmės prancūzų kompozitorius.

[33] Eilutė iš Petrarkos CCXIII soneto, skirto gyvai Laurai, kur šlovinamas jos žavus dainavimas.

[34] *...Ženevos pakrančių vyno.* — Keturių miškingų kantonų aplink Liucernos ežerą

gyventojai, dideli vyno mėgėjai, turėdavo pirktis vyną Ženevos ežero pakrantėse, kur buvo daug vynuogynų.

[35] *Majenos kunigaikštis* — Karolis Lotaringietis (1554—1611), katalikų Lygos vadas, prieš hugenotus kovojusios karališkosios kariuomenės vyriausiasis karo vadas. Buvo vienas iš pretendentų į Prancūzijos sostą po Henriko III nužudymo (1589 m.) ir keletą metų kovojo prieš Henriką IV. Susitaikinimas įvyko 1596 m. Henrikas IV pasikvietė kunigaikštį pas save ir, paėmęs apkūnų svečią po ranka, ėmė su juo greitai vaikštinėti, tuo įvarydamas storuliui dusulį. Tada karalius buvusiam savo priešui juokdamasis pasakė, kad tuo jo kerštas ir apsiribosiąs, ir padovanojo kunigaikščiui daugelį dvarų ir stambią pinigų sumą.

[36] *...žymiausiam Graikijos karvedžiui, kai ant jo užsimojo lazda.*— Atėnų karo vadas Temistoklis (525—460 pr. m. e.) vadovavo Atėnų laivynui, stojusiam drauge su jungtine dviejų kitų graikų valstybių kariuomene prieš Graikijon įsibrovusius persus. Prieš Salamino kautynes (486), kuriose graikai sumušė persus, Temistoklis karo taryboje reikalavo pradėti mūšį. Jungtinėms graikų pajėgoms vadovavęs Euribalas, laikęsis priešingos nuomonės, įtūžęs užsimojo ant Temistoklio lazda. Šis pasakė: „Mušk, bet išklausyk".

[37] *...mada, pritinkanti ją sukūrusiems žiauriems papročiams.*— Dvikova išriedėjo iš senovės germanų ir frankų, tai yra „barbarų" papročių. Moralinis dvikovos aspektas labai domino Ž. Ž. Ruso, taip pat ir daugelį kitų XVIII a. prancūzų ir anglų mąstytojų (A. Stilį, Dž. Adisoną, Š. L. de Monteskjė, Volterą, A. F. Prevo ir kt.).

[38] Eilutės iš T. Taso poemos „Išvaduotoji Jeruzalė" (II, 60), kuriose garbstoma kryžiuočių vado Gotfrydo Bujoniečio narsa ir kuklumas.

[39] *...pardavinėja savo kraują už pinigus.*— Daugybė šveicarų samdydavosi tarnauti svetimų šalių kariuomenėse.

[40] *...vardan nevykusio garbės supratimo.*— Šis laiškas padarė didelį įspūdį amžininkams ir buvo dažnai cituojamas dvikovos priešininkų. Rašytojas L. S. Mersjė, „Paryžiaus paveikslo" autorius ir Ž. Ž. Ruso pasekėjas, teigia, kad epochoje prieš 1789 m. revoliuciją dvikovos Prancūzijoje tapo retu reiškiniu kaip tik „filosofų dėka".

[41] *Fiurstai, Teliai, Štaufacheriai* — kovotojai už Šveicarijos nepriklausomybę, sukilę prieš Austrijos valdymą XIV a. pradžioje ir pašlovinti liaudies sakmėse.

[42] *...nebūdamas pilnametis.*— Vo kantone, kaip ir Prancūzijoje, pilnamečiais buvo laikomi piliečiai, sulaukę dvidešimt penkerių metų amžiaus.

[43] *Gransonas* — miestelis Nešatelio ežero pakrantėje, Vo kantone.

ANTRA DALIS

[1] *...būti nedoru žmogumi.* — Turima galvoje XVIII a. penktajame dešimtmetyje daug kalbų sukėlusi byla. Bajoras La Beduajeras vedė aktorę, bet po to, kai jo tėvas iškėlė teisme bylą, buvo priverstas santuoką nutraukti.

[2] Eilutės iš T. Taso pastoralės „Aminta" (I, 2): herojus pasakoja draugui Tirsidui, kaip jis pamilęs piemenaitę Silviją.

[3] *pragmatinė sankcija* — Austrijos sosto paveldėjimo įstatymas, kurį 1713 m. išleido Vokietijos imperatorius Karolis VI, paskelbdamas savo vyresniąją dukterį Mariją Teresę sosto įpėdine. Daugelį metų imperatorius siekė, kad sankciją pripažintų Europos valstybės. Tačiau po jo mirties (1740) prasidėjo karas dėl Austrijos sosto paveldėjimo (1741—1748), kuris baigėsi Marijos Teresės pergale.

[4] Eilutė iš Petrarkos CCXV soneto, skirto gyvai Laurai. Sonete poetas, šlovindamas Laurą, sako, kad jaunystės metuose jai būdinga brandaus amžiaus išmintis.

[5] *...Platono filosofija.* — Turimas galvoje mokymas apie meilę, kurį Platonas dėsto dialoge „Puota". Tame dialoge dalyvaujantis Sokratas apibūdina meilę kaip kelią, vedantį per grožio — „tiesos" atspindžio — suvokimą į aukščiausią dorybę.

[6] *...Heliogabalo pramogas.*— Heliogabalas (204—222) — Romos imperatorius, pagarsėjęs savo žiaurumu ir nežabotu ištvirkimu.

[7] *Atėnietis, išgėręs cikutos...* — Kalbama apie Sokratą (468 — apie 400 pr. m. e.), kuris buvo apkaltintas bedievyste ir pasmerktas išgerti cikutos nuodų. *Brutas* (85—42 pr. m. e.) — Romos politinis veikėjas, drauge su Kasijumi surengęs sąmokslą prieš Cezarį. Jų vadovaujamiems respublikonams pralaimėjus, nusižudė. *Regulas* (III a. pr. m. e.) — Romos konsulas, pagarsėjęs savo patriotizmu. Patekęs kartaginiečiams į nelaisvę, jis buvo paleistas ta sąlyga, kad įkalbės romėnų senatą priimti Kartaginos pasiūlymą dėl pasikeitimo karo belaisviais. Tačiau Regulas, žiūrėdamas Romos interesų, įkalbėjo senatą atmesti šį pasiūlymą ir sugrįžo į Kartaginą, kur jo laukė kankinimai ir mirtis. *Katonas Jaunesnysis* (95—46 pr. m. e.) — Romos valstybės veikėjas, stojęs į kovą prieš Julijų Cezarį. Respublikonams pralaimėjus, nusižudė, mesdamasis ant savo kalavijo.

[8] Eilutės iš P. Metastazijaus dramos „Atilijus Regulas". Sužinojęs apie Regulo ketinimą prašyti senatą atmesti Kartaginos pasiūlymą, romėnas Maulijus taip išreiškia susižavėjimą jo didvyriškumu.

[9] *...vienas senovės išminčius...* — Sen Prė prisimena romėnų karvedžio Scipiono žodžius, kuriuos cituoja Ciceronas traktate „Apie pareigas" (III, 1).

[10] *...visi piliečiai turi būti kariai iš pareigos, ir niekam tai neturi būti amatas.*— Ženeva laikė nuolatinę 800 žmonių įgulą, bet svarbiausia karinė jėga buvo „miestelėnų kuopos" iš savanorių, nesudarančių reguliarios kariuomenės.

[11] *Alkibiadas* (450—404 pr. m. e.) — Atėnų politinis veikėjas ir karvedys, didelis garbėtroška, keletą kartų keitęs politinę orientaciją.

[12] *Beatas Luji de Miura* (Beat-Louis de Muralt, 1665—1749) — šveicarų rašytojas moralistas, „Laiškų apie anglus ir prancūzus" (1726) autorius.

[13] Eilutės iš Petrarkos CXIII soneto, skirto gyvai Laurai.

[14] *Džambatista Marinas* (Giambatista Marino, 1569—1625), Prancūzijoje žinomas *kavalieriaus Marino* vardu,— italų poetas, įmantraus „marinizmo" stiliaus kūrėjas. Svarbiausias jo kūrinys — poema „Adonis", apdainuojanti Adonio ir Veneros meilę. Dž. Marinas rašė ir sonetus, bet toliau cituojamos eilutės jo sonetuose nėra, matyt Ž. Ž. Ruso klaidingai bus priskyręs ją Marinui.

[15] *...vienur jie molinistai, kitur — jansenistai...* — *Molinistai* — pasekėjai ispanų jėzuito Luiso Molinos (1535—1600), kurio doktrina apie palaimą buvo pasmerkta Bažnyčios. *Jansenistai* — olandų teologo Kornelijaus Janseno (1585—1638) šalininkai. Jansenizmas — taip pat Bažnyčios pasmerkta katalikybės atmaina, artima kalvinizmui ir priešiška jėzuitams.

[16] *..skirtinga religija man neleistų ko nors pasiekti.*— Tais laikais Prancūzijoje protestantai nebuvo priimami į valdiškas tarnybas.

[17] *...tirintiečių istorijoje.* — Pasakojimą apie tirintiečius randame B. de Fontenelio (1657—1757) „Mirusiųjų dialoguose". Pasak padavimo, Tirinto (senovės Graikijos miesto) gyventojai buvę nepaprastai jukūs. Norėdami atsikratyti šitos ydos, jie paprašė patarimo Delfų orakulą, ir tas jiems liepęs paaukoti jautį nė karto nesusijuokus. Auką atnašauti pavedę didžiausiems paniurėliams: seniams, ligoniams, vyrams, turintiems piktas žmonas, ir t.t. Tačiau paskutinę akimirką prie aukuro prasibrovęs berniukas ir, kai aukotojai ėmę vyti jį šalin, sušukęs: „Argi jūs bijote, kad aš suvalgysiu jūsų jautį?" Šitas pokštas visus prajuokinęs.

[18] *..kaip apie Homerą mokslinčiai...* — Užuomina į žinomą ginčą apie senovinius ir naujuosius rašytojus, kilusį Prancūzijoje dar XVII a. gale ir atgimusį 1714 m. ryšium su Homero „Iliados" išvertimu į prancūzų kalbą. Vyko ginčas dėl to, kas pranašesni — antikiniai rašytojai ar naujausieji prancūzų klasikai.

[19] *...trys teatrai...* — Tuo metu Paryžiuje buvo trys dideli vyriausybės subsidijuojami teatrai. Sen Prė apibūdina juos tokia eile: Italų teatras, Karališkoji muzikinė akademija (arba Opera) ir Prancūzų teatras.

[20] *Gnėjus Pompėjus* (Gnaeus Pompeius, 106—48 pr. m. e.) — Romos karvedys ir politinis veikėjas. Vadovavo mūšiui prieš Julijų Cezarį. Jį pralaimėjęs, pabėgo į Egiptą ir ten buvo nužudytas. *Kvintas Sertorijus* (Quintus Sertorius, apie 122—72 pr. m. e.) — Romos karvedys, Sulos priešas. Pabėgo į Ispaniją, ten vadovavo iberų genčių kovai prieš Romą ir buvo taikos su Roma šalininkų nužudytas. Kornelio plunksnai priklauso tragedija „Pompėjaus mirtis" (1643) ir „Sertorijus" (1662).

[21] *..komediantai krėsluose.*— Autorius turi galvoj didikų privilegiją sėdėti tiesiog scenoje. Šitas paprotys buvo panaikintas tik 1759 m., metai po to, kai buvo užbaigta „Naujoji Eloiza".

[22] *...jų įpėdinis...* — Kalbama apie Volterą, kuris, reformuodamas klasicizmo tragediją, siekė padaryti reginį įdomesnį, iš dalies paveiktas anglų teatro, ypač Šekspyro tragedijų.

[23] *Por Rojalis* — moterų vienuolynas, kadaise svarbiausias jansenizmo židinys. Uždarytas Liudviko XIV įsakymu 1705 m.

[24] *Poliksenas* — Priamo sūnus, kurį, paėmus Troją, Achilo sūnus Pyras nužudė ant savo tėvo kapo.

[25] *Mišelis Baronas* (Michel Baron, tikr. Boyron, 1653—1729) — įžymus aktorius ir komedijų autorius, vaidinęs Moljero trupėje. *Adriena Lekuvrer, Gosen, Granvalis* — XVIII a. prancūzų aktoriai. *Alzyra* — to paties pavadinimo Voltero pjesės herojė. *Nuostabus laukinis* — Zamoras, tos pačios pjesės personažas.

[26] *Krebijonas* (Crebillon, tikr. Prosper Jolyot, 1674—1762) — žinomas XVIII a. dramaturgas, į klasicizmo tragediją įvedęs „siaubo" tematiką.

[27] *Nikola de Katina* (Nicolas de Catinat, 1637—1712) — įžymus prancūzų karvedys ir politinis veikėjas, laimėjęs daug pergalių prieš Savojos kunigaikštį. *Fransua de Salinjakas de la Motas Fenelonas* (François de Salignac de la Mothe-Fénélon, 1651—1715)— Kambrė arkivyskupas ir žinomas rašytojas, kritinių tendencijų kupino filosofinio-politinio romano „Telemacho nuotykiai" autorius. Ž. Ž. Ruso didžiai vertino Katiną ir Feneloną, ypač pastarąjį, ir ketino parašyti jų gyvenimo istorijas.

[28] *...karjerą, kokią ponas de Sen Saforenas padarė Vienoje.*— Generolas Fransua de Sen Saforenas (François de Saint-Saphorin, m. 1737), gimęs Vo kantone, tarnavo Olandijos, paskui Austrijos vyriausybei, o 1716 m. buvo Anglijos pasiuntiniu Vienoje.

[29] *Iverdenas* — nedidelis miestas Vo kantone.

[30] *Ponas de Kruzas neseniai išleido Popo „Laiškų" paneigimą... — Žanas Pjeras de Kruzas (*Jean-Pierre de Crouzas, 1663—1748) — šveicarų matematikas ir filosofas, 1736 m. išvertęs Popo „Esė apie žmogų", o 1737 m. paskelbęs šio kūrinio nagrinėjimą. *Aleksanderis Popas* (Alexander Pope, 1688—1744) — įžymus poetas ir moralistas, anglų klasicizmo galva. Jo „Esė apie žmogų" turėjo Prancūzijoje, kaip ir visoje Europoje, didelį pasisekimą.

[31] *gaskonų filosofas* — prancūzų filosofas ir rašytojas Mišelis de Montenis (1533—1592). Toliau parafrazuojamas jo posakis: „Visai nenumalšintas alkis yra aštresnis už alkį, numalšintą pusiau bent akimis" (Esė, kn. 3, sk. 5).

[32] *Taip buvo aname kare...* — Turimas omeny karas dėl Lenkijos sosto paveldėjimo (1733—1738), vykęs tuo metu, kuriam Ž. Ž. Ruso priskiria pirmųjų „Naujosios Eloizos" dalių veiksmą (Sen Prė laiškas rašytas maždaug 1734 m.). Ž. Ž. Ruso pats matė karą dėl Austrijos sosto paveldėjimo (1741—1748, žr. 3 paaišk.).

[33] *...net ir Biblija neseniai perdirbta į meilės istorijas.*— Turima omeny P. Beriujė „Dievo tautos istorija", paskelbta 1727 m. Šią „Istoriją" 1762 m. pasmerkė Sorbona, o popiežius įtraukė į draudžiamų knygų sąrašą.

[34] *...turėjo omeny šį keistą teatrą...* — A. Popas aprašo anuometinį anglų teatrą satyrinės poemos „Dunsiada" III giesmėje.

[35] *...šiuolaikinį riterį...* — Kalbama apie baroną de Šasė, kuris vaidino Operoje nuo 1720 ligi 1757 metų. Po teisybei de Šasė aktoriaus profesiją pasirinko iš reikalo, kadangi jo šeima buvo nusigyvenusi.

[36] *...nelaimingasis raitelis Laberijus...* — Romos patricijaus Laberijaus istorija papasakota V a. lotynų rašytojo Makrobijaus veikale „Saturnalijos". Ž. Ž. Ruso nuoroda pastaboje į Aulą Gelijų (II a. lotynų gramatiką) klaidinga ir vėlesniuose leidimuose buvo jo ištaisyta.

[37] *Filipas Kino (*Philippe Quinault, 1635—1688) — prancūzų dramaturgas, rašęs „lyrines tragedijas" — libretus Ž. B. Liuli operoms mitologiniais ir pastoraliniais siužetais.

[38] *Medkirčiu* pašaipiai buvo vadinamas Operos orkestro dirigentas, kuris, mušdamas taktą lazda, smarkiai stuksendavo.

[39] *...dėl dviejų nutrauktų Timotiejaus lyros stygų.* — Timotiejus (446—357 pr. m. e.) — graikų poetas ir muzikantas, siekęs patobulinti anų laikų muziką ir pridėjęs prie septynių lyros stygų dar dvi (pagal kitą versiją — keturias) stygas. Uolūs senovinės muzikos gynėjai pasipiktino, ir kai Timotiejus atvyko į Spartą dalyvauti varžybose, seniūnai privertė jį viešai nutraukti pridėtąsias stygas.

[40] *rigodonas* — senovinis provansiečių šokis; *čakona* — XVII—XVIII a. labai paplitęs šokis, kilęs iš Ispanijos.

[41] *...kaip opera... galėjo jam nusibosti.*— Parafrazuojamas posakis iš Labriujero veikalo „Charakteriai": „Nesuprantu, kaip opera su tokia tobula muzika, atsieinanti karališkus pinigus, ilgainiui galėjo man nusibosti".

[42] Eilutė iš Dž. Marino poemos „Adonis" (žr. 14 paaišk.).

TREČIA DALIS

[1] *...ar negali tarp jų būti betarpiško bendravimo, nepriklausomo nuo kūnų ir juslių?* — XVIII amžiuje tikėjimas magija ir dvasiomis buvo labai paplitęs netgi tarp išsilavinusių žmonių. Tačiau Julija teigia, jog tiki ne dvasiomis, o tam tikra „telepatija". Ž. Ž. Ruso, matyt, bus pirmas rašytojas, padaręs prielaidą apie galimą tokio pobūdžio „dvasių bendravimą".

[2] *...jie teisina slaptą svetimavimą.*— Iš tikrųjų nė viename to amžiaus filosofijos traktate neteisinamas svetimavimas. Greičiausiai pagrindą tai polemikai su „filosofais" bus davę pokalbiai ir ginčai salonuose, kuriuose lankydavosi Ž. Ž. Ruso.

[3] *...prieš slaptas vedybas...* — Slaptos vedybos XVIII a. Prancūzijoje buvo labai paplitusios, nors jos nesuteikdavo jokių pilietinių teisių.

[4] *...nekaltos moters garbė bus ginama visų dorų žmonių.*— Šveicarijoje, kur buvo išpažįstamas kalvinizmas, kiekvieno gyventojo elgesys buvo stebimas tiek kaimynų, tiek Ženevos konsistorijos, negailestingai baudžiančios už menkiausią nukrypimą nuo įprastų normų.

[5] *...kartėlio pilna jo knyga.*— „Išpažintyje" Ž. Ž. Ruso vadina F. de Larošfuko knygą „Mintys" liūdna ir stumiančia į neviltį, o „Emilyje", neminėdamas Larošfuko vardo, smerkia „baisingą filosofiją", teigiančią, jog kiekvienas doras poelgis pagrįstas nedoromis paskatomis.

[6] Ši išnaša buvo įterpta į 1763 m. leidimą. Ž. Ž. Ruso laikė ją labai svarbia ir netgi pats savo ranka buvo ją įrašęs į kelis ankstesniųjų leidimų egzempliorius.

[7] *...būtume pražuvę, jei nebūtume žuvę.*— Atėnų karvedys Temistoklis (žr. Pirmos dalies 36 paaišk.), apkaltintas valdiškų pinigų išeikvojimu ir dėl to ištremtas iš Atėnų, rado prieglobstį Persijoje, kur, pasak padavimo, kartą ištarė tuos žodžius.

[8] *Robekas* — savižudybę šlovinančios knygos (išleistos 1736 m.) autorius. Parašęs savo knygą, Robekas nusiskandino. Robekas minimas taip pat Voltero „Kandide". Savižudybės leistinumo problema buvo plačiai svarstoma XVIII a.

[9] *„Fedonas"* — garsus Platono dialogas, pavadintas Sokrato draugo ir mokinio, graikų filosofo Fedono (V a. pr. m. e.) vardu. Tame dialoge Platonas prieš mirtį drąsina draugus, tvirtindamas, jog siela nemirtinga.

[10] *Kebetas* (V a. pr. m. e.) — graikų filosofas, Sokrato mokinys, minimas keliuose Platono dialoguose.

[11] *...pačiam spręsti savo gyvasties klausimą.* — Iš tikrųjų „Fedono" dialoge Sokratas išsamiai gvildena tą klausimą, įrodydamas, jog žmonės priklauso dievams ir neturi teisės žudytis.

[12] Apie *sofistą Posidonijų* pasakoja Ciceronas „Tuskulano pašnekesiuose".

[13] *Arija* — Romos matrona, Peto žmona; kai sąmokslas prieš imperatorių Klaudijų (10 pr. m. e. — 54), kuriame dalyvavo jos vyras, buvo atskleistas, o Petas nuteistas nusižudyti, Arija, trokšdama įkvėpti drąsos vyrui, įsismeigė krūtinėn durklą, paskui ištraukė jį ir įteikė vyrui tardama: „Petai, neskauda". *Eponina* (mirusi Romoje 79 m.) — galų vado Julijaus Sabino žmona; kai Sabinas, sukilęs prieš romėnus ir patyręs pralaimėjimą, buvo vedamas mirti, ji nuėjo paskui vyrą. *Lukrecija,* kilminga romėnė, nusižudė karaliaus Tarkvinijaus Puikiojo sūnaus išniekinta. Pasipiktinę romėnai nuvertė karalių, ir Romoje buvo paskelbta respublika (510 pr. m. e.). Ž. Ž. Ruso paliko nebaigtą tragediją šia tema.

[14] *Laktancijus* (260—325) — krikščionybės apologetas, kovojęs prieš pagonybę, im-

peratoriaus Konstantino sūnaus Krispaus auklėtojas, pramintas „krikščionių Ciceronu". *Šventasis Augustinas* (354—430) — teologas ir filosofas, katalikiškosios filosofijos, vadinamojo augustinizmo, kūrėjas.

[15] *...leidimą nusižudyti Samsonui...* — Kai filistiečiai atsivedė aklą Samsoną į puotą, norėdami pasityčioti iš galios netekusio herojaus, Samsonas kreipėsi į Dievą maldaudamas bent akimirką grąžinti ankstesnę jėgą, kad galėtų atkeršyti priešams. Įsikibęs į šulus, remiančius pastatą, kuriame puotavo filistiečiai, Samsonas jį sugriovė, pražudydamas ir priešus, ir save (Teisėjų knyga, 17).

[16] *...garbės įstatymai tvirčiau įsišakniję už turto įstatymus.*— Turima omenyje milordo Eduardo meilės istorija, kurios dorovinės problemos aptariamos Šeštos dalies III laiške.

[17] *...svarbiausiomis mano gyvenimo valandomis.*— Apie tai žr. Penktos dalies XII laišką ir Šeštos dalies III laišką.

[18] *...patriotui, kuris atsisakė parduoti savo kraują...* — Apie Sen Prė atsisakymą parsisamdyti į Sardinijos karaliaus armiją žr. Pirmos dalies XXXIV laišką, *P.S.*

[19] *Regulas* — žr. Antros dalies 7 paaišk.

[20] *Postumijus... Kaudino tarpeklyje.*— 321 m. pr. m. e. romėnų kariuomenė, vadovaujama konsulų Veturijaus Kalvino ir Postumijaus Albino, samnitų kariaunos buvo apsupta Kaudino tarpeklyje. Norėdami pažeminti išdidžius romėnus ir drauge išvengti skerdynių, samnitai privertė romėnus mesti ginklus ir pereiti nešlovės vartus.

[21] *Gajus Terencijus Varonas (Caius Terentius Varro,* 116—27 pr. m. e.) — Romos konsulas, Hanibalo sutriuškintas Kanuose (216 pr. m. e.). Netekęs 50 000 vyrų, su kariuomenės likučiais jis grįžo į Romą ir čia buvo garbingai sutiktas senato ir romėnų, nes nepasidavė nevilčiai ir neatsisakė valdyti valstybės.

[22] *Kensingtonas* — buvęs Londono priemiestis, dabar vakarinė sostinės dalis; Ž. Ž. Ruso laikais ten buvo viena iš Anglijos karaliaus rezidencijų.

[23] *Džordžas Ansonas (*George Anson, 1697—1762) — anglų admirolas, kelionės aplink pasaulį metu (1740—1743) užgrobė tuometinės ispanų kolonijos Peru miestą Pajitą ir turtingą ispanų galeoną. 1747 m. prie Finisterio kyšulio sutriuškino prancūzų laivyną.

[24] *Lemero sąsiauris* yra į pietus nuo Horno kyšulio.

KETVIRTA DALIS

[1] *Sezostris* — legendinis Egipto faraonas, dažnai minimas antikinėje literatūroje, garsėjęs užkariavimais, įvedęs įvairių įstatymų ir papročių.

[2] Citata iš Petrarkos CCXLIII soneto, skirto gyvai Laurai.

[3] Citata iš T. Taso „Išvaduotosios Jeruzalės" (III, 4).

[4] *Patagonų,* Pietų Amerikos pietuose gyvenančių indėnų, vardas kilęs iš jų kalbos žodžio „patagon" (terasa, pakopa), kurį ispanai sutapatino su ispanišku to žodžio omonimu, reiškiančiu „ilgšis". Todėl ir susidarė įspūdis, jog Patagonijos gyventojai — milžinai.

[5] *...regėjusio pipirų žemę!* — Pipirai ir kitokie prieskoniai Europon būdavo vežami iš Molukų salų (Malajų salyne), kitaip vadinamų Prieskonių salomis.

[6] *...žmogų, aplankiusį antipodus!* — XVII—XVIII a. prancūzų k. žodis „antipodai“ reiškė tolimas šalis, „pasaulio kraštą“.

[7] *...nešioti skrybėlę taip, lyg ji būtų vinimis prikalta prie galvos.* — Iki XVIII a. vidurio pagal gero tono taisykles skrybėlė nešiota po pažastimi bet kokiu oru; vėliau buvo madinga nenusiimti skrybėlės niekur, net teatre.

[8] *...gerdavo į mano sveikatą...* — Ž. Ž. Ruso laikais gerti į kieno sveikatą aukštuomenėje buvo jau neįprasta, to papročio laikėsi tik žemesnio luomo žmonės.

[9] *Tiniano,* arba Buenavistos, sala yra pietinėje Okeanijos dalyje. Aprašydamas ją, taip pat pasakodamas Sen Prė kelionės įspūdžius, Ž. Ž. Ruso remiasi R. Valterio knyga apie admirolo Ansono kelionę aplink pasaulį, išleista 1745 m. Londone ir išversta į prancūzų kalbą 1750 m.

[10] *...būtų tikriausia pitagorininkė.*— Pitagoro (VI a. pr. m. e.) mokiniai ir šalininkai privalėjo nevalgyti tam tikrų maisto produktų.

[11] *...smerkia šokius ir subuvimus...* — Dar XVIII a. pradžioje Ženevoje buvo draudžiama šokti. Davidas Ruso, Žano Žako senelis, 1706 m. buvo Ženevos konsistorijos griežtai pabartas už tai, kad savo namuose rengdavo šokių vakarus. Amžiaus viduryje tie draudimai sušvelnėjo, bet ir tuo metu Berno kantone, kur yra Klaranas, šokiai buvo draudžiami sekmadieniais.

[12] *„Rožės romanas“* — garsi Gijomo de Loriso ir Žeano de Meno alegorinė didaktinė poema (XIII a.), Klemano Maro perrašyta šiuolaikine prancūzų kalba (1527).

[13] *Eliziejus,* arba Eliziejaus laukai (antikos mituose) — palaimintųjų kraštas vakarinėje žemės pakrantėje arba požemio pasaulio dalis, kur po mirties persikelia herojų ir dorų žmonių šešėliai.

[14] *Chuanas Fernandesas* — grupė salų Ramiajame vandenyne už 565 km nuo Čilės krantų, pavadinta didžiausios salos vardu. Vienoje iš negyvenamų tos grupės salų 1701—1709 m. gyveno jūrininkas Aleksandras Selkirkas, Robinzono Kruzo prototipas. „Emilyje“ Ž.Ž. Ruso labai vertina D. Defo „Robinzoną Kruzą“ kaip knygą, galinčią atstoti auklėtiniui visas pasaulio knygas.

[15] *...ant keturių mėšlo sluoksnių...* — Ž. Ž. Ruso labai drąsiai pasielgė pavartodamas žodį „mėšlas“ (*le fumier)*, ir tai pažymėjo jo sekėjas Bernardenas de Sen Pjeras (1737—1814).

[16] *...kaip Lenotrui Sent Džemso parke... — Andrė Lenotras* (Andre Le Nôtre, 1613—1700) — Prancūzijos karaliaus rūmų sodininkas ir dekoratorius, Tiuilri, Medono, Sen Klu ir kitų parkų kūrėjas. Anglijos karaliaus Karolio II pakviestas sutvarkyti Sent Džemso parko prie karaliaus dvaro rezidencijos, Lenotras, sužavėtas natūralaus to parko grožio, įkalbėjo karalių nieko ten nekeisti.

[17] *Totorija* tuo metu buvo vadinama didelė Azijos dalis, apimanti Mongoliją, Mandžiuriją, Turkestaną, Afganistaną ir Beludžistaną.

[18] *milordo Kabhemo parkas Sto vietovėje* — garsus XVIII a. vidurio parkas Anglijoje.

[19] Ketureilis iš italų dramaturgo Metastazijaus tragedijos „Pažintasis Juozapas“. Juozapas patikėjo brolį Benjaminą globoti kitiems dviem broliams — Judui ir Simeonui ir nerimavo jų belaukdamas. Čia išreikštos patikėtinio, matančio Juozapo veide nerimą, mintys.

[20] *Šablė* — senovinė Prancūzijos sritis Ženevos ežero pakrantėje, Aukštutinėje Savojoje.

[21] Dvieilis iš Metastazijaus tragedijos „Demofonas“ (III, 9). Vienas herojų, Timantas, liūdi skirdamasis su žmona, nes jam atrodo, kad tai jo duktė.

PENKTA DALIS

[1] *...visuomenės proto valdžia — tai tikrasis laisvės pagrindas.*— Milordas Eduardas turi omenyje Angliją, kur lankėsi Sen Prė prieš išvykdamas į kelionę su Ansonu. Toks aukštas angliškos tvarkos vertinimas rodo, kokią didelę įtaką Ž. Ž. Ruso turėjo Monteskjė.

[2] *Firmenas Abozitas* (Firmin Abauzit, 1679—1767) — prancūzų kilmės protestantų teologas ir filosofas, gyvenęs Ženevoje, savo pažiūromis artimas Ž. Ž. Ruso, labai išgirtas švietėjų. Tačiau laiške Ž. Ž. Ruso jis išreiškė nepasitenkinimą „Naująja Eloiza" dėl to, kad joje deramai neįvertintas „moterų kuklumas ir dora".

[3] *Mutriu* — Montrė miesto, esančio Ženevos ežero pakrantėje, liaudiškas pavadinimas.

[4] *...namai stovi prie vieškelio, kuriuo traukia daug elgetų...* — Kaip liudija amžininkai, elgetavimas Vo kantone buvo tikra visuomenės neganda, kurios nesisekė panaikinti, nors ne kartą buvo leidžiami įsakai, draudžiantys išmaldos rinkimą.

[5] *...jūs netgi vartojate jų žodžius.*— Čia Ž. Ž. Ruso polemizuoja su Volteru, tvirtinusiu, jog elgetos — tai „parazitai, kimbantys prie turtuolių".

[6] *Lucijus Licinijus Lukulas* (Lucius Licinius Lucullus, apie 117 — apie 56 pr. m. e.) — Romos karvedys ir politinis veikėjas, garsėjęs turtais, prabangiu gyvenimu ir lėbavimais.

[7] *...vietą, kur Flaminijus lygina Antiocho azijietiškus pulkus...* — Iš tikrųjų turimas omenyje Titas Kvinkcijus Flamininas (Titus Quinctius Flamininus, miręs 175 m. pr. m. e.) — romėnų konsulas ir karvedys. *Antiochai* — daugelio Sirijos karalių iš Seleukidų dinastijos (valdžiusios IV—I a. pr. m. e.) vardas. (Žr. Plutarchas, „Paralelinės biografijos").

[8] *...iš miledi Ketsbi laiškų...* — Autorius turi omeny prancūzų rašytojos ponios Rikoboni romaną „Miledi Džuljetos Ketsbi laiškai draugei, miledi Henrietai Kempli" (1759). Romano herojė, miledi Ketsbi, lanko kaimo bajorų dvarus ir šaiposi iš jų šeimininkų.

[9] *Germanikas* (Germanicus, 15 pr. m. e.— 19) — garsus romėnų karvedys, nugalėjęs germanų vadą Arminijų.

[10] *Džonas Lokas* (John Locke, 1632—1704) — garsus anglų filosofas ir pedagogas. Dž. Loko nuomone, auklėjant vaiką reikia kreiptis į jo protą, tuo tarpu Ž. Ž. Ruso remiasi savo „jausmų filosofija" ir šiuo pagrindiniu klausimu nesutinka nei su Dž. Loku, nei su prancūzų pedagoginės minties autoritetais, patariančiais apeliuoti į auklėtinio protą.

[11] *Pitagoras, ir tas nebuvo toks rūstus savo mokiniams...* — Pasak Plutarcho („Apie smalsumą", XIV), Pitagoro mokiniai privalėdavę penkerius metus tylėti.

[12] *Žanas Šardenas* (Jean Chardin, 1643—1713) — prancūzų keliautojas, knygų „Persijos karaliaus Suleimano III pasakojimas" (1670) ir „Kelionės po Persiją ir Rytų Indiją" (1686) autorius. Iš šitų knygų XVIII a. rašytojai sėmėsi vertingų žinių apie Rytų kraštus.

[13] *...pergalė, pasiekta Detingene...* — Per karą dėl Austrijos įpėdinystės 1743 m. prie Detingeno, Maino pakrantėje (Bavarijoje), anglai ir austrai sutriuškino prancūzus.

[14] *Priešo armijos priešaky didis karvedys...* — Turimas galvoje Prancūzijos maršalas Morisas Saksonietis (1696—1750), Augusto II, būsimojo Lenkijos karaliaus, sūnus.

Vadovavo prancūzų kariuomenei Flandrijoje ir laimėjo nemaža pergalių kare dėl Austrijos įpėdinystės.

[15] *Džonas Čerčilis Malboras* (John Churchill Marlborough, kunigaikštis, 1650—1722) — anglų politinis veikėjas ir karvedys, dalyvavęs kare dėl Ispanijos įpėdinystės ir laimėjęs nemaža pergalių prieš prancūzus.

[16] *pironizmas* — graikų filosofo Pirono Elidiečio (IV a. pr. m. e.) doktrina, skelbianti skepticizmą. „Skepticizmo" terminą pirmas pavartojo D. Didro.

[17] *Haidas*, vikontas Kornberis (m. 1753) — anglų politinis veikėjas, dažnai lankęsis Paryžiuje, kur susipažino su Ž. Ž. Ruso.

[18] *Liutri* — kaimas Ženevos ežero pakrantėje, netoli nuo Lozanos.

[19] *...kur nors kitur apie tai pakalbėti.*— Ž. Ž. Ruso samprotavimai apie medžioklę išdėstyti „Emilyje" (II ir IV kn.).

[20] *...nesigailėjo keturiolika metų praleidęs vergijoje!* — Pasak Biblijos, Jokūbas, pamilęs gražuolę Rachelę, keturiolika metų tarnavo jos tėvui, kol tas pagaliau išleido dukterį už jo.

[21] *...tu sušildei ir kojas, ir širdį!* — Biblijoje, „Rutos knygoje" pasakojama, jog Noemė pamokė savo marčią Rutą, tapusią našle, kaip patraukti turtingo giminaičio Boozo dėmesį: kai jis miegojo lauke, ji atsigulė prie jo kojų, ir jis vėliau ją vedė.

[22] *Liėjas* — vienas vyno dievo Bakcho vardų — Bakchas, maldantis liūdesį.

[23] *...Agripiną, rodančią sūnų Germaniko kariaunai.* — Tacitas pasakoja, jog kai Germaniko (žr. 10 paaišk.) kariai pakėlė maištą prieš vadą, pasirodžiusi Germaniko žmona Agripina su sūneliu ant rankų, ir tas reginys sugraudinęs ir sugėdinęs karius. Bet gali būti, kad Ž. Ž. Ruso turėjo galvoje kitą Agripiną, Nerono motiną, kuri, sužinojusi apie imperatoriaus Klaudijaus mirtį, pati išvedė parodyti kariams savo sūnų, ir tie beregint paskelbė jį imperatoriumi.

[24] *...argi vienas kuris garsas nėra ištisa harmonija?* — Ž. Ž. Ruso kalba apie obertonus, kurie paprastai lydi pagrindinio garso skambesį ir turi pagrindinius jo harmonijos elementus (kvinta, tercija, oktava). Jo nuomone, akordais pritardami melodijai ir drauge sustiprindami tuos papildomus garsus, mes darkome įprastą jų skambesį ir santykiavimą su pagrindiniu garsu.

[25] *Žmogau, pasisavinęs sviestą, man regis, jums labai tiktų ši pastaba.*— Čia Ž. Ž. Ruso prisimena įvykį, nutikusį senei Levaser, jo žmonos motinai. Giminaitė siuntė jai pintinę su dvidešimčia svarų sviesto, bet siuntinys atsitiktinai pakliuvo tokiam grafui de Lastikui. Grafas pasisavino sviestą, ir kai Levaser nusiuntė pas jį savo dukterį ir paprašė atiduoti sviestą, grafas ir grafienė išsityčiojo iš jos dukters ir ją išvarė.

[26] *Vienas senovės tironas įsakė nužudyti žmogų...* — Šį atsitikimą iš tirono Dionisijaus Sirakūziečio (IV a. pr. m. e.) gyvenimo Ž. Ž. Ruso tikriausiai bus aptikęs Plutarcho knygoje „Dionisijaus gyvenimo aprašymas".

[27] Eilutė iš P. Metastazijaus dramos „Kinų didvyris" (III, 5), kur herojus, mylimosios prašomas nerizikuoti gyvybe dėl draugo, atsako: „Šaltas draugas — nepatikimas įsimylėjėlis".

[28] *...negu valdovo meilužė.*— „Išpažintyje" Ž. Ž. Ruso pasakoja, kokį pyktį šitas drąsus pareiškimas sukėlė poniai de Pompadur ir kitiems tituluotiems asmenims.

ŠEŠTA DALIS

[1] *...mūšį, kurį prancūzai ką tik laimėjo Flandrijoje...* — Kalbama apie pergalę, prancūzų laimėtą prie Fontenua 1745 m. gegužės 11 d.

[2] *Leonardas Leo* (Leonardo Leo, 1694—1746) — italų kompozitorius, bažnytinės muzikos ir daugelio operų autorius.

[3] Eilutė iš P. Kornelio tragedijos „Sertorijus“ (III, 1).

[4] *La Gazette* — taip iki 1672 m. vadinosi pirmasis prancūzų laikraštis, įsteigtas 1631 m. kardinolo Rišeljė nurodymu ir vėliau pavadintas *Gazette de France*.

[5] *...svetimšaliai patys įveža jas į Šveicariją.*— Ž. Ž. Ruso turi galvoje Volterą, kuris, gyvendamas netoli Ženevos, kur nebuvo teatro, stengėsi prisivilioti kaip galima daugiau Ženevos jaunimo į spektaklius, statomus jo pilyje, 1755 m. Ženevos taryba svarstė Voltero pateiktą projektą įsteigti teatrą pačioje Ženevoje. Projektas buvo atmestas, o ženeviečiams uždrausta dalyvauti spektakliuose. Kalvinistus, teatro priešininkus, parėmė Ž. Ž. Ruso, 1758 m. paskelbdamas „Laišką d'Alamberui apie spektaklius“, nukreiptą ir prieš Volterą. Tačiau Volteras galų gale pasiekė savo tikslą — 1766 m. teatras Ženevoje buvo atidarytas.

[6] *...kuris ten ją įstūmė, pirmas įkainodamas jos paslaugas?* — Ž. Ž. Ruso buvo vienas pirmųjų XVIII a. rašytojų, prakalbėjusių apie prostitutes kaip visuomeninės nelygybės aukas. Vėliau P. A. Holbachas „Visuomenės sistemoje“ (1770) reikalavo, kad įstatymas baustų suvedžiotojus.

[7] *...už gaivalą, iš kurio tu atėjai į pasaulį!* — Turimas galvoje antikinis mitas apie Afroditės gimimą iš jūros putų.

[8] *kvietizmas* — religinė-etinė koncepcija, propaguojanti mistišką kontempliatyvų santykį su pasauliu, pasyvumą, visišką atsidavimą Dievo valiai (lot. *quies* — ramybė).

[9] *Kliuno vyskupas* — Džordžas Berklis (1685—1753), žymus anglų kilmės airių teologas ir filosofas, anglikonų Bažnyčios vyskupas Airijoje, „Traktato apie pažinimo pagrindus“ (1710) autorius.

[10] *...perimti ir jo mokymą.*— Neaišku, ką čia turi galvoje Ž. Ž. Ruso, kalbėdamas apie P. Abelaro mokymą. Sen Prė gina tik „maldą-šlovinimą“, tuo tarpu P. Abelaras, priešingai, propaguoja „maldą-prašymą“.

[11] *...ką darote su jo mokinės rašiniais?* — Turima galvoje ponia Gijon (1648—1717), karšta kvietizmo šalininkė, už savo pažiūrų platinimą kurį laiką kalinta Bastilijoje.

[12] *B. L. Miura* (žr. Antros dalies 12 paaišk.) — karštas pietistas, už savo pažiūras ištremtas iš Berno, vėliau — iš Ženevos. Galbūt Ž. Ž. Ruso turi galvoje jo nesutarimą su oficialiąja Bažnyčia, pastūmėjusia jį į ereziją. Bet galimas ir kitoks aiškinimas — kaip užuomina, jog Miura gyvenimo pabaigoje išprotėjo. Jo veikalas „Dieviškasis instinktas, rekomenduojamas žmonėms“ parašytas 1727 m.

[13] Eilutės iš P. Metastazijaus dramos „Abelio mirtis“: Ieva moko Abelį ir Kainą, kad juodu gali įtikti Dievui dirbdami kiekvienas savo darbą.

[14] *...išimta „Giesmių giesmė“.* — Jau viduramžiais erotiniai „Giesmių giesmės“ įvaizdžiai krikščionių mistikų buvo aiškinami kaip sielos susiliejimas su Dievu. Kvietizmo šalininkė ponia Gijon irgi yra parašiusi veikalą, kuriame panašiai aiškinama „Giesmių giesmė“,— tai ir turi galvoje Ž. Ž. Ruso, aiškindamas Julijos žodžius apie „padorią moterį“.

[15] *balji* — valdytojas, administratorius.

[16] *Fransua Bonivaras* (François Bonnivard, 1493—1570), savojiečių kilmės Ženevos

politinis veikėjas, remdamas Ženevos miestelėnų kovą prieš Savojos kunigaikštį Karolį III, užsitraukė jo nemalonę ir 1550 m. buvo įkalintas Šiljono pilyje, kur praleido šešerius metus. Apdainuotas Bairono poemoje „Šiljono kalinys".

[17] *Pone diu Bosonai*... — Vevė mieste tikrai gyveno gydytojas diu Bosonas.

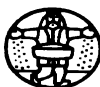
[18] *Gajus Svetonijus Trankvilas* (Caius Suetonius Tranquillus, 75—150) — romėnų rašytojas. Ž. Ž. Ruso remiasi jo veikalu „Cezarių gyvenimas", kur cituojami priešmirtiniai imperatoriaus Vespasiano (7—79) žodžiai: „Imperatoriui pridera mirti stačiam".

[19] *Platonas sako*... — Šioje pastaboje autorius atpasakoja Platono mintis apie sielos nemirtingumą, išdėstytas garsiajame „Fedono" dialoge, kur jas išsako Sokratas prieš mirtį. Tačiau Ž. Ž. Ruso, galėjęs Platoną skaityti tik prancūzų kalba, matyt, pateikė tuos samprotavimus iš atminties ir ne visai tiksliai. Platonas nesako, jog teisuolių dvasios po mirties atgauna pirmykštį tyrumą,— sekdamas indų teorijomis apie sielų persikūnijimą, jis teigia, kad sielos įsikūnija į visokių gyvulių ir vabzdžių kūnus — destis kokio būta jų elgesio ankstesniame gyvenime.

Parengė *ONA DOVEIKIENĖ* ir
VALDAS PETRAUSKAS

TURINYS

PASAULINĖS LITERATŪROS BIBLIOTEKA

28 KNYGA

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

JULIJA,
arba
NAUJOJI ELOIZA

Tituliniame puslapyje
Jean Honoré Fragonard (1732—1806)
"Muzikos pamoka"
Parengė *Linas Spurga*

Redaktorius *J. Naujokaitis*
Meninis redaktorius *L. Spurga*
Techninė redaktorė *E. Juzėnienė*
Korektorius *U. Čebelis*

SL 257. Užsakymas 731

Išleido UAB "Vaga", Gedimino pr. 50, 2600 Vilnius
Spausdino SPAB spaustuvė "Spindulys", Gedimino 10, 3000 Kaunas
Kaina sutartinė

Rousseau J.-J.

Ro-167 Julija, arba Naujoji Eloiza: Dviejų įsimylėjėlių laiškai, kuriuos surinko ir paskelbė J.-J. Rousseau / Iš pranc. k. vertė O. Doveikienė, V. Petrauskas; [Baig. str. "Didysis prancūzų švietėjas", p. 675—685, G. Bartkaus].— Vilnius: Vaga, 1997.— 702 p.— (Pasaul. literatūros b-ka; kn. 28. Literatūra iki XIX a.).

ISBN 5-415-00525-0

Epistolinis romanas, padėjęs pamatus sentimentalizmui Prancūzijoje. Autorius, įžymus XVIII a. prancūzų švietėjas, jame smerkia teisinę žmonių nelygybę ir tų laikų luominius prietarus, kurie dviem įsimylėjusiems jaunuoliams - bajoraitei ir nekilmingam jos mokytojui — užtveria kelią į laimę.

UDK 840-6